Број 1. Београд, јануара 1901. године Година III.

Нова Искра

Ђул-Марикина прикажња

ПРИПОВЕТКА

написала

Јелена Јов. Димитријевића

Недеља је, пост, говорило се о посној чорби, о ћуфтетима од сецкана празилука, о црноме луку на тепсичету, о коприва̀ма — које ваља окусити уз сечку[1] у луду среду — о „љијену“ бобу, што се, кад буде готов, сече на амајлије и меће у калајлије, итд. Часни је пост, јер док стигох из своје Београд-махале до Ћир-Костине улице добро осетих топлоту зрака пролетњега сунца, што сијаше као око Петрова дана; а плавооко девојче мојега ручнога девера, чијој сам се кући упутила, истрчавши преда ме, пружи ми киту цвећа, весело говорећи:

— Полеј, стринке! Мачица, љубичица!...

Колико се обрадоваше мени, ненадну госту! Јетрвина ми мајка повика:

— С'гâ зборешемо за теб', жива ми Јола! и ти отутке та на врата!

Прошло два, а они још за софром, т. ј. за столом! Ђаконије, леблебије, а поред белога вина црвени се вино „испод комину“.

Осим мојега девера, јетрве и њене мајке, овде су још и ове две старе Нишлике: аџи-Настасија и Ђул-Марика.

Оне ме не познадоше; виђале су ме још по мојој удаји, кад сам им седела у комшилуку; али кад им каза моја јетрва која сам, обрадоваше се, нарочито Ђул-Марика, и рече:

— Туго, Бошке![2] Да су ти, керко, рекнули да заповедаш сас лимон ели каранфил, па, види ми се, не би дошла у овакав саат, у какав, еве, дојде незвана.

— Ако, прије! Баш ме мило... две ми очи, много ме мило што дојде, и то још такој анапс'з,[3] — говори домаћица а сви се устумарали да ми што боље место направе.

Села сам, према Ђул-Марики.

— Па добро ни си дошла! — узвикнуше ми две старе и домаћица.

— Боље вас нашла!

Д. Милутиновић

АРХИТЕКТА

— Па ш' чиниш? Здраво ли си?

— Добро, фала Богу, здрава сам.

— Што ти чини домаћин? Здраво ли је, добро ли је?

— Добро, фала Богу!

— Е баш си згодила у добар дан да дојдеш... Јутрос сам водила јетрву ти, лаусу[4], на молитву,[5] — вели Ђул-Марика и радосно и весело.

— Па још како ни си?

— Добро, фала Богу!

— Па још како ти је домаћин? Здраво ли је?

— Фала Богу, здраво је.

— Писује ли ти сестра? Како си је она там'?

— Пише, здрава је

— Е, фала Богу! Салте нака је здравје, па за друго је колај.

Али колико се Ђул-Марика обрадовала мени, толико и ја њој, и још више, много више, јер није ми једаннут јетрвина мајка рекла: — „Салте да чујеш баба-Марију... Ђул-Марику једаннут да чујеш, Ђул-Марикину прикажњу је-

[1]) Сечка, фебруар месец. [2]) Боже (диминутив). [3]) Изненада. [4]) Породиља. [5]) Четрдесет дана после порођаја.

данпут да слушаш, па више...« И ту би одмахнула и главом и руком, што значи: мани се!

Па та Ђул-Марика и није баш толико стара, једва ако је прешла шездесету. Раста је осредња. Црномањаста је, само с гдекојом седом власи. Чела је прилично уска, испупчена; очију црних, живих, веселих; зуба здравих а лице јој је мало смежурано, јер се, ваљада, није белила турским белилом; сухоњава је; говора је брза, с кратким нагласком, онако по нишки. Очешљана је како су се у опште чешљаше старије Нишлике за време турско: с коцаком,[6] накриво толико да јој се дотакао чак уха, с пусћулом[7] по целом фесу, маленом, на врх главе, с колбашем[8] црним, танким а широким, што јој крије углађену косу готово до чела. За ухом јој је гранчица босиљка, закитила се пред полазак у цркву. Обучена је у „морав фустан« с покраћим струком, што је озго до насред груди раскопчан, те јој се види од српскога платна, проткавана жутом свилом, кошуља, коју је, како ми каза, сама откала, сашила и онако лепо опточила ситним мемицама уз „назуке«, око огрлице и око рукава. Преко груди нема кафтана,[9] скинула га зар од врућине као и ћурче. И кушак[10] јој није око паса, виси крај ње на миндерлуку. Ђул-Марика! Седи с једном ногом под собом а другу је испружила, те ој се види цела чарапа, бела, вунена, шарена на прстима и пети, а горњиште јој није дуже од шаке. Нога испружена, чарапа кратка, а засукала се, случајно, погавица гизија шалвара... И Ђул-Марика, као све старе Нишлике, не може без шалвара испод фистана. Пре их носила што је био адет, а сад из навике. А, јест, још и то. Опазила сам јој испод кошуље на грудима црно буљме;[11] а да ли је на буљмету кеса или хамајлија нисам питала.

Испрва се, уз вино „испод комину« и леблебије; говорило о јелима, нишким, како се које готови, шта спремају, или, управо, шта су спремали о слави, свадби; којим се редом приносило; шта се износило пред званице за ручак, шта за вечеру или пред зору на славу, патарицу, рукавицу. Па говорило се и о „женском ручном раду«, садањем, у Нишу, и негдашњем, кад Ниш бејаше под Турцима. Све говоре, али Ђул-Марика највише. И прича ово, оно из доба своје младости, из данâ старога Ниша. Весела, разговорна, разговорнија, чини ми се, и од покојне Кате Кафтануше. Па и ова хоће као и пок. Кафтануша, као и друге старе Нишлике, мало, мало, па тек по коју шалу, или „прикажњицу« која је, Бога ми, мало...

— Е, Ђул-Марике, несмо саме! — опомене је домаћица. А она рекне: — „Нећу, Севетке, више,« и мало, па заборави...

— Прикажи ни онуј твоју прикажњу, две ти очи! — рекоше укућанке; а она:

— Какву па моју прикажњу?

— Ђоја се не сећа!

— Зашʼ се будиш?

— Зашʼ кршиш ђердан?[11]

— Прикажи ни гу, жив ти Бог!

Све је окупише. Молбе, заклињања, преклињање, умиљавање. И шта ће, куд ће? Пристаде. Мени ће причати, тако рече. И замоли те изиђе из собе домаћин: нема, вели, воље да прича „пред мужи«. Још више се завали на јастук, наслони главу на руку и загледа се према себи у зид, у једну тачку само, где, без сумње, виде читав големи свет свој, далеку прошлост своју, младост, радост...

[6]) Плетеница. [7]) Кита. [8]) Шамија за повезивање. [9]) Махрама за прекршење. [10]) Појас. [11]) Свилена врвца. [11]) Тврдиш назар.

I

Татка ми беше име аџи-Костадин, мајку пак аџи-Костаринка. Сас овој искам да почнем, јербо тој ми је шан:[12] по татка ми и мајку ћеш да знајеш каква сам си била. Кућа ни беше у овуј малу. И она је била како и друге чорбаџиске куће по Ниш што бешеју: ораје, одаје, а напред гу голем кревет.[13] Таван гу истина нисак, ама пенџери млого, врата шарена, и на долапи врата шарена и дајма[14] све бело, опрано, е, Боже! У голему собу миндерлаци од орозан и тугле, у друге од даске, напрајени кад и кућа; и по друге собе такој; по њи душеме и ал-чова дори гори, и јестаци таки, а шија ги је како и душеме уста-Миле, јорганџија. Па килими, у голему пиротски, у друге кипровачки. На пенџери пердета[15] шарена, од селемију[16] па сас пупке над окол. На рафови зарфови и филџани, а крај њи' стоју дуње дори до Велиг-дан!... Јоргани ни све џанеслије,[17] па турли-турли,[18] жути, зелени, модри, црвени, па на грањке, та кад ни дојду гости, девојчики, жене, па наместимо легала, ако је зима у голему одају, лете на кревет, а оно се видеше како леје једна салте чубар, друга цвеће смиљово, трећа зумбул, четврта иста како сас божур. У кућу тепсије, калајлије, санови, големи мангали, бакʼр, бакʼр, па дајма све чисто, мани се! По собе шамдани[19] убави, шарени па големи како мене кʼд бешем од седом-осам године. У голему одају на један дувар пак висеше ми татко: на груди му срмалија џемедан, озгорке од чову фермене; око шију белеје му се кошуља; на главу му фес; једна рука стоји му на траболоз, у другу држи од цара ферман,[20] да се знаје што је бератлија. Мустаћи му црни, големи; веће црне, густе и широке, две ми очи, како прс', а влакна гим дугачка, па се наднела над очи како жалне врбе над кладенци; око пак — огањ!.. Зʼл беше јако, та си имаше од његʼ стра' нана ми — мајку не викашем како што ни беше адет, дада, но *нана* — завалија[21] нана бојеше се од њега — мани се!... И нана ми беше јако убава, ама она не висеше на дувар. На онуј пак страну — ту показа према истоку — стојеше Св. Богородица и Св. Никола, јербо ми татко Светога Николу служеше, а пред овеја иконе, ете, зар што ми татко и мајка бешеју аџије, гореше кандило дајма. Долапи пак што су, мани се, не ли ти реко: дајма опрани, бели, бели... У њи си стојаше легало.

Лети и у пролет из башчу не искачешем. У башчу су: бре осмалаци, бре ошав,[22] бре шемшири големи како сливке, бре каква ти цвећка неје. У пролет: зумбул, лале дори сјају. Лете: шебој, каранфил, ружице, јʼлдʼз,[23] лангир[24] дори гору. По обор[25] се прострела троскот трава како зелена чова. А под чандије сепечики,[26] и у њија гугутке, па кад стану да поју у пролет у самнување, оно мани се! дојде ти и мило и жално дори да се заплачеш!...

...ă, моје му татку кућа!... ă, Ниш! срма ћумиш![27] Убав ли у моје младо време беше!...

У делници сам у башчу, работим: плетешем, шијешем, ама понајвише сам била при гергеф. Па што појешем!... Татко не ме је караја за појање никад, освем ако беше у комшилак болев (болесник), еле ти, чувај Бог, ники жал. Ама зашʼ? Несам била сердем нити толико шашава та да појем кʼдă си ништо неје за појање.

А кʼда бидне празник онакој, ели ти недељски дан, татко си је сас брата ми, ете аџи-Сотира, домʼ, јербо тʼга бројешеју паре што су преко недељу препазарили.

[12]) Име, глас (реноме). [13]) Доксат. [14]) Увек. [15]) Завеса. [16]) Некаква материја. [17]) Свилен. [18]) Различан. [19]) Светњак. [20]) Диплома. [21]) Јадна. [22]) Воће. [23]) Лепа Ката. [24]) Георгина. [25]) Двориште, авлија. [26]) Котарчица. [27]) Чисто сребро.

А. ШРЕТЕР. ДОН КИХОТ ОД МАНЧЕ.

Татко броји а брат писује; ја си пак појдем на сокакња врата да видим — бећари. Таман, јадна, појдем а татко ми чукне у џам[38] та ме врне. Мене ми мука, мука — ш'ћу?! Ш'ћу, лелке, ете: мило ме да си берем глеткам бећари, к'да не смем сас њи да зборим. Мислим се врћејећи се: „ш'ћу?“ па си тике та поза кућу — ајт'. Проваљим тамо дувар, па наместим око та гледам на сокак: тражим да видим бећари Нишлије, ћокси ћумишлије...[29] О туго!... А к'да ги видим, Бошке, а оно ми добро! добро! добро!

Такој, такој, па улего у седамнаесту годину, и татко ме т'га даде за Димитрија Ђошинога, ћурчију. Ич ме и не пита, а даде ме. Такав ни адет онаг беше.

Даде ме за Димитрија... Туго! Што си па беше тај Димитрије! Висок како топола, убав како цвећка, па здрав; лице му бело а коса, веће и трепке — цри ибришим! Пусте онеј трепке! Дугачке, густе, та си му испод очи правешеју ладовинку дајма. К'да би пак погледаја у човека, из очи му тамнина идеше. А онија пусти мустачики салте га бе'у ж'гнули; усничке му се црвенеју како лис' од кауклуул ружицу, а зуби белеју како јагањчики у трљак![30] Убав беше, па се убаво и носеше. Дајма си је на човали-чешире, узацке, ишаране сас гајтани низ бутине, око џепови и око ногавице, а шарен, свилен траболоз зафатија га од џепови дори до под пазуке. Подвешке му свилене, шарене, па сас пусћулчики. На груди му џемедан салте срма. Преко џемедан златан синџир од сат, дебел како малић. Озгорке је у доламу како Грк; на главу му фес исти како у Турци што је, а на ноге, и зими и лете, беле чораџе и роганлије јаре-путине...[31] Убав беше јако!...

Татко ме даде за њег' у меснице у редовату недељу, а била сам под нишан[32] чак до Митров дан.

Виђувала сам се сас Димитрија сваки ч'с, у сви добри и недељски дни, јербо ни доодеше сас кумашини и комшије, ете сас Дору Митичинога, Шишка-Косту и Ђорђа Ћурчију... Доодеше. По ники пут фаћаше си момчадија оро... Играшемо, ја и он, ама не један крај другога. Ја си играм, дори леткам, ништо ме издиза на горе, а и сама не знам што је, н' умем да кажем, мило ме... Дојду си по ручак једнаг, а не видим к'да се ст'мни. А к'да ће си више појду, а мене ме жааал!... смучни ми се, ст'мни ми се, ама не ми се ст'мни од тамнину, но што ће си иду...

К'да отидну, ја си се у мисал сас њега мајем. Кол'ко се ники пут замајем, не си чујем нанино зборење. Чујем, ама не знам што ми збори. К'да ме по ники пут викне јако: — „Ај, мори Марије! Што ти је?“ Ја дори како да се разбудим, и скоро се словеднем та си нешто ћоја докачим, а у лице сам, познавам, станула како панцар,[33] јербо срам имашем од нану ми. Мислим... Море што ти несам мислела! Ч'с по ч'с, па како казујем на Димитрија кол'ко ме мило за њега; после па он мене овој збори. Од тај мисал и мајање, ники дан на нану зар се видешем како шашава, та си чу што једно јутро... Одоклен чу, керко, да се чудиш.

Још к'д бе' ч'чка (мала) имала сам адет да си се бутнем у долап, ели ти да турим уво при врата, та да чујем оној што ми се видеше куде кутају од мене. И ћутек сам си ручала за тај поган ми адет, па фајда ич. И од татка сам га изручала берем најмало, најмало седом-осам пут; а татко неје тепаја често, ама кад фати да тепа, мани се! Улегне у башчу, осече фидан од дут, ели нику сливу, па ме не тејаше по сукно, но...

[28]) Стакло на прозору. [29]) Сребрних груди. [30]) Тор. [31]) Од лака плитке ципеле. [32]) Обележје. [33]) Цвекла.

Бешем у долап, а нана на Таску Манину, претељицу си, комшику... А што ми је нана сас комшилак живувала, не знаш. К'д има нико гајле,[34] она га, две ми очи, не каже на родови, но на овуј Таску Манину.

Ете и тај дан нана ми та на туј Таску:

— Мори, Таске, мори! Не знам што ми је на девојче; ништо неје баш... Ја зборим, питујем гу ништо, а она ме салте гледааа, како, чувајa Бог, да си је... Да ли, мори, да гу просипе боба-Мада од мађије, ели да гу водим у ники маностир та да гу чатију од намеру?... Да ли да викам Захараћа екимина?[35] А? Што ми викаш да прајим, Таске, мори?

Таска узе та се насмеја колико може, а ништо не одговори.

— Што се смејеш, две ти очи?... Образи гу бешеју како ружице, а с'га...

Оваја се па насмеја, па вика:

— Ај,! мори ацике! Одртела си, ете, а за по нику работу још си ацамија. Што ти је на девојче? Ништа. Маје се у мисал сас Димитрија, за тој те не чује; копнеје за њег', за тој неје црвена... Заш' не прајите свадбу? Што је на ацију? Ћоја има млого девојчики, па му оваја неје имала сас што да направи чеиз[36] и да сташе.

А један дан, пак, седејећи у башчу при гергеф, мислешем: како ете ти га Димитрије та ашћаре на сокакња врата, па т'г у обор — тражи татка ми; па како улезе у башчу при мене, а мене ми приигра у срце баш под ложичку, та не мога да му се дигнем; а он, ете, како словедну се — да ме пољуби, а мене ме пишин[37] стра, а после помисле: „нак ме пољуби.“ Он па̀ иска, мене ми мерак ама кршим ћердан.[38] Такој, такој, па како превара ме пољуби ме, а ја рипну... Истина сам рипнула и дигла руку да си обришем оној место куде ме пољубија, па тике спушти си гу: жал ми дојде да се бришем, жал, жал, како да је истина....

Ако се убаво убучем: „заш' га нема, да ме види!“ Ако нана ми направи нику обаву манџу[39] ја питу: „заш' га нема, да ручка!“ Он да руча, а ја ич: сита ћу сам к'да си глеткам њега...“

Ја њега гледашем, а он мене... Срамежљив беше, е Боже!

Срамежљив. Доодеше, доодеше а ич ме не теја погледа. Гледа у мужи, у нану ми, овам', онам', — а у мене ич.

К'д у један празник, баш беше Велиг-дан... Неје... Јес', такој, Велиг-дан, он дошеја сас онуја тројицу, друсто му, а ја, како сваки пут, принесо да му предадем шикерлеме и воду.

Он узе а не ме погледа.

Предадо му и кафу. Не!

Мука ми, мука! Ш'ћу? А бешем си, пантим како да је било јучерке, у шалваре и фустан што ми он направи, за Цветнице, к'да идо на Панталеј да се пречестим. (Онаг ми је тој аџине прајија, а к'да се врну из цркву најдо дом пуну тепсију вруће мекике: пратија да ги изручам сас жене и девојчики, за тој што сам се пречестила).

Ете у тој његове аџине била сам, па ми дојде мило да ме погледа и да види колико сам убава, а он...

Сети се ништо. Ћу да направим да ме погледа, нема чаре...

Улазејећи у одају и собувајући папучке при врата на орозан, узе та се ћоја соплето. Јооок! Не ме погледа!

[34]) Брига. [35]) Лекар. [36]) Дарови. [37]) Прво. [38]) Тврди пазар. [39]) Јело.

После одејећи по кућу, сети се што Дора Митичин правеше цигару, те скоро пођо у одају сас ћибрит.[40] К'д дођо при њи, испушти максуз[41] кутију, словеднејећи се да гу докачим фрљи очи у Димитрија. Не ме погледа!

Па излего, мислејећи се: „Ш'ћу?... Ћу га назгазим. Ама како?... К'да?...“ Туј се сети што несам збрала филџани. „А! С'га ћу... Не!... Мош' си помисли да сам безосрамна, и кој знаје заш' му ступам на ногу... Ћу га назгазим... Оћу. Туго, ако запази ники! Ако види друсто му... Дора Митичин баш је при њега...

— Маријо! — викну ме нана.

Улего једнаг у одају.

— Филџани! — рече нана, па погледа баш у Димитријев филџан, мрдну сас главу мрвка на горе и подиже леву већу.

Пишин узе филџан од Дору Митичинога и онија други, па пођо на куде Димитрија... У срце ми тике ништо притупка, уз образи ми се укачи огањ: не знам к'да му дођо — покрише му се ноге сас мој фустан... назги га!... А он? Не ме погледа, но спушти очи та у зем'!

К'д опази овој, две ми очи, ћа да паднем. Обрну ми се и одаја, и Димитријево друсто, и Димитрије — тешем да испуштим филџани. Излего из одају споводејећи се како пијана. Стра' имашем од друсто му, од нану ми... Срам ми дојде... Никако ми се учини, две ми очи, како да сам Ниш поарала, како да сам никога утепала. Сама си се себе видо како ајдук, исто како катил... Туго, мајке, што направи!... Пишин ми беше мука, а после ми дојде криво, расрди се и узе да зборим сама по кућу: „Божном мушко, а срамује се. Срамује се у таткову ми кућу, пред нану, а ништо да излегне нана, ели к'д би ме ништо срео у маалу, он би ме: ем гледаја, ем би се око мене задеваја, како и други бећари сас девојчики што работију.“

Пусти аџамилак!

К'да је отишеја дом', зар се замисленја што сам га назгазила та једнаг пратија чирака[41] и дете, брата му најмлађејега, та да ме на сокакња врата извикају... Извикаше ме, и дете рече:

— Ете, питује бата тражиш ли ништо од њег'?

— Кажи на бату што несам ништа тражила, — рекну, па узе та обрну главу: чак ми срам дојде од дете и од чираче, како да и они знају што сам уработила. А затварајећи сокакња врата, мислела сам: „а, кучка! да би кучка! — заш' да га назгазим?... Ш'ће ми рекне за овој к'да се одадем за њега?... Ако ми ништо рекне, ја ћу па да л'жем... морам да л'жем. Ете оћу си га сл'жем ђоја чудејећи се: — „Кој? Ја сам те тебе назгазила?! Неје, мој Димитраћи; јоок! Како па да те назгазим?“ Рекне ли ми мене па: — „Јеси, назгазила си ме.“ Ја ћу њему: — „Не знам. Максуз знам што несам тој направила, а онакој, кој знаје, белки...“[42]

СТ. ТОДОРОВИЋ. БИТОЉКА.

Такој. Ми напред имашемо срам, а с'г. Дор је девојка под нишан не се кута но се води сас младожењу, иду од малу до маалу, од сокак до сокак, како божјаци. Идејећи такој самач'чки, гледајећи се, зборејећи све што искају —

[40]) Палидрвце. [41]) Нарочито.

[41]) Шегрт. [42]) Може бити.

изгостирају се; а кад се венчају несу тазе но бајат: виду се један другому како њуфлија[48] сирење.

Довде, слушајући Ђул-Марикину прикажњу, само се по каткад осмехнусмо, а овде се гласно насмејасмо. А Ђул-Марика:

— Заш' се смејете? Не ли је такој? Пишин имашемо срам, а с'г... Чувајa Бог!...

У пролет Ђоша, свекар ми идеше у лозје сваки ч'с, па пролазејући кроз поље набере јагличје, кукурек, мачицу, љубичицу, направи си киту па си гу мен' донесе. Тргне ме уз себе на миндерлак, и збори:

— Ела, моја сна'о, да те закитим!

Он узне та ме кити, а мене ме мило, е Бошке! Мислела сам: „к'дâ ћу сам ти у кућу? К'дâ?...“

У јутру се рано дигнем та пометем и судови измијем, па сам весела како пиленце на грањку. Мијем судови и појем, метем кућу и појем, посипујем цвеће и појем: мило ме што ми свекар доодија и китија, па за то ме обрнуло на појање. Ако пак, блага керко, чедо, питујеш што сам појала, не знам... што несам... свашто. Ама немој да рекнеш да тој песме имаше нигде, у Ниш ели у Лесковац... Појешем си ја сама онакој, Димитрију појешем. Појем убаво, кротко, стра' сам имала од татка, срам од нану... Туго! Појем Димитрију. Ако му песма нема, ја си му гу вадим од себе. Појала сам му млого, млого, а у памет ми стоју салте још николико... Какој онај једна беше:

„А, бре, Мито...“

Неје такој.

„Заш' си, Мито, такој...“

Јок, не могу, овуј сам забрајила. Овуј не знам. Чекај другу ако могу... Чекај...

„Зборила си датка с Миту,
Датка Миту питувала:
Заш' си, синко, пожутеја?
Заш' ти, дадин, веће...
Зашто су ти веће...“

Такој никако беше, ништо за већe, ама... У, керко, што су му биле већe! Како пијавке... Све сам тој забрајила. Могу, ама не целу... А! Чекај овуја, њума ћу да знајем баш од крај до крај.

„А, туго! леле! мој Димитрашн!
Јако ме мило, ете, за тебе!...
Лети ми, моје славеј-пиленце,
Скоро прелети тија сокаци,
Та си ми падни татку у башчу,
Та си ми стани на ђул црвени:
Пој на девојку, на Ђул-Марику,
Дор ми те, пиле, она не фати
И у пазуке своје не тури,
Да те сакута, пиле, од росу —
Рат ћеш си спијеш дори до зору...“

Нема виће.

— Машала, Ђул-Марике!

— Ашколсун, Ђул-Марике!

— Брĕ! Брĕ! Брĕ! — што ти је убава!

И још једну знајем, баш од крај до крај.

„Нишан даде Димитрашн
На аиску Ђул-Марику.
Друсто си је питувало,
Питувало Димитрања,
Питаја га Шишко Коста,
Митичин га Дора пита:
А бре, Митр, две ти очи,
Милујеш ли Ђул-Марику?
Одговори Димитрашн:
Заш' питате, две ви очи?
Не л' видите што копнејем,
Кај у пролет снег што копни?
Друшке су си питувале,
Питувале Ђул-Марику,
Питала гу Мала Сика,
Зојкина гу Краса пита:
А, Марике, две ти очи,
Милујеш ли Димитрања?
Одговори Ђул-Марика:
Заш' питате, две ви очи?
Не л' видите што чезнејем,
Како дуња преко зиму,“

Овај си је толико...

— Машала, Ђул-Марико! Опет машала!

— Ашколсун, Ђул-Марике! Сто пут ашколсун!

— Брĕ! Брĕ! Брĕ! — с'га ти је још по убава!

Салте још једну... Кратачку...

„Лали ми, лали, мој Димитрашн:
Ја ћу да појем, ти да ми спијеш
На меки јестак — белу ми руку
Од по вечеру дори до зору...“

Зачу се пљесак дланова као у какву веселу харемлуку, кад се раздрагају буле песмом којој је припев: Оф! опет оф!...

А домаћица се подиже и вели:

— Фала ти, стрінке!... Ајде с'г мало винце, јербо ти се гуша осушила; и нака ни донесе Васка по кафче.

— И тебе ти фала, Севетке! С'га сам и за вино и па за кафу. (НАСТАВИЋЕ СЕ)

[48] Буђаво.

Вилинска слика

Вилинска слика твоја
Преда мном вечно трепери:
У зори и у дану,
У тихој, мрачној вечери!

Румен усана твојих
Зора је на се узела,
А белост лица твога
Белим се даном разнела!

Црнилом косе твоје,
Црна се ноћи увила,
А зраке ока твога
Даница у се упила.

Те тако слика твоја
Преда мном вечно трепери:
У зори и у дану,
И тихој мрачној вечери!

М. Крстић

Нешто о Братоножићима

ЗАБИЉЕЖИО
МАРКО МИЉАНОВ ДРЕКАЛОВИЋ *)
ВОЈВОДА

Раније сам по народнијех доказа' о Кучима и о другијема забјележио по нешто; а о Братоножићима сад је на ред да што поменем што се у народ о њима чује и говори, а то је да су од Гргура, сина Ђура Деспотовића, којега је цар турски ослијепио. Али јаснога доказа нема, до само народна прича говори да је Брато од Гргура, више се не зна; теке се зна да су Братоножићи од Брата који је имâ сина Ника Братова, а Нико' је имâ сина Лаза, а Лазо Вучету, а Вучета Бала, а Бале Радоњу, а Радоња Станоја, а Станоја Пеја, а Пејо Оташа, а Оташ Према, а Премо Ђеку, а Ђеко Дмитра, а Дмитар Сура, а Суро Милету, а Милета Пауна, којега сад ево жива код мене. Али ја, пошто се не могу упуштит' у опширно описивање Братоножића, но само да им поменем што гођ догађаја који су се међу њима догађали. И то ћу почет' на Станоја Радоњина и Пеја Станојева, у њино вријеме што су Турци чињели. То је познато и да не говорим о њему, само да кажем случајно пријатељство Братоножића с царем турскијем. Ево како је било:

Једни Турци који су царскијем послом одили по царевини, дошли су од Колашина преко Лијеве-Ријеке и Брскута; на воду су нашли кћер Станоја Радоњина ђе пои своје овце на воду. Турци се загледају у ђевојку да би ваљала за цара, уфате ју и поведу цару у Стамбол и кажаше му ђевојку, да им се допала за њега. Изведоше ју пред цара, а он ју пита: Ко је и оклен је? Она се увриже да је нијема и да не умије, и не мога ју цар ни они који су ју довели нагнат' да проговори. Надала се је да те ју врнут' кад виде да не умије проговорит'. Цар нареди те ју затворише саму у камару; а постави стражу тајно да слуша, хоће ли проговорит' што гођ? Ту су јој јело доносили; други ју није ко гледâ. Послије неколико дана она је почела тужет' овако:

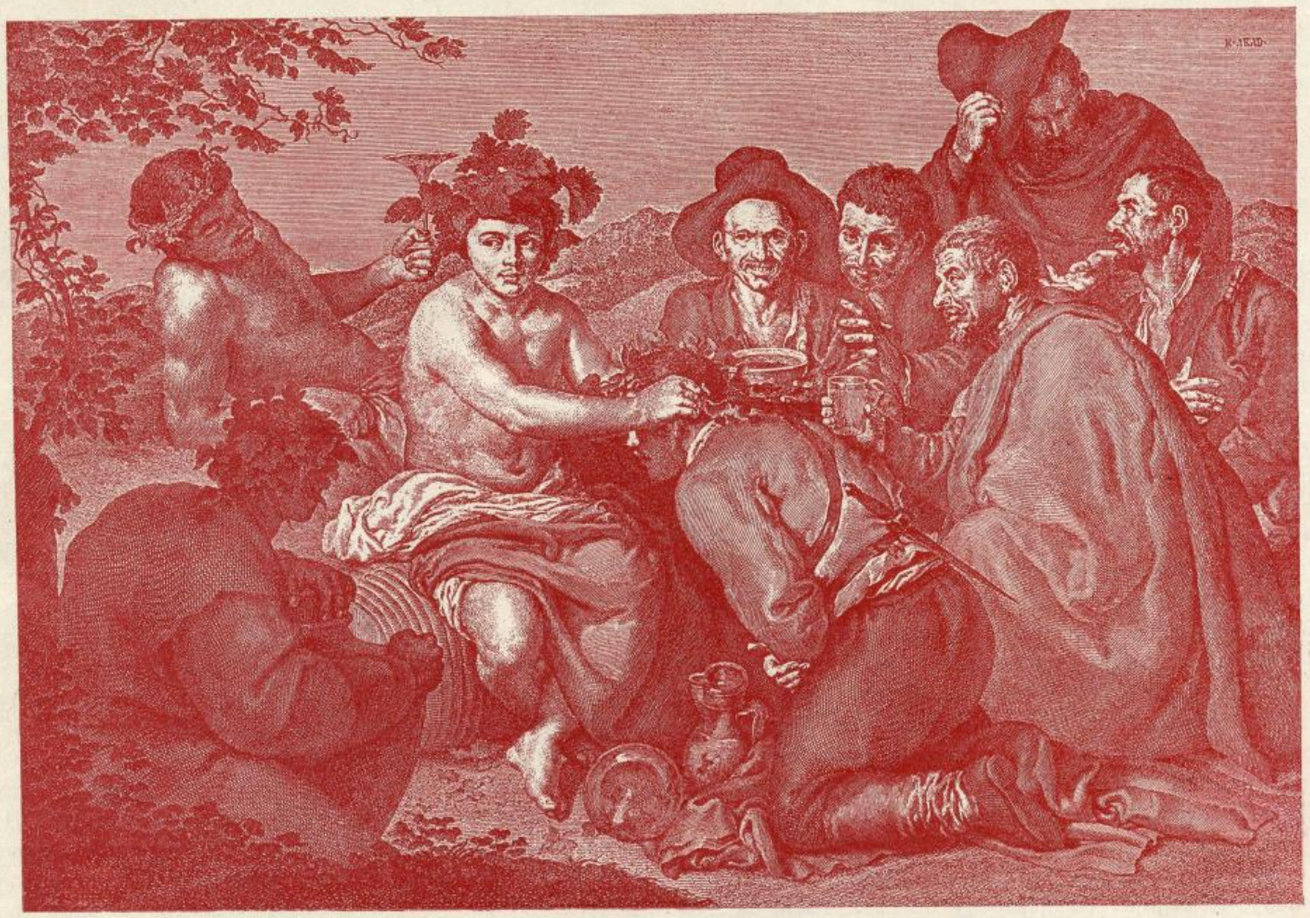

ВЕЛАСКАВЕЗ ПИЈАНЦИ.

„Жељо моја оче Станоје! жељо брате Пејо! жељо стрико Вујо!“ па настави: „О Брскуту! мој свилени скуту! Вјетрниче, моје живовање! О Верушо! губикозја душо!“ и т. д. Слушачи цареви зашишу њене ријечи, те јавише како проговори лијепа кадуна. Цар изведе ђевојку, пита ју — она нијема ка пријед, докле јој прочиташе ријечи које је говорила! Она проплаче и проговори, каза оклен је и кога има.

Цар пошље у Братоножиће Станоју, Пеју и Вују да дођу и доведу тридесет Братоножића код Цара, ђе те и своју ђевојку нађ'. И тако Станоје с реченијема дође код цара. Остала је прича да је питâ цар ђевојку „који су њен брат и родитељ? а она да је рекла: „Који је свидиџи, из свога њеш се стола подиђ'“. Цар јој се поруга[illegible] од царева подсмијеха. Братоножићи [illegible] у Стамбол, улазећи на врата од града, Пеј Станојев [illegible] коња опре се у бакрачлије, на буџући [illegible]

* Када смо у 11. броју *Нове Искре* донели слику војводе Марка Миљанова, нисмо ни слутили да ова јуначка рука и пером влада. Захваљујући доброти Г. Љубе Ковачевића, уредника скупљених рукописа Марка Миљанова, доносимо овај рад, с уверењем да ће се допасти многобројним пријатељима војводиним. — По дужности напоминьемо, да је у овом прилогу местимице поправљена само интерпункција. — *Уредник.*

руку с коња, удари руком више вратâ. Цару казаше; он се диже на ноге да их види. Братоношкој одиви царици ово даде прилику да се освети и рече: „Казала сам ти, Господару, да ћеш се с пријестола дић', да видиш мога оца, стрица и брата кад те дођ'.“ И та је прича у народ остала, како је цар наредио те се у ками више врáтâ изрезала рука Пеја Станојева онамо ђе је руком с коња дофатио, ђе се и сад тај потпис руке Пејове находи. Али за друго се боље зна: да је Пеја цар метнуо за војводу те је судио и харач купио од Скадарскога Блата до Лешнице преко Кома и дâ им је цар два писма, једно Пеју а једно Вују, да не дају цару харач, и вратили су се Братоножићи дома с великијема даровима и царском власти. Пејово писмо од цара изгорело је у Пејову кућу која му је се нектећи заждила. А писмо друго, што га је цар Вују дао, ево га и сад у село Кисјелицу гдје се презивају Вујовијем презименом *Вујовићи*. Било је писмо у кућу Милована Радојева, ама чујем да им га је скоро узимâ Никола Ђоков, официр редовне војске на Цетиње; не знам је ли му га вратио али је и сад код њега; тек причају да га не умију прочитат' да знају што у њега пише. Али како му драго, но војвода Пејо Станојев, пошто је из крај цара дошâ, судио је као господар од земље коју му је цар дâ ка што је пријед речено; купио је харач од Скадарскога Блата до Лешнице. Говори се да је тај харач за себе узимао а не да је од њега цару давâ. Он је заповиједâ Зетом и Брдима и једнијем дијелом Арбаније. На војску их је кретâ ђе му је потреба била. Једном је Васојевиће, Леворечане похарâ за освету свога стрица Вуја, којега му уби Васојевић, исти зет Вујов. Ево како је то било: Вујо је отишâ у своје кћере и зета у Лијеву Ријеку на њихно Крсно Име, Св. Александра, ђе је дошло још гости у Вујова зета и кћере. Вујов зет служио је гостима ракију. По обичају за мезу с ракијом биле су разрене јабуке које је Брајотић, зет Вујов, ножем убадâ и гостима с врâ ножа коматиће јабуке редом давâ. Вујо прекори свога зета, говорећ му: — да није поштено ни побожно на Крсно Име дават' људима јело с врх ножа! Вујов зет за ту ријеч истијем ножем убоде га у уста док му за врат пробије, те па'не мртав. Зато је Пејо Станојев скупио војску од Зете, Брда, неколико Црне Горе и Арбаније. Удари на Васојевиће, похара и опали сву Лијеву Ријеку, рашћера народ. Што не побише, то утече до Пећи и Шумадије; послије се неки вратише. Тако је Вујо погинуо и Васојевићи га платили.

Пејо је имâ четири сина: Оташа, Тошка, Матијаша и Станишу, од којијех се презивају браћва. Тошковићи се зову по Тошку, Оташевићи; по његовоме сину Прему, Премовићи; од Станше, Станишићи; а од Матијаша презивају се по његовоме сину Павићу, Павићевићи.

Сад ево да кажем случај који се је догодио с Матијашем Пејовијем. Он је скупио шездесет Братоножића и отишâ у чету ка' што су обично ходили они и други. О њима је прича у народ о њиној погибији оваква: Жмиро Сеоштичанин стајао је у Малоречке Стијене код својијех двадес брава. Но једну ноћ чује грају у високе стијене и пећине и лелек с кукањем за Матијашем и свијема по имену који су отишли; на ред их изброје у кукање. Жмирова жена у јутро донесе брашњеник у пећину ђе нађе браве а њега нема. Она га зовне и он се одзове из дубине пећине. Пита га: „А што си се скрио тамо?“ Он дође и каза јој: како су кукали ђаволи у Малу Ријеку; но је ли Матијаш дома? Она му каза да је пријед неколико отишâ с неколико дружине, и свак се чуди што их нема и каза му дружину који су ш њим. Он јој рече: „Бога ми је свакојега ноћас поменуо, по имену их кука, и мислим да су сви погинули“. Тако је и било Матијашу с дружином: не знаде се смрти ни живота колико да падоше у јаму. Не прича се на ове стране, да се је тако ђе друго догодило, да се изгубе шездесет људи, да им се гроб не зна. У Матијаша је остала жена, која је ш њим била по године, и удала се је на село Безијово теке је Матијаш нестâ, и родила је дијете мало пријед, како се могло сујмат (сумњати) да је Матијашево. Прéмô Оташев, Матијашев братанић, затражи дијете као Матијашево. Безијовци га не дадоше, а Братоножићи га не оставише, и тако се погонише судећи се за три године, доклен дође да се гвожђем и оружјем пресуде. Но Премо Оташев рече Кучима и Братоножићима: да се не кољу, но да послушају један начин његове пресуде. Они присташе да га слушају, и он нареди пресуду овакву: метну људе у ред, једнога до другога у коло, ка' у гувно, те посиједаше а на сред простора, који је коло међу људи, метну мало дијете, па скиде капу и помоли се Богу говорећи: „Дијете! чије си нека те свемогући Бог њему упути, и коме дођеш нека његово биднеш.“ Војска је викала „Амин.“ Премо сједе ка остали. Дијете је баврљало између људи и онолике вике, па од једном управи те Прему на кољену обиште ручицама за њега. Онда га сви Прему честиташе, и Братоножићи дијете понесоше без бољоглаве, које је послије било оглашени јунак *Павић Матијашев,* од којега се сад презива браство Павићевићи на Пељев-Бријег, село у Братоножиће.

Видјели смо како је Пеју Станојеву турски цар дао власт те је судио реченом земљом нешто с више власти но војвода али који паша, но као неки мали владалац; с тога је могâ у поменути народ не само харач узимат' по их и на војску дизат' по својој вољи, ка' што смо пријед видјели на Васојевиће, те се је народ Васојевачки послије седам година дома почео враћат'. По томе се и види Пејова владалачка величина, јер друга племена Брцка, Црногорска и Арбанашка, која су се клала међу собом, нијесу једно друго могла изагнат' из свога места, ка што је Пејо Васојевиће који су много виши број од Братоножића; а и лично се је на Пеја могло познат', при свему што је био добар и паметан човјек, да је себе нешто високе и себичне владалачке висине дебеле држâ и неумољив бивâ.

Ево још један случај о погибији његова оца да кажем, како је случајно погинуо и Пејо се за њега мирио. Пејо, кад је био вакат да се годишњи харач купи по народу, одио је на даљна мјеста сам са својим људима, и харач узимâ, а старе људе, који не могу на далеко одит', шлао је на ближња мјеста са својим оцем Станојем, те су харач купили.

Тако једне године Станоје с дружином купио је по Братоножићима. Ш њим је био и његов брат од стрица — Јанко Јованов. Кад су дошли у село Клопот код једне старе бабе, која је рекла: да им нема што за харач дат', — они су смијејући се тражили проз празну кућу, и за гредом под таван од куће нађу један коматић зачађане и захрђане мале пушке, којом су ругајући се омицали да пукне: најприје у земљу а послије један другоме у чело, да провају који те одржат да не трепне оком кад пушка у чело врши. И пошто се тако на промјену обидоше, рачунајући који је мање али више трепнуо, узе прават' Јанко Станоју, своме брату од стрица, хоће ли трепнут' кад му у чело омакне. Но пушка загрми кâ топ и уби Станоја по сред чела. Јанко је знавâ да код Пеја молба не помага, но се мора гинут'. Остави кућу и фамилију па утече! Крио се је кроз турску земљу за седам година, бојећи се да га Пејо и тамо не нађе.

Такве су догађаје људи своји одили и мирили. Али Пеју ко да смије о томе поменут'? Но кад се напуни седам година, Јанку се учини да је боље једном погинут' но се овако крит' и скитат'. Те у очи Св. Николе дође по ноћи у Братоножиће и примаче се кући Пејовој, која је била пуна гостй у Пеја на Крсно Име. Јанко иза куће бачи камен на кућу, и учиње знак да јест нетко. Пејо чуне и рече жени својој: „Излежи! ето нетко, па га је страх или срам, но га доведи у кућу ко је да је". Жена излеже, нађе Јанка који јој рече: — „Иди у кућу и не кажи да си кога вијела". Жена се врну и рече да нема никога. Јанко опет бачи камен на кућу ка' прије; Пејо опет жени ка' пријед: „Доведи непознатога у кућу!" Жена изљеже, а Јанко јој рече: „Иди у кућу још једном, па трећом дођи." Жена уљеже у кућу и рече: „Нема никога". Јанко бачи и трећи камен! Пејо ијетко на жену: — „Излази! ето нетко." Жена рече: „Ја га не находим". Пејо придаде ријеч и рече: „Који си то што зовеш каменом на кућу? Улази, не бој се да ти је Божа вјера! ако си и Јанко Јованов који ми је оца убио". Онадар Пејова жена искочи из куће код Јанка, те му свеза руке за плећи а нож за врат, по тадашњему обичају, с тијем више да би Пејову јарост умекшала. Па уљеже жена а Јанко за њом међу госте. Свак се изненади, а Пејо ка помамљен од чуда гледајући пред собом Јанка ће је челом на земљу пануо пред Пејове ноге, а по другој гледа на своју сабљу која му је о диреку објешена стајала. Све у кућу онијемило: не смије се самовољноме Пеју ријеч проговорит' што се би другоме проговорила. Но Пејова жена рече: „А што размишљаш и на сабљу гледаш, зар си прегâ да с крвљу хришћанском Крсно Име прославиш?" И још му је говорила ријечи које су Пеја као гром пробијале. И како бй да би: Пејо Јанка не посјече, тек му нареди да скупи деведесет кметова који ће судит да му оца парама мири, колико ти кметови осуде да Јанко дâ а Пејо да узме. Јанко је морâ довест' деведесет кметова од Брда и Црне Горе и Арбаније, по тадашњему обичају, и ако нијесу толики број кметовâ други купили, но дванајест али двадесет и четири. Но сви ови кметови не смију изрећ' пресуду, бојећи се да им неће Пејо пристат'. Пејо им је говорио чешће: што трају толико дана? А ови му говорили: „Сад ћемо, сад ћемо." Пеју се већ досади и рече им остро: да је то ласно пресудит'. Који кмет не ваља хиљаду, тај боље да није жив! — па ајде из крај кметова који рекоше: „Он сам пресуди." Тако потврдише, да Јанко дâ а Пејо да прими — деведесет хиљада. И Јанко даде све своје, што је имâ, у шездесет хиљада, а тридесет хиљада остаде дужан, јер немаше већ ништа до још једну кључу у коју се дивине фатају. Њу му не узе Пејо ни кметови, но ју најпрву ноћ Јанко морâ запет' д' ако му се уфати зец али друго, што би могâ фамилији за ручак донијет', јер се на друго није

СОФИЈА КОНЕР. У ЦАРСТВУ БАЈКЕ.

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 1311.9
Ч 16 V

НОВА ИСКРА

Илустровани лист

Власник и уредник

Р. Ј. Одавић

ГОДИНА ТРЕЋА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
БЕОГРАД

1901

Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије

САДРЖАЈ

НОВЕ ИСКРЕ ЗА ГОД. 1901.

Лепа књижевност

СТИХОВИ:

ОРИГИНАЛНИ

Грифини, Умберта: Epicurea 356

Димитријевић, Димитрије: Акварели 20., 42., 84., 213., 334; Ноћна визија на Косову 133.; Ја умрети нећу, нећу ... 137.; Из дневника једног скептика 229.

Димитријевић, Лазар: Пропаст српског царства на Косову 77., 162., 293.

Димитријевић, Милош: У шуми 136.

Ћикић, Осман А.: *** 15.

Змајова: Не пева лабуд 38.

Илић, Воj. J.: *** 48.

Јовановић, Милутин (Armand d. L.): Акорди 10., 142., 304.; Прва кита после зиме 116.; Soirée musical, 201.; Autumni flores 365.

Крстић, Михајило: Вилинска слика 6.; Лептир 44.

Митровић, Милорад J.: *** 76.

Народне: Из Тимочке Крајине. Женске песме. Скупио Власт. Љ. Станимировић 163.

Одавић, Р. J.: Крај огњишта 235.

Петковић, Влад. Р.: Јесења мелодија 337.

Петровић, Милорад М.: Ноћ мирише 110.; Сећанчице 260.; Пиј 358.

Рајић, Велимир J.: Тугованке 120.

Р. В.: Остави ме! 207.

Сокољани (Димитрије Глигорић): На Парнасу 204; Моја сећања 309.; Опроштај 324.

Станимировић, Влад.: Последњи поменци 218; Две песме 330.

Фртунић, М.: Камо песме? 228.

Хасанбегов, пок. Авдо: На рушевинама 166.

Хаџи-Микић, Димитрије: Јесење јутро 368

Шантић, Алекса: У пролетној ноћи 198.

***: Пораз Турака на Плочнику. Из народне епопеје Косово 326.

ПРЕВЕДЕНИ

Драгослав: На Неви (J. Надсон) 169,

Змајова: Васкршња ноћ (слободно по Фофанову) 70.

Мијалковић, Сава Д.: Мир у природи (Јелена Хилсенска) 106.; Како можеш...? (А. Грин) 144.; Прекор савести (Мориц граф Штрахвиц) 172; Јад у песми (Ајхендорф) 264.

Одавић, Р. J.: *** (Стекети) 50.; Моје срце тужи, плаче (Пол Верлен) 232.; Пас и вук (А. Петефи) 270.

Шантић, Алекса: Повратак (Херман Линг) 241.; Сељак (Биргер) 272.

ПРОЗА:

ОРИГИНАЛНА

Алхазен: Прва љубав (Старачке успомене) 226.

Веселиновић, Јанко М.: Календар, Догађај. 290.

Димитријевића, Јелена Јов.: Ђул-Марикина прикажња 1., 34., 65., 98., 129.

Димовић Др, Ђ. J.: Смрт. Прича 138.

Домановић, Радоје М.: Нигде спаса! Прича 193.

Кочић, П.: Тужба. Из босанског сеоског живота 48., 80., 116.

Матавуљ, Симо: Необичан гост у Петрову дому. Путничка успомена 38.

Марковић, Драг. И.: Сукоб. Слика из рата 75.

Миловановић, Михајило: Мати и син. Прича 368

Никашиновић, Божидар: Спасенија Прича 258.

Нушић, Бранислав Ђ.: Добротвор. Прича 162.

Ристић, Миодраг: На Дрини. Песма у прози 45.

Сремац, Стеван: Пазар за старо. Привредно-економна слика из живота Београдских домаћица 11.

Ћирковић, Милош П.: Sic transit. Слика из живота 106.; Мој друг. Приповетка. 267., 299., 335., 356.

Хаџи Ташковић, Григорије: Две буре (из дневника једног идеалиста) 136.

ПРЕВЕДЕНА

Anonym: Људска срећа. Кажа за одрасле. Превео Јеша 19.

Бенчивени, Илдебрандо: Бефана. Прича. Превела Jtalica 22.

Горки, Максим: Болес. Прича. Превела К. Цв. 321.

Мопасан. Гиј де: Са села. Прича. Нревео П. А. Т. 351

Прус, Болеслав: Сан. Прича. Превела Ружа Др. А. Винавера 170., 204.

Товарс, Мишел: Плава бебина капица. Превео Платон 233.

Толстој, гроф А.: Бура. Превела М. М. 271.

Hawtorne, Nathaniel: Скерлетно слово. Роман. Превео Владислав Савић 55., 84., 123., 151., 180., 214., 244., 283., 310., 340., 371.

Хеденстјерна, А.: Први болесник. Прев. А. 329.

Расправе, чланци, научна грађа

Адамовић, J.: Арнолд Беклин. Портрет. 57.

Валтровић, проф. Михајило: † Драгутин С. Милутиновић, професор Велике Школе 25.; О фотографији (Говор којим је отворена прва аматерска фотографска изложба 20. маја 1901. год.) 166.

Васић, Др. Милоје: Рембрант холандски сликар. Портрет 365

Гершић, проф. Г.: Др. Светозар Милетић (успомене и рефлексије о његову животу и раду) 42., 71., 104., 134., 198. 228., 275., 370.

Давидовић, проф. Љуб. М.: Материнска љубав у животиња 45.

Др. Ч.: Рудолф Вирхов. Профил

Дрекаловић, Марко Миљанов: Нешто о Братоножићима 7.

J. B. C.: † Соломон Аугуст Андре. Биографске белешке и личне успомене. Написао J. Стадлинг. 272.

К. Ђ.: Косово и Косовска слава о Видовдану 1901. год. 264.
Лазаревић, † Др. Радмило: Васкрс природе 338.
Маринковић, Сава М.: Говор на Шуматовцу 242.
Мијатовић, Павле В.: У ноћи. Рефлексије 202., 230., 261., 297.
Михајиловић, проф. Јеленко: Тамна сунца. Астрономска скица 79.
Перушек, проф. Рајко: Цртице из културног рада у Словенаца (Сликарска изложба, Пројекти за споменик Франье Прешерног, О новостима у словенској књижевности) 16., 120., 142.
Поповић, Др. А. Влад.: Др. Михајило Марковић, санитетски пуковник, начелник Војног Санитета 315.
Поповић, Воj С.: Женски типови Тургењева. Студија 20., 51.; Максим Горки. Студија 330.
Скерлић, Др. Јован: О Коштани (драма Борисава Станковића) 347.
Станојевић, Др. Станоје: Нешто о Јакшићима 164.; Босанска краљица Катарина 292.
Стевановић, Светолик: Макс Петенхофер 187.
Стојковић, Срета Ј. Косовска епопеја. Преглед покушаја за састав народног епа о бoју на Косову 111., 124., 172., 208., 235., 278., 305., 358.
Шевић, Др. Милан: Петар Прерадовић према Србству и Хрватству 324.

НАША ПИСМА

Из Крагујевца, од Свет. 26.
Из Скопља, од Једног странца 58.
Из Беча, од Гер. П. Ивезића 88., 157.
Из Петрограда, од проф. В. Н. Корабљева 223.
Из Петрограда, оо Воj. Ст. Поповића 218.
Из Рима, од Рола 249.

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

27., 59., 90., 125., 158., 189., 219., 251., 285., 317., 349., 379.

Хроника

НАУКА

Две три о ватри. Од П. М. Илића 92.
Жртвник. Од Ј. Драгашевића 126.
Теслине и д'Арсонвалове струје Од П. М. Илића 159.
Душа детића. Од П. М. Љотића 221.
Интернационални језик. Од М. Г. 252.
Телеграфон. Од П. М. Илића 286.
Порекло човека. Јавно предавање Ернеста Хекла. Превео Гер. П. Ивезић 380

КЊИЖЕВНОСТ

Адамовић, Ј.: Zadnje poglavlje. Napisao Srgjan Tucić 29.
Димитријевића, Јелена Ј.: Уреднику Кола Г. Дан. А. Живаљевићу (Писмо)] 319.
Ј. С.: Др. Љ. Недића Новији српски писци 93.; Kneginja Jelena, romantična legenda u 4 čina. Napisao Ivanov 350.
Грол, Милан: Јована Дучића, Пјесме. Прва књига 380.
Minor: Песме † Љуб. Н Симића 190.
Радонић, Др. Јован: Насртај папски на цркву босанску за време бана Матије Нинослава, од Драг. П. Поповића 222.
С: Православна Далмација. Историјски преглед. Написао епископ Др. Никодим Милаш 190.; Хрватска критика о делу Знаменити Срби XIX века 287.
Смиљанић, Др. М. В.: Карађић, лист за српски народни живот, обичаје и предања 252.

УМЕТНОСТ

Адамовић, Ј.: Бартел Турасер, драма у 3 чина од Филипа Лангмана 29.; Гуслар на збору или на развалинама царства српског. Слика академског сликара А. Боцарића 222.
Аранђеловић, Др.: Сецесионистичка сликарска изложба у Берлину 253.
Крстић, П. Ј.: Божественная слоужба. По српском народном мотиву сложио Ст. Ст. Мокрањац 60.
Лагарић, Павле: Буковац и Чикош 94.
Прим: Први синфонијски концерат Београдског Оркестра 319.
Ћирковић, Милош П.: Изнад наше моћи, драма у 2 чина од Бјенстјерна Бјернсона. Први део 191. Други део 383,

РАЗНО

31., 62., 95., 127., 166., 191,, 223., 267., 287., 319., 350., 383.

БИБЛИОГРАФИЈА

31., 64., 96., 127., 160., 192., 224., 256., 288., 320., 352., 384.

Слике

1 † *проф. Драгиша Милутиновић, архитекта 1*
2 *Дон Кихот од Манче.* Сликао А. Шретер. *3*
3 *Битољка.* Сликао проф. Ст. Тодоровић *5*
4 *Пијанци.* Сликао Веласкез 7
5 *У царству бајке.* Сликала Софија Конер *9*
6 *Манастир Св. Јована.* Сликао проф. Драгиша Милутиновић *11*
7 *Живопис у манастиру Ариљу.* Пресликао проф. Драгиша Милутиновић. *13*
8 *Споменик Кнеза Милоша Великог.* Вајао С. Роксандић *17*
9 *Преља.* Сликао Паја Јовановић *19*
10 *Српско коло у Далмацији.* Сликао Паја Јовановић *21*
11 *Народна ношња у Далмацији.* Сликао Паја Јовановић *23*
12 *Њег. Величанство † Краљ Милан 33*
13 *Руска идила.* Сликао И. К. Пимоњенко *35*
14 *Из старог Ниша.* Фотографски снимак из 1876. г. *37*
15 *Представници српског народа из Босне и Херцеговине.* Фотографски снимак *40—41*
16 *Скопљанка.* Фотографски снимак *43*
17 *Улица у Бјељини.* Сликао Ж. Ајдукјевич *47*
18 *Арбанас на стражи.* Сликао Паја Јовановић *49*
19 *Гроб Кнез-Милошева оца.* Фотографски снимак *51*
20 *Избор кмета у Далмацији.* Сликао Р. Отенфелд *53*
21 *Арнолд Беклин.* Цртеж. *57*
22 † *Тома Милетић — Чика Тома.* Фотографски снимак *63*
23 † *Светозар Милетић.* Цртеж *66*
24 *Гроф Лав Николајевић Толстој* Сликао И. Рјепин *67*
25 *Фрањо Прешерен.* Вајао Алојзије Гангл *71*
26 *Прота Вукајло Н. Божовић, кнез Колашински.* Фотографски снимак *73*
27 *Водопад код града Јајца у Босни.* Сликао кнез А. Дабиша *75*
28 *Цигина песма.* Сликао Ф. Штрајт 79
29 *Пољски илемић.* Сликао Рембрант *81*
30 *Сликиње из Солунског Вилајета* Фотографски снимак *85*
31 *Харемска лепотица.* Сликао Г. Коста *89*
32 *Марково Кале код Врање.* Сликао проф. В. Тителбах *91*
33 † *Јован Илић,* српски песник. Фотографски снимак *97*
34 *Сеоски лола.* Сликао Л. Патаки *99*
35 *Кнез Милан М. Обреновић IV са својим ратним штабом у српско-турском рату 1876—1878. год.* Фотографски снимак *101*
36 *Никола Михановић.* Фотографски снимак *105*
37 *„Еоло“, брод Николе Михановића.* Фотографски снимак *107*
38 *Шанац на Делиграду (1876. год.)* Фотографски снимак *109*
39 *Наши долазе!* Фотографски снимак из српско-турског рата 1876—1878. године *111*
40 *Одговор Запорошких козака.* Сликао И. Рјепин *113*
41 *Славонска гушчарица.* Сликао Н. Машић *117*
42 *Цар-Лазар приволева се царству небеском.* Сликао проф. Ст. Тодоровић *121*
43 *Вацлав Брожик, чешки сликар 129*
44 *У сеоској крчми.* Сликао Ј. Ревес *131*
45 *Сељачко коло.* Сликао проф. В. Тителбах *135*
46 *Ti felix Austria nube!* Сликао Вацлав Брожик *139*
47 *Манастир Горњак.* Фотографски снимак *141*
48 *Кнежев долазак.* Фотографски снимак из српско-турског рата 1876—1878. год. *143*
49 *Капија Нишке тврђаве.* Фотографски снимак из 1876. године *145*
50 *Збег у српско-турском рату 1876—1878. год.* Фотографски снимак *147*
51 *Болничка барака из српско-турског рата 1876—1878. год.* Фотографски снимак *149*
52 *Н. Ђ. Дурново, руски књижевник. 161*
53 *На друму.* Сликао Р. Брант *163*
54 *Тврђава у Подгорици.* Фотографски снимак *167*
55 *Коло.* Сликао Урош Предић *171*
56 *Поглед на Соко-Бању.* Фотографски снимак *175*

57 *Манастир Савина.* Фотографски снимак *177*
58 *Михајило Хаџи-Стојиљковић, прота Кумановски.* Фотографски снимак *181*
59 *Сеоска кућа у Равњу.* Сликао С. В. Тителбах *183*
60 *Манастир Каленић.* Фотографски снимак *185*
61 *Манастир Св. Петке у Сићевачкој Клисури.* Фотографски снимак *185*
62 *Макс Петенхофер, немачки научар 188*
63 *Јоаким III, Васељенски Патријарх 193*
64 *Архимедова смрт.* Сликао Е. Вимон *195*
65 *Анастас Јовановић, први српски аматер-фотограф.* Фотографски снимак *197*
66 *Мотив са Топчидерске реке I.* Фотографски снимио Др. Марко Николић *199*
67 *Старост.* Фотографски свимио В. Стефановић *203*
68 *Мотив са Топчидерске реке, II.* Фотографски снимио Др. Марко Николић *207*
69 *Ашиковање.* Фотографски снимио В. Стефановић *209*
70 *Јашар-пашина ћуприја на Ситници.* Фотографски снимио Бр. Ђ. Нушић *211*
71 *Сабор код Грачанице.* Фотографски снимио Бр. Ђ. Нушић *213*
72 *Црква у Липљану.* Фотографски снимио Бр. Ђ. Нушић *217*
73 † *Михајило Илић, мајор 226*
74 *Турска зверства по српским селима.* Слика из 1876. године 227
75 *Српска војска обара турску заставу у Београду и полази у бој.* Слика из 1876. године *231*
76 *Турска караула у Дервену.* Слика из 1876. године *235*
77 *Стана Ковачевић, добровољац у српско-турском рату 1876. године 238*
78 *Прослава 25-годишњице српских добровољаца 239*
79 *В. В. Комаров 241*
80 † *М. Г. Черњајев 241*
81 † *Н. Н. Рајевски 243*
82 † *Н. М. Ерошкин 243*
83 † *Н. А. Киријев 243*
84 *Суводолски Манастир.* Фотографски снимак *345*
85 *Рам.* Фотографски снимио Ф. Шистек 247
86 *А. И. Череи-Спиридович,* српски почасни консул и председник Словенског Добротворног Друштва у Москви 257
87 *У ковачници.* Сликао В. Тицеталер *259*
88 *Јоаким Вујић,* Вајао П. Убавкић *261.*
89 *Полазак Андреове експедиције на Шпицберг 263*
90 *Касапчића мост на Ђетињи *)* Фотографски снимио В. Тешић *265*
91 *Старица.* Фотостудија В. Стевановића *267.*
92 *Из Топчидерског парка.* Фотографски снимио В. Стефановић *271*
93 *На рударском терену.* Фотографски снимио Ф. Шистек *273*
94 † *Соломон Аугуст Андре 275*
95 *У руднику Св. Ане.* Фотографски снимио Ф. Шистек 277
96 *Улазак у рудник Св. Ане.* Фотографски снимио Ф. Шистек *281*
97 *Др. Михајило Марковић, санитетски пуковник 289*
98 *Сила спутава генија 291*
99 *Гроб босанске краљице Катарине,* Сликао проф. Ст. Тодоровић *293*
100 *Гробни споменик у Трсту.* Вајас Иван Рендић *295*
101 *Јован Стерија Поповић.* Вајао Петар Убавкић *300*
102 *Артиљеријски поход.* Фотографски снимак *302.*
103 *Свети Антоније.* Сликао Иван Грохар *303*
104 *Син Нишке Артиљерије.* Фотографски снимак *305*
105 *Пальба топовима.* Фотографски снимак *305*
106 *Одмор после вежбања.* Фотографски снимак *307*
107 *Максим Горки,* руски књижевник *321*
108 *Старац.* Сликао Рембрант *323*
109 *Петар Прерадовић 324*
110 *Лов на јелена.* Сликао А. Милер. *327*
111 *Пред Цетињем.* Сликао проф. Ст. Тодоровић *329*
112 *У крчми.* Сликао Влахо Буковац *331*
113 *Манастир Кувеждин.* Сликао Ц. Медовић *333*
114 *Око казана.* Фотографски снимак *337*
115 *Пушчана пальба.* Фотографски снимак *339*
116 *Јутро у касарни.* Фотографски снимак *341*
117 *Сима Игуманов.* Српски добротвор *353*
118 *Сеоба Срба под патријархом Чарнојевићем.* Сликао Паја Јовановић *355*
119 *Владика Петар II Петровић Његош 359*
120 *Пад Сталаћа.* Сликао Ђорђе Крстић *363*
121 *Нацрт споменика Јовану Рајићу.* Сликао А. Теодоровић *365*
122 *Рембрант холандски сликар.* Сликао Рембрант *366*
123 *Немањина црква код реке Бањске 367*
124 *Бадњи дан у Далмацији.* Сликао Р. Отенфелд *369*
125 *Свети Сава мири завађену браћу.* Сликао Ст. Тодоровић *373*
126 *Рудолф Вирхов* 378

*) Под сликом је погрешно штампано Скочића мост.

могâ надат'. Но Јанко у јутру не нађе у кључу уфаћена зеца но куницу којој су Турци у то вријеме скупо кожу плаћали, те је Јанко за те новце могâ фамилији купит' више ручака и вечера. И тако Јанкова кључа свако јутро освиташе пуна лова које ја не ћу овђе бјележит' како то народ набраја, да је Јанку окренула срећа те се је обогатио најприје ловом у кључу а послије да је и паре нашâ при путу закопане код *Бушат-Убла,* кудијен се и сада иде низ Братоножиће. Али зато нека он зна, а за ово друго сви знамо: да су Клопоћани, његови потомци, иматьи боље но Пејови потомци. Зато се и пази у народ те се говори: да га не може дат' ни узет' нико без Бога „*ка' што га ни Пејо Јанку не узе*". Но се Јанко обогати заиста ка' у ове Горе. Само је мало чудновато, пошто се Јанко обогатио, што му није узео оне тридесет хиљада, које смо пријед вићели да му је дужан за оца остâ, а и то се зна, да му није давâ, но има и сад старијек Пејовића који рече: „Осташе ни у Клопоћана не наплаћене тридесет хиљада за Станоја Радоњина."

Једну ријеч калуђера Илије о Братоножићима, коју нијесам пријед поменуо, ево сад да ју поменем и речем. Калуђер Илија био је с Медуна Поповић. У његово вријеме мало је било свештеника у наше крајеве који су народ исповјећивали и причешћивали; но су Кучи, Пипери и Братоножићи, сва три племена, ходили на Дугу у манастир калуђеру Илији на причешће. И тако на један Вељи Четвртак започну говор по своме обичају, да пофале и уздижу сваки своје ствари, чи су били бољи и ко је од бољега соја. Немогући се погодит' оставе да ријеши калуђер Илија који је велико поштовање у народ имâ и сваки га је вјеровâ. Он је овако казâ Дрекаловићима и Братоножићима: да су од бољега соја Братоножићи но Дрекаловићи који су од Ђура Кастриота, а Братоножићи од Ђура Деспотовића који је бољега соја од Кастриота. И рекâ је: да има историја за Куче и Братоножиће која кажује да су једни од Кастриота, а једни од Деспота, али је се та историја изгубила.

Ова ријеч калуђера Илије више даје мислити, да има нешто од онога за Братоножиће да су од Деспота но од свега другога што се о томе чује и истини приближује. За сад се више не зна. Ако се историја та или таква не нађе, неће се ни знат' по овоме што се је до сад зато знало.

Акорди

I

Крај ограде трошне, старе
Зелени се бршљан вије:
Хумку малу, забачену
И крст сломљен на њој крије.

У пролеће дивља ружа
Туна срећну младост снева;
А свакога јутра хумку
Зрак сјајнога сунца згрева...

Сад је свела трава бујна,
Љупка ружа, мило цвеће...
Никог туда, само ветар
Увенуло лишће креће.

Ал је моја туга иста,
Вечит бол се у њој скрива;
Још и сада, ко и прије,
Хумку грли, крст целива.

II

Међ књигама осушеног
Ја те нађох, цвете мио.
Ко и њено љупко лице
Заборав те дуго крио.

Тек у руке што те узех,
На старе ме сети јаде;
На душу ми у том часу
Злокобница слутња паде:

— Да л' су мртва уста љупка
Што се негда мојим звала?
Или другог можда грли
Рука што те мени дала?...

III

У сну често слушам звуке
Што заносно тихо звоне;
Гледају ме очи оне
И грле ме беле руке.

И прозрачно чедо бело
Шапуће ми ти'о, ти'о...
Њен је поглед тако мио
А чаробно вито тело.

«На крилима ноћи мрачне
«Хајде са мном у висине;
«Из загушне тешке тмине
«Под сводове хајде зрачне.

«Тамо не ћеш сузе лити,
«Тамо чека простор сјајни;
«Минуће те бо̀ли тајни
«Срећнији ћеш тамо бити.»

IV

Кроз ноћ тамну платан шу́ми
Као да га туга мори,
И љубавну сетну причу
Шуморећи тихо збори:

Ока сјајног сузе вреле,
Што их проли драго моје,
Примила је трава бујна
У зелено недро своје.

А плач што јој груди трз'о
И уздахе испотајне,
Однео је ветрић лаки
Међ звездице оне сјајне.

Али *Због̀ом!* што ко мо̀ра
На душу ми младу па̀ну
У срцу ми изненада
Створи луту, тешку рану. —

V

«Знаш ли када оно загрљени смерно
Само с тугом својом клечасмо у храму;
Када срце слушах како бије верно
И јецање тихо кроз суморну таму.

«Зрак кандила малог у тами је сјао
А у души мојој твоја љубав чиста;
Један исти бол нам на срца је пао
А душе нам судба везиваше иста...»

...Не дирај у прошлост! Нашто сузе лити
Када срце срећно, задовољно бије?
Остави нек прошлост у неповрат хити,
Да је тамни вео заборава скрије.

VI

Снежни покров поља скрива,
Тужно стрче голе гране;
А негдашње срећне дане
Сад под снегом јасмин снива.

Дођох гоњен тајном моћи
Овде где сам срећан био
И најлепши санак снио
У ведрини тихе ноћи.

Овде где су звезде јасне
Смешкале се с неба ведра,
Ноћ ширила тамна недра
Да сакрије речи страсне.

Овде где је цвеће бело
Повијало главе своје
Докле љубих усне твоје
И вито ти грлих тело.

А како је све сад свело;
Лед и снег је поља скрио.
Мраз ми љути срце свио,
Срце што је љубит' хтело.

Београд. **Armand d. L.**

Пазар „за старо“

ПРИВРЕДНО-ЕКОНОМНА СЛИКА ИЗ ЖИВОТА БЕОГРАДСКИХ ДОМАЋИЦА

од

Стевана Сремца

то ко је год и мало Историје учио, знаће да су крпе, стареж у опште, правиле епоху у историји. Прављење хартија од крпа, на пример, један је епохалан догађај, тако рећи један од главних међашњих каменова, на међи између Средњега и Новога века.[1]) И отада се, ваљада, и цени, вредност старих хаљина, старежа и крпа уопште, и код писмена и код неписмена света, и код наших домаћица по градовима и тако исто и код Циганака по селима. А исти ти што су учили Историју, сетиће се и онога, како је добри француски краљ Хенрик IV. Наварски, желећи и старајући се о добру повереног му народа, говорио често: „Ја бих желео, да сваки француски сељак може имати бар о празнику печену кокош на столу“.[2]) Према свему овоме увидеће пажљиви читаоци, да стареж није за багателисање и да до печене кокошке није баш лако доћи, кад ју је и онако добри и силни краљ француски — као што је речени Хенрик IV. био — могао само *пожелети* али не и подарити своме драгоме народу.

(А што се од крпа прешло на кокошке и у каквој каузалној вези све то стоји, увидеће доцније стрпељиви читалац)

И коме није познато — ма се и не бавио и забављао Историјом — на који се све начин може доћи до кокошака, петлова, пилића, и пернате живине у опште.

Има доиста много начина.

Може одгајивањем по упутству нашег вредног пољопривредног друштва, може баш и без тога упутства; може куповином за новац с ове и с оне стране рејона трошарине варошке; бива да неки сусед суседну живину, која је без питања прешла плот, задржи на ручак, али не да руча него да буде поручана; а бива да се придигне и она живина која није суседна, као што то често читамо у „Дневним вестима“ а често богами и у рубрици која гласи „Шта бива по свету“ а све то у нашим добро уређиваним вечерњим листовима, како је тај и тај тестерапш, хамалин, или таљигаш ухваћен са неком живином, за коју никако није могао казати како ју је ју је и где ју је набавио, и како му је одузета и с њом заједно у кварт отеран где се губи даљи траг и злочинцу али и живини. Али је најчешћи начин, јер је и најлакши, најпрактичнији а, изгледа, и најјефтинији, онај

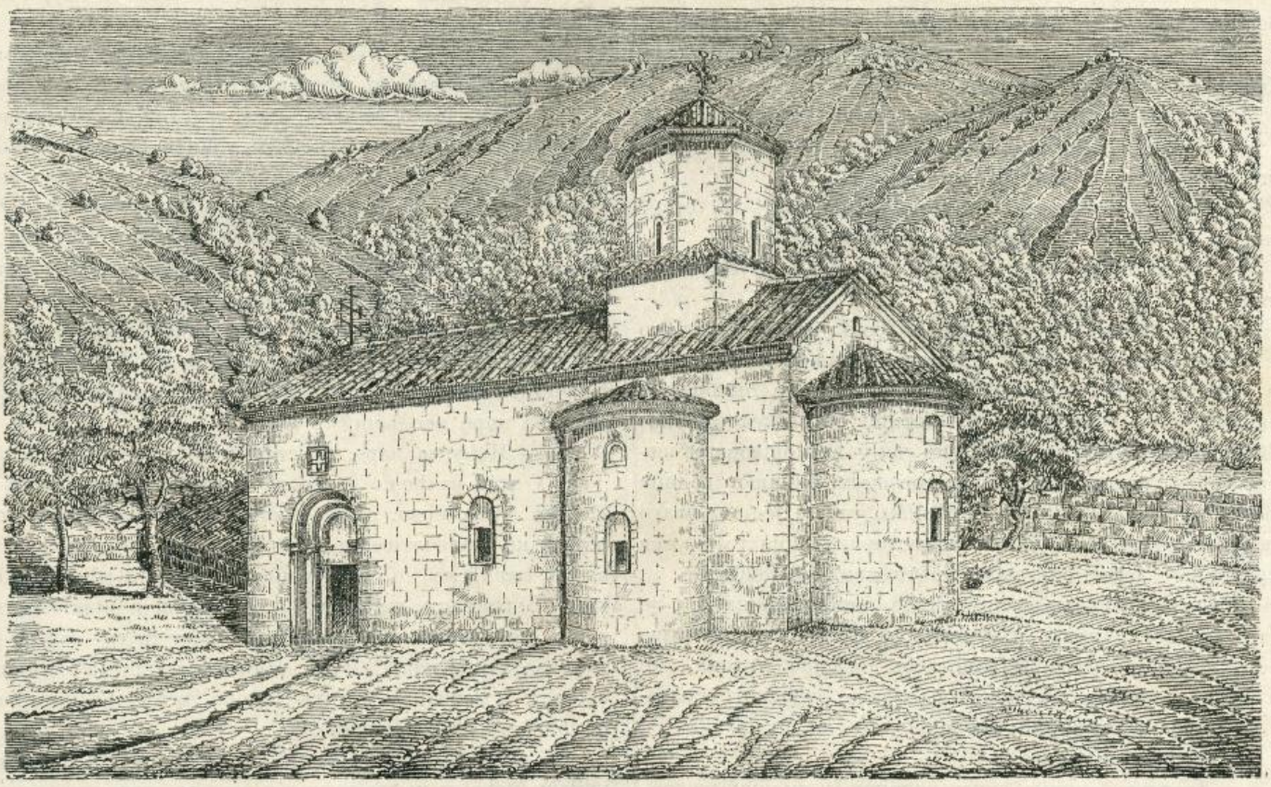

ПРОФ. ДРАГ. МИЛУТИНОВИЋ. МАНАСТИР СВ. ЈОВАЊА.

добро познати начин куповања *„за старо“*, да се послужим техничким термином наших „мајсторица“ како се наше Циганке радо дају титулирати.

Један такав пазар и јесте предмет испричан у овој привредно-економској сличици.

*

Једнога дана бануше три Циганке, или да их назовемо „мајсторице“ — јер су им супрузи свирачи, ковачи, корпари, коритари, дакле људи мануфактуристе или мајстори — бануше са кокошкама у једну авлију у старој фишегциској чаршији где су становали људи средњега сталежа, а где је било становало у тој једној авлији неких четрнаест *партаја* или *партија*. А кад кажем *партија*, онда већ може себи сваки поштовани читатељ представити, каква је то вавилонска кула била, та авлија, јер зна и сам Краљевина, која није најмања у Европи, пуна је партијама коју сачињавају само људи, „порезници“ [illegible] колико

[1]) Види Д. Иловајскога «Општу Историју» у ваљаном српском преводу Дим. Дукића, стр. 349 и 350.

[2]) Ibidem, 412.

је тек ова авлијица била тесна својим партијама којих је било четрнаест на броју и којих су партија чланови били махом и већином тако звани лепши пол, дакле жене!! Јер осим осталих које да и не спомињем — јер то је посао господе пописивача, чланова пописне комисије — становала је ту госпоја Јеца удова бандистовица, па Мица Самица, па Перка Пеглерка, па Етелка Ајнлегерка, па Верка Пуцерка и Белка Трукерка и Стефка Вешерка. И то све у једној авлији под једним газдом! Мушке главе не спомињем, јер би било много, и јер скучени простор листа не допушта штампање поле већега списка лица. Та авлија је управо била читав мали Обреновац, Љубовија, или тако нека наша варошица у внутрености. А можда је у нечему и превазилазила неке наше паланчице; јер ето у тој авлији био је чак и један фењер који се два пута годишње чак и палио, палио се, наиме, 1. Маја и 1. Новембра, кад се, то јест, усељавају нове кирајџије, зар као нека предохрана за нове и међу собом још непознате кирајџије, да не погреше стан и да се не огреше о туђе укућане! Једном речи, прави Обреновац. Међу кирајџијама фалио је само један Цинцарин и ћата, па да је господин министар унутрашњих дела, слободно прогласи за варошицу.

У ту авлију упутише се три Циганке и раздераше се:

— Купине, госпојааа! Ево кокошке за старо!... Пиликии, госпођааа! повика једна.

— Оће да пазаримо за старо, госпођооо! За старе аљине да пазаримо!... Дрењине, госпођооо!

— Вуна лепа, госпођо! дере се трећа. Вуна лепа! ћераца!

Тако се дераху све три бранећи се од једног малог као снег белог и као рис љутог пинчике са црвеном машлијом међу ушима и са четири штрумфпантљике на ошишаним ножицама, а на врату висе му четири општинске марке; за 1894., 1895., 1896., и 1897; по чему ће поштовани читаоци и то дознати, колико је реченом пинчики година старости његове. То је био љубимац, утеха, једино благо и забава госпоје Јеце удове бандистовице, која га је увек звала „сине“; „сине оди мами да ти мама да цецела!“

Прва је истрчала госпоја Јеца бандистовица, јер је по лајању свог пинчике разумела, да јој је „син“ у великој опасности и страху. И доиста он је лајао, истина, али је измицао натрашке, а лајао од страха, ужасног страха.

— Оће да пазаримо, госпоја?

— А шта вам је то?

— Дрењине, купине, вуна, кокошке и пилики! заграјаше све три Циганке у један глас тако да пинчика још силније залаја.

— Дај да видим кокошке, рече госпоја Јеца. А не знам ни с онима шта да радим што су у кокошињаку!... Све месо, па месо; — већ ми се дојело! Дед' да видим! рече а пре тога диже и узе под пазухо скоро окупаног пинчику да се не упрља око Циганки, јер се пинчика јако окуражио кад је видео своју патронесу, а и наљутио се, па је испод пазуха једнако лајао, али сад не од страха него од силне љутине. — Да видим, рече и стаде узимати пар по пар кокошака и стаде их зналачки поуздано мерити на прагу свом, гледајући за то време у страну и мичући устима као кад човек у себи рачуна. Тхе! Немаш шта узети у руке!... Чворци, лаки к'о чворци!... Та требаће ми цак кукуруза, док их израним да буду за клање. Макар вас није мрзило да потегнете чак довде, само цаба ципеле дерете!... Чворци, кажем ја!

— Добре су, госпоја, добре! Ево, погледај, ћеш пилики?

— Та шта да их и гледам! Кад су кокошке таке, а какви су тек пилићи?! вели госпоја Јеца.

— Добре су кокошке, госпоја, ама не може да се угоје, зашто су много љуте! Љуте су, љуте, па им нарав, знаш, таква. Имају зар жуч велики, па им рана иде на жуч, а неће на месо! Ето то је, госпоја! вели јој једна Циганка.

— Па шта иштеш за пар?

— Па што даш, госпоја.

— Ама па колико пара иштеш за овај пар?

— Не давам за паре, госпоја...

— Што, што за Бога! пита је иронично госпоја Јеца. Што, не требају ти паре, богата си... нису лепе паре, а?

— Хехе, како да несу лепе; лепе су паре, госпоја, како да несу лепе?! Ама за паре не давамо, за старо дајемо... Једну сукњу и реклу за ћерку, и једне чакшире и ципеле за Гаћу (Драгутина) мога сина, оће да га женим с девојку из Стремчицу — а ми смо из Мељак — и једну сукњицу за ово дете... рече и гурну пред госпоју Јецу своје Циганче, нашто пинчика опет силно залаја а био се примирио мало.

— А што ће му сукња, рече госпоја Јеца погледав Циганче од главе до пете, кад је мушко?!

— Ама јесте, госпоја, право кажеш, јесте мушко, није девојка, добро кажеш!... Ама удавам ћерку у Рипањ... циганска кућа ама газдинска кућа, па се научила на женско, на ћерку, па ће ми ово дете да остане како ћерка; мајка си, удавала си, па ћеш знати мајчино стрце како боле без ћерку. Волем женско дете, па да даваш једну сукњицу за њега и за бабу мало ракије...

— Иха! Треба да сам изнела један протокол, да ти све то побележим! Није него још нешто! Да ти заоденем и напојим сав Мељак за један пар тих твојих цркланица!... Ајде за паре ако ћеш?

— Нећу за паре, за старо оћу! вели Циганка.

У том изађоше и друге партаје, Перка Пеглерка и Етелка Ајнлегерка, стара ајнлегерка ваљда још из Возаровићеве књигопечатње, и Мица Самица, названа тако из зависти, завидело јој свих тринаест партаја због три самца, три телеграфисте од којих је један чак и припознати Хугиста, које је држала у квартиру. Због та три самца, дакле, и назвата је Мица *Самица*. И ове три партаје стадоше разгледати и мерити и кудити кокоши и пилиће циганске али и погађати се с Циганкама.

Кад виде госпоја Јеца бандистовица да Циганка баш никако неће да прода за новац него за старо, а у себи призна де, да кокошке нису баш тако лоше и да би се од њих могао направити ваљан пилећи паприкаш с ноклицама, што је и њен покојни супруг чувени флигорнист Јаша тако радо јео док се није у Србији намамио на ћебапе и пропио ракије што му је и главе дошло — виде све то госпоја Јеца, прохесапи и умом размисли и оде брзо у кућу да донесе старежа.

Ове остале у велико се сташе погађати.

Мало после ето ти и госпоје Јеце са старежом и метну га пред Циганку која чучну одмах и стаде зналачки претурати и разгледати хаљине пуњкајућ и пуштајућ густе димове из своје мале црне земљане лулице и кратка камиша.

— Ето ти, мајсторице. Кад нећеш за паре, ето ти „старо“. Хее, ђаволи сте ви Цигани. „За старо.“ Какво старо, ваљда свака има старо у кући! Ја старо бацам на ђубре! Ето, види сама! Све фини штоф, већ само тако може бити! Није га јадник, што кажу, честито ни навукао! Пред смрт је и поручио... а ко се и могао надати да ће тако на пречац... Како сам их онда метла у шифоњер, нисам

их, чини ми се, ни вадила. А жао ми било да га у тим новим хаљинама сараним. Сачувала их да имам спомен од њега, касти, утјеху какву такву; да имам, што кажу, на чему да се сита исплачем и изјадам! Хее, удовица несрећница; што кажу, удовичко види само Бог!...

И бијаше! пришану полако Мица Самица Перки Пеглерки. Видиш роспије како се само претвара! Нема ни стида ни срама та жена! „Сачувала их да имам спомен“! Е што су ми крваве све ове проклете швабице! Не може наша поштена жена, да овај!... Хо, убио те Бог Мицо, што се за свашта кидаш и секираш!... Ал' морам, морам... Шта каже: „Да имам спомен од њега!“ Сачувала си ти то за онога Мартинека обојисту, оног пемака, носио и он, док се није спанђ'о с другом, с оном лоћом касирком па побег'о у Софију.

— Ево, је л' ти доста ово за пар кокошака и два

— Јесте, ама у *много* је параде било, у *много*, госпоја! Дај још једну сукњу за бабу.

— Нема, нема ништа више! Ако оћеш, добро, ако нећеш а ти ајд' пут за уши па напоље, да не дангубим... Има ко ће једва дочекати! рече госпоја Јеца и подиже ствари са земље.

— Оћеш још једну сукњу да даш.

— Недам ништа. Ајд, бестрага ти глава, вуци се из авлије!... И ја опет с ким сам нашла да тргујем и да се погађам. Није то научило поштено да заради, него тако да украде и придигне нешто кад нема никог... вели љутито госпоја Јеца упуштајући се у разговор са сусетком.

— Та и ја вам се чудим, госпоја Јецо, вели Мица Самица.

А Јеца се обрну другој Циганки и упусти се с њом у погодбу а онако случајно забоде црвену перјаницу у кач-

ПРОФ. ДРАГ. МИЛУТИНОВИЋ. ЖИВОПИС У МАНАСТИРУ АРИЉУ

пара пилића? пита госпоја Јеца бандистовица Циганку. А Циганка једнако пућка, пушта димове, пљуцка и разгледа једне војничке панталоне, цокуле, кајиш и француски али официрски качкет.

— Мало, госпоја, за шес' душа мало...

— Каквих шест душа?!

— Па две кокошке, четири пилики, шес' душа су, број на прсте госпоја, толико бога ми...

— Шта мало, несрећо Циганска! вели госпоја Јеца. Имаш ли ти очи, несрећо? Зар не видиш какав је то само штоф, та ни дека ти твој није понео никад такав штоф! Само за *цараду* је облачно! И теби није доста!

кет и натаче качкет малом оном Циганчету колико да се дете забавља. А кад дете доби качкет на још с перјаницом, сину лице Циганчету и би му необично мило кад погледа сенку своју на сунцу.

Погодба с овом другом па и с оном трећом Циганком још је теже ишла и још мање имала изгледа да се сврши добрим пазаром, тако да се госпоја Јеца опет поврати оној првој.

— Па, шта је, запитаће госпоја Јеца ону прву Циганку, јеси л' добила што боље, какву свилену или плишану аљину? А'?

— Па погађамо се, знаш што је трговина. Па ће да продам у другу авлију ако нема у ову.

— А како ти оно беше име?

— Цвета, госпоја . .

— А дете како ти се зове?

— *Шуђа* га зовемо . . . А има и у цркву једно његово име, ама га заборавимо, па га сад Шуђа зовемо.

— Да ти је жив и здрав, рече госпоја Јеца. Гле само како му баш лепо стоји качкет ко да је за њега прављен. Ју што ће то да буде један красан музикант мамин, а Шуђо?

А Шуђа заборавио на кришку, или боље рећи кору, од диње, што ју је држао у једној руци, него се занео и забавио својим качкетом и црвеном перјаницом. Час је скине па разгледа, а час опет метне на главу осећајући се блажено и ванредно пријатно под качкетом и перјаницом.

— Ето да ти дам и ту качкету.

— Па давала си ми већ, вели Циганка.

— Ама сад је ту и црвена перјаница . . . Гле како се само то црвени!

— Лепа перјаница, па црвена! рече Циганка па погледа задовољно на перјаницу јер, као што је сваком познато, Циганин је цркао за црвену боју. Ама да даш и једну сукњу.

— Е, није него да те одведем код Розе Штерн! Доста ти је и то.

И опет се стадоше препирати. Најзад попусти госпоја Јеца и изнесе један бордо лајб са рукавима с пуфнама, које су сад већ прешле у историју, јер их по Београду више не може човек видети, још се виђају на Мељачким Циганкама које о фашанкама после поноћи играју по кафанама и певају омиљену трговачко-помоћничку песму:

«Уз брдо низ брдо!
ваљамо се низ брдо!»

— Ето ти и овај *црвен* лајб; сад се такви рукави највише носе. Ето, па носи и то, ало Циганска, а ја знам да би ти волела да си ти онако по циганки дочепала са ужета. Ал сад очу да ми даш и ту корпу дрењина и ту пишлу кичице. Гледај га само! рече показујући јој лајб бордобоје. Па кад ти о божићу зангра ћерка „Циганчицу“ у њему — море, оће да помери памет гостима у кафани! (Кад већ те мушке несреће не гледају с ким седају!)

Али када попусти госпоја Јеца, запе Циганка, па неће да да и ако јој остадоше очи на црвеној боји, него постојано тражи још ма какву стару сукњу.

— Не може, госпоја! Зар овака живина . . .

— Е, кад не може, плану госпоја Јеца а ти хајд напоље! Марш из моје авлије, несрећо Циганска! па покупи опет све изнете ствари и скиде љутито качкету с црвеном перјаницом са Шуђине главе тако силно да је Шуђа на нос полетео а на руке се задржао.

Кад мали Шуђа остаде гологлав и виде качкету у туђим рукама, дрекну Циганче као да га је фрас спопао. Полете за качкетом, и када је не дохвати, а он баци кору диње коју дотле није испуштао из руке и ако му је мила била црвена перјаница, и паде колики је дуг на земљу. Паде па се стаде ваљати и грувати у прса и бацакати ногама, да га је жалост било погледати и туђину а камо ли меком мајчином срцу!

Тада уједаред из *трговкиње* са строго утврђеном ценом, проговори *мајка*. Попусти и Цвета мајка Шуђина и погодише се лепо две жене, Цвета из Мељака и Јеца бандистовица. Јеца, гунђајући како ју је Циганчура преварила, оде на једну страну с купљеном живином, а Цвета с оделом на другу. Шуђа диже бачену кору од диње, мајка му убриса уплакане очи и наби качкет с црвеном перјаницом и гледаше га материнским погледом, пуним милоште, како је весео и дичан. А и био је то заиста! И ако слабо одевен, изгледао је онако босоног, на басамаке ошишан, и само по глави униформисан, као какав поглавица афричког племена, — чије слике често виђамо по илустрованим новинама — какав краљ Њам-Њам вазал или бар савезник под протекторатом Велике Британије.

*

Докле се овај испричани и други неиспричани пазар доконавао, дотле се у исто време трећи почињао а наиме између Мице Самице и Љубице мајсторице, циганке из Сремчице, Погодише се донекле. Поброја Мица Самица шта ће све дати за живину и мараму вуне, и Љубица мајсторица пристаде. Сад је још само требало да госпоја Самица изнесе а мајсторица да се увери о солидности уговорене робе. И она изнесе а ова стаде разгледати. Управо на први поглед, а она запита:

— Па ово ли ми даваш?

— Е, није него ћу ти поручити из Париза из Помодног Магацина!? Шта фали?

— Хехе, госпоја . . . много фали, много . . . вели иронично мајсторица и маше главом: много . . .

— Немој ми ту закерати, него дај амо ту живину и вуну —, кад смо се већ и погодили, и што кажу пазар утврдили!

— Разговарали смо се, брани се Циганка; пазарили, ама пазар несмо утврдили, — несмо се *руковали!*

— Јо, лоћо Циганска, зар с тобом да се рукујем?! плану госпоја Мица. Дај овамо кад ти кажем . . .

— Не може; дај друго, госпоја.

— Па јеси ли ти на ушима седила, кад сам ти рећала све што ћу ти дати?! праска Самица.

— Ба, одбија мајсторица, „мачку у џак не купујем ја“! Неје за ово била реч! рече и гурну ногом изнесене ствари.

— Та како да није! Видиш ти Циганчуре једне, где ме утерује у лаж и соли ми памет! Та шта гураш то ногом, несрећо лоповска. Гле ти ње де ме прави праву здраву лудом! Овамо дај то, кад ти реко', док нисам . . .

— Хохохо! смеје се грохотом Циганка кад мало боље разгледа ствари. Еј, госпоја, госпоја! . . . А куд су рукави кад је капут? и показа капут без рукава. А куд је ногавица. Хохохо! и показа панталоне (управо „панталону“ јер Бог зна каквим су случајем престале бити тако да кажем из pluralia tantum) без једне ногавице!

— Ју, ју, куку, црна Мицо, шта си дочекала у својој рођеној кући, да ти се подсмева протува Циганска! плану госпоја Мица љутито, готова већ да дочепа ону иза ћошка мотку којом се подупире веш. Иди ми испред очију, јер ћу те сад оном мотком тамо . . .

— Хохо, смеје се Љубица Циганка, па како ће госпоја кад нема једна ногавица, да тури човек две ноге у једну ногавицу — може ли?! О госпоја, госпоја! рече и прекрсти се. Једна ногавица! . . .

— А шта би ти тела, раздера се госпоја Мица. Једна ногавица, ја како! Још и за Циганина по моди панталоне!

— Ама неје за моду, госпоја. Ама једна ногавица . . . е баш си ти! . . .

— Ћеш четири ногавице на једним панталонима; к'о да ћеш коња са четири ноге облачити а не човека са две! Дај пилиће овамо, лопужо једна!

— Хохо, смеје се Циганка све јаче. Какви пилики, госпоја, за ово?! Па шаку дрењине не дам за то! . . . Да ми

донесеш ти мени једну тикву дрењине у моју Стремчицу, госпођо, па ја да ти ем боље аљине дам од ове твоје!

— Јао, дека ти твој носио дрењине, а не ја! плану Самица и лупи оном једном ногавицом Циганку која се — ох ужаса и безобразлука! — тресла од смеха — удари је неколико пута док се не дохватише и Циганка јој оте панталоне, па се раздера онима на улици којих се искупило доста на капији.

— Еј, Мељачани, мајстори, море! Хохохо! Авта дичен авдик со делма е кањаће! Хохо! Крсти се Циганка. Але, девла, со кердем!! Оди да видите једну страмоту што ми дају за моју живину. Поглете! викаше Љубица мајсторица, смејући се и показујући ону једну ногавицу. Лелее!

— Лелее! заграјаше оне друге Циганке с капије. Страмота, богами страмота! Ако смо Цигани људи смо и ми.

— Цигани! сикће Самица: Цигани да боме!

— Чујем, брате! вичу оне.

А Љубица једнако показује а све се тресе од смеха, а оне на капији лупају се и хватају за трбу од смеха гледајући пазарске ствари.

Док су се Циганке смејале на српском језику било је и које како, али кад почеше на свом цигањском — постаде жена звер, формална звер.

— Јао црне жене и црне друге! јаукну госпоја Мица и окрете се осталим комшиницама, и ви то трпите, да ми се у очи, у очи да ми се смеје!... Да продаје па да се пишмани...

— Несам украла госпоја, да ти дам за бађава кокошке.

— Јао циси *украла?!* Та сви сте ви лопови. Та циси ти ни дошла да поштено пазариш, него да крадеш веш! Звераш по авлији, да што здипиш и придигнеш. Нико други него ти си баш украла ономад ону фину господин Микину деверску кошуљу!

— А ко би други, прихваћа госпоја Перка Пеглерка, него баш те таке скитнице. Што кажу, да дијоманте проспете по авлији камарама, па да преноћи, нико од нас не би дирнуо ни једно зрнце што је туђе. Бар ја сам така!

— Слатка! И сама сам вам така! потврђује госпоја Верка Пуцерка.

А госпоја Мица Самица слуша и гледа, бледи и црвени, док од једаред плану и дохвати ону већ споминьану мотку и полете разјарена на Циганку као јунак кад у очајању, презревши живот, јурне у густе редове непријатељске тражећи извесну али бар славну смрт, а за њом скочише свих тринаест партаја каменицама и ко је већ шта дохватио па за Циганком.

Страшна вика: Лопови! Држ'те! псовка и читав плотун каменица сручи се на Цигане који стругнуше куд који по сокаку сви, и прави и криви. Мали Шуљо први стругну, смаче капу с перјаницом под мишку па беж' у други сокак.

Начини се ужасна граја. Циганке стадоше бегати, партаје их вијати грдећи и Цигане и власт која их трпи да краду веш с ужета. На вику „Лопови! Држ'те их!“ згрну се свет из свију авлија, полете на заплашене Циганке и Циганчиће и похвата их многе.

У том стиже и позорник тога краја, полако и достојанствено, — пипајући полако грозд који је успут узео пробе ради од Трајка пиљара код кога се најрадије бавио кад је на линији, — прилажаше вукући своје гломазне гарнизоне чизме по калдрми и питаше их „шта је то било?“ а мало за тим стиже и господин Паја писар, назван „Лепо писарче“, са шишкама испод качкета, да извиди и расправи ствар.

— Шта је, шта је то било? запита г. Паја и сањивим погледом, како је он то само умео, погледа по свима партајама које стадоше успијати, намештати фризуре, шамије с перлама и уопште дотеривати се.

— Лопови, лопови, госп'н-Пајо!

— Лопови, краду ди што стигну.

— Ја не знам што их та влас' и трпи.

— Покрадоше нам сав бели веш!

— Када то? пита госп. Паја и опет гледа сањиво, али сад само на Белку Трукерку, и глади брчиће своје, то јест глади оно место где ће се временом, кад буде член, пружати дуги бркови, али се онда, наравно, неће више више звати „лепо писарче“. — Који то?

— Па данас, мало час! вели Перка Пеглерка. Ето ови овде!

— Зар ови? запита г. Паја и одупре се и подбочи левом руком марцијално на сабљу своју и узе позитуру насликаног генерала на бојном пољу, у тренутку кад прска граната пред њим.

— Та, да! гракнуше свих четрнаест партаја, сложни да по што по то обеде безобразне Циганке као крадљивице.

Тада се намршти лепо лице „лепога писарчета,“ госп. Паје; погледа љубазно свих четрнаест партаја а строго све Циганке и циганчиће и нареди строг преглед ту на лицу места, тако рећи. — Али како никакав „бели веш“ не нађоше ни на ужету у авлији, ни у цигањским торбама, за то немаде г. писар куд него пусти из недостатка доказа Циганке на слободу. Пустише их и партаје а господин Пају задржаше на ручак. Остаде код госпоје Етелке старе Ајнлегерке, а тетке младе Верке Пуцерке која је имала већ давна симпатија спрам госп. Паје. И док је госп. Паја седео и ручао, и кафу пио и невао, па дао и реч да ће све своје силе посветити благостању и безбедности свога рејона, Циганке су већ у велико измакле из Београда, али још једнако се смејале шорајући ногама и лупајући се једна о другу од силна смеха; крстиле се и једнако говориле: „Але, девла, со кердем!“

5. I. 1901.

* * *

Процвиљело тиче мало
У кафезу златних жица;
Уздаси му груди ломе,
Неста сјаја у очица'.

А са гране румен-руже
Весела се пјесма вије:
Друго тиче у слободи
Пјева пјесме ашиклије.

Да л' веселом пјесмом својом,
Што је срећно с руже поје,
Тјеши свога тужног друга
У кафезу тужан што је?

Не! Та пјесма робу младом
У јад ствара слатке наде...
Авај срце, јадно срце,
Нек утјехе Бог ти даде!

ОСМАН А. ЂИКИЋ

ЦРТИЦЕ ИЗ КУЛТУРНОГА РАДА У СЛОВЕНАЦА

I

Сликарска изложба

Биће нешто више од годину дана, од како засноваше словенски уметници своје друштво у Љубљани, да им буде огњиште око којега би се сакупљали у забавне сврхе, или уједно и коло у које би се хватали у сврху међусобне помоћи, чувања целокупних користи уметника а напокон и у сврху приређивања уметничких изложаба итд. У друштву нису сакупљени само сликари и вајари, већ и архитекте и занатлије вештаци, па и глазбеници, глумци а такође песници и списатељи. Ови потоњи добра су помоћ осталим уметницима, јер их потпомажу достизати своје циљеве вештим својим пером, док глазбеници и глумци забављају чланове друштва у редовним састанцима.

Најважнији чин овога младога друштва био је закључак, да се има течајем године 1900. приредити изложба уметничких радова словеначких сликара и вајара. До сада су поједини уметници излагали своје радове у излозима трговачким; а сада је требало да се окупе сви уметници у првој изложби. Са усхићењем прихвати изабрани одбор своју задаћу и тако му пође за руком да отвори 2. септембра (15. септ. по нов. кал.) у великој сали *Дома Љубљанског* прву изложбу словеначких уметника који се одазваше позиву у приличном броју.

Тачно о подневи реченога дана отвори старешина друштвени, професор Иван Франке, изложбу усрдним говором којим поздрави позване госте. Отварању присуствоваше отмене званичне личности: заменик земаљскога поглавице гроф Шафгоче, заступник владичин, војнички заповедник фелдмаршаллајтнант Хесман, земаљски капетан племенити Детела, градски начеоник Иван Хрибар, леп број других достојанственика, заступници разних друштава, журналисте, заступници хрватског уметничког друштва и лепа кита красних дама. Присутност званичних кругова још је значајнија, што се аустријска влада о сличним потхватима ненемачких народа доселе ни мало није занимала. Овом приликом изрече после отварања изложбе заступник владин своју честитку за добро успели потхват младога друштва. После овога узе реч градоначеоник Хрибар те даде израза свому задовољству што је изложба, макар скромна, ипак према приликама словеначким сасвим угодно испала. Јер Словенци немају ни крунисаних глава, ни племенитих меценâ, а поред тога и не живе у опште у сјајним приликама. А угодне политичке и материјалне прилике неизоставна су погодба за развој уметности. Макар да није све, што је изложено, савршено, ипак видимо пред собом слободне плодове словеначке уметности, који сведоче, да се ипак уметност креће (eppur si muove). Напокон изразио је земаљски капетан (поглавар аутономне земаљске области) своју радост о новом појаву који нека би био пророк лепше будућности.

Изложбу уредише господа сликари: Грохар, Стрнен, Јакотић, Весел, проф. Франке, проф. Мис и грађевински саветник Дуфе. Ванредним ћилимима и лепим намештајем искитише дворану Г. Наглаг, а дивним зеленилом и ретким цвећем Г. градски вртар Хајниц.

Већ из ових података лако ћете разабрати, да се ту не ради о каквој сјајној изложби што се виђају у разним престоницама, н.пр. у Бечу, Берлину, Минхену, Паризу; наравски, да својом вредношћу не досежу ни оних у мањим центрима уметности, а ипак била је ова изложба врло занимљива, будући да ту бијаше први пут сакупљен леп број домаћих уметника, о чијим радовима публика доселе није знала или баш ништа или врло мало. Ако човек још и то помисли, да су ови уметници доселе били без средишта, без међусобнога саобраћаја, да су раштркани по широком свету, да у Љубљани доселе није било ни најмање припреме за такав потхват, него да су морали пожртвовни одборници све на ново устварати, да су се морали приређивачи борити са разним предрасудама, са неслогом у кругу самих уметника, са завишћу, па најзад и са оскудицом новчаних средстава, онда не можемо инако, а да у очиглед повољнога успеха ове изложбе не изјавимо, да је овај први покушај доказао, да има и у Словенаца доста уметничких сила које би могле у повољним приликама и што отмено устварити. Штета што им доселе публика није пружила довољне моралне и материјалне помоћи.

У прологу, који је спевао песник Енгелберт Гангл о отварању изложбе, вели песник: „И наше куће, у којима имућност разлева зраке лакога живота, лепо су окићене сликама и киповима који нам дођоше из туђих земаља, а наш уметник живи без наде ма где у туђинству. Без наде? Не! Словенац је крепак и у жилама његовим тече огњевита крвца. Овој енергији, овој гвозденој вољи певам свој скромни славопев.“ На једном другом месту каже: „Кад пуче глас о Вашој намери, тада букну и вихор, да Вас распрши а тада се могасте осведочити, да би завист и злоба добру ствар и уништиле, да не беше никла из здравих корена.“

Морални успех био је дакле свакако повољан, али то се не може казати и о материјалном успеху; јер од свих уметника, једва је њих осам нашло купаца. Истина, доста је од ових радова већ и пре изложбе било у приватним рукама, неки од њих не беху довршени, већ само нацрти, студије, а некојим, да искрено кажем, била је и одвише висока цена ударена.

Порота за ову изложбу би састављена од ове господе: Иван Франке, ц. кр. професор у Љубљанској реалци, Иван Дуфе, градски грађевинарски саветник, Целестин Мис, ц. к. професор моделовања у овдашњој стручној школи за дрводељство, Фердинанд Весел, сликар, Мате Стрнен, сликар. Њихови заменици беху сликари Г.Г. Иван Грохар и Ричардо Јакотић.

Изложило је своје радове двадесет сликара, поименце: Антун Ажбе, сликар и учитељ сликарства у Минхену, Иван Франке, Јосип Грм, сликар и учитељ цртања у Прагу, Људевит Грилец у Љубљани, Ив. Грохар у Љубљани, Антун Гвајец, сликар и учитељ цртања у Слов. Горици, Фрањо Хорват у Штајерској Гадгони, Р. Јакопић, у Љубљани, Мате Јама, сликир у Минхену, Ивана Кобилица, сликарка у Сарајеву, А. Кожељ, сликар у Камнику, Ото Рудолф, сликар у Цириху, Мате Стрнен, сликар у Врхнику крај Љубљане, Августа Шантељ, сликарка у Горици, и њезина кћи Хенрика, сликарка у Бечу, Иван Валпотић, сликар у Паризу, Ф. Весел, сликар у Камнику, његова жена Јеси Весел, П. Жмитек, сликар у Кропи у Крањској, Ив. Тринко, професор у Видму (Udine у Италији). Доцније приступила је још и кнегиња Марија Вреде, жена негдашњега посланика аустријскога у Београду.

Од вајара изложише своје радове Г. Г.: Ф. Бернекер вајар у Бечу, Иван Цесар у Мозирју у Штајерској. Јосиф Грошељ у Селцама; Целестин Мис у Љубљани, Б. Погачник у Бечу, Алојзије Прогар у Целовцу, Алојзије

Репић у Бечу, Јаков Жнидар у Бечу. Покрај тога наведен је у изложбеном списку и архитекта Г. Иван Јагар у Бечу.

Највеће признање стекао је у стручњака (било правих било уображених, што ја нећу да пресуђујем) *Фердинанд Весел*, који је изложио 27 слика што већих што мањих. Предмети су његових слика већином пејзажи, као: Из млетаће Словеније, Дебелчев млин, Село, Кућа, На поникви, Которска Лука, Из Камничанскога Погорја. Друге су жанр-слике: Слепи миш (дечја игра), Пре венчања, Домаћа забава. Некоје су опет из „мртве природе“ (stilleben, nature morte), а некоје портретне студије као: Римски прелат, Крањица, Словенка и друге. Све су ове слике изведене масним бојама. Некоје између старијих слика студије су из доба његова учења у Минхену (Витез, Пролетарац). Боја је тамнија од боје млађих радова. Старије слике рађене су у радионици, док су млађе рађене по начину plein-air-иста. Боје потоњих, истина, пуно су сјајније, али зато и много воденије, неизразне, контуре мекше, али зато и нејасније. Свакако би желели, да су боје нешто гушће, светлост мање бледа, црте нешто изразитије. Највећа му је слика *Смиловање*, која приказује рањена војника кога дворе две милосрднице у простору, што га слабо осветљује ватра на огњишту. Лепа је такође слика *Љубав*, али је штета што су јој боје одвише размазане. Највише се публици свидела жанр-слика *Слепи миш*. У тој слици играју деца у одаји у коју, о зимњој вечери, допире бледа месечева светлост која се одбија од снега што напољу покрива земљу. Занимљива је такође и слика римскога прелата.

Антон Ажбе изложио је само једну слику *Црнка*. Овај је рад био стекао признања и од Минхенске критике. Образ црнке одбија се сјајно од тамне позадине. Особито фина је израда и најмањих делића кожуховине, у коју је црнка одевена.

Иван Валиотић изложио је само један мали портрет свога пријатеља. Из овог рада не може се одсечно судити о његовој подобности. Свакако је даровит младић, што је посведочио својим илустрацијама за разне књиге.

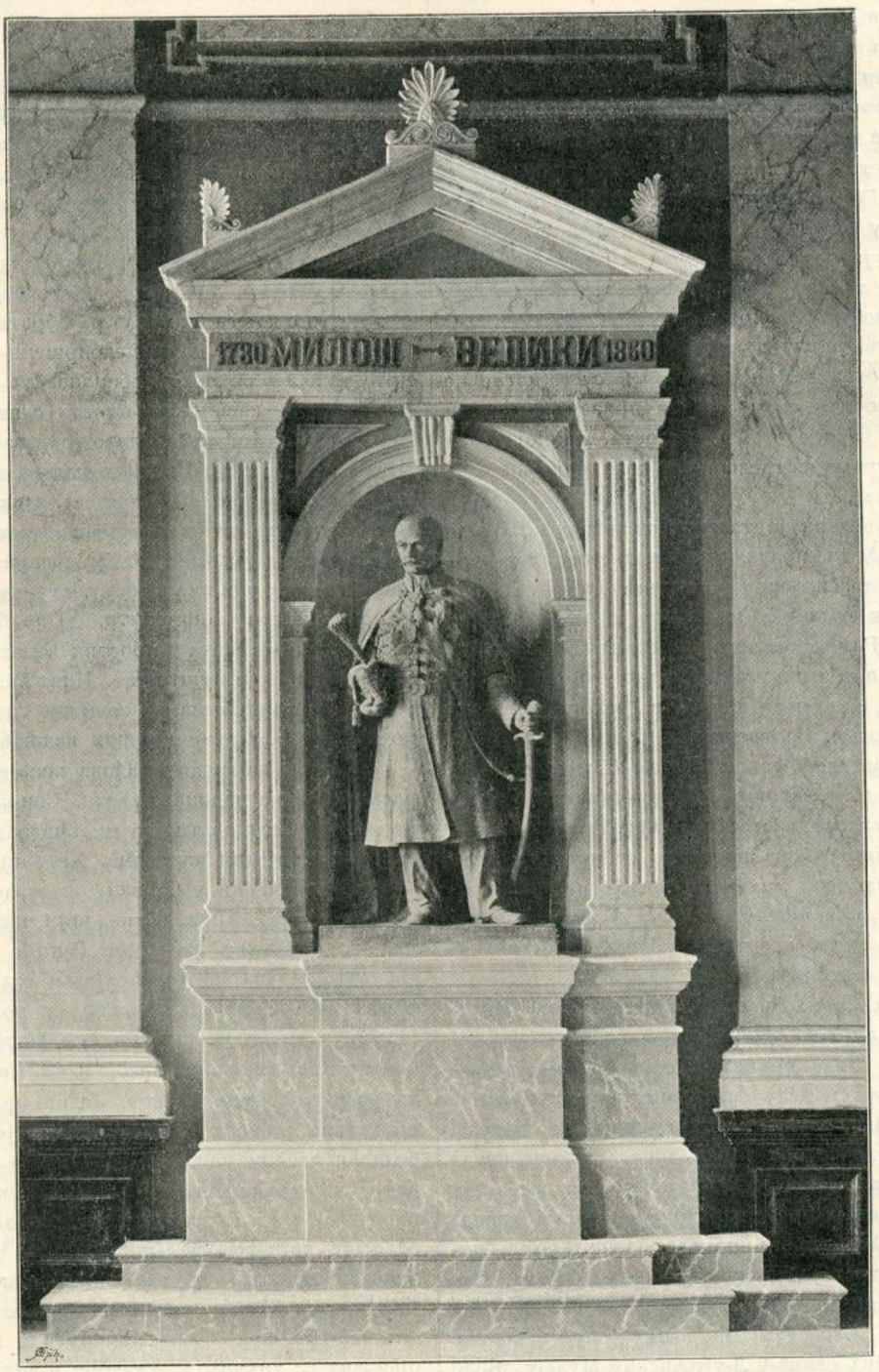

С. РОКСАНДИЋ. СПОМЕНИК КНЕЗА МИЛОША ВЕЛИКОГ У КРАГУЈЕВЦУ.

Ивана Кобилица послала је неколике радове у којима је цвеће и воће особито фино израђено. Портрет бискупа Стросмајера одличан је рад. Владика седи у наслоњачи као да се разговара с неким пријатељем; ту нема никакве театралне позе, све је природно, па и лице је добро погођено. Слике *Полети* и *Парижанка* представљају најтачнију израду сваке ситнице; уза све то, што су слике израђене у plein-air-у, ипак су боје пуно гушће него ли у сликама других модерних сликара којима импонује једино светлост, а не сам предмет слике. Госпођица Кобилица уме спајати ефекте светлости са истицањем сликаног предмета. Највише се приближује модерним радовима слика која приказује девојке како стеру и глачају рубље. У овој слици особито је светлост ефективна.

Г. *Иван Франке* изложио је неколико нацрта из времена свога боравка у Кинеској. Ове су цртице потпуно актуалне, макар да су рађене пре двадесет и пет година. И портрети његови, сви из старијега доба, сведоче да уметник зна добро погодити предмете и да се, уз то, обазире и на минуциозности. Сликарска израда некако је укочена.

Г. *Мате Јама* изложио је слике: *Госпођица*, *У сумраку*, *Властелински ударац*, *Бака*, *Сељанка*, *На тргу*, *За обедом*. Особито ова последња слика, која приказује троје

малене сељачке деце при обеду, побудила је у публици велико занимање. Истина, овому је занимању много допринео и сам предмет, јер свако радо гледа малу децу; ипак је и уметничка израда достојна. Лепи су и његови портрети и слика Љубљанског Великог Трга.

Г. *Грилец* изложио је једну слику *Намештај иобожњака*, добро израђену али без уметничке вредности. *П. Жмитек*, који је учио у Петрограду код прослављеног руског сликара Рјепина, младић је од којега се можемо надати лепим стварима, само ако буде марљиво наставио своје науке. Остале свари одвише одишу ђачком атмосфером. Слике *Антуна Кожеља* одају доброга цртача, а колористички рад тешко ће коме годити. *Фран Хорват* изложио је, осим једнога портрета, баш красно израђену слику јела и пића. Слике *Ивана Грохара* пуне су топлих боја и слободног потеза. Много су побудиле занимања његове слике *Наш Петар*, која приказује сељачкога слугу, и портрет сликареве мајке. Лепа је такође црквена слика која приказује Исуса у јасној светлости, а испод њега народ који се моли своме Спаситељу. Ова је слика ваљана, макар да су некоја лица њена конвенционално намештена. Али су то истинске особе пуне живахности; тамније боје приземља и љу́дй прелазе вештачки у јасније сфере светлости, у којој лебди Спаситељ. Угодно утичу на гледаоце и неки пејзажи сликареви.

Антун Гвајец велики је таленат за пејзаж. Његови су радови фино израђени, правилно цртани, боје лепо хармонизоване. Баш је красна слика расцветаног дрвећа обасјанога премалећним сунцем. Друга му је отмена слика *Њега нема*. Млада Римљанка седи на каменитој клупи у хладу густога дрвећа и сетно гледа у даљину преко језера, што се стере испод ње, очекујући свог драгога. Уметник се овде показао и ваљан портретиста.

Врло лепа је пастелна слика *Госпође Шантлове*, која приказује плавокосо мало девојче. Кћи уметничина, Госпођица *Хенријета Шантлова*, изложила је неколико жанрских слика. Од ових њених радова нарочито се истичу: слика *Жене у очи благдана перу кухињско посуђе* и *Бака приповеда својој унуци о давним временима*. Слике даровите уметнице заслужују сваку позорност колико ради инвенције, толико и ради технике.

Красна је слика *Отона Рудолфа*, која приказује Богородицу, којој се је затекло у помоћ несрећно женско чељаде. Позадина ове слике приказује се у вечерњој светлости, а лица у предњем делу осветљава подневно сунце, што је вредности слике на уштрб. Али су лица тако красна, израда тако сјајна, да се ова слика доиста истиче изнад многих других слика. Диван је и пастелни портрет двеју малих девојчица. *Кнегиња Вреде* изложила је: слику једнога официра, израђену alla tempera, портрет једне девојке, израђен кредом, и портрет једне дувне, масним бојама. Ове слике одликују се тамним дном, од којега се одбијају лица са стране осветљена. *Јосиф Грм* приредио је пре неколико година изложбу својих слика у Љубљанском Музеју. Било је ту лепих ствари младога ученика чешкога сликара Брожика. Сада је послао само две слике, које ни по чему не одговарају надама које полагаху на њ и приређивачи изложбе и публика. Г. *Тринко* послао је неколико фино израђених перорцрта (Federzeihnungen), које одају даровитога дилетанта. Господа *Јагер* и *Мис* изложили су нацрте за своје радове од дрвета или камена у разним црквама (амвоне, жртвенике и сличне ствари).

Од *Мате Стрнена* било је на изложби неколико студија, омањих радова, као што су нпр. слика једнога села, коњ и крава у стаји. Особито је добра слика која приказује девојку где успут погнута притеже ципелу којој се одрешише тракови. Девојка је нешто јако напред погнута, знак, да је се баш у ходу зауставила. Велика слика истога уметника, која приказује аустријског цара на коњу, реси ону исту салу у којој је била изложба. Врло је леп коњ, на којем јаше цар Фрања Јосиф, али мање је погодио сликар лице и начин јахања царева. И инкарнат у лицу цареву одвише је живахан.

Напокон изложио је сву множину својих студија и нацртâ сликар *Рихардо Јакопић*. Има критичара који у велике хвале даровитост овога уметника, која се јасно види у студијама његовим. Једна приказује *Веслача* — гле чуда! на салонској столици посве голога. Друга је *Дервиш*. Све остало, више од 20 слика, чинило се огромној већини гледалаца напросто шаренило. Тај је уметник импресијонист до крајности. Има ти на платну вазда шарених тачака све једна уз другу, а свака од друге боје; а тешко ћеш наћи оно место с којега би могао разабрати што приказује слика. Све су ове слике сами недовршени експерименти; боје и црте тако су нехатно набацане, да правога уживања нипошто не можеш имати од тих слика.

Из ових података лако је разабрати, да је била изложба почетничка. Великих радова са знаменитим предметима готово и нема. Историјске слике није било ни за лек, а и неке друге гране сликарске уметности биле су сасвим недовољно заступљене. Много ствари било је недовршених, па је било међу њима и много студија ђачких или нацрта. Напокон треба напоменути, да је било међу излагачима неколико дилетаната и простих занатлија који раде по шаблонима за своје муштерије. Ипак била је претежна већина радова достојна и за то се могу Словенци пуним правом подичити овом својом првом изложбом слика.

Између вајарских радова некоји су црквени: кипови, распећа, једна мадона, анђели. Сви су ти радови лепи, али не могу претендовати, да их сматрамо другим нечим, већ само занатлијским радовима. Профани кипови — на жалост — нису израђени у бронзи или мрамору, него су модели из гипса, пластелина, воска, који чекају мецена да наручи њихово извођење. Радње *А. Решића* баш су врло красне. Изложио је два портрета: један славнога владике Сломшека, чија се стогодишњица од рођења славила прошле јесени, а други је допрсни кип једнога младића. Два барељефа представљају *Глазбу* и *Св. Цецилију*. Знамените су две његове групе бораца. Једна приказује два младића, друга два одрасла човека. У првој је групи искрочио победилац десном ногом, а тело му је са набрекнутим грудима скоро хоризонтално; левом руком притискује свога парца на тле; а испруженом десном као да брани себе од људи који тобоже јуре у помоћ побеђенику. Изражај лица и једнога и другога врло је подесан ситуацији. — Друга група бораца одликује се анатомском верношћу свих делова. Напокон ваља споменути и његов модел старца-просјака са унучетом, а такође и групу *Адам и Ева после греха*.

Други одлични вајар је *Иван Зајец*, који је изложио осим неколико омањих радова и велику групу *Адам и Ева*. Модел је у власништву Љубљанског Музеја и приказује наше прародитеље, кад изгнани остављају рај. Красна су гола тела Адама и Еве. Ева скрушена од стида и кајања оборила је очи, а Адам привио своју другарицу десницом к себи, лева му рука виси о боку са стиснутом песницом. Лице му је намргођено; а на њему се чита упорност и чврста одлука, да ће у борби за живот бранити себе и

своју другарицу. Зајец је изложио још и модел за Прешернов споменик о којем ћу доцније и нарочито писати.

А. Прогар изложио је само свој модел за Прешернов споменик. Штета је што чувени уметник није изложио ниједне друге своје радње. Исто тако жалимо искрено, што ни други чувени вајар, Г. А. Гангл, ради сићушних интрига није изложио ниједнога дела свога мајсторскога длета.

Ј. Бернекер младић је од једно 23 године и учи у Бечу. Његови школски радови одају врло даровитог уметника. Изложио је два допрсна портрета врло лепо моделована. *Б. Погачник* послао је два рељефа и две вазе. Једна од ових приказује похотнога фауна који трчи за бегуницом дражесном нимфом. *Ј. Залар* изложио је два рада: један призор из романа Сјенкјевичева (Quo vadis?), наиме дивскога слугу Мећеда (Ursus) који у цирку завриче врат силному бику, на којем је привезана његова господарица, осуђена као и он на смрт у цирку. Други је рад симболична слика *Време*. Радови су добри али не и сасвим оригинални. Још је заслужан помена дрвени застор, студија *Ј. Цесара*, која је ради вештачке израде набора побудила занимање у свих посетника изложбе.

ПАЈА ЈОВАНОВИЋ. ПРЕЂА.

Изложба је била отворена од 2. септембра до 15. октобра 1900. год. Посетиле је у ових 6 недеља преко 5000 људи. Из Трста и Цеља родољубиви пријатељи уметности дођоше засебним возовима. Хрватско уметничко друштво позвало је словенске уметнике да изложе своје радове и у Загребу. Словенски су се уметници одазвали овоме позиву драге воље па су тако изложени најважнији радови од 10. дец. у Загребу. Репродукције некојих радова донесоше Сарајевска *Нада*, Загребачка *Просвета* и *Живот*. Будући да су ове новине приступачне бар једноме делу Срба, могу тако из поменутих новина бар приближну слику описане изложбе створити.*)

Љубљана.

проф. **Рајко Перушек.**

Људска срећа

— Кажа за одрасле —

Још у почетку људског живота на Земљи обратише се људи боговима и мољаху: „О силни Богови! Погледајте како смо несрећни и напуштени! Смилујте се на нас и поклоните нам Срећу.“

Богови, од увек милосрдни и наклоњени људима, примише ову молбу и поклонише људима Злато. Ах како је било светло, како ли одблескиваше! И људи га почеше тражити и добијаху га. И спуштаху се у црна недра земљина, па их разриваху без милосрђа; и ронише до пешчаног тла дубоких река, срећни и задовољни што га и ту налажаху. Али они од људи што беху расипни и разметљиви растурише злато своје, а други, разумни и увиђавни, сачуваше га и прикрише. И разметљиви осиротеше те се разумнима и увиђавнима понудише за слуге и робове.

И после овог дигоше се на штедљиве, и од тада отпочеше убијства и разбојништва на земљи. Рањени и самртници болно су јаукали и стењући проклињали богове.

А вечни богови, велики у својој милости, праштаху људима и, видећи зашто су људи несрећни, послаше међу њих Љубав.

И од тога часа наступи на целој земљи мир и блаженство, и у људским срцима процвета слога и љубав те се људима земља учини лепша и слађа од Раја.

Сва завист, мржња и свако зло ишчезоше и заборавише се сасвим. Све теготе и незгоде у животу учинише се лакше од листа ружина, те их људи подносише с усхићењем, смејући се и радујући бескрајно.

Али то блаженство не потраја дуго. Међу људима се појави борба око жена, а међу женама око људи.

И одмах после љубави дође завист и суревњивост, мучење и страдање, а са њима преступ, порок и грех. И друг је био устао на друга, и брат на брата, па и читав народ иде због тога да уништи и истреби други народ. —

А богови пуни саучешћа према људима и пуни љубави, потресени злом њиховим, послаше им Мудрост.

И кад она дође почеше се људи удубљивати у се и уклањаху се и избегаваху један другога. Стадоше у усамљености изучавати суштину свега што је око њих, и својим слабим али неуморним духом продираху у тајне великих појава природних. И у њиховим се душама заметну сазнање о свему. Почеше сумњати у своје бесмртне богове па чак и у корист и циљ самога живота људског. А за то и постадоше несрећнији него што беху икада дотле.

Јер сада не управљаху више своје молитве вечним боговима.. Не молећи их ни за што, често су само погледали умним очима својим у плава небеса и забринуто климаху оседелим главама својим.

А мудрим боговима сажали се и опет на ове беднике — „паметне људе“ — што беху несрећни ради сазнања свега, па у превеликој љубави према Земљи послаше међу људе Глупост.

И шта би? Међу људима се појави од тада срећа и никад их више не напушташе, а и Глупост нађе стално обиталиште међу људима.

превео Јеша.

*) Предузели смо већ потребне кораке да бар неке од ових слика донесемо и у *Новој Искри*.

Уредништво „Нове Искре“.

Акварели

XII

Замрзло убого село... Беле се тршчани крови,
А студ притисла земљу и мрак све већи пада;
Под снегом јаблани дршћу као спутани старци,
Тихо и боно цвиле, један другом се јада,
А ветар јецај им носи преко колиба мали',
И буди уморне људе што су под бедом пали.

А сред бескрајног неба блиста се Христова звезда,
И са висина рајских певају анђели свети:
«Слава на небу Богу, а доле, међу људма...»
И реч издахну задња. А Беда што с ветром лети
Запева страхотну песму јављајућ рођење Спаса,
И бедно задрхта село од њена пуста гласа.

XIII

Једро полегло класје, клонула висока трска;
Слабачак посрће ветар, трава се повија мека,
Поврх уморних птица шуме сањиве брезе,
И овце са брега слазе и тиха чује се блека;
А Запад у ватри гори и сунце за брда тоне,
И орли широким крил'ма беле облаке гоне.

А сенке на земљи расту, и кô стражари ноћни
Тихо, опрезно газе кроз немо и пусто гробље;
Под сваком стопом њином цвиле тисуће сужних,
У ту тамницу мрачну Смрт гони своје робље.
Силници с беднима леже, с царима просјаци худи,
Збацивши земљаско рухо овде су прави људи.

Д. Ј. Димитријевић.

ЖЕНСКИ ТИПОВИ ТУРГЕЊЕВА

— СТУДИЈА*) —

Од снажних утисака, које је на мене имао генијални Тургењев својим делима, покушавам ево да у овој краткој студији, боље рећи рефлексијама, изнесем своје мишљење о оној важној тачки у делима Тургењева на коју је, изгледа, и он сам обратио највећу пажњу: да изнесем своје мишљење о женском типу, о »русской женщинѣ.«

И заиста, пажљивије упоређујући главне јунаке и јунакиње, пада и нехотице у очи: с каквом је нежношћу Тургењев обрађивао до најмањих ситница женске типове у својим делима. Какве им је велике и племените идеје досуђивао, какве су велике жртве подносила та нежна и слаба створења! И — за дивно чудо! — као да у њима беше веће енергије и истрајности, већег одушевљења за ствар којој су се свом душом одавале, јер оне изгледају велике, готово гигантне, а *јачи* пол тако слаб и нејак! — Ја ћу се постарати да то у свом даљем излагању и истумачим и докажем.

*) Читана на свечаној седници Српског Академског Друштва у Петрограду, 26. новембра 1900. године.

I

У свима делима Тургењева налазимо веома интересан факт: непоколебљиву стабилност у изношењу женских карактера. Ја се овде нећу упуштати у оцену сталности његова целокупног рада (јер ми то и није предмет), ма да су га у његово време укоревали разни критичари, што мења једном већ изабрани правац. Неће бити излишно ако овде изнесемо један пасус из »Предисловия автора къ собранию романовъ, 1880. года« што га Тургењев упути својим критичарима: »На против, мени се чини да ми пре треба пребацивати за сувишну сталност и тако рећи нескретљивост мога правца. Писац »Рудина« (1855. г.) и писац »Новине« (1876. г.) један је и исти човек. У току свега тог времена ја сам тежио, у колико сам могао и умео, да непристрасно представим и изнесем као правe (»надлежаще«) типове и оно што Шекспир назива: »the body and pressure of time« (слика и утицај времена), па и ону тако брзо променљиву физиономију руских људи културнога слоја који је већином и био предмет мојих посматрања.«

Ну поред тако јасног одговора, сетимо се само, какву су буру подигли у друштвеним редовима »Оцеви и деца«. На Тургењева се осипаху громови нападања и негодовања. Шта више окривљавали су и »Современикь«, чувени тада лист, на којем је, поред Бјелинског, Некрасова и других, радио и Тургењев. На те је нападе одговорио »Современикъ« у својој 6. књизи за 1861. г.: да је са Тургењевим прекинуо све односе. »Мы разошлисъ«...

Омладина се нађе највише увређена појавом »Оцева и деце«. Она је с презрењем одбацивала од себе све оно што су јој приписивали, а о чему она није ни мислила. Њу је раздражавало, што је оштро око великог уметника умело да открије и оне њихове најскривеније и најтамније мисли које су у њиховим мозговима биле тек у зачећу. Огромна маса руских студената у Хајделбергу потражи од »Нихилисте« објашњење: шта је хтео тим романом и какав му је циљ био? — Тургењев је нарочито допутовао из Баден-Бадена у Хајделберг да пред »гомилом својих тужилаца« (како вели Венгеров) дâ тражено објашњење.

»Цртајући фигуру Базарова, ја сам издвојио из круга његових симпатија све што је уметничко; ја сам га одарио оштрином и грубошћу, али не са глупом жељом да увредим младо поколење(!), већ просто на основу посматрања мога познаника доктора Д. и лица њему сличних« вели он у својим »Литературныя и житейскія воспоминанія«.

Појава »Новине« као да је имала циљ да колико толико задовољи незадовољне, да стиша младе духове доделујући своме јунаку јасније, племенитије идеје које су се у почетку седамдесетих година испољиле у омладини кретањем »у народ« и социјалистичком пропагандом. Велики песник и ту беше лоше среће... И опет поток грдње и презирања свега што је носило његово име! Али tempora mutantur! Сетимо се празничног руха Москве и Петрограда 1880. године за време Пушкинских Данâ. Онакве почасти, онакве овације ретко је који од смртних доживео. Називи: »нихилиста«, »западњак« — тада су замењени називима: »генијални уметник«, »велики песник земље руске«.

Али ја и сувише скретох.

Као што већ напред рекох, ја се не ћу упуштати у оцену целокупног рада, не ћу разматрати, да ли је Тургењев у току литерарнога живота мењао своје принципе и политичка уверења. Из свега тога ја ћу узети само једну јединицу која као да је најсталнија, јер се најмање подвргавала разним пертурбацијама, и као да је део непрекидног ланца, у којем су сви беочузи подједнаке величине и каквоће

II

Црнпураста и бледа, с великим црним очима, округлим дугим трепавицама, дубокога као бездна, сањалачкога погледа. Нежно, као љиљан танко створење. Ето у кратко спољашње слике Тургењевског женског типа. Ну ако дубље загледамо у то флегматично, безживотно лице, ако дубље загледамо у његову душу, нас ће задивити страсност, топлина, силна и бујна крв која тече у њеним жилама. Како је узвишено, како племенито, пуно најдубљих и најискренијих осећаја оно нежно и осетљиво срдашце. Кад се и најтања његова струна додирне, како бујицом појуре најсмелије идеје које су готове на највеће жртве. „Она је сва огањ, сва — страст, сва — противречност; осетљива и добра, великодушна и злопамтило!“

Љубав — силна и страсна — прва је карактерна црта тога типа, а као таква одмах нам и пада у очи. Где год је реч о љубави, ту се подразумева љубав-страст; он је друкчије није ни разумевао, већ као нешто силно, страсно, свемогуће. То није она тиха, спокојна љубав, на којој се оснива сва срећа брачног живота, већ она се овде појављује са свом својом дивљом и необузданом силом, са свим заносом бујне младалачке душе, када се не даје рачуна о поступцима, о последицама; кад се само види пред собом створење које се обожава више него Бог.

Сетимо се само страсне љубави оног оригиналног, чудноватог девојчета *Асе*, која ни пред чиме не преза и своме драгану одређује ноћни састанак:

„...Чуо се трепетан звук, као испрекидани уздах, и ја осетих на својим власима додир слабе руке која као листак дрхташе. Подигох главу и видех њено лице. Како се оно наједанпут преобразило. Израз страха ишчезао је на њему; поглед блудео у даљину и носио ме собом; уста полуотворена, чело бледо као мрамор, а коса распуштена низ плећа, као да их је ветар занео. Ја заборавих на све, ја је привукох к себи — њена је рука покорно слушала, цело њено тело повуче се за руком, огртач паде с плећа, и глава јој тихо клону на моје груди, клону на моје разгореле усне...

— Ваша... — прошапутала је она једва чујно.“

На другом месту ево како сам *Гагин* карактерише *Асу*: „Ви не знате Асу: она је у стању да се разболи, да утекне, да одреди састанак... С ватром се не треба шалити!“

Зар нам *Наталија* у „Рудину“ не даје јасног и очигледног доказа, како је силна љубав шеснајстогодишње девојке која полажући свој живот у руке тог непознатог Рудина укорева га, што он као мушкарац нема довољно енергије, што је страшљивица:

„Ви сте тако често говорили о самопожртвовању, а знате ли, да ми рекнете данас, овог тренутка: „ја те љубим, али се не могу женити; ја не одговарам за будућност, дај ми руку и хајде са мном“, — знате ли да бих ја пошла за Вама, знате ли да сам се ја на све решила?“

И опет доказ, како је силна љубав која не признаје само легалне везе, која не зна за последице, јер је руководи страст, види само садашњост и заклапа очи пред будућношћу.

Најзад сетимо се љубави *Јелене* у „Дан пре“ („Накануне“), која, не знајући ни за какве препреке, предаје се сва у руке једног Бугарина, *Инсарова*. Напушта на свагда своју отаџбину, свој дом за који су везане најслађе успомене детињства; напушта своје драге и блиске, да свој живот споји с јадним туберкулозним, али љубљеним човеком. Ја не ћу овде наводити оне дирљиве сцене за време болести *Инсарова*, или ону сцену, пуну љубави и страсти, која се одиграла одмах после његова оздрављења — ради доказа истакнуте идеје, која је и без тога тако јасна, јер би нас то одвело у сувишне цитате који су и самим читаоцима довољно познати.

Љубав *Маријане* у „Новини“ и *Лизе* у „Племићком гнезду“ као да чине на први поглед мали изузетак, што је у осталом права обмана. *Маријана* љуби страсно, али не *Нежданова*, већ његову узвишену идеју, дело, коме се он предао а које га је и зближило с *Маријаном*. У другом пак случају, поступак *Лизин* — одлазак у манастир — даје јасна доказа о сили и енергији несрећне љубави, кад види да је немогућна према *Лавецком*.

ПАЈА ЈОВАНОВИЋ. СРПСКО КОЛО У ДАЛМАЦИЈИ.

Љубав *Ирине* у „Диму“ и *Варваре* у „Племићком гнезду“ говори јасно и очигледно о љубави-страсти, која је овде заиста достигла свога апогеја.

И на завршетку свега до сада наведеног, нама се и нехотице намеће питање: па зашто је Тургењев баш тако разумевао љубав као страст? *Страст, страстан,* то су омиљене речи у његову речнику. Одговор на то наћи ћемо у њему самом. Основна несрећа у његову животу као да је био његов одношај према женској љубави. Тај „старый холостякъ“ није знао за тиху, спокојну, разумну љубав која је основ срећног брачног живота. Он није знао за лепоте брачне; он није тражио просте женске душе, већ страсне, силне. Ево шта вели о њему један његов биограф:

„Њега је мучило сазнање да не може победити женску душу и управљати њоме: он је могао само да је измучи. Да победи страст, он није имао дрскости, безумља, заслепљења. Он није одговарао ни на једну од симпатија које су му ишле у сусрет, искључујући зар дирљиве везе са О. А. Т. 1854. год. но и она није дуго трајала и свршила се као што се свршавају тренутни наступи, каприци, ћуди, којима је замењивао одушевљење истинске страсти, т. ј. мирним прекидом и песничким сећањем о прошлом доба.“ (Анненковъ).

Идејалну женску, коју је представљало његово богато уображење, он није нашао међу обичним смртним женским; она је само живела у његовим сновима и фантазијама, па је тако и остао до гроба тужан, усамљен, коме је суђено „не свить гнѣзда нигдѣ и никогда.“

У последње време писало се врло много о односајима Тургењева према породици Вијардо, а нарочито чувеној у његово време певачици Полини Вијардо-Гарсија. Са Г. Вијардо Тургењев се први пут познао у Петрограду 1843. год. Тада склопише и трајно пријатељство, јер после 4 године, када Тургењев беше у иностранству усамљен, без икаквих средстава, у Куртавенелу, њихову имању у Rosoy en Brie, нашао је искрено гостопримство тако, да му је, по његовим речима, Куртавенел био литерарна колевка. У њој су одњихана дивна чеда лепе књижевности „Хор и Калинич“, „Канцеларија“ и др. приповетке „Из ловчевих записника“ (1847—1855.).

Ево како се он опрашта с њиме, принуђен вратити се у Русију, приликом смрти своје матере. Писмо је од 24. јуна 1860. год.:

„Ја не ћу да напустим Француску — пише он Г. Вијарду, — не рекавши Вам, драги и добри пријатељу, како Вас љубим и поштујем и како ми је тежак овај неизбежни растанак. Ја носим о Вама најмилију успомену; ја сам умео оценити благородност Вашег карактера...“ и т. д. „Отаџбина“, вели он даље у истом писму: „без сумње има своја права. Но зар пра̂ва Отаџбина није тамо, где је човек нашао најсилније везе, где се његово срце и ум најбоље осећају? На целој земљи нема места које бих ја више љубио од Куртавенела. Ја Вам не умем исказати, како сам био дирнут оним доказима пријатељства које сте ми пружали у последње време: ја не знам чиме сам их заслужио, знам само, да ћу успомену њихову чувати у свом срцу док сам жив...“

Но ипак поред таких топлих и искрених речи о Куртавенелу, поред јасних доказа љубави породице Вијардо према њему, њега је мучила душевна празнина, сазнање да је он у том породичном гнезду туђ, излишан, да уноси дисонанс у ту дивну породичну хармонију. „Какъ мигъ какой пролетаетъ день, пустой, безцѣлъный, безцвѣтный,“ вели он у једном писму: па тражи радости у сновима, хоће да буде весео, но тужна истина увлачи га у своју мрежу: почетком 70-тих година он више нема силе да се претвара, његова се туга излива у писма, у разговоре.

У „Журналъ Журналовъ“ за 1898. г., преведена је читава серија писама Тургењева Полини Вијардо. Писма су та лутала дуго из руку у руке, почев од удове неког француског доктора (а како су се нашла код ње, немогуће је знати), берлинског антиквара и др. док нису најзад дошла у руке земљака Тургењева. Под редакцијом саме Г-ђе Вијардо публиковао их је у Revue hebdomadaire Гаљперин-Каменски.

Та писма, поред великог биографског интереса, који она сама по себи представљају, пуна су рефлексија Тургењева о литератури, о уметности. Из њих видимо како је велики песник пратио све појаве у литературном и уметничком свету, видимо његове симпатије и антипатије, критичке погледе на чувене тадашње певаче и сликаре, на извођење чувених пијеса, а центар најодушевљенијих, најтоплијих похвала јесте таленат саме Полине Вијардо. То нису похвале, већ управо панегирици, химне посвећене чувеној певачици.

„Браво, госпођо, браво, evviva! Другачије не могу да почнем писмо. Још једна велика победа. Ви сте учинили у Дрезди и Хамбугу оно, што је Reichstag учинио против Sonder-Bund-a: Ви ћете разбити центар (Берлин). За тим, као Цезар, Ви ћете се отправити да покоравате Велику Британију.“

Многа писма, можда најважнија, не угледаше света, због скромности госпође Вијардо. (свршиће се)

Петроград. **Воj. С. Поповић**

БЕФАНА

– ПРИПОВЕТКА –

Илдебрандо Бенчивени

Јиси ли је ти видела?

— Бефану? — упита мама. Ах... ја је не бих смела дочекати отворених очију. Кад сам била девојчица, чим бих легла у постељу, завукла бих главу под покривач... Знаш? Нисам говорила ништа а срце ми је јако куцало. Бефана је ружна, црна̂ старица, грбава носа, шиљасте браде, очију као у буљине. Кад уђе у собу, њене очи светле; тешко ономе ко би је видео! Али, опет, доста је добра, и воли добру децу. Долази по поноћи: има кључ који отвора сва врата; улази и прође целу кућу.

— И нико се не буди? — упита девојчица која слушаше, пажљива, заплашена, обузета неком врстом неодређене бојазни.

— Нико, да бог ме. А и ко би могао осетити њене кораке? Има обућу од кострети, једва ступа ногом на по̂д. На леђима носи једну велику торбу у којој су лепе ствари које поклања девојчицама. Тихо претура по њој, узима оно што хоће да остави и одлази без икаква шума, тако да се ни једна девојчица никада није пробудила.

У том тренутку Енрико, који читаше, с главом међу рукама, подлактивши се о сто, подиже главу и погледа сестрицу коју мама бејаше за време кратког разговора свукла, и сад се спремаше да је метне у постељу у суседној соби.

— Лаку ноћ, Рико, — рече девојчица. — Радуј се, Бефана ће бити боља од Бо́ге; оставиће и теби штогод. Је ли, мама, да ће Бефана оставити нешто и Рику?

— Рико је рђав — рече мама оштро, добивши неки љутит изглед, те одлазећи у собу и не окрену се да погледа дерана. — Рђав је! И зато му Бефана неће оставити ништа као што му ни Бога није ништа оставио.

Оба детета уђуташе, дирнута и једно и друго једним истим болом. Нини пусти да се метне у постељу, осети да је мама пољуби у чело и затвори очице, али ипак не заспа. Не мишљаше више на Бефану. Мишљаше на Рика, на свога братића. — Рико је рђав! — рекла је мама. — Рико је рђав!

— Заиста, њој је Бога оставио лутку, корпицу играчака, кутију бонбона: Рику ништа! Па ето, рече мама: и Бефана ће то исто учинити. Она напрегну свој слух да чује да ли Рико плаче. Не, Рико не плакаше. Али с часа на час уздисаше, седећи непрестано у „салончићу,“ на истом месту, у зачељу стола, држећи књигу пред собом. Она га је врло добро видела из своје постељице, кроз отворена врата.

Рико ту, у „салончићу,“ и спаваше. За њ се простирао на дивану душечић, преко кога су метали предвојен чаршав, и неки стари покривач, и то му је била постеља. Да би му било топлије, он је сам метао преко покривача своје одело, али ипак се није загревао тако брзо, и сваки пут, кад би легао у постељу, цвокотао би подуго зубима. Али никад ништа не говораше.

Једног вечера, кад га бејаше чула да једа, мама похита да га грдњом утеши. — Рико рђав? Међутим, размишљајући, Нини налажаше да је она много гора. Али, види се, Бога и Бефана обратно схватају ствари. Рико рђав? Он, који је увек био ту, у своме углићу, или за

столом, шарајући на свесци, или читајући школске књижице. Играчке је, пак, сам себи правио од шљунка скупљена на обали поточића, од комадића трске, од стабљике бамбуса. Да, сам их је правио, али мама му их је бацала на поље, говорећи да јој то ђубре прља кућу. Он би је гледао својим крупним очима, за тим би обарао главу и уздисао, као какав стармали који има озбиљне тешкоће, али уме да их храбро поднесе. Од каквог парчета хартије исецаше маказама дуге редове пајаца, војника који су имали две пушке у рукама, лутке са кратком сукњицом као балерине. То је било за Нини, и Нини је сад имала толике фигуре у свима бојама. Дечко исецаше за њу свеце које му другови у школи поклањаху, виђете са старих књига, слике од карата. Кад имађаше штогод, бејаше сав срећан да то однесе Нини; није задржавао ништа за себе, баш ништа. Од неколико комадића карата бејаше начинио Нини кућу за лутку, потпуну кућу са три собе и кујном, цео намештај од хартије, од трске, и од бамбуса: било је лепота видети.

ПАЈА ЈОВАНОВИЋ НАРОДНА НОШЊА У ДАЛМАЦИЈИ.

Она имађаше два лепа пара одела, и о Божићу Бо́га јој је, поред играчака, донео бео шеширић. Имађаше капутић постављен фланелом, рукавице од фине вуне и мали муф. Рико ништа; Рико вечито носаше исто старо одело, искошено на лактовима и на коленима, ципеле са поцепаним врховима, везане са два парчета канапа, капицу од избледеле чоје. Каква туга, кад се малиша враћаше из школе црвена носића и руку! Али је он све то трпео. Он се није тужио. Дувао је у врхове од прстију, играо је по поду, трчећи око стола у салонићу, и тако му више није било ладно. Рико је вршио и све ситне послове у кући: ишао је да купи зејтин, вино, хлеб, са корпом у руци, као какво разумно слушче.

Једном бејаше изгубио два сантима, ситан новац од два сантима, који му је бакалин дао у кусуру од једне лире, са осталим марјашима. Али мама баш никако није хтела да верује да их је он изгубио. Преко пута дућана из кога је био изишао, продаје се печено кестење и он, се, сигурно, говораше она: није могао одупрети њихову мирису. Малиша, с руком на грудима као какав часан човек, бејаше се заклео да није било тако! Он не би метнуо у уста ни један кестен а да не однесе Нини. Да, кестење га је довело у искушење... Ах, они тако пријатно миришу! Али он не би узео, за све благо овога света, својој мами она два сантима. Ах, да му их је она поклонила, то би било нешто сасвим друго. Али мама њему никада ништа не поклањаше. Мама, тако лепа, увек насмејаних уста, са својим црним, дубоким очима, пуним нежности, које говораху тако многе ствари, била је увек сурова, љута с њим; није имала никада за њега добру реч; ни једном га није пољубила; никад с њим није била нежна. И никако му није хтела веровати, шта више, избила га је за лаж, и дала му је за ручак, тог дана, само сува хлеба. Истина, Нини му је кришом донела парче меса и једну јабуку, што је он морао примити да не увреди сестрицу; али шта му је стало до свега тога? Како може да се једе кад је човек ражалошћен због тако велике непријатности!

Рико непрестано читаше, са својом малом главом међу рукама, а Нини у својој постељи размишљаше о свему и не знађаше објаснити како су то мама, Бога и Бефана, све троје скупа, сматрали да је јадни Рико рђав. Истина, она му је дала један део својих поклона које јој је Бога о Божићу донео, али Рико ипак тиме није био утешен. Јадни малиша, сакривши главу под покривач, метао је то јутро чаршав у уста да му се не чују уздаси.

Отац се вратио у девет, уморан као обично, и отишао је да легне. Он се није потрудио ни толико да потражи малога Рика; мама му донесе у наручју Нини, да је он пољуби; о поклонима за дерана нико није ништа говорио.

Отац је био веома уморан а и тужан. Он је био влаковођ. Сваке ноћи био је на служби; у кући се задржавао мало, готово никад не разговарајући; никад му се није могао видети осмејак на уснама. По неки пут, ретко, вечеравао је са њима. Нини му се тада пењаше на колена, а Рико остајаше увек на своме месту, тужан, ћутећи, са косом сувише дугачком и разбарушеном, која му покриваше чело и врат, прљава лица и носа, са распараним капутићем на коме је недостајало по какво дугме а друго опет висило о концу. Изгледало је као да нарочито не пазе на њега, и малиша остајаше на страни, смањујући се још више, као да се хтео боље сакрити, већ навикнут на ту заборавност у којој су га остављали.

Нини је била са свим замишљена, и, испружена у својој топлој постељици, претураше у глави све, јер јој се ни најмање није спавало. Мама је долазила и одлазила уређујући ствари у кући. За тим девојчица виде како бацише, као обично, душечић на диван, како простреше чаршав савијен на двоје који је био на средини поцепан, и покривач тако исто, веома поцепан. Кад је постеља била готова, мама рече Рику:

— Хајд'! у постељу!

Малиша затвори књигу, извуче се из столице и приђе својој постељи... Нини више ништа не виде, зато што мама

бејаше изнела лампу, дошавши најпре да се увери да је она заспала. И ако не знађаше зашто, девојчица бејаше затворила очи и направила се као да спава. Зато се мама саже врло полако, да је пољуби у чело, и оде у своју собу. Салонић је још био помало осветљен од лампе на улици од које је светлост кроз прозор продирала у њ. У том полумраку Нини виде свога братића који се пео на диван и завлачио под покривач.

— Зашто мама не воли Рика и вели за њ да је рђав! —

Тако девојчица, бела, нешто намрштена чела, питаше сама себе. Не, не: Рико је добар. И она осећаше у своме малом срцу дубоку тугу, велику љубав наспрам овога дечка који је трпео не жалећи се, који је изгледао срећан због њене среће, који се није никад умарао правећи јој лутке и пајаце, намештај и потребе за луткину кућу од плуте, трске и бамбуса. Био је добар, био је мио мали Рико. Док је она била мања, мама му говораше: Рико, пази на Нини. — Какав понос, какво задовољство за малишу да чува своју сестрицу! Носио је на рукама, водио је по кући да шета, правио разне смешне покрете лица да би је развеселио и насмејао. И сад, и ако он није имао никакве, гледао је без икакве зависти њене играчке, правио јој је велике кутије од хартије за њене лутке и за њихову опрему. Кад није њој ништа правио, увек је седео испред тога стола, читајући и шарајући по свесци. Пошто она, има већ година дана, иде у школу, научила је да чита Рикове свеске. Он често испуњаваше читаве стране, пишући од првог до последњег реда: *Нини је лепа*, *Нини је добра*, *ја њуно волим Нини*. Ове реченице понављаху се на корицама и на насловном листу књижица, на свесци за рачуницу, испод редова од збирова и разлика — у свесци за задатке, испод сваког завршеног задатка.

И Нини тог вечера бејаше скројила смео план: она ће се направити да спава, али у ствари биће будна и дочекаће Бефану. — Бефана је — бејаше рекла мама — нека ружна старица, али воли децу. И, заиста, мора бити да их воли, кад долази из такве даљине да раздели своје поклоне; кад прелази толики пут за то. Заиста, дочекаће је будна да је пита зашто њој доноси поклоне, а Рику ништа. Истина, помало се бојала при помисли да је види кад се појави грбава носа, шиљасте браде, очију као у буљине и сва у црно обучена. Како Бефана улази у куће? Мама јој бејаше рекла да има кључеве од свих врата, али се сећаше и тога да је чула, како се прича, да Бефана силази кроз димњаке од камина и, сећајући се тога, изгледаше јој као да чује неразговетан шум у правцу према кујни, као потмули звекет ланца обешенога изнад огњишта, као да га је когод у проласку покренуо.

Тада је задржавала дисање, гледајући храбро у врата од собице, чекајући сваки час да види њену сенку да се појави на вратима. Тà, Бефана јој неће учинити никакво зло, и она ће је лепо молити: „Добра Бефана, добра Бефана, која идеш ноћу да учиниш децу срећном, остави поклон и за сиротог Рика. Ја те уверавам да се мама вара, говорећи непрестано да је он рђав. Остави, добра Бефана, поклон и Рику који толико воли Нини.“ — И сад је она била спремна, ма колико заплашена, да види Бефану. Што је крива добра старица, што њене очи у помрчини сијају као очи у буљине! Њој је доста да Рико буде задовољан: ако му Бефана буде оставила какав поклон, и мама ће престати мислити о њему да је рђав, и почеће га волети.

Рико спаваше, сакривши главу под покривач, а девојчица међутим изазиваше слику за сликом, како би остала будна. Она је почела препричавати шапатом лепу басну о Плавој Вили као што ју је била чула од маме; а Рико спаваше. Он се овог вечера био брзо загрејао у свом кревецу: спаваше и сањаше. Био је задремао, мислећи на Бефану која ће ноћас ући у кућу, проћи поред његове мале постеље не зауставивши се.

Нини је била обесила дуге вунене чарапе о кревет; он — не. Није имао зашта; тà и мама је била рекла да он неће добити ништа. Тако исто је било и у очи Божића кад је он хтео да се увери. У осталом, било је право. Нини је имала седам година, он ће скоро имати девет; био је озбиљан дечак, прави стармали. Оно, истина, и ранијих година пролазили су и Бога и Бефана не оставивши му ништа, али је он то умео објаснити. Бога и Бефана неких година су сироти, и онда дају поклоне само најбољој деци. Истина, кад би они мање давали и задовољили све, не би било ништа рђаво, али они, опет, друкчије мисле. Они имају права да поклањају коме хоће...

Рико спаваше, а Нини се отимаше од сна. Капци су јој постајали све тежи, дисање једномерно. Она, не хотећи да заспи, покреташе главу да би остала будна, отварала је очи, тражила је место где је прекинула своју приповетку, упињаше се силом своје воље да мисли на фантастичне личности из старе приче; али наједном полузаспала, полубудна, учини јој се да близу себе чу чудноват шум; осети као некакав хладан дах; као да су се две усне зауставиле на њену челу... сва се узнемири, напрегну своје силе, отвори очи, и виде... виде као неку дугачку сенку како је нестаје на зиду. Ах, њу је сан преварио, и Бефана се тим користила! Ослони се руком о постељу и плашљиво погледа унаоколо. — О кревету су висиле обешене две велике низе сувих кестена и две лешњика, препуна чарапа још се клатила, а поред чарапе било је ново одело. Девојчица, растужена, склопи ручице.

— А Рико? — упита се. — Бефана је дошла и ја сам је пустила да утекне, не упитавши је ништа!

Обративши пажњу, слушаше. Чу шум хаљина остареле гошће која се удаљаваше, и потмули звекет ланца изнад огњишта који је она, улазећи, била покренула.

Девојчица, збацивши покривач, пође пипајући дуж постеље, газећи боса по поду; прође собицу и, ушавши у суседни салонић, приближи се дивану на коме спаваше Рико сав умотан у покривач. Метну пажљиво ручицу на постељу и гледаше свуда не дишући. Не, Бефана није за Рика баш ништа оставила. Нини затвори очи, притисну руке на срце, осетивши се веома растужена; али се одмах лукаво осмехну, и на врх прстију поврати се својој постељи. А! Бефана је заборавила? У толико боље: она ће са братом поделити своје... Узеде са кревета један низ сувих кестена и један лешњика, скиде чарапу и изврну је на покривач. Њене мале очице, при слабој светлости која је допирала кроз прозор суседног салонића, врло су лепо виделе. У чарапи је био један мали прибор за рад који девојчица остави на страну за себе. Али гле, ево новчаника са неколико лепих, нових и светлих динара и сила бонбона, великих, обојених бонбона у свима облицима: као срце, као прстен, као кликер. Она подви кошуљицу као кецељу, мећући у њу два низа сувог воћа, новчаник, и неколико шака бонбона.

Тако се врати маломе Рику који је спавао: попе се на диван и, са свим озбиљна, лагано, напуни бонбонама братову чарапу коју прву дохвати, метну на бонбоне новчаник, обеси низе кестена и лешника на крај од дивана, и заустави се посматрајући оно што је била учинила са задовољством нежне матере која мисли на изненађење са

којим ће синчић пробудивши се дочекати неочекиване поклоне.

Али баш тад... две сенке се покренуше на зиду. На мало пре тога бејаше отац готово кришом ушао. Шум који је Нини мало пре чула био је од његових корака, звук гвожђа, за који је она била мислила да је од ланца који виси над огњиштем, био је од кључа у брави. Био се зауставио на прагу и све видео.

Колико је ноћи он, пред полазак за први воз, тако улазио у кућу, готово кришом, тако да га нико не види, да га нико не чује. Долажаше да клекне поред успаванога Рика; побожно гању бљаше у чело, затим сакриваше лице у јадне покриваче којима је дечко био покривен, и плакаше ћутећи, угушујући јецање да га његова заспала жена не чује, не нађе ту, у таком стању. — И у очи Божића био је дошао. Рико је спавао, а Бога му није оставио поклоне; али му је зато донео он своје пољупце, оне пољупце, које му је желео дати сваки пут кад је долазио кући, онда кад у место тога окреташе опоро поглед на другу страну, правећи се да не види малишана и а́ко га овај поздрављаше својим нежним гласићем: Ах, о́ца, о́ца!

Он је то морао чинити због своје жене, јер чим би он зауставио своју пажњу на малишану, њено би се лице замрачило, и у њеним би се очима појавила мржња. Да је он показао да га воли то́лико колико осећаше, она би се осветила поступајући са њим рђаво, и он би морао бирати: или дете или њу; а он зато није имао снаге, није се могао одрећи те жене коју нека чудновата љубомора чињаше рђавом, али која га је ипак зато волела и била мати његове Нини! Кад ју је познао изгледала је тако добра!

Мали Рико бејаше тада код дојкиње, и ишли су обоје да га виде: дете је имало годину дана, тад је баш остало без мајке. Његово рођење платила је мати животом. То је била лепа женица, бледуњава, плава, која се звала као и он, Енрика, и на коју је малиша много личио.

— Је ли да ћеш га волети? — упитао је он тада. — Је л' да ћеш га волети као да је твој?

И она обећа, саже се да пољуби дете које је спавало у колевци, као да би се тиме хтела заклети на своје обећање. Али било је нешто што је било јаче од њене воље. Муж јој није био рекао да Рико личи на своју мајку, али то она осећаше, и нека чудновата љубомора, пуна мржње, владаше њоме. Била би подобна да убије то дете, јер је подсећаше на нежности, на пољупце које је њен муж дао другој жени... која је била пре ње у овој кући, која је ту оставила као неку своју сенку, одјек свога гласа.

Једини начин да утоли њену мржњу био је овај: да се прави хладним, равнодушним — да се задовољи тиме да дечко расте заборављен, без пољубаца, без милоште, како она не би била, за време његова одсуства, свирепа са дететом, или да не буде приморан раздвајати се од своје жене, без које он не могаше живети — и сама помисао на такав развод цепала му је срце. Осећаше се слаб, низак, бојао се те жене. Долазио је кришом, као какав лопов, да пољуби успаванога дечка, и бежаше бојећи се да она сутрадан не опази на детињим образима његове пољупце.

Дечко ништа не знађаше о тој драми која се око њега збиваше, и Нини имађаше право да се пита: зашто њена мама, тако добра, не вољаше Рика?

Нинина мати беше се појавила на прагу. Напунивши лепим стварима њену чарапу, обесивши о кревет низе кестена и лешника и ново одело, враћајући се у собу да легне, беше чула шум кад се Нини пробуди, поврати се натраг, и ћутећи, тужна, вребаше девојчицу, погађајући шта ће бити, не усуђујући се да је прекине. Саучешће беше разбило лед њеног срца, било је угушило њену мржњу. Она претураше по својој памети једну једину мисао: њена ћерчица враћаше напуштеном малишану оно што му она бејаше отела.

Ова два невинашцета се бејаху разумела.

И тако влаковођ и његова жена, обоје бледи, потресени, уплаканих лица нађоше се једно пред другим. Он немађаше снаге да говори; његове усне дрхтаху; његове вреле сузе капаху једна за другом низ образе на под. Али његова жена нађе у себи утехе која је била потребна његовој ражалошћеној души. Она се наже над заспалим Риком и, први пут, загрли га са великом љубави, пољуби га тако врело, да се малиша пробуди.

— Рико! Рико! — узвикну Нини коју отац бејаше узео у наручје и притискиваше њену плаву главицу на свој образ. — Овог пута Бефана је посетила и тебе!

И окренувши се додаде:

— Мама, добар је Рико; леп је Рико, је ли? —

Мама не одговори. Она јецаше.

Рим

С ИТАЛИЈАНСКОГ ПРЕВЕЛА

Italica

† Драгутин С. Милутиновић,

ПРОФЕСОР ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ

Петог децембра прошле године предано је матери земљи тело Драгутина С. Милутиновића проф. Вел. Школе. Покојни Драгутин је син Симе Милутиновића-Сарајлије и Марије Милутиновић-Пунктаторке, рођен 1840. год. 17. новембра. Остао је без оца, кад му је било седам година. На годину дана по очевој смрти почео је учити у Београду грчку основну школу и свршио је само један разред, па је прешао у Земун и уписао се у нормалну школу и ту провео четири године. Пошто је свршио нормалну школу, прешао је у Панчевачку реалку, где је провео три године, и наставио у Бечу, где је свршио. По свршеној реалци започео је на Бечкој политехници. У то време изаберу га за питомца државног, за архитектуру, коју је свршио у Берлину 1865. год. Као свршени архитекта отишао је у Карлсруе и уписао се на политехнику коју је свршио 1868. год., када се и вратио у Србију. Године 1870. био је послан од српске владе, као инжињер Министарства Грађевина, у Црну Гору, да буде на услузи са својим знањем, при грађењу друмова, путова и т. д. По његову плану подигнут је Данилов-Град. По повратку из Црне Горе био је инжињер у министарству све до 1882. год. где је радио планове за иконостасе, школе, државна надлештва, и т. д. 1882. године изабран је за професора архитектуре у техничком факултету наше Велике Школе, где је провео све до своје смрти.

Пок. Драгутин написао је *Науку о грађи* у два дела, од којих је први штампан а други приправљен за штампу. Коментарисао је *Србијанку* и *Тројесестарство*, спевове свога оца. Писао је доста чланака по овдашњим листовима, али једино о науци и уметности.

Путовао је у друштву са Г. проф. Мих. Валтровићем и снимао архитектонске старине. Смрт му није дала да то и доврши.

Био је дописни члан *Московског Археолошког Друштва*, дописни члан *Српског Пољопривредног Друштва* и т. д. За непрекорну службу био је одликован од Њ. В. Краља орденима: Таковског Крста III степена, Светог Саве III степена и спомеником Милоша Великог.

Тако ретком грађанину, државном службенику, професору, научнику, нека је слава, а његовој поштеној души нека Бог удели у рају насеље!

* * *

Милутиновићев рад може се поделити на две периоде. Једну обухвата онај рад који је вршио као званичник Министарства Грађевина, у коме је знање своје примењивао и као инжињер и као архитекта. Други период чини његов рад у професури Велике Школе.

Општа је црта у оба периода: Милутиновићева тежња, изнесена и пером и цртаљком, да утврди и прошири у српској црквеној архитектури употребу старих српских облика, и да у опште отвори воље и разумевања за стару српску уметност по свима гранама њеним.

Као инжињер учествовао је у првом трасирању железнице у нас; као архитекта пројектовао је цркве у старом српском слогу, и саставио је, за упутство другима, обрасце за веће и мање цркве по српским градовима и селима.

Као инжињер и архитекта служио је својем послу са пуно љубави, преданости и разумевања.

Као професор Велике Школе тежио је у предавањима својим за највећом јасношћу и одређеношћу. Живо је ученике своје упућивао на тачност, простоту и истинитост у раду и истицао је сваком приликом високу и важну улогу уметности у народној култури.

Одушевљење за сазнавањем и изучавањем старе српске уметности, ради њеног оживљења и примењивања данас, одвело га је, да заједно са проф. Валтровићем предузме тежак и трудан посао снимања и описивања српских уметничких старина. Посао тај ни у пола није свршен; али се Милутиновић надао у новом веку по ново отпочети посао; да ће снимити до сад још не испитане старине, и публиковати већ проучене.

Милутиновић није био те среће да су му сви пројекти остварени. Тако је н. пр. на артији остао нацрт његов за нов иконостас у великој Смедеревској цркви. Оскудица у новцу сметала је извршењу његову.

Општа су обележја Милутиновићевих архитектонских радова: простота, природност, смишљеност и сразмерност. Ово није прилика за њихово рељање, и ако би занимљиво било показати колико се карактером својим поклапају са одличним духовним особинама Милутиновићевим, изнесеним у разним приликама друштвеног јавног живота.

Милутиновић је радо слушао песму и свирку. Често је и сам певао, и жалио што сам није знао свирати у који инструменат.

Волео је пристојну шалу. А на подесну шаљиву реч или слику, могао се насмејати грохотом, до суза.

Милутиновић је био отворена карактера. Био је искрен друг и пријатељ. Из учешћа у туђем послу радо је обавештавао, саветовао и упућивао, као што је, ако је потребе било, и оштрије исправљао и карао. Радовао се свачијем успеху и напретку и уживао је у тековинама стварним и духовним, које се тичу опште користи српске. Као члан једног хуманитарног друштва у Београду, он је дужности своје вршио са великом збиљом, савесношћу и преданошћу. Веома је радо разговарао о великим, светским историјским догађајима, посматрајући их са разних гледишта, и као чињеницу како у општем светском развићу, тако и у судби појединих народа. Живо је пратио и данашње историјске појаве и међународне односе, па је из њих стварао себи основне и поуздане погледе за даље развиће њихово.

Од оца и матере своје наследио је живо и добро познавање новије српске историје. Искрено учешће у великим политичким и другим тековинама српског народа у првој трећини прошлога века, побудило је Милутиновића, да историјске списе оца свога прештампа али са објашњењима, која читалац тешко може да нађе сам. Тежња му је при том била да у објашњењима својим читаоцу пружи све што би могао само великим трудом себи прибавити из знатније збирке књига. При раду свом имао је поглавито и оправдано у виду велико коло неучених читалаца. Та похвална опширност и јасност карактерише и друге стручне радове Милутиновићеве, писане за школу или за ширу публику.

Поред *Науке о грађи*, писао је за ширу публику у повременим списима или новинама критичке оцене уметничких радова наших модерних сликара. Њима се ширило познавање вредности и важности уметности у културном животу једног народа. У тим оценама Милутиновић је најпре тежио да читаоцима прибави, достави мерило за разумевање уметности.

Милутиновић је био широког и свесног погледа. Озбиљно је схватао положај свој и као човек и као званичник. Тачно је вршио дужност своју и претпостављао је свакад другим захтевима, личним или друштвеним. Учећи се у Немачкој, — у Пруској и Баденској — заволео је тамошњу тачност, поузданост и преданост дужности, као и основаност и опрезност у раду, те се паштио да се свега тога придржава и сам у сваком послу своме.

Милутиновић је по мислима и делима својим, по језгри душе своје, био свачији искрен и отворен пријатељ; искрен и истинит учитељ. Вазда је био готов саветовати и упућивати на добро. Сваког поштеног и ваљаног сурадника на друштвеном напретку поштовао је и ценио, и потпомагао и речју и делом. И мислима и делима више је радио за општност но за себе.

Да ли му се то признавало и хоће ли му се признавати, о томе он бригу није водио, уверен будући да ће свака добра мисао и свако добро дело његово наћи земљишта за напредовање, а у томе је он осећао своју најмилију и најславнију награду. **В.**

Откриће споменика Кнезу Милошу Великом у Гимназији Кнеза Милоша Великог у Крагујевцу

Од велике су вредности за национално и морално васпитање народа *народне светковине.*

Народне су светковине веома подесне прилике, кад се у народној средини изазива жива успомена на велике догађаје из прошлости и народне великане, који су нам најбољи пример како треба живети и на кога се треба угледати, па да и потоњи нараштаји одуже дуг Отаџбини и да задуже Отаџбину.

Значај народних светковина културни су народи одавно увидели, па су их увели и у школе; народне су светковине постале *школске светковине*

Школска светковина, од особите вредности по народно васпитање у најширем смислу, у нас јесте *Св. Сава*, који се у нашим школама прославља од 1840. год. Ну, осим Св. Саве, било је у нашим школама каткад и ванредних светковина као на пр. кад би понеку школу посетио понеки владар. Овакве су светковине биле ређе, али су и оне биле значајне, јер се у таквим приликама подстицала љубав школске омладине према узвишеним личностима и преставницима државне мисли. Можда најлепше светковине ове врсте забележене су у књизи *Гимназија Кнеза Милоша Великог* од Љубомира Протића и то: посета Кнеза Милоша Крагујевачке гимназије 17. децембра 1835. г. и посета Кнеза Михаила 16. маја 1840. г. опет ове исте школе.

Много доцније, у нашој најближој прошлости, почеше се уводити поједине народне светковине и у школу и то баш у Крагујевачкој гимназији, која је alma mater наших средњих школа. О Цветима 1896. г. иницијативом директора Крагујевачке гимназије држао је пред свима ученицима у школској дворани, после Службе Божје у цркви, Г. Мих. Ђорђевић, проф., предавање *О Цветима и српском ослобођењу* у којем је истакнут значај овога светлог дана у српској историји, и изнесен као узор за угледање рад српских великана који су извојевали слободу српском огњишту, маленој, али милој Србији. Овај први почетак усвајања народних светковина за школске светковине почеше уводити и по неке друге средње школе наше, али се још и после овога није могло рећи да је то било по плану у погледу њихова дидактичкога извођења у школи. Школске светковине морају бити саставни део наставнога плана, или можда тачније: моћно средство васпитања у ужем смислу

као год и допуна историјске наставе у школи. Покушај за ово последње учињен је опет у Шумадији, кад се 1898-99. шк. године отпочело са увођењем народних светковина у народне школе у Крагујевачком округу, па то почело ширити из Шумадије и даље по народним школама у округзима Моравском и Крајинском а у последње време и у Београду. Има изгледа да се при овоме, како је за сад, не ће остати, већ да ће се из године у годину овом преважном школском питању обраћати све већа пажња, јер о школским се свечаностими расправљало и у конференцији школских надзорника, која је ове школске године одржата у Београду.

* * *

Необична школска свечаност, какву ретко да доживи и која школа у других народа културних, беше у Гимназији Кнеза Милоша Великог 17. децембра пр. године баш на дан кад је пре 65 г. кнез Милош походио ову школу и био на испиту у III и IV граматикалном разреду. Овога истог дана прошле године откривен је споменик заштитнику ове школе, Кнезу Милошу, који му је подигла сама гимназија. Из захвалности је подигнут овај споменик који ће подстицати школску омладину и наставнике да се сећају творца Нове Србије, да се угледају на њ и „да се ревност у њима жертвовати силе своје вишим целима не само побуди, него и кроз цео живот одржи.“ Чини се да је оправдана нада да се неће заборављати „кад се по лепој Шумадији разлегао пуцањ гарабина и водила очајна борба на живот и смрт, и да се баш и у том времену, кад се радило на ослобођењу, бринуло и о школовању,“ како се то истиче у напред споменутој књизи. Кнез Милош је онај који се у најкритичније доба највише борио за ослобођење на живот и смрт, па се и тада бринуо о школовању и основао прву српску гимназију, која сада носи његово име, па му и споменик подиже. Лик Милоша Великог подсећаће и ученике и наставнике на крваво доба које је донело златну слободу и озарило српску просвету, захваљујући неустрашном борцу Кнезу Милошу Великом. А ми ћемо сад да упознамо своје читаоце са током ове ретке школске прославе, свечанога откриħа споменика Кнезу Милошу Великом.

* * *

17. децембра 1900. г. освануо је град Крагујевац у свечаном руву, беше окићен српским тробојкама. На гимназијској згради вила се такође српска застава, а у њеном коридору беше сва војна музика шумадијске дивизијске области. Величанствена ова школа, која се одликује примерном чистоћом, намештајем, свима потребнијим училима, богатим и уређеним збиркама, чињаше се као да само ишчекује своје миле госте и редовне и ванредне. У 8 часова беху се у њој искупили сви ученици и наставници, и ускоро одоше у Нову Цркву на свету Службу Божју, откуда се вратише у 9½ часова.

Пространа и дивно урешена дворана брзо се напуни отменим гостима, махом негдашњим ученицима ове гимназије, међу којима беху и изасланик Његовога Величанства Краља, пуковник и ађутант Краљев Г. Мих. Кумрић, министри просвете и привреде: Г. Г. Павле Маринковић и Душан Спасић, као и неколики гости из других градова (Београда, Чачка, Ниша и Смедерева).

У 10 часова отпочела је свечаност у дворани према овом програму: Водоосвећење, које су извршили два протојереја са два ђакона. За овим је ученички хор отпевао Краљеву Химну, па је онда директор гимназије држао леп говор у којем је изнео велике заслуге Милошеве за народно ослобођење и српску школу, и при свршетку говора откривен је споменик, после чега одјекну у дворани трократно „слава, слава, слава!“ После краће почивке ученици отпеваше *Химну Милошу Великом*, коју је нарочито за ову прилику саставио Драг. Радосављевић, проф. приправник а компоновао Душан Јанковић, учитељ певања. Кад је довршена песма, прочитао је Г. Министар Просвете два указа, којима је Његово Величанство Краљ одликовао директора гимназије, Миливоја Симића (орденом Таковскога Крста IV ст.), Љубомира Протића, професора и Симеуна Роксандића, учитеља цртања и вајара (орденом Св. Саве V ст.). За овим је настало полагање венаца, којих је било осам (Краљевске Владе, Министарства Просвете, Гимназије Кнеза Милоша Великог, Више Женске Школе Кнегиње Љубице, Основне и Грађанске школе у Крагујевцу, Општине Крагујевачке и певачких дружина у Крагујевцу „Шумадије“ и „Милоша Великог.“

После овога биле су у програму две декламације и две песме, које је отпевао ученички хор. Вреди да је једну декламацију „Кнезу Милошу Великом“ саставио опет за ову прилику Драг. Радосављевић, проф. приправник а другу „Српски ђаци Кнезу Милошу Великом“ негдашњи ученик ове гимназије, Димитрије Димитријевић, слушалац филозофије у Београду.

У 12 часова завршен је програм свечаности, пошто је директор захвалио Њ. В. Краљу што је благоизволео послати својега заступника а потом Г. Г. министрима, присутним гостима и негдашњим ученицима, који се сетише своје школе у којој су учили, те или дођоше на светковину или послаше телеграфске честитке поводом овога славља. Телеграфских честитака приспело је више од стотине.

У вече је био сјајан банкет, који је приредила крагујевачка општина, на којем беше преко стотине гостију.

* * *

Да кажемо неколико речи о самом споменику Кнезу Милошу Великом и о *споменици*, коју је гимназија објавила овога дана.

Споменик је израдио Симеун Роксандић, учитељ цртања у истој гимназији и вајар. Он нам представља Кнеза у природној величини а у богато везеном свечаном оделу. До колена му се пружа долама, на којој су по грудима поредани многи ордени страних владара, међу којима је и орден Султана Махмуда II, који је Кнез добио кад је потврђен за наследног кнеза српског. Преко доламе је израђен плашт, који је под вратом закопчан а спушта се у наборима чак до постоља на коме је статуа.

Кнез Милош је изведен у мирној позитури, на десну се ногу ослонио а леву је напред мало испружио; горњим делом тела приметно је окренут у десно. Глава му је погнута напред, лица је замишљена; у десној руци држи калпак са перјаницом а левом је ухватио за балчак богато украшене сабље.

Статуа приказује кнеза у педесетим годинама живота таман како је изгледао када је стварао ову гимназију.

*

17. децембра издала је гимназија, као споменицу на овај дан откриħа споменика, књигу: *Гимназија Кнеза Милоша Великог*, коју је израдио Љуба Протић проф. Књига износи 17 штамп. табака вел. 8° на финој хартији и стаје два динара. У почетку је књиге посвета: *Сени Кнеза Милоша Великог* и *слика споменика*.

Судећи по спољашности рекли бисмо да се и овом књигом гимназија достојно одужила своме творцу. У осталом, стручан суд о овој књизи неће изостати тим пре што, како се види из претходне речи, писац претендује као да би ово била историја целокупне *Сриске Гимназије*. Да ли је то у збиљи, и ако јесте каква је, видеће се кад критика буде рекла своју реч.

Свет.

НАШЕ СЛИКЕ

† **Драгутин Милутиновић,** проф. Вед. Школе и архитекта. Проговорено је опширније у засебном чланку.

Дон-Кихот од Манче. (Сликао А. Шретер). — Како се мирни и повучени Дон-Кихот од Манче спремао за борца и заштитника «понижених и увређених», за *правога* Дон-Кихота — показује нам ова слика која се убројава у најбоље по замисли и изради овог предмета.

Битољка. (Сликао проф. Ст. Тодоровић). — Шаљемо њезину слику у српске домове којима су овакви гости увек драги и мили. Кад буде причала о јадима својим и браће своје, ту ће, у тим домовима, наћи најискренијег саучешћа и најискренију сузу, јер је сестра Битољка крв крви наше, део тела нашега.

Из царства бајке. (Сликала Софија Конер). — Да ли су њих две из царства бајке или им она књига казује што о том царству?

Пијанци. (Сликао Д. Веласкез). — Доносећи ову слику, која има разна имена, а међу осталима и «Bacchus» и «los borrachos» (пијанци), ми се само одужујемо општем укусу који данас у публици преовлађује.

Као што у философији има различитих погледа и праваца, који су често пута само последица великог утицаја појединих личности, и као што социјалне науке често пута, променивши битну полазну тачку, имају различитих праваца, исто је то тако и у уметности. Различити погледи на природу и човека доносили су собом и различите правце у уметности у опште, па и у сликарству на по се. Сетимо се само речи, као што су: идеализам, класицизам, натурализам, реализам, импресионизам и т. д. па ћемо одмах моћи појмити и мноштво различитих праваца у уметности. Додајмо томе још и то, да данас у сликарству може преовлађивати цртеж, сутра колорит, а осим тога и композиција, па ћемо комбинацијом добити још већи број праваца.

Наследивши традиције XVIII в., XIX век је имао да те традиције не само преживи, него да многе друге правце роди и прогута, баш као оно грчки бог Кронос. Ну ипак, последње деценије XIX в. остале су у главном верне начелу и правцу натурализма. Баш са овим правцем стоје «Пијанци» и њихов творац Веласкез у тесној вези.

У свету је чудновата игра судбине. Шпанија, чији је син Веласкез, беше у XVI в. на врхунцу своје политичке моћи не само у Европи, него и на целом свету. Главно дело и израз њене националне културе из тога доба остао је још и данас, познат под именом Језуитизам и Језуити. Религиозна екстаза беше потпуно преотела маха над разумом и фантазијом; сав свет тражаше само спас души својој једино у екстатичној молитви Богу.

На пољу уметности преовлађиваху странци, поглавито Талијани и Холанђани. Међу првима беше велики Тицијан. Тек после ове страначке поплаве, а почетком распадања велике Шпаније, појавише се велики уметници на свима пољима, од којих нам се треба сетити *Сервантеса, Лопе де Веге, Калдерона де ла Барке, Мурила* и др. Али појавом ових људи ми се налазимо већ у XVII в., коме и Веласкез припада.

Веласкез, који је на крштењу 6. јуна 1599. г. у Севиљи добио име Diego, зове се по шпанском начину пуним именом Diego Rodriguez de Silva y Velazquez.

Као син једног адвоката у Севиљи спремљен је за научника, али чим се код њега показа велика воља за сликање, дадоше га у школу код Herrera el vejo, код кога не остаде дуго, него пређе у школу код Pacheco. Овај, упознавши ванредни дар код Веласкеза, толико га заволи, да му даде и своју ћерку за жену, и ако Веласкезу беше тада тек 19 год.

У Севиљи је Веласкез студирао дела старијих и суврених сликара, међу којима беше и Ribera; али главна одлика Веласкеза лежи у томе, што се он од почетка предаде студији природе и живота, која га управо и начини тако великим мајстором Из уског круга Севиљског крете се он први пут 1622. године у Мадрид, где се први пут познаде са Тицијановим делима. Вративши се у Севиљу беше 1623. године позван на двор шпанског краља Филипа IV, где је имао да проведе пуних 36 година, не удаљујући се из непосредне близине краљеве, осим кад то државни послови налагаху.

Ту се на двору позна и са Рубенсом, који је Веласкеза и покренуо на пут у класичну Италију, где он проведе непуне две године проучавајући Тицијана, Микеланцела и Рафаела. Његов велики дар не подлеже ни овим јаким утицајима, те остаде и даље онај исти који је и пре тога путовања био. Још мање је могла Италија на њега утицати приликом другог његова путовања које трајаше око 2 ½ године, а које је он за време од 1648. до 1651. г. извршио. После овога времена он се из Шпаније никуда не удаљаваше, те у Мадриду 6. августа 1660 г. и своју смрт дочека, и би са великом помпом сахрањен.

Веласкеза називају Шпанци с потпуним правом «краљем натурализма». Нема данас ни једног уметника који не би зажелео да има ону моћ над кичицом и бојом коју је Веласкез имао. Исто тако нема ни једног међу старим сликарима, који је на модерне сликаре тако интензивно и тако дуго могао утицати као Веласкез. С обзиром на савршенство модерне технике, овим је довољно доказана величина Веласкеза.

На радовима Веласкезовим хтедоше разликовати три некакве епохе; али лични дар, који је тако јак и велики, као што у Веласкеза беше, код кога се између јучерашњег и данашњег дела велики напредак и непрестано усавршавање показује, не допушта никакве поделе нити класификовања. Ми смо упућени на посматрање сваког појединог дела за се. У опште се може само толико рећи, да је Веласкез у своме млађем доба тежио да постигне свој натурализам јаким, пастозним и широким потезима кичице, употребљујући при томе топал тон, у коме мрка боја преовлађиваше; примењујући јаке сенке шпанскога поднебља и студирајући покрете и изразе свога модела до најмањих ситница. Доцније обрати своју пажњу на ваздушну перспективу, како у слободном тако и у затвореном простору, а од које много зависи представа контура и слагање боја. С тога и Веласкезов тон постаде светлији, а представљени предмети и личности слободнији и свежији у својој појави. Ослањајући се сасвим конзеквентно на овај начин, поче он доцније своје слике тако радити, да набацане боје на платну изблиза посматране не дају никакву јасну и одређену слику; али, са извесног срачуњеног одстојања гледане, све се боје слажу у једну чаробну целину дајући нам тиме изврсне слике. Разуме се, да се овим начином може послужити само онај уметник који облике предмета и фигура до најмањих ситница познаје и њима потпуно влада.

Многобројни су уметнички радови Веласкеза, а поглавито у портретима, које је Веласкез по жељи краљевој радио узимајући за предмет све краљеве сроднике и остале дворане. Ну, о томе, као и о другим његовим радовима, проговорићемо другом приликом.

Слика, која је у овом броју, из ранијег је времена, те с тога и има у себи све оне одлике које карактеришу Веласкеза у ранијем његову доба, карактеришући још боље и сам натуралистички правац.

Посматрајући ову слику пада у очи, што је сам Бахус представљен на сасвим други начин, него што смо навикнути да га на слици видимо. Бахус је обичан младић, који полунаг седи на једном бурету у кругу неколико Шпанаца из простог народа, којима он пружа пиће. Колико је природности и истине на лицу и држању сваке од ових фигура. Како је лепо окарактерисан онај човек, што се у понизности дошуњава овој главној групи, где се вино чабе и у изобиљу добија. Како је лепо наслада, како уживање у вину и пићу изражено на лицу оног човека у средини. — Бахус, као и опробане пијанице, овенчани су венцима од винове лозе; а са каквим страхопоштовањем клечи онај пред Бахом, коме он венац на главу меће.

Још је лепше осветљење које се усредсређује на Бахусу, а одатле се постепено губи на удаљенијим пијанцима. Позаће је у сиво-плавом тону представљајући нам ваздух, у коме се ова сцена догађа. Одело пијанаца је већином мрко, а испред тога се

истиче сиво-жута блуза и црне чакшире онога што пред Бахом клечи (шпански војник); као и кармински огртач Бахов, затим вином зажарена лица појединаца и златно-жута боја вина.

Све је то у изврсном складу, све је то тако природно, да нам се чини, да ни сама природа не би могла природније створити. «Пијанци» или «Бахус» учинили су и на тадашњег краља Филипа IV тако јак утисак, да је он ту слику целог живота држао у својој соби за спавање.

ДР. М. М. ВАСИЋ.

Манастир Св. Јована. (Сликао † Драг. Милутиновић). — Под Кабларем, на лепом заравањку крај Мораве лежи ова красна задужбина. Пуна је архитектонских лепота, што је и нагонило пок. Милутиновића да је сними и проучи. Око Јованье било је некад још зграда, али су сада порушене, те се виде само зидови. Манастир је овај оправљен у неколико 1848. године и сада служи.

Живопис у цркви Ариљу. (Снимио † Драг. Милутиновић). — Црква Ариље, задужбина великих Немањића, лежи на десној обали речице Рзава близу њезина утока у Моравицу, 2 сата на југ од Пожеге а 4 на север од Ивањице. Прича се да је ова задужбина подигнута на гробу мученика Ахилија, која се и данас показује у средњој цркви. Црква слави Ариљев-дан, 15. маја.

Лепота живописа у Ариљу обратила је у велико пажњу пок. Милутиновића, који га и снимаше са пуно зналаштва и љубави.

Споменик Кнеза Милоша Великог у Крагујевцу. (Извајао С. Роксандић). — О овом вајарском производу вредног и даровитог Роксандића доносимо у овом броју, заједно с описом свечаности о откривању споменика, нарочито писмо из Крагујевца. —

Српско коло у Далмацији, Преља, Народна ношња у Далмацији. (Из албума Паје Јовановића). — Прошле године обећали смо својим читаоцима, да ћемо изнети неколике слике из Пајина путничког албума. Сад откупљујемо своју реч, доносећи ове три његове студије са Српског Приморја. —

ХРОНИКА

КЊИЖЕВНОСТ.

КРИТИКА

„Zadnje Poglavije,“ *napisao Srgjan Tucić.* — Када добих ову књигу да је прочитам и да је прикажем читаоцима *Нове Искре* сетих се Јеловшекових *Симфонија* и Милчиновићевих *Записака*, дела која ми дођоше до руку још пре неколико месеци а за која ни данас још нисам начисто шта да о њима речем, и би ми мало незгодно па и непријатно да се примим тога посла. По самој спољашњости ове Туцићеве књиге а и по кратком симболистичком предговору, мишљах да и Туцић припада књижевном правцу било Јеловшека било Милчиновића, — правцима који у први мах изгледају као један исти, али који се у самој ствари разликују један од другог колико и сами писци међу собом. Докле се Милчиновић на силу Бога упиње да буде симболиста — велим упиње, јер његови *Записци* нису ништа друго до прост продукат насилно створене фантазије човека, који истина располаже приличном дозом сензибилитетности, али коме с једне стране недостају лични доживљаји и тачно познавање живота — дотле је Јеловшек несумњиво приповедачки таленат који располаже доста бујном маштом и за хрватске прилике ванредним фељтонистичким пером, дакле човек који ће моћи заузети у новој хрватској књижевности одлично место, само ако се потруди да прошири делокруг своме таленту и ако покуша отрести се оног двога што му из сваког досадањег ретка, из сваког досадањег стиха вири досађујући читаоцу својом наметљивошћу, то јест ако се буде еманциповао онаквог свог *Ја* и своје нераздвојне пратилице *Соње*.

Почех дакле да читам *Zadnje Poglavlje* са уверењем да имам пред собом дело каквог псевдо- или и правог «најмодернијег» писца, дело за чије се читање треба нарочито спремати као за читање какве метафизике; међутим како се пријатно изненадих. Место бомбастих, тешких, заморних фраза које на силу Бога треба да буду дубокозначајне, како гладак, као површина тихог језера миран, без фраза, без шаренила, па ипак пун лирике стил. Место слика рађених најконтрастнијим бојама које вређају и очи и душу, каква хармонично-природно, доиста уметнички и психолошки верно израђена слика двеју бедних залуталих душа! — Доста је дана прошло од како сам прочитао *Zadnje Poglavlje* и с тог смем рећи да ово не пишем под непосредним, тренутним утиском, па ипак велим: за нову је хрватску књижевност појава овог Туцићева рада од велике, велике важности.

У доба када на пољу нове хрватске књижевности као печурке ничу дела писаца који на силу бога хоће да стварају нешто ново; дела писаца без талената који мисле да је довољно заморити и намучити своју често пута до крајности скучену фантазију и копирати стил Демела, Јакобовског, Холца, Пржибижевског и других; у доба када старо реакционарство са шаблоном у руци анатемише све што је ново и што се не да завити у белину чисте невиности или црну ризу покајнице, — веома је важан догађај појава дела које почива на здравом реализму, које је слободно сваке фантазије, али и сваке хладноће уметникова ума.

Не велим да је *Zadnje Poglavlje* у сваком погледу исправно, да је ремек дело. Али оно што му недостаје, недостаје у опште и пишчевој души. Дело је тенденциозно али не с тога што је то писац хтео, но с тога што је писац тако уверен у дну своје душе. Када човек, који је млад или који није био тако несрећан — или срећан — да изгуби веру у жене, седне да пише дело у коме нам осветљава једну дивну врлину пале жене, онда то није дело тенденциозно, него је дело човека који (по речима Barbey d' Aureville) живи у оној природности која је у незнању грациознија од самих грација.

Ј. АДАМОВИЋ.

УМЕТНОСТ.

„Бартел Турасер“, *драма у три чина од Филипа Лангмана.* — Једанаестог децембра 1897. год. освану Филип Лангман, чиновничић друштва за осигуравање у Брину, као слављен драмски писац. У очи тога дана беше на Бечкој позорници — не сећам се више којој — први пут одиграна његова драма — првенче — «*Бартел Турасер*», дело које је управа Бринског позоришта претходно била одбила као посве неупотребљиво, а које у Бечу, како штампа тако и позоришна публика, примише као ванредно дело талентованог писца који много обећава. Истина, Лангман

је после овога написао још три драмска дела («Четири Згодитка», «Наш Тедалдо» и «Гертруд Антнес») која куд и камо изостају иза «Бартела Турасера» (није дакле испунио оно што се од њега очекивало), али у којима се ипак осећа јак новелистички таленат и прилично обрађена приповедачка техника.

Бавећи се прошле године у Берлину и гледајући чувеног Бечког глумца Тиролда у улози Турасера, реших се да овај рад изближе познам и да га читалачкој публици «Нове Искре» прикажем. Стицај околности не даде ми да то извршим и тек сада, дознавши да је пре кратког времена «Бартел Турасер» први пут игран на Штутгартској позорници приликом тамошњег гостовања Тиролда, сетих се Лангмана па се маших његова «Турасера» да га прикажем.

Сиже овој драми узет је из живота фабричких радника а заснован је на истинитом догађају који се на шест година раније догодио у Брину. — Јунак драме, Бартел Турасер, бојаџија је у једној фабрици памучних тканина. Радници ове фабрике, приморани разним неправдама и шиканеријама, напуштају корпоративно посао или како се то у свету индустрије и фабрикације вели «штрајкују.» Главни узрок овом њихову штрајку, који их гони у наручја несреће и глади, јесте главни мајстор фабрике, Клепл, који их је на све могуће начине кињио и материјално упропашћавао, док је са друге стране био веома «благонаклоњен» лепушкастим и младим радницама. Девојке, које по цео дан раде по фабрикама за 4—5 гроша, није ником тешко задобити, а најмање ономе од кога зависи хоће ли имати или немати рада, то јест хоће ли им допустити да сутра имају комад хлеба или не. — Разуме се да и овде, као и свугде, има изузетака и с тога није никакво чудо ако мајстор Клепл, после дугогодишње праксе у улози «протектора», наиђе једном и на незахвалност. Млада лепушкаста радница, Марија Целбер, не само да категорички одбија «протекцију» галантног мајстор-Клепла, већ га још и тужи за увреду части. По правилима, прописаним по фабрикама, мора сваки фабрикант да отпусти из службе сваког оног чиновника који буде осуђен за какво нечасно дело. Фабрички радници, разуме се, једва су дочекали овај корак своје младе другарице, уверени да ће се на тај начин отрести свога мучитеља. Сведок, који је прислушкивао Клеплово наваљивање на Марију а од чијег исказа пред судом зависи хоће ли Клепл бити осуђен или не, јесте Бартел Турасер, добар друг и поштен човек, за којег су радници уверени да ће поштено и савесно одговарати својој дужности и као сведок и као друг. Клепл, који зна шта га на суду очекује, тражи начина да уклони тога немилог сведока, и он покушава да га подмићивањем задобије за себе. У тој намери одлази Турасеру у стан и затиче га крај болесна синчића којег је гладовање — последица штрајка — свалила у постељу. Успламтели понос часна човека дочекује Клепла у сиротињском готово празном дому; несрећом и глађу мучени Турасер са осветљивим узбуђењем искаљује своје јадно срце крештећи истину у очи мучитељу и ниткову, и души му лакну када се овај извуче на врата носећи собом двеста форинта и повишење надница, цену којом је хтео купити лажно сведочење Бартелово. И ако је Клепл отишао, сиромах Турасер не остаде сам: са њиме оста болесан, глађу мучени синчић у постељи и — искушење у рођеној души.

«Две стотине форинта!!» и нехотице, готово бесвесно уздахну и прошапта Турасер.

«Две стотине форинта!!» шапуће слабачки гласић болесног детета чије се очи жељно светљаху а слабе ручице наивним чуђењем готово радосно пљеснуше. Две стотине форинта! Огромна сума коју Турасер никад није видео на гомили, и помисао шта се све за толики новац може набавити, не хтеде га напустити. «Хлеба, меса, лекара, дрва, све, све, па ипак да остане читав капитал!» У глави му се врти и окреће, срце му бурно куца, али га последњи одсев часности још не напушта:

«Не!! Не!! Хоћу да останем поштен!! Хоћу!! Морам!!» И он се удари у груди као да тим ударом песнице убија демона у себи. А слаби гласић гладнога синчића који изнемогло шиштећи шапуће: «Две стотине форинти! О тата, колико је то много», продире му кроз уши у мозак. — У овом стању затиче га његова жена Албина — једна врста Леди Магбетове у сиротињској сукњи. — Разуме се да јој Турасер одмах исприча шта се за време њезина одсуства догодило а још је разумљивије, да му она стаде пребацивати што је тако лакоумно одбио срећу своју и својих најрођенијих. «Она не може да разуме» — чита му она — «како он може у оваквим несрећним приликама још и размишљати, хоће ли пружити руку или не. Штрајк ће се и без тога завршити на штету радника и онда је то његова дужност! Да! Дужност и као оца и као мужа да помогне својима. — Шта ће рећи другови?! Шта га се то тиче? Светина као светина, дићи ће дреку и повику па ће се после неколико дана стишати а добро јело и топла соба утицаће богме дуго и дуго и на њих и на болесну им децу. У осталом, не мора он поћи баш све што је чуо и видео, Боже сачувај! Али зато не мора ни из близа баш све рећи што се чуло, нарочито не оно што се лако заборавља или се баш не може тачно рећи да се чуло.» — И тако ови мудри разлози и сузе «der Ewig-Weiblichen» угасиће у Турасеру и по следњи одсев савесности. Клепл, који се, видевши долазак Турасерове жене, вратио и прислушкивао, уђе поново, изброји ћутећи двеста форинта, па оде... Свршило се.

«Албина, иди донеси меса! Добра, свежа меса!!» заповеда Турасер.

Клепл буде ослобођен, а на место њега одлази у затвор Марија Целбер која се дрзнула да баци љагу на част поштењака. И сада се цела јарост радничка излева на Турасера, чије је издајство изазвало ову неправедну осуду. Са највећом муком спасава одважна Албина свога мужа од освете другова му, али их обоје сустиже сва тежина презрења и издвајања од другова. Да би ућуткао глас савести, Турасер се подаје некој извештаченој, грчевитој веселости: јури се са својом децом по соби, носи их на кркачама, пева са њима дечје песме и т. д., али узаман. Ледена смрт раширила је свој плашт над домом Турасеровим и оба му детета умиру. — Околина вели «прејела се деца ђаконија које им отац беше накуповао за оних тридесет сребрника». Овај удар обара Турасера са свим; грижа савести све га јаче мучи и претвара се у халуцинације; где год се макне, чини му се да чује танке гласиће своје умрле дечице која му пребацују што их је упропастио. У оваквом стању затиче га један од другова који му беше остао веран. Турасер му се исповеда и признаје свој грех. Али и то му није довољно. Душа му жуди за миром и покојем и он се решава да призна како је лажно сведочио. Тек после свршетка овог чина Турасер се осећа миран и задовољан.

«Ми смо једна сиротиња!» Овим Турасеровим речима завршује се драма, а њима је мотивисана оправдана кривица Бартелова. «Веома је тешко човеку остати поштен кад је гладан», то је морао који нам Лангман хтеде овом драмом показати. Турасер је у души доиста поштен човек, али невоља, свакидашња борба за насушни хлеб, глад и болест падоше му на душу као стена у бистро језеро, те му помутише савест. Он је учинио оно што у животу на сваком кораку видимо: држао се пословице «Ближа је кошуља од одеће.» Хиљадама хиљада чине то што је Турасер учинио, само са разликом што их савест не тера да поправљају погрешку или грех, но слежући раменима или узимајући на се маску мученика, веле: «Деца су гладна!» — У осталом, јесмо ли пречистили питање: шта је пре че, *савест* или *породица?*

Ма да је материјал за ову драму црпен из једног истинитог догађаја, ма да је писцу позната Хауптманова драма «Ткачи» са њеном грандиозно израђеном грозотом гладовања и јарости изгладнеле светине, и ма да му је позната до прецизности верно изнесена душевна борба старог ковача у «Ковачком штрајку» од Франсоа Копе-а, ипак се у «Бартелу Турасеру» нигде не види копирање једног или другог писца. Техничка обрада драме, изнесене идеје, поједини карактери у њој... све је до истинито независно, ново и оригинално, тако да гледалац, па ни сам критичар, није у стању да се одвоји од радње у овој драми па да је упореди са местима из «Ткача» или «Ковачког штрајка», и ако им поједини психолошки мотиви, па и читаве радње, имају једну исту основу. — Што се техничке стране «Бартела Турасера» тиче, може се рећи да је ако не ванредна а оно изврсна. Конфликат је веома сигурно — рекао бих чврсто — обухваћен, вешто разрађен и логичном тачношћу развијен и подигнут, или што Немци веле «emporgesteigert.» Истина, Турасеров говор Клеплу (II чин) и сувише је уметнички разрађен, т. ј. за простог фабричког радника и сувише проткан философском логичношћу, што према средини у којој се сцена дешава (до зла бога мизеран стан Турасеров, његова худа и изгладнела појава и т. д.) и најобичнијем гледаоцу мора пасти у очи. Исто тако примећује се местимично сувише пролетеријатска тенденција, што показује да писац није интиман са правим стањем фабричких радника. У пркос томе писац се испољио у овом комаду као несумњиво јак таленат и

рођен трагичар који са бистрим и оштрим погледом продире у право стање ствари, открива у таму завијена социјално-морална питања, и износи пред очи све детаље једног догађаја или судбе.

Ј. Адамовић.

* Српска Краљевска Академија спрема за штампу сву рукописну посмртнину Ивана Јастребова. Она ће се штампати у Академијину *Споменику* под уредништвом академика Љуб. Стојановића.

* Иларијон Руварац написао је и послао Академији своју историјску расправу *Рашки епископи и митрополити* која је већ и додељена *Гласу* другог разреда.

* Академија Наука спремила је материјал за четири књиге *Зборника за историју, језик и старију књижевност српскога народа*. То су: 1. *Стари српски натписи и записи* (од најстаријих времена па до краја XVIII. века). Сакупио их и приредио за штампу академик Љ. Стојановић; 2. *Српски дипломатар* (стара српска писма), књига I (доба немањићко), уредио академик Љ. Ковачевић; 3. *Грађа за нову историју Србије*, из француских државних архива исписао Др. Мих. Гавриловић; 4. *Српски споменици из млетачког архива*, по препису проф. Јов. Н. Томића.

* Изишла је књига V. свезак 3. руских *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ*. У овој је књизи реферат: А. А. Липовског о књизи А. Степовича *Очерки исторіи сербохорватской литературы* (Кијево, 1899. г.), и чланак проф. В. Н. Корабљева *Сербская Матица и ея дѣятельность*. Поред овога, у овој су књизи и краћи реферати Г. А. Ильинског: о извештају пок. Св. Вуловића *Опис славенских рукописа Софијске Библиотеке;* о Лескинову раду *Die Entwicklung serbischer Sätze mit te von Parataxis zu Syntaxis;* о Мусићевој расправи *Relativne rečenice u hrvatskom jeziku*, и о *Vorläufige Berichte derBalkan-Commission*, коју је Бечка Академија Наука изаслала на Балкан 1897. и 1898. године.

* Г. Алекса Илић, протојереј и председник Духовног Суда у пензији, наставио је од нове године (после приличне паузе) *Хришћански Весник*, гласило православне српске цркве и свештенства свију српских покрајина за дневна питања у цркви, хришћанску поуку и црквену књижевност. *Хришћански Весник* ступио је сада у XVIII. годину излажења. Годишња му је цена 10 динара а за остале крајеве 5 фоината.

* Милета Јакшић—Ленски штампао је у мостарској Малој Библиотеци (Пахер и Кисић) своје *Приче*. Задарски *Српски Глас* похваљује их и препоручује. Своје мишљење не можемо изнети, јер књиге не добисмо.

* Од 1. јануара ове године почео је излазити у Београду недељни патриотски лист *Србин*. Власник му је и одговорни уредник адвокат Јован Стојановић. Листу је годишња цена: 8 динара за Србију, а за туђину 14 у злату. — У подлиску његову почео је излазити у преводу чланак *М. Теарвика: Српска црква у Турској*.

* Н. Н. Дурново, руски књижевник и одлични српски пријатељ, штампао је у 42. броју Београдске *Законитости* своје писмо о приликама у Маћедонији. Професор Миљуков, један од тројице изасланика Руске Академије, одговорио му је у бугарском смислу у *Русскія Вѣдомости*. На овај одговор штампао је Г. Н. Н. Дурново своје друго писмо у 100. и 101. броју *Законитости*. Искрено захваљујемо Г. Дурнову што се тако пријатељски и разложно ангажује.

* Министарство Народне Привреде покренуло је свој службени орган *Привредни Гласник*. Уредник је Г. Богољуб Јовановић начелник статистичког одељења.

* У подлиску *Трговинског Гласника* излази *Фромон и Рислер* роман Алфонса Додеа. Колико знамо, овај је роман излазио некада у Новосадском *Завичају*, али није био довршен.

* Српска универзитетска омладина у Инзбруку основала је друштво «Српска Академска Читаоница.» За председника изабран је медицинар Стеван Протић.

* Поштанско-телеграфско одељење Министарства Грађевина оштампало је списак туђинских журнала за 1901. годину. — За журнале у овом списку примаће претплату све поште у Краљевини Србији. Претплатна је цена колико и у земљи где журнал излази, а српска пошта јемчи и за претплату и за уредно добијање сваког броја. — Цена је овом списку 0·50 дин.

* Ђорђе Поповић — Даничар, који ради већ више од педесет година у српској књижевности, добио је у знак признања пуну државну пензију и ако по закону није за њу стекао права. Овако ретко одликовање весели све пријатеље и књижевне раднике, па за то искрено честитамо Господину Поповићу који је доиста и заслужио овакву пажњу.

* Господин Милован Глишић, српски књижевник, постављен је за помоћника Народне Библиотеке.

* *Стеван Дечански*, драма непознатог писца, представљана је у Народном Позоришту у другој половини прошлог месеца. Позоришни референти виде у писцу човека невешта драмској форми, али му признају, поред воље, искреност и топлину у многим сценама.

* *Карацић*, лист за српски народни живот, обичаје и предање ступио је у трећу годину излажења. Обраћамо пажњу пријатељима оваквог листа, па их и ми молимо да се одазову претплатом и књижевним прилозима. *Карацић* излази један пут месечно у Алексинцу а годишња му је цена 5 динара.

* Српска Академска Задруга у Бечу скупила се 25. децембра на пето предавање. Г. Dr. Р. Сарделић читао је тада своју расправу *О привредној организацији Срба*.

* У Благовешченску (Русија) штампана је ове године књига *Взятія Айгуна* (стр. 206, цена 1½ рубља). Поштовачи Србина генерал-лајтнанта Дејана Суботића наћи ће у овој књизи доста података о његовој спреми војничкој којој се највише и има захвалити што је Ајгун допао руских руку.

* К. Ј. Грот, познати руски научар, штампао је овог месеца свој предлог *Объ изученій славянстеа*, којим пропагује идеју ближег познанства и потребу универзитетских и гимназијских предавања о словенским народима.

* Професор Живојин М. Перић оштампао је из «Revue de Droit international et de Législation comparée» своју расправу «Un cas de naturalisation collective en dehors de toute cession de territoire» (Bruxelles).

* Милош Цветић дао је у штампу своју драму «Милош Велики». Претплату (2 динара) прима Главни Одбор Учит. Удружења у Београду.

* Богдан Гавриловић, професор Велике Школе, држао је о Светосавској прослави предавање у сали Велике Школе «О просвећеном идеализму и неговању његовом вишом наставом и васпитањем».

* Марко Мурат, акад. сликар, довршује за сликарску изложбу у Минхену слику *Музика* (Св. Цецилија). Не сумњамо да ће је пре пошиљања изложити у Београду.

Историја једног младића. Написала *Марија Роберт-Халт*. Наградила француска академија. Превео *А. Сл...јевић*, професор. — Препоручено од Просв. Савета и штампано о трошку Дим. Николића-Беље. — Београд, Државна Штампарија Крал. Србије, 1900. 8⁰, стр. 254. Цена 1.20 дин.

О комасацији пољопривредних имања. Јавно предавање *Милана Ј. Андоновића*, професора Геодезије на Великој Школи.

Бесплатно издање Срп. Краљ. Дворске Књижаре Мите Стајића у Београду. 8⁰, стр. 64.

Чергаштво. Слике из Париског књижевничког и уметничког живота, од Х. Миржеа. Превео? У Земуну, штампарија Јована Пуљо. 8⁰, стр. 353. Цена 2 динара или 2 круне.

Пунољетство људског рода. Прва књига: *Бог.* Од В. Јанића. Чачак, прва чачанска штампарија, 1901.

Tereza Bazilića. Novela iz Dubrovačkoga života XVII vieka. Priča Vid Vuletić Vukasović. (Preštampano iz kalendara «Dubrovnik» za god. 1901.) — Dubrovnik, Srpska Dubrovačka Štamparija A. Pasarića, 1900. 8⁰, стр. 31. Цена ?

Вукодлак. Приповетка од Коломана Миксата. Превод с мађарскога. Београд, штампарија П. Ђурчића, 1900. 8⁰, стр. 50. Цена 50 пара или 25 новчића.

Претплатницима „Нове Искре“

Уводећи *Нову Искру* у трећу годину њезина живота, немамо много шта рећи. Техничке измене виде се у овом броју, а да ће се оне и даље на боље развијати, јемчи име Државне Штампарије. А да ли ће власништво *Нове Искре* бити у могућности да овакву *Нову Искру* одржи и сачува, зависи једино о претплатницима. *За то молимо сваког, ком овај 1. број шаљемо као новом претплатнику, да нас дописницом извести, је ли вољан држати наш лист; у противном случају молимо да нам се лист* одмах *врати.*

Претплату ваља слати *поштанском упутницом,* а сваку измену у адреси одмах јављати, како бројеви не би лутали или пропадали.

Накнађивање појединих бројева примаће се и извршивати само у року од *два месеца* кад број изиђе; после тога слаћемо тражене бројеве *само на доплату.*

И ове године даваћемо ученицима *Нову Искру* за 10 дин. (за туђину 14 у зл.) ако се буду претплатили *најмање на пола године.* —

Наша опомена у 12. броју, да ћемо изнети списак свих дужника, имала је нешто успеха. Али како смо поред добијања дужне претплате, добили и велики број оправдања многих дужних претплатника и обећања да ће нам дужну претплату послати за најкраће време. — одлажемо штампање списка за други број *Нове Искре* када ћемо *без икаквих обзира* изнети имена *свију* дужника *Нове Искре.* Тако ће бар бити *чист рачун,* а ако не буде и *друге љубави* — није наша кривица, већ дужника *Нове Искре* који својим дуговањем показују колико је у њима љубави за помагање и одржавање једног јединог српског илустрованог листа.

Когод је, дакле, од дужника вољан да му се не штампа име за такве заслуге у помагању српске књижевности, нека нам дужну претплату *одмах* пошаље. —

Г. Ф. Енглхарт, књиговезац у Београду, израдио је две врсте корица за *Нову Искру* од 1900. г. Једна врста (без поштарине) стаје 1·30 а друга 2 динара. Ко их жели добавити нека му се обрати и тражи *на доплату.*

ВЛАСНИШТВО
„НОВЕ ИСКРЕ“

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић* Краљевско-Српска Државна Штампарија

Број 2. Београд, фебруара 1901. године Година III.

Нова Искра

ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО

† КРАЉ МИЛАН I.

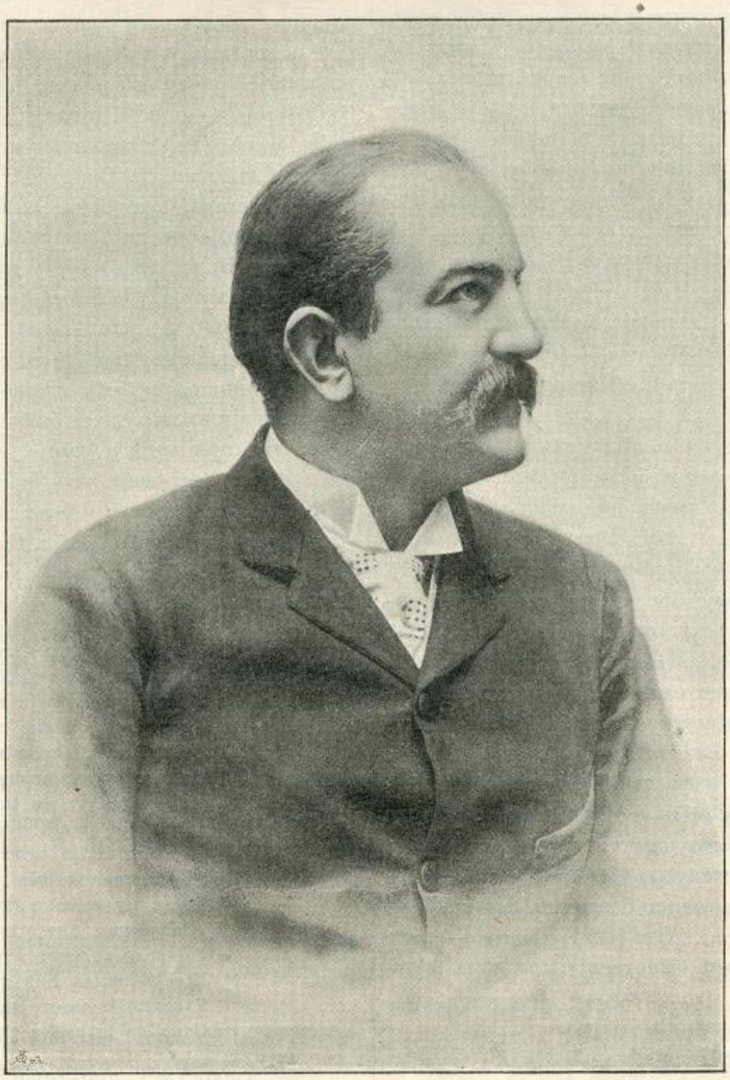

Рођен 10. августа 1854.

Проглашен за Кнеза Србије 20. јуна 1868. Проглашен за Краља Србије 22. фебруара 1882. Абдицирао на краљевски престо 22. фебруара 1889. Преминуо у Бечу 29. јануара 1901. Сахрањен у фрушкогорском манастиру Крушедолу 3. фебруара 1901. године.

Ђул-Марикина прикажња

ПРИПОВЕТКА

написала

Јелена Јов. Димитријевића

(НАСТАВАК)

II

Ђул-Марика овлажи грло комињаком, па узе сркати каву, коју нам предаде „ашчика“ Васка. Кад попи каву, поче, и то мени говори, пријатно, и тихо, као да крије од осталих.

— Јес' па, чедо. Како ти исприча' такој си је било: ама онаг се је знало и за гре' — и па за срам; а с'г?... Напред к'д идешемо у цркву, идешемо за тој да си помолимо Бога и Богородицу и Божји ангели. К'да ћемо у цркву, а идешемо често, старке пак сваки празник и недељски дан, пишин ћемо на амам; а спрема тај дан, к'да ћемо у цркву, спрајимо што ни треба за јутре дан: уготвимо ништо (ако је зима завијемо сарму од купус ели напунимо туршију поприку), спрајимо ручак. Која се пак чешљаше кротко, она си завије колбаш и коцак јоште у вечер, па добро врже главу; а јутре нигде слунце, на њума си је чиста кошуља, аљине, уз образ босиљак; и наште срце, па ајт' та сас комшике у цркву. У цркву се крстимо, старке прајију метаније, љубимо иконе, молимо си Бога како приличе к'да си је човек у Божји крам. Онаг си примимо нафору, изручамо гу, и па понесемо на никога дом; а пушти ли се више црква, т'га заредимо по пријетељице, по родови: там' си не чека кафа, па и ракија. Одотле ајт' та дом' на ручак. Такој си напред беше.

— Јес' па, — вели аџи-Настасија, ћутљива и озбиљна старица, много старија од Ђул-Марике, — ете, напред све такој беше, ама ја више не зборим. Пишин зборешем, а младиња ме фаћа на присме'?

— Присме'! И њим' ће ги се присмељају њини млађеји, а и ми ги се, ете присмељамо, јербо отидни с'га у цркву па салте сејири: што смо крисјани, жива ми чеда, не се познава! — „Жу, жу! Бре овој! Бре оној! Бре прајила сам аљину; бре у кога си купила шашир; бре искарала (истерала) сам слушкињу; бре кој те пере; бре прајила сам слатко; бре варила сам црвени френци[1]); бре...“ Да прошћаваш јоште дреньке!... Отидни у цркву онакој, она си је празна. На Цветнице ели ники други такав празник — пунач'чка, и тој најповише жене! Зашто? Што су у нове аљине и шаширн, ели либадики, за тој. А ники девојчики што су бесрамни, мани се! Е га би виделе к'да уоду у цркву официри, обрну на куде врата лице а на куде алтар... опрости ми, Бошке, изручам те!... А па што су по ники мужи погани! Обрну главу од натраг, па тике салте по жене. Да ли је свет стануја толико бесраман, ели шашав?

— Не се срди, стринке!... Ајде јоште чашку, — вели домаћица, и послужи прво аџи-Настасију, па тада Ђул-Марику.

— Здрав си, Севетке!

— Дал ти Бог, Аџи-Настасијо!

— Ајде! Здрав си, Севетке!

— Да си жива, стринке!

— О, хо, хо! Колико је студено дори у зуби удара... А како пак напред служешемо Свети? Дојде ли више, а ми још од Повечерње ели чираче ели дете та *сас здравицу:* јебриче ракију и чашку по родови, по кумашини, по пријетељи ели комшије, више кога искамо да викамо — да заповедају у нас на Повечерњу на вечеру, и јутре дан на Свети на ручак, на вечеру... Три дни, две ми очи! Дугачка софра ич се не диза. Ручају, пију за Свети и пију. Манце[2]), манце! јок чорба, јок шкета[3]), купус и месо, наут и месо, бабње, капама, подварак, пуњете ћурке, пржени пилики, на р'жањ печени прасци, ели јагањчики, к'да си је на што време, па баница, па најпосле сирење. Манце, манце! У нас је пак Свети посан, та, да прошћаваш, риба — мани се!... А што па моја нана готвеше сабазорску манцу, бата! Имашемо ашчику, ама у зору нана ми иде у мутвак та уготви пилав ели јуфку: тој су си манце од време за зору. У зору, две ми очи, ручање, како што прајију Турци уз Рамазан сас суфур. А татко з'л, з'л, а за гости како и сви Ништије — дори... Узне та на никога од нас у кућу усујле[4]) нареди да тури на сокакња врата катанац, да не отидне ники та да растура друсто. А кога ће да пушти, кој узне та се закуне дек има дип работу ели на дућан, ели више куде би гу имаја. Дор си је татко при софру, а гости мужи како попови, сше по књижачки пију — воду му чес' што је аџија; а отидне ли више татко, максуз отидне божном да спије, и сас њега још по ники стар човек, род ли, кумашин ли, млади мужи сас бата-Сотира — мани се! А Ђеменчеције[5]) не ги има: да не играмо та да погазимо Свети... Ниш, срма ћумиш! Ништије, севдалије! И бе'у за гости, и с'га су пâ. Освем ако ники не би могаја, ако си је сирома човек. Ама и онаг... Сиротиња си је сиротиња, кол'ко је и како је могала, а чорбације... Ја с'га казујем како служешеју Свети чорбације; а и аџи-Настасија нака ти каже, јербо аџи-Ђока, татко гу, један беше; и аџија, и чорбација, и бератлија, не ли ти реко, један.

— Један. Ама аџи-Ђока, татко ми не служеше Свети такој. Он па пред Свети пре недељу тражи од нашега попа да му испише сиротињу из своју нуријју. На сирочики без мајку спрајимо кошуљке, без оца антерике, на удовице напуче, на стари људи јеменије. А на Варвару две жене месу леб': по педесет леба умесу; на Св. Саву готвимо: манце, манце, моруња дебела и бела како сирење. По онуј попову артишку разделимо... На Св. Саву све по сиротињу испратимо, а на Св. Николу при софру сами седнемо; јербо аџи-Ђока, татко ми знаја је наус' фрси овуј песму:

«Службу служи Светитељ Никола,
Службу служи и па славу слави,
Зовнуја је мало и големо —
Све попови и све калуђери;
Свећу пали, свећа му се гаси:
Трипут му се свећа угасила.
Па искочи та си мајку пита:
«Кога ли смо, мајке, забрајили? —
Све смо звали мало и големо —
Све попови и све калуђери.»
Мајка му се т'га досетила:
«Забрајимо Ану удовицу,
Удовицу с девет сирочики!»
К'д је дошла Ана удовица,
Удовица с девет сирочики —
Сама се је свећа запалила.»

— Ашкосум[6]), аџи-Ђоко! Такав си Свети Бог највише милује! — узвикну кира-Тана, жена Ђул-Марикиних година, комшика наше пријатне домаћице, улазећи.

---

[1]) Патлиџан.

[2]) Јело. [3]) Говеђина с реном. [4]) Тихо, полако. [5]) Свирачи. [6]) Ашколсун, браво.

Виделесмо где прође кроз капицик, али нисмо знале да је нема к нама за то, да не би прекинула стару Нишлику, аџи-Настасију...

— Још'те по чашку. Ајде и ти кира-Тано...

— Фала! Здрав си комшике!

— Да си жива!

— А Свети служешемо свакад, — опет поче Ђул-Марика. — И у коју је кућу болево, и умирање куде је неје било без колач и свећу. Аџи-Тодор, ујка ми умре на Водице[7]) а на св. Јована, Свети му, — поп си је па секаја колач. Две ми очи, такој!... А с'г? Ни вечере ни па ручкови ни сабазорске манџе, у вас; у нас си је још'те како што беше, и па ће си бидне, да смо живи, и ви да сте си рашчовечи, туго, Бошке?! — заврши аџи-Настасија тужно, чудећи се. А Ђул-Марика:

Напред ако се прави свадба, берем си је свадба, а с'г? Пред ручак гу почну, у вечер свршу. Једни овакој, а други: собајле у цркву, па ајт' та на штацију: тупе, тупе! тупе, тупе... Изручкам те, Боже, од Швабу ли је овој? Од Турци неје. Младожења и млада невеста отидну, а у квартиљ ги ништо! Ни појање, ни свирање, ни играње: глуво како да се вари пченица за гробје... Кева Коцина венчала се у меснице, а још'те неје дала Вачинице ни кршену пару кирију. Вачиница се срди; у! па ће се срди жена, па. Ете, завикала Вачиница јучерке: — „Туго, Маријо! Шашави ли су ми кириџије, што ли? Венчаше се

Н. К. ПИМОЊЕНКО. РУСКА ИДИЛА.

живи, да Бог дâ! Вечере и ручкови нема, но тике мрвка овој оној, па из кућу у кућу, и па га не служу. Фатија му жену лад к'да се врћеше од бал, па гу мрвка б'цка у слабину, а он једнаг та у новине: „Нећу си могу славим славу, јербо имам у кућу болево.“ Јаз'к[8])!...

— Викаш, Маријо, у нашинци нема. Па не ли једну годину тури у новину и кир-Николчин унук: што не може да слави!

— Има с'г и међу нас, аџи-Настасијо. Ама овија не рашчовечише, — рече Ђул-Марика и показа главом на мене, осмехнувши се, да ме, ваљада, не увреди.

— А који је њи рашчовечија. И они несу били таки од време, — говори кира-Тана.

— Несу! И па викам: несу били таки. Кој ли не на једнаг отидоше у странсто у Ћуприју, при младожењски родови, па с'га се врнуше а мене кирију нч. А и како ће ми даду, кад су поарчили у странсто све, па, викају жене, и младожењску плаћу за три месеца.

— И ја си знајем све тој, ама не зборим. Ете заш' да ме фаћају у присме'?

— Ћу да зборим. С'га си је, ротке (роде), чедо, резилак, и свако чудо, свашто. На један бал салте голе... Руке, грбина, пазуке — на мегдан; а мужи гледају како мачори и салте уврћују мустаћи... Свашто! Пишин си знадомо салте за оро, а с'г? Узну та се по двојица обрћу, како коњи на гумно уз вршидбу. Жене се стегле та ги очи искачу, па к'д ги пушту мужи, а оне брекћу како лете живина за воду. А по ники од мужи узну по једну, по две, онеја сас које су играли, та ги спацирају, како пајтонџија коњи к'да му се умору...

[7]) Богојављење. [8]) Штета, срамота.

— Хо! хо! Хооо̄!

— Јес' па! Јес' па!...

— Ej, баба-Марија!...

— Заш' се смејете?! Што ми викаш, чедо, ej, баба-Маријо? Не ли је такој?... И завалија[9]) Сотир терзија беше на бал, а беше к'сканција[10]) та мани се. Не му отиде домаћица ни при мајку сама, а на бал: фати гу један па гу води, води. Завалија Сотир терзија гледа, а по мешину му се салте претура. Такој, такој, па тике мене:

— „Туго, туго, Маријо! (не ме викаше ни невесто, нити пак... друсто смо били). Туго, Маријо! Не давашем да ми домаћицу славеј-пиле погледа, а с'га̄ сам гу, да ми прошћава твоје лице, станија незевенг: доведо гу овдека да гу спацирају јабанџије[11]) мужи, а ја... Оклопија сам уши како могарац, па салте глеткам.

— Хо! хо! хооо̄!

— Јес' па! Јес' па!...

— Црна, баба-Марија!

— Заш' се смејете, две ви очи? Заш' сам црна, ротке, чедо? Неје ли такој. Резилак!... Нит се зна за гре, нит за срамување, за ништо се не срамују... Напред к'д чујемо да си је ника невеста имала дете, ми узнемо та се зачудимо, јербо је кутала[12]), кутала и од своји до онај сат. А с'г: стане ли тешка, не прође две-три дни, па цел град знаје. А човеку, другару си али се (мази се): бре ђојем боли гу овој, бре боли гу оној, бре мешина, бре крстетина, бре лошо гу, бре не мож' ништо да руча — салте би ручала киселе краставице. А човек пак... ђојем знају чкољу, учевни, а за по ништо с'гањи су мужи, две ми очи, како деца, оч'с ги жене преварају. Неје како напред: ће си звекне на жену, па што бидне нак бидне. С'га: станула тешка има две-три дни, а човѣк гу не дава ништо да работи, нити пак да подиза; и скоро за киселе краставице, за гројзе и мушмуле из туршију — стра га ако не донесе што од њег' иска скоро, она ће се *избије*...

— Хо! хо!' хооо̄! Доста виће, две ти очи!

— Једна при мене у комшилак венчала се пред сирнице, а виће од к'д од к'д викну Малу Персу, што научи шнајдерлак у Женско Друсто, та гу саши ништо од басму[13]), вунено ли је, шарено, сас пантљике, широко ништо како анамске узун-антерије[14]), салте неје како антерија дугачко, но си је такој до под кукови. Саши гу тој, да носи што си је ђојем две-три дни тешка, да се не стеза, та да га не *избије*...

— Хо! хо! хооо̄! Доста, жив ти Бог!

— Доста и ја викам. Пила сам си винце, попила кафче, па с'г да идем.

— Како да идеш?! А прикажњу? — узвикну домаћица.

— Главу сте, Севетке, на прикажњу ми чули, а реп... Што ви треба реп?

— Реп закачи оному који си је за реп: нам ни прикажи крај на прикажњу.

— Јок. Доклен ме је било мило, приказувала сам. С'г ћу си идем, — рече и узе кушак, кафтан.

— Не си шашава та да идеш к'да не приказа на прикажњу ти и реп, — вели аџи-Настасија.

— Не млати се, стрinke, жив ти Бог! — збори домаћица не дајући јој да устане.

— Како па да идеш?! — рече кира-Тана.

— За моју љубав, баба-Маријо! — узвикну Јола.

— За мој атар, Ђул-Марике! — узвикну и она којој је стара до сад причала, и устаде те је у руку пољуби.

— Чедо, за твој ат'р... Што знам да прајим...

Она окваси грло вином, и припрема се, намешта се на миндеру, искашља се. А мени мило: у репу њене приповетке, прикажње њене, видела сам пуно лепих боја, као у репу паунову: гледам њу, као невесту, лепо обучену, накићену, зарумењену од среће што већ једном одлази својему Димитрају. После је видех као невесту скоро доведену, где испраћа Димитрија „собајле на дућан“ и гледа за њим с пуно љубави. За овим је спазих пред вече крај „сокакња врата“, у авлији, где изгледа своје славеј-пиленце, Димитраћа, да јој дође, и да јој спије на меком јастуку, белој руци „дори до зору“...

Ја сам видела ово, а она ми приказала...!

III

Зар што доодеше скоро, скоро, зар што беше убав, улезе ми Димитрије у срце такој како неће да може да излегне из њега никад.

А, Бошке, изручам те, заш' си ми даја онолики милос' за Димитрија, заш'? Кад салте прозбори, причука ми ништо у срце како сат. К'д се насмеје, у тамнину ме слунце огреје!... Убав беше он, ама и ја сам си била јако убава. Па моје убаве аљине! А к'д ће он да дојде, по сат се обукујем, и све сам спрема огледало. Заради убавињу почеше да ме викају: Перуника-Марика; а после по кратко, и по убаво: Ђул-Марика. А од ђул, ружицу, има ли нигде у свет цвет поубав?...

А к'да виће пред Митров дан, поче се свадба. Почеше гу у четвртак, како ни беше адет, и татко и па свекар ми.

Викнумо комшике и родови да заповедају на *квас'ц*.

Собраше се.

У једно нађве замесише две теста, једно је моје, друго младожењско; и оба претиснуше озгорке сас песницу, а туја куд су претиснули турише у моје дукат, у његово прстен, врзани једно за друго сас црвен свилен конац.

Ћеменчеције стадоше да свиру оро, а ми се сви фатимо и уземо да се обрћемо око нађве. Играју и онеја две, што су замесиле теста; играју обе сас тестане руке и ч'с по ч'с поглеђују чије ће си тесто попре кабардише[15]). Јербо чије попре кабардише, онај ће си је посрећан; а кому не кабардише, но се отпушти, он ће си је, викају, распуштеник[16]).

А, лелке, туго! У нас: нити кабардиса, нити се отпушти, а нанино ми срце остину како лед...

А ја пак... море да се чудиш што сам спрема тај дан, мој *квас'ц* снила.

Снила сам, ете, баш к'д да запоју трећи петли, како појдомо у лојзе у Ђурлину ја, нана и брат ми аџи-Сотир. Па како идемо кроз један голем чаир, а оно трава, трава у пролет како око Ду'ови. Па како понели смо једно паниче пуноч'чко сас зелену поприку и бели лук. Па како тој паниче носешем баш ја. Носешем га чак до ђурлински поток, па како туј искашем да газим те спушти паниче на траву а узе, да прошћаваш, да подизам шалварке, а тике нана завикала ми: „Маријо, мори Маријо, фрљи очи на куде овој големо дрво, (ете, како никакво дрво туј беше). Ја гу послуша, фрљи очи: оно големо, зелено, мани се, а славеји — не си мож' да ги избројиш, па пoју, а такво појање не бе' никад чула. Сви пoју, а један узеја та виje како ку-

---

[9]) Један. [10]) Љубоморан. [11]) Туђинци. [12]) Крила. [13]) Циц. [14]) Дугачка, алватна хаљина.

[15]) Нарасте. [16]) Неваљао, распуштен.

кавица. Мене ми за њег' дојде мило, па како искам да га фатим та да га од голем милос' турим у пазуке. Таман пружи руку, а он: ајт' та у луг, и вије све жално и пожално. К'да видо што одлете, мене ме заболе у срце такој како да ми се ништо од пупак откиде, и узе у сан да римам [17])... Туј си ме нана разбуди — самнуло се.

Кад каза на нану ми што сам снила, а њума мука, мука, салте у лице белеје... Знајем како да беше јучерке што збореше на онуја Таску Манину:

— Неће ми бидне, мори Таске, добро. Поприка си је љутина, лук мука, зелена трава једило, славеј-пиле мушко чедо... а, мори Таске, мори, стра' ме за онај један ми гледац, за Сотира, та мани се. Јербо ч'с по ч'с, па тике: бре боли ме овој, бре боли ме оној. Бог нака обрће на добро, не на лоштиньу. Тој зборејећи узе посипку, па се надлеже на њума како скршен дувар на потпрњу, јербо од голем стра' за чедо, беше гу притупкало под ложичку. —

А к'да се на *квас'ц* изиграмо, жене си посе-даше да ручају руч'к туј на дугачке софре, а ја си пак руча сас девојчики у сарачану.

Јутре дан, у петак *боја*. Младожења си ми прати собајле: пештимаљ, силаџак, шамију, шамију за врзување главу, кану, боју, тас, чешаљ, лиф, сапун... Кешке [18]) да је забраија да прати сапун! Кешке!...

У вечер ми турају боју, и пою:

«Убава, добра девојко,
Не жалиш татка и мајку!
Туђа је кућа, девојко,
Туга голема, девојко.»

Жене пою, а ја божном плачем и бришем слузе сас јеглак. Адет беше да се плаче, а мене ми се ништо не плачеше, зар што сам млого била под нишан, па ме мило да вије једанпут отиднем при Димитрија...

Јутре дан, у суботу *амам*.

На амам отидомо собајле. Тамо свирање, појање, бањање, и прајиште сас млада-невесту што прајиште што ни си адет беше; пише кафу, ручаше пењерлије, па се врнумо дом'. А к'д дом': донели од младожењу овна. Жене и мајка ми једнаг отидоше при тога овна, па му ништо око рогови узеше да заглеђују, пљесну се у руке, чуду се. Тике мајка ми се зар сети та узе да жене бутка, да ги прајн сас очи, сас вење да ћуту... Кутају ништо од мене, познадо, та ми никако лошо дојде.

[17]) Јецам. [18]) Боље, камо срећа.

Што има?...

Ручамо. Узеше да ме сплитав; ће ми сплету шивета.

«Ранила Миља славеја
За пуне девет године,
А данаске га остаља.
Славеј си Миље говори:
Немој се, Миљо, удаваш,
Немој ме мене оставиш...»

Сплитав ме, сплитав и пою, а ја тике узе да плачем, не да плачем, но да римам, и колико словедну главу у руке, попадаше ми од главу дарови. Јербо како је која жена дошла, такој ми турила на главу: чарапе, пешкир, чевре... Римам све повише: пишин ме песма расплака, а после се досећујем бре за овој, бре за оној.

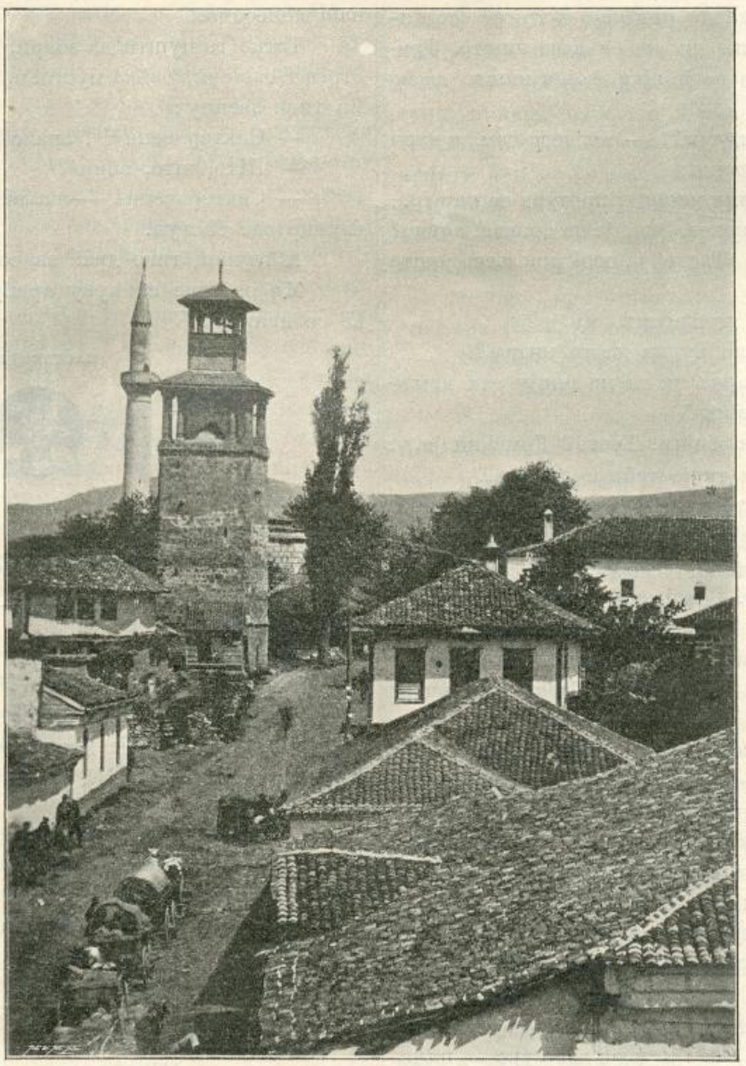

ИЗ СТАРОГ НИША

Несам могала колај [19]) да плачем, ама кад виће једанпут почнем, оно н' умем да се утешим. Мрвка, па тике и девојчики, другарице ми све та у римање [20]).

— Што је па тој! Заш' се млатите?! — Од азганлак [21]) римате, — узе да вика онај Таска Манина.

— Жал гу за нану, Таске, — вика једна наша комшика, па и она узе та се заплака. Мене ми од овој још по жал дојде, па си дори глас пушти, како дете, а тике татко та у собу... Оч'с ми се пресекоше слузе, па како да несу ни ишле!

Улезе, па једнаг излезе. Жене се ништо погледаше.

Кад ме сплетоше и турише тел, изљуби руку на сви, па и на деца и на ћеменчеције.

Заведе се оро три пут, па седомо та ручамо. А после па оро, оро... Сви три дана саме како анаме.

Бре играње, бре веселба дори до вечер, а онаг ете ти ги сас дарови од младожењу: на деда чова-џубелак [22]), на бабу селемија-антерилак [23]), на шуру, бата-Сотира ми китабија за кратку антерију, на младу невесту од чову черкез.

Черкез је како дисћурк, само су му поузацки рукави, и треба да су везени; а око шију и низ пазуке треба да су му везена шемшета [24]). Такој треба, ама овај си черкез беше — дуз [25])!...

[19]) Лако. [20]) Јецање. [21]) Бесило.

[22]) Чоха за џубе. [23]) Свилена материја нека, за антерију. [24]) Навезено коласто златом, па из средине свакога кола виси златна кита. [25]) Без украса.

Дуз. А ја к'д га видо дори се притресо од радос' за њега, дек си ми га пратија Димитрије. Севда'!...

Глумац и ашчика, што донесоше дарови, врнуше се,

С'га ћамо да пратимо и ми једно, друго, што смо спрајили, бошчалаци на свекра, свекрву, родови, а тике татко ми погледа по жене никако страшно: ја се од њигови очи уплаши. Па т'г излезе и ста да граби преко обор, чак до сокакња врата.

Врну се, оди, граби на куде кућу, натури фес на чело, подиза бастун[26]) на горе, спушта веће на доле и ништо збори, познавам, мрдају му уста, мрдају а у лице је дори до уши црвен како панцар, како френац, како поприка. Улезе при нас у одају — сас ципиле! а жене се тике згледаше. Погледа по сви редом, а ми очи та у зем' — како од мућу! Обрну се, излезе! Трипут дооди при нас, и то све сас ципиле, како ништо да ни каже, па не си каза ништо. Трипут ме мене викну при њега на ћошку, ћојем ништо да ме пита, па ич.

„Што ли је, туго, татку ми?“ — мислела сам, а нана си тике на туја Таску кротачко:

— Таске, мори! У аџину мешину претура се ништо...

— Може бит заради черкез. Заш' је па онакав, аџике?

— Неје. Запазила сам, Таске, ја овој при њега још од *квас'ц*.

— Заш' га не питаш, аџике, што му је?

— У! Чувај Бог! Како ћу па да га питам?

— Чувај Бог! Измећарка ли си на аџију ели домаћица? Заш' му се тол'ко бојиш?

— Како па да му се не бојим, Таске? Домаћин је.

— Ако је домаћин, он ти је тебе и другар...

— Колај ти је тебе да збориш к'да твој неје Ништија.

— Ако је Ништија неје звер. Твој аџија Ништија, ама не те је ударија, а мене мој Лесковчанин још, што викају људи, млада невесту. И кој зна, аџике, да сам била завр̀зана како ти, он би ме до с'г утепаја; ама ја...

А тике онеја жене забрајише да мислу што ми се татко срди, но се собраше око стринка-Таску па викају, смејајећи се:

— Заш' те, мори Таске, удари? Пантиш ли?

— Да ме је младу невесту салте лошо погледаја, па ћу да пантим, а никмо ли шамар!

— Заш' те, стринка-Таске, чича-Мане удари? — питују и девојчики, смеју се и бутају се око њума.

— Што му се несу стегле питије, за тој.

— Какве питије? па питују и бутају се.

— Свари питије, па ги изнесо на софру, а он: — „Заш' су ти, вика, оваке?“ — „Па с'га несу Водице та да се змрзну, но је Ђурђов дан.“ — „А зар питије треба да се смрзну не да се стегну?“ — па тике мене та поза лево уво — пљес! Леле к'д ми запоја уво! Туго к'д запоја! Ја мислешем дор сам жива све ће си поје, тол'ко! Уво поје, ја ћутим, поје, поје, ћутим; а к'да се оно ућута, тике ја:

— „А, бре, Мане, заш' ме удари?“ — „Па даја сам ти, вика, пешкеш за убаве питије.“ — А заш', бре, да ме удариш? А не ли сам те посипала да се измијеш? А не ли сам ти аџине ичистила? А не ли сам ти помогла да се обучеш? А не ли сам ти кафу испекла? А не ли сам те испратила к'да си пошеја? А не ли сам ти се на ноге дигла к'да си дошеја?“ Збори, збори, а он салте гледа, и како да се чуди. А кад ја рек'о: — „Аџамија сам, па несам умејала убаво да сварим питије, па зар за тој да ме тепаш? Ја ћу си идем у Господина (владику) да га питам: за тој ли се удавају девојчики да ги мужи тепају за ништо?“ К'да ја овој рек'о: он си тике опушти мустаћи. Од онаг: нит' ме мене он удари, нит' па ја њему свари убаве питије. Све ми манџе прсти да изручаш, а питије несу ми водене салте на Водице...

Замрачи се.

Оне жене и девојке што су око мене викају на мајку ми:

Мори аџике! Ајде праћајте дар. Што је тој, ооо?!

И Татко чу, па рече:

— Ви си играјте. Овој ћу се ја бригнем.

Тике ете ти га глумац та отутке:

— Што је тој, аџијо? Не ли ви је девојче стасало? Куде су ви бошчалаци? Камо аџијо, ваш аманет? Ми си наш донесомо.

Татко га пушти да збори, да питује. Ћутећим слуша, стреља сас очи, фаћка мустаћи. А к'да глумац ућута, татко ми тике звекну:

— Сиктер сени[27])! ана сана, домуз бре![28])

— Што, што, аџијо?

— Сиктер сени! — па викну татко и пође на куде глумца сас бастун.

А глумац тике држ' за сокакња врата. Побеже.

Ми се тике по кућу прибутамо, питајећи се што ли ће се направи.

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

[26]) Палица.

[27]) Одлази. [28]) Турска псовка.

Не пева лабуд...

Не пева лабуд, кад му се крај блиjжи, —
То нико није чуо.
То j' наша машта, што измишља свашта,
Ил је ко уснуо.

Многима можда на крају свог века
Дође нешто жао:
Та ја сам свету имо доста рећи, —
Што нисам певао?

И песнику неком, што је пево много,
Исто буде жао:
Та на мом срцу још много лежи, —
Што *све* нисам дао?

И жалећ' тако изгубљене дане,
Жалост га очара,
Па на свом крају, као лека ради,
Ону бајку ствара.

Крајем фебруара 1901.

Змајова

Необичан гост у Петрову дому

Причао ми је Лаза Костић, да је његова жена клекла и заплакала се, кад су њих двоје први пут ушли у Петрову цркву у Риму. То је било, мислим, пре три године. Тога се сетих кад сам јесенас, дивног јесењег јутра, такође са својом женом и такође први пут, ушао у исти величанствени храм. Био сам збуњен и узбуђен и зачуђен и хиљаде ми се мисли врзло по мозгу, те ми је то сећање на Лазину госпођу синуло тренутно, споредно, а ипак ме је оно навело, да свратим очи на своју жену. Она стојаше стиснутих уста, укочена погледа, и, учини ми се, да беше малко побледела. Па се приби уза ме, узе ме под руку, и, након кратка колебања, поведе ме, — покретом и начином, као да ћемо се пробијати кроз велику и опасну људску гомилу, или као да смо се упутили преко пространог а непоузданог леда на води! Тај неједнаки израз осећања двеју Српкиња при „Ваведенију ва храм", доказује оно што и иначе свак зна, наиме, да се исто осећање изражава различно, према различности темперамента.

Упутисмо се средином цркве, испод највећег свода; ишасмо брзим корацима, па стигосмо пред гробницу светога Петра. Тада се уверисмо да је истинито оно што смо читали и од других чули, а то је, да не толико очи, на први мах, колико ноге, показују необичне сразмере огромне зграде, јер од уласка до те светиње дужина је стотину и тридесет и пет метара. Гробница је велика јама, опкољена ступчићима и коломатом од драгоцена мрамора, на коме дан и ноћ гори осамдесет и седам позлаћених великих кандила. Доле се силази низ мраморне степенице, које изводе пред златне двери, за којима почивају моћи св. апостола. Над том светињом, у висини од сто педесет и три метра, лебди чувено и прекочувено Микеланђелово кубе, одакле се разлива сунчана светлост. Од гробнице до црквеног краја, до великог олтара, прећосмо још педесет и један метар, јер је дужина цркве стотину и осамдесет и пет и пô метара. Вратисмо се јужним разделом, па се поново упутисмо ка главном олтару, северном страном. Није ми намера да описујем ту највећу и најлепшу цркву у хришћанству; имамо више описа њених и у нашем језику, а иначе налазе се у сваком „Воћу" (Guide). Нас двоје свраћасмо по неколико минута у седам њених капела, застајасмо испред тридесет њених олтара, четрнаест раскошних гробних споменика и небројених стубова, кипова, разних украса итд., па нам у томе протекоше пуна четири часа, као четири тренутка.

Затекли смо око апостолске гробнице и у њој бар до стотину особа, неких у скрушеној молитви, неких у радозналом завиривању и шаптању; у капелама, пред олтарима, око папских гробова, око кипова и стубова наилажасмо на гомиле, од којих би једна повећа могла дупком испунити београдску саборну цркву, а ипак је силна просторија изгледала скоро пуста, што није никако чудо кад се помисли, да у цркви светога Петра може стати стотину хиљада људи! Сем тога утиска, ја сам у исто време имао други, непријатан. Пред олтарима се служаху тихе литургије (мале мисе), а туристе се већином мотаху, смејаху и гласно разговараху, сасвим као на каквој пијаци. Недалеко од апостолске гробнице радници су подизали или оправљали неку трибуну, шта ли, па се ту куцало и довикивало као у ма какој градионици; чак замотрих неког радника где иза једне даске кришом пуши! Сем што се вршаху службе божје, по небројеним исповедаоницама, које се ређају наоколо иза светога гроба, било је доста исповедника, разних народности; на свакој исповедаоници пише латински коме је језику намењена, нпр. pro lingua Gallica, Anglica, Germanica etc. Чисто ми би мило кад наиђох и на натпис lingua Illyrica. Али та исповедаоница беше празна! Чусмо међу путницима све јевропске језике, од словенских: руски и чешки, али српскога ни једне речи. И баш ја рекох жени, да смо нас двоје, по свој прилици, у толикој гомили једини представници Срспства.

Вратисмо се у стан, сустали и уморна мозга. Од ватиканске пољане до наше гостионице, требало нам је на колима пола часа. Беше припекло сунце, као у нас што може јуна месеца. Нас двоје исказивасмо своје утиске, али нас је тиштала помисао, да нећемо ни приближно моћи разгледати потање појединe делове те неисказане збирке свију уметности и вештина, ремек-дела највећих талијанских сликара, вајара и неимара. Јер је сваки повећи део огромне зграде посебна целина и свакоме би требало наменити бар по недељу дана, а не свему један део времена од недеља дана!.. Утврдисмо распоред, како ћемо обилазити „три Рима": древни, средњевековни и нови. Јутро наменисмо хришћанским споменицима.

И тако, три четири јутра бесмо међу ранијим походницима Петрове василике.

Помоћу добре књиге *Guide Lœscher* прегледање је ишло успешно.

Једнога вечера, возећи се корзом, мимоиђосмо велику гомилу поклоникâ (пелегрина) у мађарској ношњи. То није било ништа необично, јер будући „света година" *), поклоници свију нација беху загушили Рим; али видећи сребрна пуца и упредене бркове, чинило нам се, да осећамо дах завичаја! Сутрадан затекосмо те суседе пред једним олтаром с леве стране; беше их до хиљаду, већином женскиња; њихов свештеник проповедаше им: изгледало је да је доста жустар говорник, али нам се чинило, да није могао много потрести своје стадо! Пред даљим олтаром, мања гомила угарских Немаца певаше неку црквену песму материнским језиком; певаху складно, али без осећања. После њих, наиђосмо на нове гомиле Немаца горњоаустриских, доњоаустриских, тиролских и тиролских Талијана; свака је покрајина била представљена одвојено. Неки слушаху проповеди, неки мису, други певаху, трећи клечаху у „благоговењу." Око свете гробнице беше их тушта и тма. На десној страни, готово пред сваким олтаром, такође беху закрчене препрате гомилама. Беше дакле заиста налога, и ако је средина цркве била пуста. Кад се сукобисмо с једним од многобројних сашћетрина (црквењака), ја га ослових, а он ми објасни да су то „пелегринаћи" аустриски, баварски, саксонски, виртембершки и мађарски, које ће папа све скупа сутрадан примити у василици, те се стога данас припремају у побожним вежбањима, како ће се удостојити „лицезренија" светога оца.

Пошто није било могуће тога јутра посматрати иконе и кипове на већини олтара, решисмо се, да застајемо поред гомила, да гледамо типове и ношње и да слушамо говор. Тако мимоиђосмо неколико олтара и капела с десне стране. Од прилике, на средини тога краја, пред одељком неким, ограђеним колонадама, кроз потмулу грају одјекâ од гласова и корака, допреше ми до ушију три речи, које потресоше сваку жилицу у мени, које учинише да ми срце залепета, да ми крв појури у главу!.. Застадох... Побо-

*) О *Светој Години* имају два писма у 7. и 8. броју *Нове Искре* прошле године. *Уредник.*

ах се да нисам жртва халуцинације!... Али не, млад, звонак глас, понови исте речи српски:

— Јест, браћо моја!...

Окретох се жени и узбуђено запитах је:

— Чујеш ли ти то?

ПРЕДСТАВНИЦИ СРПСКОГ

— Шта? рече она, окренув главу к мени, јер дотле посматраше нешто на другој страни.

Крочисмо неколико пута ка прегради и устависмо се дирнути, угодно, мило дирнути! Та, милозвучна српска реч роморила је у прегратку величанственога храма речи, умиљате, скромне, силне у простоти својој, речи које говораху о Богу, о души, о лепоти вере, о вишим потребама човековим!.. Нађосмо некога чара у томе, да слушамо речи материнскога језика, а да не видимо ни говорника ни слушаоце!.. Видех на жени да се разнежила, као год да се ненадно, сасвим неочекивано, сукобила са неким милим својим! Па прошапта:

— Буњевци!... Наши Буњевци ... О, Боже!

Уђосмо и видесмо призор подрукчији од осталих!

Фрањевац, млад као капља, личан као какав прави племић, стао на највиши степеник и пратећи речи необично живом гестикулацијом, грми, умиљава се, моли, оштро опомиње, пита, одговара, саветује..., — речи теку као бујица:

— Јест, браћо моја, и ако смо правоверни, ипак смо гришници и непокорници и необризана срца, кâ што каже апостол!... Кајмо се, браћо и дицо моја, покајмо се у дубини срца, да будемо достојни великога, невироватнога догађаја, који очекујемо, који ће нас сутраобрадовати, усри-

Стоји мноштво *разбољено*
Благом р'јечју.....

„Разболени", стасити Суботичани, са чизмама до колена, у плавим свитним хаљинама, већином бркати и дугих власи „Разболене", једре и чедне Буњевке, бујне косе,

ОДА ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.

ћити, просвитлити и окрипити за све дане живота нашега, — сутра, кад ћемо имати незаслужену срићу, да лице у лице, очи у очи, гледамо намесника Исукрстова, онога који на овоме свиту веже и дриши, онога који....

А „дица његова" није да стоје скрушена и пажљива, него мало које очи да нису засузиле! Стоје онако као што је дивно песник рекао:

дугих трепавица, у црвеним сукњама и златом опточеним грудњацима! Стоје обашка људи, обашка женске, понизни и силни, пуни мира и обдарени здрављем душевним и телесним.

Нека постарија, клонула на клупи у позадини, те се видело да је замишљена и „растрешена" (расејана). Моја се жена прогура кроз гомилу и седе до ње. Завршоше раз-

говор, суседски, готово сестрински разговор о дому, о деци, о летини, о путовању, о чудесима божјим и људским у латинском вечном граду!

Ја сам то слушао са милином, са каквом сам ретко кад читао лепу причу или песму! И кад већ изађосмо, не заситивши душу ремек-делима уметности, као што смо других јутара чинили, ми смо ипак изишли ведри и задовољни!..

Ето, то беше тај „необичан гост“ у кући светога Петра. Не беше то какав живи, телесни створ, каква обично замишљамо кад је реч о госту; беше истина жив, али крилат и невидљив, — беше *сриски језик,* који ретко кад, може бити и у сто година ниједном, не одјекује под сводовима величанственога Петрова дома!

С. Матавуљ

Акварели

XIV

ОФЕЛИЈА

високог ружичног неба блесну вечерња звезда;
Јецајући напукло звоно са трошне цркве звони,
И звук се у небо губи, а ветар струји благо,
Повија травицу меку и мрак пред собом гони;
И луч засвéтли погде с прозора избице мале,
Нија се двороги месец и јасне звезде се пале!

—

А кроз равнице плодне суморна река хучи:
Вечита очајна песма... Уморни таласи плачу,
И трска погнуте главе боно, жалосно шуми,
Све дршће под страшним дахом. И с пљуском врисак се зачу
И смех грохотни затим... Двороги месец броди,
А мртва, несрећна дева плива на бистрој води.

XV

НОЋ

Пуста и глуха тмина, нигде да звезда блесне,
Са бедом печал и јади на црну земљу пали;
Цвили под њима земља и мрачном високом небу
На тешку судбу своју боним се гласом жали,
А небо заплаче с њоме и суза покоја кане,
И са громовним треском муња ватрена плане.

—

А Ноћ на црном коњу језди кроз пуста поља,
Облаци кô мрачна круна над старом главом стоје,
Ветарац са седих власи тајанствен шум разноси,
И сетна чује се песма, — то бака мргодна поје,
Хитајући дому своме на мрком седлу се њиха,
Под њом се гранчице крше, и песма губи се тиха.

Д. Ј. Димитријевић.

† Др. Светозар Милетић

(УСПОМЕНЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ О ЊЕГОВУ ЖИВОТУ И РАДУ).

— Проф. Г. Гершић —

Погибе необичан, редак јунак на политички-друштвеном разбојишту, издахну већ давно рањен лав — умр̏о је Светозар Милетић. Спустили су мртво тело његово у гроб, и нама, епигонима и пигмејима, који смо га физички надживели, остаје сад само то, да за њим тугујемо, да се успоменом његовом жалимо и, што је најглавније, да сведемо биланс његова живота и рада, да покажемо колико смо разумели идеје и тежње његове, колико умемо да оценимо труде његове и резултате рада његова и какву мислимо поцрпсти поуку из свега делања његова. У младости својој, пре тридесет и пет година, ја сам као политички почетник имао част и срећу вршити службу крилнога ађутанта уз Милетића, као политичкога шефа и команданта; под њим сам почео срицати политичку азбуку; ја сам био и остао један од оних, који су изишли из његове политичке школе. Као такав ја сам био дужан примити се понуђена ми задатка, да за овај часопис напишем Милетићев некролог, ма да сам добро знао и осећао сву необичну тешкоћу и деликатност тога задатка. Сваки некролог, који је lege artis написан, треба пре свега да отпочне с изразима туге и жалости за покојником о коме је говор; то је сасвим природно и логички основано. Ја сам досад већ више пута држао надгробне беседе и писао некрологе и мени је добро познат цео фонд израза и фраза, којима изобилује наш језик у таквим жалосним приликама, али ево сад, кад бих хтео да дâм што јачега и потпунијега израза својој и општој народној тузи и жалости за Милетићем, ја не могу да нађем прикладну реч ни фразу, која томе одговара; сви већ уобичајени и познати изрази, све најодабраније и најзвучније реченице, којима се туга исказује, сва та некрологијска фразеологија — све ми то изгледа слабо, бледо, оскудно, све је то већ употребљено, истрвено, истрошено на ситније, другокласне величине, па зар то сад само тек да се подгрева, да се понавља, кад ваља ожалити Милетића? Помислимо само, колико је већ пута поводом смрти разних мање или више истакнутих личности цитиран онај познати, веома згодан стих: „Наши дани све су блеђи, а јунаци све су ређи“, а ако икад, то је тај стих баш сад био на месту, кад је реч о Милетићу. Ту би сад ваљало да је жив Сима Сарајлија, па да смисли и скује неке особите, громовите, јединствене речи и изразе; а за мене у овој прилици остаје само оно што песник рече:

Овака туга та се не лечи
Ованки боли немају речи....

Има већ скоро две деценије, како је Милетић сишао са јавне позорнице, како је политички преминуо, али је ипак још живео, дисао у средини народа, стајао је у куту, у дну јавне друштвене позорнице као нека особито драгоцена декорација, као символ једне прошле знамените епохе, као нека освештана реликвија из минулих дана. Нација, као и поједини човек, крије од себе саме мисао о опадању своме, о ненакнадним губицима својим; докле је народ још знао, да је Милетић жив, да још дише, осећа и премишља, дотле је он још крио од себе мисао о големом губитку своме, гледао је саломљену сенку свога негдашњег вођа и апостола очекујући зар да ће можда још једном ма за часак сенути варница негда снажнога духа његова, да ће чути још коју реч његову.... Али у животу

нема повратка, суморан старац не доби више никад мушке снаге. Сад је све то свршено и кад је кроз народ одјекнуо глас, да је Милетић умро, онда је у души народној болно задрхтала најосетљивија жица, онда га је на мах свом силином обузела тешка и суморна мисао, да је с Милетићем сишла у гроб не само једна знатна индивидуа, него цела једна знатна и светла епоха у животу народном. Особена снага Милетићеве личности, поред осталога, била је баш поглавито у томе, што је он био један од оних у историји социјалног развића и људске мисли тако ретко посејаних, особено конструисаних типова, који представљају „архитип“ (као што Дрепер каже) или амблему целога једног племена, целе једне политички-националне групе у извесном одсеку њенога живота и покрета; у његовом су се нервном систему најјаче рефлектовале тежње и мисли, које кретаху његовом епохом; оне су прошле кроз призму његовога јаког и великог ума, добиле у њему свој пречишћен, дестилисан израз, кристалисале се у прецизно обележене облике — и Милетић је постао судбом одређени носилац, апостол и — мученик њихов. У последње време имадосмо више пута немилога повода да с уздахом кажемо како „стара гарда изумире“, а сад, кад је умро Милетић, сад се срушио центар њен, сад је легао у гроб највећи и последњи типски представник и Spiritus rector њен, који као умни и морални горостас беше високо израстао изнад поколења свога те стајао као на далеко видно обележје, као кула светиља својега доба.

СКОПЉАНКА.

А сад шта да кажем о животу и раду Милетићеву? О њему се не може писати једна обична биографија, него историјска студија. Дренер је казао да је „живот индивидуе минијатура или модел живота нације“, па даље каже: „ко је год изучавао физику и интелектуалну историју индивидуалног човека, признаће како је њом за дивно чудо обележена социјална историја“; ма да је та теза његова још једнако предмет спора у социјологији и ма да се она мучно може потпуно одржати у ономе смислу, у коме је он разумео, ипак је несумњиво, да та Дренерова поставка стоји, кад је реч о индивидуалној историји и раду једнога од виших индивидуалних типова, у које спада Милетић, у коме се, као што мало час рекох, збиља оличавао живот целога народа. Ко, дакле, хоће да оцрта и карактерише живот и рад тога човека, тај управо има задатак, да прати и пређе целу политички-друштвену историју прекосавскога Српства, па донекле и целога Српства, кроз скоро пуних четрдесет година. А кад тако стоји ствар, онда ја, разуме се, не могу ни помишљати на то, да за овако кратко време, које ми је на расположењу, притиснут још свежим утиском тешкога народног губитка, напишем једну исцрпну студију о Милетићеву животу и раду. Пространа историјски материјал, који обухвата толике разне моменте, толики низ појава, факата, прилика и неприлика, који предамном као брдо, које ја не могу овако на брзу руку прејездити ма колико мамузао свога већ прилично посусталога списатељског пегаза. Но осим недостатка потребнога времена и сталоженог расположења за сабирање и сређивање факата, за једну брижљиво израђену студију са потребним колоритом и подесним распоредом материјала, има за ме овде још једна тешкоћа; она се састоји у ономе, може се казати, дуализму у Милетићевој природи и у његовом раду, јер је он био с једне стране дубок мислилац, који је имао талента и склоности да у философској осами проучава и третира социолошке научне проблеме, а с друге је стране био у исто време активан политичар, који је слазио у арену и вртлог дневног политичког живота и покрета као борац и агитатор у вишем, најплеменитијем смислу те речи. И те се две стране његова бића и његова рада уплећу и преливају непрестано једна у другу тако, да их је тешко или управо немогућно одвојити и засебно третирати. Не може се говорити о Милетићу као публицистичком писцу, дакле књижевнику, а да се не додирне, и то потање не додирне, његов тако огроман и замашан практички политички рад; као што с друге стране опет не можемо говорити о њему као политичком апостолу и борцу а да у исто време не истакнемо његов велики литерарни публицистички таленат и његову солидну научну спрему, према чему он није спадао међу практичне рутиниране политичаре обичнога калибра а тако исто није био само тек версиран и извежбан писац новинарских чланака, који се радо и лепо читају и подмирују дневну потребу публике и момента, али спадају у лаку умну робу која се махом оснива на танком напабирченом знању и остаје на површини предмета и питања не улазећи у темељитије претресање његово. Према томе двојству у Милетићевој природи одиста је тешко говорити о његовом животу и раду у једном чисто и строго литерарном часопису, јер је, као што рекох, просто немогућно избећи,

тај говор да не буде непрестано проткан политичком садржином и политичким рефлексијама.

Према свему, што сам навео, мислим, да ће бити јасно, да овај мој покушај о Милетићу може бити само једна летимично неизрађена скица, једна нйска испрекиданих одломака, успомена и црта без икакве претензије на титулу једне како ваља израђене и заокругљене историјске слике или студије. А поред тога мислим да ће читаоци ако не оправдати а оно бар разумети и извинити, што кроз мирне, скровите, појетским дахом замирисане ступце овога цењенога часописа са тако пријатном забавнопоучном садржином мора бар тренутно да провеје тешки задах из вазда узбуркане, оштре и сумпоровите политичке атмосфере, у којој се Милетић кретао.

После овога мало подужега увода, на који ме је нагнала сама деликатна природа мога задатка, да сад с пијететом прићем излагању појединих црта и одломака из живота и рада великога покојника. Живот Сетозара Милетића отпочиње у идилској тишини у сиромашној кући једнога сеоског занатлије у шајкашком селу Мошорину; он је никао из средине самога народа и већ у самој својој конституцији донео собом на свет клице и црте јуначкога и бистрога соја шајкашког. Пада ми овде на памет, како сам некад у младости чуо једну песму, коју је, како причаху, певао шајкаш, стојећи пред српским логором код Мошорина у ноћи на мртвој straži према Варадину, где је био командант Храбовски; гледајући према месечини у ведрој мајској ноћи, где се у даљини издижу тамни бедеми варадински, он је певао:

Чуј море Храбовски
Варадин ће пропасти,
Ал' Мошорин град — никад па никад!

Колико беше јуначкога поуздања у тој песми, толико је у њој, може се казати, било и неке несвесне слутње, да ће збиља то шајкашко сеоце у спомену потоњих нараштаја преживети горди Варадин, јер је доиста Варадин већ и данас у велико изгубио своје негдашње значење, пошто се зна да тврђаве у модерној војни веома мало значе према ономе, што су некад значиле; али „Мошорин град" тај не пропада, тај се спомиње и живи, јер је родио једнога Милетића! — Ваља поменути Милетићево школовање у Пожуну непосредно пред 1848. годину, куда је по свршеном шестом разреду у новосадској гимназији отишао да слуша „философију" како се онда звао седми и осми разред. Тада је у Пожуну било велико коло српских ђака и они склопише ђачко друштво „Слободу" и ту прво отпочиње Милетићева јавна каријера, пошто се ту већ истакао међу својим друговима као првак и као — песник. Пожунско омладинско друштво издало је 1847. књигу „Славјанку" и најлепше песме у њој беху Милетићеве. Као многи други знаменити радници на политички-друштвеном пољу и Милетић је, дакле, у своме умном развијању отпочео са лирским заносом младићског идеализма; али кроз ту његову лирику већ провејава основни тон, основна црта његове природе, јер се он у својим песмама не заноси и не одушевљава лепим девојачким очима и витим стасом, него је његова појезија чисто патриотска са политичком тенденцијом. Али већ само то, што је потоњи публициста и политик отпочео свој јавни рад у песничким изливима, указује на једну карактерну црту оних индивидуалних типова, којима је намењено да буду носиоци и стегоноше једне идеје, да се за њу одушеве и заложе, да за њу погину; такви људи, поред јакога и бистрога ума, поред гвоздене воље и снажна карактера, морају имати и добру дозу осећајнога заноса, неку врсту фанатизма, којим се разликују од хладних реалних политичара и трезвених државника од заната. То је она црта, која нам у психологији таквих људи објашњава оно, што се многима и у Милетићевом темпераменту није допадало, а то је одсуство свагдашњега практичног, хладног одмеравања, извесна раздражљивост, диктаторски велејитети, непримљивост за компромисе и обзире опортунитета.

Код реалних политичара и државника од професије мора бити извесне гипкости прилагођавања и довијања, мора бити политичке стратегије и тактике, у њиховом речнику поред онх познатих речи „стићи и на страшну месту постојати" вазда мора у средину да се уметне и она згодна речца „утећи", али код бораца и апостола Милетићева калибра те речце нема, она отпада.

Школовање Милетићево у Пожуну важно је још нарочито и по томе, што је он ту положио умни темељ своме начину мишљења и осећања под претежним утицајем чувеногa словачкога патриоте и књижевника Људевита Штура; топли зраци високо образована духа Штурова и његове науке прво су оживели и развили умне и осећајне клице, које су се тек будиле у богато одареној и примљивој души младога детића. Утицај Штуров имао је без сумње пресуднога значења за правац Милетићева образовања и потоњега рада; то ми је Милетић сам више пута казивао.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Лептир

Ле лептира, душо мила,
Где пада на цвет;
Жеља га је свег уждила
Да ужива свет.

—

Опио се па посрће,
Лаки диже лет;
Па се опет натраг врће
Да ужива свет.

—

Он борави срећно доба,
Не зна шта је сет;
С цвета на цвет све до гроба
Да ужива свет.

—

Хајде, ја ћу лептир мали,
А ти буди цвет!
Зашто не би уживали,
И ми овај свет? —

*) „Та ћу можда пасти,
То ми није жао,
Јер ако достигнем
До праве путање:
Србину укрстим
Самопоуздање,
И ако притрпим
Све у једну слогу,
Душа ће ми мирно
Предати се Богу"

Збиј Јован о Милетићу

М. Крстић в. књигу Васе Стајића о Св. Милетићу, изд. Матице Српске.

Скоро све ствари песме о Милетићу скупљене су у Ј. Продановића издању дела Стајићевих, књ. 7-8, стр. 267-283. Пазити, говори о Милетићу као свештенику (а тај је и био).

На Дрини

У. Г.

Поноћ прође већ, а ја још блудим, јадан, крај њене обале. Месец је одавно зашо за Великозворничке висове, и сад се само по мало, у јулској ноћи, распознају куће на противној страни. Дрина, брза и шумна као и увек, журно носи Сави све благо своје.

Већ неколико дана блудим овако, желећи да је за нешто запитам, желећи да од ње нешто дознам. Већ неколико дана, неки унутарњи глас у мени пита је о многом чему што би моја душа тако хтела да зна. Па и сад ја чујем питања која долазе до мојих усана:

— О лепа, свежа реко српска, реци ми шта носиш? Шта си видела? Шта ли си чула? Реци, о мила реко! Јесу ли тужне вести које носиш или веселе? Реци ми, реци Дрино! Јеси ли уздах какав чула, плач, може бити, или и крв видела? Реци! — Јеси ли овако кадгод, у мирној јулској ноћи, видела лице какво које је дошло, тужно, да ти се, далеко од људског ока, далеко од људског уха, у тузи својој изјада? Јеси ли чула кадгод исповест какву тужну? Јеси ли видела кадгод чисту, искрену сузу? Јеси ли примила, Дрино, да је и даље носиш? О кажи ми! кажи! ти горда реко српска!... Не бој се ни туге моје! Не бој се ни суза мојих ни тешког плача мога. Ни уздаха се мога ти не бој, Дрино! Уздаха чути нећеш, суза на тебе канути неће, а срце ће ми бол савладати. О реци, реци, Дрино!

Много сам пута до сад оваке чуо речи, ал' никад уснице моје не прећоше оне. А сад, у тихој ноћи, понављајући још једном исто, осетих да рекох, што досад нисам могао. И гле! таласић један мали ка мени право иде, к'о да ће он ми казат' што питах Дрину сад. Још мало, још мало само, и ти ћеш близу бит', и моћи ћеш ми казат' све, таласе мали мој! Ал' једног већег ево, где за њим брзо хита и, кад га стиже, чух:

— Ти не знаш ништа, мали, од скора памтиш само. Један век није ништа, ти би му мало казати знао. Пусти старијег за то, старији казат' зна:

— Одавно памтим, синко, одавно овде сам ја. И тебе познајем добро, знао сам шта хоћеш, све. Упамти, дакле, добро све ћу ти рећи сад. Видео сам и светле дане и срећу племена свог, ал' давно је, врло давно било то: да немам памћење добро, да памтим колико ви, већ бих одавно заборавио. Од тога доба за тугу само знам. Вид'о сам и боле и јаде тешке, и увек само то. На моје обале ове, уздаси, патње, сузе и горки плач и туга једно за другим стижу. Гледао сам и гледам горку тугу: грехове ваше, отаца ваших, дедова и прадедова. Сви су грешили, а и ви грешите. — Али, да те тиме не мучим даље. Да ти кажем шта видим сад.

Овуда, овим обалама мојим, куда се већ тако дуго чују само уздаси, овуда ће у скоро песма се зачути. И престаће туга и престаће јади: и нова радост, које већ одавно нема, ни десно ни лево, повратиће се. У место овог очаја, који толико времена гледам, на мојим ће се обалама весела песма запевати. Силна ће песма бити то, јер ће она певати многовековне грехе, јер ће је певати народ многи. Тада ћу опет видети оно што сам само у прво време видео: само једног човека никако три.

Не питај кад ће бити, нити хоћеш ли ти видети! Шта ти је до тога стало када ти кажем да ћу ја скоро, врло скоро видети.

Више ничега нема! Месец све ниже пада. Зора почиње већ. Дрина силно шушти, и далеко, далеко носи сву снагу своју и с њоме таласе моје. О због ом српска реко!... До скорог виђења Дрино! у оном срећном часу када се захори песма!

М. Зворник. **Миодраг Ристић.**

Материнска љубав

У ЖИВОТИЊА

Облици су разни у којима се љубав јавља. Она је негде нежна, негде примамљива, негде узвишена. Материнска је љубав све троје у један мах: примамљива, нежна, узвишена. Ова истина вреди широм за цео животињски свет. У оним сићушним створовима, за које многи тврде да немају свести, куца топло срце материнско. Код њих је сав живот посвећен материнству; код многих се последњи дах испушта са последњим пламичком материнске љубави, са извршењем последње материнске дужности. Навешћу само неколико примера. Има их и сувише. Нећемо ићи у ситнеж животињски; није нам ни потребно код толиких, крупнијих познаника: у пољу, у шуми, на путу па и у самом дворишту.

Шума с пролећа оживи. Из зелена жбуна, из круне брсната дрвећа избија живот, разлеже се песма. Све је то одсев љубави.

И поље има своје лепоте. Њиме се игра гиздави кицош, шарени лептир: он загвири у сваки цвет, да се насише сока, да се надише мириса. Изгледа као да за то само и живи. Греше који тако мисле. Сврха његова живота није вечита дангубица, несташно лепршање. Крајња му је мета обезбеђење подмлатка. Ту најузвишенију дужност мајка врши, рекао бих, са правим материнским осећањем. Свако своје јаје дочека нежним трептањем крила, свако јаје притисне својим крилима, грли га, што рекао један француски природњак, као да зна да им је то и први и последњи матерински загрљај. У ово време веселост материну замењује збиља, сета, па ако се сме рећи и права туга. Материнство је само по себи брига, збиља, а са испуњењем те дужности код лептирица наступа сета — предзнак скоре смрти. Оне угину по полагању јаја, оне својим животом искупљују живот свога подмлатка. Мати умире да деца оживе. Она неће дочекати да види своје веселе малишане кад полете измамљени топлим сунцем. Али за ову сирочад постарала се сама природа, спремивши им богату гозбу у круницама мирисна и шарена цвећа!

У испуњавању материнске дужности многе лептирице показују доста обазривости. Неке савијају растово лишће у трубу, у коју полажу своја јаја чувајући их тако од студи и влаге. Ова труба је притврђена материјом која много личи на паучину или на свилу. Друге убирају лишће и у наборе улажу јаја, неке у пукотине биљне коре итд. Ова материнска болећивост је разумљива. Зимска студен десеткује јаја. Да би их што боље сачувале, мајке слажу јаја у гомилице. Улепљују их нарочитом материјом

коју луче у своме организму. Најзад озго их покривају меким, свионим мањама које скидају са свога тела. Тај адиђар матери није више ни потребан, јер ће она убрзо и угинути, вероватно својом старошћу толико задовољна, колико је била весела првих дана своје младости. Узмахнуће само још неколико пута својим малаксалим крилима; то ће њезиним малишанима бити последња мајчина милошта, последње због, последњи мајчин благослов.

* * *

Толико исто, ако не и више, брину се о своме потомству и многе бубе. Оне улажу своја јаја у биље или у животиње тако, да ларве имају у обиљу хране чим се изведу. Само један пример из ове групе. Буба је осредње величине. Крила су јој прошарана наранџастим мрљама. У доба кад нас највише интересује, ове бубе живе у друштву, или се бар моментано искупљају ради једног важног, заједничког посла. Кад нађу леш какве омање животиње, подвлаче се пода њ и почну га укопавати у земљу. Посао је тежак али иде прилично брзо. После неколико часова леш је неколико сантиметара у земљи. Тада женке улажу своја јаја у овај леш. Не остављају га са јајима на површини с тога, што би и леш и јаја првом приликом појела каква грабљивица.

Због ове особине буба се зове *гробар*. Име није лепо али сасвим прикладно.

Овај тешки и напорни рад диктовала је материнска љубав, неодољива брига да се своме подмлатку обезбеди опстанак. И ове мајке после извршене дужности мирно умиру.

Ако би леш случајно био на камену или на тврдој земљи, гробари би га удруженом снагом однели на меку и бухаву земљу. Само једну напомену на овом месту. Неки тврде да они све ово чине споразумно, други доказују да то бива нагонски, али и једни и други морају признати, да тиме гробари непобитно доказују своје родитељско старање.

* * *

Паук је прождрљивац; он је неуморљиви непријатељ слабијима. У његову свирепу срцу находи се и кутак пун родитељске нежности. Скоро нема опасности пред којом би мати стала, кад су јој у питању младунци. Bonnet је својим огледима нарочито истакао ову лепу особину у паукова.

Женка носи собом сва јаја у нарочитој кесици прилепљеној за тело. Заједно са том кесицом, баци је Bonnet у заседу мравијег медведа. Његова ларва је прави разбојник; она чека и бије из заседе. У песку ископа рупу и на дно њезино заседне завлачећи се сва у песак. Чим нађе на њу каква буба, засипа је песком док је не свали на дно, док је не ухвати. Ретко се која избави. На овако погибаоно место Bonnet је бацио паукову женку. Она журно измицаше, али несрећом, грабљива ларва дохвати за кесу с јајима, лепак попусти и кеса остаде у јами. Опасност беше велика, али ни тада мајка не изневери своју дужност. Кесица беше за њу силан магнет. Она се врати у јаму. Bonnet је гоњаше, али она остаде при своме, вољна да се и сама сахрани на месту погибије својих милих и драгих!

Кад се младунци изведу мајка их носи на себи. Удари ли се прутићем по њојзи, младунци се разбегну, она се узнемири, али се не одмиче од своје расплашене дечице. Устумара се тамо амо, као да би их хтела што пре прикупити. Ова љупка заједница растура се тек онда, кад младунцима више није потребна нега материна.

* * *

Ни пужеви нису небриге према своме потомству. И међу њима има примера пред којима се стаје. Један морски пуж прилепи своја јаја на какво суво дрвце и вуче га собом док се младунци не изведу.

* * *

Међу рибама је познат наш грегорац који гради у води гнездо за своје младунце. Ова ситна рибица ретком срчаношћу брани своје гнездо. Да не понављам оно што је познато. У богатом свету рибљем има још интересних примера.

Ајкула је гусар. Опасна је човеку, опасна је скоро свима морским животињама. Са њезином свирепошћу, чудновата је противност љубав материнска. Свога младунца родитељи дуго воде за собом. Хране га и уче лову. При најмањој опасности узимају га у своја пространа уста и ту га чувају док опасност не мине.

Друга једна морска риба показује и нежности и досетљивости. Да се младунци што брже изведу треба да је икра на површини, али да је вода не дохвата. Ради тога родитељи дувају под икру ваздух из уста. Он се купи у крупне мехурове, који се нижу један уз други. Како је ваздух лакши од воде, то он собом подиже и икру над воду. Кад ови мехурови попрскају рибе поново предузимају посао. Пази се да се свака штета за времена поправи, с тога родитељи не остављају ово мало место док се младунци не развију.

* * *

Направићемо овде скок и ако га у природи нема. Ни код жаба ни код корњача нису сасвим утрнули родитељски осећаји. Много би било да и за то наводим потврде. Прећи ћу ћутом и птице јер сам на другом месту о томе говорио. Напоминем само да би ласта и рода могле послужити као пример материнске љубави и за многе савршеније животиње. То вреди скоро и за све певачице. Кадгод је реч о птицама ја не умем обићи славују. Он испева што му треба. Песмом осваја драгу, песмом изводи младунце, песмом их животу учи, јер је њихов живот песма. Без љубави, без осећања има ли песме?

Пођимо даље. Гломазно тело китово од 150.000 кгр. цело затрепери при опасности њихова младунца. Peygard наводи да је кит раздробио барку на којој му беше заробљено љубимче. Мати се брине о младунцу пуне четири године по његову рођењу. Ако му је тешко пливати, она плива пред њим и разбија морске таласе; ако је уморено носи га на леђима. Menault наводи како мати у опасности узима младунче под пазухо и бежи. Ако га не може спасти, онда она иде напред, дочекује ударце њему намењене и гине не остављајући га. У оваким случајевима прима борбу са сваким противником.

* * *

Домаћи миш је немила животиња. То се већ не може рећи за његова рођака, за пољског миша. Он је најситнији међу мишевима. Кад се већ надају младунцима, родитељи исплету од житнога лишћа гнездо на житним струковима. Слично је птичјем гнезду. Постављено је меком травом, цветићима, топлим материјама. Породица је богата бројем чланова. О њезиној сигурности стара се мати. Циком објављује сваку опасност. Младунци то разумеју; сваки се ухвати матери за дојку, те она тако натоварена бежи

из гнезда. На исти се начин и гнезду враћају. Ако случајно изгуби ког младунца, враћа се да га нађе. Појединце преноси и устима.

* * *

Лавица је нежна мати, али страховити чувар свога подмлатка. Она само за младунце живи. Тада врло мало спава. Ко год се лежишту примакне — пропао је; нигде смрт није тако близу као ту. Материнска брига и страх чине да свирепост ове крвожедне животиње достигне свој врхунац. Кад младунци поодрасту, води их собом да их отац лову обучи. Она их храни, бирајући им најлепше комадиће. Понекад се лавићи играју с мајком као мачка с мачићима.

Многи природњаци поричу лаву нежност родитељску. Оптужују га чак да и своје младунце једе, али га многи и бране. Изузетака вероватно има као и у људском друштву. Утврђено је да он младунце лову обучава. Треба ли хране за целу породицу, његова је брига да је набави. Породица га очекне на згодном месту док он лови. Са волом од 200 кграма прескаче зид од 3 м. висине. Док младунци једу, он чува стражу; за то време ни залогаја не окуси. Задовољава се оним што му остане. Све ово тешко да би лав радио, да у њему нема ни искре родитељске љубави!

Тигар и тигрица слични су лаву и лавици; исте оптужбе, исте добре стране.

Капетан Williamson беше убио у Инђији два тигрића. Том приликом су људи нашли четири на истом легалу. Тигрица беше отишла да потражи хране. Два беху затворена у шталу, а два поклонили капетану. Они у штали урликали су врло много. После неколико дана зачу се ноћу страховито рикање тигричино. Она се јављаше овим малим заробљеницима. После дугог тражења беше нашла своју украдену децу. Из страха да тигрица не учини какву штету, пустили су тигриће. Мајка их однесе као што мачка мачиће преноси.

Мачка је пружила масу примера материнске нежности. Др. Франклин је посматрао како је пливајући преко пошире реке преносила своје мачиће.

Још је интересниј пример који наводи Брем. Њихова домаћа мачка беше окотила мачиће у сену на штали. Нађоше је после десетак дана. После петнаестину дана мачка дође мајци Бремовој тужно маучући. Трчаше час вратима час мајци Бремовој, као да је хтеде умолити да пође за њом. Учинише јој по вољи. Мачка отрча преко дворишта, хитро оде на таван, отуда донесе једно маче и спусти га пред ноге госпођине. Она узе маче, помилова га и спусти у своје крило. Мачка јој донесе још три мачета. Госпођа их све пренесе у кућу на топло лежиште. Мачка беше веома весела. Тек доцније приметише да их она не дои. На своје велико изненађење нађоше да јој је нестало млека. То беше једини разлог зашто је ова паметна животиња, ова брижљива мати предала своје несташне мачиће нези својих господара.

Материнску нежност мачка показује као и помајка. Она често одои и одгаји и туђе мачиће! Наводе се примери да је мачка нежно чувала чак и младе веверичиће!

Шта би се тек могло навести за интелигентна пса? Непобитна је истина да је једна нежна мајка пропутовала 160 километара само да пренесе своје младунце кући господареној. На том дугом путу морала је четири пута преплиавати широку Рајну.

* * *

Да завршим о мајмунима. Мајмунице су нежне мајке до самоодрицања. Оне пажљиво гаје своје младунце: бришћу их, купају их, носају их у наручју често притискујући их од милоште на своја прса.

Ж. АЈДУКЛЕВИЧ. УЛИЦА У БЈЕЉИНИ.

Гибони живе у друштву. Кад их ловци гоне остављају рањена друга, али мајка неће никад оставити рањено младунче. Она заједно с њиме гине, ако га не може спасти.

Позната је она истина: да је мајка стала пред пушчану цев, само да спасе своје младунче.

Још један случај. У њему је толико материнске нежности, толико интелигенције, да се мора примити са резервом. У провинцији Но-nan ловио је један ловац. Прилика га нанесе на мајмуницу. Нанишани је и стрелом рани у прса. Са великим болом она ишчупа стрелу из прсију, брзо дохвати своје младунче и подоји га. За тим журно набра три повелика листа у облику фишека, напуни их својим млеком и остави поред младунца. Неколико тренутака доцније издахнула је.

Овом примеру тешко је наћи равна. Он ће бити најлепши завршетак овоме чланчићу.

Кад је овако међу животињама, шта ли је остало за људе? Не помишљам на оне грубе изузетке. Неоспорно је дакле материнска љубав најузвишенија нежност. Зашто онда сумњати да је ишчупано срце материно довикнуло своме неблагодарном сину кад је пао: „јеси ли се убио, чедо материно?!“

Љуб. М. Давидовић

* * *

Ја сам прелистао књигу свих грчина,
Уморан и сетан већ бих мира хтео;
Све добро што нађох на стази живота
Беше: један цветак, и то полусвео.

Забачен, крај пута, он је мирно леж'о,
Помирен са бедом и удесом својим;
Кад га изненада моја рука диже:
Са судбином својом хтедох да га спојим.

И увелак дигох, притискох на груди,
Радост моја беше од небеске већа!
Свет с жаљењем рече: то је мртав цветак!
Ја сам себи рекох: то је твоја срећа!

Веровах у љубав, у тај свети пламен
Кад два срца дају све што могу дати;
У анђелску светост загрљаја чедног
Бића што умире и бића што пати.

Веровах у вечност, у добро на свету,
За ким овде доле жуде срца многа;
Верујући нађох идеал живота
И поново спазих изгубљеног Бога.

Веровах и љубих, љубих и умирах...
Јер уз срце бејах и сам живот дао:
Те ускоро поста диван, свеж и румен
Цвет за који дотле нико није знао

Ал' кад једног дана лепши путник прође,
Узаман сам срећу на грудима крио —
Похлепно и смело он се руком маши
И однесе цветак, мени тако мио.

Остадох без њега. Ништа сад не тражим.
Помрчина свуд се око мене спушта...
Ја стојим, не јурим за таштином људском,
Ни за земном срећом која ме напушта.

Мој је видик мрачан; нигде јасног зрачка..,
Имао сам звезду, облаци је скрише...
Путања се моја све већма сужава;
Без вере и наде шта ја чекам више?

Ја сам прелистао књигу свих грчина,
Уморан и сетан већ бих мира хтео:
О, тишино гробна, — боравиште вечно,
Ја сам те се давно, давно зажелео!...

Вој. Ј. Илић

Ђ у ђ а.

Из босанског сеоског живота

П. Кочић.

Освануо је лијепи, насмијани Ђурђев-данак. Све у радости и неописаном миљу плива и топи се. На љупком цвијетку, на њежном и зеленом листићу, на танкој и виткој гранчици опажа се нов, пробуђен живот.

Човјек се осилио, па некако поносито гледа, како га природа обасипље красом и љепотом. Пуне су му груди; хоће да препукну од неке милине, која му је тако нејасна, али коју тако силно осјећа у раздраганим и набреклим грудима. Срце му заигра — полетио би. „Хвала ти, Боже, на твоме дару!“ нехотице му се отме узвик из узбуђене душе.

Чудновато је Ђурђевско сунце! Оно старе подмлађује, а младима полет даје. Све, све му се радује и жељно га ишчекује, па и онај мали мравак, што тамо ми́ли по сувом прутићу.

I

Испод Крагуљева Брда по лукама расуле се бијеле овце и мали јагањци. По гдекоја овца брижљиво блёкне, а тек јој се мило јагњешце одазове, па се сито заигра преко меких и питомих лука.

Чобани се скупили, па се разговарају о зимушњим претрпљеним мукама: о оном великом снијегу, што је нападао о Часнијех Верига. Казују један другом, гдје ће, ако буде суђено, до године зимовати.

Најамник Ми́ће Зељковића, Благоје, младо момче, лијеп и спу́тан, као цурица — тек га се наусница хватила — поизмакао сам мало подаље, па мало-мало погледа Крагуљево Брдо. Њега као да не занимају чобански разговори и њихова проста и безазлена вијећања. Да, занимају и њега, али опет не тако, као нешто друго.

Чујете, причаћу вам.

Сироче је; нигдје никог нема на овом бијелом свијету. Преклањске године, биће уз оно пет дана, умрије му мати. Оца није ни упамтио, а друга му је сва оближња родбина прерано помрла.

Ништа ти није горе и жалоснije, него на селу остати сирота. Нит' ти ко има сашити рубина́, ни ко опрати, нити ко окрпити — нити имаш главе, ни узглавља, па ет'....

Његов отац био је човјек доста могућан и живолазан. Али уз буну ударише Крајишници, кад су оно полазили на Бању Луку, па све разграбише и попалише. Имао је два плуга волова, седам-осам крава, а држао је прилично и ситне стоке, те је могао врло лепо живкарити. Земља добра, па штогод човјек баци, стоструко рађа. Куд се окрене, беријет.... Пун амбар, пун тор, пуна кеса пусте каиме, а њива се угиба од рода. Стари беријет, па то ти је!

Чисто човјек, покојни Гавран — Бог да му душу прости — полуди. Ухвати неку бо́лу и лицем на Светог Николу исте године у тешким мукама издахну.

Мати му, Ђуја, послије двије године преуда се негдје тамо у Трамошњу. Преведе са собом и Благоја. Више дјеце није ни имала. Није им се дало у дјеци. Некако су била жестока, па не састави ни годину, пресвисни од силног дречања и плакања. Зато је Ђуја и надјела тако име свом Благоју.

Њега је очух почео у пошљедње вријеме попријеко гледати, те он једног дана побјеже у свијет. Стара Ђуја чупала је сиједе косе и туговала за својим јединчетом, док јој се Бог не смилова и не прими је себи.

Благоје већ од десете године пошао по најму. Пребија се од немила до недрага. Ходао је дуго којекуда, док се прије три године не нареди с Мићом, да му иде за сермијом.

Десет форинти, двоји опанци „кузолаше“ и руно вуне, ето, то му је ајлук од Ђурђева до Лучина. Са својом плаћом био је задовољан. У Мићиној кући било му је лијепо. Сва су га чељад пазила као свог укућанина; нијесу говорили *„наш најменик“*, већ *„наш Благи“*. С Милићем Мићиним пазио се као с рођеним братом.

— Сејо, је ли Благи дојавио овце на попасак? — пита Јагода, снаха Мићина, Марушку, кћер му.

— Богме, снашо, још нема нашег Благог. Одјавио је чак тамо иза Палачковића Гробља, па ето га још нема — одговара Марушка.

Тако га све наше село зове. Жйве душе нема да се на њ потужи. Са сваким он лијепо, па и с њим свако.

Једном му ушла сермија у зијан, па ће пољар мало набусито:

— Зар ти, дијете, не видиш, да је 'во ливада? Забранио је Ћокан, да 'вуда сермија пасе.

Њега нешто штрецну, па поцрвени као рак на угљену.

— Не ћу више, брате Миле, нијесам знао, да је...

П. ЈОВАНОВИЋ. АРБАНАС НА СТРАЖИ.

— Добро, добро, Благи. Знам ја, да си ти... Немој, знаш, више... — и пољару би жао, што набрекну на њега.

Благи је непрестано погледао уз Крагуљево. Жудио је да кроз густе гране расцвјеталог шљивика види оно за чим му срце куца.

Испред кошара Крагуљевих зачу се пјесма. Данас је Ђурђев-дан, па се дјевојке уз пјесму љуљају — тако се ваља. Чобани су познали глас. То је пјевала Тўба и њезина другарица, Пава.

Благом одлахну на срцу, а уздах му се нехотице оте из раздраганих груди. Хвати се за нанликани припашај, извади ћурлику, па засвира. Звуци су некако бôно одјекивали. Груди му се дизаху, а руке просто играле по рупицама јасне ћурлике. Она му је једини разговор и забава у самотним часовима пастирског живота. Никуд не иде без ње. Кад пред вече напâса овце, непрестано му је у устима. Многи му је сеоски момак завидио, што умије тако вјешто ћурликати.

— Не ишћурлика, Благи! Не гледа Туба на таке — вели Маркан, чобанин Мајсторовића.

Он се застиди као млада па не диже очију.

— Знам ја то и брез тебе, Маркане. Ја ћурликам, 'нако знаш, за своју вољу — вели Благи и мење ћурлику за припашај.

— Не знаш, Маркане, шта је коме суђено — кажу други чобани.

— Оно море свашта бити. Ама, кô ја велим, није 'нако прилике — опет ће Маркан. Нешто, дијете, наш Лазар... — он се уједе за језик, па да би то забашурио, устаде. 'Ајдмо, крећ'мо сермију. Скапа данас 'воће, на једном мјесту — опомиње их Маркан и прти торбу.

— Бога ми, тако је — одобрава му Благи, и кришом погледа уз Крагуљево Брдо и спази Тȗбу, како мȋну изнад шљивика на бунар.

II

У старе Анђе покојног Миле Крагуља има кћи. Крштено јој име можда и сама мати заборавила. Кад је била мала, зазваше је од драгости Тȗбом. Нико је друкчије и не зове. Она се не би знала ни одазвати, кад би је ко крштеним именом зовнуо.

Кућа старе задруге Крагуљâ била је далеко чувена. Стари Јово Крагуљ за добрих година могао је испећи по триста ока љуте шљȉве, све кô грома! А Јовина кулаша још се и данас добро сјећа силни Мухарем-ага Ђумишлић.

Његова је кућа била сваком широм отворена: калуђеру, попу, просјаку, путнику. Ко дошао, ко пошао — стари је Јово знао сваком угодити и по вољи учинити. Свак је благосиљао његов дом. Лијепи задрушки мир, ред и поредак владао је под кровом његова дома. Свако је чељаде знало свој посао, па је радило без поговора с вољом и увјерењем, да себи ради. Лијепи стари задрушки животе, како те брзо нестаде!

Стари је Јово увијек држао на јаслима два седленика, а носио се као какав харамбаша. Човане чакшире, па поврх њих цариградски појас, онда фермен са сребрним иликама, па по фермену биоградски гуњ, а на глави повисок фес, омотан црном памуром, испод које је вирила дебела кићанка. Па кад још узјаше помамног кулаша, а објеси кубурлуке са двије граше о седло преда се! Ej, стари земане!

— Кад заступи 'Устрија — прича Ристо, син Јовин — некако у јесен ћаћа умрије, ми се уз Часни Пост на четверо подијелисмо и од тад нам све удари натраг. Године почеше издавати, марва пропадати, а тешке мирије стезати. Ништа ми није у мом вијеку било жалије, нег' кад ћаћина кулаша мунташе за мирију. Пак кад га продадоше Мујкану, оном Циганину из Бронзењака, мало те не полуди'. Сиротиња и вукарештина обладала је са свију страна, ал' се још не дамо. Чуваћемо стари глас и поштење, а друго, како је Бог дао.

Брат Јовин, Миле, некако је брзо за њим промјенио свијетом. Иза њега остаде у највећој сиротињи стара Анђа са три кћери. Кућа без мушке главе — како је то јадно!

Некако се јадница копрљала и деверала. Двије кћери лијепо је удомила. Тȗбу, своје мило мјезимче, љубила је свим жаром материнске топле љубави. Њих двије остадоше у биједној и трошној колибици. Кад је Тȗба стала на снагу, ишла је по селу по надницама, да изради који грош за шаку соли.

Стара и немоћна Анђа сјећала се лијепих дана задрушког живота и са сузним очима испраћала је своје мјезимче туђину на њиву.

— Чувај се, 'рâно моја, свијет је, кô свијет. На данашњем земану лако је поклизнути и образ окаљати. Обуј се, зеницо моја! — вели старица.

— Не могу, најо, знаш, роса је, па ће ми обућу....

— Добро, добро, него материна.

Драго старој Анђи, што је тако паметна и чуварна.

Кад иде ца њиву, обуче бијелу, као снијег, кошуљу, метне на се сав мајчин пришав, па обућу под пазуху, а мотику, кад се копа, на раме, или срп, кад се жање, преко рамена, па хајд' весело на рад.

Тȗба! Ружна имена, а дивна створења!

Златна свиона коса окружава високо и ведро чело, под којим се необичним жаром свијетле грахорасте очи, осјенчене густим дугачким обрвама које једва да се не састају. Бијелим, мало од сунца припланулим, образима, дају особите чари оне двије јамице, што се редовно јављају са оним невиним и безазленим осмијехом — осмијехом који заноси и опија (Многи ли је за њим уздахнуо!). Па онај поносити, делијски ход, како лијепо доликује витком и правилно развијеном струку. А њедра, пуста њедра! Округла и једра, да пукну од једрине. Кад би стала, па наслонила пуне руке на накићену тканицу, па те погледала оним враголастим очима; на моју душу, да си Краљевић Марко морао би задрхтати.

Кад има цвијећа, увијек је закићена. За ухом јој стоји свјежи, румени ђулић, те лијепо одговара златној коси и љупком лицу; а стручак мирисавог босиока провирује испод фесића, мало натраг затуреног.

Сеоски су се момци ломили око ње. А како и не би? „Савила би по небу облаке, делај не би по земљи јунаке!“

(СВРШИТКЕ СЕ)

* * *

(СТЕКЕТИ)

Кеље, да из кала што ми младост прати
Отмем се и дигнем — моју душу свише;
Те с поругом хтедох пред лице ти стати,
Јер већ ти се заклех: Не љубим те више!

Вај! а данас опет цвета премалеће!
Свежим зраком трепти мирис што опија;
А струја живота крв ми снажно креће
И на моје срце ко мелем се свија.

Твоја обећања, пољупци, милоште
Јављају се опет у сећању моме;
Твоје дивне главе видим и сад још'те
Утиснути облик на подглављу своме.

Ја осећам душу како ми је кивна,
Како пламен мржње у мени се јати:
Ја те још'те мрзим, ах тако си дивна,
Мрзим, ал' не могу заборав дати.

Врати ми се, дођи! И славу и наду
И врлину сваку нек заборав збрише.
Пољупцима испиј моју душу младу;
Мрзим те, ал' дођи — и не бежи више!

Р. Ј. Одавић

ЖЕНСКИ ТИПОВИ ТУРГЕЊЕВА

— СТУДИЈА —

III

(свршетак)

Лик је своје јунакиње с једне стране одарио у већем степену оним племенитим осећањем, о коме смо до сада говорили, дотле је с друге стране допуњавао то осећање другим, такође великим и узвишеним — религиозном. Ово друго осећање прати наше јунакиње још из малена, оно у њима захтева дубока корена па и доцније одржава их у слатком уверењу да има неког вишег бића пред које ћемо отићи после свршетка свог земаљског живота. Да не говорим о оним невиним анђелчићима, који склапају своје ручице пред иконом Божје Матере; да не говорим о малој *Јелени*, како се познала с просјакињом Кањом, како је читаве часове проводила с њоме, слушајући њене приче, и како је после сама мислила да одене просјачко одело, узме орахови штап и са венцем од различка тумара по путевима. Религиозно осећање поминьем с тога, што је и оно један од фактора који су утицали на њихово даље развиће. Зар домаће погодбе и прилике, у којима се оне као деца кретаху, зар строга религија са великим примерима из Библије, нису постено стварали земљиште, на коме ће изнићи не сасвим обичне женске душе, већ карактери узвишени и велики. Сетимо се у каквим се приликама развијала лица, Аса, Јелена и др.

ГРОБ КНЕЗ-МИЛОШЕВА ОЦА.

Приче дадиље *Агафје Власјевне* о мученицима развијале су код *Лизе* тако дубоко и силно религиозно осећање, да су њиме били проникнути сви њени поступци, све жеље, све тежње. У свакој појави она је видела умешан прст неког вишег неземаљског бића. „Сада видите сами, да срећа зависи не од нас већ од Бога,“ говори она *Лаврецкому* и мири се са својим положајем, не предузимајући никаквих мера, да га колико толико уклони. Сваку ма и случајну недаћу или несрећу сматра као нешто, што је морало тако да буде, као казну за неку кривицу, о којој она сама нема никаквог појма. „Ми смо били кажњени,“ вели она *Лаврецкому*. А за што, због чега? — Она вам сама не уме рећи. И као таква, као „жртва лажног разумевања дужности и лажних мистичко-религиозних појмова“ (Авдјејев) она одлази у манастир с чврстим уверењем да врши последњу дужност. „Није она у манастиру тражила утехе, није очекивала заборава од самачког и посматрачког живота: Не! Она је мислила да принесе себе као жртву очишћења, мислила да учини последњи, виши подвиг самоодрицања, тако објашњује Писарев њен одлазак у манастир.

Неки критичари налазе у Лизину поступку чак и херојизам, с чиме се ја не могу никако сложити. На против, мени се чини, да човек код кога је тако мало енергије, силе одређених и сталних уверења, готовости и истрајности у борби, не може ништа херојско ни да учини, јер је немоћан да брани своја права, своју личност. А све то баш нађосмо код Лизе. Место да својим младим, свежим животом донесе користи и добра својој околини, она све своје силе закопава у манастир. Но, да је *Лиза* светла слика, један од најсимпатичнијих типова Тургењевских, да њена морална слика оставља далеко за собом личност Пушкинове Татјане, да је у њој оличен тип руске „баришни“ са свима њеним фазама, почев од дечје собе са дадиљом, па све до прве самосталности и слободе, — слажу се сви критичари, почев од Достојевског.

„Светлом се јавља *Лиза* у почетку, светлом пролази пред гледаоцима кроз све степене развића драме и таквом светлом скрива се у манастирску ћелију,“ вели П. Евстафјевъ.*)

Овсянико - Куликовскій врло лепо карактерише религију *Лизину* речима: „Код *Лизе* је била религија: мистичка љубав, у којој се огледала сва дубина, сва нежност и чистота њене природе.“ Сам Тургењев за њу вели: „Проникнута осећајем дужности, страхом да кога не увреди, добра а кротка срца, она је љубила све у опште и никога на по се; она је љубила једнога Бога одушевљено, бојажљиво, нежно.“ И предавши се њему на службу, она и онда, када *Лаврецки* дође у манастир, не даде знака, да је занима светско: „прелазећи с клироса на клирос, она прође близу поред њега, прође журно-смиреним корацима калуђерице — и не погледа на њега; само трепавице ока окренутог к њему једва задрхташе, само још ниже наклони она своје

*) «Новая русская литература.»

исушено лице — и прсти стиснутих руку још силније се притискоше један другоме. Шта су помислили, шта су осетили обоје? Ко ће знати? Ко ће рећи? Има у животу таквих тренутака, таквих осећаја... На њих можемо само пружити — и проћи.«

Религија *Софије* у приповеци „Чудан догађај« („Странная исторія«) сасвим је друге природе. Док код *Лизе* налазимо извесну личну слободу у религији, дотле је код *Софије* религија fixe ideé. Она је без воље, без свога „ја«. Библијом она тумачи и зашто тесне ципеле жуље ногу!

* * *

....„Понекад јој је долазило у главу да жели нешто, што нико не жели, о чему нико не мисли у целој Русији«, вели на једном месту Тургењев о *Јелени*. Дакле, још онда су се код ње јављале необичне, оригиналне мисли; доцније пак, кад је судба састави с *Инсаровим*, та се оригиналност још више испољава. Довољно је било да чује о том *Инсарову* чудне и тајанствене ствари, као што је и он сам био тајанствен; да чује о великим делима на која се он спрема, помињући уз то још и ту околност, што он не беше један од обичних руских људи које је *Јелена* на сваком кораку сретала, већ *туђин*, који се и приближавао више њезину идејалу, — све је то било довољно па да се она жртвује за тога туђинца, да се сва проникне његовим идејама о ослобођењу потлачене отаџбине, и да се решава да га прати на саму позорницу крвавих догађаја. Она гута сваку реч *Берсењева*, кад јој овај прича о *Инсарову* и тајанственим људима који га похађају. Дакле не само оригиналност руководи их у њиховим поступцима, него и чврста уверења и идеје, чији проповедници оне постају.

Колико оне теже за нечим необичним, оригиналним, навешћу још речи *Гагина* о *Аси:*

„Не, *Аси* треба јунак, необичан човек — или живописни пастир у стеновитим кланцима.«

Понеким идејама оне се могу дотле проникнути, да им оне служе као нека природна потреба. Оне су уверене у могућност њихова извршења и чине све могуће да га убрзају. У тој борби оне не знају за умор. Издржљивост и енергија, којом се хватају за дело, код њих је много већа него код јачег пола. Оне га шта више подижу и кад пада, храбре га и опет га упућују да иде све даље напред. Он то сам увиђа и диви се.

Како је велика *Маријана* у сравњењу са Неждановим. Док улазећи у народ са великим и племенитим замислима, да му помогне, да га научи, боље рећи, да се од њега научи („ти — незнани, но љубљени свим нашим бићем, свом крвљу нашег срца, народе руски, немој нас примити сувише хладно, и научи нас шта смо дужни да очекујемо од тебе«) *Нежданов* после неколико својих несрећних експеримената, почиње да сумња у своје силе, да сумња у само дело и могућност његова остварења.

„— Ја сам мислио, вели он, — да ја у дело верујем — а само сумњам у самога себе, у своје силе, у своје умење; моје подобности, мишљах, не одговарају мојим уверењима. .... Но сада видим, тê се две ствари не дају одвојити — па и за што се обмањивати? Не, ја у само дело не верујем. — А ти верујеш, *Марijана?*

— Да, Алексеју, верујем. Верујем свим силама своје душе — и посветићу овоме делу сав свој живот до последњег даха!«

Какав је могао бити крај *Неждановa,* чију је душу мучила сумња и неверовање с једне, и несрећна љубав с друге стране, јер је тиме и своју *Марijану* за навек изгубио — повући за ороз и крај свему...

Живот силних и великих карактера никад не представља собом низ обичних, једноликих, свакодневних појава. Њега као да непрекидно прати неки зли дух, који му не да мировати, који га подиже високо над обичним смртним, да га свом силом баци у бездну; и све његове функције као да носе карактер нечег трагичног, мистичног. Такве типове ми сретамо и у Тургењева: они свршавају или трагично или манастиром, или *изузетком* као Маријана, која се удаје за *Соломина* и улази у колосек обичног живота, и тако и свршава неприметно и тихо.

Потпуно трагичан свршетак налазимо код *Кларе Милићеве,* написаној поводом трагичне смрти на сцени чувене глумице Кадмине. Зар је мало трагичног, театралног у свршетку те бујне природе, која заволевши страсно, наилази на први отпор и решава се на очајни корак. Ми знамо њено детињство, њене каприце, њену бујност, оригиналност, својевољу, самољубље. Сва је она собом представљала противречје: она није хтела да се допада, није волела ласкање и никада ласкање није заборављала, као што није заборављала ни увреде; смрти се бојала и сама је себе убила! Она је често говорила: „Таквог каквог ја хоћу — нећу наћи... а други ми не требају.« — А ако нађем? — „Нађем ли... узећу.« — А ако се не да? — „Но тада... свршићу са собом. Значи, писам за то...«

За *Клару* су говорили да има трагичне очи, за *Сузану* („Сиротица«) да има трагичну црту око танких усана. Трагизам налазимо још и у приповеци „Ланскі снег« („Вешнія води«). *Марија Павловна* у приповеци „Затишје« свршава са собом само за то, што човек, кога она љуби не разуме ништа велико и узвишено.

Узев у обзир све до сада набројене у овој глави, пред нашим се очима ствара јасна слика о величини и моћи Тургењевских јунакиња. Ми видимо пред собом не просте женске, „које неприметно условљавају својим кратким опстанком могућност мушке борбе за више идејале«, већ праве херојиње, које ипак за то нису продукат фантазије пишчеве, већ реална, отргнута из живота створења, обучена у дивно рухо најсмелијег идејализма.

У односају јунака, својих сатрудника, оне изгледају још веће, савршеније, дивније, разумевајући потпуно дело којем служе, док су међутим јунаци, не! они не заслужују то име, — јадне ентузијасте и шупље фразисте.

„Све ви, руске женскиње, вреднije сте и узвишеније од нас мушких„ вели *Соломин Маријани.*

IV.

Јелена, Наталија и *Марijана* — дивна трилогија. То су веснице нове ере у животу руских женскиња. Типови који теже *раду* ваљаном и корисном. Основна мисао њихова живота јесте: чинити *добро* својој околини, своме народу, целом човечанству. На сваку недаћу свога ближњега оне су готове да се одазову. Почев од побожне *Лизе*, ми већ у малој *Аси* сретамо нејасан израз те црте, која код *Наталије* има још таман облик, код *Јелене* испољава се са одушевљењем и силином, код *Марijане* достиже апогеја. У свима кипе младалачке силе; но оне не знају јасно на што да их употребе. Оне траже вођа, који ће их повести на прави пут, траже судију својим жељама, својим тежњама, и оне их налазе код човека, кога су заволеле свом својом душом.

Наталија срета *Рубина* који јој својом пламеном речју отвора нове хоризонте, уноси је у нови, непознати јој до

сада свет, — свет немачке романтичне поезије и философије: „Из књиге коју он држаше у руци, просто су се лиле звонким струјама у њену душу дивне слике, нове, светле мисли; у срцу њезину потресеном благородном радошћу великих осећаја тихо се разгоревала света искра одушевљења.“ Светлост и топлина окружавали су је, и она је очарана гледала у свог идола, гутала сваку његову реч. У њој се врши препорођај — од шеснајестогодишње девојке ствара се силна женска, у њој кипи енергија и она тражи излаза да се утроши за велико и корисно дело. „Ко тежи к великом циљу“ вели она *Рубину*: „тај већ не сме мислити о себи. А зар женска није у стању оценити таквог човека? Верујте, женска не само да разуме пожртвовање: она уме сама да се жртвује.“ — чинити добро.... да, то је главно у животу. Но како чинити добро?“ И опет потреба за вођа, за наставника који ће јој указати прави пут.

Јелену укоревају („Савременикъ“, 1862. г.) за што је после смрти Инсарова отишла у сестре милосрђа, кад је могла употребити своје силе на корисније дело. Ја бих хтео да знам, а на какво корисније дело? Шта је могла она друго корисније да предузме, нашавши се у туђини, на бојном пољу, него да иде у милосрдне сестре, — у осталом, зар тај положај није велики и хуман? Они јој одричу сваку идеју и сматрају је као нервозну девојку која тражи силне утиске. „Ако искључимо из ње романски ореол, који је окружује, шта ће од ње остати? „Нервозна госпођица с

Р. ОТЕНФЕЛД. ИЗБОР КМЕТА У ДАЛМАЦИЈИ.

А погледајте само оно несташно девојче *Асу*, како дрско жмирка својим тамним очима и са забаченом кудравом главицом како се као дивокоза пентра по најстрменијим стенама, надвирује се и смеје бездни. Но гле, мину тренутак, несташлук прође, лице побледе, праменови косе падоше на очи, она се замислила: „Поћи некуда далеко, на молитву, на тешки подвиг, а дани одлазе, живот ће отићи, а ми шта смо урадили?“ Може бити те су речи и нехотице слетеле с њених усана, но оне нису избачене бесмислено, оне су продукат целокупне унутарње борбе, која је најзад нашла одушке тим готово наивним тоном.

За *Јелену* сам Тургењев вели;

„Још из малена она је жудела за *радом, радом о добру*“. А у своме дневнику, који је писала за све време, она на једном месту вели: „О, кад би ми ко год рекао: ево шта ти треба да чиниш. Да будеш добра — то је мало: главом набијеном „идејама“ поцрпеним из романа и журналних чланака.“ [1]

Чернишов [2] приближава се правој истини и ја не могу да не извадим читав један пасус из његова дела:

„Она је за нас без сумње идејална по оној жудњи да чини добро, којом је прожмано њено срце, — по дубини, сили и искрености онога осећања којим она тежи к томе добру и одаје му се; сама њена љубав оснива се на тој тежњи; код љубљеног човека она је и нашла оваплоћење те високе тежње и за то се она тако радо и решила сјединити с њиме своју судбу: њена се љубав к Димитрију узвишавала и обасјавала високим радосним сазнањем, да

[1] Николаевъ: „Тургеневъ“ 1894. г.

[2] Лишніе люди и женскіе типы въ ром. и повѣст. П. С; Тургенева, 1896. г.

ће заједно с њиме служити великом делу, унети у то дело своје жарке тежње, које су, како знамо, тако неуздржљиво избијале из њене душе ... *Јелена* не уступа *Лизи* у целини своје моралне слике, у висини и јачини својих погледа и уверења; но заједно с тиме, она се, без сваке сумње узвишава над *Лизом* страсном жудњом чинити добро у корист ближњег, оним, пуним самоодрицања алтрујизмом, који ми сматрамо за једно из најглавнијих преимућстава праве човечје природе.“

А зар *Маријану* не руководе исте жеље, зар напуштањем куће *Синјагиних* и одласком у народ, не жели томе народу добра и благостања, зар се њено срце не пара видећи у каквом незнању и сиротињи пропада тај народ, коме сви желе добра речима а не делом. Па ипак поред свега тога нашли су се критичари, који, вероватно уверени да се женска у опште не може тако високо попети, да сам јунак *Нежданов* изгледа пигмејем пред њом, одричу њихове либералне принципе. Ево како они карактеришу *Маријану:* „Све њене тежње к „опрощенію“ и сва њена агитаторска дела своде се на то, што се преоблачи у просто народно одело, и у улози уображене „чумички“ „моетъ горшки и щиплетъ куръ“, као што јој је саветовао *Соломин*, ради припреме к „спасењу отаџбине“. (Буренинъ).*)

Ево шта други критичар о њој вели: „*Маријана* — то је девојка умно ограничена, но прави се паметном, природа бездарна, сва проједена тупим самољубљем, хвалисањем до ненормалности, завидљива и злобна: ..... пошто је кокетовала с револуцијом, она „пристраивается“ полазећи за *Соломина* — тако да у слици „идења у народ“ не игра готово никакву улогу“ (Николаевъ).**)

Егојизам мушки и ту се показао у свем својем блеску.— Најзад и код *Ирине,* те робиње своје страсти, по некад сине као искра инстинктивног добра. „Ти видиш како сам ја покварена“ вели она готова плачући *Литвинову:* „спаси ме, истргни ме из ове бездне док још нисам сасвим пропала....“

И заиста било је врло различитих мишљења о њој. Неки су мислили да је то идејална врлина, кад се решава да жртвује свој сјајни положај осећању љубави према *Литвинову* и постављали су је редом с *Наташом, Асом, Лизом* и *Јеленом* (Страховъ); неки су видели у њој јадну мученицу средине, у којој се она кретала, и најзад неки су је сматрали просто за презрену развратницу. Ја пак лично сумњам шта више и у чистоту њених осећаја према *Литвинову.* Ја видим у томе просто каприц разнежене, богате госпе, која је тежила за разноликошћу и променом већ изанђалих утисака. *Скабичевскій* има у многоме право велећи за њу да је то тип женскиња 30. година, но који се може и сада срести — тип разочаране „баринье“ која пати од досаде и проклиње своју околину а у исто је време неподобна да прстом покрене, да би се из ње избавила. —

Осим опште црте, о којој је до сада била реч, ових рационалних женских типова, како их назива Овсянико — Куликовскій, а који су и били предмет мога посматрања, — изучавајући их, пред нама се простире слика свију како друштвених тако и литературних покрета 40. и 60. година. Оне су веснице нових епоха, у њима је нејасна, мутна слутња о потреби живота, нових људи, која је захватила све тадање руско друштво. „Спољашњи притисци нису заустављали, бар у извесном тесном кругу људи, развиће нових мисли. Оно што се није смело говорити отворено, у штампи, говорило се кришом, знацима“ (Пипынъ). Хегелевски клуб Станкевича 30. год., у коме се обрадила критика Бјелинског, и социјалистички клуб Герцена 40. година приготовљавали су умове к великим реформама које су и наступиле почетком 60. година: као ослобођење сељака и др. судске и земске промене.

Школа белетриста 40. година са Тургењевом на челу, може се заиста сматрати за славну епоху руске литературе. Она је умела да споји у себи Пушкинску објективност, уметничко посматрање свега, што је било у руском животу појетичног и прекрасног, са негативно-сатиричким правцем натуралне Гогољевске школе, која је обраћала главну пажњу на недостатке и несавршенства руског живота. Она је дала руској литератури читаву плејаду таквих величина, као што је Тургењев, Толстој, Достојевски, Гончаров. Од западних писаца на њу су имали највише утицаја Виктор Иго и Жорж Занд. Тај утисак налазили су неки (Буренинъ) у Тургењевској *Јелени,* наводећи да је узета из литературних извора Жорж Занда, јер се такве фразе у устима женске могу наћи само у њеним романима, и да оне не одговарају руским јунакињама.

Између многих других социјалних и политичких питања, и женско питање није прошло за Тургењева непримећено. Он се њиме веома интересовао, тиме се може и објаснити она његова особита љубав према женским типовима, оне симпатичне црте, којима их је обдарио и она надмоћност над мушкима. Док оне изгледају светле и узвишене, они се јављају у лицу *Рубина, Лаврецког, Литвинова, Санина* и јунака *Асиног.* Да, то је интелегенција, елита руског друштва. Они су пуни знања, идеја, одушевљења, благородних тежња, али дела, дела нема. „Нѣтъ еще у насъ никого, нѣтъ людей, куда ни посмотри“ вели Шубин. Када се сукобљавају с грубом истином, они подлежу, падају, јер теоријски знати живот, значи, не знати га. „*Фраза ме је убила!*“ могу све те ентузијасте рећи заједно с *Рубином.*

Ја завршавам своје рефлексије. Ја сам дао одушке својим осећајима. И на завршетку једно само молим, допустите ми да скромно и искрено упитам: „Имамо ли и ми, српска омладино, своје *Рубине, Лаврецке, Неждановe?*“

Петроград 1900. год.

Вој. С. Поповић

*) Литературная дѣятельность Тургенева 1884. год.

**) Тургеневъ 1894. год.

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО

NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

I

Пред тамницом

Гомила брадатих људи у мркој одећи и сивим високим шеширима, помешана са женама од којих неке ношаху капице а друге бејаху гологлаве, стајаше пред једном дрвеном грађевином са вратима од масивне храстовине оковане гвозденим клинцима.

Оснивачи нове колоније, ма каквим утопијама о људској срећи и врлини да су се у почетку заносили, одмах су припознали као прву практичну потребу да један део новога још нетакнутога земљишта намене за гробље а други за тамницу. По том правилу може се закључити да су праоци Бостона саградили прву тамницу негде у близини Корнхила, од прилике у исто доба кад означише прво гробље, на имању Исака Џонстона и око његова гроба који је постао средишна тачка свију гробова у старој порти Краљеве Капеле. Несумњиво је дрвена тамница, петнајест или двадесет година после оснивања града, била већ нагрижена зубом времена што је давало још тужнији изглед њеном намрштеном и мрачном лицу. А рђа на гломазној гвожђарији њених храстових врата изгледала је старија од свију ствари у Новоме Свету. Као све оно што припада злочину, изгледаше да никад није ни била млада. Пред овом ружном грађевином, а између ње и колскога пута, пружаше се ледина сасвим обрасла коровом и травуљином, које очевидно најбоље одговараху земљишту што тако рано понесе цео цвет људске цивилизације — тамнице. Само са стране врата, са кореном готово под самим прагом, дизаше се жбун дивље руже, покривен, у ово јунско доба, својим нежним цветовима, који као да нуђаху свој мирис и брзо пролазну лепоту сужњу при улазу у тамницу, и осуђеноме злочинцу кад излазаше из ње да буде предан судбини, као да би тиме хтели рећи, да велико срце Природе има љубави и сажаљења за њих.

Чудним удесом, овај ружин жбун одржао се кроз целу историју; али да ли је он био само последњи изданак старе поносне дивљине, који је дуго надживео гигантске борове и храстове који га негда својом сенком покриваху, или је, као што се има пуно разлога за веровање, избио за стопама свете Ане Хочинсонове кад је она ушла у тамницу. не можемо расправљати на овоме месту. Нашавши га на самоме прагу наше приче која мисли да сад остави ова кобна врата, шта можемо друго учинити, већ узабрати један његов цветак и понудити га читаоцу. Он ће може бити послужити као символ неког благог моралног цвета што ће се наћи у развоју приповетке, или ће ублажити тужни завршетак ове приче о људској беди и слабости.

II

На тргу

Једног летњег јутра, пре двеста и више година, велики број бостонских становника беше се искупио на ледини пред тамницом са очима упртим у гвожђем окована храстова врата. Код сваког другог народа, као и у доцнијим данима историје Нове Инглиске, тужна строгост, што у камен претвараше брадом обрасла лица овог доброћудног света, могла је једино слутити на какав тежак, страшан задатак. Она је могла, у најмању руку, значити да се очекује смртна казна каквог страшног зликовца, на коме је законска осуда само потврдила осуду јавога осећања. Али, по овој првашњој оштрини пуританскога карактера, сличан закључак није се могао извести. Могло се десити, да су или какав лени роб-слуга, или непослушно дете које су родитељи предали грађанској власти, имали да буду кажњени на шибалишту. Могло је бити, да какав Квекер или други који јеретик треба да бичем буде изагнан из града, или какав беспослени и залутали Индијанац, кога је ватрено пиће белога човека навело на неред у улици, камџијом буде отеран у сенку шумâ. Могло је бити и то да каква вештица као госпођа Хибинсова, џандрљива удовица судијина, треба да умре на вешалима. У сваком оваквом случају, огледаше се иста свечаност у владању гледалаца, као што и приличаше народу код кога се вера и закон беху поготову слили у једно, и у чијем карактеру обоје беху дубоко утиснути, тако да и најблажи и најстрожији чин јавне дисциплине беху подједнако достојанствени и страшни. И одиста, јадна и хладна била је симпатија коју је од таквих гледалаца очекивао кривац на губилишту. А после, казна која би у нашим данима била глупа и смешна, могла је онда бити досуђена са готово истом достојанственошћу као и сама смрт.

Вредно је поменути једну околност тога летњега јутра када почиње наша историја, да жене, којих беше неколико у гомили, изгледаху да са нарочитом пажњом очекиваху извршење казне. Доба није било толико преуглађено да би какав осећај непристојности уздржао женски пол да не изађе на улицу и да се у датој прилици не тиска кроз гомилу до најближег места око губилишта. Морално и материјално грубљи су били живци у тих жена и девојака старога инглискога кова него у њихову лепом потомству, удаљеном од њих за шест или седам нараштаја; јер, кроз тај ред наслеђа, свака је мајка предавала своме детету блажу крв, нежнију и пролазнију лепоту, и слабију физичку грађу, ако не и карактер слабији и несталнији него што је био њен. Жене које стојаху око тамничких врата биле су из онога доба када је мушкобана Јелисавета, краљица инглиска, била доиста верни представник пола. Оне су биле њене земљакиње; говеђа печеница са пивом била је њихна телесна храна а душевна ни за длаку нежнија. Весело јутарње сунце осветли широка плећа и развијене груди, округла и румена лица која су одрасла на далеком острву а још не бејаху побледела ни омршавила у ваздуху Нове Инглиске. А поврх свега, ове матроне говораху са таквом смелошћу и отвореношћу, која би нас данас задивила како по тону тако и по садржини говора.

„Друге моје, поче једна педесетогодишња жена грубих црта: чујте да вам кажем и ја нешто. Зар не би било боље да ми старије жене и непорочна црквена паства судимо таквој једној неваљалици као што је та Јестира Прина. Шта велите на то, драге моје? Да је та несрећница дошла пред нас пет, што сад стојимо овако заједно, да јој судимо, да ли би се извукла са таквом осудом какву су изрекле побожне судије? Ја не мислим, доиста!“

„Кажу“, рече друга: „да је пречасни отац Димесдел, њезин пред Богом пастир, просто убијен што се таква брука догодила у његовој пастви.“

„Судије су богобојажљива господа, али одвише милостива — то је истина“ додаде једна трећа постарија госпа. „У најмању руку, требало је да ударе жиг усијаним гвожђем на Јестирино чело. Госпођа Јестира мрштила би се на то, знам зацело. А овако — много ће се ње тицати шта ће они ставити на груди њезине одеће! Ама, помислите само, зар она не може то покрити брошем или другим каквим безбожним накитом, и ићи улицом исто тако холо као и пре!“

„Ах,“ уметну блаже једна млада жена са дететом на рукама: „нека је, нека покрије знак чим хоће, али бол од њега биће увек у њезину срцу.“

„Шта ми ту причамо о знацима и жиговима на грудима њезине одеће или на челу?“ развика се једна жена најружнија и најсвирепија од свих ових самозваних судија: „Та је жена обрукала нас све, и треба да умре. Зар нема закона за то? Има га доиста и у Светом Писму и у законику. Нека судије припишу сами себи ако им се невршење закона плати тиме што ће њихове жене и кћери поћи путем порока!“

„Бог с нама, жене!“ повика један човек из гомиле: „зар нема друге врлине у жена осем оне коју улева страх од вешала? Та то је страшна реч! Мир, жене, мир! јер кључ се окреће у брави, а сама госпођа Прина ено излази.“

Врата се изнутра широм отворише, и на њима се указа, као црна сенка у сред сунчева сјаја, тужна и кошчата појава градскога полицајца са мачем о бедрима и са палицом свога достојанства у руци. Он оличаваше собом целу немилу оштрину пуританскога законика, и беше му дужност да га до најмањих ситница примени на преступницима. Пружив напред левом руком свој званични штап, он метну своју десну на раме једне младе жене, коју тиме повуче напред, докле га она, на прагу тамничких врата, не одби покретом пуним природнога достојанства и јачине карактера, и корачи у слободан ваздух као својом властитом вољом. На рукама држаше дете, чедо од три месеца, које се намршти и окрете на страну своје мало лице од сувише живе светлости дана; јер његов живот, досада, беше једино познао сиву полусветлост ћелије или кога другог мрачног одељења тамничког.

Кад се млада жена — мајка овога детета — сасвим појави пред гомилом, први јој покрет беше да дете пригрли јаче на своје груди, не толико нагоном материнске љубави колико да би тиме сакрила знак који беше или израђен или прикачен на њезину оделу. Али ипак, судећи мудро да један знак њезина стида слабо може служити да сакрије други, она од једном узе дете на руку, и са ватром на образима али са осмехом пуним пркоса, и погледом који се не обара — погледа свуда наоколо на своје суграђане и суседе. На грудима њене одеће, на финој црвеној чоси, окружено укусним везом и фантастичним цветовима од злата, сијаше слово **А***). Оно беше тако уметнички израђено, и са тако ванредним изобиљем маште, да изгледаше само као последњи и најприличнији украс њезина одела, а раскош при томе могла је одговарати укусу њене младости, ма да је веома премашала границе које су одређивали укупни обичаји колоније.

Млада жена беше висока и врло елегантне појаве. Коса јој беше црна и густа, и тако глатка да сунце блешташе на њој; њено лице, поред тога што је било лепо по правилности црта и богаству израза, чињаше онај утисак што га даваху високо чело и дубоке црне очи. Она беше госпоствена, по укусу женске лепоте ондашњега доба, чија се карактеристика више огледала у стасу и достојанствености него по њезиној пролазној и неразумљивијој грацији која је данас њена одлика. И никада није Јестира изгледала госпоственија, у класичном значењу те речи, него кад изиде из тамнице. Они који су је раније познавали и надали се да ће је видети скрушену и помрачену страховитим облаком, задивише се и зачудише кад је угледаше у свем сјају њене лепоте, која блисташе у ореоли беде и срама у које беше бачена. Можда је какав осетљиви посматрач налазио нечега особито болнога у томе. Њено одело које је сама за ту прилику у тамници спремила, и по своме укусу дотеривала, изгледаше да по својој смелој и живописној особености изражава стање њезина духа и очајну непопустљивост њезине ћуди. Али тачка која привлачаше све погледе, и која као да преображаваше ону на којој беше — тако да људи и жене, који беху навикнути на Јестиру, добише утисак као да је сад први пут виде — беше **скерлетно слово,** тако чудно увезено и осветљено на њезиним грудима. Оно имађаше моћ мађије, издвајаше је из обичних односа са човечанством и преносаше у неку нарочиту сферу.

„Она је вешта везу, то се види доиста“ примети једна од женскиња: „али да ли је икада која жена, пре ове окореле неваљалице, измислила тај начин да то покаже? Ето вам, драге моје, шта значи смејати се у брк нашим побожним судијама и поносити се оним што су они, поштована господа, мислили да је казна.“

„Требало би“, мрмљаше најокорелија од старих жена: „да ми саме свучемо богато одело са срамних плећа госпође Јестире; а што се тиче црвенога слова које је она тако особито увезла, ја ћу јој дати какву поцепану фланелску крпу да направи друго, приличније!“

„Ох, умирите се, друге моје — умирите се!“ шапташе најмлађа дру́га: „немојте да вас она чује! Нема ни једног убода игле у том везу који она није осетила у своме срцу.“

Намрштени полицајац махну сада својим штапом. „Склони се, народе — у име Краља, склони се!“ повика. „Начините пролаз; а ја вам обећавам да ће госпођа Јестира бити намештена тамо где и људи и жене и деца могу лепо гледати њезин красни накит од сад па до један час по подне. Нека је благословена Масачузетска Насеобина, где је кривица јавно кажњена! Хајдете, госпођо Јестира, и покажите своје црвено слово на тргу!“

Путања беше одмах начињена кроз гомилу гледалаца. Са полицајцем напред, а праћена поворком жена намрштених и непријатељских лица, Јестира се упути месту означеном за њену казну. Гомила радозналих и немирних ђака, разумевајући врло мало од свега тога, осем што имађаху пола дана распуста, трчаху пред њом осврћући се непрестано да загледају у њено лице и плачљиво дете и срамно слово на њеним грудима. Од тамнице до пијаце не беше далеко. Кад би то растојање било мерено Јестириним осећањем, можда би то и био дугачак пут; јер ма како да је било холо њено понашање, она је патила од силна бола са сваког корака оних који се тискаху да је виде, као кад би њено срце било ишчупано и бачено на улицу да га сви газе и да му се ругају. У природи је нашој својсто, чудно и благодатно, да патник никад не зна, у тренутку кад га подноси, колико је силан бол, већ га сазнаје једино по јаду који после долази. Са поготову веселим кораком прође Јестира овај део свога искушења, и приспе до неке врсте губилишта на западноме крају трга. Оно стајаше баш испод крова прве Бостонске цркве и изгледаше да је стално ту намештено.

И доиста ова срамна би́на беше део казнене машинерије која сада, од два до три нараштаја, само бу̂ди историјске успомене и живи предањем међу нама, али је у старо доба била одлично средство за ширење грађанских врлина као што је икада била гилотина за време терора у француској. У кратко, то беше узвишица од дасака, изнад које се дизаше облик тê казнене направе тако удешен да у своме загрљају обухвата човечју главу, па је тако изложи порузи светине. Сами идеал срама беше оличен у овој направи од гвожђа и дрвета. Нема веће казне, чини ми се, за нашу природу, — па ма каква да је кривица преступникова — казне теже него забранити кривцу да сакрије лице од стида; а што и беше суштина ове казне. У случају Јестирину, као и у многим другим, осуда је била да остане на узвишици, али без огрлице и оквира око главе. Знајући добро шта је чека, она се попе уз дрвене степенице, високе колико човечји узраст, и тако беше изложена око̂ној множини.

*) Почетно слово речи *adilturess* = прељубница.

Да се какав католик нашао међу гомилом пуританаца, можда би видео у овој дивној жени, тако живописној по оделу и изразу, и са дететом на грудима, нешто што би га подсетило на слику Богоматере коју су толико славних сликара надметали се да представе; нешто доиста што би га подсетило само по противности са том светом сликом безграничнога материнства, чије дете беше дошло да искупи свет. Овде, пега најтежега греха у најсветијој особини човечанскога живота, даваше утисак да је свет само црњи због лепоте те жене, и још грешнији због детета које она беше родила.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Арнолд Беклин.

У једном од последњих бројева „Симплицисимуса“ израдио је Аристофан немачког сликарства, Тома Теодор Хајне, пригодну копију Беклинове слике „Ћутање у Шуми“, („Das Schweigen im Walde“) на један самосвојски начин. Величанствено и тихо корача једнороги јарац створ Беклинове фантазије — кроз густу, прастару шуму, носећи на леђима женску која са подигнутом главом а опрезно као кошута ослушкује, неће ли се од куда чути какав шум који би дубоку тишину прастаре шуме нарушавао. Копија је верна оригиналу, само што је Хајне везао столетне грмове телеграфским жицама а под покрио телеграфским честиткама. Овом сликом, којој је дат назив: „Ћутање у официјалној шуми“, хтео је Хајне да пребаци немачком цару држање према Беклину, великом покојнику. Цар, који је пређе честитао инглиском писцу и борцу за империјализам (разуме се инглиски), Киплингу, сликару Кнакфусу, драматичару Лауфу, ит.д., људима који немачкој уметности нису ни из близа оно што је покојни Беклин, није нашао за вредно да бар испуни најобичнију формалност према великом покојнику: да изјави саучешће његовој породици и ако је ову формалност указивао чак и породицама туђих уметника. Немачки цар, који веома радо води главну реч и у уметности, хтео је овим својим актом да покаже, како му се правац Беклинова рада није допадао и да његову смрт не сматра као велики губитак за умегност. Ово изгледа на први поглед мало чудновато али може ли човек — па ма то био и цар — коме је највећи уметник: сликар војничких парада и церемонија, сликар званичних физиономија, сјајних униформи и кирасирских чизама, може ли такав човек разумети Беклина? Може ли се неко једновремено дивити и Антону Вернеру и Арнолду Беклину? Зацело не. Коме величина сликарске уметности лежи у маси театрално изведених фигура, томе је разноврсност, дубина и чистота колорита Беклинових слика и његови акорди боја, они акорди који су створили епоху у сликарству, нешто неразумљиво и непојмљиво, нешто што ни царска-памет није у стању да схвати.

Истина, морамо признати, да Беклина и није данас лако разумети. У времену када уметници, као Вернер и Менцел, троше сав свој труд и таленат да овековече династију Хохенцолера разним историјским моментима, у којима су сјајне униформе, шаблонисана марцијалност и огромне телесине Фрицових гренадира главни сиже. У времену када сецесионисти остављају простоту и јасноћу природе на страну а импресионисти је до егзактности копирају, — тешко је оценити уметничку вредност радова човека који ради природу не са природе но из себе сама. Познато је да Беклин није никада радио са природе, то јест није никада снимао. Он је природу само студирао, гомилајући утиске у себи да их доцније, када буде требало, из себе црпе. По читаве часове седео је Беклин непомично на једном месту посматрајући један исти предео или предмет, испитујући га до најмањих ситница, не служећи се при том никада ни кичицом ни оловком. Овако је он студирао и дознавао најразноврсније нијансе светлости, хоризонт разне сценерије и групе, структуре каквог отпалог листа, каквог камена, једном речи уносио је у себе целу природу. Само овако дубоко студирање и његово изврсно памћење омогућише Беклину да се еманципује копирања. — Може се слободно рећи да је Беклин ставио себи у задатак да уметност у својој унутрашњости треба да буде потпуно природна, т.ј. да одговара природи, али облик и начин постајања треба да јој је независан и слободан, те да на тај начин дâ израза саме себе. Према томе, садржине ради, треба пустити човековој творачкој фантазији на вољу, а облика, форме ради, треба се навикавати да се из огромне масе појединих појава издвоји оно што је најбитније па тек ово концетровано и појачано репродуковати. Држећи се ових принципа, Беклин је постао први Landschaftsmaler Деветнајестог Века и јединствени свију времена: постао је *Беклин*.

Беклин је, како сам каже, рођен 17. октобра 1827. год. у Базелу. Одређен да буде трговац као и отац му, покуша судба да уништи у њему вољу ка сликарству коју су можда и нехотице у њему пробудиле очева радња (израђивање и трговина свилених трака) — и слике Холбајнове у Базелском Музеју. Место трговачког духа, разбукта се у њему воља још већа и чвршћа, и једнога дана увери се отац Беклинов да му је син и сувише глуп и ограничен за радњу. По наговору старог германисте Вакернагела буде допуштено Беклину да учи сликарство, и од тада почиње његово уметничко чергарење и плодоносни рад. Прво је отишао у Женеву. Брзо се наситивши слатког идилизма свога учитеља *Calame-a*, оде Беклин у Диселдорф где постаде ђак пејзажиста Ширмера. У Ширмеру је нашао, тада романтици наклоњени Беклин, изврсног учитеља, бар за прво време; учитеља који му је давао оно што је сваком почетнику потребно: храбрости и поуздања. Да је Ширмер доиста био од утицаја на свога ђака види се и данас још по неким сликама које је Беклин још под непосредним утиском Ширмерове школе радио у Риму за време свог првог тамошњег бављења. Тек што га је Ширмер мало дотерао и руку му ослободио, а Беклина спопаде неки грозничави, цигански немир. Као што му се у Женеви није допадао Calame-ов идилизам тако му сада постаде досадна нежна љупкост Ширмерове школе, као и романтика гробова и Риналдинија осталих Диселдорфских сликара. 1847. год. оде у Антверпен, али га и одатле најури старинска тајанственост и строгост школе. Он се врати у Базел где поче копирати Рубенса и студирати Холанђане. После шест месеци видимо га где напушта Базел и одлази у Париз баш када је нови француски колоризам био у најлепшем цвету и када је Кутирова (Couture) слика „*Римљани из доба пропадања*“ одушевљевала Јевропу.

Париз постаје судбоносан по Беклина. Слобода и оштрина потеза његове кичице — особина која се нарочито на његовим сликама из шесетих година истиче — резултат су утисака што их је скроз и скроз разрађена француска уметност тадањег времена учинила на њ. Не мањи утисак на младог уметника учиниле су и страховите сцене које се одиграваху по Париским улицама 1848.—49. године. Једнога дана мораде и Беклин, и ако преко воље, да суделује у борби око неке барикаде, а сутрадан гледаше

млади уметник како гомилу устаника стрељају под његовим прозорима. Политички догађаји не оставише ни материјално стање Беклиново на миру: радња оца његова пропаде и тако остаде разнежени син богатог трговца на парискоj калдрми. 1849. год., не могавши се више задржати у Паризу, врати се Беклин у Базел и ступи у војску да одслужи свој рок. Годину дана доцније налазимо Беклина у Риму. Треба познавати тадањи Рим и његово уметничко друштво, а нарочито друштво Немаца у које је Беклин дошао, па онда тек да се појми шта то значи провести седам година борбе и мизерије у Риму а не пропасти. „Док су уметници других народа“ — вели Франц Х. Мајснер у свом делу „Das Künstlerbuch“ — „у уметничким делима старога Рима гледали само уметност т. ј. само спољашњу лепоту њихову, дотле су Немци са критичком, њиховој народности урођеном педантеријом тражили да испитају све тачно и прецизно, не само са уметничког но и са научног и литерарног гледишта. И док су се они тако мучили, њихов се још необрађени нежни организам уметности све више и више убијао и губио, док се млади одушевљени уметници не претворише у хладне и трезвене теоретичаре. Колико је и колико младих и ватрених уметника пошло из Немачке у Рим да се врате као прости испитавачи“. У овакав елеменат доспео је и Беклин, и ко зна како би и он прошао да му не беше његове снажне, готово рећи грубе швајцарске природе и друштва тројице очеличених уметничких организама: Рајнхолда Бегаса, Песинија и Фајербаха. Доспевши у друштво ове тројице а снабдевен у души идејама Ширмера из Диселдорфа, Рубенса и других Холанђана, Француза Poussin-a и старог Холбајна, почиње Беклинова седмогодишња борба за насушни хлеб и усавршавање његова талента. Из тога су доба његове слике „Фаун учи шеву певању“, „Предео са Нимфом“, „Бунар“ и још неке. 1853. године ожени се сиромашни Беклин још сиромашнијом али дивном Римљанком Анђеликом Пастучи. Ова му женидба материјално стање још већма отежа.

Тако радећи и борећи се проживе седам година и тада га спопаде опет стара чежња за променом. Поред помоћи пријатеља, нађе се и једна добродушна Немица која откупи Беклинову слику „Пан у трсци“, уверена да чини неко доброчинство. Није ни слутила да би данас сваки Јеврејин тисућегубо платио ту слику. — И тако се једног кишевитог дана крену путничка кола. Беклин је седео до кочијаша на боку, држећи своје урамљене слике а Анђелика сеђаше у колима. Око кола беху Бегас, Фајербах и књижевник Алгајер. „Хајдете са мном! У Риму нећете никада ни до чега доћи“. Овим се речима опростио Беклин са својим пријатељима.

Беклин се настани у Минхену, где га очекиваше последње искушење. Израдивши поново, или боље рећи прерадивши своју римску слику „Пан у трсци“ и изложивши је 1857. у Минхенској Изложби, разболи се и он и два му детета од тифуса, и буде због немаштине пренесен у градску болницу. „Пан у трсци“ изазва неописану узбуну. Уметнички образована светина трчала је као на чудо да види ту слику непозната уметника, за којег се чуло да лежи са децом у болници. Минхенска Пинакотека купи ову слику плативши за њу огромну суму новаца, и беда беше уклоњена а име Беклиново постаде чувено. После кратког времена Беклин напусти поново Минхен и оде у Хановер где га беху позвали да ради слике на зидовима виле Конзула Ведекинда. Свршивши овај посао, Беклин се врати поново у Минхен 1860. год. где му је његов „Пан у трсци“ међутим задобио два одушевљена обожаваоца: познатог песника Павла Хајза и чувеног мецена сликарства, грофа Шака, који се свима силама трућаху да Беклину набаве средстава која би га за увек сачувала материјалних неприлика. Наскоро их и набавише. У Вајмару је тада живео — да не кажемо владао — Велики Херцег Карло Александар, који беше скупио све капацитете уметничке. Ту беше Лист, Ленбах, Генели, Бегас, Прелер и к њима буде позван и Беклин, са понудом да се прими професуре на сликарској школи, што Беклин и прими. Настанивши се у Вајмару, почиње права каријера славног уметника. Беше без материјалних брига, живећи само за своју уметност, окружен уметницима првога реда. Нарочито је на Беклина утицао чувени пијаниста Лист. Из тога доба свака Беклинова слика и данас још важи као јединствено ремек дело. У ову групу рачунају се слике: „Пан плаши пастира“ (у Шаковој галерији) и „Венус шаље Амора“.

После две године, 1862., налазимо Беклина поново у Риму и ту му постају слике „Пут ка Емаусу“, „Анахорет“, „Вила на Мору“ (репродукцију ове слике донела је и „Нова Искра“ у 2. броју од 1899. г.), „Римска крчма“ и друге. 1866. год. враћа се Беклин у родно место, и ту остаје све до 1871. год. Стара пословица „Нико не може у свом селу бити пророк“ обистинила се код Беклина. Базелске њиме не беху у стању да разумеју свога земљака и његова уметничка дела која је у Базелу радио, као н. пр. „Флора са својом децом“ „Аполо са дуплом запрегом“, „Медузина глава“, „Краљ Давид са харфом“ и т. д. и он се 1871. године креће за Минхен где остаје до 1874. год. у друштву свога пријатеља и заштитника грофа Шака. Од 1874. до 1885. год. живи Беклин у Флоренци; од 1885. до 1892. у Цириху а од 1892. до своје смрти опет у Флоренцији. — Од почетка 1873. год. почиње Беклин да ствара један до тада потпуно непознат свет — бар непознат с онога гледишта са којег нам га је Беклин показао — свет Сатира, Нимфа, Кентаура, Тритона, и т. д. И од тога се датирају његове чувене слике „Борба кентаура“, „Пани лове рибу“, „Сирене“, „Морска Змија“ и т. д.

Шта да речемо о вредности Беклинових дела? С правом вели Мајснер, да су све то културно-историјска дела. Као човек, Беклин се може сматрати читавим проблемом. Читајући историју Беклинове борбе и нехотице се човеку намеће презирање према свету, јер ретко је којему уметнику учињено толико неправде као Беклину, Доживети већ 1857. год. велики успех, бити већ тада од уметничких великана признат за генијалног творца, па тек у деведесетим годинама примити опште признање (пошто се 40 година борио, поред материјалних незгода, још и са огромном масом и клеветника и глупих надриуметника), — доиста је више но борба за идеју. Најновији покрет у уметности, како сликарској тако и белетристичкој, баш и кад не би имао никаквог другог успела до тога што је разбио окове и распутао стеге уметности и подигао Беклина на достојну висину огласив га себи за свога духовног вођа, заслужује од љубитеља праве божанствене уметности искрену захвалност.

Ј. Адамовић.

У Скопљу. крајем јануара 1901.

Светосавска прослава у Скопској гимназији испала је како се само пожелети могло. После црквеног обреда и сечење колача изговорио је лепу беседу изабрани митрополит, Г. Фирмилијан, о значају дана, захвалив уједно гостима на походи, којих је било толико, да нису сви могли ни стати у дворници у којој је прослава одржана. Међу гостима беше доста турских виших чиновника и официра и скоро сви виђенији странци уз представнике овдашњих конзулата, уз српског генералног конзула и свега његова особља.

Програм светковине био је и леп и смишљен и богат. Концертни део отворен је Хамидијом (Султановом химном), коју је врло лепо отпевао ђачки гимназијски хор. Обе песме Змајовине „*Под иконом*“ и „*Светом Сави*“, декламоване су врло добро, а тако исто и Прерадовићев „*Путник*“. „*Ускликнимо с љубављу*“... потресла је срца свих присутних. Руска песма „*Ој за гајем*“ и словеначка „*Звонови*“ акламовани су бурним пљескањем од страних гостију. Странци су били не само задовољни него управо усхићени певањем ђачкога хора, а поглавито дечјим сопранима и тачним извођењем, за које највећу хвалу заслужује млади хоровођа, вредан, предан и миран, скромни ђак VI разреда гимназије. Његовом школом и извођењем био би задовољан и који старији диригент и музичар. Ми странци одадосмо му заслужено признање. Говор Г. Танасија Ј. Пејатовића,

наставника, *О песми и певању* био је управо круна ове прославе и, да се послужим изразом свога друштва: „то је била *химна* песми“.

Концерат је и завршен Хамидијом. За тим је настало послуживање и играње, уз свирку *„Виле“*, Београдског тамбурашког друштва које се у тај мах десило у Скопљу. Ово весеље наставило се и по подне. Свет је долазио и одлазио, а споредне улице и кровови околних кућа беху препуни гледалаца игре и весеља у дворишту гимназијском. На игранци беше и повећи број наше заблуделе браће, која се топљаху од задовољства, слушајући дивну српску свирку и играјући своје народне игре. Тек у мркли мрак разишао се свет, хвалећи свечаност и забаву. —

У вече је био концерат с представом. Тој забави присуствовао је само Г. Фирмилијан, наставнице Више Женске Школе, наставници гимназијски и три четири позвана странца, једва толико је простор допустио. Остала публика беху ђаци из гимназије. Певање је и опет ишло врло лепо и складно, али представа је задивила све присутне. Даван је Трифковићев „Школски надзорник“. Позорница је била према приликама и простору лепо удешена и декорисана. Али наглавније беше сама представа. Она је текла лепо и без запињања и ако не беше *шаптача*. Представљачи су се држали доста природно и слободно, чисто не би човек веровао да су то ђаци из VI разреда и да ти приказивачи никада нису ни завирили у какво позориште, а камо ли видели и гледали представе. Победу је однела „Савета“, учитељева ћерка: њу је такође представљао мушкарац коме су баш пред саму представу обријали његове лепе наусснице. Његово држање, и ако је нешто висок за женску фигуру, било је одмерено и природно; говор лепо удешен, јасан, разумљив и опет женски; а певање му беше изврсно. Кад се све узме у обзир, то беше једна од најбољих пијеса тога вечера.

Певање и представа толико су раздрагали присутне, да су остали у игри и весељу до 3 сахата, изузимајући Преосвећеног Г. Фирмилијана који је отишао после представе. —

После оваке прославе и онакога задовољства странога света, није чудо, што је културна победа српска и што је онако испала и забава у корист *српских основних школа* овдашњих, која је приређена 21. о. м. у хотелу „Турати“, чији је локал био тога вечера препуњен, које домаћима а још више странцима. Ово је била права *победа*. Забаву су походили најодличнији гости Скопски, на челу којих је био сам валија са својом свитом. На све је присутне учинила ова забава велики и дубок упечатак а поглавито на валију који је око 11 сахата наредио, те је и његова ћерка (девојка и јединица) доведена на забаву, на којој су сви гости остали до 2 сахата по поноћи. Чистога прихода пало је на каси 600 динара у злату. Но највећа је добит ипак културна *победа!*

Један странац.

Наше слике

Руска идила (сликао Н. К. Пимоњенко). — Дах нечега блиског и сродног веје из ове слике кад је Србин посматра. Да ли је доиста тако или то долази од српских симпатија према руском народу, не умемо рећи; тек нама је драга ова слика која нам износи један идиличан моменат из руског сеоског живота.

Из старог Ниша (по фотографији). — Слика представља Нишку Сахат-Кулу и куће око ње из године 1877. — У скоро ћемо изнети пред своје читаоце и неколике слике из данашњег Ниша. —

Представници српског народа из Босне и Херцеговине (по фотографији). — Како је српском народу у Босни и Херцеговини показује и ова наша слика народних представника који се до сада залагаше, а који ће и даље радити о добру народном. На овој слици нарочито пада у очи хармонија између народа и свештенства, коју би наши непријатељи врло радо помутили. Ради важности послова о којима се ови изабраници баве, износимо ево и њихова имена.

У првом су (доњем) реду, с лева у десно: Перо Лазић, општ. председник (Столац), Симо Танасић, члан одб. (Добој), Лазо Јовановић, предс. (Д. Тузла); поп-Стјепо Трифковић, (Сарајево), Прото Јов. Пећанац, (Варцар Вакуф), Вој. Шола, (Мостар); Глиг. Јевтановић, (Сарајево); Коста Кујунџић, (народ. прваци); Хаџи прото Илић предс., (Тешањ); Х. Миле Попадић, прота, предс. (Кључ); Стев. Ковачевић, чл. одб. (Брчка); Ристо Јовичић, предс. (Модрич).

У другом су реду: Тосија Станић предс, (Градачац); Васо Црногорчевић, чл. општ. (Д. Тузла); поп-Лазар Марковић, свешт. и предс. (Мачковац); поп-Јов. Врањешевић, (Добој); поп Никола Шкорић, (Вршани); поп Мих. Јовичић, изасл. свешт. из (Брчке); поп-Петар Максимовић, предс. (Трново); Симо Јовановић, предс. (Бијељина); поп Коста Душанић, предс. (Прибинић); поп Стојан Тркулић, предс. (Језеро); поп Јеврем Станковић, предс. (Чечава); Коста Максимовић, изасл. (Шамац); Јевто Костић, предс. (Брчка).

У трећем су реду: Јово Наериловић, предс. (Гламоч); Милан Илић, предс. (Маглај); Тодор Јовановић, предс. (Обудовац); поп Стојан Врањешевић, чл. одб. (Бос. Нови); поп Ђорђе Поповић, предс. (Купрец); поп Луко Чупић, (Сарајево); поп Владимир Пејовић, протонамесник (Маглај); поп Димитрије Лукић, (Бијела); поп Душан Кецмановић, протонамесник (Бос. Костајница); Никола Цикота, чл. одб. (Дубица); Коста Јовић, предс. (Бусовача); Гавро Попадић предс. (Коњиц); Перо Шантић, изасланик (Мостар).

У четвртом су реду: Мих. Хаџи Стевић, предс. (Грачаница); Јово Јонић, предс. (Власеница); Стево Николић, пред. (Зворник); Цвијетан Бобар, предс. (Јања); Дамјан Павловић, предс. (Високо); Јован Ковачевић, предс. (Дервента); Стјепо Српкић, изасл. (Сарајево); Миле Петровић, чл. одб. (Кључ).

У петом су реду: Тодор Јовановић, предс. (Обудовац); Симо Малић, подпредс. (Бос. Градишка); Мићо Којић, изасланик (Рогатица); Перо Дрљача, предс. (Бос. Нови); Р. Павловић, подпредс. (Сански Мост); Мих. Михајиловић, предс. (Жупањац); Ристо Кондић, чл. одб. (Приједор); Лазо Милиновић, предс. (Приједор); Богдан Милановић, изасл. (Бос. Петровац); Јово Штековић, чл. одб. (Бос. Нови); Јанко Мисављевић, предс. (Бос. Дубица); Илија Поповић, чл. одб. (Чајниче).

Скопљанка (по фотографији). — У прошлом броју донесосмо слику Битољке, а у овом сестре њезине Скопљанке. Судбина им је иста, невоље заједничке, па су им једнаке и наде. —

Гроб Кнез-Милошева оца (по фотографији). — Вишња, мати Кнеза Милоша Великог била је прво удата у Брусницу за Обрена, а после смрти његове преуда се у Добрињу за Теодора Михајиловића, с којим роди: Милоша (1780.), Јована (1787.) и Јеврема (1790.) — Као кнез српски подигао је Милош Велики храм у Горњој Добрињи, где је пренео из Средње Добриње прах оца свог и обележио га плочом на којој се чита натпис: *„Овде лежи тѣло поч. Ѳеодора, оца Нѣгове Светлости Госиодара и Кнеза Српскогъ Милоша Обреновића, кои му и ову свету предстоѣку цркву за упоковнiѣ душе сазида и подиже. — Престави се месеца Новембра 15, 1802. Вечна му памятъ!“*

Улица у Бјељини (сликао Ж. Ајдукјевић). — Бјељина је дивно српско место са нешто више од 10.000 становника. Насељеност околине и живи саобраћај обележавају овај град као чисто трговачки, те му предстоји лепа будућност. Поред свег овог, најлепше му је обележје јака српска свест о коју се до сада изломиште многа копља. —

Арбанас (сликао Паја Јовановић). — Са чела му се чита за што је на том месту. Улазак је забрањен, па ти је боље обићи око овог стражара него ли га ма о чему питати.

Избор кмета у Далмацији (сликао Р. Отенфелд). — Обичаји су снажно обележје народности. Ето, и у дѣлу српског народа што у Далмацији живи, поред највећег броја обичаја, једнак је и обичај о избору кмета. Кметовска палица, «декрет» што га бирачи предају новоизабраном кмету, обичај је народни у већем делу Срспства, а како се у Далмацији врши показује ова слика. —

Божественная слоужба; *по сриском народном мотиву, сложио Ст. Ст. Мокрањац. Ово је дело наградио Српски Архијерејски Сабор.* — Доиста је ово једна од најређих појава у нашој музичкој литератури, како рече Г. уредник. Слажем се с њиме да је не треба пропустити без речи у јавности, па с тога се радо подухватам ове пријатне дужности.

Оцењивати рад Г. Мокрањца нисам намеран. Њега су још пре седам-осам месеца оценили стручњаци светског гласа: руска цензура за црквене композиције (пошто је Г. Мокрањац испрва намеравао, да своју службу у Русији штампа). Она је изнела овакав суд: «Божественаја служба Г. Мокрањца служи на дику и понос *не само сриског народа, већ и целог православља.*»

Како је ова оцена, која у врло мало речи веома много казује, за све православље, а особито за нас Србе, од врло велике културне важности, како она као таква мора да интересује сваког Србина који прати душевне творевине свога народа и његових великана, то је потребно и расветлити факта на основу којих је она донесена. То ће бити мој задатак на овоме месту. С тога хајдмо у цркву, да чујемо «Божественују службу.»

После песама из *Малога Входа* чућемо коровођа где интонује B-dur за «*трисвјатоје*», т.ј. «Свјати Боже.»

Мелодија ове песме забележена је у F-dur-у, и то схваћена на широкој основи. Она нам по своме органскоме склопу представља корал од шест стихова; пет са ферматом на деветом такту, и један стих међу њима с ферматом на петом такту. Свих шест стихова су у F-dur-у. Хармонизовати корал од шест стихова, свих шест у једном тонском роду, тако да није монотон и без интереса, нити је обичан нити лак задатак. Ну компониста га је решио тако срећно и природно, да на први поглед изгледа, да решење његово није могло друкчије ни бити. Сам текст песме «Свјати Боже...» захтева величанствену, мајестетичну музику, и тај је карактер, у потпуном смислу те речи, народној мелодији и придодат вештом хармонизацијом. Већ први акорд доњега доминанта F-dur-a, B-dur-a, даје речи «Свјати» праву боју. Многога би композисту оно прво B на слогу «Свја» завело на g-moll, те евентуално целу мелодију као мол схватио, што не би ни у колико одговорило садржини саме песме. Други би можда на прво B узео доминантни септакорд од F-dur-a. Оба се случаја не могу ни упоредити са дејством онога у оригиналу, т.ј. доње доминанте B-dur-a. Почев од тога првога такта корачају гласови великим импозантним и поузданим корацима напред, врло интересантно, како мелодички, тако и хармонски. По гдегде почињу да се јављају пролазне ноте. Друга строфа, слична у обради првој, пружа нам нове хармоније и мало више покрета у гласовима. Трећа се строфа покреће потпуно котрапунктски, имитујући тенор, који први има реч, уносећи тако већи покрет у гласове. Интересан је у истој строфи тако звани Trugschluss у A-dur-у, на «крјепки.» «Слава оцу....» нева наизменце мушки кор, измешан са мешовитим. Покрет у гласовима бива још живљи. Пета строфа «свјати безсмертни» образује кулминациону тачку песме. Ту је кор издигнут на највећу висину, ушестостручен, баси удвојени, ту долази до правога форте, после кога се кратким путем враћа у пијанисимо. Шеста строфа узима са свим други карактер но прошлих пет, то је већ и темпом означено «Tranquillo e poco largo», која звучи у пијанисиму, а по карактеру тако, као да песму «Свјати Боже. ..» завршује анђелски хор с неба, пошто је Бог услишио нашу молитву, те се кор једва чује. Бас бриљира са контра B и великим C, које даје карактеру песме нешто величанствено и свечано, баш као педали оргуља. Завршеци свих шест строфа су у F-dur-у. Из овога се јасно види, како је компониста умео да штеди музичким средствима и тек на правом месту да их употреби, чиме је не само монотонију народне мелодије отклонио, већ саму песму необично интересном и лепом учинио. Хармонизација је врло занимљива, и може се свима нашим млађим музичарима препоручити као редак пример за хармонизовање и обрађивање корала овакове природе.

Пошто је ђакон прочитао, чућемо наше велико «Алилуја.» Оно је у G-moll-у, у темпу Andante. Почиње га тихо сопран, а затим прихватају остали гласови по реду до баса. Сама мелодија је, као у опште све народне мелодије, врло неправилно образована. То је карактеристика свих народних мелодија. Још је пак интересније да сама мелодија, тако кратког става, модулира кроз разне тонске родове. Почев од G-moll-a, иде у C-moll, F-dur и завршује се доминантом F-moll-a. Хармонизација је интересна и модерна. У другом «Алилуја» налазе се два такта секвенца врло занимљива. После завршеног «Алилуја» у C-dur-у, доминанти од F, узима «И духови твојему» себи C-dur за тонски род. После овога, т.ј. пре и после јеванђеља, чућемо у истом тонском роду: «Слава тебје Господи», maestoso, које доиста звучи снажно, са пуно одважности и величанствености. Одговарања а јектенија такође су састављена из народних мотива и врло лепо хармонизована у пијану и пијанисиму. Особито је лепо тришуташње «Господи помилуј», које почиње пијанисимо и бива све јаче и јаче до меџофорте на крају. Сва су ова одговарања на јектенија држана у C-dur-у, и то врло тихо, Recitando. Ти дијалози између свештеника и кора, ако се прециозно изведу, дејствују врло повољно. Ну ако тога није, а уз то служи службу још само један свештеник, те је број јектенија повећан (великим «Господи помилуј», «Тебје Господи» и т. д.), то онда та одговарања поред све своје лепоте могу постати монотона, јер тада их има двадесет и три на броју, међу њима су деветнаест «Господи помилуј.» Унети у та одговарања живот и разноликост, задатак је коровођа.

Пошто смо одговарајући на јектенија прешли у литургију верних, чућемо наскоро једно «Амин» на тону F, унизоно, пијанисимо. Иза овога «Амин» почиње непосредно «Херувика I-ог гласа», рађена по народним мотивима у F-moll-у, темпо Andante religioso. Овде се компониста није строго држао народне мелодије са оним силним трилама и украсима, већ је умео вешто да их отклони и одбаци, а право језгро да задржи, и да поред тих основних мотива, не уносећи пак ни један туђ, даде комаду уметнички облик и садржину. Мелодија ове «Херувике», као и мелодија «Алилуја», подсећа прилично на Грегоријево*) певање односно *џенције*. Први став «Херувике» до «јако да царја» састављен је из четири дела. Прва два дела до «трисвјатују пјесан» крећу се у потпуном пијанисиму. Тек «трисвјатују пјесан« је у форте, за којим долази «припјевајушче» у једном фугату од три ноте, које се протеже почев од баса у I и II тенор, алт и сопран, па се опет после њега враћа у пијанисимо. Четврти део «свјакоје нињe», почиње тенор тихо са доњом доминантом F-moll-a B-moll-ом, сматрајући га као тонику, а у другом такту упада кор са својим доминантом, и модулира у принципу шестогласно, непрестано крешчендујући, док не дође до интересних секвенаца код «отложим» са басом у октавама, после којих се опет поступно враћа у пијанисимо. Интересне су овде на крају код

*) Папа Грегор у VI. веку, по њему име.

«отложим», као и у првом делу код «тајно», имитације између тенора, сопрана и баса, које и звуче врло добро. Не мање је оправдано поменути отворене паралелне квинте, одмах још у почетку код речи «херувими» и то на слогу «ми», између тенора и баса, што у осталом није ништа ново, али је врло лепо примењено. Ну много интересније су парарелне квинте између баса и сопрана, код речи «образујушче» на слогу «зу», које се због алтерираног квинтсекст-акорда на Des потпуно губе, тако, да их и вешто уво на први мах у кору може приметити. Цео овај став херувике рађен је сав контрапунктски тако да је тешко одредити, који је глас по мелодичком саставу лепши, да ли сопран, алт, тенор или бас. Гласови се кроз целу «Херувику» крећу тако природно и пријатно за певача, да сваки певач, сваки глас за себе, налази највећег задовољства певајући је. У њој има довољно места, где су тенору и сопрану пружене прилике да покажу своју висину, а тако исто басу и алту своју дубину; слушалац пак што чешће слуша, у толико налази више насладе у овој полифоној и мајсторски израђеној «Херувици.» Она је једна од најбољих тачака у служби компонистовој.

Бацимо поглед на руску, тако обилату црквену литературу, и повуцимо паралелу између наше Херувике првога гласа и руских Херувика. Скоро све Херувике разних руских компониста, без разлике, само су у дуру, што у осталом и одговара карактеру самога текста. Ну како у нашим народним песмама, као што је познато, превлашћује мол, како наш народ и радост и жалост изражава, то се та његова особина и овде опажа. Наша је херувика у молу. Даље ћемо наћи, да је први став «Херувике» до «јако да царја» код Руса састављен из три дела, и то тако, да се први део понавља три пут придавајући му нови текст, и на крају трећег понављања обично је завршетак мало продужен у облику Cod-e.

Као што сам напред рекао, «Херувика» Г. Мокрањца, има четири дела, где је сваки део за себе друкчије обрађен. Мотиви пак, који су заједнички у сва четири дела, одржавају органску целину између њих и дају комаду потребно јединство.

О другом ставу «Херувике», «јако да царја», после Великог Входа нема ничег новог да се каже. У њему нема ничега, што није било у првом делу.

После завршеног «јако да царја» у F-dur-у (разрешеном молу) долазе одговарања на молбана јектенија, која су лако, просто и лепо обрађена. Она су у C-dur-у.

После тих одговарања на молбана јектенија, чућемо песму «Оца и сина» у C-dur-у, Andante moderato. Она почиње једним G унизоно. Овде се мора поменути једна умешност Г. Мокрањца, у самом бележењу наших народних мелодија, а то је, да је све ове краће ствари, које се не певају по такту већ по ритму, забележио онако, као што се певају, *ритмички*, а није их стезао у тактове. О ово су се неки ранији скупљачи и обрађивачи тих мелодија грешили, натурујући овим ритмичким мелодијама на силу такт, коме се оне не прилагођавају. Такт и ритам није свеједно!

После очитаног «Вјерују» чућемо, оставши у C-dur-у, «Милост мира....», «И со духом твојим» и «Имами ко Господу.» Ово последње у темпу Adagio са дубоким басом и пијанисимо.

«Достојно и праведно», такође ритмички исписано у C-dur-у Moderato, почињући једним g унизоно, не напушта тонски род за све време, већ се врло интересно креће по разним својим хармонијама. Од места «Тројиџе» где бас одважно прелази у велику септиму, од C на h, одакле се «лајттон» окреће низа степенице, развија се један велики крешчендо, од пијанисимо до у форте, одакле се кратким путем врати опет у пијанисимо.

Сад приступамо најсвечанијем тренутку у нашој служби, кулминационој тачки. Приступамо песми, коју су певали Јудеји при свечаном уласку Светитељеву у Јерусалим. Ту кор из пуних грла, у пуноме форте запева свечано и одушевљено, Maestoso, «Свјат, свјат, свјат...», т. ј. «свети, свети, свети, Господе Савоте, пуни су небо и земља славе твоје.» Код «Благословен грјади» и т. д. пређе кор од једанпут у пијанисимо, одакле почињу врло интересно пронађене секвенце (бас се креће у кварти), на који је начин и у музици представљено неко кретање, ход, долазак. Са сваком секвенцом кретање је живље, тако исто кор се постепено пење и у јачини, све дотле док не дође на потребну висину да изрекне «Осана во вишњих» т. ј. «Слава богу на висини.» И ова је песма ритмички забележена.

На овоме месту промени кор тонски род и C-dur замени његовом доминантом. На тај начин чујемо «мало» и «велико Амин», отпевана у G-dur-у.

После ова два «Амин» чућемо песму «Тебје појем» у G-dur-у, у темпу Adagio ma non tanto. Бас држи у почетку на једно девет нота орглпункт, на дубоком g, док остали гласови певају пијанисимо. Почетак ове песме је такође ритмички забележен, а после «Тебје благодарим Господи...» прелази у такт од $^4/_4$. Одатле, па до «И молим ти сја...» креће се кор непрестано у пијанисиму с малим нијансама. Код «И молим ти сја, Боже...» мења се такт у $^3/_2$. Ту ћемо чути интересантно фугато почев од сопрана па до баса. Њиме је врло вешто имитовано звоњење од четири различна звона, као кад би једно за другим отпочела да звоне, почев од најмањег па редом. Последње «И молим ти сја» враћа се опет у $^4/_4$ такта, у коме кор и завршава песму.

После «Тебје појем» долази «Достојно» Andante animato, интересно у сваком погледу, како по хармонизацији тако и по облику. Мелодија «Достојно» креће се непрестанце кроз G-dur и то између пет тонова a — e. Народна је мелодија, буди узгред речено, врло монотона и примитивна, тако да би је многи музичар одбацио као неупотребљиву. Шта је с њом наш компониста учинио? Он ју је пре свега исписао у тактове, затим је пустио, као и код «Тебје појем», да бас држи у почетку орглпункт на доњем g све до «присноблаженују.» Цео тај део дотле обрађен је инструментално, т. ј. подсећа на инструменталну музику. Од речи «Јако во истину» и т. д. дели се тенор на двоје и пева фигуре у таквом стилу, у каквом се пише за два валдхорна, што дејствује врло лепо и оригинално. Код «присноблаженују» стане бас са својим G и пусти сопран да почне сам «присноблаженују», затим прихвате алт и тенор, док код «и матер» не упадне и бас, и од тог места иду сва четири гласа до краја заједно. Цела је мелодија одатле па до краја хармонизована у g-dur-у, с малим модулацијама, у колико то сама мелодија допушта, те јој је тиме бар у неколико поменута монотонија ублажена. Завршетак је пун и снажан. — Чисто је невероватно, обазревши се на просту мелодију «Достојно», да је могуће било у њега унети толико интересности, како у хармонији, такои у вођењу појединих гласова.

После «Достојно» одговара кор у C-dur-у на јектенија. Међу њима вредни су особитог помена «Велико Господи Помилуј», «Велико Тебје Господи» и «Велико Амин.»

После песме «Један свјат» у C-dur-у, написаној ритмички, долази «Причастен» у g-dur-у, Adagio ma non tanto, почињући петогласно, т. ј. сопран, алт, два тенора и бас, при том са врло интересантним вођењем гласова. «Хвалите» је став из три дела. Други део није ништа друго, већ поновљен први, са другим текстом. Трећи део пак почиње четворогласно женски кор са два такта «Хвалите», на шта му одговори мушки кор такође са два такта «Хвалите.» Занимљиве су хармонизације на слоговима — *ли*, — *те*, т. ј. a-moll — II ступањ, а следује му VI e-moll. После мушког кора почињу алт и сопран; за њима упада тенор с малом имитацијом, а тако исто и бас у октави, и у трећем такту (шестом од почетка овог става) развије се велико крешчендо у форте и ту корача кор широко и снажно у врло интересантним хармонијама и појединим гласовима, и изговара: «Господа с небес.» Затим се понови тај став и иде на секундо: «Хвалите јего во вишњих, алилуја. «Завршетак је снажан, пун и величанствен, спуштајући се у последња два такта до у пијанисимо. Цело се «Хвалите» даје врло добро нијансовати.

После «Причастног» чућемо: «Благословен грјади...» које почиње у пијану и расте, крешчендује, све до речи «Бог Господ....»; занимљиве су овде већ поменуте секвенце. Ова је песма исписана ритмички и хармонизована у B-dur-у. «Видјехом» је такође држано ритмички у B. Ове су партије, које се дају врло брзо певати, понозвучне, са интересним хармонијама.

«Да испољнатсја» такође је ритмички забележено у B-dur-у; креће се четворогласно све до «собљуди». Код «собљуди» стане мешовити кор, а квартет од два сопрана и два алта пева у пијанисиму: «собљуди нас во твојеј свјатињи.» Ово је место од ванредне лепоте. Код «весден» упада опет мушки кор и иде све четворогласно до краја. Трипуташње «Алилуја» при крају је пуно снаге и живота. После јектенија и заамвоне молитве пева се химна: «Буди имја...» у F-dur-у Andante, која је кроз све три строфе друкчије обрађена. Израда овог комада врло је оригинална и подсећа јако на Бахов контрапунктички стил, како по вођењу гласова, тако и по својим хармонијским слободама. Особито је интересно треће понављање по хармонизацији и вођењу гласова, која се завршава шестогласно. Једним «Амин» иза «Буди имја господње» завршава се «Божественаја служба» у F-dur-у, као што је и почела.

Да бацимо сад на целу «Божественнују службу» општи поглед. Какав је утисак на нас учинила.

Ако је «Божественују службу» слушао какав лајик у музици, први пут, он је чуо много и у главноме није ништа. Он неће моћи апсолутно ништа позитивно рећи о утиску. И ја гарантујем сваком лајику, да кад први пут чује службу Г. Мокрањца (само ако не уме добро да слуша), неће умети ни мелодију да позна. Даље, да му се први пут и не може допасти. Ово чак може да важи и за музичара. По моме схватању и искуству, служба Г. Мокрањца скрива необичне и класичне лепоте у себи, које ће невешт слушалац тек онда моћи да осети, ако службу Г. Мокрањца врло много пута чује и добро се с њом позна. Тако исто музичар и диригент, који Г. Мокрањчеву службу буде студирао с кором, или је дириговао, наћи ће, штогод се боље са њом буде познавао, увек нових и нових интересних и лепих места класичне лепоте. Г. Мокрањчева служба није дело спољашње лепоте, која је рачунала само на спољашњи ефекат; не, она скрива у својој дубини лепоте до које се долази тек познавајући се боље са делом. За њу важи оно што и за наш «Горски Вијенац.» Тек после доброг познанства с њом, увидећемо, да је то рад пун студије, плана и прорачуна за свако место, сваки покрет, сваку ноту: како ће, где ће и како треба да дејствује. Видећемо, да је то дело музичара зрелог и пуног студије. Ако се пак упитамо: зашто су те лепоте службе Г. Мокрањчеве тако скривене у њој и зашто се до њих тек после доброг познања долази? добићемо прост и сасвим природан одговор: зато, што је дело у свему контрапунктске природе, а не од просто набацаних свакидањих и обичних хармонија. Таква дела захтевају дубље студије ради њихова познања па тек после тога откривају она и своје неисцрпне лепоте. Због тога, што је дело контрапунктски израђено, има сваки глас своју одређену мелодију, бас као и сопран. Особито се код Г. Мокрањца одликује лепо вођење баса, по чему се рад доброг музичара познаје. При свакој локалној композицији треба погледати само на вођење баса и одмах ћемо знати и квалитет самог рада. Ја могу констатовати, да је код Г. Мокрањца на много и много места бас лепши од самога сопрана. Тако су исто лепо вођени тенор и алт, оба гласа у својим најлепшим положајима. Сваки глас креће се потпуно самостално и независно, сваки има да покаже своју дубину и своју висину; сваки је пун врло угодних ходова и мотива, који се складно удружују са осталим гласовима. То је све разлог, да ће певачи увек врло радо и са одушевљењем певати службу Г. Мокрањца. Кад се још томе дода оно што је горе речено, т. ј. да је ова служба пуна класичних лепота, у којима ужива како певач тако и слушалац, онда се може с поуздањем надати, да ће се служба Г. Мокрањчева одомаћити у свима нашим црквама, где има певачког мешовитог кора.

Ми смо народ млад и мали, који је у култури заостао од великих и културно напреднијих народа, како у свима културним гранама, на тако и у музици. Ми смо сада у музикалном стадијуму где вокална музика достиже свој врхунац, своје савршенство. Ми смо сада у XVI. веку, у доба Орланда Ласа и Палестрина, у доба цветања вокалне музике. Инструменталне музике ми немамо. Оно што се код нас као инструментална музика сматра и негује, то је баш тако исто, као кад би когод засејао коштицу од поморанџе или лимуна у саксију, и неговао биљку у своме прозору, јер ће му иначе одмах угинути. Ми пресађујемо, особито у последње време, у великим мерама, али то пресађивање у колико је добро, у толико је и зло. Оно силно утиче на саму клицу из које ће се развити наша инструментална музика. Све док ми из синова свог народа не добијемо ваљане инструменталисте, т. ј. добре свираче за поједине инструменте, док се у нас музичка школа не развије толико, да изведе угледан број ваљаних музичара, диригената и компониста који ће почети радити у српском духу у коме су и одгојени, — све дотле не може бити говора о инструменталној музици код нас. Дакле, како се ми налазимо за сада *искључиво* у доба вокалне музике XVI века по Хр., у доба Орланда Ласа и Палестрина, то би било дело Г. Мокрањца једно од ремек-дела из тога времена.

Ну ипак има две јаке црте, које дело Г. Мокрањчево уздижу над тим временом. Од XVI. века до XX. прошло је четири столећа; за то време извршила је музика огромне напретке као ни једна друга уметност. Дело Г. Мокрањца творевина је краја XIX. века, у коме су како тонски радови, тако и многе друге музичке ствари, прецизоване и дрикчије но у XVI. веку. Даље, за све то време имала је инструментална музика такође велики утицај на вокалну музику. Ну поред свега тога, бацила је инструментална музика вокалну, код културних народа, у присенак. Наша вокална музика, по угледу на вокалну музику суврмених народа, примила је такође неке одлике чисто инструменталне музике. А у томе се и разликује карактер наше вокалне музике од средњевековне. Даље, као што је познато, како се из црквене музике потпуно развила инструментална музика, а затим поступно и опера, то су новији црквени компонисти опет утицајем опере унели у црквену музику врло много драмског елемената. То се опажа у великој маси већ код Хендла, Хајдна, Моцарта, Бетовена, а да не спомињем већ Берлиоца, Листа и Брукнера, ова три модерна великана. И у Г. Мокрањчевој литургији, и ако је она вокална, опажа се на много места јак драмски елеменат. У осталом то је сасма природна ствар, пошто литургија и није ништа друго до свечан акт црквени у којем се свршава тајна Св. Причешћа. Ако са тога гледишта добро проучимо текст и музику у «Свјати Боже», «Херувици», «Свјат», «Тебје појем» и т. д., одмах ћемо осетити дејство драмског елемента. Тај драмски елеменат увукао се јако и у руску цркву, и то, на жалост, онај најслабији: *речитатив*. Он је ухватио код Руса дубок корен. Ништа није непријатније, него слушати читав сат кор који нева речитативно целу службу у три до четири акорда. Да смо ближи браћи Русима, нема сумње, да бисмо и ми подлегли томе елементу, пошто ми нарочито волимо све оно што је руско. Овако се пак наша црквена народна музика самостално развила и стоји сасвим независно од икаквог туђег утицаја. Старајмо се, да је као такву и очувамо!

После свега овога можемо слободно изустити, да је Г. Мокрањац наш модерни Орландо Ласо или Палестрини. Он је нашу музику за најмање три столећа у напред покренуо, а на нама је млађима да се на његов рад угледамо и у томе правцу продужимо, и да тај правац и на остала музичка поља пренесемо, никако не допуштајући да наша музика осети туђинског утицаја. Само ћемо таквим радом постићи, да одржимо своју самосталност и достигнемо и у музици бар онај ступањ на којем стоји наша просвета и наша књижевност.

Беч. **П. Ј. Крстић.**

* Пред нама су два свеска «*Српског Књижевног Гласника*», који је почео излазити од фебруара ове године под уредништвом Г. *Богдана Поповића*, а уз сталну сарадњу Г. Г. *Др. Војислава Вељковића, Јаше Продановића, Љубе Јовановића, Љубомира Стојановића, Светислава Симића* и *Слободана Јовановића*. — *Српски Књижевни Гласник* тежиће да буде што пространије огледало књижевног кретања по свима српским земљама; доносиће белетристичне производе како српске тако и туђе; објављиваће расправе из области књижевности и науке; пратиће у нарочитим прегледима, рефератима и белешкама научне и књижевне покрете како српске тако и туђе; оцењиваће производе српске књижевности; тежиће да се приближи јевропским листовима којима поље престаје тек онде где настаје најстрожа научна стручност. — *Срп. Књ. Гл.* излази 1. и 15. сваког месеца, на великој осмини (5 табака), а годишња му је цена 20 дин. или круна. — Похвалним тежњама *Српскога Књижевнога Гласника* желимо успеха. —

* Поред «*Звезде*» и «*Српског Књижевног Гласника*» јави се, сасвим нечујно и тихо, и трећи журнал — «*Коло*». Уређује га Г. *Данило А. Живаљевић*, прећашњи уредник «Кола» и «Јавора». До сада изишоше 2 свеска. «Колу» је цена за ову годицу 12 динара или круна, а излази у свескима од 4 таб., 1. и 16. сваког месеца. — «Коло» није изнело свој програм, али јавља да ће му углед бити старо «Коло» које је доиста уживало и леп глас и лепо поверење.

* Г. Душан Николић, писар кварта Врачарског, дао је у штампу свој роман у стиховима «*Моћ љубави*». Кад роман буде штампан проговорићемо коју опширније. Г. Николић штампао је до сад своје песме у «Звезди», «Босанској Вили», «Бранковој Колу» и «Новој Искри».

* Г. Милош Ивковић, студенат, превео је на словеначки језик Нушићеву драматовану слику «*Кнез Иво од Семберије*».

Превод ће бити штампан у најугледнијем словеначком часопису «Љубански Звон». —

* М. К. Димитријевић, члан хрв. зем. казалишта у Загребу, отворио је претплатнички упис на књигу *Дилетанти,* у којој ће бити ова четири позоришна комада: 1. *Јадац,* породична шала из босанског живота, у 1 чину; 2. *Србинове гусле,* (по причи А. Николић—Манибека), алегорија у 1 чину; 3. *У глуво доба* (превод), шала у 1 чину; и 4. *Пијаница и пас* (по Пушињевој причи), монолог. — Књигу издаје Српска Штампарија у Загребу. Цена је за претплатнике 1 круна. —

* «*Славянскій Вѣкъ*» (Беч, уредник Др. Вергун) донео је у 15. броју чланак Г. Љ. Стојановића *Славенски заједнички језик.* Овај је чланак одговор на радњу В. Ламанскога, која изиђе у 9. и 10. броју тог журнала, управо одговор на главну мисао: о руском језику као заједничком за споразумевање свих Словена међу собом. — Овај чланак оштампао је «Србобран» у 30. и 31. броју. —

* Некакав Бугарин Стојан М. Попов, штампао је ове године поему *Марко Краљевић.* Она је састављена по «*бугарским народним песмама о том бугарском* (!) *народном јунаку*», како пише «*Българска Сбирка*». У поеми је петнаест песама, које су штампане на 202 стране. — Да није смешно, можда би било жалосно! —

* У јануарском свёску француског журнала *L'Humanité Nouvelle* штампао је *C. Ведар* своју студију «*Le mouvement révolutionnaire macédonien*». Обраћамо пажњу политичким журналима на овај рад који је потекао више из рђаве обавештености него ли од зле воље. —

* Бранислав Грабовски, руски слависта, песник и драматичар, рођен 1841. год., умро је 12. дец. пр. г. Од његових дела ваља нам нарочито поменути студије *Босна и Херцеговина, Црна Гора и Црногорци* и *Марко Краљевић.* —

* У Петроградском Универзитету чита овог семестра приватни доценат Сирку: *О јужно-словенским дијалектима;* доценат Лоц: *О сложеним речима у словенским језицима;* П. А. Лавров: *О Македонском наречју* и *О историји јужних Словена.* —

* Бечки Künstler-Haus отвориће у скоро своју годишњу изложбу. Паја Јовановић изложиће две слике, о којима ћемо и опширније проговорити. —

* Српска Академија Наука и Уметности изабрала је у својој седници, 5. фебруара ов. год., Г. Г. министра *Др. Мишу Вујића* и проф. *Стеву Тодоровића* за праве, а Г. *Кондаковича,* професора универзитета Петроградског, за дописног члана. —

* Јосиф Стојановић, надзорник народних школа, у Јагодини, спремио је за штампу *Прилози народним школама у Белици, Левчи и Темнићу, на завршетку XIX века.* Дело је израђено с помоћи неколиких просветних радника, а цена му је (петнаест штампаних табака) два динара. —

* А. В. Васиљев наштампао је књигу «*Памяти митрополита сербскаго Михаила*». Оволико само нађосмо у Мостарском *Српском Вјеснику,* те о садржају не можемо ништа више рећи.

* Г. *Н. Н. Дурново,* штампао је у журналу «*Славянскій Вѣкъ*» (15. свезак) свој рад: *Македонскій вопросъ и Австрія.* Српској политичкој штампи обраћамо пажњу и на овај чланак. —

* Општина Београдска објавила је тек сада темат за Вукову Награду (15. јуна.) Темат је: *Живот и владавина Стевана Дечанскога.*

* У Зајечару почео је од 1. фебруара излазити лист *Духовна Зрнца.* Излази сваких 10 дана (4 стране). Годишња је цена: за Србију 3 динара, а за туђину 5 дин. у злату. Власник је и одговорни уредник свештеник Јордан Хаџи-Видојковић, члан Тимочког Дух. Суда.

* 26. марта ове године биће у Дубровнику *III конгрес словенских новинара.* Пријаве за конгрес прима Др. Ш. Мазура, народни посланик у Загребу. —

* Уредништво *Градине* (Ниш) позива на претплату на *Песме* † *Љубомира Симића.* И читаоцима *Нове Искре* није непознато име овог доиста врло даровитог а прерано умрлог песника, јер смо пре две године штампали две његове песме. — Похвална је намера уредништва *Градине,* те је и ми препоручујемо свима пријатељима српске поезије. Књига ће изнети до 10 штампаних табака, а претплатна је цена свега 1 динар. Кад још додамо, да ће се сав приход употребити на подизање ма и најскромнијега белега на гробу младега песника и за помоћ његовој сиромашној породици, — не сумњамо ни најмање у обилат одзив српске читалачке публике. — Претплату и сву преписку треба упућивати Г. Јеремији Живановићу, гимн. наставнику и гл. сараднику *Градине.*

* Стеван Сремац, у друштву са Д. Брзаком, драматисао је своју причу *Ивкова Слава* и предао је управи С. Кр. Народног Позоришта. Песме компонује Ст. Мокрањац.

* Радоје Домановић, приповедач, дао је у штампу и 3. свезак својих приповедака. Књига ће имати десет штампаних табака, а цена ће јој бити 1 динар. —

* У Нишу је покренута мисао о подизању Народног Дома, чије би просторије биле намењене разним установама и скуповима. «Позоришни лист» разложно предлаже, да се у овај Дом унесе и позориште које ће радо поднети део новчаних жртава за остварење ове намере.

* Пошто је београдском радничком листу *Напред* забрањено даље излажење, покренут је крајем прошлог месеца нов *Раднички Лист.*

* Крајем прошлог месеца читао је у Петрограду Г. Половинкин, доценат у универзитету, своје приступно предавање *О српској народној поезији.*

* На расписану награду Доњо-Тузланског Певачког Друштва стигло је 13 композиција друштвене химне, од којих је награђена композиција Јована К. Борјановића. —

* У 4. броју руског листа «С.-Петербургскія Вѣдомости» изишао је у подлиску превод Д. Михајиловскога Кнез-Михајилове песме *Шта се боре мисли моје?* —

* Од почетка ове године излази у Београду педагошко-породични лист *Матерински лист.* Уређује га Раша Милетић, учитељ. Годишња је цена 3 динара или круне.

* «*Pregršt šušnja*» зове се збирка песама што их написа Neurastenicus (Др. Вицко Михаљевић, из Сплита). То је збирка сатира које хрватски *Vijenac* необично хвали. Док их добавимо, проговорићемо и ми коју више.

ЧИТУЉА

† Тома Милетић — Чика Тома

12. децембра 1900. године умро је, у својој шездесетој години, Тома Милетић, познати дугогодишњи послужитељ у Народном Музеју, кога ће се извесно сви посетиоци тога завода сетити

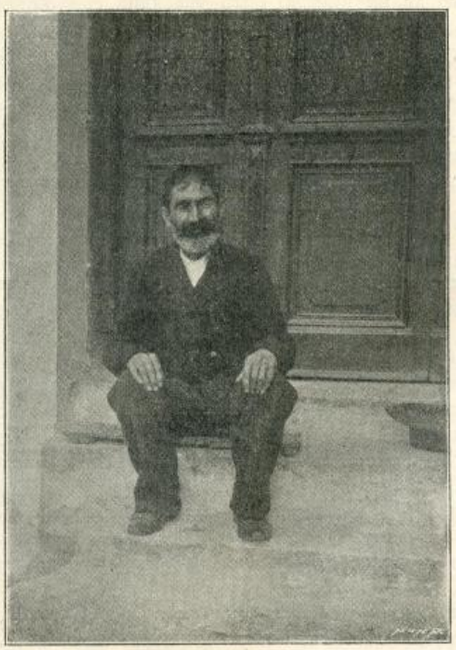

као услужна показивача и објашњивача музејских збирака. А док је Народни Музеј још стојао под управом старешине Народне Библиотеке, Тома је и у овој радно, те ће отуда бити познат и узимачима књига. Оба ова просветна завода Тома је од 1861. године служио вољно, верно и савесно, те је у пуној мери заслужио оно признање, које му је, на дан његове сахране, пред зградом Народног Музеја, исказао садашњи старешина музејски, проф. Мих. Валтровић, у овој опроштајној речи својој:

Кад човек очи своје склони и кад руке своје прекрсти, те се тако спреми да смртни део свој преда у наручје земљи, онда се, пошто је човек тако нестао из круга живих, јаче и живље истиче све оно што је он за живота говорио и чинио; истиче се његова душа и његов дух; истиче се оно што је у њему одржавало живот, мисли, осећаје и рад; истиче се оно што је у човеку бесмртне, божанске природе; оно што чини човека Богом саздана и Богу слична.

Благо оном који је Богом му дате даре употребио достојно; који је часно и поштено живео; часно и поштено мислио и радио. Он умире само телом, а не и духом. Пролазног дела његова нестаје, а остаје оно што је духом изводио; остаје лепа и поштена мисао његова; леп и поштен рад његов. Тиме се очува међу људма помен његов, који је вечан као и свака добра мисао и свако добро дело што је. Не морају мисли бити велике, нити дела огромна. Нека су само искрена и истинита.

Благо оном који за собом оставља чисто, поштено и светло име, стечено преданим радом, преданим вршењем дужности према породици, друштву и Богу. Вршење ових дужности украс је људском животу.

Сваки добар човек пашти се за тим украсом и осећа све то слађу награду у њему, у колико се јаче дужностима одазивље. Али такав украс краси још и гроб човеков; краси га хвалом и признањем, спајајући хвалу и признање са именом његовим.

За тим украсом живота тежио је и покојник. Тиме је посведочавао да је био *добар* човек. Ми смо га сви као таквог познавали и ценили и ценићемо га и даље, спомињући га као пример ваљана и поштена Хришћанина, ваљана и примерна родитеља и вредна и предана радника!

По живо схваћеној и живо пригрљеној науци вере, покојник је био добар родитељ, добар и искрен пријатељ, и поуздан и савесан вршилац својих дужности.

С тога је био опште поштован и цењен.

Колико је породица покојникова, колико су пријатељи његовом смрћу изгубили, то ће они најдубље осећати.

У тузи њиховој нека их теши помисао на поштовање које је покојник уживао за живота и на леп помен, на признање и хвалу, која ће свагда пратити име покојниково.

Хвала и признање покојнику, довели су и мене, да га на путу његову до стана за одмор тела, зауставим пред заводом у ком је он тридесет и девет година, неуморно, вољно и предано радио, и да му ту јавно и искрено захвалим за многи труд његов.

У томе ће ми извесно бити учесници сви они који су покојника, — који су Чика Тому — у току реченог дугог времена од тридесет и девет година, видели или у Народној Библиотеци или у Народном Музеју, то као вредна и ваљана разређивача књига и старина, то као услужна добављача књига у Библиотеци, или као услужна проводиоца по просторима музејским и као ревносног објашњивача музејских предмета.

Тошина ревност у раду није попуштала ни за тренутак у току дугих година, но је бивала све јача упоредо са развићем Народног Музеја, и трајала је до последњег даха његова. И на болесничкој постељи мислио је и старао се о Музеју.

Искрено и пуно учешће његово у свему што се тицало унапређења Музеја и умножавања збирака, види се из бележака које је покојни Тома, сам о себи, на жељу садашњег музејског старешине, написао и Музеју предао.

По тим белешкама, Тома је септембра месеца 1861. године ступио у службу Народне Библиотеке, с којом је тада стајао у вези, т. ј. под једним је старешином био и Народни Музеј. Томи је тада био старешина први уређивач Народног Музеја, покојни Др. Јанко Шафарик.

Дирљиво је у Томиним белешкама читати ово место:

«1869. године, госп. Шафарик добије за саветника, а на његово место буде постављен госп. Новаковић. При предаји дужности госп. Новаковићу, рекао је госп. Шафарик: ево Вам живог инвентара, а то је мој добри Тома. Он ће Вам бити на руци у свему и можете у њему имати поверења.»

«Те су ме речи тако дирнуле, да сам се заплакао. И од тада сам се трудио још више, да би праведно осведочио препоруку госп. Шафарика».

Пуно и неограничено поверење уживао је Тома и у свију доцнијих музејских старешина, и био је њима, као и заводу, од користи својом преданошћу и услужношћу. За то је и био од свију штован и цењен.

И ван обима два просветна завода, у којима је био службом, Тома је послужио својим знањем и готовошћу за уређивање библиотека.

Радо се Тома и с уживањем сећао оне услуге коју је учинио познатом писцу југославенске нумисматике, покојном Симу Љубићу у Загребу, мерећи и снимајући за њега знатну збирку старих српских новаца у нашем Музеју. Писац му се за то и нарочито захвалио у делу своме.

Уз врлине ваљана и добра човека, преданости раду, поузданости и поштења, у Томе је било и велике скромности.

То су све особине које утврђују Томину цену као ваљана и добра човека.

Тако ће га ценити сваки; а на првом месту завод у ком је службом био две трећине свога века. У њему ће се име његово очувати незаборављено, јер му је за све то дуго време био заиста одан и телом и душом.

За то нека Ти је, штовани покојниче, нека Ти је драги Томо — драги Чика Томо — у име Народног Музеја, у име свију његових пријатеља, вечита хвала!

Пођи даље путем којим сад ићи мораш. Одмори утруђене очи и руке, а ми ћемо Те се сећати вазда с љубављу, признањем, поштовањем и захвалношћу!

Нека ти је вечан помен!

Новији српски пиеци. Критичке студије *Д-ра Љубомира Недића*. Прво коло. Београд, штампано у штампарији Краљевине Србије, 1901. 8°, стр. 243. Цена 2 динара.

Годишњица Николе Чупића. Књига XX. Издаје његова задужбина. Садржај: 1. *Трговачки центри и путови по српским земљама у Средњем Веку и у турско време*, географско-историјска студија, написали Петар Р. Косовић и Михаило Миладиновић; 2. *Свети Пророк Пчињски и његов манастир*, од Д-ра Јована Хаџи Васиљевића; 3. *Ђураџ Кастриотић-Скеденберг*, историјска скица из XV века, од Мих. Ј. Ђорђевића, професора; 4. *Спев «Васкрс Мртца» из Србијанке Симе Милутиновића*, са коментаром † Драг. С. Милутиновића; 5. *Географско-привредни односи Црне Реке и Тимочке Крајине*, од Д-ра М. В. Смиљанића; 6. *Биографски прилози новијој историји српској*, од Андре Гавриловића; 7. *Scupi (старо Скопље)*, од М. В. Веселиновића; 8. *Изморник* (жупа у гњиланској кази — вилајету), од М. В. Веселиновића; 9. *Из Фрушке Горе* (манастири Гргетег и Раковац), од М. Ђ. Милићевића; 10. *Скит Светога Великомученика Ђорђа*, од М. Ђ. Милићевића; 11. *Прилошци* архимандрита Илариона Руварца. — У Београду; штампано у Државној Штампарији 1900. 8°, стр. 252. Цена 2 динара.

Историја једног младића. Написала Марија Роберт Халт. Наградила Француска Академија. Превео А. Станојевић, професор. Препоручено од Просветног Савета и штампано о трошку Фонда Дим. Николића-Беље. Београд, Државна Штампарије Краљевине Србије, 1900. 8°, стр. 254. Цена 1,20 дин.

Смиља. Приповетка из сеоског живота. Написао *Михаило Сретеновић*. Издање књижаре Анте П. Ђорђевића. Београд, штампарија Светозара Николића, 1900. — 8°, стр. 128. Цена 1·50 динар.

Из привидног света. Три шаљиве игре од *Милана Савића (Добре воље, На леп начин, Цар проводадија)*. У Новом Саду, издање Српске Књижаре Браће М. Поповића, 1801. — М. 8°, стр. 168. Цена ?

На Бадње Вече. Хумореска. *Стеван Бешевић Петров*. Загреб, Српска Штампарија, 1900. 16°, стр. 48. Цена 30 потура.

Мала Библиотека, св. 16. Приповетке *А. П. Чехова*. II свеска. Превео *Вељa Миросављевић*. У Мостару, Издање и штампа издавачке књижаре Пахера и Кисића, 1900. — 16°, стр. 77. Цена 24. хл. или 30 п. д.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић* Краљевско-Српска Државна Штампарија

Број 3. Београд, марта 1901. године Година III.

Нова Искра

Ђул-Марикина прикажња

ПРИПОВЕТКА

написала

Јелена Јов. Димитријевића

(НАСТАВАК)

Још повише се замрачи.

Ете ти ги тројица мужи младожењски: Шишко Коста, Ђорђе Ћурчија и Дора Митичин.

Улегоше, а татко си ги причека на сред обор стојећим, гледајећи ги сви никако чудно.

— Што је тој, аџијо? Заш' не даваш бошчалаци?

А татко се расрди. Туго к'да се татко расрди! Нана пак, гледајећи кроз пенџер, уплаши се и узе, тресејећи се, та се скута у једно ћоше, да не гледа татка ми.

Татко ми срдит, срдит, па кад викну на онија тројицу, мани се.

— Како неје срам пријетеља ми Ђошу да иска бошчалаци? А?!...

— Заш' да не иска?... Што је тој, аџијо? — питују онија чудејећи се.

Татко ми се још по више расрди. Туго к'д се татко расрди! Па к'д ста' да вика, мајкеее! К'д узе да броји, лелеее! Сас овој поче:

— Мој пријетељ! Чорбаџија!... Он чорбаџија, а ја?... Шопа ли ме праји, симсиле му погано!... Што сам ја? Ели сам коњ, ели вол? Аџија ли сам, могарац ли сам? Да ли ми пак пријетељ мислеше да сам Шоп, ели Бугарин, па за тој ми прати на девојче ћирит сапун? А? Заш' не прати и он како што праћају Пиштије, максуз чорбаџије меришљав сапун но ћирит? А? Керка ми неће пере сас тај младожењски сапун, но ће се мије. А?... Овој си је једно, а друго... Бесрамник. Срам га било, да би га! Друго је овој: Јутроске узеја човек... Море какав човек! Он неје човек, неје пријетељ. Тражија сам пријетеља, па си га најдо — бата!... Ка ка ка ка!... Ете јутроске пратија овна, божном како ни је адет од време, па му на рогови турија вараклисане главице црни лук!... Црни лук! Ја с'га јабуке око Митров дан, ја никад! Црни лук! (ту узе та се прекрсти). Чули ли сте овој, људи, крисјани, нигде у Турци, у Евреји, ја берем у Цигани?... А?!

† СВЕТОЗАР МИЛЕТИЋ.

— За сапун не знамо заш'... За црни лук... Како тој'?... Белки глумац... Бија је зар пијан, — збору онија тројица плауће.

— Глумац!... Ајде, белки глумац. Безбели је глумац бија пијан та турија овну на рогови црни лук, а Ђошиница, пријетељица ми пошашавела, па спрајила у бошчу ћирит сапун. Пекиии! Ама кажите ми, крисјани, кој купи, кој нареди да се направи, кој прати на девојче ми, млада-невесте оној калуђерско цубе? А?

— Какво калуђерско цубе, аџијо? — т'нацко пуштише глас онија божном чудејећи се.

— Какво? Зар ћојем не знате, несте видели?... Искате да продадете башчованџије краставице и симџије симити! Ка! ка! ка! — насмеја се татко ми колико може.

— Ништо не знамо, аџијо... Какво калуђерско цубе?! — прозбориште онија још пот'нко.

— Какво?! Заш' се, жи' ви Господ, прајите пијани,

кад нестe?... Какво? а, симсиле му погано! — па звекну татко и потрча накуде кућу како чираче[1] к'да не сташе на време у чкољу. Трчи, ете, трчи и вика:

— Аџике, комшике! Ела! Дајте ми тој калуђерско џубе!

Нана му предаде што иска, тресејући си, а жене се тике прибуташе при пенџери.

— Елате! Елате скоро! — грми татко ми на онија. — Не ли је овој аљина иста како џубе на сињевачки и габровачки калуђери?

— Овој си је черкез, аџијо, — зборију онија кротачко. —

— Ка! ка! ка! — черкез! К'да је черкез, заш' је дуз? Куде му је вез?... Само дуз чова! И ја сам женија сина, правија сам на сна'у ми черкез, ама какъ? Онакој како треба: убава чова, убав вез, каранфилија, уз пазуке, око шију, око рукави.

— Па и овај си је, аџијо, чова убава, черкез...

А татко ги не даде да збору, но пà звекну, дори грми, с'г ће тресак.

Онија се зар уплашише, па излегоше.

Нана ми оди по кућу, тепа се у груди, у главу, плаче а глас не пушта, не сме. Ја се тресем како да ме је фатила грозница а нема слуска да ми појде. Жене пак, чудејући се, пљесну се у руке, па тике кротачко рекну:

— Што сѐ напраји, Бошке?!

А тај Таска:

— Па јес. Заш' да прати, вика, ђирит сапун? Заш' је, вика, овну на рогови лук? Заш' је черкез дуз? Ако је заради пецилак,[2] вика, прајија черкез дуз, заш' не тури, вика, јабуке: оне су берем, што викају људи, ништо — пет паре, десет ли ока!

— Ej, Мори Таске! — вика нана ми жално, и па се јадна згучи у ћошѐ и тури обе руке под појас, па се тресе како божјак пред цркву око Водице.

А стринка-Таска (такој гу ја викашем) жалејући нану ми:

— Ej, мори аџике! За тебе ме, вика, две ми очи, најжал. Таман малко да се, што викају људи, онодиш и развеселиш, удаваш, што викају, девојче за момче арно, убаво, чорбаџиско, а оно полеј, вика, што ти дојде на главу.

Нана ми се од овој још повише ражали, па узе дори да вије.

— Море, вика, још како видо ђирит сапун знала сам на што ће ти Маријин сан искочи.

— Доста вије! — вика боба-Сика, наша комшика, и кротко тегљи стринка-Таску од натраг за фустан.

— Ете ти, вика, бели лук! Ете ти гу поприка!

— Мори Таске! — па вика боба-Сика.

— Ђирит сапун! К'да се, вика, женеше Вале догрмаџија[3]... Догрмаџија га викају, а он, вика, работеше сас догрмаџиско могаре. Ете к'да се тај сиромà човѐк женеше, неје имаја за невесту му черкез, неје, што викају људи, ни овна, ама к'да се донесе при млада-невесту боја, оно из туја бошчу извадимо, вика, меришљав сапун. Меришљив, две ми очи! Ја пак, вика, ђирит несам видела да искочи ни из циганску бошчу; и Цигани, што викају људи, узну та туру меришљав, од грош ли, од шест паре ли — тике меришљав. А овдена има, вика, ништо, неје без ич. Умешаја се је, вика, ники међу пријетељи, нема чаре...

— И ја се чудим! Ђоша, пријетељ ми, доодија је млого пут како је Марија под нишан, па ми се неје видеја лош човек. А с'га што се напраји! — збори нана ми и плаче, брише слузе сас рукав од кошуљу.

— Што се напраји? Напраји се, вика, резилак... А аџија... Ако неје при нас аџија, оно си је, вика, онај од небо, Бог, па треба, што викају људи, човек право да збори. Аџија си је, истина, з'л, прековише з'л, ама је, вика, човѐк: он и не праји што би ја прајила. Ја би се, вика, жи' ми Господ, сас Ђошу потепала. Заш' да праји...

А тике невеста-Краса (ја гу викашем *невесто)* јетрва на туја Таску:

— Аман, кирà![4] Ако сам млађеја, ћу ти рекнем да се не досећујеш више.

— Јес па, — вика боба-Сика. Заш' притураш, вика, сламу на огањ, к'да гу више доста има? Заш', вика, дуваш у жеравку, к'да гу је ветар арно раздувája?

Таска се тике ућута.

А нана ми! Кротко јагње! Благи шикер! Плаче, брише слузе сас рукав што је искочија под рукав на сечену гу антерију. И саг ете: како да гу гледам! Неје постара но што сам ја с'г, а збрчкана, па ми се видеше сваки дан помалечка. И с'га како да гу видим онуј од китабију сечену антерију; и с'га како да гу гледам бел коцак њојан, па како да гледам и онај лангир,[5] што га још не беше слана дофатила, црвен како жеравка, што га тури поза уво к'д ме поведоше на амам: божном Господ све на добро да обрће... А! јадна нана ми!... Па видим, ете, како с'г да гледам и снају ми, домаћицу на брата ми аџи-Сотира: на беле је шалварке, на белу антерику, боса, на беле атласке папучке; млада како капка, ама по чешљање се познава што неје девојка, не гу је коцак низ грбину. Рада беше онија дни, и собајле на амам рада, а с'г: слуза гу слузу претица, а она тике узне испод појас јеглак, та си ги обрише, и па га там' заболе...

И онеја друге гледам, и комшике и родови, и старе и младе. Једне на фустани, виде ги се оздол гизија шалваре, широке, дугачке; друге, старке на сечене антерије, шалваре; ники на ћурчики, ники на душанке, а младе како анаме, салте на шалварке, на кратке антерике ели ти јелечики, искитене сас свакојако цвеће, а већe, како да ги се по две пијавке над очи прилепиле, јербо тегљише ги и на *боју* и на амам, сас младожењску боју. Овија су дни, и јутроске на амам играле, играле! Играле, појале, веселиле се по с'в ноћ, по в'здан, а с'г... Оду по кућу, уплашене, там', овам', приличе како да ће ники да умре, па чекају, поглеђују за попа да дојде да га причести, мислу за кадилницу, тамјан, свећу...

Тике ете ти га при нас татко ми. Погледа по нас, погледа, па тике очи та у мене:

— Што ћеш, вика, туј? Заш' неси сас девојчики у сарачану?

Снаја си ме тике уфати, па ме уведе при девојчики.

Дигли смо перде, гледамо у обор: месечина, месечина та се види како у половин дан.

Ете ти ги па онија, Дора Митичин, Шишко Коста и Ђорђе Ћурчија. А татко ми — фртуна: у! у! ў! — а с'га се утишија. Кротко збори, та мислиш: у срце му од срдење не остаде ич ништо; а оно...

— Што искате?

— Ете, аџијо, знаш, ми си дојдомо да загледамо онај черкез... Несмо, знаш, запазили што је тој Ђоша пратија, како... Изнеси ни га, жив ти Бог!

[1] Ђак. [2] Цицилук, тврдовање. [3] Столар.

[4] Кирија, госпођа. [5] Георгина.

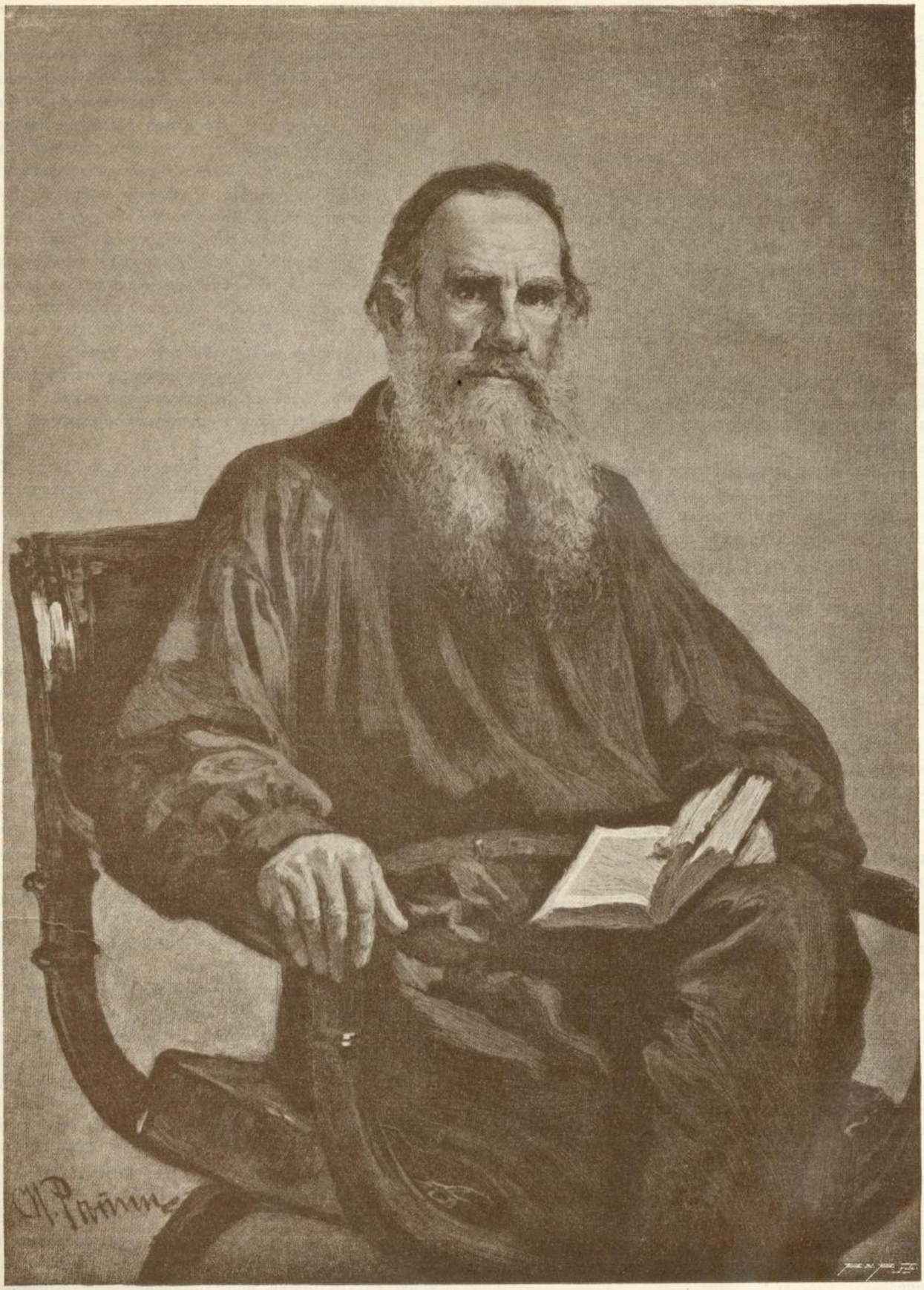

И. РЈЕПИН. ГРОФ ЛАВ НИКОЛАЈЕВИЋ ТОЛСТОЈ.

— Да ви га изнесем.

Изнесе га; а онија гледају и:

— Е, неје требало овакој, ама човѣк... Згрешија је, људи смо... Куде је, аџијо, онај на твоју снају?

Татко ич ништо не збори. Појде за снајин си черкез а под њега дори земља тутњи.

Однесе га.

Дор су Шишко Коста и Ђорђе Ћурчија заглеђували снајин ми черкез, Дора Митичин си је украја онај мој, па га однеја у Ђошини.

К'д да оставу снајин ми черкез, привикаше онија двојица, божном чудејећи се:

— Куде си је други черкез? Камо га Дора?

— Па ли, вика татко, ће да продавате башчованџије краставице и симиџије симити? К'да сам ја бија у теја ваше године, ви јошneste били... Туј ништо јако, јако бесрамно рече, па тике звекну:

— Сиктер сизи, домузлар, бре! — па ги дофати за рамо та кроз сокакња врата — на сокак... И једнаг тури чивију!

А ја к'д видо из сарачану што би, и да од моје венчање виће нема ич ништо, узе да плачем, да се туцам, да римам, зборејећи на другарице ми, што барабар сас мене плачу:

— Леле мене, остадо си пред свет у посмешу!

А другарице ми плачу, а тешу ме:

— Ћути, Маријо! ћути си, блага ни сестрице. Бог је добар. Он ће си дадѣ та ће си се лошо на добро обрне.

Дор татко не фати онија за рамо, још сам се мрвка надала, а т'г... Девојчики ме тешу, а мене ми јоште по жално дојде, па узе још повише да римам и па да вијем, а татко зар чу, та вика из обор на нану ми:

— Аџике! Кажи Марије да не плаче, јербо нема за што да плаче. Нак се смеје, нак поје, нак се весели сас девојчики: ја ћу гу дадем на боље место.

Отвориште се на сарачану врата. Како шикер, како варен ошав што га ручамо по руч'к и по вечеру, такој си беше блага нана ми. Како бубица, како бело јагњенце од пролет, такој си је била кротка мајка ми. Узе, јадна, да ме теши, да ме моли да ћутим а и сама плаче; а ја оћу да гу послушам, а не могу, јербо: ем сам остала у посмешу, ем сам загубила оној за што ме беше мило, мило, мило...

А Ђоша пак к'д је видеја што направи татко ми, дигаја се сас онија тројицу мужи, друсто на сина му, та у Господина:

— Аман! заман! Господине! Даја сам нишан на аџи-Костадиново девојче јоште у меснице, у редовату недељу; спраија сам за свадбу с'га све, а аџи-Костадин не ми дава девојче си: остадомо у посмешу и ја и мој син Димитрије. Ш' ћу, Господине! аман! заман!

А Господин:

— Викајте аџи-Костадина да га питам заш' не дава девојче.

Викнуше татка ми. Отиде једнаг.

Господин пита:

— Заш' не даваш, аџијо, девојче, к'да си је под нишан за Димитрија Ђошинога одамно?

А татко ми:

— Ете, ш' ћу да прајим, Господине?,.. Неће си девојче.

Господин пак:

— Иди, аџијо, та доведи девојче: да га питам заш' неће.

— Како ћу да га доведем, Господине, к'да неје дом'? Нема ми га девојче нигде. У Евреји ли је, у Турци ли је — нема га!... Ама и да га има, заш'? Нема вољу за Димитрија, па тој...

Ђоша, слушајећи, рекнуја му да л'же. Туј ти се фатили, направили једну кавгу, мани се!

А ја истина несам била дом': татко ми, к'да га викнуше у Господина, рече та ме сакуташе у комшилак.

Имајећи стра' да га Господин никако не обрне, сас Ђошу не помири, неје казаја при Господина ни за ђирит ни за лук ни за черкез, ного узеја да л'же дек божном ја нећу, немам вољу за бећара. Излагаја га, јербо је чуја дек Господин не дава да се узимају зориле.

Онаг се обрнуја Ђоша та на Господина:

— Овој се, Господине, онодило и докарало на лошо. Ете к'да аџи-Костадин овакој направи, што ћу ја с'га? У кућу ми је: бре спрема, бре ћеменчеџије, бре ашчике, бре глумац... Да прошћаваш, Господине, сас онолико месо, што ми је у кућу, — ш' ћу?

Господин се мало помисleја, па тике:

— Тражи нађас другу девојку, па си гу венчај ујутру за Димитрија. Од мене ти на сина благосов!

Искочили на сокак и узели да збору коју ће си тражу.

А Дора:

— Ја познавам једно девојче овде близо: убавачко је, кротачко, мани се! Татко гу је аџи-Настасијин комшија, Јован Кршено Чело.

Ђоша си пак неје нашајаману на девојче. И како да најде? Чорбаџиске не би могаја да добије такој... Нака ти с'г прича аџи-Настасија.

— Немам, ете, млого, — рече старица. — Димитрије ми је з'лвић бија, та сам спрема њигову свадбу у таткови му била. Дојде Ђоша сас онија дом'... Зборимо за Таску, девојче на Кршено Чело... А па што беше тој девојче! Комшиско ми. Дајма је у мене, а мене ме жал, жал: к'да си на моји девојчики прајим аљине, а оно, јадно, преглеђује... Ја си му купим овој, оној... Жал ме: да не преглеђује реко један дан на з'лву ми, Ђошиницу: — „Узни си, дадо, Таску за Димитрија.“ А она та на мене: — „Тој си ми с'г рекнула, аџијо,[6] па више немој. Шашава ли сам да ми је пријетељ Кршено Чело?“ Ја пак на њума: — „Заш', дадо? Ако му наодиш ману, наодиш му салте једну: што си је сиромѣ човѣк. А девојче му је боље од млоги чорбаџиски девојчики.“ Не ми је дала више да зборим — расрди се. А што беше Ђошиница: на свакога ће си најде ману... И Ђоша такав... На тај Маријин черкез ни вез, каплама за нешто није.., Ђошиница турила у бошчу ем ђирит сапун, ем циганскиј пештимаљ. Лоши бе'у, ама *једно* што је чуја аџи-Костадин за њи, тој си је било л'жа; јербо кол'ко ники да је бија лош, па је чуваја своју веру: чуваја гу је повише од све, две ми очи!... К'д тај ноћ и Ђошиница: — „Аман, аџијо! Иди и ти сас мужи у Кршено Чело: збори, моли... Туго, туго! да ми не остане Димитрије у посмешу... Сас оволико месо што ни је у кућу — ш' ћемо?...“ Отидомо. Дора Митичин прекачи се преко дувар на Кршено Чело баш пред петли појање. Прекачи се, па га нема, нема да отвори. Јадан, паднуја, утепаја се. К'д извади чивију, ми сви та у обор, па т'г уземо да чукамо у врата на Кршено Чело. Он отутке пита који је. Ми се одовутке гласимо. Отвори, и зачуди се к'д виде мене. — „Што има, аџи-Настасијо?“ — „Ошеш, Јоване,

---

[6] Коју зову *аџија* значи да је ишла на хаџилук; а *аџика* зову ону чији је муж аџија.

да си дадеш Таску, девојче ти за Димитрија Ђошинога?“ — „Што збориш, аџи-Настасијо?“ Ја па каза. — „Какав Димитрије к'да си је за њег' под нишан аџи-Костадиново девојче? И аџија ме виће викаја на свадбу.“ Ми туј приказамо што напрајише пријетељи, а Јован, сиромâ човêк, узе та си даде девојче. Мужи, што бе'у сас мене дошли, отидоше, а ја отрча кроз капиџик дом' та си узе моју боју. Једна гу тура боју, а мене ме жал, жал што овој работимо без ћеменчеџије, та скидо од полицу једну тепсију, и у њума узе да чукам како у дајире... Чукам, чукам и појем песму што си је за *боју*... Измимо гу, избањамо гу... Жал ме, сиротињка... Собајле гу венчаше сас Димитрија Ђошинога...

— Венчали се, туго, они, а јааâ! Како је било на Димитрија, не знам, а на мене како беше пантим како да је било јучерке. Собајле дооду родови, пријетељи. кумашини, а у нас тајнооô, како на Распети Петак!... Утишило се како у поље лете кад опече звезда, опече, па се тике скута, земљу загрну црни облаци оди све стране а огањ и оморина толико, да си издане човêк, ветар пак нема га ич, та се знојиш и фрљаш једну по једну аљину, собуваш чарапе, ете ако су ти на ноге, а ч'с по ч'с поглеђујеш у небо, фати те ники стра, да Бог сачува: салте чекаш к'да ће си муње, тресак... ууу!...

Ете такој беше у нас. Мене ми се јоште видеше никако глуво како око половин ноћ! Не ги има ћеменчеџије како онија три дни; несу девојчики око мене како што бе'у; салте татко оди по обор и причекује црнич'чки моји сватови. Причекује ги и ђојем се смеје, уводи ги у собу та ги се предаде ракија, шикерлеме и кафа, а они узимају не помињајећи ни Ђошу ни сина му ни моје пусто венчање; јербо нана ми испратила једну две старке чак на сокак, та како кога опазу што ће при нас, такој му прикажу по николико усујле.

Ники су, пак, безбели, знали што ће се Димитрије венча сас девојче на Јована Кршено Чело, а не сас мене, ама свет: ћеф му је да дојде, да види како смо, што прајимо, знајеш, да овлајише.

Ја пак не искачам. Легнула сам, онакој сас све шивети, на један скалапен килим, што требаше да је у мојега Димитрија једнаг по моје венчање, барабар сас чеиз ми, поклопила сам се на јестак, што га навезо од како сам под нишан, спремајећи га за Димитрија, па римам. Срце ми стојеше исто како обрано лојзе... â, туго! Видеше ми се како да ми је умреја татко, мајка... како, чуваја Бог, сви да су ни помрели, па мене оставили на овај свет самач'чку!... Па тике ми се учини дек овој неје истина, погледа у венчан фустан што виси на чивилак: „С'г ће си дојду да ме воду да ме венчају за Димитрија: ајде да се спраљам за цркву.“ Помисле и рипну, појдо накуде врата од сарачану, и â да отворим врата, па тике ми се врну памет у главу, а у срце ми улезе опет жал, голем жал, ја се поклопи па на онај јестак, и узе да римам.

До икиндију не тури у уста ич ништо. Завалија нана моли ме да ручам, кани ме — нафиле. Донесе ми пуну калајлију сутлију: јок, не мога.

У слунце заод излего на мала врата у башчу. Туго! туго! како ми па у башчу беше!

У башчу ме фати поголем жал, но у одају. А како јадну да ме не фати, к'да ми мене туј искачеше пред очи Димитрије. Погледам ли у цвеће, у ошав, у осмалаци, у све ништо — слузе ми појду. Куде сам год од меснице, и преко лето гледала по башчу, одејећи, седејећи и работејећи — све сам за Димитрија мислела. К'да сам гледала по сливе редом, мислела сам: „Да ли да му пратим од њи једну марамку?“ Ако за јабуке, такој; ако за крушке, такој; ако за праске, па такој. А к'да сам пак врзувала у кесе красну пловдину и кад'н-пармак [7] сама сам зборила: „Овој ће си је на гижу берем до Божић, па које си је најблаго и најубаво, нака га изручка зет на татка ми, мој Димитраћ.“ У овуј сам башчу Димитрију појала, у њума сам се, мислејећи за њега, радувала... Несам могала више, ст'мни ми се: плачећим и трчећим појдо у собу куд легамо, тике ники та на сокакња врата: чук! чук!

Татко ми је у обор, бос на папуче, горе је салте на једну басмену антерију, доле на човане чешире, без потколенке, без појас, на главу му бел келепош... онакој како к'да си је човек дом'. Чучнуја при један присад, па ништо ч'чка сас чикијицу око њега; лева му се већа диза, уста мрдају, кој знаје, ништо збори, мисли.

К'д чу чукање, он скоро та за чивију. Отвори врата: у обор улезе кир-Тодорча. Чинише здраво живо па узеше да се гледају, никако се, не знам, чудно гледају.

Тај кир-Тодорча како татко ми, у теја године, салте што му коса побела. Чело му, ете, никако малечко, а нос голем, па модар како патлиџан; мустаћи си је изгризаја та штрчу тике мрвка над усницу т'нацку и модру; очи му пак ситачке, зелене како у мачора, па салте видру. И он се бричеше, како и татко ми, а носеше се како други старци Нишлије, максуз онија који су потако. Дајма је на човане чешире сас голем тур; горе на шарену антерију, у делници басмену, у недељски и добри дни гизију, озгор на фермене ели ћурче; с'г беше на џубе.

Никад ми ништо овај кир-Тодорча не беше учинија, а ништо га мрзешем, мрзешем га јоште к'да сам била чучка. [8] К'д дојде у нас сас гости, друсто му, на Божић ели Велиг-дан, па ме викне да ми даде десет паре ели испод појас јабуку, ники ора, ништо такој, а ја узнем та кутам главу у нанину ми антерију, салте да ме не гледа... од њигови ме очи беше и стра.

И т'га при вечер к'д га кроз пенџер видо, ја се дори устресо. А сам Господ знаје заш' се устресо.

Рече татку ми честито, и каза што неје могаја попре: од зору је, вика, у лојзе, па с'га се отутке врћа. Вика честито, шушка и узе та трепка, трепка, чека одговор од татка ми за честитање.

— Иди та кажи честито на Ђошу, не на мене, — вика татко ми, и узе ништо кротко, кротко да збори, не разбра ич ништо. К'да се татко ућута, кир-Тодорча тике зажми и устури главу, мрвка па затури фес чак на шију, како да му на чело и теме тежи; притресоше му се и собраше онеја њигове т'нацке уснице, а он узе да чука сас бастун у калдрму и да отеза:

— Полееej... жив ти Бог! Крррршено Чееело!... Јааа!... К'д попреее!... Полеј, Бога тиии!...

Отеза, чуди се ништо, чуди, а у татка ми не гледа. Татко га сврћа, вика га под осмалаци на по једну чашку две ракију лимонију, јербо таман си је време за ракију, а он јок, неће, има, вика, дом работу. Једнаг излезе из обор дори спотурајући се.

„Заш' се чуди ништо за Кршено Чело?“ мислешем. Јербо ја несам онаг знала што се Димитрије виће венчаја сас девојче на аџи-Настасијнога кириџију. Јооок. Ништо не бешем чула за њигово венчање; моји су скутали од мене. А да сам онај дан чула, кој знаје, умрела би, утепала би се. Пројде гоџа, па т'г чу. Полако, полако — дор ми казаше.

[7] Кадунин прст (бело грожђе, дугуљастих зрна). [8] Мала.

Не ли овој би при вечер, та ми нана простре килимче, како ја други пут што работешем, туј под пенџер од собу куде сам ја била; а време па што беше, мани се! Не приличеше на јесен но на пролет. И трава зелена како у пролет, и лисје зелено, јербо слана још не беше пала ни једаннут. А кол'ко је убаво, онаја павучина салте се разлетела, па како кроз обор прођеш, она ти се фати за косу, ако си пак муж, за капу...

Татко ми седе, прекрсти ноге, а нана донесе ракију и киселу краставицу, па узе да га служи. Тике он:

— Седи, ацике.

Нана седе, и то на варке, како ће да рипне дор гу татко салте за ништо погледа.

Он попи чашку ракију и узе да реже сас чикијицу краставицу, зборејући:

— А виде ли кир-Тодорчу, ацике?

— Не, ацијо.

— С'г је бија при мене... Уморан, завалија, уморан, позната се... Иде чак из лојзе, пеш, а стар си је човек...

Нана ми ћути.

— Е! Од с'г к'д идеш у цркву, и за њигово здравје свећу да палиш.

— Заш', ацијо?

— Заш'?... Што не запалимо девојче... за тој.

Нана више не питује, јербо зна татков ми табијет. Пита ли за ништо два три пут, а он узне та се расрди.

А њему, позната се, баш мерак да га она па пита. Стојим уз отворен пенџер поза перде, па слушам.

А татко ми:

— И за њигово здравје свећу да палиш, и за њигово, ацике, — вика па се смеје.

— Што има, ацијо? рече нана кротачко.

Он мрдну сас главу, попи још чашку, и нана ми попи, изруча мрвке од краставицу па тике се искашља и узе:

— Што?... Ћеш се чудиш... Идем ја спрема *квас'ц* из чаршију што викају трчећим, а кир-Тодорча та пред мене: — „Што си рад?“ вика. — „Што си се растрчаја, ацијо?“ Ја па: — „Прајим свадбу.“ Он на мене: — „Кога жениш? Кога удаваш?“ — „Удавам девојче ми.“ — „За кога?“ — „За Ђошинога сина Димитрија.“ К'д чу овој, он тике викну: — „Нѣ! Не да запалиш чедо!... Они су у кућу како Турци: ће се потепају сас ножеви и пушке син и татко; свекрва се бели како анама, па ће ти и чедо набели.., Ако си ацијa, ако си крисјанин — не! јербо у туј кућу... јес, у туј кућу... блажу[9]...“

Тике нана ми покри очи сас руке и викну:

— Туго... блажу!

— Блажу, ацике, блажу. Јербо ја мислим... ја знам дек кир-Тодорча неје тај човек кој ће да л'же?

— Заш' па да те л'же... Блажу! — збори нана а још не скида руке од очи.

Ништу више да неје рекнуја татку ми, салте овој једно, *блажу*, па више доста. Како Турци, како Цигани блажу!!... Јес, чедо. У Турско време ако би си ники Ништија блажија, он би ни се видеја исто како Циганин, не како човек, како крисјанин. Сви пости постешемо редом како је сам јединак Бог наредија, па и среду и петак. Па за тој си ни онаг и било добро, а с'г...

— Ете, од овај дан, — вика ми татко, — фати фетиљ, па од памет ми тој не искаче, море како шашав идем, жива ми наша чеда! Јербо, вика, заш' да ме л'же кир-Тодорча? Сас њега несам бија у ортаклак; сас њега несам ишеја на ацилак; сас њега несам у комшилак та да ништо међу себе имамо. Ама и ако сам си чуја овој, ја не би растурија свадбу. Не би, ацике, две ми очи! Не би, жи' ми Бог! јербо сам *човек*. Сав би кабаат[10] на мене узеја: заш' несам гледаја, заш' несам питувања онаг, у време. Ручаја би се што си дадо красно наше чедо у циганску кућу, што се сас Циганина опријетељи, а ич ништо не би правија. Ама к'д видо ћирит сапун, па главице црни лук, па калуђерско цубе... Да ми је сав Ниш дошеја да рекне: тој си је добро; да ми је кир-Тодорча пришеја зборејећи: л'жем, ацијо, — па би напрајија што напраји... А, симсиле му циганско! — ружи татко и узе та сас зуби... А нана салте:

— Туго, блажу!... Ђојем крисјани...

— Крисјани!... Да ми је пријетељ човек, да је крисјанин оће ли ми прати овна сас лук на рогови? Лук на рогови!! Што је тој? Инат ли је бија, ели маскара, ели ника шала? Ама к'да је свадба неје место ни на једно, ни на друго, ни па на треће.

А ја? Слушам и тресем се. Татко се ућута, а ја узе кротко да зборим: — „Блажу!!! Зар је онај срамежљив Димитрије — Циганин?... А, кир-Тодорчо! Ако си излагаја татка ми, душа ти не излегла на уста, но...“

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Васкршња ноћ

(Слободно по Фованову)

роз таму брује звона задрхтана.
Трепере душе од чаробна гласа;
У свачој руци воштаница гори,
А литија се уз цркву таласа.

Ја само тебе тражах, ал' залуду,
Ох срећо моја, негда тако близу.
Звона не могу да допру до гроба,
Па дигох очи ка небеском вису.

А онде зора тек хоће да руди,
Само се спрема, и жељу развија,
А једна звезда, ох зорњача мила,
Тако дивно сија.

А то ће бити воштаница твоја,
Коју си дигла пред престолом Бога,
Да ми кроз таму вечност наговестиш,
Вечност и верност рајског срца свога.

24. јануара 1901. **Змајова**

[9] Мрсе.

[10] Кривица.

† Др. Светозар Милетић

(УСПОМЕНЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ О ЊЕГОВУ ЖИВОТУ И РАДУ).

— Проф. Г. Гершић —

(НАСТАВАК)

Настаде знаменита год. 1848. Са обале Сене разиграла се револуциона бура и захватила скоро целу стару Европу до обала Дунава; то је била једна од оних политичких олујина, које нису само локалнога значења и карактера, него које у друштвеној еволуцији наилазе на великим преломима и обртним тачкама политички-друштвенога развића као потребан историјски апарат, да се прочисти загушљива политичка атмосфера, да се растресу и распрсну извесне већ застареле форме друштвенога склопа и поретка. Та је бура дохватила и затресла већ и иначе изанђали политички организам Метернихове Аустрије, који је својим феудално-централистичким стројем притискивао и давио све оне многе народе и народне одломке, који су састављали тај полиглотни државни мозајик, што се зове Аустрија. У дубини тога организма већ су се од толико година полако и поступно развијале и сазревале клице и замеци новим политичким аспирацијама и облицима, нагомилавало се притајено незадовољство и расположење за експлозију и сад је само требало да дође један јачи спољни подстицај, један контагиозни пример — па да се одмах из темеља заљуља цео тај трошни и подривени политички механизам, који се звао Метернихов „систем“. Према томе није чудно, што је париска фебруарска револуција нашла одмах тако брзе имитаторе и следбенике у политичким центрима аустријске монархије, у Бечу и Пешти; први дах револуционог покрета одвејао је престарели Метернихов систем и његовог носиоца, и политичка и народна слобода би проглашена у Бечу и Пешти Тај тако успешно одиграни први акат аустријске револуције сасвим је природно морао силно подејствовати на све народе и покрајине простране империје, а нарочито на народе врелије крви и живљега темперамента, као што су Срби и Хрвати, који су у својој политичкој прошлости и свијој дотадашњој политичкој судбини имали и пуно мотива и подстицаја за протест и покрет против „постојећег стања“ и за борбу за своје национално право, које је било ујемчено историјским уговорима и повељама

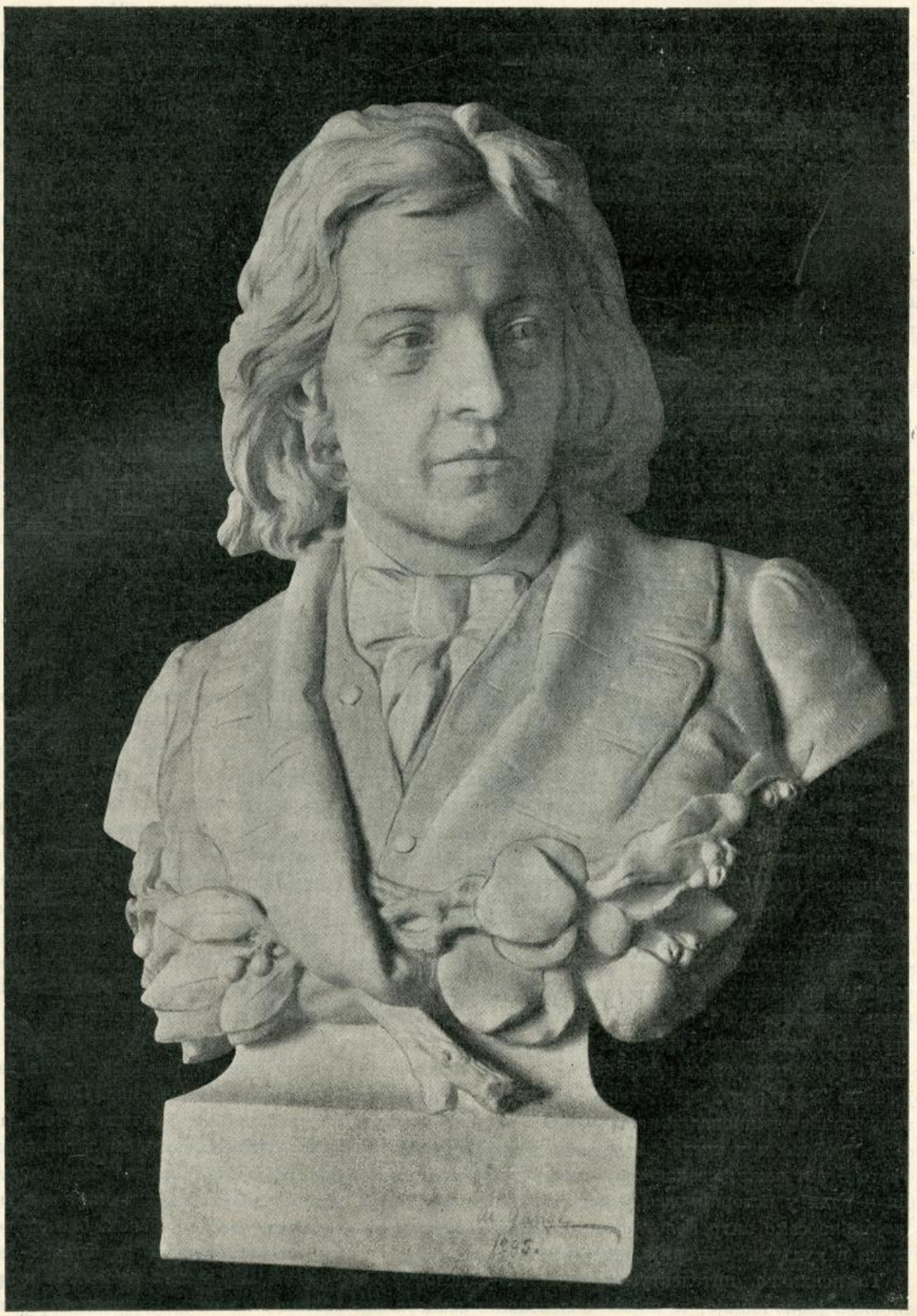

АЛОЈЗИЈЕ ГАНГЛ. ФРАЊО ПРЕШЕРЕН.

али још никако не беше признато и остварено. Није ми овде место, да се упуштам у неко ма и летимично претресање интересних и знаменитих појава и догађаја из тога јужно-словенскога крвавога покрета у доњој Угарској. Ја ћу само као главну карактеристику напоменути то, да је тај одиста херојски покрет угарских Срба, ма како га ценили са гледишта његових крајњих политичких резултата, имао своје велико историјско и национално значење, прво као непобитни крвљу засведочени доказ вазда будне националне свести и животне снаге тога дела народа српског и као живи оружани протест против дотадашњег обесног притиска немачко-мађарске централизације и мегаломаније; а друго — и то је још главније — што је српски покрет од 1848. год. био једна потребна алка у непрекидној еволуцији историјски-политичког живота целога српског народа, једна манифестација тога живота у доба кад у ономе дёлу Српства, који је по своме положају позван да буде главна и централна осовина и жижа тога историјски-националнога живота и целога тога покрета у поступном развијању и извођењу националне мисли — кад, дакле, у томе средишту Српства политички живот беше закржљао и свенуо „у уски колосек месних интереса“, као што вели руски историк Нил Попов.

Он то доба још изближе описује овим речима: „Србија се све више осамљавала, губећи мало по мало везу с аустријским Српством, с Бугарском и Босном. Политичке тежње и народна надања из дана у дан постајала су све ситнија. Живот српске кнежевине ... отуђи се од осталих делова, мисао о будућности била је забачена на страну; српска је кнежевина мало по мало губила право рачунати се да је делателни представник целе народности“... И ту сад руски историк казује једну, по моме мишљењу, веома важну истину, велећи: „Али политички живот код народа, записаних у летописе историје, не умире без великих узрока; кад се притаји у једној покрајини народној, он се још већом снагом буди у другим крајевима. Тако се и сада историјски живот одливао с јужних брегова дунавских на северне обале и обухвативши Србе угарске, будио је њину јужну браћу. Настаде 1848. год. и са северних обала дунавских кнежевина доби јак удар и подстицај, који разбуди у њој привремено угашене политичке тежње. Отпочињао се нов живот и нови покрети међу аустријским Србима и примамљивали су у борбу њихову преко-дунавску браћу.“

Тако се опет обистинио тај несумњиви факат, да једна историјски израђена нација са обележеним карактером представља један оделити историјски и етнички тип, један социјални организам, који живи својим засебним колективним животом, који се не да прекинути ни уништити преградама политичких граница ни притиском насилних мера. То је она неразорива и нераскидна „физиолошка веза“, која, како Тард вели, још и данас сачињава есенцијалну основу великим националним заједницама, или оно „нешто“ што је урођено или наслеђем предано извесном племену, као што Бецот каже; свакако тај национални фактор вазда стоји и ради у историји као један стални, моћни агенс, са којим не само антропологија и етнологија, него и политичка и културна историја морају рачунати.

Та психичка, интелектуална веза међу деловима и члановима једне нације, те појаве колективног живота њеног, које многи кратковиди државници и политичари превиђају или не разумеју, показале су се, дакле, на јасан начин и у бурним покретима год. 1848, а оне се јављају непрестано час слабије час јаче, што на жалост и многи наши државници нису увек како ваља разумели и увиђали. —

А да је тај прекосавски српски покрет од год. 1848. доиста пробудио у Србији успаване и привремено забачене више политичке тежње, то нам између осталих потврђује један сасвим компетентан сведок, а то је државник и историк Јов. Ристић, који је то као очевидац лепо изложио у својој студији „Србија и српски покрет у Угарској год. 1848. до 1849.“ Да имам овде места радо бих навео више цитата из те интересне студије, а овако ћу само навести ово: „Нарочито је српски покрет у Угарској имао у овим правцима снажнога утицаја на Србију. Он је нашу кнежевину провео кроз прави процес сваковрсних ме́на: надања и страховања, додира и одношаја. Учешће Срба из кнежевине у судбини Срба угарских беше толико, да се сваки успех и сваки пораз на левој обали Саве и Дунава осећао дубоко и у самоме срцу Шумадије.“

Ја сам овде хотимично застао на тој појави, истакао ту важну историјску и социолошку истину, да бих колико је могућно и овом приликом показао, како живо учешће Србије у судбини својих по другим државама растурених саплеменика, а тако исто и учешће и живо интересовање Срба у осталим крајевима за судбину, за целокупно политички-друштвено кретање, за напретке и назатке Србије — како све то истиче из једнога неодољивог националног инстинкта, који се код умно развитијих људи потенцује до јасне свести да постоји најтешња узајамна веза у судби свих делова једне нације, да периферија зависи од центра али тако исто и центар од периферије.

Ово су све тако старе и познате ствари, да ће се многоме ове моје напомене учинити сувишне, као неко већ истрвено декламовање родољубивих свесрпских тирада из негдашњег омладинског доба. Па ипак оне, по моме нахођењу и искуству, нису на жалост још постале сувишне, јер гуја партикуларизма, која трује и разрива сваки национални организам, није у нас још сасвим угинула, она још притајена дрема негде на дну у души понеких чак и интелигентних чланова српскога друштва, па се од времена на време тек помоли и измили и без зазора, у свој својој наготи и ругоби, комотно прошета кроз ступце понекога јавног гласила или провири из говора понекога нашег јавног радника, те онда имамо прилике да чујемо крилату реч да је Српство „шупља фраза“ или да „још није на чисто изведено, какви су управо резултати Милећева рада и да ли он има каквога значења и специјално за Србију“.... Ето ради тога мислим да је требало у предњим напоменама и овом приликом тим људима пружити нешто материјала за размишљање.

Можда ће изгледати да сам се ја овде дуже, но што је потребно, задржао на покрету од год. 1848., да сам одвише далеко у прошлост захватио те се удалио од самога предмета овога чланка. Па ипак је тај сврађај на г. 1848. потребан био нарочито с тога, што је тај знаменити покрет био земљиште, обилатом крвљу натопљено и оплођено, из којега је поникао онај нараштај, коме је Милетић у ономе крају Српства био вођ и типски представник; тај је покрет, као што рекох, био фермент у процесу растварања и опадања старих друштвено-политичкнх формација и у образовању нових елемената и праваца и ту се у пламену запаљених села, у вреви и разгору љуте борбе и зачедио и добио своје крваво крштење и онај потоњи правац политичког мишљења и одсудни начин политичке борбе, коме Милетић беше носилац и вођ. Милетић је, истина г. 1848, још био младић, није играо нити је још могао играти главну

улогу, али је одиграо већ понеке епизоде, ишао у народ. звонио „на ларму“, бунио и соколио народ на отпор и борбу и т. д. и ту се већ могло назирати и слутити, да то није човек обичнога калибра, него заметак вишега типа. То беше Милетићева прва припремна политичка школа, школа бурна и крвава, која је оставила дубоке трагове и утиске у души његовој, запојила га осећајима и идејама, које му постадоше стална тековина и пâтос за цео живот.

Револуциона је олујина протутњила и легла, и настало је затишје, и дође један меланколички размак, у коме је, како обично бива, после великих напона и потреса дошао умор и застој, те је за неко време овладала реакција према дотадашњој револуционој акцији. У Француској је Наполеонид у државном удару уморио републику и резултате фебруарске револуције, обновивши империју и личну владавину у нешто модернизираном издању; у Немачкој су се демократски и слободоумни елементи показали још слаби према стародавној монархијској власти и традицијама из времена просвећеног деспотизма. У Аустрији је бечки двор такође најзад одржао победу, али не својом снагом, него тим, што се словенски покрет а посебице покрет Срба и Хрвата у последњим својим стадијама изметнуо у борбу за цара и династију против Мађара, и још више тим што се на позорници покрета у последњем акту помолила и појавила једна голема спољна помоћ и сила, а то је сила Русије која је решила ствар и спасла Аустрију. Руски император Никола I. беше у то доба скоро једини усамљени пионир и представник крутога легитимизма и свих погледа и традиција већ преживеле Метернихове епохе, и он је сматрао за своју дужност да и самом убојном снагом своје колосалне државе помаже и одржава легитимистички принцип против свих нереда „који прете сваком правном ауторитету и свеколиком законитом стању.“ Ту је тај већ тада у велико прорешетани и изанђали принцип легитимности доведен до апсурда, јер је свет имао пред собом тај ретки и у историји можда јединствени пример, да једна велика словенска држава у име тога принципа спасава један трошни и у својим темељима потресени државни створ, који у данашње време претежно националне државне формације изгледа као анахронизам и који по самоме свом постанку, по својим традицијама и по условима своје егзистенције мора бити и вазда је био противник свим национално-словенским тежњама. И то га Русија спасава не везујући то ни за какве услове и погодбе, просто каваљерски и несебично, нимало не марећи што тиме васкрсава поново свога дотадашњег и потоњег главног ривала и супарника у њеној историјској мисији на европском истоку! У политици се такво рђаво пласирано каваљерство назива обично наивношћу. Доцнији руски писци и историци као Нил Попов, Будиловић и др. покушавају истина да правдају ту руску интервенцију у корист Аустрије, али је по моме мишљењу то правдање слабо и натегнуто, и ја сам и после њиховога правдања остао тога уверења: да цела та руска кампања несумњиво носи на себи обележје једне крупне политичке погрешке. Та руска погрешка имала је кобнога утицаја на даљу судбу аустријског Словенства у опште, а Срба посебице, па према томе наравно и на личну судбу и каријеру Милетићеву. Да је Русија у тренутку, кад је дошла да спасе Аустрију, поставила извесне услове у корист Словенима, да је тражила да бечки двор испуни бар оно, што је сâм толиким свечаним повељама и прокламацијама признао и обећао, тада би Срби у Аустрији имали колико толико обезбеђена терена за своје политички-национално биће и развијање, и Милетићева каријера јемачно не би морала бити тако бурна а крајња судбина тако трагична. Ну тако је записано било у књизи судбине, да Словени по некаквом чудном удесу опет поново буду изиграни као жртва својега лаковерја и своје политичке наивности којом је перфидија вазда умела да се користи. Бечки је двор, дакле, захваљујући Русији и Словенима опет постао потпуни господар ситуације и сад је сасвим у његовој власти и у његовим рукама било, да се одужи народима, који су му толиким жртвама и толиком проливеном крвљу помагали да се одбрани од напасти која га беше снашла; а у реду тих народа на првом су месту били јужни Словени, а специјално Срби. Ако икад, сад је настао био тренутак, да бечки двор већ једном после 160 година испуни према српском народу оно, што му је свечаним уговорима аустријских императора са народом српским у више махова изречно признато и ујемчено било. Али је познато, како је једном приликом кнез Шварценберг, први министар Његовог Величанства, у Дрездени ре-

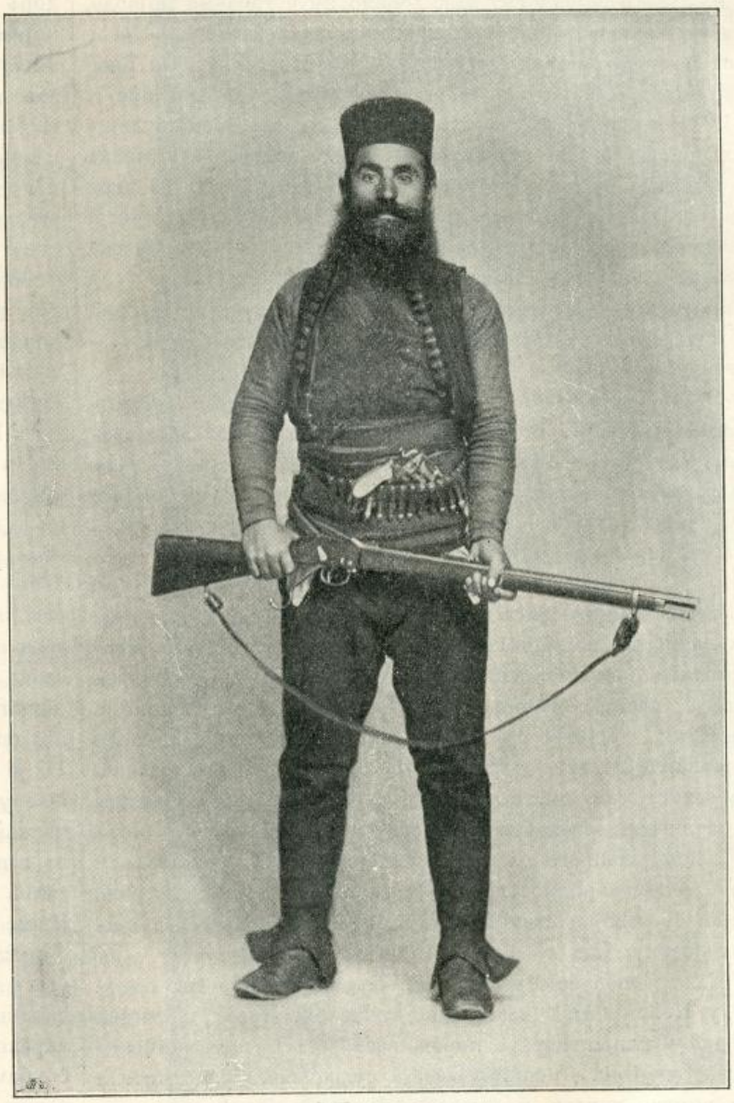

ПРОТА ВУКАЈЛО Н. БОЖОВИЋ
ПРОТА И КНЕЗ КОЛАШИНСКИ

као: „да ће Аустрија зачудити свет величином своје неблагодарности према Русији“; па кад је Аустрија могла тако поступити према силној и големој Русији, онда за што не би могла зачудити свет својом неблагодарношћу према маленом српском народу? И збиља се догодило то, да је народ српски из Беча добио неколико звучних фраза како се „храбри и верни народ српски славно у свако доба одликовао привржености к царском дому и јуначким отпором против сваког непријатеља Нашег престола и Наших држава“, добио је титулу Патријарха, титулу Војводе, која је одмах с првим војводом Шупљикцем заједна угинула и престала; добио је празно име „Војводство“ на хартији, али то војводство није добило ни устава ни Војводе, а најмање карактерно обележје *српског* војводства. После тога настаде реакција у пуноме јеку и смислу. Из Беча је загудила она иста нота, која је отуда гудила и пре г. 1848. Негдашњи Метернихов систем са ширењем немачке културе сад је опет галванисан у нешто измењеном, управо пооштреном издању под именом Бахова система. То беше апсолутизам са потпуном бирократском централизацијом и немачком превлашћу; млада, из крви тек поникла биљка уставне слободе и националних надања свенула је под хладним покровом тога система, који је Мађарима требало да буде казна, а ваздa „верним и храбрим“ Србима — награда.

Дође год. 1859., рат са удруженом Италијом и Француском, несрећне битке и порази код Мађенте и Солферина, и Аустрија би истиснута из Италије. Тај удар споља заљуљао је и оборио Бахов систем; бечки двор сад окрете други лист, показа се неко уставно расположење, мађарска се аристократија привуче престолу и бечки двор поче тежити за помирењем с Мађарима, јер се опет вратио на своју традициону мисао, да су немачки и мађарски народ два елемента на којима као на главним стубовима ваља да почива опстанак монархије. А Словени, разуме се, добри су, красни и славни само онда, кад се ваља од погибије спасавати! У Бечу су се још неко време колебали хоће ли монархији дати устав и какав, да ли централистички, федералистички, дуалистички и т. д.? Отпочело се неким ситнијим концесијама народностима; тако су између осталога допустили да се пред судовима може расправљати језиком оне народности, којој припадају парничне стране и тако се у војводству водило извијање и претрес на српском језику, кад се судило Србима.

У то доба се Милетић већ беше настанио као адвокат у Новом Саду, већ је као такав био чувен и стицао све већу клијентелу, а поред тога је већ почео писати чланке у „Срп. Дневнику“, који су се веома радо читали или управо гутали, као што је био случај и код нас тадашњих универзитетлија у Бечу. При првој кривичној одбрани, коју је Милетић држао пред судом на српском језику, он је казао и неколико прикладних уводних речи, у којима је дао израза жељи да „двери правосуђа од сад српском језику више никад затворене не буду.“ На скоро после тога бечки се двор, после већ поменутога колебања, имајући пред очима ровито стање монархије, најзад решио, да даде монархији устав и то у неком федералистичком облику и тако би 20. октобра 1860. г. обнародована т. з. октобарска диплома. То беше октроисан устав. Сад је у Угарској опет отпочео уставни живот, заталасала се дуго замрзнута струја уставнога кретања, оживе опет жупанијска и муниципална самоуправа. Срби су радо прихватили нове уставне слободе, али их је морила тешка брига о судби њихова војводства. Са извесном зебњом су очекивали, како ће се то питање у Бечу решити. У Бечу су се у првим тренуцима колебали, јер нису још на чисто били с Мађарима. То колебање и осцилисање између Мађара с једне и немађарских народности а посебице Срба с друге стране јасно је провиривало из текста царског ручног писма од октобра исте 1860. г., којим је инсценисана она комедија са изашиљањем царског повереника грофа Менсдорфа Пуљи-а да саслуша главније личности свих народности и вероисповести у српском војводству и тамишком Банату, те да се као неком врстом плебисцита сазна мишљење становништва, нарочито Срба, о положају који би имала војводина да заузима према Угарској. Док је Менсдорф обилазио градове и сеоске општине и заваравао Србе, којима је то улевало нешто мало наде, дотле су се у Бечу живо настављали преговори између мађарских аристократских конзервативаца и двора, у брзо преста колебање, дворско је расположење одсудно превагнуло на страну Мађара, и међу Србе паде одједаннут као бомба царско решење од 27. дец. 1860. г. којим се цепа и брише и онај лист хартије на коме досле беше написано ма и празно име „војводства“ те се територија војводства просто инкорпорује (умеће) у састав Угарске без икаквих услова и клаузула. Зар то не беше чудна иронија судбине, да један од првих корака бечке владе у тој сад ново инаугурисаној уставној епохи буде — укидање војводства? Може ли бити страшније дезилузије за један „вазда верни и храбри“ народ?

После тога акта српски је народ био дубоко потресен и узрујан, и он је осећао да стоји опет пред једном обртном тачком у своме политичком животу и држању и он је само изгледао и очекивао да се преда њ појави апостол који ће дати прецизно обележена израза и облика томе преврату у његову расположењу и држању. То је сад био одсудни тренутак, у коме је Милетића силно обузела инспирација о својој судбом му намењеној улози, да стане пред народ као борац, као носилац и представник једнога програма, једне идеје водиље у тешкој и бескрајној борби његовој за свој политички-економни опстанак. То је он учинио у своме знаменитом чланку, који је изишао у „Срп. Дневнику“ на Туцин дан год. 1860. Тај је чланак имао огромнога утицаја и одјека у целоме народу, па и преко граница Угарске; он је звонио као сигнал, као силна труба која соколи и прибира народ за нову борбу Њиме је емфатички обележен прелом у политичком правцу и држању угарскога Српства, а у исто време је њиме означен и почетак Милетићеве знамените публицистичке и политичке улоге и каријере, која се после краткога младачкога лирскога заноса наставља у тешким, одиста драматским борбама и перипетијама, а на крају, у сумрачју дана његових, завршује као суморан еп.

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

* * *

Ноћ је пала. На горама дальним
И последњи већ се зрачак губи,
Бео облак са истока мили,
А месец га својим златом руби.

Све је тихо. Она врева дневна
Изумире. А врх грана вити'
Ветрић лаки леће и шапуће:
«Љуљу, љуљу, сад је време спити.»

Али тамо у механи пјаној
Хука, бука. А сред тога лома
Очајнички разлише се гласи:
«Несрећниче, хајде једном дома.»

Милорад Ј. Митровић.

Сукоб

— *Д. К. Марковић* —

Близу вароши, где су наше дотерали непријатељи, на малом брежуљку улогорио се један батаљон.

Испред брежуљка, у једном густом шумарку, види се непријатељска војска.

Вече . . .

Сури, туробни облаци као да притискују груди и увећавају тугу што лебди на бледом, згрченом, жалосном лицу прозеблих војника.

Снег се ковитла гоњен оштрим ветром и засипа војнике на брегу, што седе крај ватре.

Стражар, сав умотан, с пушком стоји испод високог, оголелог дрвета, шћућурен, очију управљених тамо далеко, где се кроз снег види ватра из непријатељског логора.

Тишина.

Свуда около, докле год очи догледају, види се снег, само снег. Бела, опустела поља, њиве, ливаде покривене непомичним снегом личе на бескрајно, стишано море.

Војници вуку исечено и поломљено грање, прљаво и мокро од снега, и бацају га на ватру из које куља густ и загушљив дим.

Један висок, блед, огрнут прљавим шињелом мирно сече хлеб тврди црн као земља, гледа нетремице у ватру и споро, замишљено, махинално меће у уста комад по комад хлеба, прекидајући често жватање дубоким уздахом.

Остали седе. Неки леже крај ватре, дувајући у жар испод мокрих грана.

Двојица крпе један сав исцепан шињел и дувају, час један час други, у црвене, згрчене прсте.

Једна гомила, до колена у снегу, погнута, уморна копа шанчеве. С времена на време исправи се по који од њих, заморен, црвен у лицу, придржи мотику коленима, духне неколико пута у згрчене прсте, па опет узме мотику и даље копа.

Официр, мали, црномањаст човек, густих обрва и бркова, с капуљачом, стоји међу њима као стожер, заповеда им, показује и жури на посао.

КНЕЗ А. ДАБИША. ВОДОПАД КОД ГРАДА ЈАЈЦА У БОСНИ.

Између два дрвета, у шатору мокром, прљавом, крај дрвеног стола седе официри са командантом, седим, крупним човеком и разговарају нешто, показујући често поједина места на мапи што лежи на дрвеном столу.

Изненада, из далека, као из земље затутња један топовски пуцањ, други, трећи . . .

Сви скочише.

Из шумарка, где је непријатељ, видеше како по снегу гмиже полако нека црна маса која се тренутно овде-онде засветли, за тим пуцањ и, готово у истом тренутку, кроз ваздух, над главама наших војника фијук гранате из почетка полако, с времена на време, па онда брзо, брже, све брже . . .

Сви војници, и они око ватре и они из шатора и они што се беху размилели по брегу купећи дрва, изненађени, смућени, а они што спаваху, уплашени, сањиви, дотрчаше.

Војници који копаху шанчеве — стадоше, исправише се и намрштено, туробно погледаше сви на ону страну одакле се чује пуцањ топова.

Рањени, јечећи од бола, бледи и мртви, унакажени, без гласа попадаше у снег.

За тренутак сви, од команданта до последњег добошара, неми, изненађени изгледаху као статуе, усправљени, скамењени и заустављени у разним покретима и изразима на лицу, озбиљни, свечани, очију разрогачених, управљених на тачку одакле избија светлост и чује се пуцањ.

Једна се статуа покрену као да оживе. То је командант. Он се осврте тражећи очима трубача, па кад га угледа, даде му главом знак.

Трубач разумеде.

И изненада, услед пуцњаве и фијука гранатâ што падаху на брег, заједа труба тужно и свечано, као да свира посмртну песму . . .

Узбуна . . .

За четврт часа беху сви под оружјем, спремљени.

Мрак поче полако да се спушта.

Иза нас, близу, види се наша варош у којој овде-онде светлуца пламен или осветљен прозор.

Непријатељ се примиче брегу све ближе, ближе.

Наши стоје мирни, чекајући командантову заповест.

Нико се не миче. Само по каткад, кад ветар јаче дуне и зафијуче кроз грање, ковитлајући снег и бацајући га војницима у очи и за врат, по неки се од њих стресе, па опет сви стоје прави, непомични, као оголела дрвета која мрак увија, омотава, крије све више и више . . .

С непријатељске стране ватра је престала, али се они непрестано примичу.

У ноћи, црни, увијени, погнути, газећи без шýма по дебелом снегу изгледају као ноћне авети.

Ветар им шиба лице, ковитлајући снег око њих, али они иду напред савлађујући ветар. Спотичу се, посрћу, али не стају. По каткад подигне неко од њих главу и погледа напред, кроз ноћ, кроз снег на брежуљак где се светли ватра. Изгледа тако далеко, далеко; а они, уморни, изнурени једва извлаче из снега тешке, оловне ноге.

Заклапају очи, јер им засузе од снега што их боде по лицу и очима као оштре игле и одмичу . . .

Наши на брегу стоје спремни, с напереним пушкама, а време промиче тако полако, споро; минути се претворили у године, у вечност . . .

Страшна је ова неизвесност . . .

Очекивати, непомичан, на мразу, у снегу, један час, два, три, очекивати да одоздо испод брега, из мрака засветли пламен и да ти изненада, за један минут, за једну секунду, можда одмах, зафијуче куршум кроз мозак . . . то је страшно.

Непријатељ стаде.

Њихов командант, на коњу, извуче сабљу, махну два пут кроз ваздух и командова нешто.

То исто учинише и сви официри пред својим четама.

Све се то изврши тихо, без ларме.

Војници узеше пушке на руку и потрчаше.

Наш командант ослушну. Учини му се да чује шýм војника и звéк оружја ту, близу, испод себе. Он извуче сабљу, подиже је у вис и командова.

Војници нишанећи стегоше пушке влажне од снега...

Али у истом тренутку одоздо, испод брега заједа труба тупо, монотоно као на пожар, а из мрака сену ватра, за тим плотун један, па други . . .

Из црне масе наших војника, као од какве грдне стене, одвали се с преда један, за тим други, па трећи војник разрогачених очију, раширених руку, бледи, крвави, и склизаше се низ брег, по снегу и блату, један за другим унакажени, с размрсканом главом, јечећи жалосно . . .

За тренутак завлада мрак и тишина, страшна тишина.

Тада наш командант махну сабљом кроз оштар и хладан ваздух и командова.

Војници одозго, с брега, наперише пушке доле у мрак, не видећи ништа испред себе, али осећајући да је ту близу непријатељ, и, наједанпут, брег се осветли тренутно, изненада, овде-онде и, после страшног плотуна, куршуми, фијучући кроз ваздух, падаху доле на непријатеља, заривајући се тупо у месо, у лице, у мозак . . .

Непријатељ беше већ на половини брега. Војници из првих редова падаху натрашке, раширених руку на војнике иза себе и, обарајући их и падајући један преко другог, одвукоше их собом низ брег, котрљајући се заједно скопчани, закачени пушкама и тесацима, умрљани снегом и блатом , . .

Доле се чује јаук.

Али непријатељ иде уз брег непрестано. Иду погнути, подупиру се пушкама, бауљају четвороношке, као хијене, завлачећи руке до лаката у снег и блато.

По неко стане, усправи се и нишанећи у вис опали, па, кад се одозго скотрља војник, крвав, укочен, с проваљеном лубањом, сав бео од снега, он га одгурне ногом доле, па, опет погурен, клизајући се иде напред.

Батаљони иду један за другим као да ничу из земље, газе мртве и рањене, не осврћући се на њихов јаук.

Морају заузети брег . . .

Ништа не виде, али пале један преко другог, изнад глава, не знајући да ли су они мртви, укочени војници што одозго падају, пречећи им пут, њини или непријатељски.

Само напред . . .

С брега пуцају све ређе, јер им војници падају све више и више. Осећају да су слабији, много слабији од непријатеља, али ће се држати до последњег.

Буни их само једно: не чују глас командантов . . .

Јадни војници! Вашег седог команданта, мртвог, крвавог, зарођеног у снег, газе непријатељи, пуцајући на вас, његову децу . . .

Непријатељ се успужа до самог врха брега.

Ту стаде.

Наши, још десеторица са заставником, кад опазише како им се кроз мрак све ближе и ближе примичу војници, чији облик не распознају, али их виде као сенке и

авети, и кад испред својих наперених пушака чуше већ бât и дах заморених војника, они сви, без команде, испалише последњи плотун . . .

Па онда, оставши без муниције, без помоћи, сами, сва десеторица, несвесно, као по нечијој команди, шчепаше пушке за вреле цеви, не осећајући ни мало топлоту по смрзнутим, тврдим као дрво рукама и подигоше их у вис, чекајући.

Беху страшни . . .

Заставник, сав крвав, подера са мотке заставу, избушену куршумима, саже се и, чепркајући рукама снег и блато, метну је брзо у ископану јаму и опет затрпа.

Изнемогао, уморан једва се исправи, али у истом тренутку ту, близу иза њега, на самом брегу груну страшно један па други плотун.

Он се стропошта без гласа.

Све притиште густ дим, загушљив као магла.

Непријатељски војници, не наилазећи на отпор, појурише на брег кроз дим, уморни, кљави, крвави, спотичући се на мртве, попадале војнике.

Свршено је . . .

А кад се дим полако диже с брега, они угледаше кроз слабу, бледу светлост, што наговештава зору, близу, не далеко од брега, варош у којој овде-онде светлуца ватра.

Труба зајечa . . . а они, уморни, кљави као да поново добише снагу, појурише, полетеше низ брег, са исуканим сабљама, напереним пушкама, успламтела лица, вичући и клизајући се.

Напред . . . на варош!

Свиће . . .

А снег, крупан, густ, гоњен хладним ветром, пада на пуст брег, затрпавајући полако крваве, укочене војнике..

Пропаст српског царства на Косову

ПО НАРОДНИМ ПЕСМАМА САСТАВИО **Л.**

Мили Боже, чуда големога!
Да је било стати, па гледати,
кад се двије ударише војске
на Косову, пољу широкоме:
једно српска, а друго је турска!
— Није шала сто хиљада Срба,
а Турака три стотин' хиљада;
Сва се сила сломи на Косову.
Од Турака нешто и остало,
а од Срба и што је остало,
све рањено и искрвављено.
Пада крвца коњу до стрмена,
јунацима до свиленог паса,
по њој плове коњи и јунаци;
а јуначке кости остадоше,
да их кљују орли и гаврани.
Знати ће се ондје коштурница,
докле траје сунца и Косова,
да пâс пасу прича и казује:
ту обадва цара погибоше,
султан Мурат и царе Лазаре,
ту погибе српска госпоштина,
ту погибе српска царевина —
Срби, браћо, и Богу је жао!...

Једно јутро у свету недјељу
поранио српски цар Лазаре,
па говори царици Милици:
„О, Милице, моја вјерна љубо:
Ја сам ноћас чудан сан уснио,
ће се пови један прамен магле
од проклете земље Румелије,
па се сави у поље Косово.
Ја ударих кроз тај прамен магле
са мојијех тридесет војвода,
и за нама сваколика војска.
У магли се, љубо, растадосмо,
растадосмо, пак се не састасмо.
— Нека Бог зна, добра бити неће!“
Вели њему царица Милица:
„Не бој ми се, мили господару,
добар јунак добар сан уснио;
Сан је лажа, а Бог је истина.“
Истом они у ријечи били,
ал ето ти челника Голуба,
носи књигу у бијелој руци,
пред царем се три пут поклонио,
пољуби га у скут и у руку,
остави му књигу на кољену
и овако њему проговара:
„Вољан буди, Царе, на бесједи!
Ова књига са поља Косова,
донесе је један књигоноша.“
Вели њему српски кнез Лазаре:
„Голубане, вјерна моја слуго,
угости ми итрог књигоношу,
нарани га, и напоји ми га,
и подај му штогод попудбине,
па нек иде, куд је њему драго.“
У млађега поговора нема.
— Цар на књизи печат разломио.
Ал му књига грдно проговора:
„Ој, Лазаре, од Србије главо!
Нит је било, нити може бити:
једна земља, а два господара,
једна раја два харача даје;
царовати оба не можемо.
Већ ми пошљи кључе и хараче,
златне кључе од свијех градова
и хараче од седам година;
уз хараче осам дјевојака,
што ће љубит моји серашћери,
и девету твоју Вукосаву,
да оженим сина Бајазита;
уз дјевојке дванајест талаца,
све таоце, које теби пишем:
Југовиће Бошка и Војина,
— најмлађега и најстаријега —
два Мусића: Стева и Лазара,
и јунака Орловића Павла,
и Страхињу бана Страхињића,
и војводу Срђа Злопоглеђа,
од Загорја Љутицу Богдана,
од Топлице Топлицу Милана,
од Косова Косанчић Ивана,
и твог сина Високог Стевана,
и сокола Милош Обилића,
— Без Милоша нећу ни једнога!
Ако ли ми то послати нећеш,
купи војску, хајде на Косово,
да сабљама земљу дијелимо,
а главама међу биљежимо.
Ако ли ми ни изићи нећеш,
ево теби моју вјеру давам:
хоћу дићи силу и ордију,
сву Србију листом попалити
до твојега бијела Крушевца,
и њега ћу у кам растурити;
поробићу мало и велико,“
Кад цар Лазар књигу проучио,
и кад видје, што му књига каже,
погледује госпођу Милицу:

„Моја љубо, ну ме свјетуј сада!“
Женска страна мудро проговара:
„Господару, српски цар Лазаре!
Зазор ме је у те погледати,
а камо ли с тобом говорити:
Ког су љубе досле свјетовале,
кога досле, кога ли ће одсле,
с дугом косом, а памећу кратком?!
Ал ти хоћу ријеч проговорит:
питај свога таста Југ Богдана,
питај шуре девет Југовића,
пашенога Бановић Страхињу,
питај зета Вука Бранковића,
питај редом бане и кнезове,
и војводе, што су у Крушевцу,
— они ће те љепше свјетовати!“
Кад то зачу српски цар Лазаре,
он дозива челника Голуба,
и шаље га двору Југовића,
да му дође стари Југ Богдане
с девет сина, девет Југовића,
и са зетом Страхињићем баном.
Итра слуга итро послушала,
итро дође двору Југ Богдана,
па удара звекиром на врата.
Прискочише слуге и слушкиње,
отворише на двору капију,
воде њега на танану кулу.
Ту на кули нађе господаре:
код готове софре засједнули,
засједнули, те пијаху вино,
и господску ријеч бесједаху.
У врх софре стари Југ Богдане,
с десне стране Страхињићу бане,
и ту сједи девет Југовића,
низа софру остала господа;
ко л је млађи, двори господаре.
Но бијаше до девет јетрва,
но јетрве дворе упоредо,
дворе свекра силног Југ Богдана,
и двораху своје господаре,
а највише зета поносита.
А слуга им једна вино служи,
служи вино једном купом златном,
златна купа девет бере ока.
Ја да видиш друге ђаконије,
ђаконије, многе госпоштине!
Како уђе челник Голубане,
поклони се и два и три пута,
љуби Југа у скут и у руку,
и овако њему проговара:
„Господару, силни Југ Богдане!
Поздравља те св'јетла круна царска:
ну, потруди чудо и господство
и поведи мила зета свога,
мила зета Страхињића бана,
и поведи девет милих сина
на разговор у цареве дворе.“
Скочи Јуже на ноге лагане,
намах скочи девет Југовића,
и Страхиња бане Страхињићу;
оставише пиво и јестиво,
набрекнуше слуге и слушкиње.
Слушкиње им дадоше оружје,
итре слуге коње изведоше.
Чудан адет бјеше Југовића:
готови им коњи под седлима.
Добријех се коња доватише,
истјераше коње на улицу,
одјездише пред Цареве дворе.
Југ дојезди, двори зазвонише.
Југовићи коње разјахаше,
приватише стремен Југ Богдану
и својему зету Страхињ-бану,
скидоше их са добријех коња.
Итре слуге коње приватише,
а слушкиње свијетло оружје.
— Кад падоше Цару под дворове,
сам их Царе с куле угледао,
па он сљезе низ кулу високу,
те их срете у својој авлији,
руке шири, у лица их љуби,
за јуначко распитује здравље,
води госте на танану кулу.
Дочека их царица Милица,
дочека их Вуче Бранковићу,
и војвода Милош Обилићу.
За господску софру засједоше.
Искочише слуге и слушкиње,
послужују вино и ракију
— за здравицу и добродошлицу —
и осталу сваку ђаконију,
како, брате, ће је царевина!
Цар пред њима књигу проучио.
Кад господа књигу разумјеше,
господа се препадоше љуто.
Сви говоре, да хараче дају,
уз хараче дванајест талаца,
све таоце, које Мурат пише,
уз таоце девет дјевојака.
Ал говори Милош Обилићу:
„О, господо, црн вам образ био!
Што шаљете кључе и хараче,
имате их, даћете их Турком;
што шаљете дванајест талаца,
имате их, даћете их Турком;
ја ћу први пред таоцим поћи!
Ал што шаљете девет дјевојака?
Од Бога је велика гриота,
а од људи зазор и срамота.
Боље нам је свима погинути,
но у Турке давати дјевојке!
Ви Мурату вако отпишете:
„„Чини, царе, што си наумио;
не дамо ти ништа до камена,
да с њим бијеш у оба рамена!““
Како ће нам Турци досадити,
кад нас има тридест поглавица,
у свакога по ризница блага,
све у тврдо жута Мљечанина!
Нас тридесет када устанемо,
устанемо на ноге лагане,
па ризнице с благом отворимо,
просућемо злато по калдрми,
на дукате сакупити војску,
све јунака, како ватре живе,
који може стићи и утећи,
и на страшну мјесту постајати,
и на оштру сабљу ударити,
и рањена приватити друга,
коме није жао погинути.
— Како ће нам Турци досадити!“
Вук Бранковић поче говорити:
„Нас је мало, а много Турака.
Шта је наша војска спрам њихове?
Кô кап воде на врело огњиште!
Да сиђемо с војском на Косово,
ја се бојим и страх ме је љуто:
хоће наша војска изгинути,
ми главари главе погубити,
а Турци нам куће попалити,
поробити мало и велико.
Ал ви тако немојте радити,
него мене л'јепо послушајте:
пошаљите откупе Мурату,
и сувише за дванест талаца,
за свакога три товара блага
и по товар за сваку дјевојку.
Није стало Мурату, султану,
до момака и до дјевојака,
већ се Турчин лакоми на благо.
А што ће нам више пусто благо?
Да мељете, изјест не можете!
Ако л вам је жао тога блага,
ми можемо и Бог нам је дао
силовиту сакупити војску,
затворити војску у градове,
поватати кланце јадиковце,
бранићемо земљу од Турака,
бранићемо и одбранићемо.
Кад нестане траве и цвијета,
кад настану слане и шњегови,
кад се смрзну воде студенице,
кад престану мљети воденице,
сами ће се разбјежати Турци.
— Ако л ћете ићи на Косово,
ја се први с Турци бити нећу:
јер ја нисам дрво врбовина,
кад пос'јеку, да с' омладит могу,
па да будем врба кô и била;
већ сам, јунак, од кости и меса,
кад пос'јеку, омладит се нећу.“
Вели њему Милош Обилићу:
„Кнеже Вуче, што си полуђео?!
Ми нијесмо једне женске главе,
Под затвором женски да помремо,
већ убојни на гласу јунаци,
што замећу на Крајини кавгу.
Да идемо, да сретемо Турке,
на Косову да се побијемо,
ђе је свему св'јету на видику!
У глас викну сва господа српска:
„Хвала теби, војвода Милошу,
тебе ћемо данас послушати!“
— Узе Царе перо и артију,
дршћу руке, писати не може,
веће даде Топлици Милану:
„На, војводо, перо и артију,
књигу пиши, ја ћу говорити.“
Узе Милан перо и артију,
Милан пише, а говори Лазо:
„Цар Мурате, турски господару!
Чини, царе, што си наумио, —
Не дамо ти ништа до камена,
да с њим бијеш у оба рамена!“

Тамна сунца

АСТРОНОМСКА СКИЦА

Тамна сунца!... а ми се навикли да уз реч „сунце“ везујемо и појам о сјају који бљешти, који очи засењава, и о топлоти која греје Земљу и одржава живот на њој. Да неће то бити разговор о помраченим сунцима, о помрачењима?!... Не!... Под изразом „тамна сунца“ ја разумем управо баш она сунца која су у ствари *тамна,* дакле која не светле, чији је некадашњи сјај угашен, као што ће се временом угасити и сјај нашега Сунца.

Ништа није вечито у васиони, али је сама васиона вечита. Без престанка згушњавају се на појединим њеним местима молекили васионског етра те граде *маглинасте или небулозне масе.* Оне се пак даље згушњавају у *праве небулозе*, код којих гушће збивене партије чине *језгро,* а од овога се узајамним привлачењем околних честица граде *гасовите лопте*, које ми називамо „*Сунцима*“. Свако сунце, услед убрзаног окретања (ротације), одваја временом са свога екватора гасовите масе, те се од њих граде *планете.* Ове пак истим путем одвајају и граде *сателите* или пратиоце (месеце). И ето тако се за безброј милијуна година развија један по један „*сунчев систем*“. Те се планете доцније кôче и у толико брже у колико су мање (јер хлађење усијане лопте бива са квадратом њеног убрзања). А кад прилике допусте — јавља се и развија на њима органски живот. Живот се тај кроз низове од хиљада година постепено усавршава док не доспе врхунац у разумним створовима, који у велико откривају тајне природине, али и обратно, са својих слабих страна, загрчавају себи живот, и тиме стварају јад, чемер, беду и невољу. По достигнућу највишег савршенства, природно наступа опадање. Животна се бића дегенеришу, хлађење планете и њеног сунца напредује без застоја, док тако најзад онеспособи за одржавање живота, те никакво живо биће не може више успевати на њој. Брзина оптицање планете успорава се постепено, услед чега она мора све ближе и ближе прилазити сунцу. Најзад превлада центрипеталне сила над центрифугалном и... планета пада на сунце. Тиме се пак сунчева светлосна енергија за неко време повећава и одржава. Тако то иде догод се све планете не поврате у недра сунчева. Па и оно се постепено кочи, док не постане тамно тело те као такво продужује свој непознати пут кроз васиону, докле га какво моћније сунце не прихвати за свога пратиоца или га непосредним сударом не претвори у гасовиту масу. У том случају, опет нам се оно појављује на небу као светла небулоза... и тако се игра из нова почиње на описани начин, и тако то траје вечито, без престанка.

Ф. ШТРАЈТ. ЦИГИНА ПЕСМА.

Из ове кратке скице о оптицању васионске материје, о постајању и пропадању светова и сунчаних система, читалац ће без сумње моћи увидети да има и *тамних сунаца.* Ван сваке је сумње, да у васиони има велики број таквих тамних сунаца. Ми их не можемо видети, јер немају све-

тлости, али се она ипак обелодањују по неким до сада још не протумаченим појавама. Астрономи су утврдили, да има велики број звезда које су сасвим ишчезле, а и таквих које мењају свој сјај, који опада и расте код неких периодички, код неких непериодички. Те појаве још нису објашњене. А можда су баш тамна сунца узрок некој од тих појава! Можда, дакле, какво велико тамно сунце запречи сасвим или делимично пут светлости са звезде на којој се поменуте појаве опажају. Да се *све* у васиони креће, то је утврђен факат. И зар није онда по себи разумљиво, да некад и по које тамно сунце у своме путовању дође у правац гледања између нас и које сјајне звезде?!

Има једна звезда у којој налази ослонца гледиште да тамна сунца могу постати сателитима сјајних сунаца. То је звезда Алгол у констелацији Перзеја (β - Перзеја). Обично је 2. величине. Још је Montanari (1667). опазио да она бива и 4. величине (дакле $6^1/_2$ пута слабије светли), а Goodricke је (1782) одредио, да се опадање њеног сјаја врши периодички за 69 сати. Новијим је посматрањима утврђено, да та периодичност износи тачно 2 дана 20 сати 48 мин. 53·7 сек. За то време, звезда Алгол највише се одржава на нормалној сјајности (2,2 величине). Од једаред стане јој светлост слабити, и за 5 сати спадне на 3.7 величину. По том јој сјај почиње јачати, док за нових 5 сати не доспе до нормалног сјаја (2·2 велич.). То се на даље обнавља непрестано.

На основу ових опажања сматра се, да око Алгола оптиче какав тамни пратилац који — кад дође између нас и њега — спречава један део светлости Алголове, а г. Pikkering је чак и рачуном показао да то мора тако бити.

Године 1889. на опсерваторији у Потсдаму констатоване су извесне промене у спектралним линијама звезде Алгола. По природи тих померања дефинитивно је утврђено оно што се дуго и дуго слутило. Алгол је састављен од два сунца: тамног и сјајног. Тамно је сунце мање а сјајно веће. Мање се окреће око већег или, да се тачније изразим, око заједничког центра њихових маса. Прорачунавањем је нађено да сјајно сунце има пречник од 1700 000 километара, дакле близу 300 000 километара већи је од пречника нашега Сунца, али му је маса само $^4/_9$ масе Сунчеве. Оно се креће брзином од 42 килом. у секунди. Тамно сунце има пречник од 2 330 000 килом., дакле је скоро једнак са пречником нашега Сунца, а маса му износи тек $^2/_9$ масе Сунчеве. Оно обилази око сјајнога брзином 89 килом. у секунди. Цео тај систем Алголов у кретању своме кроз васиону, приближава се нашем Сунцу брзином од 4 килом. у секунди. Растојање између сјајног и тамног сунца Алголова износи само 5 180 000 килом. рачунајући од центра до центра. Ако би ко зажелео знати колика је даљина између површине једног и другог сунца — она износи $3^1/_2$ милијуна километара, дакле је само 9 пута даље но што је Месец од Земље у апогеуму (највећа даљина од земље)!

Најчудноватије је, да се, крај толике близине, на тамном сунцу не опажају никакве промене, што би иначе било сасвим природно. То још већма уверава, да је поменута поставка истинита т. ј. да је тамно сунце већ до крајњих дубина својих расхлађено било, кад је се придружило сјајном сунцу Алголову. Узајамни сукоб двају небесних тела може нестати само при *правом* судару т. ј. кад се центар једнога креће управо на центар другога тела. Кад год није такав случај, онда мање тело мора описивати око већег известан лук који се мора толико кривити, догод не пређе у затворену елиптичну путању. Зато је и било довољно само приближавање тамног сунца Алголу, па да му постане пратилац. Исто се тако објашњава и то, за што се то мање сунце — пратилац, ни код тако знатне близине до главне звезде, није усијало. Нема сумње, да се при преласку тамног сунца у стање Алголова пратиоца, оно ипак морало јако угрејати под утицајем сјајнога сунца, али то ипак није ни близу оној мери, да би се још могло и усијати. Зна се, да топлота на планетама не зависи само о близини до сунца, већ и о саставу планетске атмосфере. Ако на пр. тамно Алголово сунце нема никакве атмосфере или је има врло разређену, оно ни крај свеколике знатне близине до сјајног, не може никако бити усијано. А да је то тако, најбољи је доказ у томе, што оно одиста и не сија.

Читаоцу је, без сумње, пало у очи оно посве кратко време, за које тамно Алголово сунце сврша своје оптицање око сјајнога. Ну они се неће мање изненадити, кад им кажем, да је данас познато око 20 таквих звезда „Алголова типа“ и да код великог броја од њих, тамни пратиоци обилазе још и за краће време око сјајних сунаца. Тако на пример има једна звездица у констелацији Кентавра („Омега 19 - Centauri“) код које се промена светлости периодички врши свега за 7 сати и 11 минута. А има их још и са краћим временом оптицања; има их са 5 сати 21 минут (U - Пегаза). Како ми, у обичном говору, време једног оптицања (револуције) планете око сунца (одн. пратиоца) називамо „годином“, онда би становници тамног сунца U - Пегаза имали прилике да честитају један другом сваких 5 сати — нову годину! Сад нека читаоци сами размишљају какав би то живот и какви би то обичаји били тамо, у томе свету, кад све то процене по мерилу прилика земаљског живота. Ко би пак могао изводити и какве даље спекулације у том смислу — нека изволи! А ми ћемо, у другој прилици, можда, опет нешто о томе проговорити.

8. XII. 1900.

Београд. проф. **Јеленко Михајловић.**

Тўба.

Из босанског сеоског живота

П. Кочић.

(наставак)

III

Кад бијаху доље на дну лукâ, чобани разлучише овце. Благи окрену изнад млина, па се прихвати стране испод Крагуљева шљивика.

Овце су мирно пасле. Он оде пред њих горе на пут, што води бунару, па сједе на једну брйну, извади ћурлику, те засвира.

Сунце се клонило смирају. Запад се ишарао свијетлим пругама, па трепти у дивотном сјају. Тихи је вјетрић пиркао и мрсио врâне праменове косе задубљеног свирача, која је вирила испод маленог фесића. Он је ћурликао, те не би ни опазио Тўбе, да га не пробуди њезин глас.

— Благи, одоше овце!

— О, јес', вјере ми! — трже се Благи и полети да их врати.

— Е, баш ти 'вала — вели он, пошто је вратио овце. Ти би на води?

— Да — одговара Тўба, а очи оборила земљи.

Њега ухвати некакав дрхат, па тресе ли тресе! Погледао би је, а не да му се. Не смије, па ет'. Ћуте обадвоје... Не да им се говорити, па уби, посијеци! Тўба држи у једној руци тиквицу, а другом чупа поткиту од прегаче. Благи оборио очи, па удара штапом о врх од опанка.

— Зар ти носиш у тиквици воду? — пита Благи.

— Да. Близу је.

— Би ли дала, да се мало напијем?

— Што не би'? Нâ, узми — вели Тўба и пружа му тиквицу, а не диже очију.

— Ледена.

— Да — оврати Тўба, а враголаст полуплашљив осмјех заиграо јој се на малим, танким уснама.

И Благи се плашљиво осмјехну. Шта би друго?

Стара се Анђа узодала по колибици. Забринула се, што јој нема дјетета за толико с воде. Боји се јадница оног рђавог обичаја: отмице. Забринута изађе пред колибицу.

— Ооô, Тўба! — чу се старичин глас. Шта радиш, дијете, за толико?

Тўба се трже, као иза сна, поглиједи, извади брзо из њедара јабуку, баци је Благом, па одскакута кроз шљивик.

Благи погледа за њом, па уздахну. Узе са земље јабуку, пољуби је — милошта је, тако се ваља — метну у торбак, па крену за сермијом.

— Моја 'рâно, шта уради толико на води? Није пре'о бијела свијета, сестримим те! — вели старица мало љутито.

— Не мере се, најо, навалио свијет... — слага Тўба.

Анђа је погледа угаслим старачким очима, па чисто врисну.

— Што си тако поблиједјела, јадна ти сам?!

— Ништа, најо; препала сам се мало од гарова Зељковића — слага опет Тўба.

— Да ти наја салије страву? — пита преплашена мати.

Старица устаде, извади из једног дрвеног заструшчића пушчано зрно, пресјече га тупом сикирицом, па један комадић остави у заструшчић, а други метну на машу, да се истопи.

— Дајде тиквицу. Истопило се — вели старица и држи машу с растопљеним оловом. Је ли цијела? Да није ко пио? Јер, знаш, нема лијека, ако није... Да није збиља ко пио?

— Није — слага мјезимче и по трећи пут.

Стара поврже машу, насу у једну здјелицу воде, прекрсти је и нешто прошапта, па онда сали с маше растопљено олово.

— Нâ, па се добро напиј.

Тўба узе здјелицу, па на силу прогута једно два гутљаја.

— Добро се напиј, 'рано моја. Здраво је то.

Ноћ је била у велике превалила. Оне се помолише Богу, вечераше, запреташе ватру, па легоше.

Туба се превртала под дебелом пољавом. Није јој се дало заспати. Пред очима јој је играо лик Благог. Мислила је о свачем, или боље ни о чем. Осјећала је неку милину која је моћно струјила кроз ватрене и узбуркане груди.

Лањске је гôдине почела зборовати — излазити на збор. Видјела га је код манастира на Малу Госпојину. Погледали су једно на друго, и одмах јој је прирастао за срце.

Од тада га је често виђала. На њиви овако, кад се копају кукурузи или кад се жање. Он би увијек притјерао овце, па би узео од ње мотику или срп, да је мало измјени. Сеоским момцима није то било драго, а Лазар је

РЕМБРАНТ. ПОЉСКИ ПЛЕМИЋ.

Николин пуцао од једа. „Одао“ је и он око Тубе; али она о томе није ни сањала. Гдје би он онако згодан и богат гледао на једну убогу сиротицу која иде по надницама да шаку соли изради.

Кад би Благи у вече пројављивао сермију испод брда, она би изашла пред колибицу и са чежњом слушала би његово ћурликање „Е, Боже, он не зна, да ја.....“ прошаптала би, кад би се пошљедњи звуци јасне ћурлике изгубили у пустим висовима тамно-зеленог Медењака.

Од неко доба ноћи пријевари је сан.

Старој Анђи није могао сан никако на очи. Бојала се за своје мјезимче, једину утјеху својих пошљедњих дана. Пригрлила је себи, па је њежно милује: „Спавај, срећо, спавај својој наји“, шаптала је брижљиво мати.

Туба стаде нешто бунцати. Старица се препаде, устаде брзо, сјарну ватру, па дохвати с поличице здјелицу с водом.

— Туба, Туба — 'рâно — бȳди је полагано. Устани, очи моје. Напиј се мало воде. Како јој горе образи — јадна ти сам и чемерна!

Туба се диже и једнако нешто бунца: „Е, он не зна, да ја....“

— Шта, 'рâно? Ко? — пита преплашена старица. Прекрсти се, помени име божје и светог Пантелије, па се напиј воде. Прекрсти се, дȅ.

Туба узе здјелицу, прекрсти се, онда се напи, па уморно превали главу на тврди поглавач.

Стара је Анђа дуго стајала више ње и укочено гледала; онда је опет запретала ватру, па легла.

— Боже милостиви, сачувај ме од сваке невоље и жалости, милости ти твоје! Свети Пантелија, крсно име, не дај нечастивом под наш кров — шаптала је старица, покривајући своје мјезимче.

А како је Благом? Сав срећан и блажен ишао је, ћурликајући за сермијом. Узгред је вадио из торбака јабуку, па би је гледао и опет у торбак метнуо. „Боже мој, оклен јој у 'во доба године јабука? Па је мени дала — е, она мене....“ — бојао се да искаже што мисли.

У његовим разиграним грудима мјешала се радост са боном тугом. Сјећао се своје биједне прошлости, а пред очи му је излазила још бједнија садашњост.

Кад је сјавио сермију у тор, накупи сувади, па наложи пред торском колибом ватру. Није му се дало ћурликати као обично. Волио је нешто размишљати.

— Ниђе никог свог немати на свијету — како је тешко. Па ја имам. Мени је сав свијет својат. Мене нико не мрзи, а ни ја никог — бранио се Благи од те страшне помисли. Па, ет', кад би она и пошла за ме, ђе би' је довȏ? Ни куће ни кућишта; ни у лијевој ни у десној — што но онај викȏ. Е, мој Благи, тешко теби! Он дубоко уздахну, изађе из торске колибе, обиђе тор, подвикну двапут, а опрезни га гаров дочека.... Онда уђе у колибу, прекрсти се, па леже . . .

IV.

Некако у сриједу пред Велику Госпојину — био је некакав мали светац — окупили се тежаци код кнежеве куће, па се разговарају.

— Је си л' шта с уреда донио, кнеже? — питају га неки.

— Вала, људи, готово ништа. Једно двије позовке за зијан и . . .

— Је ли мени изашȏ „ђогат“ (бијела „позовка“) за потрцу? — претрже га Давид Штрбац. Знаш, тужио сам јазавца, што ми је изио 'курузе.

— Какав јазавац? — чуди се кнез.

— Мо лијеп, лијепи мој кнеже! — заједљиво ће Давид. —

Сељаци прснуше у смијех.

— Тужио сам јазавца маличном суду, што ми је сатȑо 'курузе, знаш, у 'ној њиви под Медењаком. Кад им ја приведо' јазавца и привеза', колику је штету починио, рекоше ми да идем округлом суду.

— Окружном суду — исправља га онако званично кнез.

— Чекајде, кнеже — љути се Давид — да кажем! Знам ја, да ви сви мислите, што тамо са судом миритате: Е, сељанци ништа не знају кȏ и остала марва. Ама није тако! Знамо и ми макар што је слано, ак' и не знамо што је масно. Рекоше ми: штета је велика, то патри округли суд.

Кнез се узврпољио, исправио би га, али не иде.

— Уведем ја — наставља Давид — свезана јазавца у суд. Суци се засмијаше.

— Шта је то комшија? питају.

— Ништа вала, господини моји. Имȏ сам нешто 'куруза под Медењаком, знаш, горе више куће у 'ној страни, па ми овај јолпаз, што 'но има ријеч, са земљом сравнио. Ја сам га у'ватио и ево пред славни суд довȏ, па сад Бог вам. а душа вам. Судите по прáви. Кад ја то изговори', они полегоше по 'ним душецима — шта ли му је оно?— од тешког смија.

— Мени је до плача, господини моји — велим ја.

Они се једнако смију, па погледај час у ме, час у јазавца. Згледаше се, па бркљачи нешто између се, па бркљачи, па бркљачи, док један — прошћете — не тури руку за леђа, па извади однекле — Бог би га знао окле — воринту, те ми пружи,

— Ево ти воринта, Давиде, а јолпаз ће у бувару. Кад добијеш позовку, дођи на расправу.

Ја узе' воринту.

— Господини моји, Бог вам, а душа вам. Судите по прáви. Јолпаз је; велику ми је штету починио.

— Добро, добро, комшија. Ми ћемо по закону, па шта му закон осуди.

— Чувајте се, господини моји, да вас не уједе. Јолпаз је, кажем вам, па сад Бог вам, а душа вам.

— Не води бриге, комшија — веле они, а попуцаше од смија.

Ја се нешто присјети'.

— Господини моји, биће ми мало воринта, јер, знаш, јолпаз — онако ћу ја по издалека.

— Баш што је јолпаз, дајемо ти воринту. То је, веле, награда, а за потрцу јавиће ти кнез, па дођи на расправу.

— Чувајте се, господини моји, јер — прошћете — јазавац хоће да уједе — казујем им ја.

— Мало је луд — вели један.

— Е, моји господини, кȏ блентави Бошњак; да му није носа, насȏ би траву — велим ја и излазим.

— Сад, кнеже, питам ја тебе 'вако пред људ'ма и 'нако по закону, шта је с јазавцом и је ли ми изашла позовка за расправу?

Сељаци се засмијаше.

— Давиде, брате, мени није до шта је теби — вели кнез. Мени је и 'нако пуна глава.

— Знам кнеже, ама кȏ велим: није право, да моји 'курузи пропадну.

— Па шта ћу ти ја?

— Знам ја, шта ћеш. Ја ћу тужити на земљану владу и малични и округли суд и кнеза, а и шумара — знам ја закон! — па шта нам отуд дође. Чуо сам од људи, што су ишли прошлог пазара у шѐр, да се онај јолпаз по 'ној башчи око дуванске ваврике шеће — не буди примјењено — кô какав пријестолник, а моји се жалосни 'курузи суше. Е, кнеже, не ћемо тамо! Кад ја не смијем од суда подапети гвожђа да јолпаза у'ватим, не смије ни он мојије' 'куруза немилице трати. Закон данас за свашто има. Знао сам ја за закон, па сам га на 'ној струзи тешко натркимице жива у'ватио и пред славни суд довò. Е, кнеже, не ћемо тако, амо је струга! — завршује Давид.

— Мани се ти мене, Давиде, тако ти крсног имена? — љути се кнез.

— Шали се, кнеже, Давид. Ти знаш њега. Има ли још шта од суда? — пита Марко Пантош.

— Још имају позовке за нове солдате — одговара кнез и вади из торбака.

— Боже мој, колико и' ове године позивају? — пита неко.

— Па није млого. Једно десетак, дванаест — јавља кнез.

— Да није нашем Благом изашла позовка? — пита Мића Зељковић. Некако га ове године пада солдачија.

— Јес?

— Оде ти тај кô амин! — дочека Пантош.

— Ко? Зар 'наки момак? Нема га у сто села — грaкнуше сељаци. Оде вала, све'дно кô под лед.

Мића се окари, па ће дрмајући там' и тамо главом:

— На моју душу, оде!

— И твом је нећаку, Давиде, изашла позовка — вели кнез, прелиставајући позиве.

— 'Вала ти, кнеже, кô имам коме! — захваљује му се Давид.

Сви се сневеселише, па се и Давид нешто уђутио. Кнез изнесе једну окањачу шљи́ве, па пружи Мићи да точи. Мића узе плоску, нали полић, наздрави кнезу, па онда обреди све.

— Дај, вала, кнеже, још једну изнеси, па макар је мој јолпаз платио — не може се уздржати Давид поред све озбиљности и забринутости која се огледаше на сељацима.

Кнез изнесе; те једну по једну лијепо се угријаше. Разговор се поче живље.

— Баш нас, браћо, ўмете Грац — вели Мића и додаје полић Давиду. Умиру момци — не буди примјењено — кô кад се овце пометиље. Ето, два Мандића из једне куће. Један умрије у Грацу, други се врати кући; не проћоше ни двије нељеље, а и он оде под црну земљу. Не знам, шта и' бацају на дâљ, у 'Устрију, код толике наше земље. —

Давид прими полић, нешто се као дубоко замисли, па ће:

— Ваврике су томе криве, веле солдати. Дим онај, брате, те се наш свијет не мере обикнути, па то вам је.

— Па и не реци, Давиде, да није — одобрава Пантош и истреса лулу о врх од опанка. Ваврике, ваврике! Ништа друго!

— Чија је сад редња? — пита Мића.

— Цвикина, Цвикина! — повикаше неки.

— Оду момци здрави, кô рушпа, а гојни, кô рâњеници, па заковрљај, те умри. Зар то није Богу плакати? — јада се Цвика, а пружио руку да прими полић.

— Људи, да речемо, би ли било 'асне бацити на царство молбеницу, да и' тамо не шаљу? — пита Давид. Ти си, кнеже, тамо при суду, а био си и у солдачији, шта ти велиш, а?

— Знате, људи, реглеман је реглеман, а бевел је бевел, а оно да — и рапорт има, па онда на царство — разлаже им кнез, давајући особити нагласак својим ријечима.

— Чујдете, људи! Еéé — отеже Давид — кнез је кнез. Зна ти он — Боже ме не покарај — на чем земља стоји.

— Шта? Зна вала, ће је небо кукама приковано — додаје Цвика, а очи му се заокружиле као кози пред мрак. Дȅ, дȅ, кнеже! Како 'но?

— Браћо, све по реглеману, па онда на рапорт, а рапорт на царство — упућује кнез.

— Боже мој, што ти је паметан чојек! — чуде се сељаци, а само Мића ћути. Повргао покрај себе плоску, прекрстио ноге, нагнуо се мало напријед, па одбија густе димове из оковане и навезене луле. Нешто се замислио.

— Нема, људи, од молбенице ни од царства ништа — трже се Мића из мисли. Оно да — да би се могло молити, ама кô ја велим: нема вајде. Ја млим тако, а ви как' 'оћете. Само знам: тешко јадном тежаку! Књиге не зна, па слијеп код очију. А данас ко не зна бâрнути оним црним пером, није ниће пристô, већ другог мољака, да му проучи позовку или књигу. Тако вам је на данашњем земану. Па ето, ко би ту молбеницу на царство . . . ?

— Ако не би наш десетар знао, ја не знам, ко би други. Зорли је, веле, учеван — добаци Цвика као из рукавице.

— Ја млим, да би знао боље онај шикуција, што је лани у нашем селу купио кирију. Каже мени, да зна љевше писати, нег' пријестолник.

— Па и би! — трже се Цвика и одмахну руком. Зорли је учеван. И мени је казивô, да пријестолникова сина учи писати.

— Од та два ниједан! — повика Давид. Људи, шта вам је данас? Зар не чујете кнеза? Говори све'дно кô да није из нашег села. Нек' му он у молбеници загари оне три ријечи, па ће Швабо нама' вићети, како и ми закон знамо. Како 'но кнеже? Реман, бе . . .

— Реглеман, чоче, па бевел, па с бевела на рапорт, а рапорт јавља на царство, царство на капетана, а капетан све даље до карпала.

— Е, што ти лијепи Швабо зна уриктати! Говори, брате, све'дно кô да из књиге чита. За то суд и поставља за кнезове људе који су у солдачији били. Неће Миће, јер би се прије земља — Боже ме прости — преврнула, нег' што би он 'вако, кô кнез, ишчитô — вели Давид.

— Ама ја, људи, не смијем — ја сам кнез. Познало би царство моје писмо, па нама' у „црну кућу.“

— И твоје ријечи — додаде Давид.

— Ја млим, да би требало ударити на молбеницу и оне закрпе. Како 'но му се рекне, кнеже? — пита Пантош.

— Штрамплета.

— Плета?

— Штрамплета, чоче! Е, ништа ви не знате — исправља кнез и љути се.

— Немој баш, кнеже! Знаш, из нашег си села, па би и нас могла биједа појâти — трже Давид свој неумјесни предлог.

— Немојте се, људи, узалуд трошити и плаћати, јер нема вајде, ове ми моје грешне којом дишем. Ман'те се, људи, ћорава посла! — одвраћа их Мића.

— Ма и ја тако велим. Зна царевина шта ради — заврши кнез разговор и узе празну плоску са земље.

V.

Кнез је раздијелио по селу „позовке“ и објавио дан, кад ће с новацима пред котар.

Цијелим селом обладала жалост. Нигдје се не чује пјесма. Само што гдјекад тужно одјекне она солдачка:

Мислио сам, да ме жени бабо,
Али ме је оженио Швабо —
Ој, ђевојко, драга душо моја,
Ој, ђевојко, драга Маро моја! и т. д.

Кад су истом почели примати солдате, народ их је испраћао као у рат. По варошима се могло видјети, како се мајке са синовским одијелом по блату ваљају и лупају очајнички у прса. Да ти је срце од камена, морао би пустити сузу њежног саучешћа.

Солдати се почеше враћати живи и здрави кућама, и народ се мало утиша. Мало по мало — већ и то постаде обична ствар. „Нека, нек иде, научиће се памети,“ говорили су људи. Али за мало. Солдате почеше слати у Грац. Умирање и болести учесташе, те у народ поново уђе страх.

Јадне мајке почеле нарицати за својим синовима, као да су их покопале, па се с гробља кући враћају.

— Шта вам је жене? Што цмолите? — ружи их кнез. Био сам и ја, па ево ме, нијесу ме убили. Мало се помучити, па богме и гладовати, а послије те стегне онај мењажија, па доста ти залогај кру'а.

— Знамо, мој синко, али тебе нијесу бацали четр'с конака од куће. Сваког пазара, да је било кабул, могло ти се доћи. А сад? Грдна рано! Бацају и' неђе у 'Устрију, нема до Беча док би чојек попушио лулу дувана.

— Е, жене, немојте већ! — љути се кнез. Ђе је Беч, а ђе је Грац? Грац је 'вамо до нас.

— Е, јес', Грац му се рекне, ватра га сагорела! — куне Спасенија Савина.

— Осим наше дјеце, друго — додаје стара Ваимија Игњина, ја поднимила се на обе руке, па се љуља там' и тамо.

(свршиће се)

Акварели

XVII

ГОЛГОТА

Суморно, пусто небо покрили облаци мрачни
Са мртве, препукле земље нигде се дах не чује,
Само с Голготе кршне допире звек потмули, —
То џелат распиње Христа, и клинце у крст кује;
По лицу крвца га прска, а он замане јаче,
Ликује светина дивља, а небо и земља плаче.
Прободен оштрим копљем разапет издише Христос,
А крстом млазеви крви клизе и земљу квасе;
Пресвета јауче дева и куне светину бесну,
Лице за сином гребе смртне му гледајућ' часе.
А небо громове збира грешнике у прах да сруши,
Ал' Христос оцу се моли за спас њиховој души.

XVIII

КОСОВО

Срушена на пољу војска. Сломљени мачеви, копља,
Крвави штитови, шлеми на мртве витезе пали;
Издише последњи борац, пиште соколи сиви,
И са јунака славних црне су гавране гнали;
А сред бојишта Самрт кô страшна утвара стоји,
И празним јамама очним победно жртве броји.

—

Све тужно... пусто... мртво... Цвили суморно вече,
Уздахне очајним дахом, и хладне сузе рони,
А преко бораца мртвих огрнут зверском кожом
Страшан и мрачан Див народну Славу гони;
С дивљачким стиже је криком, главу јој топузом смрви...
И црне варварске чете пирују на њеној крви.

Д. Ј. Димитријевић.

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО

NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

Призор имађаше нечега страшнога у себи, нечега од онога ужаса што увек овлада при погледу на срам и порок код ближњега, пре но што је друштво постало толико покварено да се смеје, у место да се згрози на то. Сведоци Јестирина испаштања још не беху изгубили ову простоту. Они беху довољно јаких живаца да би, без и најмањег гунђања о њеној оштрини, посматрали извршење смртне казне, кад би тако гласила пресуда; али нису били толико без срца као други друштвени редови који налазе само предмет подсмеха у оваквом призору. Баш и да је било воље да се цела ствар окрене у смешну, она би била угушена и надјачана свечаним присуством људи ништа мањих него што је гувернер и градска господа, који сви стајаху или сеђаху на балкону једне оближње куће и гледаху доле на узвишицу. Кад таква лица, без уштрба свога достојанства или поштовања које припада њихову чину и положају, беху део гледалаца, могло се закључити да извршење законске казне треба да има озбиљно и делотворно значење. А по томе и гомила беше озбиљна и натмурена. Несрећна преступница одржаваше се како је најбоље знала под стрелама од тисуће неумољивих очију, које све беху упрте у њу и средсређене на њене груди. Било је немогућно издржати. По природи страсна и напрасита она се беше спремила да

стрпељиво поднесе поруге и отровне убоде светине, грчећи се под сваком новом увредом; али беше нечег ужаснијег у свечаном понашању гомиле, због чега пожуде да види сва та строга лица како се криве смехом презирања, а себе као предмет тога. Да је светина прснула у гласан смех — сваки човек, свака жена и свако дете да је дало свој део — Јестира би им можда одговорила горким и презривим осмехом. Али под оловним теретом, који јој судбина удели, она осећаше, с часа на час, како мора да из гласа јаукне и да се сруши доле на земљу са узвишице или да с места полуди. —

Ипак у понеким трепуцима цео призор, у коме она беше највиднији предмет, ишчезаваше испред њезиних очију или бар светлуцаше нејасно пред њима као коло несавршено одређених аветињских прилика. Њен дух, а нарочито њезино памћење, беше натприродно активан, и донесе пред њу друкчије слике него што беше груба улица малога града са границе западне дивљине: друга лица бацаху на њу прекорне погледе испод обода оних високих шешира. Успомене најнезначајније и најудаљеније, слике детињства и школских дана, дечје игре и свађе, и мале кућевне сцене из њених девојачких дана, јавише серојевима пред њу, измешане с успоменама што беху најважније у њезину доцнијем животу; свака слика беше подједнако жива, као да све имађаху исту вредност или као да све беше само привид. Вероватно, да је то била инстинктивна потреба њезина духа да се опорави призором ових фантастичних слика од свирепих мука и невоља стварности.

Било како му драго, узвишица од дасака била је тачка са које је Јестира прегледала цео пут којим је прошла од срећних дана детињства. Стављена на ту бедну висину, она поново угледа своје родно село у Старој Енглиској и свој родитељски дом: опалу кућу од сивог камења са сиротињским изгледом, али са упола истрвеним грбом над вратима као знаком старинског господства. Она виде лице свога оца, са његовим пуним обрвама и поштовања достојном седом брадом; своју мајку, такође, са погледом пажљиве љубави са којим је остала урезана у њезину памћењу, и која је, од када је умрла, толико пута благим прекором изводила ћерку са погрешнога пута. Она виде своје лице, у сјају девичанске лепоте, које осветљаваше целу унутрашњост прашљивог огледала у коме се обично огледаше. Тада угледа и другу једну прилику, једнога човека већ у годинама, бледа, мршава лица, као у каквог научника, са мутним и кратковидим очима које су изгубиле вид при лампиној светлости која му је служила да бди над

СРПКИЊЕ ИЗ СОЛУНСКОГ ВИЛАЈЕТА.

многом дебелом књижурином. Па ипак, те мутне очи имаху чудну моћ да проникну, као да је њихов госа хтео читати душу човечју. Ова слика учености и усамљености, коју изазва Јестирина женска машта, беше мало нагрђена тиме што се лево раме нешто мало уздизаше над десним. Затим се ређаху пред њом, у галерији успомена, слике једнога континенталнога града: заплетене и узане улице, високе, сиве куће, огромне катедрале и јавне грађевине, старе по времену а особене по архитектури. Ту је чекаше нови живот, све у вези са ружним научњаком: нови живот, који се храни старим материјалом, као бусен зелене маховине на опалом зиду. Најзад, на место ових пролазних слика, поврати се грубо тржиште пуританске насеобине, са свим становништвом које бацаше гневне погледе на Јестиру

Прину — да, на њу саму — која стојаше на губилишту од дасака, са дететом на рукама и словом **А** у црвеном фантастичном везу, златом опточеним, на њеним грудима!

Је ли то јава? Она притисну дете тако ватрено на груди да се оно заплака; она обори поглед на црвено слово, и, шта више, опипа га руком, да би се уверила да ли дете и поруга беху стварности. И доиста! — то беху стварности; све остало беше ишчезнуло!

III

Витење

У Јестириној свести било је само једно: да је она предмет општег, прекорног посматрања. Из тога се трже кад угледа, на ивици гомиле, једну прилику која овлада свим њеним мислима. Некакав Индијанац, у племенском оделу, стајаше тамо; али црвени људи не беху тако ретки посетиоци инглиских насеобина да би који од њих могао привући ма какву пажњу Јестирину у томе тренутку: а још мање, да би испред ње ишчезнули сви остали предмети и све друге мисли из њезина духа. Поред Индијанца, а очевидно у његову друштву, стојаше један бели човек, обучен у чудну мешавину одела дивљачких и цивилизованих људи.

Он беше малога раста, са борама на лицу, које још још и сад једва да би се могло назвати старим. Особита памет огледаше се у његовим цртама, као у човека који је толико неговао свој дух који се најзад и у спољашности јасно изражавао у неварљивим знацима. Ма да је хтео да привидном немарношћу свога шареног одела прикрије или умали једну особину, за Јестиру ипак беше јасно да је једно раме тога човека више од другога. И поново, кад први пут примети то мршаво лице и мало нагрђену појаву, она пригрли дете на своје груди тако грчевито и силно да се сирото дете опет заплака од бола. Али мајка изгледаше као да ништа не чује.

Кад дође на трг, и пре него што га она угледа, странац беше упр̃о очи у Јестиру, с почетка немарно, као човек који се занима сликама свога духа и за кога спољне ствари имају мало вредности, само ако се не односе на представе његове свести. У скоро, међутим, његов поглед постаде оштар и дубок. Лице му се поче грчити и кривити од ужаса, као да змија лагано клизи по њему, и застанув за тренут, одвија све своје колуте и показује се у свој дужини. Силно узбуђење помрачи његов вид, али се он намах савлада напором воље тако да, изузевши један тренутак само, његов израз оличаваше мирноћу. Мало затим, грчење поста невидљиво и најзад се повуче у дубину његове природе. Кад се Јестирине очи сукобише са његовима, и кад му се учини да га она познаје, лагано и мирно подиже прст, направи њиме покрет у ваздуху, и ставши га на своја уста.

Затим спустив руку на раме грађанина, што му беше најближи, упита учтиво и љубазно:

„Молим вас,“ рече: „ко је та жена? — и зашто је изложена тамо јавној поруги?“

„Мора да сте из далека, пријатељу,“ одговори овај погледом испитујући овог дивљачког друга: „иначе би морали чути о Јестири Прини и њеноме злом рађењу. Она је доиста, направила страшан покор, у пастви пречасног оца Димесдела.“

„Право велите,“ одврати први: „Ја сам странац, и дуго сам, на жалост, лутао, против своје воље. Препатио сам многе невоље на мору и копну, и дуго сам робовао међу незнабошцима на југу; и сад ме је довео овај Индијанац да се откупим из ропства. Реците ми, молим вас, што-год о тој Јестири Прини — јесам ли добро чуо њено име? — о њезину преступу, и због чега је доведена тамо на губилиште?“

„Врло радо, пријатељу; и чини ми се, да ће вас разгалити после толиких мука и боравка у дивљини, што се најзад нађосте у земљи где се кривица гони и кажњава пред лицем власти и народа, као што је то овде у нашој побожној Новој Инглискоj. Она жена, господине, треба да знате, била је жена неког учевног човека, Енглиза по рођењу, али који је дуго живео у Амстердаму, где пре неког времена намисли да пређе преко мора и да покуша своју срећу с нама у Масачузецу. С тога посла жену пре себе, оставши да посвршава неке важне послове. Ну како се, драги господине, за неке две године, од како је та жена овде у Бостону, није чуло ни гласа о томе научњаку, господину Прину, његова млада жена, шта ћете, остављена сама себи — — —“

„Ах! — да! — разумем вас“, рече странац са горким осмехом. „Тако учеван човек, као што ви велите, требало је да и то научи из својих књига. А ко, молим вас, може бити отац онога детета — оно има три до четири месеца, ако се не варам — што га госпођа Јестира држи на рукама?“

„Ваистину, пријатељу, то је загонетка; и још се чека на Данила који ће је протумачити,“ одговори грађанин. „Госпођа Јестира неће ништа да каже, а судије су узалуд лупале главом. Може бити да кривац стоји ту и гледа овај тужни призор, непознат од људи, и заборављајући да га Бог гледа.“

„Требало би“, примети странац са новим осмехом: „да сâм тај учевни човек дође и да завири у ту тајну.“

„И треба, ако је још у животу,“ одговори грађанин. „Сада, драги господине, наша Масачузецка господа, сетивши се, да је жена млада и лепа, и да је без сумње била у великом искушењу, и да, шта више, као што је врло вероватно, њезин муж лежи можда у дубини морској, не могаху се одлучити да на њој примене закон у свој његовој праведној оштрини. Казна је за то смрт. Али у своме милосрђу и благости осудили су госпођу Прину да три часа остане на узвишици од дасака, и да отада па за навек, до свршетка свога живота, носи знак срама на својим грудима.“

„Мудра осуда!“ примети странац, озбиљно махнув главом. „Тако ће она бити жива предика противу греха, све докле срамно слово не буде урезано на њезиној гробној плочи. Само ме то буни, што саучесник није заједно с њоме на губилишту. Али ће бити пронађен! — биће пронађен! — биће пронађен!“

Поклонив се љубазно разговорном грађанину, он прошапта неколике речи своме индијском пратиоцу, и обојица се удалише кроз гомилу.

Док се ово догађаше, Јестира још увек стојаше на узвишици са очима упртим у странца — са очима тако упртим, да у тренуцима потпуне задубљености сви остали предмети видљива света изгледаху да ишчезавају, остављајући једино њега и њу. Такав сусрет, може бити, био би још ужаснији него што га угледа сада овако, усред бела дана са сунцем које јој пољаше лице са којега се одбијаше њезина срамота; са скерлетним знаком бешчашћа на грудима; са дететом у греху рођеним; са целим народом скупљеним као на сабор, који гледа на лице што би требало да буде виђено у благој светлости кућевног огњишта, у срећној сенци породичнога крова, или под вêлом материнства у цркви. Ма да беше сусрет страшан, она је

била свесна да је заштићена тисућом. Боље је било стојати тако, са толико њих између њега и ње, него ли се наћи с њиме лице у лице — сами њих двоје. Она одбеже, као у заштиту, под окриље јавности и ужасаваше се од тренутка кад је требало да она престане. Утонувши у те мисли, једва би чула глас иза ње, да њезино име није било поновљено гласно и свечано, да га чује цела гомила.

„Чуј, Јестира Прино!“ говораше глас.

Било је поменуто да баш над узвишицом где стајаше Јестира Прина беше нека врста балкона, или отворена чардака, на општинској кући. Са тога места обично се читаху прокламације у присуству представника власти и са свом церемонијом која је пратила јавне прогласе у то доба. Тамо, да би присуствовао призору, сеђаше гувернер Белингам, са четири војника око његове столице, са алебардима у руци, као почасна стража. На шеширу имађаше црно перо, везен ширит на горњој одећи и плаву тунику испод ње; то беше човек у годинама, а дубоке боре изражаваху искуство живота. Он је био достојни вођ и представник заједнице која за свој постанак и напредак имађаше да захвали не жару младости, већ упорној и сталној снази зрелога доба и озбиљној мудрости старца, које су учиниле тако много баш за то, што су уображавале и очекивале врло мало. Остали важни чланови, који окружаваху старешину, одликоваху се достојанством израза који је из доба када се осећало да облици власти имају у себи светињу божанских установа. То беху, сумње нема, људи добри, мудри и праведни. Али из целога људскога рода не би било лако изабрати толико мудрих и часних лица, која би била неспремнија да суде погрешке женскога срца и да распознају део зла и добра у њему, него што беху мудраци суморна лица којима се сада обрати Јастира Прина. Изгледаше потпуно свесна, да сва симпатија, коју могаше још добити, бејаше у већем и топлијем срцу гомиле; јер, чим подиже своје очи ка балкону, сирота жена побледе и задрхта.

Глас који је позва, беше глас пречасногa и славногa Џона Вилсона, најстаријега свештеника из Бостона, великога знаоца, као што беху многи његови савремени другови, и по свему добра и блага карактера. Свакако, ова последња особина била је с мање бриге развијена него његови духовни дарови, а чега се он више стидео него што се њоме поносио. Он стојаше у оквиру седих праменова косе који падаху испод ћелепуша, докле његове сиве очи, навикнуте на полутаму његове учионице, жмиркаху, као у Јестирина детета, на јасној сунчевој светлости. Он изгледаше као какав тамно урезани лик који је у прочељу старих молитвеника, и толико исто имађаше права, као ма који од тих ликова, да ступи напред, као сада, и да узме решавати питања о људском греху, страсти и болу.

„Јестира Прино“, понови свештеник: „Ја сам се борио са својим млађим братом, од којега си срећна слушала проповед Божјега слова.“ Овде господин Вилсон стави руку на раме неког младог бледог човека иза себе — „Трудио сам се, велим, да уверим овог побожног младог човека, да је требало да ти он говори, овде пред Богом и пред овим мудрим и часним старешинама, у присуству целога народа, о нискости и црнилу твојега греха. Познавајући твоју природу боље од мене, он би могао изабрати погодније речи, било нежне или ужасне, моћне да савладају твоју упорност и јогунство, те да више не кријеш онога који те наведе на тај страшни грех. Али он се противи благошћу младога човека — и ако је и сувише мудар за своје године — говорећи да нема ничега горег за женску природу већ је наморати да открије тајне свога срца у сред бела дана. пред таквом великом множином. Ну зацело, као што покушах да њему докажем, срам лежи у вршењу греха а не у његову признању. Шта велиш на то још једном, брате Димесделе? Који ће се од нас двојице, ја или ти, бавити се овом јадном грешном душом?“

Ромор се подиже међу достојанственим и часним лицима на балкону; и гувернер Белингам даде му израза, говорећи гласом пуним ауктoритета, и ако умереним спрам младога свештеника коме се обрати:

„Добри господине Димесделе“, рече: „одговорност за ову женску душу на вама је. Вама дакле приличи да је светујете на покајање и исповест.“

Овај отворени позив привуче очи целе гомиле на пречаснога господина Димесдела — младога свештеника, који беше дошао са једнога од свеучилишта енглеских, доносећи собом све знање онога доба у наше дивље шуме. Његова речитост и верски жар већ су били доказали сву његову високу вредност међу друговима. Његова појава падаше у очи на први поглед; са белим, глатким и испупченим челом, великим, црним, меланколичким очима и устима које, ако их није силом затварао, лагано дрхтаху, изражавајући и нервозну осетљивост и велику моћ владања собом. Поред свих његових природних дарова и научењачке савршености, имађаше нечега у овоме младоме свештенику, имађаше некакав бојажљив, зачуђен, полузапрепашћен поглед, као у човека који се осећа да је сасвим залутао и да је збуњен камо да се крене по путу људскога живота; јер се могаше осећати добро једино у самоћи са самим собом. С тога, у колико му је позив допуштао, он се кретао осенченим странпутицама, оставши тако наиван и детету раван, излазећи, у датој прилици, са свежином и мирисом и росном чистотом мисли која, по сведочанству многих, привлачаше као анђелска реч.

Такав је био млади човек кога тако јавно изведоше пред публику пречасни господин Вилсон и гувернер, позивајући га да говори, да га чује цео свет, о тој тајни женске душе, која остајаше светиња и у своме паду. Он побледе због искушења у које га његов положај доведе, и његове усне задрхташе.

„Говори јој, брате“ рече господин Вилсон: „од тога зависи спас њезине душе и, као што гувернер рече, од тога зависи и спас твоје властите, која има да се о њезиној души брине. Реци јој да исповеди истину!“

Пречасни господин Димесдел погну главу као да се у себи молио Богу и затим ступи напред.

„Јестира Прино“, рече, наслонив се на балкон, и погледа је упрто у очи: „чула си шта каже овај честити човек и видиш одговорност која је на мени. Ако осећаш да ће то дати мира твојој души, и да ће земаљска казна бити делотворнија за спас душе, ја те позивам да кажеш име свога саучесника и свога сапатника! Немој бити нема због рђаво схваћене љубави и сажаљења спрам њега; јер, веруј мени, Јестира, и кад би био свучен доле са висока положаја и стао ту крај тебе, на тој узвишици срама, било би му куд и камо боље него кроз цео живот крити грех у срцу. Шта ће му помоћи твоје ћутање, осим што ће га навести на искушење и шта више приморати га, по готову, да греху дода лицемерство? Небо је подарило теби јавну срамоту да би тиме могла извојевати јавну победу над злом у себи и јадом око тебе. Пази да не одузмеш њему, који можда нема снаге да се сам за њу маши, ту грку, али поуздану кўпу која је сада принесена твојим уснама!“

Глас младога пастора беше дрхтав и благ, уверљив, дубок и испрекидан. Осећање које се огледаше у њему, више него само значење речи, покрену сва срца и сва их заједно стопи у један акорд љубави. Па и само дете на Јестиринум грудима беше дирнуто том силом, те и оно окрете своје очи ка господину Димесделу, и подиже своје ручице са полузадовољним, полуболним гу́кањем. Тако силан беше свештеников позив, да је гомила морала веровати, да ће Јестира казати грешниково име или да ће сам грешник, па ма на коме месту да је, ступити напред, гоњен неизбежном унутрашњом нужности и бити принуђен да се попне на губилиште.

Јестира махну главом.

„Жено, не преступај границе небеске милости!“ повика пречасни господин Вилсон, опорије него пре. „То мало дете добило је глас да помогне и потврди савет који си чула. Изреци име! Оно и твоје кајање послужиће да ти се скине скерлетно слово са груди.“

„Никад“, одговори не гледајући у господина Вилсона, већ у дубоке узнемирене очи младога свештеника. „Оно је дубоко урезано. Ви га не можете скинути. А ја бих хтела да издржим своје и његове муке!“

„Говори, жено!“ рече други глас хладно и оштро, који долазаше из гомиле око губили́шта. „Говори, и дај оца детету!“

„Нећу казати!“ одговори Јестира, побледев као смрт, одговарајући томе гласу који као да је такође познала. „А моје дете мора тражити небескога оца, и неће никада познати земаљскога!“

„Неће да каже“ прошапта господин Димесдел, који се повуче натраг са дугим дубоким уздахо́м, очекујући дотле са руком на срцу резултат свога позива. „Чудна снага и великодушност женскога срца! Она неће да каже“.

Видећи немоћно стање духа грешнице, старији свештеник, који се брижљиво спремио за ту прилику, обрати се гомили са предиком о греху у свима облицима, али стално помињући срамно слово. Читав тако час силно говораше о томе знаку; а његове речи снажно одјекиваху над главама окупљених, да им се то слово учини још страшније у њихову уображењу, те им изгледаше да је његова црвена боја од пламенова́ пакленога огња. Јестира Прина, међу тим, стојаше на узвишици срама, са укоченим очима и изразом уморне равнодушности. Тога јутра она је поднела све што може поднети људска природа; и како њезин темпераменат није био такав да губитком свести умакне сувише јаким мукама, њезин дух могао се једино заштитити оклопом неосетљивости. У том стању, глас проповедников грмео је без кајања и без користи у њеним ушима. Дете, за време друге половине искушења, парало је ваздух својим плачем. Она се стараше да га утиша, али једва изгледаше да је дира његов бол. Затим беше одведена у тамницу, где ишчезе иза њених гвожђем окованих врата. Они који погледаше за њом шаптаху: да скерлетно слово бацаше око себе чудну бледу светлост кроз тамни ходник тамнице.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Беч, марта 1901. год.

Има већ подоста дана како је отворена (16. марта по нов.) XXVIII Годишња Сликарска Изложба у Уметничком Дому — свечано, у присуству Цареву. Али има и тамо подоста предмета, да ми није ни могућно *све* утиске исписати. У 20 сала смештено је 674 које слика, које вајарских радова! И кад још кажем да је т. з. „Hagenbund“, има већ подуже времена, иступио из сликарске заједнице Уметничког Дома — а они су пејзажисте par excellence—онда је ласно појмити, да би било још теже у кратко донети своје утиске....

Како свака Годишња Изложба мора бити обилна, то се и ова изложба морала одликовати свима гранама уметности. *Портрета* је било и доста и ванредно лепих. Није ми ни могућно писати много о портретима, али ћу неколико особито истаћи.

F. v. Lenbach (Минхен) изложио је неколико портрета, од којих му се, зар по ефекту смисла, највише истиче његов портре са ћерчицом му, коју он држи на десној руци, а она левом ручицом обавила оцу врат! Слика је изврсна, и нико није кадар тек онако овлаш је видети — већ и по томе што је од Ленбаха. Од вредног су му ефекта и други портрети, а особито портре професора Гомперца и једне грофице....

Одмах до Ленбаха изложио је један портре чувени портретиста *E. F. Lásló* (Будим-Пешта) — грофица Чеконић. И он има неколико портрета, а одликује се изврсном елеганцијом у изради.

J. Mencina Krzesz, пољски сликар (Краково) изложио је свој портре (у т. з. француској сали), портре једне даме и циклус слика „Оче наш“.

Портре самога сликара спада у најбоље портрете ове изложбе; он је „en face“, озбиљна и дубока, потпуно изведена студија, са изврсним колористичким дејством. Сликар је себе тако живо израдио, да се човек мора дивити оној лакоћи у држању, оној елеганцији. — Портре једне даме, који се налази у првом спрату, не личи да је од истог сликара — и ако је веома диван.

C. Pochwalski (Беч) изложио је, између осталих, један ванредно лепи портре једнога пољскога племића. У црном сомотском капуту са гајтанима, опасан шареним, лаким појасом, на леђима огртач; ретка брада („бакенбард“) седа и подужа. Израз лица жив, колорит ванредан — види се да је сликар са осећајем радио.

J. Kaufmann (Беч) изнео је читаву збирку малих портрета — сликарева жена и остало све главе пољских Јевреја. Кауфман је већ познат као изврстан портретиста; он махом слика из јеврејског живота. Главе ових сиротих пољских Јевреја тако су карактеристичне и тако изразите, да није ни чудо што испод многих стоји плава хартијица: „купљено“!

Па онда још читав ред портрета, масном бојом рађених, који би сами сав простор у писму могли заузети. Поменућу само *J. Schmid*-ов портре некадашњег председника Аустр. Парламента R. v. Fuchs.

У првом спрату (односно: у горњем спрату) махом су пастел-портрети.

C. Fröschl је заступљен са три портрета, од којих му један особито привлачи: љупко и мило дете, злато-жуте косице, округло лишце, плавих очију, у дугачкој хаљиници, испод које вире прсти једне ножице, носи у руци свећњак. Онај љупки детињи поглед, којим нас дете са зида гледа, силно привлачи!

Исти је сликар изложио (опет пастел — у чему је он чувен) портре кнегиње Паулине Метерних-Шандор — веома добро израђен.

Наспрам кнегиње Метерних налази се један веома леп пастел — портре неке госпе „von“. Сликар је *R. v. Mehoffer* (Беч).

Покрај Krzesz-ова портрета једне даме налази се и један леп пастел *L. Uhl*-а (Беч): „Везиља“. Јемачно је лето, те је и везиља лако одевена: на горњем јој телу само кошуља, па како се она над ђерђев нагла и везе, спао јој кратки рукав на ниже низ леву мишицу, и — таман да ода таласасте груди... али, нико не види! — Од истог уметника има и једна лепа слика (гуаш-пастел): „Крај лампе“. Вече се одавно спустило, те је сликар истакао своју вештину да осветљење од лампе, испод зеленог, порцеланског шешира, пусти. Ту су и две цуре, једна седи, и гледају у некакву велику књигу. Осветљење лица — ванредно је у оном ноћном расположењу.

И — овде да завршим са портретима. Ваља нам још слика видети и рећи своје утиске, а ту су још наш Паја Јовановић и — Беклин!...

Од слика из народног живота морам особито поменути две слике бечког сликара *H. Larwin*-а. Обадве су масном бојом рађене: „Из предграђа“ — три типа, сва како из Херналза или Отакринга у Бечу и „Бескућник“. Она прва слика представља троје (два радника и једна радница између њих), како иду и весело ћеретају на Бечлијама тако својствен начин. Свака црта на лицу одаје да је то радио уметник који је потпуно дорастао своје послу. Она друга слика — и сама се каже. Подскакујући с ноге на ногу од велике зиме, а снег се бели (колико се он у Бечу „бели“ може!), овај бедни „бескућник“ привлачи велику пажњу на себе.

H. Giesel (Беч) износи нам једну пријатну сцену из купатила („Im Badecimmer“): док још вода није удешена, потпуно спремна за купање седи цура на медвеђем руну — држи неку књигу у руци, а гледа у — посматрача (наравно са слике!).

J. Hatza (Беч) износи нам у једној лепој слици живот у *ковачници*: двојица за наковњем ударају по усијаном гвожђу.

R. Mauch (Вајдлинг) „Идила из крчме.“ Двојица су, а и што ће више — они се веселе за неколицину! Ко зна до које се кригле дошло, тек ономе што свира на гитари, изгледа да је згоднији под од столице, те је тако (услед тéже) заменио своје раније седиште! И једноме и другоме, који се преко стола нагнуо, чита се са лица — задовољство!

G. Janss (Минхен) „Aemn!“ Стари столар је изнемогао, зашао је већ у дубоку јесен живота, и није га је одавно попало! Тако уморан спустио се у наслоњачу и, намучен зâр и иначе, што му се и са избразданог чела чита, пожелео вечнога мира. То би се могло видети и из полусклопљених очију; — с поља, у бео покров увијена, *Смрт* ослушава жељу старчеву и куца прстом у прозор, кроз који допире суморна светлост дневнога — „амин!“... Колорит — затворено плавичаст и љубичаст — одговара потпуно самоме моменту са слике...

E. Veith (Беч) изложио је и једну лепу алегорију: „Деспотизам“. Она „вечита женска природа“ мора, наравно, и овде играти велику улогу: тројицу, разних година и обличја, зауздала је и гони их напред. Један четврти „срећни“ клечи, подупрвши се рукама о земљу, и трпи на својој глави голу ножицу свог женског „деспота“, који је о раме обесио нанизана срца! Чудне су људи, чудни прохтеви код женских — ове „нежне“ половине људи!

Г. КОСТА. ХАРЕМСКА ЛЕПОТИЦА.

Још при уласку у изложбу, у првој дворани на левоме крилу, пада у очи својом ванредном колористичном композицијом, меком и нежном мешавином бојâ, које тако природно једна у другу прелазе, велика једна слика од *A. H. Schram*-а (Беч) „Consolatrix“ (утешитељка душе)! Мени се та слика веома допада; на њој се види ово: Црвенкасти зраци свеће, од које се види само један део сјајног круга око пламена, пада са стола на којем стоји, кроз ноћни мрак у соби, на једну погружену, младу женску прилику. Она је клекла крај постеље, више које се једва види мала иконица; окренула нам више леђа него ли десну страну тела, чији је горњи део само кошуљом одевен, голе мишице наслонила на постељу, на коју такође пада црвенкаста све-

тлост, и заронила лепу главу — болом зâр и кајањем обузету — од које се само један део нежног профила види. Горе и десно, где не допиру тако зраци слабе свеће, иза које се јемачно и какав штит налази, види се једна женска прилика, из царства духова. Лице јој утехом говори, а особито поглед, на прса је притисла рукама трнов венац, око главе је зесенкасти ореол, од којег се даље пружа љубичасти круг, и све се више губи у затворенијој боји, док најзад не прође са свим у мрку боју!...

(свршиће се)

Гер. П. Ивезић.

Уз наше слике

† **Др. Светозар Милетић.** Од прошлог броја почели смо доносити из пера Г. проф. Гершића успомене и рефлексије о раду и животу † Др. Светозара Милетића. У њима ће читалац наћи и више и боље написано о раду и животу † Милетића него што би иначе на овом месту нашао. С тога, доносећи у овом броју лик великога покојника, упућујемо читаоце на Г. Гершићев рад.

Гроф. Лав Николајевић Толстој *(сликао И. Рјепин).* Од како је руска црква искључила из свог крила овог великог мислиоца и романсијера, име Лава Николајевића Толстоја пролетело је широм света, те ваљда и нема интелигентног човека који о његову животу и раду није ништа чуо или читао. Дневна и повремена штампа толико у најновије време писаху о Толстоју, да нам је немогућно ишта опширније или непознатије о њему донети на овом месту. Место тога ми ћемо ускоро изнети пред своје читаоце један од Толстојевих радова о религији, из којег ће се најбоље дознати његове мисли које му донесоше чак и искључење из велике православне цркве. За сад износимо само његов лик, производ кичице генијалног руског уметника *И. Рјепина.*

Фрањо Прешерен, *словеначки песник (вајао Алојзије Гангл).* О стогодишњици овог генијалног словеначког песника искрено је учествовала и Српска Књига, која се увек радовала и радује свему добром и великом у браће Словена. И ако је о песниковој стогодишњици било у српској штампи одзива о Прешерну, не знамо да је игде био и његов лик. Ту дужност извршује сада *Нова Искра* шаљући духу великог песника искрено *Слава ти!*

Вукајло Н. Божовић, *прота и кнез Колашински.* Уз Ибар, с обе стране од арнаутских села Чабре и Кошутова, па до села Рибарића, пружа се околина *Колашин*, која броји 42 села са више од 500 домова све самих Срба. Почевши од сеобе под Чарнојевићем, све су околине око Пећи и Косова мање више насељене и Арнаутима, а Колашин је до данас од тога био поштеђен, те је у њему живаљ само српски.

Колашин има своју унутрашњу самоуправу на форму нахија у Србији под кнезовима пре ослобођења. Од Косова па до данас Колашин је био најслободнији крај у Старој Србији, и Колашинци се свакад поносе тиме и својом, тако рећи, самоуправом, а поносе и многим својим кнезовима који умедоше бранити народ од угњетача и управљати њиме без икаких писаних закона, на основу традиционалног права које је прелазило с колена на колено. Колашински кнезови свакад су добијали берате од Султана и имали су права носити оружје и суделовати чак и у суђењима код кадије. Они су сами разрезивали данак и купили га од народа. Турчин, дакле, није могао баратати по њему, као што је имао обичај то да чини по другим околинама, и то је чак био као услов између кнезова и турских власти.

Колашин је подељен на четири кнежевине, на челу којих стоји по један кнез који има под собом по десет кметова. А над свима је *главни кнез*, коме су они подчињени као поглавару. Кнежине су ове: Радић-пољска, Брњачка, Бупска и Црепуљска. Главни је кнез обично и кнез Радић-Пољски.

Данашњи је *главни кнез*, кнез Колашински, протојереј Вук (Вукајло) Н. Божовић, син најзнатнијег кнеза Колашинског: Неше Божовића, који је био кнез пуних 25 година.

Вук Божовић рођен је 23. априла 1860. год. у селу Придворици у Колашину. До 1872. био је у Вучитрну, Новом Пазару, Сјеници и Пљевљима, где му је отац плаћао нарочитог учитеља који га је учио мало више него остале у основној школи. По свршетку тога образовања (а то је тада у Старој Србији било највише) помагао је оцу и у народним и у домаћим пословима. Био је врло бујан и слободан, да је напослетку на се навукао мржњу свих околних Турака и Арнаута, па је чак имао и неких сукоба у Н. Пазару и Пећи, из којих је срећно испливао. Напослетку га Арнаути толико омрзоше, да је морао седети вазда код куће, али пошто га ни ту не оставише на миру, његов отац, кнез Неша, намисли да му отпаше оружје па да га запони. Оцу је био безусловно покоран, али овај му то није смео ни саопштити, познавајући његову бујну нарав, него оде у Вучитрн Митрополиту Мелентију, те се с овим договори и позове га. Он готово није ни знао за шта га зову, док му није Мелентије саопштио рекавши, да је то воља његова оца. Вук, коме тада беше деветнаест година, пристане готово преко воље, јер мишљаше да је за оружје достојнији, и тако буде рукоположен у цркви Вучитрнској 12. августа за ђакона, а 16. тог месеца за свештеника.

За пуне две године парохију, по очевој жељи, није имао него је за то време пробавио у патријаршији, *Дечанима*, у Вучитрну код владике и по другим местима, само да би га већ једном Турци заборавили. Но ипак је носио оружје и јахао најбоље коње са фином турском спремом. Био је врло весео, но при том и као млад — примеран попа.

Отац га је вазда заклањао да се не истиче, али од 1890. г. пошто је био већ остарио, почео га је овај у свима кнежевским пословима замењивати с успехом, и седи старина са задовољством је пратио његов рад и потпуно се на њега и ослонио. Од ове године се и датира прави рад проте Вукајла на народној ствари, јер је те године и школу отворио у Дубоком Потоку и манастир у истом месту уредио. У то време и саме су се околности биле тако стекле, да се његова снага могла измерити. Колашин је до 1882. био саставни део Вучитриске казе, која је свагда умела да цени његова традицијом освештана права, али те године га Дервиш Паша даде Митровици преко воље Колашинаца, ага и бегова Вучитрнских.

Митровачка власт није хтела да чује за пређашње установе у њему, и никако није могла допустити да јој кнез доноси данак, него је почела слати своје чиновнике који су махом били највећи зликовци. Насиља од оваквих Турака и Арнаута натерају Колашин да мало озбиљније промисли о себи. Стари кнез једнога дана са свога чардачића објави, да Колашин више неће бити под Митровицом, на што га је већ млади кнез, уз припомоћ осталих кнезова, и припремио. Прота Вукајло је одмах са остала три кнеза и неколико умешнијих Срба вратио чиновнике 1. марта 1894. године, који су били дошли да разрезују ђумруке и порезу. Кајмакам са мецлизом изашао је у Колашин до старога кнеза да се распита о том немилом догађају, и старина му је одговорио, да то његов син и народ хоће, а да им он не сме ни поменути о некаквом миру. Одмах је јављено у Цариград, да је Колашин тражио сједињење с Вучитрном и после дуге и дуге борбе, Цариград је Митровици наредио да дигне руке од Колашина, а овај је стављен привремено под Приштину, која зна да поштује права Колашину, која је уживао од Косова.

Дакле, Колашин се отргао испод Митровице, али ипак стари кнез није дочекао да види своју замисао извршену, јер умре октобра 1896. године, рекавши: «Сине, аманет ти Колашин!» Тада је, 21. новембра, изабран и признат од народа свештеник Вукајло Божовић за кнеза Колашинског и чува аманет свога оца, непрестано одбијајући све нападе на Колашин који су уочили и власти и Арнаути. Поред подмићивања и наговарања митровачке власти, кнез колашински ипак носи данак у Приштину, што му и гуслар Колашински признаје певајући:

«А виле су Вука одњивиле,
У Бериму крилу високоме,
те подави змије митровачке,
царски данак у Приштину носи,
Колашине, па се не поносиш!»

Прота је Вукајло чврста карактера, веома озбиљан, храбар и ватрен Србин. Арнаути су га гађали, али је свакад био добре среће. Не иде без оружја никуд, а и власт му то не брани, премда га сувише мрзи. Свој Колашин воли преко мере, а народ му је послушан па га воли и високо цени. Њиме се и дете Колашинско поноси. Арнаути га цене као одлична витез-јунака,

и за њих је његова појава врло импозантна. Они га друкчије и не зову него «Краљи Колашинит.» Поред оваквих патриотских врлина, кнез Вукајло је и одличан свештеник у Призренској епархији. Са страхопоштовањем и највећом преданошћу и тачношћу врши све свештеничке дужности, и служи као најбољи пример побожности у своме крају. Та особина није могла бити не запажена и од стране његова црквеног поглавара. За ревносну свештеничку службу он је најпре 1899. године постављен за намесника; 1899. године Високопреосвећени Митрополит Призренски покојни Дионисије произвео га је за протојереја.

Прота Вукајло је и одличан домаћин. Он је старешина задруге у којој је преко 30 душа. У овој задрузи влада необичан ред и синовља послушност. Кнежева је кућа широм за сваког отворена, те се о његову гостопримству на далеко прича. Нема дана да његова нарочита кућа и софра за госте није без кога путника, госта и пријатеља. Тамо на Косову, у Колашину, влада право српско гостопримство. Од порода има двадесетогодишњег сина, који је свршио призренску Богословију и наследио све очеве врлине, и две неудате кћери.

Приказујући Србина свештеника са оволиким врлинама и заслугама, ми му желимо дуг живот и сваку срећу за бољитак наше браће и његових Колашинаца, којима је он сада главни кнез. Живео!

Водопад код града Јајца у Босни (сликао кнез А. Дабиша). — У 9. бр. *Нове Искре* за год. 1899. донесосмо фотогр. снимак овог величанственог водопада. Сад га износимо пред своје читаоце по ручном снимку кнеза А. Дабише, дакле као чисто уметнички рад. Положај града види се и на слици, а вода из реке Пливе изручује се у Врбас у 7—8 слапова са висине од 30 метара.

Цигина песма (*сликао Ф. Штрајт*). О циганима и њиховим песмама Шапчанин пева:

Наша срећа шарена,
Наши златни дани
Разлежу се живахно
На наших ћеманих;
Јер ми деца природе,
Песници смо стари:
Коме нису певали
Весели чергари?

Гуди, гуди, гудало,
Поврх танких жица!
Нека лете песмице
Као јато птица!

Како се мали фирга спрема да ту песму о себи запева из пуних груди, показује наша слика.

Пољски племић (сликао Рембрант). — Рембрант Харменсзон ван Рајн (Ryn), генијални холандски сликар (рођен 15. јула 1606. или 1607. г.), познат је широм света. Доцније ћемо, у нарочитом чланку, опширније говорити о њему, а за сад износимо само пред своје читаоце његов рад, који се налази у Петроградском Еремитажу, познат под именом *Пољски племић*.

И ако је тешко по слици у једном тону примити правилне утиске и познати уметников манир, ипак се по јаким сенкама и јакој местимичној светлости, које се на овој слици могу лако запазити, одмах у неколико види сликарев начин представљања који је познат под именом *Рембрантски*. У нас се у Рембранта много угледао пок. Ђура Јакшић.

Српкиње из Солунског Вилајета (по фотографији). Како је лепа кита ових наших сестара! Са најјужнијих граница нашег народа шаљу српске поздраве браћи и сестрама својим, упиру своје миле очи у слободну браћу своју, а из тих очију јасно се читају њихове жеље и њихове наде.

Велико српско коло не би било потпуно без њих, а са њима је и лепше и веселије и — значајније. Тă оне су чуварке најстарије успомене од српског досељења, оне су чуварке *Србије* — првога града што га Срби подигоше на Балканском Полуострву.

Харемска лепотица (*сликао Г. Коста*). — Како сликари већином *замишљају* харемске лепотице показује, и ова слика. Да ли су баш овакве, тешко је погодити, јер су ретки смртни који смеју завирити у овај свет. — Наша поштована сарадница Госпођа Јелена посетила је у Цариграду, разгледала и примила утиске овог издвојеног света у свету, па сад од ње очекујемо да нама Србима каже како је у њему. А да ће она то и умети, доказ су њезина *Нишка Писма*.

Марково Кале код Врање (сликао проф. *В. Тителбах*). — Изнад Врање уздижу се висови Крстиловица и Плачевица. У тесnац који ове висове раставља, углавила се Дреновачка планина, а на њезину врху налазе се живописне развалине једнога градића, који народ зове *Марково Кале*. Стена, на којој је градић, спушта се према Крстиловици осеком од сто и више метара, у Врањицу. Од градића, који је затварао пролаз овим теснацима, и данас се одржало једно доста високо платно и кула мотриља, испод које је пролазио у стену усечени пут. Поглед са ових развалина на Врању и долину Моравску неисказано је леп.

(Карић: «Србија», стр. 736.)

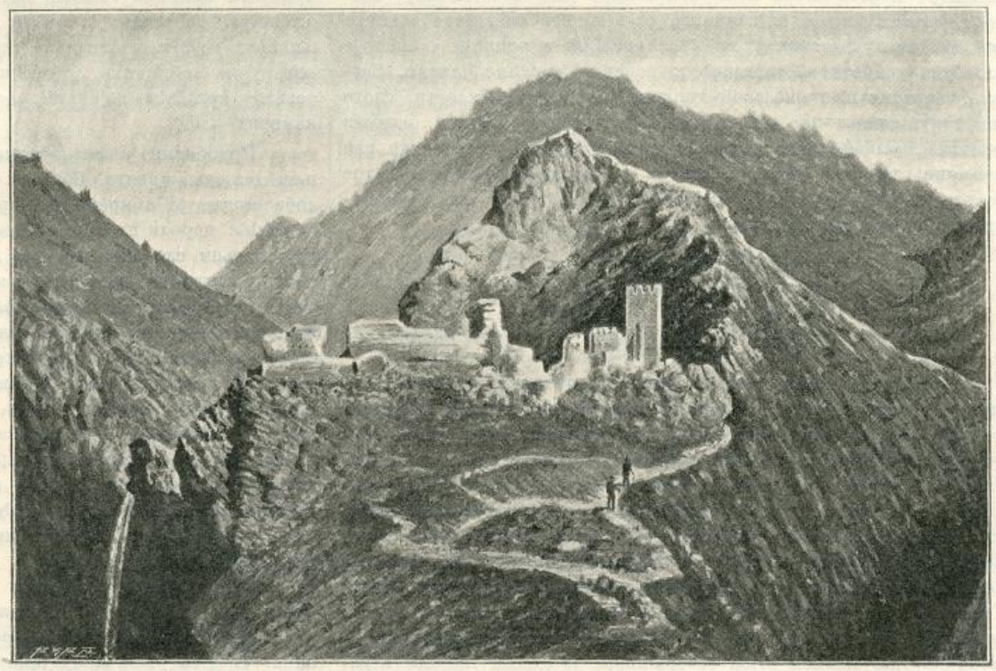

В. ТИТЕЛБАХ. МАРКОВО КАЛЕ КОД ВРАЊЕ.

ХРОНИКА

Две три о ватри

Крај домаћег огњишта сакупила се цела породица. Стари деда узео гусле да «певајући српску славу и српске јунаке», забавља и поучи омладину. Шта је окупило породицу око домаћег огњишта? Весела ватра која распростире око себе топлину, светлост, живот. Ватра је начинила од огњишта средиште домаћег живота, школу домаћу, у којој се песмама и причама оживљује дух, буди уобразиља, распламњује осећање у кућне чељади. Пламен огња прикупља око своје топлине, око своје светлости, свога живог пуцкарања цео духовни и морални живот укућана, њихова ћеретања, сањања, жеље, симпатије и антипатије, племените или дивљачне страсти. Ватра је основа и полуга свеколике културе човечанске, материјалне и духовне; она је управ мати образованости. Лепо вели песник:

«Огањ је добротвор стари,
Кад му човјек господари;
Све што створи или свари,
Ватрини су само дари.» («Звоно.»)

У чему је основа вештине кувања, практичне кухињске хемије? У ватри. Човеку је одвратно пресно месо. Ватра треба да прикрије крвави, мал' не кривични изглед жива меса, да га очисти од свега што је нечисто и нездраво у њему, да му поправи влажну блутавост, да концентрише његову арому за укус наш. У борби за опстанак, ватра је била човеку највернија помоћница; она му даде могућност да растапа руде и да гради алатљике, да сакива бојно оружје, било од камена, било од бронзе, било од гвожђа. Састављајући руде, нарочито гвоздене, са каменим угљем, у коме је концентрисавана сунчана ватра за дугих и предугих геолошких векова, огањ је постао основом металургије или топиоичарства. Пламен огња застрашивао је дивље зверове и растеривао ноћне авети, које улеваху страх и трепет у душу првобитног, празноверног човека. У немилосрдној борби човека противу човека, ватра је опет пружала своје убилачке услуге, у облику запаљивих и праскавих смеша, грчке ватре, пушчанога праха, барута, димљивога и бездимнога; она постаде основом пиротехнике, која се, истина, кадшто постара да задовољи и око човечје, у облику ватромета, разнобојних ватра, бенгалског осветљења. Својим срећним успесима и последицама, ватра је створила данашњи златни век технике, индустрије са његовим небројеним машинама, паробродима, локомотивама и аутомобилима. Обратно је индустрија човекова створила разноврсне вештачке огње и пламенове који греју у облику разноврсних горљивих гасова и течности, који светле у кулама светиљама, у пламену светљива гаса, петролеја, електричних и Ауерових сијалица, ацетилена.

Како је освојио човек ово благо природно? По свој прилици је сама природа била учитељица првих људи. Човек је морао негде посматрати силни учин грома ватренога; другде је усијана лава избијала из унутарњег огњишта земљина; негде су се распламтели лако запаљиви гасови, који куљаху из утробе земљине, као што је чувена «Света Ватра» у близини Каспискога Језера. Или је првобитни човек запазио како се пале суве сучке, протрвене силним ветром. Дуго је и дуго времена протекло, докле је човек разумео миг природни, те смислио да сам гради ватру. Овај проналазак беше тако духовно дело које захтеваше исто толико силе размишљања, као касније проналазак парне машине. Проналазак грађења ватре губи се у сурој тами најстарије прошлости и залази чак у геолошка доба.

На кремењу из терцијерних слојева у Тенеју опажа се да је у ватри жежено; али овај налазак није свугде примљен као поуздан доказ ни за појаву човекову у Терцијеру; ну ипак нема сумње, да се кватерни човек служио ватром, јер се сигурни трагови њени налазе у Палеолићана, људи старијега каменога доба. Не подлежи сумњи да су ватру употребљавали и Неолићани, људи млађега каменог доба. Преисторија нам наводи доказе, да су првобити пећинци владали ватром. Приморци су се грејали око огњишта, на коме су кокали шкољке, као што сведоче остаци њихових кујнских отпадака (кјекенмединге). Језерци, који стаповаху на сојиштима, у велике су се служили ватром за нагоревање кола за сојенице; они имађаху огњиште од неколико камених плоча.

Првобитни човек извадио је ватру, по свој прилици, трењем два сува дрвета. Градећи камене алатљике, човек каменога доба могао је и кресањем кремена добити ватрену жишку. И данашњи народи на примитивном ступњу развитка производе ватру трењем или вртењем два дрвета неједнаке тврдоће. Трењем тврдог, шиљастог штапића у жљебу од мекшег дрвета гради се ватра у Полинезији, међу Малајцима, међу племенима Источне Африке. Више је распрострањена метода да се ватра изазива вртењем, бушењем; овим путем (fire-drill по Тајлору) добивају ватру Аустралски Негри, Јужни Афричани, Амерички Инђијанци, Сличним путем извијаху ватру и стари Мехиканци. Посао врћења веома се олакшава, кад се шиљатом штапићу дода лук; тим се добија направа слична стругарском сврдлу; сличним направама користе се данашњи Ескими и нека сибирска племена. Производење ватре кресањем, млађи је начин — по Хаберланту; и њега има код народа веома ниског ступња, као н. пр. у становника Огњене Земље. Народи који употребљавају метале, служе се огњилом (оцилом). Пошто се у примитивних народа мучно гради и одржава ватра, нарочито о сеобама, то се она брижљиво чува. Аустралске жене, за време путовања, носе жишке у рукама. С тога је за децу примитивне културе кутија палидрваца — краљевски поклон.

Залазећи у историско доба, људи су се још за дуго служили кременом за кресање ватре. Кадшто употребљаваху, место кремена, минерал пирит који је с тога и добио своје име. Међу Римљанима из доба Титова беше обичај да уметну врх од сумпорне шипчице у труло дрво, и да трењем о камену плочу производе ватру. Челик, кремен и труд беху употребљавани још у 14. веку и трајаху као кресиво, у разноврсним облицима, све до најновијег доба. Одавно су се служили људи и учином сабирних сочива за грађење ватре, нарочито при верским обредима. Тако су римски свештеници примаљивали свету ватру у ретким случајевима, када су чуварице Весталке заборављале своју дужност и допуштале да се свети огањ угаси. Деветнаести век, који је обогатио културу многим тековинама, подарио је човештву и палидрвца са фосфором, која су, истина, најлак припремана ранијим проналасцима. Неко време употребљавали су као палило смешу од сумпора и фосфора, која се чувала у стакленом суду. Замочена дрвена цепка запаљиваше се од себе на ваздуху. У почетку 19. века градили су (1812.) Шанселове сумпорне жижице умакалице, које се паљаху умакањем у нарочито зготовљену течну смешу. Велики напредак означаваше огњило Деберајнерово (1823.), које се осниваше на запаљивости водоника помоћу сунђераste

платине. Проналазак фосфорних палидрваца, која се пале трењем, приписује се немачком хемичару Камереру (1833.), који тамноваше неко време у тврђави Хоенаспергу, као политички сужањ. Услед отровности фосфора искрсоше децније (1848.) т. зв. антифосфорне жижице, камо се убрајају и шведске жижице; индустрија ових последњих потекла је од Лундстрема из Јенкепинга. Историја огњила и палила, то је историја људскога духа који се рвао са природом ради светлости, тог небесног дара.

Раздраган благотворним огњем сунца, преплашен блеском небесне муње и грома, загрејан тихим огњем домаћим, првобитни човек замишљао је силу божанску у тим појавама природним, и тако се разви обожавање огња, сунца — сабејизам. По Риг-Веди. светој књизи старих Инда, Агни (Огни — Огњен) беше бог ватре, вечито млади син и посредник између неба и земље. Многи наши народни обичаји, предања, песме и приче воде своје порекло од старих индиских митова из доба ведичнога; такви су обичаји око бадњака, олалије (палалије) о младенцима, песме и приче о огњеним змајевима («Змај Огњани Вуче»), чудотворним змијама, песме о Огњеној Марији. стародавни обичај вађења «живога огња» (Нодило). Индиски свештеници, брамини, извијаху ватру за религиозне сврхе трењем два дрвета, од којих се горњи штап за вртење зваше «праманта». Са овим је називом у присној вези име грчког титана Прометеја, о коме вели прича, да је украо ватру с неба и подарио првом човеку. Као остатак култа ватре може се сматрати кад данашњи Рус носи што више пепела и неколико камена са старог огњишта у нову кућу, верујући да то доноси срећу (Рацел). Да није сличног порекла и обред «светога огња» у цркви Светога Гроба у Јерусалиму?

Из култа ватре поникла је, вероватно, и хемија, та некада тајанствена вештина старих Мисираца. Хемија је чедо ватре која мења суштину тела. Не само алхемичари прошлих векова. који тражаху «камен мудрости», «еликсир живота», него и данашњи хемичари упућени су на помоћ ватре. Наука о разлагању молекила у атоме и поновном слагању њихову — тесно је везана за ватру; ова је пругло свеколиких анализа и синтеза хемиских. На пламену ватре пречишћени су и погледи на хемиску природу ствари. Стари јелински философи сматраху ватру као пратвар, елеменат, као год и ваздух, воду и земљу.

Хемичари доцнијих векова претпостављаху да тела при горењу одвајају, губе нешто од своје суштине; овај горљиви састављак тела Штал (1660.—1734.) назва флогистоном. Теорију флогистона обори крајем 18. века Лавоазје, творац новије хемије.Са теразијама у руци, Лавоазије доказа, да се материја не дâ поништити, да се при горењу тела једине, спајају са кисеоником, једним састављком ваздуха; да ваздух подржава горење, као год и дисање, својим кисеоником, коме с тога Лавоазје даде име «air vital» (животни ваздух). На појавама ватре — ове «разуздане кћери нарави» — запаљена је и луча научне хемије; тиме доби силан полет и данашња хемиска индустрија која све већма ујемчава победу човечју над слепим силама природним.

П. М. Илић.

Др. Љубомир Недић, Новији Сриски Писци. Критичке Расправе. Београд 1901.

Ова друга збирка критичких расправа г. Недића почиње једном расправом о *Књижевној Критици*, у којој је г. Недић, по својим властитим речима, хтео «изнети своју исповест као критичар.» Г. Недић је ту покушао да нам објасни свој манир у књижевној критици, и у исто време да нам изложи разлоге због којих је баш тај манир изабрао, а не неки други. Он нам признаје да је и он од оних критичара које писац интересује више него књига. Читајући једну књигу, он се стара да створи себи слику оног човека који ју је написао, и који је морао оставити у њој отисак своје личности. Књига му служи као документ за познавање писца, и за то његове критичке расправе нису толико анализе појединих књижевних дела, колико су портрети појединих књижевника. Ако би требало окарактерисати једном речи г. Недића као критичара, онда би било најбоље рећи за њега, да је то у књижевној критици један портретист.

Кад се он тако схвати, онда постају јасне многе, да не кажемо све, особине његове критике. Сваком је пало у очи да се г. Недић, говорећи о једном писцу, не зауставља баш увек на оним његовим делима која важе за најбоља, и, сувише, да из тих дела не бира баш увек оне наводе који су најлепши. Њему је тако замерано што се, у својој расправи о Змају, није дотицао *Ђулића увелака*, и то се онда објашњавало његовим личним нерасположењем према овом песнику. Ми држимо да то није стајало ни у каквој вези с његовим личним нерасположењем (баш ако је овога и било), него да је стајало у вези с његовом методом. Јер, ако би се могло и претпоставити да г. Недић не мари Змаја, не може се претпоставити да он не мари Шапчанина. Међу тим, ето, где се, и код Шапчанина, он најдуже бави *Хомољском Лепотицом*, која је једна од његових слабијих приповедака, докле *Сањала*, који лако може бити најбоље Шапчаниново дело, тек узгред помиње. Као сваки критичар коме је главно да састави себи слику пишчеву, г. Недић је приморан да се зауставља на оним делима једног писца која су најкарактеристичнија. Да ли су пак његова најбоља дела, у исто време, и најкарактеристичнија? У мало те не би требало рећи обрнуто. Извесно је на пр. да онај ко хоће да позна правог Ига, треба пре да чита *Јаднике* него *Богородичину Цркву*, а пре *Деведесет трећу* него *Јаднике*. Или онај ко хоће да позна правог Лазу Костића, треба пре да чита *Максима Црнојевића* него *Перу Сегединца*. И кад је већ реч о овом песнику, треба додати да он, међу својим песмама, нема ниједне која би била савршенија од *Минадира;* међутим, баш за ту песму, кад не бисмо знали да је од њега, најтеже бисмо погодили да је његова. Од куда то долази? Просто од туда што се човек, у књижевности као и у обичном животу, показује какав је, не онда док влада собом, него тек онда кад се заборави, кад изгуби меру, кад падне у ону крајност на коју је својим темпераментом упућен. Његове нам особине постају јасније кад их видимо у једном претераном облику, и за то се не треба чудити што ни г. Недић не бира примере из појединих писаца по оним начелима по којима се антологије састављају.

Запажено је такође, па је за то и замерано г. Недићу, да он не води рачуна о времену сред кога је један писац живео. Он одваја писца од његове историјске средине. Он га посматра узетог самог за себе. Ту оскудицу историјског елемента у својим критичким расправама, г. Недић објашњује тиме, што је он, у највише случајева, имао да говори о савременицима који још нису прешли у историју. Како ће он ценити објективно утицај који је њихово време имало на њих, кад сâм није у стању ослободити се тога утицаја, пошто заједно с њима припада истом времену? Ма да су ови разлози сасвим довољни, ми ипак претпостављамо да г. Недић не би био истраживао везу између писца и његове историјске средине, баш да му је то и било могућно. Он то не би чинио из простог разлога, што то не би одговарало оном маниру који је он себи изабрао у књижевној критици. Њега, као једног портретиста, највише занима оно што је код једног писца лично, што је особено, чиме се он одваја од својих савременика. Да ли би он могао баш *то* код њега истаћи, кад би узео да га тумачи друштвом које га је произвело? Зар не би у том случају морао истицати баш оно што је тај писац имао заједничко са људима свога доба? Ако је било једног критичара са свима својствима која су потребна једном великом портретисту, то је без сумње био француски критичар Иполит Тен. Ипак зато, у својој *Енглеској Књижевности*, Тен је, описујући сувише савесно пишчеву средину, често учинио то, да се пишчева личност у тој средини изгуби. Код њега, често, сви писци једног доба личе један на другог као варианте истог типа. Пошто смо прочитали његову расправу о лорду Бајрону, ми знамо какав је био један енглески лиричар почетком XIX века; ми не знамо какав је био лорд Бајрон, и нарочито не знамо чиме се он разликовао од других енглеских лиричара XIX века, од Шелија, од Китса, од Колрица. То нас опомиње на оне портрете, на којима се више пажње обратило на одело и на залеђе, него на лице. Г. Недић, на против, опомиње са својим расправама на оне друге портрете, на којима је само лице осветљено, а све остало остављено у сенци.

Као год што с једне стране истиче само физиономију пишчеву, тако с друге стране, на тој физиономији, г. Недић истиче само две три црте које се њему чине главне. Он држи да те главне црте резумују целу физиономију, и да је с тога довољно

истаћи само њих. Он је од оних сликара који цртају у кратким, управо у најкраћим потезима. Он нас, толико пута, подсећа на понеке енглеске цртаче, између других и на познатог Хари Фернса, који је на пр. од Гледстона узимао само његово разрогачено око, његов орловски нос и његову високу крогну, и с помоћу те три ствари реконструисао целог Гледстона с оним изразом меланхоличне тичурине, који је тај политичар имао у својим последњим годинама. Овако скраћено сликање иште особиту вештину. Треба исто тако имати нарочито око, па да се ухвати које су црте на једној физиономији најкарактеристичније, као год што треба имати нарочито око, па да се на једном пољу погоди које тачке владају њиме у војном смислу. Наравно, ни највештији портретист није сигуран да ће у овом упрошћавању физиономија увек успети. Има компликованих физиономија које је немогуће свести на две три црте. Не да се баш сваки човек окарактерисати једном главном особином која би код њега преобладивала. Ко од нас није познавао личности, код којих је баш то било карактеристично што код њих ниједна особина није преобладивала као главна, него су се разне, често и супротне особине налазиле једна са другом уравнотежене. Тако исто има и књижевника с нечим противуречним, необјашњивим, загонетним у свом карактеру, и ови су можда најзанимљивији. Тражећи код сваког писца оне основне црте којима би све остале биле подређене, г. Недић претпоставља код људи више доследности него што је они могу имати. У његовим критичким расправама, рекли бисмо, преобладао је логичар над психологом.

Код једног писца г. Недић највећма цени његову искреност, и нама се чини да и то, донекле, долази отуда што је г. Недић у књижевној критици портретист. Искреним изгледа обично онај који је предан само једној идеји, или којим влада само једна страст, или који се готово стално налази у једном и истом душевном расположењу. Ништа пак лакше него таког човека од једне идеје, од једне страсти, од једног осећаја, снимити у неколико потеза, као што хоће г. Недић. Међу оним књижевницима, о којима је г. Недић говорио, ни један се не разликује толико од њега као Јован Илић. Г. Недић је човек западне културе, и уз то дух поглавито диалектичан. Јован је Илић, на против, један источњак, који у своје песме никад није унео ни једне идеје. Али Јован је Илић, са своје сирове искрености, тако прост и јасан да изгледа као поручен за једног критичара Недићева манира, и за то г. Недић, професор и философ, ниједног нашег књижевника није с толико љубави описивао као тог старог севдалију с којим баш ни у каком душевном сродству није стајао. . . Наравно, било би претерано рећи да г. Недић само за то воли искрене песнике, што су они тако добри «модели». Не цени он искреност само из тих чисто критичарских разлога. Ко год је имао прилике да г. Недића и лично позна, морао је опазити да он има једну урођену антипатију наспрам свега што је привидно, што је извештачено, што је лажно, што припада моди и глумаштву. То би у неку руку била *његова* основна црта, али ми се не можемо на њој дуже задржавати, јер овде није реч о Недићу човеку, већ о Недићу критичару.

С. Ј.

БУКОВАЦ и ЧИКОШ

ИМПРЕСИЈА НОВИХ СЛИКА

Како је било у сликарству пре тридесет година?

Пре тридесет година сматрали су Рафаела за сликарског Бога, а XVI. век — за златни уметнички век.

А како је данас?

Данас се готово сви сликари клањају једном *Burne Jones'y Watts'y, Puvis de Chavannes'y* и *Moreau'-y*.

Пре тридесет година полагали су сликари главну пажњу на цртеж, облик, композицију, пластику и лепоту линија; а данас — већина уметника главну пажњу обраћа на осећаје и *Stimmung*.

Колико је борбе требало док је победио један *Watts, Burne Jones, Puvis de Chavannes* и *Moreau?*

Michelangelo био је први што је раскрстио са строгим уметничким законима старе ренесансе. За њим долази *Ribera*, човек груб, суров, неотесан, што је једино сликао мучења, мученике и старе философе-слепце, смежурана лица, али чија дела уливају човеку опет највеће поштовање; после *Ribere* долази *Velasquez*, што је само сликао људе врло слабе, нежне, нервозне, блеђане, мршаве, људе без крви и живаца, па опет зато нема ни једног образованог човека који ће посумњати у величину једног *Velasqueza*.

Velasquez, Rembrandt и *Ribera* били су учитељи *Manet'y* и *Courbet'y* — творцима модерног реализма и натурализма. Више од двадесет година били су сликари готово свију народа једине присталице тих уметника. Последњих десет година наступила је нека реакција. *Manet* и *Courbet* нису више узори модерних сликара. Место њих спомињу се свугде имена једног *Watts'a, Burne Jones'a, Puvis de Chavannes'a* и *Moreau'a*. То су сликари-песници, нежни лиричари, чија те дела заносе као и нежни и слатки мириси бајних ружа. Дела су им нежна у осећајима, слатке благогласности у композицији и пуни хармоније боја.

У школу тих песника-сликара ишли су и млоги хрватски сликари. Погледајмо само радове једног Буковца или Чикоша, па ћемо видети, да то нису више присталице старе сликарске школе, него то су пленеристе, импресионисте и *Stimmung*-сликари.

Особито Влахо Буковац.

Како да га *разовем?* — Пре идеалистом него реалистом.

Он не слика «*Ausschnitte aus der Natur*», него оно што је осећао, што је сањао. Његове су слике врло нежна поезија.

У његовим делима нема величине, али зато има топлине и осећаја; његова уметност не задире у дубљине, не потреса душу човечју, она је лака, мека, нежна, љупка и допадљива — више се приближује илустрацији него монументалном сликарству.

Шта се код Буковчевих слика «*Пред вечер*» и «*Пет чутила*» мени понајвише допада?

Њихова поетска садржина.

У целом склопу тих слика, у ситуацији, у самим особама, у њиховим покретима има нечег наивног, нежног и љупког. Она дечица, што се праћакају по маленим таласићима, оне голе женске што се ваљушкају по меком зеленилу, тај свет не бих рекао да има нешто заједничког са нашом реалном садашњошћу — тај свет живи једино од љубави и лепоте.

Из обеју слика провејава нека љупка, интимна поезија. Обе слике — те две нежне песмице — произашле су из Буковчеве душе, а прошле кроз његово срце, с тога и говоре највише срцу.

У сликању женског тела показао је Влахо Буковац неку деликатесу. На његовим актовима не опажамо само хармонију линија, форме и боје, него видимо и жену, праву жену, жену која љуби, која осећа, жену која је кадра да лепотом свога тела силно заталаса осећаје људске.

Ја сам уживао посматрајући његову лепу слику «*Пролеће*». Она девојка изгледа ми као пупољак нежног цвета, што чека топлу сунчану зраку, да му развије лепоте и драži; у оне девојке, младе као кап, истом се сада буде жеље и страсти.

Влахо Буковац је и сликар и песник. *Бела Чикош* је само сликар. У Чикошевим сликама не налазим *љубави*.

Чикош не задире својим сликама човеку дубоко у душу, не изражује никакве интимне осећаје, али и декоративна снага његових слика није тако силна, да би могла у гледаоцу побудити јачу симпатију, да би могла у гледаочевој души оставити трајне утиске.

Његовим историјским сликама: «*Одисеј убија просце*» и «*Бруто над Цезаровом лешином*» нема *обележја историјске истине*.

Ко ће од гледалаца, без наслова тих слика, знати да је оно Одисеј и Бруто над Цезаровом лешином? Нико.

То није онај стари грчки и римски свет, што га је Чикош приказао у тим сликама; то је измишљен свет, свет што га је створила уметникова фантазија, то су *Kostümfeste* у историјском оделу.

Можда ће се наћи присталица модерне сликарске школе, те ће рећи, да модерној историјској слици и није потребно обележје историјске истине.

Па рецимо, да обележје историјске истине није потребно модерним историјским сликама као што су *Siemiradzky, Rochgoorse* и *Alma Tadema* који сасвим хотимице у својим историјским сликама запуштају историјску истину, јер је код тих уметника *уметност* главна а *историја* сасвим споредна ствар. Исто-

ријске слике тих уметника задивљују нас својом високом техничком савршеношћу, суптилним и деликатним цртежем, лепотом форме, дражима боја, финим укусом у композицији и изванредном пластиком особа тако да гледалац поред тих силних лепота са свим заборавља на историјску истину.

Чикошеве историјске слике не носе на себи обележје историјске истине, али оне немају ни оних лепота које опажамо на историјским сликама једног *Rochegross'a*, *Tadema* и Сјемирацког.

Чикош није у стању да прикаже масу, мекоћу нити снагу људског инкарната. Његове особе не раде ништа. Њихова кретања изгледају ми и сувише равнодушна. Уста су им отворена, али не говоре ништа; очи су им отворене, али не виде ништа. — *Чикошеве особе немају душе.*

Обе те историјске слике Чикошеве не могу сматрати за *права* уметничка дела. Оне су кадре донекле да ставе у кретање моју фантазију, да ми је за неколико трепутака позабаве, али не остављају трајних утисака у мојој души. Чим скинем поглед са њих, лако их заборавим.

Боља му је слика «*Kirka*». И ако се Чикош и у тој слици није ослободио оне доста неугодне театралности, опет му се тај рад одликује добрим цртежем, лепшим и природнијим колоритом, бољом пластиком тела и тачнијом израдом. Али и у тој слици, као и у осталим радовима, није могао да се ослободи једне кардиналне погрешке, т.ј. његове слике нису кадре да произведу у мени: «*den Eindruck des Räumlichen, den Schein räumlicher Tiefe,*». На његовим сликама не видим да је приказао *простор*, него само *површину* — *Fläche*, а то је погрешка.

Зато су му боље слике «*Валпургина ноћ*» и «*Dante Del Purgatorio.*»

За те слике рекао бих пре, да су прави звуци Чикошеве душе. Та дела више су створена срцем и осећајима, него разумом. У тим сликама има «штимунга», има осећаја.

Када сам се растао са тим Чикошевим сликама, учинило ми се, као да се не растајем са радовима, које Немци називају *unvergesslich*, али којих ћу се опет чешће сећати.

Беч. **Павле Лагарић**

* *Балканска Царица*, драма Кнеза Николе I, играће се ових дана у Берлину. Њу је превео Др. Хуго Марензе, Берлински адвокат; али како нам његов помоћник у превођењу јавља, превод је са свим слободан, јер је драму скоро сам израдио и певао, а не препевао. Задржао је само главну мисао коју ју успешно разрадио. — Кад се буде представљала, донећемо о њој и нарочити извештај.

* Орган Института за Међународно Право «La Revue de Droit International et de Législation comparée», који излази у Бриселу, донео је у јануарском свёску расправу Г. *Жив. М. Перића*, проф. Велике Школе, под натписом De la condition juridique de Bosniaques et des Herzégoviniens en pays étrangers (О правном положају Босанаца и Херцеговаца у туђим земљама). Досадашњи писци правних питања о садашњем положају Босне и Херцеговине разматрали су само питање о положају ових српских земаља према међународном јавном праву, јер се нису упуштали у испитивања о правном положају Босанаца и Херцеговаца када се нађу у туђим државама. Полазећи са гледишта, да су Босна и Херцеговина, како пре тако и после Берлинског Уговора, остале саставни део турске царевине, Г. Перић одређује правила која регулишу правну ситуацију Босанаца и Херцеговаца; другим речима: он третира Питање Босанско-Херцеговачко са гледишта међународног приватног права. —

* Српско Академско Друштво «Зора» приредило је у Бечу 4. о. м. свечано село у част Г. Стојану Новаковићу. Пред забавним програмом говорио је слуш. фил. Милан Јевремовић о животу и раду Г. Новаковића,

* Српска Матица у Новом Саду спремила је за штампу први свезак *Аутобиографије Јована Суботића*. Ово ће дело бити, поред *Летописа*, почетак у колекцији Књигâ Матице Српске.

* Г. Чеда Мијатовић написао је и предао за Летопис Матице Српске свој најновији рад *Цариградске имиресије*.

* Дубровчанин Антун Мартекини, дворски саветник у пенсији, превео је на италијански језик црногорски *Имовински законик* Валтазара Богишића. Овај знаменити Богишићев рад преведоше у руску књижевност В. Д. Спасович и М. П. Кусков, уз помоћ самога писца.

* Академик Др. Ј. Цвијић израдио је *Основе за географију и геологију Старе Србије и Маћедоније* и предао их Академији Наука. Ово дело Академија штампа као засебно издање, уз које ће бити и академиков нацрт нове потпуне географске карте Старе Србије и Маћедоније.

* Из *Наставника*, листа професорског друштва, оштампана је одлично срећена грађа Др. Васе Ђерића, доцента у Великој Школи, *О сриском имену по западнијем крајевима нашега народа*.

* За стручне секретаре у Академији Наука изабрани су, за ову годину: за Академију Природних Наука Г. *Димитрије Нешић*, за Академију Философских Наука Г. *Љубомир Стојановић*, за Академију Уметности Г. *Михајило Валтровић*,

* У шестом овогодишњем свеску немачког издања *Bibliotek der Unterhaltung und des Wissens* штампао је Александар Ритер своје путописне белешке *По Босни и Херцеговини*.

* Г. Божидар Никашиновић штампао је прву књигу своје политичко-економске радње *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung der österreichisch-ungarischen Monarchie und die österr.-ungar. Balkanpolitik*. У њоји је *Берлински конгрес 1878. и Аграрно питање*. Дело је штампано у Берлину, а цена је овој првој књизи 6 дин. 25 п. д. или 6 крунâ.

* Изишао је из штампе 1. број *Привредног Гласника*, службеног листа Министарства Народне Привреде Краљевине Србије. Уређује га Г. Богољуб Јовановић, начелник статистичког одељења. Листу је годишња цена 20 динара, а излази месечно на вел. осмини (до 10 шт. табака).

* Цетињска Читаоница и друштво Горски Вијенац покренули су од ове године свој орган *Књижевни Лист* којим је замењена досадашња *Луча*. *Књижевни Лист* доносиће највише и најрадије оне књижевне производе који се баве о народном животу у најширем смислу. Јануарски и фебруарски свезак то показују довољно, јер поред народних умотворина има и леп број оригиналних радова о народном животу. Овај лист излази једанпут месечно, а годишња му је цена, ван Црне Горе, 6 круна,

* Наш сарадник Др. Живојин Перић, досадашњи ванредни професор у Великој Школи, изабран је за редовног професора.

* У нашем Народном Позоришту гостовали су до сада, у овој сезони, Кнез Сумбатов Јужин, Госпођа Љерка Шрамова и трупа Српског Новосадског Позоришта. До краја сезоне гостоваће још Госпођа Марија Лаудова Хоржица, првакиња из Пражког Народног Позоришта, Господин Желаковски, трагичар из Варшаве, и Госпођа Полакова, певачица из Љубљанског Позоришта. —

* Академик Даворин Јенко поднео је Крал. Срп. Академији Наука и Уметности своје композиције увертире *Александар I* и *Ђидо* за штампање. Академија их је примила и дала у штампу.

* Наш сарадник проф. Василије Николајевић Корабљев одштампао је засебно свој реферат *Сербская Матица и ея дѣятельность* (преведено у *Бранкову Колу* од 1900. године).

* У 14. броју Загребачког *Vienca* има веома леп реферат о гостовању Госпођице Веле Нигринове у Загребачком позоришту. Хвалећи њезину игру, вели за публику да је *«многобројно сакупљена бурним одобравањем достојну почаст исказивала уметници и с пажњом пратила њезину игру»*. — И не знајући о оваквом успеху своје уметнице, Београдска публика одала је у исти мах заслужену велику пажњу хрватској уметници Госпођи Љерки Шрамовој. Овакви нас успеси доиста веселе, па се питамо: да ли је већ време да се пође корак даље у братском споразумевању? —

* Покојни проф. Владимир Карић, много заслужни српски географ, засновао је о својој смрти Фонд, којим рукује Географски Завод Велике Школе, а који је намењен за географска испитивања српских земаља и Балканског Полуострва. Почетком ове године Фонд је ступио у живот, јер је нарастао на 20.000 динара. — Слава Карићу!

* О гостовању руског уметника Кнеза Сумбатова Јужина донећемо у 4. броју опширнији реферат.

* *6. децембар 1900. г. у животу Црне Горе* натпис је раду проф. А. Александрова што изиђе у јануарском свеску руског журнала *«Дѣятель»*. У њему је изнесен поглед на четрдесетогодишњу владавину кнеза Николе I.

* Са задовољством бележимо извештај из Алексинца о низу корисних бесплатних предавања што их читаоница приређује грађанству. До сада су предавали: Г. Сава Маринковић, адвокат, *О исихологији смеха*; Г. проф. Петар Илић, *О цетролеју или гасу*; Г. Др. Петар Дојић, лекар, *О неговању главе*; Г. Тих. Р. Ђорђевић, професор, *О уједињењу Италије*; Г. Јован Мирковић, музичар, *О неговању музике у нас*; Г. Риста Стојановић, професор, *О Ђурђу Смедеревцу*; Г. Петар Деспотовић, управитељ Учит. Школе, *О просветном раду Доситеја Обрадовића*.

Храм Божји извор је благослова Божјега. 6. свезак *Хришћанске Књижнице*. 1901, Српска Штампарија у Загребу. 16⁰, стр. 15. Цена 2 новчића а вр.

Наш календар. За 1901. просту годину која има 265 дана. Издање *Марковића и Павловића*. Београд, електричка штампарија Павловића и Стојановића, 1901. В. 8⁰, стр. 249. Цена 1 динар.

Геологија Србије од Јована М. Жујовића. Део други: *Ерупативне стене* (уз сарадњу Г. С. Урошевића, професора Велике Школе). Издање Српске Краљевске Академије. Београд, Државна Штампарија Крал. Србије, 1900. 4⁰, стр. XVI, 239. (Уз ово дело иде и засебан *Атлас.*)

LIX **Глас Српске Краљевске Академије.** Први разред, 22. Садржај: 1. С. М. *Лозанића Хемијске комбинације*; 2. Д-ра Ј. Цвијића *Карсна поља западне Босне и Херцеговине*; 3. Д-ра Мих. Петровића *О математичкој теорији активности узрока*; 4, Д-ра Мил. З. Јовичића *О дејству азотасте киселике и присуству азотне киселине*. — Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1900. Цена 2 дин.

LXI **Глас Српске Краљевске Академије.** Први разред, 23. Садржај: 1. Д-ра Богдана Гавриловића *О тежинама алгебарских склопова* и 2. *О аналитичким изразима неких функција*; 3. С. Урошевића *Студије исконског терена у Србији (Венчац, Букуља, Ваган)*; 4. Д-ра Л. В. Адамовића *Зимзелени појас Јадранског Приморја*; 5. Д-ра Живојина Ђорђевића *Прилози за познавање српске фауне (Амфибије и рептилији)*. — Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1900. — 8⁰, стр. 201. Цена 2 динара.

Српска Краљевска Академија. **Годишњак XII, 1899.** Београд, штампано у Срп. Крал. Држ. Штампарији, 1900. — 16⁰, стр. 331. Цена 0.50 динара.

Српска Књижевна Задруга, 58.: **Житије Герасима Зелића**, свеска трећа. 8⁰, стр. 252.

Српска Књижевна Задруга, 59.: **Песме Ђуре Јакшића,** књига прва. 8⁰, стр. 225.

Српска Књижевна Задруга, 60.—61.: **Милан Наранџић,** роман од *Јакова Игњатовића*. Прва и друга књига. 8⁰, ст. 443.

Српска Књижевна Задруга, 62.: **Порушени идеали,** роман *Светолика Ранковића*. 8⁰, стр. 263.

Српска Књижевна Задруга, 63.: **Ајванхо.** Написао *Валтер Скот*. С енглеског превео *Чед. А. Петровић*. 8⁰, стр. 478.

Српска Књижевна Задруга, 64.: **Планина.** Написао *Е. Рекли*. Превео † *Ђ. Милијашевић*. 8⁰, стр. 212,

Мала Библиотека, св. 17. и 18. *Свет. Ђоровић*: **Цртице**. У Мостару, 1901. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића. 16⁰, стр. 141. Цијена 48 хл. или 60 п. д.

Цветко Јаковљевић: **Песме.** I књига. Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1901. — 8⁰, стр. 115. Цена 1.50 дин.

Један поглед на прошли век. Написао *Ђ. Анђелковић*. проф. Београд, Нова Трговачка Штампарија, 1901, — 8⁰, ст. 46. Цена 40 п. д.

Економско-политичко-стратегијска важност жељезничке пруге Сарајево — Митровица. Студија. Меморандум српским и руским државницима. *Ми—но*. У Београду, штампарија код «Просвете» — С. Хоровица, 1901. — В. 8⁰, стр. 24. Цена 50 п. дин.

Претплатницима

Овим бројем завршена је прва четврт овогодишње Нове Искре. Молимо све дужнике претплатнике да до сад неплаћену претплату за ово тромесечје што пре пошаљу заједно са претплатом за друго тромесечје.

ВЛАСНИШТВО.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић* Краљевско-Српска Државна Штампарија

Број 4. Београд, априла 1901. године Година III.

Бул-Марикина прикажња

ПРИПОВЕТКА

написала

Јелена Јов. Димитријевића

(НАСТАВАК)

IV

Па не ли ти, керко, ја одболува. Истина, несам била у легало, ама стану како вејка. Нана ме просипује, лекује, имаше, јадна, стра од тропљику.[1]

Мрвка, па узеше да ме тражу, а татко ми на свакога ману најде. За једнога ћосав, за другога модроокаст, за трећега малечак па дебел. Ја пак мислешем: не ли неје Ћошин Димитрије: Тане, Ване, Спира, Сотир — еписи бир.[2] Помиње татко при нану бећари, што ме мене тражу, наоди ги ману, к'д за Миту Ђуринога:

— Д' и'м, ацике, да видим какав је ублизо. И ћу да видим како збори, како вика муштерије; а таман и ја сам ација, и пријетељ, Митин чича ација.

Отиде, виде га, каза на нану ми овој:

— Ацике! Момче је убаво, убаво, а мустаћи га салте мрррвкă ж'гнули, ама позната се што ће да има големи мустаћи, почем су га ж'гнули још'те с'г, јербо је млад, од нашу Марију да је поголем две три месеца, више неје. Нећу си, вика, дадем девојче за ћосавога, ни за малечкога па дебелога, ни за модроокастога нећу. Ћосав, вика, дор је млад свакојако, а кад остареје, а оно како да се обукла у чешире баба. А малечак па дебел, вика, тój си је чутура[3] за туцање кафу, а ја си чутуру имам, та што ми треба још'те једна. И што ће ми, вика, зет модроокаст? Модра си је боја за фустани, не за очи: после да су ми и унучики модроокасти. Нећу. А Мите Ђуриному очи — црне трњинке, па како филџани. А бој[4] му је, вика, ацике, како онеј селвије,[5] што сам ги виђувала преко моро к'да сам ишеја на ацилак. Убаво си је момче, вика, убаво! Е баш ме, ацике, мило за њег'. Па што збори у дућан — мани се! Да дадемо Марију за њег'? А?

— Тој си је, вика нана, твоје ацијо. Не ли викаш што је туј добро, да гу дадемо.

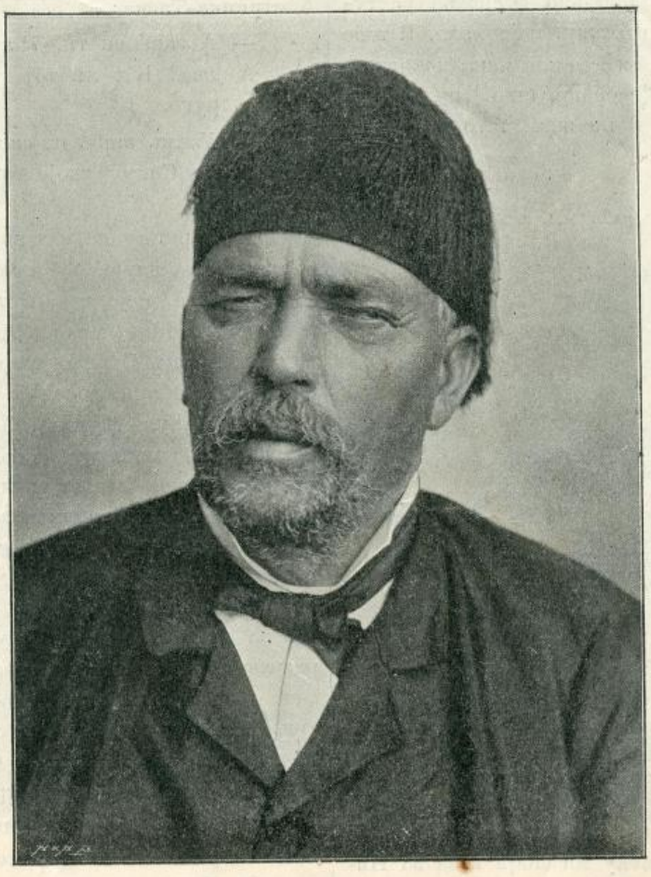

† ЈОВАН ИЛИЋ СРПСКИ ПЕСНИК.

— И таман, вика, ацике, и њега си је име Димитрије, та да си неје жал Марију за онога.

Збори татко, а ја не турам уво при врата а све чујем: тол'ко вика. Да л' па максуз викаше, е га би ја чула што си је момче и јако убаво и добро, не знам. Тике на тој ми приличе.

А ја кад овој чу, узе и да се чудим и да мислим: „Полеј, полеј! Татко ће ме баш истина удава! Њега га је мило за Миту Ђуринога, тој си је доста: за мој милос' ич ни бригне! Куде сам па ја за удавање?! Д' идем за Миту а у мисал сас Димитрија да се мајем. Неје. Ја си несам за другога. Ја сам си салте за Димитрија.“ Такој си сама у мој памет мислешем. А истина: сас Димитрија сам била дајма.[6] Сас Димитрија легашем (у мисал), сас Димитрија спијешем (па у мисал), за Димитрија спијешем; сас Димитрија одешем, сас Димитрија зборешем, и Димитрију казујешем кол'ко ме мило за њег', и кол'ко ме жал... И к'д чу што збори

[1] Јектика. [2] Све једно. [3] Ступа [4] Стас. [5] Кипарис. [6] Непрестано.

татко а мене ми мука, и жал, жал, па узе та се како малечко дете заплака, и зарима, и туцам се у главу, у груди — исто како онуј вечер к'да ми се свадба растури. „Да ме удаде за Миту Ђуринога," мислешем. „Што ми је мен' тај Мита Ђурин? Што ћу па ја тому Мите Ђуриному? Неје. Салте тој неће да бидне. Не ме је више стра од татка, ич ме неје стра: оћу си искочим јутре собајле, па ћу му ћем' кажем: — „Ете, боба![7] Не ћу се удавам." Ако се расрди, ш' ће ми работи? Ће ме тепа... Кешке берем да ме утепа."

Туј вечер плака и при снају ми и при нану, а не ги каза што сам намислела.

К'д би собајле, а ја ајт' та на куде собу при татка, и виће се фати за резу: не ме је ич стра!... Тике та устукну. „Како ћу," помисле, „за моје удавање сас татка да зборим? Збори ли се тој сас татка? Уу! чувајa Бог!"

Тај дан несам се утешила: плачем и пред нану и пред снају ми. А нана:

Салте, вика, чедо, плачеш та губиш очи, ја тој не смем при татка ти да кажем; а и да смем, нећу: ти ћеш му заради своје плакање и нетејање излегнеш из срце, а он ће си па учини што је намислеја. И заш', чедо, да нећеш, заш' нанино девојченце, заш' нећеш за убавога Миту Ђуринога?... Тебе те је, белки, још мило за Димитрија... А?

— Не ме је мене мило за никога, — викам, и зацрвене се како к'д печем питу под вршник, па сам при огањ.

Пусти срам!...

— И да те је мило, вика, чедо, каква фајда? Не ли си Димитрије има жену, нанино девојченце?... И тебе те треба да је мило што се лошо онодило и свадба растурила: у кућу куде је Димитрије блажу, неје мало. И тебе би те облажили, керко!... Како би ти онаг нана доодила... И да те је мило: Димитрије неје бећар, што ћеш...

Ја тике излего из одају, и не знам што сам онаг мислела.

После пред снају ми:

— Оћу си излегнем при боба ми, та да му кажем што ме неје мило за Миту.

— А стра', Марике?

— Стра сам си загубила.

— А срам?

— И срам сам си загубила.

— А памет?...

— Кешке и памет да загубим па да идем кроз мале како онај дели-Фатима! — и туј па узе да плачем, да плачем, и најпосле каза на снају ми, што ћу си рипнем у Нишаву. Ама не ли искашем да рипам заш' не ћута?... Снаја ми се тике уплаши и једнаг отрча та каза, ама не каза на нану ми, да си она од овој не фати фетиљ, но на стринка-Таску. А тај стринка-Таска што је била! Сас деца, дете; сас девојчики, девојче; сас жене, жена; сас старке, старка а сас мужи, муж. Две ми очи, и сас мужи је могала. К'да је сас деца, игра се; сас девојчики, збори за бећари; сас жене, за деца и кућу; сас старке, за цркву, на кога ће се скоро кусне пилав, кога однесоше у Горицу; а сас мужи, кој си је скоро бија у Стамбол за стоку,[8] што је донеја, кол'ко је пазарија пред Бајрам а кол'ко пред Велиг-дан... На стринка-Таску ми снаја каза за Нишаву, а она ете ти гу отутке дори трчећим; а пред мене божном ништо не зна.

— Што ми работиш, вика, Марике? — и узе та ме пољуби.

— Како па што работим? — дори викну на њума, и узе та обриса оној место куде ме пољуби.

— Заш' се, ротке, на мене срдиш?

— Не се срдим више на никога.

А она узе да ме милује и да збори онакој како на деца:

— ... ă, стлинкино гугуце!... ă, маценце!... ă, цуцкице!... ă, Малијо, мека мамудијо: оћемо л' те тебе, стлинкино, удавамо за онога уубавога Миту Ђулинога?...

— Јес' па! — прозбори ја и жално и срдито. — Ће ме удаде мој боба там' у Горицу.

— Уу! — узе она та се зачуди. — Ти могаре чешкаш, а оно се рита! Не мој, мајке, да си така... На кога правиш инат?

— На боба ми.

— На боба! Брђ! Брђ! Брђ! При мене си од како си, а до с'г несам знала кол'ко си паметна! Брђ!

— Салте на боба.

— Нę ли ти реко, вика, јако си паметна: твој га памет нема одовде дори до Стамбол. Брђ!... Ама салте ми кажи што ти је крив боба? Не ли је Ђоша прајија маскаре, ђаволи се сас њега маскарили.

— Заш', стринке, кунеш човека? Шалија се.

— Ајде, вика, више на свадбу се шалија. Ама заш' се тепа сас сина?

— Тој си је л'жа.

— А заш', вика, блажи?

— Тој си је још поголема л'жа, — викну тике ја. А стринка-Таска:

— А заш' си ти, Маријо, станула тол'ко бесрамна?

А јааа! К'д ми тој рече, у лице стану ка панцар, ништо друго.

— Узела, вика, па сас мене како сас Зојкину Красу ели Чучку Сику, своје другарице! Е што ти приличе, мани се!

А ја рипну да излегнем, ама јес': фати ме како сас ченгеле, па милује, љуби и збори, ем како жално узе да збори: море, неје за Миту Ђуринога, што истина беше јако убав, но би ме сас њојно зборење обрнула да се удадем за Станка Сркало што правеше сас њега комендију цел град... Збори, досећује се, и тој све за нану ми збори.

— ă, ђул-Марике! ă, шебој-Марике! ă, каранфил-Марике! ă, нанин ти бисер! ă, нанини ти дукати! ă, нанин ти ђердан, ă обоци: не ли те је жал за оној кротко јагње, за онај благи ошав, за онуј мученицу што је заради тебе станула како вејка, што се од гајле за тебе погрбила, па како да има сто године... Досећује се, што ти се не сети, што ти не прозбори, па све жално и пожално, па све за нану. А мене ми слуза слузу претица, све се више ражаљујем и плачем, па тике најпосле, плачећим:

— Аман, стринке! Нак прају што прају, ја ћу си ћутим. За нанин ми ат'р ћу си појдем ћутећим не за Миту Ђуринога, ного за Станка Сркало. Оћу! Ћу се за нанин ми ат'р удадем па макар трећи дан умрела,

— Нећеш, вика, стринкина, да умреш. Не. При онаквога доброга човека ћеш се напрајиш како лађа. Ошеш...

За Нишаву више не мислешем, но си поглеђујем у голем коване дукат — нишан ми.

А татко ми рад, рад: што ја салте ћутим, њему се чини да ме је за Миту Ђуринога јако мило. Ич ништо не зна дор не прими нишан кол'ко сам се туцала, нити пак

[7] Бабо.

[8] Роба.

СЕОСКИ ЛОЛА.

Л. ПАТАКИ

знаје по нишан како ми је, кол'ко ме боли у срце, кол'ко ми је мука, и што ме је жал фатија исто како зубни болес?

И Мита Ђурин узе да дооди сас друсто му, кумашини, родови; па се у недељски дан фаћаше оро, а ја... Не излегнем при младожењу ми, ееej! дор ме не премора снаја ми...

— Ајде, Марике! Обучи се па искочи.

— Ш' ћу се па обучем!

— Па зар ћеш таква да искочиш?

— Несам шашава да искочим у шалваре у што сам мила судови.

— Обучи, Марике, онеја пембе шалваре... Што ти приличууу!...

— Јес' па. Пембе шалваре... За кога да се обучем?

— Немој, мори Маријо, да си така.

И најпосле узнем та ништо обучем, а нити се закитим нити станем спрема огледало.

К'д изнесем да предадем шикерлеме и воду, јадан Мита гледа ме, а ја се нигде преко њигову главу загледам, ееej: кроз пенцер па чак у башчу. А к'д предадем и кафу, ја станем у нико ћоше па очи...

— Заш' се, чедо, никако у дувар заглеђујеш? Погледај у Миту за нанин ти ат'р, — рече ми нана усујле.

А ја? За нанин се ат'р удавам, па за нанин ат'р узе та у Миту погледа... Убав. Не ме мрзи на њега, ама не ме је ни мило. А к'да би ники могаја да улегне у срце моје, нашаја би га како лојзе једнак после брање: лисје је на гижу,[9] ама не га има гројзе — па жално...

Несам била кол'ко напред под нишан, јербо татко грабеше да се попре венчам. А што ми Мита прати аљине за Цветнице, за причес', мани се! Од алев џанфес шалваре и кафтанлак фустан; па душанку од ђувез атлаз; па фес и срма-пусћул; па стамболске жуте папуче везене сас злато!... Туго! На Цветнице црква пунач'чка, а од тол'ки нишлиски девојчики најубаво беше обучено Аџи-Костадиново девојче, Ђул-Марика, ја — ама нафиле: не ме је било мило ич за ништо. А што ми татко спраји чеиз! Туго, душеци! Туго, јоргани! Све селемија! Све телија! И кол'ко ми ката аљине спраји напред, још тол'ко с'г, па све убаво, па све красно, све од Васка Стамболију, рођенога брата на Дору Стамболију и на овуј Кира-Тану; а он си је стоку доносија све од Стамбол; дућан му беше у чаршију први, исто како с'г на Туре Ване. Такој! А што год ће си ми купи татко, он пишин на нану: — „Нака се донесе дом', па си узни од оној што бегендише Марија.“ Не бутам се у долап а све чујем, тол'ко вика... Туго!... Све беше за прикажњу! А што ми бе'у убави чеврики, па јеглаци: ники сам везла кад бе' под нишан за Димитрија, а ники јоште к'да сам ишла у мајсторицу... На честито ми дојде цел град, викају ми честито и гледају по мој чеиз и по моје аљине — чуду се. А и ја се сама у мој памет чудим, и мука ми: „зашто,“ мислешем, „боба ми с'г спраља овакав чеиз и оваке аљине к'да му овај зет неје како *онај*?...“ А што ми Мита прати черкез — салте срма! Око шију и око рукави и низ пазуке везена шемшета. Па човааа! Кој зна кол'ко си је гроша бија аршин. Све беше убаво, ама нафиле, к'да ме мене неје било мило ич за ништо.

Ќе ме венчају. Поведоше ме у цркву, а моји очи... Божном јутре ми венчање, а ја се с'в драги ноћ несам утешила. Воду ме, а ја... Сефте сам тај дан на сокак искочила, па би погледала ћу ли си видим Димитрија, а несам могала да дизам очи — млада невеста. А када би нико пиленце летејући прозборило: „И Димитрија је жал за тебе,“ ја би се онако жална од радос' насмејала. Ама ич!

Удадо се.

Туго свадба!... Туго *презив!*... На *презив* ми бе'у сви родови... Татко, мајка, кум, стари сват... А што ти не доби'!... Калајна, па калајлије! Санови, па санови капаклије! Па тенцере, па тепсије! И два мангала! И три гевгира од ба-к'р! И четири шавдана голема! Па стамболски леген и јебрик! Огледало од кума ми големо, из Стамбол, наокол салте цвеће, и девојчики — шарено!... Од татка ни дојде софра-тепсија — око њума рат да седну петнаес душе! Од брата кот'л — у њега колај да прекрсти ноге муж висок како топола!... Од чичу ми тепсика, од стринку ми тепсиченце. Од тетина ми котле, од тетку ми котличенце. Од родови тенцерке, па мафишлаци... Четири сам мафишлака добила... Па чорбалаци, па панице, па шишики, па чаше, па чашке за ракију; па филџани, па зарфови салте срма... Свашто! Пуна кућа! Па што доби други дарови! Па дојдоше ни таман десет погаче, па четири големе тепсије татлије, па две тепсике баклава... Туго!... Ама и ја несам остала у посмешу, јербо што ми бе'у бошчалаци, што пешкири, што чарпе: како да неје ткајено; како да неје ништо у руку узето, ного изникло и исцавтело, како цвеће у башчу!...

Прође ми свадба...

А што беше зборљив Мита Ђурин, човек ми, мани се. По с'в ноћ не заспи, но ми све ништо збори, све ми казује кол'ко ме милује, и што ме је видеја један пут у обор при Чучку Сику, к'да се сас девојчики играшем каменчики[10] и топку.[11] Видеја ме из кумашинову му башчу кроз провађен дувар, и једнаг, вика, било га мило за мене. А мене ме, слушајући Миту, пишин бидне мрвка мило за њег', јербо ем је убав, ем венчање ми је, па тике једнаг се па сетим за Димитрија, и дојде ми па жал, искам да се заплачем а срам ме, стра' ли ме је од Бога што при мужа ми за другога да плачем... не знам заш' не плачешем.

А у јутру, к'да га посипем и помогнем му да се обуче, предадем му кафу па га испратим на дућан, ја узнем да дизам легало и најдем под јестак — шесет паре: оставија ми да купим за подручак ели пењерлије ели симит. Ама што ће ми шесет паре? За десет паре беше симит ееej; нишлиски симити били су за прикажњу: буди су бели, туј су големи — мани се! А ја изручам пењерлије што си ми ги свекрва купи, а овеј паре све у једну кутију од танеалву, што сам гу измила, измила: за месец ли за два тај се кутија напуни!

А преко дан, Мита ете ти га та из дућан: божном ништо дом' забрајија, па дојде да узне. Он казује тој на даду му, а она узне та се осмишка и вика: — „Ако, дадин! Иди у собу та што си забрајија узни.“ — „Несам ништо забрајија,“ вика ми мене к'д улегне у собу, — „но ми се науми да те видим, па узе та и чичу на дућан излага што сам ништо дом' забрајија.“ Туј ми збори, виће што ми збори, па извади испод појас фишек сас шикерлеме, ели ништо друго благо за ручање, па онаг па отидне на дућан.

А ники вечер к'д дојде из дућан, он на мајку му:

— „Аман, датке, што сам данас проодејући кроз чаршију видеја у Васка Стамболију убав лауран! Ако ли да узнем од њег' на Дику (сестру му девојче) за један фустан?“ А дада му се па осмишка и вика:

[9] Чокот.

[10] Пиљци. [11] Лопта.

— „Ако, даткин. Ама немој да ми проминеш Марику: на обедве узни од један топ.“ А њему како је, мани се; и мене ме за час дојде мило, јербо, не ли ти, чедо, реко: ем је убав, ем је добар, добар, ем — венчање ми је, и па се сетим за Димитрија, та ми се врне у срце жалос'. Ако види убави шамичики за врзување главу, ако убаве папучкице, он па у вечер казује на мајку му и па питује да ли да узне на Дику. А дада па: — „Ако, даткин. Салте ми немој проминеш Марику.“ На обедве узни једнаке.

Дор је Мита дом', ја узе да не мислим тол'ко за Димитрија, а к'д неје: други мисал немам. Па си кришећим и онеј моје песме...

«Лали ми, лали, мој Димитраћи»...

Ели:

«Лети полети, славеј-пиленце,
Та си ми падни татку у башчу.»

Ели узнем та нову вадим:

«А што сам ти, Боже, тол'ко сагрешила,
Та ми узе, Боже, моје славеј-пиле?
Пишин ми у пролет славеј си појеше,
А с'га ми, ете, више кукавица...»

Вадим од себе жалне песме, појем и плачем, ама кришећим од свекрву, од з'лву ми, па приличе ми, што и од саму себе кријешем.

Такој, такој, па прође гоња, а ја Димитрија ич не видо. Свекрва ми и з'лве запазише што имам у срце ништо за Димитрија та га ружешеју. Ружу и њега, и мајку му, и татка му. А кад ће ме поведу у таткови ми, заодешеју сву малу салте да не прођу куд Ђошину кућу.

А он, Димитрије, свако јутро и при вечер, к'да је време на посипување цвеће у башчу, укачи се на тетинов му чардак, што беше убав, висок како овија чардаци... Фрљи, ротке, очи кроз пенцер: Ене! Онакав... Онај си је чардак Сотираћев, овај пак други Николаћев, с'г, пишин аџи-Ђокин беше. На такав висок чардак седне, па се спрема нашу кућу обрне, е га би ја кроз обор прошла, е га би по башчу цвеће посипувала, е га би ми он видеја... Запази и тој свекрва ми, па га ружи, ружи, и не даваше ми да из собу искочим, дор си је он на чардак. Прође, више не знам баш кол'ко прође, а тике ете ти гу једна жена та ми збори за Димитрија усујле:

— Димитрије Ђошин неће да може без теб'; ће си, вика, умре завалија за тебе.

Ја ћутим, огањ ми се качи уз грбину и уз образи, а мене ме неје жал', но ме никако дори мило, ништо ме како на смејање обрће... зар што сам чула куде ме неје забрајија, и што неће да може без мене.

Прођоше две три дни, ете ти гу па:

— Милујете, вика, јако те милује.

А мене ме мило.

— Мерак му је... да те види.

— Ууу! стринке! — узе ја та се зачуди.

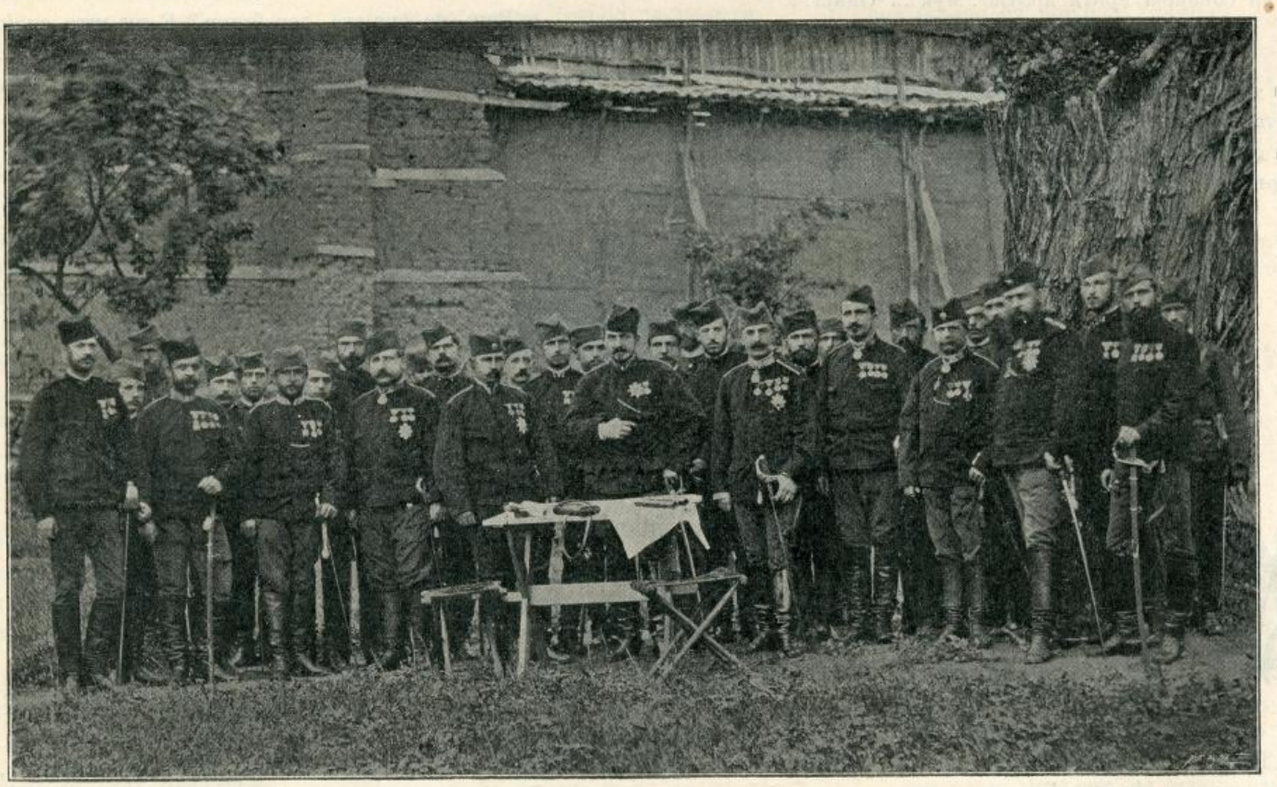

КНЕЗ МИЛАН М. ОБРЕНОВИЋ IV.
СА СВОЈИМ РАТНИМ ШТАБОМ У СРПСКО-ТУРСКОМ РАТУ 1876.—78. г.

— Ш' ће ти бидне... салте да те види...

Око мене се обрће соба... Ћутим.

— Нак те види... а? Што има... При сокакња си је врата...

Ич се и не двоуми: не теја.

... и па дооди, па тике мене усујле:

— Димитрије те јако милује... Неће си може без теб'... Пушти ми тија речови, па тике од свекрву ми иска божном подношке, други пут брдо, трећи јурнек[12] за јеглак

— Каква си је овој жена? — вика си ми свекрва. — Казује што седи чак на Стамбол-Капију, а дошла да тражи јурнек за јеглак при Жожину Капију. Ако ми дојде још'те једанпут, жи' ми Мита, ја ћу гу искарам: јербо брдо и јурнек тој си гу је салте пригода — она си за ништо друго

[12] Почетак, углед.

дооди, — збори свекрва ми, срди се, и све у мене гледа. А јааа!... И дојде ми, дојде да гу кажем, па не гу каза.

Прође читава недеља. Свекрва ми отишла у комшилак сас работу, з'лва при девојчики па сас работу, а ја дом' сама самач'чка: тике ники та на сокакња врата: чук! Пита који је, извади чивију... Онаја!... Дојде сас мене чак до кућу, па тике:

— Ђул-Марике!... Димитрије си је при сокакња врата... Салте иска да те види: ш' ће ти бидне?...

... излезе, а ја, аџамија. узе да се двоумим: „Е ли да искочим?... Ако ме види једанпут, истина: ш' ће ми бидне... Срамежљив, не ме је гледаја пишин, па га зар жал... Ја ћу сам у обор при сокакња врата, он ће си ме проодејећи погледа... Ама, с'га неје бећар; ја па имам мужа... Да ме чује муж...“

Тај дан несам излегла.

Јутре дан, па ми је свекрва у комшилак сас работу, и па з'лва ми при девојчики сас работу. Несу ме остаљале саму никад, а с'г два дана, једно по друго!... Тике ники та на сокакња врата кротко: чук!... Онаја!!

—... излегни, Ђул-Марике!... При врата си је...

А ја обучена, обучена, закитена, јербо још половин сат па ће акшам,[13] к'да се чаршија затвара и к'да ће Мита да дојде од дућан на вечеру. Појдо по онуја, тресем се, па тике ми се учини како да ме Мита жално викну: Маријооо! та једнаг чучну на траву, покри лице сас руке и ста да плачем; а онаја ме диза, вика да идем — тике свекрва ми... К'д дојде, Бошке! Несам чула ни капицик, ни па одење... Дори одлете та тури чивију, па т'г онуја сас једну руку фати а сас другу сас бастун (куд најде бастун не знам): по грбину, по крстетину, и још по доле... тепа, тепа а онаја вије и узе се отима, бега... Свекрва ми по њума трчи, тепа и збори: — „Кучко! Могарице! Искаш ми кућу посмешиш; искаш ми сина ражалиш... Какав би ти фустан даја Димитрије, не знам, а од мене све ти модар па сас зелене грање...“

— Оооо ѳ! Ашкосум, Ђуринице! — узвикну домаћица задовољно. А аџи-Настасија прихвати:

— Аферим, и Бог да те прости, Ђуринице!... Ама с'га си је право, Севетке, да гу попијемо за душу по чашку лимонију.

— Право је, аџи-Настасијо! А вић си је и време за ракију.

Васка је донела „лимонију,“ служи. Старе с домаћицом пију, а ја и Јола погледамо се и смешимо се.

— Заш' се смејете, девојчики? Е ли што си је овај убава лимонија за Ђуриничину душу а нама у гушу?... Ако, смејте се ви нама, а ваши ће млађеји вама, ми за ваше смејање ич не бригнемо, — говори Ђул-Марика па испи чашу, узвикну „фала ти, Севетке!“ и настави.

(свршиће се)

Пропаст српског царства на Косову

ПО НАРОДНИМ ПЕСМАМА САСТАВИО **Л.**

Полазак на Косово

Да је било оком погледати,
и ушима јеку послушати,
кад се ситне књиге растурише
од Дунава и од воде Саве
до Косова и Мораве Бинче,
те пођоше српске поглавице
и војводе, све главни јунаци;
кад видјеше старци и тежаци,
потурише рала и волове,
а чобани стата оставише,
— девет стада оста на једноме, —
упртише торбе упртњаче,
припасаше свијетло оружје;
све се сломи цару на заклетву
у широко поље под Крушевцем!
Све широко поље притискоше:
Коњ до коња, јунак до јунака,
бојна копља како чарна гора,
чадорови како лабудови,
а барјаци како и облаци;
да из неба ситна киша пане,
није не би на земљицу пала,
већ на коња, ја ли на јунака,
на чадора, ја ли на барјака...
— Кад се војска рахат учинила,
Цар Лазаре сједе за вечеру,
покрај њега Царица Милица, итд...
— — Кад у јутру јутро освануло,
подранила једна поглавица,
што је једној земљи старјешина,
по имену Вуче Бранковићу,
подранио, поље оставио,
и у пољу силовиту војску,
а дошао граду на бедеме,
нико с њиме није полазио;
с господаром цигле двије слуге,
двије слуге иду назорице,
а господар с њима не бесједи,
но је чело грдно намрдио,
а пониско брке објесио,
мрки брци пали на рамена;
он ми шета граду по бедену,
прегледује куле и зидове,
прегледује своју госпоштину,
прегледује своју царевину;
највише се очи отимаху
на убојну под Крушевцем војску.
Колико је поље Крушевачко,
све је поље војска притиснула,
ударен је чадор до чадора,
коњ до коња јунак до јунака!
Тако Вуче бјеше уранио,
те он шета граду по бедену,
а видје га славни кнез-Лазаре,
па Лазару врло мучно било,
на јутру му назва добро јутро:
„Добро јутро, кнеже Бранковићу!
Што си, зете, јутрос уранио?
Што с' у пољу чадор оставио,
и у пољу своје оклопнике?
Што ли си се, сине, намрдио?
У образ си сјетно невесело —
кажи тасту јутрос на уранку!“
Проговара Вуче Бранковићу:
„Прођи ме се, мили господару!
Коју бих ти ријеч бесједио,
ти ми ријеч послушати не ћеш;
а кад би ме, тасте, послушао,

[13] Вече.

да отвориш те подруме своје,
да даш доста издобила вина,
да напојиш војску под Крушевцем,
па да пустиш те хитре гласнике,
нек гласници кроз сву војску викну,
нека свако своме дому иде!
Ми смо своју земљу опустили,
оста земља пуста на Крајини.
Нема нама јутрос помагача,
нит имамо красна пријатеља:
Од све Босне десетак хиљада!
Камо теби Краљевићу Марко?
Камо теби Лека Катунаре?
Камо сестрић Мусићу Стеване?
Камо Зета зета Баошића?
Сви издаше, а ми остадосмо!
Но је нама белћи земља жедна,
ја се бојим и страх ме је љуто:
може јада бити на Косову,
може наша војска изгинути,
ми главари главе погубити!
А мој тасте, српски цар Лазаре!
Да ја теби једне јаде кажем:
Синоћ пољу легох под чадором,
допадоше двије моје слуге,
на перо ме ћурком покриваше
и господско лице завијаше;
очи склопих, грдан санак видјех,
грдан санак, — да га бог убије! —
Ђе у сану гледам на небеса,
на небу се, тасте, наоблачи,
па се облак небом окреташе,
облак дође баш више Крушевца,
више твога поноситог града;
од облака пукоше громови,
гром удари тебе у Крушевцу,
баш у твоју красну царевину,
у дворове, твоју постојбину;
Крушевац ти огањ оборио
и најдоњи камен растурио;
што бијаше један ћошак бијел,
он на твоју паде Вукосаву,
под ћошком јој ништа не бијаше,
испод ћошка здраво излазила.
А мој тасте, српски цар Лазаре!
Не смијем ти сане исказати,
тек ако је сану вјеровати,
вјеровати сану и биљези,
ја ти, тасте, хоћу погинути,
ја л погинут, ја ли рана допаст.
Ја се својој глави не препадам,
ал ја водим дванајест хиљада
убојника љутих оклопника:
ће јаокнем, сви ће јаокнути,
ће погинем, сви ће погинути!
Но ти с' молим јутрос на подранку,
молим ти се, а љубим ти руку,
да растуриш испод града војску,
нека свако своме дому иде;
— прођ' се боја, да га Бог убије!»

Кад то чуо српски цар-Лазаре,
плану Лазо, како огањ живи,
те он кара зета Бранковића,
њега кара и љуто га куне:
«Зао санак, зете Бранковићу!
Бог годио и Бог догодио,
на теби се таки санак збио!
Кад га виђе, ражта оповиђе,
оповиђе јутрос на подранку,
кад јунаци мисле да полазе?
А мој зете, Вуче Бранковићу!
Сан је лажа, а Бог је истина;
ружно си се главом наслонио,
а мучно си нешто помислио.
Од шта си се, зете, препануо?
Муратове силовите војске
и њезина свијетлог оружја!
Знаш ли, зете, знаш ли Бранковићу:
бој не бије свијетло оружје,
већ бој бије срце у јунака!
Знаш ли, зете, не знали те људи!
Да ћу тамо јунак погинути,
не ћу војске јутрос растурити,
да ми реку и бољи и гори:
«Страшивице српског цар Лазара,
ће не смједе сићи на Косово!»»
Но како си једна поглавица,
и зет си се мени догодио,
ну набрекни на камену граду,
ну набрекни, призови гласнике,
нек гласници у то поље викну,
нека крену испод града војску,
ево ћемо поћи у Косово!»

Послуша га Вуче Бранковићу,
те привикну на граду гласнике.
Мало врјеме, за дуго не било,
ударише бубњи и свирале,
развише се свилене заставе,
кренуше се из поља јунаци.
Скупило се мало и велико,
скупило се и старо и младо
на бедене града Крушевачког,
да гледају силовиту војску.
Ишетала Царица Милица,
и за њоме дванајест дворкиња,
те јој држе скуте и рукаве...
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

За Милошем Влатко Вуковићу,
вјерна слуга краља босанскога,
на Крилоњи, на коњу доброме.
Ја, какав је Влатко Вуковићу!
Мрка ока и мрка погледа,
и мркијех до рамена брка,
мрки брци пали по токама;
сјјау му се токе кроз бркове,
кано мјесец од петнајест дана,
кад обасја кроз јелове гране.
На јунаку црвена долама,
по долами токе исплетене;
на глави му калпак од самура,
— саставио самур с обрвама,
на калпаку од сребра челенка,
за челенком крило соколово,
у дну крило сребром заливено,
по средини исплетено златом,
а по врху кићено бисером;
чизме су му сребром потковане;
на војводи ковче и чакшире,
ковче су му од сувога злата,
а чакшире чове венедичке;
опасо се свиленијем пасом.
О пасу му сабља аламанка,
покрај чизме буздован позлаћен,
у рукама копље убојито,
до јабуке опшивено вуком,
да се по њем не клизају руке.
На Крилоњи седло цариградско,
и по седлу аша румелијска,
сва од свиле, извезена златом;
зауздан је уздом позлаћеном;
добар Криле забацио главу,
све од пјене прави голубове,
па их баца преко господара.
За војводом до десет хиљада
све јунака од тридест година,
који може стићи и утећи,
на незгодном мјесту причекати,
голом руком сабљу уставити
и рањена заклонити друга.
Међу њима Обрад Вујичићу,
са свиленом у руци заставом,
носи бојно копље наопако,
у образ је сјетно невесело,
мрке брке ниско објесио.
Виђе њега Владета војвода,
па до њега коња догонио
и овако ријеч бесједио:
«Шта је теби, краљев заставниче!
Каква ти је голема невоља,
те ти носиш копље наопако?
Да ти није на умору мајка?»
Говори му Обрад Вујичићу:
«Господару, Владета војводо!
Мала жалост, када умре мајка:
на жалост ће и сусједи доћи.
Ал за јаде нико и не знаде,
осим срца, на коме су јади!
Није мени на умору мајка,
већ се моја преудала драга,
да за кога, не бих ни жалио,
већ за мога Богом побратима,
па ме побро звао у дјеверство.
Јади поћи, а двоји не поћи:
да не одем, ја не видјех драге,
ако одем, нагледах се јада.
Стегох срце свиленијем пасом,
па ја одох побру у дјеверство.
Прстенујем, зубма пошкрипујем,
снаху пашем, на ногу јој стајем,
вео мећем, на уво јој шапћем:
««Сад си, драга, под пуланим велом,
до године под заставом б'јелом,
пак одала од руке до руке,
док не дошла у дјеверске руке!»»
Ја накобих своме побратиму:
и он иде с нама на Косово;
ако буде једном погинути,
волио бих, да се ја не вратим!»
Вели њему Владета војвода:
«Мој обраде, подигни бркове,
и окрени копље унапријед,
— смијаће се Крушевке дјевојке —
а не бој се своме побратиму:
што Бог не ће, ти му не накоби!»

† Др. Светозар Милетић

(УСПОМЕНЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ О ЊЕГОВУ ЖИВОТУ И РАДУ).

— Проф. Г. Гершић —

(НАСТАВАК)

У туцинданском чланку казано је између осталога: „Војводство — то значи биће политичко народа српског с ове стране — сахрањено је, али они, који су га сахранили, заједно су и још нешто сахранили, што никад више неће васкрснути моћи. Војводство ће пак, у преображеном виду, ма и без имена тога, за цело васкрснути. Шта смо ми од Аустрије захтевали? Ништа друго, него да нам само начин дâ, да се са угарском краљевином — или ако хоћете — са мађарским народом путем нашег конгреса, или народне скупштине о условима нашег народног бића погађати можемо. Место тога предани смо угарском сабору на милост и немилост .... С овом годином завршујемо рачун наш с досадашњом владом (владом аустријском) .... Што се Мађара тиче, идемо да видимо .... Ми смо показали, да на то идемо, да се с њима разговарамо, зато и нисмо трчали у Беч, да захтевања наша предлажемо, него смо само захтевали, да нам се орган народни дâ, који ће, и то *уставним аутем,* угарском сабору захтевања народна представити моћи. Мађари нас нису никад, па ни сад, на сабљи добили; видећемо, како ће сад слободу, једнакост и братинство разумети .... Срби, будимо себи верни; Мађарима не престајмо пружати руку уставну, док нам народно чувство и срце ценили буду; — али свакако будимо уверени, да ће доћи и наше време. Бог наш, који је Црну Гору сачувао, који је Србију после четири стотине година васкрснуо, који је срца Змај-Деспот Вука, кнеза Павла, Јакшића, браће Бакића, Монастирлије и стотине иљада српски јунака укрепио — он је још жив, он ће и нас сачувати.“ Главна, дакле, карактеристика тога прекрета у политичком правцу и држању оностранога Српства, што га је Милетић, као што рекох, тим својим чувеним чланком инаугурисао, беше у томе, да српски народ раскида сваку везу с Бечом и камарилом и да преноси своју борбу на уставно поље, у оквир устава и државног права угарског. Српски народ требао је да покаже пред светом, да он не спада у она стационарна и политички неразвита племена, која се не умеју поучити историјом и не умеју прилагодити духу времена и идејама своје епохе; требао је да покаже, да он неће више да буде лутка и играчка у рукама бечке камариле, него хоће раме уз раме с Мађарима и осталим народностима Угарске да учини фронт према бечком бирократски-централистичком систему и немачким културтрегерским претензијама, дакле да војује за повраћај устава и уставне слободе Угарске, разуме се са тим кардиналним условом, да у оквиру тога устава и на земљишту слободних установа народ српски нађе довољно места и гарантије за своју национално-политичку индивидуалност на основу својега историјски стеченога и уговорима потврђенога права.

Тај програм, који је Милетић изнео, био је само у толико нов, што нико досле није тако пресудно и енергички објавио коначни завршетак свих рачуна и прекидање сваке везе с Бечом; а што се тиче мисли о погађању с Мађарима и о тражењу обезбеђења српске народности на терену устава угарског а никако ван оквира његова, та је мисао већ руководила Србе у самоме почетку покрета год. 1848. док он још не беше у даљем развоју борбе изгубио свој чисто национални карактер и не беше се изметнуо у нехотичног савезника камариле. Види се, дакле, да је Милетић својим оштрим политичким погледом добро сагледао прекинути конац, на који ваља нову акцију надовезати; он је сам у једноме свом чланку у „Застави“ од 11. марта 1867. казао: „И год. 1848. производ је тог инстинктивног сукоба међу Србима и Мађарима. Но онда је *већ почела свитати нова свест,* инстинкт је осветљен био *новом политичком мишљу.* Мајска скупштина већ није тражила српску (дворску) канцеларију т. ј. одвојење Срба од угар. владе, него домаћу народну автономију, не само под круном, него и под законодавством угарским.“ Милетић је, дакле, само поново, јасније и прецизније, истакао и наставио оно гледиште, на коме је још мајска скупштина стајала, сматрајући све оно, што је после тога дошло, чиме се реакција користила, као производ једнога мучнога стицаја околности, који је српски покрет у доцнијим фазама његовим потиснуо на терен династичко-аустријски. Милетић је надовезао на прву чисту националну и слободоумну фазу покрета. То многи, нарочито старији политички људи, нису уочили и разумели, а с друге су стране ти старији још памтили страхоте оружане борбе с Мађарима и варварске поступке мађарске солдатеске, па су сасвим природно још одвише били испуњени неповерењем и горким нерасположењем према Мађарима и према измирењу с њима. Отуда је дошао отпор против тога новога Милетићева програма и то, као што рекох, поглавито од стране представника старијега кола српских политичара; али шири кругови народа, а нарочито млађи, интелигентни и напреднији елементи купили су се под барјак који је Милетић истакао и на коме беху исписане две идеје водиље: мисао народности и мисао уставне слободе са модерним демократским установама.

Милетићева појава, његова смишљена и оштроумна реч, његова свежа и једра дијалектика све су више освајали широке слојеве српскога друштва, у његовој су се појави већ јасно распознавале и отискивале црте предестинираног апостола и вођа народног, који ће све своје вршњаке и савременике наткрилити и од кога ће произлазити моћни импулси за политички-социјално кретање целога једног племена. Један од првих видљивих знакова поверења народног према Милетићу беше у том, што је он у почетку год. 1861. изабран за градоначеоника (главнога кмета) Новога Сада, који тада беше политички и културни центар оностраног Српства, па је као такав имао знатнога културнога значења и за остало Српство. Уз Милетића беху тада у новосадском магистрату као главни бележник Јаша Игњатовић, а као први подбележник (вице нотар) Змај-Јова Јовановић. Држим да ће новосадски магистрат мучно ма кад опет имати у списку својих виђених званичника таква три имена — такав трифолијум! То је могло бити само тада у почецима, на освитку једне лепе и светле епохе необично заталасаног народног одушевљења, надања и веровања, која је епоха цветала у шездесетим и кулминисала на завршетку седамдесетих година, па после већ почела опадати и бледети управо онда, кад је Милетић као умни центар и животворни дух њен физички подлегао и сишао с јавне позорнице.

Милетић је свој (у туцинданском чланку тек у крупним, општим потезима наговештени и обележени) нови програм после тога изближе објашњавао и разлагао у даљим својим чланцима у „Срп. Дневнику,“ који је тада био орган не само те нове народне странке у Војводини него, може се рећи, и орган овостране млађе слободоумне и

уставне струје, пошто је у унутарњем животу Србије био овладао полицијско-бирократски систем Николе Христића, под којим није било нити је могло бити слободне речи. Тај је државник тада био пресудни фактор у унутарњем животу Србије, јер је блажене памети кнез Михајло био и сувише обузет својим великим замислима и плановима о спољном задатку и спољној акцији српскога Пијемонта.

Међу бечком владом и Мађарима и после октобарске дипломе још ни издалека не беху свршени преговори, а још мање постигнут споразум. Мађари никако нису хтели пристати на уређење монархије, које је уведено октобарском дипломом, у њих је још свежа и жива била револуциона традиција из год. 1848., покољење које се борило и учествовало у томе великом покрету, још никако не беше изумрло, оно је надмоћном силом било истина физички надјачано и сузбијено, али је у души својој носило још оне исте идеје, за које је војевало у револуцији, дух револуције не беше никако убијен, он је у мађарском народу, томе већ историјски познатом и израђеном револуционару, непрестано тињао као жишка под пухором. Мађари нису никако хтели пристати на положај угарске краљевине, какав јој је давала октобарска диплома, они су за земље угарске круне тражили нарочити, до извесне мере самосталан положај према осталим покрајинама монархије, у кратко, тражили су да се успоставе закони од г. 1848. и да Угарска добије своје засебно министарство. У Бечу опет нису хтели баш одмах и тако олако да капитулишу пред тим претензијама мађарским и да их услужно испуне, и тако онда настаде борба између Беча и Пеште око питања о положају Угарске. Из центра у Бечу водио је сад ту борбу један од најдаровитијих и највиднијих типова аустријско-немачких државника централиста а то је знаменити државни министар Шмерлинг. Доба Шмерлингово беше доба најживље уставне борбе између бечког централизма и угарског сепаратизма т. ј. повраћаја устава и стања од год. 1848. У тој борби Шмерлинг при свој својој државничкој бистрини није умео да измисли неки сасвим нови рецепт за разхлађење одвише загрејаног мађарског националног заноса и за умекшање њихове тврдокорности, него је поред осталих већ познатих средстава у таквим приликама прибегао опет једном већ и раније, кад се ломио колач између Беча и Пеште, од стране двора и бечких централиста употребљеном средству, аранжирању оне исте политичке игре, каква је одигравана и пре тога, а та је: да се немађарске народности у Угарској, а нарочито и на првом месту Срби употребе као помоћно средство, као неки савезници или, боље рећи, као „црнци“ против Мађара. Срби су пре свега требали опет једном да се појаве на политичкој позорници као нека од стране Беча тобож протежирана и цењена нација, да се изиграју као баук и плашило против Мађара, те да се ови умекшају, да се екстремне тежње њихове сузбију и да буду предусретљивији и погоднији. Та мисао Шмерлингова добила је израза у сазивању српског политичког сабора у Карловце на Благовести г. 1861.; то беше знаменити благовештенски сабор, после темишварског сабора од год. 1790. и мајске скупштине од г. 1848. трећи *политички* сабор народа српског у земљама угарске Круне.

НИКОЛА МИХАНОВИЋ.

Као млад правник ја сам у галерији присуствовао свечаном моменту, кад је у Карловцима отворен тај сабор, а тако сам исто био један од најревноснијих и најпажљивијих слушалаца његових дебата. Живо су ми и данас још пред очима сви они одабрани, виђени и одушевљени људи, цвет оностраног народа српског, које је народ послао у тај свој сабор и који су са ново пробуђеном вером и надом у бољу будућност приступили своме задатку свом збиљом и преданошћу, коју је захтевао сам важни и значајни задатак тога сабора, а при томе су се, наравно, уздали у успех тога свога рада. Ту се на жалост опет обистинило оно, што је један духовити француски писац 18. века казао, да су „la foi et l'espérance les vertus des dupes au profit des fripons“ (вера и нада врлине су простодушних које иду у корист препредених непоштењака). Одиста није могуће сетити се тога тако свечано инсценисанога и одржанога сабора, у коме је народ српски у Угарској опет једном изишао на среду као једна историјски-политичка индивидуалност, — није могуће у мислима обновити сву ту лепу и дирљиву сценерију, и поново прелиставати радњу тога сабора, а да човека не обузме једно тешко суморно осећање, да се дубоко не замисли о чудној и несретној судби тога толико напаћенога и толико пута превареног српског племена!

На томе сабору још су се могле видети живе слике чувених људи из год. 1848. Ту је председавао седи Патријарх Рајачић, по свој прилици последњи импосантни тип једнога српског црквеног поглавара старинскога снажнога кова, који је дисао духом народним, који је био вазда вољан и спреман, да се за народ свој и његова права заложи и који је најзад имао куражи и ауторитета да цару и свим осталим надлежним круговима и факторима кресне без увијања за њих тешке и горке истине у очи; то је стари првосвештеник још и на крају својих дана показао својим достојанственим држањем и на благовештенском сабору, кад је царски комесар хтео, позивајући се на своје инструкције, да у неколико ограничава саборске посланике у слободном исказивању мишљења у дебатама саборским. Поред патријарха ту је био чувени „вожд“ народа у год. 1848. ђенерал Стратимировић, ту беху последњи типски представници српскога још сасвим неодређенога племства Петар Чарнојевић, Дамаскин, барон Милутиновић; ту беше чувени Ђорђе Стојаковић, највиднији представник српске високе бирократије, која је још била испуњена српским осећањем и родољубљем; ту беху знатни правници и књижевници др. Хаџић-Светић и др. Јован Суботић, ту узорити говорник и песник архимандрит Грујић и још многи други; поред те групе старијих виђених политичких људи и јавних радника појављује се на томе сабору група пред-

ставника млађега кола српских политичара, публициста и јавних народних посленика, а на челу те групе стоји као вођ и центар њен Светозар Милетић, који је ту први пут изишао на сред као повереник и представник народа на парламентарном пољу, у парламентарној арени; уз њега стајаху као виђенији једномишљеници и вршњаци вредни Јован Ђорђевић, Јов. Живковић, Миша Манојловић, Радак и др. Ја сам ту први пут видео Милетића; он тада беше у свежој мушкој снази и једрини, пун полета и одушевљене воље; понесен надом у успех и вером у свој позив, изгледао ми је као млади орао, који је тек размахнуо моћним крилима; цела је његова појава дисала духовитошћу, енергијом и оним импулсивним индивидуализмом, који не може само да прима и да се повија, да буде само одзив и резултанта тежња и осећаја своје друштвене средине, него и из себе самога нешто уноси у колективну умну садржину, творачки прерађује утиске своје средине, предњачи и води за собом. Ми омладинци из галерије гледали смо у њега као у новога апостола, у нову планету на српском видику, која ће својим зрацима осветлити стазе народном напредовању и пред којом већ бледе и тамне старије звезде.

Силан се народ из свих крајева српских беше тада слегао у Карловце; опет провеја кроз народ привремено под Баховом системом притиснути али никако још неугушени дух из славних мајских дана г. 1848., поче опет јаче и живље да вибрира у души народној жица заједничке националне свести, која се привремено беше притајила и успавала, затреперише му пред очима као нека знамења лепих и бољих дана... Гледао сам тај одушевљени народ, како у густим гомилама врви кроз улице старе патријархове престонице, с њиме сам заједно заносио се вером и надом, летио с њиме заједно или управо, као бујан младић, још и испред њега на крилима националног идеалисања — сад ми све то изгледа као да беше сан, као нека лепа бајка из старих идилских времена....

Одиста су се везивале велике наде за тај благовештенски сабор; Стојаковић је тада казао: „Никад, откако је народ српски у аустријску државу дошао, није ни једна народна скупштина тако важна била као ова.“ Каква грдна илузија!

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Мир у природи

(Јелена Хилсенска)

тишла сам до језера,
Где лисната врба стоји;
И кад птице запојаше,
Оживеше снови моји.

Два лабуда снежно-бела
Поред мене водом шећу,
Попац зриче песму своју
И лептири шарни леђу.

На западу сунце тоне
И обзорјем румен буди;
С чудном слашћу, с тајним миљем
Чисти ваздух сишу груди.

Над буковом шумом месец
Подиже се сад умилно;
Уз блеђани његов зрачак
Пробуди се чежња силно.

Мир и покој свети свуда,
Свом природом, шири крила. —
Ах, кад би ми од тог мира
Трунка само дата била!

С. Д. М.

Sic transit...

Милош П. Јирковић

Милутин Савић протрља очи и нехотице погледа на лампу што је стојала на ниском ноћном столићу. Слаба тамна светлост простирала се по великој мрачној соби и жалосно осветљавала овде онде разбацане ствари. Он подиже лагано роман са подглавља, који је ту скоро почео читати, па тако и заспао. На пољу је беснела мећава и лепо се осећало како ветар силно удара у ћерчива и тресе окна у њима. Траје већ неколико дана; по граду се подигли сметови, да ни корака не можеш маћи, а она некако тако бесно уједа, да и у саму срж продире. Али он се могао сад с правом насмејати у својој топлој постељи, што се ни најмање није морао бринути због њених фијука.

Од неког времена осећао се врло неповољно, Ревматизам га је давио све више, па је чешће и кашљуцао, у пркос томе што му је баба Савка кувала свакојаке траве и што је парио она места у којима је осећао као неко фино иглично боцкање. Уз то и сан му се одбио. Седи тако по целу божју ноћ, а ока на око да склопи. Слуша редом ударе са црквеног сата, види кад већ и зора забели и кад мајстор Митров шегрт протутњи са кантама на оближњу чесму. По десети пут прихваћао се каквог старог романа, почне да чита, па и то не иде; окрене онда крај и тако се бар задовољи свршетком.

Овога пута прихвати се поново неке нове Димине историје и очима поче прелазити по ниским, ситним редовима. Ветар зазвижда силније но икада, да се и пиштање ноћног стражара изгуби а прозор се затресе као да окна испадоше. То га је љутило и чинило нервозним. Ни у својој соби да није на миру! Уз то је и лампа почела некако чудновато жмиркати, да су му слова играла пред очима. Он је остави да гори и окрете се на другу страну, јер му и нога беше већ утрнула; не знајући шта ће, отпоче бројити, али се већ код педесет заборави, те мораде с нова отпочети.

Збиља, он се свакога дана осећао незадовољнији и собом и животом; било му је и пусто и досадно тако саму: гушило га је то „од данас до сутра.“ Или ваљда неће и то сматрати за живот и задовољство, што ће целе вечери

играти санса код „Европе“ и слушати научне разговоре апотекарове, како је, не знам, брзо отпочела да напредује наука о микробама, и како јектика није ништа друго до таква једна микроба што живот сише и часком разруши. А по готову, и он је могао бити таква микроба. Нити зна што живи, нити чему ће. Чека тако на повишицу и двадесет шести, а овамо ништа не ради. Отиде до канцеларије, изгрди Симу практиканта и онда по цело пре подне седи у својој столици, пије непрестано каву и зева од досаде. Ето, на пример, он је овде скоро двадесет година, познају га чак и деца из десете улице, а овамо ни на прсте не можеш избројити, да је за кога што учинио. —

Он се поново окрете, промрмља нешто кроз нос и нехотице поче се занимати самим собом. Тешко му и на срцу и на души тако саму, досадно саму. Газдарица му се свакога дана жали на децу и њихове несташлуке, а он вели: како је то лепо и како би се радо мењао с њеним положајем. Збиља, зар он није могао боље подесити свој живот. Што не би, на пример, и он био сада као и сваки други човек његових година, са уређеним животом и смером, са оним знати зашто, а не овако: дан и колач.

Било је некада време и у животу Милутина Савића, када је његова младићска душа летела по сфери виших региона; када се дух онијао изгледом на будућност и ступање у јавни живот; када му је цела младост била најслађи сан и он у томе сну гледао себе у борби великих мисли, у остварењу својих идеала .... Гледао је пред собом поље свога рада; заверавао се при напуштању ђачке клупе да ће се придружити оној маси што је са незнања тако патила; постати њен вођ и апостол, расветлити јој разум а душу оплеменити....

А како се све то после извитоперило! На стази живота предусрела га је сурова збиља која се ни најмање није могла сложити са сновима његове душе; свакидашњица га је све више вукла себи и он јој се све више подавао тонући у њој; снови његови ишчезавали су редом један за другим у борби стварности, и он отпоче живети животом обичног нижег чиновничића: гутао је канцеларијску прашину и преписивао досадна акта а сва је радост била у томе што ће добити класу а уз њу и повишицу.

Почео се сећати старих пријатеља од којих је већ велики део тамо на старом трошном гробљу. Сећао се свога живота с њима; сећао се пријатних часова што су их тако заједно провели. А данас, ишчезли су тихо и лагано као што у зору ишчезава она бледа пруга на истоку; потонули у голој прошлости, а као траг остала још само прости успомена, док и ње једном нестане; све то изгледа само као измишљотина а човек се у чуду пита, да ли је икад постојало то и то лице са тим и тим именом?

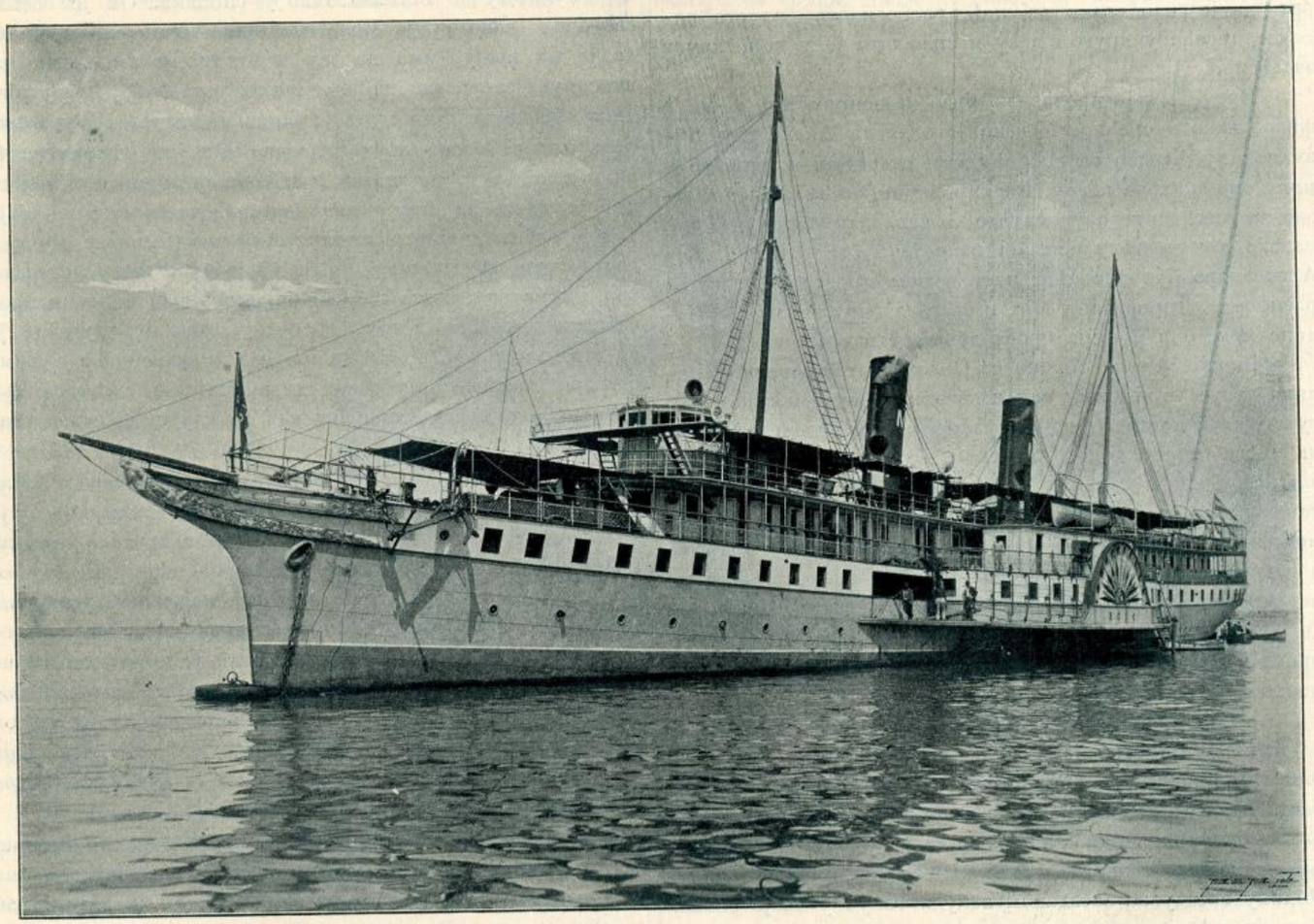

«ЕОЛО» БРОД Н. МИХАНОВИЋА.

Још као секретар дошао је овде у град. Како се осећао блаженим те топле јунске вечери! Добио повишицу, уредио свој живот и сањао о срећи домаћег огњишта. Председник његов, Александар Кузмановић, пун омален човек, малих лукавих очију и са нешто косе на широком испупченом челу, примио га је врло добро и сам га чак одвео до његове канцеларије. Овде му је показао дугачки сто за писање и гомилу прашњавих акта које је ваљало средити и свакоме дати намењен облик. — Тежак посао, истина, за вас младе људе, али ви ћете се навићи већ! рекао му је тада смешећи се пријатно. — За мене је то, видите, велико задовољство претурати стара акта; крије се ту много чисто и паметно зрнце, зашто га не би знали?

После неколико дана он је већ седео на вечерњем поселу код доброга председника, пио његово добро старо вино и радосно гледао своје нове познанике. Жена Александра Кузмановића, милолика пријатна старица, смешила се на њ љубазно и стискујући му топло руку загледала га и распитивала о његовим домаћим приликама: да ли му је отац жив, јесу ли му и браћа чиновници и уздисала затим, како је миран живот на селу. Она је од некуд волела знати свачије ствари и увек је правила озбиљно лице, кад би се којим случајем повела реч о тајнама које су јој биле тако познате.

Они су становали у средини града, у високој двоспратној кући. Половина од прозора гледала је у велики лепи врт, у којем је мирисало на ружу и олеандер. Тамо у куту био је високи жбун од јасмина и мала ниска клупа испод њега. Он се већ био толико свикао на тај врт, да је знао сваки жбунић, распознавао силуете високог дрвећа у другом делу и знао шта је у коме кругу засађено,

Време му је пролазило брзо и неприметно и он је живео лако и срећно. У вече је одлазио Александу Кузмановићу, ћаскао са доброћудном старицом и загледао у мрке очи њихове кћери. Сваким даном осећао се више везан за њих, по готову сматрао се као члан породице. Допадало му се све у њих од како је познао Полу, кћер Александра Кузмановића: и та велика проста кућа, и њен распоред, и пространи врт, и његове округле леје и Полине мрке очи и њена простодушност и све.

Бирао би тада обично са Полом места за шетњу; молили старе те недељом сви излазили до градског парка и ту слушали концерат војне музике, или би седели код куће на ниској клупи испод јасмина и водили разговор о идеалној љубави и срећи у животу. Осећао се тада некако тако срећан, да му је изгледало, е је и небо и земља и то мириљаво цвеће и сав тај лепи дражесни свет са Полом и њеним тамним очима створен само ради њега, па је пливао у срећи и задовољству и пео се на небеске степенице. Онда би ухватио мачку, што је на Полину крилу тихо прела и толико би је дуго миловао, док она не би почела шикати и грепсти га по рукама.

— Па зашто и не? мислио би идући доцкан у ноћ од њих. — Паметна је и добра као голубица. Шта бих још могао пожелети. Стари ме воле и поштују, а имати таста председника могао би и сиромашни ђаво пожелети. — Не би се онда одмах навраћао дома, но је пут настављао до градског парка, шетао или би сео и онда тражио Полину звезду на звезданом небу и тонуо у своје снове. Кад би већ град потпуно изумро и црквени се сат све јасније чуо у тихој и светлој ноћи, дизао би се уморан кући.

Обично би бивао тада расејан, главе растројене, са неком неодређеношћу и чудновато испрекрштаним мислима. Седне тако на столицу и не спреми светлости; прозор му стоји отворен, а бледа се месечева светлост просула по соби и фантастички осветлила и ниски му кревет и округли сто и ликове на зиду и саму столицу у којој седи. А он све даље лети и снови се пред њим преплећу.

Као већ објаснио се са Полом и она му страсно пала око врата. Стари радосни, смеше се и намењују им свадбене поклоне, а он мора још отићи до села да позове оца и матер. Пола изишла преда њ, лице јој уплакано, а он је љуби и брише сузу са образа и обећава да неће дуго остати на селу, већ да ће се што скорије вратити, а писаће, разуме се, још оног дана кад кући стигне. У глави му већ готова садржина са чудноватим почетком: Мила моја мачкице! и он се радосно смеши, како ће се она зачудити и како ће писмо чувати на грудима.

Овде га глава заболи од наслона на столици. Он се лепо промешкољи, зевне једно двапут и са затвореним очима отпочне даље сањати.

Сад је већ ожењен. Пола трчи око њега и савија му се око врата као мače и једва га оставља да на миру оде у канцеларију. А после он као отпутовао некуд у округ на извиђај и мора остати неколико дана. С послом већ готов, али јој долазак неће јавити, но ће се крадом ноћу ушуњати у собу и почети маукати као њена мала мачкица. А Пола скаче изненађена и уплашена, трља очи и гледа радосно у њега, па му се обисне око врата и малим ручицама милује му озебле образе....

Јули му је истекао тако у сновима. Он је осећао све боље, како му је Пола све више тако драг предмет, да је на крају само на њу и мислио и већ се по толико пута заверавао да ће се с њом у најбољој првој прилици објаснити. Код куће је спремао читаву низу лепих речи и онда стане пред огледало и почне говорити, да види како ће то изгледати и неће ли се збунити. Поправљао је изразе на лицу и хтео да види: да ли му боље стоји кад је озбиљан или жалостан? Али чим је видео Полу и осетио онај топли мирис, што му је чула тако заслепљавао, он би одмах све заборавио, не би знао ни речи проговорити и осећао у томе тренутку, како је глуп, те је од стида црвенео. За то је пак сад много чешће к њима одлазио; налазио се у послу да припита Александра Кузмановића за неки стари акт или да изручи поздрав старој госпођи од његових.

Почетком августа председник са својима оде у бању. На растанку срдачно су се поздравили с њим. Старица му је пожелела да се лепо проведе и да се у здрављу затеку, а Пола обећала да му донесе леп поклон на успомену, ако не заборави, но буде чешће, као што каже, на њу мислио. Он сам једва је стојао на ногама; срце га болело а он се љутио и називао себе будалом, зашто је пропуштао прилику и заверио се да ће за то време учити само најбоље речи. За цело, онда ће и Пола доћи још много лепша (он је у то тврдо веровао) а он ће за то доба научити своје речи и бити слободан да јој погледа у очи и да не задршће, кад се она на њ тако топло насмеши.

Било је једно од последњих септембарских вечери, кад се Милутин Савић беше упутио к председниковима који дан пре беху стигли из бање. Путем је размишљао о себи, о свом објашњењу, о Поли и њеној појави и нагађао да ли се што променила, а срце му је лупало као у ђачета на испиту. Улица је по готову била мирна, неколико деце трчало је и играло слепога миша. У кући председниковој била је такође тишина. Собе су биле мрачне и неосветљене, само је у предсобљу горела свећа и осветљавала дугачки дрвени сто. Слушкиња је нешто пословала око њега и кроз прозор видела се њена сенка на зиду.

— Нису још код куће, помисли и лагано отвори врата. Слушкиња га и не примети, но и даље постављаше око стола. Тек на његов поздрав окрете се и видевши га осмехну се и не чекајући питања рече:

— Господин и госпођа су у судије Несторовића, а госпођица је доле у врту. Причекајте, ја ћу је зовнути! и пође вратима.

Он је заустави а срце му још јаче закуца. Чинило му се да га и слушкиња чује где куца.

— Не, не, рече и окрете се; ја ћу већ сам отићи! и полагано изиђе на врата.

Месец се беше појавио и његова пуна светлост падала је на тамно дрвеће и правила дуге бледе сенке. Врт као да беше испуњен танком нежном маглом, а жбунови су стојали у њој као фантоми: мирни и непомични. Владала је потпуна тишина а из врта долазио је благ мирис последњих ружа.

Врата на врту беху само приклопљена; он их лагано, готово нечујно отвори и тихо пође насутом алејом. Са клупе испод јасмина одви се лагано нечија сенка и пође му у сусрет. Он познаде у њој Полу, исту своју Полу, са великим мрким очима и сјајном кестењавом косом што јој је у две витице два пут главу обавијала. Била је без икаквих промена, само што јој се лице осуло једва приметним руменилом, те јој драж још више увеличавало а фини нарочити осмејак лебдео је на њему. Учини му се заносном до обожавања и он хтеде пасти пред њу на колена и пољубити оно место где је она ногом стојала.

— Ах, господин Милутин! обрадова се Пола, а глас јој зазвони као најслађа свирка. Он прихвати радо пружену му руку и задржа је тренут два дуже у својој. — Ишчекивали смо вас целога дана, настави потом пошто седоше на ниску клупицу. — Тата је уморан од пута и данас није могао до канцеларије, а вечерас су их позвали у Несторовића. — А како ви? окрете се потом њему и загледа се у његов збуњени поглед који он мораше оборити.

— Ето тако, Богу слава! Дâ се већ поднети.

— Како сте ослабили! — рече му затим а погледом заста на његову бледом лицу. Њему беше као да ће у земљу пропасти од тога погледа, тако га је пекао. — Да нисте болесни?

Он лако махну главом и покуша да се осмехне, али му не пође за руком.

— Причајте ми све шта сте овде радили. За цело вазда новости? И ми имамо за вас нешто ново, али то ћете тек од тате чути.

Она се лагано подиже са клупе и приђе једном жбуну ружа, омириса једну, а потом погледа у небо на коме се светлео пун месец.

— Како красно вече! узвикну полако; — тихо, мирно и заносно као каква лепа бајка!

Он устаде такође са свога места, коракну корак два у напред и гледајући у небо једва прошапута:

— Ја бих вам хтео нешто рећи.

— Добро, ја слушам.

— Изгледаће вам можда чудновато, али ја не могу више! рече и застаде, а потом не знајући шта ће даље, додаде: Ах, то је глупо, ужасно глупо.

Пола га погледа својим великим зачуђеним очима, па не знајући како да схвати смисао његових последњих речи, упита са свим механички:

— Ја не разумем шта је ту глупо.

И он се још већма збуни и у тој забуни поче кидати лишће са ружина бокора и оборивши поглед у земљу и не гледајући у њу, поче брзо и испрекидано говорити:

— Да, то је глупо, са свим глупо. Ну шта ја могу за то. Ломио сам се дуго, размишљао непрестано: да ли да вам кажем? и напослетку морам вам рећи, па ви мислили о томе како хоћете. Ја... ја вас волим и ви треба да будете моја ако хоћете!...

Речи са свим просте, али их он изговори брзо и снажно, по готову срдито, као да се бојао да не изгуби своју присутност и ону слободу којом је отпочео. А у ње се дисање притајило, лице изгубило малопређашње руменило и постало са свим бледо, те се на слабој светлости месечевој црте једва назиру, и види се како испод дугих трепавица сјаје још зачуђене очи.

А он, пошто је прве речи казао и пошто му се терет скинуо са груди, дисао је лакше и говорио све брже и страсније. Није бирао речи и фразе које је тако дуго и сам за себе спремао. Осећао је лепо, како му глас дрхти

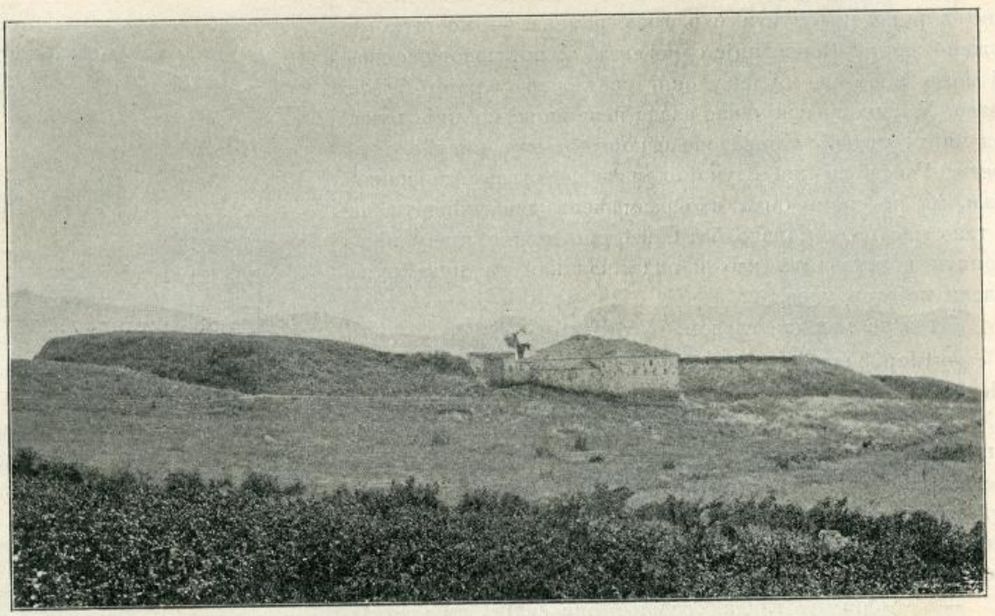

ШАНАЦ НА ДЕЛИГРАДУ.

и како се негде спусти а негде уздигне. Говорио јој је о својој љубави, љубави великој и неисказаној, о оном осећању које је силно завладало њиме, од како је први пут видео њене велике мрке очи и чуо њен меки дрхтави глас. Њега је поразила њена доброта, њена простодушност; он је у њој видео своју срећу, своју будућност, свој васколики живот и оличену наду и с тога ју је заволео страсно, силно, безумно....

А звезде су тихо трепериле и месец је високо стојао на небу и његова се светлост простирала свуда око њих, а око Полине главе начинила као светао нимбус, из кога се јасно издвајала њена лепа кестењава коса. Она је стојала још и даље, мирна и непомична, не знајући шта ће у тај мах и како да одговори на његове плачне речи.

— Ја не знам како да вам на то одговорим, рече му и не гледајући у њега. — Сад вам за цело морам рећи тајну којом вас је тата хтео изненадити. Ја нисам више слободна: моја рука припада већ другоме.

Он се нагло трже као да му је рука наишла на какав оштар трн чији га је убод освестио. Осећао је у том тренутку свој глупи положај, знао је како му лице изгледа

ужасно глупо, па му дође да се заплаче као мало дете. Он се нагло окрете и пође к вратима. Пола пође за њим.

— Зар већ кући? упита га и пође за њим не могући погледати у његово боно лице. — А тата се тако радовао да с вама мало прођаска, и мама се радовала, и ја, ах сви смо се радовали а ви бежите од нас. Тешко вам зацело у нас?

Они обоје заћуташе.

— Ви се љутите на мене? упита га и сад га погледа право у лице, а руком га ухвати за раме и покуша да га заустави. Њему дође у тај мах да стави све на коцку, да себи привије тај вити још незагрљени девојачки стас, чије су се груди од узбуђења јаче дизале и спуштале, да привије њену лепу главу са сјајном бујном косом, да споји њене мале румене усне са својима и да јој загледа у мрке дубоке очи, па да у томе тренутку издахне. Он се лако стресе и окрете главу од ње.

— Ах, како је то тешко, ужасно тешко! једва што прошапута.

— У стању сам да вам верујем, додаде Пола полагано а руке не спусти с његова рамена, — но шта ми можемо за то? Човек није одређен да живот покорава својој вољи и да све буде у оној светлости у којој би он желео. У животу свију нас влада нека виша моћнија рука, под чијим утицајем бива све и којој се није могуће одупрети. Удеси ли она случајно извесне ствари по нашој вољи, ми не смемо онда као размажена деца тврдити да је тако нас ради морало бити, већ смо дужни главу приклонити и захвалити као и онда кад нам та иста рука додели најгори удес....

Он лако махаше главом.

— Јер видите, драги пријатељу (ви ћете допустите већ моју слободу) случај је просто хтео, да познанство с мојим вереником буде ове јесени и то у бањи, куда сам ја најмање отишла себи младожењу тражити. Он је учинио предлог, мама и тата су радо пристали а и ја нисам нашла узрока да предлогу не одговорим. — Она застаде овде, погледа на кућна врата и предсобље у коме се непрестано кретала сенка слушкињина и онда настави даље:

— У мени не влада осећање оне силне страсности која је по некима битни услов да љубав постоји — можда то не лежи у мојој природи — али ипак ја осећам према њему нежну и срдачну наклоност. — Од када траје наше познанство? Нашто да вам кријем? Ви ниште били личност, према којој бих ја била потпуно хладнокрвна; мени је ваше друштво било увек добродошло; оно ме је оживљавало и ја сам се осећала у њему веселом, по готову срећном. Шта сте ви тада осећали, не могу знати, тек ви сте имали довољно времена да о свему размислите. Јесте ли размишљали, не знам; али сте за све то време умели себе савладати и ћутати. Ја пак од своје стране писам вам могла прва пасти око врата....

Тешки бол сави се око срца Милутина Савића и он осети лепо како му се суза лагано издвоји и паде преко бледих сувих образа. Он је осећао да ће му с Полом ишчезнути и најлепши део његове младости, који се никад више неће повратити; да ће изгубити нешто лепо и драго, што му је лежало у кутићима самога срца, а што је сад све тако далеко, далеко и он разуме своје велико незаслужено страдање које је сам себи причинио.

На изласку из врта он последњи пут погледа у Полино бледо лице, притисну јаче њену руку и брзим корацима пође незвано куд, не обраћајући пажње на питање Александра Кузмановића с којим се срете на великим вратима у дворишту.

* * *

На пољу већ свиће; петли учестали и чује се бат мушких ногу и жагор што се улицом распростире. Мајстор Митров шегрт протутња тик самих прозора и он чу јасно песму што се у тишини гласно прогегну:

«Имам драгу на бијелу двору...»

— Већ зора! промрмља Милутин: а ја ни ока да сведем. Што не сагораваш, трули животе, кад већ за живот нисиш?

Ветар се беше утајио и на пољу је било мирно и тихо. У соби је било потпуно хладно; он зазвони за газдарицу, нареди да му се соба загреје и промрмља:

— А гле, данас претрес онима из Синодилице! Мора се похитати!

И он тромо и лено зевну и босом ногом стаде на хладни под.

1900. год. Дрезда.

Ноћ мирише...

Ноћ мирише...

Драга моја, није лако ни у ноћи
Самовање. — Знаш не знала, —
Друго ћу ти вече доћи,
Ти ме чекај до петала,
Не могу ти вако више...
Ноћ мирише!...

Ноћ мирише...

Драго моје, самоћа ме пуста сатре!
Којекако дан протече,
Али стрепим, к'о од ватре,
Кад наступи црно вече;
Не могу ти 'вако више.
Ноћ мирише!...

Ноћ мирише...

Драга чека... У собици жижак светли. —
Драги драгој журно ходи.
Запојаше први петли:
Драги драгу дома води.
Самовање?... Никад више...
Ноћ мирише!...

Крчмари.

Милорад М. Петровић.

Косовска епопеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ ЕПА О БОЈУ НА КОСОВУ

од С.

Ниједан се од данашњих народа не може подичити таквим благом својим, какво има српски народ. То неоцењиво благо, које је нашем народу прославило име у образованом и научном свету европском; које је изнело на видик карактерне особине његова духа и живота, његове творачке маште, његова естетичког развитка; и, које је дало довољно доказа о умној и душевној моћи српскога народа за виши културни напредак; — то су *српске народне умотворине*, међу којима највидније место заузимају *народне песме*.

Више је од једнога века од како су наше народне песме скренуле на себе пажњу западне Европе. Најпре *Фортис*, а за тим *Гете* и *Хердер*, одушевљени српском народном поезијом, почеше поједине песме износити на углед. Прво издање Вукове збирке народних песама (1814. и 1815. год.) дочекано је на западу с великим интересовањем и хвалом. О њима се врло ласкаво изразило *Учено Друштво Гетингско:* упоређујући их с немачким народним песмама, уздиже их високо над овима, како по јасноћи, незамршености и потпуности причања, тако и по чистоти и лепоти језика, и находи у њима *„врло богат материјал за студију епске поезије, која је до тог доба била једнострана“*.*) Чувени немачки научник *Јаков Грим* тврдио је: да ће Европа учити српски језик ради српских песама.

Наскоро после другог, умноженог издања Вукове збирке, појави се у немачком издању (1824.) повећа збирка српских народних песама, које је чувена немачка списатељка, позната под именом *Талфи* (Talvj), превела за свој народ, пошто се најпре тога ради нарочито одала била изучавању српскога језика. Она у предговору своме вели[1]:

„Прошло је више од четвртине века, откада се ове песме први пут појавише у својој немачкој одећи, радосно поздрављене од најплеменитијих у немачкоме народу: јер се у овим, још никада нечувеним, звуцима познадоше тонови дубоке, првобитне поезије, красне и миле како у својој класичкој наивности, тако и у оријенталској боји својој . . .“ У подужем предговору, Талфи са пуно хвале говори о лепотама српске народне поезије, као и о чистоти и благогласности српскога језика.

После Талфијеве предузимали су исти посао и многи други, из разних народа европских, међу којима нарочито заслужују помена: *Герхард*, *Ида Дирингсфелд*, *Кајер* и *Франкл* у Немачкој, *Никола Томазео* и *Пелегрини* у Италији, *Просиер Мериме*, *д'Аврил* и *Дозон* у Француској, *Џон Бауринг* и *Артур Еванс* у Енглеској, *Безсонов* и *Хилфердинг* у Русији, и многи други.[2])

НАШИ ДОЛАЗЕ! СЛИКА ИЗ СРПСКО-ТУРСКОГ РАТА 1876.—78. г.

Леп пријем српске народне поезије од стране компетентних судија европске учености, уздигао је и њу и српско име на велику висину уважавања и поштовања. И одиста, међу данашњим културним народима нема ниједнога, који би имао толико развијену народну поезију, колико српски народ. Само се међу старим историјским народима находе поједини, који се у том погледу могу такмичити са српским. Довољно је само да поменемо грчку епопеју *Илијаду*, индијску *Махабарату* и германске *Нибелунге*. —

Поред вредности, коју српске народне песме имају саме собом, својом садржином и лепотом, својом јасношћу причања и чистотом народног језика, њихова је велика

*) Göttingische gelehrte Anzeigen, 1823. Види предговор првој књизи другога издања Вукове збирке.

[1]) *Volkslieder der Serben*, neue umgearbeitete und vermehrte Auflage, Leipzig 1853.

[2]) Види: *Кратки преглед српских народних песама*, књижевно-повеснички напрт *П. П. Ђорђевића*, академика, штампан у *Братству III* за 1889. г.

вредност још и у томе, што су већином спеване у старије доба и сачуване у народу до данас, преносећи се од колена на колено; што се оне певају и дан данашњи, прелазећи од уста до уста; и, што је њих певао сам прост, нешколован народ, те су чист израз осећаја и појмова самога народа.

Вук мисли да су *женске* (т.ј. лирске) народне песме старије од *јуначких* (т.ј. епских), и да „јуначких песама мало имамо старијих од Косова, а од Немањића нема старије ниједне". Проучавајући скаске појединих јуначких песама, Руварац пак находи напротив, да су оне много старије него што Вук мисли, доказујући за многе од њих порекло у индијским и персијским скаскама*). Може се као поуздано тврдити, да је епско песништво нашега народа било развијено још у 13. и 14. веку.

Да су наше народне песме производ самога народа, најбољи доказ даје сам Вук који их је по народу и прикупљао. Прву књигу првога издања пропраћа он овим речима: „Овдје нема ни једне пјесне, коју је дух уображења, читањем књига обогаћен, по правилима пјеснотворства измишљавао; него су све оне, које је срце у простоти и невиности спјевало", и које је он запамтио још кад је живео „овце и козе чувајући". А за песме, којима је његова збирка попуњена у доцнијим издањима, вели да су штампане онако, као што их је „сâм преписивао из уста Срба и Србкиња".—

У низу јуначких песама стоје на првоме месту *песме о бoју на Косову,* колико по важности судбоноснога догађаја који је у њима опеван, толико и по лепоти и множини својој. „Оне су најлепши одељак нашега народнога епа; у њима је осећање народне целине нашло свој најлепши израз. Ни у ком другом кругу наших песама нећемо наћи онолико и онако дирљивих сцена, какве нам износе пред очи, н. пр., песме у Вуковој збирци: *„Цар Лазар и царица Милица", „Пропаст царства српскога", „Смрт мајке Југовића"* и *„Косовка девојка"*. (П. П. Ђорђевић у поменутом нацрту).

Од свију разних збирака српских народних песама, које данас имамо, најмногобројнија је и најпробранија Вукова збирка, која у последњем, државном издању има до сада седам књига. У II књизи, поред најстаријих јуначких песама, налазе се и косовске песме. Ни у којој другој збирци (Петрановићевој, Богишићевој и др.) нема *косовских* песама у толиком броју, колико у Вуковој; сем тога, оне се и по својој поетској лепоти, и по јасноћи причања, и по чистоти и лепоти језика, много истичу над свима осталим косовским песмама.

Поређаћемо по збиркама све до сада познате народне косовске песме:

1. У Вуковој збирци, у II књизи, имамо ових 11 песама: *Зидање Раванице* (две, 35 и 36), *Бановић Страхиња* (44), *Цар Лазар и Царица Милица* (45), *Пропаст царства српскога* (46), *Мусић Стефан* (47), *Смрт мајке Југовића* (48), *Царица Милица и Владета војвода* (49), *Комади од различнијех Косовскијех пјесама* (50), *Косовка дјевојка* (51) и *Обретеније главе кнеза Лазара* (53); и у VI књизи једну: *Глава кнеза Лазара* (15).

2. У Петрановићевој збирци, у II књизи, имамо две: *Сан царице Милице* (25) и *Пропаст царства српскога* (26); а у III књизи такође две: *Бранковић зове Турке на Косово* (23) и *Вила и соко* (32).

3. У Миклошића имамо три: *Како се свадио Милош Обилић с Вуком Бранковићем* (5), једна повећа песма *о бoју на Косову* (6) и *Царица Милица и Милош Драгиловић* (7). Друге две од ових находе се и у Богишићевој збирци (1 и 2).

4. У збирци Ф. Јукића и Гр. Мартића је једна: *Мајка Југовића на Косову.*

5. У збирци Григорија Николића такође једна: *Обретеније главе кнеза Лазара.*

6. По појединим часописима штампане су још и ове: *Полазак Југовића на Косово* (Даница, 1868), *Полазак Облачића на Косово* (Српски Венац), *Васојевић Стево* (Сабор Истине и Науке, 1832), *Посавчић Стеван* (Летопис, књ. 75) и *Пропаст царства српскога* (Босанска Вила, 1886).

Све ове косовске песме, изузимајући прве две и последњу од поменутих песама Вукове збирке, прикупљене су, хронолошки уређене и штампане уједно у државном издању, које су о прослави косовске петстогодишњице приредили Љ. Ковачевић и П. Ђорђевић, а које има наслов:

Косовска Споменица: *Бој на Косову године 1389 у народним песмама, Београд 1889.*

Вукове песме о Зидању Раванице нису у његовој збирци штампане непосредно уз песме о бoју на Косову; што значи, да их Вук није рачунао у косовске. Оне нису обухваћене ни у поменутој Косовској Споменици. Међу тим, у овим се песмама пева о задужбини цара који је погинуо у бoју „око кога се толико бавила машта народна"; казује се пророштво „да ће Турци царство предузети", које српску пропаст на Косову везује за судбину (у њу народ верује и њој и приписује сву несрећу своју); — а то и чини да је врло подесно, да се коло косовских песама отпочне с песмом о зидању Раванице, као што је учинио и г. Новаковић, износећи за то довољно оправданих разлога у својој расправи о косовским песмама, о којој ће доцније бити нарочито говора. —

Опште је мишљење, да су косовске песме постале наскоро после самога догађаја, у првој половини 15. века, докле је сећање на поједине моменте његове и личности косовске још било у живој памети народној. Поједине од тих песама испевали су, без сумње, разни певачи у народу, из разних крајева, но понајвише, за цело, из оних крајева српских, који су били јаче заинтересовани самим догађајем. Кружењем по народу, од уста до уста, оне су се могле мењати по облику и језику, али су добиле општи национални карактер, који и данас имају.

Скоро све од побројаних песама косовских, а нарочито оне из Вукове збирке, јесу, као и остале народне песме, *самосталне,* без међусобне везе, и засебно опевају поједине моменте или епизоде тога великог догађаја; све оне имају свој самостално обрађен предмет, свака песма има своју заокругљену целину.

Па ипак има једна веза која све те косовске песме присно веже у једну групу, издвајајући их видно од осталих јуначких песама; то је *јединство главнога момента,* око којега се оне нижу. Ова веза подстицала је не само наше и стране књижевнике, него и наше народне певаче на покушаје: да се из данашњих косовских песама састави једна хармонијска целина, да се састави уређена *косовска епопеја.* Доказано је да ни грчка Илијада није ништа друго него вешто уређена целина грчких народних песама о Тројанском војевању, које су пре Омира биле подвојене, самосталне, без везе, — као данас наше песме о косовском бoју. Па, наравно, зашто се то исто не би покушало и код

*) *Прилог к испитивању српских јуначких песама* од И. Руварца [види *„Две студентске расираве"*, Нови Сад 1884.]

наших косовских песама, кад и у њима има довољно елемената за састав такве целине?

Ови су покушаји изазвали и расправу питања: да ли су косовске песме биле од постанка овако самосталне, какве их данас имамо? Или су оне данас само одломци једне велике песме, једне епопеје, која је негда у целини опевала косовски догађај, — одломци, који су се у току времена, прелазећи с колена на колено, заокруглили у засебне песме, добивши самосталне почетке и завршетке?

Као најважнији представници тих супротних мишљења јесу: *Стојан Новаковић*, наш уважени књижевник и академик, и *Армин Павић*, универзитетски професор и академик у Загребу. Поред расправљања поменутих питања, они обојица имају и своје покушаје за уређење косовске епопеје.

Ми ћемо се овде познати најпре с таквим покушајима наших народних певача; а за тим ћемо показати мишљења и покушаје горе поменутих књижевника, износећи *епизодне* догађаје; а друго, што скоро свака од њих опева само *по један* од тих догађаја, не уплећући и друге.

У Вука имамо само једну песму (46), у којој се главни догађај описује непосредно, по опису самога певача, и две (45 и 49) у којима о том догађају причају личности из саме песме. У све три опис је боја врло кратак. *Марети*ћ находи *) да је то отуда, што „у прво вријеме косовскијех пјесама, т.ј. у XV вијеку, није ни било пјесме, у којој би тај покољ био самостално опјеван, већ се о њему говорило само у форми приповијести, што су је царици Милици или коме другому казивале различне гласоноше, што су долазиле с Косова. Неко прирођено естетичко осјећање говорило је народнијем пјевачима, да гласоноша тужнијех вијести о косовском покољу не може онако обилно говорити, како би о њему говорио сам пјевач, кад би причао не у туђе, већ у своје име“...

Што се свака од појединих косовских песама бави скоро искључиво *једним* предметом, то одговара духу саме

И. РЈЕПИН. ОДГОВОР ЗАПОРОШКИХ КОЗАКА.

у исто доба, у краћим цртама, и друге важније покушаје за уређење песама о бој на Косову. А на крају прегледа изнећемо и свој скромни предлог за извршење тога посла. —

I

Да прегледамо најпре оне народне песме, у којима су *два* или *више* епизодних догађаја косовских везани у једну целину. Код таквих песама и може бити говора о покушајима да се догађај на Косову представи у већој опширности.

Кад прегледамо све косовске песме Вукове збирке, находимо двоје као интересну карактеристику њихову. Прво, што се у њима врло мало говори о *главноме* догађају, т.ј. о самоме боју, — оне већином описују споредне, народне поезије. Врло је ретко случај да народна песма, поред једнога догађаја, додирује у исти мах и друге споредне, епизодне догађаје; него се они, ако су већега значаја, опевају засебно, у самосталним песмама. Народноме певачу, који има да казује песму по своме *памћењу*, ради одржавања потребне везе тешко би, а често и немогућно, било да у једној песми, поред развијања једнога догађаја, описује у исти мах и неколико других, разних по месту, времену и личностима.

Отуда је у народној епској поезији у опште врло мало песама, које имају два или више тежишта, т.ј. таквих, у којима би у разним деловима биле опеване разне радње и догађаји, који не стоје ни у каквој ближој вези, или, у

*) *«Kosovski junaci i dogagjaji u narodnoj epici*, од dra. *T. Maretića»*, види Rad jugoslavenske akademije u Zagrebu, knjiga XCVII, за 1889.

којима би личности једнога дела биле различне од личности у осталим деловима.

Поред поменутих Вукових песама, у којима се опева главни догађај, сам бој, имамо још и две Петрановићеве (26 и 32), као и једну из Миклошићеве збирке (6). У свима другим косовским песмама разних збирака опевани су само епизодни догађаји. Ради бољег оријентовања у доцнијем излагању поређаћемо овде све *епизодне догађаје* пре и после боја косовског, који су у песмама разних збирака опевани:

Пре *косовскога боја* имамо:

1. *Зидање Раванице* (у Вука 2 песме);
2. *Свађа између Лазаревих кћери и двобој између Вука и Милоша* (у Миклошића 1, приморска);
3. *Сан царице Милице* (у Петрановића 1, у Миклошића 1);
4. *Бранковић зове Турке на Косово* (у Петран. 1);
5. *Страхињић бан* (у Вука 1);
6. *Долазак Муратов на Косово и његов позив Лазару* (у Вук. комадима 1, у Петрановића у 2 песме);
7. *Ухођење турске војске* (у Вук. ком. 1, у Петрановића 2);
8. *Лазар позива војводе у бој и његова клетва* (у Вука на 2 места, у Петрановића 1);
9. *Искушење српске војске у Крушевцу* (у Петрановића 1, у Миклошића 1);
10. *Полазак Југовића у бој* (у Даници 1);
11. *Царица Милица моли Лазара да јој остави једног брата од заклетве* (у Вука 1, у Петрановића 1, у Миклошића 1);
12. *Полазак српске војске на Косово* (у Петран. 1).
13. *Лазар се привољева царству небеском и причешћује војску* (у Вука 1);
14. *Вечера у очи Видова дана* (у Вука 1, у Петранов. 2, у Миклушића 1); и
15. *Милош Обилић убија цара Мурата* (у Петрановића 2, у Миклошића 1).

После *боја косовског:*

1. *Састанак Лазара и Милоша под Муратовим чадором* (у Петран. 2, у Миклошића 1);
2. *Повратак Страхињића с Косова у Крушевац* (у Петрановића 2);
3. *Војвода, који доцкан стиже на Косово* (у Вука 1, у Миклошића 1, Сабор истине и науке 1, Летопис 1, Српски Венац 1);
4. *Косовка девојка* (у Вука 2, у Петран. 1);
5. *Гласови с Косова који стижу Милици* (у Вука 2, у Петран. 1, у Миклошића 1);
6. *Смрт мајке Југовића* (у Вука 1, у Јакић-Мартића 1);
7. *Милица иоходи иоље Косово* (у Петран. 1, у Миклошића 1); и
8. *Обретеније главе кнеза Лазара* (у Вука 2, у Григорија Николића 1).

То су сви епизодни догађаји косовски који су познати из досада штампаних песама. —

Међу Вуковим косовским песмама имамо две, које опевају по *два* различна догађаја.

Прва је: **Цар Лазар и царица Милица** (45).

Ова је песма, нема сумње, најлепша од свију косовских песама. Њу је Вук чуо од *Тешана Подруговића* родом из Херцеговине, који је неко време хајдуковао. Тешану имамо да захвалимо за велики број јуначких песама, које су од најлепших у Вуковој збирци.

Цела песма има 204 стиха. У њој су опевана два епизодна догађаја, од којих се један дешава пре а други после косовскога боја. У првом делу (118 стихова) царица Милица, у очи поласка војске на Косово, моли кнеза Лазара да јој остави бар „једног брата од заклетве". А у другом делу (86 стихова) гласоноше причају о боју: најпре долећу с Косова два врана гаврана који Милици саопштавају страшне гласове о пропасти, а за тим долази тешко рањени слуга Милутин и прича Милици како су војводе и Лазар изгинули, и како је Вук издао. Други је део додатак првоме, а могао је некада постојати као самостална песма онако, као што је песма *Царица Милица и Владета војвода* (49), која има исту тему.

Друга је: **Пропаст царства српскога** (46).

Ова је песма важнија за сам главни догађај, јер је то и једина од Вукових песама у којој се описује како је сам бој текао. На њој ћемо се задржати мало дуже.

Песма има свега 93 стиха. У првом делу (44 стиха) казује се припрема за борбу, везана за судбину која унапред одлучује косовску несрећу. Соко од Јерусалима — Св. Илија — носи ластавицу — књигу од Богородице — и доноси је на Косово цару Лазару; књига му сама проговара: да бира коме ће се приволети царству — небеском или земаљском; и, цар се привољева *небеском* царству, подиже на Косову цркву од свиле и скерлета, дозива патријарха и владике, те причесте војску.

Тек у другом делу, који почиње стиховима:

Истом кнеже наредио војску,
На Косово ударише Турци . . .

описује се косовска борба. Ту долазе редом четири српске војводе са својим војскама, бију и надбију многе турске паше, али најпосле сви изгину. Први почиње *Југ Богдан* са синовима, за њим долазе *три Мрњавчевића* (Краљ Вукашин, бан Угљеша и војвода Гојко), па онда „маче војску *Ерцеже Степане*", и најпосле *Кнез Лазар,* чија се војска јуначки бије, па би Лазо и савладао Турке да Бранковић не издаде.

Овај други, главни део песме, интересан је двојако: по *краткоћи* описа самога боја и по *анахронизму* у личностима које воде косовску борбу. Опис боја има свега 47 стихова; још кад се одбију стихови, у којима се описује борба Мрњавчевића и Херцега Степана који не припадају колу косовских јунака, остаје за Југа и Лазара само 27 стихова. А то је за овај најважнији од свију догађаја што их је народ опевао о Косову, свакојако, врло мало. Као војводе, које на Косово доводе војску, имамо само четворицу; међу њима нема најзнатнијих јунака, који се славе у другим песмама или предањима народним — нема Обилића, ни Страхињића бана, ни Орловића Павла, ни Срђе Злопоглеђе, па ни Вук Бранковић не суделује као самосталан војвода. А међу тим, ту је Вукашин с браћом, који су изгинули на Марици на пуних 18 година пре косовскога боја; ту је и Херцег Степан који се, по свој прилици, није у време косовскога боја ни родио био (његова смрт пада 1466. год.)!

Што су Мрњавчевићи и Херцег Степан унесени у ову *косовску* песму, *Маретић* с правом находи да је то могло бити у доцније доба, кад су се већ били изгубили сви појмови и свака историјска истина о косовском бoју, „што се прије почетка XVI вијека није могло догодити". Такви случајеви анахронизма у народној поезији нису ретки; у

њој се, нпр., Краљевић Марко на два-три места спомиње у друштву са Сибињанин-Јанком, с Деспотом Ђурђем и Змај-деспотом Вуком; тако и Реља Крилатица парадира у песмама од Душана до Деспота Ђурђа; и т. д.

Међу тим, један од наших књижевника, г. *А. Гавриловић**), изнео је не давно своје мишљење о овом анахронизму не као случајном, као о погрешци из певачева незнања, већ као намерном — по плану самога певача. Говорећи о реду, којим војводе у тој песми суделују у борби, вели: „Певач, хотећи казати што о пропасти *царства,* хвата најопштије црте, иде границом српске земље, помиње најглавније *обласне господаре,* а како је главни лом био на Косову под Лазаром, то он, стојећи на Косову, баца одатле летимичан поглед на све, али не дуљи, ради сразмере, ни оно што је на Косову било“...

Ма да је ово мишљење примамљиво и духовито, не чини нам се тачно. Кад би народни певач могао имати овакав план, какав му г. Гавриловић приписује, т. ј. да „хватајући најопштије црте“ представи *целокупно пропадање српскога царства,* почевши од Маричке битке па до пада Босне и Херцеговине, — онда би, по нашем мишљењу, цела песма морала изгледати са свим друкчија; онда Херцег Степан не би падао у борби никако пре Лазара; онда из кола српских господара не би испали ни други самостални владаоци тадашњих српских земаља. Тешко је претпоставити таквог народног певача који зна за хронологију, па ипак, с нарочитим планом гради овакав размештај војвода и њихове погибије, и, предајући се машти, пева о пропасти царства. Међу тим, певач ове косовске песме прост је певач из народа, чија се машта не би могла успети до такве висине. Вук је у предговору четврте књиге поменуо, да је ту песму чуо од *Павла Ирића* родом из нахије Ужичке, који је најпре био хајдук, а по том момак код Кнеза Милоша.

За нас је посве јасно, да је везивање несувремених личности у тој песми прост анахронизам, какав се често срета у народним песмама. —

У Вука се находе одломци од неких косовских песама, које он није могао добити у целини, а који су штампани под називом:

Комади од различнијех косовскијех пјесама (50).

Вук јасно вели, да су то комади *различних* песама; па ипак има писаца који мисле да су то одломци *једне* велике, изгубљене песме, која је у већој опширности причала о косовском догађају. С тога ћемо прегледати њихову садржину.

Комадâ има *иет,* три кратка а два дужа.

Први је комад кратак и има свега 17 стихова; почиње стихом „*Цар Мурате у Косово иаде*...“, а у њему се казује о позиву Муратову Лазару: да му или пошље „кључе и харач“, или изиђе на мегдан јуначки.

Други је најкраћи, има само 6 стихова који садрже клетву Лазарову: „*Ко не дође на бој на Косово*...“

Трећи и *четврти* подједнако су дугачки, имају по 63 стиха. У трећем је описана она кобна *вечера у очи Видова дана,* на којој Лазар наздравља Милошу Обилићу, „вјери и невјери“.

Четврти комад почиње стиховима: „*Побратиме Косанчић Иване!* | *Јеси л' турску уводио војску*...“ Иван извештава Милоша о грдној сили турској, а Милош га прекиње да Лазару не казује истину, како се кнез не би забринуо и војска поплашила.

У *шетом* комаду има 15 стихова; почиње се стихом „*Који оно добар јунак бјеше*...“ па се описује јунаштво Бановића Страхиње, Срђе Злопоглеђе и Бошка Југовића. Ово је одломак песме, која је у већој опширности описивала сам бој. Штета што је немамо у целини.

Стихови у свима овим комадима одликују се својом лепотом, као и чистотом језика. Кад би они били одломци једне песме, а не различних, онда би то морала бити врло лепа и велика песма, која би обухватала и главни догађај и епизоде пре и после њега. За њих *Павић* поуздано тврди[1]), да нису одломци различних песама, „него су комади од једне велике косовске песме, којој се у фрагментих, колики ту од ње преосташе, сачувао нацрт“. Супротно овом Павићеву тврђењу, *Новаковић* је уверен[2]) да су то одломци различних песама, па вели: „Познато је да Вук није ништа писао не мислећи, и да је особито *казивање* његово о различитим стварима врло верно. С тога је г. Павић грдно погрешио, што је мислио да може и таку ствар у Вука поправити... Зар г. Павић замишља, да Вук није знао разликовати шта је *једна,* шта ли су *различите* песме?“

Вук у предговору четврте књиге вели да је те комаде преписао од *свога оца,* који је „као побожан и збиљски човек врло мало марио за песме, него само колико ји је, готово *неотице,* упамтио од свога оца Јоксима и брата Томе, који су не само мноштво песама знали и радо ји певали и казивали, него и песме спевавали“. У своме речнику пак, Вук код речи *Лазарица* има оваку белешку: „Тако зову слијепци ону велику пјесму од кнеза Лазара и од Косовског боја. Лазарица се почиње: *Цар Мурате у Косово иаде,* | *Како иаде ситну књигу пише,* | *Па је шаље ка Крушевцу граду* — А све су остале Косовске пјесме комади од Лазарице.“ Та три стиха стоје у почетку првога од Вукових комада.

На ову белешку *Маретић* вели: „Вук или није нигда чуо у народу пјесме Лазарице, или ако ју је чуо или од којега пријатеља добио у пријепису, чинила му се лоша, те је није хотио штампати у свом класичном зборнику. Ја мислим, да пјесма Лазарица, коју Вук спомиње, није никоја друга до она велика нама позната Петрановићева пјесма“.

Из свега се јасно види, да Вукови „комади“ нису одломци једне песме, као што би то Павић хтео, него различних, као што и сам Вук, који их је од свога оца чуо, вели у наслову њихову. Ни по Вуковој белешци о Лазарици не би се то могло извести. Маретићево пак мишљење, да песма Лазарица није никоја друга до Петрановићева (о којој ћемо доцније нарочито говорити), оснива он на исказу Вукову, који о неким песмама (нпр. о женидби Св. Саве и о женидби Краља Вукашина) казује да их је слушао, но их није хтео штампати, јер вели: „За сада нијесам се могао намјерити на човјека, који би их по реду лијепо могао казати“. Но ми ипак не мислимо да би Вукова Лазарица требала да буде баш Петрановићева песма. —

Сем показаних Вукових песама имамо још једну, у којој су везана *два* предмета. То је песма:

Вила и соко — *у Петрановића, III, бр. 32.*

Она има 286 стихова. За њу Маретић вели да му се чини,

*) „*Приложак проучавању српске народне поезије*“, у Годишњици за 1899. год.

[1]) „*Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1389,*“ u Zagrebu 1877.

[2]) „*Српске народне песме о боју на Косову*“, критичка студија, штампана у Годишњици II за 1878. г.

»да је из најновијега времена, и да је продукт народнога каквог вјештог верзификатора.«

У првом, већем делу те песме (190 стихова) описана је косовска борба. То је највећи опис боја што га имамо у штампаним народним песмама. Само је опис посредан, т.ј. не казује о боју сам невач у своје име, већ о њему вила прича соколу. Песма овако почиње:

Запјевао соко, тица сива,
У планини на јеловој грани,
А слуша га из облака вила,
Слушала га пак је говорила:
«Сив соколе, на јеловој грани!
«Пјесме тури, сузе ронит' стани,
«Зар је теби данас до пјевања? . . .

Вила прича соколу о погибији српској на Косову; прича му редом како су се поједине војводе и њихове војске борише с Турцима и гинуле: најпре долази *Милош*, који је убио Мурата и који за тим пада заједно с *Иваном* и *Миланом*; за њима пада *Влајко Бошњанине* и босанска војска, па *Цетињски владика (!)* с Црногорцима. Тада цар Лазар дозива у помоћ *Вука Бранковића*, али Вук са 12 хиљада оклопника побеже за Шару планину и учини неверу. За тим удара *Муса Арбанаса* („То ј' амица Мусића Стевана«) с љутим Арбанасима (?) и сви изгину; за њима *Љутица Богдан* и *Орловић Павле*, па *Луг Богдан* с девет *Југовића* — они најјаче ударају:

«Долине се крви наточише,
«А брежине главам' накитише, . . .

али и они славно изгину. За тим долазе са својим војскама *Васојевић Стево* (с Црногорцима из Васојевића), *Мусић Стеван, Срђа Злоногљеђа* и *дијете Лауше*. Најпосле удара сам *цар Лазар*: око њега слуге неколике, с десне стране *слуга Видосав*, а с леве *Бановић Страхиња*, који чини огромна јунаштва. Али је тако од Бога суђено:

«Ту погибе славан цар Лазаре
«На Косову крај воде бунара,
«Глава му је у бунар панула,
«Окреће се по бунару лице,
«Тада стаде на истоку сунце! . . .
«Закукаше српске кукавице
«Јер је Србе пресјенуло сунце.

У другом делу (95 стихова) вила из облака позива Бановића Страхињу из највећег покоља, говорећи му:

««Зар не видиш да ћеш погинути?
««Да си вила, па да имаш крила,
««Пак да ти је од челика месо,
««Не би перо изнијело меса . . .

суђено је, вели, да српско царство пропадне и поручује му да се врати у Крушевац, те да брани царицу Милицу и Јелицу, љубу Милошеву, које су остале саморане, без одбране. Кад то чује Страхиња, пролије сузе, па окрене дора кроз Косово. Но он се ипак не враћа узаман: до Сазлије је посекао три хиљаде глава; а кад је дошао до Ћуприје, види да су је притиснули Турци и да се на њој вија барјак Бошка Југовића, па ужљути дорина:

«Докле Страхињ' до барјака дође,
«Пет стотина одсијече глава,
«Кад Страхиња до барјака дође,
«Посијече двоје Арапчади,
«Пак ограби барјак Југовића . . .

и док је пронео барјак преко Ћуприје, још је дванаест стотина глава одсекао! Кад је стигао у Крушевац, сусретоше га Милица и Јелица, и он им каже што је и како је; али их теши да се не боје, јер:

««Ако нам је царе погинуо,
««Високи је Стеван остануо
««**У Русији** (!) славној краљевини,
««Ми ћемо вас до вијека хранит',
««Себе и вас од Турака бранит',
««Још имаде у Србина војске.«»

С тим се стиховима свршује ова Петрановићева песма, у којој има доста лепих места, али има и понављања и анахронизама, као и стихова из којих се види да је њен невач новијега доба. —

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Прва кита после зиме

Забрах је јутрос у малену врту —
Кад је земља свежа влагом мирисала;
И слажући редом мирисне цветиће
Слушах песму сетну са речнога жала.

А чашице беле, ко лабуда крило,
Љубичица смерна тамно плаве боје,
И цветови мали неранџастог дрена
Весељаху јако мутно око моје.

Ко љубавник страсни, на усне сам вреле
Притисн'о цветиће и листак зелени, —
Удис'о сам жељно тај заносни мирис
И нада се опет будила у мени.

Београд, 1901.

Armand d. L.

Т у̑ б а.

Из босанског сеоског живота

П. Кочић.

(СВРШЕТАК)

VI.

Благи се окарио, па не ћурлика. Да, ћурлика, али врло ријетко: овако кад је сам код тора.

Тӯжни и бо̑ни звуци тӯже за нечим милим и драгим, за нечим изгубљеним.

И Туба је дознала, да му је изашла „позовка“ за солдачију. Свак је говорио: узеће га. Кад би она то чула задрхтала би као у грозници. До сад тако весела, сад се окарила, па лијепо пропала у лицу. Жарке грахорке изгубиле ону првашњу топлину. Стара се Анђа препала. Одбраја јој уроке, салијева страву — ништа не помаже. У сну увек нешто бунца.

— Само да ми га је још једноч 'нако из близа вићети — мислила је. Нешто ми је ето драг — умрла би' кад би' могла, за њега. Е, Боже, а он то не зна.

То је исто и Благи желио. Гледао је, да се онако на сâмо с њом мало разговори. Лакше би му било, тако му се чинило.

Прије два три дана одласка дошла Туба у млин. Благи то видјео, па сјавио сермију у оно стрьиште испод млина, па се учинио онако крај млина, да се напије воде.

Млин се нешто обаталио, па крупно меље. Туба изашла пред млин, не би ли кога од мушкијех видјела, па опази Благог, гдје пије воду на оном точку више млина. Срце јој задрхта. Зовнула би га, а грло јој се стегло, па проговори не проговори!

— Помоз' Бог!

— Дâ Бог добро!

— Зар ти у млину, Туба? — пита је Благи пролазећи покрај млина.

— Да. Па не знам... нешто млин... — не да јој се изговорити.

вели Благи, па онако испод ока погледа у Тубу, а она обори очи.

— Жалио би те свак, све село. Па ет' и мени би било жао, да те, не дај Боже, приме, јер, знаш, Грац... Ето, нит' си ми — што 'но онај говорио — род, ни помози Бог, а нешто си ми драг, кô... кô, кô рођени брат — замуца Туба.

— Нијеси ни ти мени мрска. Жао би ми било, 'нако знаш, тебе и села и сваког. Наш свијет, адет... па знаш чојку, кад оде на дâљ, у туђи свијет... нит' кога зна ни позна — заплео се Благи.

— Боже мој, 'оће ли те узети? Свак говори: узеће га. Мени нешто, Боже, жао, па дође ми да плачем. Знаш, немаш никог свог, па жао ми те све'дно, кô... кô, кô рођеног брата,... мен' се чини, више — вели Туба, а блага румен осу јој образе.

— И ти си мени, чини ми се, дража од сестре. Немам ниђе никог свог на 'вом бијелом свијету. Да умрем,

Н. МАШИЋ. СЛАВОНСКА ГУШЧАРИЦА.

— Ма шта?

— Нешто се, прошћеш, млин обаталио, па не знам направити. Били ти умио?

— Да видим — вели Благи и уђе у млин, а она остаде пред млином.

Нешто је дуго баратао око камења, збунио се, па не зна, шта ради.

— Добро сад меље. Направио сам — вели Благи, излазећи из млина.

— Благи, збиља, кад ћеш у солдате? — охрабри се Туба.

— Ја млим: пр'ошјутра.

— Душе ти, је си се препô?

— Па ет'... и нијесам. Што би' се бојô?

— 'Нако знаш, би ли ти било жао, да те приме?

— Паââ — отеже Благи — да видиш и не би. Немам матере, немам никог свог.... не би ме нико жалио — не би ми имô ко свијеће на задушнице запалити — вели Благи, а суза му полети. Он махну рукавом, па је заустави.

— Не дај, Боже! Немој слутити.

— Е êê, Грац... — дрма Благи главом.

— Не ће тебе, ако Бог да, примити — соколи га Туба, а сама види, како криво говори.

— Ал' од куд ко иде, вели: узеће те.

— 'Нако знаш, свијет говори, кô ће си ти... — не да се Туби изговорити што мисли, па тури руку у недра и извади јабуку — зеленику. Нâ ти ову јабуку, па се немој, знаш 'нако, карити. Све ће добро бити — ако Бог да — боље нег' што ми мислимо.

— Нâ и теби — вели Благи, па извади из торбака јабуку и пружи јој.

Она је пољуби, па метну у њедра.

— Збогом, Туба!

— Због̄ом пошô, Благи! Боже, са срећом!

— Боже, дај! — одврати тужно Благи и одјави овце на попасак.

Већ је био млин изамлио. Туба покупи брашно у торбицу, па пође кући.

Нешто изнемогла; ноге јој клецају. Жао јој Благог. »Никад га, море бити, не ћу више виђети«, шаптала је. Очи јој се напунише сузâ. Она пусти на вољу ојађеном срцу, сузе потекоше, а она бô̄но, тихо запјевуши:

Ој, јабуко, моја зеленико,
Све те љето у њедрије' носа';
Нит' те једо', ни те коме дадо',
Већ сам те је драгом оставила —
Јесен дође, а мој драги оде.

Она престаде, па уздахну.

Од Зељковића тора допирали су сјетни звуци јасне ћурлике. Она их је, с чежњом и слатком тугом у срцу, слушала, док пошљедњи одјеци не изумријеше у густим висовима тамно-зеленог Медењака.

VII.

Што свијет говори, ил' је било, ил' ће бити. Свак је говорио: узеће га. И узели су га. Кроз три недјеље Благи остави своју постојбину и оде у Грац.

Свак га је жалио а Туба највише.

— Само нашег Благог, грдна рано, примише ове године из нашег села — тужи се Туби Марушка Мићина на перушању код Мајсторовића. Кад су нашег Милића примили, није ми било жалије. Да су барем још кога из села узели, било би му, јаднику, лакше, а 'вако сам...

— Боже мој, 'оће ли и' бацити у Грац или ће остати у шêру? — пита Туба.

— Ја млим: у Грац.

Туба се окари, па се замисли.

Марушка и Пава заговориле се, па нешто једна другој дошаптава.

— Шта сте се ви, цуре, толико заговориле? Нијесте на збору? — шали се Лазар Николин, па баци пред Тубу чврсто завезан кукуруз. Нâ, перушајте!

Туба се трже и узе кукуруз. Једва га некако оперуша, баци на хрпу, па чудновато погледа на Лазара.

— Знам ја, цуре, знам — уплеће се Лазар.

— Шта знаш? — утаче се Пава, другарица Тубина.

— Знам ја, 'нако знаш. Знам ја све — вели Лазар и дрма главом.

— Не знаш, вала, ништа, јер ништа и нема — опет ће ћаволаста Пава.

Она је искрена и одана Тубина другарица. Увијек је с њом готово. Заједно су и одрасле — кућа до куће. Једна другу поучава у везу, у ткању, у сваком женском раду. Кад су на њиви, увек су на једном разору. А што су могле запјевати, то је за причу!

И ако је била одвећ говорљива, ипак јој је Туба смјела повјерити своју тајну — тајну, коју је и од црне земље крила: да воли Благог.

Овако, кад је какав светац, стара Анђа оде некуд у комшилук или на вијење кћерима, а њих двије наставе, па по цијели боговетни дан разговарај се. Кад би се сите наразговарале, онда би Пава рекла:

— 'Ајд', Туба, болан, да мало запјевамо!

— Паво драга, не могу, па ет'....

— Ма шта ти је, болан? Немој се карити. Је ли те жао — јес'; ама јопе' немој чинити брез себе. Сад ће тê двије године протећи кô 'ладна вода, п'онда, ко си, ти си! До'ће он, болан! Зар Благи? На моју душу, кô да гледам, а он дошô, па... Дê, дê ону »Ој јабуко, моја зеленико«. То ти волиш, ја знам.

— Паво рођена, не да ми се, па уби ме — вели Туба, а очи јој пуне сузâ.

VIII.

Јесен се приближује. Гора се почела жутјети. По који суви листак падне с гране, као нијеми гласник сумерних јесенских дана. На њивама је готово све обрађено.

Шљиве родиле — прородиле. Свукуд пуне каце, а комови већ преврели, па се пјенуше. Траже се котлови, лети се за »дозволу«; свак ради, а порезни »уред« најбоље.

У селу велика живост. Неко жени брата, а неко сина; неко удаје сестру, а неко опет кћер. И ако је јесен досадно доба године, тежаку је најмилије. Онда он свачег има; доста појести, доста попити Док има, да се што ограби, јер послије.... По гдјекад богме и по која пушка нехотице одапне (Старинска, не мари ништа!) Кнез се почеше по глави, па ће званично: »На рапорт!« »Е, људи, људи, никад овом свијету....« — врти кнез забринуто главом.

Пред стару Анђу падају плоске као угњиле крушке.

Чувени су некад били Крагуљи, па се и Тубина љепота рашчула. Тегле просци из десетог села, као овце на солило — долазе на заглед. Стара се Анђа нашла у чуду, а Туба стрепи и дрхће, као јагње од оштра ножа. Крије се, не ће да изиђе.

Јанко Делић потеглио чак из Змијања. Опремио се, као што се један Делић опремити може. С паром га згоднијег нема овамо око нас. Тежак је, истина, има своју земљу — давно се откупио — али по мало и тргује. Купује овако у јесен дебеле волове, па их препродаје. Бистар је и предузимљив човјек. Из свачег гледа да пару избије.

— Нек' изађе, да је видимо. Не ћемо је појести — вели Јанко. Људи смо просци, таки је ред. Бегенише ли — добро, не бегенише — и тако.

— Знам, брате, Јанко: ама ја дјетета не дам ове јесени ниђе. Млада је, луда, а јопе' ти си чојек згодан. Туј се богме 'оће ово, 'оће оно, а она, кô вукарашка 'ћи, нема толико спреме ни дарова — одбија га Анђа.

— Крагуљи су, стара, на гласу и...

— Е, мој Јанко, били су некад! — уздахну старица.

— Чељаде је бȋсно, кршно, пристало — од соја је, знаш; то је за моју кућу. А дарови и спрема? — вели Јанко, па пирну и одмахну руком. У мојој кући нит' ће бити гола, ни боса, ни гладна, ни суботна. Свега доста, 'вала Богу! Живиће кô бубрег у лоју — што 'но онај казô — па ти сад...

— 'Вала ти, брате, Јанко, кô имам коме! Ама дијете ове године не ће ниђе, а до године, како буде суђено.

А Никола, отац Лазарев, разлетио се, па не зна шта ради. Хоће да жени сина, па се мрке јањиле. Лазар не ће, него Тубу. Чуо је то Никола од »оне«.

— Ми смо, мој чојче, обнемогли; цали — што 'но има ријеч — на пошљедње гране. Ред је да га женимо. Ама он не ће, већ Тубу Анђину, а она затегла, кô да је прије столника 'ћи. Ето, долазио на заглед Јанко Делић — 'наки чојек! а она џолава вјештица подапела губице, кô цигањски бубањ, па вели: »Ја не дам ове јесени ниђе дјетета!« Види ти сад тог посла! На моју душу, ја не знам шта ћемо... Дијете је дијете... Ти знаш Лазара — вајка се Петра Николи.

Никола се забринуо. Шаље онако испред себе жене, да „маме“ Тубу за Лазара. Ето, дошла Каласура (неки је зову и Летикујом), па се распричала:

— Моја Анђо — моја, немој ти бити блентава! Подај ти дијете у Мајсторовиће. На моју душу, сестро, не'ш се кајати. Ти знаш, 'вала Богу, Мајсторовиће. Они држе жене кô мало воде на длану. Људи су згодни — своја земља, а јопе' близу вода, близу дрво, близу млин! Ниђе таке згоде! Ја млим тако, а ти сад гледај. Отвори очи! Нијесам ти — не дај, Боже — душман'.

— Знам, моја дрȳго, ама дјетету не иште срце ове јесени ниђе. Ја јој велим: „Ето, 'рâно, изабери, ђе ти срце иште. Ја те не ћерам“. Она нама' стане плакати. Питам је, а она ћути. Само вели: „Најо драга, не иште ми ниђе срце“. Е, па шта би' ја сад, сестримим те? Ето, кажи ми, дȇ! — јада се стара Анђа.

— Немој ти, знаш, тако. Дијете је, па море бити.... Ето, кад су ме водили, ја плачем. Жао ми оставити вес, а повезати бошчу, а послије... Ја ти кажем — што би' ти и говорила? Људи су згодни, једни по једни. 'Наке куће у десет села нема. Доста сермије, а богме и житни су. Нико још не памти, да су и оку жита купили. Своја земља, сестро! Мало је данас такије'! Близу вода, близу дрво, близу млин! Сама ти знаш, што би' ти казивала? А јопе' и близу је. Што би је давала пре'о бијела свијета? Мореш јој доћи, што 'но ријеч, сваки дан на вићење.... Гледај, сестро, отвори очи! Нијесам ти душман — ни теби ни твом дјетету. Не говорим — не дај, Боже — из какве злобе, већ 'нако знаш... Близу вода, близу дрво, близу млин, а Мајсторовићи пазе жене кô мало воде на длану! Тако је, сестро, па ти сад.... — растолокала се „благоглагољива“ Каласура.

Туба се крије и бјежи, док види да ко иде кући. Одмах јадница помисли: иду на заглед или прошњу.

Већ је прошла година, од како су Благог примили. Често пута погледа у ону јабуку, што јој је пошљедњи пут код млина дао. Почела је већ давно венути. Она је тужно погледа, а очи јој се напунише сузâ „нека, нек' вене, нек' увене — само нека се он жив врати, али Грац“ помисли она, а сузе јој облију блиједе образе.

IX.

Биће пред Аранђелов-дан, кнез сашао на „уред“. На „уреду“ је примио „позовке“ и друге „званичне ствари“. Осим тога предали су му два замотуљка у црно завијена и „црну књигу.“

— Боже мој, шта ли му је ово? — чуди се кнез.

Прочита адресу: „Господину Вукану Радићу, кнезу села М.....“

— Зар ја господин? О, о, о! — не може кнез, да се начуди, па ће опет: „Господину Вукану Радићу, кнезу села М., задња пошта Б.“ Јâ наредне царевине, Боже мој! Сваком ли зна одати чес'! Право каже Давид: „Кнез је кнез“. Није лако бити кнез! Треба се вамо у'ватити са судом, а држати се палиграпâ, па ти се нама' вјерује и одаје чес'. Опет чита и осмјехује се: Јâ наредне царевине, мој милосни Бого! Сваког ли зна поштимати!

Изађе из „уредовне дворане“ некако поносито. Дигао главо као неслан ован, а укочио се, па никог не гледа. Узео оне замотуљке, па носи у рукама.

Сељаци, што су били на „уреду“, стрчаше се радознало око њега.

— Шта је то, кнеже? — питају га неки.

Он се направио важан, па ће од неко доба мало затегнуто:

— Ништа! Чекајте, док отворим књигу! Што сте навалили ко марва?!

Он отвори писмо, па стаде читати у себи. По гдјекад се заборави сиромах, па почне и на глас срицати. Мучио се дуго и кад је све разумио, онда се накашље, па поче:

— Царство јавља „азо“, да је десет... десет...

— Шта? укинута десетина зар? — претрже га неко.

— Шути, марво! — продера се кнез, па настави. „Азо“, царство јавља, да је десетог прошлог...

— Шта ти му је оно „десетог прошлог“? — дочека опет неко.

— Шути, ћићулајкане бож'и, бленто, злогло! — дере се кнез, а поблиједио, као крпа, у лицу.

— Немој ти, кнеже, знаш, нада мном трти рокве, јер сам и ја нешто био. И моја се слуша код суда. Знам ја палиграпе!

— Чес' теби и поштење — трже се кнез. Ама немој брате, знаш 'нако.... Од царства, па шта му је, да му је — добро му је!

— Читај, кнеже, читај! — чује се неки. А ти, Јовиша, шути?

— „Азо“, царство јавља, да је десетог прошлог месеца умр̄о у Грац инвантерист (Ја сам био врајтер) Благоје Гатарић. У његовом војничком сандуку нађен је један народни инструменат, ћурлика и једна јабука. Пошљедња воља поменутог инвантериста, да се ћурлика уручи Милићу Зељковићу, а јабука да се преда Туби Крагуљевој, Моли се господин кнез, да ово тачно изврши — заврши кнез и нагласи особито ријечи „моли се господин кнез“ а сељаци се чудновато згледаше.

— Ej, јадна му мајка! Бог да га прости и помилује! — оте се једном уздах из гомиле.

— Јâ наредне царевине. Боже мој! — чуди се Јовиша. За свашта ли води бригу... Код ње иде све ко на тетиво! Нема код ње тамо-амо, већ шта је коме одређено — одређено! Боже ме не покарај, да оде на 'нај свијет, нашло би га!

— Само да се укине десетина, трећина и, рећ'емо каз'ти, ове глобе — никад бољег цара! — вели Шурлан.

— А шта му је то, кнеже, завијено у то црно ћаге? — пита Јовиша.

— Зар не чусте шта царство јавља? Ово је дугачко ћурлика, а ово округло јабука.

— Јâ, мој ваљани Бого! Види, види, који су мурови и штрамплета! — не може Јовиша да се начуди. Колико ли је муке и трошка вићела царевина, док је то послала амо из толике дâљи! Па вели чојек: много иште!

Док се вратио с „уреда“, кнез је одмах предао Милићу ћурлику, па пошао онако узгред да и Туби уручи јабуку.

Стара Анђа извадила мисирачу из ватре, па отреса с ње луг, а Туба узела камичак, па туца љешнике, док кнез трнапи на врата.

— .. бар вече!

— Дâ Бог добро! — устадоше обадвије, поклонише се и примише Бога.

Туба узе столац, пребаци преко њега пољавицу, па подметну под кнеза.

— Сједи, рȍде — вели старица. Која добра?

— 'Вала ти! Немам кад; имам још нешто посла 'вође доље код Ћокана — вели кнез и извади јабуку из преметача.

Нâ, Туба! умр̂о Благи, па то је, знаш, пошљедња воља. Лаку ноћ! — рече кнез па на врата.

Једна Туба поблиједи, као мртвац, али се уздржа. Узвишени и ничим непомућени дјевојачки стид спасе је, да се не изда. Кад кнез изађе, она бризну у плач и објеси се старој Анђи о врат.

Кроз тужно, испрекидано јецање чуле су се ријечи: „Најо дра-ага ӯме-ме-те нас Гра-а-ац.“!

Беч 1900.

Тугованке

Журно се погоне дани, носећи спомен о људма.
А остављајући само таштину, неправду, злобу...
Живот се лагано згара у јадним, несрећним грудма
Кô жижак на пустом гробу

И жижак трепери, дршће. Около свуда је тама:
У место млађаних снова што живот на живот маме,
Вијући у небо куле сјајнога, дивнога храма —
Дижу се рујине саме.

Пламичак све више дршће и груди све мање грије...
Све гушћа освја тама, све брже пролећу часи.
И оркан помамно вије и врели пепео веје:
Живот се тихано гаси.

Вел. Ј. Ралић.

ЦРТИЦЕ ИЗ КУЛТУРНОГА РАДА У СЛОВЕНАЦА

II

Пројекти за споменик Фрање Прешерног

Новембра 20. (3. децембра) г. 1900. навршило се сто година, од како се родио у селу Врби у Горњој Крањској најзнаменитији песник словенски Фрања Прешерен. Умр̂о је у Крању, у истој варошици, 27. јан. (8. феб.) 1849. г. као адвокат. Његове су песме понајвише лирске и њима почиње уметничка поезија у Словенаца. Многе од његових песама преведене су на немачки, чешки, руски језик у посебним књигама; поједине песме на талијански, шведски, српско-хрватски језик. Прешерен једини је песник словеначки познат у светској литератури. У прославу стогодишњице његова рођења издала је немачка (!) љубљанска књижара Бамберг и Клајнмајер дивот-издање његових песама са лепим илустрацијама сликара Карпелуса. 500 егземплара по 10 круна било је разграбљено за неколико дана. За тим је исти књижар приредио мало не једнако издање, само што није у кожном вези, за цену од 10 круна, па је тако Немац са издањем словенских књига лепих новаца зарадио.

Да би се прославила стогодишњица достојно великога песника, састао се одбор који купи прилоге за подигнуће споменика песникова у белој Љубљани. Доселе се сакупило око 24000 круна, која сума није ни половица потребнога новца. Израда споменика морала се дакле одгодити до онога времена, кад буде довољно парâ за намирење трошкова. Зато је и било славље стогодишњице доста скромно, тим више, што су се вршили баш у оно доба избори за царевинско веће, пак су се странке клерикална и либерална нечувеном и невиђеном срдитошћу тукле. Наравски, да се ти бојеви осећају и у пословима сасвим културнога замашаја. У суботу 18. новембра (1. дец.) била је бакљада, а затим комерс у Народном Дому са облигатном певанком и говорима, а клерикали скромно су славили са мало одушевљења либералнога песника у свом Католичком Дому. У недељу 19. нов. (2. дец.) била је у 11. сати пре подне

проф. СТ. ТОДОРОВИЋ.

ЦАР

ПРИВОЛЕВА СЕ

свечана академија са певањем неких одабраних комада и предавањем професора Левца, а после подне и у вече истога дана биле су у позоришту свечане представе са декламацијом и живим сликама, којима бијаху предмет некоје песме Прешернове.

Том приликом изишао је 12. број „Љубљанскога Звона“ као „Прешернов албум“ са знатним бројем песама, цртица, приповедака и чланака, којима је предмет значај Прешернов у књижевности словеначкој, његови одношаји са тадањим књижевницима илирским итд. Осим тога обелоданио је проф. Илешић расправу: „Прешерн и Словенство“, у којој је научно доказао, да Прешерен није био ни мученик, ни прегалац народни, ни спаситељ његов, како се то све до данас понављало, него да је био једино песник, божанствено надахнути песник — а нипошто будитељ и спаситељ народни. Наравски, да су овај дан и остале белетристичке и политичке новине примерним начином славиле

песника, а такођер и листови славенске браће на југу и на северу пропратиле су братским речима славу словеначкога народа.

Да се подигнуће споменика приведе крају, расписао је поменути одбор конкурс за моделе Прешернову споменику. Позиву се одазваше шесторица словеначких вајара.

Иван Зајац послао је два модела. Први приказује на сасвим једноставном подставку песника, одевена у тешку хаљину. У десној му је руци перо а у левој, која виси уз бедро, затворена књига. Песник стоји некако укочено. На највишем степену постамента седи муза одевена у сељачко одело и један гō геније. Муза је наслоњена на венац што се овија око основе споменикове. Муза у сељачком оделу ни мало не пристаје уз Прешерна који је био песник јевропском културом онога доба задојен, а нимало није осећао као сељаци, земљаци његови.

Други модел тога вајара има постаменат састављен из природних пећина; на њему песник тако стоји да се

ЛАЗАР
РСТВУ НЕБЕСНОМ.

иза њега основа подиже све до главе песникове. На овом задњем делу постамента уздиже се певачка вила доњим делом свога тела све до бокова. Коса јој вихори у ветру. Десницом хвата се пећине, а левом руком држи изнад песника златну звезду. Поред ње диже се липа у вис. Са десне и леве стране постамента намештена су два рељефа из песникова епа *Крст на Савици*. На овом споменику песник баш није згодно намештен, а вила изнад песника са распуштеном косом у ветру одвише је широка. Сав споменик више је сликарски, него ли архитектонски изведен. Ипак је Оцењивачки Суд овому нацрту досудио прву награду и препоручио одбору, да уз некоје незнатне промене даде извршити овај пројекат,

Трећи је нацрт *Ивана Решића*. Врло је леп постаменат па и рељефи на њему. Приговарало се овому нацрту, да је одвише конвенционалан. Ми овај приговор нипошто не повлађујемо. Напротив, истина је, да је кип песников премален у сразмери с осталим деловима споменика, а особито са музом која му пружа ловор-венац. Са неколиким исправцима био би тај нацрт вредан да се изведе.

Четврти нацрт, *Жнидорев*, приказује песника, како седи на доста уском и дубоком постаменту, чије су стране без рељефа. Лик песников врло је леп, баш идеалан. Једна сељачка девојка испружила је над песниковом главом десницу са венцем. Ни овде не одговара сељачки одевена муза карактеру Прешернове поезије. Ова жена испружила је натраг једну ногу, што није ни мало лепо. Поред овога бих приговорио и факту, да су на овом пројекту особе песника у истој висини намештене једна иза друге, на место да су једна уз друго. Оцењ. Суд доделио је овому нацрту почасну диплому.

Пети нацрт *Антуна Битежника,* вајара у Горици, има округао подставак са рељефима. Лице песниково није добро погођено али *ensemble* овога нацрта заслужује признање, што му је Суд и доделио.

Шести нацрт израдио је *Алојзије Прогар*. На одсеченој пирамиди стоји песник са пером у десној руци, а лева с књигом упрла се о бок. Песников лик врло је елегантан. Крај постамента две су у пола голе жене. Једна пружа песнику липову грану. Ова је личност и одвише театрална. Друга жена седи на десној страни пирамиде а међу обема намештени су лира, књиге и други песнички амблеми. Овому нацрту досуђена је друга награда.

Последњи је нацрт *Фрања Бернекара*. Овај генијално замишљени пројекат приказује песника који седи на разломљену чамцу усред узбурканих валā. Спреда на десно од постамента је липа, а у њезину хладу жена (муза) са књигом у руци. Иза ове женске седи десно једна девојка са дететом, а лево један момак са девојком. На стражњој страни постамента опета су намештене још и друге групе. Сви ови ликови и групе узети су из Прешернових песама. Он сам приказан је у лику несрећног мрнара (види његову песму Мрнар), а други кипови и групе представљају песме: *Незаконита мати*, *Струнама*, *Луна сија*, *Чртомир и Богомила* из „Крста на Савици". Штета што је песник представљен седећи, па је зато онизак за широки постамент. Било би боље да стоји у чамцу. Свакако је овај нацрт најоргиналнији и најпоетичнији, али је Суд усвојио филистарско расположење словеначке публике која би тешко умела схватити како треба овај споменик.

Дао би Бог, да се скоро оживотвори пројекат Зајчев, чему дакако не треба ништа друго, него новаца, новаца и новаца.

Љубљана. проф. **Рајко Перушек.**

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО
NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО
Владислав Савић

(НАСТАВАК)

IV.

Састанак

Пошто се поврати у тамницу, Јестира Прина беше толико раздражена да су морали пазити на њу, да не би дошла главе сама себи, или да не би осакатила дете у бунилу. Пред вече, пошто не помогоше све забране и све претње, тамничар Бракет, помисли да би било добро позвати лекара. Он га описа као човека који зна сву хришћанску лекарску вештину, а који је исто тако вешт свему ономе што дивљаци знају о лековитим травама и корењу што расте у шумама. И доиста је било потребно звати лекара, колико саме Јестире ради, толико више ради детета које, примајући храну из мајчиних груди, изгледаше да је с њоме примило у себе сав немир, сав страх и очајање који владаху мајчиним духом. Оно се увијаше у грчевитим мукама и беше слика, у свом малом облику, оне моралне агоније коју је Јестира Прина поднела тога дана.

За тамничаревим стопама, у тамном одељењу појави се личност чудна изгледа чије је присуство у гомили тако силно привукло Јестирину пажњу. Њему дадоше стан у тамници не због сумње да је учинио какво зло дело, већ што је то био најлакши начин располагања њиме, док се старешине не буду сагласиле са индијским изаслаником о његову откупу. Рекоше да се зове Роџер Чилингворт. Пошто га уведе у собу, тамничар застаде за часак, зачудив се мирноћи коју произведе његов долазак; Јестира Прина постаде нема и мирна као смрт, док се дете и даље дераше.

„Молим те, пријатељу, остави ме на само са мојом болесницом“, рече лекар. „Ослоните се на мене, добри тамничару, кућа ће вам се брзо умирити. Велим вам да ће Јестира Прина бити послушнија него досада.“

„Ако ваша ученост то учини, бићете вештак у мојим очима, доиста! Ова жена била је као бесна; и умало што нисам узео бич да изгоним Сатану из ње.“

Странац уђе мирно као што је то особина људи његова заната. Његово понашање не измени се ни онда кад се тамничар повуче и остави га на само са женом чију пажњу привуче тако силно још док је био у гомили, што је био знак њихових тешњих односа. Прво се побрину за дете, чији плач, док се вијаше у боловима на сламној постељи, доказиваше преку потребу да му се одмах помогне. Он га прегледа пажљиво, тада отвори неку кожну кесу коју извуче испод одеће. У њој беху лекови, од којих узе један и помеша га у чаши воде.

„Моје старо знање алхемије“ рече: „и боравак више од године међу дивљацима који одлично познају лековитост биљака, начинили су ме бољим лекаром него што је многи који има лекарску диплому. Прићи, жено! дете је ваше — а не моје — у мене неће распознати ни лице ни глас оца свог. Подај му дакле сама овај напитак.“

Јестира одби понуђени лек, гледајући у његово лице погледом пуним зебње.

„Мислиш ли да се светиш на невиноме детету?“ прошапта. —

„Луда жено!“ одговори лекар пола хладно пола благо: „Шта би ми то помогло да нахудим том јадном грешном детету? Лек је намењен добру, и кад би оно било моје дете — да, моје властито, наше дете! — не бих му могао дати ништа боље.“

Како она и даље оклеваше, не могући себи дати рачуна ни о чему, он узе дете на руку, и сам му даде напитак. Дејство се убрзо показа и искупи лекарево обећање. Плач се полагано губљаше, грчевито јецање престајаше постепено; и за неколико тренутака, као што то бива код деце кад се ослободе болова, заспа мирним, дубоким сном. Лекар, који је имао права на то име, обрати се сада матери. Мирно и с напрегнутом пажњом опипа јој бйло, загледа јој се у очи, — погледом од кога јој се срце стеже, јер негда тако пријатељски, тај поглед сад беше хладан и стран; и најзад задовољан својим испитивањем, поче да спрема други напитак.

„Извор Léте није ми познат“ примети: „али сам научио многе тајне у дивљака и ово је једна од њих — један лек који ми показа један Индијанац као награду за неке поуке од мене, које су још од Парацелзуса познате. Пиј то! Он ти не може повратити мирну савест, ја ти је не могу дати; али ће умирити и утолити твоју страст, као уље бачено на вале бурнога мора.“

Он принесе кўпу Јестири која је прими, гледајући га мирно и озбиљно у лице, не баш са страхом, али са пуно зебње и сумње о његовим намерама. Она погледа такође на своје заспало дете.

„Надала сам се смрти“ рече: „желела сам да дође — молила бих се Богу да ми је пошље, кад би молитва приличила жени као што сам ја. Па ипак, ако је смрт у овој купи, велим ти да се размислиш пре него што је испијем. Гле, она је на мојим уснама.“

„Пиј само“ одговори истим хладним начином. „Зар ме тако мало познајеш, Јестира Прино? Јесу ли моји смерови обично тако ништави? Баш и да жудим за осветом, зар не треба да те оставим у животу — да те лечим и браним од свих зала живота — да би та ватрена срамота и даље сијала на твојим грудима?“ При том стави кажипрст на скерлетно слово које, као да је од усијаног гвожђа, пањаше Јестирина недра. Он примети њезин несвестан покрет и насмеја се. „Живи дакле и подноси своју судбу, на очи целога света, — на очи онога кога си мужем звала — на очи онога детета! А да би могла живети, узми овај напитак.“

Без сваког даљег одлагања, Јестира искапи купу и, на један покрет овога човека, седе на постељу поред детета; док он привуче једину столицу која беше у ћелији, и седе поред ње. Она дрхташе при томе, јер осећаше — пошто је учинио све што му човечански обзири, или уверење или, ако хоћете, префињена свирепост налагаше да чини ради ублажавања телесних мука — да ће се сад обратити њој као човек кога је најсилније и без лека увредила.

„Ја те не питам, Јестира, ни како, ни зашто си пала у кањугу, или боље рећи: како си се попела на ону узвишицу срама где сам те затекао? Узрок нам је у пола познат. Моја лудост и твоја слабост. Ја — човек сав занет мислима — мољац великих библиотека — човек већ оронуо, који је дао своје најбоље године да утоли глад

пустога сна за сазнањем — шта сам хтео ја са младошћу и лепотом као што је твоја? Ружан од рођења, како сам могао варати самога себе да духовни дарови могу накнадити телесну грдобу у очима младе девојке? Људи ме зову мудрим. Кад би мудраци икада били мудри за себе саме, ја бих све ово могао предвидети. Могао бих знати да ћеш ми ти, када дођем из дивље и мрачне шуме међу хришћанске насеобине, бити први предмет који ће ми пред очи изаћи, ти Јестира Прина, узвишена, као статуа срама, пред народом. Да, од онога тренутка када смо заједно сишли низ црквене степене као муж и жена, ја сам могао угледати паклени сјај тога скерлетног слова како сија на крају нашега пута!«

»Знаш« — рече Јестира — јер ма колико да је била утучена, није могла мирно поднети овај последњи убод кроз знак свога срама. — »Знаш да сам била искрена спрам тебе. Нисам те волела, нисам те варала.«

»Тако је«, одговори он: »крива је моја лудост! казао сам већ. Али дотле ми је живот био празан. Свет је био тако хладан! У моме срцу било је места за многе, али опет око мене беше све пусто и сањалачки, на моме огњишту не пуцкараше весела ватра. Жудео сам да видим огањ на њему, — мислио сам да није и сувише смео сан, и ако сам био ружан, и ако сам био стар и мрачан, да ће и мени пасти удео оне среће која је посејана широм целога света. И тако, Јестира, ја те пригрлих на своје срце, на најдубљем месту савих ти гнездо, покушах да те загрејем огњем који си сама у моме срцу запалила!«

»Ја сам те силно увредила« прошапта Јестира,

»Обоје смо увредили једно друго« одговори он. »Ја сам први скривио, кад сам везао твоју бујну младост за своју лажну и неприродну рушевину. С тога, као човек који није напразно размишљао и филозофирао, не жудим за осветом, не мислим о твоме злу. Ти си ми зајам достојно вратила. Али, Јестира, још те живи човек који нас је обоје увредио! Ко је тај?«

»Не питај ме!« одговори Јестира гледајући мирно у његово лице. »То нећеш никад дознати!«

»Никад велиш?« додаде с мрачним осмехом као човек који се узда у моћ свога разума. »Никад не дознати! Знај, Јестира, мало је ствари — било у спољашњем свету, било у дубини невидљивих мисли — мало је ствари које су тајна за човека који се својом душом ода да разреши ту загонетку. Можеш сакрити своју тајну од гомиле која се дере; можеш је сакрити такође од свештеника и старешина, као и данас, када су покушали да ишчупају име из твога срца и да ти додаду другара на губилиште; али, што се мене тиче, мене гони на истраживање другачији осећај. Тражићу тога човека, као што сам тражио истину у књигама, као што сам тражио злато у алхемији. Има један осећај који ће ми га издати. Видећу га како дрхће. И сам ћу се стрести изненадно и неочекивано. Пре или после ја га морам наћи.«

Његове очи беху при том тако силно упрте у њу да Јестира склопи руке на срце као у страху да од један пут не прочита тајну у њему.

»Нећеш да му кажеш имена? Па ипак ћу га сазнати!« настави с погледом уверења, као да је судба на његовој страни. »Он нема срамно слово на грудима као ти, али ћу га ја прочитати на његову срцу. Не бој се за њега! Немој мислити да ћу се ја пачати у ствари Небеске Правде, или да ћу га предати људским законима. Не мој уображавати да ћу ма шта покушати против његова живота; не, ни противу његове славе, ако је, као што мислим, човек који ужива добар глас. Нека живи! Нека се сакрије у спољашњи сјај, ако може! Па опет ће бити мој!«

»Твоја су дела као дела милосрђа« — рече Јестира, уплашена и забезекнута; — »али им ти сам дајеш значење ужаса!«

»Још ћу ти рећи нешто, теби која си ми била жена«, настави научар. »Ти си сачувала тајну свога љубазника. Тако исто очувај и моју! У овој земљи нико ме не познаје. Немој се усудити да кажеш ни једној људској души да сам ти био муж! Овде на овој граници света, подићи ћу свој чадор: јер, свугде сам туђин и немам ничег заједничког са људима, само овде има једна жена, човек и дете са којима ме спајају чврсте везе. Све једно је да ли су то везе љубави или мржње; да ли су добре или зле! Ти и онај, Јестира Прино, моји сте. Кућа ми је тамо где си ти и он. Али ме немој издати!«

»Зашто желиш то?« упита Јестира, стрепећи ни сама незнајући зашто од те тајне обавезе. »Зашто се сам не прокажеш и јавно не изобличиш?«

»Може бити«, одговори он: »што не желим да подносим срамоту која пада на мужа неверне жене. А можда има и других узрока. Доста то, да желим живети и умрети непознат. Нека, дакле, твој муж буде мртав за свет који неће ништа чути о њсму. Немој ме познати ни речју ни знаком, ни погледом! Нарочито не издај тајну човеку, ти већ знаш коме. Превариш ли ме, чувај се! Његова слава, његов положај, његов живот биће у мојим рукама. Пази дакле!«

»Чуваћу твоју тајну, као што сам његову«, одговори Јестира.

»Закуни се!« додаде он.

И она се закле.

»А сад, Госпођо Прино«, рече стари Роџер Чилингворт као што ћемо га даље звати »остављам те саму: саму са дететом и скерлетним словом! Како ти изгледа то слово, Јестира? Да ли ти казна налаже да га и у сну имаш на себи. Зар се не бојиш мора и страшних снова?«

»Зашто се смејеш тако на мене?« упита Јестира узнемирена изразом његових очију »Је си ли ти као онај Црни Човек што станује у шуми око нас? Јеси ли ме уловио у мрежу у којој душе пропадају?«

»Не, твоја душа не!« одговори са новим осмехом: »Не, није твоја!«

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

Петроград.

Моје писмо, под натписом *Из Петрограда* а са потписом *Мали Рус*, штампано у 10. броју (1900. г.) Вашег цењеног журнала, изазвало је читав низ неспоразума. У том писму, између осталога, говори се и о оној југословенској омладини која долази сваке године у наше школе, где ужива руске стипендије. Моје, истина, оштре али сасвим оправдане напомене о већини те омладине изазвале су разна пребацивања од младих представника српске колоније у Петрограду: ствар није прошла, као што то међу људма бива, без инсинуације и интрига. Окривљују ме као да сам изневерио своја дотадашња уверења и своје идеале, или одређеније рећи, окривљују ме да сам се одрекао љубави према српском народу. Да бих избегао даље неспоразуме осећам дужност да се једном за увек јасно и одређено изјасним.

Као човек са потпуно одређеним уверењима, не бојим се што ћу та своја уверења изнети и пред још младе и

насртљиве српске омладинце из Петроградске Српске колоније. —

Моја научна спрема и честа путовања по српском народу у Краљевини Србији, у Угарској, у Босни и Херцеговини, у Далмацији и Црној Гори (1896., 98., 99. и 1900. години) а поред овога и доста блиско познанство са разним слојевима српскога друштва — дају ми права да пред руско друштво излазим као популаризатор славенско-српске идеје, као бранилац потлачених Срба у Босни и Херцеговини, као нападач свега рђавог и штетног по српски народ. Тако сам и радио. Доказ су моји чланци у „СПетербургским Вједомостима", у „Руском Труду".

Чланке о Калајевим „подвизима" у Босни и Херцеговини марљиво је преводила немачко-јеврејска штампа у Пешти и Бечу, пажљиво их је и Калај читао и, као што ми је добро познато из несумњивих извора, није се само једном осећао њихов утицај у окупираним српским земљама.

Ово не говорим из жеље да се увенчам ореолом лажне славе, не говорим из пусте младићске сујете, већ говорим што желим показати, да сам у својим чланцима износио факта у која нико није сумњао, јер сам увек био тачно обавештен о српским стварима.

Моје личне симпатије према српском народу, према правим Србима, добро су познате онима који су са мном деловали.

Усмено пред својом многобројном аудиторијом руских младића и девојака, *штампом* у новинама и журналима ја сам увек био бранилац и искрени пријатељ јужних Словена а нарочито Срба, али никада из својих личних рачуна већ једино из жеље да и ја приложим своју лепту у заједничку хранионицу руског и словенског узајамног познавања. Нисам мислио, као што ни сада не мислим, да тиме вршим какво херојско дело које треба награђивати и у садашњем и у будућем свету — не! — ја сам увек добро знао да таквим радом не излазим из реда оних радника које нико не види ни код вас ни код нас.

Али поред свега тога, ја никада нисам обарао или затварао очију ни пред рђавим странама српског живота и српскога друштва; никада нисам таква зла крио ни од Срба ни од Руса, а најмање сам се одушевљавао омладином која нам долази са Балкана, из Србије и Бугарске.

1897. г. у својој студији „*Србија и Срби*" („Жизнь" бр. 31.—33.) написао сам између осталога: „Србија је слала и шаље своје питомце и у Русију. Из руских университета изишло је неколико знаменитих радника и научара српских. У последње време приметно се увећава број српске школске омладине у Русији... Али, ипак, не можемо се похвалити да у Русију долазе најбоље снаге. Још мало па би се на њих могла применити малоруска пословица: „*На ти, вражја сило, што ми није мило!*" Ако ћемо искрено, тешко је рећи, ко је тому више крив: да ли Срби који шаљу своју децу за руске стипендисте, или Руси који их примају..."

Године 1899., у чланку „*Да ли је потребна Општесловенска Матица*" (СПетерб. Вјед., бр. 15.) поново сам писао: „Сваке године долазе нам из Србије и Бугарске младићи и девојке да се школују као руски стипендисти.., али нам, са ретким изузецима, не долазе најбоље снаге, као што би то требало очекивати, већ баш на протнв... Пробавив у Русији по 6—7 година, враћају се у отаџбину не носећи собом ни научних знања па чак ни знања руског језика... Најбоље њихове снаге васпитавају се на Западу, у Француској и Немачкој, те се доцније истичу као највиђенији радници у Словенском Југу, као одлични представници западњачке науке, а не подривају њезин аукторитет као руски васпитаници"...

Ништа више не написах ни крајем 1900. год. („Нова Искра", бр. 10), већ оно исто што и пређе.

И тако, за четири године (јер сам сваког лета одлазио у Србију и познавао се све боље и боље са српским друштвом) ја нисам, при својој најискренијој жељи, могао променити своја уверења о српској омладини у Русији. Моје уверење, да Срби у опште заслужују руску пажњу и руске симпатије, расло је из године у годину, али је у исти мах расло и уверење да у Русију не одлазе ни приближно најбоље српске снаге.

Као год што љубоморна мати не слуша равнодушно када ко напада њену љубљену децу, — и мени је било увек тешко слушати, кад је руска публика, према неугледним егземпларима Петроградских Срба, долазила до уверења о свима Србима. Хотећи поништити или бар ослабити вредност таквих лажних критерија, ја сам оштро, али искрено и поштено, са дубоким уверењем оцењивао а и даље ћу оцењивати такве „егземпларе".

Све Србе, који долазе у Русију, делим у три групе. У првој су групи скоро просјаци, који не траже рада ни у своме завичају ни игде у свету: они мисле да су Руси будале, те у Русију долазе само за то да завлаче своје прсте у кесе и приватних људи и разних друштава. Такви људи срамоте име *Србин,* јер му дају погрдно и скоро презриво значење.

У другој је групи омладина ни топла ни хладна. То су типови које ће архангел, по Апокалипсису, запљунути у дан Страшнога Суда. Они долазе у Русију, не знајући ни како ни зашто, и добијају стипендије или сасвим случајно или захваљујући протекцијама господе Комарова и К-о — ових непризнатих (или боље *самозваних)* представника словенске идеје. Тешко је доиста да такви штићеници знају одговорити на питање: за што су у Русији? Каже им се само „дошли сте да учите", — и они уче једну годину, две, три, седам, осам, *уче*... како ће се картати, како ће распознавати кокоте боље од горих, како је по разним ресторанима и кафешантанима и, на послетку, како ће се узајамно оговарати! Наука је за њих излишна. Руска књижевност, друштво и живот промичу мимо њих не додирујући их „ни крајичком ризе своје". Ето какви се враћају ови красни синови у своју мајку отаџбину... У првом, чак и овлашном познанству, изазивају чудновате утиске — сличне онима када човек загризе натрулу, горку јабуку, па отпљуне с узвиком: пфуј, не ваља! — А таквих је — много...

Обична је појава, да непријатности брже падају у очи и остављају дубљи траг у сећању. Па и руско друштво, гледајући такве представнике, пролази мŷком поред изузетака, те према овим чудњацима суди у опште о Србима, заборављајући и превиђајући трећу малену групу српских студената. У овој су групи младићи заслужни сваког поштовања: марљиво се баве о науци, уче руски језик, проматрају руски живот. Често ћете их наћи као сараднике по руским новинама и солидним журналима. Али Бог зна колико је таквих...

Па ко је тому крив?

Криви сте, пре свију, ви који нам шаљете такве „избранике". Треба боље, много боље одабирати... Та ви имате пуно даровитих, енергичних и здравих природа... Ако многи од њих немају средстава да се на Западу образују, одаберите их пажљиво, па најбоље снаге пошљите у Русију за руске стипендисте: вратиће вам се као вредни радници који ће корисно и часно послужити отаџбини.

Криви су и они што их примају без избора: криво је Словенско Добротворно Друштво које додељује стипендије без нарочитог избора.

Руско друштво *може* помагати Словене, али само најбоље и најзаслужније међу њима!

А давати помоћ и поклоне сваком дошљаку који ни сам не зна за што се јавља, — није ништа друго него сипање воде у решето: смешно и некорисно, ако не и што друго...

Српска омладина у Петрограду не треба да живи само у свом уском кругу, задовољна својим дружинским састанцима и домаћим интригама: она треба да живи, треба да зна руски језик и руску литературу, да прати друштвени ток. Руска омладина, увек пријатељска, прићи ће тада у помоћ, а дружба с нашом омладином биће увек од користи Србима у Русији.

Тада ће и руско друштво друкчије гледати Србе, тада ће о њима онако мислити како Срби доиста заслужују. Тада ће и *Мали Рус* од свег срца „узети натраг своју реч"... а овако је та реч још вазда његово дубоко уверење!

Интересовање о Словенима расте у нас Руса из дана у дан. Младо руско колено већ заснива свесно-другарске

везе са Словенима. То интересовање мало по мало па ће постати општа особина.

Немају разлог они Срби који верују да Русе „не креће љубав братска и научни интерес, већ мотиви верске, најчешће политичке природе“. Такво мишљење није оправдано. На против, ми тврдимо, да је тај интерес најмање политички, већ интерес рођачки, интерес крвних веза . . .

Dixi! Ако и после овога ма ко верује, да је у праву бацити се на ме каменом, нека му је Богом просто, — али само часно и јавно, а не иза угла . . .

Василије Николајевић Кораљев.

Из наше слике

Јован Илић, *српски песник* (* 1823, † 12. марта 1901. г.) Широм српскога народа прохујала је тужна вест, да је Бáбô, Абиба стари Јово Илић променио светом. Није нам познат ни један српски лист који не ожали овај велики губитак. «Нова Искра», у овај мах, доноси само његов лик као допуну многобројним чланцима и биографијама што по његовој смрти изиђоше у српској штампи. — Вечан му помен!

Сеоски лола (сликао Л. Патаки). — Нема ваљда српског позоришног друштва које није представљало ову у нас тако омиљену мађарску игру *Сеоски лола*. Како он изгледа у свом завичају, у сеоској «биртији», представља ова слика угледног мађарског сликара Л. Патакија.

Кнез Милан М. Обреновић IV са својим ратним штабом у српско-турском рату 1876.—78. године. Ове године навршиће се двадесет и пет година од онога дана када је Србија почела рат за ослобођење и независност. 18. јуна 1876. год. повела је Србија рат, јер је тога дана потписана Кнежева прокламација, у којој су, између осталих, и ови редови: «Ми не полазимо у овај рат гоњени чувствима мржње и дивље освете, него проникнути неопходном потребом нашом и наше браће на истоку, потребом општег мира. Поносећи се лепим посланством просвете и слободе, које вам је божјим промислом на истоку поверено, ступајте поуздано и смело напред, подижући своје оружје само против оних који би вам на супрот стали. Прелазећи границу знајте, да ми остајемо верни начелу целокупности отоманске царевине, докле нас год отпор царске војске не би принудио да судбини оружја преламо исход наше свете ствари. Не заборављајте ни на један тренутак, да у пределима, у које идете, живе браћа ваша, која ће вас као своје избавитеље, раширеним рукама дочекати. Има тамо, истина, и таких, који су нам се вером одавна отуђили, али су и они, по крви и језику, права браћа наша . . . Ми не носимо собом преврат, ватру и опустошавање, но правду, ред и безбедност . . . Пођимо дакле напред, Моји дични јунаци, у име Свемогућега Бога, свима народима праведнога оца, пођимо у име правде, слободе и просвете!» — Каква је судбина пратила српски народ у оба рата са Турцима, познато је већ сваком. Али слободна и независна Србија, проширење дотадањих граница несумњиви су добици.

Наша слика представља кнеза Милана IV окружена ратним штабом. Тежња јој да је после 25 година изазове у српском народу успомене на ондашње тешке и одушевљене, тужне и радосне дане рата за ослобођење и независност.

Никола Михановић родио се 21. јануара 1845. год. од оца Пера у селу Долима код Дубровника. Као већина наших младића из Приморја, одаде се још у детињству на поморски живот, пратећи оца на његову бродићу, те је тако походио обале јадранског мора, Исток и јужну Русију. Кад му беше двадесетак година, укрца се као мрнар на једну енглеску лађу што је кретала пут Тихог Океана. Лађа сврну у Монтвидео, а Михановић, или што беше незадовољан животом на броду међу тућинима, или, ваљда, што је имао неко надахнуће да је доспео у земљу где ће моћи развити сву своју радиност поткрепљену челичном вољом, побеже с лађе без новаца, босоног и с једном одећом коју имаше на себи, да тражи срећу на крају.

Можда нико од безбројних усељеника није ступио на обале што их кваси огромна река Ла Плата сиромашнији и с мање пртљага него ли он, кога су после прозвали царем те реке. Пошто проведе кратко време у Монтевидеу, дође у Буенос Аирес. Баш у оно доба бешњаше рат међу тројним савезом (Бразил, Аргентина и Уругвај), где тргујући с војницима стече своје прво имање. —

По свршеном рату (1870.) поврати се у Буенос Аирес, где се опет даде на мрнарски живот, превозећи у мањим лађама путнике и трговину с *раде* на обалу. После уђе у службу једне поморске куће као *патрун* на разним парним бродићима, од којих касније најми два, *Буенос Аирес* и *Кети*, а најпослије их и купи својом приштедом.

То беше темељ његовој срећи. Већ год. 1878. његова радња толико напредоваше, да је купио још неколико нових бродова, а 1880. год. основа прву редовну линију до Баије Бланке, на југ, па мало касније опет другу до Колоније у Уругвајској Републици. Под његовом вештом и штедљивом управом, где се сам главом заузимао и бринуо за све, до најмањих ситница, његова главница растијаше и множаше се с дана на дан, тако да је до 1890. год. откупио велики број већих и мањих лађа, за које је разним власницима исплатио од прилике два милиона талира, а, сувише, и посаградио за свој рачун многе нове бродове.

Колико је требало напора, колико ли жилавости у борби са такмацима док се Михановић подигао до ове висине! Али ипак до сада беху све мање лађе, нарочито за слȕжбу у Буеносаирском пристану и за пренос трговине на рекама. Тек при крају 1895. год. купи Михановић велико енглеско друштво La Plateuse за 93.000 енглеских лира (од прилике 2,400.000 динара). Ово друштво бијаше установило линије на рекама Парани и Парагвају, којима Михановић даде јачег маха својом радиности и предузетним духом. У новој његовој флоти истицаху се нарочито парни бродови *Еоло* и *Венус*, најлепши што су игда сграђени за Јужну Америку. Узгред може се споменути да су их градили у Енглеској по плану нашега земљака Милоша Вукасовића из Боке Которске.

Поставши тако јединим господарем свега промета на рекама Парани и Парагвају, Михановић сврати свој бистри поглед на другу велику реку што се с онима слива у Ла Плату, на Уругвај. На овој реци бејаше велика утакмица између два поморска друштва, од којих слабије продаде се Михановићу у априлу 1899. год. за 40.000 енглеских лира, те он настави утакмицу с противним друштвом, *Mensajerias Fluviales*. Али није лако борити се с Михановићем, те и ово друштво подлеже, и он га откупи за 180.000 енглеских лира у септембру 1900. С новом куповином број бродова Г. Михановића нарасте на две стотине, половину, од прилике, једрених, а половину парних.

Михановић је дан данашњи највећи поморски власник не само у Јужној Америци, већ у читавом свету. Има друштава којима припада већи број лађа, али већега броја да су својина једнога самога човека нема. Он је при крају 19. века обновио у Јужној Америци славу старих Дубровчана, те у некадашњим колонијама старе Дубровачке пријатељице, Шпањолске, својим сјајним примером показао. да се у Дубровнику још није затро онај дух, који је с Михом Прцатом пронео по свим морима славну заставу Светога Влаха.

Међу његовим бродовима наћи ћете читаву номенклатуру из наше географије. Један се зове *Србија*, други *Цетиње*, трећи *Дубровник*, па *Босна*, па *Далмација*, па *Хрватска*, па *Крка*, па *Неретва*, па *Дунав*, и још безброј имена што мрнаре на њима, који су већином наши Приморци, подсећа на родни им крај.

Али он има још и једно огромно земљиште у Таку, коме је дао име *Далмација*, и више кућа, од којих је најлепша красни дворац у Белграну, близу Буенос Аиреса, где живи са својом породицом, две кћери и три сина. Два старија, Петар и Никола, већ су му поодавно вредни помоћници у радњи.

Михановић је човек још у пуној снази, висок, крупан, црномањаст, озбиљна али блага погледа. Стас му је усправан као у младића, а веома је мало поседео. Говори тихо и смишљено, особито радо својим језиком, којега није ни најмање заборавио, премда се од детињства бави у туђини; задржао је чак и чисти изговор Дубровачки. Он је генерални консул аустро-угарски у Буенос Аиресу, а ките му заслужне прси Леополдов ред и ред Гвоздене Круне, којима га је одликовао цесар аустријски, и ред за поморске заслуге, који му је поклонила шпањолска краљица.

Узмите само мапу Јужне Америке и погледајте на силни простор куда теку реке што сачињавају Рио де ла Плака. На свима тим рекама плове лађе с црвеном заставом, усред које бело М. На лађама момци из нашега Приморја разносе српски је-

зик, а често српска песма и звуци јаворових гусала разлежу се с њих по тихим водама Платиним или усред столетних шума тропских крајева.

То је заслуга Госп. Николе Михановића. Његов је живот узор радиности и предузетности, којим се може и сме подичити сав наш народ. Зато и «Нова Искра» износи данас пред своје читаоце његов лик, желећи му дуг живот и сваку срећу и напредак у будућем као и у досадашњем његову раду.

Н. Ш. Ц.

„Еоло“, (В. биографију Н. Михановића).

Шанац на Делиграду (1876—78.) — Поред крвавих бојева који се бише на Делиграду, овај је шанац, са низом других, био оно место где се прво прочита ратна прокламација, где се захориште први ратнички узвици и где војска прогласи дотадашњег Кнеза за српскога Краља.

Наши долазе! (слика из српско-турског рата 1876.—78. г.) — Фотографија, која је снимљена за време српско-турског рата, представља моменат, у којем неколико српских сељана устаника очекују српску војску која је непријатеља нагонила у бегство. *Наши долазе!* узвик је и њихове радости и њихове среће у коју једва што смеју веровати.

Одговор Запорошких Козака. (Сликао И. Рјепин). — Ова знаменита слика генијалног руског уметника позната је широм света по многобројним репродукцијама. Позната је и српским читаоцима, али из туђинских илустрованих листова. Ево је сада у *«Новој Искри»*.

Бије се љути бој! Турски Султан, узалуд гневан, ипак позива Козаке на предају, јер без тога никог неће поштедети. Позив је писан па треба и одговор да буде такав. Најоше ћату, окупише се око њега, па дај смишљај како ће му се одговорити. Договор је био брзо готов: *«Предаћемо се само онда кад седнеш на живог јежа иа га тако убијеш!»* Како се Запорошцима допао овај одговор, како мисле о њему и шта осећају — показује ова знаменита слика која је у власништву Њ. В. Руског Цара Николе II. —

Словенска гушчарица. (сликао Н. Машић). — Убави Јасеновац на Савској обали привукао је својом епском мирноћом сликареву пажњу. Каквих идила има у њему, показује ова Машићева лепа слика која је данас у власништву Загребачке Галерије Слика. —

Цар-Лазар се привољева царству небеском. (Сликао проф. Ст. Тодоровић). —

Мисли царе мисли свакојаке:
«Мили Боже, што ћу и како ћу?
«Коме ћу се привољети царству?
«Да или ћу царству небеском?
«Да или ћу царству земаљском?
«Ако ћу се привољети царству,
«Привољети царству земаљском,
«Земаљско је за мало царство
«А небеско у век и довека.»
Цар воледе царству небеском,
А него ли царству земаљском, . .

А када и главу положи за народ свој, подиже се у облацима, окружен анђелима, у царство небеско.

Тај моменат представља слика нашег уваженог сарадника Г. проф. Ст. Тодоровића.

Анђео у прочељу са десне стране указују на књигу повеснице коју је руком обухватио. Два анђела с леве стране представљају Тугу и Утеху. Анђео у црнини плаче над судбином несрећне Србије, а други, у белој одећи, теши га показујући му небо.

Овај рад Г. Тодоровића још није завршен; још је само нацрт за слику већих размера, коју је Г. Тодоровић почео радити. —

У групи анђела око самог Лазара, анђео са десне стране држи путир из кога се пред полазак на Косово причестила војска: левом држи Лазара. Остали анђели узносе Лазара к небу.

У дну слике види се несрећна земља опустошена и попаљена.

ХРОНИКА

Жртвник. — У књизи «Нешто о језику», коју је написао наш један од најбољих филолога, споменута је и ова реч «жртвник», али са замерком.

Штедећи ме, писац није споменуо моје име, него је казао само: «онај, који је ову реч употребио, заиста је мислио, да је жртвеник руска реч, те ју је хтео да посрби жртвником. Али се љуто преварио».

По што ни онда па ни до сада реч «жртвник» није употребио никоји други осим мене, то, наравно, да се тај приговор и тиче само мене, и — ја ево желим, у интересу саме те речи, да се браним и правдам.

Тај приговор, и ако је према мени био штедљив, он је према ствари био неуместан; јер није истина, да сам ја «заиста мислио» да је то реч руска, кад се у даљем говору вели, да су «наши стари» писали «жртвник», па сам и *ја* могао знати, да се пређе тако писало.

Што се пак у приговору каже, да се «писац љуто преварио» (ваљда што је мислио, да је реч руска) то ћемо видети, да ли сам се преварио.

Сад је 155 година, од кад је писана (не штампана) једна повећа књига (сад је у народној библиотеци), у којој стоји БОЖДСТВО, не БОЖЬСТВО нити позније БОЖЕСТВО. У тој је књизи и граматика, и синтакса, па и фразеологија, много лепша, чистија и правилнија, него у свима потоњима књигама све до 1850. И да је Вук, којом срећом, на ту књигу наишао био, ја држим, да би он о њој за цело водио рачуна.

Е из те књиге од године 1745. ја сам *узео* ту реч «жртвник».

Ја дакле нисам *мислио*, да је «жртвеник» реч *руска*, па је *ја* посрбљавао, него сам *нашао* реч *српску*, и у живот је *повратио*.

Дакле у томе нисам се преварио *ја*.

Да ли је пак тај налазак и повратак *добар*, то тек да видимо.

Писац књиге «Нешто о језику» води ову реч овако:

«Реч жртвеник гласи у словенском жрътвьник (ја бих рекао, да се ово ь изговарало као **а**, или бар као **е**, а не, како писац приговора вели, да се у *тој* речи, и само у њој, ь није

изговарало). Овај супстантив долази од адјектива жрътвьнь, а овај адјектив од супстантива жрътва.»

Даље писац није ишао, те нам није ни изнео *глагол*, од кога је жрътвл постала.

Мислило се, ваљда, да глагола, који би био *корен* свима осталим речма, и нема.

Али у поменутој старој књизи налази се тај глагол, и написан је жрети. Ну, ако узмемо на око factum од те *радње*, а који се зове жрътвл, онда је ваљда тај глагол био жръти, па се у *променама* мешао са обликом жрети, у помоћ узетим, онако исто, као што бива са мръти и мрети.

Од жръти правилно би било жрътац; ну како је генитив овде жрътца, по еуфонији жръца, то се у номинатив вратило са изгубљеним **т** само жръц, а то исто вреди и за облик жрети, жретац, жретца, жреца — жрец. Сетимо се, да од колац, генитив колца — коца често се чује повраћен номинатив коц (Браничево).

Дакле од *жрти* постала *жртва;* од *жртва* је генитив множине *жртава*, а од овог постало жртаван и *жртавник*,

Примедба. У нашем језику постоји usus (ако то није regula) да се *извесни* придеви праве од *генитива множине*. На прилику не каже се *небан* од небо, него *небесан* од небеса; тако исто и *телесан* од телеса, *срдачан* од срдаца (срчан је друго) *земаљски* од земаља (земљан је друго), па тако и *млетачки* од Млетака, *макачки* од Макаца, *врмачки* од Врмаца... Овамо иде и *гатачки* од Гацко (поље), *плеваљски* од Плевље... У поменутој књизи од 1745. (у којој, буди узгред речено, има и писме **j**) има и *божаставни* место сада начињеног божаствени. —

Ово је дакле био *природан* развитак те речи, и тако се и *писало* пре 155 година. Ну људи од пера тада су у нас све више нестајали, па се на скоро сасвим истајали. У то се јављају Русомани Терлајић, Соларић и други. и — враћају језик (у књизи) за коју стотину година назад, па и то *страпутицом*. Али при почетку, што но реч јуче завршеног века, појављује се један сељак, и труди се, да *говорним* језиком (наравно оним дијалектом, који је *он* знао) истисне из књиге тај нови хибридовани језик «књижевни».

Тај сељак био је Вук.

Наравно, сви «људи од науке», који су «познавали правила и законе језика» (да Боме оног *њиховог* језика) одмах су и сложно устали против Вука и против његовог «профанисања» науке и језика, — онако исто, као што и *данас* раде дипломисани учевници (и псевдознаци) при свакој новјни науке и у науци, ако та новјна не иде у *њихов* калуп.

Ову тежњу Вукову «да се и пише како се говори», видимо ми и пре Вука и код Доситија; али Доситије није знао говорни језик српски чисто, и зато је Вук остао као *први* у томе.

За Вукову штаку ухватио се прво Даничић, ну — поред све његове величине на томе пољу, време ће показати, да ли је он постао Тукидидом према Хиродоту. —

Уз приговор свој писац, кога ја много ценим и много поштујем, да би доказао како је «жртвеник» *правилно*, а «жртавник» није, навео је за углед клетва, клетвен. *клетвеник*, и служба, службен, *службеник*,

Лепо! Ја то примам; али — овде је само *облик* а не и *значај* речи! Интересантно, да наши «филолози» пазе увек *само* на *облик*, а не и на *значај* речи! Мени је пак требала била *језгра* а не *љуска*, и, према *тој* мојој потреби, ја и после оног «филолошког» аналисања остајем при своме.

Јер, шта *значи* «клетвеник»? Да ли значи онога, *који куне*, или онога *кога куну*?

У народу речи «клетвеник» није било, па је нема ни у речнику Вукову; она је дакле позњијег постанка, и, узимајући на ум *значај* адјектива «клетвен» (у речнику Вукову) значила би онога кога куну.

Ну ма шта «клетвеник» да значи, при оцени *моје* речи мора се обзирати и још на по нешто.

Глагол, који ту *радњу* казује, није сад већ постојао онакав, какав је постојао онда, кад се та радња *радила*, дакле није било ни *жрти*, ни *жрети*, него неки *нови*, по *невољи* а по *незнању* скован, управо склепан «жртвовати» (по чијој аналогији било би и «жетвовати» да је «жети» заборављено).

Досадањи «жртвеник» према аналогији «клетвеник» значио би овна или вола, *кога* жру (који је жртва); а по аналогији «службеник» значио би свећеника, *који* жре (као и «клеветник» што је онај који клевета, — ма да речи «клевета» у речнику Вукову нема).

А то није све једно.

За «службеник» истина је, да се не каже «службеник» (како поштовани писац мени наводи); али је и то истина, да се *сирава, на којој се служи*, каже «*служавник*». (Овде је **в** узето место **б** због тога да се избегне лоша шала, као што се каже и «крзница» место «крсница»). А ја и не говорим о *лицу* које жртву приноси, него о *сирави* на којој се то чини.

Према овоме пак ја нисам «жртвеник» «заменио» «жртавником».

Ја се служим и речју «жрети» а не «жртвовати». Према *тој* мојој речи, која *радњу* казује, правилно би било казати и «жрц» (тако је у оној књизи) или «жртац», од глагола «жрти» место «жрец» (или правилније «жратац» од «жрети»). Али при овој *радњи*, при којој се њен factum каже «жртва», има и *ствар* једна, на *којој* се то ради. То је altarium. Па како је мени требао баш altarium, ја, кад сам у тој књизи тако нашао, одмах сам и усвојио «жртавник».

Ако је некада тај глагол био «жрети» а не «жрти», онда је factum те радње са свим правилно «жретва», онако исто као и «жетва» од жети, «жњетва» од жњети, и «клетва» од клети, — па кашње тек *иремештајем* постало «жртва» (као *Габрово* од Грабово, *селдање* од седлање, *калаура* од караула, па и *клачити* од калчити (кречити, Kalk-креч)

Мени се чини, да овде «жрти» и «жрети» стоје једно спрам другог онако исто, као и «мрти» и «мрети»; па као год што је и за «мрти» и за «мрети» — *мрем*, тако ће бити и за «жрти» и за «жрети» — *жрем*. Прави је корен «жр». Ово се види и по другима речма. На прилику жрвањ, жрвњање, жрвњати, па и *жрнати* и *жрно*.

Примедба. У речнику Вукову имају речи жрвањ, жрвњање и жрвњати, а жрнати и жрно нема. Ну, што је главније. *жрвањ* записано да значи Handmühle, што није. Жрвањ је камен «воденични», и пошто их је увек два, каже се доњи и горњи жрвањ. Ако је та справа за млевење у *маломе*, за потребу ситнију у самој кући, као што и постоји, али нарочито за сô, она се ипак не зове «жрвањ», него је и она, као и у великој млини, састављена од *два камена*: «горњи и доњи жрвањ», те је с тога и тешка, и нико је не би могао звати «ручна». Справа дакле за *у руку*, коју заиста Немац и зове Handmühle, позната је била до скора само код Срба у Угарској, али је они не зову «жрвањ», него «жрно» и глагол «жрнати». —

Кад се пак «жрвањ» по свом значају, и «жрти» (или «жрети») доведу у сугласицу, онда — јасно излази, да је «жртва» у Словена била *вегетабилна* (сетите се свечарског и Божићњег колача), а то ће даље рећи, да су Словени од искона народ *иољорадни*, не *сточарски*.

Ово је узгредна добит од «жртавника».

Драгашевић

* Матица Српска решила је да се распише награда за *Прегледни садржај свију књижевних листова српских у XIX веку*. Књижевно Одељење Српске Матице одредиће тему по којој ваља израдити тај *Прегледни садржај*. —

* Професор Милан Недељковић израдио је литерарну студију *Наша савремена лепа књижевност*, коју је Матица Српска примила за свој *Летопис*.

* Српска Академска Омладина у Петрограду одржала је 11. марта у сали Словенског Добротворног Друштва седницу у част † Светозару Милетићу и † Марку Миљанову. Студенат М. Спасојевић говорио је о Милетићу а М. Цемовић о Миљанову.

* Ту скоро изашао је у Франкфурском листу «Allgemeiner Anzeiger für Druckereien» чланак под натписом *Прва државна штампарија*. Доносећи језгру из предавања Др. Л Томановића *О Ободско-Цетињској штампарији* (држано о петстогодишњици Гутембергову у Мајнцу) разлаже писац о факту да је Црна Гора прва имала *државну* штампарију. —

* На прошлом годишњем збору Словенског Добротворног Дру-штва у Кијеву говорио је Србин студенат Д. У. Јанковић *О међународном положају Босне и Херцеговине.*

* Одбор за издавање Вукових дела дао је у штампу трећи свезак треће књиге Вукових *граматичких и полемичких списа.*

* Г. Радован Коштутић штампа, као читанку уз раније израђену граматику, *Огледе књижевног језика пољског.*

* Др. Јован Цвијић дао је у штампу свој рад *Прерлед географскв и етнографске литературе Балканског Полуострва.*

* Чупићева задужбина штампа као своје засебно издање *Додатак Поменику знаменитих људи у српскога народа* што га је израдио Г. М. Ђ. Милићевић.

* Српска Књижевна Задруга наставља и ове године засебна издања, те ће за кратко време дати другу књигу Змајевих песама под натписом *Чика Јова српској омладини.*

* Г. Фрања Елезовић, професор у Вуковој Гимназији, спремио је за школске потребе издање Виргилијеве *Енеиде* са потребним коментарима. Издање ће за најкраће време бити готово.

* Из разних листова одштампавају се ови радови: *Принцини нове геометрије* (проф. К. Стојановић), *Грађа за историју српске цркве* (Прота Алекса Илић), *Црте из науке о језику* (проф Сима Н. Томић).

* Раније објављени *Стари српски записи и натписи* (I књ.) што их је прикупила наша Академија Наука, већ су у штампи и за кратко време биће у читалаца,

* На Цетињу је отпочео сликарски рад Г. Михајило Врбица који је први Црногорац с академском спремом. Г. Врбица свршио је Московску Сликарску Академију која га је наградила двема сребрним медаљама.

* Слушаоци Техничког Факултета у Београдској Великој Школи основали су Техничко Друштво ради међусобног обавештавања и усавршавања у техничким наукама. Једна је од главних намера *израда и умножавање важнијих конструктивних дстаља* како би чланови у току времена могли имати повећу и одабранију збирку цртежа из разних грана техничких наука. Друштву је председник Г. проф. Никола И. Стаменковић.

* У прошлом броју објавили смо да је на немачком језику изашао први свезак опсежног рада Г. Б. Никашиновића о Босни и Херцеговини. Уредништво родољубног листа «Србин» почело је од свог 11. броја доносити као бесплатни додатак по један табак овог дела у српском преводу. Наслов је преводу *Босна и Херцеговина иод Аустроугарском.* Превода ће бити до 12 штампаних табака.

* Г. Димитрије Ј Соколовић, учитељ, јавља да ће до краја овог месеца бити готова књига *Пушољци* коју је намењо српској деци.

* *Quo vadis . . ,?* чувени роман прослављеног пољског књи жевника Хенриха Сјенкјевича почео је излазити у Београдском политичком листу *Законитост.*

* У 143. књизи *Rada Jugoslovenske Akademije* штампана су, између осталог, и четири српска научна прилога. То су: 1. *Једно питање из теорије функција са двема независно променљивим количинама*; 2. *Трансцендентне трансформације алгебарских једначина* (оба од Др. Мих. Петровића), 3. *О редовима једногранх функција* и 4, *О ифафијанима* (оба од Др. Богдана Гавриловића).

* У 4. и 5. свеску Бечког «*Oesterreichisch-Ungarische Revue*» (уредник А. *Mayer-Wyde* штампао је Др. Мориц фон Ландвер-Прагенау свој *Прилог о етнографији српско-хрватског народа.* Не прочитасмо га, те не можемо о њему ништа опширније рећи. Овим само обраћамо пажњу српских етнографа на овај туђински рад о Србима.

* У великом немачком делу (што га заснова пок. аустријски престолонаследник Рудолф) «*Die oestereichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*» изашао је у одсеку о Босни и Херцеговини (391.—412.стр) чланак Косте Хермана о старој босанској књижевности. И ако је ово била згодна прилика, јер је реч о *старој* књижевности, да се непристрасно пише, ипак се Г. Херман није могао уздржати да не искаже своје и сувише добро познате симпатије

Теорија књижевности. (Стилистика, Реторика, Поетика). За више разреде средњих школа у Краљевини Србији израдио П. П. Ђорђевић. (Ново, потпуно, издање). Београд, издање и штампа Државне Штампарије, 1901, В. 8⁰, стр. XIII + 172. Цена 2 динара.

Књиге Матице Српске. Број 1. **Живот Дра. Јована Суботића.** (Автобиографија). Први део: *Идила.* У Новом Саду. Издање Матице Српске. 1901. В. 8⁰, стр. 158. Цена 1 круна и 50 пот.

Сиоменик Јована Гавриловића (књига IV): **Посебна педагогика.** Са нарочитим обзиром на гимназијску методологију написао *Др. Војислав Бакић,* професор Велике Школе. — У Београду, штампано у Државној Штампарији, 1901. (XXII издање Учитељског Удружења). 8⁰, стр VI + 238. Цена 3 динара (круне).

Пропорција у историји. Написао *Божо Кнежевић.* Штампано о трошку фонда Димитрија Николића — Беље. Београд, штампано у Краљевско-Српској Државној Штампарији, 1901.— В. 8⁰, стр. 384. Цена 4 динара.

Књижевни радови изабраног Скопљанског Митрополита Архимандрита Фирмилијана. Књига пета **Догматичко богословље.** (Лекције). Први део. Сремски Карловци. Српска Манастирска штампарија, 1900. 8⁰, стр. 208. Цена 1 дин, 20 п. д. (или 1 круна 20 ф.). — *Књига шеста:* **Догматичко богословље** (Лекције). Други део. Сремски Карловци, 1900. 8⁰, страна 199. Цена 1 дин. 20 п. д. (или 1 круна 20 ф.). — *Књига седма:* **Библијско-пастирски део.** — Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1901, 8⁰, стр. 253. Цена 2 динара или 2 круне.

Крв и умир код Срба и Арнаута. Етнографска студија *Др. С. Тројановића и М. Гајића.* (Оштампано из «Кола») Београд, Штампарија Петра Ћурчића, 1901. В. 8⁰, стр. 27. Цена?

Забавник Српске Књижевне Задруге. **Рат и мир.** Написао *гроф Лав Н. Толстој.* Превео с руског *Милован Ђ. Глишић.* Књига III. Београд, штампано у Државној Штампарији, 1900. 8⁰, стр. 474. Цена 3 динара.

Косово — Таково и Обреновић. Написао *Јова Костић.* Пожаревац, штампано у штампарији Ђорђа Наумовића, 1900. В. 8⁰, стр, 13. Цена 20 п. д.

О уџбеницима за наше основне школе и ко да предаје науку о вери у српским основним школама. Две расправе. Написао *Љубомир Лотић.* У Новом Саду, Српска Штампарија Дра Св. Милетића, 1901. 8⁰, стр. 109. Цена 40 новчића.

Је ли забрањено празновати Ускрс са јеврејском Пасхом? од *Максима Триковића,* професора у гимназији Краља Александра I. (Оштампано из «Гласника православне цркве»). Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8⁰, стр. 27, Цена?

Српска уметност. Поклич српском народу. *Др. М. В. Васић.* Прештампано из «Бранкова Кола». У Срем. Карловцима, Српска Манастирска Штампарија, 1901. 8⁰, стр. 33. Цена?

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић* Краљевско-Српска Државна Штампарија

Број 5. Београд, маја 1901. године Година III.

Нова Искра

Гул-Марикина прикажња

ПРИПОВЕТКА

написала

Јелена Јов. Димитријевића

(свршетак)

V

А један дан... Седела сам у таткови ми читаву недељу сас Миту. И Мита туј спијеше, одотле идеше на дућан, и па туј дојде на вечеру; а ручак му се носеше одовде сваки пут кад год смо у таткови ми на гости.

Један дан, прокашља се татко пред сокакња врата. Неје имаја адет да чука у врата више но салте један пут, а к'д виће чује л'лане ели папуче кроз обор, иде ники да му отвори, он узне та се прокашље: салте да не питујемо који је, но једнаг да отворимо. Један дан баш пред икиндију прокашља се, а ја отрча да отворим. Улезе а не ме погледа. Познава се што ништо има, зацрвенеја се у лице.

— Дај ми, вика, аџике, онај други појас.

Нана излеже.

— Измн ми, вика, Зојке, (снаје му) јеменије. Станија сам сас једну нигде у каљиште.

Снаја отрча.

— Донеси ми, вика, Маријо, онај фес што си је у голему собу на кал'п.

И ја отрча.

Мрвка, па нана ми виће држи појас а татко се обрће, опасује се. Ја сам донела фес и турила сам га на један јестак на миндерлак. Снаја му измила јеменије, и намести ги за обување у собу на орозан. У таткови ми беше измећарка дајма. ама за што: да помогне нане око готвење, око месење леб, прање чемашир; а метење и судови тој си је било моје и снајино. Татка пак сви слушашемо; а чим дојде дом', Бошке, оно си је у кућу никако другојаче — познава се што је туј домаћин.

Спраји се па отиде. — „Куде ли ће? и што ли му је?“ зборимо и поглеђујемо се; а тике отутке та пред сокакња врата три пут: чук! чук! чук!

— Чича-Коле! — и отрча та отвори.

ВАЦЛАВ БРОЖИК, ЧЕШКИ СЛИКАР.

И тај Чича-Коле, брат од чичу татку ми, неје чукаја у врата, но сас бастун у калдрму трипут. А ники неје могаја како он. Никако: чук... чук... чук... И бата-Сотир толико пут та у калдрму сас бастун, и па један ми брат од чичу; ђаволи, правешеју максуз такој, е га би ја помислела што божном чука чича-Коле. Ама ништо, несу умејали како он, јербо кад отрчим да отворим, ја при врата: „Кој чука?“ А кад се гласу и ја отворим, њим ги мука што несу могали да ме преварају. Чича-Коле неје чукаја у калдрму што га мрзеше да одговара, јербо је зборљив, зборљив, но салте од чукање на врата да не фатимо мерак кој' ли је; знаш, турско време беше.

Улезе. Фес му баш до уши, како сваки пут; од напред му цубе подугачко но од натраг, на грбину му се подигло; оди кроз обор, питује што работимо и све сас бастун: чук, чук...

Пољуби га у руку и нана, јербо је до татка млого постарej. Стар јако беше.

Чини здраво живо сас нас, па једнаг:

— Отиде ли аџија, аџике?

— Отиде, афендаћ,[1] ама не знам куде.

— Неси питала? Ни па он каза?! Ej, звер! Ej Турчин! Да је отишеја за нику малечку работу, ајде, ама овој си је големо, дибоко.

— Аман, афендаћ! Што има? — пита нана и узе да се тресе.

— Што? Да ми прошћава твоје лице, аџике, онај могарац, Ђоша, отишеја у Господина та му рекнуја да у ники недељски ели добар дан прокуне аџију у цркву пред сав народ.

Тике туј јадна нана:

— У, туго! У, леле! У, Бошке! У! У! У! — и седе на миндерлак не гледајући што је чича-Коле на ноге. — Туго! Туго! Заш' с'г да иде у Господина к'да све прође? Туго! У! У! У! — збори, клати се и тури руке под ложичку. —

— Заш'? Што ће му Димитрије умре, за тој. Фатило си момче тропљику[2] за нашу Марику...

А јаа! Дори узе да вијем... Забраји што имам мужа...

— Куде ће па он да може сас девојче на Кршено Чело? Какав је Кршено Чело, такво му је и девојче: Шопови, Бугари; а Димитрије је асли Ништија — бата!... За нашу ће си Марику умре, с'в народ казује...

— Аман, афендаћ, немој више! Зар не видиш што ће ми се девојче утепа... А ја истина туцам се и вијем.

Чича-Коле пак, дете, ништо друго; што у чаршију чује, све ће си при жене прикаже, н' уме ништо да сакута!... Јако стар беше... Па и овај дан такој. Таман ми се огањ у срце беше сас пепел прекрија, а чича-Коле га раздува та мани се. А нана пак од овај абер дори се разболе, и одеше по кућу како шашава. —

К'да ми татко чу што направи Ђоша, једнаг отрча у Господина, даде му паре више колико му даде и рече: да прокуне онога који је крив, не помињајући никога. Господин пак беше Грк, та поган за пару, мани се; Ђоша му попре рекнуја, а он прокле онакој како му мој татко рече.

И што би? У нашу кућу ништо. На Ђошу се, долеко било одовде, кућа затвори, затре му се, долеко било од свакога, све до корен. Тој си је било Господиново проклесто у цркву, неје ништо мало. Пишин му умре... ама он неје умреја од Господиново проклесто, но од дертови за мене... за мене си фати тропљику и умре Димитрије... Истина неје умреја једнаг, но гоца ми ти прође, ама пак за мене умре... Но се салте чудим како ја од онол'ки жал не умре... Зар што ми јако добро при Миту беше... Другар добар, свекрва добра, з'лве... А, лелке, туго! Димитрије си један умре, а салте се један пут сас њега срето... Болан, болан, једва идеше; срете ме кад идешем са свекрву ми у таткови, па ме гледа, и ја у њигови очи погледа и тике ми застаде ништо у груди, запти ме, не могу да дијам, не могу да си душу повратим... У! Чувај Бог од такву муку свакога!...

А к'да чу што је умреја, а ја дањом како камен, а ноћом, к'д Мита спије, плачем, плачем... Ама нећу више за тој. Три дана да зборим па не би могала дертови ми да кажем; а да сам писмена:

Што је гора, да је лис' артија,
Што је вода, да је мурићена —
Па не би могала јади да испишем.

И још на кога се од Господиново проклесто познаде, ћеш се зачудиш. Ете, на кир-Тодорчу, знаш, на онога кир-Тодорчу што ме мене мрзеше на њега? Умре му девојче, Агна, убава како ружица, како љубичица; и млоги му жал још дође на главу... А онаг сам чула што *све оној* тај кир-Тодорча направи; јербо при татка ми је зборија лошо за Ђошу, при Ђошу пак за мојега татка. Зборија што ће си он, Ђоша при тол'ки свој мал, при дуњани, при куће, при лојза, од својега пријетеља Цинцарина бидне пред Ништије у посмешу: и за чеиз, и за снајине аљине, и за једно друго. Ђоша пак, поган, мислејећи да ми је татко истина како Цинцарин, та неће заради на зета му мал да растура свадбу ни за ништо јако големо, а никмоли за ћирит и лук, узеја да га за инат мрвке расрди и пред Ништије попре посмеши. Ама татко ми, видела си, не беше Цинцарин, но асли Ништија — те не теја да трпи маскаре. А заш' је пак кир-Тодорча лагаја? Е га би се пријетељи скарали и докарали да се свадба растури, та да си туј удаде, куде је и мал, и момче и добро и убаво, за Ђошиног сина Димитрија да си удаде он своје девојче, Агну, што беше онаг стасала за удавање, како петровка јабука око Петров дан за ручање. Ама он једно, к'смет друго: Кршено га Чело претече. А било ли је овој истина, не знам, тике мене ме беше жал за њигову Агну, ако сам *овој* чула. Истина несам чула ни од татка ни од мајку, но од жене, ама па ми прилега да неје л'жа... Неје. Јербо заш' ме пишин онол'ко на њега мрзеше.

А за Димитрија ме беше јако жал, дор нема дете, а т'г... Сас Митин милос' сам се салте замајувала, а прокај дете узе да си забараљам мој севда, да не мислим све за њег'... Дете! Има мушко чедо, убаво, красно, да се прекине човек за њега, за приказ... Има дете сас модри очи, две ми очи, модри!... Бело, убаво... Друго си је човек, друго чедо. Од чедо ништо на свет поблаго, ни па поголем милос'... Како с'г да га њега гледам!... А један дан, како да је било јучерке, такој ми је овој у памет. Пролет. Велики пости. Чедо ми је Сотир од пе' шес'... рамно шес' месеца имаше. Слунце греје, греје, па дори прежижа, та обрнуле спрема њега бабе грбине; дрвеће исцавтело, па како да је по бадем, шефтелије, црешње и сливе, што се по башчу и па по обор на редови белеју, пало иње; мислеја би човек да си је иње, да се не зеленеје по обор млада травка како зелена черга; а по траву белеше се цвеће од бадем, што је више прецавтело и опало, па ти приличе како да су по туј зелену чергу бели цветови, ткајени на прсти. А зумбул пред кућу, око голему ћошку куде седешем тај дан сас комшике, сас нану ми и з'лву девојче, исцавтеја, исцавтеја, а који је пак катмер, њигове су луле посрнуле исто како цветови на шарош-каранфил. А ветар ете ти га тике та на ма' на ма'; ветар меришљав, од пролет, што га Турци викају *бе'ар*, дуне, ама кол'ко? Како да ти од нигде долети сокол па тике сас крила — једанпут. Дуне, а ти отвориш уста да ти улегне у душу мирис од цвеће на дрвеће и од зумбул, измешано, што ти од њег' дојде дори тужно на срце. Ветар дуне а разлету се бели цветови што су прецавтели, и падају по ћошку куде сам ја сас комшике, нану ми, з'лву девојче, сас дете, пада по наше косе, шамије; а оној моје модроокасто, Сотираћ, гледа цвећеи радује се, шири рукичке како да иска да га фати, а к'да га закусне ветар, он не се заплаче, но се смеје, смеје, како да га ники тугичка. Убаво време, убаво. Пролет. Работу виће у њиве и у лојза. И свекрва ми од собајле у башчу: садила арпацик и бели лук, сејала ћеревиз и магданос[3] и пазила да ни Миле Кршена Грбина

[1] Ефендаки, господичић.

[2] Јектика.

[3] Целер и першун.

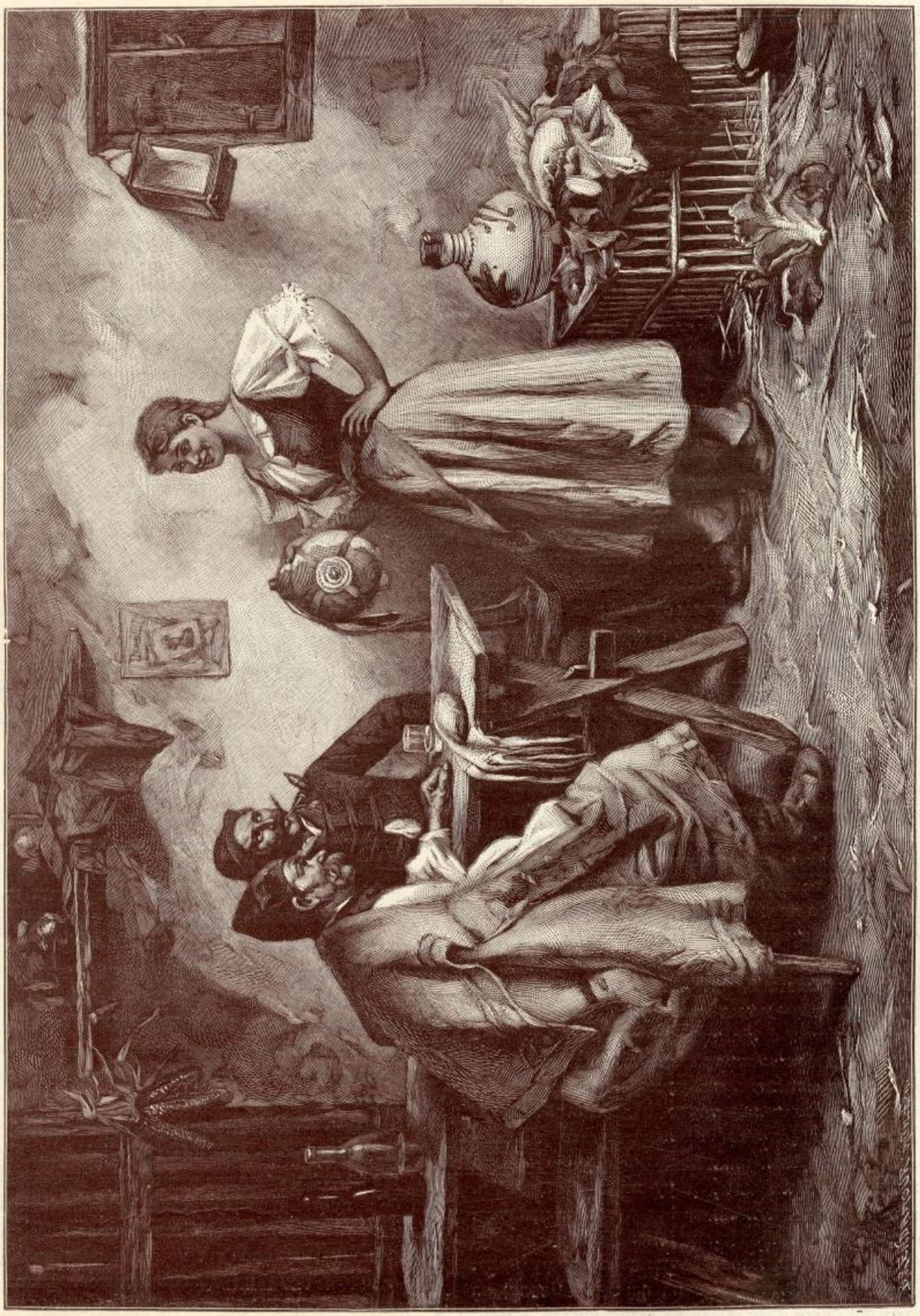

У СЕОСКОЈ КРЧМИ.

J. PEBEC.

(он ни лозу резаше) убаво осмалаци ореже. Орезаја ги, а з'лва ми девојче врзала шишики да си у њија капљу слузе од лозу, та да си је за косу и њума и мене. Једнаг по ручак. Слунце, слунце. Развикали се пред кућу по сливе врапци. Развикале се кокошке, носу, а нам ни мило што ће си имамо за мастење и шарање за Велигдан све тазе... Гугутке стале на сепетке, што су под чандије над ћошку куд седешемо, па се спрема слунце пипају и викају гугууу-тȍ! гугууу-тȍ!... „Један, две, три...“ бројимо, па кад избројимо повише од седом, а нам ни мило, што се неће време промени, што ће си бидне убаво кад идемо на Панталеј да се причестимо... По ћошку аср'а, па озгор килим, наокол јестаци, а жене поседале на шарена шиљтета, старке испружиле ноге а обрнуле грбину спрема слунце; младе седу како на младе приличе, а све работу, грабу, која кошуљу, која чарапе, на домаћина, на сина, на дете, на сам' себе; ника граби за причес', а куде су се виће причестили, за Велиг-дан. Из комшилак чује се разбој ели мотање цевке: грабу да свршу ткање, та да неје разбој у собу преко Велиг-дан... Сви работу и грабу, па и ја. Ја пак на првенче ми, тога Сотираћа спраљашем кошуљку. Баба му (таткова мајка) одсекла за кошуљку од најголему трубу, неначету, а тетка му гу, сестра таткова, сашила; с'га пак прајимо гу од црвену свилу пупке[4] около шију и око рукави. У мене је један рукав, у тетку му други, па грабимо која ће попре. И аљинке смо му спрајили, доламицу; и купија му татко у Васка Стамболију капу калаплију[5], од зелену кадифу па сас злато везену, како на турски деца; и купија му п'т'чке,[6] црвене па сас зелени пушћулчики. Друга му пак баба (моја нана) плетеше чарапке: од белу пређу, турану на сумпор; а јурнек си је за прсти и пете узела од онуја стринка-Таску, убав јурнек, мани се, на наглавчики нашарани девојчики, а око ногу гугучики. Грабимо и радујемо се што ће га обучемо, и што ће га носимо и њег' на Благовес' на Панталеј — да га причестимо: мило не што ће си је од Благовес' и он баш крисјанин... Он, туго! мој Сотираћ, модроок, с црне трепке, дугачке, густе, што приличешеју на замршен ибришим. Сас трепке се беше фрљило на татка му. Сотираћ, бел, убав, да се прекине човек за њега, за приказ: седи при бабине му ноге; на њега су си једне басмене шалварке, горе је на мактицу, па врз мактицу јелече, на главу му криво капче, кому је на средину, куде је сас конац убрано, пулче,[7] а око тој пулче врзан конац, а на конац што ти неје: две три рупице од пофрљано решето, модро ђозбунџуче[8] како шапица, донето од аџилак, па на њега залепен ладен,[9] и од гуску тртка — да ни га не урочу... Задевају га онеја жене, а он се салте смеје, две ми очи никад не плачеше. На татка се фрљило кротко, на бабу, таткову му мајку, модроокасто, а на другу бабу, моју нану, малечко. Беше никако дете кратачко, кратачко, а дебело. Узела та га задева боба-Настасија, што је модроок, што је малечак; а нана гу пак приказа што је татко зборија и како је наодија приготке на бећари к'д су ме мене тражили. Све гу каза, и за модроокасти, и за ћосави, и за малечки, тике 'ете ти га отутке татко. Остаји јеменије пред ћошку, и уоди, а ми сви на ноге, младе комшике љубу му руку, старе: — „Ш' чиниш, аџијо?“ Он на њи: — „Сполај на Господа!“ такој ни беше адет. Седе на једно шиљте и прекрсти ноге, па једнаг узе унуче му и поче сас њега: — „Дедин Краљевић Марко! Што ми работи дедин јунак, дедино мушко?“ — збори, ћеф му је што је мушко. — „Сотираћ ће си је, вика, јунак како Краљевић Марко. Не ли дедино мушко? Ако неје к'смет да бидне попре, оно ће се, вика, ти, чедо, тепаш сас наши диндушмани; ћеш се, вика, дедин, дигнеш сас Нишлије спротив овија зулумћари; па ће си дојде Србија; па ће си је Ниш како што си је бија пишин, ееej к'д беше цар-Душан; па ће си на цркву звона бију... А, туго! Салте да дочекам да бидне Ниш Србија Слободија; салте, вика, да улегнем у нишевачку цркву једанпут к'д звона бију, па ако ћу једнаг да умрем. За ништо ти, бре моје унученце, бре дедино кученце, несам жудан, ни за ручање, ни за пијење, ни за мâл, ни за паре, ни за аљине, ни за милос', ни пак за пријетељи: салте сам ти, деткино, жудан за — слободију. А ако умрем, а не дочекам да чујем звона на нишевачку цркву, ја ћу си, бре унученце, отиднем на онај свет сас отклопене очи: заради тај голем жалос' неће ми се може заклопу.“ Он збори, а нама од њигово зборење ударише слузе на очи, и њему си се тике притресе брада; а Сотираћ не се смеје, но како голупче гуче, како да разбира што му деда збори, па му сас гукање на њигови речови одговара. К'д опази што смо се сви ражалили, татко обрну друго: узе да збори кол'ко си му је унуче благо, кол'ко убаво, што ће се бидне к'да порасне висок како селвија. Тике туј онај боба-Настасија:

— Јес' па, селвија. Ја га какав је малечак па дебел. Не ли познаваш, аџијо, што ће ти унуче бидне исто како чутура за туцање кафу.

Татко се пак не сећаше заш' га задева боба-Настасија, та вика.

— Неје, Настасијо. Малечки па дебели несу чутуре за туцање кафу, но гумасти шимшири.

А оваја па се задева (јербо врс' му је била):

— А како те тебе, аџијо, може да бидне мило за тој твоје унуче, к'да је модроокасто?... ȳ! што ме мрзи на модри очи!

— Мене ме па, мори Настасијо, мило, јако ме мило.

— Модра си је боја, ете, аџијо, за фустани, не за очи.

Туј се татко сети што је нана казала за *оној*, и узе та се насмеја из с'в глас, па вика:

— Неје, мори Настасијо, преварала си се, јербо за фустани је црвена боја, па зелена, па жута, па ђувезлија, па морава, па пембе, а модра си је салте за зумбул и за — очи. Туј ћаше да пољуби унуче му у око, па се тике сети што не ваља, та се трже.

— А ако ти бидне унук ћосав, та к'да остареје оно како да се обукла у чешире баба? Што ћемо онаг, аџијо?

Жене се присмејаше и узеше да гу бутају, да ћути, нана пак салте сас очи на њума, а татко не се расрди но се па насмеја и вика

— Е, ништо, Настасијо: за тој ме баш ич неје стра'. Јербо сас бој и сас очи фрљија се на бабе, а за ћосаво нема на кога да се фрљи: покојному Ђуре Сотираћевому, деда бе'у мустаћи ееej! у мене, да прошћаваш, ја кол'ки су (туј се уфати за мустаћи и закачи ги поза уши), у татка ће му бидну исти овол'ки, не ли почеја виће да ги уврћује а јоште нема ни дваес' године... Што има јоште, Настасијо?

— Нема више ништо, аџијо.

— Е не ли нема, ја би ти с'га прикрајке ништо казаја; казаја би ти ништо салте да не постиш, ама не ли је посно, оно... бели лук ти у очи. Па не ми се задевај више око дете, око дединога Краљевића Марка. А боба-

[4] Мемице. [5] Облика као калуп за фес. [6] Патице. [7] Мало пуце. [8] Ђинђуха што штити одурока. [9] Некаква црна смола, опет од урока.

Настасија, татку ми за инат, погледа у Сотирања, па викну:

— Модрооката Евдокијооо!

— Ааа! С'г ћу, с'г, — гласи ми се свекрва из мутвак, мислејући што њума вика (њума си је било име Евдокија), а ми сви та у смејање. Боба-Настасија пак:

— Ама, вика, зар Евдокија неје у башчу? Гласи се из мутвак... Што работи там'?!... Тике свекрва ми ете ти гу: рукави гу по дигнути, на њума су чисте шалваре, ако је у башчу од собајле работила; обедве гу руке пуне; у једну тепсија пуна сас пуцке,[10] што ти се виду како цвеће од дрвеће, у другу руку оканица сас вино, црвено како божур... А, туго! Ручање, пијење, смејање, зборење — дори при вечер...

Такој си у нас Ништије пишин беше, а с'г?... Бог да прости Димитрија ми! Четерес године прођоше како јадан праји грнци, а ја још по ники пут узнем та мислим за њега, и дође ми жал, и па потрисам му коске сас моју прикажњу. Бог да прости и татка и нану ми, и Миту, и моје ми благо првенче, Сотирања!... Умре ми завалијица... Од уроци умре... од напољицу... баш га пресече сас очи једна Врањанка. А што беше тај Врањанка! У један се обор насмеје, у десети се чује. Млада, убава, *онакој*... и песма гу искочи. Јербо напред како би си ника *ништо* изручала, једнаг гу песма искочи, та од резилак не може да прође кроз сокак... Бог да прости и други који сам данас поминьала! Сви су при Димитрија одамно, салте одимо по овај бели свет још'те ја и аџи-Сотир, брат ми... А, мој младос', и жалос' и радос'!... А, Ниш, срма ћумиш — убав ли у моје младо време беше! Ништије, севдалије!!...

Ђул-Марика заврши своју прикажњу тужним гласом, са сузом у оку. Уђ'та, и одмах узе кафтан. кушак...

— Још'те по једну лимонику, стринке. У зборење прође ни време без пијење.

— Фала ти, Севетке! Овај си је чашка за здравје на тебе и на твоји. Здрав си!

— Да си жива, стринке!

— Да су ти, Севетке, здрави сви, да Бог дâ! Здрав си!

— Дал ти Бог, аџи-Настасијо!

— Здрав си, комшике!

— Да си жива, Кира-Тано!

Захвалила сам домаћици на дочеку а Ђул-Марики на њеној прикажњи; опростила сам се са старим, добрим Нишликама; разишле смо се. А знам да смо се једним мислима бавиле по за дуго. И знам да је Ђул-Марика уздисала, идући „дом“ сама, за прошлим временом, за доба својега живота, кад је без витих крила летела под небо, и машала се звезда, месеца, сунца, за доба младости, кад је мислила да „што год лети, све се једе“, кад јој се Ниш чинио леп, леп, кад је у очевој градини крај ђерђева певала и сањала дивне снове.

А Ниш?

Препорођен, други, више и не личи на онај Ниш из Ђул-Марикине прикажње... Али, не. Личи још по мало, и то тамо у Вароши, и на више, где се и сад ките за ухо босиљком старице кад у цркву пођу; где се и сад носе шалваре испод фистана; где се и сад шири кита преко феса; где се и сад излази у шетњу у роганли-папучама; где је и сад по градинама шимшира високих као „сливке“; где и сад гугутке носе и легу се у котарицама обешеним испод стрехе; где се и сад причају прикажње уз вино „испод комину“ и леблебије или „пуцке“; где и сад комшике иду једна другој кроз капицике; где се и сад купују симити и пењерлије за „подручак“; где се и сад готови наут и месо, бабње; где је и сад... Али откуд се могу свега сетити и све поменути што траје последње дане у Нишу у Вароши, и на више, с чиме су се сродиле, саживеле старе и добре Ништије; што ће понети са собом под Горицу, где је вечити мир, одмор, гробље, аџије и аџи-Настасије, и аџике, кира-Султане и кир-Тодорче, Димитрађи и Сотирађи, Манинице и Ванинице, Красе, Сике и Ђул-Марике, синови и кћери старога Ниша, што су *онако* чували веру своју; што су *свакад* служили Свети, крсно име своје; што су свој лепи град ваздa волели, и што ће до краја живота својега, причајући о старом срећном времену, уздисати и узвикивати: Ниш, срма-ћумиш! Ништије, севдалије!

Ноћна визија на Косову

Ноћ је. Месец бледи светли са висине.
Разбојиште спава у крилу тишине.
Све је изумрло; поток не жубори;
Ни весела тичја песма се не хори.
Као да су војске, кад су туди пале,
И веру и наду собом затрпале,
И следиле живот у пакленој студи,
Да се више никад, никад не пробуди...
. . . . . .
Ал' у тој тишини, опрезно, без гласа,
Шта се то потајно кроз таму беласа?
Тихо, као гуја кроз ноћ се прокрада:
То је пастир млади крај белога стада.
Он блуди суморан, оборене главе,
По тужноме гробљу Србинове славе,
И заносно сетно, с пуно света жара,
Васкрсава дане из времена стара.
Гледа сабље бојне, копља и миздраке,
Позлаћене токе и дичне јунаке.
Заигра му срце, па у души снује
Као да се опет часак приближује.
И јест: клик се зачу! — да л' је варка само? —
«Још једанпут, браћо! Да царство не дамо!
«Стежите панцире! Коње оседлајте!
«Витези! Јунаци! Др'жте се! Устајте!...»

И тад... к'о да свету суд господњи стиже,
Тежак неки уздах из земље се диже;
Ноћ уздрхта; месец угасну у тами;
Гробови се мрачни отворише сами;
Дигоше се борци изгинули давно,

[10] Кокице.

И оживе Звечан и Косово равно —
И оружје звекну... Усред огња жива
Понеше се војске к'о два страшна дива;
Потресе се земља од силе и беса;
Проломи се грозно јаук до небеса;
И опет се круна Лазарева смрви,
И опет се Мурат окупа у крви.
И све се замрачи... Авај, српски јаде!
Вук се опет јави — и све опет паде...
. . . . . .
Глува поноћ... Месец сија са висине,
Разбојиште спава у крилу тишине.
Ту цвет не мирише, поток не жубори,
Ни весела тичја песма се не хори.
Као да су војске, кад су туди пале,
И веру и наду собом затрпале,
И следиле живот у пакленој студи,
Да се више никад, никад не пробуди...

Вој. Ј. Илић

† Др. Светозар Милетић

(УСПОМЕНЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ О ЊЕГОВУ ЖИВОТУ И РАДУ).

— Проф. Г. Гершић —

(НАСТАВАК)

У раду и дебатама Благовештенског Сабора већ су се видно опажале и укрштавале две различне струје у политичком правцу и мишљењу; Стојаковић беше најјачи и највиднији представник старијега политичкога кола, које је хтело још да одржава негдашњу политику лавирања и балансовања између Беча и Пеште а при томе да се ипак у главноме наслања на Беч и узда у дворске кругове; као такав он је дошао с готовим програмом из Беча, који је по себи, са национално-српског гледишта, био врло лепо смишљен и у другим околностима он би био кадар да одушеви, Србе. Али Милетић је тада већ био дефинитивно раскрстио с Бечом, већ је била изнесена лозинка: споразум с Мађарима на уставном терену и заједничка борба против Бечке реакције и централизације. Према таквом расположењу Стојаковић је представницима млађега кола на сабору изгледао као неко оруђе бечке реакције; Милетић је са својом групом највише допринео томе, да закључци саборски не буду баш сасвим у оном духу, како се у Бечу желело; према већ поменутом плану Бечке владе српски је сабор, да би што боље одиграо намењену му улогу, требало да стане на једно затуцано национално и искључиво привилегијално гледиште, да му захтеви буду што јаче задахнути и обележени тежњом за формисањем и организацијом такве српске војводине, која би била веома налик на клин забоден у територијалну целокупност угарске краљевине, налик на неку »државу у држави«. Стојаковићев програм беше првобитно тако и састављен; да је он онако en bloc и без измене примљен, српски би народ и у тој прилици опет поново »сјајно« одиграо улогу политичкога црнца у служби Бечких централиста, послужио би као марионета њихова и добар баук према Мађарима, *а за се опет не би ништа израдио.* Захваљујући Милетићу и његовој групи замисао се Бечких кругова није остварила и српски је народ на Благовештенском Сабору изишао на сред достојанствено као народ савременог политичког образовања и сређених политичких погледа, који се не заноси већ претуреним илузијама и гледа да се користи поукама прошлости и да води рачуна о реалним погодбама самога положаја. Милетић је у својим говорима поново прецизирао своје већ пре тога изнесено гледиште и руководне идеје које он заступа и које је и после тога вазда заступао. Тако је између осталога казао »да су привилегије позитивни основ наших политичко-народних права, на ком основу *иак духу времена сходно зидати ваља*; сад свуда овлађује дух уставне равноправности« и т. д. Па даље је казао: »Истина је да ми имамо задатак пронаћи јемства за обезбеђење наше народности. Али ми се имамо бринути и за уставну слободу, и она је онаква иста звезда наша, као и народност. Ми нећемо хтети обезбедити нашу народност на штету уставне слободе.... Ми смо и Срби и грађани«. Према свему може се с правом казати, да је Милетић тада сачувао народ српски од прекора, да бранећи и тражећи своја на привилегијама и на народносном начелу основана права није имао разумевања за велике модерне принципе уставности и равноправности.

Сврши се Благовештенски Сабор; посланици се, по савесно свршеном послу, вратише кућама у вери и уздању, да су извршили једно значајно и корисно дело које ће имати практичкога успеха и бити добра основа за национално-политички опстанак и даљи развитак српскога народа у земљама угарске Круне. Све то беше празно уздање! По већ поменутом плану Бечке владе тај је сабор имао само тек да одигра *иролазну* своју улогу а његовим је закључцима већ у напред било одређено да остану за српски народ само тек једна драгоцена реминисценција а за Бечку владу — макулатура. Народ је путем представака и преко депутација тражио, да се саборски операт узме у поступак, да се уведе у живот, али је све то било узаман, све те представке и цео саборски операт добише решење: »Имају се у своје време репродуцирати — ad acta.« И тако све то борави вечити санак у прашини какве архиве у Загребу или у Пешти. Ма да Благовештенски Сабор са својим оператом има сад само још историјскога интереса, ипак се не може порећи, да тај сабор заузима важно и знаменито место у историји угарскога Српства прво по томе, што је ту опет поново од стране надлежних фактора свечано признато, да Срби у Угарској нису тек једна гомила насељених дошљака и бегунаца, један број оделитих индивидуа такве и такве генетичке народности, него да они представљају једну нацију која има права на своје засебно политички-национално представништво, а затим остаје знаменит тај сабор и по томе, што се том приликом показало с колико умне снаге, националне свести и политичког образовања располаже тај народ, те да његов сабор може да има потпуну физиономију једнога модерног европскога парламента. Такав народ нити може без великих јада угинути нити се може ласно прогутати или претопити!

Борба између Беча и Пеште трајала је неколико година, јер су Мађари енергично и стално заступали своје гледиште и нису ниипошто хтели попустити Бечким централистичким тежњама, а бечка је влада опет налазила да се мађарски захтеви не могу примити а да се не доведе у опасност јединство па у даљим консеквенцијама и сам опстанак монархије. У тој борби Срби не само да нису више хтели да буду помоћници и савезници Бечких кру-

гова и да се дају заваравати лажним обећањима, него су активно и живо учествовали у борби војујући раме уз раме с Мађарима против Шмерлингова централизма и његових германизаторских тежња, а за право и уставну слободу Угарске. Мађари су веома добро увиђали колико им вреди то коректно и пријатељско држање Срба у њиховој борби с Бечом и с тога су у то доба према Србима показивали веома нежно и предусретљиво расположење, давали им пуно лепих обећања и та су обећања потицала не од некаквих тренутно занесених млађих политичара и другокласних величина, него су их давали тако сгари, опробани и озбиљни политички људи и први мађарски државници као што беху Деак, Етвеш, Андрашн, Салај и др. Срби су донекле могли и веровати тим обећањима, јер је у њима свакако било извесне историјске логике после свих догађаја у г. 1848.—49. и после те године и целога тога покрета. Могло се с довољно основа претпоставити, да су Мађари из свих тих догађаја и тешких искустава умели да изведу правилан закључак и правилну поуку, као што се то поред осталога могло видети и из изјава Кошутових после револуције, кад је био у изгнанству. Но и да није било тих обећања, Срби би и без тога имали још довољно разлога да стоје уз Мађаре у борби с Бечом, јер је такво њихово држање логички морало истицати из свега што је непосредно претходило томе прекрету у њихову политичком правцу. Поред онога, што сам већ горе о томе поменуо, ја ћу овде само још то додати, да су на првом месту Милетић а затим и остали интелигентни Срби, који су уз Милетића пристајали, при своме политичком држању и раду поред главнога обзира на специјалне интересе и положај српскога народа у Угарској имали вазда пред очима и шире, крупније интересе целога Српства, а нарочито даљи развој и расплетање источног или, правилније речено, балканског питања. Милетић и његови политички пријатељи у почетку шесдесетих година држали су и веровали *да ће Мађари, чим извојују самосталност према Бечу, потпомагати тежње Балканских народа за ослобођење,* као што се поред осталога могло судити и по оном чувеном Кошутову пројекту Дунавске Конфедерације. И то је дакле био један од разлога за пристајање уз Мађаре у борби против Беча.

Целу ту политичку и парламентарну борбу против Беча, цео тај живљи и енергичнији покрет српскога народа у дружби с Мађарима сад је већ водио Милетић, уз којега је народ листом пристајао и око којега се као при-

В. ТИТЕЛБАХ. СЕЉАЧКО КОЛО.

знатога свога „лидера“ прикупљао у све гушћим редовима. Год. 1861. беху на окупу Угарски Сабор и Сабор Троједне Краљевине. У оба та сабора беше одсудна струја против захтева и централистичких смерова Бечке владе и за што самосталнији положај својих земаља; у угарском сабору беху две велике странке, одлукашка, коју је водио Тиса и странка адресоваца или Деакова; обе су се странке у главноме слагале међу собом у томе, да не треба никако попуштати аустријским централистима, не треба примити Фебруарски Патент ни слати посланике у централни парламенат аустријски, у „Рајхсрат“, него да треба безусловно остати при томе, да се успостави устав од год. 1848. Сва је разлика међу њима била у томе, што су т. н. одлукаши хтели то да свечано изрекну просто једном саборском одлуком, што би свакојако био веома крупан политички

акт, који би значио почетак једнога отвореног конфликта и прекидања везе с центром монархије па и са самим двором; адресовци напротив с Деаком на челу представљали су умеренију струју, која је хтела становиште и жеље сабора да изјави краљу путем адресе. По заједничком договору адресовци су добили већину. Тада је на сабору угарском од знатнијих политичких људи српских био само Јаша Игњатовић, који је спадао у Милетићеву политичку групу; као такав он се придружио одлукашкој странци и држао је у сабору велики говор у прилог њеном гледишту. Кад су у Бечу видели какав дух веје у угарском сабору, они су одмах били на чисто с тим да се с таквим сабором не може даље преговарати ни расправљати и с тога као одговор на адресу сабора изиђе краљевски рескрипт којим се захтеви адресе одбијају и сабор распушта. Одмах после тога распуштен је и Сабор Троједне Краљевине. Настала је т. з. провизорија, која је трајала све до г. 1865.

За време те провизорије, где је била обустављена цела уставна машинерија, Шмерлинг је наумио административним апаратом, пресијом па већ и самим трајањем тога мучнога провизорнога стања да замори и сломи Мађаре, а поред тога је непрестано још у својим политичким комбинацијама рачунао и на помоћ немађарских народности. Бечка је влада непрестано још показивала неко пријатељско расположење према тим народностима, Словаци су доста користи извукли из тога доба провизорије, јер су тада основали своју „Матицу“, своје гимназије и т. д., а тако је исто Шмерлингова влада извесним концесијама придобила Румуне и Сасе у Ердељу, те је код њих постигла то, да је ердељски сабор без и против воље Мађара послао чак и своје посланике у Бечки централни парламенат. Али су у то доба међу свим тим народностима највише значили Срби; према њима је Бечка влада покушавала такође опет поново своје већ познато кокетовање и оне ситне политичке мајсторије са постављањем извеснога броја Срба у нека боља звања, са давањем већ толико пута употребљених магловитих али вазда предусретљивих одговора о *изгледима* за успостављање Војводине тамо доцније и т. д. У Милетићевим је рукама био кључ за решење питања о држању Срба; он је могао тада учинити диверсију у корист Бечу и тиме знатно отежати положај Мађара у тој тешкој борби. Али Милетић не беше човек који подлеже тренутним импресијама и који се у своме држању и правцу повија и колеба час на ову час на ону страну; он је добро размислио о одсудном кораку, што га је учинио кад је огласио свршетак свих рачуна с Бечом и ступање у борбу за устав у вези и споразуму с Мађарима; кад је већ једном наишао на тај пут и кад је народ листом пошао за њим на тај терен, онда он нити је могао нити је хтео да стане на по пута, да се поведе за сиренском песмом из Беча, и да на крају крајева српски народ опет остане празних шака а уз то још и са поново заслуженом титулом — оруђа и савезника реакције.

Српски је народ, дакле, с Милетићем на челу за цело време те борбе између Шмерлинга и Мађара стајао мушки и храбро на бранику за устав и за самосталност Угарске и ту голему заслугу и услугу српског народа, а пре свега и на првом месту Милетића, Мађари никад не могу порећи. Ја то овде истичем већ и с тога, да се тим јаче обележи и што рељефнија укаже доцнија перфидија мађарских политичара и власника према Србима, а специално према Милетићу. То је један моменат, који се у историји Милетићева живота не сме превидети, јер нам он може послужити за психолошко објашњење доцнијим патолошким појавама.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

У шуми

Дагано зефир травицу нија,
Лишће по грању тихо повија;
У лугу славуј песме извија,
У селу с торња поноћ избија.

*

О гледај, мила, звезда трептање,
О слушај птица мило цврктање,
О слушај шапат — слатко појање,
О слушај речи — срца дрхтање.

*

Да ли то поноћ тихо силази,
Или то анђо кришом прилази,
Да неша млада срца потражи,
Љубављу светом да их оснажи?

Београд

М. Д.

Из дневника једног идеалиста

Две буре

Не тужи се; тие бури
Твојте чувства освежават:
Најкрасните лавури
Подир молњиј се јављават.
ИВ. ВАЗОВ.

Око два и по часа по подне, бацивши несвесни поглед на море и Олимп кроз прозор првога разреда, изненади ме немир који опазих на пучини и нека необична намргођеност целе околине. Олимп се није видео. Није било тешко домислити се да природа нешто спрема. Она је тако њудљива у приморским крајевима! И ја, жељан присуствовати призору пуном величанствености и страхоте, наредим редару да не пушта ђаке док не звони и да се могу слободно сви искупити код прозора и гледати к мору и Олимпу, — питаћу вас, рекох узимајући каталог, шта сте видели, и тешко оном који не буде знао и умео испричати! То ће вам бити лекција!

На обали. Предигра за буру: умерено надимање мора и намрштеност неба. Не може се гледати ни дисати. Ја одлучих да проживим тај тренутак на самом мору. Досадила ми се монотонија службеног посла. Није да у њему

не уживам: свест о дужности једино је задовољство које имам у овој средини; али то задовољство, ма како да је јако, није довољно да испуни незајажљиву празнину срца млада човека. Одавно сам вребао неко невино уживање. Уз то, и суморност наметнута скептицизмом који је основни тон моје душе од ступања, како се каже, у *реални* живот, досадила ми се као и једноличност посла и околине. Осећао сам неиздржљиву потребу и жељу за јаким узбуђењем које би правац мог духовног живота за време пореметило, уверен ипак да ћу се опет у њега вратити. Ова осећања учинише да сам једва дочекао ову прилику, да не само промењим утиске и проживим у самоћи изван града, него и да се наметнем мору баш за време буре. Узбуђење, емоција коју сам назирао, имала је бити страх од опасности која прети човеку у борби или боље одбрани од једне елементарне силе.

Баркари као да су знали моје мисли. Они су поређани по кеју, као врапци по стрејама. Довољно их је погледати па да слете око тебе. Једва скочих у барку. Више покретима валова него весала нађосмо се ја и баркар за час избачени далеко за обалом. Најзад ево ме на пучини мора у тренутку кад се почиње љутити! Почех осећати неко надражење, неко задовољство, неки понос што се у оваком моменту налазим, без страха, на крилу чудовишта у чијој утроби леже безбројне жртве. Град је далеко иза нас, и не осећам потребу да га погледам. Мој поглед бесциљно блуди по пространству, не тражећи ништа да види, и налази границе само на Олимпу и уском хоризонту. Мислим само на себе, или боље само осећам неку општу лагодност коју не могу исказати. Као да дремам, а видим напоре баркареве. У глави ми блесну нека танка светлост у којој видим живе прилике митолошке и историјске. Вечито бих остао у овом стању заборава на људе и живи свет! Али баркар не дели моја осећања. Он осећа нешто опасно, и само га паре задржавају на овом немирном месту. Имао је право. На један пут почех се јако љуљати у овој љусци. Помисао на опасност отвори ми полузатворене очи. Под собом, у дубини мора чујем једно подземно комешање и загушену рику. Барка се као перце диже и спушта по зупчастој воденој ивици. У глави ми се поче мутити и осећам да сам блед. Прићем *јединоме* човеку и грлим га тражећи друштва у опасности коју видим. Вичем му: брате, *fratèllo*. Не разумем шта каже. Заборавих да сам човек, на земљи, да некога познајем или да нешто знам изван себе, чини ми се да сам увек био у оваком стању, да сам саставни део овог мора. Раздражи ме дрскост галебова који јатомице слећу мислећи да нисмо живи. Баркар је одавно повратио к обали. Али се она не види и бела пена на њеном месту чини се да је део снежнога Олимпа. Ја се уплаших! Егоизам, најчистији и најсилнији у опасности, притаја се за тренутак. Предах се судби. Ова резигнација учини да се мало приберем. Осетих грдну разлику од ранијега. Умерени ритам у почетку беше ме разгалио, као тихи стихови елегијски; а сад, неуздржљива игра разбарушених валова прикупила на једно место сву енергију мога живота, и учини ми се као да сам прешао, са сузним очима, из једне елегије A. Chénier-a на по *Демона* Љермонтовљева, на ону висину страсти с којом Демон изјављује љубав Тамари... Срце ми је кукало као у преплашене птице и осетих очајање и умор који ме повалише на дно барке. ... После два часа тешке борбе с најсилнијим елементом у гневу, ја се нађох на копну далеко од људи и кућа.

Остало ми ипак моћи да посматрам. Она подземна струја и страховита рика које се сложише да ме униште, сад су далеко од мене али као да ме вијају. Огромни вали од неколико метара, извијајући се спирално као змија, јуре к мени на обали, и не могући прекорачити границу свога пакленога царства, сикћу страховитом снагом и бљују свој јед на копно, у виду шљунка, дрвља, камења, шкољака и разних нечистоћа... Поуздан у даљини, с победним задовољством гледао сам немоћ елементарне силе да нахуди човеку, који уме да мисли, суди и — бежи...

* * *

Сутра дан изиђох да видим дејство олује. Кеј је развађен; дуж целе обале лежи нечистоћа, морски материјал, шкољке и слој осушене соли. Као после великог пожара!... Околина је тиха, саломљена. Море је од бесне борбе са собом исцрпљено, пружа се мирно као укроћена звер. Дрвеће свежије, насмејано. Небо плаво и, према Олимпу, ишарано безбројним раскомаданим облацима. Игра светлости производи на њима благе одблеске који се губе у неизбројним нијансама... По гдекоја барчица развила једра, и лети по мирној пучини као лептир. Изгледа све као удешено! Навикнут посматрати природу у сликама, и знајући вештину и окретност сликареву, човек мисли да несвесна природа није у стању спремити овај призор, да је све то један величанствен табло заласка сунчева нацртан и обојен у атељеу руком каквога *maestra*. Ох не! човек би био велик кад би могао копирати ово платно и кад би могао изразити осећања која оно изазива...

Сви ови тонови налазе одјека у мојој души. После јучерање борбе, после опасности и тренутне смрти, она се осећа живља, свежија и лакомо куса сласт живота. Она је свежија, као што је свеж цео овај пејзаж који је природа изложила...

Она осећа сласт и радост живота. Она воли да живи, и воли људе и свет које је до јуче презирала.

Само хоће ли то дуго трајати? Да све ово није један моменат, и да неће престати чим дође у додир с људима? Ах то је тајна душе која мисли и срца које осећа: живот човека идеалиста тако је пун противречности...

Солун.

Григ. Хаџи-Ташковић.

Ја умрети нећу, нећу...

Нема спаса!... Нема спаса!...
Већ ме жива друзи жале,
Смрт већ близу, сви је виде,
И последње наде пале.

—

А под мојим дахом боним
Крај постеље цвеће вене,
Мајка стара руке крши,
Браћа плачу око мене.

—

И ја плачем, плачем с њима, —
Видим млад се живот гаси,
Чујем звоно страшног звука:
Пустом граду смрт ми гласи.

—

Страшно, страшно: у дну гроба,
Притисла ме земља хладна,
А нада мном живот буја,
И нариче мајка јадна . . .

—

Ја се пренем из бунила, —
Воштаница тихо гори,
Грлећи ме мајка плаче,
„Сине, сине!» — једва збори.

—

Са сузама у очима
Сви крај мене боног стоје,
Само *она* преко пута
Везак везе, песму поје.

—

Весела је, срећна, срећна,
Сутра ће јој доћи свати.
Са пољупцем тај ће везак
Једној луди млада дати.

—

А ја слушам њену песму
Срце бије тише, тише,
Па бих клео, ал' на усни
Слабачка ми реч издише.

—

Дах упирем из дна груди,
И сам гасим смртну свећу;
«Беж' од мене, хладна смрти,
Ја умрети нећу, нећу. . .»

Београд.

Д. Ј. Димитријевић.

Смрт

Киша пљушти; неколико дана како већ пада без престанка. Толико је накисло да изгледа као да не точи воду из себе само мутно небо, него да се она циједи и из ниских, влажних зидова, да ју врања из себе блатњава, презасићена земља, да се и сам ваздух згушњава у маглу од ситне кише. Тло се претворило у барице и каљуже; на своду као да никад није било плаветнила, сунце као да се неће никад показати. Цијела се васиона претворила у округле, обилате капљице што прште зраком, ваљају се низ прозоре, ударају у одијело и шуште, шуште, и шуштећи губе се у бескрајној монотонији . . .

Ја и мати стајасмо крај прозора. С почетка се она шетала у више маха кроз полутаму ниске паробродске станице, а онда јој то дозлогрди. Ход јој повећавао нестрпљење, па уздахну и сједе (У послиједње вријеме она уздише чешће и необично. Као што киша овлажи прозоре кад вјетар с поља у њих груне, тако и њој засузи око од уздаха. Она то скрива и окрене главу у страну, а очи небу. А послије тог уздаха, иза мале почивке, зачује се као његова јека из дубине груди још један глас, једва примјетан и пун бола. Уста јој се промешкоље као да се осушила, па увлаче у себе нешто од опће влаге, нога јој се макне као да је туга и кроз њу прострујала, а она се онда утиша). Учинило ми се и да ће заплакати, али није плакала, већ тек трла очи и каткад ме погледала, али јој се ни тада није огледала мисао у плавом оку. И лице јој је — свакако због таме — нешто блијеђе а око плавије и ја је врло жалим.

Не знам управо ни сам зашто смо тако жалосно расположени баш пред очев долазак, и зашто волим да се увучем матери у крило, па да се тамо расплачем. И сада бих се завукао у материну сукњу да у соби није још и дебели капетан шишаве главе, што издаје карте путницима, а њега се ја жацам. Он пише за својим столом и погледа ме, а ја се повлачим испред његова погледа, док се не довукох до зида. Шћућурим се у ћошак од канабета, па прстом гладим његова три бијела, порцуланска дугмета, што су преостала на ивици изанђане коже. На једном је мјесту попустила превлака, па вири кудеља. Ја је покушавам извадити, али је моју намјеру опазио капетан и чим се ја удубим у посао, загледа се он у мене воњикавим својим оком и онда га још јаче стегне онако тешко дисање па би кашљао. Код нас у кући, од како се отац разболио, задаје кашаљ свима силан страх, те зато ја протрнем и од капетанова гласа али се брзо умирим. Погледам на матер и гледајући у њу слушам како онај за столом дише, а дисање му прати читав хор писке, шкрипе и режења у грудима.

Тад се досади мојој матери и сједење. Устаде и приђе мокром прозору, обриса га и погледа на ријеку, што се мутљала и пјенила, шибана вјетром и даждом. И опет не примјети да долази лађа, и да се утјеши, благо ми приђе руком преко главе и прошапта:

— Мучи, ни бриге те, биће то све добро. Сад ће отац доћи . . . и она се брижљиво загледа у даљину, онамо откуд треба он да дође.

Мати је тихо говорила, тише него код куће док је отац лежао у кревету, али ипак чим она проговори, преста шкрипа перета на капетанову столу, а у плућима му јаче узаврије. Мати му се окрену и запита га молећим гласом:

— Јелте да они лијечинци могу *то* излијечити? Како не би могли! Зашто би били толико на гласу, само да је *он* раније отишао . . . . Шта зна, молим вас, овај наш доктор . . .

— Могу то излијечити, понови капетан спремајући се на одговор. Као и иначе, на лицу му се огледа силна мудрост. Али га и опет превари кашаљ и он поцрвени, па се поче дрмати. Ја се сакрих за рукав од канабета и чинило ми се да ће му сваки час искочити који камичак од напора у грудима. Мати се окрену од њега, лице јој се набора и уздахну. У том се и капетан срећно искашља, тек око му оста нешто сјајно и влажно, па мјесто одговора опет рече као ругајући се: Могу *то* излијечити (и он сад нагласи *то*, придајући му оно значење као и мати) . . . . којешта, најбоље је бити здрав и . . . и . . . то је главно, дâ.

— Е, убрза мати као да му хоће да доскочи: али кажу да у Швајцарској има неко мјесто, веле Давос, гдје човјек одмах оздрави од *тога*. Боже, је ли то далеко?!

— У Швајцарској?! Капетан уста, избечи широка прса и задовољно погледа на њих, па и он приђе другом прозору и немарно погледа ријеку. Промрмља: хм, па се врати с рукама на леђима и отпоче да испитује као су-

дија који се не интересује за ствар, али прилике му доносе собом да се за њу распитује:

— А што ће му то?

— Па.... нека покуша, одврати мати у неприлици. Што је стало до трошка.... да, нека покуша, слободно је покушати. Најпослије.... није ни сваки кашаљ да се од њега одмах.... Кашљете, ето, и ви, па сте опет здрави, зар не?! Мати завршн убједљиво, па погледа капетана као у икону од које очекива утјехе.

— Ја? понови капетан набусито, хотећи тим нагласити како је он далеко од материна поређења. Погледа у своја опсежна прса, одмори се и продужи: Видите ви, дâ, како сам ја широк у грудима, а како је ваш муж! Хм! То је само сада због гадног времена, а послије прође, па га нема. Мој кашаљ! Разлика, кашаљ и кашаљ. И он убриса нос, па сједе да пише као да није ни говорио ни матер уцвијелио, а у мени порасте незадовољство. Чинило ми се да би требало да му учиним нешто зла и да имам права али да немам моћи, и био сам нерасположен као немоћан човјек који нешто хоће.

Мало, тако, потрајало, кад се зачу писка.

У први мах нам се учини да је то претеча капетанова кашља, јер лађа није могла право звизнути (ваљада због кише), али јој се онда писак понови изразитије и отегнутије и ми га познадосмо. Збуњено уста мати и прошапта ми: хајдемо! Још у соби отвори штит од кише и заклони се њим од вјетра, што нахрупи кад се отворише врата и заста на прагу неодлучна. Мени дође да јој је било милије док је сједила у неизвесности и очекивала оца, него што дође тренутак збиље.

Изађосмо у непогоду.

Велики, пјенушљиви таласи се ваљали по набујалој ријеци, сиви као да су и они помијешани с блатом са улице. С десна, из влажне полутаме, доносио је вјетар одмјерено клопарање котача од пароброда, и уједаред се пред нама створи лађа. Дојури као да је и њу донео на својим леђима један од оних великих, блатњавих валова и пред нас ју истресао. Заста високо уздигнута и свијетло опрана од кише, па зашкрипа, кад се састаде са станичном лађом. Отвори се улаз и матрози повукоше покретни мост.

Најприје викну нешто капетан и одмах изиђе мој отац. С почетка нам се учини нешто ситнији и лица мања, као да се обријао, али се одмах навикосмо на њега и одлану нам — могао је изгледати и горе! И он нас премјери оком, па кад спази како материн поглед продире у њега окрену се као да се обазире на још некога, ко ће с њим изаћи. Помислих: повео је собом госта, али он изађе сам и пође полако, а киша је падала.

Пада киша, а ми идемо полако. Скоро нам је неправо што је кућа тако близу станице. Мати би се и пожурила, али је отац спор. Држи је за руку — осим тог стискања руке није ничим ни показао иначе своју радост због састанка —, омлитавио и нешто јаче диже десну ногу, и то тек стегно, гољеница му при том виси као да у њој нема такође животне снаге.

Ја идем за њима. Киша ме удара по леђима и већ сам прокисао до кошуље, али нећу да им се потужим, јер ми је непрестано у памети како је лађа уједаред искрсла пред нас као да је дочарана и како се оно отац чудновато обазрео при доласку. Никако да се отресем сумње да нема уз нас још кога, и то ме кида. Отац ни сада не говори, већ се окрене каткад према лађи, и мени се опет чини да он неког тражи иза себе. Слутим а не вјерујем. Слично је погледао и на лађи. Ја се скоро бојим тог његова обазирања, јер му увијек угледам упало лице преливено лаким руменилом и како га мати тад ошине оком, тренутно и бојажљиво.

Улица пуста, нема на њој никог осим вјетра. Једно се тек окно отвори ваљада нама у сретање, и на њем се

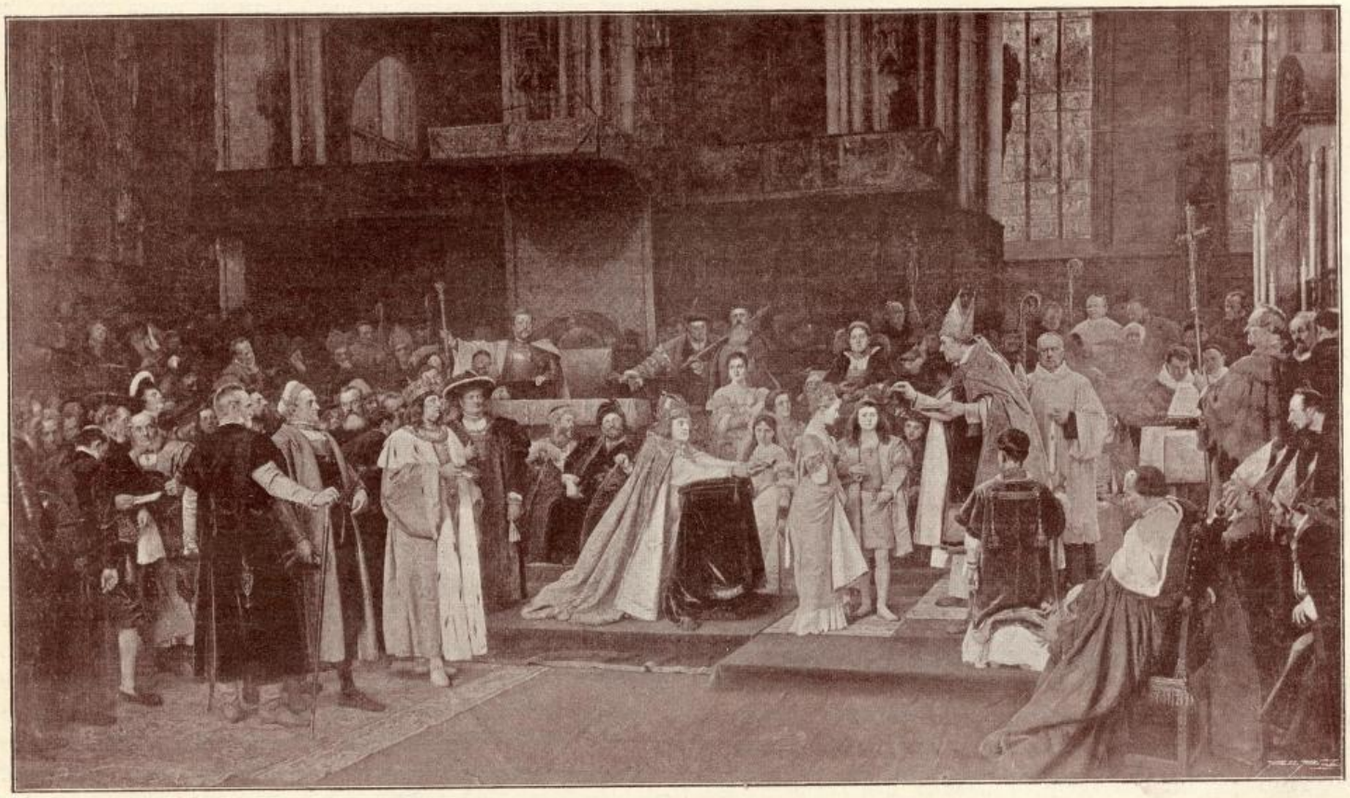

В. БРОЖИК. TU FELIX AUSTRIA NUBE!

указа баб-Роза. Ја сам мислио да је њој једино занимање да веже мараме око своје главе, не знам да ли због болести или што се хтјела нечим одликовати од других људи. Никад је није било у цркви а увијек је уза се носила круницу (била је католикиња), прала је мртваце и ишла свакој баби у спровод са жутом свијећицом. Ми је дјеца нисмо смјели задиркивати и бјежали смо од ње. Чим се указа њено зеленкасто-блиједо чело, намигну јој мати да се и она уклони.

У један мах ја протрнух. Сасма лијепо сам разабирао да је неко за нама. Уплашено поскочим и осврнем се, а оно наше псето дотрчало од некуда па њуши очеву ногу и цвили од радости. Обигра оца и савијало је пред њим тијело и увукло реп, узмицало натрашке и скакало. Али га је отац гледао чудно, као да га не познаје. Тад се псето промјени. Стресе се од кише и најежи, уозбиљи се и поче њушити очев траг. Мати ухвати згодну прилику па га удари и отјера, а оно је ишло за нама опуштена репа и стало њушити по зраку. Виде ли животиње и оно, што ми не можемо да видимо?!

Киша и даље пада, а ми улазимо у кућу.

2.

Смркло се. Више нашег крова дува и напреже се вјетар. Мати је наложила пећ.

Код нас нека свечана тишина као у очи празника или као да нешто светкујемо. Отац није хтјео да легне на распремљен кревет који сија од бјелине, већ се одмара на канабету. Крај њега сто с флашицом и кутијама (оне ми особито привлаче око), а он се наслонио на јастук. Прса му се одмјерено дижу и спуштају, а он држи у руци мараму и меће је на уста да загуши кашаљ кад му надође.

Мати долази на врата сваки час. Оставила их одшкринута па се тек наднесе њихову отвору; попостоји и причека неће ли што требати оцу — ја се тад увијек сјетим њена уздисања — па се врати на прстима у кухињу. Лијечник је рекао да би мени могло нашкодити ако будем залазио оцу, па он не да ни да му мати много долази, како не бих с њом и ја ушао. Она иде тихо, врло тихо, као да пази да јој ни једно очево кашљуцање не остане неопажено; једва се чује шкрипа корака и шушањ њена одјела. Запалила је и кандило, али и ако је на пољу непогода, нема у собама никакве пријатности. Загушљиво је као да су горјеле воштанице, а мирно, мирно да нам и сат својим куцкањем прави читаву галаму.

Нисмо заједно ни вечерали. Мати је унела оцу неку јуху, у лончићу, а мене је метнула у кревет, па вечерала са мном. Није скоро ништа ни јела, већ се загледала у тачку гдје су ми под јорганом били прсти десне ноге, па руком гурала кугљице од хљеба и ћутала. Зашто, Боже, тај свијет само толико ћути? Онда је поспремала остатке од јела и отишла а није ме ни прекрстила — црвено кандило запаљено и икона види све! — ни пољубила; да ми што отпјева нисам смио ни помислити.

Али док сам вечерао, спало ми је много мрва под јастуке и жуљиле су ме, па се нисам умио завести. Уз то сам још, кад сам пошао на починак и мати се задржала у кухињи издавајући неке налоге, провирио и ја оцу да га пољубим у руку прије спавања. Он је чупкао брк и замишљено посматрао оне за ме привлачне кутијице испред себе. Наслонио се на руку а лице му дошло мрачно, црно. Ја отпочнем удешавати кретање да ме опази, и он ме погледа. Био је то неки отежао, мутан поглед и ја оборих пред њим главу срамежљиво. Тад дође мати и одведе ме мом кревету. Чим остадох сам, поврати ми се тај поглед у памет и дође ми некуд стран, не онако близак као прије. Нисам право ни смио мислити о њему. Више сам се сјећао како сам се гегао да привучем на се очеву пажњу и како је он свратио око на мене, али му оно одмах и спало с мене, јер га нисам толико занимао ја, колико нека друга мисао о њему. Осјећао сам да је то оно, што њега удаљава од нас, а нас тишти и мучи од толико времена; и под утиском тог нечег страног, посебног, и мисао ми се цјепала као свијетлост кад пролази кроз доломит: и бојао сам се што ће из тог изићи и... и био сам радознао како ће се то свршити.

Прије но што ћу се завести, постао сам врло жалостан. Мати је много пута прошла поред мене, а ни једаред да метне своју главу уз моју да ме угрије или да ме пољуби... да, нисмо заједно очитали ни Оченаш. Пред прозором је говорило неколико људи и смијали се кад год је киша јаче зашуштила. Премишљао сам, гдје би се то они могли заклонити, а нисам смио дати ни гласа живота од себе да не нарушим тишину, коју је реметило тек очево кашљање или шкрипа канабета, кад се окрену на њему. У том и заспим. Не знам колико сам спавао, кад ме прену шушањ. Нисам знао у почетку откуд долази, и ваљада што сам о том сањао, тргнем се с мишљу да је то дошао онај који нас је послије подне невидљиво пратио, и на ког се мој отац обазрео у лађи. Брзо се од страха разабарем и зачујем гдје мати шапће с неким у ходнику. Устанем и привучем се вратима.

— А како је господину? зачујем добро познат глас гдје пита матер. Била је то баба Роза. Што ће она код нас?! —

— Добро, лакше му је, тјеши се мати.

— Чујете, госпоја, неће бити с њима добро. Познам ја.... е, а што би кад није другачије, сви ћемо! Како би било да ја бдијем? Ви сте уморни, имате дијете, а ја сам понела и свијећу, ако до чега дође...

Мати јој одговори нешто неразумљиво — није је, ваљада, смјела гласно истјерати из куће да не узнемири оца — а мени јасније сијевну мозгом да би мој отац могао.... да је у опасности, да би и њега могли свечано обучена метнути у сандук, уз звоњаву га изнети из куће и сахранити као њих толико других. Мог оца! И прије сам се том домишљао, али ни сада нисам могао никако у цјелини схватили како би се то њему могло догодити. Та он, ено, лежи у соби као и обично, говори с нама и у свем је као и ми; ми га сви волимо и радо смо с њим, а онда да га метну у мртвачки сандук, изнесу из ове куће гдје га ми волимо и гдје он влада, и онда да се промјени све, да је готово све и да нема више ништа. Зар би га хтјела мати предати другима да га однесу и зар смрт тако неосјетно и лако дође и прође? Та ми се нисмо ништа промјенили, и ево, гдје се притиснем, ту ме боли, а код оца да то буде све другачије? Зар ми против тога ништа не можемо учинити него повећати бригу за мир, јело, сан и остале ситнице? И је ли то све?

Мати је још говорила с Розом, кад нам пред кућом зави псето. Ниђад га нисам чуо да тако вије, и ја сам мислио да то није наш пас, већ нека утвора што памјешта несрећу. Или је то можда дошао онај невидљиви пред кућу, а псето га осјетило, па му брани улаз и упозорава нас на опасност? Да немају животиње посебних чула којима примјете и оно што је за нас сакривено?!

Пас је вијао, и вијање се његово мијешало с кишом. На пољу је тада морало бити сасма мрачно. Мати прекиде

разговор и истрча у двориште. За мало па зачујем како удари псето, а оно цикну, и циченји је бјежало у вјетар и кишу и најпослије се у њој и изгуби. Мати се не поврати одмах натраг, већ као да је чекала хоће ли што доћи из помрчине, па остала на пољу. Ја сам се веома, веома бојао за оца. Више крова застења и напрегну се вјетар, а ја се зажелих очева лика, па му се упутим полако.

Он није био онако расејан, одсутан као мало прије кад му завирих, јер ме одмах опази и запита: јесам ли ја то?

Охрабрим се његовим питањем и притрчим му. Заринем главу у његово крило, а он ми прође руком кроз косу, меко ју потапка и запита ме као да се хоће да мази са мном:

— А што ти не спаваш, ха?

Ја сам желио да му искажем како се ја веома бојим за њега, али опет духну на пољу јак вјетар као да хоће да однесе све, и кућу и нас у кући. Мени је врло пријала тренутна помисао да нас је свију могло у часу нестати, и то заједно с оцем, па задовољан што осјећам у себи толико самопрегорења, као да ме оно ближило њему, мило га погледам. И њему се рука нежно затресе у мојој коси, а усне му шаптале: јеси ли ти мој, а, јеси ли ти мој?

— Ха, потврдих дахом смијешка, а главу сам повијао натраг. Тако сам чинио и кад смо се прије заједно играли. Он ме ухвати за руке да не паднем, лупкао ме по лицу, а ја сам се тр̑о горњим тијелом дуж канабета. Један само покрет његове руке отјерао би чаму од мене.

Тад нам уђе и мати.

Набра обрве кад ме погледа, али јој се боре брзо изгладише и лицем јој прелети смијешак као оно кад отац хоће да је помилује, а она се брани јер има да обави још какав посао, али јој је мило.

— А гле ти њих.... зар ви заједно?

— Што̑ га ниси одвела у кревет...

— Јесам ја, али он устао теби...

Ја сам се још јаче зибао, још слободније погледао на оца, још му постајао оданији. А мати нам привуче столицу и наднесе се више нас као благ дух који нас заштићава. Она се још није одала блаженству наше заједнице и поглед јој био забринут, скоро мало строг; ја сам јој на лицу опет читао ону јачину воље, која јој је иначе била својствена тек на само са мном и јако се одбијала од очеве немоћи. Отац је погледа као мало прије мене, виђе је забринуту, и као да другачије схваћа њену бригу, привуче је себи с напрезањем. Тепао је и њој̑као некад, само гласом много слабијим и дисањем много дубљим, тежим. Али у том му често поглед на ме падао, и он постајао све више замишљен, онај прећашњи.

— А што је теби, помилова га мати, кад се он утаја и чинила се да не опажа како се он труди да што мање и ријеђе кашље.

— Мислим баш што је срећа, отежући је говорио отац и гледао у празно. Људи веле да је новац, неки и власт, има их који су и за славу, науку, љубав, одликовање, а није ништа од тога. Буди здрав и бићеш срећан, то је сва тајна, све...

Матери се заводнише очи, а отац се трже, па као да се поврати опет нама, лице му се разведри и он заниска:

— Хајде, мило, запјевај ми још штогод. Знаш онако из срца, дуго те нисам чуо а једаред се живи...

Мати се загледа пред себе. У више јој маха похрлише обрве челу као да ће заплакати, и око јој се рашири и засвијетли, али она отвори уста и пјевушила је... пјевала је као кад је љуљала у колијевци мог млађег брата што је умр̑о прошле године и успављивала га. Пјесма се њена нујно нихала по успалом зраку и свјежила душу, и кад ми њени гласи и сади забрује у уху, чини ми се да мотрим како ме отац погле̑да збуњено, како ми привлачи главу на своја прса и стисну.... каквим ли оно гласом прошапта једаред: сироче моје... и како силно, дубоко, искрено плаче материна пјесма! Та што нам је недостало да будемо срећни, зар нисмо они који смо и до сада били? Зашто човјек не може да буде бар онда срећан, кад је још срећа украј њега?

Вјетар хуји а наша кућа постаје опет она стара, сва ми је око срца и ја сам весео да у мало што се не заплачем.

3

Не знам је ли мати још пјевала или ми се тек у мислима лелујала њена пјесма, кад се отац накашља. Спусти се малаксало матери на руку, а лице му се продужило и позеленило. Израз немарности се на њему још повећао и мени би нејасно: што то отац може тако тупо мислити? Очи скоро затворене и необично мирују — је ли то он мало прије говорио с нама? Задрхтах, јер ми се пробуди нека сумња и он ми дође опет стран. Брецнем се, кад а оно се наша врата отворише сама. На њих духну лак вјетар и мени би као да ће на њих сада ући онај Невидљиви и учинити оцу зла. Нисам био ни на шта спреман и погледам га... његове се цр̑те нису ништа промјениле, тек испод спуштене обрве није се црнило око, већ се свијетлио узан и празан потез, био и водњикаст као поливено стакло. Рука му се стискивала и падала и мати поскочи. Гурну га у раме и зовну именом, па неким страшним гласом зајеца:

— Што ти је, чујеш, што ти је?!

Отац је мировао. Зијевну као риба кад ју изваде из воде па клонуло удише ваздух мјесто воде, а она понови брзо и престрављено свој узвик:

— Што ти је, јаох што је то?!

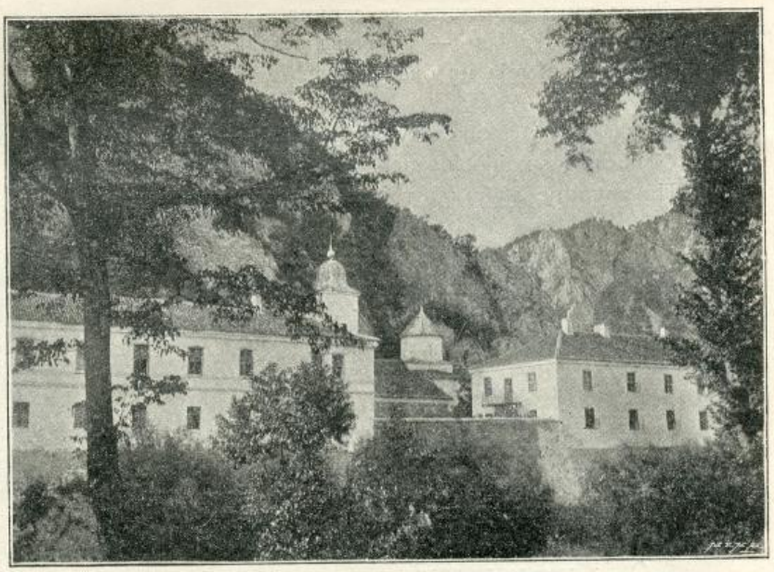

МАНАСТИР ГОРЊАК.

Али мјесто каква одговара, разабра се тапкање корака и на вратима се указа силуета баб-Розина. Надвири се, па онда уђе згурена, а усне јој шапташе као да се моле Богу:

— Готово је, умр̏о је.

Др. Ђ. Ј. Димовић.

Акорди

VII

Са твог свежег гроба берем цвеће мило
И клонула рука у киту га меће,
А болова јато у срцу се свило:
Ја плачем над гробом закопане среће.

Веле да у цвећу, што на гробу ниче,
Душа умрлога вечито се скрива, —
Зато често дођем — ко рањено тиче —
Да га суза моја из ока залива.

И цветиће мећем сад у недра своја —
У њима је, мајко, нежна душа твоја. —
Па крунице љубим што их љупкост краси.

Ја осећам како лебдиш око мене
Тек ме шумор тихи из заноса прене
Ах! Ти руком меком милујеш ми власи.

VIII

На твоје сам пао гр̏уди,
Љубих чело хладно, бело —
Мишљах, плач ће да пробуди
Непомично, мртво тело.

О, ја сам се зажелео
Материнског загрљаја,
Као цветак давно свео
Сунчевога топлог сјаја.

Не гледах ти лица давно
Нити топло око тавно, —
Од чежње сам богаљ био. —

Ал' сад заман суза леће...
Она ми те вратит неће,
Ни твој осмех што се скрио.

IX

Кроз вечни сутон преко белих равни,
Преко бујних река, замрзлих од студи,
Пустио сам поглед у даљину тамну
А сећање миле успомене буди...

Опкољену вртом, гледам кућу малу
Што се као лабуд бели из далека,
Где у мајске дане љупка ружа цвета
Бор шумори тихо и мирише смрека.

У собици малој, пред иконом старом,
Гледам лице мило, што од бољке вене,
Гледам усне бледе, што се мичу тихо
И молитву топлу шапућу за мене.

X

У мом оку мутном још је било суза,
Што се као бисер у дну самом скрише;
После прве туге остадоше саме
А ја мишљах тада: нема суза више.

Ал' се варах јако! Судба друкче хоће...
И анђео смрти једне ноћи тајне, —
Слетео је доле и драгоцен живот
Однео је горе међ звездице сјајне.

И најтежи боли стегоше ме р̏ано, —
Ја презирем сласти што их живот нуди —
Ал' ни суза немам, усахле су скоро, —
Црна судбо моја, задовољна буди!

Београд, 1901.

Armand d. L.

ЦРТИЦЕ ИЗ КУЛТУРНОГА РАДА У СЛОВЕНАЦА

III

О новостима у словенској књижевности.

Овом приликом две три речи о важнијим појавама словеначке лепе књижевности течајем године 1900. Од белетристичних листова излазио је најстарији „*Љубљански Звон*“ већ двадесету годину. Уредништво било је поверено познатому песнику *А. Ашкерцу*. Нови уредник запловио је новом струјом па је из „лепословнога“ и „знанственога“ листа, како стоји написано још и сада на челу листа, начинио смотру, у којој је највећу пажњу поклонио актуалним питањима, особито социјалним и уметничким. Добро је успео, али се бојимо, да ће словеначка публика живо пожелети обилније неге приповедачке литературе. Други је лист „*Дом ин Свет*“, илустрован и спретно уређиван од проф. богословља, доктора Францишка Лампета, наравски у конзервативном и строго католичком смеру. Овај заслужни књижевник, чија је делатност била тако обилата, да се човек морао чудити, од куда му преостаје времена још и за многе званичне послове, преминуо је последњих дана месеца септембра, може се казати, као жртва своје беспримерне радиности. Био је човек високо научан и баш зато, крај све своје конзервативности у критици, узвишен и праведан. Трећи је књижевни лист „*Словенка*“, који излази у Трсту. Његово је становиште посве модерно а заступа одважно и ватрено женску еманципацију. Као што су у белетрици, тако су и у учитељској струци подељене све силе у *либералне* и *клерикалне*. Први имају своје новине „*Поучник*“ и „*Учитељски Товариш*“, а други своје званe „*Словенски Учитељ*“. И од дечјих новинâ једне су строго клерикалне („*Вртац*“) а друге напредне („*Звончек*“). Само немојте мислити, да оне новине, које су од попова проскрибоване, дирају ма какогод у веру.

Фанатичким поповима словеначким све је безверско што се слепо не покорава себичним захтевима њиховим.

Матица Словенска издала је за годину 1900. четири књиге. Прва је „*Зборник*“, дело прерано умрлога *Ивана Кунишића* који је сабрао сву преписку Фрања Метелка са Дубровским и Шафариком, Станка Враза са Шафариком, Матије Чопа са Копитаром и Шафариком, Орослава Цафа, Копитара и Бартола Француља са Вацлавом Ханком. — Друга је књига наставак Гласерове *Историје словенске књижевности*. Ова свеска о црквеној и о философској књижевности потекла је из пера свећеника Бенковића, који у звезде кује Антуна Махнића, сад бискупа на отоку Крку, који је у своје доба најрафинираним софизмима у блато бацао све што су досада написали словеначки песници и белетристи. Трећа је књига опис *Млетачке Словеније*. У краљевству талијанском пребива до 30.000 Словенаца, који су предани несумњивој народној смрти, прем да је у новије доба међ њима ватрени родољуб, пе-

Антула М. Сломшека који је у доба препорођаја као свештеник, педагог и родољуб стекао знатних заслуга. Летос је била прослављена стогодишњица од његова рођења у селу му Поникви у Штајерској.

Значајно је, што су разне књижаре покренуле издања целокупних делâ неких старијих писаца. Осим Ваљавчевих и Прешернових песама (од ових потоњих приређује књижара Бамбергова у току *једне* године *треће* народно издање) изишао је четврти део приповедака *Ивана Тавчара*. Његове су приповетке романтичне па су у своје доба силно годиле младим људма. Бамберг је издао седми свезак Стритаревих радова, а Швентнер у Љубљани први свезак Крсникових приповедака, у којем је наштампана приповетка „Cyclamen“.

Књижара *Габршчека* у Горици издала је у „*Слованској књижници*“ Ганглову драму „*Син*“ и Говекарову „*Роковњаци*“, о којима сам читаоцима „Нове Искре“ референовао у 1. броју г. 1900. — Сада објављује превод „Васкр-

КНЕЖЕВ ДОЛАЗАК (ИЗ СРПСКО-ТУРСКОГ РАТА 1876.—78. г.

сник професор Иван Тринко. Сила талијанске државне мисли и културе ради да затре што пре словенски живаљ у својој краљевини. Књигу је написао врло занимљиво познати професор *Сима Рутар*. Четврта је књига једна свеска „*Кнезове књижнице*“, у којој се истичу, ради своје ретке тачности и верности, слике из сељачкога живота, што их је написао млади књижевник *Фр. Мешко*. Последња је књига *Сабране песме Матије Ваљавца*, коју је уредио проф. Фр. Левец.

Дружба Св. Мохора, која је бројила прошле године 78.103 члана, издала је, осим обичног календара, наставак илустрованога *Св. Писма* (у обради сада већ покојнога доктора Фр. Лампета), један *Молитвеник*, други део *Песмарице са нотама*, једну свеску забавних и поучних чланака и животопис славнога бискупа Лавантинскога

сенија“ грофа Толстога. Ова књижара издала је у својој *Светској Књижници* роман Wallace-a „*Бен-Хур*“ (превод с енглескога језика) и роман „*Marco Visconti*“ од *Grossi-a* (превод с талијанскога). Напокон издао је Габршчек у „*Салонској библиотеци*“ врло срећни превод Шекспирова *Хамлета* из пера Ивана Цанкара, познатога модернога песника и књижевника. Овом писцу штампао је књижар Швентнер и његову драму „*Јаков Руда*“. Ова је драма представљана лане и летос на Љубљанској позорници, а пре месец дана и у Загребу. Уз некоје врлине, као што су спретни дијалог и сарказам, има ипак и великих мана, а највећа је, што човек не може појмити, зашто се Иван Руда, који удаје своју кћер за богатог подузетника (да би спасао свој иметак), на крају ипак убије, кад га није баш никаква невоља на то нагонила. Некоја су лица слабо

оцртана, нпр. баш жених Рудине кћери, који ниједним делом није посведочио, да је онакав како се о њему мисли. Па и Долинар, сликар, прећашњи заручник Рудине кћери, магловито је лице, да не знаш шта мисли а шта хоће. Ова магловитост истиче се иначе у свим радњама Цанкаровим. Такве су његове песме, такве његове приповетке (што их је издао под натписом *Виђете*), а таква је и његова драма. Чује се, да је предао управи словеначкога позоришта у Љубљани веселу игру коју ће драматично друштво приказати још у овој сезони. — А. Л. Бистришки штампао је глуму „*Лукави снубач*“, удешену за дилетантске позорнице. А. Ашкерац написао је три глуме „*Измајлов*“, „*Ред св. Јурја*“ и „*Тујка*“. Прва је представљана на Љубљанској позорници али није постигла успеха. Садржина јој није оригинална, већ је узета из једне приповетке Тавчареве; кипти невероватним ситуацијама, излишним призорима који нису ни у каквој свези са главном радњом; најзад у њој се износе модерна питања на позорницу, којима ћеш тешко наћи правога узрока. Остале две игре слабе су творевине о којим нећу даље говорити. Овај песник сакупио је своје песме из последњих година пак их објавио као „*Нове Песме*“ у наклади Бамберговој. Између њих истичу се особите баладе у циклусу „*Павлиха на Јутровем*“ (т.ј. Насрадин-хоџа на истоку), у којим оштрим сарказмом шиба будалаштине разних угледних и високих кругова. Да би име А. Ашкерца и његову поезију унео и у шире, несловеначке кругове, написао је др. Гојмир Крек (син познатог слависте у Градачком универзитету), животопис песников на немачком језику и превео неке песме његове на немачки језик. Књижица је написана врло искрено, топло и одушевљено и јемачно неће промашити циља. Наслов јој је: **Anton Aškerc,** *Studie mit Uebersetzungsproben von Dr. Gojmir Krek.* Laibach 1900. Verlag L. Schwentner. —

Осим ових песама издао је *Етбин Кристан* своје песме у 10 свешчића под насловом: „*Žarki i snežinke*“. Овај песник овејани је социјалиста, па у лепој форми и сликовитом говору даје одушка својим идејама и својим социјалистичким осећајима и тежњама. *Отон Зупанчић*, који је лане штампао своје песме „*Чашу опојности*“, сабрао је неколико дечјих песама пак их издао под насловом „*Писанице*“ (ускрсни дар), које нимало не подсећају на декадента у „*Чаши опојности*“. Најзад, ваља споменути и посмртне песме даровитог младића који је лане у 22. години свога живота преминуо. *Драгутин Кете* објавио је за свог живота неколико песмица. После смрти његове сабрао је Ашкерац његове песме у један свезак пак их издао у наклади Швентнеровој. Написао је уз њих и симпатичан увод. Због тога се окомио на Ашкерца Цанкар, који је био са Зупанчићем друг Кетеов, што Ашкерац као није схватио важност и значај Кетеове поезије. Истина је, да су неке песме Кетеове, особито сонети, врло красне, и нема сумње да би још много лепих ствари могли од њега очекивати, да је подуже живео. Али како у овим песмама (тă песнику је било тек 22 године!) има и незрелих ствари, онда је ударање Цанкарово било са свим неправедно. А да ли није ово учинио само да публику подсећа на своју личност? —

Љубљана. проф. **Рајко Перушек**

Како можеш?

(А. Грин)

Кад Бог створи ружу, рече:
Цветај, ружо, мирис даји!
А кад сунце поста, рече:
Сунце јарко, греј и сјаји!

Кад Бог створи шеву, рече:
Певај, шево, у висини!
А кад месец створи, рече:
Светли ноћу у даљини!

Кад Бог створи жену, рече:
Љуби, док ти срце бије!
Ну кад теби живот даде,
Сетио се тога није.

Јер гледати како можеш
Месец бледи, сунце јарко,
Уживати песму, руже,
Не љубећи ипак жарко?!

С. Д. М.

Косовска епопеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ ЕПА О БОЈУ НА КОСОВУ

од С.

(НАСТАВАК)

ећу народним песмама, које опевају Косовске догађаје у већој опширности, износећи од почетка до краја, у међусобној вези, *више епизода*, имамо *три* до сада штампане песме: једну у „*Босанској Вили*“, другу у *Петрановићевој* збирци, а трећу у збирци *Миклошића*.

Прве су две спеване у народноме десетерцу и новијега су доба, а трећа је у дугачкоме стиху из далматинскога приморја, и могла је постати још пре две стотине година. У првим двема не находимо ону пробрану лепоту у стиховима и језику, нити онај општи народни тип, какав је у песмама Вукове збирке, него се на више места провиди певачева индивидуалност, а нарочито у другој песми, у којој нам се певач представља не као прост народни гуслар, већ као образованији, полуписмен човек, који се користио и многим лепим местима из Вукових песама. Прва је песма много краћа од друге, има 526 стихова, док је друга најдужа од до сада познатих народних песама, има 1607 стихова, и у многоме је лепша од прве, а има скоро исте карактерне особине, које видесмо у песми „*Вила*

и Соко". О трећој, приморској песми, нарочито ћемо доцније говорити.

Ове се три песме могу сматрати као народни покушаји за концентровањем разних косовских догађаја у једну целину, дакле, као *народни* покушаји за састав једноставне епопеје о бој на Косову. Прегледаћемо садржине све три по реду. Прва је од њих:

Песма о бој на Косову из Бос. Виле *(за 1886., а у Косовској Сиоменици је на стр. 100).*

Интересно је да се у овој песми, у којој је уједно везано *седам* разних епизода, ништа не казује о главноме догађају — о самој борби на Косову! Од епизодних догађаја, који се у песмама Вукове збирке не находе опевани, имамо овде: долазак Милошев у турски стан и *убијање Мурата* под чадором његовим; *бабу* која учи Турке како ће савладати Милоша; и, *састанак Лазаров с Милошем* под чадором Муратовим. Ова је песма невешто склопљена, и стихови су јој често рогобатни. Она почиње стиховима:

Повила се шарган, гуја љута,
Од Азије до Анадолије (?)
На Стамбол је наслонила главу . . .

но то није била *„гуја љута"*, већ *„љута сила турска"*. Цар Мурат долази на Косово и пише *„кићен ферман"* Лазару, да му пошље *„кључе од свију градова"* и *„хараче од седам година"*, иначе нека купи војску да царство поделе (1—26 стиха).— Лазару је ферман стигао у доба, кад су код њега за софром била *„сва господа листом"*; ту су и *„тридесет барјактара"* и *„тридесет војвода"* и *„три ста капетана"* . . . Примивши ферман, Лазо *„сузе прољеваше, јер не знаде турскијех језија"*; не знадоше га читати ни други, но међу господом је Топлица Милан, који *„умије дванаест језика"*, и он га прочита. Тада пита Лазо господу: хоће ли носити кључе и хараче? Војвода Милош одговара да не треба *„женски поклањати царство"*, него скупити војску и сићи у Косово, *„И ту ћемо боја учинити | за крст часни и вјеру хришћанску"*, а по том предлаже да се пошље Топлица да уходи Турке (27—114).— Пошто су Милош и Иван опремили побратима Топлицу *„да га тамо не познају Турци"*, отпрате га до поља Косова; он срећно пролази краз *„тврду карауљу"*, и, пошто је уходио Турке и уверио се да *„војсци турској краја не имаде"*, враћа се с Косова (115—188). — У пољу крушевачком пресрећу Топлицу његови побратими, и он им исприча како је силна турска војска; Иван га светује да тако не казује Лазару, јер *„Препашће се сриски цар Лазаре, | Па ће женски поклонити царство"*. Њих тројицу гледају с куле војводе, и Бранковић их беди код Лазара *„Како с' с Турци сила ухватили"* и како ће га издати на Косову, већ нека постави софру и нека наздрави Милошу *„не-*

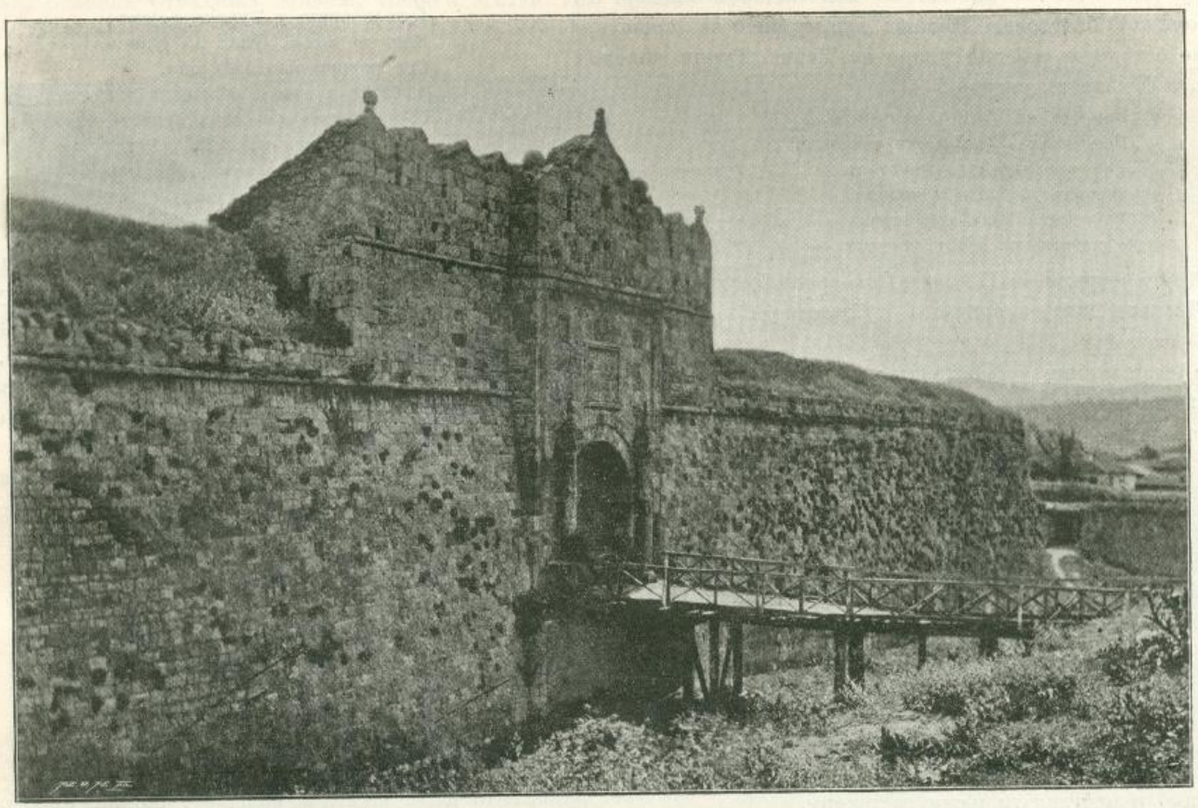

КАПИЈА НИШКЕ ТВРЂАВЕ (1878.—79.)

вјери" (189—256).— За трпезом Лазар наздравља Милошу *„с шуном купом вина"* : *„Здрав, Милошу, вјеро и невјеро, | Прва вјеро, шотоња невјеро, | Сутра ћеш ме издат' на Косову"*; а Милош, *„Колико се бјеше наљутио, | А све мрке засукује брке"*; одговара Лазару да му *„невјера уз кољено седи"*, а он ће сутра отићи Мурату и *„жива га сабљом расиорити, | Од учкура до бијела грла; | Поиграти ногом иод гр'оце, | Поиграти крмећим опанком; | Скинућу му алем ирстен златан | И скинућу зеч'ју капу с главе!"* (257—308).— Сутра дан, *„док ограну звијезда даница"*, појахаше коње три побратима и дођоше у поље Косово; опази их Мурат, па мислећи да доносе „кључе и хараче", наређује да их пусте к њему. Кад Милош *„паде цару иод чадора"*, Мурат му пружа ногу да пољуби *„налчу и шапучу"*; а Милош је *„Љевом руком налчу ирихвати, | а десном је сабљу извадио, | Па расиори турског цар Мурата . . ."* и учини онако, као што се зарекао — само заборави *„алем ирстен с руке"*. За тим је искочио из

шатора, дохватио се ждралина, па он и његови побратими *„Полетјеше низ поље Косово, | Па сијеку на алаје војску“*; али се Милош сети шта је заборавио, па се враћа и ако га побратими од тога одвраћају, те одиста и изврши и то јуначко дело. Но дотле се сва војска узмутила, и они поново учинише јуриш у Турке; Иван и Милан гину, а Милош се тек тада распомами: *„Из грла му мавен пламен лиже; | Коњ виловит, а јунак змајовит ...“*, па још охрабрен вилом, која му *„из гриве проговара“* да се не боји, тек сада поче разгонити Турке како ваља; и, таман да изиђе из војске, ал' некаква *„бака из буџака“* повика Турцима да побију *„коње у земљицу“*; на тај начин раставише га од коња и савладаше, *„Сломи Милош и ногу и руку“*, но и тако рањен још је могао да се освети оној баки: дохватио је зубима, *„па је њоме о тле ударио, | На двије је поле раставио“*. Тада га Турци одведу под чадор Мурату (309—492).— Милош се под чадором састаје с Лазаром, који благосиља Милоша, али му опет не опрашта, што не остаде да заједно ударе на Турке. Турци доводе робље, а Мурат их светује:

„Немојте их, браћо, погубити,
„Немојте их, браћо, ни турчити,
„Кад мислите дуго царовати;
„Подајте им рало и волове,
„Тако ћете дуго царовати.“
То изусти, па душу испусти.—

Друга је песма из II књиге *Петрановићеве* збирке (26):

Пропаст царства српскога *(у Косовској Споменици на стр. 118).*

Она је један велики, *једноставан* епски спев народни, који чини заокругљену целину о косовском боју, са описом главнога догађаја и са скоро свима важнијим епизодама пре и после њега, почевши од Муратова позива Лазару, па до свечаног укопа Лазарова тела. Сем момената, употребљених у Вуковим песмама, имамо у њој повише и других, узетих из народних прича и предања о боју на Косову, од којих ћемо нарочито поменути: Милошев одлазак у турски стан и *убијање Мурата*; опис *јуначке борбе Милошеве* и његових побратима; *бабу* која учи Турке како ће савладати Милоша; одлетање *Лазарове главе у бунар*; наређење Муратово како да се Лазар и Милош *сахране* поред њега, и Миличино *похођење косовског разбојишта*. Цела се песма по епизодама може поделити на 14 делова, па ћемо тако и прегледати њену садржину.

Први део (1—74 стиха) почиње стиховима:

Сину муња од Једрене града,
А загрмље насред Цариграда,
Гром удари у поље Косово
И обори Немањића царство ...

Грци су позвали Турке у помоћ против Срба, но Турци се сасвим доселише *„у државу цара Костадина“* и *„у Једрени царство подигоше“*. Осили се турски цар Мурат, па са 300.000 војске дође на Косово; ту су му слуге разапели *„свилен чадор“*, прострли *„свилу и кадифу“*, наместили *„шиљте“*, а по шиљтету *„од злата килиме“*,— па га *„посадили на мека шиљтета“*. Одатле Мурат шаље *„књигу јадовиту“* у којој вели: *„Једна земља а два господара, | Тако раја поднијет' не може“* ... него тражи *„од градова кључе“* и *„Стевана у тутију сина“* и *„хараче од седам година“*; иначе му поручује да купи војску и дође на Косово:

„Да ми сабљам' царство дијелимо,
„А главама међе постављамо“ ...

У *другом* делу (74—232 стиха) књигоноша доноси књигу у Крушевац, Лазар је чита а сузе му се ваљају низ образе *„као киша низ јелово грање“* и *„од јада га заболела глава“* ... Код њега се десиле војводе „Косовац“ Иван, Топлица Милан и Милош Обилић, па питају *„Оклен књига? ватром сагорела!“* Лазар им казује поруку Муратову, бори се с алтернативом Муратовом и не зна што ће и како ће. Милош га храбри и вели да је боље *„да јуначки крвцу пролију“* него да *„женски царство поклањају“*. Лазар се окуражи, само би хтео још да сазна колика је сила у Турака, и Милош му препоручује Ивана који ће *„уходити* Муратову војску, што је Иван *„једва дочекао“*.

У *трећем* делу (323—371) Иван, сутра дан, преобучен у турско одело, одлази у поље Косово; кад је угледао силовиту војску, *„голему се чуду зачудио“*:

„Боже мили, чуда великога!
„Чини ми се и заклео бих се,
„Колико је на горици листа,
„Још је више у Турака војске:
„Коњ до коња, јунак до јунака,
„Све чадори као лабудови,
„А барјаци као и облаци,
„Бојна копља као гора црна.
„Да Бог пушти из неба јабуку,
„Не би могла на земљу панути,
„Већ на коња, јали на јунака,
„Ал' на бојно копље ја барјака“.

Иван је, уходећи турску војску пробавио *„три дана и ноћи четири“*, па се вратио у Крушевац. У пољу крушевачком сусреће га Милош и светује да не казује Лазару праву истину, *„јер ће нам се царе препанути, | Не ће поћи у бој на Косово!“* Иван га послуша и саопштава Лазару, како *„није много у Турака војске, | Ми моремо с њима ратовати“*.

Четврти део (372—508) описује Лазаров позив војводама и његову клетву, која је у неколико различна од оне у Вуковим „комадима“:

„Ко не стио у Косово сићи,
„Он не има' од срца порода,
„У кући му чедо не плакало,
„Пред кућом му коло не играло,
„Више куће стадо не блејало;
„Никакво му сјеме не родило,
„Ни у пољу бијела шеница,
„Ни у брду винова лозица!“

Разаслао је 12 књига и позвао у бој на Косово: најпре *Цетињског владику* (!), па *Босанскога краља*, за тим *Вука Бранковића* (господара „земље Херцегове“), *Мусу Арбанасу*, *Љутицу Богдана* (сремскога војводу), *Орловића Павла* (у Будиму граду), *Луга Богдана* („богатога“, у Вучитрну), *Страхињића бана* (у равним Бањанима), *Васојевић-Стеву* (у Сјеници), *Мусића Стевана*, *Срђу Злоиоглеђу* и *дијете Лауша* (коме су виле посестриме). А за тим наређује војводи Милошу, Косовцу Ивану и Топлици Милану да му купе убојиту војску *„у Крушевцу и около њега“*.

Пети део (509—574) описује прикупљање српске војске у Крушевцу: Први долази опет Цетињски владика са 6 хиљада војске; за тим, по истом реду како су и звати: Босански краљ са 10 хиљада, Бранковић са 12, Муса са 6, Љутица са 10, Орловић са 1 хиљадом, Луг Богдан са 12, Страхињић са 1 хиљадом, Васојевић Стева такође са 1, па тако и Мусић и Срђа, а дијете-Лауше са 3 хиљаде. Над овим последњим је ореол песничког јунака:

Над Лаушем посестрима, вила,
Вијају се небу под облаке,
Златне стр'јеле носе у рукама
Те гађају орла под облаком.“

Милош је с побратимима довео Лазарову војску, 40 хиљада, те се тако искупило свега 104.000. Пошто је Лазар *„в'јећу учинио“*, стаде се опремати с војском за полазак на Косово.

У *шестом* делу (575—718) имамо испреплетане две епизоде: једно је Миличино тражење од Лазара да јој остави у Крушевцу једнога од браће, а друга је опис поласка војске на Косово. Милица се *„у црну футу замотала“*, па *„љуто цичи к'о шарена гуја“* и пита, кога ће јој оставити да јој *„образ од грдила чува“* ако Турци овладају. Лазар јој оставља на вољу да сутра, кад војска пође, бира кога хоће од браће. Кад сутра освану дан и кад се развиће *„ките и барјаци“*, цар појаха *„голема зеленка“*, а пред њиме је барјактар Бошко Југовић, иза њега Југ Богдан са девет Југовића *„како сивих девет соколова“*, а око њега *„слуге и војводе“* — ту је слуга Видосав, Бановић Страхиња, Милош, Иван и Милан. Интересан је опис самога поласка:

Седми део (719—796) описује кобну косовску вечеру: цар Лазар слави крсно име у очи Видова дана. Лазар здрави Милошу и обеди га *„невјером“* (из ранијих делова нигде се не види зашто Лазар ово чини!); изненађени Милош правда се и, уверен да га је Вук опао, вели да му *„невјера сједи уз кољено“*, па се зариче да ће Мурата *„расиорити жива“*, стати му *„ногом под гр'оце“* и скинути му *„зеќир ирстен с руке“*; а за тим изиђе из чадора, а с њиме и оба побратима.

У *осмом* делу (797—1096) Милош с побратимима одлази у турски табор. Турци мисле да су дошли на предају, па пусте Милоша пред цара. Мурат му, по договору с везирима, пружа ногу да пољуби *„чизму и мамузу“*, но Милош извади *„бритку сабљу“*, распори Мурата, обори цареве везире и доглавнике, и, док допаде до ждралина *„седамдесет одсијече глава“*; а за тим, с побратимима, појури кроз Косово секући Турке:

Боже мили, немила састанка!

ЗБЕГ У СРПСКО-ТУРСКОМ РАТУ (1876.—78. г.)

Мили Боже, чуда големога!
Да је коме чути и гледати,
Кад поврвје сила и ордија
Из Крушевца из бијела града,
Како стоји цика витезова,
Како л' вриска виловитих коња!
Љуто циче мајке и сестрице:
Жале мајке премиле јединке,
Младе снахе од боја јунаке,
А ђевојке своје заручнике;
Стоји цика малог и големог,
Цика гласа чу се до небеса,
И црна се земља задрмала
Од јунака и од коњаника . . .

Милица, која је *„својим ноктим' лице нагрдила“*, излази пред своју браћу, свакога је редом молила, па најпосле Бошка и Ненада, но нико јој остати не хтеде — сви одоше у Косово.

Кад се стаде крвца пролевати,
Да је коме стати те гледати,
Како српске сијевају ђорде,
Како л' турске зијевају главе . . ,
— — — — — — — — — —
Куд' пролази Обилић Милошу,
Троја бише кола пролазила . . .

Срећно су се протукли до Ситнице; но, у зао час, Милошу падне на ум да није извршио зарицање: да ће Мурату стати ногом под гр'оце и скинути му прстен с руке. Узалуд су га побратими одвраћали, *„јер у повратку добивања нема“*, он нагне назад, ал и они за њим. Срећа их послужи те продру до Муратова чадора, те Милош изврши ради чега се вратио, па поново ударе кроз масе турске војске, која се сва *„под оружје дигла“*, и *„косе Турке к'о зелену траву“*. Но ту му изгину оба побратима, а он би се спасао да некаква *„бабетина из стијене“* не викну Турцима

како да га савладају, те ударише у ледину копља, која разнеше ноге Милошеву ждралину; „*А Милош је од њег' одскочио,* | *Пак у руке копље ирихватио;* | *На бојно се копље опирући,* | *Прескакаше Турке на буљуке* | *И русе им главе одс'јецаше*“. Но толикој сили није се могло одолети: Турци га савладаше, везаше му руке и изведоше пред Мурата, који још беше у животу. Мурат наређује да се удари на Лазара.

У *деветом* делу (1097—1179) допаде глас Лазару шта је учинио Милош и како су војводе изгинули. Сви оплакују Милоша, а највише Југовићи, који „*заилакаше као ђеца мала*“: „*С киме ћемо на бојном Косову,* | *Потиснути проклетнике Турке*“... За тим Лазар распоређује војводе и војску за бој, а Вуку наређује да води војску у Шару планину, па „*кад звекну у пољу ханџари*“ да удари „*иза леђа душманину клетом*“. Па кад је све уредио, поседе зеленка: „*Па се крену силовита војска,* | *Нађераше коње на куирију*“.

У *десетом* делу (1180—1265) описује се сам бој. Први ступају у борбу Југовићи, „сиви соколови“, који:

Све разгоне Турке на буљуке;
Би ти рек'о и би се заклео:
Куд' пролази девет Југовића,
Туд' је мутна вода ударила,
Вала главе коњске и јуначке,
Није вода већ јуначка крвца;...
Осам паша бише и убише,
Кад деветог бити започеше,
Ал' погибе Југ Богдане стари,
Покрај њега девет Југовића...

За њима „*Маче војску цетињски владика*“ с Црногорцима и Бошњацима, „*И његова сва изгибе војска,* | *Побјегоше јунаци Бошњаци*“. Тада „*Маче војску српски цар Лазаре*“, те његових 40 хиљада „*потискоше низ Косово Турке*“, и том приликом Страхињић бан чини чуда од јунаштва: „*једном мане, двадес'т глава пане*“. И, готово се турска сила била „*изломила*“, али „*Бог убио Вука Бранковића!*“, он издаде таста Лазара, јер „*полеће с дван'ест хиљад' војске,* | *Те поможе душманину клетом,* | *Да надвлада српског цар Лазара*“. Ту је Лазина „*полећела глава*“ крај бунара до Ситнице, и скочила у бунар:

Док звијезда са небеса паде,
Тамни мјесец виш' Косова стаде!

У *једанаестом* делу (1266—1312) Страхињић бан, који је јуначки бранио главу свога господара, кад је видео да све пропаде, проклињаше Вука што издаде: „*Е да Бог да суђено ти било,* | *Те и твоја полећела глава* | *Од сокола Високог Стевана...*“, па поврати дорина, проби се кроз Турке и врати се у Крушевац да чува од Турака царицу Милицу и Милошеву љубу Вукосаву. Сусрећу га Милица и Вукосава, „*кукајући кано кукавице*“, и Страхињић им прича што је било на Косову.

Дванаести део (1313—1365) казује: како Турци ограбише цара Лазара (ваљда његово тело?) и однесоше Мурату, који наређује Бајазиту како ће их укопати: Милоша с њиме упоредо, а Лазара испод ногу. Милош моли да га укопају Лазару испод ногу, „*Слуга сам му био овог свијета,* | *Нек му будем и оног свијета*“. Мурат прима молбу Милошеву, а за тим светује Турке како ће владати, па вели:

„Немојте ви рају цвијелити,
„Немојте ви рају погазити,...
„Већ пазите рају као браћу;
„Тако ће те дуго царовати,
„А друкчије изгубити царство...

У *тринаестом* делу (1366—1584) описан је долазак Царице Милице на Косово. Пошто је Милица измолила од Бајазита допуштење да дође и пренесе тела мртвих војвода у Крушевац, онда се она, на „*злаћеним кочијама*“, одвезе с Вукосавом на Косово. Код воде Ситнице угледа „*лијепу ђевојку*“ (Косовку?), која прича Милици, како је јуче белила платно, а кад „*стаде звека од Косова*“, тад Ситница протече „*мутна и крвава*“, те понесе коње и јунаке, и ту је „*љуте јаде задобила*“:

„Бритку сабљу Косовац-Ивана,
„Бојно копље војводе Милоша,
„Амајлију Топлице Милана,
„Златну киту Бошка Југовића
„И челенку дијете-Ненада.

За тим Милица пође да тражи „*своје иоглаваре*“. Ту певач слика бојиште у интересном опису:

Све је поље тама притиснула,
А од паре коњске и јуначке,
Не види се сунце од облака,
Ни зелено поље од јунака;
Би ти рек'о, кад би оне дош'о,
Да је пуста гора исјечена,
Од лешева коњских и јуначких;...
А по трави изломљена копља,
Бритке сабље и дуги мачеви,
До балчака све је изломљено;
А стријеле по пољу расуте
Ко' путови поред винограда;
На хиљаде рањених јунака.
И дебелих коња од мејдана,
Стоји јека коња и јунака,
Вију вуци, гракћу гавранови;
Ту је страшно чути и гледати!

Ту Милица прво налази рањеног слугу Видосава, кога „*умива студеном водицом*“ и „*заљева од срца сузицом*“; Видосав јој казује где је који од војвода погинуо. За тим налази остале „*ио реду јунаке*“, па свакога „*у кочије тура*“, а над Милошем је „*зацвиљела као кукавица*“. Кад је и ба́ба нашла, оде на гроб цара Лазара, те „*љуто цвили до Бога се чује*“ и нариче овакву жалопоју:

„Господаре, славан цар-Лазаре!
„С тобом ме је огријало сунце,
„Грijало ме за живота твога,
„А од сад ће до вијека мога
„Све ми бити мрачно и облачно;
„Твоје славно име, мој Лазаре,
„До вијека биће ти свијетло,
„Бранковића ружно и проклето,
„Што обори цара и државу.

Глас из облака упућује Милицу да извади из бунара главу свога господара и да је положи „*у кнежеву цркву*“ (у Крушевцу), а после три године да дође по његово тело; глас јој даље вели да не жали Лазара, јер:

„Лазар ти се, госпо, посветио,
„Што је јунак славно погинуо
„Ради вјере и крста часнога
„И за љубав рода и племена.

Милица се вратила у Крушевац с главом Лазаровом.

У *четрнаестом* делу (1585—1607) Милица се, после три године, подиже на Косово с патријархом и дванаест владика, с поповима, калуђерима, ђаконима и ђацима. Откопаше тело Лазарово, „*Док удари мирис од светиње,* | *Свето т'јело у земљици ц'јело*“, — и пренеше га у Крушевац. А данас се њиме слави „*Брушка гора славна*“ и „*манастир Раваница црква.*“

Цела се песма завршује овим стиховима:

Ето тако, моја браћо драга!
Због невјере и несложе наше

Пропаде нам царство и држава,
Погибе нам слава и госпоство!
Сам Бог знаде кад ће опет доћи,
Или ћемо сви у јаду проћи. —

Ова је песма, по својој величини и множини епизода употребљених у њој, најзнатнији од покушаја народних певача да се косовски догађаји вежу и концентрују у једну целину.

Петрановић је у своме зборнику показао и певача те песме — *Илију Дивјановића* из Херцеговине, за кога вели: „Од свију певача, што сам их могао познати скоро за седам година, Илија Дивјановић најдаровитији је и најпамтљивији певач. Нека му ко само једном ма какав догађај исприча, он је одмах готов прелити га у народну пјесму онако живо и китно као што други не може". Но Дивјановић је био писмен човек, али „самоук, чита и пише по старом правопису, боље од многих других".

Ми се нећемо упуштати у оцену ове песме, али ћемо показати шта у главноме мисле о њој наши најзнатнији књижевници.

Јагић о њој вели (Rad,II): да је ово „са свим ново грађена пјесма, у којој је истом у наше дане нетко (Јагић тада још није знао за Дивјанића) скупио разне пјесме о косовској битци у једну цјелину", да је пјесма „доста слабо састављена", да има у њој „много неједнакости, много несклада", да има и рефлексија „које се морају сматрати изразом нашега времена и нашега данашњега мишљења".

Новаковић у својој расправи, коју смо већ поменули, вели о овој песми: „У њој се може наћи која стотина врста, за које се може рећи, да нису потекле из уста народнога певача, толико је дикција у њој поремећена. Садржина њена не мање је у ред ни с једним варијантом оних старих косовских песама, којима за садржај којеоткуд знамо од 15. века до Качића. Једино старије у њој јесте певање о баби, помоћу које су Турци ухватили Милоша Обилића, и певање о шетњи кнегиње Милице по Косову" ... А мало даље: „Ако бисмо дакле и одлучили, да макар и у основи примимо ову песму за народну, ... она би могла послужити као потврда, да су доиста песме о пропасти на Косову живеле те развијале се у кругу самосталних песама, *па да су* у последње, могли бисмо рећи *у наше време, и народни, књижевним дахом додирнути, певачи огледали, да у њима целину потраже*".

Маретић у поменутој расправи о косовским јунацима и догађајма, — указујући на почетне и још неке стихове у Петрановићевој песми, који су из „полукњижевничког а не правога народног извора", — вели: „По свој прилици могло би се још гдјешто наћи, што не би прави народни и то неуки пјевач нигда рекао. Али макар се још и десетак ненародњијех стихова нашло у реченој Петрановићевој пјесми, то још не би могло бити никакав разлог, да *читаву* пјесму прогласимо дјелом ненародњијем".

ВОЛНИЧКА БАРАКА ИЗ СРП.-ТУРСКОГ РАТА (1876.—78. г.)

*

Поменули смо, да је од народних песама, у којима су Косовски догађаји опевани у целини, најстарија:

Приморска песма о бој у на Косову *(у Миклошићевој збирци бр. 6, а у Косов. Сионеници стр. 69).*

Ова песма, као и друге две косовске песме из Миклошићеве збирке (бр. 5 и 7), извађене су из старих дубровачких пописа народних песама крајем 17. и почетком 18. века. Оне су познате под именом *бугарштица*, како су у далматинском приморју називане песме јуначке озбиљнога садржаја. Нису спеване у десетерцу, него су им стихови дужи, по 15 и 16 слогова у једном стиху. Како по облику и језику, тако и по самој садржини, оне су врло интересне. А песма о бој у на Косову за нас је интересна нарочито још и с тога, што је Павић узео као основу свога нацрта за косовску епопеју. С тога ћемо се с њоме мало боље упознати.

Она има свега 255 дугачких стихова. По догађајима који се у њој опевају, можемо је поделити на *шест* делова:

У *првом* делу (од 1—58 стиха) имамо дегенерисан један део познате песме о Мусићу Стефану (у Вука 47), а он почиње стиховима:

Иде Бушић Стјепане љубу своју рано будит':
«Устани се, љубовце, од твоје мекахне ложнице . . .»

Бушић Стјепан буди љубу да отвори прозоре и види по звездама које је доба, *„удара ли таламбах пред двором кнеза Лазара“* и *„купели се господа , . .“* Љуба то чини и извештава га, а Бушић је сад шаље да *пробуди слугу* (она !) *Оливера* да би спремио коње, јер ваља ићи у бој; љуба му тада прича свој сан и одвраћа га да не иде, но Бушић је не послуша:

«Знати ми се, љубовце, са Косова не вратити,
«Ја ти нећу остати од војске кнеза Лазара,
«Од **угрске** (?) господе и од браће Уговића . . .»

Љуба буди слугу који оседла коње, те *„пођоше пред дворове Лазарове“*, — У овој песми Бушић није ни мало закаснио (као Мусић), него је с осталом војском на време стигао на Косово.

У *другом* делу (59—109) Бушић затиче пред Лазаревим дворима већ искупљену *„угрску“* господу. Милица их поздравља с прозора речима:

«Добро јутро да вам је, л'јепа **угрска** господо !»

а за тим прича им како је ружан сан уснила, који јој тумачи Милош „Кобиловић“: да ће *„главе падати ове* **угрске** *господе“*, да ће *„лице потамњет' славнога Лазара кнеза“* и да ће јој се *„распукнут' њено срце Миличино, а за* **угрском** *(!) господом и за браћом Уговићим' . . .“* Тада Милица моли Милоша да јој код Лазара измоли једног од браће, да *„не би изгубила кољено од Уговића“;* но Милош јој одбија молбу (ни мало каваљерски за таквог витеза! па још каквим речима):

«Сву ноћ му си ноћаске преспала на десној руци,
«Бјеше му се молити као твому господару . . .»

За тим се Милица сама обраћа Лазару, који је одбија:

«Не могу ти оставит' ниједнога од Уговића,
«Они су се захвалили св'јетлу **краљу угрскому**:
«Кад би небо паднуло на јуначку црну земљу,
«Они би га примили на своја на бојна копља.»

По том се Лазар крену с војском на Косово.

Трећи део описује злокобну вечеру у очи Видова дана (109—152):

Цар је с војском паднуо на Ситницу плаху р'јеку,
Ту су стали починут', вечерицу вечерати . . .»

За вечером Вук Бранковић казује Лазару да ће му Милош *„невјеру учинити !“* Тада Лазар напија Милошу *„златном чашом“* и преклиње га да му не учини невере. Милош се *„жалостан нађе у својему живу срцу“*, па вели да неће учинити издаје, него ће се рано ујутру *„наћи под шатором царевијем“* и њега *„ханџаром удрити у срце живо“*. За тим Милош са својим *„слугама“* (а не побратимима) *Иваном Миланом* и *Николом Косовчићем* одлази у турску војску.

У *четвртом* делу (152—216) Милош одлази под *„свиони шатор“* Муратов, а овај га пита: што је дошао да му *„уходи“* војску; на то Милош одговара:

«Ја сам ти се одврго од војске Лазара кнеза,
«И дош'о сам у помоћ теби цару честитому.»

Цар пружи Милошу *„кољено од десне ноге“* да пољуби, но Милош *„златан ханџар повадио и њим га је ударио“*, па поскочио из шатора, вргао се на коња и са слугама *„побјегну низ Косово равно поље“*. За њим се подигне сва *„турачка врла сила“* и стигне га; Милош се јуначки борио; слуге му изгибоше, но он за то *„ништа не хајаше“*. Док неки *„глас изиде из облака“*, који научи Турке да мећу пред коња *„штитове и сабље бритке“*, те му ноге исекоше. Рањени Милош *„покликну из својега танка грла“* позивајући у помоћ Лазара; њагово запомагање чује Вук, па му се свети.

Пети је део (217—222) најкраћи и ако најважнији у целој песми; у њему је описан бој у ових 5 стихова:

У то Турци приступише и на њих ти ударише
И Лазара разбише, ни о чем не оставише.
Вук Бранковић утече у планину зелену,
А Лазара бијаху жива у руке ухватили
И њега су одвели честитом Отмановићу.

У последњем, *шестом* делу (223—255) Мурат наређује како ће се погубити Лазар и Милош, и како сахранити: Лазара испод ногу његових, а Милоша *„на моју на десну руку“;* но Милош моли Мурата да њега ставе под ноге, а Лазара на цареву руку: *„Како сам га ја л'јепо за живота свеђ дворио, нека њега ја дворим и у матери црној земљи“*. Чујући то Лазар, пролије сузе и благосиља Милоша а проклиње Вука. За тим обојици одсеку главе. Песма се завршује стиховима:

Кад ми бјеше Милица тужне тласе разумела,
Бјеше јој се од жалости живо срце распукнуло. —

Из првих делова ове песме види се, како се у њој на више места помињу *угрска* господа, па чак и онде, где то никаква смисла нема, као нпр. у говору Бушићеву у првом делу (у стиховима које смо навели), или у Милошеву тумачењу сна у другом делу. Историски је доказано да Маџара није никако могло бити са Србима на Косову, и г. Новаковић је лепо доказао да је у тој песми реч *„угрска“*, на место *„српска“*, прост *фалсификат*, по свој прилици хотимичан и од преписаоца.

Опширну анализу и критику све три приморске песме из Миклошићеве збирке изнео је г. *Новаковић* у поменутој расправи. „Невешт и небрижљив попис“ њихов јасно се види из неравнога метра (час 15, час 16 слогова у стиху). У њима има доста *„италијанизма* и обрта *варошких* и *књижевних* у језику, који, ако су и били у обичају у приморским градовима Далмације, нису могли налазити се у језику оних оригиналних песама *које су у приморске градове дошле с истока, између Срба“* . . .

Обазирући се на метар и језик у овим песмама, *Павић* их назива специјално *хрватскима*. Навешћемо неколико редова г. Новаковића као одговор на ово Павићево тврђење:

„Косовске народне песме могле су постати само на *истоку српском* међу племенима, самоме боју најближим, која су одмах и тежину последица тога боја осетила. Одатле су се те песме рашириле најпре међу свима племенима српским *путовањем певача* и *сељењем породица*, па после и међу гдекојим хрватским. Али да су косовске песме овим путем и начином и до Француске продрле, не би мање биле песме српске, нити би им ко паметан могао порицати и побијати праву оригиналност њихову“ . . . Тако су српске народне песме допрле и у далматинско приморје, где су преписивањем и препевањем и добиле други облик. „Баш је Дубровник српска струја почела освајати нарачито 16. века, што се може најлакше видети по самом језику дубровачких писаца . . . Па је ли онда на месту, што се песме о Косову, у Дубровнику на крају 17. века на хартију стављене, истичу као специјално хрватске? Њих су Дубровчани с истока примили, и оне нису

ни мало мање српске од оних Вукових, ма да их је и Миклошић назвао хрватскима. Миклошић је то учинио ради размера, па за тим ради језика не свију него некојих — али сам потпуно уверен, да он не би никад тврдио да су песме косовске, баш и кад се у правих Хрвата нађу, од Хрвата спеване, као што тврди г. Павић« . . .

*

То је све што имамо до сада штампано, а што би се могло сматрати као *народни* покушај за спајање више косовских момената у једну целину.

У предговору 6. књиге Вукове збирке последњег, државног издања, помиње се *иесма о Косовском бою*, која је у рукопису заостала у Вуковим хартијама. Она има преко 2000 стихова и њу је Вук добио још 1821. г. За њу се вели да ће се у 8. или 9. књизи само *ироиричати*, јер је „тако слаба, да је није вредно у целини штампати«.

Нас је интересовало да о тој песми што више сазнамо, па смо њен рукопис и добили (добротом академика и проф. г. Љубе Стојановића) и разгледали га. Песма је одиста врло слаба; стихови су често врло неједнаки, час много дужи, час краћи од десетерца; на неким се местима само помиње шта има да се опева, или се упућује на раније стихове које треба поново употребити; — тако, да она изгледа више као какав нацрт за песму, него као готова песма. Несумњиво се види да је тај „нацрт« начињен према једном од оних описа битке косовопољске, које је г. Новаковић изнео у часопису „*Starine*, X« за 1878. а о којима ће доцније бити нарочито говора. И план песме, и опевани догађаји, и имена лица — све је као и тамо. По запису на крају песме види се да ју је Вуку послао „парохъ« из Шида, *Авр. Пашичь*.

Према свему томе, не мислимо да је потребно, да њену садржину износимо у појединостима. —

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО

NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

V

Јестира при раду.

Дани Јестирина затвора беху на крају. Врата се тамничка отворише и она изађе на бели дан. Њеном болесном и тугом убијеноме срцу учини се да је сунце, које на све подједнако сија, само за то да обасја скерлетно слово на њеним грудма. Можда је било више правога бола у њеним првим непоузданим корацима кад остави тамничка врата, него у литији и призору који смо описали, кад је била изложена општој поруги и кад је свак прстом показиваше. Тада је одржаваху нарочити напон живаца и ратоборна природа њезина карактера, који учинише да се тај призор за њу претвори у неку врсту паклене победе. Али то је био усамљен и издвојен догађај који се дешава једном у животу, па да би га могла издржати она је, не штедећи, прикупила сву животну снагу која би јој служила за многе године мирна живота. Онај исти дух закона, који ју је осудио, даде јој снаге да до краја поднесе муке своје срамоте. Тај закон беше див строга лица, снажан да одржи као и да угуши својим гвозденим рукама — Али сада, од изласка из тамнице, она је имала да подноси свакодневно понижење; и она га је морала подносити обичним силама своје природе, или пасти под њоме. Није више имала шта да позајми од будућности да се пробије кроз трајни свагдањи рад. Свако јутро доносило је свој део беде; и тако сваки нови дан: сваки своје искушење које је остајало исто и једнолико, а то је било и сувише мучно издржати. Дани далеке будућности изређаће се нудећи јој исти терет, али јој ни један неће донети слободу; а нагомилани дани и године подигнуће стуб јада на гомили њене срамоте. Кроз све те дане и године, изгубивши своју личност, она ће бити општи символ на који ће указивати проповедник и учитељ и у коме ће они оличити и оживотворити своје представе мисли о женској слабости и грешној страсти. Младости и невиности биће говорено да погледају на њу и скерлетно слово које гори на њезиним грудима; на њу — дете поштених родитеља; на њу — мајку детета које ће и само бити доцније жена; на њу, која је негда такође била невина — као на оличење, оваплоћење, на саму стварност греха. А над њезиним гробом једини споменик биће срамота коју ће дотле носити.

Може изгледати чудновато: за што се она, кад јој је свет био отворен и кад није била задржавана осудом у Пуританским насеобинама тако незнатним и удаљеним, — није повратила у родно место или коју било Јевропску земљу и ту скрила своје име и личност под новом спољашношћу; како су јој биле отворене стазе мрачне, непознате шуме, зашто се није помешала са народом чији обичаји немађаху ничега заједничког са законом који ју је осудио, а то би годило њезиној дивљој природи. Чудно је, доиста, да је она и даље могла називати својим оно место где је она само оличење срама. Али као зла коб, један осећај неодољив и неизбежан као сила судбе, готово увек приморава људе да круже около и као авети полазе места где се одиграо какав велики и значајан догађај који је одредио боју њихова живота, и који је у толико силнији у колико је црњи тон који га помрчава. Њезин преступ, њезина срамота били су корени који је везиваху за земљу. Као да се поново родила туде са јачом моћи прилагођивања, ова шумовита земља, још увек немила свакоме насељенику постаде за Јестиру Прину дивља и тужна али нераздвојна домовина. Сви остали призори земаљски беху јој туђи; па и само сеоце у Инглиској, где под мајчиним окриљем проведе срећно детињство и невино девојаштво, изгледаху као давно похабана одећа. Ланац, који је везиваше за ово место, био је гвозден, и окивао је целу њезину душу, али се није могао раскинути.

Можда је било — и сумње нема да је тако и ако је она крила тајну од саме себе и грозила се увек од ужаса, кад се она отимала из њезина срца као змија из своје дупље — можда ју је једно другаче осећање задржавало на позорници и стази која беше тако кобна за њу. Ту је био, по тој стази се кретао онај са којим се она осећала везана везама непризнатим на земљи, али које ће их за-

једно довести пред последњи суд који ће за њих бити брачни олтар за заједничку будућност вечне награде. С времена на време Лукави ју је кушао овом мишљу и смејао се на страсну и очајничку радост с којом ју је она примила, па се затим борила да је одбаци од себе. Оно што најзад постаде њена вера и што је она сматрала као разлог да остане и даље у Новој Инглискоj — било је пола истина пола самообмана. Овде, говораше сама себи, овде сам згрешила, нека се овде изврши земаљска казна, и тако ће, можда, свакидање муке срама најзад очистити њезину душу, и повратити јој чистоту коју је изгубила, а која ће бити светија, јер је плаћена мученишТвом. С тога Јестира Прина не хтеде бежати. На крају града, подалеко од сваког другог стана, била је једна сламом покривена кућица. Некакав ранији дошљак подигао ју је туна па напустио, јер земљиште наоколо беше неподесно за обрађивање. Она бејаше на обали, гледајући преко једног морског рукава на шумом обрасле брегове на западу. Неколико жбунастих дрвета што расту усамљено по полуострву, мање су заклањали кућицу, него што су хтели рећи да ту станује неко који би се радо сакрио, или би бар требало да је сакривен. У овој малој усамљеној кућици са оно мало покућанства што је имала, а са допуштењем власти, која још увек држаше надзор над Јестиром, настани се она са својим дететом. Некаква тајанствена сенка сумње покри одмах цело то место. Деца, сувише млада да би могла разумети зашто је та жена била стављена ван обима људске љубави, довлачила би се доста близу, да је виде на прозору са иглом у руци или како стоји на вратима или ради у маломе врту, или како се креће стазом што у град води, и кад виде скерлетно слово на њеним грудима прсну далеко са чудним заразним страхом.

Ма да је била усамљена и без и једног пријатеља на земљи, ипак није оскудевала ни у чему. Знала је лепо вести и шити, и то је било довољно и у земљи где је било мало поља за фини посао, да исхрани себе и своје напредно дете. На својим грудима носила је чудно извезено слово, као пример своје вештине пуне нежна и досетљива укуса. Многа дама на дворовима радо би понела сличан рад и додала својој свили и злату тај богати и уметнички украс људске умешности и укуса. Овде, при строгој простоти којом се одликоваше пуритански начин одевања, мало је било места за Јестирину вештину. Па ипак, укус доба, који је нарочито ценио радове ове врсте, утицао је ето и на наше озбиљне дедове који се беху одрекли многих удобности што су у први мах могле изгледати неодложно потребне. Јавне церемоније: прокламовање закона, увођење у дужност старешина и све оно што је могло згодно послужити влади да се што величанственије представи народу, одликовале су се достојанственим, уредним, озбиљним али ипак траженим великолепијем. При погребима такође, — било за самог мртваца или да би се разним знацима на црну оделу или белом рубљу јасно испољила жалост родбине — призивата је у помоћ Јестирина вештина.

Постепено, њезин ручни рад уђе тако рећи у моду. Било из сажаљења спрам жене чија је судба тако јадна; било из болесне радозналости која даје вредности и најнезнатнијим ситницама, или из каквих му драго других побуда, или што је Јестира одиста попуњавала једну празнину коју друга није могла испунити, она је имала посла колико је хтела и колико је могла провести часова са иглом у руци. Сујета је, можда, била голицана да се у свечаним приликама покаже урешена везом који су израдиле њене грешне руке. Њезин вез украшавао је гувернерову огрлицу; официри су га носили на рукавама а свештеници на појасима; њезин је рад била капица новорођенчади; и био је закиван да труне у мртвачким сандуцима. Али се не зна да је икада била призвата њена умешност да извезе и уреси белу копрену која је покривала чиста невестинска лица. Тај једини изузетак показивао је да се друштво још увек сећало и мрштило на њезин грех.

Јестира се трудила да има само оно што је најпотребније за њу и што је довољно за њезино дете. Одело јој је било од најпростије чохе у најтамнијој боји, са једним јединим украсом — скерлетним словом, које је по осуди носила. Детиња одећа, напротив, одликовала се богатом, поготову фантастичном маштом укуса, која је служила да увећа чудну драж која се рано поче да развија у девојчици, али која се убрзо показа да има дубље значење. Али о томе доцније. Сав остатак својих доходака она је издавала као милостињу онима који су били у бољем положају него она, и који су често доброчинство увредом плаћали. Добар део свога времена употребљавала је за израду грубог одела за сиротињу. Можда ју је на то доводила каква покајничка мисао да на тај начин жртвује своја задовољства у грубом раду за друге. У својој природи имала је источњачку особину — укус за богатом, раскошном, сладострасном лепотом, који у њезину животу немађаше никаква начина да се покаже изузев у везу и ручном раду. За жене има особите дражи, која не разуме други посао, фини, нежни ручни рад. За Јестиру то би била прилика да пусти на вољу својој страсти и по томе да је умири. Али, као и све друге радости, она га одбаци као грех. Ово болешљиво мешање савести, где јој није места, показивало је, бојати се, не искрено и стално кајање, већ нешто сумњиво, нешто што је могло бити дубоко рђаво у суштини својој.

Тако је Јестира Прина имала своју улогу у свету. Свет је није могао сасвим одбацити и ако је на њезино чело био ставио знак несноснији женскоме срцу него онај што га је Кајин носио. У свима њезиним односима са друштвом није било ничега што би јој улевало осећање заједнице са њоме. Сваки покрет, свака реч, па и само ћутање оних с којима је долазила у додир, казивало је да је она прогнана, и као да је за општу природу везују друкчије везе него остало човечанство. Она је стојала издвојена од онога што је све интересовало, али одмах иза тога, као какав дух који походи кућно огњиште, а нико га не види и не осећа, који се не смеје на породичним весељима нити тугује у жалости робиње, или ако му пође за руком да покаже своју скривену симпатију — изазива само ужас и језовиту грозу. И доиста, овакви осећаји удружени са горким презрењем изгледаху да су једини утисци што их је уносила у опште срце. Доба није било ни најмање разнежено; и њезин положај, ма да га је она добро разумевала и ма да га није никад могла заборавити, изношен је пред њезино самосхватање, у облику новога бола, грубом повредом најосетљивијих места. Сиромашак, коме је помагала, често је понижавао руку која му је помоћ пријатељски пружала. Госпоће високих положаја, у чије је домове послом улазила, навикнуле су се да цеде капље чемера у њезино срце; често пута алхемијом мирне злобе којом жене знају приуготовити силан отров из најобичнијих ситница; а каткад грубим изразом који је падао на незаштићене жртвине груди као свирепи удар на загнојену рану. Јестира се дуго и добро бранила; никад није одговарала на те нападе, изузев ненадним руменилом

које се нејасно указиваше на бледим образима и поново повлачаше у дубину груди. Подносила је трпљиво као права мученица, али се није молила Богу за своје непријатеље, јер у пркос њених тежња за опраштањем, речи благослова и молитве упорно би се у клетву изметнуле.

Увек и на тисуће начина осећала је безбројно стрецање бола који јој беше тако пакосно дељен вечно живом и неуморном пресудом пуританског суда. Свештеници се заустављаху на улици да светују народ намрштена чела и мрачна погледа када се скупљаше у гомилама око јадне, грешне жене. Кад би ушла у храм, желећи да се окрепи осмехом милосрђа из ока Вечнога Оца, често је сама била предмет предике. Бојала се и саме деце; јер су ова од очева добила тамну идеју нечега језовитога у овој тужној жени која се нѐмо прокрáдала кроз улице без икаква дрýга изузев једног детета. Стога, пошто би је прво пустили да прође, они су је гонили надалеко својим узвицима што ваздух парају и који нису ништа особито значили њихову духу, али који су у толико страшнији били за њу, јер су долазили из уста која их несвесно брбљаху.

Чинило јој се да је њезин срам свуда познат, да је откривен целој природи; и за њу не би било више јада кад би и лишће на дрвећу шапутало међу собом њену црну историју — кад би летњи поветарац о њој жуборио — кад би је зимњи оркан јеком разносио! Сваки поглед непознатог лица причињавао је нови бол. Кад би који странац радознало погледао на скерлетно слово, а сваки је то чинио — било јој као да га усијаним гвожђем поново у срце утискује тако да се једва могла уздржати, а увек се уздржала, да га руком не заклони. А опет свако познато око имало је нов убод да јој подари. Хладни поглед навике није се могао издржати. У кратко, Јестира Прина патила је самртне муке при сваком погледу људи на срамни знак; рана изгледаше да не може да зарасте, на против сваким даном изгледаше да постаје све осетљивија са нових мука.

Само каткада, у ретким данима, или месецима, она је осећала један поглед — једно људско око — на срамном жигу, који као да ју је тешио, узимајући на се половину њезиних мука. Али за тренут утеха је бежала од ње, остављајући још дубљи бол; јер, у том кратком часку, она је грешила наново. Је ли Јестира грешила сама?

Дух јој се каткад мутио, и да је била слабије грађе и нежнијих живаца, то би било много чешће под јединственим теретом чудних мука њезина живота. Идући тамоамо усамљена кроз мали свет с којим је стајала у спољним односима, Јестири се чинило — осећала је или је само маштала — да јој је скерлетно слово подарило неку нову моћ. Стресала се од помисли, али се није могла отрести веровања, да јој оно давало сазнање скривеног греха у другим срцима. Она се ужаснула од открића до којих је на тај начин дошла. Шта су била та открића? Да то нису била лукава шапутања злих анђела који су хтели навести жену што се борила у мукама и која је само у пола била њихова жртва, да верује да је спољашња чистота само лаж, и да би скерлетно слово засијало на многим другим грудима, кад би се истина свуда показала? Или ће она морати примити та наговештења — тако тамна и опет тако јасна — као сушту истину? У целом њезину јаду, ништа није било тако страшно и мрско као то осећање. Оно ју је плашило, и било јој гадно због начина на који оно ступаше у живо делање. Каткад пролазећи поред каквог поштовања достојног свештеника или старешине, узора честитости и врлине кога је јавно мишљење гледало као човека који се дружи са анђелима, црвена поруга на њезиним грудима затрептала би чудном симпатијом. „Какво се зло ту крије?“ рекла би Јестира у себи. А подижући плашљиве погледе, њене очи не налажаху ничега људскога пред собом, изузев облика овога земаљског светитеља! Други пут, тајанствено сродство мађијски се осећало, кад би сусрела освештано чело какве матроне која је, по сведочанству свију, одржала хладну, снежну чистоту свога срца кроз цео живот. Ова снежна хладноћа матрониних груди чега је имала заједничког са ватреним срамом на Јестириним грудима? Или одједном електрично стрецање поново би је опоменуло. — „Гле, Јестира, ево ти другарице!“ А кад би погледала, она би видела очи какве младе девојке како су упрте на скерлетно слово, плашљиво и кришом окрећући их брзо са слабим, хладним руменилом на образима као да је њена чистота била умрљана овим тренутним погледом. О ти лукави, чија је залога био тај кобни симбол, зар нећеш ништа оставити, старо или младо, овој јадној грешници што би могла поштовати? — Такав губитак вере јесте најжалоснији плод што га грех доноси. Као доказ, да још није све било пропало у овој бедној жртви своје властите слабости и немилосрдности људских закона, нека послужи силно уверење Јестире Прине да нико није тако грешио као она.

Код нижих редова, који у том тужном доба увек додаваху одвратан ужас ономе што занимаше њихову машту, кружаше читава прича о скерлетном слову, коју би ласно било обрадити у језовиту легенду. Они увераваху. да симбол није само од просте скерлетне чоје. обојене у земљаном лонцу за бојење, већ беше црвено-усијан пакленом ватром, и вијаше се како ватрено светли кадгод би се Јестира помолила ноћу ван куће. И ми морамо додати од своје стране да је тај симбол жегао Јестирине груди тако силно, да је, може бити, било више истине у тој причи него што би наш модерни скептицизам хтео усвојити као истину.

VI

Бисерка

До сада смо мало што рекли о детету: о томе нејаком створу чији невини живот развијаше се као љубак и бесмртан цвет, по неумитној вољи Провиђења, на плодној њиви једне грешне страсти. Како је чудно изгледало јадној жени, кад је сваким даном гледала како се развија и како све то више сија лепота и разум који као сунчеви зраци трептаху на нежним цртама овога детета! Мој Бисер! — тако ју је Јестира звала, али не за то што би тиме хтела исказати њезину лепоту која није имала ничега заједничкога са мирним, бледим, немарним сјајем којим бисер сјаји. Она је дете назвала „Бисерком“, јер га је скупо платила — за њу је дала све што је имала — она је била све мајчино благо! И доиста је било чудновато! На мајчин грех ударено је скерлетно слово које је имало силан и страшан утицај да од ње одбије сваку љубав људи, изузев грешника њојзи равних. Бол, као плод тога греха који су људи тако казнили, дао јој је красно дете, одгајено на тим истим обешчашћеним грудима, да оно буде веза између своје мајке и људи и да јој најзад спреми место међу блаженим душама на небу. Ипак овакве мисли испуњавале су Јестиру више страхом него надом. Она је знала да је зло урадила; она није могла веровати да плод греха може донети добро. Дан по дан гледала је она са зебњом у срцу на детињу напредну природу, бојећи се да од једном не открије какву тамну и дивљу особину која ће одговарати греху из кога је рођена.

Зацело било је немогућно наћи какву физичку махну. Савршенством своје појаве, својом живошћу и природном умешношћу да се служи свима својим неуморним удовима, то је дете било достојно да буде однесено право у Рај. Заслуживало је да остане тамо као играчка анђела, пошто су људски прародитељи били изагнани. То је дете од природе имало неку драж која није стална пратилица невине лепоте; њено одело, и ако просто, даваше утисак као да је оно које њој најбоље личи. Али мала Бисерка није била обучена у грубу одећу. Њезина мајка, у некаквом болешљивом расположењу, које ће доцније бити објашњено, купила је најбогатије тканине што их је било, и пусти на вољу свој својој моћи уображења да што лепше украси хаљине које је мала носила пред светом. Тако је красно изгледала мâла у томе оделу и тако је сијала Бисеркина лична лепота кроз раскош и украсе, који би могли помрачити другу слабију лепоту, као да је око ње био какав светао круг на тамноме тлу градине. А некакав мрки огртач, поцепан и испрљан дечјом дивљом игром, допуњавао је до савршенства њезину појаву. Бисеркина појава била је окружена чаром бескрајне променљивости: у том једном детету било је неколико лица, она је била потпуна скала од љупкости пољскога цвета сељачкога детета до сјаја, у маломе, какве краљевске принцезе. А кроза све то пробијаше извесна црта страсности, некаква јачина боје коју никада није губила; и кад би у ма ком своме облику и променама постала слабија или блеђа, она би престала да буде оно што је — то више не би била Бисерка.

Ова спољашња променљивост указивала је на разнолике особине њезине природе и сама их је доста јасно изражавала. Њезина природа изгледала је исто тако дубока као што је разнолика; али се, како је Јестира можда у страху веровала — није знала прилагодити свету у коме је рођена. Дете није хтело знати за правила. Њезиним рођењем био је преступљен велики закон, и производ тога било је биће чији су елементи могли имати сву лепоту и сјај, али су били у нереду или сложени на само свој начин, те је било по готову немогућно открити њихову међусобну везу. Јестира је могла дати рачуна једино о карактеру детињем — па и то врло мутно и неодређено — сећајући се свога душевног стања за време оне важне периоде кад се Бисеркина душа почела одвајати из света духова, а њезин телесни облик из царства материје. Мајчино стање страшћу узнемирено било је средина кроз коју су још нерођеноме детету били предани први зраци земаљског живота; и ма како да су били чисти и бели од природе, узели су на се дубоке нијансе црвене и неранцасте, ватрени сјај, тамне пруге и немирну светлост средине кроз коју пролазе. А нарочито Јестирина ратоборна ћуд, из тога доба, беше се настанила у детету. Она је распознавала своју дивљу, очајну, пуну пркоса ћуд, несталност свога темперамента, и саме тамне прилике душевног јада и очаја што становаху у њезину срцу. Сада су биле осветљене зориним сјајем дечје природе, али доцније, у данима искушења, могле су бити издашне буром и вихорима. Стега у породици била је тада куд и камо јача него данас. Претња, груби укор, честа употреба батине, препоручене Светим Писмом, били су примењивани не само као казна за учињене погрешке већ као благотворно средство за пресађивање и развитак свију врлина у дечјем срцу. Јестира Прина, при свем том, као мајка једнога детета, мало се грешила неоправданом строгошћу. Сећајући се својих властитих грехова и невоља потражила је израна да постави нежну али чврсту контролу над детињом душом која је била поверена њезиној бризи. Али је задатак надмашавао њезине силе. Пошто је опробала и претње и осмехе, и пошто се уверила да ни један начин нема утицаја, Јестира се најзад реши да се склони и да пусти детету на вољу. Физичка казна или затвор помагали су док су трајали. Сваки други начин васпитања упућен њезину духу или срцу имао је на њу утицаја у толико у колико је био у сагласности са каприсом што је владао њоме у том тренутку. Њезина мајка беше запазила, још док је Бисерка била беба, један њезин поглед, кад би јој сва мука била узалуд. Тај поглед био је тако разуман али необјашњив, тако лукав а често врло пакостан, али скоро увек праћен дивљом ћуди, да се Јестира питала тада: да ли је Бисерка људско дете? Више је личила на какво ваздушно биће, које ће, пошто се за часак играло на ледини градине, прхнути даље са подсмехом. Кад год се појавио тај поглед у њезиним дивљим дубоко црним и сјајним очима, он јој је показивао некакву чудну удаљеност и неприступачност: изгледало је као да лебди у ваздуху, и да ће ишчезнути као каква светлост луталица која долази незнано од куд и иде незнано куда. Кад би угледала тај поглед, Јестира би појурила детету — да ухвати несташно вилинско биће у његову лету — да га притисне на своје груди и обасипе пољупцима, не толико из несавладљиве љубави колико да се увери да је Бисерка доиста крв и месо а не само чаробна варка. Али кад је ухвати, Бисеркин смех, сама радост и музика, још више је сумњом испуњавао мајчине груди.

Сломљена срца, Јестира би каткад пролила горке сузе због те чудне мађије која се толико пута стављала између ње и њезина јединог блага које је тако скупо платила. Тада — јер је било немогућно предвидети како ће она то примити — Бисерка би се намрштила и стисла песнице а лице би јој добило оштар, немио израз негодовања. Па онда би поново прснула у смех, гласније него пре, слично бићу које не зна и не може да појми људски јад. Или би се — али то је било ређе — грчила од бесна бола, и јецајући би грлила мајку исказујући јој љубав испрекиданим речима. Само пре него што би Јестира дошла к себи од те изненадне нежности, она би ишчезнула као што је и дошла. Размишљајући о свему томе мајка се осећала као онај што је призвао духа, али због извесне погрешке при призивању заборавио је ону реч којом се влада овим неразумљивим бићем. Једина јој је радост била, кад је дете спавало мирним сном. Тада није више зебла, и уживала је часове мирне, тужне, нежне среће, све док се мала Бисерка не пробуди са оним лукавим изразом који провири испод трепавица!

А било је веома чудно, како се брзо Бисерка разви и оспособи за разговор изван мајчиних осмејака и речи милоште. И каква би то била срећа да је Јестира могла чути њезин јасан, звонак глас помешан са шумом других дечјих гласића, разбирајући њезине тонове између помешаних узвика читаве дечје гомиле! Али то није могло бити. Бисерка је била рођена као изгнаница из дечјег света. Изданак зла, знак и производ греха, она је била без икаква права међу хришћанском децом. Ништа није било јасније од инстинкта којим је дете појимало своју усамљеност: судбу која ју је оградила од света, једном речју сву особитост својега положаја спрам остале деце. Никада, од како је из тамнице изашла, није Јестира сусрела туђ поглед без ње. У свакој шетњи изван града Бисерка је била с њоме: најпре као беба на рукама, а после као девојчица, мала дружа своје мајке, држећи мајчин

кажипрст целом својом ручицом и поскакујући весело поред мајке. Она је вијала децу на ледини поред пута или на кућном прагу како се играју, али никада није тражила познанства. Ако би и била ословљена, она не би одговорила. А кад би се деца скупила око ње, Бисерка би постала страшна у своме детињем гневу: бацала би се камењем и оштрим испрекиданим узвицима којих се њезина мајка силно бојала. јер су личили на гласове вештичиних клетава на неком непознатом језику.

Истина је да су мали пуританци били добили нејасну идеју о нечему страначком, надземном или необичном за свакодневне појмове на тој мајци и детету, и да су их због тога презирали свим срцем а често их и грдили на сва уста. Бисерка је то дубоко осећала и одговарала им је најсилнијом мржњом коју може гајити дечје срце. Они испади гнева радовали су и тешили њезину мајку, јер је у њима била извесна разумна озбиљност воље место пролазне ћуди која је тако често владала дететом. Стрепила је ипак, јер је и ту откривала тамни одблесак зла који је био у њој. Сву ову мржњу и страст Бисерка је наследила из мајчиних груди по праву рођења. Мајка и ћерка стајале су заједно усамљене у сред људскога рода; а изгледало је да су се у дечјој природи настанили они немирни елементи који су узнемиравали Јестиру пре Бисеркина рођења, али су доцније били утишани материнском нежности.

Код куће, у домашају мајчине градине, Бисерки није много оскудевало друштво. Чар живота избијао је из њезина неуморно радног духа и прелазио је на хиљаде предмета, као ватра буктиње где год се принесе. Најнепогодније ствари — какав штап, свежањ крпа, цвет — постајале су играчке Бисеркине маћијске моћи, и не мењајући нимало спољни облик у њезину духу прилагођавале су се свакој драми која је одигравана на бини њезина унутрашњега света. Њезин детињи глас служио је читавој множини уображених лица старих, и младих, да се разговарају. Борови, стари, црни и свечани, што вечно гунђају или се меланхолично туже на сваком поветарцу представљали су пуританске старешине: најгаднији коров у градини била су њихова деца које је Бисерка тукла и немилосно чупала из корена. Свакога би задивила разноликост облика којима је она позајмљивала свој дух, и то све у лéту, играјући, увек у стању натприродне радиности — да наскоро клоне као изнурена том брзом грозничавом матицом живота — за чим опет дође друга врста силне пусте енергије. Највише је личила на фантастичну игру северне светлости. Чудна особина оглéдала се у непријатељском осећају којим је дочекивала сва ова створења својега духа и срца. Никада не створи себи пријатеља, већ је немилице сејала змајевске зубе из којих је ницала војска душмана, против којих је у бој јурила. Било је неисказано тужно — а како је то парало мајчино срце које је у себи осећало узрока томе! — гледати то младо створење како се бори са непријатељским светом, и ту ватрену готовост енергије да војује за своју ствар у бою који мора доћи.

Гледајући Бисерку, Јестира би често спустила рад на крило, и гоњена неутољивим болом, који би радо сакрила, узвикнула би гласом пуним јада: — „О оче мој који си на небесима — ако си још мој Отац — шта је то бíће које сам ја донела на свет?“ Бисерка би на то окренула своје зажарено, дивно лице својој мајци, са осмехом у коме се огледала ванземаљска интелигенција, па би опет продужавала своју игру.

Треба поменути нарочито једну особину дечјег понашања. Прва ствар коју је приметило у своме животу била је — шта? не мајчин осмејак на који деца одговарају оним слабим осмехом у зачетку и који једва личи на осмејак. Не, није то! Али прва ствар коју је Бисерка уочила — треба ли рећи? — беше скерлетно слово на Јестириним грудима! Једном, кад јој се мајка беше надвила над колевком, детиње се очи отеше ка светлуцавом златном везу око слова; и пружајући своју ручицу она га ухвати и смејаше се не оним слабим, нејасним осмехом, већ осмехом израженим што јој даваше изглед много старијег детета.

Тада, уздишући дубоко, Јестира би шчепала кобни знак покушавајући несвесно да га скине, јер је тако силан био бол који јој је нанео додир детињег прста. Затим, као да су мајчини болни покрети били намењени њезиној забави, Бисерка је гледала у њене очи и смејала се поново. Од тога дана, изузев кад је дете спавало, Јестира није имала ни тренутка мира, ни тренутка тихог уживања у детету. Недеље би, истина, пролазиле а Бисерка се не би загледала у скерлетно слово; па би онда одједном, увек изненада као позив напрасне смрти, упрла очи у слово са оним особитим осмехом и чудним изразом очију.

Једном овај вражји, вилењачки израз уђе у дечје очи баш кад се Јестира огледала у њима као што мајке у милошти чине; кад од једном — усамљене су жене често мучене необјашњивим привиђењима, особито оне сломљена срца — од једном угледа, не своју слику у маломе, већ друго неко лице у малом огледалу Бисеркиних очију. То лице слично врагу смејало се злобно, а ипак је личило на лице које је она некад врло добро познавала, врло ретко са осмехом али никад са злобом у њему. Чинило се као да је ђаво ушао у дете и провирио из њега ругајући се. Још много пута доцније мучила је Јестиру ова варка само с мање жестине.

Једном по подне извесног летњега дана, када је Бисерка била довољно порасла да је сама јурила око куће, беше набрала пуне руке дивљих цветова и забављаше се гађајући мајчине груди, играјући и вртећи се тамо амо као какав мали елф кад год би погодила црвено слово. Јестира хтеде испрва да слово покрије рукама. Али било из поноса, било из преданости судбини, или гоњена осећајем да ће њено испаштање бити најспасоносније у овим неисказаним мукама: победи прву жељу и оста укочена, бледа као смрт, тужно гледајући у дивље очи своје Бисерке. Цветни ударци падаху као киша погађајући скоро увек срамни знак, и задајући мајчиним грудима ране од којих она није имала мелема у овоме свету нити је знала како да га тражи у ономе. Кад су стреле биле избачене, Бисерка је још стајала гледајући Јестиру насмејаним вражјим изразом, или се мајци бар чинило да ђаво вири из њезиних црних очију.

„Дете, шта си ти?“ узвикну Јестира.

„Ја сам твоја мала Бисерка!“ одговори дете.

Али одговарајући тако, Бисерка се смејала, и поче да игра горе доле са смешним покретима малога врага, чија прва шала може бити да пролети кроз димњак.

„Је си ли ти заиста моје дете?“ питала је Јестира.

То питање било је озбиљно управљено, јер је Бисеркина интелигенција била чудно развијена, те је њезина мајка по мало мислила да она можда зна тајну маћију свога бића и да ће је сада можда хтети открити.

„Да, ја сам мала Бисерка!“ понављало је дете, настављајући своју игру.

„Ти ниси моје дете! Ти ниси моја Бисерка!“ вели јој мајка пола у шали, јер се често разнежи у сред најдубљега јада.

„Кажи ми дакле ко си, и ко те је послао амо?“

„Реци ми то, мајко!“ одговарало је дете пришав озбиљно Јестири и савијајући се око ње: „Ти ми то кажи!“

„Твој Небески Отац послао те!“ вели јој Јестира.

Али то је било речено са устезањем што детету није могло умаћи неопажено. И гоњено својом обичном вражјом ћуди или каквим злим духом, оно метну свој кажипрст на скерлетно слово.

„Не, он ме није послао“ узвикнула је одлучно: „Ја немам Небескога Оца!“

„Ћути, Бисерко, ћути! То не смеш рећи!“ вели јој мајка уздахнувши дубоко. „Он је створио све нас. Он је саздао мене, твоју мајку, па да боме и тебе! Или ако те није послао он, ти чудно вилинско дете, откуда да си овде?“

„Кажи ми, кажи ми ти“ понављала је Бисерка не више озбиљно већ у смеху и скакућући „Ти ми мораш то рећи“.

Али јој Јестира није одговарала пошто је сама била у јакој недоумици. Она се сети — пола с осмехом пола са страхом — разговара који су кружили по граду од стране суседа који, узалуд тражећи дечјег оца а познавајући извесне чудне особине његове, закључише да је сирота мала Бисерка ђаволье семе: као што се често од најстаријих времена вићало на земљи да долази на свет с помоћу материнскога греха ради каквог безбожног и злог дела. Лутер је такође, по причању њему непријатељске „братије“, био изданак пакленог семена; а није Бисерка била једина од овога кобног рода међу пуританцима Нове Иглиске.

VII

У ГУВЕРНЕРОВУ КОНАКУ

Једнога дана оде Јестира Прина у гувернеров конак, са једним паром рукавица које је извезла и опточила по гувернеровој наруџбини за неку државну светковину; и ма да су таласања, која изазива народно бирање, учинила да овај достојанственик сиђе за један степен два са свога високог положаја, ипак је он још заузимао часно место пуно моћи међу колонијалним старешинама.

Био је још један разлог осим рукавица зашто је Јестира хтела да говори са личношћу тако моћном и утицајном у пословима насеобине. Било јој је дошло до ушију да неки од виђених становника, у тежњи за што строжијим правилима вере и управљања, имају намеру да јој одузму дете. Са сумњом, као што смо поменули, да је Бисерка ђаволъег рода, ови часни људи мудро су мислили да је хришћанска дужност, ради спаса мајчине душе, уклонити јој с пута ту сметњу. Ако је дете, у осталом, способно за морално и верско васпитање, и ако има услова за вечно спасење, то ће јемачно имати куд и камо више изгледа на успех ако буде поверено мудријем и бољем васпитачу него што је Јестира Прина. Међу онима који су гајили такву намеру, говорило се, да је најревноснији гувернер Бемингам. Може изгледати чудновато и помало смешно да је слично питање, које би данас било упућено највише општинском одбору, могло занимати највеће достојанственике и јавно бити претресано. У том доба првобитне простоте, често и много незначајније ствари, него што је срећа Јестире и њезина детета, биле су мешане са државним и законодавним актима. То је било у оно доба; или мало раније, кад је извесна парница о једном бунару изазвала жестоку и опору борбу у законодавном телу колоније и свршила се изменом самог начина скупштинског рада.

Веома забринута — и ако уверена у своје право да је борба по готову изгледала подједнака између ове усамљене жене с једне и целога становништва с друге стране — крену се Јестира Прина из своје усамљене градине. Мала Бисерка с њоме. Сада је већ могла ласно трчати поред мајке, и како је била увек на ногама од јутра до мрака, могла је издржати много даљи пут него овај. Па ипак често, више из каприса него од умора, тражила је да је мајка носи; али би одмах хтела да је спусти и отскакутала би пред Јестиром по травом обраслој стази. Говорили смо о Бисеркиној лепоти пуној израза и раскоши — о лепоти која је блистала у јаким и живим бојама, красна узраста, са очима дубоким и сјајном светлом косом затворене кестенове боје која ће у доцнијим годинама прећи у црну. Ватра је била у њој и око ње; она је била прави непредумишљени плод једног тренутка страсти. Њезина мајка, кад јој је справљала одело, пустила је на вољу своме укусу за раскоши, облачећи је у тунику од црвена сомота особита кроја, богато извезену фантастичним цветовима од злата. Тако живе боје које би морале засенути и бледим начинити мало слабије образе — дивно су пристајале уз Бисеркину лепоту, дајући јој изглед малога светлога ватромета који се креће по земљи.

Али особито својство ове одеће и целе дечије појаве било је то, што су они неминовно и силно подсећали гледаоца на знак који је Јестира Прина била осуђена да носи на грудима. То је било скерлетно слово у другом облику — скерлетно слово животом надахнуто! Сама је мајка — као да је та црвена срамота била дубоко утиснута у њезин мозак те све њезине замисли узимаху тај облик — брижљиво изразила ту сличност, проводећи многе часове болесне досетљивости да створи ту аналогију између предмета своје љубави и знака својега греха и јада. И доиста Бисерка је била и једно и друго; и једино због те истоветности могло је Јестири поћи за руком да тако савршено представи скерлетно слово у њезиној појави.

Кад две путнице дођоше до градских улица, пуританска деца оставише игру и погледаше на њих говорећи озбиљно једно другоме:

„Погле, ваистину, то је жена са скерлетним словом; и шта више слично скерлетно слово трчи путем поред ње! Хајде да их гађамо блатом!“

Али Бисерка, која је била неустрашно дете, пошто се и мрштила и лупала ногом и претила песницом, јурну од једном на чопор деце, и растера их куд које. У гоњењу она је изгледала као права дечја зараза — скерлетна грозница или какав разбарушени анђео страшнога суда — чији је био позив да казни грехе нових поколења. Она је узвикивала и пиштала страшним гласом од кога су, сумње нема, дрхтала срца у дечјим грудима. По завршеној победи Бисерка се мирна врати мајци и с осмехом гледаше јој у лице.

Без даљих сметња стигоше до гувернерова стана. То је била огромна дрвена кућа, сазидана по начину од кога се види још неколико примерака у улицама наших старијих градова; сада маховином обрасла, склона паду, тужна изгледа са многим жалосним и веселим догађајима, помињаним или заборављеним, који су се одигравали у њезиним суморним собама. Ипак је из ње тада долазила некаква свежина и веселост која је сијала из сунцем осветљених прозора људскога стана у који смрт није никад ступила. И доиста је весело изгледала, јер су зидови били оле-

ђени неком врстом малтера у који беше углављено комаће разбијена стакла; тако да кад сунце при заласку косо удараше о лице грађевине, она је блистала и сијала као да су дијаманти били нештедимице бацани. Овај сјај више би приличио Аладинову дворцу него конаку старог, суморног пуританског старешине. Била је украшена чудним по изгледу кабалистичним фигурама и јазијама, по особеном укусу доба, које су биле израђене у малтеру док је био свеж, а сада су очврснуле и окамениле се за дивљење доцнијих времена.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Беч, марта 1901. год.

(СВРШЕТАК)

E. Hildebrand (Берлин): „Христос на Маслинској Гори". Сликар је јемачно узео за мотив Јеванђелиста Луку, гл. 22. ст. 39.—44.: „ . . . . отиде по обичају на Гору Маслинску; . . ., и клекнувши на кољена мољаше се Богу говорећи: Оче! кад би хтио да пронесеш ову чашу мимо мене! али не моја воља него твоја да буде. А анђео му се јави с неба, и кријепи га. И будући у борењу мољаше се боље; зној пак његов бијаше као капље крви које капаху на земљу." — После овог навода из Новога Завода не бих имао много ни да пишем, јер је садржина слике јасно изречена. Израда пак слике одлична је, а особито је 43. стих ефектом светлости представљен: анђела не видимо, али је небесна светлост озарила Сина Божјега, те је дугачка хаљина Христова добила нарочити сјај. . . .

L. v. Flesch-Brunningen (Минхен): „Adagio". У музици је adagio нешто што дирне човека до срца, за сликарство је оно веома погодан мотив — за вештог сликара. Сећам се једне слике из Јубиларне Изложбе 1898. год., опет „Adagio" (J. Kinzel, Беч — в. 11. и 12. бр. „Искре". 1898. год.). И тада беше овај мотив дивна прилика за сликара, где му је требало представити сву силину овог божанственог adagio у музици; беше једна реконвалесценткиња, у наслоњачи, где пажљиво и замишљено слуша, што јој *он* на виолини свира: то јој односи тугу и бол, и њу ће ови звуци отргнути од болесничке постеље (неоспорно је да јој је и наша „латинска кујна" помогла). — У садашњој изложби је опет један Adagio: нежна и вита цура, нама с профила, седи *у вече* за пијанином и свира — adagio. А да овај темпо из музике добије и своју особиту мекоту на слици, сликар је за то изабрао вече. Две лампе на пијанину, обе на истом дршку, бацају кроз црвени и зелени шешир помешану светлост на њено лепо и мило лице, те у оном сутону изгледа од ванредне нежности; руке притисле дирке, па се чини и акорд се чује (да сам музикалан, могао бих рећи и који — јер су дирке — веома јасно израђене!).

На реду ми је поменути и *Пајине* слике, и ако бих најрадије о њима, као посластици, после говорио. Навлаш их до сад нисам поменуо, да бих тако што већу радозналост изазвао. *П. Јовановић* изложио је две слике: једну велику: „Свадба лотриншког Херцога Ферија IV и хабзбуршке Јелисавете" и једну малу: „Арнаутин".

При опису прве Пајине слике послужићу се речима једног фељетонисте бечког листа „Neue Freie Presse" — што ће ми јемачно бити допуштено. „Јовановићева слика „Herzog Ferry IV von Lothringen führt Elisabeth von Habsburg heim" са свим је на колористичкој основици. Он не тежи за контрастима између јасног и тамног, већ му је све у најотворенијим, веселим бојама, при неутралној светлости, при чем он долази до ефеката који подсећају с једне стране на средњевековне минијатуре а с друге на Гобленову технику. Наравна ствар да Јовановић због тога не одбацује и модерне сликарске ефекте, и тако је он насликао у плавичастом ваздуху један замак, који се уздиже пут неба. Тамо се уздижу и многа копља и заставице, а са црвено-белих држаља лепршају се ружичасти барјаци. На коњима се приближују сватови, пред којима јашу трубачи; у средини су кнез и кнегињица; коње им воде пажеви, беличасто одевени, а за њима многи витезови. Коњи су покривени дугим, грбовима искићеним покривалима, што ванредно изгледа. Кнежев коњ је покривен као сунцокрет жутим огртачем, поврх кога је као крв румено седло; на кнезу је плавичасто одело и свилени жути огртач. Около њих свуда народ, весео и радознао — трчи". Лице Јелисавете Хабзбуршке одаје једну лепотицу: весела и срећна што је крај свога војна, оборила је она смерно очи и једва да ако испод трепавице на њ гледа . . . . Довољно је само рећи да је слика Пајина — па је и суд о њој готов: његова кичица слика живот, његове слике живе а гледаоци пред њима дишу, изгледа, исти ваздух и осећају са оним лицима! . . .

Друга му је слика веома мала, али за то до ситнице израђена — „Арнаутин", тако омиљени предмет Пајин. Озбиљна и намрштена лица корача овај горски син; дугу, танку пушку турио за врат и држи је обема рукама. Сама је појава да кажем „марцијална"; голи крш у зачељу слике даје јој и особити изглед.

Нарочита сала посвећена је пок. *Беклину*, о којем је повише изашло у 2. бр. „Н. Искре" од ове године. С тога нећу ни улазити у дубље описивање. У сали се налази 10 Беклинових слика и једанаеста *S. Landsinger-a* „Портре Арнолда Беклина." Између 10 слика Беклинових, које ћу по имену навести: Портре, Пролећна химна, Тритон, Рушевине на кршу, Рушевине крај мора, Клеопатра, Пан лови, Слика из младости графа Салма, — има и једна недовршена слика; смрт — она смрт, коју је он још пре толико година (чини ми се око седамдесетих) на једном својем портрету у зачељу израдио, како свира на виолину — отргла му је кичицу из руку, пре него што је она и могла завршити слику која је у главном готова: „Рат." Он представља рат у облику три прилике на коњима: Белона у средини а са стране Смрт и Пустошење. Смрт јури са положеном кôсом преко кула и кровова старога града; брадати човек, са разлепршаним црвеним огртачем, уздигао чекић, као израз пустошења и разорења, што му се и на лицу чита. Чудноватa је прилика Белоне која је, у очајању зар због својег властитог недела, издигла руке и пустила се ћуди својег беснога коња. Из копита врца коњима крв. Ванредна силина говори из слике која својом тамном бојом одговара више предмету него ли диспозицији сликаревој."

Сем ове слике, сем „Клеопатре" (слика ванредног ефекта), „Тритона" и „Пана" остале су први пут у једној бечкој изложби. Беклинове „Рушевине" узносе и својим колоритом то име: мрко, скоро црно небо, заталасано море, једва једна светлија пруга преко неба, где се облаци, црни и пуни зле слутње раздвајају, галебови који падају на рушевине негдашњег замка.

Има и једна слика, која се броји у најзначајније појаве ове изложбе — за Аустријанце: слика Тиролца *A. Egger-Lienz-a* (Беч): „Распеће" (Das Kreuz. Eine Episode aus dem Freiheitskampfe in Tirol, 1809."). Мотив јој је овај: Кад су Французи 1809. напали и на Тирол, устало је и мало и велико да се бори. Били су то огромни напори слабо наоружаних Тиролаца. Скоро скрхани и малаксали разбегли су се и повлачили ови борци за слободу. Пред једним распећем (католички обичај) клечи читава маса људи и моли се Вишњој Сили да јој уклони ову најезду с врата. У томе неко диже високо распеће и громким гласом закле и позва све да се боре до последње капи крви, да се напрегну и последњи пут и огледају могу ли сломити силу непријатељеву! То поможе; нова храброст ули се у срца Тиролаца и они јурнуше на непријатеља . . . . 8. август 1809. г. донео им је и победу! Напред јури један жилави старац, у рукама држи крваву кôсу, као утвара смрти, из очију му сева освета и одлучност. За њим читаво јато босих и храбрих Тиролаца, косама и секирама наоружани — јуре у смрт да победу извојују! Типови су на слици верни и изразити. Боја је веома диван акорд из мрких прелаза пепељасте, ружичасте и љубичасте боје. . . . Један свечан тренутак — то су борци за слободу! Овом

се сликом у првом реду могу поносити Тиролци, у толико више што је и сликар чедо њихових кршева....

И друга једна слика од тога уметника „Покајник“ показује величину његова дара. Босоног и подеран, на лицу му се чита беда и кајање, корача под тешким бременом једног великог крста изнурени човек....

Не могу обићи и још једну слику — из историје: *U. Checa* (Париз) — „Пропаст Помпеје“, онај страховити призор, кад је Везув први пут обелоданио сва страшила, која у себи скрива! Ефекат је велики: на врат на нос бежи све од страшила природине силе, и пешице и на коњу и у колима; нити се гледа на слабе жене, нити на нејаку децу, нити на изнурене старце — све то руши и обара једно другога, тражећи у првоме реду спас за себе. И у позадини слике види се оно страшило, она црвен, која као из кабла лије, помешана са пепелом и загушљивом паром; и море се ускомешало. Један страховито величанствени призор!....

Пејзажи су ове године слабије заступљени него ли иначе, јер нема „Hagenbund-a“, али ипак за то има ванредно лепих слика. Кад бих хтео само да се на главније ограничим, онда би ми ваљало — бар још оволико да пишем! И за то ћу бити краћи; поменућу само неколико, ма да и стали заслужују пуну хвалу, као Darnant, Tomec и др. многи.

Има неколико изразитих слика које представљају или доба године или доба дана, као н. пр. *H. Mühlig* (Диселдорф): „Зима“ — свуда дебео снег; с леве стране белога друма пуше се димњаци на ниским кућицама, сиво небо се спустило на белу пољану, испред нас одмичу саонице. На један пањ крај пута пале вране. Један постарији човек води за руку дечка; увијени добро корачају они по дебеломе снегу....

Или *A. Normann* (Берлин): „Последњи сунчани зраци“ — врхови високих кршева, који се пут неба дижу црвенкасти су од румених зракова сунца на заходу. Оно је разасуло ту своју светлост и на облаке и на немирну површину водену.... *K. O. Matthaei* (Карлсруе) изложио је такође „Залазак сунца“ у једној ванредној слици. *W. Conz* (Карлсруе): „Вечерњача“ — у лаком огртачу на плећима, окренула нам једна вита женска прилика плећа и гледа на млад месец и вечерњачу која трепери у пуном сјају: ноћ се спушта.

E. Biedermann (Фрајбург у Баварској) — „Увело лисје“: Јесен је већ у велико! Стазу у врту претрпало је суво лисје, преко кога гази повисока цура и иде све даље кроз парк, где се крај поточића зауставља. Он јој својим језиком жубори и хита даље, каже јој „Због ом!“, а она у његови жубору зâр чује и по неку тајну из — врта! Хе — Хе! Јесен је!...,

H. Dahl (Берлин): „Ухваћени“ — са западне обале Норвешке. Високи кршеви норвешких фјордова губе се на десној страни у далекој перспективи, тамо где се и небо на море наслања, по којем се виде две удаљене лађе, из чијих се димњака мрки дим уздиже. С леве стране, у непосредној близини, виде се опет кршеви, по чијим се падинама налазе мале ниске кућице. Крај обале, на крају цветне ливаде, између два крша, седе двоје заљубљених и слатко ћеретају. На ливади, недалеко од њих, грудима према нама, заспала је једна мома, на десном рамену држи грабуљу а у левој руци ведрицу, окренула се и — злобно и сатански осмејкујући се гледа оно двоје крај мора. Ухватила их је!....

V. Jansa (Праг): „Између топола“ (Pappelallée). На обема обалама поточића уздижу се горостасне тополе, и тамо даље у шуми која се губи у мрком плаветнилу. Небо је и ведро и покривено облацима; али плаветнило шуме, које се и к небу повлачи — слути кишу!...

W. P. Keller-Rentlingen (Брук код Минхена): „Лето“. По дебелом хладу, који се пружа по мрко-зеленој трави, види се да је сунце добро прижегло. Лиснато дрвеће баца скоро непробојну сенку; овде-онде продрли сјајни сунчани зраци и осветлили малене кругове траве, чије зеленило одскаче од оног мрко-зеленог хлада....

R. Russ (Беч): „Јутро на Јадрану“. Слика је свакако негде близу Дубровника. С десне стране озидана обала и град, лево недогледна перспектива мора. По небу се све више разастире светило дана, малени прамичци облака све више беле и нестаје их. Зора одавно пукла, дан осваја; по обали се виде наши Далматинци како иду у град. На мору, недалеко од града, пуши се димњак једне лађе; море трепери у таласићима. Боје су тако лепо пробране и на платно наслагане, да се чини, осећа се онај свежи јутарњи дах који с мора долази и освежава! Мимо то, свежи те и — Српско Приморје!....

И *вајарство* је обилно заступљено, али, ма да има изврсних радова, поменућу само две-три ствари.

Одмах, чим се уђе у прву дворану, види се једна велика (скоро већа од природне величине) статуа: *J. Benda* (Напуљ) — „Водена вила“ (Wasserniхe), бронза. Да ова вила нема ни облигатног смокова листа — и да не помињем. Положај изврстан, а таква и израда. Вила стоји раширених руку, сањиво затворених очију; коса јој се замрсила и као таласом напред понесена.

X. Lepcke (Берлин): „Нечиста савест“, бронза. Један мали вајарски рад, али пун значаја. Он је јемачно убица; спава веома немирно, лице болом и страхом исписано. Више њега разне утвари: једна хоће да баци на њ тежак велики камен, а он то руком као да одбија; друга измахнула ножем, а из очију јој се освета чита; трећа се устремила на њ и завитлала једном одсеченом главом, у чије је дуге косе уплела своје прсте....

Па онда има и још неколико алегорија, као „Дунав“ и др. и подоста попреја познатих и знаменитих људи, али, бојим се и овим сам исцрпао све стрпљење! За овај мах доста....

Гер. П. Ивезић

Вацлав Брожик, чешки сликар. — Месеца априла о. г. умр̏о је у Паризу Вацлав Брожик, један од најславнијих чешких сликара који је проносио и прослављао чешко име далеко ван граница своје отаџбине. Брожик је рођен у сиротињској породици. Окусивши беде и грчине бедног живота, поузда се у своју моћ и таленат, те се одвоји од своје куће и радом, озбиљним до самопрегорења, поче крчити стазе свог живота. Под закрилјем сликарскога генија, Брожик је дошао до оних дана уметничког живота, када му није било потребно бринути се да ли ће ова или она његова слика имати купца или не. Отворив свој сликарски атеље у Паризу, прослави се као ретко који туђин у Француској.

Вацлав Брожик родио се год. 1851. као седмо дете бачвара Јосифа у Хамрима близу Тремошне (округ Плзањски). Кад му беше три године, добије његов отац место у Смихову у фабрици познатог фабричара барона Рингхофера. Када Вацлав пође у школу, испољи се његов сликарски таленат, јер су и табла и школске клупе биле ишаране његовим „цртежима.“

Год. 1876. постаде шегрт и буде примљен у фабрику за порцелан, где обрати на се пажњу неколиких пријатеља који се постараше да Вацлава прими Хаузер у своју сликарску школу, одакле ступи у Прашку Сликарску Академију. Свршивши је с ретким успехом отиде у Дрезду где је радио код неколиких сликара. — У Дрезди је израдио слику великих размера „Краљичини сватови“ која се веома допаде. Овај рад знаменит је већ и по томе што је Брожика обележио као сликара *хисторичара*. Год. 1873, оде у Минхен где је радио код славног сликара Пилотија. После двогодишњег бављења врати се у Праг где је израдио неколико већих и мањих радова. Још у Минхену беше се Брожик познао са илустратором М. Андријоли-јем који беше у вези са чувеним Доре-ом. Путујући једном с Андријоли-јем, тако му се у Паризу допаде, да је брзо после тога отишао у овај модерни Вавилон на стално становање.

У почетку је имао тешких и мучних дана. Не беху га сачували ни прослављени у *Салону* његови радови *Сватови Дагмаре* (1877.) и *Жртве верског фанатизма* (1877.). — Тек када изложи *Посланство чешкога краља Владислава Посмрчета француском краљу Карлу VII* (сад у Берлинској Галерији) доби Брожик медаљу II реда. Она га и сачува и прослави. Ту му је слику откупио Париски трговац и сликарски посредник Х. Седимајер те

омогући даље уметниково развијање. Доцније се Брожик и ожени ћерком овога трговца, Тако је Париз био од пресудног значаја за Брожиков живот. Изузев кратко време професоровања у Прашкој Академији, Брожик је све остало време свог радног живота провео у Паризу, где га је и смрт затекла.

Год. 1883. израдио је прослављену слику «Јан Хус пред Сабором у Косницу». Осим ове прославише име и његово и чешког народа ови радови: *Колумб, Светковина код Рубенса, Цар Рудолф код свог алхемичара, Певач балада, Избор чешкога краља, Ексекуција после боја на Белој Гори, Цар Карло IV с Петрарком и Лауром у Авињону* и т. д. и т. д.

Брожик је био витез Француске Легије Части, био је члан Чешке Академије Наука и Уметности, а 1877. г. добио је и титулу племића. **Ј. Зд. Р.**

У сеоској крчми (сликао Ј. Ревес). — Како је сад мирно, рекао би идилично у овој мађарској сеоској крчми. Скроман разговор, исто као и напитак пред гостима, веје у ова четири зида, четири нема сведока и бурних весеља и дивље дреке и бесних туча. Али чекај само, док се спусти вече и док се врате чикоши са пўсте, оживеће сеоска крчма, «размађариће се» жедни гости: биће ту и грљења и псовке, и чардаша и туче, јер иначе ово не би била мађарска сеоска крчма. —

Сељачко коло (сликао В. Тителбах). — Свечаник је, па се село скупило пред механом; ту је некако највише простора, а не мора се ни жеђ водом гасити. Вије се коло; гиба се, како се то вели, земља под ногама; несташна поскочица не престаје, а по некн играч хоће по каткад и пиштољем да изрази своје одушевљење. Још мало па ће и ноћ. Старији су већ жељни одмора, а омладина би могла још остати, кад би старији допустили и кад неби требало сутра пре рођаја сунчева устата на посао. —

Tu felix Austria nube! (Сликао В. Брожик). — Максимилијан I, немачки цар, био је један од оних срећних владалаца који је без крви ширио границе своје царевине. «*Докле други воде ратове, ти срећна Аустрију склапај бракове!*» изрека је која је постала за његова времена. Оженив се тако сам, оженио је врло срећно и сина, а наша слика представља акт венчања његова малолетног унука Карла са шпанском принцесом која је у мираз носила шпанску круну. Како је тај моменат према историјским подацима израдио В. Брожик, представља наша слика која је у власништву Бечкога Музеја. —

Манастир Горњак. — У клисури, којом Млава из Хомоља отиче, у склопу брегова и планина находи се манастир Горњак. Он је поред саме реке, на њеној левој обали, и не види се из далека, већ тек онда кад се преда њ дође. Више њега уздиже се кршна, каменита страна Крилаша, висином од неколико стотина метара, која чини те овде сунце вазда рано залази. — Горњак је задужбина кнеза Лазара, коју подиже 1380. године.

Кнежев долазак (слика из српско-турског рата 1876.—78. г.). — Војска је већ ушла у ослобођени град, грађанство се изгрлило са ослободиоцима. Сад ће и кнез! Пашин конак украшен је како се најлепше могло. А по улицама и пред конаком гомила одушевљених грађана и сељана очекују кнежев долазак. Чисто родољубље надима им груди, и једва чекају да дође Он, кога већ одавно очекују. А глас иде од уста до уста кроз неослобођено Србство: «Почело је већ! Не ћемо ни ми дуго чекати!» — Дао би Бог!

Капија Нишке тврђаве (слика из српско-турсог рата 1876.—78. г.). — Шта је Ниш у средњем делу Балканског Полуострва и какав му је значај од његова постанка па све до данас, добро је познато свима који се баве о проучавању овог нашег крвавог полуострва. Када је српска војска 1878. г. дошла под Ниш, нашла је се пред препоном коју је ваљало или уклонити или помрчити сјај српскога оружје. Није овде место да опширно причамо о опсади Ниша, али каква је то опсада била, сведочи и ова капија на којој се добро види туча српских ђулади.

Збег (слика из српко-турског рата 1876.—78. г.). — Муке и невоље српског становништва о трајању српско-турског рата, његов тежак и опасан положај према турским необузданим ратницима, показује и ова слика српског збега у време најљуће зиме. Стрепи и надај се! беху крајње границе њихова духовног живота. Али Бог који чува Србију и Србство испунио им је наде, јер су у сузама радосницама дочекивали српске ратнике да се са њима врате на своја напуштена огњишта која су од тада заштићена од самовоље туђинских власти и обести необузданих Арнаута.

Болничка барака (слика из српско-турског рата 1876.—78. г.). — Ево изгледа оних привремених болничких зграда у којима је указивана прва лекарска помоћ рањеницима. Одавде су рањеници упућивани или у сталне болнице на дуже лечење или поново у бојне редове као излечени. —

ХРОНИКА

Теслине и Д' Арсонвалове струје.

Између свих новијих проналазака на пољу електрике без сумње су, после Рентгенових зракова, највише изазвале пажњу т. зв. Теслине струје, не само у научним и техничким круговима него и у широј публици. Као што је познато, наш Србин Никола Тесла, који живи у Америци, успео је да изазове струје ванредно високог напона, које се брзо мешају, одликујући се целим низом значајних физичких особина. При својим огледим Тесла је полазио са чисто практичног гледишта; он смишљаше да усавршавањем апаратâ што производе струју изазове и у обичном ваздушном простору оне чудноватe светлосне појаве, што се опажају код струја јаког напона и веома великог броја мењања, кад се пропусте кроз прорeђени ваздух. Повишавање електричног напона лако је било постићи употребом справа које прикупљају напон, т. зв. кондензаторима, чији је најпростији представник позната лајденска боца. Ну умножавање прекида струја беше, као технички успех, последица научних истраживања чувеног физичара Херца. Овај је још раније доказивао, да електрични светлац, који између два кондензатора прескаче, није проста светлосна појава, него резултат небројених појединачних испражњивања светлаца, који се оку чине као један светлац с тога, што наша мрежњача није кадра да одвојено преради светлосне појаве што ванредно брзо следују. Да би добио брзо измењене струје, Херц је уметао прекидалицу светлаца у спроводни пут примарног калема индукционог апарата. Као што је познато, сваки прекид струје у примарном калему изазива т. зв. индукциону струју у секундарном калему апарата; та је појава позната и на обичним индукционим апаратима, који се много употребљавају за техничке и лекарске сврхе. На тај начин постадоше у секундарном калему апарата наизменичне струје у великом броју. Тесла је умео ове резултате истраживања веома

корисно да примени; он је најпре удесио врло јаке индукторе и спровео наизменичне струје секундарног калема понова у примарни калем другога апарата, у чијој секундарној спирали сада се појавише струје са ванредно брзом сменом (неколико стотина хиљада у минути) и високим напоном. Овим путем успео је Тесла да произведе светлост без мерљивих топлотних таласања, т. зв. хладну светлост или светлост будућности. Даље је запазио Тесла да се ови струјини таласи боље спроводе кроз ваздух него ли кроз металне спроводнице, дакле сасвим супротно дотадашњим опажањима; на овој појави оснива се и Марконијево телеграфирање без жица, које у последње време у великој мери привлачи општу пажњу. У опште физичке појаве, што их је Тесла проучавао, могу имати веома значајних практичних последица.

Скоро у исто време кад и Тесла, али независно од њега, проучавао је и француски физиолог Д' Арсонвал исти проблем као и Тесла, али са другог становишта; чудним случајем, који се кадшто дешава у области мисли, он је успео да конструише апарате, који у начелу потпуно одговарају Теслиним апаратима, Д' Арсонвалов проналазак беше у почетку само за физиологе од интереса, с тога није на њ обраћана општа пажња; али је исти потпуно независан и шта више раније објављен. Д' Арсонвал је градио огледе о електричном надражењу мишића и живаца; у току истраживања имао је да испита утицај брзих узасобних надражаја, што је могућно већега броја. При томе је с чуђењем приметио, да је познато грчење мишића, што следује сваком надражају, опадало по јачини, почев од извесног броја струја, па је најзад и сасвим престало. И сам Тесла је запазио да оваке струје ни у колико не шкоде човечјем телу, шта више да се оне, изузев лако осећање топлоте, уопште једва примећују. Д' Арсонвал је протумачио ову чудну појаву овако: као што наша чула, н. пр. око, ухо могу да приме и разраде светлосне и звучне таласе само извесног броја трептања, тако исто могу осећајни и покретачки живци да одговарају само на оне надражаје, који за јединицу времена не прекорачују одређен број. Било је близу памети да се испита, да ли ове струје, које на наше живце једва утичу, изазивљу у организму можда друге, физиолошке учине, који би били значајни у практичном или теориском погледу. Д' Арсонвал је последњих година вршио ова испитивања веома марљиво, и апарати што их је саставио, много личе на Теслине. Да би изазвао утицаје струја на извесне делове тела, он се послужио малим калемом, који се с помоћу спроводних жица везивао са телом: а цело тело је међутим излагано утицају наизменичних струја високог напона у великом соленоиду, кавезу сличном, у коме могаше човек управо да стоји. Огледи учињени најпре на животињама дадоше ове значајне резултате: струје производе у првом реду знатно повишавање крвнога притиска, за тим веома побуђују промет градива, веома појачавају појаве сагоревања у организму. Ово последње није само последица увећаног притицаја крви, већ се могаде доказати и на створовима од једне ћелице, без крвних судова, н. пр. на бактеријама. Из свега овога излази, да струје Д' Арсонвалове, супротно осталим електричним чиниоцима, не утичу на живчани систем, већ имају моћан уплив на живу ћелицу тела, чије промете оне непосредно подстичу.

Било је близу памети да се ови учини употребе за лекарске сврхе у оним болестима, које се оснивају, по суштини својој, на застоју или недовољној енергији промета градива, дакле при костобољи (подагри), ревматичним болестима, шећерној болести, болесној гојазности и неким нервозним обољевањима. У том правцу су Д' Арсонвал и други француски лекари правили огледе и њихови су извештаји препуни хвале о постигнутим сјајним успесима, нарочито код шећерне болести, костобоље и оним нервозним болестима које су постале на ревматичној основи. Повољно су испала и марљива испитивања Д' Арсонвалова на болесницима од гојазности и шећерне болести.

Оволико је за сада испитано о медицинском значају Д' Арсонвалових струја. У првом реду градили су француски лекари огледе ове врсте, али их у најновије време и други лекари прихватиште. Тако је берлински проф. Д. Ајленбург (Eulenburg) саставио сличну справу за тачна физиолошка и терапевтичка истраживања. Према свему може се рећи, да овај најновији облик електричне енергије много обећава у лекарској вештини.

(По Ш. Ztg.) **П. М. И.**

* 30. априла о. г. одржана је у Новом Саду свечана седница Књижевног Одељења у спомен †. Др. Илије Огњановића — Абуказема. О раду и заслугама покојниковим говорио је Др. Милан Савић.

* Српска Академска Омладина у Бечу приредила је свечани комерс у част и славу † Светозару Милетићу. Никола Стојановић, правник, говорио је том приликом о животу и раду покојникову. — И Београдска Великошколска омладина одржала је 10. о. м. концерат за подизање споменика великом родољубу Милетићу. У разноврсном програму нарочито се истакао говор проф. Љубомира Јовановића о покојникову животу. —

* Српска Академија Наука и Уметности расписује, из фонда † арх. Н. Дучића, награду од 1000 динара за расправу или монографију или целог дела из српске историје.

* *Г. Ј. Ђ. Авакумовић* прикупио је за штампање многе своје судске одбране и говоре у скупштини. Цела збирка распоређена је у неколико књига (по 10. шт. табака), а свакој је цена: за Србију 1. 50 дин. а за остале земље 2 круне. Претплату из Србије за прву књигу прима Г. Авакумовић, а из туђине књижара Г. Кона у Београду.

* Друштво Св. Саве спрема својим члановима IX књигу *Братва*. Поред до сада прикупљених рукописа, уреднишство позива родољубне српске књижевнике да шаљу своје радове Г. Момчилу Иванићу, друштвеном тајнику, јер ће се 30. јуна сви одабрани рукописи предати штампарији. Примљеним за *Братво* прилозима даје се награда према утврђеним правилима. —

* 9. маја о. г. освећен је иконостас српске православне цркве у Долову (Банат). Грађевински нацрт за иконостас израдио је пок. проф. Драгиша Милутиновић, а иконе је сликао Паја Јовановић. Извештаји са ове лепе свечаности са хвалом и поштовањем помињу и пок. Милутиновића и maestra Пају.

* *«С. П. Вједомости»* доносе веомо похвалан реферат о *Босни и Херцеговини*, књизи Г. Боже Никашиновића. Колико нам је познато, опширан извод овог његова рада преводи се на руски језик и биће у засебној књизи штампан.

* Српска Краљевска Влада решила је да се израда споменика Краља Милана повери Париском скултору Антоану Мерсију. За студије и припремне радове дато је 40.000 динара.

45 издање Чупићеве Задужбине: *Додатак споменику од 1888.* — **Знаменити људи у српскога народа који су преминули до краја 1900.** Написао М. Ђ. Милићевић. У Београду, у Српској Краљевској Штампарији 1901. 8⁰, стр. I—III + 198. Цена 2 динара.

Развитак Технике у 19 столећу и њезин утицај на културу. Предавање. Држао у дворници Вел. Школе 6. маја К. Савић. Београд, Електрична Нова Тргов. Штампарија, 1901,— 8⁰, стр. 44. Цена 0.50 дин.

Ђул-Марикина прикажња. Приповетка. Написала *Јалена Јов. Димитријевића*. У Београду, Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — 8⁰, стр. 109. Цена 1 динар (може се добити код писца).

Алекса Шантић: **Пјесме.** У Мостару, 1901. Издавачка књижарница и штампарско-умјетнички Завод Пахера и Кисића. 8⁰, стр. 189, Цијена 2 круне.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић* Краљевско-Српска Државна Штампарија

Број 6. Београд, јуна 1901. године Година III.

Нова Искра

Добротвор

— ПРИЧА —

У нашој вароши умр̏о је најбогатији човек, Јосиф Стојић, и то нас је све дубоко тронуло.

Ретко ће се родити човек као што је покојни Јосиф Стојић. Он је походио цркву редовно; био је одборник у општини; био је тутор црквени; у четири маха мало је фалило па да буде посланик; једне године, кад је била велика зима, дао је 20 динара на сиротињу; он никога није увредио, никога није преко погледао, а ако је кога и тужио суду за дуг, он се лично није у то мешао већ је такве ствари обично предавао адвокатима.

Па онда, како је лепо и мудро распоредио имање пред смрт. Оставио је и жени својој колико треба, и браћи и братићима и сестри и сестрићима, па чак и једноме даљем рођаку сиромаху оставио је два дуката, колико да и њега не заборави. Ето, онако велико имање какво је имао Јосиф Стојић па како мудро распоређено, тако да се овом приликом потврдило оно, да Бог зна коме даје. —

Лепо смо га и сахранили, онако како и приличи тако ретком човеку; његова нас је удовица лепо почастила, онако како и приличи једној тако реткој удовици; али нас све то није умирило ни утешило.

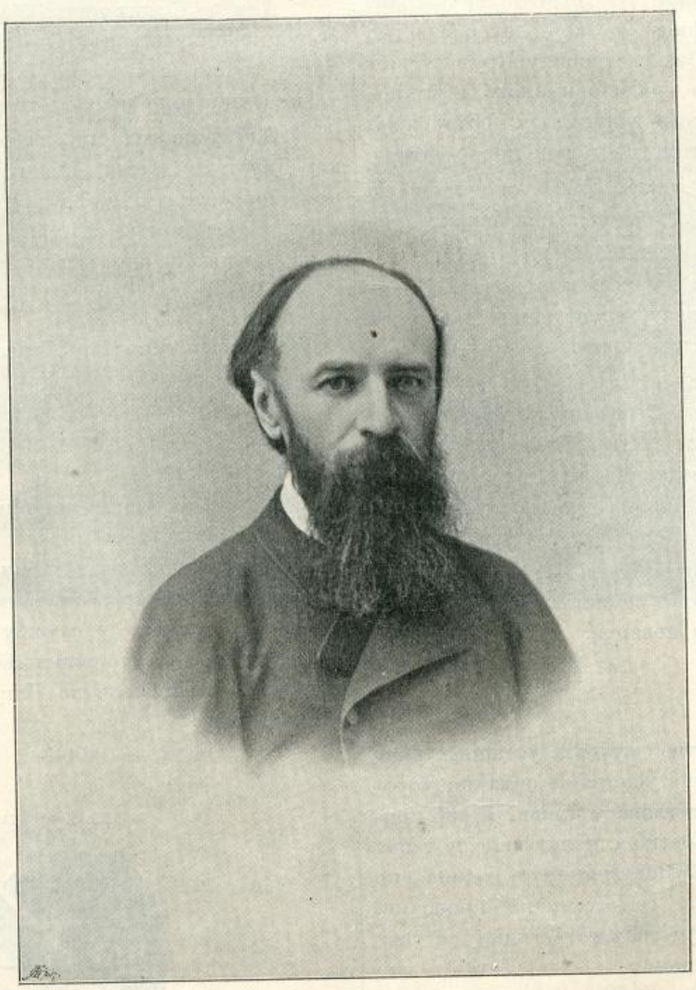

Н. Н. ДУРНОВО, РУСКИ КЊИЖЕВНИК.

Г. Јаков Јанковић, срески писар (који је узгред буди речено, остао покојнику 70 динара дужан), једнако је и одлучно тврдио и понављао ову реченицу:

— Ми се покојнику нисмо довољно одужили!

А Риста, бивши жандармеријски потпоручник, сада општински писар, додао је на то:

— Да је којом срећом покојник умр̏о у каквој другој држави, не би чекали ни да се охлади а подигли би му споменик.

Поводом оваквих мисли, забринусмо се сви и узесмо да смишљамо: на који би се начин могло овековечити име тако ретког човека као што је био покојни Јосиф Стојић.

Нисмо се могли решити да му дигнемо споменик. Прво, што би то било скупо, а друго, што нисмо смели ником да поверимо скупљање добровољних прилога. Таса кафеџија предлагао је да му приредимо банкет и спремио је био већ јеловник, али Г. Јаков вели: то не иде, куда би се банкет приређивао мртвом човеку? И тако било је разних предлога, али ни један нисмо могли да усвојимо.

*

Међу тим Г. Риста, пређе жандармеријски потпоручник а сада општински писар, претече нас све мудрошћу.

Он је сада, као бивши потпоручник, секретар пододбора „Стрељачког Друштва“. То друштво постоји код нас већ две године и има једног председника, једног секретара и две пушке. Нема стрелишта, нико и не пуца, али свакој светковини у Ср-

бији то друштво ревносно шаље депеше: „Ми врли стрелци, који вежбамо своје око да га за тим ставимо у службу отаџбини и т. д.“

У таквом друштву, дакле, лако је Г. Ристи продрети са својим предлогом, те нас све надмудрити и претећи. На првој седници тога друштва изнесе Г. Риста предлог: да „Стрељачко Друштво“ упише покојног Јосифа Стојића за члана добротвора „Женског Друштва“ са прилогом од 50 динара и одмах написа писмо пододбору „Женског Друштва“, са оним свечаним почетком из депеша: „Ми врли стрелци, који вежбамо своје око да га за тим ставимо у службу отаџбини и т. д.“ Али како друштво није имало одакле да дâ тих 50 динара, то он отвори општинску касу и одатле узе један депозит, пет банака у једној модрој коверти.

*

Ми имамо у својој вароши и пододбор „Женског Друштва“. Оно за време рата чешља тифтик а за време мира чланице се оговарају међу собом. Председница има тепелук; потпредседница је удовица; секретарица је учитељица која има здраво леп рукопис, јер је у млађим годинама исписала руку, због чега није ни свршила пети разред Више Женске Школе.

То „Женско Друштво“ приређује сваке године по једну одличну забаву. Приходом од девет таквих забава купило је једну шивачу машину на којој су бесплатно сашивени општински барјаци за светковину Крушевачког миропомазања. То је друштво урадило и многе друге корисне ствари, што се све налази записано у протоколима седницâ, које ће протоколе потомство у своје време читати.

То „Женско Друштво“, дакле, добије оно писмо са почетком: „Ми врли стрелци....“ и са пет банака прилога у једној засебној модрој коверти.

Одмах се сазове седница да се прими новац. Председница метне тепелук на главу, секретарица распусти школу и пресавије табак за писање протокола и — седница се отпочне.

Председница објави акт „*Стрељачког Друштва*“ и одмах поднесе одбору предлог да и „*Женско Друштво*“ учини што год за покојног великана т. ј. она предложи да „Женско Друштво“ са 50 динара прилога упише покојника за члана добротвора „Певачког Друштва“.

Састави се протокол, напише се и — потпише писмо „Певачком Друштву“ и то писмо се одмах пошаље са пет банака у оној засебној модрој коверти.

*

Наше је „Певачко Друштво“ старија установа. Оно, истина, у последње време нема тенора а нема ни хоровођа, али ипак оно пева у три гласа у цркви. И оно приређује сваке године забаву и ретко сте где видели такву сталност као код тог друштва. Већ тринаест година оно не мења програм забаве. Тако се штампани програми, ако претекну од прошле, чувају за идућу годину и увек лепо послуже. Ево и тог програма:

1. Поздрав председников гостима.

2. *Сриска химна,* пева збор „Певачког Друштва“.

3 *Што ћутиш, ћутиш .....* пева збор „Певачког Друштва“.

Одмор од 10 минута.

4. *Женидба Јанковић Стојана,* пева уз гусле г. Пера Здравковић трговац.

5. *Долине тутње...* пева „Певачко Друштво“.

6. *Пред твојом сам ево кућом* — соло. пева г. Јанко Павловић берберин.

7. *Марш,* свира музика.

Игранка.

———

Дакле то „Певачко Друштво“, што има тако леп и сталан програм, добије оно писмо од „Женског Друштва“ са пет банака прилога у оној засебној модрој коверти.

Одмах друштво сазове седницу, прими прилог, упише Јосифа Стојића као свог добротвора и донесе решење: како би и „Певачко Друштво“ требало да се сети великог покојника и одлучи да га упише за члана добротвора „*Свештеничког Удружења*“.

*

„Свештеничко Удружење“ код нас је новија установа. Она као таква радо прима прилоге и кад год ко што приложи „у свима се отачаственим црквама узносе топле молитве Богу за здравље и дуг живот приложника“. Таквом дакле друштву и приличи дати прилог.

Али и „Свештеничко Удружење“ има својих обавеза према покојном Јосифу Стојићу, јер је он редовно ходио цркву а био је и тутор две године. Па зар то друштво да не учини оно што су толика друга?

Одмах на седници, на којој је прочитан акт „Певачког Друштва“, реши „Свештеничко Удружење“ да упише покојног Јосифа Стојића за члана добротвора „Стрељачког Друштва“. Напише се и акт а уз акт се пошље и пет банака прилога у оној истој модрој коверти.

*

Г. Риста, секретар „Стрељачког Друштва“, прими прилог, позна ону исту модру коверту у којој је он први пут спаковао банке и пакосно се насмеје својој лепој идеји, а за тим оде у општину, отвори касу и остави депозит на његово место.

На тај је начин покојни Јосиф Стојић постао члан добротвор многих и многих удружења и у новинама се низала захвалност за захвалношћу, од којих је једна почињала са: „Ми врли стрелци који вежбамо своје око да га за тим ставимо у службу отаџбини и т. д.“ а друга се свршали са: „у свима ће се отачаственим црквама узносити топле молитве Богу за здравље и дуг живот приложника“.

Бранислав Ђ. Нушић.

Из Тимочке Крајине

женске народне песме

1.

Ој, месече, цару неверниче,
Што не светиш цару на вечеру,
Тиње светиш ајдуцим' по гору,
Како деле благо сиротињско;
Мојем брату најлош дел дадоше:
Дадоше му коња и девојку,
Коњ утече, девојка побеже.

[Потркање].

2.

Ветар ми веје,
Гору лелеје,
Севда ми вичe:
«Зима је мене!»

Павле ми вели:
«Оди код мене,
Ја имам гунче,
Ја ћу те згрејем!»

[Г. Зуничје].

3.

Колко прођо земље и градове,
Не ме нигде глава заболела;
Дома дођо, глава ме заболе.
Не боли ме како глава боли,
Не л' ме боли па оћу да умрем;
Не ме жалба зашто ћу да умрем,
Не л' ме жалба за добру девојку.

[Трговиште].

4.

Месечина, драго ле,
Огреј мене пред двори,
Да ја видим шта љубим,
'Е л' је старо, 'е л' младо:
Ако буде по старо,
Лепо чу му ја прострем:
Црно трње просторка,
Ситна драка завојка,
Студен камен под главу;
Ако буде по младо,
Лепо чу му ја прострем:
Бел босиљак просторка,
Зелен здравац завојка,
Десна рука под главу.

[Потркање].

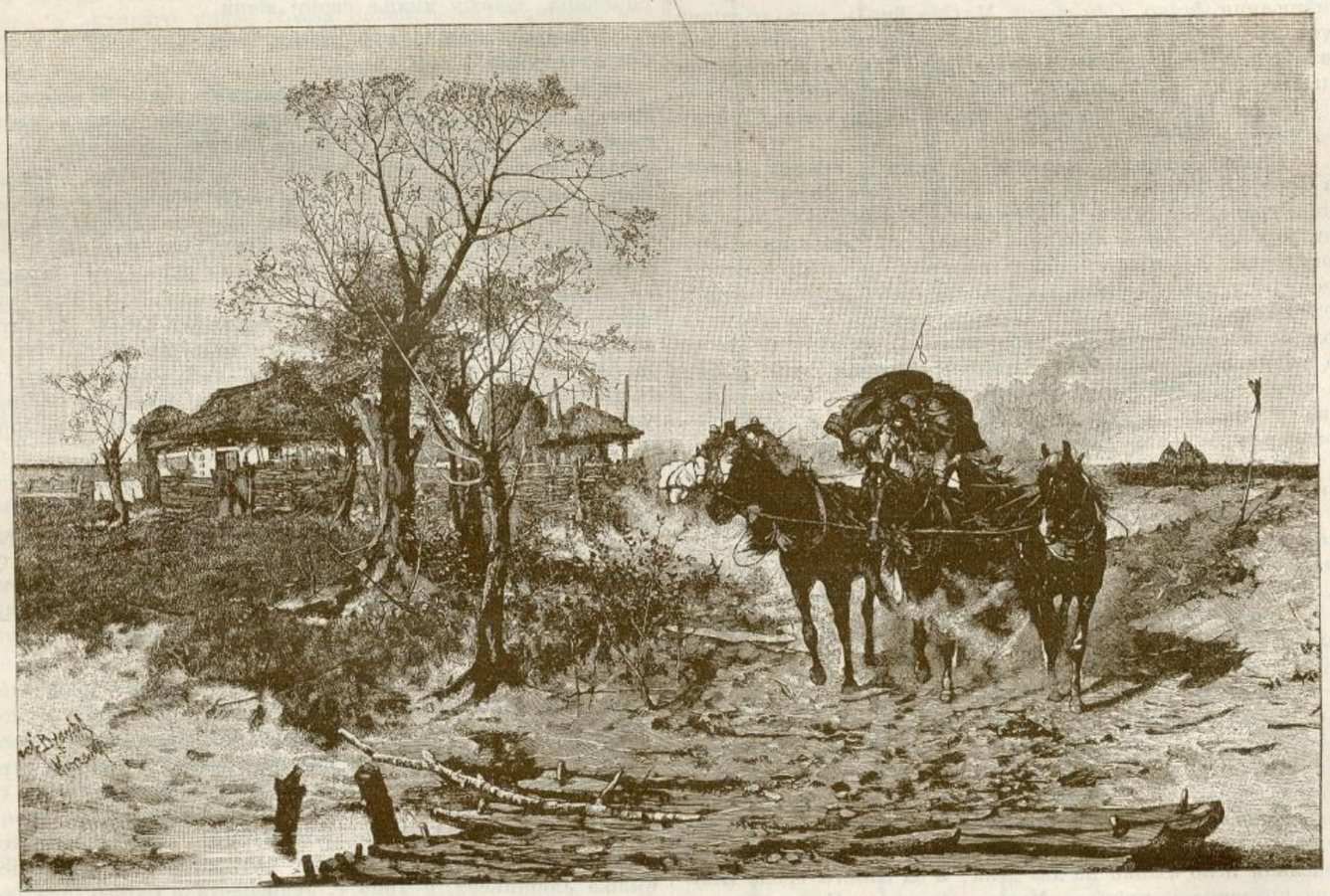

Р. БРАНТ.

НА ДРУМУ.

5.

Љуби ми се, пиле моје,
Пиле нанино,
Дор смо млади и зелени,
Пиле нанино.
После ижа, после грижа,
Пиле нанино,
После љуљња на грбину,
Пиле нанино,
И у љуљњу мушко чедо,
Пиле нанино,
И на љуљњу бел пешкир'к,
Пиле нанино.

[Потркање].

Београд

Власт. Љ. Станимировић.

Нешто о Јакшићима

Мађарски историк *С. Боровски* (Borovszky Samu) читао је у априлу прошле године у Мађарској Академији своју приступну академску беседу: Историја нађлачког спахилука (A nagylaki urodalom története.) Расправа та, штампана у органу Мађарске Академије (Értekezések, XVIII 10. Budapest, 1800. Стр. 50.), написана је већином по нештампаним изворима мађарских архива. За нас је историја нађлачког спахилука важна због тога, јер је то било добро породице Јакшића, и Боровски је у својој расправи дао, на основу извора првога реда, много драгоцених прилога за историју и геналогију те породице.

Средином XV века владао је нађлачким спахилуком Сибињанин Јанко. Син његов Матија био је врло издашне руке, те је, особито кад је постао мађарским краљем, немилице раздавао тековину свога оца. Тако је и нађлачки спахилук, по свој прилици 1464 г. (између августа 1464 и јануара 1465 г.), поклонио браћи Јакшићима Стевану и Дмитру.

Браћа Јакшићи склонили се испред турске најезде из Србије у Угарску, где су до смрти своје војевали против Турака. За њих се зна, да су били храбри и одважни, али је остало доста помена и о њиховој самовољи и плаховитости. У јануару 1465 г. продрли су браћа Јакшићи насилно у кућу Јована Варјама и опљачкали и њега и цело село. Другом једном приликом требало је да Јакшићи положе заклетву у једној парници, али они нису хтели то да учине пред каноником Стеваном Волијем, који је био за то изаслан. Због тога је дошло до распре; Стеван Јакшић у јарости ухвати Волија, баци га на земљу и потргне мач на њега да га посече, али га околина спречи.

О јунаштву Дмитра Јакшића је позната прича Ђурђа Сремца, како је у двобоју убио једног силног непријатеља.

Јакшићи се храбро борили и чинили услуге мађарској држави. Стога је расла њихова слава и важност и имање. У Нађлаку су подигли дворац са кулом и опколили га јаким прошћем; од тога времена становали су стално у Нађлаку. На имању свом насељавали су махом српске сељаке, тако да су половином XVI века на њихову имању Срби били у јакој већини.

Боровски изгледа да не зна кад, где и како су скончали браћа Јакшићи. По нашим домаћим изворима зна се међу тим, да је Дмитар погинуо у Смедереву 8 новембра 1485 г.[1]), а Стеван умро у Бечу 6 јануара 1489 г.[2]) По Боровском (стр. 20) остало је од браће Јакшића само два мушка потомка: Стеванов син Марко (два његова брата су умрла малолетна) и Дмитров Петар. Њих двојица су поделили цело имање на два дела; и од самога града Нађлака половина је припала Марку, половина Петру. У овој подели је без сумње зачетак народне песме о деоби Јакшића.[3]) Боровски помиње (стр. 23) још млађу сестру Маркову Ирину, која је била удата за Матију Херцеговића.

Сељачки устанак под Дожом 1514 г. дохватио је и Јакшиће. Темишварски жупан Батори и чанадски владика Чаки потуку једно одељење Дожиних устаника и дођу Јакшићима у Нађлак, где су се у славу победе безбрижно веселили, кад у зору стиже глас, да се Дожа са целом војском приближује. Батори и Јакшићи побегну[4]), Чаки буде ухваћен и распет, а град порушен и спаљен. Кад је мир враћен Јакшићи су опет заузели своје имање, довели нове насељенике, наново подигли град и опколили га зидом.

У битци на Мохачу (1526 г.) била су и оба Јакшића. Тамо је, по свој прилици, погинуо Петар Јакшић, јер о њему нема доцније нигде помена; Марко се вратио и у борби, која је настала око мађарске круне, био је присташа Јована Сапољаја (Szapolyai János). За време тих размирица био га је једном и заробио темишварски жупан Петар Перењи (Perényi Péter) и пустио га тек на откуп од 4000 fl. Кад је после тога Перењи од цара Јована потучен бегао, нашао је код Марка Јакшића заштите.

Г. 1529 опустошили су Турци Марково имање, а одмах са тим тражио је Сапољаји од њега новаца за плату својим најамницима. Издаци при оправци града, за откуп итд. премашали су финансијску снагу Марка Јакшића и он се задужио[5]); дуг је износио 10.000 fl., а поверилац му је била његова жена, која је била од куће врло богата. Дугови су га нагнали пред смрт да, са пристанком својих синовица, заложи имање својој жени.

Марко Јакшић умро је средином јуна 1537 г. у дубокој старости[6]).

Маркова жена звала се *Поликсена;* била је родом из Рима и врло богата[7]); она је мужа својим новцем често испомагала. Боровски тврди да са својим мужем није имала мушке деце, него седам ћери: 1. Giovanna, била је 1539 удата, не зна се за ким. 2. Јелисавета, и она је 1539 г. већ била удата за Николу Доција (Dóczi Miklós). 3. Марија, удата за Клементија Артандија (Artándi Kelemen). 4. Милица или Потенција умрла је као дете (можда су то биле две ћери, па су обе рано умрле?). 5. Маргита, удата за Валтазара Паточија (Patócsi Boldizsár). 6. Схоластика, удата за Владислава Зелемерија (Zeleméri László). 7. Ана, удата за Гашпара Лошонци Банфија (Losonczi Bánfi Gáspár); она је око 1555 г. остала удова, па се преудала за Антона Кендија (Kendi Antal), али је око 1560 по други пут обудовила.

После смрти Марка Јакшића дигла је (1539 г.) против удовице његове парницу Маркова млађа сестра Ирина, и Петрови синови: Дмитар[7a]), Никола и Јован. Овај најмлађи син Петров, кад се 1541 г. вратио из Лајпцига са универзитета, отео је Поликсени подруме у Нађлаку и тамо сместио своје вино. Али 1539—1543 г. умрла су сва три сина Петрова без потомака и са њима је *изумрла мушка страна породице Јакшића.*

За Јакшићево имање многи се отимали; један део имања држала је још неко време удовица Маркова под покровитељством краљице Изабеле, која је тамо господарила. Али се и она, набрзо морала повлачити испред турских освајања к северу. И Ана Јакшићева морала је са својом децом такође селити. Г. 1551 освојили су Турци први пут Нађлак. Ипак је муж Марије Јакшићеве протестовао кад је Mágócsi Gáspár хтео да заузме један део имања Јакшићева, а 1560 г. Јелисавета и Схоластика поново су поделиле имање. У дупликат повеље, који је издан Јелисавети 1563 г. уведена су и њена деца: Јелена, Гргур и Клементије.

То су резултати ове расправе[8]). Велика је штета што Боровски није употребио српске изворе, којима би генеалогију породице Јакшића допунио.

Боровски је погрешио, кад је (стр. 17) Јелену, жену Деспота Јована, назвао сестром Стевана и Дмитра Јакшића,

---

[1]) Гласник 53 (1883) 102, где је смрт Дмитрова погрешно стављена у 1484 г.; Споменик 3 (1890) 122, 153.

[2]) Гласник l. c., 103; Споменик l. c. Стеванова жена Милица одредила је помен Стевану 28 јануара, а Дмитру 12 марта. Гласник 25 (1869) 283.

[3]) У средњем веку често је бивало, да су два властелина наполе држала имање и град. Ср. Mon. Serb. 292; J. Radonić у Archiv für Slav. Phil. 19 (1897) 434—445.

[4]) Можда је спомен на ово бегство сачуван у народној песми код Вука 2, бр. 95. Ср. J. Schwicker, Gesch. des Temeser Banats (1872) 123, где је тај догађај друкче описан.

[5]) Једном му је позајмила новаца и «Despyna..... relicta magnifici condam Radwl waywode Transalpiensis.» О тој Деспини в. Гласник 47 (1879) 183—4.

[6]) У марту 1536 пише, да је «ultima jam senectute gravatus» (Borovszky, l. c. 26.)

[7]) «Domina Polixena..... ex paternis eiusdem laribus secum ab urbe Romana» донела је неке ствари (Borovszky, l. c. 25.)

[7a]) То ће бити онај Дмитар, што се помиње у Летописима 1510 г. Гласник 53 (1883) 105.

[8]) Ја сам овде изнео само резултате о Јакшићима. Садржину целе расправе в. у Летопису МС 204 (1900) 343—6.

јер се зна да је она била ћерка Стевана Јакшића, а сестра Марка Јакшића[9]).

Важан извор за генеалогију Јакшићеве породице налази се у додатку једном Летопису (Споменик 3, 107). Овим подацима може се допунити генеалогија Јакшићеве породице. По том Летопису „Стефань воевода роди Марка воеводу и Стефана и три даштери: Кнегиню Анноу Глиньскоую и Еленоу деспотицу и Ириноу госпождоу, иже бисть за моужемь за Херцегомь Господаремь Миклеоушемь Баошићемь на западнѥмоу Поморїю, и роди са нѥю Николоу Херцега.....“ Ана се, по том Летопису, удала за Василија Лавовића „ва литовскомоу кралѥвствоу“; њихову ћер Јелену узео је за жену Василије Ивановић „самодржаць васеи Роусїи“ и родио с њоме два сина Ивана цара („по истини Великаго Константина, еже ваздвиже новаго и въскреси вѣнаць царски васего новаго Исраилꙗ, и поискавь древньнꙗго васего отачаскаго наследиꙗ и благолепїꙗ, понеже прежде *Елена царица србскаго роди цара Константїна* благочестиваго васемь Грекомь, на последакь же вьтора Елена царица, велика кнегинꙗ срьбска, роди цара и вѣликаго кнеза Ивана Василїевича, самодрьжьца васеи Роусіи, надеждоу новаго Исраилꙗ“) и Георгија. Јелена је била за Деспотом Јованом. Марко „**синь стараго воеводе Стефана Ꙗкшића бѣше благообразань и васакимь благочастиемь оукрашень..... Їωаннь** (треба: и онь?) **оженивь се оть (В)ѣнецие** (?) **и роди трїи даштери и сына и онь почи ѡ Господи и са синомь его. А ина же госпожда его Полиѯенїа сь трими даштерми обладаеть землѥю и градовими.....**“

Жена Стевана Јакшића звала се Милица; г. 1506 била су жива два њена сина: Стеван и Марко[10]). Иста та два брата помињу се и у биографији Максима Владике.[11]) По летописној белешци имао је Стеван Јакшић и три ћери: Ану, Јелену и Ирину. Генеалогију Анину ја сада не могу истраживати; за Јелену се посигурно зна, као што је напред поменуто, да је била удата за Деспота Јована, а Ирина ће бити мати онога „Миклоѹша“, за чију децу Александар, војвода молдавски у једном писму Дубровчанима 1566 г. каже, да су „праунуци Херцега Стевана“[12]) Њен син Никола (мађарски Miklós = **Миклоѹшь**) имао је петоро деце: Ђурђа, Павла, Стевана, Катарину и Марију[13]).

Штета је што је текст на крају ове летописне белешке искварен. Место „**Їωаннь**“ свакако треба да стоји „и онь“ т. ј. Марко Јакшић. Према тој белешци би изгледало, да се Марко Јакшић двапута женио и да је са првом женом имао три ћери и сина, а са другом, Поликсеном, три ћери. Према материјалу, који је мени на расположењу, ја не могу решавати ово питање. Још ћу напоменути, да се у Марковој повељи 1536 г. помињу „Marci Jaxyth *fratres*, али ја не знам кога се то тиче ако не погрешно *синоваца* његових: Дмитра, Николе и Јована.

Према сигурним подацима, који су мени при руци, ја сам саставио генеалошку таблицу породице Јакшића. Према новом или мени непознатом материјалу та ће се генеалогија моћи исправити и допунити.

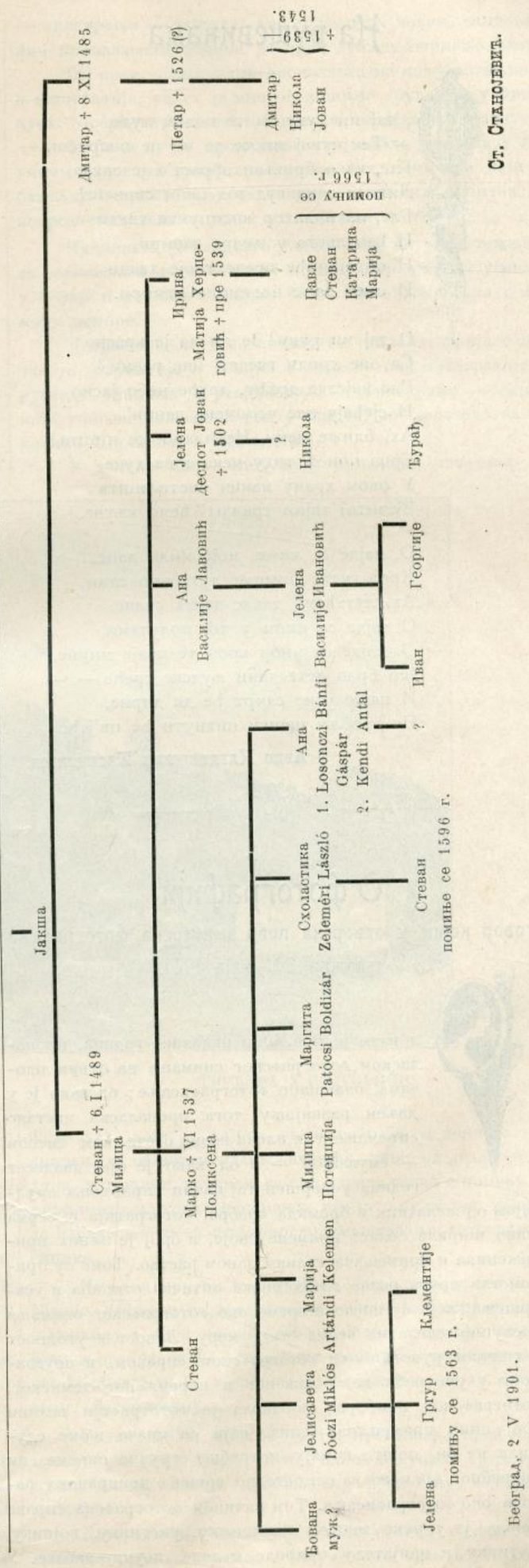

Ст. Станојевић.

Београд, 2 V 1901.

[9]) Споменик 3 (1890) 106; Гласник 53 (1883) 43: Иоань деспоть Срѣмоу бываѥть и приѥмлѥ себѣ сьврьстиѥ дьштерь Стѣпана Ꙗкшикꙗ Ѥленоу. Ср. Пико, Срби у Угарској (1883) 60; Летопис МС 148 (1886) 62, где г. Ст. Новаковић, по мом мишљењу без довољно доказа, окривљује Јелену. Ср. Глас Срп. Академије 40 (1893) 37. По некима је Јелена имала ћер Марију, коју је удала за Фердинанда Франкопана (Гласник 5 (1853) 112; Рајић, Исторія 3 (1798) 368—9; Wertner, A középkori délszláv uralkodók 121), а по једном летопису имала је три ћери: Марију удату за Петра војводу влашког и две удате „оу Литовьскоу землю, едину за кнеза Ивана Виш'нѥвачькога, а дроугоую за кнеза Ѳеодора Владимирьскога“ (Споменик 3, 100.)

[10]) Гласник 25 (1869) 282—3.

[11]) Гласник 11 (1859) 128; ср. Гласник 47 (1879) 182.

[12]) Споменик 11 (1892) 90. То писмо и, особито, писмо Стевана Бранковића 1476 г. опет Дубровчанима (Mon. Serb. 518) израз су меланхоличног расположења, у коме се услед јадног стања свог, налазили потомци старих српских властеоских и владалачких породица.

[13]) Du Cange, Illyricum vetus et novum (1746) 129; генеалогија код Проф. Јиречка у Споменику 11 (1892) 19 је погрешна.

На рушевинама

, дај ми руку да те водим туда,
— Тек чувај ми се да ми не посрнеш, —
Гле, како бршљан обраст'о је свуда,
Дивота сама куд год оком сврнеш!
Гле, лаки лахор косицу ти глади
И ђаволасто у њедра завири,
И обрашчиће вреле твоје хлади
И опет даље несташно отпири.

О дај ми руку! Је ли да је красно
Са ове хриди гледат' оне равни?
Гле звјезде дрхћу, дрхће небо јасно
И сјећају нас успомена давни'.
Ах, ближе мени. Не плаши се ништа!
Кроз поноћ тиху нека сова хуче,
У овом храму нашег светилишта
Вјечитој тајни тражит' ћемо кључе.

О, хајде са мном, моје мило лане,
Кроз густи шипраг лутаћемо сами,
Ах, лутаћемо докле данак сване.
О хајде са мном у тој полутами.
О, хајде са мном кроз те краје мирне,
Јер брзо лете дани људске среће — —
И наше усне самрт ће да дирне,
По гробљу нашем никнути ће цв'јеће.

† Авдо Карабеговић Хасанбегов.

О фотографији

(говор којим је отворена прва аматерска фотографска изложба 20. маја 1901.)

Од како је пре 40 и неколико година, проналаском фотографског снимања на сувим плочама, олакшано фотографисање; од како је у даљем развијању тога проналаска настало спремање тих плоча веома осетљивом смесом — емулзијом — и од како је пре двадесет година усавршен тај начин справљања емулзијом од желатина и бромида сребра, фотографија је веома живо ширила област примене своје, и број је њених привржeника и примењача сваким даном растао. Томе су припомогла друга разна фотохемиска оптичка открића и усавршења, која су посао и време око фотографског снимања поступно свела на веома малу меру. Лакост и угодност техничког руковања са фотографском справом, и поузданост у употреби већ сложеног и спремљеног хемиског, фотографског прибора, добавила је фотографији велики број оних примењача њених, који се иначе њоме служили не би, пошто немају потребне стручне спреме, ни потребног времена за самостално вршење приправних радова око фотографисања. Тим начином фотографска справа дошла је у руке многом научењаку, уметнику, војнику, путнику и пријатељу природе и лепе, поучне забаве. У њиховим рукама служила је и служи она разним смеровима, и допринела и доприноси к расветљавању и сазнавању многих природних појава на земљи и у васиони, многих појава и тековина у садашњем и негдашњем животу и раду човекову.

Фотографска је справа постала важна и драгоцена чињеница у људској култури. Она је с њоме везана како на пољу чисте и примењене науке, тако и на пољу радиности и техничких тековина.

До свога садашњег склопа, до свог садашњег физичког састава и облика, дошла је она тек услед многог и дугог људског, умног напрезања и покушавања; као што је и хемиски прибор за фотографисање уз њу, сазнаван и прибрајан тек многим дуговременим трудом, и многим понављаним покушајима великог броја испитивача и научењака, кроз векове.

А о правој и главној чињеници при фотографисању, о правој створитељци фотографске слике — *о светлости* — размишљавали су људи, и тражили су да јој постанак и природу проуче, од оног часа кад су сазнали утицај сунчев на боје природних тела и људских творевина.

Већ пре две тисуће двеста и неколико година јелински философ Аристотел († 322 пре Хр.) размишљавао је и научно писао о светлости и њезину утицају и дејству на живот земних створова.

Од његова времена до данас, у дугом низу векова, трудно су прибирана и више пута пречишћавана она знања о светлости, која данас чине значајан и важан део садржине и грађе у Физике и Хемије.

Тог вековног рада плод је *фотографија*. Она је зато у присној вези с науком. С напретком ове и она напредује, потпомажући својим успесима и напредовање науке.

Фотографисање оснива се дакле на науци. Без научног основа од њега не може бити озбиљне и праве користи.

И ако је индустрија, поглавито с рачуном на што већу проходњу својих производа, фотографско снимање и извођење слика збила готово на просто механично руковање фотографском справом и хемиским растворима, ипак ће правог уживања и радости у раду своме имати само онај који располаже довољним знањем оптичким и фотохемиским те ће тако моћи самостално и поуздано наћи и помоћи се у приликама које можда нису предвиђене у упутствима за фотографисање.

Јелини су познавали законе по којима светлост пролази кроз тела, по којима се одбија са глатких површина, и давали су оптици места у математици. Што је Аристотел писао о простирању светлости и о бојама, налази и данас потврде у науци.

Да се на сунцу мењају боје неких природних и вештачки начињених тела, спомињу у списима својим како Витрувије (1. век пре Хр.), архитекта императора Августа, тако и Плиније, (1. век по Хр.) познати писац римски.

Евдокија, кћи византиског цара Константина VIII. — у X. веку — наводи у спису своме о пурпурној боји, да ова тек на сунцу добија своју живост и ватру.

Промене, које сунчани зраци изводе на телима, опажане су и кроз средњи век. Научар XIII. века Albertus Magnus († 1280.) н. пр. казује, да соли сребра поцрне кад дођу у додир с органским телима и да исто тако људска кожа поцрни кад се премаже раствором нитрата сребра. Научар један у XVII. веку (Glaub) наводи, да се тим раствором прни дрво, перје и друге ствари. У XVIII. веку писац један препоручује раствор нитрата сребра за писање

и цртање по мрамору, кости и другим предметима отворене боје; а други поучава, како се тим раствором, пошто се најпре шеснаест пута разблажи водом, риђа коса може претворити у црну.

Знало се, да на сунцу боју своју мењају једињења хлора са живом, златом и сребром.

Али променама тим, као и сличним на другим једињењима и телима, није се знао прави узрок. Приписиване су те промене утицају ваздуха и сунчеве топлоте.

Године 1727. немачки лекар J. H. Schulze доказа опитима својим, да је сунчана светлост једини прави узрок што једињења сребра црне; и отвори тиме прави поглед на светлост, њена својства и хемиски утицај на биљни, животињски и минерални свет.

Опите његове поновио је 1802. године Енглез Wedgwood, али с јасном тежњом да хемиско дејство светлости употреби на добивање слика.

Пре њега су на бољем сазнавању хемиског дејства светлости радили познати научари: Priestley, Sheele, Berthollet, Chaptal, Saussure, Vauquelin, Herschel, Ritter, Wollaston. —

Wedgwood је раствором нитрата сребра напајао папир и кожу, па је на њих полагао предмете од којих је желео имати слику. Изводио је тако слику, како се стручно вели, контактом. Узимао је на то лишће, цртеже и слике израђене на стаклу и добијао тако беле слике на мрком пољу, јер је непокривени део папира или коже на светлости потамњивао.

Wedgwood је покушавао да слика и с помоћу мрачне коморе. Али у томе успео није, као што није био успео да своје контактом добивене слике сачува од промене на светлости. С тога је морао држати их у мраку.

Wedgwood је трудом својим пронашао само један део фотографског рада: пронашао је основ фотографском снимању. Тек после тридесет и седам година, пошто је међутим проналазак Wedgwood-ов већ био заборављен, објављује се и други део рада фотографског, утврђивање — фиксирање — снимка, али у вези са новим, самосталним проналаском начина за први део, за снимање слика.

Тај нови, самостални проналазак на пољу фотохемије и фотографије, успех је многогодишњег труда двају Француза: Nicéphore Niepce-a и Louis Jaques Mandé Daguerre-a.

Обојица су за проналазак свој имали ослонца у научним радовима ранијих и сувремених хемичара који се бављаху о испитивању физичких и хемијских промена на неорганским телима услед утицаја светлости.

Чудновато је пак, што у свим овим научним тежњама за сазнавањем фотохемиских појава, није никако узимато у обзир и добивање слика, било контактом, било с помоћу коморе.

Истраживања су се поглавито тицала теорије о светлости, фармације и хемије. У погледу пак фотографије, у погледу снимања и утврђивања — фиксирања — слика, није учињен никакав корак у напред, но се остало на тековини Шулцовој и Вецвудовој.

У толико више заслужују признања наведена два

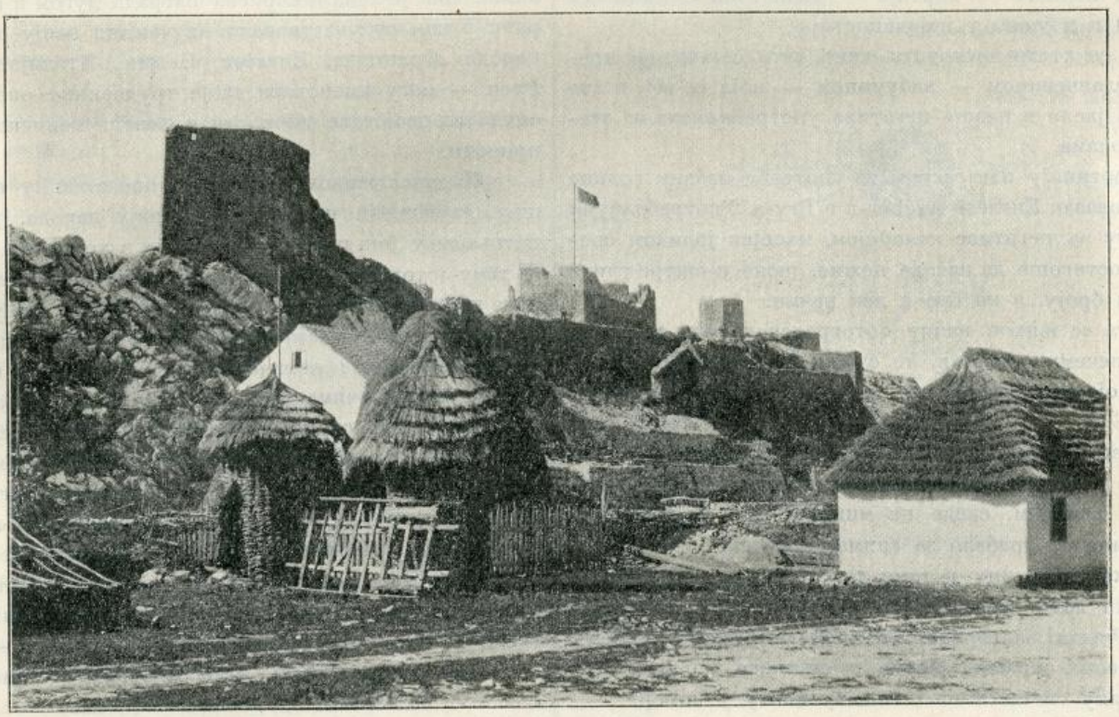

ТВРЂАВА У ПОДГОРИЦИ.

Француза, који су најпре сваки за себе, а доцније заједнички, чудноватом издржљивошћу, више од двадесет година, у тишини трудили се око израде слика с помоћу коморе и око њихова фиксирања, као што су се још трудили да израде плоче за штампарско умножавање фотографског снимка.

На овом другом послу радио је с успехом поглавито Niepce, служећи се асфалтом, извесним растворима и киселинама; а први начин фотографисања с помоћу коморе, јодида сребра, живе и извесних раствора, успешно је извео Daguerre те је, у спомен проналазачев, начин тај прозван: Дагеротипијом.

Године 1839. изнесен је тај проналазак пред Француску Академију Наука. Исте године откупила га је француска влада, давши проналазачу пристојну доживотну пенсију.

Дагеротипија нашла је одмах велика одзива и ван граница Француске, како у наученака, тако и у публике.

Но док је Niepce-ов проналазак, — назван Хелиографијом — остао основ даљем усавршавању начина за умножавање снимака фотомеханичким путем — штампом, Daguerre-ов, тако живо поздрављени и усвојени проналазак, мораде у практици поступно уступати места сличном сувременом проналаску Енглеза Fox-a Talbot-a.

Овај је већ пре објаве Daguerre-ова проналаска, у почетку 1839. године, Научном Краљевском Друштву у Лондону поднео био опис проналаска свога, у ком је подлога за слику била хартија спремљена раствором кујнске соли и нитрата сребра. Он је управо прихватио тековину Вецвудову, и усавршио је поступно тако, да је и контактом и с помоћу коморе добијао са предмета негативну слику, а са ове опет позитивну, служећи се при томе растворима које је сам пронашао и опитима утврдио.

Тако је Талбот фотографији дао могућности за неограничено умножавање снимака, чиме је проналазак његов добио знатну превагу над Дагеротипијом, која се за сваку поједину слику морала служити комором. Но због храпавости подлоге — хартије — Талботови снимци бејаху груби и нејасни у појединостима.

Томе се хтело доскочити тиме, што се хартија превлачила беланчевином — албумином — која се већ и као подлога за јасне и нежне негативе употребљавала на стакленим плочама.

Дагеротипију пак сасвим из употребе избаци године 1851. проналазак Енглеза Archer-a и Fry-a. Употребљујући као подлогу за негативе *колодијон,* напојен јодидом сребра, они постигоше да изводе нежне, јасне и оштре слике у жељеном броју, а на брз и лак начин.

С тога се њихов начин фотографског рада у опште усвоји, у нечему усаврши, те служи још и данас у приликама у којима се тражи рад са т. зв. влажним плочама.

Daguerre је већ успео био да својим начином изазивања слике на плочи, некадашње вишесатно стајање предмета пред комором, сведе на минуте. Али је ипак још неколико минута требало за снимање људског лика.

Велику олакшицу у томе донесе и сликању ликова велика маха даде сочивка коју је године 1841. израчунао професор Petzval, а израдио оптичар Voigtländer у Бечу. Њоме је веома скраћено време за снимање, јер је пропуштала обилну светлост на осетљиву плочу у комори.

Велико је одушевљење за фотографију обузело било свет, те је гомилама ради сликања врвео у фотографске радионице које се свуда у великом броју отвараху, кад је 1858. год. Disderi у Паризу, за људске снимке завео био формат карте посетнице — визиткарте.

Проналазак Daguerre-ов покренуо је пажњу многих научењака на фотографију. Њиховим испитивањима унесена је у њу многа оптичка и хемиска допуна, поправка, усавршење и новина с тежњом за бржим, поузданијим, тачнијим и лепшим фотографским радом.

Плод је такве тежње проналазак т. зв. сувих негативних плоча које се много раније, пре употреба у комори, спремају и чувају, и којима се лакше рукује но са т. зв. влажним које се тек пред самим снимањем приправљају, а не могу се за доцнију употребу чувати.

Сувих плоча има од више врста, а уведене су у фотографију године 1855. Најосетљивије су данас пред зрацима сочивке оне које су превучене емулзијом од желатина и бромида сребра. Граде се од године 1871.

Без пуног успеха остао је до данас још толики труд и тежња многих научењака XVIII. и XIX. века, да се фотографске слике израде у бојама снимљених предмета; да се на фотохемиски приправљеној подлози ухвати и утврди слика онако како се у природним бојама види на мутној плочи коморе. Неки се нáчини већ знају којим се боје на подлози изводе, али још није нађен хемиски поступак којим се могу и утврдити, фиксирати.

Веома велику услугу свестраној просвети и напретку, науци, уметности и радиности врши фотографија тиме, што потпомаже и развија успешно сваки штампарски посао, спремајући му лако и поуздано све потребно градиво за илустровање. Автотипија, Фототипија, Хелиографија, Хелиограварира и други фотомеханички начини умножавања, дижу вредност и цену смеру свакидашњих листова, популарних и научних дела сваке врсте.

Због оваких услуга и користи општем народном напретку, многе су државе установиле заводе за поучавање у фотографисању и за научна истраживања на пољу фотографије.

Фотографња је дакле веома важан и значајан проналазак. Она је лепа и корисна награда дугом и издржљивом раду у ком су учествовали научењаци свију образованих народа. Французи, Енглези, Немци, Италијани, Шведи, Руси — могу именовати своје трудбенике око сазнавања оптичких својстава светлости и њезина хемиског дејства у природи.

И данас живом ревношћу, преданошћу и обазривошћу, научењаци и стручњаци свију народа, раде на расветљавању још нејасних физичких и хемиских појава које се тичу фотографије. Многобројни стручни листови доносе нове научне погледе и тековине; шире и утврђују важност и вредност фотографије по многа и разна људска умна и ручна занимања; помажу да се усавршава и олакшава њена примена, чиме она поуздано осваја нова земљишта и увећава коло својих примењивача и пријатеља.

Једно је освојење фотографије повод нашем данашњем састанку овде, на коме сам се усудио пред штоване слушаоце изнети, у лаким потезима, развитак фотографије, њену цену и примену у људскоме различноме раду.

Освојење је то извршено, признато и потврђено првом изложбом фотографских радова, израђених трудом и вештином пријатеља фотографије — аматера — у нас.

Мој говор је пак у име отварања те изложбе.

На изложби нису радовима својим заступљени сви пријатељи фотографије у нас, у Краљевини Србији. Од њих учествују у изложби само тридесет и пет, који чине тек четвртину правог броја аматера у Србији.

И ако на тај начин, ова прва изложба фотографских радова српских аматера, још не показује прави обим и ступањ фотографије у нас, ипак она већ јасно казује, да је фотографија давно престала бити играчка или проста забава за српске аматере. Она већ има одређени карактер свој, који потиче из аматерова смера, његова техничког умења и укуса.

Аматеру су отворена сва поља на којима фотографија служи науци, уметности и радиности.

Док су стручњаци и научењаци везани за изучавање свог нарочито изабратог предмета, — бавили се они макро — или микрофотографијом, — дотле аматер може справом својом да ухвати све оне разне појаве и прилике живота и света, које га занимају. Има, истина, и аматера специјалиста.

Како ови, којима је омилела или само једна или само мало коло ствари за снимање, тако и они аматери, које

све привлачи што се истиче обликом или значењем својим, могу бити успешни и цењени учесници у прибирању градива за разне врсте рада око сазнавања природе, људи и људског живота.

Антропологији би н. пр. послужили снимањем људских типова, лобања, скелета и мумија; етнологији снимањем човека у разним друштвеним приликама, при занимању, и снимањем свега човеку за живот потребног прибора.

Животиње, од највеће до најмање; биљке, од највеће до најмање, у разним изразима и на разном ступњу живота свога, нуде научног приноса зоологији и ботаници; а облици брда и планина, слојеви од којих су ове сложене, промене које на земљи изводе природне силе, нуде фотографу података за Геологију.

Небројени су створови више људске културе, радови архитектонски, скулптурски и живописни, које аматер може прибирати за изучавање уметности и радиности.

Архитектонски споменици маме га на снимање како спољним обликом тако и унутарњем склопом и изгледом својим; скулптурски, исто тако својим пуним обликом и садржином, као и својом применом у облику рељефа, на разним радовима каменим, металним, земљаним и од другог градива.

Са живописних радова прибавиће аматер цртеж, композицију и садржину; а снимцима са старих цртежа, натписа и записа, старих рукописа и књига, моћи ће послужити историји, као и њеним помоћним наукама, палеографији и епиграфији.

Фотографске слике његове — фотограми — моћи ће снажно и корисно потпомагати вишу и нижу школску наставу, кад се нарочито за то спремљене (као дијапозитиви) пројекцијоним апаратом, увеличане, баце на бео зид или платно. У школска учила уврштен је већ и стереоскоп, јер онима, који иначе не могу себи представити по цртежу на хартији, олакшава сазнавање телесности у предмета.

Исто тако за научна истраживања и при настави служи и кинематограф. Њиме се дају анализовати јачи и слабији покрети тела.

У том погледу он услуге чини медецини бележећи н. пр. физиолошке и патолошке покрете и т. д. Балистици даје података о путу и кретању пројектила.

Пошто фотографија тако знатно и корисно утиче на научне, уметничке и друштвене прилике, и пошто ће утицај њен само још више ширити се и јачати са развићем и успесима оптичких и фотохемиских истраживања, то ће и улога спремног и свесног аматера вазда бити корисна и призната. Од његових слика имаће користи природне науке, етнографија и историја и друге дисциплине; а његовим искуством у раду користиће се и сама фотографска вештина, са гледишта хемиског, техничког и вештачког.

Озбиљан и здрав правац у примени фотографије; појимање важности и вредности изабратог предмета са његова облика и садржине, са допадљивости и лепоте, опажа се у знатној мери на сликама прве српске аматерске изложбе.

То је пријатна појава која нас најпре уверава о заузимљивости аматера у фотографисању, и затим даје наде да ће се успешно моћи постићи смер овој изложби. а то је: оснивање аматерског удружења — клуба, — у коме би се створило средиште за узајамно обавештавање и за заједничко старање да се тако лепо зачетој љубави према фотографији даде жива и стална опстанка, а с патриотском намером: да фотографија буде призната помоћница у народном духовном, просветном и материјалном напредовању.

Висока је и племенита та задаћа коју би клуб аматера узео на себе.

Али број аматера у нас, и успех у радовима оних који учествују у изложби, дају изгледа за остварљивост клуба и његова задатка.

Прва аматерска изложба у нас појава је која треба да обрадује сваког пријатеља народног напретка.

Ако ми се допусти исказати своје личне осећаје, онда морам признати, да ме је изложба обрадовала, што налазим, поред доказа о успесима у савлађивању практичне стране фотографисања, и лепа доказа о тежњи да снимак својом садржином и представом задовољи захтеве лепоте.

То се постигло већим избором места за снимање; избором најподеснијег осветљења, и употребом свију средстава која фотографу од укуса стоје на расположењу при тежњи да му слика буде што савршенија, што ће бити, ако поред усавршене технике, одабране садржине, носи и све белеге лепоте.

Да ли је заиста тако, о томе се, штовани слушаоци, изволите сами уверити.

Благодарећи Вам на наклоном саслушању, молим, почаствујте изложбу својом посетом. *Изложба је отворена.*

проф. **М Балтровић.**

На Неви

— С. Ј. Надсон —

Тишина свуда нéмâ
На небу месец пун;
Таласи брзе Неве
Носе наш мали чун.

Снажно сам десном руком
Твој нежни свио стас,
Па дуго, дуго слуш'о
Твој слатки, звонки глас.

Плавих очију твојих
Како је јасан сјај;
Љупкога твога бића
Како привлачан бај!

Љубнух ти усне рујне
У слатком жару свом,
А само месец беше
Сведок призору том.

И ти задрхта силно
Ко да те узе студ,
Па спусти лепу главу
На моју снажну груд.

И сад на грудма мојим
Почиваш тихи сан...
Ох спавај, спавај само,
Тако очекуј дан!

Петроград. **Драгослав.**

Сан

— Болеслав Прус —

У четвртој години медицине беше један сиромах ђак. Код некаквога влаковођа, чак у предграђу, имађаше кондицију за неких шест рубаља, а једну опет код неког ситничара у једној од склонитијих улица, — за тричаве три рубље.

Становао је на крају Варшаве, на четвртом спрату, за четири рубље. Станарину, може се рећи, није баш уредно плаћао, али не зато што би тиме хтео упропастити свога газду, већ што је слабо и ретко „мирисао на паре“. Имао је излизани мундир, сав избелео на шавовима, са тако истртим дугметима да се на њима већ у велико видео црвени бакар. —

Његове панталоне беху тако филиграпнте да су се могле једва сматрати као логаритми пређашњих панталона; џепове на њима називао је *Торичелијева празнина*. У њима никад није било ничега, те ваљда од некога стида и побегоше од панталона, а њихова места заузеше рупе — али какве рупе? — дубоке чак до средишта земљина.

Због тако ванредних финансијских прилика сироти универзитетски грађанин имађаше веома упале груди, трбух му беше скоро са леђима срастао, а глава вечито оборена (али не због каквих великих наука већ просто због мршавог врâта на ком се једва држала).

— Да сам нешто Господ Бог, друкчије бих ја удесио овај свет! говораше по некад. Нашао бих себи кондицију за тридесет рубаља месечно, ручавао бих свакога дана, купио бих себи зимски капут, платио кирију за стан... А овако?... Ништа! —

По некад би сањао о својој будућности и размишљао:

— Дао бих стотину дуката ономе који би погодио, да ли ћу доживети свршетак медицине или не. Јер са оваквим кашљем, с овим грозницама, с овим избацивањем... На послетку, шта му знам! Нећу ваљда ја бити крив ако Јевронa изгуби у мени генијалног лекара... А вала и знао бих лечити. Сваком болеснику овакав рецепат: сув стан, ложење свакога дана, доручак и вечера могу изостати, али ручак мора бити, одело увек читаво и према календару. Па онда, ваља имати најмање две своје кошуље, а поред тога... чувати се доктора и лекова.

Једнога дана, баш некако пред Божићне празнике, прими наш пријатељ 5 рубаља за кондицију и нађе се у великој недоумици. Хтеде платити станарину за јули, али му се никако не даде. Мораде вратити неком другару 3 рубље дуга, а неком бакалину платити 85 копјејки за разне кухињске артикле, вратару целу рубљу за разне услуге... Одакле, по Богу, да се нађе станарина за јули? Беше тако забринут због немогућне буџетске равнотеже, да се тек у подне врати кући у Пиварској улици. Чим је платио вратару дуг и затражио кључ од стана, одговори му вратар чешући се по глави:

— Онај, молим Вас, Господине, тамо су се већ уселили, код Вас на четвртом спрату.

— Шта?.. Како?.. Ала је то неки лопужа! узвикну ђак и маши се махинално џепа где бандити држе пиштоље, а обични смртни — новце.

— Газда је казао — поче вратар — да Господин није платио више од пола године и за то је наредно да се Ваше ствари снесу у моју страћару а стân да се изда неком бачвару. Нека сиротиња, Господине, пука сиротиња! Онда настави: Помислите само, жена, троје деце... већ сам им данас позајмио кромпира и угља. Да није те Ваше собе — како бачвар вели — смрзнули би се на улици заједно са дечурлијом.

Сиромашни медицинар удуби се у мисли:

— Тхе, кад је тако — рече — нека буде: уступам. Али да је у мој стан ушао Блох или Кроненберг*, показао бих ја газди шта то значи презирати своје обавезе.

Климну главом и изиде на улицу, не питајући чак ни за своје ствари, што је, у осталом, и личило правом мудрацу који је од земаљских блага имао само један анатомски атлас, четкицу за зубе и пола пешкира. Није више мислио ни о газди ни о бачвару. Изгледало му је као да је у малој ватри и да би после пунодневнога поста требало мало мезетисати, ма да не осећаше баш тако досадну глад. Грозница а, може бити, и нарочита вежбања много значе у таквим случајима.

Сврне дакле у један дућанчић где, као прави гурман, купи две суве салфаладе, а као практичан човек: комад црног хлеба; па онда охоло нареди, да му целу ову набавку увију у дебелу хартију од шећера. Бакалка га погледа мало чудновато и као са неком сумњом, да неће може бити на Северни Пол; у самој ствари посумњала је да овом купцу у сваком случају не дотиче увек новаца, па зато пажљиво разгледаше пружени новац, да није можда лажан. Добивши 20 пара кусура, нађе се наш пријатељ на улици где по снегу, који се са блатом мешао, јураху пуна месарска и лебарска кола, а са њима и саонице са љубитељима поетских утисака,

У један мах, на углу улице, зграби га за руку нека старица, сва у дроњцима, и поче снажно викати;

— Господине, Господине!.. Погледај на мене сироту!

„Нема сумње, осетила је кобасице (за дивно чудо, како те гладнице увек намиришу)! — помисли медицинар, па да би избегао компромитовање — даде баби последњи двaеспарац,

— Бог ти срећу дао!.. узвикну баба са пâтосом некадашње велике даме. Тако се бар могло судити по њеним узвицима пуним декламације и осећајне суптилности.

Сиромах медицинар оте се као опарен из њених наручја.

— Их грозне бабетине! мишљаше. Његина махрама и мој мундир тако личе једно на друго, да свет може помислити: некакви смо рођаци. — Па ипак, у целој тој вреви, лупкању звонцади, задирању саоница о калдрму, зврјању кола... чинило му се да још непрестано чује како га баба благосиља гласом, некада финим, али сада веома промуклим.

— Бог ти срећу дао!

„Срећа?“ мишљаше медицинар идући по тротоару на ком га је свет непрестано гуркао. — „Па шта је то срећа? Чуо сам много пута овај израз, и ма да имам свега у животу, ма да имам пуно права да се задовољним назовем, ипак не бих смео тврдити да сам се уживоту икад срећним осећао... Е, а сéло код Бајера? Зар и оно не вреди? Нека ме ђаво носи ако онда нисам појео бар пет салфалада и по фунте сира; земичке и да не рачунам. Јес', а пунч? Све је било, бајаги, „оригинално“. Рум — „оригиналан“ Гоа (узет код Фукса), Бургундац — „оригиналан“ (код Малињака), па лимунови... И лимунови беху, без сумње, оригинални.

* Богати Варшавски банкари. *Пр.*

Пио сам и јео као какав принц. Било је и лепшег пола; ако се не варам, из најбољих кафана где се јело даје само на порције. Ето, видиш! Па ипак не могу рећи да је то била Срећа, и ако ме онај пунч већ на другом спрату беше пријатно занео ... Тà шта, ни заноси од пунча ни девојке из најбољих кафана ... аја, то није била права Срећа! На том красном сéлу било је баш свега: песме, вина, девојака, па ипак се све то завршило муком и повраћањем. Па шта је то Срећа?"

Пре наких дванаест година, када је оно за Божић путовао кући, беше му, због лаког огртачића, тако ладно, ужасно ладно, да је већ помишљао, како ће се смрзнути на путу. И прсти и уши бридише као жива ватра; носа није никако осећао; ноге му беху као од дрвета; а дрхтао је као у најжешћој грозници. Али кад стиже кући и попи чашу врела чаја с млеком; када леже у кревет, те му се већ беше спустио вечерњи сутон. Иза црних дрвета и гвоздене ограде вијаху се, овде онде, запаљене светиљке. По стазама промицаху, с часа на час, пролазници који тако хитаху вратницама као да их, рекао би, гони ноћ и зима. Неколико паса играло се по снегу, а један, који се одликоваше од других својим мршавим трупом и дубоко подвијеним репом, гледаше их из далека, тако мичући својим слабинама као да је имао чврсту намеру сести задњим ногама да предње мало протре. Ово подсети сиротог студента да је и он жестоко озебао. Зато метну на клупу свој завежљајчић са хлебом и салфаладама, па поче трчати стазама тарући своје уши и лупајући рукама о бедра.

— „Мора се признати", мишљаше у себи осећајући блажене последице оваквих вежбања: „да је ипак човек савршеније бíће од пса који није кадар ни своје уши протрти". У један мах чу се испод клупе узнемирено ру-

У. ПРЕДИЋ КОЛО.

укочене ноге почеше по мало загревати, — осети неко неисказано блаженство. Сав срећан сећао се: како су му уши гореле и како је оно несносно дрхтање остало негде далеко у пољу. Сенка очеве главе, са неприродно великим носом што се кретао тамо амо по зиду, изгледаше му веома смешна и занимљива. Па и свећа је некако веселије горела, а он се успављивао, са задовољством мислећи о мразу што га поштено беше намучио. — И после је у његову животу било доста оваквих мразова, кише, глади и свакојаких незгода. Али, за дивно чудо: ни једну од тих невоља не би дао за сéло са пунчем и „госпођицама", па чак ни за кондицију од 30 рубаља! Јер је свака патња остављала у његовој души некакву нарочиту сласт, блесак, милину која се није могла заменити ничим другим. Дакле, *то* је Срећа! Скоро смешно!..

Тада опази да је већ у Саксонском Врту у који се

скање зубâ. Медицинар погледа. Његов завежљајчић лежаше на снегу сав искидан; салфаладе већ није било, а остатку хлеба светио се баш онај пас што је мало пре с онаквом меланхолијом посматрао трку својих другова. Сад је, ето, лепо сео, реп му је био још подврнут, али оне његове мршаве слабине као да беху много пуније него мало пре ... — Да Бог да те..! рикну сироти студенат. Једним скоком нађе се код пса и поштено га одалами у „гарнитуру" белих зуба. Пас заскика, посрте па као на јуриш полете најближим вратницима, ужасно скичећи: Ај — ај! — ај — ај! ај — ај!... ај — ај!

Тек сада, угледав исцепану хартију и огриске непоједеног хлеба, осети наш пријатељ и тачно одреди да је скоро промрзнуо, да је веома жедан, да нема крова над главом и да слушалац четврте године медицинског одсека не може више остати у тако сумњивом положају. — Нећу

ваљда чекати на улици док ме свега промрзлог не однесу у полицију? Та имам ја, Бога ми, красан „locus“: ма ко од наших дежура сад у клиници болнице *Мали Исус;* отићи ћу па ћу га замолити . . .

Десетак минута после овога био је у клиници, где доиста затече дежурнога колегу којем се понуди да га код болесникâ за целу ноћ замени. А колега га посматраше изјавив му да му болеснике не би уступио ни за које благо, али ће му дати кревет у соби која таман беше празна. Колега је био толико предусретљив, да му је чак помогао свући се, наредио да му се донесе чај, наместио га, покрио и ставио му термометар под мишку.

— Ваљда не мислите, колега, да сам болестан? смејући се упита наш пријатељ. Сва је незгода што ме је газда најурио из стана, па сад немам где преноћити . . . Да није тога, не бих Вам доиста долазио у клинику.

Дежурни му је одобравао мислећи у себи: да му стомак није толико празан, да није лаког запаљења плућа, 40 степени топлоте и 120 удараца бијла — могло би се још и помислити да је потпуно здрав. Међутим сиромах медицинар свакога се часа осећаше све боље и боље. Усхитио га болнички кревет, те је с часа на час призивао свога колегу да философски продискутују о теми *Шта је то Срећа и за што ће овај свет?*

Око 10 часова у вече беше већ тако расположен да је непрестано певао и смејао се, и зажелео да пошто по то изиде у варош, јер по његову мишљењу беше већ лето, те је и сунце сијало.

Једва га могаху задржати у кревету, докле најзад, после силног отимања, не овлада њиме потпуна клонулост и укоченост у којој не чу никаквих гласова и не виде људе који се муваху тамо-амо. Пред његове очи, затворене за земаљске ствари, изиде други свет. Њему се учини да је у селу и као гледа небо за сунчева заласка. Небо је било као смарагдни океан покривено златастим и сребрастим острвима на којима беше и људи и зверова и биљака.

— Биће да сам у жестокој ватри! помисли болесник. Али што не бих гледао, кад је то тако занимљиво и лепо.

Стаде дакле ову нову земљу посматрати са скептичким осмехом човека којему показују трептаве слике и причају занимљиве бајке.

(СВРШИЋЕ СЕ)

Шабац Ружка Винавер

Прекор савести

(Мориц граф Штрахвиц)

Твоја рука грли ватрено и снажно,
Око мућном сева и пољупци горе;
Али на твом челу неки облак мрачан
Показује да те тајни јади море».

«Ја те љубим као што плам пожар љуби,
Као вила горска месечину благу,
Као вали речни што обалу љубе,
Као поток бистри своју дољу драгу».

«Ја те љубим као што свет светлост љуби,
И још више љубим, с пуно вере, нада;
Па ми реци, драги, не љути се само:
Са какова јада срце твоје страда?» —

«Срце ти је топло, велико и меко,
Поносито тело, око тако сјајно,
Господског си стаса, дивно си створење
И знам да ме љубиш страсно и бескрајно.

Па чуј, дакле, сада шта ми чело мрачи,
Шта ми срце мори, силно и дубоко:
Љубио сам и ја, у млађано доба,
Једно дивно, красно чедо плавооко.

Ја је љубљах као што плам пожар љуби,
Као вила горска месечину благу,
Као вали речни што обалу љубе,
Као поток бистри своју дољу драгу.

Ја је љубљах као што свет светлост љуби,
И још више љубљах створ нежан и мио.
Почуј сада, мила, стегни срце своје, —
Па сам ипак њојзи ја неверан био.

То ми покој руши, то ми чело мрачи,
То је моја сета силна, неизмерна:
И ти мене љубиш к'о што ја њу вољах,
Па и ти ћеш бити једаред неверна!»

С. Д. Мијалковић.

Косовска епопеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ ЕПА О БОЈУ НА КОСОВУ

од С.

(НАСТАВАК)

II

Пре него што пређемо на преглед књижевничких покушаја за састав косовске епопеје, биће потребно да се упознамо с народним *причама и предањима* о боју на Косову.

Може се као поуздано рећи, да су народне приче о косовском догађају постале у оно време, у које су постале и прве песме косовске, а то је, као што се у опште мисли, морало бити наскоро после самога догађаја, у првој половини 15. века, када се појединости његове, по причањима очевидаца, још живо одржаваху у памети народној. Ми данас немамо пописаних прича и песама из тога доба, те не можемо поуздано знати у колико се оне разликују од данашњих косовских прича и песама; али, да су оне биле у неколико друкчије од данашњих, о томе не може бити сумње. Оне су се, кружењем по народу од уста до уста, мењале и по облику и по језику, док нису добиле овај општи национални карактер који данас имају. Али је, свакојако, садржина тих прича и песама остајала у главноме иста.

Доста приближно мишљење о тим првим причама и песмама о боју на Косову може се добити читањем наших старијих историка и летописаца, који су се у описивању косовских догађаја већином служили народним предањима, и о у толикој мери, да Новаковић у својој расправи, коју смо већ помињали, вели: „Нема ниједног момента наше историје, у ком би било народно причање толико узбило историју колико је у овоме.“ Тиме се одликују историје и летописи доцнијега доба, а нарочито 16., 17. и 18. века. Поетски дах, ред причања, појимање догађаја и личности у њима, исти су који и у данашњој народној песми и причи о боју косовском.

Међу данашњим старијим косовским песмама, нарочито међу онима у Вуковој збирци, не находимо опеване све оне моменте косовске, који су познати из народних прича и о којима се казује у летописима; песме о њима или се заборављене, те у предању не доспеле до нас, или Вук није наишао на добре певаче од којих би их пописао. С тога су се поједини књижевници у саставу косовске епопеје, ради допуне и везе појединих момената, користили тим побележеним причама. Па и сама велика Петрановићева песма, која је новијега доба, спевана је по таквим причама.

Све то чини да је потребно упознати се с тим побележеним народним предањима о боју на Косову, како бисмо могли боље оценити: у колико су поједини покушаји за састав косовске епопеје основани на народним песмама и предањима. —

Српски историски извори, који су за наш циљ од пресудног значаја, у причању о косовском догађају све су оскуднији што су му по времену ближи. У летописима и белешкама из прве половине 15. века находимо врло кратке описе у којима се казују само поуздани историски факти: да се косовски бој десио *на Видовдан 15. јуна 1389.;* да су у том боју *погинула оба цара* — Мурат од мача одважнога Милоша а Лазар у јуначкој борби; да је Лазар *жив допао у руке Турцима* који су му по заповести још жива Мурата *главу одсекли;* да је Турака на Косову било *много више* него Срба; да је бој био *страшан и очајан.* У некима се од њих још само наговешћује да је један од племића (Милош) био „*облагиван*“ код Лазара, са чега је Милош, „да би показао верност и јунаштво,“ продрео до Мурата и убио га *); а у некима се опет пораз Срба приписује „*бегству неких српских чета*“. Али у тим изворима нема још ни помена о оним догађајима и епизодама, којима је народна машта и поезија окитила причу о боју косовском, а који се находе употребљени у доцнијих писаца.

Тек крајем 15. века имамо опширнија причања о косовском догађају. На првоме месту имамо хронику („турску историју“) **Михаила Костантиновића из Острвице**, у којој се (у 17. глави) описује бој на Косову „без сумње по причању из друге половине 15. века“[1]). Но ни у њему још није заступљена народна поезија у оној мери, колико је у других доцнијих писаца. Он нарочито истиче *непријатељство* и *неверност* неке властеле према Лазару, који беху узрок поразу, казујући: „Господа која су била одана кнезу Лазару, борила су се поред њега верно и доста јуначки, а друга су гледала кроз прсте; и *због те невере, зависти и неслоге неваљалих и неверних људи буде изгубљена та битка*“ ... При крају доста опширно прича о *разговору* између Мурата и ухваћеног Лазара, и о наређењу Муратову да Лазару и Милошу *главе одсеку.*

Међу тим **Дубровчанин Цријевић** (Cerva), око двадесет година млађи сувременик Михаила из Острвице, целим склопом свога приповедања о боју косовском упућује много више на народну поезију, и Новаковић вели да нам „прича Цријевићева показује *садржај народне песме о косовском боју с краја 15. века*“. Ту истина још нема помена о свађи између Вука и Милоша, нити о Вукову издајству, али находимо већ кнежеву *вечеру,* као и *здравицу* којом се Милош окривљује за неверство. Ту се још прича и о Лазареву *мењању уморнога коња* у сред боја, и о његову *падању у ловачку јаму.* Навешћемо његов опис боја.[2])

„У осталом у *очи самога дана,* кад ће бити бој, Лазар краљ дардански позове своје војводе *на вечеру,* којом приликом мишљаше прекорити *Милоша,* једнога племића, за издају, јер му тако беше на Милоша потворио један *супарник* Милошев, па ако би се доказало намишљено злочинство — а обичај је у Илираца и Македонаца да тајне измамљују вином и мукама — онда да га казни, а ако не би, онда да се сам сумње опрости.

С тога су се вина понапили па раздрагани краљу за сутрашњи бој *наздрављати* стали; краљ, обрнувши се Милошу и држећи у десној руци пун пехар вина, проговори: „*Теби намењујем, Милошу, и вино и пехар, ма да си у мене издајом потворен.*“ Не показујући на лицу никаква знака нечисте савести, Милош прими и испије пехар, па онда скочи и проговори краљу: „*Краљу Лазаре, пошто сад није доба ни препирци ни истрази, јер је пред нама непријатељ у бојном реду, сутра ћу самим делом посведочити како је потварач мој лажљив и варалица, и како је моја верност према краљу тврда и потпуна.*“ Милош, дакле, једно да би осведочио, да је лажно потварање на њ да ће издати, као што и бејаше лажно, а друго, да би и делом извршио што се зарекао, чим свану, *не јављајући се никоме,* узјаше на коња и пође у турски стан *с копљем наопако окренутим,* што је у Илира знак бегунца и мирнога прилазника. *А име Милошево беше славно и у Турака.* И тако га с места пусте под чадор цару, који се беше веома развеселио његовим доласком. Ту се он пружи по земљи, да по турском обичају покаже пошту цару, па док је *с погнутом главом љубио цара у пружену му руку,* крадом истргне *нож, који је донео у недрима склоњен,* па у *два маха* расцепи *трбух* Турчину и докле се усиљавао да из чадора искочи, цареви га чувари под чадором прободу, те *издахне*“.

За тим се приповеда, како су се иза тога догађаја одмах војске удариле, јер су вођи турски мислили, да је по морал њихове војске пробитачније учинити бој *пре него што се свуда сазна о смрти Муратовој.* Бој је био жесток. Турци су се једва одупирали српском нападу: једни су мало уступили, а други су се спремали да беже. Турске војводе беседом охрабре и једва поврате Турке, те ови, по други пут, с виком навале на Србе. Кад то види Лазар, који је и сам био одличан ратоборац, са својим коњицима полети на сусрет Турцима. Али му се већ коњ беше уморио, јер је битка трајала од изласка сунца па скоро до осам часова. Видећи да се бој из нова започео, Лазар *остави уморна коња* па уседне на одморнијега, а *ово целу ствар упропасти,* јер његови људи, изгубивши га из очију, помисле да је погинуо и веома се збуне, јер су га, мало пре, међу првима видели својом и непријатељском крви обливена. Тада Турци још жешће навале и лако разбију *заплашене и уморне Србе.* Кад је Лазар увидео заблуду својих, полети кроз редове њихове, трудећи се да их поврати у бој, али видећи да његово позивање ништа не помаже, јер нико ништа од страха не чујаше, и сам стане бежати. Да би умакао непријатељима, скрене с друма, али падне заједно с коњем у *прућем покривену јаму,* која је била ископана за хватање зверова, где га гониоци полумртва склептају.

По истоме писцу чува се рука Милошева, у сребру окована, поред гроба Муратова у Бруси.

*) У животопису деспота Стевана Високог од *Константина „философа“* 1431. год.

[1]) Годишњица X, у расправи „*Вук Бранковић*“ од Љ. Ковачевића.

[2]) По Новаковићу, Годишњица II; и завршни део по Љ. Ковачевићу, Годишњица X.

После навода Цријевићева описа Новаковић вели: „Ја не сумњам, да је овога причања највећи део узет из какве народне песме о боју на Косову, како се певала у другој половини 15. века. Тога ради је врло знатно, што су у здравици Лазаревој и у одговору Милошеву исте главне мисли, лишене само песничкога накита, које видимо у трећем комаду Вукове друге књиге, стр. 310. У осталом ма да не мислим, да су све појединости Цријевићева причања из народне песме — држим инак, да је по садржини така и толика у главноме била песма о боју косовском и у првој половини 15. века, за коју нам сведочи Дука, и у другој, за коју нам ето сведочи још згоднији сведок, Дубровчанин Цријевић“ ...

У опису косовске битке доцнији су писци много обилатији народним предањима. На првоме месту навешћемо другог Дубровчанина, **Мавра Орбинија,** који је своје дело штампао 1601., дакле на 212 година после самога догађаја. Он је Цријевићево причање попунио из народних песама, што доказује „да су у његово време косовске песме могле бити већ много више разгранате, чему је за 16. век ласно наћи психолошких узрока и потврда“. [1])

Орбини је први који изреком *окривљује Вука Бранковића издајом на Косову*; у њега се први пут јавља и прича о *свађи* између Вука и Милоша, Лазарових *зетова*, због жена, као и Лазарова *беседа* пре почетка боја. Показаћемо садржину његова описа у изводу:

Мурат се кренуо на Лазара за то, што је подбадао Мађаре против Турака. Тада Лазар искупи војску, а добије и помоћ од краља Твртка под управом војводе *Влатка Вуковића*, па се улогори близу Турака ни Косову. За тим се приповеда како је Мара, Вукова жена, *ударила по образу* Вукосаву, жену Милоша Кобилића („који је рођен у *Тјентишту* близу Новог Пазара, а *одгајен у двору*“), за то што је „хвалила и преузносила храброст свога мужа Милоша према Вуку Бранковићу“. С тога је Милош позвао Вука на *двобој* и *оборио га с коња*. Лазар је измирио зетове, али је Вук сваком приликом гледао да Милоша омрзне Лазару, па му је и пред битку јавио, да се Милош с Турцима тајно договара да га изда. „Да би се о томе уверио, Лазар позва властелу и војводе на *вечеру*, на којој је ваљало прекорити Милоша за издајство, да би га, убедивши се о злочину, казнити могао (јер Срби при вину издају тајне), или, нашав га правим, да се сам опрости сумње“ ... Ту се сад говори о *здравици* Лазаревој и понавља се Цријевићево причање о одговору Милошеву на здравицу, о његову одласку у турски стан и убиству Муратову.

За тим се прича о самоме боју. Ту се наводи велика *беседа*, коју је Лазар пред почетак боја говорио својим војницима, да их опомене на дужност јуначкога умирања. У самоме боју Лазар мења уморнога коња и најпосле пада у јаму, ископану за хватање зверова. Пошто је српска војска разбијена, Влатко Вуковић побеже с мало својих у Босну. „А *Вук Бранковић*, зет кнеза Лазара, *спасе се готово с целом својом војском, јер је (као што неки кажу) тајно уговорио с Муратом, да изда (као што је и учинио) свога таста да би добио његову државу*. С тога после његове смрти остаде господар једног дела Рашке, а други имађаше Милица, жена Лазарева, с два своја млађана сина, Стефаном и Вуком“ [2]) —

Од домаћих извора **Троношки летопис** још је потпунији од Орбинија употребом народних прича и песама о боју на Косову. Година његова постанка није одређена. Шафарик мисли да је „текст овог летописца морао бити узет из старог рукописа, који се простирао само до краја прве четврти 16. века“, и да га је „какав родољубиви српски јеромонах“ допунио, прерађујући га и у језику. Штампан је у Гласнику Српског Ученог Друштва, у књизи V.

Овај летописац додао је Орбинијеву причању нове грађе из народног песништва; он показује „да су песме о боју на Косову у време Троношца биле у садашњем стању, т. ј. у стању посебних самосталних песама“. [1])

Летопис је подељен на 13 глава, у којима се о Лазару и косовском бојући говори у деветој и десетој глави. Опис је боја много опширнији од досадањих, а од нових ствари којих не беше у до сада поменутим летописцима имамо: *опис пута* којим је Мурат дошао на Косово; непријатељство зета Лазарева зетског кнеза *Балше* (Ђурђа Балшића) и *Краљевића Марка* према Лазару; *писмо* којим је Мурат позвао Лазара на Косово и Лазаров *одговор*; *ухођење* турске војске; *бабу* која упућује Турке како ће савладати Милоша; *састанак* Лазара и Милоша под Муратовим чадором; *свечитељство* Лазарово и *пренос његова тела* у Раваницу.

Прегледаћемо овај летопис у опширнијем изводу:

Лазар у владавини својој није имао мира од Вукашинова сина *Марка*, те устаде на њега, разбије га и његове земље присаједини својој држави. Марко побегне Мурату, подстичући га против Лазара, уплећући у то и *Балшу*. Мурат сакупи 300.000 војске, и да би преварио Лазара, пусти глас да хоће на Цариград, али је наскоро окрете на Косово, предвођен Марком и његовим братом Андријом, и удари на *Душницу, Коласију, Кратово, Штип* и *Скопље*. Одатле је Марко с једним делом турске војске ударио на Прилип и заузео многе градове без боја.

Са Косова написа Мурат Лазару овако писмо: *Мурат син Орханов, цар царева све Азије и Европе, наређујем теби војводи Лазару да дођеш да ми се поклониш, као што су и остали народи, и да донесеш данке земље своје, јер ја убих краља Вукашина и придобих земљу његову; а ти си присвојио себи господство и, презирући наше стриљење, нећеш да се покориш; још се усуђујеш називати себе краљем и господаром. Па с тога, ако си краљ, изиђи да те видим на овим пољима с војском твојом, да се огледамо и видимо чија је земља. Дођеш ли да се поклониш држави нашој, добићеш милости од нас*“. Лазар, неспреман да с војском изиђе пред Мурата, отписа му овако: *Лазар, слуга Христов, кнез и врховни вођ српских кнежева и „подлежашчих страна“, великом и силном цару Мурату: Примих писмо ваше и разумедох да ми наређујеш к теби доћи, данке донети и поклонити се, и не називати себе кнезом и краљем српским. Све то није у мојој власти, но кнежеви и властела поставише мене у овој земљи српској; и што хоћеш да ти се поклоним, немогућно је ради клетве коју дадох људима својим; а и теби не би било корисно; но стрпи се и почекај нас тамо, где си, док не сакупим људе своје и не изиђем против тебе; о ако они реку да ти се поклонимо, бићу први који ћу ти се поклонити; ако ли буду противни теби, онда сам дужан с њима устати против тебе, тако сам им се заветовао. Ако ли мене самога будеш гонио, разрушићеш земљу; и нехотећи морам ти стати на супрот. У Крушевцу, године 1389., маја 24*“.

Мурат даде Лазару *17 дана на размишљање*, а за то време спали дворе Немањића у Неродимљу, Милошеве у Липљану, Страхињине у Топлици и Луга Богдана у Лесковцу. Лазар се у Крушевцу договараше с најближим кнезовима шта да раде. Многи световаху да се покори Мурату. Лазар и патријарах разашљу „брзоходнике“ на све стране, *заповедајући и молећи кнезове да похитају на Косово*. Међу тим Лазар са 60.000 војске крене се на Косово и устави се *на обалама Лаба и Ситнице*, очекујући да и други дођу. Кнез Балша не хтеде доћи, а захумски Радич, који је био јако удаљен, не стиже на време.

Милош је Обилић био силан и одважан јунак; Лазар, који му је дао за жену кћер своју, учини га *главним заповедником* целе војске. С тога је Вук, који је био у споразуму с Балшом и Марком, мрзео на Лазара и Милоша. А деси се да се *завађе Лазарове кћери* о лепоти и јунаштву својих мужева, те жена Вукова удари Милошеву, са чега Милош позва Вука на *двобој* и обали га с коња. Од тог доба Вук отпоче Милоша *клеветати* код Лазара, да ће га издати Мурату с Миланом Топличанином и Иваном Косанчићем, који су често ишли у

[1]) Новаковић у Годишњици II, стр. 140.

[2]) Годишњице II и X.

[1]) Новаковић у Годишњици II. стр. 142.

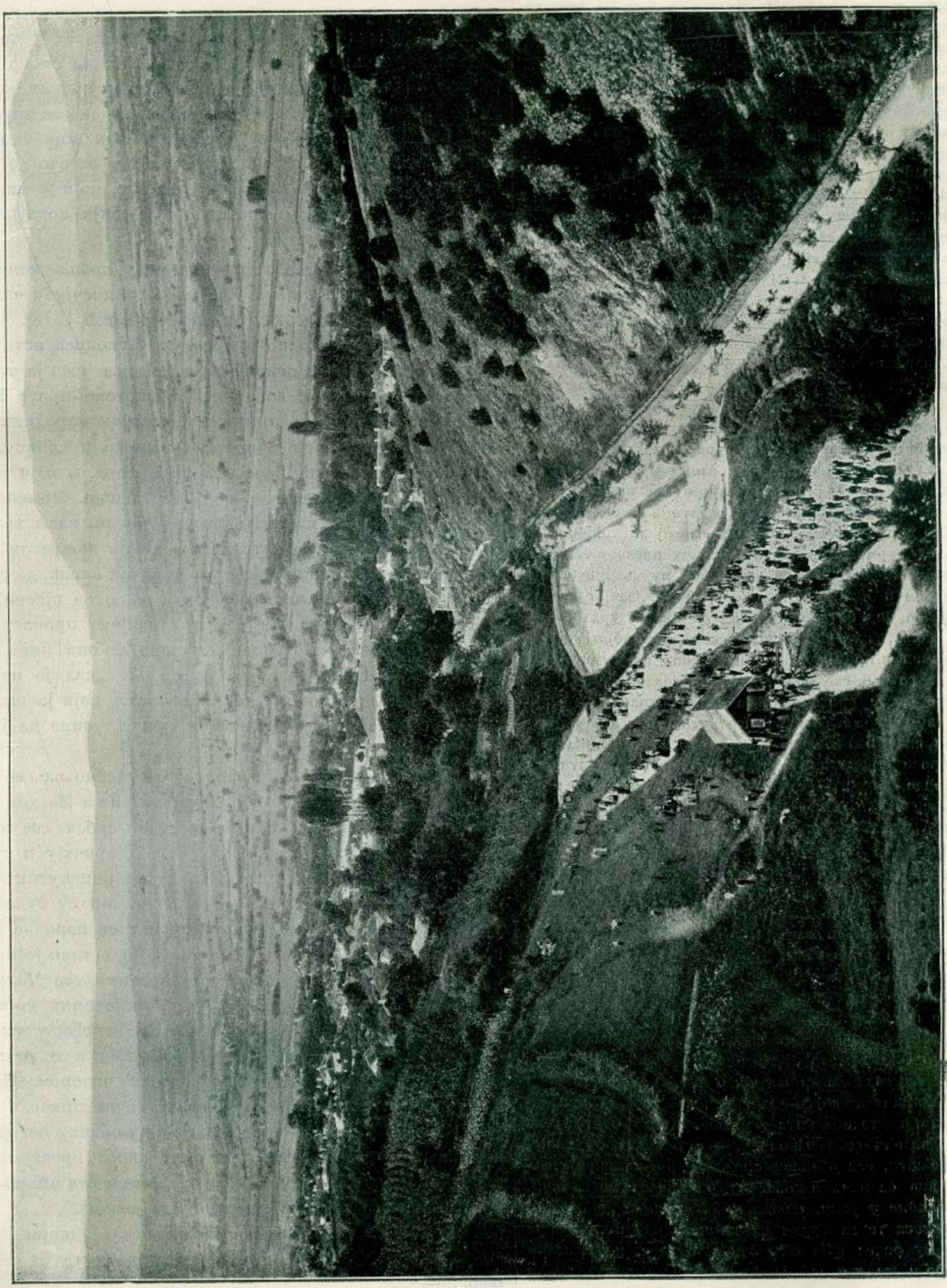

ПОГЛЕД НА СОКО БАЊУ.

турску војску, «било ради општих послова, било да *уходе* турску војску и силу». Лазар поверује Вуку и, кад је у очи Видова дана сазвао на *вечеру* све кнежеве и војводе, после дужег разговора о издајницима, а нарочито о Балши, за које је време Лазар седео за трпезом погружен, узме чашу вина и рече: «*Здрав ми био сине и војвода мој Милошу, нова неверо са савезницима твојим!*» Милош је знао да је томе узрок Вук који сећаше до Лазара, па устаде, поклони се Лазару и рече: «*Невера ти, царе, уз колено седи, а ја нисам невера. Сутра ћеш видети ко је вера, ко ли је невера; ја пак желим да умрем за тебе и да убијем цара Мурата*». После тих речи оде с трпезе разјарен, а за њим изиђоше Милан и Иван; те се ноћи спреме за бој, па се рано у јутру крену у Косово.

Кад су дошли у турски стан, јавише стражи да Милош хоће до цара. Мурат га пусти преда се, надајући се да је дошао да се преда или да уговара о покорењу свију Срба. Но Милош приђе пред Мурата с Миланом (као тумачем) и приближив се да му руку пољуби, *извуче нож и уроботе цара*. Присутни навале на Милоша и Милана, овога убију, а Милош се докопа коња и с Иваном нагне кроз Турке, убијајући их. У тој борби одсекоше Ивану десну руку, а за тим га и убише, а Милош остаде сам продирући, па би за мало и избегао из руку турских, али, по савету *неке бабе*, којој је после Милош свезан зубима одгризао нос (због чега се то место после прозвало Бабин Нос), Турци подметнуше оштре мачеве под коња, те га тако убише; а Милош, оставши без коња, одупре се на копље и скочи 30 лаката преко Турака, други пут скочи још више, а кад је хтео и трећи пут, сломи му се копље, те га Турци ухвате и одведу Мурату, који одмах нареди да се отпочне бој, да би видео на коме ће остати победа.

Лазар је био у цркви Самодрежи на светој литурђији, кад му јавише да су Турци ударили; а он одмах посла к Милошу и осталим војводама да уреде војску, али му јавише да је Милош с Миланом и Иваном отишао Турцима. Овај глас поплаши све војводе, јер не знадоше шта је Милош урадио. Но Лазар појаха коња, *красноречивом беседом охрабри војску*, прекрсти је мачем и први пред свима јуриши на Турке тако силно, да их је готово све повратио до царева чадора. Тада Турци опазише да је српска војска мала, охрабрише се и навалише са свију страна, а у том тренутку *Вук Бранковић* са свом својом силом *од Босне*, т. ј. са 10.000 војника, одступи од Лазарове војске и прећи на другу страну Ситнице. Кад то Лазар виде, рече: «*Проклет био Вук у свима делима својим и за живота и после смрти*», а за тим се окрете војсци и рече: «*Ко хоће да се одвоји од мене, нек иде за проклетим Вуком; ја хоћу данас да умрем за веру Христову и цркве божје, а који остану после мене, горе ће дочекати*». У другом сукобу, са мало своје војске, Лазар се тако силно борио, да је Ситница од људске и коњске крви потекла крвава; велики и снажан, обарао је једним ударом по двоје, пресецајући и коња с човеком. Но у тој му борби *погибе коњ*, и док је другог коња узјахао, војска поче бежати, мислећи да је погинуо; али је он ипак поврати. За мало, па Лазар изгуби и *другога коња*, но и тада он поврати војску која је нагла бежати. Лазарова снага беше већ изнемогла, али је он на силу продужавао бој, извештен о скором доласку кнеза Радича. Ну када Лазар *изгуби и трећег коња*, и када погибе и Југ Богдан са својих девет синова, који су предводили лево крило, настаде опште бежање. Лазар опет уседе на коња, али, видећи себе изнемогла и остављена од свију, стаде и сам бежати, сав обливен крвљу својом и непријатељском, са 16 рана од мача и копља. Турци полетеше за њим, а он бежећи *упадне у јаму, ископану од сеоских људи ради ловљења курјакова* те га Турци *ухватише жива* и *одведоше Мурату*, који му рече: «*За што данас, Лазаре, на превари упропасти људо и мене и себе?*» А Лазар му одговори: «*Не ја, но ти, царе, ниси чекао на одређено време*». По заповести Муратовој «*одсекоше Лазару свету главу*», а за тим и Милошу; Лазар је пре тога, угледав Милоша, рекао: «*Нека је благословено дело твоје и ти од мене, али за толику проливену крв данас одговараћеш сам господу Богу*».

Мурат тог часе умре; њему извадише *утробу* и закопаше на Косову, где и данас на том месту стоји тулба; а *тело пренесоше у Брусу*.

А *Радич* војвода и кнез захумски и Далмације (од крви Белога Уроша првога архижупана), после пораза српске војске на Косову, приспео је на скоро близу Вучитрна, недалеко од бојнога места. и кад је чуо за пропаст Лазара и његове војске, од жалости *сам себе проболе мачем*, и ту би сахрањен, а војска се његова врати дома. —

Из досадањега се јасно види, како је употреба народних предања у опису косовскога догађаја код старих летописа српских све обилатија, што је време, у коме су писани, удаљеније од самога догађаја. Но ми нисмо имали намеру да рећамо баш све оне летописце српске, који су се користили народним предањима, него смо се задржали само на најкарактернијим за онај задатак који смо овим редовима поставили. С погледом на то, остало је да се упознамо још с једним старијим списом, који је млађи од досадашњих, но у коме је народна поезија понајјаче заступљена. То су:

Народна предања о бóју косовском, *побиљежена прве поле XVIII вијека. Приоиђио дописујући члан ар.* **Стојан Новаковић** (Starine X, Zagreb 1878).

Новаковић наводи *девет* разних рукописа исте приче о бóју косовском. За основу свога издања узео је рукопис *Лазе Васића*, који је добио из библиотеке проте Матеје Ненадовића и који је „писан најчистијим народним језиком“, а попунио га је и исправио према рукопису, који је добио од епископа Герасима из Котора, и који је најстарији међу преписима — из 1745. године. Моменат постања саме приче, како Новаковић мисли, ваља тражити у доба «у које би се литерарним већим покретом могла објаснити у овој причи показана енергија писца, да супрот старој традицији заговори језиком народне пјесме, и да мислима народне традиције испрповиједа пропаст своје народне државе“. Новаковић находи да она није могла постати пре 1721. год., већ после ње, „кад је народни језик јачи полет добио“; док Лавровски, који је штампао један од поменутих рукописа те приче, узима да је њен постанак старији.

Рукопис, који је Новаковић употребио за своје издање, има наслов: «*Повести от житиа кнеза Лазара и његова воиводе Милоша Обилића и остале србске све господе кои биаху на иолу Косову*“. У њему се причају и ствари, које се не находе у летописима до сада поменутим; тако; ређају се поименце све *војводе* српске које су суделовале у бóју: употребљен је и онај моменат из народне песме, кад *царица Милица* моли Лазара да јој *остави једнога од браће*; употребљено је и *причање Косанчићево Милошу* о сили турској; описује се *јунаштво* појединих војвода у самоме бóју; прича се о Муратову наређењу *како ће сахранити њега, Лазара и Милоша*, као и о *разговору Лазареву и Милошеву* под Муратовим чадором. Но докле су у досадашњим летописима народне приче и песме употребљене у краћем изводу и више у облику историског казивања, дотле у овом рукопису скроз провејава дух народног предања и причања, а на више места имамо скоро потпун препис појединих прича или песама.

Изнећемо садржину његова текста у опширнијем изводу, цитирајући поједина интересија места од речи до речи: —

Лазар је био отачаствена и племенита рода, син благородних родитеља. Кад је достигао 18 година, родитељи га предадоше цару Стефану на службу и васпитање, који га наскоро постави за «првога» у двору и даде му за жену своју сродницу, госпођу Милицу, кћер Југа Богдана. По смрти цара Стефана постаде царем његов син Урош, кога Вукашин с браћом уби у лову. Но Бог их за то казни на Марици, где изгибоше од Турака. Тада поставише на српски престо кнеза Лазара, који је владао «*у свакои правди у правоме суду*», а «*имаше око*

милостиво, руци податливе ка васакому чловеку». Имао је три сина: Стевана, Лазара и Вука, и две кћери: Мару, названу Видосава, која би дата за Вука Бранковића, и Јелу, која је дата за Милоша Обилића.

«*У то вријеме славни кнез Лазар из лова јездијаше коње са својим двијема зетовима ка својему бијелу двору, а то гледају двије кћери Лазара с висока чардака. Видосава говори другми и сестри Јели: «Видите ли сада чуда, како мој отац кнез Лазар језди коња, с десну страну Милош Обилић с лијеву страну Вук Бранковић». Јела њој говори: «Моја драга сестрице, да не зна наш кнез Лазар Милоша добра јунака и памет његову и вриједности његове, не би га метао с десне стране да коња језди». Када то чу Видосава, поскочи како охола дјевица и удари је, своју сестру Јелу, руком уз образ, на руци јој прстенови златни потонуше Јели у лице. Окваси се леви образ, удари јој крвца низ прси. И у та час кнез Лазар са својим двјема зетовима ка својему бијелу двору коње дојездише. Јела крвава пред дворе изиђе, Милошу добра коња примаше, а лице крваво пешкиром сакриваше. Милош виђе Јелу крваву и рече: «Што ти је Јело, лице крваво?» Она њему све право каза, како је сестра убила. Милош из сриа уздану, и узе Вука Браковића за руку, те га далеко од двора одведе, и рече му: «Карај, брате, вијерницу твоју, охолу Видосаву, да не говори злије ријечи, да не зове поглавица људи орјатима; ако је ти нећеш карати, богом ти се кунем и витешком мојом десницом, када будемо у путу јездећи на коњима на поље Косово, ја ћу тебе узети за појас, тере те о седла немилостиво изметути, руком и премила сестрице, да не зна наш кнез Лазар Милоша добра јунака и памет његову и вриједности његове, не би га метао с десне стране да коња језди». Када то чу Видосава, поскочи како охола дјевица и удари је, своју сестру Јелу, руком уз образ, на руци јој прстенови златни потонуше Јели у лице. Окваси се леви образ, удари јој крвца низ прси. И у та час кнез Лазар са својим двјема зетовима ка својему бијелу двору коње дојездише. Јела крвава пред дворе изиђе, Милошу добра коња примаше, а лице крваво пешкиром сакриваше. Милош виђе Јелу крваву и рече: «Што ти је Јело, лице крваво?» Она њему све право каза, како је сестра убила. Милош из сриа уздану, и узе Вука Браковића за руку, те га далеко од двора одведе, и рече му: «Карај, брате, вијерницу твоју, охолу Видосаву, да не говори злије ријечи, да не зове поглавица људи орјатима; ако је ти нећеш карати, богом ти се кунем и витешком мојом десницом, када будемо у путу јездећи на коњима на поље Косово, ја ћу тебе узети за појас, тере те о седла немилостиво изметути, руком ћу те руци мојој испод коња додавати, каконо вук вуку јање кад додаје, пак ћу тобом ударити о камен и о земљу, како оно гладан орао жабом крњачом, однијећу те у мојој десници како но рти зеца пред ловцима, и дароваћу те вијерници твојој охолој Видосави или жива или мртва, за што она учини моју матер кобилом; нека сваг зна што учини Обилић Милош, и нека сваг зна и чује и види, да нијесам Милош Кобилић него Обилић и прави храбри дјетић*» . . .

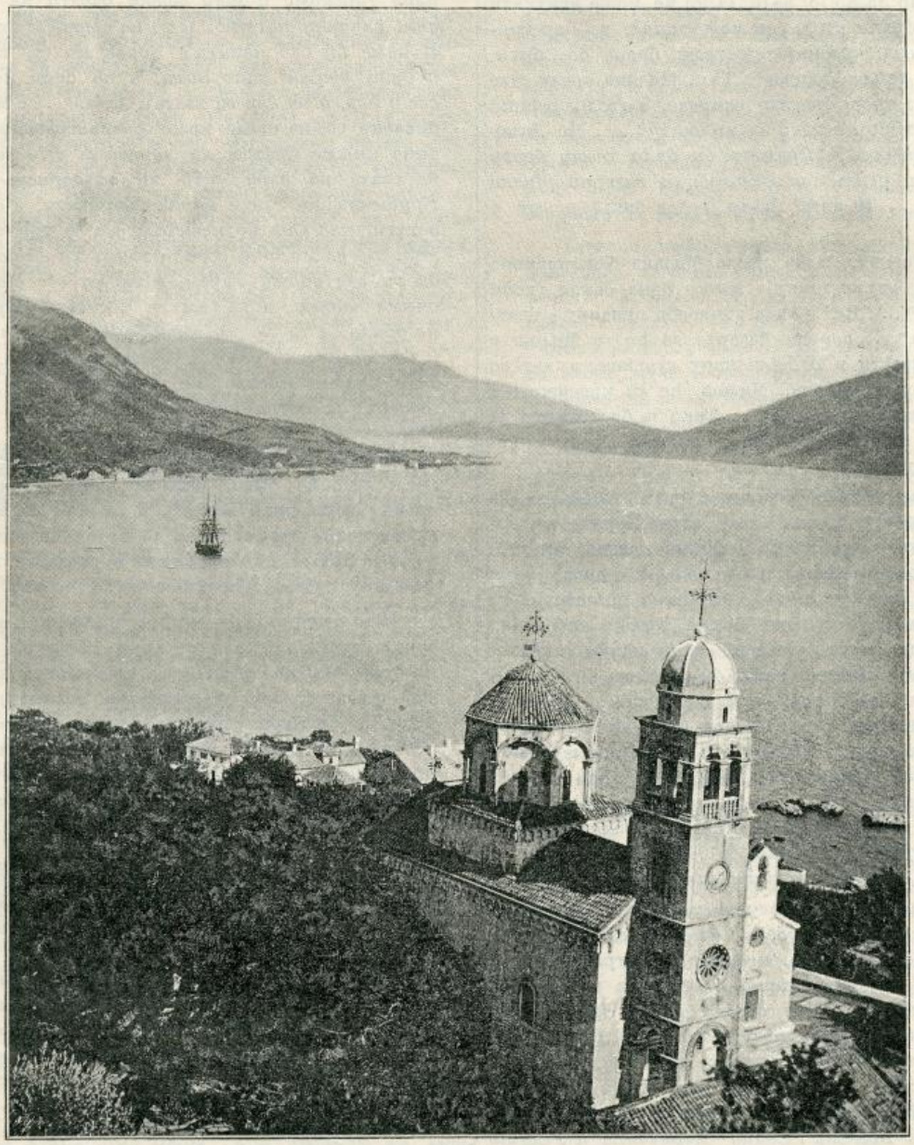

МАНАСТИР САВИНА.

Од тога доба поче Вук на Милоша «*врло лагати и лажу износити*», говорећи Лазару: «*Дрхћем како прут, мртви ме зној опаде како се чује, који ти се глас носи за Милошем Кобилићем, да ће ти невјеру учинити на пољу Косову, кад будеш с царем бој бити*». Кнез Лазар му одговори: «*Мучи, Вуче, муком се замук'о, тко ту лажу изнесе, Милош је мој штит перни, и у њему стоји сва моја снага и крепост, Милош ће оставити спомен у вијек на пољу Косову докле се зову разтрузи*» . . .

За тим се описује моменат, кад Милица моли Лазара да јој остави једнога од браће у Крушевцу. Милица најпре задржава Лазара да не иде на Косово док не види «*хоће ли што бити од Милошеве невјере*»; но Лазар јој вели; «*Не бих ти се сад уставио, да се не би никад вратио с поља Косова*». Тада га Милица преклиње да јој не води девет браће: «*Немој ме жалосно учвијелити, немој ми учинити да погине кољено Луга Богдановића*». Но Лазар јој вели да јој не може испунити вољу, јер: «*У твојој браћи стоји сва моја снага*», и «*цар турски од њих страх има, вриједнија су твоја браћа бој бити, него да се скуши сва земља српска*». Тада Милица проли сузе и рече: «*Тако ти Бог твоју државу сачувао, а ти ми једнога браца од заклетве сестрици остави за милошту*» . . . Но Лазар јој и ту молбу одби речима: «*Срамота би било твому брату од моје војске остати, рекли би војници: од њих ни јунака нити је од јунака*» . . . И кнез Лазар уседе коња и оде с војском на Косово.

Кад су били на Косову, Лазар посла Милана Топличанина да уходи Турке, и он «*тамо постаја много дана докле уходи војску и силу цареву*» . . . Вук и тада употреби прилику «*лажу износити на Милоша*», говорећи Лазару: да ће га Милош с Миланом и Иваном издати и одбећи цару турском, а кад се Милан врати из турског табора, Милош ће га пресрести и научити како ће говорити војсци . . . Тако и би: Милош је пресрео Милана и с њиме се пољубио; то виде Лазар и поверова неверном Вуку.

Ево како је Милан причао Милошу о сили турској: «*Не умијем ти, брате Милошу, казати силу цара Мурата ни срцем превројити; колико је од круга и бијела камена страном до шута пак до црнога дријена, све је коњ до коња, јунак до јунака; вјеруј ми, мој брате, то је страшно погледати, ту није нигде поља, гди није турска копља земљи пободена; како је поље барјацима обвевено, када их стану витрови гибати, страота је, мој брате, гледати, рек'о би лузи су зелени из нова израсли; чадори се бијеле како снегови*» . . . Милош куми и братими Милана да кнезу Лазару и војсци не говори тако, «*јер ће се наша госпада препасти и војска наша*», него да би се тој сили главе дошло, нека каже: «*велика је броја турска војска, али није од боја, ниђе ту јунака, све су сараори и сиромаси и занатлије и ајамије и будалине, истом иду да се хлебом хране*» . . . Тако је Милан и говорио и «*на ти глас сва господа српска, мала и велика, весело осташе*» . . .

За овим долази опис познате вечере косовске: «*И у очи крсног имена згоди се вече субота, сазва кнез Лазар сву сриску госпоиу к себи на вечеру, и сједоше за трпезу и сам госпоиин на велики сто, пак старца таста Луга посади код себе с десне стране, а с лијеве стране Вука Бранковића, који свијем смрт сиравља лажом невјерно, пак посади Мусића Стевана за стол, крви из кољена честита, на гласу, пак Дамњана Шаиновића посади, Рисовину турскога змаја и Вуксана и рабре три лава (којино много чудо имају с оружјем) и до њих Радоњу и Раду и Богдана Рељицу Омрчевића и Угљешу и Ђурицу много званаго и Станишу и Радивоја (којино мало дружине има на коње када ми се бој бије), Орловића Маринка, који копље не носи, за што се срцем не боји, Орлину и Ђурицу старца, Стојана Злопогледа, Југовића девет браће који у једно бијаху и много Турком додијевваху, Живана и Ђурицу Косијевчића, змаја Петра, Матијаша, Луга Павловића, Милана Топличанина, Ивана Косанчића, змаја огњена Милоша Обилића и сву силу осталу посади око Милоша*» . . . И ту за вечером Вук говораше Лазару на уво: «*Видиш ли, господине, оне три велике војводе, што си доле у дно стола посадио, добро знај, да тебе сутра на смрт сирављају*» . . . Кад Лазару дадоше златан пехар с вином, «*сузе га полише . . . студен га зној опаде, много држа чашу, ослони веће се на руку, пак се укиде к земљи, ријечи не проговори*» . . . а када се разабра од жалости, подиже главу и рече: «*Господо моја, од када је постала сриска земља у нашој области, вазда је стала вјера у чести и у слави и у доброму. ал' ево се данас пробудила невјера; од када сам то чуо, јазву велику имам на срцу . . . јер видим да хоће три лава од војске моје одбећи, цару се турскому предати, прво Иван Косанчић, и Милан Топличанин и војвода Милош, моје десно крило. Ово ми кријући казују, али не вјерујем хоће ли то бити истина, него се чудим од војводе Ивана, кога водим са собом за сокола, да ми јастријеба ухвати у јату и разбије, . . . и чудим се од кума мога Милана Топличанина вјере и части, како се хоће изневјерити, у њега се уздају сва госпоиа српска . . . А ти, војводо моја Милошу, моје златно узглавље, ја тебе одабрах како сина, и кћер ти моју Видосаву (?) дадох, коју држим како цвијет на длану, и дадох ти сву моју војску и војинство и у једно скуших под руку твоју да си сердар иред војском . . . а сада ми те кажу да ми се хоћеш одрћи цару турскому и моју војску издати на Косову, то ми моје уши слушају потајно, и то не вјерујем хоће ли бити истина. И коме ћу сад наћити? Здрав ми си, слуго моја, Милошу, и буди вјеран вино пити, и не буди невјеран, него прими све у дар, и на дар ти златан пехар*» . . . Милош «итро скочи», поклони се, па после малог размишљања рече: «*Хвала, госпоиине кнеже Лазаре, на здравици што ми с' напио, али ти не хвала на дару; што ми си даривао пехаром даривати, Крушевац ми старе бијаше даривати, а сада ћс ти вас пуст остати, кад ћеш ме невјером уза се држати, а ето ти невјере који ти уз кољино седи, на ухо ти бесједи и лажу износи, да ти сву војску смути, а ти му све вјерујеш докле својим очима видиш, а ја сам ти у свему вјеран, тако ме вјера не убила, а то ће сва војска вибети очима и твоја и турска, и ти ирије него умреш. Сутра је недеља, Видов дан славни, теби славно крсно име, видићемо тко је вјера, тко ли је невјера; ја сутра идем у табор турски и хоћу убити цара Мурата и стаћу му ногом на грло под чадором његовијем на сабору за истину моју, пак ћу натраг поћи, веће не знам што ће бити, него ћу тако учинити*». То рече, па скочи «како вијар ветар», а за њим Милан и Иван одоше под његов чадор заричући се да ће с њим бити «у вољи и у невољи». Пошто су нахранили и оседлали коње, на се метули «гиздаво» одело, опремише се за Косаво.

«*Кад се сакривају ноћни мраци и даница са звездама, а сунце пусти траке и светлост своју по земљи, сва три се на броју наћоше јездећи, према табору цареву коње јашу*»... Три турске страже угледаше три велика јунака како поносито језде, и јаничари упиташе султана хоће ли их у табор пустити. Како цар чу, рече везирима: «*Станите сви сада, они иду к нама предати се, они ће се турчити а нами ће од свега боље бити . . . сва им војска пут дајте до мога чадора, све станите друг уз друга с оружјем*» . . . Послушаше цара, опреми се сва војска, паше и бегови, а пред њих изиђоше цареви чауши и поздравише их, распитујући за српску војску, за Лазара и господу српску. На то им Милош одговори: «Наш велики госпоиин како га је вишњи Бог дао, он нам је здраво и весело, и сва му госпоиа и војска стоји весело, обвевена крепости божјом и милости, велика је броја и велике јакости . . . сви ходе охоло, те тај дан чекају да се с вами ударе, да вас живе ирождеру; тако су се на вас сиравили, како но вук и орао и соко, већма него вук каде види јање, те га ухвати, оли ти орао кад види из облака кокоши те озго удари те ухвати, а соко. када огледа јато голубиња, што му је јато веће, то му је драже . . . а ви, тужни Турци, ајамије, како мислите дочекати њихову силу на пољу Косову?» . . . Чауши му одговорише хвалећи опет своје паше, бегове, кадије, сејмене, «брачнике и кулаклије», цареве «перјанике» и велике делије, чауше и буљугбаше . . . У таком разговору дојездише у царев табор. Сва се сила турска чудила њиховој поноситости, гурајући се међу собом ко ће брже приступити да се нагледа лепих витезова и њихове одеће, говорећи међу собом: «*Боже мили, да чудних јунака Лазаревих!*» . . .

Кад су пред царев чадор стигли, «*сташе им паше коње примати*». Но Милош повери коња Ивану, па пође под царев чадор. Али му врата од чадора не отворише одмах, а «*Милош се расрди, натраг се поврати, те скоком скочи, до коња свога доскочи*». Кад цар и Турци видоше тај Милошев скок, све их чудо обузе, па дозваше Милоша под чадор, и цар му

рече: *«Примићеш, Милошу, сваки дар од мене, јер видим да си се к мени превјерио»*. Цар пружи руку да му пољуби, но везир рече: *«Не пружај му руке, већ му ногу пружи, једному каурину»*. И цар пружи ногу, говорећи: *«Цјеливај ми, Милошу, ногу, и нога ће ти власт дати и част»*. А Милош му рече: *«Сваке сам ти сласти богат у нашега славнога кнеза Лазара, него хоћу сад примити твој живот на дар»*. Тада *«узе цара за ногу, и потрже ноже, и распори га по прси, а заборави му стати ногом на грло, како се обећ'о, веће се обрати својему коњу и дружини»*. На то цареви чауши повикаше: *«За што, Милошу, цара убоде?»* Тада се Милош поврати и стаде му ногом под грло, дохвати цареву сабљу и исече «азнадаре и силивтаре и лаве». Све страх обузе, а Милош поскочи *«великому чадору на врата доскочи, и другом скочи, све теневе у чадора одкиде, третом скочи, до својега коња доскочи и на коња скочи»* . . .

Тада се цела војска узбуни и навали на њих тројицу. Они су се јуначки борили; *«пред њима се не знадијаше за коња ни јунака»* — све на земљу обараху; нарочито се одликовао Милош који *«свуда голем сокак»* грађаше, *«на једнога замајиваше, по два по три к земљи обараше»*, и *«сва војска пред њима страшно бижаше и сву војску три витеза смутише»* . . . Но најпре Иван, а за њим Милан, јуначки погибоше. Кад Милош угледа и Милана под ногама коњским, «срце га заболе»; тада се он тек разјари, па као *«змај»*, као *«вијар ветар»* јуришаше у Турке, а Турци су далеко од њега бежали, не смејући му прићи. У то *«глас како женски»* кличе: *«О ви, Турци, тужни и манити, никако тога сокола без мријеже не можете ухватити, него брже голе сабље прид њега мећите и копља вр'ом на земљу обраћајте, еда би сте како под њим коња посекли, за што је Милош и коњ му у оклопу»*... Навалише Турци и, користећи се поуком, посекоше коња под Милошем, а он *«одскочи и копљем се подслони, тридесет лаката земље прескочи, и другом скочи, четрест лаката земље прескочи, трећом скочи, копље се преломи, а Турци и сила многа навали на Милоша»*. Ту га савладаше, свезаше и цару жива одведоше.

Кад јаничари доведоше Милоша цару, он нареди да га жива под чадором оставе, а пашама и везирима заповеди да ударе на Лазара, како би пре него умре видео ко ће победити. Сва се војска опреми, ударише бубњеви и «велике борије», развише се црвени барјаци, дигоше се паше и бегови, и ударише на табор Лазарев.

«А Лазар са свом господом бијаше у цркви светога Јована (Самодрежа?) на летурђији, а то страже Лазареве дотекоше, ту му казати: Ево ти цара, удари на табор твој»... Лазар нареди да се војска брзо опреми. Неки јавише да нема Милоша, Ивана и Милана, и да су одбегли Мурату и подигли га на Србе. Тада неверни Вук рече: *«Кнеже Лазаре, Турци нас околише, што не бјежиш?»* Но Лазар му одговори: *«Мучи Вуче, то неће вишњи Бог дати, нити ћу ја бјежати, ни коњ мој, него реците: Помози, Боже, Бога молити и за цркве божије крв своју проливати Риста ради!»* Тада се ударише с Турцима а *«невјерни Вук Бранковић издаде кнеза Лазара и на пријеко од њега побјеже су седам хиљада добријех јунака»*, а славни кнез Лазар уседе на коња, прекрсти мачем војску и повика: *«Сад ударите, моји храбри српски витезови, да крв нашу не штедимо, да смртно тело не жалимо, да смрћу живот наш откупимо, да јунаштво данас све покажемо на пољу Косову за православну вјеру ристјанску и за цркве божје и за отачанства наша; ако ли који не љуби милост божију и закон православни, нека бјежи за бездушним и невјерним Вуком Бранковићем»* . . .

Лазар и сва господа српска ударише силно на Турке. *«И та бој велики и толико звека оружија и коњске силе и војске од обадвије стране, војске и витезова гроота и падања и плача љуцкога од обе стране, колико се замља тресијаше од силе тешка боја и стријељања, не видише земље од трупина мртвијех по земљи и рањенијех витезова и коња, у крви лежаху, а крв тецијаше по разбојишту како ријека»* . . . Сунце помрча. Тада Лазар рече: *«Што се то учини саде од толиких јунака и од њихове вредности!»* Кад то чу *«старац Миклен»*, пође напред и *«поче Турке губити»*. Ту погибе старац Никола *«који се пред свијем утицаше»*, и *«охоли Маринко ту све јунаштво показа»*, и *«три оне главе»*, јунаци изабрани, Радоња, Раде и Богдан, *«који су се заједно држали и врло су Турком досађивали»*, јер *«о смрти не мишљаше»*. А браћа Југовићи, који су се заједно борили, *«многу војску и силу потрше и тако сви погибоше у једно»* . . . *«Иван и Ђурица и војвода Стеван, Павао и Радован и Гојко и Стојан и Петар, све јунак до јунака под пером бој бијаху, све јунаштво тадај показаше, и широко поље у крви пливаше од тешке силе и боја»* . . . Да не издаде Вук Бранковић, *«хотијаху сву војску осветити и поље Косово очистити»*.

Тако је до пола дана добијала српска војска, а *«како полу дне прође, Турци добише, и жива кнеза Лазара ухватише»* и *свезана га цару доведоше»*. Тада се цар подиже па рече: *«Брзо три ступа начините од бијела камена, те их метните гди је Милош трипут скочио . . . пак ступ донесите од мрамора и на њему писму учините: Милош цара овде уби, а сам себе изгуби; и учините гроб од мрамора камена и на њему писмо са златом учините: Овди лежи цар с Милошем напоредо; и кнезу Лазару писму учините са златом; пак кад ја умрем, Милошеву главу одсијеците, пак кнеза Лазара главу одсијеците, Милошеву главу метните код моје главе, а Лазареву главу под ноге моје»* . . . Тада Милош проговори цару: *«Не тако, царе господине, мени не приликује да моја глава уз твоју главу стоји, него кнеза Лазара главу врзите с царевом главом напоредо, а моју главу врзите под ноге кнеза Лазара, нека и по смрти служим Лазара»*. Цар заповеди да тако и буде, како Милош рече.

Тада се Лазар окрете Милошу и «гласом жељно» рече: *«Милошу, што ово учини чудо што никад није учињено до данас?»* А Милош му одговори: *«Оно што но си урадио с Вуком Бранковићем, све си данас видио очима својим, ја ти нијесам ништа учинио, него сам свршио синоћни завет. И да си видио мене и моју дружину, како смо ти данас невјеру учинили на пољу Косову . . . нигда не би могао вјеровати . . . И да су ти сви били, како но ми тројица, не би данас стајао и са мном у плачу, веће би рекао: три моје војводе без узрока»*. Тада му кнез Лазар рече: *«Блажена, Милошу, твоја десница . . . и блажена твоја крепост, која је била вазда у мојој области и милости . . . ти цара Мурата уби, а сам себе и нас изгуби, и тебе ми ради Турци не дадоше прославити моје крсно име и весело учинити с господом српском; ти ми, Милошу, данас мому роду краљство погуби и покла сву моју браћу, ти поче бој с Турцима без нашега договора... Не плачем моје смрти, него горко сада плачем, јер данас све с господом изгубих на пољу Косову. О много гиздава и храбра моја браћа и српска господа . . . и вијерни и лијепи и храбри Југовићи гђе сте ми, моје перјанице, како погибосте данас прид очима мојим»* . . . А најпосле рече: *«Боже, Боже мој, када умрем, прими дух мој к тебе!»* . . .

Тада издахну цар Мурат, одсекоше Милошеву главу, па одсекоше и Лазареву и бацише је *«у бунар и у воду»*. Тога дана *«сва српска земља погибе, и сила и јунаштво, изгибе на пољу Косову српске војске сто хиљада, а турске сто и десет хиљада, а уби Милош Кобилић и Иван Косанчић и Милан Топличанин десет хиљада турске војске . . . Тај се дан јаднијем Србљем крила обломише, тај дан сву господу изгубише и без главе остаде о другој господи, у порабоштеније пођоше»*.

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО
NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО
Владислав Савић

(НАСТАВАК)

ледајући на чудновати сјај куће, Бисерка поче да скаче и игра и захтеваше да сви сунчеви зраци буду сабрани са лица куће и дати њој да се игра њима.

„Не, мала моја Бисерка!“ рече јој мајка: „ти сама мораш их скупити, ја ти их не могу дати.“

Дођоше на врата која су била на лу̑к а с обе стране наслоњена на уску кулу или испад куће у којима су били прозори са дрвеним капцима. Гвозденом алком, која је висила о вратима, Јестира Прина удари једанпут, на шта се појави један гувернеров роб-слуга — некада слободни Инглиз а сада седмогодишњи роб. За то време он је био господарева ствар, и као такав могао је бити предмет продаје као сваки во или столица. Роб је имао плаву блузу, која је била обично одело слугу̑ у то доба, и много раније у наследним дворанама Инглиске.

„Је ли високородни гувернер Белингам код куће?“ упита Јестира.

„Јесте“, одговори слуга, гледајући са силно отвореним очима на скерлетно слово које је видео први пут сада, пошто је био скори дошљак у насеобини. „Да, његово је високородство код куће. Али су с њиме један, два свештеника и неки лекар. Не можете га видети сада“.

„Ипак, морам му говорити“, рече Јестира; а слуга, судећи можда по њезину одлучном изгледу и сјајном знаку на грудима, да је то каква висока госпођа, не успротиви се више.

Тако мајка и Бисерка ућоше у дворницу. Гувернер Белингам беше сазидао свој нови конак по укусу старих дворова инглиске господе, водећи обзира о природи материјала из кога је сграђен, као и о различности климатских услова и начина друштвенога живота. Напред је била пространа и укусна дворана која се пружала кроз целу грађевину и тако образовала средину саобраћаја са свима одељењима. На једном крају ова је дворана била осветљена двама прозорима на кули. На другом крају, и ако мало заклоњена завесом, била је јаче осветљена једним засвођеним прозором о којима читамо у старим књигама и у чијем удубљењу беху намештени сто и седишта на јастуцима. Ту на јастуцима бејаше нека фолио свеска, по свој прилици Хроника Инглиска или сличан књижевни производ као што и ми сада остављамо позлаћене албуме на столу да их прелиставају посетиоци.

Намештај у дворани био је од неколико огромних столица на чијим су наслонима били вешто изрезани цветови од храстова дрвета; као и један сто сличнога укуса, све из Јелисаветина доба или мало ранијега датума, са наслеђеним ситницама и знаменитостима које је гувернер дао пренети из свога родитељског дома у Инглиској. На столу, као знак да није занемарено старо инглиско гостопримство, био је велики бокал, на чијем би се дну још видео влажни талог скорашњег пива, само да је Јестира са Бисерком загледала у њега.

На зиду висиле су слике по реду предака Белингамова рода, неки са оклопом на грудима а други са државничким огртачима и оделом из мирног времена. Све су се одликовале оштрином и строгошћу које су изражавали ови ликови као да су били више авети него слике умрлих достојанственика који гледају сада са строгим и немилим погледом на путеве и радости живих потомака.

Од прилике у средини храстова оквира, који је окружавао дворану, висило је неколико панцира који нису били као слике предака, већ са свим модерног датума; јер њих је градио један вешт мајстор у Лондону, оне године кад је гувернер Белингам пребродио у Нову Иглиску. Ова светла опрема није била намењена за празан украс; већ ју је гувернер облачио на многим светковинама и парадама. а блистала се шта више и на челу једнога пука у рату са Пекводима. Јер, ма да се васпитавао за законодавца и знао да говори о Бакону, Коку и Финчу као о својим претходницима по занату, потребе нове колоније направиле су од гувернера Белингама онаквог војника као што је био законодавац и државник.

Мала Бисерка, којој се веома допаде сјајно оружје као и светло лице куће, застаде неко време огледајући се у глатким плочицама оклопа.

„Мајко“ повика: „ја те видим овде. Погле! погле!“

Јестира погледа са стране обрадовано дете, и виде како скерлетно слово, због испучености огледала, беше представљено увеличано у огромним размерама, тако да се оно највише истицало од целога њезина лика. И доиста она се губила иза њега. Бисерка обрати пажњу на сличан лик мало више првога; а при том се смејала на мајку са оним вражјим разумевањем које је било израз њезине физиогномије. Тај поглед обешењачког задовољства такође се огледаше у огледалу и Јестири се чињаше да то не може бити лик њезина детета већ лик некаквога врага који би хтео да узме Бисеркин облик.

„Хајде, Бисерка“ рече јој вукући је одатле: „Ходи и гледај доле у врт. Можда ћемо у њему видети дивније и лепше цвеће од онога које виђасмо у шуми.“

Бисерка на то отрча на крај дворане, до засвођеног прозора, и погледа дуж стазе у врту, која је била обрасла ниско покошеном травом и оивичена неком врстом дивље живе ограде. Али се чинило као да је гувернер напустио сваку наду на успех да ће моћи пренети с ову страну океана, на погодном земљишту под тешким погодбама за одржање, енглески начин украшавања вртова. Купус је растао свуда; а тиквина дуга мрежа пружила се преко слободног простора, са огромним плодом који је лежао баш испод прозора, као да би хтела опоменути гувернера да је ова златна јабука била најбогатији украс који му је могла понудити земља Нове Инглиске. Ту је било и неколико жбунова ружа̑ и јабукових дрвета, извесно изданци оних које је посадио пречасни господин Блекстон, први дошљак на полуострву, — полумитолошко лице које јаши на биволу кроз најраније анале наше земље.

Угледавши руже, Бисерка поче да се дере за једну црвену ружу и не могаше се утишати.

„Ћути, дете, ћути!“ говорила јој је мајка озбиљно: „Не вичи, драга Бисерчице! Чују се гласови из врта и гувернер са господом долази овамо“.

И доиста, на крају алеје, у дну врта, појави се неколико лица која се приближаваху кући. Бисерка, не марећи ни мало за мајчине покушаје да је умири, узвикну као из пиштаљке и уђута се, не за то што је послушала, већ што јој пажња беше одведена на појаву нових личности.

VIII.

Свештеник и вилинско дете.

Гувернер Белингам у широком огртачу и кућној капи — као што старији људи воле да се носе у домаћем кругу — иђаше напред и изгледаше да показује своје добро и износи своје намере о поправци. Широки оквир извезене огрлице, испод његове проседе браде, по старој моди из владе краља Џемса — даваше му изглед Јована Крститеља. Утисак његове појаве, строге и озбиљне, био је у противности са предметима светске забаве и уживања којима се тако радо окружавао. Али је заблуда мислити да су се наши дедови намерно одрицали сваке удобности и раскоши које су им биле на домаку; и ако су били навикнути да о људском животу говоре и мисле као о стању испаштања и борбе, ипак беху без лицемерства спремни да жртвују живот и имање на позив дужности. Такву веру није никада проповедао, на пример, Џон Вилсон, чија се брада, бела као снежна груда, појави изнад рамена гувернера Белингама, док овај разлагаше да се крушке и трешње даду прилагодити климату Нове Инглиске и да се винова лоза може одржати поред зидова сунцу окренутих. Стари свештеник, одгајен у богатом крилу инглиске цркве, имао је укорењен и оправдан укус за све добре и угодне ствари; и ма како да је изгледао строг на катедри или кад је изобличавао грехе сличне греху Јестирину, ипак урођена благост у његову приватном животу привукла му је више љубави него ма коме од његових савремених другова.

МИХАЈЛО ХАЏИ-СТОЈИЉКОВИЋ, ПРОТА КУМАНОВСКИ.

Иза гувернера и господина Вилсона иђаху још два госта — један је био пречасни Артур Димесдел, за кога ће се читалац сетити да је кратко и невољно узео учешћа у кажњавању Јестире Прине; а одмах с њим стари Роџер Чилингворт, врло чувен у лекарству, који се од пре две три године настанио у граду. Разуме се, да је овај био лекар и присни пријатељ младога свештеника, чије је здравље било порушено од скора и сувише преданом и пуном самопожртвовања службом свештеничкога позива.

Гувернер се попе степен два пред својим гостима и отворив широм крила од прозора нађе се пред малом Бисерком. Сенка завесе скриваше Јестиру.

„Шта је ово?“ рече гувернер гледајући са изненађењем на малу скерлетну појаву пред њим. „Признајем да нисам видео ништа слично од оних грешних дана из доба краља Џемса, када сам ценио као особиту милост да добијем приступа на дворски маскен-бал! Тамо је било у ројевима оваквих цветова при свечаностима и ми смо их звали децом Господара Порока. Али од куд такав гост у моме конаку?“

„Ах, ваистину!“ узвикну добри стари Г. Вилсон. „Какво је то црвено тиче? Чини ми се да сам видео исту такву слику кад је сунце сијало кроз обојени прозор бацајући златне и црвене ликове на под. Али то је било у старом завичају. Молим те, дете, ко си ти, каква је туга притискивала твоју мајку да те је опремила на тако чудан начин? Је си ли хришћанско дете? Знаш ли Вјерују? Или си ти један од оних несташних елфова или вила за које смо држали да су остали иза нас заједно са другим католичким сујеверицама у старој веселој Инглискоj?“ — „Ја имам мајку» рече дете: „а име ми је Бисерка!“

„Бисерка? — Рубин пре! — или најмање румена ружа, судећи по твојим бојама!“ одговори стари свештеник, узаман пружајући руку да по глави помилује малу Бисерку. „Али где ти је мајка? Ах! видим“, додаде и окренув се гувернеру шапну му: „То је оно дете о коме смо разговарали мало час; а тамо је и она несрећна жена, Јестира Прина, његова мајка.“

„Истина?“ узвикну гувернер: „Доиста, могли смо мислити да мајка таквог детета мора бити жена са скер-

летним словом, и заслужна Вавилона! Али је дошла у добар час и треба да свршимо њену ствар.«

Гувернер уђе кроз улаз у дворану а за њим његова три госта.

»Јестира Прино« рече: »било је речи о твојој судби. Ми смо се брижљиво питали, да ли смо учинили мудро и да ли нам савест може бити мирна, што смо својом влашћу и утицајем поверили бригу о једној бесмртној души, која је у оном детету, жени што је склизнула и пала у блато овога света. Говори сама као мајка детета! Шта мислиш. Зар не би било боље, за детиње спасење, да ти се оно одузме, обуче пристојно, васпита строго и обучи у истинама неба и земље? Шта ти можеш учинити за дете у томе погледу?«

»Научити малу Бисерку ономе што сам сазнала од овога!« одговори Јестира, стављајући прст на црвени знак.

»Жено, то је залога срама!« рече строги старешина. »И баш због мрље коју то слово показује, ми хоћемо да поверимо дете другоме.«

»Па ипак,« рече мајка мирно и ако постаде бледа: »овај знак научио ме је и учи ме свакодневно — па и у овом часу — како ће моје дете бити мудрије и боље, и ако то није од помоћи мени самој.«

»Ми ћемо одмах судити« рече гувернер: »а ти слушај шта ћемо рећи. Добри господине Вилсоне, испитајте дете, молим вас, да ли има она знања која треба да има хришћанско дете њезиних година.«

Стари свештеник седе у наслоњачу и покуша да Бисерку привуче к себи. Али дете, ненавикнуто на туђ додир, умаче кроз отворени прозор и стаде на највиши степен, слично некој тропској птици са шареним перјем, готова да одлети у ваздух. Г. Вилсон прилично зачуђен на овај несташлук — јер је имао благ изглед деде и био је обично љубимац деце — покуша, ипак, да је испита.

»Бисерка« поче свечано: ти мораш обратити пажњу на поуку, да би у своје доба имала у души бисер од неоцењене вредности. Реци ми, моје дете, ко те је створио?«

Бисерка је знала добро ко ју је створио, јер ју је Јестира одмах после разговора о Небеском Оцу почела да обучава у оним истинама које бу̑де тако жив интерес у човечјем духу кога било доба. Али обешењаштво као што га имају сва деца више или мање, а које је било код Бисерке десет пута веће у овом важном тренутку, и које је сву обузе, затвори јој уста или је наведе да говори погрешно. Пошто је метнула прст у уста, и неколико пута одбила да одговори, најзад рече: да она и није стварана, већ да ју је њена мајка убрала са оног дивљег ружиног жбуна што расте пред тамничким вратима.

Ова јој фантазија дође у главу вероватно због близине гувернерових црвених ружа, пошто је Бисерка стајала на пољу заједно са представом дивље руже што расте пред тамницом, поред које су прошли долазећи овамо.

Стари Роџер са осмехом шапну нешто младом свештенику. Јестира погледа на лекара и у том тренутку, и ако се решавала њезина судба, она примети како се његово лице изменило — како је поружњало, како је његов суморан изглед постао још мрачнији, а појава још немилија — од оних дана кад се с њим пријатељски опходила. Она сусрете његов поглед за тренут, али одмах беше приморана да сву пажњу обрати ономе што се говорило.

»То је страшно!« повика гувернер, пошто се поврати из чуђења у које га доведе Бисеркин одговор. »То дете има три године и још не зна ко га је створио! Без сваке сумње, оно је у потпуном душевном мраку, као што не познаје своју садашњу пропаст ни будућу судбину! Чини ми се, господо, да је излишно питати даље.«

Јестира узе дете к себи и силом га задржа, пркосећи старом пуританском старешини са готово дрским погледом. Сама у свему, одбачена од свију, и са овим јединим благом свога срца и душе, она је осећала да има непобедно право против целога света, и била је спремна да га брани по цену живота.

»Бог ми је дао ово дете!« повика: »Дао ми га је као накнаду, за све оно што ми је одузео. Оно је моја срећа! — Оно је и моја казна! Бисерка ме држи у животу! Бисерка ме казни такође! Зар не видите, она је скерлетно слово, само подобно да буде вођено и надахнуто хиљадуструком силом да ми плати за мој грех? Ви је не ћете узети! Пре ћу умрети!«

»Јадна жено« рече благо стари свештеник: »дете ће бити добро неговано! Много боље него што ти то можеш учинити.«

»Бог је њу поверио мојој бризи!« понови Јестира подижући свој глас: »Ја је не дам!« Овде се обрати младоме свештенику Г. Димесделу, на кога једва да је била погледала до сада. »Говори ти за ме!« повика: »Ти си био мој свештеник, теби је поверена брига о мојој души, ти ме познајеш боље него ови људи. Ја се нећу раставити од детета! Говори за ме! Ти знаш — јер у теби има љубави која не достаје овим људима — ти знаш шта је у моме срцу и шта су мајчина права, и колико су та права светија кад та мајка има само једно дете и скерлетно слово! Погледај га! Ја не дам дете! Погледај!«

На овај дивљи и ненадни позив који показиваше да је Јестира доведена до лудила, млади свештеник ступи напред, блед, са руком на срцу, као што је то био његов обичај кад год би његов нервозни темпераменат био узнемирен. Изгледао је сада још изнуренији и мршавији него кад смо га видели у сцени Јестирине јавне казне: и било због порушена здравља или из другог непознатог узрока, у његовим крупним црним очима огледаше се читав свет туге и бола у мутној, меланхоличној дубини.

»Има истине у овоме што каже« поче свештеник слатко звучним, дрхтавим гласом, али силним да дворана одјекиваше њиме и шупљи оклопи звоњаху од њега: »има истине у Јестириним речима, као у осећању које је надахњује! Бог јој је дао дете, а у исто доба дао јој је инстинктивно сазнање његове природе и особина — обоје тако чудних — које нема никакво друго смртно биће. И шта више: зар не постоји нека врста страховите светиње у односима мајке и детета?«

»А! — како то, добри Господине Димесделе?« прекину га гувернер: »Објасните то, молим вас!«

»Тако је« настави свештеник: »Јер, ако другојаче мислимо, зар не излази на то, кад је Небески Отац, творац свега живога, слабо означио грешно дело, и кад није направио разлике између грешне страсти и свете љубави? Творац је створио ово дете из очева греха и мајчине срамоте, да на толико чудних начина делује на њезино срце које тако озбиљно и тако горко брани пра́во да га задржи. Оно је намењено за благослов — за једину благодет њезина живога! Оно је намењено — сумње нема, као што нам је мајка казала — и као награда; као мучење које поче одједном и изненадно; као бол, уједа, као вечни страх у сред помућене радости! Зар није те мисли изразила у детињем оделу које нас тако силно опомиње на црвени знак који пали њезине груди?«

„Добро речено“ узвикну добри Г. Вилсон. „Ја сам се бојао, да жена није имала друге више мисли, већ да дете начини телалом!“

„О, то не, — не то“, настави Г. Димесдел. „Она види, верујте ми, свето чудо које је Бог изразио у овоме детету. И нека би се сетила — што ми се чини да је сушта истина — да је та судба намењена, пре свега, да одржи у животу материну душу и да је избави од црних дубина греха у које би је, иначе, Сатана навео да падне! С тога добро је, ради ове бедне и грешне жене, да јој буде поверена бесмртност једнога детета, једно биће подобно за вечну радост или вечну тугу, — да га она васпита у страху Божјем; да је оно подсећа, у сваком часу, на њезин пâд, ал' и да је учи, као да је то завет самога Творца, да ће дете, ако га васпита достојно Неба, своме родитељу припремити место на Небу. Ради спаса Јестире Прине, дакле, као и ради детета, оставимо их онако како је Провиђење хтело да буде!“

С. В. ТИТЕЛБАХ. СЕОСКА КУЋА У РАВЊУ.

„Ви говорите, пријатељу, са чудном озбиљношћу“ рече стари Роџер Чилингворт, смејући се на њега,

„И јесте важно то о чему је мој брат говорио,“ дода пречасни Г. Вилсон. „Шта велите на то, благородни господине Белингаме? Зар није добро бранио ову јадну жену?“ —

„Тако је, доиста“, одговори старешина: „и навео је такве доказе, да ћемо оставити ствар тако како је. Дотле бар, докле жена не буде наново згрешила. Ипак морамо се постарати, да се дете подвргне другом и правом испиту из катихизиса, под твојим старањем или господина Димесдела. А после, за времена, побринути се да дете иде у школу и цркву.“

Пошто је престао да говори, млади се свештеник беше повукао корак два и стаде; лице његово беше у пола заклоњено тешким борама завесе, а његова сенка, коју је сунце бацало на под, трепташе због жестине његова говора. Бисерка, тај дивљи и немирни мали створ, лагано му се прикраде, и узев његову руку у своје обе, наслони на њу свој образ; то беше тако нежно и тако природно, да се њена мајка, која све то гледаше, питала у себи: — „Је ли то моја Бисерка?“ — Она је знала, да има љубави у дечјем срцу, ма да се она изливала у страстима, и тешко да је двапут у животу била тако блага и милосна као данас. Свештеник се обазре — јер, изузев поглéда пуних чежње љубљене жене, ништа није слађе од ових доказа дечје љубави ненадно изливене духовним инстинктом, а што показује да има у нама доиста нешто што је достојно љубави — па нежно метну руку на детињу главу, и после кратког оклевања, пољуби је у чело. То тако необично осећање не потраја дуго код мале Бисерке; она прсну у смех и одскакута низ дворану тако лако, да се стари Г. Вилсон питао, да ли је земљу додиривала?

„Овај мали угурсуз има вражје силе у себи“, рече он Г. Димесделу: „њој није потребно никакво вратило ни метла; она и без њих свуда лети!“

„Чудно дете!“ рече стари Роџер Чилингворт. „Ласно је распознати мајчин део наслеђа у њој. Шта велите, господо, да ли би то било изван домашаја филозофског истраживања, анализовати природу овога детета, и отуда добити поуздани кључ за разрешење загонетке: ко јој је отац?“ —

„Никако. Био би грех следовати у таквом питању методи профане филозофије,“ рече Г. Вилсон. „Боље је молити се Богу и постити; а још је боље оставити тајну такву каква је, док је Провиђење само не открије. С тога сваки добар Хришћанин има право да укаже очинску бригу и милошту овом јадном и напуштеном детету.“

Пошто се ствар тако повољно сврши, Јестира Прина и Бисерка оставише кућу. Кад бејаху на степеницама, говорило се, да се тада отворио један собњи прозор и на

њему се указало лице госпође Хибинсове, џандрљиве сестре гувернерове, баш оне која је после неколико година погубљена као вештица.

„Чуј, чуј!“ рече она, док њена злослута појава бацаше сенку преко веселе куће. „Хоћеш ли ићи с нама ноћас? У шуми ће бити весело; па сам скоро обећала Црноме Човеку да ће и Јестира бити тамо.“

„Оправдајте ме код њега, молим вас!“ одговори Јестира са осмехом победе. „Морам остати код куће и чувати малу Бисерку. Да су ми је одузели, радо бих пошла с тобом и уписала своје име у књигу Црнога Човека, и то својом крвљу!“

„Ми ћемо те радо дочекати!“ рече вештица мрштећи се, па се повуче назад.

Али овим — ако замислимо да се овај разговор између госпође Хибинсове и Јестире Прине у истини догодио, а не да је само прича — била је дата потврда наводима младога свештеника: да не треба раставити мајку, која је згрешила, од плода њезина греха. Јер, ето, тако је дете избавило матер своју од замки Лукавога.

IX.

Лекар.

Под називом Роџера Чилингворта, читалац се сећа, било је скривено друго име које није хтео открити његов носилац. Било је казано, како се, у гомили што је присуствовала Јестириној казни, налазио и неки човек, постарији, путом изнурен, који беше, тек што је изашао из дивљине, угледао жену (у којој ће, надао се, наћи оличену домаћу срећу и радост) како је изложена као слика греха пред народом. Њезин матерински позив био је гажен ногама гомиле. Срамота је лебдела око ње на јавноме тргу. Њезину роду, као и другару њезина неумрљаног живота, не беше остало ништа друго већ њезин срам који ће бити строго подељен према праву сродства, интимности и светости прећашњих веза. Зашто би се онда — пошто му је избор био слободан — јавило лице које је било везано за палу жену најинтимнијим и најсветијим везама; за што би тражило део наследства на коме му се не би могло нимало завидети? Није желео да узме место на узвишици срама поред ње. Непознат свима, изузев Јестиру, а уверен у њено ћутање, он се реши да копреном заборава покрије своје име; а што се тиче његових ранијих веза и интереса, хтео је да ишчезне потпуно из реда живих, као да је доиста лежао на дну океана, где му је опште веровање давно дало места. Нов интерес јавиће се одмах а с њиме и нове мисли и намере; мрачне, у истини, ако не и грешне, али доста силне да заузму све моћи његових подобности.

Према тој одлуци, он се настани у пуританском граду као Роџер Чилингворт, без икаква блага, изузев оно знања и памети чиме се одликовао међу свима. Како је раније у животу био добро познао лекарску вештину свога доба, то се представи као лекар и би дочекан најбоље. Добри лекари били су реткост у насеобини. Они су слабо били одушевљени верским жаром, ради кога су остали исељеници тражили Америку. У њихову изучавању човечјега тела можда су биле занемарене више и суптилније подобности тих људи, те су били изгубили из вида духовну страну живота у чудноватом заплету механизма, који је на први поглед изгледао као да у себи садржи цео живот. Свакако, здравственост Бостона била је поверена бризи једног старијег ђакона и апотекара којих побожност и владање беху боља препорука од сваке дипломе. А једини видар био је човек који је удружио ову науку са свакодневном вештином бријача. За такав еснаф долазак Роџера Чилингворта био је сјајан добитак.

Он ускоро показа да познаје сву огромну и поштовања достојну машинерију старе медицине у којој је сваки лек био од далеко набраних и разнородних делова, тако вешто помешаних као да је њихов резултат био сами еликсир живота. У своме робовању код Индијанаца, познао је особине домаћих трава и корења; и није хтео крити од болесника, да ови прости лекови, природини дарови незаштићеноме дивљаку, уживају његово поверење исто тако као јевропска апотека, због које су многи доктори упропастили цео живот док су је спремили.

У односима спрам вере овај научени странац могао се узети за углед, бар што се тиче спољашњих форми; јер одмах по своме доласку изабра пречасногa Г. Димесдела за својега духовнога вођа. Млади свештеник, чија је научна слава још била жива у Оксфорду, био је сматран од стране својих одушевљених поштовалаца ни за шта мање већ за апостола Богом послатог, одређеног, ако буде живео и радио за један обичан век, да нејакој цркви Нове Инглиске учини исто онако велика дела каква су први свети Оци починили за младо Хришћанство. Само у то доба здравље Г. Димесдела очевидно опадаше. Они, који су га најбоље познавали, приписивали су његову бледоћу крајњој преданости учењу, његову најсавеснијем испуњавању пастирске дужности, а највише посту и неспавању, што је често радио да би одржао духовну светлост, да је не заклони и не окује телесни напредак и задовољство. Неки су говорили: ако Г. Димесдел збиља жели да умре, то је с тога што земља није достојна да је више гази његова нога. Док он, напротив, у својој смирености говораше: ако га Провиђење позове са земље, то је с тога што је недостојан да изврши најскромнији позив овде на земљи. Ма како да се различно мислило о томе, његово порушено здравље било је неоспоран факт. Лице му се беше продужило; његов глас, још увек јак и пријатан, имао је у себи извесну пророчанску тугу опадања; често су га видели, да чим се што ненадно догоди, стави руку на срце и румен га облије прво, па затим пребледи, што је био знак бола.

Такво је било стање свештениково, и тако скоро очекивање његове преране смрти, кад се Роџер Чилингворт настани у граду. Његово ступање на позорницу (мало би који знао рећи, од куда? — као да је пао с неба или изашао из земље) носило је на себи печат тајанствености, која се лако повећа до чудноватости. Сада је био познат као лекар; видели су га како бере траве и дивље цвеће, копа корење и сабира печурке са шумских дрва као онај који зна вредност онога што је без вредности осталим људима. Чули су га како говори о Кенелму Дигбиу и другим славним људима — чије је научно знање гледано као натприродно — као да је он њихов дописник или другар. Зашто је дошао овде, кад је заузимао тако високо место у научноме свету? Шта тражи у дивљини он, чије је место у великим градовима? Као одговор на то, кружило је веровање — које исповедаху многа осетљива лица па ма како да је било апсурдно — да је само Небо учинило чудо, те је пренело преко мора једног лекара са немачких универзитета и метнуло га на врата Г. Димесдела! Паметнији, који су знали да Бог врши своје намере без позоришних ефеката и помоћи чудеса, гледали су као прст Провиђења, што је Роџер Чилингворт дошао у тако згодан час.

Ова мисао била је оснажена особитом пажњом коју је лекар поклањао младом свештенику; он му се приљуби

као парохијанин, и трућаше се да добије његов пријатељски поглед и поверење његове, по природи неповерљиве, осетљивости. Он се веома забрину за здравље свога пастира, али је оклевао да почне лечење, јер, ако почне рано, није био поуздан у успех. Старци, ђакони, старије госпође и младе и лепе девојке из паствe г. Димисдела, навађивали су отворено на њ да окуша вештину лекареву. Господин Димесдел благо одбијаше њихове молбе.

„Мени не треба лека“ говораше.

Али како је могао тако говорити млади свештеник, кад су сваком недељом његови образи бивали блеђи и мршавији а глас све дрхтавији — кад је сада постао његов стални обичај да држи руку на срцу а не само невољан, случајан покрет? Је ли био сит рâда? Је ли желео да умре? Ова питања беху свечано постављена господину Димесделу од стране старијих свештеника Бостонских, и ђакона његове цркве који су, по својим речима „имали посла с њим“ односно греха што одбија помоћ коју му је Провиђење пружило. Он слушаше ћутећи и најзад обећа да ће се саветовати са лекаром.

„Кад би то била Божја воља“ рече пречасни Г. Димесдел, кад по своме обећању посети Роџера Чилингворта тражећи лекарског савета: „био бих врло задовољан кад би се моји радови и моји болови и моји греси и моје муке наскоро завршиле са мном, и све што је земно у мени било сахрањено у моме гробу а мој дух отишао у вечно станиште, пре него што би Ви опробали своју вештину на мени!»

„Ах“, рече Роџер са мирноћом којом су се одликовали сви његови покрети: „такав говор приличи младоме свештенику. Млади људи, који нису пустили корен дубоко, лако напуштају везу живота. А свети људи, који иду с Богом на земљи, једва чекају да оду, да се шетају с Њиме по златној калдрми Новога Јерусалима.“

„Не“, дода млади свештеник, са руком на срцу и тугом у очима: „кад бих био достојнији да се шетам тамо, био бих задовољнији радећи овде.“

„Честити људи вечито мисле ништаво о себи“ рече лекар. —

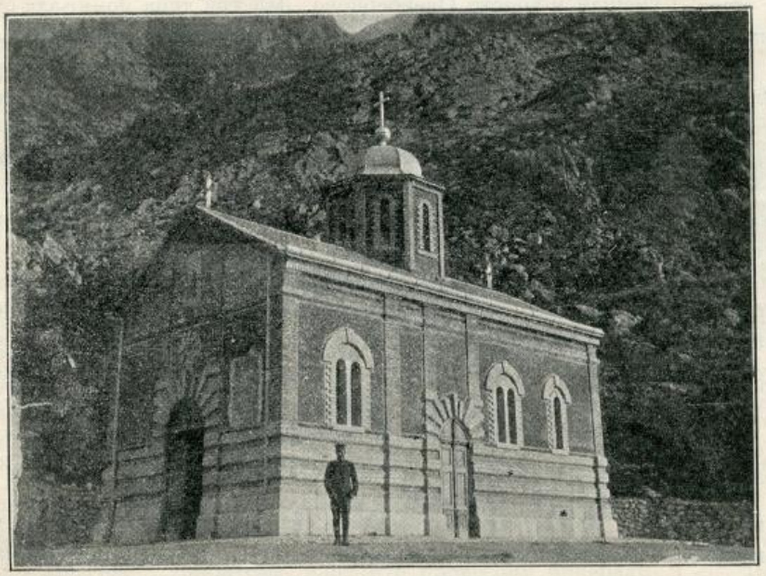

МАНАСТИР СВ. ПЕТКЕ У СИЋЕВАЧКОЈ КЛИСУРИ.

Тако тајанствени Роџер Чилингворт постаде лечник пречаснога Г. Димесдела. Како је лекара занимала не само болест, већ је био јако наклоњен да завири у природу и особине болесникове, ова два човека, тако различна по добу, здружише се тесно. Ради свештеникова здравља, и да би лекар могао брати лековито биље, дуго се шетаху заједно по морској обали или по шуми, уз ромор таласа или свечану химну што је ветру певају врхови дрвета.

МАНАСТИР КАЛЕНИЋ.

Често су посећивали један другога у соби за рад или одмор. —

Свештеник је био задивљен друштвом човека од науке, у коме је видео јаку духовну културу која је превазилазила обичне границе, заједно са врстом и слободом идеја које би узалуд тражио међу својим друговима. Заиста он је био више зачуђен него задивљен нашавши такве особине у лекара. Г. Димесдел био је прави свештеник, прави духовник, са силно развијеним осећањем поштовања, и духом који је с поверењем ишао стазом мере, правећи све дубљу бразду по њој. Никада и нигде он не би био назват човек слободних погледа: за мир његове душе било је неопходно потребно да осећа владу вере над собом, стрпљиво подносећи кад га она затвори у своје гвоздене догме. Али опет за то, и ако са плашљивом радошћу, осећао је тренутну олакшицу да гледа на васиону кроз другачију врсту духа него што је био дух оних са којима је дневно општио. Као да се какав прозор отворио, кроз који улази слободан ваздух у загушљиву учионицу, у којој се лагано гасио његов живот. Али је ваздух био сувише свеж и хладан, те се није могао дуго удисати са задовољством. Тако се лекар и свештеник повлачаху у границе црквене ортодоксије.

Тако Роџер Чилингворт брижљиво испитиваше свога болесника, како у односу на његов обични живот, идући с њиме по утврђеној стази оног реда мисли с којима се сродио, или какав се појављивао онда кад буде бачен у нову моралну околину, чија новост могла је изазвати на површину нешто дотле невиђено у његову карактеру. Сматрао је за неопходно, да добро позна човека, пре него што отпочне његово лечење. Свака болест тела носи на себи знаке срца и интелекта болесникова.

Моћи уображења и размишљања код Артура Димесдела биле су тако активне а осетљивост тако јака да је телесна немоћ могла у њима имати свој узрок. С тога Роџер Чилингворт — вештак, благи и пријатељски лекар — трудјаше се да зађе у дубине болесникових груди, копајући међу његовим начелима, вребајући његове успомене, и додирујући све жице осетљивом руком, као онај који тражи благо у каквој мрачној пећини. Мало је тајни које могу умаћи испитивачу, коме се пружи прилика и дâ слобода за таква испитивања, и који има вештине да изведе то до краја. Човек, који крије тајне, треба нарочито да избегава тесну дружбу са лекаром. Ако лекар има природне бистрине и нечега вишег — назовимо то интуицијом — ако не показује досадну саможивост или друге јаче непријатне особине своје личности; ако има урођене снаге да постигне духовно сродство са својим болесником, да овај најзад изговори оно што сâм држи да су то његове скривене мисли; ако прати таква открића мирно; ако више ћутањем него исказаном симпатијом или немим уздахом, и овда онда којом речи покаже, да је све разумео; ако има, поред свих особина пријатеља и повереника, преимућства која му пружа његова опробана лекарска вештина — онда, у даном неизбежном тренутку, ослободиће се паћеникова душа и одлетеће у мрачан али провидан зрак, износећи све своје тајне на бели дан.

Роџер Чилингворт имао је све, или бар већину горе набројених особина. При свем том, време је пролазило; тесна дружба, као што смо рекли, разви се међу овим образованим духовима који се сусретаху на целом широком пољу људских мисли и студија; претресали су сва питања вере и морала, јавних послова или приватна живота; говорили су дуго, и један и други, о стварима које су изгледале њихове личне; па опет никаква тајна, као што је лекар мислио да је мора имати, не прокраде се преко свештеникових усана до другаревих ушију. Последњи је сумњао и у то да му је била искрено представљена природа телесне бољке Г. Димесдела. Чудна обазривост!

После извесног времена, на један миг Роџера Чилингворта, пријатељи Г. Димесдела удесише да обојица станују у једној кући; тако да ни једна ситница свештеникова дневна живота не умакне оку оданога лекара. Цео град се радовао кад се тај жељени догађај догодио. Држало се да је то најбоља помоћ за здравље младога свештеника; ако, као што многи предлагаху који су се осећали овлашћени да то чине, не буде изабрао коју од толико красних девојака, које су му духом све биле одане, да постане његова верна жена. Није било изгледа, да ће се Артур Димесдел решити на овај последњи корак; одбацивао је сваки говор о томе, као да је свештенички целибат био догма његове вере. Осуђен својим властитим избором, да једе своју неукусну порцију на туђем столу, да осећа вечну хладноћу као сваки онај који тражи да се угреје на туђем огњишту, изгледало је у истини, да је тај мудри, благонаклони, вешти стари лекар, са својом очинском љубави спрам младога свештеника, једини човек од свега човечанства који треба да је стално уз њега.

Нови стан двају пријатеља био је код једне побожне, угледне удовице која имађаше кућу која је покривала цео стан на коме је доцније сграђена Краљева Капела. С једне стране било је гробље, пређе врт Исака Џонстона, и тиме стан је био згодан да изазове озбиљне мисли у вези са њиховим студијама, како код свештеника тако код лекара. У материнској бризи, честита удовица даде Г. Димесделу стан с лица, сунцу окренут, са тешким завесама за пријатну хладовину. Ћилимови вишаху на зидовима, Гобленски по причању, на којима беше представљена библијска историја о Давиду и Витсавеји и Натану пророку, у јасним бојама, али које су лепој жени давале исто тако суморан изглед као и злослутом пророку. Ту бледи свештеник намести своју библиотеку богату фолио књигама у кожном повезу: дела Отаца и учених Рабина, — калуђерска ученост којом су се користили протестански духовници и ако су извикали и омолажавали ту врсту писаца. На другој страни куће стари Роџер Чилингворт намести своју учионицу и лабораторију која би данас изгледала бедна и сиромашна, али је ипак имала апарат за дестиловање и средства за справљање лекова и хемикалија, које је знао корисно употребити тај извежбани хемичар. Тако се удобно наместише ова два човека лативши се посла, живећи сваки одвојено, али често пролазећи да завири један другоме у посао са интересом и љубављу.

А најбољи пријатељи Артура Димесдела држаху да је само Провиђење све то тако уредило у намери да поврати здравље младоме свештенику, ради чега су шиљане толике јавне и приватне молитве. Али овде је време да се каже, да је један део становништва имао своје особите погледе на односе свештеника и лекара. Ништа није лакше него да се превари необразована гомила у својему суђењу; али кад њено суђење потиче, као што је често случај, из осећања великога и топлога срца, закључци на тај начин донесени често су тако дубоки и тако истинити, да носе на себи печат натприродно откривених истина. Народ није могао, у нашем случају, да се ослободи свога предубеђења о Роџеру Чилингворту. А после, један старац занатлија, који је становао у Лондону пре тридесет година кад се десило убиство Сер Томе Оверберна, говорио је да је виђао лекара под другим именом, које је заборавио, у друштву са Д-р Форманом старим врачем, који је био умешан у убисто Оверберново. Два три лица помињала су да је лекар проширио своје лекарско знање тиме што је учествовао у молитвама и приношењу жртава са индијским свештеницима, који су били опште познати као моћни врачи, извршујући често чуду слична лечења силом своје ђаволје вештине. Многи — а међу њима било је људи здрава разума и практична погледа, чије је мишљење важило у другим приликама — тврдили су: да се Роџер Чилингворт знатно променио од како је у граду, а нарочито од кад станује заједно са Г. Димесделом. Прво, његов је израз био миран, замишљен, научњачки. Сада је био ружан и злобан, што нису видели раније, и то се истицало све јасније што су га чешће посматрали. По мишљењу просте гомиле, ватра у његовој лабораторији долазила је испод земље и хранила се пакленим горивом; и с тога је, као што се могло очекивати, његово лице било почађено на томе диму.

Кад се све узме у рачун, излазило је да је пречасног Артура Димесдела, као и многа друга света лица у свима временима у хришћанском свету, кушао Сатана или његов посланик, у облику Роџера Чилингворта. Овај ђаволји слуга дошао је, по Божјем допуштењу, да станује у свештеникову друштву и да плете замке да улови његову душу. Није било ни једнога честитога човека који би сумњао на чијој ће страни остати победа. Народ је очекивао са непоколебљивом надом, да ће свештеник изаћи из борбе, преображен славом коју ће, сумње нема, добити. Међутим, тужно је било мислити на смртне муке кроз које се мора проћи до победе.

На жалост! судећи по страху и тузи који се огледаху у дубини очију јаднога свештеника, борба је била очајна а победа врло сумњива.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Макс Петенхофер

Крајем јануара ове године пресели се у вечност велики научник и добротвор рода људског: Макс Петенхофер. Заклопише се за навек очи које су, као ретко чије, умеле читати књигу природе; престало је куцати срце које је куцало само за добро човечанства. Минхен је изгубио у њему једног од најбољих грађана својих — свог почасног грађанина; Баварска једног од најбољих синова; наука ретког радника, а човечанство свог најбољег пријатеља и добротвора.

Петенхофер је рођен 3. декембра 1818. год. у Лихтенхајму (Доња Баварска). Родитељи су му се бавили земљорадњом, имали су више деце а били танког стања. Стога се о васпитању деце бринуо један од стричева његових, Ксавер Петенхофер, који је био дворски апотекар у Минхену, а није имао деце. Још из малена, Макс је био његов љубимац, и кад му је било осам година, стриц га узме к себи у Минхен. Ту Петенхофер сврши основну школу и гимназију а 1837. године ступи у универзитет. Још као гимназиста имао је воље за филолошке науке, али жеља његова стрица беше да се он ода природним наукама, поглавито фармацији. Две године учио је он философију и природне науке па ступи у апотеку као ученик (шегрт) код свог стрица. Ну његов стриц беше и сувише строг према њему, што он није могао издржати, већ напусти кућу свог добротвора и ода се глумовању. Глумовао је пола године, у ком се времену загледа у сестру од другог стрица, Јелену, која му обећа своју љубав само под тим условом, ако се поправи и постане озбиљан човек. Дакле, очи лепе Јелене биле су узрок да Петенхофер напусти бину и врати се своме стрицу Ксаверу који га дочека раширених руку. Поново се упише у универзитет и почне озбиљно да учи. Године 1843. положи испите за апотекара, а неколико месеци доцније буде, по одлично положеним испитима, промовиран за доктора медицине, хирургије и порођаја.

По савету пријатељâ, нарочито професора минералогије Фукса, не ода се Петенхофер одмах пракси, већ се почне приправљати за професорски позив. Под утицајем славног хемичара Либига, почела су се хемијска испитивања у то доба уводити не само у агрикултуру већ и у хистологију и патологију. Један од ученика Либигових (Шерер) почео је већ био у Вирцбургу вршити таква испитивања за клинике. К њему оде Петенхофер, пробави тамо један семестар, и један код Либига с којим се особито спријатељи.

По повратку његову у Минхен, буде предложено министарству, да се и у Минхену оснује једна лабораторија за потребна испитивања хемијска за клинику и болнице, и да се Петенхоферу да такво место, какво Шерер у Вирцбургу има. Министарство одби овај предлог и Петенхофер се мораде примити за асистента у заводу за анализе новца и за одвајање сребра и злата. У то време су повучени стари талири из саобраћај (Brabanterthaler) и завод је добијао само Ротшилдових талира из Франкурта до милион форинта годишње. Петенхофер беше срећне руке да у овим пронађе извесну количину платине, и да отклони многе тешкоће при одвајању поменутих метала. Чинило му се да му је будућност сада осигурана и ступи у брак са лепом Јеленом.

Године 1847. наступе са свим друге прилике у земљи: министарство се промени, предлог о лабораторији за клинике и болнице изађе поново на дневни ред, и Петенхофер буде упитан: да ли би се сада примио звања које му је пре неколико година у изглед стављато. Петенхоферу се беше врло тешко решити, и да не беше професора Фукса, можда би он и даље анализовао Ротшилдове талире; али под утицајем Фуксовим врати се он, на велику срећу човечанства, хемијско-медецинским радовима. Одмах буде постављен за ванредног професора на медицинском факултету у Минхену, поглавито за патолошко-хемијска испитивања, са платом од 700 форинта у злату, две мерице пшенице и седам мерица ражи.

Прва су његова предавања из диететичне хемије, из којих су се постепено развила предавања из хигијене.

Године 1850. умре његов стриц и добротвор Ксавер, и он буде постављен за представника дворске апотеке коју је он уз припомоћ свог брата дигао на угледну висину и која је дуго година служила као углед за остале апотеке.

Знајући за интимно пријатељство Петенхоферово са Либигом, пошље га краљ Макс II ка Либигу у Гисен, не би ли га наговорио да у Минхен дође, јер је хтео пошто по то да има овог „најславнијег хемичара на земљи“. Оваки су покушаји и пре али безуспешно чињени, ну сада успе Петенхофер, и Либиг се премести у Минхен године 1852. Исте године постављен је Петенхофер за редовног професора хигијене.

Године 1872. буде позван Петенхофер за редовног професора хигијене у Беч, и буде му стављен у изглед један хигијенски институт по његовој замисли. Ма да би му растанак са Минхеном врло тешко пао, ипак се — за љубав института — реши да иде. Ну тадашња влада не пусти лако свог Петенхофера, већ га упита за услове под којима би остао. „Институт ми дајте, ништа друго не тражим“ беше одговор. И кад му ово би обећано, заблагодари се он Бечлијама на понуди. Године 1878. довршен је институт — служио је дуго као углед установама ове врсте у Немачкој.

У стање покоја ступио је 1894. а 1896. године напусти и дворску апотеку.

Цела друга половина деветнајестог столећа време је разноврсног и плодног рада овог великог човека. За најкраћи преглед његових многобројних радова (144) хоће се и стручније перо и више простора, јер рећати његова дела значило би, у најмању руку, излагати принципе експерименталне хигијене, пошто нема готово ни једног поља у овој, на коме он није радио; а многа је он први почео обделавати. Радови су му ови и прибавили часно име „Творац експерименталне хигијене“, осигуравши му на тај начин највидније место за сва времена у овој науци.

Ми ћемо поменути овде само најглавније.

Испитивањем ваздуха по собама поставио је Петенхофер методу за тачну одредбу диоксида угљеникова у њему, која и данас постоји, и доказао да цвеће, које се по собама негује, чини врло малу услуту поправци ваздуха. На основи ове одредбе почео је одмах своје класичне радове о ветрењу (вентилацији). Доказао је да су зидови за ваздух порозни и указао на корист од тога за поправку ваздуха у затвореном простору. У влажним зидовима затворене су ове поре и тим спречено ветрење. Проучио је разне врсте грејања и осветљења. Сам је пронашао један гас за осветљење који се из дрвета добија (Holzgas), а доцније је правио упоређење између овог гаса и електричног осветљења, и нашао да је електрично осветљење много боље. Дао је иницијативу да се разради питање о „одредби воде у зградама и њезину значају“ и о „физици грађевинског материјала.“

Писао је о оделу и о разлици између вуненог и памучног одела у односу на влагу и ваздух. Имао је идеју о томе да топлоту у ствари одржава ваздух затворен између коже и одела, и да према томе ступањ топлоте зависи много и о начину на који је одело скројено. Ово су његови ученици доцније и доказали.

Даље, писао је и о утицају земљишта на човека. Нарочиту је пажњу обраћао на то где треба и како треба постројити гробља; и да треба поред гробља подићи сале у које ће се смештати мртваци до сахране.

Честа тровања зими дала су му повода да се и овим питањем забави. Он је тврдио, да ова тровања не долазе од гаса за осветљење, као што се држало, већ од неразумног ложења пећи, што су његови ученици и доказали. Ово је дало повода расправи питања о тровању моноксидом угљениковим.

Многи су се градови користили његовим саветима при канализацији. У овим питањима Петенхофер је стајао увек на гледишту чисто хигијенском, не обзирући се ни мало на то, што је његов пријатељ Либиг приписивао велику важност изметцима, са гледишта пољопривредног. На послетку је ово питање, као и питање: који је начин канализације бољи? остало да се решава према местним приликама.

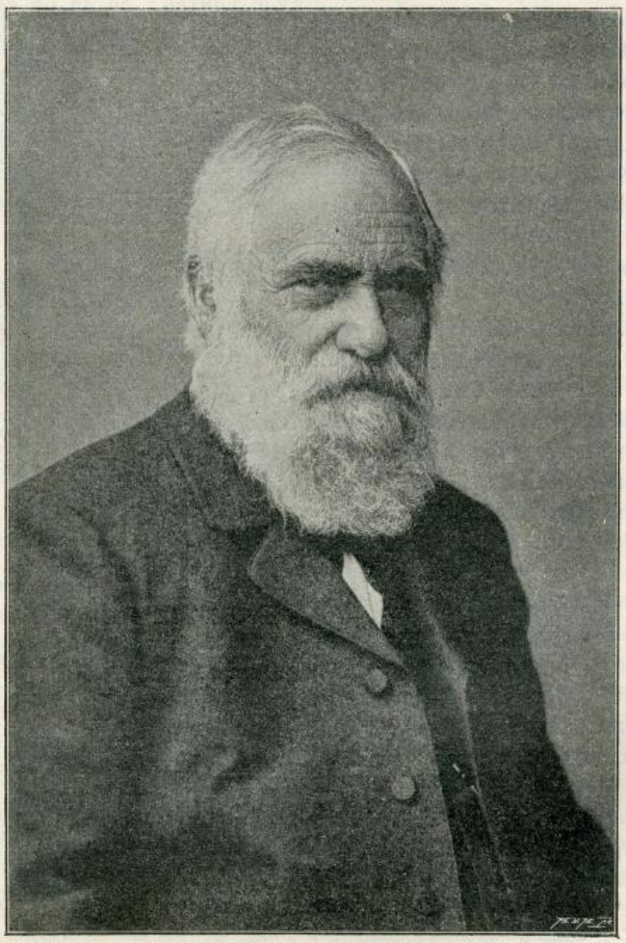

МАКС ПЕТЕНХОФЕР, НЕМАЧКИ НАУЧАР.

Канализација Минхена дала му је повода да распише награду за разраду питања о загађењу текуће воде каналима спирања. Ово су питање решила два његова ученика и нашли, да се река сама чисти. Поводом овога написао је Петенхофер расправу о томе, како речне алге воду чисте.

Да би се могао пратити начин исхране код човека и животиња, конструисао је Петенхофер велики респирациони апарат којим се тачно могао пратити низ промена хранљивих материја у организму човека и животиња. С помоћу овог апарата дошло се до важних резултата на овоме пољу.

Његов драги Минхен посећивали су чешће немили гости: колера и тифус. С тога је овоме питању Петенхофер и велику пажњу обраћао. Пре његових радова, у Минхену су тако често владале заразе, да је сматран као легло куге (Peststadt). Уклањањем кланица из вароши, водоводом и канализацијом успео је Петенхофер да од Минхена направи здраву варош. Данас су професори медицине често у неприлици, јер немају на коме да демонструју ученицима абдоминални тифус.

Још 1854. године дала му се прилика да студира колеру у Минхену. Прво је утврдио да се колера људским саобраћањем шири. Али је одмах приметио да се неједнако шири; па чак и у једној вароши, једни крајеви пате јако а други никако; даље је приметио да сва места у истој даљини од вароши не приме заразу у исто доба. Из свега овога закључио је: да извесна места имају више погодаба за примање заразе, а друга их никако немају, или тек треба да их добију. Услове за ширење није нашао ни у води за пиће ни у ваздуху, али их је нашао у земљишту Земљиште треба да буде порозно за ваздух и воду, богато органским отпадцима, а при том да садржи и извесну количину влаге. Где нема ма само једног од ових услова нема ни колере. Ну поменута три услова не беху у стању објаснити ширење заразе у свима случајевима, с тога Петенхофер пронађе и четврто: у дизању и спуштању издани (подземне воде). Доцније је ово за тифус доказано статистичким податцима, јер се нашло да тифус најжешће бесни кад вода опада, а попушта кад вода долази. Исто ово и на исти начин доказано је и за колеру у Индији.

Проналаску Роберта Коха, да колеру производи један бацил (Comma bacilus), радовао се из почетка Петенхофер, јер је и сам замишљао неђакав организам при овој болести, ну који се развија само под горе поменутим условима. Ну кад Кох и његове присталице почеше епидемију приписивати само овоме бацилусу, Петенхофер ступи у пуну опозицију и почне се борити свом снагом својом. Нарочито је био противан и томе: да се зараза пијаћом водом проноси. Да би своја тврђења и доказао, попије он 1892. године у једном кубном сантиметру воде можда милионима ових бацила. Ну како Кох причаше да и стомачне киселине убијају бациле, то Петенхофер ннеутралише своје киселине у стомаку. Околина његова беше у страху за његов живот, али овај великан, следујући великим примерима, о којима нам нам повесница прича, беше готов да и живот свој за своје уверења жртвује, говорећи: „На сваки начин, живот и здравље су велика земаљска блага али не највећа за човека; јер човек, који хоће да стоји ваше од животиње, мора бити готов да и живот и здравље жртвује за виша идеална добра.“ Ове бациле су се из почетка множиле, производећи наравно и извесне незгоде у стомаку па их је бивало све мање и мање, док их није са свим нестало. За све време Петенхофер је обављао своје свакодневне послове. Одмах после њега понови ово још један професор, са истим последицама. Па и данас се не може сигурно рећи да је тај „запета бацил“ једини узрок колери и да, према томе, радови Петенхоферови по овоме, не само да не губе од своје вредности, већ је добијају.

Од његових хемијских радова поминућемо овде његову реакцију на жуч, која и данас постоји. Даље, он је от-

крио кератинин у мокраћи; нашао средство за поправку слика рађених масним бојама; поново пронашао Плимусове боје хемантинон и авентурин, а његов рад „о правилним одстојањима еквивалентних тежина тако званих простих радикала“ може се сматрати као један од претеча периодном закону код елемената, којим је се овековечио 1869. год. наш сабрат Рус Мендељев. Судећи по срећи, коју је Петенхофер имао у проналасцима, врло је вероватно да би ми периодни закон имали и пре, да се нешто Петенхофер није одао хигијени и примењеној хемији, јер он и сам вели: да су га прилике смеле, те није могао грести путем који је имао јасно пред очима. Вазда се осећао као хемичар, што је и исказао 1899. год. кад је немачко хемијско друштво подарило своме Нестору златну медаљу са његовим ликом.

Поред радова у прози писао је и у стиховима неке хемијске сонете штампане као рукопис, и једну песму: „Дух медицине или како Бог хоће“ у Минхенској „Златној Књизи“ 1900. год.

О појединим питањима из хигијене, о којима је требало народ обавестити, држао је и јавна предавања, оставши вазда веран своме начелу „да чување здравља пре свега треба да буде удешено тако, да то човек у опште издржати може“.

Ретко је људи који су своју науку и своје идеје видели крунисане успехом као Петенхофер. На жалост, не може се рећи да је срећни научник био и срећни отац, јер од петоро деце, његово име носи данас само један његов унук, студенат медицине.

Главна је одлика Петенхофера као научника у томе „што је могао предвидети многе ствари и за њихово се извршење постарати онда, када је врло мало људи ове ствари у опште и појмити могло. Петенхофер припада оним бићима која човечанству светле на његовој мрачној стази....“ [1]

За овакве заслуге и награда је била достојна. Како сâм вели: четири су владаоца потпомагала његове замисли, а Макс II дао је 10.000 форината из приватне касе, као помоћ да се конструише респирациони апарат. Године 1883. добио је наследно племство и једини од професора имао је титулу Екселенција. Варош Минхен изабрала га је за свог почасног грађанина а 1893. год. приликом прославе његове докторске педесетогодишњице преда му представништво минхенско и златну почасну медаљу у вештачки израђеном скупоценом оквиру. Он је био један једини човек у Минхену који је био и почасни грађанин и имао почасну медаљу. Године 1888. општина Минхенска основала је „Петенхоферов Фонд“ од 10.000 марака, за награду радова из хигијене. Године 1898. преда му лекарско друштво једну сребрну плочу, на којој је израђен он као Херкулес како убија хидре, а около су грађевине у којима је он радио. Године 1899. минхенско друштво за умереност подигне чесму, на згради Академије Наука, као споменик своме почасном члану. Три пута је биран за председника Академије Наука. Био је члан разних научних друштава и у Немачкој и ван ове, и посио и туђе и домаће ордене. Мило нам је било видети, да и наша драга Србија није у овоме изостала од осталих културних држава јер му је Његово Величанство Краљ Александар I, ценећи његове заслуге за науку и човечанство, подарио приликом докторске педесетогодишњице 1893. г. Орден Св. Саве, а честитао му тадашњи председник општине господин Милован Маринковић.

Знајући да са слабљењем организма слабе и душевне моћи код човека, бојао се Петенхофер да га свест не остави, а поред тога и болести неке биле су повод да сам себи пројури тане кроз главу у 83. години својој. Па и у томе се није преварио овај паметни човек, јер је секцијом лекарском утврђено да би одиста у кратком времену утрнула светлост која је пуну половину столећа тако јасно сијала. Умро је дакле онда, кад не би више могао бити од користи него на досади ближњима.

На завршетку да поменемо: да и сам Петенхофер признаје, да он у здравственом погледу за Минхен не би могао ни издалека толико учинити да није као председника општине имао човека (Ерхарта), који је умео његове замисли и у дело приводити. И ми желимо нашем Београду људи задахнутих идејама Петенхоферовим, а са умешношћу и готовошћу Ерхартовом.[1]

[1] Бухнер, проф. хигијене у Минхену.

20

Уз наше слике

Никола Николајевић Дурново. — Доносимо лик великог и искреног пријатеља српског. Хоћемо, после његова скорашњег доласка у Београд, да га прикажемо својим читаоцима који су ових дана у свима српским листовима читали говор овог брата Руса, говор који је био прави мелем увређеном Српству, а који је Никола Николајевић држао на банкету приређеном њему у почаст. —

Никола Николајевић Дурново рођен је у Москви 1842. године у угледној племићској породици. Одлично школован и васпитан, почео је свој јавни рад 1861. године. Као државни чиновник налазио је увек времена и за јавне послове, а покрети и тежње јужнога Словенства нађоше у њему одушевљеног заступника и борца. Низ његових чланака, расправа и засебних књига о правима и тежњама Балканских народа обратио је на се пажњу не само у Русији, већ (и нарочито) у Србији, Бугарској, Румунији, Грчкој и Црној Гори. Поред руских журнала, радио је и на румунским („Indépendance Roumaine“), грчким („Κλιο“, „Κωνσταντινοπόλις“ . . .) и српским („Законитост“). — Од 1879.—1886. уређивао је лист *Востокъ* који се нарочито бавио о питањима Балканских народа. Од засебних његових књига нарочито поменућемо: *Државе и народи Балканског полуострва, њихова прошлост, садашњост и будућност и бугарске неправде* (Преведена на српски, немачки и румунски језик); *Имају ли Бугари историских права на Маћедонију, Тракију и Стару Србију?* (Преведена на српски и грчки језик); *Бугарска пропаганда у Маћедонији и Маћедонско Питање* (Преведена на српски језик).

По иницијативи Николе Николајевића послала је руска влада год. 1876. ђенерала Черњајева у Србију; а у то доба скупио је за српско-црногорске рањенике преко 120.000 дин. добровољних прилога. Он је биои први покретач за оснивање Српског Подворја у Москви, за шта је и одликован орденом Св. Саве II степена, поред Таковског Крста II ст. — Пре неколико дана Њ. В. Краљ Александар I одликовао је Г. Н. Н. Дурнова орденом Св. Саве I степена за велику и искрену љубав за одушевљени и неуморни рад о правима српског народа. —

На друму (сликао Р. Брант). — Козаци и њихов живот најмилији су предмети Брантове кичице. Ретки су његови производи који излазе из тога круга. Ако то и буде, ипак се опажа све оно што је карактеристично у пејзажу његових слика из козачког живота. Таква је и ова његова слика *На друму*. И ако не представља ништа необично, ипак је тако карактеристична, да се гледалац пред њом угодно осећа, гледајући у њој сличне успомене из својих путовања. —

Тврђава у Подгорици. — Слика представља горњи део града. Тврђава је пре обухватала и доњи део града, али је из разних потреба порушена, те је остало свега оволико колико се на слици види. —

Коло *(сликао У. Предић)*. — Занимљиво је упоредити ово коло Бачванско са колом у Србији, чију смо слику донели у прошлом броју. Упоређујући их видеће се и заједничке особине и по неке разлике српскога народа из две покрајине. —

Поглед на Соко-Бању. Северно од Алексинца, под планином Озреном, извире лековита вода позната под именом Алексиначка Бања или Соко-Бања (по развалинама града Сокола). Доносећи у овај мах слику Соко-Бање и околине, ускоро ћемо донети и нарочити чланак о овој веома лековитој бањи. —

Манастир Савина. — На лепом Јадрану, уза сами Хецег-Нови, окружена бујним зеленилом, находи се ова красна српска задужбина. Искрени дочек браства манастире Савине, угледан ред и чистота у њему најпријатније утичу на посетиоце;

[1] Наводи су узети из: Jubiläums Ausgabe 1850—1900. Max v. Pettenhofer als Chemiker. Berlin 1900 Deutsche Fiertetljahresschrift für öfentl. Gesundheitspflege 1893. из чланка који је написао Professor Dr. K. B. Lehmann.

а кад још кажемо, да многи болесници имају захвалити овој задужбини што своје нарушено здравље поправише и окрепише, онда се још јаче истиче значај манастира Савине. —

Михајило Хаџи-Стојиљковић, прота Кумановски. Већ се навршује пола века како овај угледни српски свештеник служи Господу и народу свом. Ретка је таква прослава и у срећнијим народним приликама а у Маћедонији она је, по готову, јединствена. — Рођен је 1834. год. у кући кујунџије Хаџи-Стојилка; основне школе учио је у Куманову, а по том ступио у радњу оца свог. Оженив се Недом, ћерком Иконома Димитрија (онда нај угледнијег свештеника у Куманову), почне се спремати у свога таста за свештенички позив, у који брзо и ступи, истакнув се као најбољи Кумановски свештеник. — Како грчка патријаршија, ни преко грчких етнографских граница, није радо гледала Србе свештенике, окоми се и на поп-Михајила. Баш се у то доба јави бугарска егзархија која лако (јер не беше самосталне српске цркве) задоби и поп-Михајила. Требало је свега неколико месеци да Михајило добро умотри рад и тежње бугарске егзархије, те се поново врати Патријаршији развив од тада најживљи рад за добро српског народа.

Од 1882. године, као Србин највећега утицаја, постаде прота-Михајило стожер српски. Какав је Србин прота-Михајило, сведоче многе муке и невоље његове што их је отрпео у борби за српско име и права народна, а нарочито сведочи његова сталност у тешким часовима када је трпео неправде и од нас Срба. Одбио је тада пуно ласкави позив бугарске егзархије да ступи у њезино коло, са месечном платом од 300 динара. —

Што Срби имају леп број народних школа у Кумановском крају, заслуга је овог угледног и заслужног Србина. Увек вредан и чуваран, стекао је прота-Михајило и лепо имање, те га рачунају за најбогатијег Кумановца. Прота је богат и породом својим: има три сина и три кћери, све удомљено и угледно. Два су му сина српски свештеници а трећи је трговац.

Таквом Србину и трудбенику нека Бог подари још пуно и пуно година, јер ће их све посветити прослављању имена Божјег и служби народу српском.

Сеоска кућа у Равњу (сликао Ст. Тителбах). — Кућа, чију слику доносимо, сграђена је пре 50 година и може се сматрати као тип српске куће у Мачви. Као што се види из нацртане основе, у кући је: трем, соба за госте, кујна (кућа) и соба за становање која је у вези са кујном. У свакој је соби по једна земљана пећ, а у кујни огњиште и долап за оставу јела. У свој кући под је од земље. Собе и трем имају таваницу, а кујна је тако отворена, да се дим спроводи из пећи и огњишта кроз кров и излази кроз заједнички димњак. Лествицама из кујне улази се у таван где се суше или чувају разне намирнице. Материјал је черпић и дрво, а зидови су изведени бондрук-конструкцијом. Кров је од шиндре, због чега је нагиб стрм, што утиче на висину крова. —

Манастир Каленић. «На запад од Јагодине, под планинама које деле Левач од Груже, находи се ова богомоља коју је зидао Деспот Стеван Лазаревић. Каленић се не може мерити ни лепотом својих форама, нити скупоценошћу свога камена с другим задужбинама српским. Али, находећи се у врху Левча, «гњезда хајдучкога», а заклоњен од Груже непролазним врлетима и планинама, он је, у много прилика, био уточиште драгоценим осећањима, мислима и успоменама минулога живота српскога. — У овом манастиру почивале су мошти светог краља Првовенчаног од 28. децембра 1815. (када су пренете из Срема) до 20. августа 1839. када су однете у Студеницу» (Кнежевина Србија, 183).

Манастир Св. Петке у Сићевачкој Клисури. — У живописној и романтичној Сићевачкој Клисури подигнут је претпрошле године овај храм и предат браству у управу. *Св. Петку* озидали су *српски технички војници* по плану капетана инж. Г. Жив. Дамјановића. Иконостас је исписао Г. М. Марковић, акад. сликар и наставник у Гимназији Краља Милана I. —

Макс Петенхофер, *немачки научар.* — Види о њему чланак у овом броју. —

ХРОНИКА

КЊИЖЕВНОСТ.

Православна Далмација. Историјски преглед. Написао епископ *Др. Никанор Милаш.* Нови Сад, издавачка књижарница А. Пајевића, 1901. — В. 8°, стр. 603.

Ретко је где таква нетрпљивост према православној вери као што је у Далмацији. Сматрајући православне као Далмацији силом наметнуте, наша браћа католици још 1059. год. о Сплетском Сабору прогласише Св. Методија за јеретика, а његове следбенике за схизматике. И ако је време, доцније удружено са државним законима, лечило мало по мало овакво убитачно разумевање друштвеног морала, ипак је још далеко од оног идеалног начела «Брат је мио које вере био».

Несумњиво је да се неправде наносе највише из незнања. Тако је и са православном црквом у Далмацији. Учење Задарског арцибискупа Змајевића (XVIII век), скроз погрешно и некритично: *да су Срби православни дошли у Далмацију XVI века* («Огледало истине»), постало је учење свих доданашњих католичких теолога. А када је овакво учење продрло и у пук, нетрпљивост је постала скоро догматична.

Г. епископ Др. Милаш доказао је овим својим делом, да је православна црква била једина у Далмацији до друге половине IX века, када је ступила у борбу са романизмом, што је силом државне власти поче гонити све до времена Св. Саве, када православље у Далмацији доби нове снаге да се бори са братском интолеранцијом све до данашњега дана.

Научарска савесност Г. епископа Др. Милаша, цитовање разноврсних, нарочито *католичких* извора, дају нарочити значај овоме монументалном делу које препоручујемо свима истражиоцима историјских истина, а нарочито интелигенцији браће католика, јер ће, проучив овај рад, опрати душу своју од неправде према браћи рођеној и постати спремнији за проповед идеалнога начела «Брат је мио које вере био».

С.

---

† *Љуб. Н. Симић:* **Песме.** Издање уредништва *Градине.* Ниш, штампарија Ђорђа Мунца, 1901. 8-на, стр. 143.

И опет књига *саломљених нада!*

Прочитао сам је с краја на крај, осећао сам како са сваком новом страном расте и буја леп и красан таленат, али тек што осетих већ израђеног и несумњивог песника, а са последњом песмом *Јутро* наступи ноћ, мрачна и вечита, у његову стварању...

О, ја разумех живот... У чаши отров је био
Што тако опија силно. А сласт и срећа где је?
Ја се обрнух натраг, где 'но сам слатко снио,
Ал' видех само Самрт како се накосно смеје!...

Ево квинт-есенције његова живота или, што је једно и исто, његових песама.

Безбрижно детињство у имућној кући, брижно дечаштво у пукој сиротињи која снађе родитељски му дом, клица а доцније и јек грозне сушице, осећање неправде у друштву... пратиоци су његова кратког, сувише кратког живота. Ступив у 21. годину ступио је тада кроз гробни мрак и у други, нама још незнани свет!

Штета, одиста штета! Несрећан песник што са неиспеваним срцем под земљу оде, а тужни ми што смо осуђени да тако светле и миле наде пре њихова остварења у гроб спуштамо.

Добавите књигу ових песама. Сузе туге ваше биће мелем Српској Књизи која ево и опет жали, а новац за ту књигу употребиће се за гробно обележје песнику и помоћ његовим несрећним родитељима.

Minor.

Изнад наше моћи, *драма у два чина од Бјернстјерна Бјернсона.* — Можда се ни о једном позоришном комаду, по дубоком успеху у Берлину, Штутгарту, Лајпцигу и у најновије доба у Дрезди, није више говорило у овогодишњој позоришној сезони као о Бјернсоновој драми у два чина *Изнад наше моћи.*

И сам чедо «земље поларног сунца» у које је нервозно расположење њених синова тако обилато, чијој литератури, млађој као и старијој, ни грдно, ни безгранично, ни неочекивано није страно, предао се и Бјернсон чудноватом утицају мистике, покушавајући тако да реши извесна питања човечјег загонетног и непојмљивог бића. И идући за смелим и сигурним психолошким потезима, посматрајући фину вештину, којом песник потпуно по својој вољи влада, како се из ниске себичности од једном, силно и смело, бујицом најснажнијих речи издиже у највише сфере, онда збиља не може ни најравнодушнији посматрач а да не искаже своје чуђење о чудноватој драми.

Клара Санг, жена свештеника Санга, познаје корен чуда што их вера ствара, о којима трезвена Американка Хана чудећи се и сумњајући чује. Правац овај, који кипти вером у чудеса, простире се сваког дана све више у овој земљи севера. По изгледу хладни и рачунски Ибзен, пун је вере и наде у чуда: он жуди за чудноватим људима. Нора верује у чудо, Ирена и Рибек траже га у леду и снегу високих брда, Хилда очекује од зидара Солнега нешто надчовечанско. А то исто наћи ћете и у Стриндберга, Киланда и других, млађих и старијих.

На земљишту таквог осећања никао је и Бјернсонов свештеник Санг, јунак горње драме; и песнику је пошло потпуно за руком, да нам покаже чуда његове вере као нешто природно, као нешто што бежи из граница наше моћи. У крви свију нас лежи жудња за чудом. Натприродна снага свештеника Санга лежи у дубокој вери према свемоћноме, и у срдачности молбе онога који се заједно с њим Богу моли. И тако хроми проходише, а они који беху блиски, врло блиски смрти, оживеше. Али један случај остао је и даље да се свему противи: свештеник је у својој кући немоћан. Његова жена лежи у кући годинама болесна а недељама сна нема. Дошло красно пролећно јутро, које свештеника духом још неклонулог, јачим поверењем испуњава; он жури постељи болесне жене да се овде са својом децом Богу помоли. Али деца, Илија и Рахел, видећи идеално религиозног човека у своме оцу, с којим се ни један други не може упоредити, смело и брзо исповедају му, баш у томе тренутку, да су веру своју изгубили. Свештеника то не смућава, но у својој побожности, у свему томе гледа прст одозгоре: велико дело треба он сам да изврши — сам, јер ни болесница неће да се с њим Богу моли. Она не дели веру свога супруга, она само верује, да је њему и немогуће могуће. С блиског звоника чују се звона: свештеник се моли сам у цркви. Брдо, које се због пролећних киша подронило, грмећи сурвава се; стење и камење руши се око цркве, али не пада на њу већ мимо њу, а усред свега тога наилази сан на Клару. «Она са свим мирно спава».

Може ли свештеник Санг чуда да чини? Може ли он снагом своје душе, што тако силно верује, да спасе ону којој је завршетак дат? — Празноверни верују, хиљадама потрчали су да буду сведоци овог чуда. И све још стоји: још се Санг Богу моли. И као год у кући Санговој, тако се и међу свештеницима рађа сумња; они се брижно и плашљиво саветују у кући Санговој. Овде је дошао њихов друг Брат да својом силном беседом разбије и последњу сумњу; овај дан решава његову судбу, он је најзад нашао оно за чим је тако силно жудео, због чега је по толиким земљама лутао. «Религија није више један једини идеал људи. Треба ли да им буде највиши, то показује она! Може се живети и умрети за све оно што људи љубе — за отаџбину, породицу, за своја уверења. Али пошто је ово нешто највише што егзистује у оквиру унутрашњости човечјег бића — а ти треба поглед да управиш на још нешто више, — куда? Напоље изван ове границе! Покажи им чудо!» И чудо се појављује, њему као и свима осталима. Заспала је устала са своје постеље, приближава се и жури своме супругу који из цркве долази и пада мртва у његов загрљај. А Санг јој следује: и он умре. — «Али тако није мишљено — или? — или?» «Он умре од тога.»

Има ли ико одговара на последње питање Сангово? Је ли немогућност чуда доказана бар у толико колико се од човечје руке може захтевати. Песник и сам радо, можда и сувише радо, посматра чудо, али он не верује у њ, он зна да је оно измишљено. И отуда нарочите противности, супротности које песник тако лепо уме да изравна. Разум не може чудо да покаже, а и поглед може да превари. Где разум престаје, што њему остаје неосветљено, долази вера да све то у свој оквир прими. Она, као морална сила, обухвата чудо и силно га у свом обиму држи. Је ли сан Кларин био чудо, зар он не може да буде и смрт? Тиме хоћу рећи, да би песникову збиљу рђаво разумели, ако ствар замислимо, да је он веру у чудо, само чудо, као врсту лудила хтео представити и ништа даље. Али је вероватно, да је он тиме, пун уверења, хтео дати израза, да религија (а он је обухвата у најширем конфесионалном смислу) има ближе етичке задатке него дела с оне стране силе, изнад наше моћи. И песнику као и сваком дубоком мислиоцу није прикривено, да не само *необично* но и *обично* јесте једно чудо, јер он иза закона још нешто види: а то испитати — човеку је ускраћено.

Не гледајући на садржину мисли, која нам загонетна питања тако живо представља, не остављајући ни један делић осећања на миру, рекао бих још коју о подели саме драме у два чина. Рекло би се, нас упознавање са главним јунаком кроз уста Кларина и Ханина не стоји у склопу са иначе простом радњом, али нас баш то и упознаје са самом радњом. Недостатак у томе, што се главна лица доцније потпуно губе из видокруга и тек се јављају у последњем тренутку, ишчезава пред оном огромном енергијом којом песник проблеме човечанства претвара у проблеме индивидуа, њих нарочито оживљава, даје им специјалну боју. И како је све то живо изведено, све дивно изражено и оживљено! И поред свију конфликата, који овде онде избију, дејство продире све даље пењући се до најдаље границе, те поред свију противности, неће имати никад ничег снажнијег ни дубљег. И баш разговор његове жене са Ханом не доноси ничега што би водило разочарању, јер из даљег рада видимо да Клара није о њему много казала. А признање његове деце налази га на висини најнежније благости, он чува моћ своје вере и ми се збиља смемо надати да је њему дата моћ *изнад наше моћи.*

У другом чину види се извесан декрешчендо, али само с тога да би жељама, које је у нама пробудио, морао испуњење ускратити. Оно је потпуно вештачки изведено и служи као средство одуговлачења и привремене малаксалости, таман сагласно са расположењем оних који сумњају. На послетку, он је ту да изнесе снажно јачање које Брат изводи. Целокупним склопом, уверљивом беседом, обртом оних што сумњају — други чин једва да изостаје иза првог, те је утисак целога комада изванредан, необичан, да се и о театралним средствима његовим не сме водити рачуна, но само можемо желети да се други део драме што скорије прикаже.

Дрезда. **Милош П. Ћирковић.**

* Српска Дубровачка Штампарија почела је издавати у појединим свесцима *Anekdote* пок. Дум-Ивана Стојановића. Први свезак већ је готов и продаје се по 30 пара (поштом 40).

* Вдадимир Мичатек, словачки учитељ у Кисачу (Бачка), превео је на словачки језик свима нама драгу књигу Љ. Ненадовића *«О Црногорцима.»* Лепо издање овог превода украшено је и сликама, а може се добити за 2 круне у књижари А. Гаштарика (Турчански Св. Мартин).

* На састанку пред овогодишњим школским одмором предавао је Г. Коста Марић, председник срп. акад. друштва «Шумадије» у Прагу, *О српским школама у Босни и Херцеговини.* Предавање су саслушали неколики угледни чешки књижевници и многобројни словенски студенти.

* Г. Стеван Бешевић Петров (Загреб, Петриньска ул., 46.) отворио је претплатнички упис на свој сатирички спев *Васкрсеније Краљевића Марка.* Спев одговара националном духу и карактеру српског народа. Књига ће обухватити најмање 10 шт. табака, а цена је 1 круна. Претплата се прима најдаље до 10. јула ове године. Скупљачима се даје свака десета књига или њена вредност у новцу.

* Г. Шарл Лоазо, француски публициста и искрени пријатељ српскога народа, одштампао је из овогодишњег мајског свеска журнала «Revue de Paris» своју радњу *Les chemins de fer du Balkan occidental.* У 24. броју «Dubrovnika» штампан је извод овога рада.

* 10., 15. и 17. о. м. читала су у дворници Велике Школе предавања Г. проф. Ђ. Станојевића *О електричној индустрији у Србији.*

* Управа Српске Књижевне Задруге примила је, као легат † Госпође Ангелине Марићке, 2000 динара на име фонда за спомен њезина сина † Милана Марића правника.

* У току 1900. године имала је Српска Књижевна Задруга 7560 чланова. Према 1899. године било је више 346 чланова.

* За XI и доцнија кола Српске Књижевне Задруге спремају се ова дела: превод *Оландије* Е. де Амичиса, *Мртвих душа* Н. В. Гоголя и *Набоба* А. Додета, *Антологија српске лирике од И. Ђорђића до Бранка Радичевића* под уредништвом проф. Тихомира Остојића, *Песме Војислава Илића, Епске песме, драмати и приповетке Ђ. Јакшића, Приповетке С. Матавуља, Приповетке Светолика Ранковића, Светле слике* Драгутина Ј. Илића, *Збирка чланака Св. Вуловића из историје српске књижевности, Речник необичних речи у писаца «Славено-српскога» времена* и *Историја српскога народа* од Љ. Ковачевића и Љ. Јовановића. —

* Из *Просветнога Гласника* засебно је оштампано: *Естетичко васпитање,* расправа Др. Душана Рајичића, и *Pipo Spano,* прилог српској историји од Ст. Станојевића.

* Српска Краљевска Академија примила је за своја издања ове научне радове: *Анализе минералних вода у Србији,* од Др. М. Николића и Др. А. Зеге; *Прилог за историју српског устанка,* од академика Ч. Мијатовића; *Прилошци историје словенских језика,* од Ал. Белића.

* *Slovenka,* glasilo slovenskega ženstva (уређује Иванка Анижић — Клеменчић), доноси врло често чланке и белешке из српског културног живота. Са задовољством констатујемо да из сваке врсте таквих чланака и бележака веје искрена, управо сестринска љубав према српском народу. Али је *Slovenka* пошла и корак даље. С времена на време у њеним ступцима налазимо по какву песму или реферат *ћирилицом* штампан, као несумњиви доказ племенитих тежња и најлепших жеља о братској слози. За такву пажњу одуживала би се и *Нова Искра* веома радо браћи Словенцима, јер поред сталног сарадништва уваженог проф. Рајка Перушека, доносила би и радове других словенских књижевника. —

* *Jug,* месечни словенски часопис (Беч, уредник Нико Зупанић), доноси у овогодишњем 6. свеску чланак *Словенски Балкан.* Узрок је овом чланку *Милетићево Вече* што га приредише Срби у Бечу. Велики одзив хрватске и словенске омладине при прослављању имена великог покојника, одлични говори Срба Лазара Димитријевића и Радивоја Раденковића, одушевише писца овога чланка да предложи, као први озбиљни корак југословенског зближавања, оснивање *Академског Југословенског Друштва у Бечу.* У заједницу би ступили Срби, Хрвати, Словенци и Бугари. Такав би, вели писац, требало да буде почетак југословенског културног јединства, од ког после неће бити далеко до остварења песничког узвика Симона Јенка: *«Од Трста до Цариграда!»*

Српска Краљевска Академија: **Споменик** XXXV. *Први разред.* 5. Садржај: *1. Површине речних сливова и дужине река Краљевине Србије;* израђено у Геогр. Заводу Велике Школе. 2. *Прилог флори маховина у* Србији; од Миливоја Симића; 3. *Прилог познавању маховина у Србији;* од Жив. Ј. Јуришића; 4. *Фориминифери из друго-медитеранских слојева у Србији;* палеонтолошка студија од П. С. Павловића; 5. *Прилог флори гљива Краљевине Србије;* од Николе Ранојевића; 6. *Хемијско испитивање минералних вода у Краљевини Србији;* од д-ра Марка Лека. — Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901. В. 4⁰, 157. Цена 2 дин.

Српска Краљевска Академија: **Споменик** XXXVIII. *Први разред* 34. Садржај: *Српски уметници у италијанским мислима XVII. столећа;* приноћује В. Богишић; 2. *Антички споменици у Србији;* од Н. Вулића и Ант. фон Премерштајна; 3. *Прилози расправи «Односаји Пећских патријарха с Русијом у XVII. веку» у Гласу LVIII* и LX; од Стевана Димитријевића; 4. *Лечавински цароставник;* приказао Никанор Ружичић; 5. *Стари Студенички зборник;* описао га Вид Вулетић Вукасовић; 6. *Повеља патријарха Мојсеја, дана рашком митрополиту Арсенију Јовановићу;* саопштио Илларион Руварац; 7. *Један српски родослов нове редакције;* саопштио Ат. Пејановић; 8. *Стари српски рукописи у књижницима Југословенске академије у Загребу;* приказао их епископ Никанор Ружичић. — Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1900. — 4⁰, стр. 147. Цена 2 динара.

Хигијена дечјег узраста. По проф. Н. С. Корсакову. С руског прерадио *Др. Милутин Р. Живковић,* срески лекар. — Београд, Штампарије Мате Јовановића, 1901. — 8⁰, стр. 114. Цена 1.20 дин.

Вој. Ј. Илић: **Туђински бисер.** Препеви Пушкина, Љермонтова, Шилера, Уланда, Хајне-а, Ламартина и других. Београд. Штампарија Драг. Миросављевића, 1901. 8⁰, стр. 30. Цена 40 п. дин.

Ко је Ђемо Брђанин. Прилог испитивању историјских трагова у народним песмама, од *Јов. Н. Томића.* Оштампано из «Карађића», Београд, Штампарија Мате Јовановића, 1901. — 8⁰, стр. 21. Цена?

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Овим бројем завршена је и друга четврт овогодишње *Нове Искре.* Улазећи у трећу четврт обраћамо се свима оним претплатницима, који нам ни до сада не послаше дужну претплату, да то *одмах* учине, како им не би лист обустављали а наплату дуга јавно тражили. Сваки који лист прима, зна и своје дужности. Нама неће бити зазорно да дужнике *Нове Искре* и јавно опоменемо. —

Претплатнике из Шапца молимо да претплату полажу *Г. Владимиру Д. Илићу,* адвокату; из Крагујевца *Г. Ст. Нешићу,* проф. (а прошлогодишњу претплату *Г. Северу Милутиновићу);* из Ниша *Г. Милану Костићу,* проф.; из Пожар. *Г. Михаилу Душманићу,* апотекару; из Ужица *Г. Д-р Алекси Стојковићу;* из Алексинца *Г. Влади Стојановићу,* профес.; из Ваљева *Г. Милошу Терзићу,* ђакону; из Крушевца *Г. Ђ. Будимовићу,* књижару; из Краљева *Г. Јеврему Златићу,* трговцу; из Соко-Бање *Г. Вл. Магдићу,* порезнику; из Жагубице *Г. Петру Крстићу,* порезнику; из осталих места, нека нам се претплата шаље поштанским упутницама.

Власништво Нове Искре

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић* Краљевско-Српска Државна Штампарија

Број 7. Београд, јула 1901. године Година III.

Нова Искра

Нигде спаса

Радоје М. Домановић

Слушати предавање из латинске синтаксе и ошишати се на летњој врућини, нарочито код невешта берберина, то ми беху најдосаднији часови, јер никад ми живот није изгледао са мање смисла, глупљи, него у тим приликама. Никад не бих могао одлучити, шта је теже од тог двога. Замислите само летњи врео дан, кад се од жеге чисто и свест помути, пред очима трепери ваздух, тело малакше, отроми се, човек се једва креће од досаде и сад рецимо у таквом стању клонете на берберску столицу. Берберин вас умота чаршавом и ви морате да се укочите као какав римски сенатор. Чаршав берберин зањушка око врата и онда настане страховита процедура. Зној цури низ лице, хоће у очи, муве безобразно салећу и падају час на нос час на лице, час око уста, а вама руке под чаршавом, па само тек можете мрдати лицем, скупљати нос, увијати устима. По лицу опет, улепљеном од зноја, падају ситне длачице испод маказа, па се лепе, падају преко очију, па чак и у уста и тад настаје очајно пљуцкање. Уза све те муке берберин вас мува тамо амо и обрће вам главу као какву ствар, шкљоца око ушију маказама без икаква разлога и с времена на време тупе маказе очупају по који прамичак косе; ви скрнете ваздух у себе, увијете се од бола, а берберин вас утеши: „Ништа то није, ништа молим вас!“ и окупи енергичније шкљоцати маказама, мислећи ваљда да вам том музиком забашури бол. Како се у тако очајном положају очекује с нестрпљењем оно спасоносно берберино: „Наздравље, господине!“ Скине вам чаршав и осетите како вам се разведри пред очима, осетите блаженство, неисказану радост, као кад вам на пречац престане јака зубобоља.

Тако се исто у очајању очекује звук школског звона, које вас од једном избавља оних несносних апсолутних аблатива и читаве поплаве нункова, квидова, квид квида и нунк нунка. И фамулуз који звони (њега сам увек сматрао за неко анђелско биће) једним покретом руке, звоно једним звуком, звуком небеским растера све те досаде. О како ми се тај слатки звук упио у душу да га никад не могу заборавити.

Таман наставник вели:

— Такође је *згодно* употребити овде nec nec. Хајде покушајте ви!

И онда покушавате, знојите се, брујн по глави сто чуда, а никако вам не иде у главу израз *згодно,* или још кад наставник вели *интересантно.* Таман муке ваше достигну врхунац, а тек зазвони звоно, својим небеским, спасоносним звуком.

*

Али се у животу, доцније, годинама, тек кад сам почео писати и штампати своје радове по листовима почеше појављивати и досадније ствари, осетих теже муке.

Да вас не мучим много, јер знам шта је мука, причаћу вам нешто што ми се догодило пре непуну годину дана.

Било је лети. Дан пријатан, свеж, а ја посвршавао послове, који могу узнемирити дух и нагнати човека да мисли, као што су менична отплата и томе слично, па се по подне раскомотио, лешкарим са запаљеном цигаром, срчем лежећи каву и осећам се тако задовољан, што ме никаква мисао не узнемирава, како је то само Србину дато.

А и шта би ме могло узнемирити. Најдосаднијем уреднику дао сам свој рад и тога дана сам ручао слатко, попио чашу две вина, класу сам скоро био добио, срчем каву, пушим дуван, регулисао сам менницу, превртем се задовољно час на једну, час на другу

ЈОАКИМ III, ВАСЕЉЕНСКИ ПАТРИЈАРХ

страну; не мислим, обузима ме пријатно осећање сна, а закон ми не забрањује, да слатко заспим мирним, блаженим сном, и ја таман хтедох да употребим ту своју грађанску слободу и право, као што би сваки савестан грађанин учинио, док тек чукну неко на врата од моје собе.

— До ђавола! промрмљам јетко и моје слатко задовољство прште као пена.

Чукање се понови.

— Напред! викнем осорљиво.

На вратима се појави човек с осмехом на лицу и љубазно ме поздрави, док сам се ја осећао како сам у стању да му скочим за очи. То беше уредник једног пољопривредног листа.

— Ја сам дошао до вас с једном молбом. Нећете ме, надам се, одбити.

— О, молим вас, како бисте још посумњали! рекох тако, ваљда по урођеној српској доброти и покушам да мало ублажим кисео израз лица.

— Рад сам да донесем у листу један ваш чланак о гајењу винове лозе.

Радо бих се одазвао, господине, вашој жељи, али верујте да те ствари не разумем ни мало.

— Како не разумете. Можете ви то. Популарно нешто како треба што више гајити лозу и какве користи има земља од тога. Ето, молим вас, ја напишем сваког броја по неколико, а ја сам учио некад филологију.

Бранио сам се на све могуће начине, али уредник је упорно доказивао, како сам ја уобразио да не разумем те ствари и најзад, да их чак не треба ни разумевати, па ипак се може леп чланак написати.

На крају крајева морао сам обећати да за десетак дана спремим чланак.

Оде он и моје се пријатно расположење поквари. Отуд, одовуд тек мени на уму винова лоза.

У том опет куцну на вратима.

— Напред!

На вратима се појави повисок, блед, изнурен човек у извештаном оделу.

— Добар дан.

— Добар дан, господине!

— Ја се зовем Милан Милановић.

— Мило ми је (и ја рекох своје име).

— Дошао сам к вама због једне важне ствари.

— Молим.

— Ја сам науман, господине, да покренем један лист за сточарство . . .

— То вам је дивна идеја.

— Мени би необично мило било да и ви уђете у ред мојих сарадника.

— Мени би то чинило необичну част, почех, али ја се, господине, у сточарству не разумем.

— Знам, али ипак бисте могли!.. Ви сте за Бога школован човек.

Бранио сам се, отимао, али онај не иде, док му не рекох, да ћу гледати, да напишем штогод популарно о гајењу ждребади.

Таман сам мислио да сам се курталисао напасти, кад тек опет неко куцну на врата.

— Напред! — продерем се осорљивије но икад.

На вратима се појави уредник једног патриотског листа. —

— Ја сам дошао до вас с једном скромном молбом — рече он љубазно, са смешкањем — и надам се, да ме нећете одбити.

— Све што могу учинићу.

— Мени треба једна кратка, патриотска песмица, или причица, како хоћете. Не бих вам досађивао, али су ми сарадници заузети разним научним чланцима, а и ја морам спремити један некролог, па се сетих на вас.

— Али ја не пишем песме, господине, како ћу сад почети песме писати.

— Ништа лакше. Седнете па напишете. Најбоље је епску неку, патриотску, или причу, још боље.

Није ми помагало никакво правдање ни извињавање и ја побеђен рекох:

— Најзад и да вам учиним, али сам верујте заузет многим пословима.

— Не, не, ви ћете општој ствари морати жртвовати један тренутак вашег времена. Ја ћу дакле доћи у четвртак, биће тако слободан.

— Данас је већ уторак, опоменух га.

— Па да, кратку неку стварчицу, рече уредник и погледа ме тако љубазно, чудно, да се ја осетих као хипнотисан. Пред очима ми се почеше страховито комешати догађаји оживелих успомена, без реда, без везе, а ја очајно јурим по том хаосу и осећам како морам, ни мање, ни више, већ морам, још у том тренутку, да нађем идеје за причицу.

Не могадох ништа више проговорити. Уредник се учтиво поздрави и оде, изразивши наду да ће рад бити готов.

Легнем опет очајно, затворим очи и покушам да што друго мислим. Аја, што више гоним од себе мисли о патриотској причи, а оне све јаче навађују. Пред очима ми само неки ханџари, копља, пушке, јури и врти се безброј лица, укрштају се неки страховити догађаји, страшне битке, падају главе, лепршају се заставе, букте запаљени кровови, скачу јунаци у шанчеве.

Осетим како ми чисто свест помрчала. Дигнем се, те се умијем. Не помаже. Сваки предмет, све што погледам, као да ме гони да тражим идеју патриотске приче.

Седнем за сто, засучем рукаве, расклоним све са стола, метем главу међу руке, затворим очи и станем размишљати о чему да пишем. Потрудим се да баш сад нарочито о томе мислим. Кад од једном, мало по мало, разбегоше се све малопређашње мисли, сви догађаји, лица, све, све, ама као по каквој команди. Што више мислим, а те патриотске мисли све даље од мене, а место тога почеше ми излазити пред очи све сами неки славујчићи, цвеће, поточићи, месечна ноћ, лепе женске главе.

— Ите до врага! викнем љутито и скочим са столице.

— Та шта морам, ко ме може нагнати да пишем?! помислим и решен да не пишем ништа, изиђем на улицу.

Шетам, а оно сад тек почеше се опет скупљати у памети сећања на све могуће патриотске догађаје и прилике, које сам икад видео и за које сам у свету чуо и читао, али то тако страховито збркано, несређено јури и ври пред очима, тако брзо и силно да ни један једини облик не могу јасно да уочим. Брже је то од свега, а ја осећам да се морам оријентисати у тој збрци, да морам ухватити из тога ма једну чисту мисао.

Све ми услед тога, постане досадно, осећам се тешко, осећам јаку главобољу и чак ми у ушима брује као звека мачева и ханџара, пуцањ пушака, топова, шкргут зуба, трубе, јаук рањеника.

Одем у друштво да се разгалим. Ништа не помаже. Све јаче осећам своје муке. Ништа ми се не пије, не једе, не могу да разговарам. Осећам како ми узјашила за

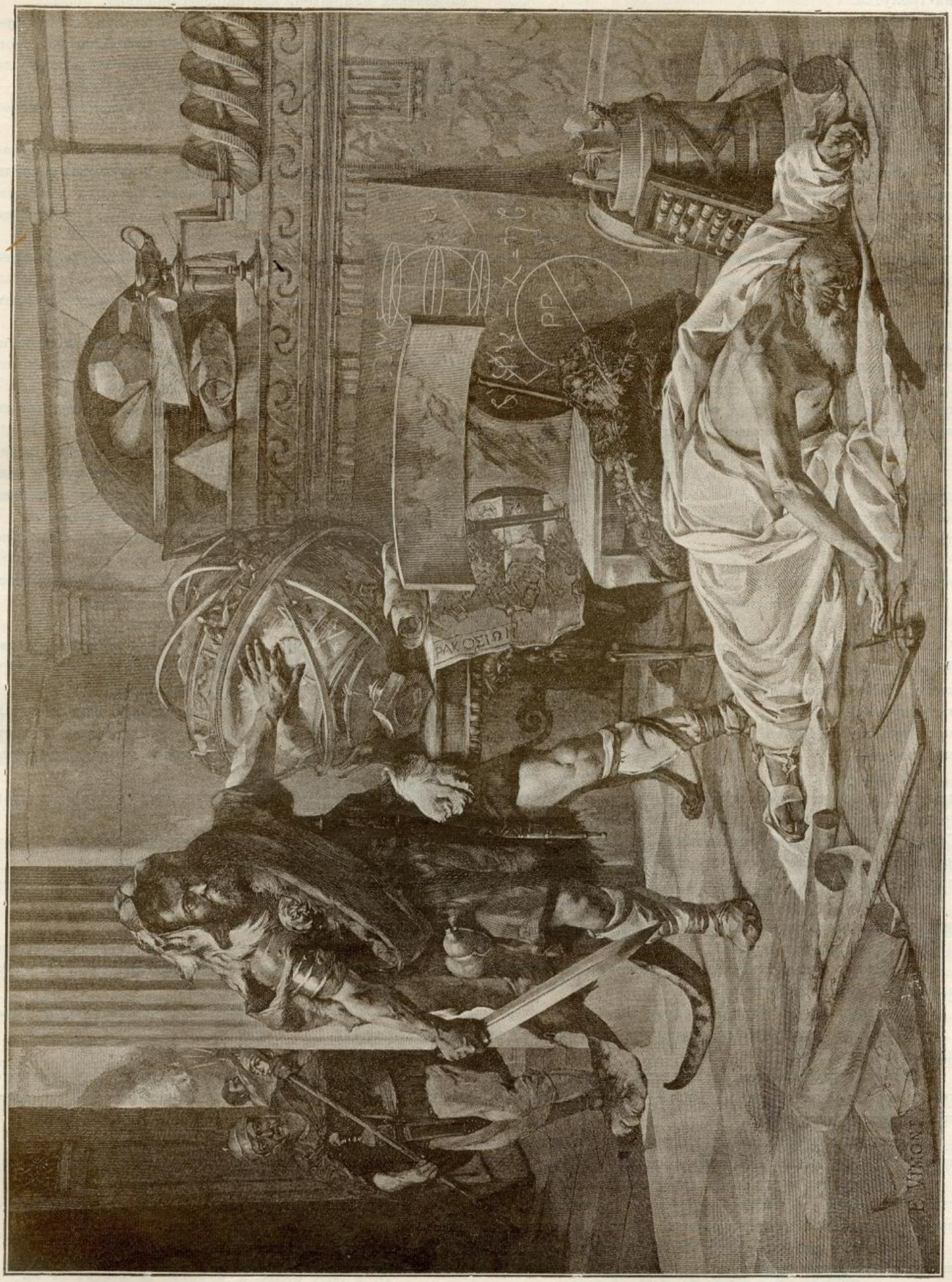

АРХИМЕДОВА СМРТ.

врат патриотска идеја, па ме не пушта да данем душом ни тренутка.

Опростим се од друштва и одем кући.

Постављен сто за вечеру.

— Хајде да вечерамо.

— Не могу.

Затворим се у собу, упалим свећу, седнем за сто и осећам страшан, неодољив каприц да морам до зоре написати.

Опет као и прошли пут. Све се изгуби од мене, па најзад дођем до таквог тренутка да не могу ништа, ама ништа, једну једину мисао да замислим, јер осећам како је неки грдан терет пао на мене, па ме притискао. Притискао ми и душу и ум и то је терет, под којим се осећа само једно: „Морам до зоре написати!“

Устанем, шетам по соби, лежем, седам опет за сто, па тек се од једном загледам у какав предмет, муке попусте и ја почнем мислити, рецимо, како ту и ту књигу треба повезати, како је штета што сам покапао мастилом по чаршаву и вазда тако ситних ствари. Па онда се сетим да сам се сутра договорио с друштвом да правимо излет и тек од једном кресне она страшна мисао:

— Онда сад треба свршити ту патриотску причу.

Сад опет настану муке и патње. Уморим се, сан ме савлађује. Осетим главобољу. Соба пуна дуванског дима, на столу пуно кокица од цигара, попаљених машина, дуванског пуара.

Напрегнем све силе, а оно место патриотске идеје искочи у памети нека глупост:

— У мог дике чизмице на боре!

Којешта.

— Не морам да пишем па квит посла. Шта ту ваздан. Рећи ћу му кад дође: „Не могу, господине“, или боље клот: „Нећу“. Узмем са стола табак хартије, на који сам напрежући се ставио сто неких глупих реченица и избрисао. Згужвам га љутито и бацим, па осетих неко необично задовољство.

Легнем у постељу. Сан ме савлађује и таман да утврдим сан, а оно тек пред очима се појави неки Турчин с грдном чалмом и јури на коњу с пиштољем у руци неко Српче, а оно бежи, бежи, па таман сирото да утекне у шуму, а тек из честе други страшан Турчин с ножем, па потеже дете у груди. Прсну крв и ја презнух.

— Није него роткве! помислим љутито и затворим очи, па таман да заспим, тек оно опет искрсне мисао:

— А патриотска прича?!

И мало, по мало почне опет пред очима оно несрећно комешање оружаних људи.

И тако то мучење траје до пред зору.

Сутра дан устанем блед, ломан, уморан, као да сам целу ноћ вукао кола.

Већ сам тврдо решен, да не пишем, али ипак осећам терет, неспокојство, чудан немир, кад помислим да је сутра злосретан четвртак.

У четвртак приберем сву снагу и очекујем господина уредника да му кажем отворено и јасно:

— Идите без трага, господине, и ви и ваш патриотски лист. Нећу да пишем, јесте ли ме разумели, а сад изволте напоље, јер ја хтедох умрети због тих ваших трица.

Горео сам од нестрпљења кад ће доћи, да му то кажем и да ми лакне души.

У том чух куцање на вратима.

— Напред! продерем се љутито, да се и по гласу позна да сам готов и да се тучем, ако ми што пребаци.

Уредник уђе са оним истим љубазним осмехом, а ја га дочеках намрштен, као највећег крвника.

Кад ме погледа онако меко, благо, ја се чисто збуних од чуда. Некако ми изгледаше неприродно да се он тако љубазно понаша према мени, који бејах у стању да пуцам из револрера на њега.

— Дакле готово је, је л' те?.. Хвала Вам много! додаде и не чекајући одговора.

За чудо живо ја оборим очи и чисто се осетих застиђен, као ђак, кад не изради задатак, па не зна како да то каже благом и добром наставнику.

— Извините, али верујте нисам могао... почех се правдати гледајући преда се.

— Није готово?! рече он очајно и погледа ме прекорно.

— Верујте да сам имао таквих сметњи.... почнем опет извињавање...

— Задоцнићу с листом. Кад би могло до мрака бити, па макар ноћас да се слаже! рече он очајно.

Ја извадих џепни сат. Три сата.

— Биће сигурно! рекох с таквим убеђењем да се он умири.

— Молим вас пожурите. Ја ћу доћи у осам!

Извини се што ме мучи, насмеши се љубазно и оде.

Кад он изиђе ја тек онда осетим сву тежину ове нове ситуације, која је куд и камо премашила дотадашњу.

Сад настану онаке исте, само страшније, јаче муке тражења идеја.

Написао сам око тридесет почетака и избрисао свих тридесет. И не осетих како је време пројурило.

Погледам у сат. Седам и по часова.

Скочим као опарен, докопам шешир и јурнем на улицу. Обузео ме неки страх од овог уредника, да бих радије чекао чету са запетим пушкама него њега.

Врљао сам споредним уличицама, куд никада нисам прошао, нити сам мислио проћи, све од страха да не сретнем уредника. Искрсне од некуд неко слично лице, а мене текне нешто као нож у срце.

У пивницу, где обично идем, нисам смео ићи, а кући још мање.

Најзад ми се досади и обузе ме таква љутина, да сам био готов побити се с првим кога сретнем.

— Отићи ћу кући и рећи ћу томе човеку да ме остави једном на миру и изгрдићу га као магарца.

С оваквом одлуком пођем кући.

Успут свратим у једну бакалницу да купим дувана. Бакалин нешто узнемирен, усплахирен, презну кад ја уђох.

Потражим дувана.

— Ух, што ме преплашисте?! рече човек кад ме боље загледа и одану.

— Што?

— Помислих од вас да је један други господин што долази једнако те ме тера да му пишем све што се сећам из рата.

— Па?

— Па тако. Обећао сам да га скинем с вратапа сад тек мука. Куд сам ја за те ствари. Ко ће радњу да ми гледа?

Он примети, да га ја гледам с тако искреним саучешћем, па хтеде прићи да ме загрли.

— Па шта мислите чинити најзад.

— Чудим се... Данас сам затворио дућан, па утекао од куће. Ако овако потраје зло и наопако. Па није један то, господине мој, него сам имао ја од многих такве муке.

Заиста — помислим кад пођох — у Београду сваки други човек уређује по неки лист. Осетих необично очајање.

У мојој улици баш пред кућом сретнем момка.

— Куда ћеш?

— Обих ноге тражећи вас. Чека један господин већ више од два сата! Вели мора вас наћи вечерас.

Смрче ми се пред очима.

— Ух, тај зли дух хоће да ме умори! помислим и дође ми страшна идеја да јурнем у кућу и да га избацим из куће на улицу, али одмах за тим осетим чудан страх, да нисам смео прекорачити прага.

— Кажи том господину да сам добио депешу од оца и да морам ноћас отпутовати. Или немој . . . Кажи му боље да ме ниси ни нашао! рекох момку и окренем натраг да врљам даље.

Нисам смео ноћити код куће.

Сутра дан нисам ни ручао ни вечерао код куће и тако сам се крио са страхом и презањем од сваког шума све док не видех онај лист да је изишао.

Кад се повратих кући нема ми момка. Добар је то и ваљан момак био.

— Знате ли куд је мој момак? питам суседа.

— Био је ту до јуче, па пред вече утече од оне господе што код вас често долазе.

— Досадило му што ме једнако траже?

— Није, него окупили њега да им пише нешто за новине. Он се брани, брани сиромах, па утече некуд. Вели ми кад пође: „Идем у бели свет, само да се ове напасти спасем. Ја се чудим куд је мој господин, а оно и он се бранио, бранио па лепо бездушници одјурише човека од његове рођене куће.“

Мене обузе нека језа, страх.

— Нема се шта размишљати — помислих — јер кад је и мој момак утекао ту за мене нема спаса.

Оставим и кућу и све, па брже боље погодим кола затворена и кажем кочијашу да тера што брже и што даље од Београда.

Железницом нисам смео путовати, јер сам се бојао да ме не ухвате на станици, а лађом тако исто.

*

Причао сам једаред некоме, како је у некој земљи, давно, у стара времена живео један калуђер, који је многе говоре држао и то становницима толико досади, да сви, што су још могли бежати, оставе своју милу отаџбину и утекну у бели свет, те тако готово опусти земља.

Право да вам кажем то некад, и ако сам слушао од старих људи, нисам ни сам веровао, али како се намножише уредници и почеше кидисавати на мирне и питоме грађане и кад видех чудо очима, како многе радње: механе, дућани, пекарнице и друге банкротираше, како се позатвараше, само што ту они свраћају, онда нисам могао ни мало посумњати, да је због тог досадног говорника опустела земља.

Многи слабијих живаца, подлегли су одмах.

Нападне тако слаба човека један уредник, па други, па трећи, док погледаш, а тек човек почне да вене.

— Шта ти би, брате! — питају га.

— Ето! вели очајно и једнако шапуће и комбинира у памети чланак или какву причу за лист. Срећу га познаници пријатељи, зауставе га, хоће да га разгале:

— Остави се Бога ти лудорија, видиш да оста као биљчица!

Онај само гледа тужним погледом, уздахне дубоко и јекне, па продужи шапутати и смишљати тему.

И тако леца човек, леца, па најзад, у страшним мукама, тражећи тему, испусти своју племениту и намучену душу.

*

Наравно да сам врло опрезно бежао.

Тек у једном удаљеном селу хтедох свратити да се одморим, јер три дана како сам по путу ноћивао. Али најпре пошљем кочијаша, да се разбере детаљно да ли се и ту не уређује какав лист. Оде кочијаш. Чеках читав сат, нема га. Прође други сат, трећи, нема га никако.

— Мора бити да су га они бездушници и овде ухватили! — сену ми страшна мисао кроз главу и клонух.

— Нигде спаса! помислим у очајању видећи да се морам предати на милост и немилост страшној судбини.

Београд.

АНАСТАС ЈОВАНОВИЋ,
ПРВИ СРПСКИ АМАТЕР-ФОТОГРАФ

У прољетној ноћи

Душо моја, ти не тужи тако!
Ево ноћи, ево слатке тајне!
Весело се вијни и узнеси
Плавом небу у зв'јездице сјајне.

Буди тица што се диже летом
И рај слави на високој грани;
Па од бола, од судбе и људи
Ти се, душо, светом пјесмом брани!

Сад, кад ноћца драгом цв'јећу слази
На разговор и на слатко бдење,
Сад, кад Господ умрлим се јавља,
Душо моја, слави васкрсе́ње.

Заборави да си икад била
У мукама, јаду и олуји;
Утри сузе, вијни се, полети, —
На пјесмицу зову те славујн!

Мостар. **Алекса Шантић.**

† Др. Светозар Милетић

(успомене и рефлексије о његову животу и раду).

— Проф. Г. Гершић —

(наставак)

Морам се зауставити на години 1864. јер се у њој догодило много што-шта, што је с једне стране имало значаја за Српство у Угарској, а с друге стране опет за стање у Србији, па је све то морало имати утицаја и на даљи ток и правац Милетићева рада. За српски народ у Аустро-Угарској настао беше у тој години важан тренутак услед тога, што је после смрти патријарха Рајачића ваљало изабрати новога митрополита — патријарха, те је с тога те године сазван црквено-народни сабор српскога народа. Од год. 1842. не беше никако таквога сабора и тако, дакле, после размака од двадесет и две године имао је тај сабор да се састане на св. Илију у Карловцима. Бечка влада одредила је томе сабору као једини задатак, да изабере патријарха, а Милетић и његова странка напротив сматрали су да је много важније и пре̌че да сабор прво расправи и реши веома важна и неодложна питања о цркви, просветним заводима и фондовима народним, да црквено-школску автономију народа српског организује и оживотвори у обележеним уредбама и установама и т. д., па тек по решењу тих питања да приступи избору црквеног поглавара. Ту је мисао Милетић заступао још пре састанка сабора у „Срп. Дневнику“ у неколико темељитих чланака под насловом „Најпре народ и црква па онда патријарх - митрополит“. Мисао не беше нова, јер је и на сабору од год. 1842. Исидор Николић предлагао да се прво расправе црквено-школске ствари и питања, па тек онда да се прпступи избору митрополита, али је тада његов глас слабо одјекнуо, није имао већега ефекта: а сад је Милетићев глас моћно одјекнуо у народу и дао подстицаја и повода веома живој агитацији за изнесену мисао. Да су избори за сабор били иоле слободнији, нема сумње да би претежни број посланика донео собом инструкцију од својих бирача да тражи прво расправни сабор, па онда тек да приступи избору. Али је томе црквеном сабору од г. 1864. баш то и било једно карактерно обележје, што је он биран за време већ поменуте провизорије, дакле у ванредном стању, те су посланике бирали од власти именовани, а не од народа изабрани општинари; но при свем том је ипак Милетић ушао као посланик у тај сабор, а уз њега само још неколицина народних људи слободоумнога правца. Ту се Милетић први пут појавио на *црквено-народном* пољу као народни заступник и одмах је својом појавом обележио обрт у третирању црквено-школских питања и у држању према влади и јерархији. Одмах у првој седници саборској Милетић је у дугом, разложном говору изнео свој већ поменути поглед на задатак сабора и ту се први пут чуо у сабору такав енергички тон, који потиче из пуних груди и из дубоког убеђења једнога одважног борца за правилно схваћене интересе цркве и народа; Милетић је тада као тумач пробуђене свести народне отворено, као ниједан досле, изјавио неповерење јерархији, која је изневерила традиције старијих архијереја, који су се залагали за народ и заузимали за права његова, па је скренула на пут реакције и постала чотпора влади у њеним мерама против оправданих тежња и свечано заје̌мчених права народних. Главни вођи и представници те црквене реакције беху тада Маширевић, администратор патријаршије и кандидат бечке владе за патријарха, и архимандрит Анђелић, један од најобележенијих и најинтереснијих типова затуцаног клерикалца, који беше управо spiritus rector целе те дружине у њеној кампањи против нове струје, коју је представљао и водио Милетић. Анђелић беше доиста „калуђерски Милетић“ како га је згодно назвао народ у једној у то доба веома распрострањеној песми. Милетић је у своме већ поменутом првом саборском говору казао између осталога: „Наши су архијереји толико пута народ наш обмањивали, ствари народне хотимице заустезали и одуговлачили, да се збиља многи побојати морадоше, да ће и наш ново-изабрани поглавар црквени, докопавши се једном митрополитског престола, онако исто поступати као и многи његови претходници“. У потврду тој својој тешкој оптужби јерархије он је навео као историјски пример митрополита Стратимировића, који је по сведоџби великога Србина Саве Текелије употребио сав свој уплив и ауторитет код двора и бечке владе, да се многи закључци темишварског сабора од г. 1790. не уведу у живот и они доиста остадоше мртво слово на хартији; као други пример служи патријарх Рајачић, који је имао у џепу царско одобрење и решење да се сазове народно-црквени сабор ради расправљања црквено - школских питања, па ипак никако није хтео то решење да изврши. Кад су тако могли радити један Стратимировић и Рајачић, који су се иначе одликовали својим несумњиво великим српским родољубљем у вишим политичко-националним питањима, онда шта се могло очекивати од епигона и ситних црквених властољубаца à la Маширевић, Анђелић и др. И тако се, дакле, на томе свакако интересном црквено-народном сабору од г. 1864.—1865. управо заметнула и зачела борба између јерархије и народа, која је тада потекла логички из самих односаја, из самога стања ствари и распореда елемената, који су имали да решавају, а која се после тога све више заоштравала поглавито с тога, што Маширевић као патријарх, а уз њега и после њега Анђелић као потоњи наименовани, дакле на-

наметнути патријарх не беху никако погодне личности, да оштрину борбе ублаже, да је сведу у питомије и умереније облике и да најзад паметним компромисом изиђу на сусрет оправданим тежњама напреднијих, интелигентнијих редова народних, разуме се до оне границе, до које се може ићи а да се при томе очува есенцијални канонски карактер и суштина устава православне цркве. За такву помирљиву улогу та два црквена великодостојника не беху способни, они су напротив, као што рекох, били одсудно противни свакој ма и најмањој измени у стању ствари, како се затекло и постојало, они су, дакле, били у пуноме смислу ecclesia militans (црква, која се бори и војује), јер су били вољни борити се до краја за одржање затечене јерархијске власти и искључиве надмоћности. Отуда она позната на сабору изречена претња Маширевићева са „духовним бичем“ и онај у саборској седници свечано изговорени завет Анђелићев да он неће ни за длаку од свога строго „канонскога“ гледишта попустити „док је њему русе на рамени главе“.

Многи су још тада кривили па и данас криве Милетића, што је тако безобзирно и драстично отпочео борбу против црквене управе, те је тако настао тај кобни расцеп и спор између јерархије и народа, који спор ево и до данашњега дана још једнако траје у пуној жестини на велику штету и јерархије и народа, јер је несумњиво да та борба с једне стране штети и побија углед и ауторитет патријарха и епископата не само према народу, него и према највишим државним факторима, а с друге стране ломи и слаби отпорну снагу народа у његовом непрестаном хрвању са противничким силама, које кидишу на народност и веру његову; колико би успешнија и јача била та отпорна снага и борба народна, кад би његови црквени поглавари стајали уз њега и пред њим у одбрани вере и народности и заузимању за признање и остварење аутономних права народних! То је све тако, па ипак су на погрешном путу они, који су кривили па и данас још криве и осуђују Милетића што је дао сигнал за почетак те борбе и што је ту борбу кроз више година водио живо и енергички. Ја сам већ мало час поменуо, како је та борба логички потекла из самих односаја, из самога стања ствари и према томе је живља акција, коју је Милетић покренуо против јерархијске аутократије и против запарложеног стања у цркви и школи, била само резултанта аспирација и потреба самога народа, које су се у току времена поступно развиле и сазреле толико, да су морале добити израза. Кад је већ преко седамдесет година протекло било, откад је народ преко својих представника на темишварском сабору тражио да се путем извесних установа и уредаба обезбеди што боље и савременије уређење цркве и школе и контрола над руковањем народним добрима, па су затим нараштаји прошли и не могоше дочекати остварење тих народних захтева и одлука и кад се најзад несумњиво историјски утврдило, да су баш и сами црквени поглавари широких погледа и велике родољубиве душе ипак спречавали остварење и задовољење тих народних тежња и потреба — онда се у томе дугом чекању мало по мало у све ширим круговима народа развијало и најзад кристалисало уверење, да се не може више веровати јерархији. Милетић се појавио као апостол и тумач тога уверења, његова акција беше, дакле, само „une réponse heureuse à des questious déjà posées, à des besoins déjà nés“ (сретно погођен одговор на питања, која су већ постављена, на потребе, које су се већ родиле и настале) као што згодно вели новији социолог Тард.

За бечку је владу српски црквени конгрес од г. 1864. имао у тадашњим политичким околностима још и нарочитога значења с тога, што је према већ поменутом одсудно опозиционом држању Мађара требао тај српски сабор да послужи као доказ, да српски народ није никако сагласан с Милетићем и његовом групом у њиховом дру-

ДР. МАРКО НИКОЛИЋ. МОТИВ СА ТОПЧИДЕРСКЕ РЕКЕ, I.

жењу с Мађарима против Беча, него да је претежна већина српскога народа још једнако на страни централистичке бечке владе. А да би се то показало, морао је, наравно, Милетић на сабору остати у мањини, морало је пропасти његово изнесено гледиште о програму за рад сабора, морао је пре свега и на првом месту бити изабран патријарх и то разуме се кандидат бечке владе Машировић. И услед тога свега морао је Милетић на томе сабору одмах и прогутати прву горку кап, нагазити на први олтар три у тешкој и мучној каријери народнога борца и апостола.

После већ поменутога Милетићева значајна говора устадоше још два-три посланика те изјавише да усвајају Милетићево гледиште, а затим је устао Анђелић и са „канонскога гледишта“ доказивао како се мора свакако пре свега изабрати патријарх, па онда би тек могло бити говора о расправном сабору. Но царском комесару ђенералу Филиповићу изгледало је, да има опасности да се ипак већина поведе за јаким разлозима Милетићевим при свем том што је Анђелић залагао своју русу главу за каноне, како их он разуме и тумачи. Према таквој опасној ситуацији царски комесар нађе за добро да сам узме реч и да против Милетића избаци један јачи метак, који ће међу посланике пасти као бомба, те их заплашити и навити на калуп владина гледишта; ту се одмах могло опазити, колика је већ онда, у самим почецима његове јавне каријере, била снага Милетићеве појаве и његова духа, те је и царски комесар инстинктивно осетио, да има пред собом један индивидуални тип необичнога, вишега калибра и под уплив тога осећања Филиповић је као представник царев сасвим испао из такта, сишао са висине, на којој је као такав требао да се држи, те се и сувише ватрено упустио у дебату, помињао прошле саборе, како је то све лепо и глатко ишло, а шта је ово сад? Најзад је узвишеним и раздраженим гласом наставио: „Ја знам откуда то долази. *Излегао се у Новом Саду један тић*, што пролеће кроз цео српски народ са том злосретном песмом, да на то не треба пристати.[1]) То је очито неповерење, и то не против мене или кога министра, *већ против Онога, који судбом државе управља.*“ Ето тако је главом царски комесар грмио против Милетића, потежући тај већ познати отрцани аргуменат, чија је сва јачина у — денунцијацији. Милетић је тражио реч, да одговори и да се одбрани од те тешке оптужбе са тако високога места. Комесар му *не даје реч*, наводећи да нико не може двапут о истој ствари говорити. И тако је Милетић морао прогутати ту прву горку кап; он је већ тада обележен као опасна индивидуа, која није лојална, јер — не верује цару! Но та гнусна инсинуација није нимало обескуражила и заплашила Милетића; он је доиста показао да је „тић“, али не онакав, како га је комесар представио, него онај сиви тић, што „кликће са висине“, како га је народ окарактерисао и спевао. Разуме се да је после тако јакога „аргумента“ комесаревог слабо који посланик смео и даље још бити уз Милетићево гледиште и тако се онда приступи избору митрополита-патријарха и Машировић буде изабран. После свршенога избора саопшти се сабору највише решење, којим се државној влади задржава право, да она донесе уредбу о устројству сабора, његовом саставу и кругу рада и да пропише изборни ред за сабор; већина саборска решила је, да поднесе највишем месту представку у томе смислу, да се при одређивању саборског устројства узме у обзир синодски предлог о томе и да се дозволи да се сабор може периодично састајати. Милетић је био одсудно противан таквом малодушном и јадном решењу и поднео је предлог, да се цару поднесе представка у којој да се тражи, да на основу српскоме народу датога и ујемченог автономног права *сам сабор* састави уредбу о своме устројству, да пропише изборни ред и т. д. Кад је већина тај његов предлог одбила, онда је он изјавио протест против донесенога решења, којим је *напуштено и повређено несумњиво народно право автономије у стварима цркве и школе*, а затим је с још три друга изишао из сабора. Тај његов протест против повреде автономије нашао је најјачега одзива у целоме српском народу и народ је на јасан начин показао, да су само Милетић и његова три друга прави и истински његови представници, а не она мамелучка саборска већина, која решава по команди комесара и без скрупула напушта скупо стечено право народа. Та је већина по команди и изабрана, па није чудно, што је по команди и решавала. И да није тада било Милетићева протеста, него да је донесено *једногласно* то кукавно решење о повреди и крњењу автономног права, зар се не би могло казати да се народ преко својих представника свечано на сабору одрекао свога јасногa права и да га је пренео на владу? То што је Милетић тада заступао признато је и ујемчено српском народу после четири године на угарском сабору законом од год. 1868.. пошто је тада већ била престала провизорија и настала уставна ера.

А сад да у кратко поменем и оно, што је у истој години 1864. било од значаја за унутарњи политичко-друштвени живот Србије те се рефлекс тога осетио и на Милетићу и „Срп. Дневнику“. Већ сам напред нешто говорио о томе, како је велики општи покрет од год. 1848., а специјално српски покрет у јужној Угарској животворно утицао на духове у Србији, како тада после дугог застоја и зачмалости поново почиње силно да се буди и препорађа српска народна мисао, а поред тога млађа интелигенција српска, која је тада поврвела преко Саве и први пут дошла у ближи додир са својим српским вршњацима из Угарске, почиње да се запаја и одушевљава идејама слободе и реформе у смислу западном; ту је несумњиво био зачетак потоњој слободоумној странци у Србији. То се већ донекле опажало и у петровској скупштини у Крагујевцу г. 1848. Јачега израза нађоше те идеје после десет година у великом унутрашњем покрету г. 1858. на знаменитој свето-андрејској скупштни; но и тада су оне још изгледале већином као пресађена воћка, која још није ухватила дубокога корена, али су свакако те идеје већ имале своје убеђене носиоце и пропагаторе у млађем интелигентном нараштају, чијим су уплив оне и унесене међу закључке свето-андрејске скупштине; кроз тај канал те су идеје онда даље продирале и ширile се у пространије кругове српскога друштва тако, да је већ поменуте год. 1864. та слободоумна струја избила јаче на површину. Већ сам помињао, како је Кнез Михајло све своје мисли и главну своју бригу посветио био великој српској идеји и спреми око њенога извођења, па је и сам сматрао, да је за што успешније руковођење и извршење те велике спољне акције потребна извесна концентрација власти; унутрашњу управу државе оставио је Кнез влади Гарашанин-Христићевој, у којој је Христић био главни тип и представник унутрашњег политичког система; под његовим се рукама та у очи неке крупне спољне акције донекле и разумљива концентрација власти изврнула и изметнула у један би-

[1]) Т. ј. не треба пристати на избор, него треба пре тога тражити расправу и решавање црквено-школских питања.

бирократско-полицијски систем верно копиран по аустријском моделу из доба крутога апсолутизма и најјаче стеге. Против таквога система, разуме се, да су се бунили млађи интелигентни и напреднији елементи тим пре, што се у томе огледало изневеравање и багателисање оних основа, које је прогласила свето-андрејска скупштина. Група политичких радника из год. 1858. а уз њу млађа генерација, која је дозревала, стадоше у опозицију против Христићевог система и, као што сам горе већ навео, главни им је или управо једини орган тада још био „Српски Дневник“, чије им је ступце Милетић широм отворио, јер је и сам био противник поменутом систему. Тиме је онда први пут обележена ближа веза и солидарност између слободоумних елемената с ове и с оне стране Саве и Дунава.

И тако су онда у „Срп. Дневнику“ налазиле израза и одушке све оне мисли, жеље и осуде, које су имали потребу да изнесу опозициони и незадовољни елементи из Србије. Разуме се, да су писци тих дописа и чланака поред корисног регистровања факата и оправдане критике понекад уносили и много оштрине и безобзирности у тону и у карактерисању стања, догађаја и личности, што није нимало чудно, јер притиснут и незадовољан човек ласно може да претера и да се занесе у жестини нарочито онда, кад не пише под својим именом, те не одговара пред јавношћу, за оно, што пише. Поред тих дописа и чланака из Србије Милетић је и сам од своје стране од времена на време писао озбиљне чланке о стању у Србији и у тим је чланцима вазда пажљиво и брижљиво одвајао Кнеза од владе и вазда се о Кнезу изражавао с пијететом и дужним поштовањем.

Рекох, како се баш у г. 1864. опазио јачи покрет слободоумних елемената и то у неким јавним манифестацијама и другим симптоматичним појавама, у којима се већ јавно испољило незадовољство и расположење за отпор против бирократско-полицијског притиска Христићевог режима. Поменућу само случај, који се тада десио у Ученом Друштву, кад су многи чланови тога друштва (из групе либерала од год. 1858.) предлагали да се поред осталих изберу за почасне чланове тога друштва Мацини, Гарибалди и млађи Херцен, а министар Цукић то наравно није хтео да допусти, а такође није хтео да допусти ни члану Вл. Јовановићу да говори спремљену беседу тим поводом. Услед тога је дошло до бурне сцене и протестације и присутни омладинци удружени с многим грађанима демонстративно подигоше у вис Вл. Јовановића вичући му: живео! и т. д. После тога је отпуштен из службе Вл. Јовановић, а учено друштво суспендовано. Уз то дође познати догађај са члановима Великога Суда, који у ствари Мајсторовићеве завере не хтедоше да суде онако како им се наређивало, него су судили по закону и својој савести; услед тога се десило оно, што се не може замислити ни у једној ма колико уређеној савременој држави: донесен је специјалан закон, којим се установљава нарочити ванредан суд, да суди дотичним члановима великога суда и, разуме се, да ти чланови бише осуђени на заточење у Гургусовачкој кули и на губитак грађ. части. Међу њима беше и главни фактор на св.-андрејској скупштини Јефрем Грујић. Владимир Јовановић и Милован Јанковић одоше у емиграцију, а Грујић у — тамницу. Сви су ти догађаји с потребним коментарима најживље описани и пропраћени у „Срп. Дневнику“ и на скоро после тога као рефлекс свих тих догађаја дође оно, што се могло предвидети и очекивати а то *је забрана „Сри. Дневника“ за Србију;* у званичним Срп. Новинама објављено је 24. марта 1864. да је тај лист забрањен „због непријатељског држања према Србији и српској влади“. То беше први пут да је једном прекосавском листу забрањен улазак у Србију, и ма колико да се то према свему, што је претходило, од такве владе, као што беше Христићева, могло очекивати, ипак је та забрана на Милетића веома непријатно утицала, тешко му је пала, јер се он тој крајњој мери ипак није надао и изгледало му је, као да је тиме прекинут конац могућега споразума, пресечена нада на обрт у унутарњој управи Србије. Своме тешком и мутном расположењу услед тога дао је Милетић речита израза у значајном чланку „Најновија мера министра Христића против Дневника“, који је излазио у два броја. И та забрана као да беше оминозна, као да беше нека слутња и знамење још већега удара, који је ускоро имао да погоди то једино слободоумно српско гласило. „Срп. Дневник“ није само сметао Христићевој влади у Србију, него је он, као што већ видесмо, толико исто, ако не још и више сметао и био трн у оку и бечкој влади и њеном митроносном савезнику патријарху Маширевићу и његовом главном помоћнику и „борцу“ Анђелићу.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Soirée musicale

(B. J.)

Дрхтали су звуци по дворани сјајној,
А ти у белини ступила си ти'о;
Глас ти, сребро чисто, што к'о струна трепти,
У акорд се звонки са звуцима слио.

К'о таласи бујни низ плећа ти нежна
Падала је коса; и к'о свила мека
Скривала је чари што их очи моје
Са усхитом хтеле видет' из далека.

Гледао сам немо. Осетих и опет
Како живот снажно у жилама бије;
На колена хтедох да пред тебе паднем,
Да ти речем шта ми врело срце крије.

...Лагано и тихо губили се звуци
Када те је застор већ од мене скрио.
Ал' и даље сањах... О, што мину часак
Када сам те глед'о, кад сам срећан био!

Београд, **Armand d. L.**

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ БЕОГРАД

У ноћи

— Рефлексије —

Сређо сам је једне врло мрачне ноћи на раскрсници двају живота и необично се зачудих тој појави, која је крај све хладноће своје ипак распростирала тако необичну, силну драж. У њеном је бићу било нечега што привлачи и задобија посматрача, а исто је тако и њено понашање потпуно задовољавало будно око, које неће да обиђе таму док се не увери, откуд ова. Била је озбиљна; ход јој је био чврст и поуздан; руку је држала опружену пред собом, као да се од нечега брани, док јој живо око прелеташе без одмора сву околину, разгледајући и продирући у све.

Ћутећи и гледајући ме нетренимице право у очи, показа ми пут којим треба да пођем, и ја је послушах, ма да сам мислио поћи другим правцем. Пред нама је био мрак, али је око нас било тако видно, да се сваки предмет необично јасно видео, распадајући се пред мојом сапутницом у своје саставне делове. Унутрашњост свих предмета изби на површину; спољашњост се, пак, поступно поче повлачити са свога места, мењајући име.

Па и у самоме мени десио се неочекивани преображај: околина моја постаде у неколико део мога бића и ја је радо примих и понесох, ма да сам при том у почетку осећао необичан терет који је за тим на свакоме кораку мало по мало опадао, док, најзад, не осетих да на себи немам више никакав терет, нити ме ишта ни са које стране не притискиваше — шта више, чак се и сам осетих лакшим но обично! Сви се они огромни, необично тешки и тајанствени предмети толико смежураше крај моје сапутнице, да их једва назирах: толико су постали лаки и провидни. Необично многе величине почеше понајлак ишчезавати пред нама....

Прилично сам тачно почео распознавати чак и најтамније и најсићушније појаве: Суза, исплаканих очију, поче ми причати, да се иза ње врло често лукавство крије; понеки осмех откри ми сву дубину бола који се само може замислити; многа се истина ишчаури у најподлију лаж; разне љубавне песме извише се у зрак, праћене сјајем или звецкањем пуних кеса; многи цвет изгуби то своје име, губећи и својства која то име прате, а много сунце потамнело паде у море критике, где се показа права његова природа, природа трошнога друштвенога производа. Настали су грдни преображаји, грдне варке.

И тако од тада продужих свој пут, гледајући светлост где други виде мрак, подржаван и упућиван непрекидно својом дивном сапутницом: *Госпођом Сумњом*....

Сумња, — тај секцијски ножић који свуда продире, те крчи пут јасноме погледу и уклања постепено, али поуздано, све што је нездраво, прилепљено или додано целини, те на тај начин, обарајући површност и лаж, подиже истину; тај микроскоп, кроз који кад погледамо, морамо задрхтати од изненађења, тако је то што видимо различно од онога, што под обичним околностима опажамо или замишљамо. Сумња, — први ударац наперен против заблуде и сујеверја, ма у коме облику и ма под којим именом; Дамоклов мач изнад већине друштвених предрасуда; подстрекачица критике; клица из које треба да се развије истина; почетак сазнања.

*

Мени се чини, да ни једно душевно стање није у ово доба ухватило јачега корена од скептицизма који данас провирује иза сваког иоле самосталнијег рада и иза сваке здраве замисли, љуљајући постоље на коме се поносно испрсиле многе досадашње замишљене истине, које су ма на који начин и без довољних оправдања успеле да се провуку испод микроскопа здравога разума и попеле се на највиши врх неприкосновености, очекујући на тој висини вечити покој, док их из тога заноснога сна не пробуди железна рука Критике.

Довољно је учинити ма и најмањи корак ка скептицизму, па да нам одмах сав свет почне изгледати друкчијим, загонетнијим и непоузданијим; од тада нисмо ни у шта више поуздани, свугде опажамо или нагађамо варку; свугде нас прати зебња и иза сваког дела очекујемо разочарање. Мало по мало обузме нас нека неодољива жудња за рашчлањавањем свих појмова на које наилазимо, око неуморно гледа, дух ради без одмора. Од тада се сав наш рад састоји из грозничавог истраживања истине на коју не наилазимо, те зато постајемо све несрећнији, све болнији и болнији, док не откријемо необориву лаж, те тако посредним путем дођемо до тачке, где бисмо могли очекивати истину.

Скептицизам је болест која ствара здраве људе, одузимајући им из живота све што је нездраво и црвоточно; он је у стању да изазове страшне буре опасне по лаж, али не по истину, иза којих обично весело огреје сунце сазнања застрашене малиће друштвене, који се тако нерадо и тешко одвајају од наслеђених и урођених заблуда својих.

*

Идеализам се губи и нестаје га из друштва, што је са свим природно, а на његово се место јавља крајњи, непомирљиви скептицизам.

Идеалисте пролазе данас рђаво, јер су они обично само оруђа у рукама практичних људи који их на свакоме кораку употребљују за своје себичне циљеве. А сем тога и друштво, које поступно и опрезно приводи у дело своје идеје, не обрће се за летом неостварљивих, лаких и шарених идеја без стварних ослонаца, за сновима, који се порађају у главама извесних његових честица, извесних несрећних створова, чија зла коб има свој праизвор нарочито у томе, што одвише много зидају на најнесолиднијој основи, *на друштву*.

*

Нигде нема лепшег, нити потпунијег, карневала од онога који се одиграва у арени човечјега живота. За то се ту тако мало пита, а тако много пашта.

За време карневала човек није човек, већ је маска; у животу маска није маска, већ је човек; у карневалу врве око нас арлекини, пиероти и коломбине и обигравају нас лепотице у краткоме домину, упињући се из петних жила, да што јаче дејствују на чулност нашу, да нас заварају, занесу, па и одвуку за собом; у животу исто тако скакуњу, играју и превијају се око нас страсти друштвене. деколтоване до пета, те нам заглушују и заслепљују хладан разум, на чије место стављају разна осећања и неопходност. За време карневала све се мора примити с осмехом; у животу, исто тако, уз штету иде и подсмех: ко се љути, бива исмејан!

Ноћ, то најзгодније време за карневалске испаде и обмане, када нам белило и руменило изгледају као природна боја и када уздах и сањалачки поглед, уз стисак руке, тако лако али силно дејствују на клонуле и узбу-

ћене живце — ноћ је у исти мах и најзгодније време, када страсти друштвене могу вити своје бурно и смеоно коло кроз маглу, и изводити оне страховите скокове весело кличући и попевајући, не остављајући нам времена да се приберемо и размислимо!

И друштвени је живот заиста већ прешао из сутона у дубоку тмину ноћну, кроз коју око с највећом муком продире, те се више слути него што се види.

*

Где је истина? У магли. А наш је свет? — Свет привиђења.

Око нас, на често и у нама, царују притворство, лаж и неискреност и све је на свету само бледа слика онога за шта се издаје. Око нас се витлају и шире само авети — само пролазни, лажни облици без суштине, без основице и без живота. Они су не само полазна и завршна тачка свих снова, већ и свих покрета и свих радова свакога појединца.

Усавршивање није данас у развијању својих властитих особина и оплемењивању њихову, већ у примању многих и разноврсних туђих особина које се постепено калеме на наше урођености, те од нас стварају на тај начин продукте друштвене средине, отуђујући нас тако од нас самих.

*

Наше су идеје управљене огромним делима, која ће, мислимо, обрнути свет, те су с тога и сви наши радови доказ огромнога самопоуздања; али су она, у исто доба, и доказ неограничене сујете наше, која нас гони на све луђе и непоузданије подвиге у јавноме животу.

Изван нас, изван друштва, све је велико, све је дивно и недомашно за људску снагу. И усред те дивоте и величине креће се слаби створ, човек, одарен силном маштом која му крај свег ништавила његова ствара непоколебљив појам о снази његовој; креће се бедни црвић који види џиновски подвиг у томе, што уме оборити другу исту такву слаботињу, ријући земљиште испод ногу њених!

Машта нам је неописано јака: ми налазимо у себи господаре света, заповеднике свих сила земаљских, врхунац, савршенство, *циљ*. Ми смо укротитељи разиграног мора и победиоци грома; у нашим су рукама кључеви свих тајана; нама није ништа нејасно, тамно или неприступно; ми све умемо, све хоћемо, све можемо. Сви смо Прометеји, али нико није титан, те ћемо с тога још за дуго узалудно очекивати огањ с неба. Богови нису створили људе по своме лику, већ човек ствара богове по својој ћуди. Све је божанствено, што од нас полази; све је ништавно, што је изван нас!

Машта нам је довољно јака, да нас попне на највиши престо светски, али су нам моћи толико неразвијене, да не умемо победити ни најсићушније моралне недостатке своје, оне смешне прилепке, на којима нам не би могли завидети ни најнесавршенији праоци наши, а које су тако важне особине које данас прожимају човека, па, наравно, струје и кроз цело друштво.

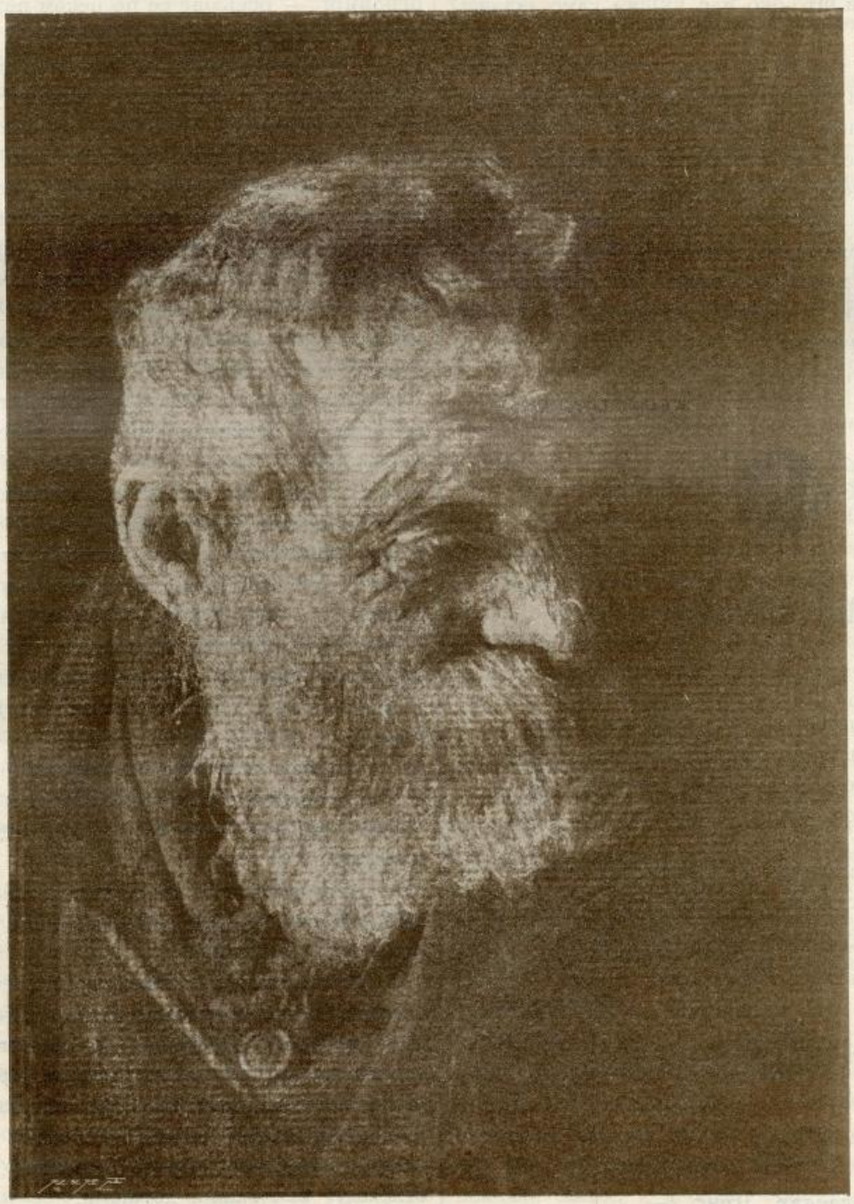

В. СТЕФАНОВИЋ. СТАРОСТ.

*

Човек, жмурећи пред истином и стварношћу, ствара себи нов свет, у коме наилази на једномишленике који такође жмуре из принципа. И ето вам постанка данашњих друштава, ето вам постанка оних чудноватих конгломерата разних карактера, разних страсти и разних прохтева, који се на све могуће начине труде да покажу, како су се једни другима прилагодили, не опажајући ни сами или бар жмурећи пред фактом, да су се баш ту најбоље развиле и разгранале у међусобном додиру све њихове разнолике особине; све јединачне одлике, које не могу бити ни у каквоме складу.

Жмурећи корача друштво, али, на жалост, *на ниже*. И последњи зрак који се по кадшто потруди да за часак растера друштвену тмину, мора у брзо утрнути, остављајући друштво и даље у уверењу, да је око њега дан, док већ одавно влада дубока, мрка ноћ. Жмуримо само, жмуримо и даље....

*

Шта зна друштво за оне уздахе у самоћи и за оне бескрајне бујице суза које појединци у тишини, скривени од свега странога, проливају на гробовима својих идеала, својих оборених пада, на рушевинама своје прошлости

без будућности? Шта зна друштво о ономе грозном грчењу удова који би се тако радо отргли од својих веза, те се слободно опружили и пошли без препрека напред по једино правом и достојном путу за човечанство, по путу истине?

Живот појединаца, од којих постаје друштво, само је огромно гробље, у коме је сахрањено све оно, што нам је јуче још надимало груди поносом, улевајући нам веру у будућност: непознати, безимени, оборени и исмејани леже тамо најлепши делови нашега *Ја*, па често и суштина свега бића нашег, — па зар је чудо онда, што на сваком кораку сретамо авети и што око нас чујемо само јадања? — На гробљу смо.

Друштво неће да зна за те посејане хумке на своме путу, већ их прескаче и јури напред, предајући заборављу и незнању патње појединаца, које временом потенциране постају и његове патње, оно игнорише појединце, игноришући у исти мах и само себе; бежећи од сентименталности постаје друштво постепено сурово, дивље и бесно; оно се чак и смеје појединцима и њихову болу, али је тај смех фаталан по њега, хладан и свиреп, он не долази ни једнога тренутка од срца, а одјекује загушено и промукло, прелазећи полако у церекање.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Павле Милатовић.

На Парнасу

Од младости ране чезнула ми душа
Де се и ја могнем на Парнас попети,
Да и моје срце рајске гласе слуша
Да и моја песма једном стигне мети.

И ево ме сада на Парнаском вису,
Срце усхићењу не мож' да одоле;
Ал' шта видим овде, авај, Боже мили:
Трње, коров, цвеће... к'о што је и доле!

Сокољанин.

Сан

— Болеслав Прус —

(СВРШЕТАК)

Више од свега изненади га изглед свију предмета. Лишће на дрвећу било је, као и на земљи, зелене боје, лйка мрке, песак жуте, земља граорасте, а цвеће ружичасте, плаве и беле... Али све те боје беху некако нарочито светле и сјајне. Такве боје могу се видети само у зрацима дуге или у капљицама росе. Осим тога учини се медицинару, као да сви предмети не само одблескују спољашњој светлости, већ сву ту светлост пропуштају кроз себе, и сами светлећи неким непојамним, чудноватим сјајем. Тако се мешаху и ствараху боје пуне суптилности и животне снаге. Крај ове светлости јасно се могло видети жйво кретање камења, њихово ширење и скупљање; промене температуре и притисак ваздуха; чак и циркулација биљних сокова, час јача час слабија; дисање лишћа и пупљење нових цветова. При јачем напрезању вйда могло се посматрати, како се као облаци, снују мйсли у људским главама и како се смењују разноврсне боје осећаја у дубини људских срдаца. Поред тога, сваки, ма и најмањи, покрет камена, па чак и промена у људској физиогномији — осећаше се по неком нежном шўму који беше налик мелодије и говора, а који је сам собом нешто тумачио и приповедао слушаоцу, или се са другим гласовима стапао у јачу и опширнију мелодију, или у већу, опсежнију приповетку. Тако се, не сметајући један другом, разговараху поједини цветићи или цела шума, капљице речне и морске, зрна пешчана, непрекидни планински ланци... Овде није требало никаквих нарочитих метода да се испитују природине тајне, јер је свака стварчица испољавала свој садржај и пластиком и звуком, — обичним и разумљивим језиком. У овом чудноватом свету — где и људи и животиње па чак и покрхани гребови живе, осећају и разговарају, где песак одблескује као сухо злато а шљунак прелама светлост као прави дијаманат — сироти медицинар, посматрајући пажљивије, опази неочекивану појаву. Све је било лепо: и људи и жене, и биљке и камење... али најлепше беше оно што се у нашем обичном животу назива *убого* и *напаћено*. И свила и сомот и бисер и злато изгледаху у овој општој раскоши некако и сувише обично, чак избледело; а дебело платно, кожуси, сељачки опанци и крпе убогих сўжника имаћаху у себи нечега оригиналног што је привлачило на се нарочиту пажњу. Правилне црте и монументални облици умáраху својом једноликошћу; а мршава, изнурена, јадна или рањава тела изазиваху најјача интересовања.

Угледав лепог човека сиромах студенат махаше главом и мишљаше: „Ех, чудна ми чуда! Исти је као и милијони других. Није се, видиш, никад ни намучио ни нагрдио".

Али угледав богаља или рањеника, пламтео би од љубопитства, и сам себи говорио: „Али су га морали ђаволски прегазити!"

Са оваквом је пажњом пратио сироти студенат свако скрхано дрво, порушену зграду и читаве пределе уздрмане трўсом. Медицинар не распитиваше од куда тако елегантних и украшених ствари, јер на оном свету све је правилно и украшено, све сија ванредним бојама: али је највећу пажњу обраћао на сваку неправилност и пропалу егзистенцију, јер то беше као нека књига у коју се бележаху сви важни догађаји.

„Необична ствар!" мишљаше медицинар у себи: „Ово ме подсећа на ону познату *Нека су благословени незнатни и напаћени!* Морам признати да ови *незнатни* изгледају веома живописно, а *напаћени* имају нечега драмског у себи". —

Поред стене од самих топаза и сафира, где је извирао поток што се преливаше као дўга, а где стојаше Цезар окружен небројеним сенкама изгинулих војника, — опази студенат гомилу женá. То беху богаташице са бисерним дијадемама, принцезе са бриљантским гривнама, грофице са чипкама и перјем. Све су се оне са неком чежњом и завидљивошћу скупљале око једне старе Јеврејке што је седела крај буренцета с осушеном рибом. Поред смарагд-

нога луга који је светлео као да је од рубинâ, сафира и аметиста, поред извора што блисташе као алем-камен — нагиздано рухо ових дама изгледаше као старе, прљаве крпе. —

Међутим порхетска, искецана сукња старе Јеврејке блистала је бојом и сјајем племените меди поткићене сребрним колутима. — Дивни али бездушни ликови ових дама беху тако тужни да више личаху на самртнике у којима још једва тиња искрица свести, па да се не би угасила, непрестано дрхти и трепти. Посматрајући изближе ове даме, сироти студенат увери се да, без сумње, нису никад ништа радиле нити осетиле муке у животу. Садржај њихове душе био је, по готову, никакав; непрестано је помрчавао и претио да се претвори у потпуно ништавило. Да би поткрепиле душевну обамрлост своју, скупљаху се ова несрећна бића око старе Јеврејке која им је с пуно сажаљења допуштала да гледају кроз прозор њезина живота, одакле ће црпсти свежега ваздуха за своје стално обамрле груди. Живот „жене трговца“ беше врло прост: од пре 30 година поклањала је она сваког петка по комад хлеба и суху рибу оном човеку који би изјутра први прошао поред њезина буренцета. Студенат ћутке погледа кроз прозор њезина живота и виде читав нîз људи разних година, где седе или леже на снегу, на улици, испод оградâ, на степеницама, на зидарским лествицама... Сваки од њих жваће хлебац и суху рибу, а више свакога могаху се видети доживљаји из његова живота. Онај се хтеде убити од глади, али са Јеврејкиним поклоном доби опет вољу да живи; овај хтеде красти, али храна, на време поклоњена, сачува га од затвора; онај тамо хтеде напустити своју дечицу, а онај крај њега хтеде из користољубља убити човека. Али је свакога од њих на прави пут извела суха рибица и комад хлеба. И студенат, гледајући, осећаше глад и љутину тих јадника, али одмах за тим и радост са новим и лепшим мислима. Виде њихове породице спасене љуте невоље, и читав свет који у мало не постаде жртва њихове свирепе обести. Угледа како кроз ту гомилу промиче и некакав дежмекасти банкар који, опазив једном како милосрдна Јеврејка поклања хлеб и сухе рибице, основа завод за сиротињске бесплтане оброке, те тако многе људе сачува од пропасти. Једном речи; кроз прозор живота добротворне Јеврејке видео се огроман број људи некада јадних али сада задовољних, љутитих а сад умирених, и очајника који нађоше наду. Сви се они гомилаху, показујући разне патње и насладе што од њих дођоше. Међу њима је било толико живахности, да сироте салонске даме, у којих се душа непрестано гасила, поново добијаху, крај гледања ове примамљиве и ускипеле вреве, изгубљену свест духа, а тиме, на жалост, још јаче осећале његову празнину. А сирота стара Јеврејка у издераној сукњи, са рукама на трбуху скрштеним, жмураше и климаше главом са изразом дубокога сажаљења. Она није морала гледати у прозор свога живота, јер њезина милосрдна душа беше препуна успомена, као воћка обасута пролећним цветом,

— Она бабетина што јој дадох двaеслук сад ми јамачно срећу прориче! говораше студенат. Из овога што сада видех, изгледа ми да су патња и бол највећи понос, а добра дела — највећа срећа. Ово ти се множи као пацови: свако порађа стотину добрих дела, а свако од стотине — нову стотину.

Међутим, сиромах Цезар изгледа као каква најбеднија индивидуа, с којом се већ толиких векова парниче римски инвалиди због својих глава и погубљених ногу (Их, дра-конске ли судбине!). А аристократске даме, гле, непрестано издишу због своје душевне анемије. То значи — додаде медицинар — да ја овде могу баш угодно живети. Мундир ми је прилично поцепан, стомак празан, те се могу слободно такмичити с јеврејским прозором, јер — на крају крајева — не учиних баш ништа тако рђаво што би ремetило моје добро расположење.

У тај мах зачу се ужасан глас: Аj — аj!... аj — аj!... аj — аj!... аj — аj!... Студенат задрхта целим телом; учини му се као да му уши шиљцима буше и пробадају; прожма га тако јак бол да због њега осети како се изгубише све лепоте заноснога сна. Али се све даље и даље губљаше то урликање и завијање, те га на послетку и нестаде. Сиромах студенат, уплашен и пренераžен, помисли:

— До врага! (Ако је слободно употребити ову реч на оваквом месту?). Биће да је то оно псето, што сам га онако изударао у Саксонском Врту. Слуга сам понизан! Ако ми још који пут приреди овакав концерат, мораћу побећи на крај света!.. Али ако се и због такве назови неправде мора онако патити, шта ли је онда с оном господом, која сматрају као израз „шика“, туђи по зубима своје слуге? — Ипак бих хтео знати — размишљаше даље колику ли вредност представљају моје заслуге. Да ли личим на ону Јеврејку која кроз свој прозор гледа читаве легијоне људи што их она обдари; или можда личим на ове лепушкасте даме што се гýше као рибе извађене из воде? —

Тек што је то изговорио, угледа како из његова срца изникоше тисуће зракова као златни конци, који се пружаху ка земљи. Једни се машаху родитељскога гроба, други куће где беше провео детињство, трећи дрвета поред којих је трчао, камења на којем је седео, извора из којега се један воде напајао. Остали зраци његова срца падаху на његове другове, на омиљене књиге, на познате госпођице, па чак и на новине и на позоришну галерију. Све то беху људи и предмети драги његову срцу. Захваљујући тим зрацима или кончићима, што га с њима спајаху, његов се живот у том тренутку оснажи за тисућу пута. Осећао је радост једног свог друга који је баш тада путовао својим родитељима да с њима проведе празнике; тако исто и једног другог пријатеља који се спремаше да посети неку красну девојчицу; опажао је ток мисли неког трећег друга који играше шаха, и четвртог који се спремаше за испите. Слатка, сетна туга спушташе му се у срце с оних удаљених дрвета покривених снегом, с оне старе кућице на којој су даске већ иструхле. Али у тој тисући зракова, што му доношаху тућу радост или сету, нађе се и неколико црних што га спајаху с неким њему мрским људима и стварима. Они му троваху срећу, јер поред сваке радости или туге мрског човека црни му конац доношаше у срце некакав оштар и досадан бол.

— Дакле: љубав доноси срећу, а мржња патњу! говораше замишљено, осећајући да се ни један од ових конаца, ни златан ни црн, не може прекинути. Значи ли то, да доиста има реалне основе она изрека: „Љубите непријатеље своје...“ И зар је баш истина да кроз љубав и мржњу живимо са својим ближњима, који онда постају нераздвојан део наше душе? — Дабоме! викну. Све су то старе измишљотине!.. Мора бити да сам у жестокој ватри, кад ми још и у четвртој години медицине падају на памет овакве лудорије! — Зар ће ми ти црни конци још увек досађивати? мишљаше даље. А разум потврђиваше: Увек! јер што једном постане дело, не може се

изгубити ни у природи ни у духу. Кад вода обележава на скели свако своје пењање, кад се геолошке периоде чак у стењу оцртавају, зашто онда да се нигде не обележе и таласи људских мисли и осећаја? Нови слојеви могу их временом и покрити, али избрисати ... не, никада!

— Хвала лепо! мрмљаше сиромах студенат; па да би избегао тугаљиве мисли што му се по концима мржње спуштаху чак у срце, као какви одвратни црви, реши се да проучи питање: Од куда су у људском животу радости а од куда патње?

Кад поче о том премишљати, наступи у његовој машти грдна промена: место хармоничне, дивне и сјајне околине — угледа мрачну ковачницу у којој су радиле две дивовске прилике неодређена облика. Један од ових дивова дувао је у мехове на огњишту из којег искакаху варнице мање од макова зрна, а други је хватао ова зрнца и затварао их у огромне гранитне кугле.

— Добар дан! ослови их студенат: шта то радите, добри мајстори? —

— Ја̑ — одговори му онај крај мехова — оправљам клицу људских душа.

— А ја их — проговори други — затварам у људска тела.

— Пси́х! Зазвиждука медицинар. Ја сумњам да овако ништавна клица може пробити онако јаку гранитну кору. Ова кугла има бар три рифа у ширини, па како ће из ње избити клица људске душе?

— Кад би у вас била мање дебела кора, брзо би с њом били готови. Вуцибатине!

— Трећи мајстор објасниће милостивом господину, како се то ради! — проговори онај крај мехова, који је ваљда био нешто блаже нарави.

Тек сад угледа сироти медицинар још једну суморну прилику која израђиваше чудан посао. Узимаше гранитну куглу са затвореном варницом, па страшним челичним шиљком, уз помоћ огромнога чекића, бушаше гранитну куглу чак до њезина дна. После сваког ударца, гранит јечаше и плакаше крвавим сузама. Али кад у једном тренутку избије из његове унутрашњости зрачак светлости, ковач докопа куглу па је баци из ковачнице у ваздух, а стабљика светлости или порасте и покрије се новим гранчицама или са свим увехне. А див докопа другу куглу, па је буши шиљком чак до дна, одакле избије нова стабљика светлости која на ваздуху или расте или вехне. И све тако, непрестано тако.

— Допустите ми, молим Вас — окрете се студенат; машив се капе, диву ковачу. — Шта то радите, мајсторе?

— Помажем душама да се развијају, мирно одговори страшило.

— Гранит па цврчи! примети студенат.

— Али погледај само, драговиљу, шта је са душама.

Медицинар изиде пред ковачницу и посматраше гомиле гранитних кугли.

Чим почне да веје благ и тих поветарац, чист као радост људскога срца, — стабљике се китиште мноштвом гранчица, а око гранита се ствараше као нека шума светлости. Али чим дуне ветар силан и топал као страст, по неке гранчице па и сва душина шума почну се сушити.

А грдно је страшило непрестано бушило гранит који плакаше и из свога срца пушташе нове клице.

— Ко си ти, господине мајсторе? упита студенат зачуђен и пренеражен од овога крвавога посла.

— Ја сам Патња! одговори наказа.

— Да није мене, Ваше би душе остале до краја света сићушне као макова зрна.

— О — хо! мора бити да сам у ђаволској ватрушгини! бежећи колико је брже могао од ковачнице.

Ово га стање ипак узнемири, па за то рече:

— Дај да промислим јасно, трезвено и доследно по правилима анатомије, физиологије, фармакологије и акушерства. Пошто мој мозак сад неправилно функционује, то се мени привиђа да чак и патње имају свој циљ и да помажу развитак људског духа. Кад бих ствар посматрао с научне тачке, било би ми јасно да не само бол и вај, већ да ни цела природа нема никаквог циља. Несумњив су доказ мушке груди и спољашње ухо, јер су то, доиста, органи без икаквог циља. Мушке груди не доје а ухом се не можемо ни од мува бранити као што то могу, на пример, краве. Даље, пошто сам ја слаб, зато само и мислим да земаљски живот спрема душу човекову за виши живот, од прилике као гимназија за универзитет. Да сам ја телом и душом здрав, веровао бих са философом Хартманом, да цео жи̑ви свет те̑жи да поништи несвесну апсолутност, као што црви у швајцарском сиру теже да поруше швајцарски сир. Ова Хартманова апсолутност или друкчије речено несвесни швајцарски сир створио је сам себе и своје црве, и не знајући да ће га ти црви појести, а онда појести и сами себе — такође несвесно.

Свршив своје размишљање, сироти медицинар радосно узвикну: Видим, хвала Богу, да моја ватра није више тако велика, јер ми не смета да паметно размишљам, према најновијим философским резултатима.

У један мах осети медицинар да стоји на некој неограниченој површини белих, вунастих облака. У сред те површине подигао се ванредно леп споменик, већи од највећих земаљских брда. Ова прилика имађаше плавкасто рухо са мноштво бо́ра̑ што се спуштаху чак до ногу; руке јој беху скрштене на грудима, а лице дубоко замишљено. Боре њезина одела изгледаху као непрекинут ни̑з брежуљака између којих су дубоке провалије. По висинама и дубинама овога ни̑за кретаху се бића мрављe величине, са баретама и тогама — веома сличне ученим људима. — Сироти студенат одмах је разумео, да је ова дивовска прилика баш сама Стварност. Мрави, који гмижу по њој, труде се да облик овог споменика проуче с помоћу догледа, цирклова, угломера и хемијских раствора. Видело се, истина, да мрави свесно и усрдно раде, али, на жалост, споменик је био милијарду милијарда̑ пута већи од њих, због чега ни један од трудбеника не могаше обухватити целину или бар њезин већи део. И за то радише као по мраку, веома лагано а с пуно напрезања; ради проучавања једне једине боре радило би по неколико генерација непрестано се обмањујући и свађајући међу собом. Да би се разумело какав је облик стварности, требало је да се проучи неколико стотина попречних и паралелних пресека, чији је обим био по неколико стотина миља. Међутим, било је проучено тек неколико пресека и то у доњим деловима споменика. Израђено је било свега неколико метара. А то им ипак није сметало да разговарају о целини коју неки сматраху као правилан облик а други као мртву, хаотичну гомилу. Ови, што брањаху друго мишљење, беху необично дрски.

— Имам сочиво, викаше један, кроз које видим врх својега носа, ма да не видим шта природа мисли.

— Шта ћеш ти са тим твојим сочивом? осече се други љутито: Ја сам проучио неколико жуљева у генијалних људи, али им душу још не нађох.

— Ја не видим да природа живи, додаде трећи: ма да сам вештачки направио урину која се од природне не разликује ни тежином, ни бојом, ни мирисом, ни укусом.

— Па то што ти умеш ради сваки магарац и јевтиније и боље! прекиде га газда оног сочива.

— Али чекај, видећеш: ја ћу вештачки направити човека с помоћу свог универсалног филтра.

Математичари прорачунаваху стопу Стварности, а пошто су радили најдуже и најтачније брзо су били готови: главна контура показиваше да је она била потпуно правилна. За тим тврђаху да се њихова формула може применити и на све остале делове споменика, који се нису још никако проучавали. Али испитивачи жуљева и проналазачи вештачке урине толико се подсмеваху и толико викаху да се читав рад креташе веома полако и у највећој забуни.

Опазив ово, помисли сиромах студенат:

— Хтео си рећи: у другом свету, прошапта болесник сећајући се свог чудноватог сна.

— Чак на другом свету? Па како је тамо, шта се ради, шта је ново?... шалише се другови.

— Ругајте се ви колико хоћете, али што знам ја не знате ви!

А када се беше опоравио, не само што није јадиковао на своју сиротињу, него јој се, на против, баш радоваше. —

И кадгод би га походила тешка мука и љута невоља, сећао би се оних светлих варница што под ударцима Патње излећу из гранитне стене, па би говорио с дубоким уверењем: Осећам како ми се у оваквим тренуцима душа крепи!

Шабац **Ружа Винавер**

ДР. МАРКО НИКОЛИЋ. МОТИВ СА ТОПЧИДЕРСКЕ РЕКЕ, II.

— Зацело сам једно од најређих бића на свету, када сам потпуно дознао оно што ни најпаметнији људи не могу да појме. Стварност није хаос већ целина, и не само правилна, већ красна, а ја...

У том тренутку заурлика псето: Ај!... Ај!... ај... ај!... ај... ај!... Ово је тако потресло болесника да је отворио очи.

Овај пут сиромах студенат није више био у чаробној области среће, ни у мрачној ковачници где се кују људски живот и на облацима над којима је лебдела Стварност, него је лежао на тврдој болничкој постељи. Око њега беху његови другови, на чијим лицима опази стрепњу, зачуђеност, забринутост и изненађеност.

— А што ме тако гледате? упита.

— Шта велиш? узвикну један. Ех, онда се не бој.

— Бога ми, био си већ једном ногом у гробу.

Остави ме...

стави ме, не гледај ме
Тим очима пуним јада,
Јер пред њима многи смртни
Неутешан у прах пада.

Поклони ми души мира!
Што да срце залуд пати?
Што да после часка среће
Морам горко заплакати?

Београд **В. Р.**

Косовска епопеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ ЕПА О БОЈУ НА КОСОВУ

од С.

(НАСТАВАК)

III

а реду је да прегледамо *покушаје наших и страних књижевника* за уређење песама о боју на Косову у једну целину.

Напоменули смо већ да је, уз ово уређивање, истакнуто питање о томе, да ли су народне песме косовске још од постанка биле овако подвојене и самосталне, какве данас имамо, као и да су најзнатнији представници супротних мишљења у томе питању г. *Ст. Новаковић* и г. *Армин Павић*. И ако је то питање више историјскога значаја, и нема стварнога утицаја на само уређивање косовске епопеје, биће ипак од интереса да се на овом месту с њиме мало боље упознамо.

Павић заступа мишљење: *да су данашње косовске песме одломци једне велике целине, спеване наскоро после самога догађаја*. То своје мишљење расправљао је у нарочитом спису, у коме је изнео и свој *нацрт* за уређење косовске епопеје, под насловом:

Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1389. *sastavio u cjelinu* **Armin Pavić**, *troškom jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, u Zagrebu 1877.*

У првом, подужем делу овога списа, Павић се користи књижевном и историјском грађом за потврду свога мишљења и изналази основе за састав оне целине, која је негда постојала. Своје мишљење утврђује овим речима:

„О косовском бoју мора да одмах уза сами догађај бијаше састављена и пјесма, која је показивала опћениту слику читавога боја ... Оваква косовска пјесма може бити да не бијаше само једна, могле су у исто вријеме, макар и у исти дан у различитих крајевих постати многе такве пјесме, али оне између себе бијаху само незнатно различите, а главна слика цијелога догађаја мора да у свакој бијаше једнака“ ...

У прилог свога мишљења Павић узима за пример приморску песму о боју на Косову, с којом смо се упознали, као и „комаде“ из Вукове збирке „који нису комади од *различитијех*, него су комади од *једне* велике косовске пјесме, којој се у фрагментих, колики ту од ње преосташе, сачувао нацрт“ ... Исто мишљење има Павић и о осталим песмама Вукове збирке; и ма да вели, да од њих „није ни једна сачувала потпуни, ма да само и најопћенитији нацрт такве првобитне косовске пјесме ...“ ипак тврди, да оне нису ништа друго него „одкидане из онаке веће и старије, у којој су ти дијелови повезани“, и да се у том откидању „свака од тих пјесама разгранала даље, него што бијаше онда, када још није била сама за се“. Као такве, сматра нарочито Вукове песме под бр. 45. 46. 47. и 49. Па и за велику песму о Страхињићу бану (44) вели: „Да је некоч и пјесма о Бановићу Страхињи сачињавала част косовске пјесме, о том ја ни мало не двојим, али колико је од ње било у такој пјесми садржано, тога се не би пouздао изрећи“.

У другоме делу своје књиге Павић износи *нацрт* за састав изгубљене велике косовске песме, као резултат, добивен критичким прегледом грађе у првоме делу — који ћемо мало доцније нарочито прегледати.

Новаковићево је мишљење супротно Павићеву: српске народне песме о бoју на Косову не могу се сматрати као одломци једне велике целине, већ су *оне од постанка свога биле овако раздвојене и самосталне као данас*. Разлоге за ову претпоставку изнео је Новаковић поводом поменуте књиге Павићеве у својој студији:

Српске народне песме о бoју на Косову, критичка студија **Стојана Новаковића,** штампана у Годишњици II за 1878.

Основу за своје мишљење налази Новаковић у *нарави* народних песама у опште. Оне по постанку и одржавању усменом традицијом и рецитовањем имају друкчије законе трајања него остали књижевни производи. „Постајући не писањем, него певањем пред слушаоцима, с намером, да им разумљива и мила буде, народна песма ни склопом, ни распоредом, ни ексекуцијом не прелази жанр лакости, који је данас карактерише, нити излази из онога одређеног, лако прегледног и простог круга, без којега би и рецитатор гуслар и његови слушаоци жицу прегледа изгубили. Исто ово правило простоте држи се још и ступњем образованости и певача и његове публике. С тога народна песма увек обрађује *један предмет,* врло се ретко маша епизода, па и кад се маша, никад не прелази извесних граница ... Ако догађај, који је живо такнуо душу народну, има многе стране, народ ће *сваку ту страну певати у нарочитој самосталној песми*. Нарав усменог рецитовања не допушта, да се цео таки предмет исцрпе у један мах и једном од више чланака састављеном целином“.

Пошто је поставио овако поузdану основу за своје мишљење, Новаковић непосредно одговара на постављено питање: „Пошто, дакле, међу данас познатим народним песмама нема ниједне, која би одступала од крајње простоте свога плана и замишљаја, не може бити никаква разлога да то допустимо за песме о бoју косовском, спеване одмах после боја. И тако се природним начином и с те стране показује као немогућна онака песма о бoју на Косову, какву нам Павић својим васпостављањем приказује ... Ја једино то мислим, да је о бoју самом и о догађајима за бој везаним одмах постало више *различитих песама*. У томе ме осим унутрашњих разлога, горе наведених, утврђује још и целокупно стање нашега народа — феудна и у једно провинцијална поцепаност народа. Сваки је крај интересовало нешто друго; а што је који интересовало, оно је и опевао ... Самосталне песме о споредним догађајима постале су и живеле засебно; средишна песма о самом бoју била је испрва у разним облицима и начинима, али краћа и ближа историји, а позније се, с почетком XVI века, раширила у садашњу косовску појезију“ ..,

Убедљиви разлози г. Новаковића несумњиво потврђују његову претпоставку.

Од знатнијих књижевника изразио се за мишљење Новаковићево а против Павићева и *Маретић,* универзитетски професор и члан академије у Загребу, у својој расправи, штампаној у Radu (књ. XCVII) за 1889:

Kosovski junaci i dogagjaji u narodnoj epici, *čitao u svečanoj sjednici, koja se na uspomenu Vidova dne*

1389. god. sastala 27. (15.) Lipnja 1889. član-dopisnik dr. **T. Maretić.**

Тако он вели: „По мојем дубоком увјерењу Новаковић је и доказао, што је хотио доказати. За то ја потпуно стојим на Новаковићевој страни, а Павићеви ме докази нијесу увјерили".

Говорећи о песмама, у којима су везане уједно по две радње, Маретић вели: „Кад би народу биле миле пјесме с два или паче с три тежишта, онда би за цијело таквијех пјесама било много више него их доиста јест; а кад је пјесама с једнијем тежиштем куд и камо више, онда је ваљада слободно закључити, да су такве пјесме много милије духу народне наше епике, да су оне дакле и старије; јер сложити двије или три самосталне пјесме у једну, то је већ нека виртуозност, а виртуози се у умјетностима не јављају на њихову почетку, него истом онда, када се већ ова или она умјетност бар донекле усавршила". —

Са свим је друго питање: да ли би се из данашњих самосталних песама о бој на Косову могао склопити један велики еп, у коме би, по примеру грчке Илијаде, све те песме скупа чиниле хармонијску целину? И, да ли би се тај посао могао урадити тако, да народна поезија не изгуби ни у колико од своје простоте и јасности, да у тој целини буде што мање уметничкога, а што више народнога?

И Павић својим нацртом, и Новаковић својим покушајем, као и многи други и страни и наши књижевници својим покушајима, дали су повољан одговор на ово питање. И ми ћемо све те покушаје по реду прегледати.

*

В. СТЕВАНОВИЋ. АШИКОВАЊЕ.

Да отпочнемо с **Павићевим нацртом.**

Овај нацрт има *девет* подвојених песама, које међу собом чине нераздвојну целину. За њих су употребљене скоро све косовске песме из *Вукове* збирке; за тим две од *приморских* бугарштица из Миклошићеве збирке; и, најпосле, песма *Мајка Југовића* из збирке Јукић-Мартића. Павићу су остале непознате песме из збирке Петрановићеве, као и друге, штампане посебице у разним часописима.

Може се рећи да је Павић узео за основу свога нацрта ону од приморских песама (Миклошић, 6), с којом

смо се ми већ упознали. Вукове песме употребљене су или за њену допуну, или су из појединих делова њихових, узиманих с разних места, склапане нове песме. На више места, где се осећала празнина, писац је у прози показао, како би се она имала попунити, било по предањима, било по своме нахођењу.

Прећи ћемо у краћем прегледу садржину свих девет песама.

Прва је песма компилација која почиње стиховима из првог од Вукових „комада“: *„Цар Мурате у Косово иде ...“* Кад Лазару стигне Муратова књига, он сазива *„собет“* у Крушевцу, али не у свом двору, већ *„по далеко (?) од бијелих двора“*, где се сакупљена господа рађају за софром по стиховима из *Зидања Раванице* (36). Вечање у собету Павићев је *оригинал* у прози, испрекидан по којим стихом из Вукових песама. Ту се расправља питање: хоће ли се ратовати с Турцима. Бранковић светује *„да би се предали, но тај приједлог сви одклоне великом индигнацијом“*. Обилић *„поносом и поругом“* одбија савет Бранковићев и предлаже: да се позову у помоћ *„савезници“*: угарски краљ, босански Твртко с баном хрватским Иваном *(„који се деси код њега“)*, Захумац Радич и Зећанин Баоша; да кнез одговори Мурату *„да се стрпи док му се састану сва господа“*; и, да одговор носе Иван Косанчић и Топлица Милан. Милошев се предлог прима и Лазар *заклиње* властелу *(„Ко не дође на бој на Косово“ ...)*; она се куне да ће *„до суботе иред Видово“* бити с војском у Крушевцу, и разилази се. Остаје само Бановић Страхиња који нема куда, *„јербо му је кућа у Косову, гдје су Турци“*. — При повратку Лазарову у двор дешава се свађа између Вука и Милоша због жена, за коју су употребљени стихови из приморске песме (Миклошић, 5): *„На прозору сједаше Милица Лазара кнеза...“*

Друга је песма цела из стихова Вуковог *Страхињића бана*. Опремање Страхињићево и усрдан дочек у тазбини изостављени су; причање о сили турској у мајчином писму није потпуно; изостављени су и сви стихови који се односе на *љубу* Страхињића, како у одговору Југ-Богдана (кад Страхињић зове Југовиће на Косово), тако и кад Страхињић долази пред чадор Влах-Алије, кад с њиме мегдан дели и кад се враћа у Крушевац. Павић налази да су аргументи, са којих Југ не да деци у Косово, „барбарски смишљени“, и да је „та жена приказана бестиднија и грђа од самога пса Карамана“.

Трећа је песма као и прва — компилација из неколико песама, проткана Павићевим оригиналисањем. Ова је песма у сваком погледу врло интересна, да је вредно обратити на њу мало већу пажњу. Најпре је опремање и долазак *Мусића Стевана* у Крушевац — стихови комбиновани из познате приморске (*„Иде Бушић Стјепане љубу своју рано будит“ ...)* и из Вукова *Мусића Стефана*. Код Павића парадира непрестано онај фалсификат о скупљању *„угрске“* господе пред дворима Лазаровим. У место оног одељка приморске песме, где Милица моли Лазара да јој остави једнога од браће, употребљен је први део Вукове *„Цар Лазар и царица Милица“*. Но тек сад настаје права интересност ове песме. Кад је Милица ишетала граду код капије, Павић проводи поред ње сву *„војску на алаје“*: Најпре иде Мусић Стеван са *12 хиљада* војске, а други је за њим од Коњица Ивко са *13 хиљада;* трећи је од Омоља Кивко са *15 хиљада* и четврти Кучаинац Јово са *16 хиљада; „цети јашу три јунака“* — Петар Браничевац, Срђа Злопоглеђа и *„неки (?)млади Немањићу“* — и „у свакога *по 30 хиљад'* војске“; шести је Страхињић са *60 хиљада,* и најпосле Југ-Богдан са девет Југовића, и, „у *сваког је 9 хиљад'* војске, а у Југа *12 хиљада*“. То чини управо *299 хиљада*! Но то није све: за њима долази Лазар који сам води 77 *хиљада,* а пред његовом је војском Вук са *12 хиљада* оклопника (Милош је *„глава свеколике војске“)!* Ни то још није све: на Косову (у следећој песми(Лазар затиче „Влатка Хранића и хрватскога бана Ивана са *20 хиљада* босанске војске“ (интересно би било знати колико је Хрвата довео бан Иван — то нам Павић не казује!). Према томе, српске и босанске војске било је на Косову *408 хиљада!!* Па (можете ли веровати, читаоци?), ни то још није сва савезничка сила, која се борила на Косову против Турака: треба свакојако узети у рачун још и *угарску* господу Павићеву, коју је он заборавио да наброји и која ће с Хрватима бана Ивана и, можда, још с киме (што Павић у души мисли а неће да каже), таман допунити *цола милиона* — а толико баш и Турци*) веле да је било српске војске на Косову!!..

Неби се могло рећи само, да је ова песма непажљиво израђена у Павићеву нацрту; не, она је — *хрватски безобзирна!* О „угарској господи“ и оволиком броју српске војске на Косову биће још нарочито говора.

Четврта песма почиње стиховима из бугарштице: *„И весело дођоше до Косова равна поља.* | *Шаторе су разапели на крај равна Косова поља ...“* Ту се *„весело поздравише“* и почастише с Влатком Хранићем и баном Иваном. Као што се види, код Павића је на Косову ишло све „весело“ — као у сватовима! Но *„веселье се брзо смути, јербо нема ни од куда Захумца Радича, а за Зећанина Баоша дођу гласи да је скупио војску, али неће да с њоме дође у помоћ, него чека на међи своје државе,* **снујући издају.** Из турског табора долазе Иван и Милан, носећи одговор Муратов, а њих сусреће Милош: *„Побратиме, Косанчић Иване!* | *Јеси л' турску уходио војску?“*... Вук се користи том приликом и снује замке против Милоша, сумњичећи га код Лазара невером. Муратов је одговор: да ће *„до Видова дне* **у подне** *чекати на Лазарову дефинитивну одлуку“*. Милош предлаже, а Влатко Хранић и бан Иван (и баш он!) *„врло живо препоручиваху“* његов предлог: да се с Муратом бије бој, па ма и не дошли Радич и Баоша. Војводе се разиђу; само Вук оста с Лазаром под чадором.

Пета песма: *„Кад у јутру јутро освануло,* | *кнез Лазаре причешћива војску“* ... После причешћа дешава се сусрет три побратима — Милоша, Милана и Ивана — с Косовком девојком, — онако како је то у Новаковића. Тога је дана у вече она кобна вечера — сви стихови из трећег комада Вукова, с преправљеним завршетком. Павић је узео „да се бој догодио у *суботу*, а вечера у *петак*“, и разлог му је: „да се у *Косовки ђевојци* не би морала *недеља* промијенити другим којим даном“ (!), па вели: „Према тому ставио сам полазак Лазарове војске из Крушевца у *недељу раним јутром,* а њезин долазак у Косово у *четвртак иод вечер*“ ... Разлог је ништаван са којега је Павић ту отступио од истине, кад и сам тврди да је „у истини Видово године 1389. пало на *уторак*“. Сем тога, за долазак српске војске из Крушевца на Косово, није ни

*) Од турских историчара једини је *Нешри*, који у поетском расположењу, да би славу и победу турску учинио већом, вели да је српске војске са савезницима било око *пет стотина хиљада*. Други пак турски историописац *Сеадедин* тврди да је српске војске било око *две стотине хиљада*. Павић је, дакле, поверовао Нешрију!

у ком случају било потребно *шест шуних дана*, ма како се она споро кретала.

Шеста песма у првом делу свом описује Милошев долазак у турски логор и убијање Мурата — сви су стихови из бугарштице. Милоша Турци савладају, а Лазар, чувши (?!) Милошево запомагање, нареди да се удара на Турке. У то Турци *„притиснуше и на њe ти ударише“*. Прву навалу турску *„јуначки сузбише* (ко ? разуме се:) *Влатко Хранић и бан Иван с босанском војском“* (е баш ништа без бана Ивана!), а за тим *„и сриска војска“* уђе у бој (као да Бошњаци нису Срби!). А шта бй с Мађарима — Павић нам не казује. Овај други део, у коме се борба описује, конбинован је из прозе и оригиналних десетерачких стихова самога Павића, и из народних („Пропаст царства српскога“ и др.). Одмах се у почетку казује да је Вук издао са 12 хиљада оклопника, а за тим *„Турци навру у ону празнину, гдје стајаше војска Вукова, и тако раскину војску босанску од Лазарове“*. Сада настаје *„страшно клање“*: *„Мачє војску Мусићу Стјепане, | три је паше био и убио, | кад започе бити четвртога, | ту погибе Мусићу Стјепане“* ... За њим долази од Коњица Ивко, који на исти начин бије и убија *четири* паше, па гине; по том од Омоља Живко бије и убија *шест* паша; Кучаинац Јово *шест*; Југ Богдан и Југовићи бише и убише *седам* паша; Петар Браничевац, Срђа Злопоглеђа и „неки Немањићу“ (опет *„неки“*!) *осам* паша; Страхињић *девет*. Пошто су сви они, по овако правилној скали, изгинули, долази на ред кнез Лазар: *„Али Лазару худа срећа бјеше: у најжешћем боју спаде с коња зеленка“*; његови се људи поплаше, а *„Турци ударе још бешње и сасјеку Лазарову војсну.* Но *„Влатко Хранић, иошто не могаше продријети кроз Турке, видећи да је издајом Вуковом све изгубљено, бјеше* **већ прије** *оставио бојно иоље“*. (А шта ли би с баном Иваном, који до сада беше вазда међу првима? — е ту нас је Павић изневерио; не каза нам шта се с њиме десило, да ли је погинуо, или је међу првима — *утекао*!). За завршни део ове песме, у коме Лазара и Милоша доводе „везане“ пред Мурата, где буду погубљени, узет је завршни део бугарштице, почев од стихова: *„А Лазара бијаху жива у руке ухватили“* ...

Остале три песме састављене су из десетерачких, српских народних песама. У *седмој* је најпре *Косовка девојка* без измена (и ако су већ у 5. песми употребљени сви стихови из причања Косовке девојке), а после ње доцкан стиже на Косово *Радич војвода* — стихови из „Мусића Стевана“ кад га сусрета Косовка, с том разликом, што Радич не јуриша у Турке и не гине као народни Мусић, већ се сам убија: *„Удари се Радич војевода, | оштрим ножем ср'јед живога срца. | Њег'ва војска л'јепо га сахрани, | и врати се к своме завичају“*. — *Осма* је песма састављена из целе Вукове *„Царица Милица и Владета војвода“* (где је Владета Влатко Хранић) и из друге половине песме *„Цар Лазар и царица Милица“* („Кад је сјутра јутро освануло, | долећеше два врана гаврана ...“ без измена. — Најпосле, *девета* је песма сама Јукић-Мартићева *„Мајка Луговића на Косову“* у целини, без икаквих измена — за коју Павић неразложно находи да је лепша од Вукове *„Смрт мајке Луговића“*! —

Ето, то су Павићеве **„Народне** *пјесме о боју на Косову“*; то је његов нацрт за *народну* косовску епопеју!

Не ћемо се упуштати у оцењивање његове анализе књижевне и историјске грађе у првом, научном делу списа, нити у оцену његових компонованих песама у нацрту. То је већ много боље, него што бисмо ми умели, учинио г. Ст. Новаковић у поменутој критичкој студији својој. Поменућемо само да је г. Новаковић показао: да је „Павићева основна идеја погрешна“, те је није могао ни доказати; да он „није ни сам с њоме на чисто, бар је ни сам није нигде извео до потпуности, нити ју је ослободио свију контроверса, пошто неке од њих и сам отворено признаје“; да је био „лоше среће и у изради њеној“, јер му је критика текста народних песама врло слаба, пошто је „на више места криво разумео дух народног песништва“; и да, према томе, његов нацрт у смислу *васиостављања ирвашње народне иесме* о боју на Косову *не може имати вредности*. Г. Новаковић пак находи, да се о Павићеву нацрту може говорити тек „као о *новом књижевно уметничком* покушају склапања косовских песама у целину“, и да поређење с осталим покушајима те врсте „не испада на штету г. Павића“ ... Ово последње сматрамо као каваљерство г. Новаковића према побеђеном непријатељу.

ЈАШАР-ПАШИНА ЋУПРИЈА НА СИТНИЦИ.

Но ми ћемо скренути пажњу на две-три ствари у Павићеву нацрту, које као Срби не смемо пропустити да их нарочито не истакнемо.

Павић хоће пошто-пото: да су *Мађари* и *Хрвати* били на Косову Лазарови „савезници“. Руварац је историјским фактима довољно доказао, *) да су се у боју косовском против Турака борили *само Срби*, и да сем Бошњака (дакле опет Срба) не може бити ни говора о каквим другим савезницима (Мађарима, Хрватима, Бугарима Ар-

*) Види његову расправу *„О Кнезу Лазару“*, засебно штампану у Новом Саду 1888. Па тако и *Рачки* у Раду XCVII, стр. 50, пошто је доказао да су тврђења о савезницима нетачна, вели: „Из свега тога бјелодано слиједи, *да се на Косову са Срби нијесу борише ни бугарске, ни арбанашке, ни влашке, ни угарске чете; пак да су онај савез измислили само Турци, како би се побједа њихова проти толиким „невјерником“ приказала у сјајнијем свјетлу*“.

банасима и т. д.), као што то хоће турска причања и Павић. „Мађари су исте године и после били у рату са Србима, старајући се да се користе њиховом незгодом“, — вели Новаковић. Што се хрватски *бан Иван,* као емигранат, „десио тада код Тврткa“, то не може бити доказ да је он био на Косову с Влатковом војском. Његово суделовање у косовској борби нити је, дакле, историјски потврђено, нити о њему има помена у народним предњима и песмама — па ни у оној приморској, коју је Павић узео за основу свога нацрта и коју он специјално назива „хрватском“. Хрватски бан Иван, тај мученик борбе хрватске с Мађарима, доиста није заслужио да му се име толико потрже ради небратске научне шпекулације, колико га је потезао у својој књизи г. Павић“, — вели Новаковић на једном месту своје студије.

Као што смо поменули, Павић је у своме нацрту задржао онај фалсификат о „*угрској*“ господи из бугарштице и на оним местима, где то баш никаква смисла нема. Њему су биле потребне потврде о учествовању Мађара у бој косовском, па ма то били и фалсификати! Но он није остао само на томе. Износећи нацрт за опевање чисто *српског* догађаја, који је Србину постао тужна, али и поносна светиња, он не може да се уздржи а да не покаже како га боде све оно што је *српско.* Зато, што у српским народним песмама находи често придев „српски“, њега спопада зла воља! Он без оклевања исказује своје незадовољство, што су српске косовске песме „*досадне са своје српске ексклузивности*“, па поводом клетве Лазарове („Ко је *Србин* и *српскога* рода, | И од *српске* крви и колена . . .“) тврди: да су ти стихови „преначињени тек у нашем вијеку, када се име народно почело многом емфазом гдје год се да и не да истицати“ и „када је *пагубан сепаратизам племенски ударио и у сам прости народ*“ !... Сувише је провидно зашто Павић овде јадикује над „племенским сепаратизмом“, кад се врло добро зна да у простом народу, у коме су и постале ове песме, не може бити ни говора о каквом племенском сепаратизму, кога је још мање могло бити у времену, у коме су ове песме постале.

После овог зловољног испада Павићева јасно је, откуд у њега толика брига око српских „савезника“, откуда Мађара и Хрвата на Косову, откуда у приморској песми толико парадирају „угрска“ господа.

Но то није све. Српске *приморске* песме (бугарштице), као што смо поменули, Павић специјално назива „*хрватским*“, јер је, вели, њих спевао „прост народ хрватски“; оне „знају и за косовски бој, знају за њ *много више него* ли икоја пјесма у Вуковој збирци“ (!), јер је „катастрофа српска *једнако бољела Хрвата као и Србина*“ ! . . . Тако Павић! Новаковић је лепо доказао, да су те приморске песме Дубровчани примили од Срба, и да оне „нису ни мало мање српске од Вукових“, а „по заједници и по болу срца народног не би се у Хрватској никад запевао косовски бој, нити би тамошњи „прост народ“ ишта могао знати о њему, да се није племе српско пред навалом турском кретало од југоистока к северозападу, те *да нису ио Хрватској постале тако густе српске колоније*“ . . .

Да напоменемо овде куриозума ради да Павић, на једном месту своје научне расправе, назива „*хрватским*“ песмама и све остале српске песме Вукове збирке, јер вели: „Ја то не чиним зато, што бих *хтио* рећи, да те пјесме нијесу српске (као да би то неко могао баш кад би и хтео!), него за то, *што мислим да су и хрватске*“... Овде се у Павића пробудио осећај братске заједнице Срба и Хрвата! После толиких поменутих испада, којима је обелоданио злу вољу против свега што је српско, не штедећи ни најосетљивију страну српскога народа, ко би још могао веровати Павићевој искрености, ко би поверовао да њега боли срце за братском заједницом? И на ово је добио врло леп одговор од г. Новаковића: „Има доиста много којешта, што је и српско и хрватско; али исто тако има и врло много ствари које су и српске и бугарске, и српске и словенске, и српске и руске, па то ништа не смета да се зна, шта је опет само српско и само руско, само српско и само словенско, само српско и само бугарско. И српска и хрватска свеза, ма да је веома тесна од вајкада, није никад била толика, па није ни данас толика, да је српско и хрватско потпуно синонимно, и да се о свачем без разлике може рећи српско *или* хрватско“ . . .

Најпосле, да напоменем још један Павићев проналазак који је, без сумње као и ови до сада, потекао из осећаја братске заједнице. У трећој песми он је тачно знао да наброји колико је који од војвода и савезника довео војске на Косово, и, резултат његова набрајања достиже само — *иола милиона!* Помислите само, колико је Срба морало бити у 14. веку, кад је Лазар у својој малој држави — поред 20 хиљада Бошњака, (како Павић вели) а без Зећана и Захумаца, и без Срба у југоисточној и западној Маћедонији — могао искупити толику војску! Зар то није тежња братских осећаја Павићевих да нас Србе начини великим и славним? Штета само, што нам он нигде не помиње и колико је Турака било на Косову. Но што је он пропустио, то нам накнађује његов, и под његовом редакцијом, песник Мартић, који је у препевању Павићева нацрта задржао целу половину милиона српске војске; он вели приликом уласка Лазарове војске у борбу:

> . . .„А Турака кô *са горе лишћа*
> Побратиме! *стотина хиљада,*
> *Да ко броји и двјеста би било*“ . . .

Јадни Срби! Где вам је слава, где понос народни да су вам претци *јуначки* изгинули на Косову у борби против *много веће* силе турске? . . . Народне песме и предања казују да је Турака на Косову било *тројином више.* И историци тврде да српске војске није никако могло бити више од *60 хиљада* — заједно с босанском војском, а да је Турака било много више. Но варају се и историци и народна предања, то Павић боље зна! Благо нама! Та, за толику војску није се у Европи чуло све докле Наполеон пре 88 година не покупи све народе средње Европе и не поведе на Русију. Међер су Срби под Лазаром били огромна сила и величина! . . . Павић је, ваља да, нарочито прећутао број турске војске: да не би слика српскога јунаштва испала ружна! . . .

Ни овде, као ни у фалсификату „угрске“ господе, нити у „пагубној“ српској ексклузивности, *licentia poetica* не би, за цело, ни на какав начин могла послужити одбраном Павићевом.

После ових напомена биће сувише јасно свакоме брату Србину, са колико се братске искрености и истинитости *Хрват* Павић латио овога посла: да *српскоме* народу прикупи и веже у целину *српске* народне песме косовске, да васпостави негдашњу *српску* народну епопеју о јуначкој и славној погибији на Косову, којом се српски народ вазда с правом поносио. Његов велико-хрватски шовинизам није могао умукнути ни у овом деликатном послу! Он не трпи славу српску *ни у погибији* српској! Ти се, Србине брате, можеш само чудити толикој смелости једнога Хрвата, да на *такав* начин, *теби,* из *твојих* народних песама, склапа *твоју* народну епопеју!!...

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Акварели

XIX

КРСТ

Амфитеатар трешти... Громовит пљесак се чује
Ликује светина дивља, пиште Хришћани бедни,
Кроз страшну, смртну писку псалам се извија свети. —
Издишу јадници слаби под канџам' тигрова жедни'
А тамо одојче грлећ пред звером бежи мати.
Кихотом светина дивља очајан крик јој прати.

—

Амфитеатар мучи... И звери и људи ћуте.
У крви Хришћани мртви, ту рука, тамо глава;
Над њима светлост блиста, и крст пламени расте,
Кô див над земљом стоји, и грли небеса плава.
А свет у страху дршће, и заман тимпани звоне,
Јецање погде се чује и сузе неки роне.

XX

СЛЕПЦИ

Плоча с Христова гроба препукла на земљу пала,
А покров попрскан крвљу подеран крај ње лежи,
Шуми маслина света, певају небеса плава,
И звек се оружја губи, то стража с мраком бежи;
А крај гробљанских врата просјаче слепци худи,
И плачним гласом цвиле: Дарујте беднима, људи!..

—

А Христос светим кроком излазећ из пуста гробља
Слепцима прије бедним, јутарња светлост им сину,
Зајеца глас им први, и славећ божје име
Подигли сухе руке куд им се Спаситељ вину...
А град се из сна буди, последњи жижак се гаси.
«Видесмо, васкрсô Христос!» — чују се просјачки гласи.

БРАН. Ђ. НУШИЋ. САБОР КОД ГРАЧАНИЦЕ

XXI

ПЛАЧНА НОЋ

У сумору мрачном тиха ноћца пада,
Над пољима дугим лебди мир бескрајни,
Не чује се ништа, ни блејање стада,
Ни лајање паса. Само зрачак сјајни
Преко неба сину. То се звезда гаси,
А кроз нему тмину дршћу сетни гласи:
Васиона плаче,
Јецање, осећам, кроз ноћ јача, јаче.

Д. Ј. Димитријевић.

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО
NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО
Владислав Савић

(НАСТАВАК)

X.

Лекар и његов болесник

Стари Роџер Чилингворт, кроз цео живот, био је мирна темперамента, милостив и ако не баш врло срдачан, али увек у свима својим односима са светом поштен и честит човек. По његову мишљењу, он је био отпочео једну истрагу строго и непристрасно као какав судија, тражећи једино истину, баш као да то питање није садржавало ништа више него замишљене линије и слике геометриских проблема, место људске страсти и зала који су били њему причињени. Али, у колико је даље ишао, нека ужасна заслепљеност, једна врста силне и ако увек мирне нужности дочепа старца у њене канџе и не хтеде га пустити пре док не изврши све њене захтеве. Он је сада рио по сиротом срцу свештеникову, као какав рудар кад тражи злато, или боље рећи као гробар који чепрка по гробу тражећи вероватно какву драгоценост која је била сахрањена са покојником, али често пута не налазећи ништа друго већ трулеж и смртни задах. Ах тешко његовој души, ако је то оно што он тражи! Каткад некаква светлост сијала је из лекаревих очију, светлећи плава и злослута као пламен какве пећи.

„Овај човек“ говорио је себи у тим моментима: „чист као што сви мисле о њему — без ичега земаљског на себи — ипак је наследио јаку животињску природу од свога оца или матере. Копајмо даље за овом жицом!“.

А после дугог тражења по тамној унутрашњости свештениковој, превртући многу драгоцону робу у облику високих тежња за добро свога народа, жарке љубави наспрам људских душа, чистих осећаја, природне побожности ојачане мислима и науком а обасјане вером (а све ово бесцен благо важило је колико и песак нашем истраживачу) — без наде би се враћао натраг и почињао истрагу са другог краја. Пузио је тако крадом, тако пажљивим кроком и с тако оштрим погледом као лопов који се увлачи у собу, у којој лежи човек у полусну, с намером да украде драгоценост коју тај човек чува као очи у глави. У пркос његове промишљене обазривости под би зашкрипао под његовим ногама; његово би одело зашуштало; сенка његова пала би преко лица његове жртве. Другим речима: господин Димесдел, чија је жива осетљивост често пута замењивала духовну интуицију, нејасно би осетио како је нешто непријатељско његову миру дошло у додир с њиме. Али је и стари Роџер Чилингворт такође имао осећаја који су по готову били једнаки интуицији: а када би свештеник бацио свој зачуђени поглед на њега, тада би он био само његов благи, брижни, пун љубави али никад наметљиви пријатељ.

Можда би господин Димесдел боље могао познати карактер ове личности да му некакво болесно расположење, од кога пате сва рањена срца, није ушило неповерење спрам свих људи. Неверујући ничијем пријатељству, он није могао познати ни непријатеља кад се овај у истини појави. Он стога оста увек у пријатељским односима са њим, примајући дневне посете старог лекара у својој соби за рад, или одлазећи њему у лабораторију забављајући се гледањем процеса по коме се траве претвараху у силне напитке. —

Једног дана, наслонив чело на руку а лакат на перваз отворена прозора који гледаше на гробље, разговараше он са Роџером Чилингвортом, док старац испитиваше неки свежањ гадних трава.

„Где сте“ упита он гледајући на страну јер то је био сад свештеников обичај да никад не гледа право на предмете било људске било мртве — „Где сте, драги докторе, сабрали те траве са тако тамним меснатим лишћем?“,

„Баш ту у гробљу“ одговори лекар настављајући свој посао: „нове су и за ме. Нашао сам их на једном гробу без надгробне плоче. Никаква друга спомена о мртвацу осем овог гадног биља које је узело на себе улогу да му буде споменик. Оно је порасло из његова срца, и оличава, може бити, какву гнусну тајну која је била сахрањена с њиме, а било би боље да ју је исповедио док је био у животу.“

„Може бити“ рече господин Димесдел: „да је то силно желео, али није могао.“

„А зашто?“ додаде лекар: „зашто не, кад све природне силе тако озбиљно говоре да грех исповедимо, те је и ово црно биље избило из сахрањена срца да открије непроказану кривицу?“

„Али, драги господине, то је само ваше уображење“ одговори свештеник: „Нема, ако се у слутњи не варам, никакве силе, изузев божанску милост, која може открити, било речима било знаком или сликом, тајне човечијега срца. Срце, пошто је узело на себе одговорност, мора те тајне сачувати све до дана када ће све бити откривене. Али ја нисам читао ни протумачио Свето Писмо тако да ће откриће људских мисли и дела на дан Страшнога Суда бити узет као део казне. То би, заиста, био сиђушан поглед на то. Не, та открића, ако се само не варам, служиће једино да задовоље дух свију разумних бића који ће тог дана стајати очекујући да виде разрешену црну загонетку живота. За потпуно решење тога питања биће потребно потпуно познање људских срдаца. И, шта више, ја мислим да ће срца, која држе тако жалосне тајне о којима ви говорите, изнети их ни видело тога последњег дана, не по морању већ са неисказаном радошћу.“

„Онда зашто их не открити овде?“ упита Роџер Чилингворт мирно, гледајући са стране на свештеника: „Зашто се грешници не би користили што пре тим неисказаним олакшањем?“.

„Већина и чини тако“, одговори свештеник хватајући се нагло за груди као у наступу изненаднога бола: „Многа се, многа грешна душа мени исповедила, не само на самртној постељи већ у пуном јеку живота и уживајући најбољи глас, и увек после таквих исказа био сам сведок силне радости те грешне браће баш као кад неко дише чист ваздух пошто се дуго гушио својим покваренim дахом. Како би и могло бити другојачије? Зашто би какав грешник — који би на души носио рецимо какво убиство — више волео да сахрани мртваца у свом властитом срцу, него да га избаци од једном, и да га преда васиони да се о њему брине?“.

„Па ипак, по неки људи крију тако своје тајне“ примети хладно лекар.

„Доиста, има таквих људи“ одговори господин Димесдел: „Али, да не наводим јасније разлоге, може бити да су они неми по својој природи. Или — зар не можемо и то претпоставити? — грешни као што су, али ипак задржавајући жар за славу Божију и људско добро, они стрепе да открију сами себе црне и прљаве пред очима људи, јер од тада никакво добро више не могу учинити, никакво зло у прошлости не могу искупити бољим владањем. Тако се, на свој неизказани јад, крећу међу ближњима изгледајући чисти као снег у планини, док су њихова срца црна од греха кога се не могу опростити“.

„Ти се људи варају“ рече Роџер Чилингворт живље него обично: „Они се боје да приме на себе срам који им пристоји. Њихова љубав наспрам људи, њихов жар за службу Божију — ове свете победе, не могу бити у исто доба у њиховим срцима са злим становницима којима је њихов грех отворио врата и који неминовно морају изродити паклени пород. Али ако хоће да славе Бога, нека не подижу к небу нечисте руке!. Ако хоће да служе својим ближњима, нема прво докажу на себи силу и стварност савести подвргавајући сами себе покајничкôм самопонижењу! О мудри и побожни пријатељу, зар хоћеш да верујем да лажна спољашност може бити боља, било за славу Божију или за добро људи — него светла Божија истина? Веруј ми, такви се људи јако варају!“

„Можда је тако“ рече млади свештеник равнодушно као да разговара о предмету који га се много не тиче: „Али сада питам ја свога искусног лекара: да ли у истини он мисли да ми је помогло његово пријатељско старање о моме слабом здрављу?“

Пре него што је Роџер Чилингворт могао одговорити, зачу се јасан дивљи смех из дечијег грла који долазаше са гробља. Инстинктивно бацив поглед кроз отворени прозор, свештеник угледа Јестиру Прину и малу Бисерку како иду стазом што води кроз гробље. Бисерка изгледаше лепа као дама, али беше у наступу оне вражје радости која, кад год је обузимаше, изгледаше да је потпуно издваја из сфере симпатија и људских односа. Она сада скакуташе безбрижно с гроба на гроб, док не дође на широку, рáвну, украшену надгробну плочу какве умрле величине — може бити и самог Исака Џонсона — па поче да игра по њој у одговор на мајчине опомене и претње да јој се ваља понашати пристојније, и где застаде да набере чичака са једног жбуна украј гроба. Узе једну прегрш и наређа их око оквира скерлетнога слова које украшаваше мајчине груди на коме чичкови по својој природи стално остадоше. Јестира их не хтеде скинути.

Роџер Чилингворт беше се међу тим приближио прозору с мрачним осмехом.

Нема никаквог закона, никаквог поштовања, никаквог обзира спрам људских уредаба и мишљења, оправданих или неоправданих, у саставу овог детета“ рече колико себи толико и свом другару. „Пре неки дан видео сам је како прска водом самог гувернера на улици. Шта је она за име Божије? Је ли она изданак самога зла? Има ли она осећаја? Може ли се у њој открити икакав принцип моралног бића?“.

„Не, изузев слободе преступљеног закона“, одговори господин Димесдел мирно као самоме себи. „Да ли је она подобна за добро, не знам“.

Дете извесно чу њихов глас, јер, гледајући на прозор са светлим, али обешењачким осмехом разума и веселости, баци један чичак на пречасногa господина Димесдела. —

Осетљиви свештеник стресе се нервозним страхом од лаког удара. Видећи његово узбуђење, Бисерка пљескаше ручицама у најбудалластијем одушевљењу. Јестира Прина, такође, беше нехотице погледала горе, и ова сва четири лица, стара и млада, гледаху се нêмо, док дете не прсну у гласан смех и не повика: — „Хајде, мајко! хајдемо, или ће те ухватити онај црни старац! Он је већ ухватио свештеника. Хајде, мајко, или ће те ухватити!. Али он не може ухватити малу Бисерку!“.

Тако она одвуче мајку даље, скакућући, играјући и вртећи се чаролијски међу хумкама умрлих становника, као какво створење које нема ничега заједничког са прошлом закопаном генерацијом, нити празнаваше да јој је шта год своје. Као да је била начињена од нових елемената и као да јој се стога мора допустити да живи својим особитим животом, да буде сама себи закон а да јој се њене настрасности не могу уписати у кривицу.

„Ено једне жене“ настави Роџер Чилингворт мало после: „која, ма каква да јо њена кривица, нема у себи тајну скривеногa греха за коју ви мислите да ју је тако тешко носити. Је ли Јестира Прина мање бедна, по вашем мишљењу, стога што носи скерлетно слово на грудима?“

„Ваистину ја верујем у то“ одговори свештеник. „Ипак ја не могу за њу одговарати. Има некакав израз бола у њеном лицу који ја не бих желео да видим. Али опет, чини ми се, мора бити боље за патника смети показати свој бол, као ова жена Јестира, него га скрити дубоко усвоме срцу“.

И поново ућуташе оба, а лекар поче опет да испитује и уређује биље које је набрао.

„Питасте мало час“ рече лекар: „и радо бих га чуо. Говорите отворено: било живот или смрт“.

„Онда, искрено и отворено, рече лекар и даље превртући биље, али упирући оштар поглед на господина Димесдела: „чудан неред влада. Гледајући вас свакога дана, драги господине, и хватајући знаке вашега изгледа већ од толико месеци, изгледа ми да сте веома болесни, али опет не толико болесни да вас један вешт и разуман лекар не би могао излечити. Али незнам шта да кажем, Ваша ми болест изгледа позната и опет је не познајем.“

„Ви говорите у загонеткама, учени господине,“ одговори бледи свештеник гледајући кроз прозор.

„Онда, биће јаснији“, одговори лекар: Молим да ми опростите, господине, ако је то потребно за ту отвореност мога говора. Питам вас, као ваш пријатељ, као неко коме је Провиђење поверило бригу о вашем животу и физичком добру: јесу ли ми били јасно показани и поверени сви узроци ваше болести?“

„Како можете то питати?“ одговори свештеник. „То би доиста била дечја игра позвати лекара, а болест сакрити“.

„Ви хоћете дакле да кажете да ја знам све?“ рече Роџер Чилингворт, намерно упирући поглед пун силног и концентрованог разума на свештниково лице: „Нека је тако! али, опет... Онај коме је поверен само спољашњи, физички бол, познаје само половину болке коју има да лечи. Телесна болест може бити само знак неке душевне патње. Молим да ми опростите, драги господине, ако би моје речи нанеле и сенку увреде. Ви сте, господине, човек, код кога је тело у најтешњој вези и изједначено, тако рећи, са духом чији је инструменат.“

„Онда ми не треба ништа више“, рече свештеник, мало нагло устав са столице: “Мислим, да ваша медицина нема ништа са душом!“

„Тако извесна болька,“ настављаше Роџер у истом тону, не пазећи на његову примедбу, већ стаде лице у лице пред бледим, мршавим свештеником: — „свака болест, или болно место у вашему духу одмах се покаже на вашему телу. Хоћете ли, да вас лекар излечи од недуга, то му прво морате открити рану или немир своје душе?“ —

„Не, не теби! не никаквом лекару на земљи!“ повика Г. Димесдел, гледајући погледом пуним страсти и ватре на Роџера Чилингворта. „Не теби! Већ ако је то душевна болька, то ћу је поверити Лекару душе! Он, како му је воља, може излечити или убити. Нека Он ради са мном, по Својој правди и мудрости, и Он ће добро знати. Али ко си ти, што се мешаш у ту ствар? Како се смеш ставити између пањеника и његова Господа?“

И нагло изађе из собе.

„Добро је што сам учинио овај корак,“ рече Роџер самом себи.

„Ништа није изгубљено. Бићемо опет пријатељи, Али гле, како страст обузе овога човека, и како га избезуми. Једна је страст као и друга. Ово му није првина да учини ружно дело, тај смирени свештеник, кад му страст срцем завлада.“ —

Није било тешко повратити старе односе између ова два друга.

Млади свештеник корео је себе што га је узбуђење живаца навело на један непристојан испад, кад у лекаровим речима није било повода за то. С тим осећањем кајања, похита да му се оправда, и замоли свога пријатеља да и даље води бригу о његову здрављу, што, и ако га није излечило потпуно, ипак му је продужило слаби живот све до сада. Роџер одмах пристаде, и настави своју лекарску бригу о свештенику; чинећи за њега све што је могао, али остављајући болесникову собу, после сваког лекарског прегледа, са тајанственим и чудним осмехом на уснама.

„Редак случај» мрмљао је: „Морам га дубље испитам. Чудна симпатија између тела и душе! Било само за љубав науке, морам сићи на дно саме ствари! Једно летње по подне догоди се, ускоро после горње сцене, да пречасни Г. Димесдел пада у дубок, тих сан, седећи у својој столици са једном великом отвореном књигом на столу. Дубина свештеникова сна била је у толико необичнија, што је он обично спавао лаким, немирним сном, као тица на грани. Али сада спаваше тако тврдо да се и не помаче кад Роџер Чилингворт уђе, као и обично, у његову собу. Лекар стаде право пред болесника, метну своју руку на његове груди, и уклони хаљине које су их до сада криле од свачијих па и од лекаревих очију.

Тада се, доиста, Г. Димесдел слабо покрену и тихо стресе. —

После кратке почивке лекар се врати,

Али како му је око блистало дивљом радошћу и ужасом! Какво се аветињско усхићење, као да га је било немогућно изразити очима и лицем, издаваше целом ругобом његове појаве и исказиваше бурно у лудачким покретима његових руку ка тавану, и лупањем ногу о под! Ко би видео Роџера Чилингворта у овом тренутку усхићења, не би му било потребно да пита: Како се понаша сами Сатана, када је која драгоцена душа изгубљена за небо и задобијена за његово царство?

Али оно чиме се разликовало лекарово усхићење од Сатаниног била је црта чуђења у њему!

XI.

Тајна једнога срца.

После онога случаја, који мало час описасмо, понашање између свештеника и лекара било је исто по изгледу, или у суштини својој доби сасвим други карактер. Дух Роџера Чилингворта кретао се сада доста широком стазом. То не беше у ствари баш она стаза којом се он мислио кретати. Миран, благ без страсти изгледао је, али опет, бојимо се, у дубини овога несрећнога старца лежала је тиха злоба, до сад заспала али од једном пробуђена, која га наведе да смисли страшнију освету него што се и један смртни дотле светио своме непријатељу. Постати присни пријатељ ономе, коме је требало предати сав страх, грижу савести, агонију, узалудно кајање, назадни полет грешних мисли које је узалуд гонио. Сву грешну тугу коју је крио од света чије би се велико срце сажалило и опростило му, њему, који је био без сажаљења, који није никад опраштао! Све то црно благо хтео је он излити на онога човека, коме ништа друго није могло достојно платити дуг освете!

Свештеникова стидљивост и осетљива уздржљивост осујетили су овај план. Роџер Чилингворт није био задовољан изгледом ствари, које је провиђење створило, — служећи се осветником и његовом жртвом за своје намере и опраштајући, може бити, онда кад је изгледало да највише казни, — у место да су биле извршене његове црне намере. Ипак, беше му подарена нека врста открића. Мало га се тицало да ли је долазило с неба или од које друге стране. Спомоћу његовом, у свима доцнијим односима са Г. Димесделом, њему је био откривен не само спољни изглед овога, већ сама унутрашњост душе његове; те је могао видети и разумети сваки покрет. По томе, он постаде не само прост гледалац, већ главни глумац у јадној души свештениковој. Ту је он могао играти по својој вољи. Хоће ли га пробудити самртним боловима? Лекар је владао свима његовим жицама. Хоће ли га дићи из сна изненадним страхом? Као на покрет чаробникова штапа, дизаше се једна аветињска прилика — дизаху се хиљаде прилика, — у сваковрсним облицима смрти или још страшнијег изгледа, вијући се око свештеника и показујући прстом на његове груди.

Све је то извршено тако фино и ма да је свештеник имао нејасан појам о некој злој коби која над њим лебди, ипак није могао сазнати праву природу тога. Истина, он је гледао са сумњом и страхом а каткад и са ужасом и горчином мржње на ружну појаву старога лекара. Свештеникову погледу беху мрски: његови покрети, његов ход, његова проседа брада и најнезнатније радње; знак да је у свештениковим грудима била јача антипатија него што је он хтео признати. Али пошто му је било немогућно да нађе разлога томе неповерењу и гнушању, то Г. Димесдел, знајући да отров једнога болеснога места зарази цело срце, приписиваше све своје предосећаје само томе узроку. Он настави своју интимну дружбу са старцем и тако му даде прилику да изврши намеру, којој се беше посветио тај осветник.

Патећи тако телесно, мучен и притиснут црним душевним јадом и предан власти свога смртнога непријатеља, пречасни г. Димесдел беше међутим стекао славан глас у својој светој служби. Он га беше доиста стекао својим патњама. Његови духовни дарови, морално схва-

ћање и његова моћ да осети и саопшти узбуђење били су одржавани у стању натприродне делатности болом и невољама свога свакидањег живота. Његова слава, и ако не беше достигла врхунац, већ је помрчавала скромније славе његових старијих другова. Међу њима је било учевних људи који су провели дужег времена у широкој студији, која је везана са свештеничким позивом, него што је Г. Димесдел имао године, и који су по томе могли бити дубље познати са таквим темељним и драгоценим благом него њихов млади брат. Ту је било људи и јачега духа и обдарених оштром, челичном, поузданом, гранитном снагом. Било је међу њима правих светаца чије се способности израдиле замореним радом међу књигама и неуморним размишљањем, а постале свете духовним општењем са оним бољим светом, у који их беше увела чистота њихова живота, док су још биле на њима хаљине смртности. Али им је недостајао дар који се беше излио на изабране ученике о Духовима у виду пламених језика; као знак да су добили силу, не да говоре туђим и непознатим језицима, већ да се могу обратити целоме човечанству

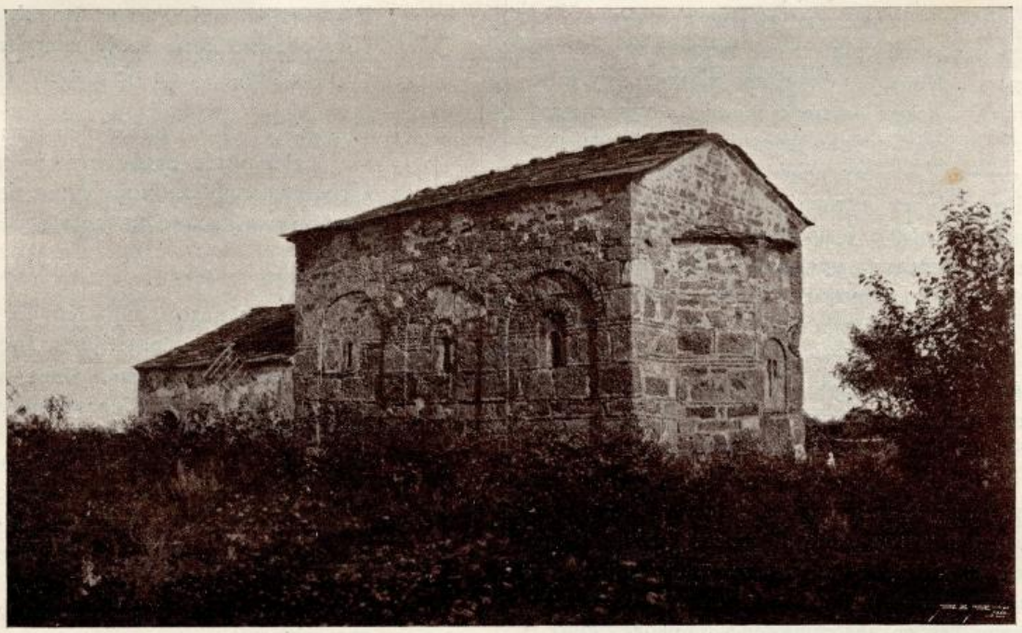

ЦРКВА У ЛИПЉАНУ.

матерњим језиком срдаца. Ти очеви, иначе једнаки апостолима, нису имали последњу и најређу небесну потврду своје службе — Пламени Језик. Они би у залуд тражили да изразе високе истине скромним средствима обичних речи и слика. Са висина, на којима су обично становали, њихов је глас долазио нејасно и као из далека.

По свој прилици Г. Димесдел, по многим цртама свога карактера, припадао је овој последњој класи људи. Он би се био успео на тај високи врхунац вере и светиње, да му у томе није сметао терет кривице или страха, који му судбина беше доделила да носи. То га је задржавало на последњем степену, — њега, човека небеских особина, чији би глас и анђели радо послушали и одговорили му! Али тај исти терет улевао му је тако дубоку симпатију наспрам грешне браће; тако, да то срце дрхташе заједно с њиховима и примаше у себе њихов бол и шиљаше стрељање свога бола у хиљаде других срдаца, у изливима тужне, често уверљиве речитости, али каткад ужасне! Народ не познаваше силу која га тако покреће. Младога свештеника сматраху као чудо од светости. Они уображаваху да је пун небеске мудрости, прекора и љубави. У њиховим очита света је била стаза по којој је ходио. Девојке из његове паствe побледиле би угледавши га, жртве једне страсти тако проткане религиозним осећањем да мишљаху, да је та страст силна вера и ношаху је јавно у својии чистим грудима, као најмилију жртву пред олтар. Старији чланови парохије видећи Г. Димесдела тако слаба. док и сами беху једном ногом у гробу, вероваху да ће он отићи пре њих, и заклињаху своју децу да њихове старе кости сахране поред светог гроба младога пастира. А, може бити, кад је јадни Г. Димесдел мислио о своме гробу, питао се, да ли ће трава икад порасти на њему, јер ће у њему бити сахрањен проклети човек!

Није могуће појмити агонију којом га је мучило поштовање паствe. По природи својој он је обожавао истину, и мрзео сваку лаж.

Дакле, шта је он? — Супстанција? — Или најтамнија од свих сени? Он је жудео да говори са висине своје катедре смелим гласом, да каже народу, ко је он. „Ја, кога видите у црној ризи свештеничкој — ја, који се пењем на ово место и окрећем своје бледо лице к небу, узимајући на себе задатак да посредујем између вас и Највишег Свесазнања, — ја, у чијем животу замишљате светост Енохову, — ја, чији кораци по вашем мишљењу остављају за собом светао траг по коме хаџије, који ће за мном доћи, могу бити одведени у пределе блаженства, — ја, који сам вршио тајну крштења на деци вашој — ја, који сам шаптао последње молитве над вашим умирућим пријатељима, — ја, ваш свештеник кога ви поштујете и коме се поверавате, нисам ништа друго, већ поквареност и лаж!

Често се пута Г. Димесдел попео на своју катедру решен да не сиђе пре него што изговори речи равне горњима. Често је пута — не, више од сто пута — доиста говорио! Говорио! Али како? Говорио је својим слушаоцима, да је он скроз недостојан, да је најгори друг најлошијега, најтежи грешник, право проклетство, нечувена неправда и да је право чудо, што они не виде његово јадно тело спржено ватреним гневом Свемогућега! Је ли се могло јасније говорити о томе? Зар народ није требао

скочити са својих клупа и свући га са катедре коју је каљао! Не, доиста не, они су све то слушали и само га више поштовали. Они нису могли ни сумњати у смртну садржину која је вирила из те себеоптужбе. „Богоудни младић“, говорили су међусобом: „прави светац! Тешко нама! Кад он види такав грех у својој чистој души, какав би ужасан призор видео у твојој или мојој.“ Свештеник је добро знао — лицемер пун гриже савести у каквој ће светлости бити виђена његова нејасна исповест. Он се старао да заслужи казну исповедајући своју кривицу; али је навукао само други грех, и нови стид пред самим собом без тренутне олакшице да сâм себе превари. Он је говорио сушту истину и преобразио је у сушту лаж. А опет по својој природи он је волео истину и мрзио лаж као мало ко. С тога, више свега, он је мрзео и презирао себе!

Његов душевни немир наведе га на обреде који су били више у сагласности са старом поквареном вером католичком него са бољом светлошћу цркве у којој је био рођен и васпитан. У ковчегу г. Димесдела налазио се један крвав бич. Често пута овај пуритански и протестантски свештеник шибао се њиме, смејући се при том самоме себи горким осмехом, шибајући се све више и немилосрдније због тога смеха. Имао је обичај као и многи други побожни пуританци да пости — не као они да очисти своје тело и да га спреми да би било достојније небеске светлости — већ строго, док му колена не почну клецати, као за казну. Бдио је по читаве ноћи узастопце, некад у потпуном мраку, а некад у полутами, а каткад посматраше своје лице у огледалу при највећој светлости коју је могао произвести. У тим дугим ноћима глава му се вртела и привиђења изгледаху да лебде око њега. Каткад нејасна, у својој слабој светлости, а некад жива и баш поред њега у самом огледалу. Сад је то било коло ђавољих прилика које се ругало и кезило на бледог свештеника дајући му знака да иде с њима; а сад опет група светлих анђела који се тешко подизаху као тугом оптерећени, али све светлији што се више дизаху. Сад дођоше умрли пријатељи из младости и његов отац са седом брадом и светитељским челом и мајка, која окрете главу пролазећи поред њега. Мајчин дух — најслабија фантазија саме мајке — морао би бацити бар поглед сажаљења на свога сина! А сад опет, кроз ову собу пуну авети, лагано пролажаше Јестира Прина водећи малу Бисерку у њеном скерлетном оделу, показујући својим кажипрстом на скерлетно слово на својим грудима па онда на свештеникове груди. Ни једна од ових визија није га могла са свим преварити. Он је видео, напором воље, друге предмете кроз њихову магловиту супстанцију и био уверен да они нису чврсти као онај сто од растовине или она дебела у кожи повезана и бронзом окована Библија. Али, — при свем том, то су била најистинитија и најстварнија бића са којима је имао посла један свештеник. Немогућно је исказати беду живота као што је био његов. Лажном човеку лажна је цела васиона — њу је немогућно опипати — она се претвара у ништа на његов додир. И он сам, у колико се показује у лажној светлости, постаје сенка, или доиста престаје да буде. Једина истина која је и даље давала Г. Димесделу стварни живот, био је страх у дубини његове душе и неварљиви знак тога на његовоме лицу. Кад би он једном нашао снаге да се насмеје и да се покаже весео, то не би више био он!

У једној, од тих тешких ноћи, које смо поменули, свештеник скочи са своје столице. Једна мисао сину му кроз главу. Једном мора бити краја томе! Обуче се пажљиво и на исти начин као за божју службу; сиђе нагло низ степенице; отвори врата и изађе на улицу.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Последњи поменци

1.

У магли и тами будућности мрачне
Назирах те, звездо мојих срећних дана,
На мутноме небу сад те нигде нема,
Мирисне ми руже носи мраз и слана.

Студена је зима раширила крила,
Расплакано небо, вечна поноћ влада;
Нит рањено срце своју драгу тражи,
Нит се Мају душа остављена нада.

И очај је од ње одбег'о далеко,
Не осећа више судбу што је гања:
Отрована злобом моја душа млада
Безбрижне часове из детињства сања.

2.

Нестаје вас редом, моји снови златни,
Једног ћете дана развејани бити;
А млађана душа, још љубави жудна,
Сузе ће за срећним часовима лити.

Нећу да те варам, јадна моја драга:
Оплакујем прошлост и спомене свеже.
Заборави мене! Садашњост је бедна
А још гори дани што пред нама леже.

Ми се растајемо и разилазимо,
Некад једним путем ходисмо у миљу;
Тај се пут одавде на две стазе дели,
Ал ниједно од нас неће стићи циљу...

Влад. Станимировић.

Наша писма

Петроград.

Сезона позоришта, сликарских изложаба, свемогућих концерата, почев од озбиљних симфоничних па до најобичнијих свакодневних, већ се одавно свршила. High life Петроградског друштва оставио је загушљиву престоницу и бацио се у наручја природе, одмарајући се у зеленилу и дишући свежи, ароматни ваздух јелових шума Финске и остале околине. Као што рекох, сезона се свршила, али не тихо и непримећено, већ бурно, с пуно интереса, јер даде публици *„Иди за мною, Сатана“* слику Рјепина и *„Три сестре“*, драму Ант. Чехова.

Слика Рјепинова изложена је била на „XXIX покретној изложби слика“. Непрестани разговори, непрестани

гласови каприцне публике, чије се хладно посматрање често претвара у тихо усхићење или дивљу необузданост, јављајући се и нежном мајком и строгим и неумољивим судијом, бескрајне фељетонске критике престоничних листова са својим вечито старим речником фраза, — још више појачаше моју жељу да посетим изложбу и видим ново дело Рјепиново.

Пролазећи поред безброј повешаних слика, на којима се на најразноврснији начин преплетао таленат с шаблоном, ја сам нестрпљиво тражио предмет свога љубопитства, о чијој се појави говорило још на годину дана раније, полагале велике наде јер се очекивало грандиозно, капитално дело великог руског уметника. Не разгледајући остале слике, ја сам хтео да видим, док је још око свеже, какав ће бити први утисак, који ће на мене учинити «*Иди за мною Сатана*«. Нашавши се изненада пред њим ја сам стао као укопан. Ја у први мах не могадох да се разберем од чудноватог, сложеног осећања. Да ли колосално платно, које својом величином нехотице улева извесно уважење (не, огромна су и мазања обичних молера); да ли дивне нијансе лако разбацаних боја — (опет не, јер је мени одавно позната смела кичица творца класичних »*Запорожаца*«); да ли, најзад, и једно и друго заједно послужише као мотиви тога осећања које ме је свега обузело и за тренут деспотски завладало и умом и речју, не дајући мислима да се полако развијају и изразе, гушећи најзад и најобичнији усклик изненађења или дивљења. Тек кад је минуо тај критични моменат, ја сам је могао хладно посматрати до најмањих ситница и дивити се новини колорита, новини идеје, композиције и уметникова тумачења познатих речи из Св. Писма — као једним мотивима, који на мене тако силно утицаху.

Слика представља моменат када је Сатана кушао Исуса у пустињи Јерихонској. На маленом брежуљку стоји Исус с крштеним рукама и подигнутим к небу очима. Колико љубави и доброте на том сухом и измученом лицу! Под његовим ногама зија бездна, хаос облака, кроз који пробијају по где-где зраци далеког сунца. На задњем плану, за леђима Исусовим, у облаку, црвени се паклени Сатана, с вилом и огромним трбухом, у који беху наперене све критичарске стреле. Он беше узрок многим расправама, узрок, због чега »Миръ Искусства« јавно даде свој суд, да слика није достојна потписа Рјепинова. Сви се слагаху, да облик и израз Сатане не одговара моменту, када грубост асирског цара (вели да је Рјепин хтео да представи Сатану у облику асирског цара) треба да уступи место нежности и ласкавости скушача, чије слатке речи хватају за душу и доводе у занос.

Ја своје мишљење већ изрекох. Да га понављам значило би изражавати без краја одушевљење и дивљење.

Слику је, како донесоше новине, купио »Музеј цара Александра III«, за 30.000 руб. Тиме ћу завршити о Рјепиновој »Иди за мною, Сатана«, и проговорити о последњој драми Ан. Чехова. —

У последње време драмска дела Ант. Чехова постадоше толико популарна, да су већ украс сваке озбиљне позорнице. Његово последње дело имало је огромног успеха. Ја не видех већег безумља публике, чија љубав к Мелпомени не зна граница.

И заиста, не знате чему пре да се дивите: да ли самом комаду или уметничкој игри »*Московскаго Художеств. театра*«. То позориште као да је створено за Чеховске комаде и у томе му нема равна. Што је »Freie Bühne« за Хауптмана, то је »Москов. Художеств. театръ« за Чехова. Једино реалношћу, нечувеном техником може се то и објаснити. Ви заборављате да седите у позоришту, јер видите пред собом прави живот; живите и осећате њиме. Ви не знате где се свршава уобразиља и почиње стварност, или се то оба појма сливају у једно. Њега с пуним правом и називају »позориштем илузија«.

Ја нећу овде говорити о уметничком таленту Чехова, што би могло послужити као предмет засебне опширне студије, а осим тога и излишно је, јер је он свима врло добро познат и говорити о њему значило би што и »прослављати лепоту јутарње звезде или румених зракова заходнога сунца«. Ја ћу се само ограничити кратким излагањем сижета »*Три сестре*«.

И овде на први поглед пада у очи Чеховљев реализам, проткан неизбежним елементима песимизма, који су основа свију његових драмских дела. И овде Чехов понавља карактерне црте својих ранијих комада, т. ј. описује мали живот, мале људе с њиховим жељама, страстима и интригама, који се никада не уздижу до херојизма и свршавају у ништавној средини из које су и поникли. Пред вама се шири слика забачене, маховином и бршљаном зарасле паланчице која живи и осећа аутоматски, понављајући све једно до бескрајности. Живот је у њој тесан, пун досаде, без циља. Над њиме се навукли мрачни и тешки облаци меланхолије и равнодушности.

Три сестре: Маша, Олга и Ивина, лепушкаста и мила створења пате од досаде. Из њихових испрекиданих разговора, по њиховим лицима суморним као јесењи дани, види се као да осећају сву пустош таквог живота. Њихове жеље и мисли изражавају се у нејасним и магловитим појмовима о смислу живота, корисном раду, а последња је дистанција њихових жеља: *Москва*. Да, тамо ће живот поћи веселије, тамо ће се наћи и прави смисао његов.

Једна је сестрица девојка, друга удата, а трећа је изгубила сваку наду на удадбу. Прва жели да се заљуби, друга да се не ограничи само мужем, и трећа да не буде директорка гимназије. С њима живи брат, на кога се полажу велике наде; но оне им се не испунише. Он сасвим занемарује свој музикални таленат и завршује каријеру као члан земске управе. На сцену се појављују и друга лица: пуковник Вершинин чија се батерија задржава на извесно време у паланци, и официрчићи Роде и Федотик. Ту је са својим вечитим философисањем и др. Чебутикин, који је медицину, у осталом, давно заборавио, и барон Тузенбах, Соленин и др. последњи између осталог, уобразио да је Љермонтов. Осим мале интриге пуковника Вершинина и двобоја Соленина с Тузенбахом, у коме последњи пада (чиме се пијеса сврша), нећете, као у опште код Чехова, наћи драмског заплета. Дијалози преобилују, — али колико је у њима живота, како је свака појава, сва радња истинита и реална, и како је до ситница обрађена психологија људи, на чијем фону мрачног живота заузима видно место: досада, дуго време, тако лепо окарактерисано руском речју »скука«. Гледајући те »скучающія«, ви осећате како и на вас веје од њих лаким поветарцем »скукы«, и тек кад последњи пут падне завеса и кад вас талас публике изнесе на улицу, осветљену масом сијалица, звека екипажа и узвици »кучера« пробуде вас из пријатног заноса, те видите да сте у веселој и бурној престоници.

И баш у томе реализму и лежи сва величина Чеховљева талента, као и праведна заслуга примерног »Москов. Художеств. театра«, с којим се Чехов толико сродио, да му је отргао и дивни цветак г-цу Книпер, избравши је за своју сапутницу у животу.

Вој. Ст. Поповић.

Наше слике

Њ. С. Јоаким III, Васељенски патријарх. — Њ. С. Јоаким III изабран је за васељенског патријарха 25. маја ов. год. Он је већ био на патријаршком трону од 1878. до 1884. год., када је дао оставку и повукао се у самачки живот. До 1889. г. живео је на свом имању близу Цариграда, а те године оде у Св. Гору где је готово испоснички проводио своје дане. Њ. С. Јоаким III повукао се у мир не што је био жељан одмора већ што је у свом тешком а светом послу наилазио на огромне тешкоће не само код највиших државних власти већ нарочито код оних који би требало да су му помоћници били. Нетрпљивост верска и народна, коју распириваху његови потчињени, гоњење свега што није јелинско, — нагонише Њ. С. Патријарха да потражи мира и утехе у Светогорској тишини. Његови наследници, радећи противно саветима и намерама његовим, догонише Велику Цркву у тежак и мучан положај. Погрешке су се почеле светити, и једини човек, који би био у стању поправити велике и

нехришћанске погрешке патријаршијске, био је Њ. С. Јоаким III. То се најбоље видело на избору, када му свој глас поклонише и многи дотадашњи привржeници јелинске нетрпљивости и искључивости.

Доносећи лик Њ. С. Васељенског Патријарха Јоакима III, ми исказујемо радост целокупног српског народа Отоманске Царевине и наде његове које с пуно синовље љубави полаже у новог Патријарха за остварење својих скромних и оправданих жеља.

Архимедова смрт (сликао Н. Н.). — Архимед, славни геометричар и механичар, рођен је у Сиракузи 287. г. пре Христова рођења. Пронашао је и одредио правила о кружном пречнику, обиму и површини; такође и о садржају кугле и облице. Ондашњи сиракуски краљ захтевао је од њега, да одреди: колико је сребра у једној круни која је требало да буде од извесне количине чистога злата? Због различне тежине ова два метала, Архимед није могао у први мах одредити, у њиховој смеси, колико је једног колико ли другог метала? Улазећи једном у каду за купање, опазио је да је из ње истекло онолико воде колика је била запремина његова тела (Архимедово правило). Применив ово правило на задатак који је имао решити, истрчао је гô из купатила вичући *Хеурека!* (Пронашао сам!). — Позната је Архимедова реч: *«Дај ми полугу и ослонац у васиони, — преврнућу земљу!»* — Када Римљани опседоше Сиракузу, Архимедове машине за бацање беху Сиракусцима од огромних користи. Али када Римљани ипак продреше у опсађени град, неколики војници продреше и у Архимедов стан, где је славни механичар у тај мах цртао по пешчаном тлу разне геометријске фигуре. «Noli turbari circulos meos!» («Не квари ми кругове!») и узвикну Архимед; али га у том часу прободе Римски војник, — На Архимедову гробу беху облица и кугла подједнаке садржине. По овим знацима пронађе Цицеро, после 137 година, гроб овог великог научара. —

Анастас Јовановић, *први српски аматер фотограф* (фотограф. снимио Марко Стојановић). — Једна лепа жеља остварена је пре неколико дана: у Београду је основан Клуб Фотографских Аматера. Доносећи у овом броју неколико снимака наших аматера, нисмо смели заборавити ни слику првог српског фотографа аматера,

Анастас Јовановић, пређашњи двороуправитељ Кнеза Михајила, рођен је у Враци 1817. г. а умр̂о у Београду 13. новембра 1899. године.

Када је год. 1832. Кнез Милош основао у Београду Државну Штампарију, ступио је у њу као ученик и пок. Анастас. Особита његова вредноћа, марљивост, хитрина и љубав према послу привукоше пажњу не само заводских управљача него и најмеродавнијих кругова у Србији. За њега се с правом говорило: «што му очи виде, то му руке створе». — Нарочито се истакао као одличан словорезац. Највише вештине показао је у том послу при изради *Првог Српског Буквара* (1838. г.) За буквар је требало израдити и курсивна слова којих дотле у штампи није било. Нико од људи, који су у штампарији радили, није умео ова слова израдити. А он их је изрезао у невероватно кратком времену: јер је тако хтео Мидош Велики само да би буквар био што пре готов. И то је решило његову будућност. Послу се његову дивише не само власти, већ и искусни технички управљачи Државне Штампарије. Због тога је по заповести Кнежевој, послат 1838. год. у Беч као државни питомац ради даљег усавршавања.

У Бечу је хтео изучити бакрорез. Тога ради био је отишао у Бечку Академију Вештина. Али већ 1840. г. ода се литографији. Поче прво да издаје литографске слике знаменитих људи из српске историје и књижевности, 1842. г., због државног преврата у Србији, изгубио је, као захвалан и одан привржeник династији Обреновића, државну помоћ, те мораде све очекивати од својих руку: тада предузе да црта и литографски израђује знамените догађаје из српске историје («Стеван Немања силази с престола», «Милутин побеђује Татаре», «Стеван Дечански добија вид», «Патријарх Чарнојевић преводи Србе у Угарску», . . .). Поред овога почео је радити и иконе за православне цркве.

Али, како је сам говорио, ништа није у целом његову животу пробудило толико интереса и толико одушевљења колико Дагеров проналазак. Када је Дагер 1840. г. послао Цару Фердинанду две сличице, снимке неких места, и када су за тим те сличице (велике 6—7 см.) изложили на углед ученицима у Академији, био је пок. Анастас толико задовољен и узрујан овим епохалним проналаском, да се одмах ватрено одао на изучавање градње ових *слика светлости.* У то доба, 1841. г., по рачуну и плану проф. Пецвала, начинио је оптичар Фоигтлендер први објектив којим се за много краће време могао извршити фотографски снимак, него што је то дотле било. Колико се Јовановић одушевио проналаском и сликама Дагеровим, најбоље показује његова жеља да пошто по то добави и овај нови објекат Фоигтлендеров. Он је то врло брзо и урадио, јер је, по реду израде, трећи Фоигтлендеров објекат купио Јовановић.

Његови фотографски радови, у току пуних 60 година, показују да је он целог свог века са напрегнутом пажњом пратио развитак фотографије, да је сваку њезину корисну новину са радошћу поздрављао и да је све сâм собом испитивао хотећи да све до краја види и позна. Он је, за доказ овом, био *први* у Бечу који је израђивао стереоскопске слике, како је то нагласио и професор Јегер у својој књизи *О оку и наочарима.* Године 1854. Бечки оптичар Прокеш показивао је у једном од Шперлових локала француске стереоскопске слике којима су се сви дивили. Може се замислити, како се Прокеш изненадио кад му је Јовановић понудио и десетак својих стереоскопских снимака Беча, да и њих показује! — Чак и када се 1858. год. Династија Обреновића вратила у Србију, и када се Јовановић преселио из Беча у Београд, где је примио службу двороуправитеља, која му је понуђена за признање привржености и услуга Династији, — налазио је Јовановић најбољег и најслађег опорављања од тешких службених напора једино у фотографској литератури и свом фотографском атељеу.

Када се, по смрти Кнеза Михајила, стално повукао у мир, који је проводио нешто у Београду а нешто у Бечу, опет није престајао, све до краја свог живота, у занимању о фотографији и њезину развитку.

Колико је он доиста био одан фотографији, колико се одушевљавао њоме нека посведочи и његова изрека, коју није једном поновио: «Ја не разумем, како човек може да буде без фотографског апарата!»

Пок. Анастас Јовановић био је од год. 1877. редован члан Бечког Фотографског Друштва. —

Мотив са Топчидерске реке I и II (фотографски снимио Др. Марко Николић). — Прва изложба српских аматера приређена у просторијама Грађанске Касине (од 23. маја до 10. јуна) обратила је на се пажњу и бројем и израдом. Оцењивачки суд доделио је прву награду (насликану повељу, рад Г-ђе Б. Вукановићке) Др. М. Николићу за пејзаже *Мотив са Топчидерске реке.* Избор предмета и начин израде (гумидрук) донесоше Др. Николићу ову заслужену награду.

Старост (фотогр. снимио В. Стевановић). — Овај рад вредног аматера Г. В. Стевановића добио је на Амат. Изложби другу награду (албум одабраних снимака Аматерске Изложбе). Хартију за овај снимак препаровао је Г. Стевановић од обичне цртачке хартије, те је тим и црвенкастом акварелском бојом нагонио многог посматрача на помисао да овај рад није фотографија већ, акварелски цртачки рад.

Ашиковање (фотогр. снимио В. Стевановић). — Слика је из Пиротске околине, а представља моменат када се радници враћају из поља. Колико је тешкоћа за снимање оваквог момента знају сви који се баве око фотографске вештине. А када се такав снимак домахне уметничкој слици. онда му и вредност излази из обима обичног фотографског рада. Такав је и снимак *Ашиковање.*

Јашар-пашина ћуприја на Ситници. У почетку прошлога века господарио је на Косову знаменити Јашар-паша, синовац Малић-бега Џинића чувенôга потурчењака и познатог крвника (који и данас има рођака православних у Београду). Док је Малић-бег српском крвљу записивао своје име, дотле је његов синовац Јашар-паша остао у сећању највише с тога што је порушио не мање већ 17 српских храмова на Косову и од њих себи зидао воденице и ћуприје. Најчувенија је од тих ћуприја ова чију слику доносимо у овом броју.

Сабор код Грачанице (фотогр. снимио Бран. Ђ. Нушић). — Историјски храм Грачаница, посвећен Св. Богородици, слави Велику Госпођу (15. августа). О том дану скупљају се посетиоци из Србије, Дебра, Метохије, Сиринића, Срецке и свих При-

зренских жупа, на братски састанак и побожну молитву. Али храмовни празник ове свете задужбине не прославља се у Грачаници како се прослављају храмовни празници у другим српским крајевима. Над овим скупом туга царује а страх угушује свако весеље. Али за то у другим храмовима нема молитве каква је у Грачаници! А шта моле Срби у Грачаници?.. Зар Србину и о том говорити? —

Црква у Липљану. Липљан, стара Ulpijana, лежи у средини Косовске равнице. Још Василије II Маћедонски, обнављајући Охридску архиепископију, означио је Липљан као Другу Јустинијану. У нашој историји Липљан је познат и као Немањићска престоница а и као привремена столица Грачаничке епископије. Црква Липљанска једна је од најстаријих у Православљу. Данас у њој служи и најстарији српски православни свештеник, а по својој прилици и најстарији у свем Православљу, поп-Јован који је стар 111 година.

ХРОНИКА

ДУША ДЕТИЊА

1.

Кад би се могло рећи за коју науку данас, да је мила, као што је то *Лине* рекао за Ботанику, онда би се, одиста, сви сложили у томе, да то име заслужује Психологија Деце најпре, јер она се бави о оном што нам је најлепше и најмилије на овом свету. Она, дакле, нека се и поноси именом *Scientia amabilis.* —

Али — како мало знамо шта се збива у том рајском кутићу! —

Психологију, до скора, занимала је само душа одраслих а о малима није водила бриге, можда није хтела да се заноси том *детињаријом,* па због тога није умела ништа ни да нам каже о томе. —

Но данас већ увиђа и она, да од те озбиљности мора попустити, па се обратила деци и, на велику радост своју, добија обавештења, не само о њима, него и о себи и својим крупним појмовима. И ова нова ревност њена у генетичком испитивању душевних појава дотле је дошла, да је образовала засебну грану о студији деце, са називом Педологија или Педоломија.

Из те науке о души детињој да вам прикажемо штогод. Али не у системском реду, него оно што је општије и интересантније. Међутим, пре тога, допустите нам, да изнесемо и то, ко је све радио на овоме, јер биће, можда, кога који жели и више да зна, но што му је овде казано.

Рекосмо, да је ово проучавање ново, зато се не бојте да ћемо из далека почети. Платон и Аристотело, и сви стари дакле, за нас отпадају, од којих се иначе, као по неком правилу, полази. —

Наш почетак је од Дарвина и Прајера. Овај велики Енглез, чије је име толико познато у Биологији, први је отпочео и проучавање духа детиња с планом и научно. То своје посматрање изнео је у часопису Mind-у 1877. год. под именом: Biographical sketch of an infant давши тиме јаких побуда другима за даља испитивања.

Немац *Preyer,* такође велики физиолог, ревносно је посматрао свога сина за три године и резултате тога оштампао је у повећој књизи са називом: Die Seele des Kindes.

Ова два ученика могу се назвати, с правом, творцима и покретачима научног испитивања духа детињег, које је од тога доба све лепше напредовало.

Данас је у Енглеза као најбоље дело ове врст од *F. Sully-a*: Studies of Childhood А основано је и друштво за проучавање деце: Britisch Child Study Association са својим органом: The Paedologist.

Код Немаца, уз горепоменуто дело, као најбоље радове о овом предмету, препоручујемо: Kinderfeler од Trüper-a и Zeitschrift für Pädagogische Psychologie u. Pathologie од *Kemses a,* где се налази и велика литература о томе, поред Internationale Bibliothek für Pädagogik од Ufer-a.

У Француза је *Perez* оно што је *Preuer* код Немаца. Његово је главно дело: La Psydologie de l' Enfant. Но главни је покретач генетичке психологије: *G, Compairè.* Његово дело: L' evolution intellectuelle et morale de l'enfant заслужује особиту пажњу. —

У погледу експерименталног истраживања, пак, познат је у последње доба *A. Binet* са својим радовима у: Revue philosophique и Annêe psychologique.

Талијани немају још већег оригиналног дела о духовном развитку детета. *Luigi Ferri* сматра се за покретача те врсте, а најинтересантније дело о томе написала је *Paola Lombroso:* Saggi di psichologia del banbino . .

Али најбољи рад на томе пољу пренет је у Северну Америку. Тамо је примљен са толико интереса, да је постао права страст од дечијег забавишта па до универзитета.

Скоро сви универзитети имају катедре за студију деце; у свима бољим учитељским и мушким и женским школама, то је обавезан предмет; све области основале су разна друштва са разним именима за испитивање и проучавање душе детиње; небројеним педагошким часописима отворени су нарочити одељци за то, а многе новине излазе искључиво са тим циљем.

За оснивача овога покрета у Америци сматра се *Granville Sttanley Hal.* председник Clark универзитета у Worcester-у и друштва National Association for the Study of Children. Он је написао многе монографије о психичким појавама код деце, које су штампане у часопису за Педагогику: The Pedagogical Seminary чији је он и издавач, За њим долази управитељ Учитељске Школе у Worcester-у: *E. H. Russell,* који је написао: Child Observationsete, и по чијем се имену назива особити метод овог испитивања: The Russell Method. Госпођица *Shinn,* по угледу на *Preyer-a,* посматрала је своју синовицу и написала је најбољу биографију деце која постоји у Америци: Notes ond the Development of a Child. Нарочиту пажњу заслужује још расправа од *W. Monroe* у Sammlung von Abhandlungen од *Ziehev-a,* као и: The mental development in the child and the face од *F. M. Baldmin-a,* и лако и прегледно дело од *F. Tracy-a:* Psuhologi of Childhood.

И наша књижевност није без лепих књижица о деци, али се махом тичу њихове телесне неге. *Учитељ* од 1897. год. донео је кратак преглед Психологије Деце, што овде помињемо, као и красну књижицу од Батута: *Живот и здравље наше деце.*

Насртај папства на босанску цркву за време бана Матије Нинослава од *Драг. П. Поповића* (из извештаја о богословији светога Саве за школску 1900.—1901. године).

Заиста смо у неприлици шта да кажемо о овој расправи коју је тобоже написао г. Поповић. Чим смо је почели читати, пало нам је у очи да смо исти начин излагања већ негде читали. Наводи пишчеви упутили су нас на Клајићеву Poviest Bosne. Поредивши оба излагања, уверили смо се, да писац не да није ничега новога допринео овоме питању, него је и читаву разраду грађе, читав ток мисли, тумачења и разјашњавања узео од Клајића. Но да би овој преради по Клајићу, у којој су хрватизми замењени са српским изразима, дао ученији изглед, цитира г. Поповић Тајнерова Mon. hungariæ и Тому, архиђакона сплетског. Но те изворе писац није имао у рукама нити их је читао. Да их је читао, сигурно би му излагање бар мало варирало од Клајићева, а сигурно да их не би свагда цитирао уз Клајића, него који пут и самостално. Карактеристично је ово забашурivање при навођењу Томе, архиђакона сплетског, кога писац цитира по тешко приступачном издању Луцићеву, а не зна за новије издање Рачкога у југословенској академији. Но када је Клајић писао Poviest Bosne не беше још Рачкова издања, те је онда разумљива тобожња употреба Поповићева Луцићева издања. Који пут не полази г. Поповићу за руком да избегне хрватизме и незгодне изразе, те стога и он као и Клајић пише «Печурска бискупија» место «Печујска бискупија». Били бисмо неправедни када не бисмо споменули да г. Поповић на једном месту независно од Клајића наводи Рајналда, али опет нејасно и мутно према неком руском чланку. Писац сем тога на више места спомиње и православне у Босни за бана Нинослава што је опет његов изум, ничим недоказан. При изради каквог научног питања дозвољено је поред извора наслањати се и на претходнике у том питању, али је велика смелост латити се писања не читајући изворе и исписујући читаво излагање својих претходника. Расправа ова не може се сматрати као плод пишчева изучавања и студије, те с тога нећемо ни спомињати омашке и грешке у њој, пошто бисмо на тај начин вратили критику Клајићева дела од стр. 65—82.

др. Јован Радонић.

„Гуслар на збору“ или „На развалинама царства српског“. Слика *Академског сликара А. Боцарића*.

Пет стотина и неколико година прошло је од онога дана када су сјајни двори великог српског царства претрпели први ударац од оне велике и страховите азијске најезде, која је као плаховита бујица поплавила читаво Балканско Полуострво, па се одатле разлила чак до престонице великог Римско-Немачког царства — до Беча. Од тога дана та је бујица све више расла; сваким је даном све више поткопавала до тада чврсте темеље сјајног дворца; његови чврсти стубови и зидови почеше се све јаче њихати и ронити, и једнога дана срушише се као остарели грм под својим властитим теретом. У мутне вале велике бујице потону све, само један једини стуб остаде, као у пољу клас који је срп жетеоца поштедео.

Време је пролазило; бујна поплава лагано је али стално опадала. Надошла вода постепено се враћала у своје старе границе, али развалине некадањих сјајних дворова осташе неподигнуте и пусте. Њихови господари који су бежећи и склањајући се од поплаве тражили себи и својима склоништа и заштите беху у току времена постали туђи најамници, робље туђих господара. Генерација за генерацијом падала је у гроб и у колико су потомци некадањих господара, а сада туђи робови, били удаљени од рушевина, тих последњих остатака некадање прадедовске славе и величине; у колико су више били изложени утисцима туђинске славе за коју су се морали борити, у толико им је више у души бледело сећање на рођену славну прошлост. Само они који беху у непосредној близини тих тужних остатака некадање славе и величине; само они пред чијим се очима дизаше онај једини заостали стуб старе славе, само се они увек сећаху своје сјајне прошлости и вечито се трудјаху да опет подигну порушене зидове и стубове сјајних очевих дворова. Петстотина година мучаху се они и залагаху крв своју и кости своје, докле поред оног једног заосталог стуба не подигоше још један нов и чврст стуб, у тврдој нади, да ће их редом сада дизати и сјајне дворе обновити.

Ово овакво стање српског народа имао је Боцарић пред очима кад је тражио сиже својој слици коју сада имамо пред собом. Имајући то на уму постаје нам и његова намера т. ј. тенденција његове слике јасна. Јер шта видимо на њојзи? Голе рушевине које је наткривило суморно земаљско-сиво небо а по њима поседали натмурени, уморни и клонули представници свију српских крајева. На лицу свакога од њих читаш умор, изгубљену наду и клонулост духа: изражај који је више апатија но резигнација. Изгледа као да имамо пред собом последњи остатак некада силне и велике а сада потпуно разбијене војске; остатак који се повукао у самоћу и тишину не да се крепи и да лечи ране, но да сачека смрт која је неизбежна и са којом се сваки појединац помирио у души.

Боцприћева је слика алегорија, а свака је алегорија више или мање песма којом сликар даје израза осећајима који га при посматрању извесних појава спопадају и њиме овладају. Такав је случај и овде. Сликар је овом сликом хтео да укаже на клонулост духа и апатију која је овладала у оним деловима Српства, који још нису ослобођени и који подлежу туђинском утицају. У тој намери изнео нам је на слици представнике свију српских крајева, сакупљене на развалинама српског царства, па представивши их тужне и клонуле, казује нам како их ни сама традиција — представљена на слици у развалинама и у гуслару —није у стању више да загреје и да их тргне из његове апатичности. А да би доказао како је та апатија неумесна, да је тако рећи грешна, он је са она два стуба који се дужу из рушевина, и са оно два представника српских слободних земаља, који поносито и с пуно самопрегорења стоје поред своје клонуле и немоћне браће као и она два стуба међу развалинама, показао шта може да се постигне упорном борбом, уздањем у своју снагу и вером и будућност. У више песничкој форми ја сам ову слику у једном прекосавском листу представио овим речима: —

«Погледајте их, те биједне и невољне учеснике збора на развалинама. Зар не читате на лицу сваког појединог самртни умор, клонулост духа, изгубљену вјеру и наду; једном ријечи: апатију. Па и сам сиједи гуслар, који на сваком збору и договору умије својим гуслама и пјесмом да освјежи духове и да их окријепи вјером и надом: и сам тај сиједи старац као да је заборавио на цијелу сјајну јуначку прошлост Србинову, те се сав подао садашњости и уз тужну јеку од гусала и изнемоглим гласом прича о несрећи и јаду, те тиме још више убија духове. И таман ви, занесени том страховитом апатијом, која лежи на лицу јадне раје; таман да узвикнете праведном срдбом! «Не гуди више сиједи гуслару; разби гусле о то суро камење, па лези у гроб, јер нема живота, све је развалина».

Таман да то узвикнете, а поглед вам се скреће са те жалосне појаве и ви на истој спици угледате нешто, што вам узвик уздржава и осјећаје разгаљује: Из старих сурих развалина подижу се два јака, два чврста стуба, а уз њих стоје два учесника збора, два кршна поносита брата са пушком у руци, а руком на јатагану. И њима је на лицу исписана жалост и бол, али кроз ту жалост као сунце кроз облаке продире самопоуздање и вјера у будућност. А иза раје која је уморно клонула по зидинама некадањих дворова, стоје двије жене — матере које са поносом гледају на своје синчиће, мале и неодрасле, и са лица као да им читаш поносите ријечи: Ми смо матере будућностн, а ово је будућност. Та света сцена поносних матера са дјецом у којима лежи будућност и она два јака и чврста стуба који ће ту будућност подржавати и штитити од пада док не очврсну, то обезоружава нашу срдбу и ми се умирени у души опраштамо са збором.»

Држим да сам овим довољно објаснио шта је творац ове слике њоме хтео да каже, а сада нека ми буде допуштено да

кажем шта се овом сликом у опште хтело. Мислим да ми није потребно упуштати се у разлагање чему има да служи слика у опште и какву улогу слика игра међу оним средствима која служе за облагорођавање укуса шире публике. — Један од познатих немачких уметника франкфуртски сликар Вилхелм Трибнер вели у своме делу: „Die Verwirrung der Kunstbegriffe" да се ваљаност сваке слике има ценити са два гледишта: са гледишта „чисто уметничког" (reinkünstlerisch) и гледишта „популарно умјетничког" (populärkünstlerisch). Вредност и ваљаност чисте умјетничке слике увек је трајна, али се врло често дешава да шира публика овакову слику не може одмах да схвати и према томе да је и не цени. На против слика популарно уметничке вредности приступачнија је широј публици и омиљенија је, али јој вредност није трајна. Нема спора да је ово гледиште Трибнерово тачно и истинито, као што је и истина да сваки уметник-сликар треба и мора на првом месту да цени слику са чисто уметничког гледишта; другим речима да се држи оне много нападане девизе „l'art pour l'art". Али је исто тако истинито да се критичар као посредник између уметности и публике не сме ограничавати на ту девизу, т. ј. да не сме игнорисати слике популарно-уметничке вредности. Па не само то, ја идем чак тако далеко па тврдим: да у извесним приликама, нарочито тамо где нема публике са тако развијеним уметничким укусом, који је потребан да се сликарска уметност саме уметности ради уме ценити, критичар мора претпостављати слике популарно-уметничке вредности, сликама чисто уметничке вредности. Трибнер врло лепо вели у своме споменутом делу: „Докле разумевање уметности стоји на ниском ступњу дотле морамо без икаквог поговора бити за највећу толеранцију у уметности. Све слике имају права да буду виђене и све су слике зато ту да подигну уметнички укус у публици". Када ово може да важи за немачку публику, а на њу се то и односи, онда мислим да не треба нарочито доказивати да то за нас мора бити правило, на основу кога се свака наша т. ј. српског уметника слика, мора ценити,

Доиста, „све су слике за то ту да подигну уметнички укус у публици" али код нас, у нашем народу имају слике још један други куд камо важнији! позив, а то је да уче или бар да покрећу публику за размишљање. „У нашим приликама вреди слика као и књига — рекао ми је једном приликом један наш сеоски свештеник из Славоније — па и више, јер слику гледа дете које ни читати не уме; родитељ му је разјасни и дете је упамти док је живо." Ово гледиште треба увек, и на првом месту имати на уму кад се хоће да изрекне суд о слици која се као и ова Боцарићева пушта у народ, и никад не трба заборавити да сликарство за наш народ има позив тенденције и то тенденције која иде на то да подиже и бодри национални дух у нашем народу. Слика „*Гуслар на Збору*", или како је њезин творац радије назива „*На развалинама царства српског*", израђења је по поруџбини познатог издавача слика Петра Николића, трговца из Загреба, који већ 22 године ради на томе да из нашег народа потисне оне многобројне слике са туђим мотивима које наше домове више рђаве но красе, и да на место њих протури слике са народним мотивима; слике које би одговарале и уметничком укусу и духу нашега народа. Мора се признати да је Николић у овоме много успео и нема сумње да се њему има захвалити што се у многим и многим домовима Срба, Хрвата и Словенаца налазе слике са чисто националном, славенском тенденцијом место оних разних „Grethena," „Hansl u Gretl" и. т. д. Довољно је само да наведемо оригиналне сликарске радове које је овај човек купио па умноживши их репродукцијом протурио у народ па да се види шта је он на том пољу урадио. У току времена од 22 године он је протурио у народ ове слике: „Југославија" од Салгети Дриоли; Од Чермака: „Херцеговачко робље", „Повратак на згариште" и „Гуслар"; Од Кикерца: „Косовка девојка", „Дед и унук", „Круписање Звонамира", „Томислав" „Зрињски и Франкопан" „Крст на Савици" „Постављање корушког војводе", „Гундулић", „Прерадовић", и „Милош убија Мурата на Косову"; од Вајнгертнера „Хрватски сабор од 1848".; од Уроша Предића „Босански Бегунци"; Од Медовића: „Сабор краља Томислава држан у Спљету 925." и „Кнез Никола"; од Ивековића: „Опроштај Зрињског од Катарине у Чаковцу"; од Крстића: „Свети Сава благосиља Срнчад"; од Паје Јовановића: „Сеоба Срба" „ Устанак Таковски", „Мачевање" и. т. д. и. д. Кад томе додам да је чувени портретиста Буковац, који ће сада да ради такође по наруџбини Николића портрете Њ. Њ. В. В. краља и краљице, ту сково израдио велику слику „Благовештенски сабор", слику која ће са своје уметничке израде изазвати читаву сензацију у нашем уметничком свету и то баш са чисто-уметничког гледишта а која је рађена по поруџбини Николића, онда имамо пред собом приближну слику рада овог човека на овом пољу.

Пре но што завршим приказ ове слике хоћу да нагласим да је израда ове слике добра; типови представника појединих крајева довољно су карактеристични а композиција боја, у којој је Боцарић врло јак, као и природност положаја појединих типова т. ј. одсуство сваке театралности, пада нарочито у очи. Једном речи слика је са популарно умјетничког гледишта вредна сваке похвале и ја је сваком читаоцу „Нове Искре" најтоплије препоручујем.

Као и све слике Николићева издања тако се и ова може добити у дворској књижари Мите Стајића у Београду.

Загреб. **Ј. Адамовић.**

* Уредништво „Тежака" (орган Српског Пољопривредног Друштва) јавља да награђује: чланке са 70—80 динара, белешке и подлиске са 60, а гласнике са 50 динара од штампаног табака. —

* 2. 3. одржан је у Пешти Музички Конгрес. Поред Мађара, на овом конгресу били су и представници разних народа који живе у Угарској. О Српској музици говорио је на том конгресу свршени консерваторист Г. Исидор Бајић. —

* У Београду је, 18 јуна основано *Српско Планинско Друштво*. У управу изабрани су: Ј. М. Жујовић, проф. у Великој Школи; Др. Живојин Ђорђевић, проф. у Великој Школи; Др. Светозар Марковић, лекар; А. Станојевић. професор; Паја Тодоровић, инспектор Министарства Привреде; Др. Манојло Смиљанић, проф; М. Обрадовић, шумарски инжињер; А. Михел, адвокат, и Милан А. Павловић, трговац.

* Српска Академска Омладина у Бечу послала је 9. јуна позив српској академској омладини у Угарској, којим јавља о једнодушној одлуци српских омладинаца у Бечу: да се поведе борба за народна права у земљама под круном Св. Стевана, да се потражи потпуна, природна слобода, да се смело и отворено изнесу мисли о добру народа српског, и да се свесно реагује на сваки притисак било споља било изнутра. Ради овога одржаће се Омладински збор у Србобрану 27., 28. и 29. јулија ове године. —

* У „Archivo per lo studio delle tradizioni popolari". (Палермо) штампана је радња Вида Вулетића Вукасовића *Le streghe presso gli Slavi meridionali*, (Вештице у јушних Словена.

* Издавачка књижара Пахера и Кисића (Мостар) штампала је композицију Алексе Шантића „Пијмо вино . .!" (захор). Речи су од кнеза Николе I. — Композиција се продаје но 1 круну и 20 новчића. —

* Београдска општина, у својој свечаној седници на Видов-дан ове године, решила је да се прва Видовданска Награда (400 динара) преда Милошу Зечевићу, филозофу I године, за израђену тему *Живот и владавина Стевана Дечанског*. —

* 17. јуна цочео је у Београду излазити нов лист *Технички Гласник* за технику, грађевинарство и индустрију. Власник је листа *Тројан Вељковић*, инжињер, а одговорни уредник *Светолик Поповић*, инжињер. *Технички Гласник* излази сваке недеље (4⁰, 8 стр.), а годишња му је цена 12 динара.

* Уметничко издавачка трговина Петра Николића у Загребу поверила је великом Дубровачком сликару Г. Влаху Буковцу израду слике *Благовештенски Сабор*. Какав је значај овога сабора, знају наши читаоци из рада проф, Г. Гершића † *Светозар Милетић*. На слици ће бити верно представљени ликови свих знаменитих саборских чланова, а кичица Влаха Буковца јемчи за уметничку израду ове знамените слике.

* 13. јуна о. г. прослављена је у Манастиру Гргетегу лепа и ретка свечаност. Тога дана освећен је обновљени храм, на што је утрошено 65.000 форината манастирске уштеде. Храм је обновљен у српско-византијском стилу, а иконостас је исписао

акад. сликар Урош Предић. Заслуга је Гргетешког настојатеља, архимандрита Илариона Руварца, што је овај манастир тако обновљен и украшен. —

* У трећој свесци од ов. год. бриселског прав. часописа «La revue de droit international et de législation comparée» изашао је други део расправе г. Перића. проф. Вел. Школе: «De la condition juridique des Bosniaques et des Herzégoviniens en pays étrangers.» У овом делу своје расправе г. писац одређује законе који регулишу приватна права Босанаца и Херцеговаца у страним земљама. Трећи и последњи део ове студије изићи ће у идућем броју речетога часописа.

* Његушеву оду *Црногорац свемогућем Богу* превео је на италијански калуђер Тондини којег смо у овом броју већ поменули. —

* Познати истраживач римских старина у Далмацији Шарл Дил штампао је у издању књижаре Армана Колена свој историчарски и уметнички путопис *En Méditeranée*. Цена је 3.50 динара. —

* Католички калуђер Г. С. Tondini de Quarenghi читао је 21. јуна п. г. у Париској Академији Лепих Вештина своју расправу *La Serbie et la fin d'une contesiation pascale de trois siècles*. Расправа је обратила на се нарочиту пажњу и штампана је у анализи поменуте академије, одакле ће се и засебно оштампати. —

* У Пешти почео је излазити нов српски лист *Обртник*. Годишња му је цена 8 круна, а уређује га Младен Пилић, машински инжињер. *Обртник* излази једанпут недељно, а посвећен је чисто и искључиво привредним, обртничким и трговинским питањима. —

* Ретар Росегер, чувени немачки приповедач а некадашњи кројач, путовао је пре кратког времена дуж Далмације. Утиске са тога путовања штампао је у Берлинском журналу «Die Zukunft». Какви су ти утисци и шта је све на томе путу видео, износи нам Бечки лист «Dalmatien» (орган задруге за ширење привредних интереса у Далмацији), јер је «прослављеном шнајдеру» жестоко очитао. Росегеру је Далмација — Азија; Росегер се чуди како је море мирно кад га парају милиони лађа; на вожњи од 24 сата видео је само «морску болест» и дављење једног пса; пред Дубровником је острво Крамона (!); Дубровчани, за дивно чудо, не говоре немачки; док дође железница од Дубровника, нестаће у њему *турбана* а дођи ће цилиндери, па ће тек тада Далмација бити спасена; у околини Дубровника има још разбојника, али ће агенти културе (као што је Г. Росегер) припитомити овај народ; обећава да ће и други пут доћи у Далмацији, па ће *бар један цео дан* остати у Дубровнику. — Жалост и срамота! —

* Крајем ове године прославиће се четрдесето-годишњица Српског Новосадског Народног Позоришта. Нарочито одбор спрема програм за прославу, на којој ће узети учешћа сва српска и многа словенска позоришта.

* Изашло је и треће издање историјско-етнографске студије Ивана Иванића: *Буњевци и Шокци* у Бачкој, Барањи и Лици. Ово је дело наградила Матица Српска. Цена је 2 динара.

* А. Ашкерц, чувени словеначки песник, изнео је у 5. свесску *Љубљанског Звона* свој предлог о здружењу *Словенске Матице* са *Хрватском Матицом*. Хрвати би добијали словенско а Словенци хрватска матична издања. — Главна скупштина *Словенске Матице* примила је једногласно овај предлог, те је у исти мах овлашћен одбор да води преговоре са *Хрватском Матицом* о свему што се овог решења тиче, — Искрено желимо да се ови преговори што пре почну и срећно приведу крају. У слози је спас. —

* Српска Штампарија у Загребу, и до сада позната са својих технички одличних издања, подухватила се тешког али веома часног посла. *Знаменити Срби XIX века* најновије је подузеће Српске Штампарије. До сада су готова три свёска (а биће их 30), који су изврсни по хартији а раскошни по изради. У сваком је свеску по 6 засебних 4⁰ картона са ликовима знаменитих Срба: Слике су рађене у Бечу (Ј. Леви), у немрежастом маниру, те је отисак по свему сличан фотографији. Текст уз ове слике писао је проф. А. Гавриловић. Сваком свёску цена је 4 динара. — Ако је потребно и ово дело препоручивати, нека је свакој српској кући искрено препоручено, у толико радије што су овакве књиге реткост и у већих народа.

* Матуранти Српске Велике Гимназије у Карловцима приређују по већим српским местима концерте и забаве ради подизања споменика Бранку Радичевићу. Прошлих година скупљено је за ову намеру неколико тисућа форината, а овогодишњи матуранти озбиљно раде да се овај споменик што пре подигне.

* **Поправка.** У генеалошкој таблици породице Јакшића штампарском погрешком је Никола стављен као син Деспота Јована, место Матије Херцеговића.

Последње две године живота и рада харамбаше Баја Николе Пивљанина (1684 и 1685 год.) По архивским подацима написао Јов. Н. Томић. Прештампано из «Просветног Гласника». Београд, штампано у Штампарији Краљевине Србије, 1901. 8⁰, стр. 34. Цена?

Реферат Господину Министеру Војном о брошири „О комасацији пољопривредних имања“ Г. М. Ј. Андоновић. Од инжињерско-техничког капетана I класе *Стевана Бошковића*, в-д. начелника географског одељења, хонор. професора геодезије на В. Школи Војне Академије. Штампано по наређењу Г. Министра Војног. Београд, Штампарска Радионица Министарства Војног. В. 8⁰, стр. 24. Цена?

Српска Краљевска Академија: **Каталог рукописа и старих штампаних књига.** Збирка Српске Краљевске Академије. Саставио *Љуб. Стојановић*. Београд. Српска Краљевска Државна Штампарија, 1901. — 8⁰, стр. 267. Цена 2. динара. —

Српска Краљевска Академија: **Свечани помен просветноме добротвору покојном Димитрију Стаменковићу, трговцу из Београда, 8 септембра 1900. год.** (Са сликом покојниковом). У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, *901. — 8⁰, стр. 53. —

Из школске хигијене. Од *Д-р Ђоке Ј. Николића*, школског лекара. Прештампано из «Просветног Гласника». Београд, штампано у Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8⁰ стр. 66. Цена 80 п. дин. —

Претци и потомци. Историјске слике из постања данашње Србије. Написао *Л. Комарчић*. Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1901, — 8⁰, стр. 226, CCXXVII—CCXXXIV. Цена 2 динара. —

Извештај о Гимназији Краља Александра I за школску 1900—1901 годину. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8⁰, стр. 71.

Гимназија Краља Милана I. **Извештај за школску 1900.—1901. годину.** Своје XXIII године. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8⁰, стр. 72.

Нада. *Сиоменица «наде», дружине ђака Гимназије Краља Александра* I. *Уредила управа дружине «Наде»*. Београ. Штампарија «код Просвете« С. Хоровица, 1901. — М. 8⁰, стр. 74. Хена 1 динар.

Фромон и Рислер (Fromont jeune et Pisler ainé). Роман из Париског живота. Написао *Алфонз Доде*. Превео Мита Ђорић. Ово је дело наградила Француска Академија. Издање књижаре Д. М. Ђорића, 1901. Београд, Штампарија Д. Димитријевића, 1901. — 8⁰, стр. 547. Цена 3.60 дин.

Муњом ошинут. Новела *Јосифа Кемериха*. Превео с немачког Наредник *Ђорђе П. Петровић*, питомац Војне Академије. Београд, *Милош Велики* — штампарија Бојовића и Мићића, 1901. — Д. 8⁰, стр. 45 Цена 1 динар. —

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*. Краљевско-Српска Државна Штампарија.

Број 8. Београд, августа 1901. године Година III.

Нова Искра

Прва љубав

(Старачке успомене)

Има већ неколико година како живим од данас до сутра, али не од успомена, о не, већ беспослен, без службе и посла. Утуцкавам слободно време и досаду — која по каткад постане таква, да потпуно појмим шта значи инглески „сплин“ — читањем; и ако је причање души посластица, онда је и читање по готову, а ја у томе нисам Бог зна какви пробирач. У осталом, човек треба да живи у паланци, па да то осети, јер у великом граду то се и не опажа; али и тада најодвратнији су ми романи и новеле од непознатих писаца, управо од оних који праве рекламу са самим насловима. Такве сензационе романе просто не читам; не могу да их читам: свака ми таква књига изгледа као ајдук који отима паре, а њихове ауторе не сматрам друкчије до као књижевне разбојнике. Иначе као „слободан“ човек читам све што дочепам, и све што књижари нуде на продају: у кафани читам дневне, а у читаоници недељне и месечне новине; па како ја све то, што прочитам, мећем — да се у фигури изразим — у једну торбу, као кенгура своје мла́де, то ми се често дешава да, причајући другоме о ономе што сам читао, свршетак једне приче мећем на почетак друге какве, и обратно. Па често пута, кад у памети премишљам о ономе што сам читао, мени многе од тих сложених прича личе на целину, на причу или роман од каквог познатог писца, и изгледа ми тако сложена прича лепа. Но то је ствар укуса, а о укусу се не препире, казали су Римљани. Али најчешће бива да довршим сам причу чији сам почетак прочитао, или у напред нагађам почетак каквога романа који сам узео да читам, и после неког времена ја не могу да распознам шта је моје а шта није: исто стање као у српској литератури. Ако ми се што допада, ја поновим читање, и тада упамтим тако добро, да се дуго и дуго сећам прочитаног, те ми тада изгледа као да сам све то сам доживео или стварао. Па и ово, што ћу сад да вам кажем, једна је од таквих прича. Питаћете: где сам је први пут читао? Не знам душе ми, а ко ће све то и да памти; па чак не умем Вам рећи ни да ли је прича истинита или није. Изгледа ми као да је и из мога доживљаја. Толико Вам могу рећи да је идеја моја, — зар Бен Акиб није давно рекао, да нема ништа ново под сунцем — а пошто ја то признајем, то мислим да не чиним никакав грех, ако идеју, која је стара колико и човек, обрадим на свој начин. Хоће ли то бити лепо или не, ја о томе не бринем, јер не претендујем на ефемерну славу српског књижевника.

† Мих. Илић.

* * *

Многобројни гости домаћина Н. већ се разиђоше око 11 часова; остасмо сами нас пешест интимних пријатеља. Лепа ћерка домаћинова казала је своје мишљење о тоалети са Св. Савске забаве; један коњички официр причаше о маневрама и тркама јесењим; журналиста беше неисцрпан о ратовању Бура са Инглезима, и напослетку разговор стаде, баш као што стаје ненавијен сат. За све време тога разговора ћутао је само Г. професор К. Да би се отпочео разговор, домаћица се обрати ћутљивом професору.

»Ви ћутите више но обично — рече она — има пола сата како спавате будни«.

Професор, који сеђаше на оснискоj столици и замишљен пушаше цигару, бацајући густе димове, изгледао је по оној француској пословици, као заљубљен и философ, јер збиља заљубљени радо философирају. Професор подиже главу и одговори полако:

»Мислио сам о својој првој љубави«.

»У напред хвала и ономе што прича и онима што слушају — прихвати домаћица Будите добри и испричајте нам историју своје прве љубави, о којој ето још и данас сањате«.

Професор протре руке по обичају, избаци нетремице неколико димова, и отпоче причати.

»Кад је говор о мојој првој љубави, ја не мислим баш на прву од свију. Ова о којој говорим направила ми је у своје време доста бола и доста радости, али то је већ давно заборављено, и сад, кад се о томе размишљам, то ми се чини као да мислим на нечију другу, а не моју историју младости. Било ми је 18 година; мој један школски друг имађаше сестру, лепу, милу и љупку. Први пут је видех у нашем дворишту, где беше дошла са својом мајком да види брата који се са мном играо. Беше зима, двориште пуно снега, и ми се грудвасмо; огорчена борба водила се између нас. И баш у оном тренутку, кад сам њу на уласку у двориште угледао, удари ме једна грудва у главу тако, да сам онесвешћен пао, и кад сам се после неколико минута поново освестио, био сам у соби, а мајка и сестра мога друга стојаху поред мене и бојажљиво ме погледаху. Сутра дан послаше мога друга да се извести како ми је, али ја сам се био већ толико опоравио, да сам већ после два дана могао да их посетим. Нисам ни речи проговорио, нити сам смео да је погледам, и верујте да бих тисућу пута улетео у ватру и воду, само да обратим на се пажњу миле ми девојке; па ипак био сам сав блажен у присуству њезину. У вече сам смишљао ванредна јуначка дела, са којима сам хтео да је изненадим и изазовем на дивљење; друго шта нисам ни тражио ни мислио. Осећао сам се усхићен и преображен. Како ми је било, знаће само онај који се сети тих година у своме животу, кад љубав почиње да свиће, кад је срце лудо у пожртвовању, скромно до глупости, а себично и сујетно до упорности; не може још да љуби, али чезне да буде љубљено и обожавано: да буде срећно није му циљ, једино што жели јесте немирно уживање; једина потреба да добије љубав, али да је не даје, и тада је задовољено. Ето, како је то лепо уређено у свету, где има људи који су радосни кад могу да поклоне, док су други опет срећни кад им се поклони. Како је блажено и за мало било то време кад се даје и прима, кад се љуби и буде љубљен. Али она која ме је тако неописано усрећавала, оставила ме је. Како је био леп свет кад сам њу познао: небо ми вазда бијаше плаво, а ваздух тако свеж; иђах са њом испод руке од места до места, и свуда где дођосмо, радост је се осмејкивала на нас, рекао бих моли нас да не итамо, већ полако да уживамо. Идосмо тако смејући се, певајући и веселећи се, чувани вазда својом срећом. По кадшто било нам је и тешко, али та тешкоћа била је тренутна; наше гласно радовање зачуђавало је пажљиве и озбиљне људе, па чак и оне старе мрзовоље, кад нас само погледаше одобровољише се, и гледајући веселу младост нашу осмехиваху се.

»Ви сте млади, веселите се« говораху и иђаху даље уздишући и завидећи нам. И ја веселник мишљах да је не могу никад изгубити, никад ми не дође на памет да је могу икад променити. Ето тако живљах дуже времена; недеље, месеци, године пролажаху трком, а ја и не примећавах.

»Једног јутра, пошто сам ноћ провео бурно и весело, веселије но обично, она ми изгледаше зловољна и ладна, и мене спопаде ужасан страх. »Она те је оставила — говорах у себи — извесно те је оставила«. Пало ми је у очи, да се због ње нисам баш тако много бринуо, и ако сам много полагао на њену вредност. Први пут осећао сам у себи поверење, и поколебао сам се спрам ње, и са страхом и зебњом погледао сам у њу, али она се туђаше од мене. Па ипак то ми не даде мира, живот ми изгледаше другојачији; истина, она ме је по неки пут жустро хватала за руку, али сласт њезина пољупца беше ишчезла, и она ме чешће одбијаше, и ја на своју велику жалост видех, да је њу моја љубав уморавала. И кад сам тада доцкан, уморан и брижан долазио кући, налазио сам собу мрачну, хладну и празну, јер она, радост моја, душа живота мога, снага моја, понос мој, беше ишчезла.

»И отпоче бедно животарење. Тај ми је губитак био врло тежак, он ми је срце парао, и ја сам се бринуо, како да тај губитак свет не позна, не види; старао сам се да изгледам расположен и задовољан, тражио сам друштво младих веселих људи, почех да обраћам пажњу на спољашност, почех да се дотерујем »као стари фијакер«, чему сам се раније подсмевао; чак почех да употребљујем и она средства која бајаги спречавају опадање косе, и од белог праве црно или боље рећи зелено. Укратко да вам кажем: почех да правим будалаштине. Но срећом, сву ту комедију нисам дуго правио, јер сам брзо дошао до уверења, да је одвратно лагати самог себе и бити на подсмех другоме. У брзо сам се помирио са тим чином, да ме је моја љубав, моја дугогодишња верна пратилица — изневерила, и да је више, то посигурно знам, нећу никад добити. Али тежак губитак оставио ми је и видљиве боре на лицу, и ја данас оплакујем изгубљено добро своје, чије ми је одсуство тако осетно, јер ми то никад и нико не може надокнадити. Радо бих дао све што имам, да је само још једном могу својом назвати, да још једном са њом у друштву проживим онако лепо, ма и за кратко време, јер ме сећање на оно старо доба и сад усрећава и потпуно задовољава«.

Професор ућута, а поглед му луташе за колутовима што му их цигара прављаше; задовољно је тр̂о своје руке, јер га сви слушасмо са пажњом и нетремице.

»Како се зваше та Ваша љубљена?« упитасмо сви одједном, радознало очекујући одговор његов.

»Ах, — са уздахом и жмурећи одговори професор: — *то је била моја младост*«.

Алхазен.

ТУРСКА ЗВЕРСТВА ПО СРПСКИМ СЕЛИМА.

Камо песме...?

Камо песме да потече
Са дна срца, са дна груди;
Камо моћи гуслареве,
Камо песме, камо људи?

Камо песме са гусала,
Оне песме увек моћне,
Да загреје смрзле груди,
Да укрепи слабомоћне.

Тà камо је да разведри
Роду моме небо тавно? —
Где си, песмо, прошлог доба,
Где си данас, доба славно?

Са патње се још̀те лију
Грке сузе страшног јава;
Али суза брата нема,
Брат јој у сну мртвом спава.

Где је песма са гусала,
Она песма богодана?
Зар нестаде старог бола
И Косовских тешких рана?

Не чујете л' где нас Прошлост
Љуто куне из свог гроба,
И проклиње страшном клетвом
Наше време, наше доба!

Солун. М. Фртуниħ.

† Др. Светозар Милетић

(УСПОМЕНЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ О ЊЕГОВУ ЖИВОТУ И РАДУ).

— Проф. Г. Гершић —

(НАСТАВАК)

Бечка влада и српска црквена реакција, имајући такво мишљење о Дневнику, у брзо су се сусреле у тој жељи, да треба смрсити конце томе независном Милетићеву органу. Маширевић и Анђелић не само да су владу у тој намери подржавали, него су је шта више на такву меру нарочито још подстицали; то се поред осталога потврдило и једним писмом, што га је Маширевић још као администратор у мају 1864. из Беча писао једном своме добром познанику, који није умео да сачува ту тајну, те се то писмо прокључило и садржина његова изиђе штампана у „Срп. Дневнику“; ту се Маширевић своме познанику хвали: „да је разговарао са угарским канцеларом Зичијем и како се поуздано нада, *да ће скорим насести Дневничари. Том ће се злу скорим доскочити* и Дневник ће се зачудити и упропастити, док чује какву ће од својих пријатеља, Мађара, поруку и захвалност добити.“ И у томе се погледу Маширевић доиста показао као добар пророк, јер је наскоро после тога отпочела званична хајка на Дневник; обасуше га штампарским парницама, за које је тада чод ванредним стањем био надлежан војни (граничарски) суд у Варадину*); од тих је парница Дневник најзад морао угинути. Ну то не беше „порука и захвалност“ Милетићевих „пријатеља“ Мађара, како је Маширевић нашао за добро да се изрази у своме наведеном писму, правећи алузију на Милетићево друговање с Мађарима у опозицији према Бечу, које друговање, разуме се, никако није годило Маширевићу, као савезнику бечких централиста, па је чисто уживао да злурадо помене, како ће Мађари Дневничарима за то друговање лепо да се захвале и одуже — угушивањем Дневника. Међутим је тадашњи угарски канцелар Зичи био истина по имену и пореклу Мађар, али је он спадао у оне мађарске аристократе који се нису никако слагали са слободоумном опозиционом струјом, која је обухватала огромну већину мађарског народа, него су спадали у ону конзервативну мањину која се вазда врзла око двора и била вазда готова да послужи циљевима и интенцијама двора и меродавних Бечких кругова. И тако, дакле, оно што је према Дневничарима учињено од стране канцелара Зичија и његових потчињених органа, нису учинили Милетићеви „пријатељи“ Мађари, него је учинила Бечка централистичка влада преко угарског канцелара, који је био њен послушан и веран извршник, а већ сам поменуо, да су владу на тај крајњи корак према Дневнику баш нарочито подбадали и подстицали високи представници српске јерархије. И кад се тако несумњиво обелоданило, да се Маширевић и Анђелић у својој нервозној тежњи. да неокрњено одрже већ преживелу јерархијску самовласт у цркви, школи и у управи са народним фондовима, нису трзали ни од тога да против свога народа траже помоћи у туђинске владе и да с њоме конспиришу против јединога органа за слободнији израз народнога гласа, онда није чудно, да је такво понашање црквених великодостојника морало само још више пооштрити огорчење и све јаче неповерење према јерархији, да је морало све више раскопавати јаз између ње и свих напреднијих елемената у народу. Ја сам се мало на томе дуже задржао и детаљније упустио у описивање рада и понашања поменутих црквених великодостојника, само да бих показао колико је на сам зачетак и потоњи развој и разгор борбе на црквено-народном пољу утицала фатална улога, коју је зла коб угарског Срспства наменила била Маширевићу и Анђелићу.

Кад је „Срп. Дневник“ угушен, тада је зјапила једна празнина, настала једна тешка и мучна пауза у јавном политички-друштвеном покрету српског народа; целоме оном млађем и већ тако многобројном колу, које се искупило беше око Милетића и с њиме на челу отпочело живљу политичку акцију, сад одједанпут беху подсечена крила, истргнут му из руку један од главних инструмената у свакој политичкој борби, одузет му орган кроз који ће говорити, идеје своје ширити, на народ утицати. Најтеже је то осећао сам Милетић; то беше још једна тешка жртва коју је Милетић са својом групом принео српско-мађар-

*) Ту су оптуживани и најпитомији чланци и дописи, само ако је у њима било ма и најблаже критике владиних мера, рада црквене реакције и т. д. Сећам се добро да је н. пр. оптужен један мој допис што сам га писао из Пеште о Духовима 1864. (дакле пре сабора). Као сарадник Дневника ја сам отишао био на неколико дана у Пешту и отуда написао допис о ситуацији у веома умереном тону; на крају дописа наводио сам просто историјске факте као преседане, из којих се видело да је некад на старијим црквеним саборима (у току 18. века) било најпре претресања и расправљања разних црквено-просветних питања па је тек онда приступано избору митрополита и т. д. И због тога је допис такође оптужен «Дневник»!

ској солидарности у заједничкој борби против Беча, јер је извесно да Бечка влада не би тако кидисала на „Срп. Дневник“ те га угушила, да нису Дневничари тако чврсто и енергички стојали уз Мађаре у борби за угарски устав против Бечких централистичких планова.

Отпор Мађара, потпомогнут Србима, Бечку је владу доводио у све тежи положај и све већу неприлику, јер је тај отпор узимао на се све озбиљнији облик и карактер. Шмерлингова поносита реч „ми можемо чекати“ показала се као пренагљено и неразмишљено хвалисање, јер се у току борбе све више видело, да Мађари упорно остају на својој једном заузетој позицији и да они „могу чекати“, а да Бечка влада све више губи стрпљење, да ситуација за њу постаје све мучнија и да јој је све мање до чекања. И тако се Бечка влада најзад реши да опет покуша расплести чвор путем поравнања с угарским сабором. У јесен г. 1865. расписани су избори за угарски сабор и за сабор троједне краљевине. При тим се изборима већ јасно показало, колико Милетићев престиж беше већ скочио у народу; био је изабран у исто време за посланика на оба сабора. Кратко време био је у сабору у Загребу, а затим је отишао у сабор у Пешту и ту је сад стао на то видније и шире али за њ у исто време и трновитије парламентарно поље и на њему је кроз пуних петнаест година стално, неуморно и непоколебљиво вршио велику дужност вазда будног и бадрога народног представника и трибуна у најплеменитијем смислу те речи. Његов рад на угарском сабору беше обилат, огроман и веома заморан и само је Милетићева необично снажна умна и физичка конституација могла кроз толики низ година да остане несломљена на својој позицији у томе тешком парламентарном мегдану, у тој веома неједнакој борби. Кад се први пут појавио у сабору, онда је атмосфера у саборници још била доста блага и сношљива за народносне посланике, јер је још донекле трајало оно предусретљиво расположење Мађара према осталим народностима а нарочито према Србима, пошто је још трајала борба с Бечом, још питање о положају Угарске не беше решено, те су им још потребни били помоћници и савезници у борби. Ну то није дуго трајало, јер је већ у јуну г. 1866. букнуо рат између Аустрије и Пруске. Бечка је влада насигурно рачунала, да ће Пруску победити а кад се то срећно сврши, да ће онда и њен положај према Мађарима бити са свим друкчији, јачи, надмоћнији, те ће Мађари морати свакако да буду мекши и скромнији у својим претензијама. У таквој нади Бечка је влада, чим је настало ратно стање, распустила тај још једнако непогодни и тврдокорни угарски сабор а тако исто и сабор троједне краљевине.

Ну пре него што се то годило са угарским сабором, још за време његова трајања и рада, наступио је у Милетићеву животу један прелом. Са престанком „Срп. Дневника“, као што већ рекох, угинуо је једини српски независан орган и кад је наскоро за тим опет свануло уставно доба, отпочела живља акција српских посланика на угарском сабору, српски народ и његови представници не имадоше никакво гласило, а оно је било баш тада тако потребно. Ваљало је опет покренути независан народни лист. Ко ће га покренути? Пред народом је већ стојао Милетић као политички атлет, који се све видније издизао изнад свих својих вршњака и савременика, и није чудно, што су се сад сви погледи упрли у њега, и он се сад нашао у тешкој дилеми коју је ваљало решити. Он је, истина, већ у велико био запливао у политички-друштвену борбу и вртлог, он већ беше унео бољи и претежнији део свога бића, своје енергије у активан политички рад, али ипак је још нешто времена и снаге остајало и за рад у — адвокатској канцеларији која је још једнако била на гласу и имала велику клијентелу. Али је сад дошао тренутак кад је ваљало обема рукама прихватити, у вис дићи и поново развити савијену и у прашину бачену клонулу народну заставу, сав се заложити у јавну политичку борбу, забацити и прегорети све своје личне и породичне интересе и обзире и одрешито и без повратка загазити у тај за српски народ у тим крајевима, а пре свега за његове политичке матадоре и борце, тако кобан и скоро безизлазан политички вртлог. И Милетић се није дуго премишљао и колебао; он се у брзо решио да целокупан стане у тешку службу народну па како Бог да и среча јуначка! Он затвори своју адвокатску канцеларију и покрене нов лист „Заставу“ коме он беше „власник, издаватељ и уредник“, како се на њему потписивао. Нови лист је прво почео излазити у Пешти, јер је Милетић тамо био као саборски посланик. Она мала дружина, која је у последње време била у редакцији „Срп. Дневника“ и на њему под руковођењем Милетићевим стално радила, беше се растурила кад је престао Дневник; Ђура Вукићевић оде у адвокате, Ђока Поповић остаде у Новом Саду са својом „Даницом“ и на скоро после тога пође другим путем и правцем, Јован Ђорђевић посвети се стално своме љубимчету, Нар. Позоришту и т. д. Једини сам ја, као најмлађи у том колу, остао још веран журналистичкој професији, јер сам још био нов, воља још беше жива и свежа, не имадох још довољно времена и прилике да окусим разне горчине и тегобе тога посла и тако сам био веома срећан, кад ме Милетић ангажова и поведе собом у Пешту као свога главнога помоћника и сарадника на „Застави“. За ме, новајлију, беше велика част, кад је он то и изречно објавио у огласу новога листа казавши: „Главни сарадник „Заставе“ биће са своје радње у „Срп. Дневнику“ познати г. Г. Гершић.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Из дневника једног скептика

Висока, густа гора. Не шуми лишће меко:
Хладно и мртво све. И смрт осећам близу,
Дршће јој студен дах. У тој тишини пустој
Још срце моје бије. Жељно је вечног мира,
Али од њега бежи. — — — — — — —
— — — — — — — — Што нога више клеца,
То мисо даље лети; што тело више пати,
То срце више жели, — а живот слаб и кратак
Утехе не мож' дати. — — — — — — — — — —
Светлуца пред оком мојим
Детинство блажено, тихо, пуно плача, суза,
Ал' мало туге, бола... Шумна насрће младост,
Немирна, сујетна, дивља, — огањ и олуј сам;
Жуди на плећа своја да тешко бреме вргне,
Ал' свуда лаки прах. И тражи љубав, правду,

Ал' свуда порок црн. Згрози се од тог света,
И све је презрела она... Час блато на олтар баца,
Час крвљу блато пере; сад Бог у грудма пева,
После Сатана бесни у срце ријућ канце...
И јуре године тако. Кô клубе с високог брда
Мој се одвија живот, и заман конац вучем,
Клубе све даље лети литицом у амбис црн. — — —
Куда, животе, наглиш?.. Из руку стиснутих мојих
Како исклиза ти? Куд летиш тако брзо? —
Биће ти кратак пут...
— — — — — — — — — — — — — — — —
И дршће столетни раст, затрепта за њим јасен;
Чује се тајанствен шум, и сва се гора буди...
Нада мном дивне слике са сјајним нимбусом лебде,
И чујем шапат тих... Гле, отац, браћа... *мати!*..
— — — — — — — — — — — — — — — —
Из каквог дођосте бездна? Зашто сте тужни тако?
Нека с' дубока тајна у вашем збору крије...
Ја вам не схватам речи. Праштате ли се са мном?
Или ме зовете себи? — — — — — — — — —
И мрак све црњи пада. —
Опет све тихо, немо, пусто, хладно и мртво,
Ни откуд даха нема; још срце моје само
Прекида мртвило то, а душа цвили, јеца,
И ја са њоме плачем... «О, млада душо моја,
Не жели, не жели ништа, твоје су бескрајне жеље,
А све је таштина пуста. Не гледај никад напред,
Не тежи где светлост блиста и где се младост смеје,
Где љубав, блаженство влада... Бежи од тога блата, —
Све је обмана, лаж. Није нам место тамо.
У мрак вечити хајде, ту дух божански живи,
Хајдемо њему сад, и наш је тамо свет.»
— — — — — — — — — — — — — — — —

Д. Ј. Димитријевић.

У ноћи

— Рефлексије —

(НАСТАВАК)

Као год што човек по кадшто, проучавајући своју душу, нађе у њој дубоко урезану слику другога створа, уоквирену симпатијом или мржњом, исто се тако може десити да, испитујући своју околину и друге људе, човек нађе себе и позна суштину свога бића, одбацивши од себе све стране прилепке, све површне ознаке свога карактера и све оно што је случајно и пролазно, а што му је околина накалемила на душу.

Ту му се, до душе, могу догодити и разна изненађења!

Човек је друштвена играчка. Он ми у своме развићу личи на тесто које друштво обично зна врло вешто умесити по својој ћуди, дајући му ознаке које му се у тај мах најбоље свиде. Карактер је, услед тога, обично продукат ћуди своје околине — продукат, али не тренутан, већ постепен и сталан, који не постаје баш у ономе тренутку када се јавља на видело, већ се његов постанак датира од памтивека; он представља непрекидни ланац разних друштвених особитости, утиснутих у душу небројених поколења. Свака се особина непрекидно развија и све јаче искаче на површину у друштву, те је отуда наследник у исто доба и следбеник.

Према томе, нема смешних карактера, али има чудноватих друштвених ћуди; нема слабих карактера, већ имамо недовољно изражену друштвену ћуд, као што нема узвишених карактера, већ доследне, али несвесне, употребе свих сила друштвених, да се на извесном лицу што јаче истакне његова ћуд.

Само напред прса, та ви сте снажан, *самоникли* карактер; уверени сте, да за собом вучете све остало друштво, да сте господар, вођ! — Ну, молим вас, извадите прво брњицу из свога носа, па се онда обазрите око себе да видите да ли вас ко прати!.... Што сте се тако уњутали од једном, та ви сте вођ, сила — и ми вам то свакако и верујемо!

*

Друштво не иде за појединцем, већ само за својом сазрелом идејом, која може у извесном лицу наћи згодан терен да избије на површину и заталаса масу, у којој се и јавила. Појединац је тада само носилац, па често чак и бесвесни носилац те идеје, чији је творац и извршилац опет само друштво. Као што видимо, овде је човек само играчка, коју је друштво самоме себи створило, придајући јој значај и титрајући се њоме по својој ћуди.

*

Друштво не трпи величине изнад себе, нити трпи искакања. Оно неће ни по коју цену да постане подлога нечијих ногу, већ му је сва тежња управљена на то, да у тренутку згази свакога иоле дрског појединца и да предупреди сваки холи покрет, који би био управљен против његове уображене мирноће или угодности. Оно се свима силама труди да свакоме наметне своју мисао, своје тежње и своје ознаке; његов је циљ да асимилује све појединце и да од њих створи хомогену масу, чија ће површина свакад бити потпуно равна и потпуно мирна.

Ну, та се тежња често јако коси са стварношћу.

Може се десити, да ма којим узроком унутрашњост те масе почне по мало врети; то врење постаје мало по мало услед притиска или других спољних узрока јаче, док не пређе у потпуно кључање. Сва се површина тада бурно усталаса; поједине масине честице искачу све више и све брже изнад површине, а из дубине се чује неки потмули, неодређени, тајанствени шум, као од неке удаљене ломљаве; сва околина дршће, ограде пуцају.... И од једном покуља сва та маса преко свих ограда својих, рушећи пред собом све што јој на пут стане — силна је тада у свом скоку, а страшна због бесвесности своје.

А тамо напред, на челу свих масиних молекила, ено где јури један, први, који је прегазио ограду, праћен устопице, и не раскидајући органску везу, осталом масом из које је и постао и која се нераздвојно прилепила уза њ! — Па реците ми сад, ко је ту господар, ко вођ? Свакако не онај напред, ма да је напред и ма да изгледа да он све води, јер се све његово вођење своди на то, што нема куда, пошто га са страга немилице гурају напред. Он је роб своје околине и позадине: он скаче, вере се и обара пред собом, јер то и маса чини, носећи га собом. Његова је сва снага у осталој маси, а он је само случајна појава, избачена игром околности на прво место. Он је најуочљивији, али с тога не мора бити најјачи, нити најважнији.

Он може и пропасти; ну, шта је то за масу? Ено већ другога где стаје на његово место; настаје мењање

положаја — и маса се котрља без икаквих обзира даље, праћена неизбежном тутњавом, хуком и прштањем костију, ни од кога вођена, већ може бити само инспирисана....

И тако ће се котрљати све дотле, док не дође до најниже тачке, до подножја, или док не удари на исту такву или још и јачу масу, с којом ће се спојити или се о њу разбити. То је, по моме скромном мишљењу, историја свих великих покрета, свих бујица и вихора друштвених; то је у неколико решење оног вечитог питања о постанку величина и вођа и развићу њихову.

*

Јесте ли посматрали орла, како немоћно управља свој лет на супрот бури која у вишим атмосферским слојевима

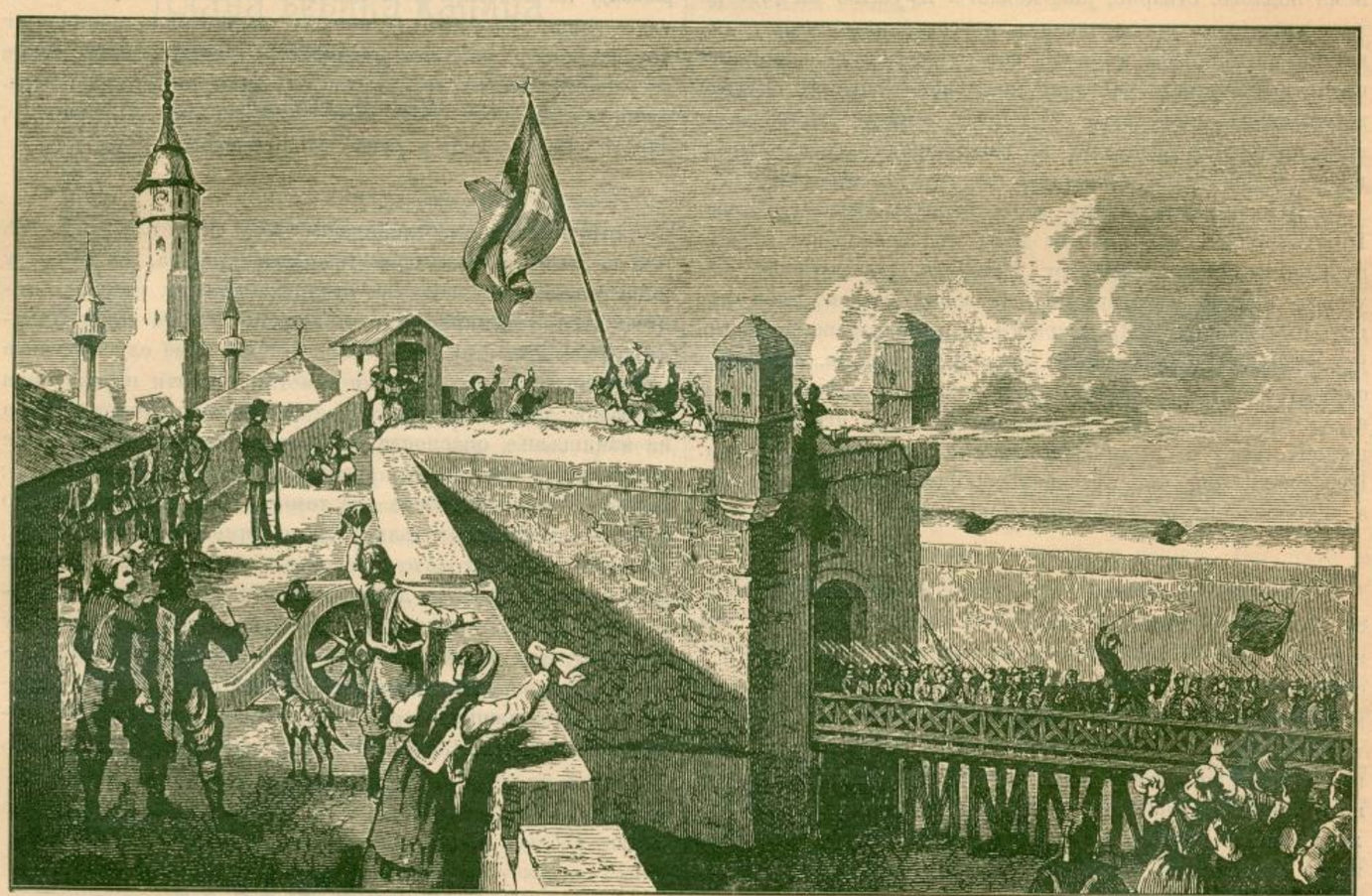

СРПСКА ВОЈСКА ОБАРА ТУРСКУ ЗАСТАВУ У БЕОГРАДУ И ПОЛАЗИ У БОЈ.

бесни; јесте ли опазили, како се љутито по неколико пута враћа, те понавља свој напад на разигране елементе, како се вије у круг, узлеће високо и спушта врло ниско, не би ли ма на који начин успео и нашао какву згодну брешу кроз коју би могао продрети? И ако га са велике даљине посматрамо, ипак добро видимо, колико му је много за тим стало да изврши своју намеру. Ну, све је узалуд; снага му је одвећ малена. И најзад, попуштајући силовитој струји, која га напада, ено га где мења свој план, па муњевитом брзином полети у супротном правцу, праћен устопце, а доста и ношен, том струјом којој се опирао и којој се тада мало по мало предаје на милост и немилост. Наш га народ тада дуго прати погледом и са извесним страховањем иду од уста до уста речи: ено орла, *води* облаке, биће непогоде! — А шта мислите, шта би нам могао одговорити тај силни вођ, када би могао говорити и када бисмо га запитали, како му је у души и куда ће?....

*

Тако се даје објаснити и она општа реакција која се јавља у свима нама, чим неко између нас подигне глас, истичући своје заслуге, па ма то он с пуним правом чинио; чим неко почне тражити неке више обзире према себи; чим почне игнорисати или обилазити ма и најповршније ознаке и норме друштвене — чим се осети свој. Све то устопце прати без поговора немилостива реакција, изазвана због тога, што сваки у тај мах несвесно осети, како се пореметила и усколебала равнотежа целине; што сваки у истицању другога види потискивање самога себе и што у туђем самопоуздању видимо опасност по себе, па ако хоћете и по друштво. *Ја* мора пропасти, *Ми* влада.

Само тихо, само нечујно и полако, без подизања чела, без изговарања, без питања, без извлачења! Раме уз раме, нога уз ногу, свест уза свест, сињушни, неопажени, крију се од свакога, па чак и од себе, трпећи ударце и с лева и с десна — такви треба да постанемо и тако да се понашамо по друштвеним правилима; тако ћемо само моћи ићи у напред, имајући једину утеху, да ће се друштвена ћуд можда кадгод смиловати на нас, те нас подићи за длаку више и дати нам у неколико маркантније ознаке или нас чак ставити на место првога молекила свога.

*

Може бити, да је све ово узрок, те су супротности у свету тако јако развијене и ако их не признајемо: људи

узимају све више и више на себе женске особине, збацујући многе урођене мушке; они постају све блажи, све више попуштају, па и нежност се све јаче увлачи у њихово понашање; жене, пак, прелазе на свој начин оне силне прегради, које их одвајају од мушких, и стају с извесним пркосом на оно место где мушки стоје. Мушки постају сањалице, жене Прометеји: *гинантропос* или *антропогин* звони нам у ушима, оглашујући скори слом ових двеју главних личности у трагикомедији човечанства. Зар не чујете никакав пакосни смех? —

*

Друштво господари над појединцима; ну и оно има над собом господаре.

Све несреће и недаће друштвене рађају се отуда, што оно нема подлоге, стварне, јаке подлоге. Друштво ми личи на лист који је матица дохватила, те се титра њиме, преливајући га и носећи га куда год хоће, док се површном посматрачу чини да сам лист прави оне бесомучне скокове и она силна претурања; да он сам вије по својој вољи коло по речном огледалу; да иде напред и назад; да се гњура и искаче на површину, што му се тако свиди!

Што је матица листу, то су друштву страсти његове. Ето господара, ето правога вођа, ето непобедног витеза, победиоца рођеног оца свог! Рађајући се у друштву, оне у брзо искачу на површину, те завитлају око себе све, што им на дохват дође. Страсти су једине праве величине, јер им је под ногама чврсто земљиште; у руци, пак, држе силу, уверење да тако мора бити, природу људску, па чак и дух друштвени. Па као год што је човек играчка друштвена, тако је и друштво играчка у рукама страсти. Прескочене, оне још прескачу; оборене, оне још обарају, а исмејане, оне се ипак још знају смејати.

*

Страсти (прави назив за потребу друштвену) одагнале су из друштва прво љубав, за тим част, па одмах за тим и морал; оне су праоснова свих покрета, свих вртлога и свих искакања и падања; око њих је дим јер су оне пламен; пред њима је магла, за њима рушевине. Оне потпуно владају, јер не воде рачуна ни о чему; оне растурају друштво, правећи у њему мање целине исто тако несигурне, исто тако несталне; оне су тиранке човечанства, коме намећу ознаке које се њима свиде, коме мећу у уста речи какве су њима по вољи, намећући му свој речник за све више појмове.

Страсти су вечита подлога друштвена и вечити основ свега што се човечанским назива; друштво са њих болује, али се у њима налази и сва снага његова; оне га гурају напред, стављајући у исти мах ногу пред њега да би се преко ње претурило; оне су болест, за коју још није створен лекар; оне су сталне, немилосрдне, неумољиве — друштво је са њих у делиријуму и лека му ни од куда нема!

*

Прекомерна страст има за последицу мржњу, с тога не треба да нас зачуђава фатална појава, што данас мржња игра тако важну улогу у животу човечанства. Она је сада најинтимнија пратилица људска, урођена готово свима створовима и најприроднији отпор против асимилације друштвене.

Мржња није случајна појава; на против, она је производ целокупнога друштвеног живота и уређења кроз сва времена без обзира на периоде и такозване тишине друштвене. Она је непрекидна, јер се од искони непрекидно обнавља; код ње нема застајкивања, али има разних скокова, страшних са својих нејасних узрока и дуготрајних последица. Она сама није болест, ма да непосредно из болести истиче и ма да њене последице носе име *друштвених болести*. Њено дејство није увек разорно, јер јој то и није увек циљ, као што је увек није могућно раздвојити од љубави, с којом се често дружи, мењајући рухо с њом. Она је кћи друштвене ноћи, сестра сујете и самољубља, нераздвојна пријатељица многога рада и верна пратилица свакога потискивања и пада.

*

Све на више — excelsior! кличу поједини дрскији духови, уздајући се у своју снагу и верујући у могућност самосталног и одвојеног делања; али при том заборављају на кохезију која целином влада. А маса се само тихо смеши — смеје се смехом задовољног и сигурног човека који је потпуно обавештен о својој победи; смеје се гласно, тресући се, до суза, као што се весео родитељ смеје несташности свога живахнога синчића, — смеје се, али за сваки случај у руци му је и прут.

*

Потпуна лична слобода не само да је илузорна, већ она не би ни једнога тренутка била могућна, јер на свету нема апсолутно слободних створова који би се могли уздићи изнад средине којој припадају и која их несаломљивим ланцима привлачи себи. Чак и у томе случају, када бисмо према својој околини и могли постати независни и потпуно слободни, ми бисмо се без икаквог одмора бацили на измишљање опасности које нам грозе и за стварање нових веза, које би нам поново спутале нашу слободу; за тим би нас сковитлале оне тамне сени које тако жељно очекују осамљеног луталицу да се њиме добро протитрају. Настало би страховито прелетање и претурање с једне уображене висине на другу и машта би нам попут другога сунца показивала нашу слободу, безбрижну, веселу и срећну, док би стварност с боним осмехом подизала копрену са трошног скелета нашега живота, пропалог, исцељеног и упропашћеног са глупости наше, која у сред друштвеног вртлога ствара себи слику слободе и узвишености.

(свршиће се)

Павле Милатовић.

Моје срце тужи, плаче...

(Пол Верлен)

Моје срце тужи, плаче
Ко и онај облак мрачни.
— Што ли га се туга таче,
За што ли ми срце плаче?

Одмерено пљусак лије
По калдрми и по крову,
А са срца јад се вије
И са пљуском у склад лије.

Срце плаче, — не зна с чега!
Само себе већ је сито...
Ал' не дарну нико њега
А да није им'о с чега.

Најстрашније срце боли
Кад се не зна узрок јаду:
Нити мрзи, нити воли,
Па ипак те љуто боли!

Р.

Глава бебина капица

ПРИЧА

Мишела Товарса.

Сад год сам посећивао Дре никада нисам пропуштао прилику а да се не видим са својим старим пријатељима — Дирановима.

Велим старим, али не по броју година нашег познанства — познали смо се не баш тако давно — већ по њиховим годинама: њему је преко 60, а њој око 50 година.

Мој пријатељ Диран био је у млађим годинама прост радник, али у току времена, као врло бистар и разборит, уз то још и врло доброг владања и енергије, постао је господар браварске радионице са врло лепим доходима. На његовим чврстим рукама још се виде трагови чекића и турпије; жена пак његова, добро и кротко створење, држи се према своме мужу као према божанству. Обоје гледају оним јасним и спокојним погледом који говори о чистој савести, о поштеном радничком животу који је протекао без бура.

Моји добри, поштени, прости пријатељи станују у једном предграђу, на речној обали, у кућици покривеној сплетовима винаге, те је кућица у том китогу изгледала као гнездо какве морске птице. Свагда сам са особитом насладом посматрао ту пажњу, нежну образивост, да речем готово љубав, коју они нису престајали узајамно гајити једно према другом без обзира и на старачке боре и седе своје власи. Ово као да је било ускрснуће Филемона и Бавкиде.[1])

Последњи пут кад сам био код њих, чуо сам од старца Дирана врло дивну причу коју ћу с драге воље препричати својим читаоцима.

Премећући по орману, да би ми некакву ствар показао, испаде из старчевих руку нешто што ја рачунах за крпу. Сагох се и подигох је — то је била бебина капица, сасвим мала, обична капица за новорођене, од плавог платна, са два трачка од ширита.

Пружајући бебину капицу, ја се пошалих:

— Јемачно спремате мираз, папа Диране!...

Угризох се за уснице, осетивши да сам казао глупост. Из разговора старих супруга знао сам како им је тешко било, што је њихов савез остао без порода.

Диран није баш одмах одговорио. Узевши бебину капицу као какву реликвију, остави је с великом пажњом на дно фијоке и узбуђеним гласом проговори:

— Јесте видели — то је успомена!

До ручка више о томе разговора није било; али после ручка, пошто је млада сељанка, која је била једина послуга код Дирана, метнула на сто каву и ликер, Диран продужи:

— Да, ова бебина капица подсећа ме на много!

И као подстакнут неком неодољивом потребом да буде искрен — продужи.

II

— Да, то је било врло давно! Мени је било тада дванаест година, и у том заводу, где сам се тада обучавао, у Паризу, код Марсова Поља, имао сам друга вршњака кога су, за то што је био врло ружан, звали Зизи, Мајмунска Глава.

Био је лажљивац, подмукао, осветљив, шта више и крадљивац, јер није пропуштао ни једну згодну прилику да по што не украде из пекарских излога. То је био највећи мангуп у целом кварту око Школске Капије, а уз то још нечувени ленивац. Без сумње би га већ двадесет пута истерали из радионице, да га није штитио подмајстор, стари пријатељ његова оца, који је обраћао пажњу на дечка због лепих успомена на родитеља му.

Зизи — Мајмунска Глава био је сиротан. Од родбине знао је само за своју тетку (по матери), пијарицу: сурову и брбљиву жену која га је васпитавала и своју бригу према њему изражавала једино шамарима и песницама, од којих су ударци били у осталом врло осетљиви. Песнице су му биле једина успомена из његова детињства. За то, а може бити и што му није дано било да осети у своме детињству материнску нежност, имао је лоше наклоности. Мрзео је другу децу и користио се сваком згодном приликом да начини какву комедију и пакост. Нарочито је мрзео лепо одевену и налицкану децу; њихови нежни и румени обрашчићи, који су привлачили на пољупце, дражили су га да им пакости, јер је и сам осећао свој недостатак и примећавао да му не поклањају пажњу. Њега нико није волео: Зизи — Мајмунска Глава био је и сувише одвратан за вољење.

Једног јесењег дана, после подне, Зизи, измамљен сунцем на скитање, потајно се извуче из радионице и оде својим друговима. Тумарао је до мркле ноћи размишљајући непрестано са скитницама: какву штету да учине још пред растанак? Пролазећи по празној улици чуше писку и плач детиња. Плач је допирао из ходника, који је водио на улицу и који је био налик на мрачну јаму, у дну којег је жмиркала некаква гасна сијалица.

После кратког саветовања дечаци се реше: увуку се у ходник и један од њих разгрне мали завежљај, који беше у крај врата, из кога се чујаше плач и комешање.....

Зграбив свој плен, мали обешењаци хитно отрчаше уличном фењеру, да би над завежљајем извршили увиђај.

То је било женско дете, тек неколико месеци од рођења, замотано у издеране пелене, које је преступна или несрећна мајка бацила овде рачунајући на саучешће пролазника.

Отпочеше се саветовати. Шта да раде са својим пленом. Машта, управљена на зло, шаптала им је читав низ одвратних ствари.

Један је био да се баци опет онде где су га и узели; други — да га метну у корпу са крушкама, која је била пред бакалницом; трећи се усхићавао својим предлогом, да се попну на балкон првог спрата и да тамо оставе

[1]) Из грчке митологије — муж и жена, међу којима је била примерна љубав до најдубље старости. *Превод.*

дете: кирајџије ће се, без сумње, сутра обрадовати нахочету....

— Све то ништа не ваља — рече Мајмунска Глава — већ да ми дамо девојчицу комендијашима.

У то време око Школске Капије било је нешто налик на стални вашар, који је био препун пајаца, комендијаша, мађионичара, те краља деце, која је давала обилати садржај толиким романима, није била ретка.

Предлог је био примљен једногласно.

— Е тако, ја сам измислио! Дакле, дај ми бебу, — рече Мајмунска Глава дечку који разгрташе завежљај у коме беше дете.

Детенце пак, док су они решавали његову судбину, дерало се немилосрдно, али чим га је Зизи узео у своје руке одједном је заћутало. Детиње велике, плаве очи заустависше се на његову ружном и гадном лицу, и смешећи се пружало је ручице, као да га је хтело помиловати.

— Смеши се на мене — узвикну усхићено Мајмунска Глава и под утицајем неочекиваног, необичног за њега узбуђења, додаде:

— Не дам ја њега комендијашима! Што га ја не бих задржао за себе?..

Остали су били почели да се противе, али Мајмунска је Глава имала на крајевима својих руку тако стварне разлоге — да спор није имао никаквих последица.

Кад је донео у најбољем расположењу духа свој товар кући, пиљарица га је сусрела са кишом грдњи.

— Мало ми је једног мангупа хранити! викала је она бесомучно. С места одлази, вуци га у полицију.

Шамар два по образима, песница за врат и Мајмунска се Глава брзо нађе иза врата.

— Пази, немој се дуго луњати! с претњом га је пратила сурова тетка,...

Али се Мајмунска Глава те вечери не врати у стан.

Идућег дана у јутру, први пут у животу, он је дошао тачно на време у радионицу.

— Господин-Ђорђе — запита подмајстора — колика ће ми бити награда за рад, ако будем добро радио?

— Ја сам ти већ говорио, младићу, плаћаће ти се двадесет суа, одговори подмајстор, чисто задовољан добром намером свога питомца.

Целог дана радио је Зизи с великом вољом. Подмајстор се дивио и чудио, па да би подржао у њему ту вољу за рад издао му је још те вечери, раније него обично, двадесет суа.

И ове вечери није се Зизи враћао пиљарици.

Али другог дана она га је већ чекала при изласку из радионице и силом га довела кући, наградивши га уз пут приличним бројем шамара. Ну шамарање није ништа помогло: док се старица окренула да донесе чорбу за вечеру, дечко је већ побегао.

Подмајстор, коме је она већ испричала, нареди да се трага за Мајмунском Главом, да се дозна где проводи ноћи. У друштву са још једним радником пратио га је по изласку из радионице.

Мајмунска Глава, за којим су ишли издалека, сврати у пекарницу, купи парче хлеба; затим — у млекацињицу: изнесе отуда боцу млека и упути се управо оним пустим и мрачним квартовима који су лежали на Сенској обали. Уђе у једну прљаву уличицу, неосветљену, мрачну као јаруга. Не гледајући на мрак, пратиоци су приметили да се зауставио пред дрвеном оградом и прескочио преко ње као животиња, чије је име и сам носио.

Решени да на сваки начин дознаду у чему је ствар, прескоче такође плот и нађу се на некаквој забаченој широкој јалији; наоколо боца и дивља трава, али Мајмунске Главе нигде нема. Прегледајући све око себе, најзад примете у дну јалије ниску зградицу од дасака; мора бити, по изгледу, некакав стари кокошарник. Кроз пукотине од дасака провиркивали су слаби зраци светлости.

Примакнувши се пажљиво, провире кроз кључаоницу.... Њихову чуђењу није било краја.

У том жалосном њумезу, где се није могао човек ни усправити, дечко је, седећи поред пободене у земљу танке свећице, наливао из бочице млеко у сисаљку.

У углу, у постељи од сувог лишћа, спавало је дете, топло замотано, са стегнутим малим песницама. Зизи Мајмунска Глава постао је дадиља!

— Ког ђавола ту радиш? — запита подмајстор, брзо отворивши врата.

Мајмунска се Глава стресе од изненађења, али одмах дође к себи:

— А шта? запита дрско: Мислите да нисам у стању издржавати сестрицу?

Па онда додаде обичним јогунастим тоном:

— Ја зарађујем за издржавање.... Двадесет суа дневно за нас двоје стиже, и ја никога нећу да молим!

III

Идућег дана — завршио је своју причу Диран — господар ми је повисио плату, пошто су му све испричали. Почео сам добијати двадесет франака недељно. Прави капиталист!

— Како?! — узвикнух ја: Па зар сте Ви то били, мосје Диран?!..

— Ах, ђаво га однео, ја сам се издао. Па ако — да, то сам био ја. Био сам на путу за вешала, и само захваљујући тој девојчици, ја сам постао добар радник, а затим и добар господар.... Сад разумете, зашто ми је тако драга и мила ова бебина капица?!.. То је она иста капица која је била на њеној глави, кад смо је нашли у ходнику.

Прича ме је заинтересовала.

Запитах:

— А ваша питомица, шта је с њом било?

Старац, намигујући, погледа на жену.

— Она... — рече смешећи се. — Код мене је и остала; нипошто није хтела ићи од мене. Је ли тако, драга моја?

Старица се такође смешила, очи јој заиграше а на трепавицама засијаше сузе као звездице.

ПРЕВЕО С ФРАНЦУСКОГ

Платон.

Крај огњишта

Већ се пламен гаси на огњишту старом.
Тек покадшто само јави се над жаром,
Те дрхтаве слике по дувару вије
Да се опет брзо под пухором скрије.

Тишина крај мене, тишина у мени:
И куће и поља мраком застрвени,
Мраком што ме гледа кроз прозоре собне
Успављиво, слатко из тишине гробне...

Лозница О.

ТУРСКА КАРАУЛА У ДЕРВЕНУ

Косовска епопеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ ЕПА О БОЈУ НА КОСОВУ

од С.

(наставак)

*

Павић је изнео свој нацрт, очекујући „да се међ нашими пјесници нађе који Хомерос, те си даде труда да у овом мојем изратку старе хрватске стихове и стил пјевања преметне у данашњи, па да оне врло незнатне празнине, које преостају, испуни по укусу народнога пјевања; ја бих рекао, да бисмо тијем путем о косовском бoју добили потпуну *простонародну епопеју* у девет пјеванија, а та епопеја остала би заиста дјело управо *самога народа*“(!).

И одиста, наскоро се и нашао тај жељени „Хомерос“. Он се појавио у лицу хрватскога песника *Фра Грга Мартића*.

Мартић се подухватио тога посла, „да народне пјесме, које раде о жалосној катастрофи српске државе на Косову“, а по нацрту Павићеву и уз његову сарадњу, „састави у цјелину“. Он је своју косовску певанију штампао у засебној књижици под називом:

Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1389. *Sastavio u cjelinu* **Fra Grga Martić,** *s pripomenkom od Armina Pavića. Zagreb 1886.*

У „припоменку“, који је у овој књизи у место увода, Павић одмах у почетку вели: да је Мартић „огледе свога рада приопћио у Вијенцу године 1884“, да су „српски белетристични листови изјавили задовољство“ што се тога посла подухватио Мартић, и, да је он сам примио понуду Мартићеву да му помогне „како би се читав штампао“. Павић је, дакле, и духовни и стварни отац ове Мартићеве певанije, и као такав ево шта вели о њој у припоменку:

„Наш хрватски пјесник држао се са свијем строго мога распорећаја пјесама и мојијех предлога, чиме би се преостале празнине испуниле“, и он је „што год се дало мање, утјецао својим измишљањем, него се трудио да покаже *како би народ сам мислио*“. Мартић је само на једном месту одступио од Павићева нацрта, за које сам Павић вели: „Новаковићевој се критици моје књижице има захвалити, што је пјесник усвојио и тај мој приједлог, те је сада прва половина Вукове пјесме II. 46 „Пропаст царства Српскога“ с оном малом промјеном употријебљена у првих 49 стихова пјесме пете“...

Павић је, дакле, с Мартићевим радом, као његов помагач и саветник, потпуно задовољан. Он и изреком

вели: да је Мартић „*особито вјешт* подражању простонародне поезије“, и да од њега „за тај посао *бољега немамо*“...

Не ћемо се упуштати у нарочито оцењивање Мартићеве певаније. Рећи ћемо само у кратко, да је она верна копија Павићева нацрта и његових предлога, са свима оним манама и испадима које смо нашли код Павића.

Овде ћемо пак учинити само неке напомене о Мартићевој поезији, колико да се бар у неколико упознамо с овим Павићевим Омиром.

Цела Мартићева епопеја у свих девет песама броји око 2480 стихова. Може се рећи, да је у њој једна половина стихова који су узети из српских народних десетерачких песама (Вукове збирке), а у другој половини има препеваних и оригиналних стихова песникових.

Мартић није препевао само дугачке стихове бугарштица у десетерачке, него је често препевао и мењао већ готове десетерачке стихове, где год му се то свидело, па и у најлепшим народним песмама. Да би се оценило како му је тај посао испао за руком, колико су народна поезија и народни језик добили тим његовим променама и препевањем, и да ли је певао баш онако, „како би сам народ мислио“, узећемо примере из *Страхињића бана*:

Народни стих:	*Мартићев стих:*
Вињи књигу нечувених јада!	*Вињај* књигу, нечувених јада,
Из убаха једна паде сила,	Једна сила паде *из* убаха,
Турски, сине, од Једрена царе	*Турска сила цара Једренскога*
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
У Турчина једну кажу силу,	А *једна је* сила у Турчина
Самовољна Турчин-Влах-Алију	*Самовољац* Влах Алија, сине,
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
Мрке брке ниско објесио,	Ниско мрке објесио брке,
Мрки брци пали на рамена	Брци му се *на рамена вију*
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
О мој зете, Бог ми с тобом био!	О! мој зете, *Бог нек је уза те!*
Од шта си се, зете, раздертио?	Што ли си се, зете, *разјадио*,
На кога си с', зете, ражљутио?	Ко ли те је *разљутио љуто*,
Ал' се шуре тебе насмијаше,	Ил' што су се шуре насмијале,
У јеглени ружно говориште?	*Разговоре ружне ваљајући?*
Ал' шурњаје тебе не дворише?	Ил' шурњаје не подворише те,
Ал' махану тој тазбини нађе?	Или махну *у тазбину* нађе?
Кажи, зете, шта је и како је?	*Кажуј*, зете, *што је теби криво?*
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
Стиже књига од малене Бањске,	*Дође* књига од Бањске *малахне*
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
Нек се стиде и нек се препану,	Нека *иду стидно поносито (?)*
Нек се свога боје старјешине	И *боје се* старјешине свога
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
Код шурева нећу погинути	*Ну уз њиха* погинути не ћу
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
Не ће викнут' ни призвати слугу,	Не хтје викнут *слугу поуздана*
За сеиза ни хабера нема,	Ни *сехира(?)* да му коња *сиреми*
Но сам оде к ђогу у ахаре	Но сам *сиаде* до добра ђогина
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
Кад пијаху вино и ракију,	Кад пијаху вино *ујединo*
Сви се хвале за добре јунаке	Сви се бану *хвалиште јуначки(?)*
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
Те привикну из бијела грла	Те *повикну што му грло даје*,
(Остало је хрче у ахару)	*Остаде ми хрче у ахару (!)*
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
Из дувара зовке проникнуле	Кроз *зидове* проникле *зовике*
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
Кад ја вињех дворе затворене	Кад ја *вињох* дворе *заиушћане*
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
На јутру му не зва добро јутро,	*На добро* му јутро не назвао
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —
Па се ђогу хвати на рамена,	Он се *баци на раме* ђогину
Тури љубу за се на ђогина	*А љубовцу иретури (!) на саце.*
— — — — — — — — —	— — — — — — — — —

Овде је показан тек један део овако промењених стихова у Страхињићу бану, а има их у истој песми још врло много, као што их доста има и у осталим народним стиховима које је Мартић употребио. Примера ради узећемо неколико стихова да се види како је препевао *приморске* песме. У трећој песми Милица прича свој сан, који јој Милош Обилић овако тумачи:

Ej! пунице, *моје миловање (!)* — То ће *лишце* потамњети *биело*,
Могу ти се досјетит сањању: — На Лазару, славну господару;
Што са неба *упадоше звиезде*, — А што небо *на четверо било*,
То ће главе падати јуначке — То ће *пукнут* срце Миличино,
Са племића младих *Угричића (!)* — *Рад племића младих Угричића(!!)*
А што јасан потамње месече, — И рад своје браће Југовића.

Кад у бугарштици читамо то место, где се вели да ће се „распукнут“ срце Миличино за „угрском“ (место *српском*) господом, нама, знајући за тај фалсификат, не пада то место толико у очи, колико кад читамо у Мартићевој певанији стихове: „*То ће пукнут срце Миличино, | Рад алемића младих Угричића*“. Те стихове могла је диктовати само крајња безобзирност, која може да, поред онако узорне жене и царице, какву је народ замислио у царици Милици, хотимично гради и такве инсинуације!... Но да идемо даље; стихови, који за овима долазе, лепо нам илуструју „особиту вештину“ Мартићеву да подражава народном певању:

Кад Милица за то разумјела, — Ако би се *пригодило ружно*,
Жалосна се *паће на срдашцу* — На Косову пољу *небогому*
Па Милошу бесједила *своју*: — Не би л' који остао уза ме,
Мио зете! *кад би ишта било*, — Да не *гине* племе Југовића.
Да бих ти се молила *невољна*, — — — — — — — — — —
Молим ти се, да молиш Лазара — Ниједне ти не ћу реч Лазару,
Да остави мени *цигленога* — *Сву ноћ си му на руци иресила*,
А од девет браће Југовића, — *Могла си му говорити сама (!)*

Да видимо још какви изгледају *оригинални* стихови овог „особито вештог“ народног певача. Кад Лазарева војска стигне на Косово, затекне Влатка Хранића и бана Ивана:

Радосно се поздравиште војске — Али с њоме у Косово *не ће*
И војводе *почастиште дивне*... — Већ Баоша своју Зету *тврди*
Ал' веселье за дуго не било, — Да му на њу не ударе Турци,
Што војводе *смути бриговање* — *Још да рђа о издаји ради.*
Где им *не бје* Радича Захумца, — Ти су гласи сваком *јадни* били
Нико не зна шта је њему било, — *За највише јадио Лазаре*,
А *од њега* допанули гласи — И колико *бринуо* се кнеже
Да је своју *ирекупио* војску — Не хтје *сиела*, не хтје ни *весела*,...
— — — — — — — — — —

А мало даље:

Па *без њиха* да се ударимо, — Није нама за тијем *заирло*, —
Вињa ми се, добра бити неће — Ми не ћемо да их *причекамо*
Јер је *стећа* војска у Турака. — Већ хоћемо да завојујемо.
Све војводе муком *замучале*, — — — — — — — — — —
Сад му Милош *за њих* проговара: — Све војводе *повикнуле славне*,
Чујеш ли ме, кнеже, господаре! — *Понајвише Бошњанин Владане*,
Моја ти је, па је и другијех, — *Па Иване од Хрвата бане*
Што год *вође* имаде војвода — — — — — — — — — —

А кад Милош долази пред Мурата, Мартић пева:

А да би се *поклонио лијепо* — Па удари цара *куд се иара*,
Либи му се к ногам до кољена, — На њем *сину рања до њедара*
Није да га у десницу љуби, — — — — — — — — — —
Веће мале своју десну руку, — Брзо слуге Милоша *узеле*
Машио се с *десна на лијево*, — И *довели* до султана свога
Злаћен ханџар трже од појаса — — — — — — — — — —

Поред до сада наведених стихова довољно се види и стил, и граматичка правилност, и лепота Мартићева језика. Па ипак ћемо показати још неколико његових стихова:

Ни војводам *иа* мило не било...
На дан *ирвље* него *Видов* дође...
Па ме *јосну*, жалосна ми мајка...
Бубају ли *таламбаси бубњи*...
А у табор цара *турачкога*...
И кад знô бих, да се вратит не ћу...
Чим су побре *изменили здравље*...

Тер се пење до *бријега првога* . . .
Не *плахну се* што делија каже . . .
Те се истом *довољио биеса* . . .
Докле српске *нахрупиле* војске . . .
А како се *на побише* живо . . .
Блажена ти *породиљка (!) мајка* *)...
И т. д. И т. д.

*

Г. Новаковић, и ако полази са гледишта које је са свим супротно Павићеву, и пак је мишљења, да се из данашњих, подвојених и самосталних песама о Косовскоме боју може склопити једна, хармонијска целина. Јер вели: „Ма колико да су те песме засебне, често веома танком везом везане за главни догађај, њих све *веже јединство момента*, око кога се оне нижу, и веже их оно *дубоко народно осећање*, којим се бој косовски оставља као моменат српске историје, који је свуда и свакоме најсветлије и најбоље познат управ по томе, што је он предмет народне епопије“ . . .

Та веза, која је и многе друге мамила на покушаје за састав фрагментарних косовских песама у органску целину, подстакла је и г. Новаковића да и он, са своје стране, припомогне томе послу. —

Да се упознамо с његовим радом.

Уређена збирка косовских песама, која је позната као збирка **Ст. Новаковића,** штампана је први пут 1871. године у Београду. Од тога доба било је до сада више издања њених, које у Београду, које у Загребу. Пред нама је по свој прилици последње такво издање под насловом:

Косово, *сриске народне пјесме о боју на Косову, уређене као цјелина, 6. издање са сликама, у Београду 1885.*

На самом саставу није обележено име г. Новаковића. Састав је од 12 песама. Поједине песме нису непосредно везане међу собом, не продужују се једна у другу онако као код Павића, него је свака за се самостална, има потпуну и заокругљену целину, те тиме задржала особину народне песме; али опет, све скупа чине једну хармонијску целину, све их веже јединство главнога момента око кога се нижу.

За овај састав употребљене су *само песме из Вукове збирке,* од којих су изостале епизодне песме о Страхињићу бану и Мусићу Стевану. У самим песмама нема готово никаквих измена; тек на гдекојим почетним или завршним стиховима чињене су незнатније промене. То и јесте добра страна оваког уређења, јер збирка народних песама, уређена на овај начин, остаје потпуно *народна*. У њима су уклоњене поједине несугласице и постигнуто је јединство и хармонија, а међу тим на њима се не види ничега вештачкога, нити се опажају какве промене.

СТАНА КОВАЧЕВИЋ.
ДОБРОВОЉАЦ У СРПСКО-ТУРСКОМ РАТУ 1876. ГОД.

У целом саставу има тек 945 стихова. Највећа песма броји 120 а најмања 29 стихова. Штампа је овога издања укусна, песме прегледно штампане; али је штета, што се добра реч не може рећи и о сликама које су у тексту.

Песме се могу поделити у три групе: прве три песме причају о догађајима пре одласка српске војске на Косово; пет следећих обухватају догађаје на самоме Косову; а последње четири казују о догађајима после Косовског боја.

I песма има наслов: „*Кнез Лазар зида себи задужбину*“; то је прва од двеју Вукових песама под називом „Зидање Раванице“, без икаквих измена. II песма је: „*Султан Мурат пише књигу цару Лазару*“, у којој је први из Вукових „комада“ („Цар Мурате у Косово паде“ . . .), а за њ је везано Лазарово сазивање војске и јунака, с клетвом из Мусића Стевана: „Ко је Србин и српскога рода“... III песма „*Царица Милица тражи од цара Лазара да јој остави једног брата у Крушевцу*“, јесте прва половина Вукове „Цар Лазар и Царица Милица“.

IV песма има назив „*Цар Лазар се ириволијева небеском царству*“, и она је први део Вукове „Пропаст царства српскога“, без измена. V песма „*Милош, Иван и Милан сусрећу Косовку девојку*“ чини један део Вукове „Косовке девојке“, почевши од 44. стиха „Кад кнез Лаза причешћива војску“ . . . па до стиха 116, — с изменама у почетним и завршним стиховима. VI песма „*Милош Обилић иита за турску војску и за чадор султана Мурата*“ није друго до

*) Ваља да место: „*Благо мајци која те родила!*“

цео четврти одломак из Вукових „комада“ („Побратиме, Косанчић-Иване! | Јеси л' турску уходио војску“ . . .), с незнатним изменама у два-три стиха. У VII је песми „*Милош Обилић опаднут да хоће да изда Србе на Косову*“, а то је цео трећи из Вукових комада („Славу слави српски кнез Лазаре“ . . .), с том разликом, што је слава „у табору на пољу Косову“, а не у Крушевцу; на крају су придодата четири стиха као завршетак, у коме се казује да је Милош с оба побратима отишао у турски табор. VIII песма описује „*Косовски бој*“; то је други део Вукове „Пропаст царства српскога“ („Истом кнеже наредио војску, | На Косово ударише Турци“ . . .), с нарочито подешеним почетком и свршетком у неколико стихова; а имена војсковођа, који се боре на Косову, остала су иста: Југ Богдан, браћа Мрњавчевићи, Херцег Стјепан и кнез Лазар.

IX песма има назив „*Гласи о бoју на Косову*“; ту је најпре Вукова „Царица Милица и Владета војвода“, без измена, а за њу је везана друга половина Вукове песме „Цар Лазар и царица Милица“, почев од стихова „Истом они тако бесједаху, | Ал' ето ти слуге Милутина“..., с незнатном променом у завршним стиховима. X је „*Косовка девојка*“, као и Вукова истога имена, с том разликом, што је причање Косовкино о Милошу, Ивану и Милану знатно скраћено, пошто су ти стихови раније, у V песми, исцрпно употребљени. У XI песми је Вукова „*Смрт Мајке Југовића*“, с том изменом, што су прва четири стиха изостављена, а последња четири препевана. Најпосле, у XII песми је „*Обретеније главе кнеза Лазара*“ — Вукова песма истога имена, без икаквих измена. —

Оваквим уређењем Косовских песама, да оне ни у колико не изгубе од својих карактерних особина а да се циљ хармонијскога јединства ипак постигне, погођен је, нема сумње, много бољи пут од онога који је Павић изабрао у своме нацрту. То се види и из великог броја издања Новаковићева састава, што је јасан знак да је у народу врло радо примљен. Новаковићев састав може се с правом назвати *народним епом,* док је Павић-Мартићев покушај само *вештачка творевина,* у којој се тежило да се начини народном; али тежња није остварена, — покушај је, као што смо се већ уверили, врло несрећно испао за руком.

Као што смо видели, Новаковић није употребио ниједне од Петрановићевих песама, нити од оних других, штампаних по разним збиркама и часописима. Он се држао *само Вукових песама* које су, свакојако, најпознатије и најлепше косовске песме што их имамо; а то чини да је његово „Косово“, и ако мало, ипак *најлепша од свију данашњих епопеја косовских.*

Али, ограничавање само на Вукове песме, има и своју слабу страну. Оно чини да је Новаковићево „Косово“ непотпуно; у њему се знатно осећају празнине на два-три места. Тако, из њега се ни у колико не види, зашто кнез Лазар назива „*невером*“ највећега јунака епопеје, и откуда Милош може Лазару рећи да му невера „уз кољено сједи“. Исто тако, из Косовскога епа, по нашем мишљењу, не би требало никако да испадне најсјајнији моменат тог народног узор-јунака, када он, с одважним прегоревањем себе самога, одлази у непријатељски табор и *убија цара Мурата,* да би тиме спрао са образа свога љагу која је на њ бачена. Сем тога, народно предање о *витезу који касно стиже на Косово,* па се не враћа него јуначки гине, врло је лепа и подесна епизода за потпуност косовскога епа, те нам је нејасно, зашто Новаковић није употребио онако лепу Вукову песму о Мусићу Стевану, кад је се у самом саставу његову, оваквом какав је, могла употребити без великих измена: први део (103 стиха) између II и III песме, а остатак (с допуњеним почетком и малим изменама) после VIII песме. —

Новаковићев састав није његов оригинал. Ево шта о њему вели он сам у већ познатој студији својој, говорећи о покушајима за уређење Косовскога епа:

„Од свију тих покушаја учинио ми се најсрећнији покушај Француза *д' Аврила* . . . те сам о њему још као уредник „Виле“ у томе листу исте 1868 године на стр. 612 написао реферат за нашу публику“. А одмах даље под напоменом вели: „Мислећи после на ново о тој ствари, учини ми се, да д' Аврилов покушај вреди *исправити* и *штамиати* и за Србе. *Тако постане моје српско поправљено издање д' Аврилова покушаја у јесен 1871. године*“.

Да би се видело какве је измене Новаковић учинио у д' Аврилову покушају, потребно је да се с њиме мало боље познамо. Он је штампан под насловом:

La bataile de Kosovo, *rhapsodie serbe, tirée des chants populaires et traduite en français par* **Adolphe d' Avril,** *Paris 1868.*

Издање је елегантно, на лепој хартији и с лепом штампом; у малој осмини, са 64 стране. Стихови су штампани у две боје: непосредни говори појединих лица у песмама штампани су црвеном бојом, а остало црном. Пред насловним је листом слика „Светог кнеза Лазара“ и „Госпоже његове Милице“, који заједно држе цркву Раваницу, а између њих су деца њихова Стеван и Вук.*)

Састав је пропраћен пишчевим предговором о Косову и Косовским народним песмама, које се упоређују с песмом о Роланду, находећи у њима доста сличности. При крају предговора д' Аврил говори о фрагментарној особини Косовских песама, па са неколико речи објашњава и свој рад на саставу: „Посао који сам предузео рапсодијске је природе; покушао сам, по грчком изразу, да ушијем ове фрагменте да бих начинио целину. При томе није ништа додавато садржини ни мењато у облику: само сам повадио неколике стихове из једног комада и унео у други, да се не би губило у интересности, избегавајући при том досадно понављање. Превођен је стих по стих, и што је могућно тачније . . . Стих од десет слогова који сам употребио јесте стих наших великих песама јуначких, а нарочито стих *песме о Роланду*“ . . .

Д' Аврилов састав подељен је у 12 песама (као и Новаковићев), које иду овим редом:

I. Како је цар Лазар сазидао манастир Раваницу (као у Нов.);

II. Султан Мурат шаље књигу Лазару (као у Нов.);

III. Како се цар Лазар привољева царству небеском (то је у Нов. песма IV);

IV. Милош Обилић опаднут да хоће да изда Србе (у Нов. VII);

V. Милош пита где је чадор султана Мурата (у Нов. VI);

VI. Милош, Иван и Милан сусрећу Косовку девојку (у Нов. V);

VII. Царица Милица тражи од Лазара да јој остави једног од браће (у Нов. III);

VIII. Како гаврани доносе царици Милици гласе о бoју (у Нов. овај одломак није употребљен);

IX. Како је Вук Бранковић издао Србе (у Нов. први део IX песме — Царица Милица и Владета војвода);

*) На слици је ова забелешка: «Tiré de l'eglise de Kurtea d'Argis, en Roumanie».

X. *Како је Милош убио султана Мурата* (У Нов. други део IX песме — Царица Милица и слуга Милутин);
XI. *Косовка девојка* (у Нов. X, с истим скраћењем); и
XII. *Како је тело Лазарово пренесено у манастир Раваницу* (и у Нов. XII — „Обретеније главе . . .“).

Из досадањих напомена види се да је ред песама у Новаковића (сем I, II и XII) друкчији од онога у д' Аврила; но та је измена, свакојако, боља и природнија. Сем тога Новаковић је допуњивао, или изостављао, или мењао почетне и завршне стихове у појединим песмама, што је ишло само у прилог боље целине. Но најважнија је измена у томе, што је Новаковић допунио своје издање песмама, којих у д' Аврила никако нема; а то су: „*XIII. Косовски бој*“ (други део из Вукове песме „Пропаст царства српскога“) и „*XI. Смрт мајке Југовића*“ (Вукова истог имена).

IV

Преглед осталих покушаја на уређењу Косовскога епа од наших и страних књижевника извршићемо хронолошким редом. На првоме месту стоје спевови *Андрије Качић-Миошића* и *Јоксима Новића*.

Качићева песма о косовском боју најстарији је такав покушај и има назив:

Pisma od Miloša Kobilića i Vuka Brankovića, штампана у списку **O. Andrie Kačića:** „*Razgovor ugodni naroda slovinskoga*“, још пре 150 година.

Андрија Качић („старац Милован“ *) пропутовао је био западне и јужне крајеве српскога народа, где се упознао с народним песмама, предањима и гдекојим изворима историским. Но од песама, што их је од народних певача прикупио, штампао је врло мали број онако како их је чуо; него их је или препевао, или је сам склопио песму о каквом догађају, и то таквом вештином, да се његове песме једва могу разликовати од народних. Таква је и ова песма о Милошу и Вуку, о којој ћемо овде говорити.

ПРОСЛАВА 25-ГОДИШЊИЦЕ СРПСКИХ ДОБРОВОЉАЦА.

Песма је једноставна и има 152 стиха у народном десетерцу. У њој се ниједним стихом не говори о главном догађају, о Косовском боју, него јој је предмет најславнији јунак косовски, Милош Обилић, о коме су у њој груписана народна предања. По догађајима, који су опевани у тој песми, можемо је поделити у четири дела:

Први је део највећи, има 88 стихова. У њему се описује сокоб између Милоша и Вука због жена, а почиње овим стиховима:

Липе ти су румене ружице
У бијелу двору Лазарову,
Нико не зна која бише липша,
Која виша, која л' руменија . . .

Но то нису ружице, већ кћери Лазарове: Вукосава Милошева, Мара Вукова, Милица Бајазитова и Јелена „Црнојевић-Јурја“ („*који беше од Зенте војвода*“). Три су од њих (без Милице) походиле мајку, где се брзо завадише, хвалећи свака свога „*заручника*“ као најбољег јунака; расрђена Бранковићка ударила је Кобилићку, која је плачући дозвала Милоша и изјадала му се. Милош, коме то „*ауно мучно бише*“, поседну коња од мегдана, па дозива Вука:

„Пријатељу, Вуче Бранковићу!
Ако те је породила мајка,
Изађи ми на мејдан јуначки,
Да видимо ко је бољи јунак“. . .

И они поделе двобој: најпре „*бојним копјим*“, за тим „*бордама*“, па „*тешким буздованим*“. Милошу је „срића прискочила“: „*Баци с коња Вука Бранковића*“ . . . па му говори како би га сад могао погубити, али неће што су пријатељи; „*Пођи с богом, не хвали се више!*“

Други је део много мањи (20 стихова) и казује како су на Лазара ударили Турци. Лазар купи војску на све стране, па је „*господски собет учинио*“, где је господи овако „бисидио“:

„Послушајте моји витезови,
Ви по избор бани и кнезови!
Сјутра ћемо ударити на Турке,
Слушаћемо Милош Кобилића . . .
Он ће бити пред војском војвода,
А за њиме Бранковићу Вуче“.

У *трећем* делу (24 стиха) казује се како је Вуку „*врло мучно било*“ што је Милош постављен за врховног војводу, па је Лазару „*скровито*“ говорио: да ће га Милош издати. А када је „за вечером било“, Лазар рони сузе а напија здравицу:

„Ни у здравље цара ни цесара, (?)
Већ у мога зета Кобилића,
Који ме је издат наумио,
Кано Јуда свога створитеља.“

Милош се заклиње „*Богом господаром*“, да „*издаје неће учинити*“, па одлази у свој чадор, где „*до ио ноћи сузе ароливаше, | од ио ноћи Бога ваиијаше*“.

Четврти део (20 стихова) описује, како је Милош у зору отишао у турски табор (у песми нема помена о његовим побратимима Ивану и Милану). Милош моли цареве делије: —

„Пустите ме цару под чадоре,
Издаћу му војску Лазарову
А Лазара жива ухватити“. . .

Њега изведу пред цара, и он клече на земљу, пољуби цару „*скута и колина*“, а одмах за тим:

Свога се је ножа добавио,
Мурата је у срце удрио;
Пак повади сабљу од бедрице,
Сиче Милош паше и везире.

*) Качић се родио у Бристу, селу Приморја Макарскога код Неретве, год. 1690.

Али и њему „*лоша срећа бише*“, јер га Турци „*на сабље разнише*“. Песма се завршује стиховима:

Што учини, Вуче Бранковићу,
Што учини? да од Бога нађеш!

У њој се и не помиње шта би с Лазаровом војском. —

У покушају *Јоксима Новића* имамо први књижевнички оглед да се Косовски бој представи у већој целини; у њему је и сам главни догађај опеван у већој опширности. То је неподељена, једноставна песма, штампана у засебном издању под насловом:

Лазарица *или* **Бој на Косову између Срба и Турака** и т. д., *од* **Јоксима Илијића** *илем.* **Новића**, *у Н. Саду 1847. год.*

Цела песма има 2156 стихова, који су слабо угледање на народне десетерачке стихове, а придодат јој и речник с протумаченим турским речима које су у њој употребљене. Може се рећи да је овај Новићев оглед у стварању Косовске епопеје по најслабији од свију огледа, што су их наши и туђи књижевници предузимали. Према догађајима, који су у њему опевани, можемо га поделити на осам делова. Прегледаћемо их у краћем обиму:

Песма се почиње стиховима:

Чујте Срби, моја браћо драга!
Који знате, да се осјећате (?)
Кој' не знате, да по данас знате . . .

Царевима, Лазару и Мурату, дошао је „*земан*“ да погину, што се предсказивало и „*чудним ириликама*“ *на небу*. Код Лазара се „*иридесиле госиоштине*“, и Југ Богдан тумачи да то не слути на добро. Но Мурата те прилике подстичу да свецу Мухамеду „*хатар навршује*“, па се одлучи да „*од два царства једно огради*“, и шаље „*телале*“ да зову Турке под барјак. Искупила се силна војска: 100 хиљада „*ага и сиахија*“, 100 хиљада цареве „*војске иоиисане*“, 100 хиљада „*самих јабанлија*“, а сем њих „*илаћене делије*“, па „*самовољни Турци*“, и још „*бескутњици и скитнице*“, — свега 400 хиљада. Тада Мурат пише Лазару „*ситну књигу*“ и позива га да на Косову учине „*главна боја*“, или да му пошље „*земаљске хараче*“, за тим „*кључеве од свијех градова*“, по стотину кеса „*за диздаре*“, а њему „*цару добре иоиутнине — хиљаду товара*“. Чим је књигу оправио, крене војску и падне у Косово. Опис турске силе сличан је оном у трећем Вукову „комаду“, само је много лошији. (1—179. стиха).

Добивши књигу Муратову, Лазар одмах „*друге ситне ишше*“ (15 на броју), па их шаље „*главним јунацима*“: ка Цетињу *Црногорцу Васи*, у Требиње *зету Бранковићу*, у Скадар *Муси Арбанаси*, у Дробњаке *Васоју Момчилову сину*, у Дукађин *Леки каиетану*, у поносну Бањску пашеногу *Бановићу Страњи*, у Косово *Воиновићима*, у Нови Пазар *Срђи Злоиоглеђи*, у Прокупље *Тоилици Милану*, у Косајницу *Косајчић' Ивану*, у Видин *старцу Владиславу*, и „до њега“ *Караианци Вују*, у Драгачево *Јуришићу Јанку*, па *Мирку Кључком каиетану* и *Раду од Градишта*, у Биоград: *Биограцу Јакши*, *Орловићу Павлу* од Орашца, *Шајиник Дамљану* од Космаја, *Диздарић' Огњану* од Рудника и Ваљевцу *Мусићу Стјешану*; а „најпотоњу“ послао је зету *Милош' Обилићу*, који је „*глава Мачви и Поцерју*, | *Ломну Јадру, кршној Рађевини* | *и Подрињу до више Сокола*“. Лазо им јавља за Муратов позив и зове их у бој на Косово, но у књигама његовим нема оне познате клетве. А „*госиоштине*“ у Крушевцу и око Крушевца зове и без књиге, „*ио ријечи*“. Већина позваних кнезова и војвода долази у Крушевац; Лазар их благосиља, па се спреми за полазак у бој (180—429).

Царица Милица је у жалости: опремила на Косово и свог господара, и стара родитеља са девет браће Југовића, и два зета, Милоша и Вука, и друге „*суродице и својштине*“, те се је „*тешко раскарала*“. Лазар је теши и светује јој: ако би било суђено да погине, да се „*држи*“ оца и браће, Бановића Страхиње и „*моје Горе Црне*“, а да се чува зета Бранковића, па и Милоша (!) који се „*с Турчином иази*“! Милица га моли да јој остави једног „*брата од заклетве*“, и он јој допусти да бира кога јој драго. Кад се кренуо „*алај за алајем*“, Милица ишета у поље пред војску, где је најпре задржавала Милоша, Милана и Ивана, а после и друге војводе, но нико јој се нехте повратити; за тим наиђе Југ Богдан са седам синова, али јој ни од њих не хтеде ниједан остати; најпосле долазе Бошко и Војин Југовићи, и њих је молила и преклињала, но узаман (стихови су овде слични онима у Вуковој „Цар Лазар и царица Милица“, али им по лепоти много заостају). Од велике туге и жалости Милица паде „*на земљицу црну*“, на што се Лазар ражали, те дозва свога „*делибашу*“ Голубана да носи госпу „у бијеле дворе“ и да „*не оди у бој у Косово*“. Али Голубан, пошто је однео царицу „*у златне интове*“, не могаше „*срцу одољет*'“, него оде у цареву војску (430—773).

Војска одлази на Косово. Милош се издваја „*друмом лијевијем*“ и иде у Прилип да потражи „*иобратима Марка*“; но Марка не беше дома; отишао „*ио свијету*“ да „*оирашта муке невољнике*“ и да „*отријеби земљу од зулумя и од хаинина*“. Отуда се Милош повратио и стигао у Косово „кад и српска војска“. Ту су застали Бранковића, Црногорца Васу, Леку капетана, три брата Војиновића и Мусу „Скадранина“; за тим дође Срђа Злопоглеђа и „Страињ' бан“: „*Све је дошло Кнезу ио ријечи*“ (774—858).

Цар Лазар је „*вијећ учинио*“; ту војводе „*разложише мудро*“ да се пошље поуздан човек који ће „*уводити Турке*“; избор допаде Ивана. Мурату није потребно уходење српске војске, јер он све зна што је и како је, од „*Лазова ирва вијећника*“ — Бранковића. Вук гради сплетке против Милоша. Иван се враћа из турске војске; Милош га и Милан причекају, а кад им исприча о великој сили турској, Милош га светује да Лазару и војводама не казује истину, јер ће се препасти; то Иван и учини. Вук поново опада Милоша и његове побратиме код Лазара (859—1096).

Лазар сазове војводе на гозбу у очи Видова дна („*у очи светога*“) да прослави крсно име. Зловољан је, „*нема кефа, нема разговора*“, а Југ га пита што је брижан и невесео. Тада Лазо дохвати „*куиу златну*“ и наздрави Обилићу „*и његову друштву*“; пита га, да ли му је „*мало блага и госиоства*“ или „*славе и иоштења*“? а ако му је „*круна омилила*“, и њу ће му „*иоклонити*“; па их заклиње „*Бож'јом вјером и Стјешовим (Душановим) гробом*“ да не чине покора: „*Остан'те се несретне издаје*“... Реч Лазарова паде као гром из ведра неба: „*Застидје се образ од образа*“ . . . Скочи Милош, пољуби тасту руку и прими купу; захваљује на здравици, али не и „*на разговору*“; правда се и пита ко их је „*оиадиуо*“, па вели да ће Видовдан показати „*ко је вјера, ко ли је невјера!*“ (Овде Милош не зна да га је Вук опао). Милош изиђе из шатора, а за њим Милан и Иван. Страињ' бан кори Лазара што „*осрамоти онаке јунаке*“, и заклео би се да нису криви, већ нека пази на онога који му „*лажи оиовидје*“, — па и он остави шатор. Лазар остаде замишљен и брижан (1097—1310).

Милош не чека зору, већ казује Ивану и Милану шта је наумио: *„Ако Бог да, те до цара дођем, | Пратићу га свецу Мухамеду“* ... Побратими га не пуштају сама, и пошто се *„изгрлише и намиловаше“*, појахаше коње и *„тајом“* оставише српску војску. Кад су наишли на турску стражу (у којој су и царев мушир и серашћер који *„војводе у главу познава“*), Милош затражи да га одведу Мурату, што Турци радо и учине. Пред Муратовим шатором Милош остави ждралина побратимима, а сам уђе под шатор. Кад га Мурат виде *„препаде се и обрадовао се ... | смијеши се, лице му блиједи“* ... па позва Милоша да му седне уз колено, обећавајући му блага и госпоства. Но Милош рече, да није жељан блага и госпоства, него је дошао да *„њеку муку“* скине са срца, па *„маче сабљу бритку“*, распори Мурата и посече осам паша и четири аге. То узбуни хордију, но Милош се дохвати ждралина, па с побратимима *„упадоше у бијесне Турке“*. Сваки од њих чини велика јунаштва; али најпре Ивану, а после и Милану *„час несретни дође“*, те погибоше. Тада Милошу *„нова снага дође“*, те почини чуда од јунаштва: *„укинуо је са свијета“* дванајест хиљада! Но и он паде *мртав „од тешка умора јуначка“* (У свима другим песмама Турци добијају Милоша жива у руке). Турци га се и мртва боје, те не смеју да му приђу; но најзад га *„затрпаше коњима“*. Тек се тада окуражише паше и везири, те подигоше војску против Лазара: *„Отидоше цару у освету“* (1311—1836).

Баш кад је *„заучило“* подне, српске страже опазе Турке, и тада Лазар опреми војску за бој, па *„по сриједи, страховито у напредак иође“*. Лазар напредује и наилази на гомиле мртвих Турака, које је свалио Милош с побратимима. Али се *„десно не иомиче крило“*, и Страињ довикује Лазару да Вук издаје: *„Ено му се вијају барјаци | За Голешом злосретном планином“* ... и казује му да је Милош *„цара уморио“*, па кори Лазара што их *„уби стидом“* и *„отјера на зор да изгину“*; а Лазар лије сузе и проклиње Вука; ко год чуо *„јунак заплакао“*. Турци опколе Лазара; око њега изгину Југ Богдан и Југовићи, а за тим и остали најбољи јунаци. Но и Лазару *„црни земан дође“*: кад је под њим *„иоклекао“* зеленко, навалише Турци копљима и отровним стрелама, те и он, тешко рањен, *„умрије, Богу душу даде“* (дакле, ни Лазар не пада жив Турцима у руке). Сад више нико ни за што *„не хаје“*, него само *„да се свети“*, те наста страшан покољ, каквога није било на свету. А шта тек чини Бановић Страињ! *„Гдје удари, ту је мртва глава, | Како громом бије и* **усмрти,** *| Једним махом* **по буљуке** *сјече“* ... Но и он славно паде. За њим допаде Бошко Југовић, који натера Турке у Ситницу, где *„несретно* **заглавише** *Турци“* ... но и њега и коња му *„мокар барјак завргао“*, те оба остадоше у Ситници. Украј Лаба *„деси се Злоногљева Срђо“*, који *„на коиље набија јунаке“*, па *„ирекo себе тура и натеже“*; до Срђана је Јуришић Јанко, који се на њ угледао; па тако и Рудница Огњане и Муса Арбанасин. Бој је трајао до мрака. Ту изгибе сва *„сриска госиоштина“* и ту *„иаде сриска слава“*. —

В. В. Комаров.

† М. Г. Черњејев.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Повратак

— Херман Линг —

а опет дођох у завичај драги,
Ја вићох старо, родно мјесто мило;
Свуд исте пјесме, исти ваздух благи,
Ал' опет све је сад друкчије било.

Као и прије вал је с валом текô,
На шумској стази срна поиграва,
Вечерње звоно звонило далеко,
У језеру се сјала брда плава.

Али пред кућом, гдје нас љета дуга
Примала мајка и грлила свако,
Ја вићох страна, вићох лица друга,
И ја сам плакô, с тешког бола плакô.

Бјеше ми, кô да тужно вали зборе:
О, бјежи, бјежи, ту ти нема среће!
Сви твоји драги отишли су давно
И никад више вратити се неће....

Мостар. **Алекса Шантић.**

Говор на Шуматовцу*)

Браћо, Срби Браћо!

Ови шанчеви, и ако овако скромни, ови неми сведоци, — много нам говоре.... Овде, на овим шанчевима, г. 1876. турска војска претрпела је пораз; а српско оружје осветлало је српски образ, јер се и тада српска војска храбро борила противу непријатеља.

Свакоме Србину саветовао бих, кад се испне на ове шанчеве, да им ода достојну почаст, као што лепо вели о Алексиначком Споменику наш песник Змај Јовановић:

«Кад прођеш туда, ту капу скини, —
«Богу се моли —
«Јер ту се *многа јуначка крвца*
«За братство проли.

А српској омладини напомињем и ове песникове речи:

«Ту капу скини, Богу с' помоли,
«— Сети с' дана тешки';
«Па *чувај* оно, што су ти претци:
«*Стекли витешки!*

Овде, на овим висовима и шанчевима, проливена је јуначка крв српских војвика; ови шанчеви послужили су као грудобран Србији, грудобран српској слободи и независности, у борби противу вековног непријатеља!

За то је Шуматовац славан и дуго ће се помињати, јер ту је место где су пале јуначке жртве на свети олтар Отаџбине.... И ја мислим, да ово место, по нас Србе од историског значаја, мора у сваком српском срцу пробудити родољубиве осећаје; а помисао на прошлост и ратовање овде, полетеће као силна струја кроз срце и свест свакога Србина....

Кад овде ступимо, и нехотично ћемо се сетити речи песника Владике Његуша:

«Пред олтаром цркве и племена,
«Чујем лелек, ће горе пролама,
«*Треба служит' части и имену.*
«*Нека буде борба неиретстана!*
«Нека буде што бити не може!
«Нек ад прождре, покоси сатана!
«*На гробу ће изникни цвијеће,*
«*За далеко неко иоколење!*

И заиста, после ове, поникле су луге и дуге борбе, — и заиста изникло је »цвијеће«, јер је Србин извојевао себи самосталност, обезбедио слободу свога рода. »Цвијеће« је заметнуло плод!...

Борба на Шуматовцу по нас Србе од великог је значаја и у моралном погледу, јер ту је српска војска, српско оружје, нагонило непријатеља нашег да увиди да у српским синовима тече још она стара српска јуначка крв; турска војска увидела је да има према себи озбиљног такмаца, и за то је Турска морала да води озбиљнију бригу у борби противу српског оружја. Храброст наших војника, издржљивост српска — одржала је овде и *моралну иобеду* у борби са далеко већом војском, коју је упутила противу нас Турска Царевина.

Па откуда те храбрости у српској војсци? Да ли је то *случајна иојава* или она има дубљег узрока свог?

Није случајна, и за нас Србе појмљива је.

Кад би се бацили, летимично само, у прошлост српскога народа, одмах би увидели да смо ми увек имали храбрих синова који су умели јуначки да гину за своју Отаџбину.

Зар у срцима нашим нису дубоко урезани Косовски јунаци наши? Треба ли да помињем: нашег узоритог старог владара Лазара? Да ли да помињем: Милоша, Марка, Југовиће и друге храбре српске витезове; да ли да поменем цвет наших јунака који су јуначки и славно пали на Косову, поред свога храброг и племенитог владара Лазара?!

Зар наш народ у својим песмама није сачувао ту славну битку на Косову? Истину је наш народ у песми својој казао:

«*Обадва су цара иогинула;*
«Од Турака нешто и остало,
«А од Срба и што је остало,
«Све рањено и искрвављено.

Зар нису најбољи наши јунаци пали на Косову:

«За крст часни и слободу златну»?...

Мало је народа који би се могли поносити таквим јунацима као што је Српски Народ! Мало је народа који би имали сличних јунака, за које би се могло казати оно што је наш народ у песми казао:

«Ће огрезну крвца до кољена
«Ту погибе Бановић Страхиња»

Зар има таквих јунака, и зар их је било у других народа тако храбрих и племенитих? Ако их је и било, мало их је.

А можемо ли ми Срби заборавити своје јунаке из доба устанка (1804. и 1815. год.); можемо ли заборавити храброга Вељка; зар нису ретки духови, као што су били Милош Велики и Црни Ђорђе; зар смемо заборавити Рајића и Синђелића и друге јунаке из овог устанка?

Историја Српског Народа, то је историја нашег ратовања, наших мучних и тешких борби. Вековима се Србин борио са неједнаком срећом; али је увек имао храбрих својих синова који су умели јуначки да гину за своју Отаџбину.

*) Доносећи у овом броју неколико слика из српско-турскога рата 1876. године, радо доносимо и овај говор којим је поздравио присутне г. Сава М. Маринковић, адвокат из Алексинца, 11. августа 1901. г. приликом свечаног помена, изгинулим борцима на Шуматовцу, у борби противу Турака.

† Н. Н. Раљевски.

† Н. М. Ерошкин.

† Н. А. Кирејев.

Онај народ који не уме да цени своју слободу, чији синови не умеју гинути за Отаџбину — тај народ и не заслужује да има Отаџбину! Србин је доказао целоме свету, да је кадар и да *брани* и да *ствара* своју Отаџбину. — Србин је и заслужио да је има!

Па за то и треба да се поносимо што смо имали таквих родољубивих синова, треба да се поносимо што смо Срби.

Борба на Шуматовцу за нас је Србе од великог значаја, не само зато што је ту претрпела непријатељска војска пораз; она је значајна и с тога, што су наши храбри војници доказали, да није изумро дух старих наших предака, да није изумрло старо српско јунаштво.

За то сви присутни, одужимо се достојно сени оних бораца који су пали на Шуматовцу.

Нека је вечан помен свима борцима који су пали јуначки на овим шанчевима у одбрани наше Отаџбине. Ценимо достојно и истински њихове заслуге, као и оних бораца који су се овде борили а остали у животу.

Слава борцима на Шуматовцу!

Хвала нека је оним вредним рукама које ископаше овде шанчеве, јер су ти шанчеви, ти неми сведоци, послужили одбрани наше Отаџбине, одбрани слободе наше!

Нека је хвала и браћи Русима који су као добровољци притекли у помоћ нашим борцима; нека је вечан помен свима који су пали у борби противу заједничког нам непријатеља.

Слава и част нека је браћи Русима који су се овде јуначки и братски борили!

А ти, омладино српска, не заборави ово место, не заборави на славну борбу коју су водила наша браћа.

Чувајмо тековину коју су крвљу искупили наши преци, наши старији. Истински поштујмо проливену овде српску и братску крв! —

Наши су преци, у борби за слободу српског народа, одужили свој дуг, они су савесно и верно испунили своју српску дужност. Њима имамо да захвалимо за ове слободе што их данас у слободној Србији уживамо. За то им одајмо достојно поштовање!...

Али не заборавимо: да Србија и да српски народ имају да изврше још један тежак и светао задатак; не заборавимо, да Србија треба да буде стожер за остварење Српске Мисли, и за то нека нас јунаштво наших предака напаја да и ми достојно испунимо свој српски задатак, да остваримо тежњу сваког Србина — *Уједињење Срства*.

За то упамтимо и не заборавимо дела својих врлих предака и јунака; а ти, омладино, чувај старо српско оружје, вежбај се оружју, *јер ће нам оно још за дуго требати!...*

Истина, можда ће нам неко приметити, да је борба с оружјем данас несавремено средство, јер јевропске велике силе раде на томе да очувају равнотежу мира, јер су чак изнесени и предлози за уништење рата међу народима. Конференција у Хагу била је један покушај за увођење мира у свету и за престанак ратовања. Тежња је лепа и за похвалу.

Али, поред свега тога, и Велика Русија, Немачка, Француска и друге велике силе, добро оружају своје вој-

ске и спремају их за бој! Данас је век народности, и те велике силе воде озбиљна рачуна о свакоме грађанину своме, о своме сународнику, па ма ови били у најудаљенијим крајевима света. У свету има још народа који нису постигли своје народно јединство.

Па кад се оружају велике силе, кад оне воде рачуна о сваком своме сународнику, онда шта је остало нама, маленом народу?!

За то ни ми Срби не смемо напустити своје оружје, не смемо занемарити своју војску, јер имамо да извршимо свети задатак, имамо да остваримо природну тежњу сваког Србина, — уједињење свеколиког Српства.

Зато узвикнимо са овога места:

Вечан помен борцима који су пали на Шуматовцу!

Слава нека је свима борцима који су се овде борили!

Борба на Шуматовцу треба да нам даје поуздања и за будућност Србије, јер народ који је имао славну прошлост заслужује да има и бољу будућност!

А ти омладино Српска не заборави речи песника Владике Његоша:

«Удри за крст, за образ јуначки!
«Ко гођ паше свијетло оружје,
«Ко гођ чује срце у прсима.
«Хулитеља имена Христова
«Да крстимо водом али крвљу!
«*Тријебимо губу из торине,*
«*Нек' ироније ијесна од ужаса.*
«*Олтар прави на камен крвави* . . . . . .

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО

NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

XII.

Ноћ на губилишту

Један у полусну шетајући, а може бити у некој врсти сомнабулизма, Г. Димесдел дође до места на коме је Јестира Прина примила јавну казну. Губилиште, поцрнело од кише и сунца за дугих седам година, изгажено ногама многих криваца који су се на њега попели, дизало се и сада испод балкона општинске куће. Свештеник се попе уза степене.

Била је тамна априлска ноћ. Облаци су покривали цело небо од зенита до хоризонта, и да је била искупљена цела гомила, која је била сведок Јестирине казне, не би могла распознати никакво лице на узвишици, а једва да би видела људску прилику у сивој полуноћној тами. Цео је град спавао дубоким сном. Није се било бојати сведока. Свештеник је могао остати док зора не забели на истоку, излажући се једино опасности влажног и хладног ноћног ваздуха. Нико га није могао видети, изузев вечно будног ока које га види и у његовој соби како се шиба крвавим бичем. Зашто је он дошао ту? Је ли хтео да се руга казни?... То је био подсмех, али при коме се душа ругала самој себи! То је било ругање при коме су анђели црвенели и плакали, док су се врази лукаво церекали!.. Ту га је догнала она грижа савести која га је свуда гонила, а чији је брат и присни друг био кукавичлук који га је заустављао својом дрхтавом руком баш у оном тренутку кад га је грижа савести гонила на исповест. Јадни, бедни човек. Како је пра́во имао његов слаби састав да на себе натовари кривицу? Кривица је за оне који имају челичне живце, којима стоји на вољу или да трпе или, ако сувише боли, да прикупе сву своју дивљу снагу и да је од једном одбаце! Овај слаби и осетљиви дух није могао ни једно ни друго, али је стално хтео једно или друго, те су се тако у један неразмрсливи чвор сплели страх од кривице, која се ругала небу, и бол узалудног кајања.

Док је Г. Димесдел тако стојао на губилишту, ужас обузе његов дух као да цела васиона гледаше у скерлетни знак на његовим нагим грудима, баш више сама срца. И ваистину, на том месту осећала се туга и отровни зуб телесног бола. И невољно, немогући се узадржати, он повика из свега гласа. Тај узвик јекну кроз нему ноћ, и одбијајући се од куће до куће разлеже се и одјекну до брежуљка, а на ивици града као да је какво коло ђавола у томе узвику пронашло читав свет беде и ужаса, јер начинивши од тога своју играчку, махаше њоме тамо амо.

„Свршено је“ шапуташе свештеник заронив лице у своје шаке. „Цео ће се град пробудити, дојурити овамо и наћи ме овде!“

Али се не деси тако. Звук је можда јаче звонио у његовим ушима него што је у ствари имао силе. Град се не пробуди; или, ако се и био тргао иза сна, дремљиви спавачи вараху се да су га само причули у страшном сну, или држаху да је то глас вештица које се у то доба често чујаху како пролазе преко насеобина иза усамљених колиба, јашући кроз ваздух у друштву са Сатаном. Свештеник, пошто све беше мирно, диже главу и погледа око себе. На једном прозору гувернерова конака виде прилику самога старога старешине, увијену у бео огртач; са лампом у руци и белом ноћном капом на глави. Изгледао је као какав дух призван у невреме из свога гроба. На другом прозору исте куће појави се стара госпођа Хибинсова, сестра гувернерова, такође с лампом која и на овој даљини издаваше њено ружно и немило лице. Она промоли главу и погледа плашљиво пут неба. Она је извесно разумела узвик Г. Димесдела, и његово многобројно одјекивање, као шум ђавола и вештица, са којима је она, то се знало, чешће одлазила у шуму.

Кад виде светлуцање гувернерове лампе, стара госпођа брзо угаси своју и ишчезе. Вероватно оде у облаке. Свештеник не виде ништа од ње. Старешина, пошто је дуго и пажљиво испитивао таму, у којој се не виђаше ни прст пред оком, повуче се са прозора.

Свештеник се поготову умири. Његове очи ускоро сусретоше слабу светлуцаву светлост која из даљине долазаше све то ближе. Она светљаше доста јасно, те се распознаваху предмети на њезину путу: овде врата, тамо баштенска ограда, овде прозор а тамо чесма са воденим млазом, а сад опет храстова врата на лу̑к са гвозденим

звекиром и са неотесаном кладом у место прага. Пречасни Г. Димесдел опази све ове појединости, и ако је био уверен да се његова судба прикрада све ближе и ближе, и да ће светлост лампе пасти на њега за који тренутак још, и открити његову дуго скривану тајну. Кад се светлост приближи, он угледа у истом кругу свога брата — или боље рећи свога верскога оца, као и високоцењеног пријатеља — пречаснога Г. Вилсона који се, по мишљењу Г. Димесдела, молио Богу на самртној постељи каквога болесника. И било је тако. Добри, стари свештеник долазио је са самртничке постеље гувернера Винтропа који је отишао са земље на небо у томе истом часу. И сада, окружен светитељским ореолом, као света лица старих времена, добри отац Вилсон враћао се кући осветљујући своје кораке лампином светлошћу! То светлуцање породи у Г. Димесделу горње мисли, те се на то осмехну — чак и гласно насмеја — па онда задивљен стаде, питајући се да ли није полудео.

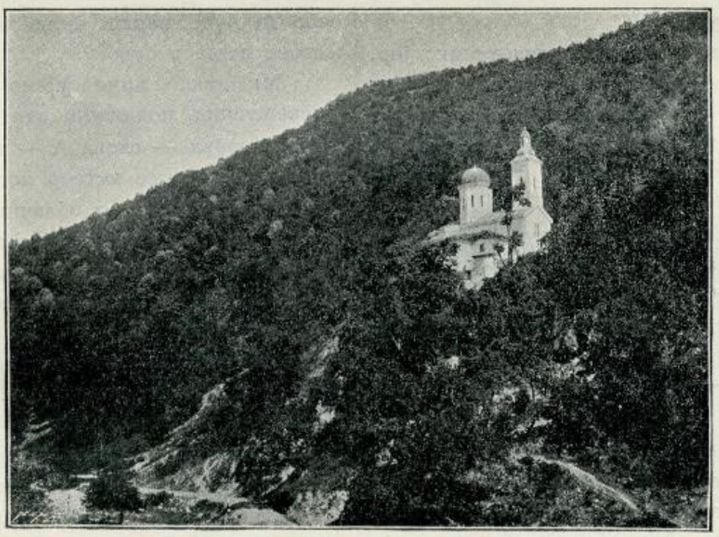

СУВОДОЛСКИ МАНАСТИР.

Кад пречасни Г. Вилсон прође поред губилишта, јаче навлачећи женевски огртач око себе једном руком, држећи другом лампу на грудма, свештеник се једва могаше уздржати а да му не довикне:

„Добро вече, честити оче Вилсоне. Ходите горе, молим вас, и проведите један пријатан час са мном!“

О благо Небо! Је ли Г. Димесдел одиста проговорио? За тренут он вероваше да су те речи прешле преко његових усана. Али то беше само маштање. Часни отац Вилсон продужи лагано свој пут, испитујући пажљиво кољаву стазу пред собом, ниједном се не окренув на узвишицу криваца. Кад се светлост потпуно изгуби, свештеник разумеде, по малаксалости која га обузе, да је у последњим тренуцима претурио кризу ужаснога страха, и ако се његов дух трудио да се прибере неком врстом језовите шале.

Ускоро затим, сличан осећај пун грозе и ћудљиве шале, увуче се у свечана привиђења његових мисли. Осећаше како му се зглавкови укочише на ненавикнутој ноћној хладноћи, и сумњаше да ће моћи сићи са степена губилишта. Јутро ће сванути и затећи га туна. Суседи ће се почети да дижу. Први пролазник, излазећи из куће, приметиће кроз полутаму магловиту прилику на месту срама; и пола у страху пола радознало заћи ће лупајући од врата до врата, са позивом да виде авет — као што се мора мислити — неког умрлог кривца. И потмуло брујање ширише се од куће до куће. Онда — пошто се сасвим раздани — стари патријарси устаће журно, сваки у ноћном огртачу, а достојанствене госпе у ноћним повезачама. Цео ред високих лица, која се никад нису појавила пред публиком а да на њима није све у реду, излетеће пред светину узрујана као да су дигнута ноћном мором. Стари гувернер Белингам доћи ће замишљена лика, са наопако окренутом јаком, а госпођа Хибинсова са шумским гранчицама на кошуљи, ружнија него икада, као да је одспавала једва који трен после свог ноћног излета. Ту ће доћи и добри отац Вилсон, пошто је провео пола ноћи крај самртничке постеље, љутит што је тргнут тако рано из својих снова о славом увенчаним светитељима. Ту ће се сабрати такође ђакони и тутори Г. Димесделове цркве, и младе девојке које обожаваху свога младог пастира, подигнувши му олтар у својим чистим грудима. Једном речи, цео народ доћи ће посрћући преко прагова, подижући погледе пуне страха и чуђења на губилиште. Кога ће видети они тамо са црвеном светлошћу на челу? Кога, већ пречаснога Артура Димесдела, полумртва, покривена срамом, како стоји на месту где је стојала Јестира Прина!

Ношен даље овим ружним и гадним сликама, свештеник се, невољно, и на своје велико чудо, насмеја грохотом. На то му одговори одмах један лак, вилински, детињи смех, у којему познаде глас мале Бисерке, и срце му се стеже на то. Да ли од неисказаног бола или радости, не знађаше рећи.

„Бисерка! мала Бисерка!“ повика затим; па онда спустив глас: „Јестира, Јестира Прино! Јесте ли ви то?“

„Да, ја сам: Јестира!“ одговори она гласом чуђења; и свештеник чу њезине кораке како одлажаху према улици. „То сам ја и моја мала Бисерка“.

„Одакле долазите, Јестира?“ питаше свештеник. „Шта вас је послало овамо?“

„Бдила сам на самртничкој постељи“, одговори она: „код гувернера Винтропа; узела сам му меру за кошуљу, па сада идем кући“.

„Ходите горе, Јестира, и ти мала Бисерка“, рече пречасни Г. Димесдел. „Ви сте пре обе биле овде, али ја нисам био с вама. Ходите горе још једном, и стојаћемо сви троје заједно“.

Она се лагано попе, и стаде на узвишици држећи за руку малу Бисерку. Свештеник је узе за другу. У тренутку, у коме он то учини, прође кроз њега нова струја живота, неког другог живота а не његова, изливајући се као бујица у његово срце, и јурећи кроз све лице као да су мајка и дете задахнуле својом животном топлотом и његово полузамрзнуто тело.

„Свештениче!“ шапуташе мала Бисерка.

„Шта хоћеш, дете?“ упита Г. Димесдел.

„Хоћеш ли остати овако са мном и мајком сутра кад сунце сија?“ питаше Бисерка.

„Не, нећу, мала Бисерка“ одговори свештеник; јер, са новом снагом живота, поврати се и сав страх од јавне казне и он дрхташе и при самој помисли на то где се сада налазио са чудном радошћу: „не, нећу, дете моје. Истина, стаћу тако једнога дана са тобом и твојом мајком, али не сутра.“

Бисерка се насмеја и покуша да извуче руку, али је свештеник држаше чврсто.

„Још мало, дете моје!“ рече јој.

„Али обећај да ћеш тако моју и мајчину руку узети сутра у подне?“

„Још не, Бисерка“, одговори свештеник: „али други пут хоћу“.

„А кад то?“ питаше дете.

„На дан Страшнога Суда!“ шапуташе свештеник; јер осећај, да је његов позив говорити истину, нагна га да тако одговори детету. „Онда, тамо пред судом, ти, твоја мајка и ја мораћемо стојати заједно. Али светлост овога света неће бити сведок нашега састанка!“

Бисерка се опет насмеја.

Али пре него што је Г. Димесдел свршио говор, преко облачног неба на далеко и широко заблиста јасна светлост. Без сумње то је био какав од метеора који се често виде ноћу како сину и сагоре у пустим регионима атмосферским. Светлост пак беше врло јака да потпуно осветли густе облаке између неба и земље. Велико кубе засија се као кугла какве огромне лампе. Предмети на улици показаше се јасно као у сред дана, али са оном страхотом коју обичним предметима придаје необична светлост. Све беше видљиво, те цео овај чудновати призор изгледаше као да стварима овога света даје ново, дотле никад непримећено, морално значење. Ту стојаше свештеник са руком на срцу, а поред њега Јестира Прина, са извезеним словом које блисташе на њеним грудма, и мала Бисерка, сама по себи симбол и веза између њих двоје. Они стојаху у сјају те чудне и свечане светлости, као да то беше видело које открива све тајне, и зора онога дана који ће сјединити све оне који су једно за друго.

Моћ вештица блистала је у Бисеркиним очима, а на њезину лицу, кад погледа у свештеника, беше онај врашки израз. Она извуче своју руку из руке Г. Димесдела и пружи је преко улице. Али он прекрсти обе своје руке на груди и обори очи ка земљи.

Ништа није било обичније у тим данима него тумачити да су све небеске појаве открића из неког натприродног извора. Тако је куга била предсказивана падом крвавих варница с неба. И ми сумњамо да је било и једног значајнијег догађаја, доброг или рђавог, који је задесио Нову Инглиску од првог насељења па до устанка, о коме становништво није било извештено каквим призором ове врсте. Често су читаве гомиле гледале такве призоре. Често пута, пак, требало је веровати појединим лицима која су видела чудеса кроз шарене, увеличавне и нејасне наочари својега уображења. И јесте то величанствена мисао да је судба једног народа исписана тим страховитим јероглифима на небескоме своду. Тако широко платно није било огромно за Провиђење да на њему испише судбину народа. Али шта да се каже, кад појединo лице угледа откриће упућено њему самом на том огромном табаку историје? У том случају, то би могао бити знак веома поремећеног друштвеног стања, кад би човек, кога је дуг, јак и тајни бол начинио болесним самопосматрачем, распростро своју себичност преко целе природе, тако да и небо не буде ништа више већ згодан лист за историју његове душе и судбе!

Ми, дакле, приписујемо једино и само болести, што је свештеник, подижући очи к небу, угледао тамо облик једнога слова — слова А — исписан јасном црвеном светлошћу. И ако се метеор могао показати на томе месту, сијајући нејасно кроз облачни вео, ипак није могао у том облику који му даваше свештениково уображење.

Било је још нешто нарочито у душевном стању Г. Димесдела у томе тренутку. За све време, док је он гледао на зенит, био је ипак свестан да мала Бисерка показује прстом на старога Роџера Чилингворта који стојаше недалеко од губилишта. Свештенику изгледаше да га виде у исто доба кад и чудно слово. Његову лицу, као и свима предметима, метеорска светлост даде нов израз; или је могло бити да лекар у том часу није био пажљив као обично да скрије злобу с којом је гледао на своју жртву. И доиста, ако је метеор запалио небо и осветлио земљу страхотом да опомене Јестиру Прину и свештеника на дан Страшнога Суда, онда би Роџер Чилингворт у њиховим очима могао проћи за архиђавола, који стоји поред њих са смехом и ругањем, чекајући свој део. Тако је био жив његов израз, или га тако силно свештеник разумео, да му изгледаше као да је остао насликан у мраку, пошто је метеор ишчезао, а да су улице и остали предмети били одједном уништени.

„Ко је тај човек, Јестира?“ прошапта Г. Димесдел-обузет страхом. „Грозим се њега! Познајеш ли ти тог човека? Ја га мрзим, Јестира!“

Она се сети своје заклетве и оста нема.

„Кажем ти, душа ми се грози од њега!“ муцаше свештеник. „Ко је он? Ко је он? Зар ми ти не можеш помоћи? Немогућно је исказати мој ужас од њега!“

„Свештениче!“ рече мала Бисерка: „ја ти могу рећи ко је он“.

„Брзо, брзо, дете!“ рече свештеник са уснама на самим ушима детињим. „Брзо, и што лакше можеш.“

Бисерка промрмља нешто на уво, што је могло личити на људски говор, али то је било само брбљање којим се деца шале који пут. На сваки начин, ако је то било тајно извешће о Роџеру Чилингворту, било је на неком језику непознатом ученом свештенику, и забуна његова

духа само се повећа тиме, а вилинско се дете гласно насмеја.

„Зар ми се сад ругаш?“ рече свештеник.

„Ти ниси био храбар! — ниси био истинит!“ одговори дете. „Ниси хтео обећати да узмеш за руку мене и мајку сутра у подне!“

„Честити господине“, одговори лекар који беше пришао до губилишта: „побожни Г. Димесделе! Је ли могућно да сте ви то? Да, да, доиста! Треба пазити на нас људе од науке чије су главе у нашим књигама! Ми будни сањамо и у сну идемо. Ходите, добри господине, и драги пријатељу, молим вас, да вас водим кући!“

„Откуда си знао да сам ја овде?“ питаше свештеник у страху.

„Доиста,“ одговори Роџер: „нисам ништа знао. Провео сам ноћ код гувернера Винтропа, вршећи оно што моја јадна вештина може, да бих му помогао. Он оде на онај бољи свет, а ја иђах кући кад она светлост сину. Хајдете са мном, преклињем вас, пречасни Господине, иначе нећете моћи одслужити службу сутра. Ах! видите како оне помету разум — те књиге! — те књиге!“

Велико црвено слово на небу — слово А, које ми тумачимо да значи Анђео. Јер пошто је наш добри гувернер Винтроп постао анђео прошле ноћи, без сумње Провиђење је хтело да то објави!“

„Не“ одговори свештеник: „нисам ништа чуо о томе.“

XIII.

Нов поглед на Јестиру.

При своме последњем састанку са Г. Димесделом, Јестира беше непријатно дирнута стањем у коме нађе свештеника. Његови нерви изгледаху потпуно растројени. Његова морална снага сведена до дечје слабости. Пузио је немоћно по земљи, док су његове духовне подобности задржале првобитну силу, или задобиле неку нову болешљиву енергију коју болест само може дати. Пошто су јој биле познате околности другима скривене, она закључи да је на Г. Димесделу, изузев праведног делања његове савести, вршила своје нека страховита машинерија која му је била наметнута, која је утицала на његов мир и здравље. Сећајући се шта је некад био овај бедни пали човек, душа јој затрепта од језовита ужаса са којим је

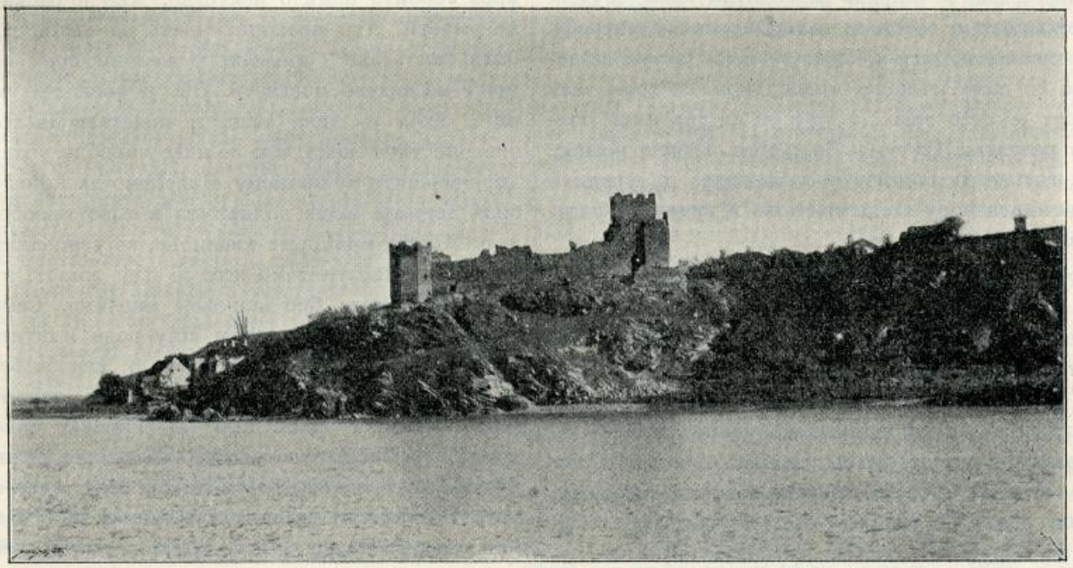

Ф. ШИСТЕК. РАМ.

„Ево идем“ рече Г. Димесдел.

Немарно и хладно, као човек пробуђен из ружних снова, он се предаде лекару да га одведе.

Сутра дан, како је била недеља, он је ипак држао проповед за коју су сви држали да је била најбогатија и најсилнија и најпунија небеског духа од свих које су изговориле његове усне. Многе душе биле су враћене истини, утицајем ове проповеди, и завериште се да гаје вечну захвалност према Г. Димесделу. Али кад сиђе са говорнице, поклисар, сéде браде, сусрете га са једном црном рукавицом у којој свештеник познаде своју.

„Нађена је“ рече поклисар: „јутрос на губилишту где су злочинци изложени јавној порузи. Сатана је испустио тамо, мислим, с намером да се гадно шали с вашим достојанством! Али је, ваистину, био слеп и луд као и увек. Чистој руци не треба рукавица да је покрије!“

„Хвала ти, мој добри пријатељу,“ рече свештеник замишљено. „Да, доиста изгледа да је то моја рукавица!“

„А пошто је Сатана нашао за вредно да је украде, то се морате од сад понашати с њиме без рукавица. Али јесте ли чули о ономе знаку који је виђен прошлу ноћ? он позвао њу — одбачену жену — у помоћ противу његова инстинктивно откривеног непријатеља. Она закључи, шта више, да он има права на њену помоћ. Мало навикнута, да своје мисли о добру и злу мери другом осим својом мером, Јестира виде — или јој се учини тако — да на њој лежи одговорност према свештенику, коју није дуговала никому другом, ником у свету изван њега. Везе, које су је везивале за човечанство, све су биле прекинуте. Овде је био гвоздени беочуг узајамне кривице коју ни једно нису могли прекинути. Као и све друге везе, она је имала своје дужности.

Јестира није била у истом положају као у почетку свога изгнања. Године су долазиле и пролазиле. Бисерка је имала сада седам година. Град се већ навикао на њену мајку са црвеним словом на грудма. Нека врста општег сажаљења завладала је спрам Јестире Прине. Људској природи чини част да лакше воли него што мрзи, изузев кад је себичност у питању. Мржња се лагано претвара у љубав, ако се првобитни непријатељски осећај и надражује. Она никада није пркосила свету, већ се покори његову најлошијем поступању; није тражила накнаде за оно што

је патила, није полагала на симпатије. Најзад, непорочна честитост њена живота за ових седам година говорила је много у њену корист. Немајући ништа да изгуби, без наде и, по изгледу, без жеља да ишта добије, могла је бити једино урођена љубав ка врлини која је јадну жену вратила на стазу честитости.

Пало је у очи и то да је Јестира — не тражећи ништа више за себе, већ да дише општи ваздух и да својим радом заслужује насушни хлеб за себе и Бисерку — била прва спремна да покаже своју заједницу са човечанством, кад је требало давати помоћи. Нико није одвајао тако радо од себе као она на захтеве сиротиње, и ако је огорчени сиромашак грдњом захваљивао за хлеб остављен на његовим вратима или за одело које су за њега израдиле руке које би могле вести владалачке одеће. Нико није био тако пун самопожртвовања као Јестира, кад куга посети град. У куће, где је туга ушла, она је долазила не као гост већ као друг, као да је тужна полусветлост била једина средина у којој је она имала права да општи са својим ближњима. Ту је скерлетно слово мирно светлуцало својим чудним сјајем. У свима таквим приликама Јестирина природа показивала се топла и блага — прâви благодатни извор људске нежности, неисцрпан и готов за сваку истинску потребу. Њене груди, са знаком срама, биле су меки јастук за невољника. Она се сама учинила милосрдном сестром, или боље рећи свет је хтео тако, кад ни он ни она нису очекивали такав резултат. Слово је било знак њезина позива. Тако је била готова да помогне и тако кадра да уради и симпатише, да многи нису хтели то слово А тумачити у првобитном значењу.

Само ожалошћени домови могли су је задржати у себи. Кад се радост поново заблиста, она је била далеко. Њена је сенка умакла преко прага. Вредна помагачица отишла је никада не очекујући да прими дуг захвалности, ако би је било у срцима оних које је тако ревносно служила. Кад би их сусрела на улици, никада не би подигла главу да прими њихов поздрав. Ако би се они решили да је зауставе, она би ставила прст на скерлетно слово и прошла даље. То је могло бити из поноса, али је тако личило на смиреност, да се друкчије није ни тумачило у свету. Публика је деспотске нарави: она је готова да не дâ правду кад се насилно захтева; али је често више него справедљива кад се обратимо, као што то деспоти воле, њеној великодушности. Тумачећи Јестирино владање у последњем смислу, друштво је било вољно да својој жртви поклони више благонаклоности него што је она сама марила, него што је доиста и заслуживала.

Теже је било са старешинама, мудрим и ученим људима у општини, док су признали Јестирине добре особине. Предрасуде, које су биле заједничке њима и народу, биле су појачане размишљањем, те их је било тешко разбити. Ипак, дан по дан, боре њихових лица биле су блаже и блаже, да су најзад у току година могле прећи у израз благонаклоности. Многа лица беху већ са свим опростила Јестири њен грех; шта више, она почеше да гледају у скерлетно слово не као на знак греха, већ као знак њених многих доцнијих добрих дела. „Видите ли ону жену са оним знаком?“ питаху она странце: „То је наша Јестира — градска Јестира — која је тако милостива сиромаху, тако од помоћи болнику, тако пуна утехе за ожалошћенога!“ Скерлетно слово беше јој као крст на грудма калуђерице. Оно даваше носиоцу меку светлост, с помоћу које је могла ићи слободно у сваку опасност. Кад би пала у разбојничке руке, они јој не би ништа учинили. Говорило се, да је један Индијанац стрељао знак; стрела га је погодила, али без штете паде на земљу.

Утицај пак тога знака био је врло силан на дух саме Јестире Прине. Сав украс дражи и милине у њеној личности био је свенуо под тим ватреним жигом, и давно отпао остављајући наге и грубе линије које би одвратношћу испуниле друг̑а или пријатеља кад би га она имала. Можда је узрок томе лежао делимице у њеној грубој одећи, а делимице у оскудици сваких манира. Тужно је било видети како је њена богата и сјајна коса била одсечена и тако потпуно скривена под повезачом, да се ни један њезин прамен не појави на бели дан. Томе је могло бити много штошта узрок, а нарочито нешто по чему је изгледало да више нема ничега на лицу Јестире Прине на чему би се љубав могла зауставити; ничега у Јестириној појави, и ако је била величанствена и кипу слична, што би страст навело да је иједном обгрли; ничега више у њезиним грудма, да би се чежња на њима хтела одмарати. Њу су оставиле извесне особине које су биле битне жени. Таква је обично судба и такав развитак женског карактера и личности, кад је жена имала да издржи и прође кроз особито немило искуство. Ако је сасвим нежна, она ће умрети. Ако преживи, њена ће нежност свенути или бити тако јако смрвљена у њезину срцу да се више не може на видело показати. Ово је последње можда најтачније. Која је била жена и престала да то буде, може опет постати жена, ако се нађе чаробни штап чији ће додир извршити ту промену. Видећемо да ли је Јестира Прина била доцније њоме додирнута и тако преображена.

Утисак мраморне хладноће, коју чињаше Јестира, могао се приписати томе што је њен живот, пре сав страст и осећање, сада био испуњен мислима. Сама у свету — једино са малом Бисерком коју води и штити — без наде да поврати свој првашњи положај, кад би баш и сматрала да је то вредно: она одбаци од себе одломке искиданог ланца. Светски закон није био никакав закон за нежни дух. То је било баш у доба када се људски дух, скоро ослобођен, беше винуо смелије и даље него вековима пре тога. Војници су рушили престоле и заповедали властели. Још смелији људи од њих срушили су цео систем старих предрасуда, што су окивале људски дух, а које су други уредили. Јестира беше надахнута таквим духом. Њене мисли беху слободне, што није било ретко у то доба с ону страну Атлантика, али би наши праоци сматрали за већи грех, да су то знали, него онај који је био означен скерлетним словом. У своме усамљеном стану на морској обали, она се бавила мислима које нису смеле походити ни један други дом у Новој Инглискоj: магловити гости, који би били исто тако опасни домаћину као и сами ђаволи, да их је неко видео кад лупају на врата.

Значајно је да се лица, чије су мисли најсмелије, често покоравају са највећом мирноћом спољним правилима друштвеним. Мисао им је довољна и они не траже да је делом изведу. Тако је, изгледа, било и са Јестиром. Ипак, да мала Бисерка није била дошла к њој из света духова, могло је бити много другојачије. Спомен о њој дошао би до нас као спомен Ане Хачинсонове, оснивачице верске секте. Она би можда постала пророчица. Она би, по свој прилици, била осуђена и погубљена од стране оштрих судова тога времена, што је покушала да поткопа темеље пуританске цркве. Али мајчина жеђ за размишљањем гасила се бригом о васпитању њезина детета. Провиђење, у облику те девојчице, поверило је Јестири бригу о женској врлини да је гаји и развија међу толиким сметњама и тешкоћама.

Све је било противу ње. Свет је био њезин непријатељ. Па и детиња природа имала је нечега чудног у себи, што је било знак да је у греху рођено — да је производ мајчине грешне страсти. То често наметаше Јестири питање, кад јој горак јад срце обузме: да ли је у опште добро или зло што је то дете било рођено?

А често се то тамно питање јављало и у њезину духу у погледу на цело човечанство. Да ли је било вредно живети и најсрећнијему међу људима? Што се тиче њезина личнога живота, она је давно одговорила негативно и сматрала то питање као сасвим решено. Наклоност ка размишљању, и ако може умирити жену као и човека, ипак растужује. Она увиђа, може бити, да нема ни мало наде за решење постављеног задатка. Као први корак, цео друштвени систем треба да буде оборен и поново сазидан. Па онда, и сама природа женскиња, или дуга наследна навика која је постала једнака природи, треба да се сасма измени пре него што се допусти да жена заузме независан и угледан положај. Најзад, кад би све препоне биле уклоњене, жена се не може користити тим претходним реформама док се не буде потпуно изменила: а при тој промени, она духовна суштина, у којој лежи њезин прави живот, биће, може бити, изгубљена. Жена не може победити ове тешкоће голим размишљањем. Оне се не могу решити, или бар не на један начин. Ако њезино срце добије превагу, мисли ишчезну. Тако срце Јестире Прине, које је изгубило своје правилно и здраво бйло, луташе без воћа по мрачном лабиринту мисли: сад га враћаше каква неприступна литица, а сад опет каква непроходна провала. Пустош и аветињска сценерија беху око ње, а нигде дома, нигде уточишта. Каткад се душа борила са страховитом сумњом, да ли не би било боље да пошље Бисерку одмах на Небо, а сама да се преда судбини коју јој буде одредила Вечита Правда.

Скерлетно слово није извршило свој задатак.

Сада пак, виђење са пречасним Г. Димисделом, оне ноћи на губилишту, дало јој је нов предмет за размишљање, и указало нов циљ који јој је изгледао као вредан сваке жртве. Она је видела сву беду под којом је посртао свештеник, или боље рећи, под којом је подлегао. Она виде да је он на ивици лудила, ако је већ није био прекорачио. Није било сумње да је, поред свег жалосног утицаја тајне жаоке кајања, некакав смртоноснији отров био уливан у њега руком која је требало да донесе лека. Тајни непријатељ био је стално у њему као пријатељ и помагач, који се користио згодном приликом да завлада свим нежним жицама Г. Димесделове природе.

Јестира се морала питати: да ли се она није огрешила о истину, храброст и верност кад је допустила да свештеник дође у положај у коме се слутило свако зло а није било наде ни за какво добро. Једино оправдање налазила је у томе, што она није била у стању да нађе другог начина да га спасе од прње невоље него што је снашла њу, већ да пристане да не ода тајну Роџера Чилингворта. Тако је она учинила свој избор, и сада изгледаше да је изабрала оно што је најгоре. Она се реши да поправи сьоју погрешку у колико је то још могуће. Прекаљена годинама тешког и тужног испаштања, она се не осећаше више онако слаба да се бори са Роџером Чилингвортом као оне ноћи, сломљена грехом и полудуда са срамоте која је била нова, кад су разговарали у тамници. Она се од тог доба лагано прибирала; а старац се спремао на освету коју је изабрао!

У кратко, Јестира Прина одлучи да нађе свога некадашњега мужа, и да учини све што је било у њеној власти да би спасла жртву коју је био дочепао у своје шапе. Прилика јој се на скоро указа за то. Једно по подне, шетајући са Бисерком, она угледа старог лекара, са корпом на једној и штапом у другој руци, како се креће тражећи биље и корење да из њих спрема своје лекове.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Рим, јули 1901.

Драги Л.

Је си ли заборавио Свету Годину о којој сам ти некада, веома давно, писао? Надам се да јеси, ако не због чега другог, оно бар због тога што ниси имао грехова које би ти она могла искупити и — што сам ти баш ја о њој писао. Али, заборавио или не, оставимо то на страну и хајдемо напред.

Треба да знаш, драги мој, да су последице те велике среће, којом су се католици могли користити, неизмерне. Сви верници су се вратили својим кућама веома задовољни и, готово, преображени. Од доба свршетка Св. Године, прошлог Божића, па до данас, папи долазе сваки дан изјаве захвалности од пелегрина из свих делова света на неизмерној милости Божјој. Сви они пишу да се осећају, од како су се вратили својим кућама, као „љиљан у пољу и птице у шуми“: ни гла̂дни нису гладни, ни боси нису боси, ни голи нису голи; све је сито, здраво и задовољно. Управ, изгледа им да они који су се пре тога жалили, да им ово или оно не достаје, нису имали право. То је пре била просто обмана и ништа више. Сад, међу тим, виде да су се варали. — И откуда све ово задовољство? Отуда што је отац небески био тако милостив да овде на земљи остави свога намесника, Св. Оца Папу, и једину праву, једину истиниту, свету католичку цркву, која често може да испроси у Господа Бога све милости за своје верне.

Збиља, поменух ти Св. Оца. Шта ти знаш о њему? Може бити да ти је познато само то да је он стар, добар и милостив родитељ свима својим верним, али не знаш и друго штогод што је вредно знати. Видиш, ти може бити не знаш да он пише стихове, врло лепе, и то на латинском језику! Ех, то је заиста занимљиво. Св. Отац, Леон XIII., зна латински тако лепо да ће после његове смрти његов беседник, с правом, уздахнувши рећи: „Нестаде последњег верног представника латинштине!“ Али Леон XIII. се не задовољава само тиме што зна одлично латински и што објављује енциклике на латинском језику; он налази особитога задовољства да прави стихове на Катулову језику. Није ни потребно казати, да се он не одушевљава материјалним светом; он опева нешто са свим друго, и то много оригиналније. Он пева оду Св. Франческу; опева сва његова чудеса и, рек'о бих, тужи за тим што Саздатељ није дао и њему ту милост да може исцељивати смртно болне, васкрсавати умрле и вршити остала чудеса. Даље је опевао све могуће свеце и светице којима је он за време свога понтификата дао аурелу. Ех, ту има дивних стихова! Најзад, последњу коју је спевао, посветио је духу Гарибалдијеву. На завршетку оде, Св. Отац вели да би Бог најбоље доказао да је његовом службом задовољан, кад би му дао моћ чудотворну да васкрсне Гарибалдија. По свој прилици, сиромах папа однеће ову своју жељу у гроб.

Даље, има још нешто што ти не знаш о нашем Св. Оцу, а што треба да знаш. Сиромах, он је поред свег тога, што је Божји намесник и наследник Св. Петра, у граду више Петрову него Ромулову, затворен! Затворен чисто и јасно. И то затворен међу зидине свога Ватикана, изван кога не сме никако да се помоли. Свеколика његова шетња своди се на то да га пренесу из једне собе у другу

или из његових одаја у Сикстинску Капелу или, најзад, у ретким свечаностима, као нпр. лане о Св. Години, у Петрову Цркву, пролазом који спаја Ватикан и Петрову Цркву тако да папа ни тада не види ни једног камена ни Петрова Трга.

Ако би те интересовало да дознаш, зашто папа не излази, или тачније зашто несме да излази ван Ватикана, рећи ћу ти да му вређа поглед све оно што би, он то врло добро зна, могао видети; и друго, смета му нарочито ваздух изван зидина Ватиканских и изван Петрове Цркве. Чудновата ствар, али је са свим истинита. Ево н. пр., на Ђаникулуму, где се ми Римљани осећамо тако задовољни, тако весели, папа би се осећао веома непријатно. Управ, да ти на кратко кажем, ваздух на Ђаникулуму, кога ми не можемо довољно да се надишемо, сиротог папу би удавио.

Као што видиш, неке необјашњиве природне особености папи су натоварile један велики терет, но ипак има нешто што га по мало олакшава. Већ у две прилике, Св. Отац чуо је од својих правих верних ону реч која му је тако драга: повратак папама светске власти. Како знам да осећаш велико сажаљење према папи због његових тешкоћа, јављам ти да је он, чувши само жељу својих верних, већ почео причати својој околини да му, у случају да се то обистини, римски ваздух већ не би толико штетио колико би му могао сад штетити. Дакле, да наставим што прекинух, први пут је чуо ту песму још за време Св. Године. Био је дошао некакав пелегринаж енглески, и вођ пелегрина, на једном банкету, наздравио је Св. Оцу. У својој здравици добродушни лорд је жалио што је Светом Оцу одузета светска власт и изразио је жељу да види да му се опет поврати и да му се уступи отети Рим. Разуме се да је ова врло оправдана и нарочито смишљена жеља подстакла овдашње талијанске новинаре да изразе своја осећања са свим противно жељи лордовој. Један је од њих са свим кратко одговорио овако: „Ако су Вам папе толико за срце прирасле, носите овога, а задржите код вас и све остале који после њега дођу. Ако пак желите да поклањате папама градове, ето вам Лондона па га поклоните, нас се ништа не тиче; али само у наше ствари не мешајте се.“ Али, и поред све ове новинарске ларме, ове лордове речи произвеле су код папе и црвенкапчића осећања радости и утехе. Оно што су му Талијани 1870. отели, син племенитог енглиског народа нуди му као какву јабуку. Друга утеха, како зли језици веле *à la Tartarin,* али за папу веома пријатна, дошла је из Белгије. Пре извесног времена, отворила се у Бриселском парламенту мала чарка између клерикалаца и социјалиста, и том приликом један клерикалац „у доказ мудрости своје,“ предложи да Белгија, ни више ни мање, дигне своју флоту противу Италије, да је тиме примора да врати папи отети Рим. Према овоме свему видиш, да папе ипак имају наде да ће једнога дана видети Рим у својим рукама, и то храбри Леона XIII. да трпљиво сноси овај затвор на који су га приморали талијански насилници, и да се нада... Збиља, да би показао колико цени њихове лепе жеље, папа им је обојици посветио по једну оду. У оној што је дао Инглизу опевао је племенитост енглиског племена, цитирајући доказе из најраније као и из садашње енглиске историје; у Белгијанчевој пак опевао је тугу једног детета, Папе, коме су отели мајку која се зове Рома.

Али, кад сам већ почео да пишем о одности и о љубави туђинаца према папама, не би лепо било да не говорим о одности и љубави Римљана према њима. Туђинци могу бити или не бити одани папи или бити одани више или мање или, најзад, мање или више глупо (паметно, да бог ме, не може нико бити одан); али има један део Рима који је још и данас одан онако као да нема мозга: жене из свих друштвених редова и људи из најсиромашније класе. Овде у Риму, више него ма на којем другом месту, попови просто владају женама. Жене су њихова најбоља војска. Кад су службе, којих у католичкој цркви ваздан има, жене све полете. Кад су предике, тако исто. У опште, то је стална, одана публика за свеколике врсте беспосличења. Њима је пријатније отићи и у залуд проводити време по неизбројним овдашњим црквама него ли ма шта друго радити. Има много, нарочито простог света, који ради само ове послове: једе, спава, беспосличи, т. ј. иде у цркву, у којој проводи цео дан. Из јутра иде на исповест, после иде на службу, за тим иде опет на службу, и то тако целог живота. Прост свет (да се зауставим само на њему) живи и данас онако како је живео кад су папе владале Римом: не ради ништа, него јури по црквама. У осталом, то је појамно кад ма и најмање знаш о животу у Риму ранијих времена. И данас у Риму нема ни једног јединог дана да бар у једној цркви нема каква црквена свечаност, и прост свет, разуме се, потрчи тамо да види службу, да добије од ма каквог ленивца благослов и да чује предику. А тек пре 1870. свет је био онолико исто времена по црквама колико и попови, а то ће рећи цео дан. Једном речи, у својој дугој владавини овим светом, попови су успели да начине глупим, леним све оно (на жаласт, врло велики број) што природа није обдарила бар толико мозгом да може схватити колико га све то упропашћује.

*

Знаци живота, претежно бесполичарско-црквеног, виде се у Риму на свим странама. Пође ли се нпр. Римом, нарочито његовим доњим делом, коме би границе биле на једној страни Пјаца Венеција, Корсо и Народна Пијаца (Piazza del Popolo), а на другој Monte Mario, Ватикан и Ђаникулум, видеће их се толико да ће их и најспорија памет разумети: цркве, олтари, подигнути по празним просторима, слике Богородичине, Исусове и разних светаца обилују толико, да човеку изгледа да их има колико и приватних кућа. У осталом, ако когод не би хтео признати да овај велики број цркава и других њихових филијала представља живот нераднички, нека дође у додир са каквим радником, али радником који је пореклом из Рима, син оца који је пре четрдесет година носио барјачиће на папским свечаностима. Радио ма који занат, он није кадар да задовољи ни онога коме узме што да направи, ни себе сама. Не изради добро, не изради на време и не заради ништа, а публику много кошта. Па ипак ко би њих кривио, огрешио би се много, јер, у ствари, нису они за то криви. Крив је онај који их је вечито држао у незнању, у нераду, који им је седмицу сводио на неколико радних сати, а то су попови са својим церемонијама. Не буде ли човек лен, него се потруди да уђе и дубље у живот овдашњег простог света, онда ће још боље видети колико је крива папска управа, не пред Богом пред којим није никаква вајда бити крив или не, но пред људима који траже да народ не живи као просјак, као ленштина, него као радник користан и себи и другима. Мене није мрзело, и ја сам, желећи да видим и да познам све, опазио много штошта што је сасвим друкчије од онога како се обично прича о овдашњем свету. Лаж је да је овде све лепо, све срећно, лирично, тако да се човек усхићава. Напротив, са свим обратно. Овде се поштен човек осећа незадовољнији, тужнији него на не знам ком месту. Овде је толико беде, толико невоље, да човек, видевши све, осетивши све, нема у себи других осећања до ли мржње према онима који су за све ово криви. Није истина да је ово свет „који се сунча“, који, како, после једногодишњег живота у Риму, мудро опази један брат Србин, не зна ништа друго до ли да „свира у вергл и да обучава тице да извлаче судбину записану на цедуљицама“. Није истина ништа од свега овога. Ово је свет, у многим важним особинама, бољи од многог другог племена, али су га оваквим, неподобним за живот, направили молитвеници, рожданици, чуда светаца и светица којима су их попови давили. Ово је свет бедан, који ти изазива сузу у оку кад га видиш како лудачки живи. Прљави су, и у кући и ван ње, јадни су, болесни су, не због своје лености него због незнања, због апатије у којој се налазе. Овде жена не зна ни најобичније послове које као мати мора да зна. Треба обићи цео крај у околини Ватикана, па видети каква је нечистоћа по њиховим кућама, каква су им деца. Последице тога виде се сваки час. Не једном, пролазећи за Ватикан, вијао сам масу жена које носе своју децу у болницу S. Spirito, која је у овом крају, да их лече. Сва, апсолутно сва деца, имала су унакажена лица од равних болештина навучених нечистоћом. Жалост је било погледати ону јадну дечицу којој су образи, један или и оба, често и

очи, били упропашћени са свим; а тешко гледати их под оним боловима. — Најзад, да прекинем ове непријатне реченице, ја мислим да се нигде ни у којем граду не може наћи толики проценат уличних продаваца разних предмета, који, оставивши на страну то што не раде никакав посао или занат, не могу чак ништа ни да зараде. То су ти многобројни (има их, не претерујем, на хиљаде) продавци поврћа, кућевних потреба, новина, хартије, писаљака, машина, свећица и т. д. Често пута се срета по какав н. пр. старац који носи у корпи по три кромпира и пет патлицана, које вуче од јутра до мрака и још их не прода; или каква девојчица са двема корпама, на десној и левој руци: неколико лимунова у једној, неколико у другој, и са колико је пошла од куће, са толико се у вече, уморна и гладна, враћа натраг. — За тим: просјаци! То је још страшније. Тога је тако много да странац не може да учини један корак да на њих не наиђе. Занимљиво је да су ови плодови Хришћанства потпуно слични птицама селицама. У оно време кад у Италију полете селице, и поврве Американци, Инглизи, Немци и други северни народи, у то исто време и Римски просјаци су многобројни; сад пак нема до само домаћих . . . .

Па ипак, и ако су само папе за ово криве, ипак се називају Безгрешним и *Св. Оцима!*

Остај ми здраво,

твој **Рол.**

Уз наше слике

† **Михајило Илић, мајор.** — Својим животом и смрћу оплео је себи венац неумрле славе. Колико је и као човек и као највећи јунак у српско-турском рату омилео свом народу, сведоче народне песме које га опеваше, да му заједно са пером Ђуре Јакшића очувају успомену. Михајило Илић, Јаворски јунак, погинуо је 24. августа 1876. године у бојевима на Јавору. Слава његову имену које се помиње уз имена највећих српских карактера и јунака!

Турска зверства по српским селима. — Како је било српском народу под Турцима, за време рата 1876. год., показује и ова наша слика која представља турске војнике, из редовне војске, како пале и робе, и како, као круну својих зверстава, убијају опљачкану и измучену рају. — Да ли ова слика не опомиње Србе и на данашње стање српског народа у Косовском Вилајету? —

Српска војска обара турску заставу у Београду и полази у бој. — Када је пре 25 година мала кнежевина Србија објавила рат силној турској царевини, још је била турска застава у Београдској тврђави, као знак да Србија није независна кнежевина. Али чим је проглашена кнежева прокламација о рату и чим је Београдски гарнизон пошао на границу, — пала је турска застава са Београдске тврђаве. Тим је одмах и рат обележен као рат за независност српске кнежевине. —

Стана Ковачевић, добровољац у српско-турском рату 1876. г. — У бојевима на Дрини борила се поред Стевана Ковачевића и његова жена *Стана*. Стана је родом из Црњовода у Босни, а рођена је 1850. године. — Бојећи се да ће је вратити из добровољачких редова, Стана се била обукла у мушко одело и борила се, како она сама вели, «са браћом добровољцима» пуна три месеца. За то време нико није знао да је жена. Али када јој Турци у боју код Батковића ранише мужа, одакле га српски болничари однесоше у Шабац, познаде се по тузи њеној, за добрим јој другом, да је жена. У самом рату добила је сребрну медаљу за храброст, а о овогодишњој добровољачкој прослави доби и медаљу за војничке врлине.

Стана живи стално у Шапцу.

Турска караула у Дервену. — На старој граници кнежевине Србије, иза Књажевца, била је ова турска караула. Како је изгледала за време ратовања, представља ова наша слика која је тада и снимљена. —

Прослава двадесетпетогодишњице српских добровољаца. — Јуна месеца ове године прослављена је двадесетпета година добровољачког суделовања у српско-турском рату. Слика представља поглед на добровољачки логор који је био код Доњега Града у Београду.

† **М. Г. Черњајев, В. В. Комаров, † Н. Н. Рајевски, † Н. М. Ерошкин, † Н. А. Киреј ев.** — Већ се навршило 25 година од српско-турског рата 1876. године. И ако је Српска моћ била незнатна према турској сили, ипак је Србија ушла у рат, јер друкчије није могло а није ни смело бити. — Историју овога рата писали су и писаће позвани за то, а ми овом приликом хоћемо само да истакнемо једну појаву у њему, која нам је у тим мутним данима била утеха а која нас данас нагони да са поуздањем гледамо у будућност.

У бојевима пре 25 година бориште се раме уз раме с нама и многа браћа Руси, који добровољно дођоше браћи у помоћ да победу праведне српске ствари и својом крвљу искупљују.

Та заједница, то братство српско-руско, нагони нас да са захвалношћу и поштовањем поменемо ђенерала *Михајила Григоријевића Черњајева*, главнога команданта српске војске у рату 1876. г.; да поменемо и данас живог *Висариона Висарионовића Комарова*, почасног српског ђенерала и Черњајевљева помоћника; да се са дубоким поштовањем сетимо пуковника *Николе Николајевића Рајевског* који погибе 20. августа 1876. г. у Горњем Адровцу; да са таквим истим поштовањем поменемо *Николу М. Ерошкина*, руског новинара, који погибе 9. августа у боју око Књажевца; да поменемо *Николу Алексијевића Киреј ева*, руског потпуковника, који храбро погибе 21. августа за добро српског народа. — Слава им и хвала!

Суводолски манастир. — Северно од Књажевца, на 3 сата хода, лежи овај манастир који је у првом српском устанку, 1810. г., гледао крвави бој између Срба и Турака. Турци су тада победили, те одмах и манастир опљачкали, а мизрацима изболи свецима очи. — И године 1876. гледао је овај манастир крвав и несразмеран бој између Срба и Турака, али није дуго чекао да чује како се пушчана и топовска ватра губила све даље и даље према Нишу и иза њега, све тамо до нове, данашње границе Краљевине Србије. —

Рам (фотогр. снимио Ф. Шистек). — На каменитом чоту, мало више Базјаша, лежи доста добро очувана стара тврђава Рам. Оборена је само једна кула у којој веле да се некад упалио барут. Мисли се да је то римска тврђава Нови. Данас је око Рама село истог имена. Ту је скела и превоз преко Дунава у Банат.

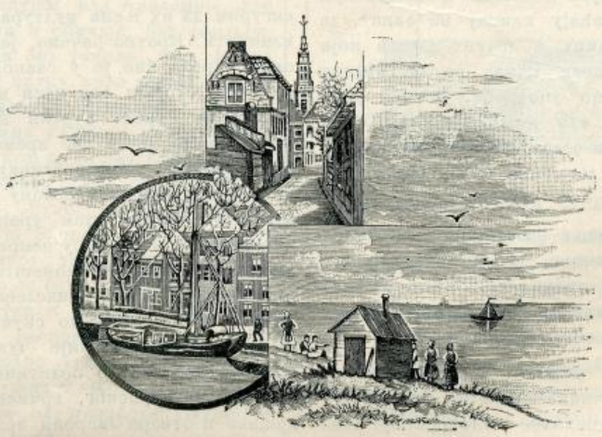

ХРОНИКА

Интернационални језик. — Сваки, ког интересују ови покушаји, имаће прилике да се овога пута нада озбиљном успеху. Изгледа (на жалост, истина као и увек) да се овога пута пошло правим путем и да је остварење ове чудне идеје несумњиво:

Више научних, индустријских и трговачких јевропских друштава споразумели су се или управо удружили се, изабрав једну заједничку интернационалну комисију за проучавање и израду новог интернационалног језика.

Један од њених чланова, млади научник и философ Кутира износи врло уверљиве разлоге који траже интернационални језик и услове под којима је могуће да се оствари. — Философи су увек гајили нарочиту љубав према овим великим покушајима. Г. Кутира има сјајних претходника: Бакон, Паскал, Декарт, Лајбниц, Локе, Кондиљак, Дидеро, Волнеј, Ампер оставили су о томе доста философских спекулација и сањарија. Г. Кутира има ту превагу над свима што излази са фактима и методом који изгледају најстварнији и најостварљивији, и у време када се потреба светског језика одиста осећа јаче но икад до данас.

Пре свега, реч није о општем светском језику, који би, пре или после, имао да наследи данашње националне језике. Тражи се просто један *помоћни* језик који би допустио научницима, индустријалцима, трговцима и путницима да се свуда споразумевају без велике муке. Ствар је економије. И још једна црта коју треба напоменути: језик, који се мисли створити, не би био језик учених људи, већ језик свакодневни и на домаку свачијем. Мора се одбацити сваки предлог о којем од данашњих живих језика, пошто националне амбиције нису одобриле ни један покушај ове врсте. И мртви латински, и ако су његови адвокати, за доказ његова богатства у изразима, пронашли у његову речнику много и најмодернијих појмова и ствари, као н. п. р. велосипед — *birota velocissima!* Исте су судбине и философске шимере, као Лајбницова, о философском језику. Једино практично средство је увођење једног вештачког језика.

Овај језик није потребно изналазити од азбуке и корена. Он се почео већ стварати под утицајем данашње цивилизације. Г. Кутира и његови сарадници обраћају пажњу на факат, да данас већ има маса научних, техничких и других израза који улазе у интернационални речник. Човек никад не би мислио колики је број што их он посведневно употреби. Велики број речи опет заједнички је за два, три или четири језика. То би било језгро и основ интернационалном језику. Остаје развијање на том основу, о чијој се методи и детаљима овде, разуме се, не може повести реч.

По себи се разуме, да би стварање изведених и сложених речи ишло по старим познатим начинима, да би правопис био строго фонетички и изговор строго према правопису. Остала би још незгода акцента. Али, избегавањем сличних речи по изговору и могућности каламбура, доскочило би се и томе.

Јасност и логичност факата и разлога, и интересовање што га је велики број озбиљних научника посветио питању — нарочито приликом последње интернационалне конференције академика у Паризу — показује бар, да је у последњем покушају мање ваздушних сањарија, детињарија и спорта које су у ту ствар уносили доданашњи волапични филолози.

„Караџић“, *лист за сриски народни живот, обичаје и предања.* Издаје и уређује *Тих. Р. Ђорђевић* Београд. Год. III.

Две су године давно прошле, од како излази овај лист, савлађујући сметње, какве ни један други лист у Србији нема.

Време је да се обазремо на његов рад који нам је пружио за све време, па да се запитамо: да ли је његова појава била нужна и да ли је одговорио и колико задатку, који је у првом броју пред читаоце изнео. Оно, што смо ми Срби, требало да урадимо, урадили су други много мање заинтересовани, још давно, проговорив прво о појави а по том и о вредности листа. Разуме се да је се некима допало а некима није најбоље годила његова појава. Једни су му се радовали, јер су у његову програму видели у неколико и свој, а други, од којих се ништа друго није могло ни очекивати, постали су првог дана суревњиви, јер су се бојали да ће иза „Караџића“ остати мало места њиховој слави. Једино ми у Србији, који смо били позвани да први појаву „Караџића“ радосно поздравимо и да га на његову мучном путу охрабримо, ћутали смо као да нас се није ни најмање тицало. Држећи се народне изреке: боље и доцкан него никад, ја ћу изнети овде у кратко своје утиске, које сам добио пратећи пажљиво „Караџића“ од првог дана његове појаве па до данас.

На словенском југу од скора се почело водити рачуна о животу народа, његовим обичајима, предањима, навикама и т. д. Мало се полагало на ову страну, јер се никако није ни потреба осећала. Балканско Полуострво, и ако је управо мост између Јевропе и Азије, било је до почетка прошлог столећа за Јевропу са свим затворено. О њему се знало и писало много мање него о великом делу Африке. Научни путници полазећи на њега, рескирали су често пута више него кад су се спремали да испитују Ј. Африку или чак и Аустралију. Народи, који су на њему живели, били су на тај начин од Јевропе потпуно оцепљени и сигурни да их њена култура неће прегазити нити њихов живот изменити. Кратко речено, јевропски утицај на целокупни живот ових народа био је у сваком погледу на нулу сведен. Мало су друкчије стојали ови исти народи у погледу на Исток и њихове господаре Турке. Турски народ, живећи и сам традиционално, представљао је за све време свог господарства над овим народима државу, конзервативну у свом административном, политичком и финансијском склопу а скоро потпуно индиферентну према затеченом друштвеном уређењу покорених народа. Под таквим околностима народи су непрестано живели својим патријархалним животом, примајући понешто од истока, а строго чувајући оно што су од предака у наслеђе добили. По себи се разуме да није тада било ни потребно скупљати у народу на чување оно што је и сам најбрижљивије чувао. Са зором деветнаестог столећа измењују се знатно политички а с њима и многи други односи. Велики део српског, грчког и румунског народа добија своје државе и отвара Јевропи врата у велики део њезина југоистока.

Саобраћај се од једном нагло увећава, а с њим почиње бујати и јевропска култура са својим нивелисањем. Патријархални карактер народа започиње још првих дана да се мења или са свим губи, а на његово место ступа нов живот, без предања, предрасуда и старих обичаја. Србима је ово време највише штете донело, али није их ни без добити оставило. Да нам тадања јевропска култура није уздрмала дотадањи патријархални живот не би нам сигурно донела ни Вука, који је знао и умео много што шта од те културе отети и нама за вечита времена у аманет оставити. И заиста, оно што нам је Вукова јевропска образованост тада створила и урадила, може се с правом у велику српску славу рачунати.

Поред великих радова на српском језику Вук је био и остао до данас највећи познавалац српског народног обичаја, предања, навика, умотворина и т. д. и врло вешт описивач свега што је износио. У кратко Вук, је имао енергије да све уради, око да све важно види и проницав дух да истинску вредност свачега одмери. Са смрћу његовом застаје донекле и рад на проучавању народа српског, скоро све до наших дана. Нема сумње да је овај застој много штете донео, али је још доста добро било, што се са тим послом није са свим престало. Јер у овом времену, поред великог броја Г. Милићевићевих радова исте врсте, находи се још неколико омањих растурених по разним часописима или засебно оштампаних од разних писаца. Но ипак то је све мало према ономе што је наш народ имао и што још вазда има. Велика је незгода у прибирању и штампању овог материјала у томе, што он интересује увек сразмерно врло мали део читалаца. Значи, дакле, да скупљачи морају рачунати највише на државу или бити у стању да највећи део трошкова на својим леђима понесу. Таквих је, међутим, врло мало, не само у Србији него и на целом словенском југу. Има још само један начин за прикупљање ове грађе из народа, а то је да се трудом и усталаштвом неколицине склопи удружење из чланова који свој народ воле не из шпекулације и личних рачуна него из чистих патриотских побуда, па да се на тај начин труд и материјалне жртве поделе подједнако на све њих. Таквих фолклорних друштава има у Јевропи много а на Балканском полуострву ни једно. А нема сумње, проћи ће још доста времена док се и овде буде довољно развила свест о народности, а пре тога не може се ни замислити оснивање и опстанак таквих друштава. Према свему томе, брига за тај посао мора данас код балканских народа почивати безусловно на држави или њеним установама. Доста је још и то ако чак и државни органи, који тај посао предузимају, буду увек погодили прави пут за његово извршење. Како данас стоје ствари, не бих рекао да је се код сва три словенска балканска народа најбоље урадило. Као што је познато, сва три ова народа имају по један Зборник за проучавање народног живота. Два издају Академије Наука у Београду и Загребу а трећи Министарство Просвете у Софији. Врло је кара-Академија Наука у Београду ставила на чисто научно гледиште, ктеристично да се сва три уређују у разним правцима. Док се дотле су они у Загребу, спустивши се испод фоклора, отишли у другу крајност. Министарство у Бугарској није циљало ни много високо нити се спуштало сувише ниско. Оно се држало и овога пута осведочене златне средине.

Самим тим, што је наша Академија решила да издаје само научне етнографске расправе о животу народа српског, остављен је фоклор да и даље пропада или да се потуца од једног до другог књижевног листа, добијајући при том што је могуће мање места. Није ми намера да критикујем рад Академије, али држим да је Зборник народног живота и обичаја, без фоклора, исто што и каква монументална зграда без темеља. Ову, и ако не научну ипак по мојем мишљењу за науку врло важну страну народног живота, ставио је себи у задатак «Караџић.» Тек са његовом допуном можемо тврдити да има у Србији потпун Зборник народних обичаја у оном смислу у ком се та реч употребљује. Нека ми се не замери, што ћу овде истаћи факт, да «Караџић» задовољава много већу потребу него «Етнографски Зборник», онакав какав је данас. Јер оно, што је Зборник ставио себи у дужност, може се извршити без великот уштрба и после сто година, а оно што Караџић врши, мора се без одлагања што пре свршити. Ова потреба потиче из задатка и каквоће материјала ових двају листова. Зборник садржи расправе, које се пишу већином на основу прибране и штампане, дакле од пропасти сачуване грађе, а «Караџићу» је дужност да ту грађу црпе непосредно из народа и да је спасава од пропасти. Уверени чврсто у то да се научне расправе не могу писати без фоклора нити многе појаве народног живота без њега довољно разумети, ми смо се појави «Караџића» не само од свега срца радовали него смо је и за преку потребу сматрали. Што је уредништво дало листу име првог и највећег нашег фолклористе, држим да је тиме само доказало да зна довољно ценити заслуге човека којем ће српски нараштаји, ма колико се трудили да му се одуже, ипак вечито захвалност дуговати.

Познато је да код нас у Србији нема ни једна петина писменог становништва, а ни 0.4 % који се за књигу интересују и читају. Јасно је што при тако слабој писмености наши књижевни листови, ма како се добро уређивали, ипак никад не могу ни пуних 1500 претплатника да задобију. Помињем само случај са најбољим досадањим књижевним листом «Делом» који је, поред свега труда не само уредништва него и врло великог броја својих пријатеља, једва успео да крај с крајем саставља. Како је тек у овом погледу код «Караџића» који је, поред све своје разноврсности, ипак по самом задатку једностран, није потребно нарочито помињати. Мене је, морам признати, знатно изненадила одважности уредништва о покретању овог листа и искрено да речем, мислио сам да оно неће моћи ни пуна два месеца на послу издржати. Бојао сам се да ће се тако важна и за целокупно Српство неоцењено корисна ствар у самом почетку изиграти, а то би било горе него да се никако ни покретала није. Од тада су скоро две и по године прошле, и ми стојимо данас пред скупљеном и штампаном гомилом српског фолклора из свих делова народа српског, са којим се, благо да се изразим, никакво злато не може мерити. Далеко би ме одвело ако бих покушао да бар у кратко набројим све чланке, разне врсте обичаја, предања, народне умотворине, народна веровања и објашњења разних природних и других појава и т. д. који су у овом времену угледали света у «Караџићу.» Смем слободно толико тврдити, да је својом досадањом садржином потпуно оправдао име које носи. Само ово, што нам је до данас пружио, остаће вечити споменик неумрлом Караџићу, већи него ма какав од нема и ладна камена, који би му захвални Срби икад подигли!

Сматрајући да се Загребачки Зборник не може квалитативно ни у ком погледу мерити са «Караџићем», ја идем и даље тврдећи да «Караџић» не уступа ни фолклорном делу Софијског Зборника. Има међу тим нешто код њега што га и изнад овог уздиже, а то је она практична страна његова уредништва да посебице, за сваку врсту обичаја, ставља својим сарадницима ситна и јасна питања, те их тиме доводи у могућност да на њих опширно и исцрпно одговоре. То је једини и врло поуздан начин да се дознаду најфиније разлике у појединим обичајима и географско распростирање њихових варијаната.

По свему, што нам је «Караџић» до данас пружио, можемо и сувише задовољни бити; за то би нам врло тешко пало, ако би се обистинило да ће лист, како уредништво пре неког времена јави, морати престати, ако претплатници буду и даље према њему немарљиви као до сада. Да не би чак и до тога морало доћи, мој би најискренији предлог био: да Министарство Просвете одреди ма и најскромнију месечну помоћ овом листу. Држим да би и Академија Наука, ако намерава и даље остати при досадањем правцу свог «Етнографског Зборника», могла на овај циљ нешто пружити, тим пре што је «Караџић» доказао да је од постанка па до данас врло марљиво вршио велики део онога, што је «Зборник» пропустио сам извршити.

Др. М. В. С.

Сецесионистичка сликарска изложба у Берлину.

За многобројне путнике, који у ово време летњих врућина, кад Берлинци беже на море или у шумовита брда, у масама посећују Берлин, најпривлачније су тачке у уметничком Берлину две велике сликарске изложбе: велика Берлинска уметничка изложба и изложба сецесиониста. И за залудног Берлинца, који је од отварања ових изложаба неколико пута већ прелиставао каталог пред многобројним уметничким предметима изложбеним, ове су изложбе увек примамљива места одмора, јер се у њима концентрисала уметничка снага Берлина, јер су оне средишта

двају уметничких праваца са истим циљевима, али који разним путевима теже да постигну идеал у уметности.

И ако је број изложених слика у великој уметничкој изложби куд и камо већи но у сецесионистичкој, ипак је ова друга много привлачнија. Ако је до бирања, која изложба пре да се посети, сваки ће се прво за сецесионисте одлучити. Јер и ако све оно, што је у овој изложби, није лепо, — по моме мишљењу, ипак је занимљиво.

Што се тиче Берлинаца, по готово једногласном признању Берлинске штампе, сецесионисти су однели победу у овој уметничкој утакмици између ових двају изложаба. Њихова је изложба проглашена за уметничку у сваком погледу: по распореду слика, по разноликости и лепоти изложених предмета, по броју чувених домаћих и туђинских уметника који су у њој своје радове изложили. «Ова се изложба», пише Берлински лист *Der Tag*: «обраћа сразмерно малој заједници образованих пријатеља уметности; велика Берлинска изложба пак маси посетилаца, од којих највећи део само у површном односу према уметности стоји. Сецесионисти се труде, да у својој изложби не износе оно што се целом свету допада, јер они су уверени, да се добра уметност не може свима допасти, већ само једном малом, одабраном кругу, и да, пре свега, добра уметност не постаје у маси. Из овога сасвим природно следује, да се у сецесионистичкој изложби налази много аристократскија уметност но у великој изложби.»

Да се дакле мало више о сецесионистима позабавимо; они су јунаци наших дана, а њихове изложбе у Дрезди, Минхену, Диселдорфу привлачна су тачка за масе јевропских путника којима је уметност циљ живота; о њима се подносе интерпелације у народним скупштинама, као што је случај са Бечким сецесионистом Густавом Климтом, чија је слика «Медицина» у Бечкој сецесионистичкој изложби дала повода аустријском министру просвете, да изложи своје погледе на сликарску уметност приликом једне интерпелације у рајхсрату.

И сецесионисти су чеда вечне тежње људске за новим и оригиналним Noch nicht da gewesen! То је мото свију уметничких производа за ових последњих двадесет година, и многи глумац, музичар, сликар и вајар има тој тежњи да захвали за свој, на сваки начин, пролазан успех, неоправдан према правој вредности уметниковој и његову истинском таленту. Али свет, који се о уметности бави, хоће нешто ново, што одступа од свију праваца уметничких, који су до сад владали, и својом хвалом и признањем обасипа онога који му ту жудњу задовољи. Наравно да су такви успеси ефемерне природе; оно што је данас ново, сутра постаје старо, и публика која данас пљеска «новом» уметнику, заборавиће га сутра, кад се други са још «новијом» уметношћу појави. Само онај уметнички продукат, који је излив истинског генија, остаје увек леп и привлачан, њему се диве сва поколења, и њега не могу са уметничке позорнице потиснути бурни аплаузи «новим» уметницима.

За сада пак сецесионисти у сликарској и вајарској уметности славе тријумфе. Јер и цео друштвени склоп на Западу користи њихову правцу. Све је већи број оних који уметности цео свој живот посвећују. Што се богатство у мање руку концентрише, што се научници, чиновници, политичари и трговци све више својим радовима посвећују, све је већа и провала која већ постоји између модерне уметности и интелигентног дела. Уметност сада, по тврђењу уметника и критичара од заната, изискује нарочиту многогодишњу и специјалну студију, па да се може разумети и у њој уживати; она постаје у неку руку монопол оних слојева народних, који имају времена да се искључиво о њој баве, монопол «горњих десет хиљада». И ко неће да буде «плебејац» у погледу схватања и разумевања уметности, томе не остаје ништа друго, већ да све остало остави на страну, па да се ода изучавању модерне уметности, и да на тај начин «оплемени» свој укус. Вердија, Росинија, Доницетија, баш и Маскањија, или друге талијанске, па и немачке и француске композиторе, може интелигентан човек да разуме и да у њима ужива, и ако није свршио конзерваторијум; сликарским радовима талијанских, шпанских, холандских мајстора диви се и онај интелигентни посетилац галерија и музеја, који није свршио сликарску школу; Вагнера, његове последнике, француске импресионисте и садашње сецесионисте, не разумеју увек ни професори конзерваторијума и сликарских академија....

Сецесионисти су последници француских импресиониста који се јављају у уметности од краја шесетих година прошлога века. Claude Monet, Pissaro, Renoir, Boudin најпознатији су представници импресионистичког правца, и њихова дела налазимо и у овогодишњој сецесионистичкој изложби. По тврђењу «стручњака», њихова су дела најпривлачнија тачка у целој изложби. Импресионистичке захтеве: безусловни повраћај к природи, задржавање утиска (l'impression) који шарена површина каквог предмета на око врши, и изношење свију нијанса, које ваздух прима у разно доба дана под утицајем променљиве светлости, усвојили су и сецесионисти и изводе их у својим радовима ad absurdum.

Немачки сецесионисти су се много доцније појавили од својих колега у иностранству. Њих прво налазимо у Диселдорфу, Дрезди и Минхену, и у овој последњој вароши нашли су најпогодније земљиште за рад. Минхенски илустровани часопис *Die Jugend* најбоље је огледало чудноватих сецесионистичких погледа на уметност. Ово се тиче и Берлинских сецесиониста: њихово је удружење тек пре три године постало настојавањем познатих уметника Либермана, Лајстикова и Скарбине. И док су удружења сецесиониста у Паризу, Минхену и Бечу постала услед противљења осталих уметника, да у уметничким изложбама приме и радове сецесиониста, примењујући и на њих строгу критичку оцену и принудивши на тај начин нове уметнике на одвајање (латински secessio) и на иступање из уметничких удружења, дотле су Берлински сецесионисти добровољно иступили и своје удружење основали, у тежњи да на тај начин самостално и независно у своме удружењу раде на «препорођају уметности».

У каталозима и при отварању својих изложаба сецесионисти у кратко објашњују свој правац у уметности. На сваки начин то је паметно и по публику корисно. Још увек је велики број «плебејаца», посетилаца изложаба, који поред најбоље воље и љубави према уметности нису у стању да без објашњења схвате лепоту каквог сецесионистичког дела, и којима је и најмање објашњење какве мутне уметничке идеје добро дошло. Тако је и код Берлинских сецесиониста. При отварању овогодишње изложбе, професор Либерман држао је овај говор у циљу да непосвећеној и објашњења жудној публици објасни сецесионистичке погледе на уметност.

«.... Што су Беклин и Лајбл били чланови нашег удружења, показује боље но ма какав програм, да ми — програма немамо. Ми дајемо реч свакоме који зна што год властито своје да каже. Ми не оцењујемо уметничко дело по академском идеалу лепоте, већ по снази којом је уметник представио оно што се њему као лепо учинило. Особита љубав публике за академску уметност оснива се у многоме и на томе, што се она појављује у облицима који су свакоме још из младог доба познати, и што год које дело има више индивидуалности у себи, све се већи захтеви стављају гледаоцу. Главни је задатак нашег удружења да сваком индивидуалитету помогнемо у развићу, а не да га уништимо.»

У истом смислу објашњују Берлински сецесионисти у ланском каталогу изложбе своје схватање уметности: «За реч «сецесија» везује се још увек нетачно тумачење, као да су основаоци њени представници моде у уметности; на против: ми смо се одвојили, да бисмо се у толико слободније могли заложити за сваки таленат, па ма у коме се правцу он показивао. Уметност је за нас — по речима Св. Августина — оно што су велики уметници створили. Тачне дефиниције уметности нема и не може се поставити. Уметност је вечито постајање, вечито постајање и напуштање. Наступила би смрт уметности, кад би се она у догму претворила. С друге пак стране (пошто нема норме о томе шта је уметност, већ једино укус одлучује) настаје непрестана промена вредности уметничких дела: што се данас исмевало, сутра се с дивљењем посматра.»

Кад смо се тако познали са сецесионистичким схватањем уметности, да посетимо саму изложбу. На самом уласку у изложбу поздравља нас плакат, на коме је натпис «Secessionsausstellung» и слика духовитог цртача шаљивог Берлинског листа «Simplicissimus» Th. Heine-a: медвед и девојка на плавом пољу. Лепотица држи у једној руци венац, у другој сликарску таблу, и на кудраву медвеђу главу притиска пољубац пун љубави. По објашњењу критичара од заната, то треба да значи: девојка, која представља уметност, љуби медведа, грб града Берлина, који сваким даном постаје све више уметнички град, и сликар се нада, да неће дуго проћи, кад ће лепотица венац, који за сада држи у руци, метнути на главу медведа — то јест кад Берлин постане уметнички град првога реда. Чини ми се само да ће лепотици отпасти рука држећи венац, док медвед не буде те среће да се њим украси.

У самој изложби нема много изложених предмета, што на сваки начин олакшава гледаоцу дуже посматрање, и не замора га толико као у великој изложби, где се изложени предмети на хиљаде броје. Изложено је свега 303 слике у масној боји, пастела и акварела и 44 пластична рада. Број слика и пластичних радова, које су изложили страни уметници, толико је велики и изложени предмети толико надмашују Берлинске уметнике, да критичар *Lokal-Anzeiger-a* са свим умесно пита: да ли је ова изложба *Берлинска и немачка* или је изложба за уметнике туђине?

Од француских радова најлепши су «Пристаниште у Хавру» и «Онфлерски Залив» од Claude Monet-a. Прелевање заталасане морске воде на јасној сунчаној светлости, ударање морских вала о насип залива, тихо лелујање једрилица изведено је са ретком вештином и природношћу. Бар мени се ово две слике по лепоти мотива и по вештом распореду боја особито допадају. Критичари многих Берлинских листова одушевљени су једним портретом Renoir-овим: «Дама са сунцобраном», али ја се њиме нисам могао одушевити. Од овога је сликара и слика «Мисао», једно замрљано женско лице са зеленом косом. Од скандинавских сликара најлепше је радове изложио Норвежац Werenskiold. Најбољи су му: портрет песника Бјернсона, који је представљен седећи пред једним дивним северним пределом, замишљен и са маркантним цртама на лицу. Такође и портрет Ибзенов. Али овај даровити уметник хтео је ваљда својим «Фењерџијом» да покаже да је сецесиониста. Прве две слике допадају се и «плебејцима»; «Фењерџију» није нико имао смелости да нарочито хвали. Какав је то, молим Вас, уметнички мотив: замрљано представити варошког фењерџију како се уз мердевине пење да фењер запали!

У радовима талијанских уметника ја сам највише уживао посматрајући један диван флорентински изглед «Из Италије» од Böcklin-a, са плавим, талијанским небом и витим чемпресима.

Од немачких радова нарочито су ми се допали «Храњење деце» од Jinde Walther-a. На једној клупи седе четири малишана, са марамама око врата, очекујући важна, озбиљна лица да хранитељка, која пред њима седи, отпочне своју дужност. Својом хумористичком композицијом, простим представљањем и реалистичким схватањем предмета учинила је на мене ова сличица врло пријатан утисак. Од Sabine Sepsius изложен је један портрет неке умиљате девојчице, са живим изразом лица; али уметница је сматрала да ће љупкост овог детињег лица увећати, ако девојчицу од пет година представи «деколте»! Голо тело, знате, боље привлачи пажњу гледалаца, па макар било и детиње.

Од A. Böcklin-a, чувеног и недавно упокојеног сликара митолошких лица и момената из грчке и римске митологије, пада највише у очи по силини замисли и дубоком утиску на гледаоца његова слика «Рат», на којој је представљено, како смрт јаше на бесном коњу, држећи косу и буктињу у руци, преко запаљених села и градова. Хвале му много и слику «Venus anadyomene», али ја сам више уживао посматрајући онај његов дивни «Римски предео» и «Летњи дан». «Бијесни Роланд» велика је, али још недовршена, слика коју је Беклин до своје смрти радио, не доспевши да је сврши. Ипак и оно што је израђено, довољно је да нам представи беснило овога разјареног витеза који ишчупаним стаблима удара по убезекнутим сељацима, бацајући их у гневу као лопте у ваздух. Од E. Steppes-a изложено је једно дивно «Пролеће»: ванредно лепа шумска идила у пролећу. Кроз вите јеле пробијају сунчани зраци, под којима се прелевају сребрни вали шумског потока, да се гледаоцу чисто учини да чује жубор овог несташног сина Природина. — Hans Thoma заступљен је најбоље једним величанственим «Заласком сунца на речној обали» и «Проповеди на Генезаретском језеру», на којој је слици мајсторски представљен дубоки утисак и напрегнута пажња што их у слушаоцима изазива реч Христова.

Од пластичних радова вреди споменути ванредно верно погођену „Лавицу» у бронзи од A. Gaul-a. Остали пластични радови већином представљају гола тела мушка и женска у најразличнијим позитурама. Утисак, који ови радови на гледаоца врше, никако није погодан да у њему изазове узвишене осећаје; он служи за то само да страсност што више развије. Ако је циљ уметности да човека оплемени, онда се то овим голим мушким и женским телима ни најмање не може постићи; а ако је лепо само оно уметничко дело које је потекло из каквог силног осећаја који је уметник осетио, и из његова унутарњег нагона да и осталима тај осећај саопшти, онда ни ваjарски радови, овакви какви су, не могу претендовати на то, да буду уметнички радови, јер они очигледно не изазивају у гледаоцу племените осећаје нити потичу из унутарњег нагона уметникова да нам своје осећаје уметничким делом саопшти. И зар се лепота мушког и женског тела може само тако представити, ако нам се ова гола нага покажу? Често се испод какве танке хаљине, рукавице и ципеле може назирати лепота, која не дражи човека тако, као кад нам уметник, оно што будемо својом маштом као лепо представљали, изнесе у свој реалности и наготи. Сећам се утиска који је на мене учинила слика француског сликара Asti-a Epanouissment. Уметник је представио у профилу дивно девојче, са расплетеном, густом, црвеном косом, оборених очију и деколтовано тако, да се само једна страна груди види, друга се губи у танкој копрени, те се лепота целога тела може само назирати. Прави пупољак који ум гледаоца слатком чежњом испуњава. Али Берлинским продавцима ове слике учинило се да слика нема довољно ефекта, те приреде друго «поправљено» издање, у коме је девојче представљено до појаса наго, и тако је уништена цела илузија коју машта гледаочева ствара о лепоти тела, и место «пупољка» гледао сам пред собом обичну сокачку лепотицу која на новчаник циља . . . .

До сада сам приказао читаоцима слике за које се не би могло рећи да су сецесионистичке, јер ничега готово нема на њима, што би их од осталих несеценионистичких радова одликовало. Нека ми је сада допуштено скренути пажњу на неколико сецесионистичких куриозитета. Сјоu целе изложбе, у негативном смислу, јесте велика слика Louis Corinth-a «Перзеус и Андромеда». Пред овом сликом стоји маса гледалаца, чуди се, таре очи, загледа је са сваке стране и вртећи главом удаљује се, да друге мање «сецесионистичке» слике посматра. Као што је познато, Андромеда, је лепа кћи етиопског краља Кефеуса: коју је, по савету оракула Бога Амона, краљ морао жртвовати једном морском чудовишту, послатом од ражљућеног Посејдона да земљу уништи. Андромеда је била за морску стену привезана, очекујући да је чудовиште растргне. Срећом њеном угледа је витез Перзеус који чудовиште убије и Андромедом се ожени. Али како је уметник овај сиже, по себи доста леп, представио! Перзеусу, који је сав у оклопу средњевековног витеза, преко лица спуштен је визир, тако да се од тела и лица његова ништа не види. Окренут леђима Андромеди, пружа јој свилен огртач да се њиме увије. Андромеда стоји на убијеном чудовишту гола голцата, али место лепог девојачког тела уметник је представио Андромеду као какву Schlächtermamsell, «средњих» година, са подебелим бутинама и очевидно гојазним телом! На лицу ни трага од узбуђења од големе опасности у којој се налазила. И уметник хоће да нам ово неотесано створење буде лепа Андромеда! С правом вели један Берлински критичар: «Мучно да ће се и доцнија поколења одлучити, да такву слику лепом назову: тако је лудо представљена». Ту не помаже никакво «сецесионистичко» схватање уметности, и Коринтова Андромеда никад не може бити лепа Андромеда.

Такви су куриозитети оне разне слике које представљају вечерњу маглу, као нпр. «Вечерња магла» од E. Claus-a, на којој се ништа не може разликовати; «Облаци» од Gleichen Russwurm-a, маса фарбе сиве и плаве; «Mittagszauber» од Hofmann-a. Ова слика хоће да представи како на сунцем обасјаном цветном брегу стоји женска прилика и гледа у даљину. Али све то можемо само нагађати. Место женског лица, уметник је набацао дебеле слојеве ружичасте боје, тако да се на глави ништа не може разликовати. Какав је «Zauber» у овој слици то ваљда само сликар разуме. Liebermann, председник и првак Берлинских сецесиониста, изложио је две слике: «Јахачи крај морске обале», у овлашним, грубим потезима, место морске обале неке нејасне црте и мрље, и «Вече у Лајдену», за које се критичар *Нове Сл. Пресе* са разлогом пита: Да ли је ово тек скица за какву слику коју је уметник погрешно у изложбу послао. На слици назиру се нека лица како седе у врту, види се и неки оркестар, али шта је на овој слици лепо, тешко је одредити. Једном се сликару учинило да је достојно његове кичице да нам представи «Сеоску улицу после кише». Локве и баре, то је диван призор, који нам у своj брљавости сликар износи да се наслађујемо уметничком лепотом сеоских кањуга. Lucien Simon хоће да нам прикаже сеоску свадбу, али лица на слици немају ни носа ни очију! То се ваљда оставља гледаоцу да замисли. Trübner Wilhelm износи у једној слици «Парисов суд». Три богиње, леђима окренуте гледаоцу, очекују суд о својој лепоти. Кроз зелено грање продиру сунчани зраци и на леђима богиња образују се зелене шљоке тако, да цело тело изгледа као да је

неким великим крљуштима покривено. Критичар *Der Tag*-а одушевљено пред овом сликом узвикује: «Herr Gott, diese Malerei! Великој публици није ово довољно лепо, али ова проста слика уметничко је дело првога реда. После двадесет година то ће се можда увидети!» Може бити, али ја да живим још сто година не бих се том сликом одушевио.

Поред свију куриозитета има у сецесионистичкој изложби, као што сам раније показао, одиста врло дивних дела, и посетилац са задовољством излази из изложбе у намери да је још који пут посети. Али да ли ће сецесионисти са својим «помагањем сваког индивидуалитета» преокренути садашње наше појмове о лепоме у уметности, то је велико питање. Ја бар тврдо верујем, да има у дефиницији Лепога, коју из радова великих уметника изводимо, сталних и непроменљивих закона естетичких, који ће важити за сва времена, јер су изведени из природе и осећаја људских. Њих неће моћи оборити никакав, ма како био генијалан, индивидуалитет сецесионистички, и велики нос, дебело тело, нејасне мрље и брље, никад се неће допадати људима који су, посматрајући људе и природу и уживајући у њима, научили познавати њихове лепоте и драже.

Др. А.

* У Будимпешти почео је излазити од 5. о. м. нов српски политички лист *Народни Глас*, орган социјал-демократске странке у Угарској. Уређује га Милорад Поповић. Годишња му је цена: за Угарску 2.50 круне а за Србију 3 динара у злату.

* 15. јула почео је излазити петнаестодневни *Лист удружења поштанско-телеграфске омладине*. Садржина му је стручна, забавна и поучна. Уредник је Милош М. Бошковић, а власник Удружење поштанско-телеграфске омладине. Цена му је до нове године 4 динара. —

* Његово Величанство Краљ Александар I откупио је статуу *Милош Велики* за Краљевски Двор, а Народна Банка бисту *Србија* која је већ и намештена у средишној Банчиној просторији. Оба ова дела израдио је вајар Ђока Јовановић. Статуа *Милош Велики* модел је Пожаревачког споменика, а биста *Србија* извађена је са велике статуе Косовскога споменика. —

* Академски сликар Г. Влахо Буковац допутовао је из Загреба у Смедерево, где је већ довршио сликање Њ. Њ. В. В. Краља и Краљице. Уметничко умножавачка трговина Петра Николића у Загребу добила је право за умножавање оба портрета. —

* Г. Андре Шерадам, познати француски публициста, о чијим се делу *Јевропа и аустроугарско питање на осветку XX века* у последње време веома много писало, пробавио је у Београду неколико дана, проучавајући наше политичке прилике и друштвени живот. Не сумњамо да ће наша штампа ускоро имати прилике да се са задовољством позабави о његовим погледима и назорима о српском народу. —

* Наш сурадник Г. Јован Скерлић испитан је и проглашен, у Лозанском универзитету, за доктора књижевности. Дисертација му је била *L'opinion publique en France d'après la poésie politique et sociale de 1830 à 1848* (8⁰, стр. 237). —

* Управа Српског Народног Позоришта у Новом Саду примила је за свој репертоар, по претходној оцени, пет драмских производа Г. Лукијана Тривунова Бранковића из Земуна. То су: *Оливера*, позор. игра у 4 чина; *Мати и кћи*, црта из живота у 3 чина; *Циганче*, позоришна игра у 5 чинова; *Шваља*, позоришна игра у 4 чина, и *Помоћу тетке*, шаљива игра у 3 чина. — Поред ових оригинала, примљена је од тога писца и *Шахшех*, драматована хумореска у 2 чина. —

* Д-р. Михајило Петровић, професор у Великој Школи, објавио је у Mathem. Annalen (Св. 5. 1901, Лајпциг) свој рад: *Sur une manière d'étendre le théorème de la moyenne aux équations différentielles du premier ordre*. А у Revue générale des Sciences pures et appliuqées (Св. 13, 1901, Параз): *Les analogies mathématiques et la Philosophie naturelle*. —

Исправка. Прошли број *Нове Искре* штампан је за уредникова одсуствовања, те су се у штампању омакле неколике веће погрешке. Тако: под сликом *Архимедова смрт* треба ставити сликарево име *Е. Вимон*. Овако и у опису. — Крај слике *Јашар-пашина џуприја* ставити име аматера-фотографа *Бр. Нушић*. Овако и у опису. — Потпис *Бр. Нушић* ставити и у опису и поред слике *Црква у Лиљану*. — Штампарске погрешке лако је исправити.

Гимназија Вука Стеф. Караџића: **Извештај о раду и ученичком напретку у школској 1900—1901 години.** Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8⁰, стр. 96. —

Студије и критика на психофизички монизам. Докторска дисертација. Написао *Др. фил. Бошко Петровић*, свршени богослов. Ср. Карловци, Манастирска Штампарија, 1901. — 8⁰, стр. 110.

У школи живота. Приповетка за младеж. Са сликама. Написао *Мих. М. Стефановић*, виши учитељ. Издање Крал. Српске Двор. Књижаре Мите Стајића. Београд, Електрична Штампарија Павловића и Стојановића. 1901. 8⁰, стр. 52. Цена 60 п. д.

О првенственом праву наплате између државе и хипотекарних поверилаца (објашњење чл. 102 зак. о непоср. порезу). Студија из Приватнога Права, од *Живојина М. Перића*, ванр. професора права на Вел. Школи. Оштампано из «Финансијскога Прегледа». Београд, Милош Велики — штампарија Бојовића и Мићића, 1901. — В. 8⁰, стр. 137. Цена 1.50 динар.

Nekoliko misli o promeni narodnosti u slučaju aneksije. Napisao Živojin Perić, vanredni profesor prava na Velikoj Školi u Beogradu. Preštampano iz «Mjesečnika». U Zagrebu, Tiskom Dioničke Tiskare, 1901. — B. 8⁰, стр. 18. —

Глас Српске Краљевске Академије LX *Други разред* 38. Преглед: 1. *Жене и деца Стевана Првовенчаног*, од Љуб. Ковачевића; 2. *Црнојевићи и Црна Гора од 1479.—1528.* год. (наставак). Историјска расправа Јов. Н. Томића; 3. *Одношаји шешких патријараха с Русијом у XVII веку* (свршетак), од Ст. Димитријевића; 4. *Ко су Гети у хроници Комеса Марцелина?* Напомена најстаријој историји јужних Словена, од Јов. Радонића; 5. *Први лиричари и историчари сриски*, од Андре Гавриловића. — Београд., Државна Штампарија Краљевине Србије. 8⁰, стр. 297. Цена 2 динара. —

Структура и подела планина Балканског Полуострва. Приступна академијска беседа (2. јануара 1900) *Др. Ј. Цвијића* Оштампано из LXIII Гласа Српске Краљевске Академије. Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901.—8⁰, стр. 71.

Рај без Адама. Приповијест из америчанскога живота. Написао *Иван Васин Поповић*. Прештампано из илустрованог листа «Нада», година 1901. Сарајево, Земаљска Штампарија, 1901. — М. 8⁰, стр. 56. Цијена по круне.

Ivanov: **Kneginja Jelena.** Bosanska legenda u četiri čina. Preštampano iz ilustrovanog lista «Nade», 1901. Zemaljska Štamparija u Sarajevu. — Zagreb, 1901. Komisionalna knjižara R. F. Auera. — Цена?

Рад у I разреду основне школе. Написао *Ј. Миодраговић*. Друго преправљено издање. У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8⁰, стр. 199. — Цена 3.50, у лепим корицама 4 динара.

Дилетанти. Четири позоришна комада удешена за појединa дилетантска друштва. Написао *М. К. Димитријевић*. Загреб, штампа Српске Штампарије, 1901. — 8⁰, стр. 78. Цена 1 круна.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*. Краљевско-Српска Државна Штампарија.

Број 9. Београд, септембра 1901. године. Година III.

Нова Искра

Спасенија

На подножју велике планине Бјелашице, с ову страну што се према Босни спушта, бијаше мала плетара, облијепљена блатом а покривена даскама. У њој живљаше сиромашак Вукан Ристунов са својом женом Спасенијом и мало троје дјеце.

У једном ћошету бијаше плетара преграђена двијема сохама, гдје је крава ноћивала о великој цичи или непогоди; у другом ћошету бијаше оџак, над којим је висио ланац и о ланцу бакарни котао, у коме се кували кумпијери, кукуруза и у опште сваки готовац. А у осталој плетари бијаху поређане даске на косо, по даскама просуто сијено, и то бијаше овој сиротињи ложница.

Сиромашак овај имађаше око плетаре комад земље, за дан орања; на њој је сијао кукуруз, а између кукуруза тикве, па кад дође берба, он накупи неколико вреча кукуруза и то му уз млијеко бијаше храна. По коју пару заслуживаше сјекући у планини дрва за велике подузетнике, те тако набављаше нешто одијела и по некада мало шећера и каве.

У сиротињи својој био је задовољан, а ради његове мирноће и поштења, околни су га сељаци пазили и поштовали тако, да с пролећа, кад је требало њиву узорати, сваки му је сељак радо позајмио своје волове.

А. И. ЧЕРЕП-СПИРИДОВИЧ
СРПСКИ ПОЧАСНИ КОНСУЛ И ПРЕДСЕДНИК СЛОВЕНСКОГ ДОБРОТВОРНОГ ДРУШТВА У МОСКВИ.

Око Илијин-дана, једне ноћи, пробуди Вукана велика грмљавина. Устаде и сједе на своју ложницу. Мућа поче сијевати и плетару расвјетљиваше.

„Спасенија!“ зовну Вукан своју жену: „чујеш ли ову непогоду?“

„Чујем“ — рече Спасенија сједнувши и сама на својој ложници. „Ја да Бог драги даде да на миру прође“. Обоје су страховали за свој кукуруз који се почео већ у клипу развијати, а бијаше те године тако понио, да Вукан не памћаше бољега рода.

Они бијаху још у ријечи, кад 'но мућа засијену и сва се плетара засвијетли, па за тим стадоше громови пуцати од планинске стране. Крава, што бијаше у ћошету привезана, стаде се отимати и рикати.

Обоје се прекрстише и рекоше: „Боже, окрени на добро!“

Но у томе поче падати лед; понајпре ситан, а доцније све чешћи и крупнији и најпослије удараше толиком силом, да се у плетари није могла ријеч разумјети. Старија и трулија даска на крову прошупљила се и лед је почео и у плетару да пропада.

Силна бујица са планинске стране ударила је на плетару и вода је пробила плетару у једноме ћошету и отицаше на другој страни низбрдице.

Вукан скочи са постеље, а Спасенија разбуди спаваћиву дјецу. Плач дјетињи, кравино рикање, лупа леда и шум водене бујице слише се у малој плетари, на коју је ова ноћ спустила сву бјесноћу

своје елементарне разузданости. Вјетар са планинске стране захвати добар дио крова и разнесе га у бурну ноћ, а над Вукановом главом указаше се црни облаци и лед удараше по Вукану, Спасенији и дјечици. Спасенија узе и пренесе их у друго ћоше, гдје је лед слабије ударао; збије их све троје једно уз друго и покрије их ћебетом, да не би лед дјецу побио.

Вукан стајаше као нијем гледајући у црне облаке, а на душу му паде тежак бол.

А кад се дјељаше мрак од дана, облаци се размакоше. На небу се указа зорњача; ваздух бијаше тих и благ, пун планинскога мириса, а са дрвета капаху капљице и зора се на истоку тако љупко осмјехиваше као да незнађаше ништа о тешкој бури.

Вукан и Спасенија изиђоше из плетаре да обиђу своју њивицу. Но у зорину сумраку виђеше жалосну слику свога живота. Спасенија, као слабо женско, удари у запјевку кршећи руке и лупајући се њима у прса. „Ох Боже! Боже! што учини од ове сиротиње! Куку леле биједној мени, чим ћу ову дјецу да исхраним!“

А Вукан, мрка али блиједа лица, зађе по свој њиви и гледаше гробље, што га ова ноћ донесе. Листови су од леда исјецкани у саме конце; стабљике се од снажних удараца саломише, а вјетар их доље поваљао и лежаху као побијена војска на бојишту.

Погнуте главе и саломљена срца дође опет колиби и гледаше у Спасенију, а она у њега. И ма да је мушко срце, бол га ипак саломије, и у његовим очима показа се суза, суза пуна туге и очајања.

Зора је већ одванила. По читавој страни планинској виђаху се сељаци погнуте главе обилазећи и гледајући своју пропаст. Жене и дјеца врискаху, а људи један другом одлазише да разгледају штету. На читавој страни бијаше све полегло, а кад је сунце почело пржити, плодови су почели венути, да је жалост била погледати.

Вукан и Спасенија гледаху и слушаху плач, па се за тијем окренуше истоку одаклен се сунце родило, прекрстише се три пут и рекоше: „Сунце јарко на истоку, а Бог јаки на небу! Слава ти и милост, ти даде, ти и узе; но те молим не оглуши се моје сиротиње!“

И за тијем оде Спасенија да помузе краву да нахрани дјецу, а Вукан оде кнезу сеоскоме, гдје се народ сакупљаше, да вијећа о својој несрећи. Кроз планину проламаше јаук; то бијаху удовице са нејаком дјечицом, којима је ова бурна ноћ све отргла. Ваздух бијаше чист, сунце је љупко сјало, али је било пуно човечјих суза.

Спасенија, музећи краву у плетари, зачу неко немоћно стењање. Изиђе напоље и видје више своје плетаре сиједа и немоћна старца који имађаше о раменима три велике крошње и носаше их у варош да прода. Опружио се по једном камену, наслонивши се на сепете.

„Ко си ти стари?“ упита Спасенија.

„Ријеши ме овога терета, шћерце, Бога ради.“

Спасенија приђе и одвеза му сепете, а стари се немоћан испружи полеђушке и тешко дисаше.

Спасенија гледаше у њега и смилова се старцу.

„Хајде, стари, у кућу, па се мало одмори.“ И узе старца у наручја и унесе га у кућу; претресе сијено, прекрије га ћебетом и леже старога на њ.

„Одаклен си, стари?“ упита га Спасенија.

„Планинштак“ одговори старац једва чујним гласом, а необријана брада дрхташе му као да је у грозници.

„Јеси ли гладан?“

Он мрдну главом да није, но Спасенија хтједе му ипак мало млијека дати, али је он ухвати за руку, привуче је себи и тешком муком рече:

„Сједи, шћерце, да ти кажем нешто. Ја сам самац и инокосан планинштак, стар сам, а видим да ми је дошао час да мрем. Заклињем те дјецом твојом, укопај ме по закону Бога ради, а ево ти ова кеса, у њој је ћаге неко, па кад ме укопаш, а ти однеси то ћаге староме игуману.“

И извади из њедара малу, масну кесицу и пружи је Спасенији. И не прође пола сахата, стари зену и престави се.

Спасенија стајаше неко вријеме и гледаше у мртвога старца и сузе јој навријеше на очи и плакаше. Па за тијем узе последњу Вуканову преобуку из малог црвеног сандучета и преобуче мртваца; својом бијелом јеменијом повеза га око паса; једним пешкиром свеза му стопале, а руке му прекрсти на прса. Затијем узе земљани тањир, метну у њ нешто жара, а из сандука извади неколико смреке, метну на жар и кад се стаде смреков дим дизати, окади мртваца са свију страна, па се за тијем пред њим прекрсти и у руку га цјелива. И колиба замириса рајским мирисом.

Из сандука извади свијећу од природнога жутог воска, насади је на високи чирак од туча, запали је и метну крај мртваца, а она узе дјецу, затвори плетару и отиђе у првога коншије. Исприча му смрт старчеву и рече:

„Брате, у вас имаде дасака, сакујте покојнику сандук, а што буде право, ја ћу вам одрадити.“

„Не марим“ — рече домаћин и узе тестеру, одреза четири неотесане даске и забијаше у њу старе јаке клинце.

Па отален оде Спасенија другоме коншији. Исприча и овдје старчеву смрт и рече:

„Брате, у тебе имаде посленика. Пошаљи двојицу у гробље да ископају гроб, да сахраним старца по закону, а што буде право, ја ћу ти одрадити.

А уз пут виђе на њиви четворицу људи невеселе, гдје косе пшеницу, што им лед поби, па да бар сламу отргну. Исприча и њима старчеву смрт и рече им:

„Хајдете, браћо, Бога ради, да мртваца погребемо по хришћанскоме закону.“ И они оставише рад и пођоше за Спасенијом.

Но кад бијаху на домаку куће, опази Спасенија да јој се изрешетана колиба дими. Клецнуше јој кољена и викну: „Не дајте браћо! Запали се колиба; изгореће у њој мртвац! Куда ће моја душа?!“

И појурише сви онамо и кроз дим и ватру изнијеше мртваца и положише га на земљу под ведрим небом. А пламен захвати плетару. И за тренут сахата од плетаре поста згариште. Свијећа, што ју је Спасенија остави, бијаше догорела; дуги и дебели изгорели фитиљ паде на сијено, а ово захвати сву колибу.

Врискаше Спасенија а дјеца уз њу. Људи стајаху нијемо, јер се помоћи не могаше. А кад се на згаришту утрну и задњи пламичак, појави се и Вукан и гледаше нијемо на згариште своје сиротиње, на побијену њиву и на мртвога старца што на земљи лежаше. И пошто му све испричаше, приђе Вукан ближе мртвацу, скиде свој сарук с главе, прекрсти се пред њим и рече: „Богом ти просто било, ти више не знаш за муку!“ Па се окрете људима и рече: „Хајдете, браћо, да га погребемо!“

И двојица ухватише мртвог старца и положише га у сандук; одломише двије јелове сохе, потурише под сандук, и четворица узеше међу се сандук и кренуше уз брдо сеоскоме гробљу. За сандуком иђаше Вукан, Спасе-

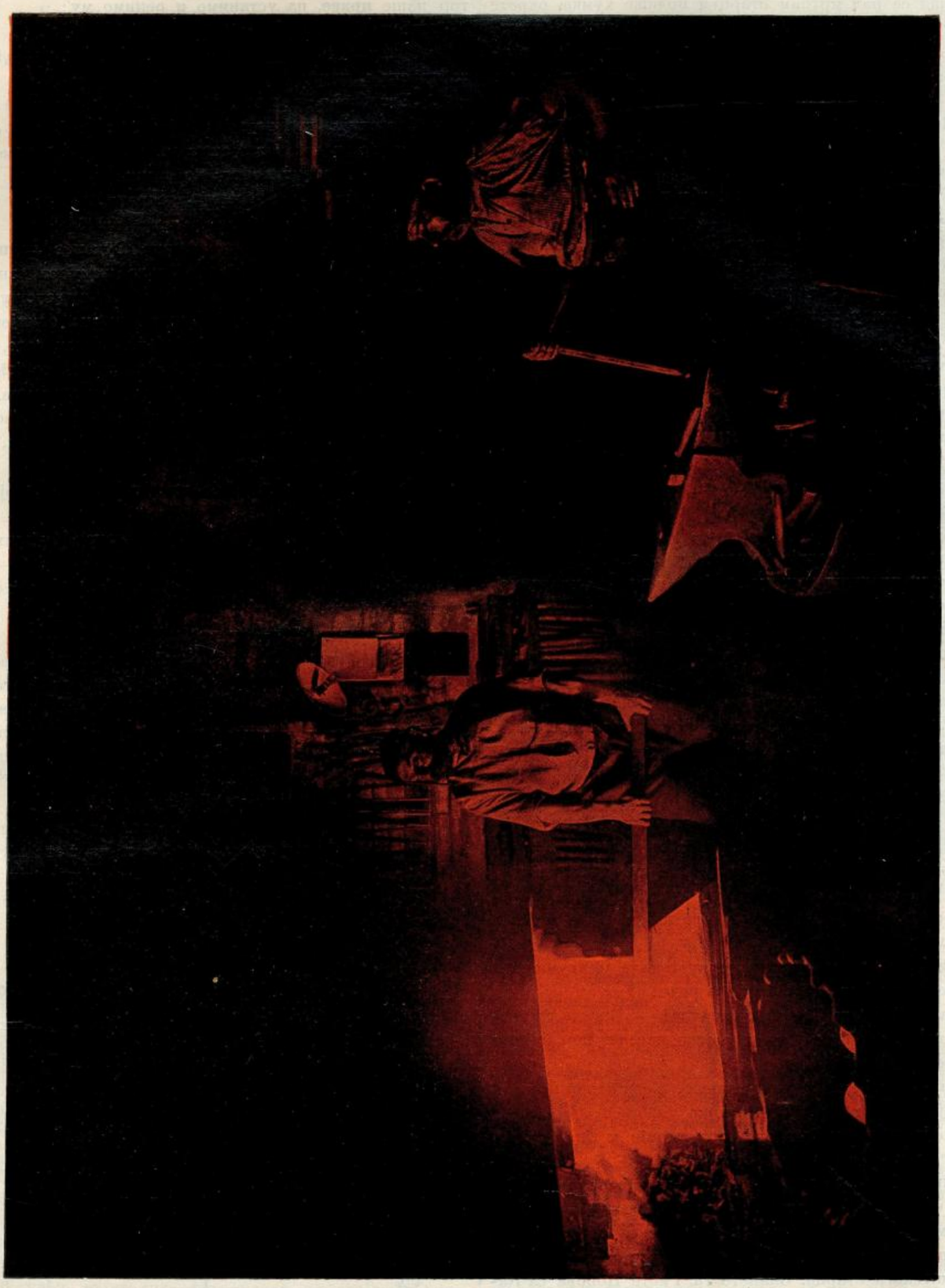

У КОВАЧНИЦИ.

В. ТИЦЕНТАЛЕР.

нија и троје дјеце, а први коншија оста мало натраг, узе краву за приузу и поведе је својој кући.

А кад се над мртвим старцем подиже хумка, окрете се Вукан и Спасенија према својој колиби, али она бијаше згариште; пепео онај из далека изгледаше као комад стијене израстао из земље; погледи им се сукобише и као да један другога шћаше питати:

„Шта ћемо сад?“

Но први коншија, што одведе краву својој кући, разумједе њихове погледе и рече:

„Вукане брате, пођи са својом чељади у мој дом, док не видимо шта ћемо.“

„Бог ти позлатио“ — рече Вукан и са Спасенијом и дјецом одоше своме коншији, а остали, опростивши се, одоше својим кућама да причају хришћанску љубав Спасенијину и њезину несрећу.

Два дана послије старчева погреба бијаше субота. Пред вече отиђе Спасенија некоме старом сељаку под планином, што имађаше улишта, и рече му:

„Стари, дај ми један комад чистог челињег воска за лијек“.

„Хоћу, шћери!“ — рече стари и даде јој повећи комад воска говорећи: „Нек ти буде на помоћи“.

А Спасенија, дошавши кући, упреде од памука фитиљ, стопи восак и салије воштаницу, а од своје коншинице замоли прегршт шенице, те је узвари и направи панахију, за покој душе покојноме старцу.*)

А за светлу недјељу, истом што је почела зора пуцати, Спасенија узе тањир са панахијом и свијећу и оде право на старчев гроб. Прекрсти се и рукама побуса гроб, па отален оде даље уз брдо цркви и затекавши старога игумана пред црквом, исприча му смрт старчеву, и рече:

„Оче, ево панахије и свијећа, па те молим, очитај молитву за покој душе староме, јер ме стари на самрти заклео да га по закону сахраним“.

„А знаш ли, како се зваше покојник?“ упита стари игуман.

„Рече само да је планинштак, а о имену и не спомињаше ништа, а и не могаше, јер га у брзо задави попац у прсима. Него ми даде ово ћаге и рече да га послије његове смрти дадем теби“.

И извади масну, кожну кесицу и даде је игуману, а овај извадивши ћаге читаше га и рече:

„Та то је Ристо Попов с карауле! — Бог да га прости и помилује! Бог му души рајско насеље дао, бијаше то поштен човјек!“

И игуман учини велико опијело, а сав народ питаше, за кога је то, кад у селу није нико умро.

„То је за онога старога што умрије у Спасеније и ради ког је кућа изгоре“, рекоше неки.

А послије свете летурђије изиде стари игуман, а са њиме и народ, и сједоше на велики изваљени дуб и сакупљеном народу поче игуман:

„Браћо! Данас учинисмо по закону опијело за покој душе поштенога старца. Знаћете га, Ристе Попова са Карауле. Бијаше инокосан и прије десет година, кад 'но се наша црква грађаше, завешта он нашој цркви: двије краве, десет улишта и педесет оваца. Ми смо то раздали народу на приплод и данас имаде наша црква од њих читаво крдо крава и стадо оваца, а улишта се разројише, те имадемо воска за свијеће за читаву годину. Покојник бијаше ктитор наше цркве, па устанимо и рецимо му:

„Бог да га прости и помилује!“

Сви усташе, поскидаше саруке и рекоше: „Бог да га прости и помилује!“

„Ево браћо, његово писмо, што ми га донесе Вуканова Спасенија, код које је покојник и умро. Ја сам то писмо писао, кад сам завјештај примао, и црква се обвезала да се не оглуши онога ко старца погребе.“

„Вуканова га Спасенија сахрани!“ рекоше њеколицина.

„Оче и браћо!“ — поче први Вуканов коншија и исприча како је Спасенија долазила њему за сандук и настави: „Кућа јој изгоре, да мртвоме странцу закон учини.“

Они што копаше гроб и што мртваца однијеше до гроба рекоше то исто, а старац, што восак даде, рече: „У мене искаше воска за лијек, а она узе за свијећу!“ А један од оне четворице, што носаху мртва старца, рече:

„Оче и браћо! Јутрос прије сунца одјавих своја говеда у пашу на планину, а кад бијах крај гробља, виђех Спасенију гдје буса старчев гроб!“

Тада рече игуман: „Виђећајте браћо, што ће јој црква учинити, јер нас за то закон веже.“

Тада устаде Митар Мићунов, старац бијелих коса и рече:

„Ја мнијем, да врати црква главницу која се већ удесетостручила. Вукан је сиромашак а настрадао је.“

„Нека врати!“ гракнуше једногрлице.

„Браћо!“ Поче први коншија Вуканов: „Праведно је, што црква то даје. Но гдје ће Вукан то благо утјерати, кад свога крова нема. Већ да се село сложи, па да му кућу сагради. Сви смо — Божјом вољом — пострадали, но народ је јака кобила. Сваки међу прстима, а њему доста.“

„Хоћемо!“ рекоше једногрлице.

Тада устаде стари игуман и рече:

„Браћо! Нека вам је слава пред Богом а част пред људима. У то име и црква даје да се из њене шуме засјече нужна јапија. Погледајте, браћо, ову нашу цркву она је мртав камен на камену, жива Христова је црква у души ове жене!“

„Душа јој раја достала!“

Берлин, 1901. **Божидар Никашиновић.**

*) Код Срба православних у Босни и Херцеговини обичај је, да се трећи, осми, четрдесети дан носи у цркву панахија (скувана шеница и посута шећером) коју свештеник благослови, а од присутних узме сваки по неколико зрна.

Сељанчице

— I —

Јесен стиже....

Јесен стиже, дуњо моја,
Јесен рана,
Од јесени, до јесени,
Све се село већ ижени!
Чујеш, душо, бежи мени,
Не варај јарана!...

Сваке ноћи, дуњо моја,
Сваког дана
Бројим сате, мислим на те,
Душо моја, умрех за те!
Буди моја, благо мени,
Не варај јарана!

Младост прође, дуњо моја,
Младост рана,
Ја те, душо, жељан оста!
Чекања је било доста
Бежи мени, о јесени,
Не варај јарана!...

II

Ситна киша....

Ситна киша, ситно пада,
Драга ми се срцу јада:
«Драго моје, где си сада,
Да те љубим к'о никада.»
Ситна киша ситно пада!...

«Да ти љубим очи вране;
Да те грлим док не сване,
Докле сунце не огране;
Док и живот не пресане,
Да ти љубим очи вране!»..

Ситна киша ситно пада,
Да ли ми се драга нада? —
«Драго моје, где си сада,
Да те љубим к'о никада,»
Ситна киша ситно пада!...

Крчмари

Милорад М. Петровић.

П. УБАВКИЋ. ЈОАКИМ ВУЈИЋ.

У ноћи

— Рефлексије —

(наставак)

Човеку је урођена особина да се клања неком фетишу, и он то целог свог века мора чинити. Нека се и одрекне свих идола, којима се клања његова околина; нека заборави на све, чему се пређе дивио; нека избаци из свога речника све речи, а из свога понашања и живота све што би могло носити ма и најмањи знак фетишизма, ипак неће бити слободан од тога. Он ће стварати нове фетише. Тежећи да се што јаче удали од своје околине, човек ће управити сву своју пажњу да увек чини само оно што се потпуно разликује од онога о чему се бави и чему се клања његова околина, те ће тако, бежећи од једних фетиша, стварати себи друге, супротне, до душе, онима, али тек ипак фетише. Па каква је то онда слобода која непрекидно са страхом поглёда на ропско стање, којега се као ослободило, удешавајући све своје понашање према овоме?! —

*

Нашој срећи и нашем миру највише стаје на пут страх, то наслеђено и нехотично признање зависности и неповерења нашег.

Упоредо с током друштвеним, развија се и страх појединца од појединаца; настаје нечувено дрхтање молекила друштвених, које на први поглед изгледа, да је безузрочно и случајно, али се при дубљем испитивању обелодани као природна последица друштвеног тиранства кроз толики дуги низ периода његова развића.

Страх је општа ознака целине, као и појединаца: из страха се појединци скупљају у веће масе, али исто тако из страха од те масе теже, чим су у њу примљени, да се од ње одвоје. Он дејствује једновремено у разним правцима: он диже и обара, гони напред и назад, уме завитлати и зауставити; његово је име неки пут нагон, неки пут потреба, неки пут чак и дужност. Страх не бира средства, не бира путове, не лознаје хладан разум. Страхом се служимо при нападу и одбрани, час смо његови господари, час робови; ми га употребљавамо према другима, а и према себи; њему се, до душе, и смејемо, кад нам не задаје посла, а посла нам готово увек задаје. Страх нас прати кад се пењемо; он је уз нас и кад полетимо на ниже. Он је феникс који веома брзо из свога пепела

ускрсава, увек снажнији и сваки пут све опаснији по мир и срећу нашу.

*

Један мали доказ за друштвено слепило: У друштвеним очима није онај јунак који витешка дела врши; није онај творац који нешто ствара; није велики дух онај који проналази велике истине, нити је поштен онај који на своме путу и око себе не трпи прљавштину — већ су све то они, за које друштво *замишља* да би то могли бити или да би то могли урадити.

Стварност мора, по друштвеном појму, уступити испред уображења, истина испред вероватности, стена испред облака!

*

У великој друштвеној радионици прерађује се све на све могуће начине. Ту искачу сви појмови у разноликим облицима, који се опет у суштини својој разликују од свог првобитног облика. Свакој представи даје друштво своје ознаке, свој лик, одвајајући је на тај начин од циља коме тежи.

Место крепких, једрих истина и непоколебљивих, часних поступања искачу пред нас неке чудноватe накараде са лудачким капама на глави, подмећући нам ногу, везујући нам очи, да не бисмо могли разликовати што се око нас збива, и заглушујући својом дреком наше уши, да не бисмо и разлоге могли чути. Оне нас вуку за нос, гурају нас, цепају, бацају и боду, пратећи све то делање своје непрекидним злобним церекањем које заглушује наша питања и протесте. — Али нам за то звецкање звонаца са лудачких њихових капа показује, у чему треба да потражимо циљ и у чему нам лежи спас!

*

Друштво је огроман бунар, у који се сливају сви једначки облици и све усамљене појаве; он прима све, али ништа не враћа; па и оно, што би већ и вратио, није ни близу више оно што је пређе било. Он није покривен, па ни ограђен, али ипак нема тога ока које би могло продрети кроз тмину његову, те видети шта се на његову тлу збива. А да се нешто доиста збива, доказује загушљива пара која се из њега диже и која својим непријатним задахом испуњује сву околину, нагонећи посматрачима сузе на очи.

И кроз такву атмосферу, у тако окуженој околини, приближује нам се један фантом без крви, без тела, који се колеба и пада, али се опет смеје збуњености нашој; прилази нам фантом који ничега заједничког нема са животом, са првобитним обликом и телом својим, сем имена, па још каквог имена — *Част!* . . . .

*

Част и морал, та два појма, који би требало да су основица и срж свега друштва, да буду покретачи сваког рада и полета — та два појма, сварена у друштвеном котлу, добише са свим други изглед, са свим други значај: постадоше боја којом се веома згодно и лако премазују све нискости. Част и морал су данас незгодне речи у друштвеном речнику.

„Кћери моја, ти знаш шта ти је дужност“, опомиње мајка ћерку, не усуђујући се да јој при томе погледа у очи. —

„Сине мој, част нашега дома захтева да се свима могућним средствима одржимо на површини, не бирајући начине за то!“

Ето посведневних савета часних људи!

Чашћу се све брани; њом се замазују очи, ућуткују брзоплети језици; она је толико растегљива да може послужити у свима правцима и свима облицима. Она је добра за незодне тренутка и појаве које искачу пред нас, и за ућуткивање незгодних питања која нам могу поставити. На свету се ништа не дешава, што не би на себи имало знак части, па ипак нигде не можемо наћи чисту, нефалсификовану част.

*

Част и морал су чеда друштвена, која су толико несрећна, да их се сам њихов родитељ одриче. Избачене су на улицу; сваки их обилази и прави се невешт; па место да су круна живота, они су сада само забава његова.

*

Улога части пала је у животу на најнижу тачку; она данас узима на се улогу клауна у друштвеном цирку. А морал? — Но, па он је свој прилици онда „Глупи Август“! Без ових нема цирка, без оних нема друштва, јер су и једни и други важне чињенице и јаки услови — за смех.

На њихово место јавља се други један фантом на позорници друштвеној, опет једна сен без контуре, опет магла, дим, — јавља се *Потреба*. Потребом се данас све тумачи, све правда; њоме се обарају све сумње и сви протести; она је ланац којим се затвора пут свакоме смелијем помену; она регулише рад, понашање, говор, мисао; она је таква друштвена предрасуда којом се обарају све остале предрасуде; она стискује душу као што уме и леђа да криви; она је безгранично дељива и сваки јој је делић друкчији; она је, најзад, завеса иза које се крије многа прљавштина, многи јад и силна суза, иза које изумире многи уздах, многи јаук и грдан лом.

*

О, образино свих образина, о, данашња љубави, теби бих певао, кад бих то могао! Ти, најмрачнија и најопаснија слико, иза које се тако радо крије блато варке; ти си мамац у служби разних нискости, клопка, опијум! Пред тобом лети весео усклик, иза кога се често ваља поворка уздаха, силан бол. Теби се све клања, сви те бране, сви су твоји витези; твоја је рука тако мека, твој је дах тако врео, твој је лик тако светао! Пред тобом се сва врата отварају; обасипају те цвећем, почастима, молитвама; о тебе се сви отимају, подижу те изнад свега, не обзирући се на то, што те нико не зна добро. Ти си данас најуочљивија од свих лажних особина друштвених; постала си идол његов, а тиме си изгубила најважнију ознаку своје суштине — делање у тишини.

Ово, чиме се друштво данас ребри, није љубав, није онај божански плам који треба да обузима појединца, привлачећи га друштву, и друштво, везујући га за појединце. Ово је нека авет која је без икаквог права примила име које јој најмање доликује; ово је варљива сен која се радо издаје за тело од кога пада; ово је све остало пре но оно за што се издаје; ово је лаж, површност, самртна песма свих идеала, крик којим се одаје бесавесност, неповерење и мртвило — највеће противности правој љубави. —

Ја ни за тренутак не помишљам овде на ону силну страст која привлачи једно другоме створове разнога пола,

S. A. Andrée.

ПОЛАЗАК АНДРЕОВЕ ЕКСПЕДИЦИЈЕ НА ШПИЦБЕРГ.

нити на ону силну крвну везу којом нас је природа приковала за извесна лица, — о природи нећу нити умем говорити; овде је једино реч о друштвеним појавама и неколиким његовим покретачима.

(свршиће се).

Јад у песми.

(Ајхендорф)

Каткад могу да запевам,
К'о да душом миље влада;
Док не груну кришом сузе
И не спасу срце јадâ.

И славујак сужни тако
Пева зори, роси, цвећу;
Јечи песма тугованка
Из тамнице премалећу.

И ту песму свако слуша,
Радују се њојзи људи.
Ну јад нико не осећа,
Што раздире птици груди.

С. Д. Милалковић.

Косово

и

Косовска слава о Видов-дажу 1901. год.

Посвећено

црквн Лазарици приликом њезине дванаестогодишњице.

Под утиском ријечи блаженоупокојенога старца владике Стефана Кнежевића, што их је отрагу дванаест година изговорио у онда освећеној цркви Лазарици, на овоме нашему Косову, а на кољиву погинулијем „за вјеру и отечество на брани во Косовском поли“, завјетовах се и дану Видов-дану и цркви Лазарици и мјесту Косову. Од тада иђах сваке године, свакога Видов-дана на завјет. Ове, по броју дванаесте, године срочисмо се нас десетак другова, тер од пôдне, два дана прије Видова днева, упутисмо се цестом која води за Книн, на хаџилук у Косово.

Од Мокре оштарије до Мосећа остављајући за собом Павково село, Покровник, Житнић, ту нашу Сахару, не имадосмо што видјети, у чему уживати, јер је голотиња, а по тому сиротиња, него да поведемо разговор о нашијем невољама. Окрећући се „у томе оквиру“, испесмо се на Мосећ. Одатле раствара се велика једноставна равница, коју од пôдне грле голети Мосећа, од истока огранци Свилаје, од запада висока Промина, а ове двије пошљедње све више и више у бури се савијају и између себе остављају узâн пролаз који води у убаво Косово-поље. Уз подданак овијех голети упило и нанизало се село до села, изред којих се издижу црквени звоници. У средини, с јужне стране, а у селу Кричкама, видјети је цркву са два звоника. То је унијатска црква, жалосни плод прошлога вијека који је у православље далматинско усијао сјеме уније. Сврне ли се оком у запад видјети је чопор кућа разне величине и старине гдје се једна над другу издигла, а у вече, кад се свијеће ужгу, изгледа као амфитеатер. Неће оку умаћи нити рушевине високе турњине, нити узане мунаре, свједоци турске силе и њихова пророка. То је град Дрниш, а просторија, која се пред њим раствара, лијепо је и родно Петрово-поље. Петрово је поље богата и уредна башча испуњена благом свакојакијем. Уздуж и попријеко распрострла се густа рудина, житородне њиве, пространи виногради; тамо амо по гдјегдје извило се високо јаблање, хладовита врба и разасуто храшће кроз које се указују све новије и новије слике и призори. Поток Сикола, вијугајући се у лактове, пресијеца ову равницу на дуго и широко те ју натапа. Уз сву питомину Петровопољска је сиротиња прва у нас: све причепио и исциједио стари Дрнишки каматник. У Далмацији нема мањега ал' богатијега мјеста до Дрниша. Православље и Српство у околици будно, свјесно и жилаво.

Ту преноћимо. Још од дана ни помена, а кренусмо пут Косова, те иза леђа остависмо Сјеверић, највиши рудокоп наш. Попостајући и осврћући се нађосмо се у Кланцу. Ту се одморисмо и кренусмо даље. Лијеву прати хрпа Промине, а на глави јој још и данас сједе развалине старе тврђаве која је у историји запремила мјесто своје. Десну прати висораван мало питомији од љевака. Пут кроз ову дивљач води пода се; што даље, то се пред очима указује котлина. Од једном нађи се је на другоме крају Кланца, а зову га Косовски Кланац. Одатле почиње Косово. — У прошла времена, у времена силе, кланац је овај био згодна разбојничка засједа. Разбојници би ту путнике дочекивали, пљачкали, гулили. Онијех је времена сад нестало, а с њима и разбојника. Данас је проћи туда „усред ноћи као усред подне“. Уласком на лијеву изасуле се хрпе Промине увршене као жито у мјери, а поредане једна пред другу у „глиду“ као војници, а између себе испреплеле дрâге, ограде и поноре. — У једној од тијех драга изгинуше Сењски хајдуци бранећи браћу од силовитијех Турака. „Сви хајдуци изгинуше само што се једини по имену Раде измакао и таман да у једној огради живот спаси, стиже га иста коб која и браћу његову. Раде погине.“ Овако народно предање. Овијем мученицима народ подиже споменик који ће трајати „док је људи и док је Косова“, док је Промине, јер ту дрâгу онда прозваше: „Сењска дрâга“, а ограду „Радина ограда“. — Набројити је седам таковијех хрпа. На подини је трећа, а у храшћу старинско гробље и у њему развалине црквице Св. Луке. Последња је хрпа све дрýге своје стасом и висом својим надвисила. У врху је изроглављена, а међу роглавинама су развалине цркве „Савине.“ Од тога ова хрпа и добила је име „Савина црква.“

Од ње, па чак до Книна, распружио се висораван Црвена Греда, а увија се и извија гдјегдје у лактове, а гдјегдје у савитак. На десној избечио се мрки Козјак, а за њим од небеса испродирала се стара Динара, па се указује као развалине огромне градине. Сприједа се указује Пљешивица испреплетена Динаром. За леђијем је Радско Брдо које се у пакос растегло од Козјака ка Промини. У подини овога зијала леже, као у колијевци, два близанца једнолика и у лицу и у кипу, те је лако узети једнога за другога. Та близнад, два су најчаробнија далматинска поља: Косово и Книнско Поље.

Између овијех висина, што 'но грле ову близнад, просули се, у шаровитоме нереду, китњасти брежуљци насађени виновом лозом, превучени густом рудином, израштени зеленом гором, а њихова подина приказује разне геометријске облике. Кроз ове подине пролила се с оне стране, а у вијугаву путу, Косовица, а у госте јој долази Роксанда, Видосава и Баба; с ове стране блиста се грки Гргоч ослађен Плочашем. Све је то поњмјештено тако, да ни највршнији умјетник, кад би сав овај материјал при руци имао, не би могао згодније понамјестити. У прозорју, а за прозорјем кад жарко сунце засја и проспе злаћане зраке

своје, наћи се у овоме рају, по њему путовати, разгледати, — дух се узноси у рајску милину а живот снажи.

У клинастој долини што 'но је засјела између Савине цркве и Црвене Греде, а уз њихов поданак, посукале се куће овдје у чопору, онде усамљене, а њихни плочати бијели кровови провирују из густога зеленила. То је село Уздоље, а у њему је извор Плочаш. Пред Уздољем су брежуљци Спасовина, Змијњак; пред њим се земља избубрешчила. То су Дели-Брда. Иза њих се зашиљила Соколовача. Иза леђа овијех брежуљака стоје три питара један пред другијем. То су Кукори.

По леђијем Црвене Греде просуло се село Рамљани. Они се не виде, јер су зашли дубоко у средину ове висоравни, на чијој је бочини, по предању, сједио стари Рудач Град.

Што уздаље више за леђијем остаје, пред лицем се отварају нове слике, нова намјештаја, љепши призори. На китњастијем брежуљима засјели чопори кућа, па између зеленила причиња се као јато галебова те на гранама опочива. Од тијех главичурака истичу се два, што стоје један пред другијем, а на глави сваки носи по једну цркву. На једној је црква Св. Лазара, а иза ње бјеласа се калуђерска ћелија; на другој је, сад католичка, црква Св. Ане, а пред њом су испродиране зидине Мљетачке коњушнице. Ова пошљедња височија је од оне прве, те се указује чак од Кланца Косовскога; али је прва другу надвисила стасом и љепотом својом: израштена и насађена свакојаком гором, прокрчена и опасана прочишћенијем путевима, а сад натрпана сјеницама, нарешена славолуцима; искићена тробојкама, приказује се у потпуноме сјају своје му, те тако направна највештâ сјутрашњу славу. Кад се нађосмо према њој, скидосмо капе, запечатисмо се часнијем печатом и пођосмо даље, остављајући за леђијем село Звјеринац. Дуго не ићасмо, ал' на лијеву чопор кућа. То су Кошаре, а ту је извор Коситеровац, турски спомен. На десној су Беглуци, биљег турскога госпоства. Кроз вријеме Мљетачкога пашовања, по овијем су беглуцима њихови коњи трку водили, а све „у славу лава крилатога, а у здравље дужда Мљетачкога.“ Данас су беглуци у српскијем рукама, јер су својина Миовића из Дрниша. Пред Камарама је Калдрма, опет турско име. Не хтједосмо се хладити, већ дођосмо до мјеста гдјено се Косовчица најближе доплазила ка Црвеној Греди. Одатле добаци око на десну и нађи средину између Орлића и Бишкупије: нашао си крај Косову, а почетак Книнском Пољу. Али нама није да зађемо у ово задње. — Путовали смо до сад уздуж Косова два сата. — Врнусмо се назад на Калдрму, ударисмо преко у ширину и дођосмо у село Орлић, а путовали смо један сат. Сва љепота и чар Косовска у Орлићу је у мањему. Он је најпитомије, најчаробније Косовско село. У њему најјаче је племе Симића. Из тог племена до недавна било је слугу св. олтара. Из тога племена био је и поп Аврам, код кога је гостовао и наш Доситије. У попа Аврама била је прекрасна шћерца Јелена. „Она је први повод и узрок, да се у мени (т. ј. Доситију) велика жеља зачне и роди; да ми само Бог дарује живот, док што Српски на штампу издам и прекрасним ћерима и синовима рода мога саопштим.“ У Орлићу никла је Буквица, у њему се зачела и родила мисао за српским препорођењем. Изнад точка Ћуковца зидине су, а то су останци куће попа Аврама. Скидох капу и измолих молитву за покој душе Аврамове и Доситијеве, кому би баш овдје ваљало подићи споменик.

Из Орлића дођи је у Марковац, пак те пут доведе у широко гробље исред којега се, чак у небеса, издигао звоник Св. Илије. Иза овога гробља нађи је разасутијех плоча и мраморја. Туда је било старинско гробље, а у њему о Спасову Дневу „збор зборили Срби Косовљани, како да Турчина дочекају. Збор зборили, вјеру задали: мријети за крст часни и слободу златну. И таман, кад присизаху и амине чињаху, ударе Турци на голоруке Србе, те их исијеку, цркву разоришe, звона у Мочило убацише“ приповиједају старци.

Од тога гробља злокобнога, чак у врело Косовчице, растегло се Привошће где 'но, по причању, бијаше манастир. Пред Привошћем је Војводића Главица, а на њојзи бијаху двори Косовског војводе. Темеље тијех двора и данас изоравају. Даље је Ждријело. Туда је село Шаровац, пак су Рићани и најпослије Раће.

Сунце се спушта са свода небеснога. Све се мијеша и мијења, усхићује и удивљује.

И док срце у року дражеснијех осјећаја, а под овијем чаробнијем утисцима, ужива и плива, дотле мисао доводи у свезу ово наше Косово са онијем тамо Косовом и животом српскога народа по њему. Зна се да су првом српском погибијом на Марици 1371. год. стале слиједити српске сеобе из Маћедоније у Далмацију и остале још слободне земље, као Босну.

На осамнаест година послије 1371. долази друга, страшнија на Косову српска погибија: 1389. година. Косово и ако погнојено и натопљено српскијем месом и крвљу; и ако не бијаше ни налик ономе Косову за доба Немањића; и ако од 1399. године стајаше у Звечанима турски заповиједник, ипак није стојало изравно под влашћу турском, него српскијех деспота својих (и ако турскијех вазала), све до 1455. године. Ове године силни Мухамед II. сатр Ђурђа Бранковића, који је хтео ослободити народ од немилијех господара, те освоји Призрен, Ново Брдо и сву јужну Србију. Том пригодом и Косово дође у турске руке које га и данас тиште и сатиру. А том пригодом

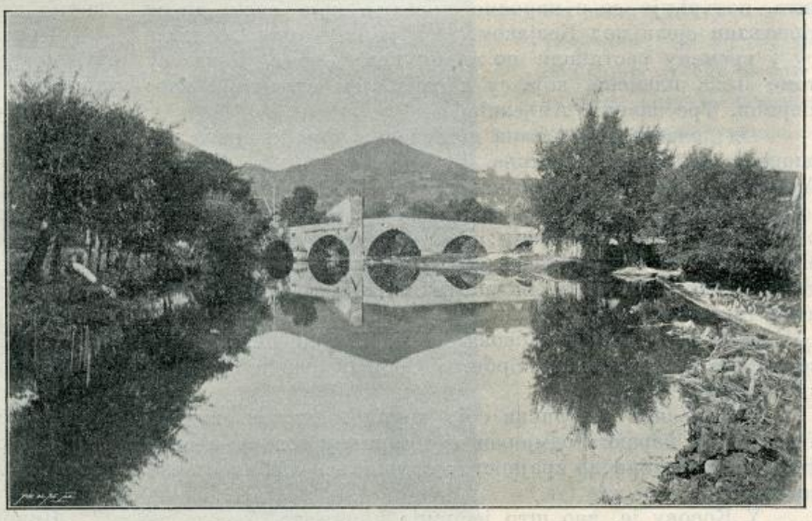

В. ТЕШИЋ. СКОЧИЋКА МОСТ НА ЂЕТИЊИ.

шта је народу друго предстојало, видјевши се понижен и нашавши се у опасности, него да, као и други, Косово запусти и сели тамо гдје ће живот спасти, а то у — Босну. Ал' и Босну, на самијех 8 година послије 1455. године, стиже иста коб која и њену посестриму Србију. Год. 1463. Босна паде. Настадоше мучења и прогањања, те се „многе угледне српске породице одселиле у Далмацију, Хрватску и Угарску.“ [1]) Дижу се и угледне породице Косовљана остављајући у Босни биљег свој око Лијевна, Јајца, Уништа и другијех мјеста, као: Симиће, Чениће, Тривуновиће, Радиће и остале, а то су племеници истијех овијех Далматинскијех Косовљана: Симића, Ченића, Тривуновића, Радића и другијех, те долазе на ове стране, у ово поље, па видјевши га налична на њихову стару стојбину, старо Косово, а имајући га још живо у памети, просуше по овоме Косову имена са онамошњега Косова: Соколица, Орашје, Ждријело, Кукавице, Бабићи, Кошаре, Марковац и др. Пуно имена у овоме Косову, имена су и на ономе Косову.[2])

Овдје би могли стати и опочинути, да се не намеће једно питање! Досељење овијех Косовљана није ли могло

[1]) Дучић: *Књижевни радови*, књига IX, стр. 64.

[2]) М. С. Милојевић: *Путопис дела праве Старе Србије.*

слиједити кашње, бива: кроз 17. или 18. вијек? Није, а ево зашто: прво, што је то вријеме нама још близу, па би се то за 4 или 5 кољена још живо уздржало у свијести народној, као што Србин вијерно памти оно што је назад 4. и 5. вјекова преживио; друго, што долазак Косовљана није био толик, да би покренуо на себе пажњу и изазвао епоху у животу народа у опће, као што су то изазвале оне у 1690. и 1737. години. Била је то сеоба од њеколико племена којима су кашње кроз 17. и 18. вијек долазили од онијех, те су тада слиједили, као Зарачи из Плавна, Мирковићи из Книнског Поља.

Одакле су ови Косовљани, нађи је и у народноме предању које вели: „Кад је српско на Косову пропануло царство, два српска војводе, Косовац и Петар, дигоше пред турском силом Косовљане и, тражећи мјесто гдје да се уставе, нагазе на овај крај и поље, тер сједоше у Кланцу. Војводе се подијелише. Петра допаде јужно поље које се по њему и назва Косово Поље.

Тако је постао овај „српског рода аманет и дика".

Имали би да се уставимо на овој: „kako je na srbskome Kosovu izgubio glavu poslednji srbski car, tako i hrvatska priča tvrdi, da je na hrvatskom Kosovu kod Knina („u petih crikvah u Kosovi") tužno poginuo posljednji kralj od hrvatskoga jezika",[1]) али нас је у томе претекао календар Дубровник за годину 1899.

На којој су страни сјели Косовљани у Косову?

Како су Косовљани дошли из Босне, а источна је страна Косова до Босне; како по источној страни имаде највише старина, као: црквина, манастирина, старијех зидина и кућишта, док на западној, од свега тога нема ништа, потврђује се и народно предање које вели, да су Косољани сјели под Козјаком, а он је на истоку, а одатле су у времену растићили по свему пољу овоме. Доказ су томе њека племена, која су и на обијем странама, као: Берићи, Трескавице, Анђелићи.

Од доласка Косовљана до недавна, оно је много господара ислужило: Млечића, Турчина, Француза, а данас Аустрију. Она прва двојица оставише о себи своју успомену у Косову: Турчин у водама, као: Плочаш, Коситеровац, даље у мјесту звану: Калдрма, те у Беглуцима, а Млечић: Коњушницу и своју колонију у њекијем породицама, као: Конфорте, Батистићи. Француз како брзо дошао, тако и отишао.

Живот и обичаје Косовљана није вајде ређати, кад се зна да су Косовљани Срби, а Срби су сви и свуда, и с те стране, исти.

Косовљанац је српски сој: крупан, снажан, висока чела; благе нарави; одмјерен и обазрив у говору и владању; гостољубив до крајности; одушевљен Србин и православан.

У Косову је, као што је прије помињато, 7 села са 6 сеоскијех капитана. Подијељено је у двије парохије: источну, Марковачку, којој је црква Св. Илија; западну, Звјериначку. Прва је парохија мирска, а други калуђерска. Обје су персонално спојене. У објема парохијама има до 400 домова са до 3000 душа.

Од толикијех цркава, чије зидине сретамо скоро у свакоме Косовскоме селу, остаде само Св. Илија за све Косово. Косовљани, долазећи к цркви овој, најсколи они са западнога краја, морали би цио дан преда се узети, у ходње утрошити, а за један сат мољења. Увидјела се, напокон, потреба и од друге цркве, а за другу парохију. Тражило се мјесто и у прву нашло се у храшћу, таман гдје се о сајму поставља господска трпеза. У другу и пошљедњу, кад се то мјесто боље разгледало, запустило се, те нашло ово данашње на којему сад сједи; тло обиљежено, темељ ударен и од благопокојнога владике освећен. Прионуло се, у почетку, грађи, пак запело и стојало тако пунијех 28 год., док једва, великом натегом, није назад 14 година, у облику крста, доготовљена. И шћадијаше, с разлогом, посвећена бити Св. Аћиму и Ани, да се не примицаше 1889. година, година 500-годишње успомене на Косову српске погибије. Из чије је главе никла мисао, да се црква ова у част и славу кнез мученику Св. Лазару посвети, већ је казано. Освећење се извршило. Далмација није упамтила ни видела црквенога освећења у онаквоме сјају и величанству. Нема имућније српске куће која и данас не чува слику освећења тога, а нема Србина који у срцу својему не гоји захвалну и свету успомену на старца владику Стефана, што је тај храм посветио народноме мученику и народној успомени.

Тако кусурећи нађосмо се у Симић-Чипчије, Косовскога газде. Вечерасмо и уморни одосмо на починак. Преспавасмо на једноме уву. У грануће сунца тргосмо се, наредисмо се и пођосмо посред Косова у правац ка Лазарици.

Дан је јунски. Божја звијезда прижегла, али ју разгађује лахорац. Што се ближе примицасмо, све то гушћи ројеви осјећаја пристизаху. Дођосмо. Врви одасвуд. Од Калдрме народ на буљуке долази; жељезница довози небројена свијета. То су Срби из Книнске Крајине; ту су и они из кршне Буковице, равнијех Котара, јуначке Лике. Погледати је у југ. Развили се барјаци, тер се вију као и облаци; цеста поцрнила као мравињак. Поворка ступа тихо, сјетно, достојанствено: први мушки пјешаци, а међу њима свештеници уз барјактара, пак коњаници, а за овијем, у непрегледној дуљини, женско уво, која боса, која распаса. То су дични Петровопољани. Гледати ово и овако долажење, душа се узбуди, пред очи изникне слика долажења Лазареве војске и српске сеобе, те подиђу мрави. Како које долазе, тако у цркву и улазе, тер испуњују прву и најглавнију дужност: цјеливају „све иконе редом на олтару", пак се насред цркве окупе око слике светитељеве, сјетно гледе, тихо се моле: „Бог помиловао! помози Свети Лазо." Тако народ одаје пошту мученицима својима; тако испуња завјет овај. И ми смо у цркви.

Црква је у облику крста, доста пространа; без особите грађевне вјештине, већ једноставна. Све што у унутарњости њеној привлачи јест иконостас којим је народ српски ову Лазарицу, приликом њене десет-годишњице, обдарио и украсио. Иконостас је од дрва, а издјелан је мајсторски. Не знаш чему да се више дивиш: да ли богатој резбарији или склопу. Једно му само недостаје, а то су иконе. До тебе је, народе српски, да овај храм попуниш и иконама достојнијем и тебе и Лазарице. Изиђох узбуђен из Лазарице која ми је изнијела пред очи све оне дивове те бијадоше жртва српске рак-ране — нелоге, која нас је онда сатрла, а и данас сатире. С поља, на прочељу Лазарице прочитах овај натпис на спомен плочи, који је ударен приликом њезина освећења:

„За срећнога владања Цара Франц-Јосифа I. осветио је овај храм преосвештени епископ Стефан 15. Јуна 1889. г. у част и славу св. великомученика Лазара цара српскога лицем на дан петстогодишњега спомена муч. смрти Светитељеве на Косову пољу."

Приближује се 11 сати кад долази жељезница из убавога Приморја. Браћа се надају браћи, пак им у сусрет излазе. Одушевљење расте. Барјактари развили барјаке, те предводе поворку до на станицу. Жељкована жељезница, уз свирку српскога марша, улази у станицу. Одушевљењу даје се маха. Одбор прихваћа и дочекује госте који излазе. Грли се „брат с братом, род с родом", а не гледа се: „да л' се крсти или крижа," већ „која му крвца гријe прси, чије л' га је задојило млијеко." Призор је ганутљив, те сузу мами. Уз свирку Шибенске грађанске музике кренусмо Лазарици. Колико може, црква прима. Служба је отпочета. Проповиједа се у духу вјере, у духу љубави и слоге. По свршетку службе дигну се барјаци. Литију предводи Косовски барјак, као домаћин; за њим поредали се други барјаци оних те дођоше, а све љепши од љепшега, виши од вишега. За барјацима поредале се литије, за њима дуга поворка свештеника обученијех у сјајне црквене ризе. Њих сам набројио 25. Долази женско уво: дјевојке, жене, старице, која боса, која распаса завјета ради. Гамижу и немоћни: кљасти и роми и моћни и узети. Поворка је опасала сву главицу: први опет пред цркву, пошљедњи из цркве. Ко не могао, стао на згодно мјесто те гледа. Ето нас опет пред црквом, испод славолука, а пред изнешенијем кољивом. Настаје тужни обред: помен погинулијем борцима. А кад се доврши са онијем још тужнијим ријетима: „Вјечнаја памјат!" што се извија из свакога грла, трнци подиђу, коса се јежи, сузе навиру....

[1]) V. Klaić: *Kosovo.*

Црквена је слава довршена. Сједа свак за столове гдје ко угради. По отмености се не дијели. Случајно, ми се нађосмо између аристократије, и ако ту није искључиво она. У бољи час „од обједа“ почињу здравице, а све у духу љубави, јединства и слоге. Надовезује се пјесма, и веселје отпочиње. Гуслари пјевају „српску славу и српске јунаке, љуте битке, муке свакојаке.“ Многа се суза отисне; многи уздах извине. Пјевају се и веселе пјесме, а ори се са сваке софре. Дижемо се, јер прилази вријеме за народне игре, те се окупљамо око мјеста које је одређено за уметавање и одскакивање. У игралишту су већ јунаци. Тад, у том часу, главица је као кошница, у коју се сјатила силна свјетина окупљена из свијех крајева српскијех. Све је орно и зорно, здраво, богато и лијепо А кад се измијеша грађанин са сељаком: мијешање пошње препелијевање шарâ даје маћијску слику.

Уметава се, одскакује се, утркује се, те гледаш мушку снагу, срчаност, хитрину и херојски састав. Добитницима се ликује и дијеле им се награде. Играмо томбулу и извлаче се бројеви. Тишина је и мирноћа, јер је свакоме „срећка“ у рукама, пак се нада „срећи“ — новчаној. Музика се на згодному и одређеному мјесту намјешта. „Чим момци устају, у коло се хватају“ сваки до своје драгане. Коло је „наплетено, навезено, окићено, зачињено“ а креће се „виловито, плаховито“ по свирци, Онамо видиш наше домаће коло, амо опет дични Петровопољани у колу својему пјевају: „У Ивана господара“ и „Бранково коло.“ Никад досаде, никад умора, никад станка. Сутон се хвата, те на растанак опомиње. Уређује се поворка и уз свирку ступа се на станицу. Ту је опет забава. Забавља нас пиротехничка вјештина пиротехничара Рабиса. Њекијем се ватрама чудимо и дивимо, њекијема се смијемо, а њекијех се страшимо. Наслађујемо се у свирању, уживамо у пјевању. Ко не пјева — шета и од буљука до буљука попостаје да се пјесме наужије у тишини ноћној, у мирноћи свијета.

В. СТЕВАНОВИЋ СТАРИЦА

На станици су два влака, један да Приморце прихвати, а други Загорце. Улази се свак за своју страну. Уз клицање једнијех и другијех влакови полазе. Настаје тајац. Чути је само клопотање жељезничкијех кола. Ја стадох да ухватим слику сајма. Отпочнем да својему друштву изнесем утиске своје; али осјећаје и мисли језик не хвата. Све утиске своје саберем овако: лијепо, красно, дивно, величанствено како по сјају црквеноме, тако и по слави народној и сјају спољашњему А што је најутјешније, пред чијем има да заигра свако срце, јест ово: Ова је Видовданска слава, у овој нашој српској мутљавини, прослављена онако као што и треба, бива: у слози и љубави брaцкој, тихо, достојанствено, сјајно, заносно. И прослављајући овако, на овај начин, ову нашу славу, запечатимо, браћо, ту данашњу нашу љубав и слогу печатом Св. Лазара који нас је, као такове, око себе окупио и унапријед, а то: печатом љубави, јединства и слоге, па му се са блаженоупокојеним пјесником помолимо:

„Кнез-Лазаре, божји угодниче,
Рода, вјере, храбри заточниче,
Штити вјеру, мило Српство своје,
Да те слави и на вијеке поје“.

Ђ. К.

Мој друг

— Милош П. Ђирковић —

Било је то некако у зиму, у престоници, почетком месојеђа. У кући мог једног давнашњег пријатеља било је позвано на вечеру неколико присних познаника, заједно са госпођама. Жив разговор водио се дуж целога стола; говорило се о варошким свакидашњицама и прелазило с предмета на предмет без икаква одређеног плана.

Што се вечера више приближавала крају и што су се чаше све већма празниле, то је говор узимао јачег маха и гласови се више уздизали, да су се само оближњи суседи могли разумети. Оне укочености и танке копрене углађености нестаде: све се показивало у простој наготи својој, не трудећи се да се заогрне плаштом извештачености.

Од некуд скрену се разговор и на неисцрпну тему о љубави. Нека постарија госпођа, којој је глас веома крештао, уског мрког лика и малих живих очију, које су лукаво и хитро прелазиле редом по свима нама, прихвати врло радо бачену рукавицу и отпоче, не заборављајући на ефекат, једну од оних обичних декламација које су тако просте и тако сродне са онима који су тешко у своме животу и једном осетили моћ и значај самих речи:

— Да, љубав је огледало душе наше, наше целокупне слике. Она нас диже у богове и преноси из колосека свакидашњег живота у другу, лепшу и вишу сферу, у сферу где се груди први пут тако бурно надимљу, где су речи сплетене па ипак тако јасне, где погледи исказују нов, дотле непознати свет. Целокупна се снага прене, чудна музика хармоније обузима све, и небо и земља и цео спољни свет изгледају тако примамљиви, чаробни, заносни .... Без ње је живот ништа, једно неодређено сањање без икаква плана и смисла, где часови глупо и тупо иду један за другим. Али како се тек осети човек при њезину сјају! Живот је тако јасан и провидан, да и мрачна ноћ сија светлије и од најсјајнијег дана; моћ расте, а дотле

скривене снаге надимљу се и испољавају у најлепшим облицима. Јест, љубав је васцели живот, циљ самога живота и тешко ономе ко прође то сјајно доба, ту јасну и светлу пољану а крај ње се не заустави!

Кад заврши свој говор, погледа по нама и, видећи какав су утисак произвеле њене речи, задовољно се насмеши. Ми сви ћутасмо. Нико није налазио за потребно да одговори на тако ватрене и страсно бранјене назоре, било што није имао оне топлине којом је говорница располагала, било што му је сам предмет разговора изгледао и сувише нелагодан да би се сад о њему могло говорити.

Од једном, тамо са дна стола, чу се јак глас некога непознатога који је дотле само ћутао пушио, испијао чашу за чашом и кога ја нисам ни приметио, јер бејах најдоцније дошао. Тај глас као да беше рад наставити заподенути разговор; бар се то могло познати по оној пажњи с којом је предусрео речи свога претходника, и по сивим хладним очима које у овај мах засветлише нешто јасније и живље погледаше присутне око стола.

— Ех да, госпођо, отпоче непознати једноликим ниским гласом: Ви говорите са толико одушевљења о тој ствари као да Вам је живот био усредсређен само у љубави (госпођа се приметно намргоди), те мени не остаје ништа друго но да увидим да је победа на Вашој страни. Али ипак, Ви ћете допустити да и ја кажем неку од своје стране, тим пре што нико од господе не хтеде то учинити. Знате ли Ви да свако правило има изузетака?

Беше неке пријатне топлине у томе гласу, неке чудноватe снаге што к себи привлачи, да ја, и нехотице, заволех тога човека којему ни имена још нисам запамтио. Његова потпуна мирноћа, његов једнолик и неиспрекидан глас, његова самоувереност у говору обратише много већу пажњу свију гостију.

— А то ће рећи? упита црномањаста госпођа у недоумици а очима прелете по свима нама.

— Мислим да сам рекао доста јасно, — одговори непознати. — Верујете ли Ви да ће сваки одобрити Ваше речи? Да ли се, збиља, сваки, по Вашим речима, осећао тако срећан, напивши се већ једном из пехара љубави и проводећи безбрижне дане Дафниса и Хлоје? Или, зар је циљ живота већ постигнут самом љубављу? Мислите ли Ви да се и том дивном санку, који тако красно представисте, неће јава са свим друкчије показати, износећи поред нежних цветића и фино и неприметно трње?

— Варате се. Љубав је сила што чисти и освежава, и испред те силе ишчезава свака сумња у то што рекосте. Она ствара од получовека нежног заштитника, од окрутног тиранина најпокорнијег слугу. Живот у жене живот је срца, и она не може живети друкчије, па било то рђаво или добро. Па и сама туга, која кадшто из љубави проистиче, пријатна је и даље мами у све већу даљину.

— Како лепо рекосте! — прихвати непознати. — Треба само једном окусити од тога пића, на чему нам и сами богови могу позавидети, и онда шта даље? Зар већ крај: живот је достигао своју последњу тачку?

Црномањаста госпођа скупи лепе обрве, око усана јој заигра подругљив осмех, а главом махну као да хтеде рећи: „Ми се нећемо разумети!“ и кокетно забаци главу патраг.

— Молим Вас, не разумејте ме погрешно, настави даље непознати. — Ви и сувише придајете значај љубави, заостављајући све остало. За Вас је она тачка преко које се даље не сме. Ни она сама није тога заслужна. Не замерите, али тек некако ствар није тако проста као што је Ви себи представљате....

— Не, срце не може бити без љубави, упаде госпођа у реч. — Она је њему потребна као телу храна, као мозгу мисао, као покрет мишићима.

— Допустите да наставим, рече непознати не обраћајући пажње на госпођин испад. — Зар сте збиља толико наивни да поверујете у такву љубав као што је себи представљате? Благо Вама, онда сте Ви још у Аркадији! Мени је бар јасно да је прошло оно славно доба, кад се имало снаге и храбрости за праву и озбиљну љубав, кад се умирало са драгиним именом на уснама; када се човек губио у љубави сваким делом своје личности и сваком мисли свога духа. Ми смо преживели, презасићени, госпођо. И у срцу, које је пуно ако хоћете и такве љубави какву Ви себи замишљате, има места и за друго осећање које ако није сама љубав, а оно је јаче са силином својих захтева, са последњим границама пожудне страсти.... Очекивати такву љубав, ничим неокаљану и вечну; замишљати себи блаженство Павла и Виргиније и сневати о поданости и вечности пожртвовања, имало би толико исто смисла, колико и тражити Аладинов жижак.... Можда су моји погледи и сувише екстремни, али не заборавите да су они моји и да сам ја до њих дошао путем свога искуства. Ако допустите, кад је бар пошла реч о тој ствари, испричаћу Вам један прилично занимљив догађај који, ако неће ићи у прилог моме говору, неће ни на одмет бити.

— Разуме се, разуме се, додаде брзо госпа. — Ви сте жицу и сувише затегли, да не може бити а да то не говори човек који се о свему разочарао.

— О не! рече непознати. — Ствар се најмање тиче моје личности. Допуштате ли да отпочнем?

— Почните, почните! повика неколико гласова.

Непознати баци поглед дуж целога стола, стресе пепео са своје цигаре, испразни чашу испред себе и опим истим једноликим гласом отпоче:

II.

„Биће томе скоро пет година. Завршивши гимназију у свом родноме месту и поневши собом читаве товаре испитане учености, дођем у престоницу и упишем се у правни факултет. Отац мој, пензионовани судија, беше човек прилично танкога стања, а поред све своје добре воље да наставак мојих студија отпочне у иностранству, морао се задовољити и тиме, што је у мени видео свога последника а у исто доба и продужење оног посла који је његов покојни отац засновао. Бојећи се зар, да се у тако великом граду не бих изгубио, јер дотле бејах под непосредним окриљем и утицајем његовим, он је тек онда био потпуно умирен, кад ме је поверио неком свом староме пријатељу, још из доба ђаковања, који је имао, узгред буди речено, у неколико допуштења да нада мном води и као мали надзор.

Иван Николић (тако се звао пријатељ мога оца) беше већ човек у годинама, дуга зборана лика и веселих плавих очију које не знађаху друкчије погледати до мило и топло. Раније и он је био у државној служби, али стекавши чин касационог судије и право на пуну пензију, он се повукао и користио благодетима свога рада, задовољавајући се потпуно својим делом, а то се задовољство огледало у сваком његовом покрету. Устајао је раније (као и сви пензионари), пио каву и читао новине у одре-

ђеној гостионици, шетао по градском парку и разговарао са старим пријатељима, а у дванаест часова он је већ у својој великој старој наслоњачи мирно и безбрижно очекивао кад ће се слушкиња појавити. Према мени пак био је као према своме детету, коме увек ваља бити па руци, само што је ту своју пажњу брижљиво крио, бојећи се зар да ме тиме не увреди.

Он се оженио врло млад, али деце није имао, те је у договору са женом поћерио своју сестричину која је тада била у неком васпиталишту на страни. Жена Иванова, кратковида и доста говорљива старица, владала је њиме потпуно, располагала целим иметком, бринула се о ручку и вечери и пажљиво мотрила на млађе којима никад није веровала. Који ће капут Иван Николић обући, који ће шешир метнути или коју ће материју узети за своју нову одећу, — о томе бринула се она редовно, трудећи се да јој муж не буде изван осталих људи ....

— Али Ви сте нам обећали занимљив догађај! прекиде црномањаста госпа: А шта то значи? Ви хоћете да сте и сувише опширни!

— Стрпљења само, госпођо! рече непознати. — Све ће бити на своме месту. У осталом, ако је господи досадно, ја ћу бити краћи са својим рефлексијама.

— Наставите само! прихватисмо неколицина.

— .... Преда мном је стојало ново отворено поље, поље разгранатијега живота у коме сам се ја са свим губио. Обревши се у средини, која је за мене била више мање terra incognita, могао сам тек тада увидети, како сам у многим стварима потпуни незналица и поред оно лико накљуканог школског знања. На коју се страну ваља окренути, којом ли стазом поћи? Слободни смо, сами се умемо управљати. Ваљало је окусити од тога пића што се зове „слобода младих грађана“, слобода за којом тако жељно куца срце младога ђачета у последњој години гимназијског живота. И од нас, који смо дошли из унутрашњости, добра половина почела је у брзо пропадати, јер је по готову била без икаквих материјалних средстава; док она друга половина, која небрижљиво очекује свакога месеца приличну суму у упутници од куће, херметички се стаде затворати у каване, где је губила не само своје драгоцено време и лако добивени новац, већ и своје здравље. Искључена тако, својом кривицом, из колосека јавнога живота, не упустивши се у студију најобичнијих ствари, petitio qua non за млада човека, створила је себи друго екстремно стање пуно толике неуглађености, толико несигурних покрета, да на сваком кораку осете свој бедни положај и презирање од стране каквог недозрелог потпоручника, допуштајући чак и најзатуканијим опскурантима да се испољавају својим уображеним слободњаштвом, до чега је њима стало исто толико колико и магарцу до славујеве песме.

Истина — пред којом ваља застати и поклонити јој много веће пажње. И док се у тај велики храм долази са великим и племенитим замислима, после неколико рђаво испалих покушаја нада се губи, не верује се у своје силе, подобност пропада и свршава се током најобичнијих правила. Дата нам је свака могућност; у нашој власти лежи свака тежња ка добру и напретку, па ипак, ипак нама недостаје....

— Оно што Њекрасов вели:

„Вы ѣще не въ могилѣ, вы живы,
Но для дѣла вы мертвы давно!“

Дода неко са врхстола. —

— Са свим тако! У осталом, и ја као млад човек нисам се издвајао из тога реда. Ја сам живео, па ипак, мене је и сад вукло нешто у напред, у неку неизвесну даљину; младићске спутане силе тражиле су себи излаза, а звуци, што су потресали моју душу, беху живот и рад. С тога није ни чудо, што сам се у толиком друштву осећао тако усамљен, тако жалостан и бедан, да сам и сâм себи био одвратан. Сањајући и проводећи време у нераду, ја сам као тешки болесник очекивао, неће ли се зар с тим прекршити, да наступи тренутак што ће пробудити заспале силе и повести другој, бољој и светлијој стази, и ако већ ноге корачају тромаво и уморно тело тражи одмора. У моме животу светлуцао је, као она бледа пруга на истоку, слаби зрачак наде, одржавајући тако живот у кретању....

Једног врло лепог пролетњег јутра, кад се природа већ почела будити и осмехивати првим свежим и љупким осмејком, беше Иван Николић необично весео. Тако расположен уђе у моју собу.

— А Ви већ радите! рече он смешећи се после првог поздрава. — Узнемирићу Вас, истина, али свеједно: нећу бити дуг.

— Молим, молим! отпочех ја.

— Данас ћемо добити госта. Моја поћерка долази вечерас из васпиталишта, где је већ четири године. Неће нас више остављати! рече а лице му се озари радошћу и око усана заигра благ осмех. — Али што је то умиљато створење! Видећете већ. Ми је тако волимо, и ја и Мара, као своје рођено. Шта ћете, није наша крв, али се ни од своје крви не може боље пожелети. — А шта Ви то радите? рече гледајући моје разбацане табаке Римскога Права. — Табаци, табаци, докле ће нас тиме кљукати?! Због ога, мој драги, па вечерас изволите. Немојте околишити; Ви знате већ, навикли смо се један на другог, рече смешећи се и сав радостан изиђе из собе.

Морам Вам признати да ми је после тога душу обузела читава збрка нејасних осећања. Старао сам се да тој новости не поклоним никакве пажње или бар пажњу обичне радозналости, па ипак пред очима ми је непрестано лебдела; а душа, иначе склона сањању, стварала је красну слику непознатога госта, чија се лепота дала видети и из она дватри дагеротипа, и као дивна и далека свирка мамила у све непознатије царство снова. Ја сам мислио да је настао светли тренутак, тренутак који ће учинити преображај у целом животу, тренутак који ће раскрстити са прошлошћу и живети само будућношћу. Ја бејах (зашто бих крио истину) већ у напред заљубљен и та сумња, пењући се до висине пријатнога страха, помешана уз то са драгом извесношћу, стварала је опојне и заношљиве снове. дражећи тако крв и чула до највећег степена....

III.

Најзад дође и тај тренутак. Више него икада ја сам осећао потребу да будем усамљен. И ако ми се увек допадало да са добрим Иваном Николићем проведем који час више, слушајући његово добро и тачно суђење о свакој важнијој ствари, данас сам се радије повукао у своју собу, да не бих њихов узани породични круг узнемиравао својим присуством. Али моја намера беше осујећена. Тек што седох, а слушкиња већ дође и јави да се стари господин веома љути, зашто не идем к њима и да им свакако одмах одем. Шта сам могао чинити но да пођем по његову позиву и против своје воље.

Лагано отворим врата и уђем унутра. Иван Николић седео је као обично у својој наслоњачи; на прозору сто-

јала је девојка од својих двадесет година, коју сам ја само са стране могао видети, јер је она с напрегнутом радозналошћу гледала некуд у даљину. Приђох ближе да се представим, али ме спопаде неки непојмљив страх, нека неодређена зебња, као да ће се све срушити над мојом главом, те и нехотице зажелех, да ми је да сам далеко одавде.... да што дуже задржим ону слику што се преда мном указала, јер збиља веровах да сам најдивнији сан уснио. —

То беше једно од оних лица чије црте остају дубоко урезане и онда, кад га нестане; једно од оних лица, којему се ништа не може одбити и које се при првом сусрету јавља као господар своје околине. Лепота њена није била само у правилности црта, но много више; она је избијала из сјаја очију, из ненадног покрета главе, из благог смешења фино изрезаних усана, из одмерених и грациозних покрета, — једном речи, на њој беше нешто што је душу освајало на први поглед и уљуљкивало у слатке снове. Чело узано и засењиво бело; нос правилан и са крајевима што фино уздрхте; кад јој је лице обично меких је црта, са осмехом благим; али постане ли лице озбиљно, онда се око крајева њених усана показивала чудновато оштра црта која показиваше сав трагизам њене душе; брада округла а образи бледи и нешто мршави. Али очи, оне се никад не могу заборавити. Дубоке као бесконачност; испод дугих трепавица и смело повијених обрва, чини ти се гледају некуд у даљину, севајући хладним блеском, те од тога цело лице добива некако оштар израз; или се часком распаљују некако изазивачки, те сваки нерв ић задрхти. Од очију, од лако забачене главе, од једрих и правилно развијених груди, од целога њезина бића, вејао је неки примамљиви дах, дах што је опијао и заносио а којем се слаби човек није могао одупрети....

— То је лепо од Вас, драги мој! рече старац смешећи се врло благо. — Већ сам и сâм помислио да Вам дођем, јер нам је необично без Вас. Нашто повлачење, ми смо стари знанци. А где је Јелица? Ходи ближе, драга моја. Да Вам представим свога госта! И ту старац рече оба имена. Пошто су се поклони и с једне и с друге стране измењали, настави Иван даље: — Ја сам јој већ у напред рекао да неће бити сама, без друштва, јер ми смо већ остарели. Да, да, толико година, ћери моја, а ми се добро и не видесмо. Па бој се, можеш бити и нерасположена, јер наш монотони живот и сувише одудара од живахности твојих пријатељица.

— Али ја те уверавам, драги ујаче, да се с те стране немаш чега бојати, рече Јелица, — Ја осећам да ћу овде бити много срећнија. Зар, у осталом, нисам у кући оних што ме гледају као своју кћер, зар ме ујна не предусрета као какво дете којем треба сваку жељу испунити?

— То је истина, ћери моја. Али ти већ знаш, бојим се да нећемо моћи много што за тебе учинити, што ће се теби допасти. Ми смо стари већ, може ти и досадно бити без твојих другарица,

— Опет Ви окрећете стару песму, рече Јелица благо и лако се осмехну. — Али реците ми, како може бити досадно ономе који има шта да ради. Само се беспосличари могу жалити на досаду и дуго време.

Врата се лагано отворише и кроз њих, достојанствено ступајући, уђе стара госпођа, носећи пун послужавник слаткиша.

Свако је на свој начин гледао да топло предусретне милога госта, чија љубазност није могла а да на први мах човека не придобије за себе. Она је била тиха и слободна а тон самоуверености давао јој нове, невиђене драж и. Иван Николић поче говорити о користима доброг васпитања; она се не ограничи само на голе фразе и обичне усклике, но разви читаву теорију о системама које се тада гонише. Ја споменух како музика благодетно утиче и душу облагорођује. Она седе за фортепијано и поче свирати најсложеније фантазије Шуманове. Стари домаћини беху њоме усхићени; одговараху заједно на њена питања а претрпаваху је својима. Старица је једнако жмиркала својим малим очима, правила се озбиљна и буд зашто значајно климала главом и свакоме ишла у повлад. Доцкан у ноћ разговор се прекиде и ја се повукох у собу.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Пас и вук

(А. Петефи)

I

А пољу је цича-зима
Пуна грозе, пуна јада;
А са неба натуштеног
Снег са хладном кишом пада.

Ал' шта мари? Топли кутак
У део је нама пао.
Што нам га је у свом дому
Милостиви госа дао.

Глад проклета нас не мори,
Јер док госа за се има,
Остануће макар мрва
И његовим верним псима.

Оно, збиља, и бич кашто
Из бунде нам буве тресе.
Ал шта мари? — Псећа кожа
Све отрпи и поднесе!

Али када тучa прође,
Лепши нам се часи ближе:
Верно псето смерно пузи
И свом госи — ноге лиже!

II

На пољу је цича-зима
Пуна грозе, пуна јада;
А са неба натуштеног
Снег са хладном кишом пада.

Пустара је љуто хладна,
Сем нас нигде никог није;
Нигде жбуна да нас чува,
Од пропасти да нас крије.

У пећини глад је грозна,
А у пољу зима клета...
Глад и зима! Страшни ловци,
Најстрашнији овог света.

С њима још и зрно врело,
Што га створи пакô прави.
Због њега се често пута
Снежно поље окрвâви.

Да, гладни смо, промрзнути,
А зрно нас у смрт води;
Ал' нас једно теши само:
Бар живимо — у слободи!

С НЕМАЧКОГ **Р.**

Бура

Л. Н. Толстој

Клонило се сунце западу и косим врелим зрацима пекло ми је врат и образе; није било могућно додирнути вреле крајеве колске; путем се подизаше густа прашина и испуњаваше ваздух. Не беше ни најмањег ветрића који би је односио. Испред нас, на подједнаком растојању, мирно се покретаху високи, прашљиви сандуци колски са ручним куферима, иза којих би се по каткад угледао бич којим је махао кочијаш, његов шешир и Јаковљева капа. Ја нисам знао шта да радим; ни поцрнело од прашине лице Влађино, који поред мене дремаше, ни дугачка сенка наших кола која, под косим углом, јураше за нама, није ме ни мало забављало. Сва моја пажња била је обраћена на стубиће који обележавају врсте које сам ја издалека опажао, и на облаке, што пре беху разасути по небесном своду, а сада се, добивши злослутне црне сенке, скупљаху у велику црну масу. По каткад се у даљини разлегаше грмљавина. Ова последња околност, више од свега, појачаваше моје нестрпљење да што пре стигнемо на станицу. Бура је будила у мени неописано тешко осећање туге и страха.

До најближег села било је јоште десет врста, а велики угасито мрки облак, који је дошао Бог зна одакле, и ако не беше ни најмањег ветрића, креташе се према нама необично брзо. Сунце, облацима још не заклоњено, бљештаво је осветљавало његову мрачну фигуру и сиве крајеве који се спуштаху од њега до самог хоризонта. С времена на време у даљини севне муња и зачује се слаб звук који се поступно појачава, приближава и прелази у испрекидана котрљања што обузимаху цео небесни свод. Василије се диже с кочијашког седишта да подигне запрегу на колима, кочијаши навлаче кабанице и, скидајући капе, крсте се при сваком удару грома; коњи фрчу и жудно увлаче у се свежи ваздух који се због блиске буре осећа, а кола јуре брже по прашљивом путу. Мене обузима нека тегоба и осећам како ми крв по венама брже струји. Већ предњи облаци почињу заклањати сунце које провирује последњи пут, осветли ужасно мрачну страну хоризонта и сакрива се. Сва се околина намах измени, доби мрачан карактер. Јасикова шума задрхта; лишће поста некако мутно беличасте боје која се јасно издаваше спрам загасите основе облака, зашуми и поче се покретати; заљуљаше се врхови највиших бреза, а праменови сухе траве полетеше путем. Плискавци и белогруде ласте, као да намеравају зауставити кола, лете око њих и пролећу баш испред коња; вране, раширених крила, лете по ветру укосо; крајеви кожне запреге почињу се дизати и пропуштати нам таласе влажног ветра и размахајући се ударају о колске сандуке. Муња сева чисто у самим колима, засењује вид и тренутно осветљава сиво ишарану чоју и Влађу који се прибио уз крај. У том тренутку над самом главом разлеже се величанствена грмљавина која као да се подизаше све више и више, шире и шире по огромној спиралној линији, постепено се појачаваше и пређе у заглушан тресак од кога се и нехотице дрхти и дисање уздржава. Гнев Божји! Колико је појезије у тој простонародној мисли.

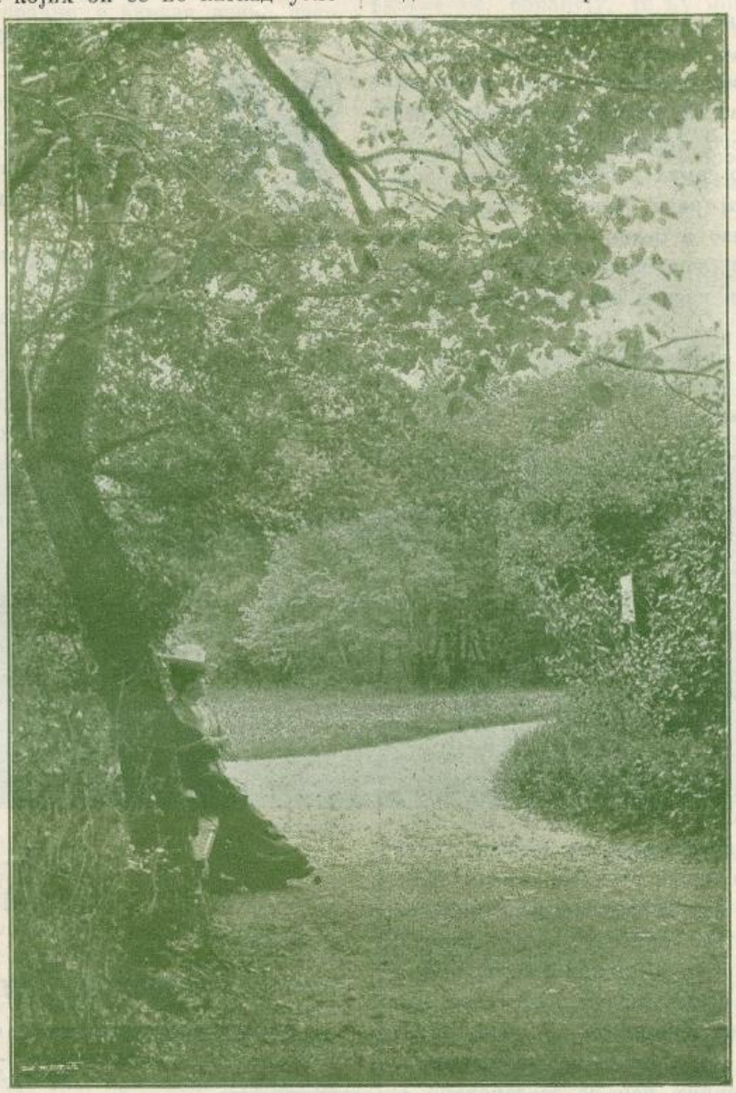

В. СТЕВАНОВИЋ ИЗ ТОПЧИДЕРСКОГ ПАРКА

Точкови се брже и брже окрећу; по леђима Василијевим и Филиповим, који нестрпљиво помахује уздама, примећујем да се и они плаше. Кола се нагло наниже спуштају и лупају по дашчаном мосту; ја не смем да се покренем и сваког минута очекујем нашу општу погибао.

Грр! зачу се у близини и ми бесмо принуђени да се зауставимо на мосту, не гледајући на непрекидне, заглушне ударе грома

Нагнувши главу крају кола, а задржавајући дисање и куцање срца, без наде пратим погледом дебеле црне прсте Филипове, који полако удара бичем или притеже коњске каише, тапшући пегова дланом и држаљем од бича.

Немирна осећања туге и страха повећаваху се у мени са појачањем буре; али кад дође онај тренутак тишине, који обично претходи највећем бесу буре, та осећања дођоше до таквог степена, да бих ја, кад бих се само на четврт часа продужило то стање, умро од узбуђења. У исто време појави се испод моста у прљавој, изрешетаној кошуљи, неко човечје створење, са рутавим, безизразним лицем, голом, остриженом главом која се тамо амо климаше, кривим, мршавим ногама и некаквим црвеним земљастим топаљком место руке, који он пружи право колима.

„Ба-а-шка! убо-го-ме Христа ради!“ зазвуча болестан глас и просјак се при свакој речи прекрсти и поклони. —

Не могу описати осећање ужасног страха који ме беше обузео тог тренутка. Коса ми се диже на глави а очи бесмислено плашљиво уставише се на просјаку....

Василије, који је на путу радо давао милостињу, показиваше Филипу како да утврди руду, и тек што је све било готово а Филип скупљајући узде скочи на седиште, и поче баратати руком по џепу са стране. Тек што се кренусмо, засењива мућа тренутно испуни ватреним блеском сву околину, коњи се зауставише и, без најмањег временског размака, за мућом дође такав ужасан заглушан тресак, да би рекао: сруши се над нама небески свод.

Ветар све силнији: гриве и репови коњски, шињел Василијев и крајеви кожне опреме на колима, добијају један правац и лелујају се од таласа помамног ветра.

На кожно колско покривало паде тешка, крупна кишна капља.... друга, трећа, четврта и одједанпут као да задобоша над нама а свом околином зачу се равномерни шум кишних капљица. По покретима Василијевих лаката опазих да дреши кесу: просјак продужујући крстити се и клањати трчи око самих точкова колских, који тек што га не прегазе. „Дај ради Христа.“ Најзад бакарни грош пролете мимо нас а бедно створење, грчећи сухе удове у скроз прокислој кошуљи, љуљајући се од ветра, у недоумици се заустави насред пута а потом ишчезе из мојих очију.

Коса киша, гоњена силним ветром, лила је као из кабла; са снажних Василијевих леђа текли су млазови у локву мутне воде која се накупила на прибору. Прашина, сабијена најпре у капљице, претварала се у житко блато које су точкови месили; одмицали смо спорије а по блатавим вагашима потекоше мутни потоци. Мућа је севала шире и слабије а удари грома већ нису били тако громки због равномерног кишног шума.

Киша постајаше ситнија; маса облака раздељиваше се у таласасте мање облаке, који су били светлији тамо где је морало бити сунце, и кроз сивкасто беле крајеве облака угледа се делић јасног плаветнила. Одмах за тим бојажљиви сунчани зрак већ је блештао над барама по путу, у ситној, као кроз сито пропуштеној, киши, и у опраној, светло зеленој трави поред пута. Црна маса облака застире противну страну небеског свода, али ме већ више не плаши. Ја аналишем неописано радосно осећање наде на живот, које убрзо замени тешко осећање страха. Моја се душа осмехује баш као и освежена, обеселела природа. Василије откопчава огрлицу на шињелу, скида капу и отреса је. Влађа свлачи запрегу: ја се измолих из кола и жедно удисах освежени мирисави ваздух. Блештави мокри куфери и колски сандуци покретаху се пред нама; леђа коњска, задњи хамови, узде, шине на точковима — све је мокро и блешти на сунцу као да је лаковано. С једне стране пута — непрегледно поље, којегде испресецано плитким јаружицама; блештаво од мокре земље и зеленила, простире се као угасит ћилим до самог хоризонта; с друге стране — јасикова шума, прошарана лесковим и глоговим шипрагом, стоји као у изобиљу среће — не покреће се, већ лено рони са својих умивених грана светле кишне капље на сухо прошлогодишње лишће. Са свих страна вију се шеве са веселом песмом у брзом лету; у мокром џбуњу чује се ужурбано кретање малених птичица, а из средине шуме допиру јасно кукавичини звуци.

Тако је заносан овај дивни мирис шумски после пролетње буре, мирис бреза, љубичица, трулог лишћа, смрчкова, глогова, да не могох остати у колима већ скочих с подножника и потрчах ка џбуњу па, не пазећи што ме засипа кишним капљицама, кидам мокре гране уцветалога глога, ударам се њима по лицу и опијам се њиним дивним мирисом.

С РУСКОГ ПРЕВЕЛА

М. М.

Сељак

(Биргер)

Ко си ти, о, ко си, аго дрски,
Да ме тако твоји коњи мрски
Ногам газе као робље црно?

Ко си, аго, да у месо моје
Твој пријатељ — жедно пашче твоје
Зуб и нокте забада отровне?

Ко си, ко си, низ усјеве оне
Да ме смију ко̀ звијер да гоне
Хајке твоје и хртови твоји?

Ти усјеви, што их твоје чете,
Твоји коњи и хртови штете,
Мој су, аго, љеб којим се храним!

Ти нијеси код рала и бране
Ту у зноју проводио дане —
Мој је то труд, мој зној, моје муке!

Бог те створи, ти Бога не знадеш,
Бог благослов спрема а ти крадеш,
Тиранине, не било ти трага!...

Мостар. **Алекса Шантић.**

† Соломон Аугуст Андре

— БИОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ И ЛИЧНЕ УСПОМЕНЕ —

(Ј. Стадлинг).

Иако се смело Андреово подузеће може осуђивати — било само путовање или његов план у опште или појединости његове — нико, мислим, неће одрећи Андре-у и његовим пратиоцима признање, да беху бар храбри људи. Неки ће још даље ићи, те ће рећи, да и ако сама експедиција буде осујећена — чега се на жалост треба и плашити с јаким разлогом — ипак се она не може назвати потпуним неуспехом. Један врло чувени научењак, ауторитет у арктичким питањима, рече ми укратко ово: „Ма што се износило о судбини Андре-а и његових пратилаца, ипак ће њихово смело путовање по арктичким регионима означавати почетак нове ере у историји арктичких региона. Јер аеронаутика ће се показати, ако се и даље поправи и усаврши, као најбоље,

и ако не и једино, средство за испитивање непознатих арктичких предела.«

Соломон Аугуст Андре рођен је 18. октобра 1854. у граду Гренуи у провинцији Смаланди, која је позната са свога неплодног земљишта, сликовног карактера и благостања обдареног и здравог становништва, из чије су средине изашли: велики ботаничар Лине, песник Виктор Ридберг и др. — С. А. Андре још у свом раном детињству показивао је јаку индивидуалност и нарочиту љубав за опите и чудна подузећа која су била увек карактеристична за њ.

У своме детињству никад није марио да се игра са својим друговима, пошто је игру сматрао за »глупост«; претпостављао је забаву с разним опитима и »проналасцима«, или шетњу у слободном ваздуху, где је врло радо ловио. Како је већ у десетој години био веома вешт клизач, често се виђао тај срчани и здрави дечко како, прекрстив руке на леђа, на клизаљкама клеће у највећој брзини са залеђених стрмих брегова.

Већ је у младости показивао праву искреност и непоколебљиву часност, што је и било главна црта његова карактера; а у друштву чврсту вољу, са чега га другови нису баш марили.

Ф. ШИСТЕК

НА РУДАРСКОМ ТЕРЕНУ

Пошто је свршио основну школу у месту рођења, пошаље младог Андреа у Јенкспингерску гимназију. У обема школама напредовао је веома брзо. Као пример дрских мисли, које издају жустру крв у Андреовим жилама, вредно је споменути, да је тај дечко, док је био у поменутој гимназији, једног зимњег дана сасвим изненада бануо кући на велико запрепашћење својих родитеља, претрчав клизаљкама велико Ветернско језеро, при веома сумњивом стању леда.

После свршене гимназије оде Андре у Штокхолмску техничку школу коју 1874. сврши као инжињер.

Живећи неколико година као инжињер по разним Штокхолмским механичким радионицама, крене се Андре 1876. године у Здружене Америчке Државе да посети изложбу у Филаделфији. Али, пошто су му средства била врло скромна, био је тамо прво обичан радник а доцније инжињер у једној секцији изложбе, студирајући при том марљиво њено техничко одељење.

У јесен 1876. године, вратив се у Шведску, бавио се Андре опет као инжињер по разним механичким радионицама све до 1880. године, када доби за неколико година место асистента за физику у техничкој школи у Штокхолму.

За то време вршио је, на предлог Краљевске Академије Наука, врло ваљана испитивања о подобности спровођења топлоте разних горива која се у Шведској употребљују. Његова расправа о том предмету, објављена у списима Краљевске Академије Наука, била је пре класичног Пеклетова дела главни извор нашега знања о томе.

За време 1882. и 1883. године учествовао је Андре, по налогу шведске владе а под управом Др. Н. Екхолма, у метеоролошким експедицијама на Шпицбергу. Овде наводим из једног од његових писама (професору Даландеру у техничкој школи у Штокхолму) место које показује, како је Андре марљиво радио на Шпицбергу: »Сад сам остале радове предао другима, а себи сам изабрао, као специјалитет, атмосферски електрицитет. Два пута се у сату (пре и после обавезних посматрања) редовно врше електрометричка посматрања, тако да ће на крају времена бити од прилике 12—13.000 посматрања, која дају напон атмосферног електрицитета у апсолутној мери. Посматрања се, разуме се, обрађују, те ћу моћи утврдити да овде има дневних и годишњих периода. Максимум последње био је почетком маја, дакле доста доцније но у јужним крајевима, где он пада, као што је познато, у фебруару. Дневна периода показује овде, као и у јужним крајевима, два максима — у јутру и у вече — од којих је овде и сам последњи врло велики. Метеоролошки фактори осећају се врло јако у облику т. зв. месечних кривина. Посматрао сам промене атмосферског електрицитета нарочито при бурама, те и ако нема доста материјала за опште закључке, ипак се надам да сам у расправи, коју о овом предмету пишем, тачно утврдио једну или две најважније особине које карактеришу поделу електрицитета у једном потпуно развијеном барометарском минимуму.«

Ова посматрања о атмосферском електрицитету једина су у својој врсти, која су вршена у арктичким (северним) регионима, а у толико су и од веће вредности.

За Андреа је био карактеристичан један опит који је извршио на себи самом за време свога бављења на Шпицбергу. Да би извео дејства непрекидне зимње ноћи на снагу вида и коже, затворио се Андре, петнаест дана дуже но његови другови, у један мрачан простор, да би његови другови, с помоћу своје опет повраћене нормалне снаге вида, могли тако вршити посматрања на њему.

1889. год. буде постављен Андре за инжињерског шефа у патентном одељењу, место, на коме се бавио све до свога славног лёта ваздушном лоптом »Орао« у незнане крајe.

Према Андреовим изјавама Др. Екхолму и другима, јавила му се прва идеја, да предузме ваздухопловну поларну експедицију, 1876. године у Америци, где се познаваше с неким чувеним ваздухопловцем. Међутим сам Андре није

ништа покушавао пре 1882. године, када је тек предузео своје прво пењање с једним извежбаним ваздухопловцем.

Пошто је добио из једног јавног фонда (фонд за успомену Ларса Хиртаса) 5000 круна за набавку ваздушне лопте, и субвенцију Краљевске Академије Наука, поче Андре читав низ најинтереснијих путовања (у главном, нових) на својој ваздушној лопти „Свеа“, при којима је, снабдевен најсавршенијим апаратом и метеоролошким инструментима, вршио врло значајна атмосферска проматрања, а уједно и увео у ваздухопловсто употребу „репа“ на ваздушној лопти (опруженог конопца). с помоћу кога је био у стању да лопту управи 30—35° у страну од ветрова правца. При тим путовањима ваздушном лоптом, која је Андре већ сам вршио и лопту врло вешто водио, прешао је два пута Источно Море, један пут од Штокхолма ка Финској, а други пут од Готенберга ка Готланду.

Фебруара 1895. предаде Андре Краљевској Академији Наука свој план, како мисли да доспе ваздушном лоптом до северног пола. Историја овог смеоног подузећа и сувише је позната, те није потребно да се овде још једном понавља.

За све време, од свога повратка из Америке до јавног објављења овога плана о предузећу експедиције ваздушном лопгом на северни пол, налазио је Андре, поред својих сталних чиновничких обавеза и припремних студија и опита за намишљену експедицију, још времена и да се живо и истински заинтересује о разним јавним приликама. Тако је израдио, као члан Штокхолмског градског савета, поред осталог и један план за грађење подземних улица у Штокхолму, који није још ни до сада остварен. Такође се бавио и о питањима о поправци економских и моралних прилика радничког сталежа, практичким васпитањем дечака и девојака и т. д. О последњем питању писао је неколике чланке по новинама и држао предавања о томе.

Андре је, као необично уздржљив радник који је у начину живљења врло строг и без многих захтева, уредио своје радне часове као сат, и ништа га није могло пореметити у његову утврђеном реду. Рано у постељу и рано из ње, обична храна и много кретање по слободном ваздуху — то је било његово златно правило које га је и одржало у добром здрављу и оспособило да може радити 12—15 часова. Од 1895. године, за време последњег припремања за експедицију на северни пол, радио је Андре често до у дубоку ноћ. Никад није учествовао у забавним друштвима, изузев нарочите прилике када је морао. Он сматраше живот и задовољства друштвена за једностране и узалудна. Никада није играо н. пр. карата; међутим врло радо билијара, јер та игра вежба око. Никада није пушио, нити пио алкохолна пића, осим при нарочитим приликама и јавним здравицама. Није ни играо, а у позориште је ишао врло ретко. Напротив, волео је телесна вежбања у слободном ваздуху, такође слаткише и малу децу, с којима се врло често играо као какво дете.

Као што је већ горе речено, живо се Андре интересовао о питању жена, те је држао предавања и писао чланке по новинама о практичном васпитању девојака, али никада није ни помислио да сам заснује породицу. Новине су свакојако проносиле глас, да је Андре „тајно верен“, пре но што је био предузео експедицију, али то се све и свршавало на томе. Једна од Андреових сестара вели у једном писму:

„Ми, његове сестре, говорасмо му често, пошто је осигурао материјалан положај, да се жени и да заснује своју кућу. Али је он био добро заштићен од Купидових стрела. Оштар критичар и човек, који се у највећој мери брине за своју слободу и самосталност, није хтео никако да се стави у окове брака. Не да је жене мање ценио или да их је држао за мање обдарене од људи — баш на против. Он је био за добро васпитање и разумну еманципацију жена; али је сматрао садање васпитање жена из виших редова у целој Јевропи за наопако, а начин живота, који је отуда долазио, за погрешан и неприродан, те је радије хтео да прими борбу са страхотама поларнога света, него ли да се и усуди да ма и једну једину модерну жену преображује по својим идеалима!

То знатно наглашавање његове индивидуалности ограничавало се каткад на упорност, или узимаше и друге облике који га не спријатељише са извесним круговима и сувише осетљивих живаца.

Неки од Андреових критичара пребацили су му, да је допустио новинама да и сувише објављују његове експедиције. У једном разговору са мном о тој ствари, рече Андре: „Шта хоће? Мени је потребна помоћ публике за моју експедицију, а публика, која прилоге за њу даје, има и право да зна о њеним појединостима. Кад посредницима дајем жељена обавештења, — куде ме, а кад се устежем да посреднике примим, — опет ме куде .... Најбоље је радити што дужност налаже, а људе пустити да говоре што хоће“.

Лето 1896. г. било је велики испит за Андреа. Није то био лак посао: наћи згодно станиште у овој необично дивљој земљи, удесити џиновску зграду за ваздушну лопту и. т. д., јер страшна олуја овакав посао веома отежава. Сви ти претходни радови захтеваху много времена, јер око две недеље дуваху непрестано врло повољни ветрови. —

„Колика штета“, рече ми Андре при једном заједничком излету: „колика штета, што нисмо готови да се попнемо при овом одличном ветру! Тако повољне прилике не могу се вратити кад будемо спремни за пењање. Овај постојани, јаки јужни ветар однео би нас вероватно далеко на север“.

Андреова страховања показаше се, на жалост, као истинита. Доцније, кад су припремања била завршена, не дођоше никада више тако повољне метеоролошке погодбе које би пењање експедиције оправдале.

Међутим, бављење на Шпицбергу за време лета 1896., не беше без успеха, јер се цело време енергично и успешно проводило у разним испитивањима научних радова.

Ипак Андре и не помишљаше да се мане свога плана, и примивши по своме повратку (из Шведске) од својих ранијих заштитника (краља Оскара II, барона Оскара Диксона, Алфреда Нобела и др.) потребну новчану помоћ, журио се са припремањима око поновног подузимања експедиције у идућој години. —

Пошто је чувени наученьак Др. Н. Екхолм, који је требало да с кандидатом Н. Стирнбергом прати Андреа на ваздушној лопти, дошао до закључка: 1) да се непробојност лопте показала мања но што беше предрачунато, те вероватно неће издржати у лету више од 17 место 30 дана; и 2) да се израчуната брзина лоптина, због великог трења лоптина репа (које се показало знатно веће, него што је било оцењено) приметно мора редуковати и т. д., то он предлаже Андреу, да те сметње уклони; а покојни Алфред Нобел нудио се Андреу да плати трошкове за једну нову, већу ваздушну лопту, и оставио му је да стару прода. —

Андре међутим хтеде да стару лопту у неколико увелича; да њене шавове превуче јаким свиленим трацима; да је премаже и т. д. На то одступи Др. Екхолм од експедиције а његово место заузе млади инжињер *Кнут Френкел*.

Ја нећу улазити у појединости тога размимоилажења у мишљењу Др. Екхолма и Андреа. По моме мишљењу треба само сажаљевати, што Андре није примио Нобелову понуду, и што није пристао да се нова лопта начини, која би се показала непробојнијом но што је била стара.

С друге пак стране лако је разумети, зашто се Андре, који је годинама трошио свој силни рад на појединости онога плана у који је поуздано веровао, противио чврстом вољом и смелим подузетним духом да предузима друге промене сем оних које је сматрао за апсолутно потребне.

По доласку на Шпицберг у лето 1897. нареди Андре да се лопта напуни ваздухом и да јој се шавови поново превуку да би постали сасвим непробојни. Затим је испуни течним материјама. Из тадањих посматрања увидело се да губитак у гасу, за време првог дана после пуњења, није био знатан; али доцније беше приметно већи.

Овога пута припремања нису трајала дуго; последњих дана месеца јуна беху већ завршена.

За то време, док се чекало још само на повољан ветар, биваше Андре сваким даном нестрпљивији.

„После толиког рада и трошка“, рече ми једном почетком јула: „био бих заиста преварен, ако не би наишли још у овој години повољни ветрови; али не бих се никако ни пењао при неповољним приликама, само да бих избегао кућење јавног мишљења“.

Недељу дана доцније, ноћу између 6. и 7. јула, беше на Андреа ред да стражари код зграде за ваздушну лопту. Ја проведох ноћ с њим. Поче да душе снажан јужни ветар и ускоро се претвори у прави олуј који прећаше да ће оборити огромну зграду (85 стопа високу) и понети лопту без путника у даљину. Радили смо с великим напором целе ноћи, намештајући на згради подупираче и конопце, и штитећи лопту од олујиних оштета. Још чујем оштри Андреов глас, како одјекује кроз фијукање олуја, када је са скела давао људима наредбе.

Сутрадан олуј мало попусти и Андрееви пратиоци беху пуни нестрпљења за пењањем. Али обзирући се на неповољна барометарска показивања, као и на несталан карактер ветра, Андре се бојаше да дâ пристанак — и заиста на срећу, јер ветар у скоро преста.

Неколико дана после поменутог олуја изгледао је Андре као да има неки предосећај о близини свога поласка.

„Мислим“, рече ми: „да ћемо после овог олуја ускоро добити повољан ветар“. А у разговору с капетаном Сведенборгом рече Андре, у вече пред свој полазак:

„Више се ни мало не плашим, да нећемо бити у стању попети се. Осећам, да је час нашег путовања већ ту“.

11. јула 1897. устадох рано у јутру и осетих да ветар са југа дȳше. Пожурих згради ваздушне лопте, и ту нађох Андреа како прегледа лопту и остало што је потребно за експедицију, при чем час по час погледаше на барјачић, утврђен на врху оближњег брега, за означење ветрова правца. Пошто смо се поздравили, рече мирним гласом: „Гледајте, да голуби-писмоноше буду у својим корпама, и да су готови за случај пењања“.

„Шта ћемо с двоје младих голубова, који су тек прошле године угледали света? Зар нису и сувише млади да се и они понесу у ваздушној лопти?“

„Али изгледају сасвим свежи и весели; метните и њих, могу нам затребати“, одврати он.

Тада нисам ни слутио, да ће један од тих младих голубова, метнув свој живот на коцку, ускоро донети до данас последњу вест о Андреу и његовим храбрим пратиоцима.

Неколико минута доцније умоли ме Андре, да га на своме чамцу одвезем к лађи, где је наредио својим пратиоцима да у току једног часа посвршују своја лична припремања за пењање. Кад је и тај час прошао, би одржано кратко саветовање и једногласно утврђено пењање.

Око десет часова пре подне би издата заповест да се сруши северна страна лоптине зграде; а око два часа и тридесет минута по подне беше већ све спремно.

Андре ме позва на страну и каза ми име којим је крстио лопту („Орао“); даде ми неке личне налоге за своје рођаке којима посла свој последњи поздрав, узе ми руку и рече срдачно *Збогом,* па лаким покретом скочи у корпу, позвав за собом Стирнберга и Френкела.

Неколико тренутака прође у ћутању, а тада издаде Андре поузданим гласом команду: „Пуштај!“ — на што се лопта, праћена нашим узвицима *Живели!* и *Ура!* величанствено уздиже, и поче свој лет у — *незнане крајеве.*

С НЕМАЧКОГ ПРЕВЕО

В. С. Ј.

† Др. Светозар Милетић

(УСПОМЕНЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ О ЊЕГОВУ ЖИВОТУ И РАДУ).

— Проф. Г. Гершић —

(НАСТАВАК)

Још као сарадник „Срп. Дневника“ ја сам имао прилике да дођем у ближи додир и саобраћај с Милетићем, да га посматрам и познам у његову приватном животу, у интимнијем кругу, раскопчана и распаса, кад није у званичној пози нити мора да одмерава речи и покрете по неким конвенционалним формама; а та ми се прилика дала

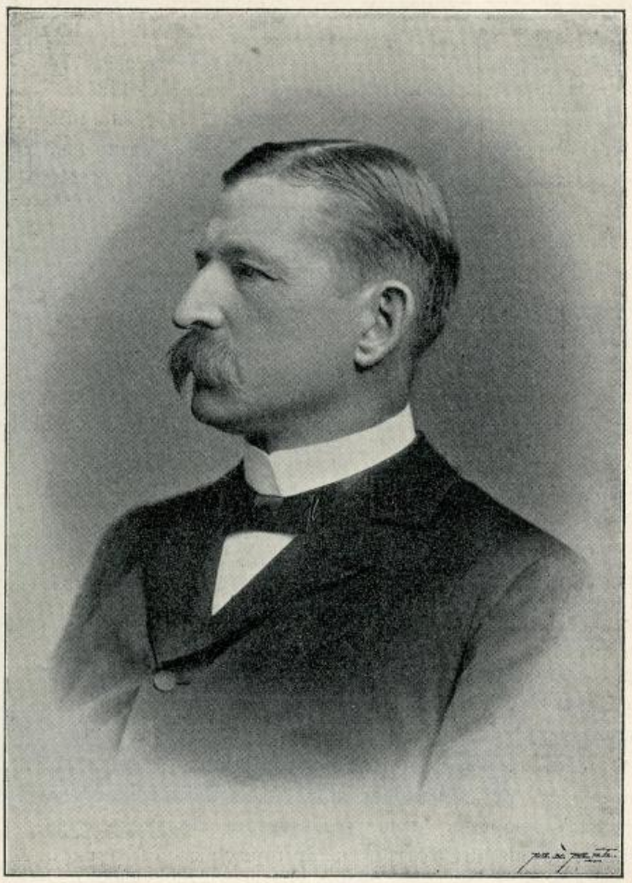

† Соломон Аугуст Андре.

сад још у већој мери, кад сам се као његов главни и у прво време једини сарадник нашао уза њ у редакцији „Заставе“ у Пешти. Сасвим из близа могао сам посматрати тога реткога човека на раду и на одмору, у разним моментима дневнога живота и кретања, у разним расположењима и ситуацијама и то је за мене свакако могло бити високо интересна психолошка студија, само да сам ја тада био зрелији, више сталожен, извежбан и спреман за такву студију. Но и онако млад, какав сам био, ја сам запазио и похватао по неке значајне црте у његову темпераменту и карактеру, али ја резултите тога свога опажања не могу овде сад потање саопштавати, јер при овој летимичној

скици, коју ја радим овако на дохват и на парче, ја немам довољно ни места ни времена да се упуштам у те без сумње интересне психолошке опсервације. Ниже, на завршетку ове скице, ја ћу тек нешто о томе напоменути.

Милетић је већ при првој појави својој на угарском сабору обратио на се пажњу свих парламентарних кругова; он је с једном малом честицом српских посланика ушао у тај мађарски парламентарни табор, међу политичке и парламентарне корифеје и мегданџије који су ту сви били на окупу, и он се већ одмах у почетку кретао на томе новом терену и у томе великом кругу сасвим слободно, куражно и с оним самопоуздањем што га улива вера у доброту и истинитост својих начела и свест о своме позиву и својој умној снази и спреми; он је угазио у ту тешку борбу као добар јунак по срцу и по памети.

Мађари су га знали већ по чувењу и стеченој репутацији у српском народу, а сад су се у брзо уверили, да то збиља није неки обичан „депутирац“ који се као новајлија снебива и плашљиво ступа у парламентарну арену, него су видели пред собом човека који је већ донео собом пречишћене и сређене мисли и тежње, који зна шта хоће и уме без зазора и страшивости да заступа оно што хоће, а чије значење увећава још и то, што кроз говоре његове одјекује глас целога једног националног поколења. Милетић је, једном речју, већ ушао у сабор као рутиниран парламентарац и као израђен политичар; све су то мађарски прваци својим развитим политичким инстинктом одмах осетили и намирисали.

Периода угарског сабора од г. 1866., 1867. и 1868. беше веома знаменита нарочито с тога, што је њој пало у део да расправи и реши тешко и крупно питање о односу и положају земаља угарске круне према другој половини монархије, а затим и важно и деликатно питање о народностима, које беше на дневном реду и које је свакојако ваљало решити, јер се у томе погледу од стране Мађара већ није могло више вртати ни отезати. Народности су већ једном морале знати на чему су. Као што већ напред рекох, до аустријско-пруског рата Мађари су били предусретљиви и нежни, пуни обзира и лепих обећања: кроз саборницу је још провејавао неки дух помирљивости и братимства; народности су се још једнако надале... Настаде ратно стање, сабор се разиђе (одгођен на неизвесно време) и сад је, како се тада у Бечу с великим самопоуздањем говорило, „имао реч генерал Бенедек“ тадашњи главни командант аустријске армије у рату с Пруском. После таквога парадирања с Бенедеком и целом том кампањом био је у толико страшнији удар за Бечке кругове, кад им дође црна вест о несретном поразу код Краљевграца (Кенигреца). То беше права катастрофа за Бечку владу, за њене планове, за целокупни организам и за све унутарње односе аустријске царевине.

Милетић је тим поводом написао у „Застави“ значајан чланак под насловом „Катастрофа и положај“. А и ја сам, уз њега и поред њега, допунио нешто у томе погледу у своме чланку «Словени и Немци у Аустрији“. Главно обележје те нове ситуације беше у томе, што је Бечка влада сад сасвим спустила дурбин, постала збуњена и забринута и одмах јој је прва мисао и највећа брига била, да што пре дође до споразума и поравнања с Угарском или управо с Мађарима.

Одмах иза закљученог мира у Прагу сазван је, дакле, угарски сабор а уз њега и сабор троједне краљевине. И сад су се већ на угарском сабору и његовој физиономији јасно огледали трагови и учинци крупних и крвавих догађаја који су се за тако кратко време одиграли на чешким пољанама. Мађари су веома добро осећали и увиђали, да су после Краљевграца њихове акције јако скочиле, осетили су да Бечка влада сад њих треба, да ће тражити у њих помоћи и наслона и да су према томе они господари ситуације. У томе осећању они су сад затегли друге јаче жице према Бечу, али су тако исто окренули сасвим други лист и према народностима и према троједној краљевини. Медени месеци кокетовања, братимљења и предусретљивог расположења између Мађара и осталих народности, а специјално између Мађара и Срба, прохујали су као варљив сан, показало се и сувише брзо да је цела та нежност и предусретљивост мађарска према народностима, која се у осталом непрестано обртала око лепих општих фраза, спадала међу оне већ познате „tendresses d' occasion“ и „intimitées momentanées“, како то Французи лепо кажу, које се нежности и интимности одмах заборављају чим прође опасност и нужда која их је родила. То су психичке ефемериде које су краткога века.

Кад се већ у велико почео опажати тај обрт код мађарских политичара и кад је српски народ све више обузимало тешко осећање сумње у могућност ма каквога правичнога споразума и поравнања с владајућим племеном мађарским, кад му се све више прикрадало немило уверење, да ће му опет остати таште све наде његове, онда је положај Милетићев, како на угарском сабору тако и према јавном мишљењу свога народа, постајао све тегобнији и мучнији. Кад је Мађарима после Краљевграца нарасло перје, онда је наравно и атмосфера у саборници за народносне посланике, а нарочито за Милетића, постајала све тежа, несноснија, загушљивија; Мађари су све више постајали нетолерантни и осиони, и сад се све више показивало, да се она четица српских посланика, а на првом месту Милетић као „најжешћи“ међу њима, нашла од једанпут као оно Милош Обилић усред турске ордије, нашла се у средини једнога сад већ отворено противнички расположеног парламентарног табора, с којим је требало хватати се у коштац, стајати према њему непрестано на мртвој стражи, борити се против победничке обести која је њиме све више овлађивала. Тешко је у опште вршити своју посланичку дужност, стајати на својој позицији као усамљен опозиционар према једној огромној противничкој већини, али је још много и далеко теже стајати као један опозициони борац према једној већини *туђега племена,* која је опијена заносом величине (мегаломанијом) и која је уз то још састављена из бесних и ватрених Мађара.

Ето такав је био положај Милетићев, који му је још нарочито отежан био и том околношћу, што је морао да говори туђим језиком и то језиком којим је он врло слабо владао. Уз Милетића је тада на сабору било још једно десетак Срба посланика, а затим од прилике толико исто Румуна и неколико Словака. и то му је била опет нека олакшица, јер није баш био сасвим сâм као нека „сламка међу вихорове“: имао је уза се и око себе нешто сроднога елемента, али је та четица у току година све више бројно опадала и смањивала се, јер је притисак Мађара бивао све већи.

Према јавном мишљењу свога народа, Милетићев је положај, услед промене у држању Мађара, постао незгоднији и мучнији нарочито с тога, што је сад народ, преварившн се у својим надама у правичност Мађара, могао ласно обрнути лист и према Милетићу, као главном ини-

цијатору и носиоцу политике споразума с Мађарима и српско-мађарске солидарности у борби против Беча.

Кад је Милетић повео коло те политике он је, као што сам већ напред поменуо, имао према себи јаке противнике у старијим српским политичарима, као што беху Стојаковић, Хаџић-Светић, Стојачковић, Стратимировић, Медаковићи и др. а уз њих је стајала висока јерархија која је, као што видесмо, отворено нагињала Бечу. Разуме се да је тим противницима новог политичког правца било веома неповољно, кад видеше како народ, а нарочито млађи нараштај, листом иде за Милетићем те се у густим гомилама искупља под његову Заставу; то их је мучило и они су непрестано јавно и тајно радили и бушили против Милетића и жељно су вребали прилику да што драстичније покажу, како је његова политика штетна, убитачна и како нема успеха.

„мађарорсаг“ т. ј. велику мађарску државу. Уз те листове излетале су и плаћене брошире од познатога Аце Зуба а из далека им је помало секундирао и „Видовдан“ из Београда. Сви су мислили да је сад згодан тренутак, да Милетића дискредитују пред народом. И доиста се могло лако догодити да се у тим тренуцима тешкога разочарања одједном у души народној изврши један психолошки веома могућан и разумљив обрт, један прелом на штету Милетића и његова правца. Ваља признати, да је и Милетић сâм донекле веровао да ће, не само за уставност у опште него баш и за саму српску ствар, бити некога успеха од те заједничке српско-мађарске акције у борби с Бечом; он је веровао да су се Мађари, поучени грким лекцијама из прошлости, озбиљно решили да буду правични према народностима а специјално према Србима. Ту је

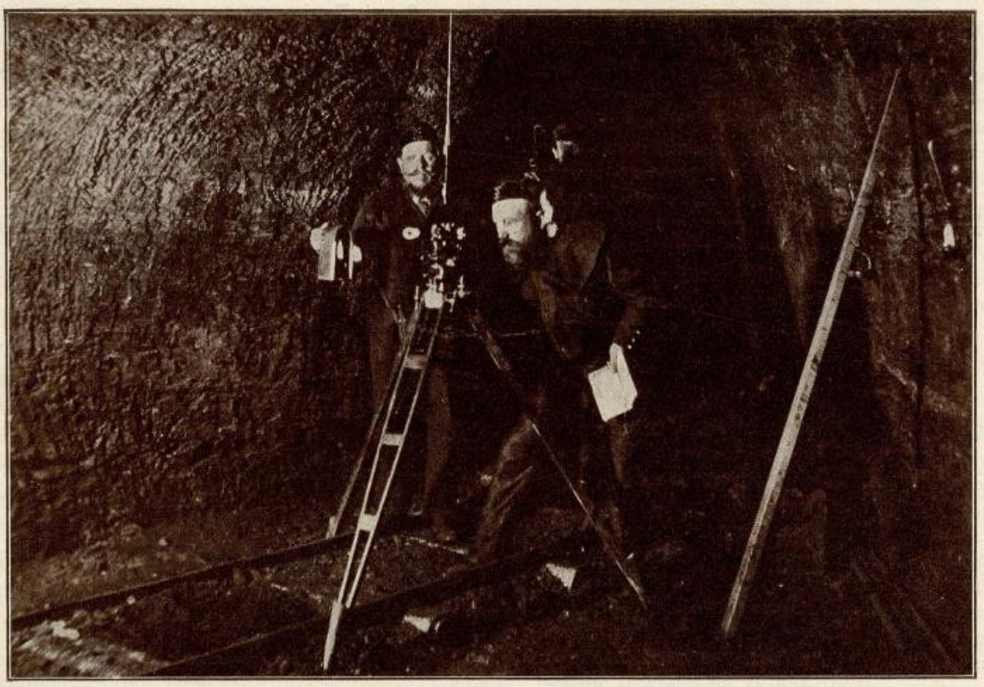

Ф. ШИСТЕК У РУДНИКУ СВ. АНЕ

И кад су Мађари после Краљевграца отворено испољили своју стару охолост и нетрпљивост, и кад су преко глава немађарских народности прихватили пружену руку Бечких Немаца, да с њима у форми дуализмъ заснују и поделе власт и господарство над словенским народима, онда су то поменути противници Милетићеви једва дочекали те удариште у све бубње и таламбасе: како је Милетић насео са својом политиком, како је завео заслепљени народ на погрешан пут, како је он са својим људима одвише попуштао и ласкао Мађарима, те су се ови осилили и побеснели и т. д. У томе смислу слошки осуше ватру на Милетића орган црквене реакције „Србобран“ и Медаковићев „Напредак“ називајући између осталога Милетића и Милетићевце „мађарорсаглијама“, а то значи људима који служе Мађарима и њиховој тежњи да створе велики

веру његову делио с њим и цео народ који је пошао за њим. У колико је, дакле, било доиста те вере, у толико је још мучније и теже морало пасти целоме народу, кад је видео да су му се опет наде изјаловиле. Ни мало не би чудно и необично било, да је народ у таквом психичком стању, раздражен са поново преварених очекивања, узео на нишан онога који га је у тој акцији водио и веру му и наду уливао, јер при сваком неуспеху у политици обично мора бити неко, на којега се товари кривица и на коме се сломе кола. Све је то тако могло бити, па ипак се ту показала једна веома интересна црта у психологији народа или, ако хоћете, у психологији гомиле.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Косовска епопеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ ЕПА О БОЈУ НА КОСОВУ

од С.

(НАСТАВАК)

Да би се боље видело каква је поезија и какви су стихови у Новићевој епопеји, показаћемо неколико примера.

При опремању српске војске и поласку на Косово имамо овакве описе:

Када књиге пођоше по земљи,
Добра ријеч честитога кнеза,
Свако видје муку и биједу,
Где га чека *за покора ропство*.
Те ми ђипи свака мушка глава.
Припасује свијетло оружје.
— — — — — — — — —
Кол'ко Срби воле постојбину
Кол'ко *иазе рза и закона*,
Хотијаше и деца и старци,
И женскиње неке мушкобане(?)
На Косово, боја бити с Турцим',
Но *не даду* земаљске војводе,
Већ бирају под барјак' јунаке
— — — — — — — — —
А тежаке дома оставише,
Нек *преврћу земљу* и нек сију,
Нека *гледе* нека *робље држе;*
Башка тежак, а башка је јунак
— — — — — — — — —

Када дође земан, да се пође,
А растане син од родитеља,
Мила браћа један од другога,
А од сестре братац од заклетве,
Вјерна љуба од свог господара...
Љубавници један од другога,
Има суза и јадиковања
Јунаци се живи оплакују.
Веће тужи, *веће* срце пуца,
Кад свој свога на међан опрема,
Е у страху да г' видјети не ће,
Страх је мучниј' од зла догађаја;
Ни по јада за смртним боним,
Е свак суди: умре по земану;
Но је жалост *кад се кољу здрави*
Гдје дан суђен *оружје догађа,(?)*
Рок не пази убојно оштрице...
Но јунаци радо и весело,
Ка' на шенлук да ће, *полазиду*,
Не квари им ћефа туговање...

Кад Милош убија Мурата и јуриша у Турке, имамо описе:

То изрече, мече сабљу бритку
По Мурату *по* цару Турскоме,
Једном *мачну*, не треба му више,
На цару је *отворио врата* (?)
Од учкура до бијела грла,
Паде Мурат *на своја цријева*
Видје Милош *да живота нема*,
Пак он цару ногом за врат стаде,
Забун паше зареди цареве,
Осам паша и четири аге
У шатору Милош посијече,
И више би, да их више бјеше,
Са Мурата шатор бастисао(?)
— — — — — — — — —

Боже мили чуда великога!
Ко б' могао тадај помислити,
Ко ли данас томе вјеровати,
На четири стотине хиљада
Помамнијех *изменик* Турака
Да три Срба смједу ударити!
Онаки се *тадај одродили (?)*
А по тадај никад довијека,(?)
Сваки *по се* угази у Турке,
На три стране триста јада граде...
Препасте се и чуде се Турци...
Све се даље *бацају* у Турке,
Мешт' да продру, ја да се *измакну*
— — — — — — — — —

У опису самога боја имамо:

Кад се двије силе сусретоше,
Заљуљаше како и планине,
На Косову мучно с' ударише,
Ушут поље у крв огрезнуло,
По Косову *крче несретници*,
По мртвијем смјеста пошли живи(?)
Плоче дижу траве са рудине!
Црна земља у прах *протури се*
Прашина се *за облаке свеза(!)*

Обје војске обузела тама,
Црна *крвља* поље замаглила,
А туда се *назиру* јунаци...
Њеки виче, а њеки лелече,
Њеки бије, њеки пушта душу.
Страшна *рука иде под облаке,(?)*
Од *зора* се земља утолеже,
Како да се из темеља креће!
— — — — — — — — —

Новићев се еп завршује стиховима:

И *јација* затекла јунаке,
Гдје се бију и погоне с Турцим',
Бијел' би их данак *ухватио*
Да им боја *не разби вријеме*...
Страшна тама притиште Косово
Ни ирста се пред оком не види,
Некмол' јунак прем себи јунака;
А просу се киша и громови,
Облак уји, Косово се тресе,
Рекао би суђен данак дође,
Кад ће свако на истину поћи.
Понеари бој разби вријеме(?)...

Тадај паде српска госпоштина
Паде слава и *велика хвала;*
По тадај је *«јао» Србињима*,
Покрај мора ломна Црна Гора
Одржа се, Бог јој помогао!
Косово се крви напојило,
А земља се крви *протурила* (?)
Нити има Бож'ја благослова;
Гола земља *проклиње се сама(!)*
Тамо цвијет никад не порасте,
Гдје пропаде цвијет од јунака.—

*

Велики пријатељ Срба и српске народне поезије, Пољак *Адам Мицкијевић*, штампао је своја предавања, држана у француском колежу у Паризу, под насловом:

Les Slaves, *cours professé au collége de France, par* **Adam Mickijewicz,** *tome premier. Paris 1849.*

у којима је велику пажњу поклонио српској народној поезији. Њој је искључиво посветио седам својих предавања, преводећи на француски многе народне песме из Вукове збирке. У њима је Мицкијевић српску народну поезију ставио на прво место међу народним поезијама осталих Словена и уздигао је на велику висину, упоређујући је с Омировом.

По овим предавањима Мицкијевићевим учинио је *Медо Пуцић* оглед, да косовске песме уреди у целину; и тај је оглед штампан на талијанском језику:

Orsat Pucić: *Mickievicz dei canti populari illirici, Zara 1860. str. 154—175.*)*

Поред свег старања, нисмо могли добити овај Пуцићев оглед. Но о њему се може створити бар приближно мишљење по Косовским песмама које је Мицкијевић употребио у својим предавањима. С тога ћемо прегледати песме које је Мицкијевић изнео.

У 15. и 16. предавању говори Мицкијевић о Србима у опште, о Немањићима, о Стевану Душану и српском царству, о кнезу Лазару (ту је у целини преведена песма о *женидби Лазаровој*), о народној поезији и карактерима у њој. А 17. предавање посвећено је искључиво циклусу *Косовских* песама, које су већином преведене у целини, у прози, а неколике су само испричане у краћем обиму, и то овим редом:

Зидање Раванице (прва од Вукових, 35);

„*Цар Мурате у Косово иде*“ ... (први из Вукових „комада“);

„*Ко не дође на бој на Косово*“ ... (други из „комада“);

Лазар се привољева царству небеском (први део песме „Пропаст царства српскога“);

Вечера у Крушевцу (трећи из „комада“);

Косанчић уходи Турке (четврти из „комада“);

Цар Лазар и Царица Милица (први део Вукове истога имена);

Гласи с Косова (други део песме „Цар Лазар и Царица Милица“);

Косовка девојка (Вукова истога имена).

Код ових песама Мицкијевић је на више места чинио упоређење и находио сличности с поезијом и јунацима у Омировој Илијади. О српској народној поезији говори он још у четири предавања (18.. 19,, 20. и 21.), у којима нарочито износи црногорске, ускочке и лирске народне песме. —

На реду је да прикажемо спев немачко-чешког књижевника *Сигфрида Капера*, који носи назив:

Fürst Lazar, *epische Dichtung nach serbischen Sagen und Heldengesängen von* **Siegfried Kapper,** *zweite durchgesehene und verbesserte Auflage, Leipzig 1853.*[1])

*) По напомени Павићевој, у његову нацрту.

[1]) Прво издање овога спева штампано је у Бечу 1851. под називом *Lazar, der Serben Zar*. Капер је штампао и своје две књиге српских народних песама у немачком преводу под називом: *Gesänge der Serben*, Leipzig, 1852.

Ово је највећи од свију косовских спевова што их до сада имамо. Он обухвата цео живот Лазаров, од рођења па до смрти. Но он је у исто доба и најслободније и најсамосталније обрађена Косовска епопеја. Сам Капер у предговору вели: „Старао сам се да у овом огледу задржим онакво схватање догађаја и лица, какво живи у српском народу. Код момената, који чине предмет до сада познатих јуначких песама, задржата је у неколико она одећа, у коју их је народ оденуо. Но састављање јединства и целине покушано је слободним певањем по народним предањима и причама као и по листовима историје; јер се чини да је само на овај начин могућно васпостављање не само сувременога поретка, него и унутрашњега развоја и тежења догађаја к једном крајњем циљу“ ... Писац се, истина, на многим местима користио народним песмама, предањима, па и историјом; али је често пуштао на вољу својој песничкој машти, те му је спев проткан допадљивом романтичношћу и красном поезијом, тако да ће га свак, ма и не био задахнут српским осећајима, у сласт читати.

Спеву претходи песма „*Косово*“, у којој се дивном поетском маштом слика само поље Косовско. Има и додатак с *напоменама*, где су објашњене гдекоје српске и оне турске речи, које су у спеву употребљене. Песме су спеване у десетерцу; но има и краћих уметнутих песама лирских, које певају или гуслари, или виле, или Милош Обилић, а од којих су неке песникови оригинали, а неке су узете из Вукових „женских“ песама.

Цео спев има око 4650 стихова. Подељен је у *шест* делова („књига“), који обухватају 29 песама. И делови и песме нарочито су распоређени по времену. Прећи ћемо их у краћем обиму.

Први део (од 1345. до 1350. год.) има 7 песама, а посвећен је догађајима из младићког доба Лазарова до женидбе. У првој песми „*Вилин син*“ јавља се цару Душану, приликом његова лова у Шари планини, природни син његов Лазар, кога му посла нагоркиња вила из арбанашких планина, камо је он пре двадесет година, после ратова по Арбанији, залутао био; у њој се узгред прича и предање о Мрњави и његовим синовима (браћи Мрњавчевићима). У другој песми „*Албански мач*“ Душан припасује Лазару онај мач, с којим је негда Арбанију покорио, и пушта га у Маћедонију с војском коју предводи Југ Богдан, дајући му прилике да се јунаштвом прослави и стекне наклоност Југову, чију је кћер Милицу заволео. У песми „*Милица и јутарње сунце*“ исказана је чежња Миличина за Лазаром; она поручује сунцу да похита и обасја Маћедонију, и помогне Лазару у бој с непријатељем; но вила јој казује да се не брине, јер се Лазар јуначки бори, па му помоћ није потребна. „*Лов у недељу*“ предузима једном Душан с Богданом, Југовићима и Лазаром (који су поносни са победа у Маћедонији), и кад ништа не улове, враћају се; Лазар позове Југа и синове у двор на вечеру. „*Прошевина*“ је препеван други део Вукове песме „женидба кнеза Лазара“ (II, 32), као што је и претходна песма начињена по првом делу ове песме. У песми „Завештање *цара Душана*“ казују се речи болнога Душана, који лије сузе што му Цариград остаде неосвојен; те речи записује Вукашинов син Марко као завештање Урошу и Лазару. У седмој песми „*Смрт цара Душана*“ Милица књигама зове војводе да се искупе око самртничке постеље Душанове; у присуству њихову Душан оставља аманет своме куму Вукашину да влада земљом за седам година, а за тим да круну преда нејаком Урошу; цареве речи исписује Марко на пергаменту; Душан умире и сви га оплакују, само не Вукашин; Лазар одлази у „Вилиндар“ на гроб Немањин. Песма је начињена према комаду „Смрт Душанова“ (33) у другој књизи Вукове збирке.

Други део (1357—1364) има 5 песама које су у главном посвећене Урошу и Вукашину. У песми „*Опомена*“ прича се, како Вукашин није испунио Душанов аманет, јер после седам година не даде круну Урошу, него га задржао у своме замку крај Скадарског језера, окружио га раскалашним младићима, свирком и девојчурама, те ноћи проводи у банчењу. Милош, прерушен као гуслар, улази у замак и кроз песме опомиње Уроша на Душаново завештање и на синовље дужности његове, а за тим умакне пре него што га је разјарени Вукашин могао дочепати у своје канџе. У песми „*Јелена*“ Вукашин проси у цара Кантакузена руку једанаестогодишње кћери Јелене за једанаестогодишњег Уроша, шаљући дарове и нудећи савез; цар радосно прима прошевину и зове Вукашина у помоћ противу Турака, који су пред зидинама Цариграда; Вукашин искупи војску, но не поведе у бој Уроша који за то нарочито моли, него га оставља дома да „учи прести“ и „венце плести“ за Јелену. У трећој песми „*Књига од Богородице,*“ препеван је први део Вукове „Пропаст царства српскога“, у коме се Лазар привољева царству небеском; а за тим се одлучује да иде у манастир Дечане и на гроб Спаситељев, да се помоли Богу за небесно царство. У песми „*Вукашин*“ прича се како царица Роксанда, пошто је прошло већ два пута по седам година од смрти Душанове, долази у Скадар да од Вукашина тражи круну за сина Уроша, а он је баци у тамницу. Но краљица Јевросима, добра срца и честите душе, напише књигу Лазару, поручујући му у њој да избави царицу и прими Уроша на чување, док није пропао, па крадом ноћу пробуди сина Андрију и Уроша, навеже чаршаве и спусти их кроз прозор низ кулу, да носе књигу у Крушевац Лазару. Они находе Лазара у Дечанима, који се одлучује да с оружјем у руци извојује Урошу круну. У песми „*Краљевић Марко*“ имамо Вукову „Урош и Мрњавчевићи“ (34), но без завршетка (кад Вукашин јури Марка око цркве да га убије).

Трећи део (1364—1368) има 3 песме. Прва је „*Марко и Милош*“ у којој имамо слободно препевану Вукову песму „Марко Краљевић и вила“ (II, 38), са три уметнуте лирске песме које певају вила и Милош у натпевању (једна је позната народна: „Два су бора напоредо расла“ ...); а за завршетак ове песме употребљен је поменути завршетак из песме „Урош и Мрњавчевићи“ у причању између Марка и Милоша. Песма „*Цар Урош*“ описује свечаност и весеље у двору Урошеву у очи поласка његова у Цариград по Јелену; Милош и Лазар јадикују: како се само пије и расипа, а не мисли на опаке непријатеље — Турке; Вукашин потајно шурује са три Арнаутина да Уроша смакну. У песми „*Урошева женидба и смрт*“ описује се долазак сватова у Цариград, гошћење код Кантакузена и повратак с невестом Јеленом. Кад су сватови јездили кроз Шару планину, нападну Уроша три Арнаутина; Урош се јуначки борио, двојицу је убио, али од трећега сам погине. Над Урошем тужи и јадикује Јелена китећи га цвећем. У место свадбе, уђе у Призрен црна пратња, којој на сусрет излази несрећна мајка, царица Роксанда, и пада на лешину, са које се не подиже.

Четврти део (1371—1374) има такође три песме. Прва је „*Смрт Вукашинова*“, у којој се описује бој на Марици, двобој Вукашинов с везиром Лалашахином и смрт његова.

У песми „*Златан крст*“ опеван је најпре Вукашинов погреб у црквици неког манастира — задужбине Мрњавчевића; ту су искупљена сва српска господа да бирају владаоца. Изненадно лупе тринаест Турака са султановим ферманом и поруком Лалашахиновом: да му се пошљу „кључи и харачи“, иначе ће земљу поробити и попалити. Срдар Бајша (Балша?) предлаже да се приклоне Турцима, но Лазар поносно сузби његов предлог као сраман, на што Бајша потеже ханџар, који се од Лазарових груди одби и распрште у тисућу комада. За дивно чудо свих присутних, Лазар стајаше ту као светитељ, велики и поносан у дивној појави, са златним крстом у руци као штитом, који је носио испод одеће на прсима, а који му је на Христову гробу дала Богородица преко св. Јована. Сви падоше преда њ на колена, и Југ Богдан га означи као Божјег избраника за престо и круну Душанову. Лазар узима Султанов ферман и пред турским изасланицима исцепа га у комаде: то беше одговор султану. Лазар би миропомазан, а народ и јунаци узвикиваху: „живео цар!“ Трећа је песма „*Лазар победитељ*“, у којој се прича како су опремљене три војске: једна под Милошем у Бугарску, у помоћ Шишману, друга под Бранковићем на Мораву, против победоносног везира, а трећа под Лазаром против Мурата. Лазар се победоносно враћа, па се с Милицом и кћерима упути свечано у цркву. Тек је стао на први степен црквеног уласка, када се захори узвик: „Слава ти, Лазаре, слава!“, а Страхиња бан, који беше изаслан у суседне земље, стиже и донесе радосну вест да пет држава, Албанија, Херцеговина, Угарска, Дубровник и Млеци, нуде Лазару помоћ против Турака. Кад Лазар корачи на други степен, опет се захори: „Слава ти, Лазаре!“, а кроз гомилу прогура се други весник — Топлица Милан, који саопшти радосну вест о победи Милошевој над Лалашахином. Најпосле, кад Лазар крочи на трећи степен, захори се по трећи пут: „Слава ти!“, а један калуђер из Свете Горе саопшти Лазару благослов патријарха Теофана и скидање црквене анатеме, коју је још за Душана бацио на цркву Калисто, као и постављање Јеврема за српскога патријарха. Одушевљење народно било је бескрајно. Лазар позва народ у цркву да се помоле Богу да их охрабри, како би се Душанова застава победоносно залепршала на обалама Босфора.

Пети део (1387—1388) има такође три песме. Прва је „*Милош ирводација*“, у којој Милош проси за побратима Милана Топлицу руку Неде, кћери Мусића Стевана. У двору је Мусићеву (у Пожаревцу) весеље; оре се песме уз гусле (три лирске) и игра коло момака и девојака. Неда даје Милану прстен с руке. У другој песми „*Мара*“ описана је зловоља Бранковићке на Милоша и Вукосаву, коју не могу да разгоне разговори, песме и приче верне јој пратилице Стане. Вук је затиче тужну и зариче јој се да ће јој пред ноге довести везана Милоша, па оде на двобој. Трећа је „*Зидање Раванице*“, у којој је препевана прва од Вукових песама истога имена.

Шести део (1389. г.) има 8 песама, у којима су опеване припреме за борбу и сам бој на Косову. У првој песми „*Марко Лазару*“ јавља како је Мурат освојио Бугарију и код Шумле њега заробио и у тамницу бацио, па се сад опрема на Цариград; опомиње Лазара да похита с војском на Босфор док не буде доцкан. Лазар позива војводе да прикупе војску и доведу у Крушевац, одакле ће на Цариград, да испуне свето завештање Душаново. У другој песми „*Хлеб и вино*“ описано је причешћивање војске у пољу Крушевачком. Султан Мурат, у место да се из Бугарије крене на Цариград, пређе преко планина и паде с војском на Косово, одакле поручи Лазару да му пошље „кључе и харачe“. У Лазаровој војсци, поред ратника из Србије и Бугарије, беху Босански и Црногорски витезови, као и јунаци из Херцеговине и Албаније. Војску је причестило 30 ђакона са 30 протопопа и 10 владика, међу којима је и патријарах; причешћивање је трајало од изласка до заласка сунца. Пошто се сви војници причестише, прије с војводама и Лазар у Душановој сјајној одећи и царској круни; но гле! нестало беше вина у путиру и хлеба у синији. У том тренутку прилази Неда, кћи Мусићева, која је понела вина и хлеба своме веренику Топлици, па клече и пружи дар седом свештенику: њеним вином и хлебом причести се Лазар и остале војводе. За овим долази даривање Неде (по стиховима из «Косовке девојке“): Лазар јој даје бисерну огрлицу и вели да ће јој бити венчани кум; Милош јој даје прстен и вели да ће јој девер бити; најпосле, Милан јој даје свилену мараму, заричући се да ће је узети за верну љубу. Причестише се још неки од војвода, а кад Вук прије, гле! испаде му из руку путир, а последње капи вина расуше се по трави. У песми „*Полазак кнеза Лазара*“ употребљена је прва половина Вукове „Цар Лазар и царица Милица“, с промењеним завршетком: кад Милица паде на „камен студени“, пролази Милош на челу војске и уз њега нејаки синчић Тодор који му носи убојно копље; Милош се сажали на царицу, па јој оставља Тодора; но и „нејаком“ Тодору жао што неће у Косово, па сузе пролива. У песми „*Милош и Косанчић*“ препеван је четврти од Вукових „комада“ (Иван прича Милошу о сили турској коју је уходио). „*Последња здравица кнеза Лазара*“ није ништа друго до трећи од Вукових комада, у коме је вечера у очи Видова дна. У песми „*Косовски дан*“ описан је главни догађај:

Освануо је пролећни дан на Косову. Тамо, у долини, читаво море од копаља и црвених барјака — то је Муратова војска; а преко брежуљака таласа се море за морем сребрнастих облака од застава — то је Лазарова војска. Сударише се војске, а околне планине заječаше као од грмљавине. Који је онај турски поглавица што код Мрамора погони јунаке Бошњаке? — то је Муратов син Бајазит. Који је онај српски војвода што код јелове шуме гони пред собом 14 хиљада Турака, те два и два на копље набија и преко себе баца? — то је Бошко Југовић. Који је онај турски поглавица који од Звечана удара са 15 хиљада копљаника? — то је други син Муратов, Јакуб. А који је онај српски витез који код Дечана погони Турке и једним махом по дванаест турских глава обара? — то је Југовић Војно ... Од јутра до подна трајао је крвави бој с променљивом срећом; крв потече потоком. Најжешћа је борба беснила на Ситници, око каменог моста; заузети њега значило је: добити победу. Макоше војску осам храбрих бегова — 80 хиљада — да отму мост; дочека их Страхиња са 40 хиљада: он је „био и убио“ седам бегова, а кад поче бити осмога, сам паде и сва му војска изгибе, а осташе само три брата рођена који одолеваху осмом паши. За тим макоше војску девет паша са 90 хиљада, а против њих полете витез Топлица са 50 хиљада, те потуче осам паша, а код деветог паде и он и војска му изгибе; осташе само два побратима који сами одолеваху деветом паши. Макоше војску десет емира — 100 хиљада — а на њих пође седи Југ Богдан са својих девет соколова (са сваким је по 5 хиљада а са Југом 12 хиљ.), те потуче девет емира, а кад десетог бити започе, паде

Југ са осам синова; остаде само Бошко Југовић који једини брањаше мост на Ситници. Најпосле се подиже сам султан са дванаест везира и свом силом да освоји мост; њему у сусрет похита Лазар с Вуком Бранковићем и са 70 хиљада војске, те потуче једанаест везира, а дванаести беше остао Вуку. У том тренутку Вук издаде Лазара и пређе с војском Мурату. Многа се копља поломише око Лазара, док не паде с крсташем барјаком у руци; тада и мост паде Турцима у руке; с мостом паде Косово, а с Косовом и Србија.

Као што се из описа види, у овој су песми употребљени стихови из петог од Вукових комада, као и из другога дела песме „Пропаст царства српскога“. Претпоследња је песма у овом спеву *„Два на умору“*, у којој се описује како се Лазар, који недалеко од Ситнице лежи рањен поред Голубана, састаје с рањеним Милошем, коме је јуначки испало за руком да се пробије кроз масе турске војске и да преплива мутну Ситницу. О Милошеву убијању Мурата, које се десило у тренутку кад Вук издаде, испричао је Лазару раније Голубан као очевидац. Радостан је био састанак Лазара и Милоша. Ова два племенита човека испустише један поред другог своје славне и јуначке душе. Верни слуга постави им чело главе крст од копаља, а из шуме се зачуше вилинске песме тужбалице — као да „шума плаче а стене јадикују“. Спев се завршује песмом *„Последњи гласи“*: царици Милици долећу најпре два врана гаврана, а за њима долази рањени слуга Голубан, који јој причају тужне гласове о Косову (слободно пре-

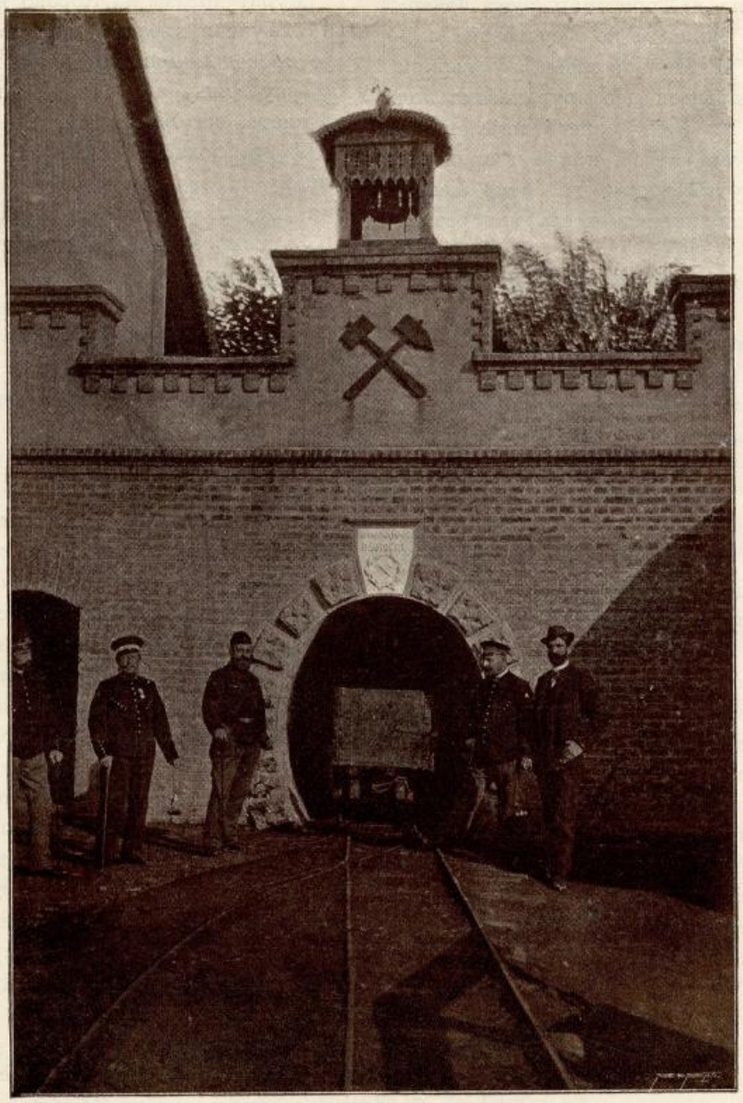

Ф. ШИСТЕК УЛАЗАК У РУДНИКУ СВ. АНЕ

певан други део Вукове песме »Цар Лазар и царица Милица«. —

Од руских писаца *Бесонов* је покушао да из народних предања и песама склопи целину о Косовском догађају, коју је штампао у часопису »*Русская Бесѣда*« за 1857. год. II, под насловом:

Лазарица, *народныя пѣсни, преданія и разсказы Сербовъ о паденіи ихъ древняго царства.* **П. Безсоновъ.**

Ово је спев у прози, у коме је речима наших народних песама и приповедака испричана пропаст царства на Косову. Бесонов у уводу казује како је склопљена његова Лазарица. Говорећи о значају имена *Лазар* код Руса и Словена у опште, вели: »И Срби имају свога Лазара и, шта више, историскога; лице, за које су везане најживље народне успомене о негдашњој срећи и о горким поразима; око њега је усредсређен цео круг песама под општим именом *Лазарице*. Ми ћемо изнети најглавније црте те велике песме, додајући гдекоје приче и предања, и дотичући се у крајњем реду и историје, да бисмо њеном светлошћу разведрили тамнину неких места или размрсили оно што је замршено« ...

И ако је састав написан у прози, у њему је врло много песничке топлине, а сем тога, скроз је прожман братским осећајима радости за оним што је у народним песмама и предањима лепо и узвишено, као што и с болом у души прича о тужним догађајима и пропасти на Косову. И Бесонов, као и Капер, отпочиње с догађајима из ранијих времена, почев од цара Душана. Но докле је Капер попуњавао празнине између појединих песама и предања творевинама своје песничке маште, прерађујући у том смислу и саме песме које је употребио, дотле се Бесонов верно држао народних традиција, допуњујући их историјом.

Цео састав има 41 страну велике осмине, а садржина му је оваква:

Пошто је Бесонов казао неколико речи о значају владавине цара Душана, помиње његове знатније војводе и намеснике, међу којима је и *Лазар,* намесник у Подунављу, Мачви и Срему. Лазар се још од детињства васпитавао у двору, где је стекао потпуну љубав и поверење. Ту је у целини преведена Вукова песма »*Женидба кнеза Лазара*«; а за тим се говори о смрти Душановој, о наследнику Урошу и намеснику Вукашину, и прелазе се у изводу песме »*Женидба краља Вукашина*« (25) и »*Урош и Мрљавчевићи*« (34). После говора о смрти Урошевој и погибији Вукашиновој на Марици, прелази се у изводу и песма »*Марко познаје очину сабљу*« (57).

После крвавих догађаја који су претходили, ступањем Лазара на престо »први пут се јавља могућност да се слободније дахне. Лазар и као човек, и као управљач, није дотле био оцрњен никаквим преступним делом; био је лично храбар, поштен и добар, и из душе је желео свако добро народу; својим присуством као да је очистио све што је улазило у обим његове ограничене, но благотворне власти; па и само црквено проклетство, које је из Цариграда бачено на Србију за време пређашњих раздора, било је скинуто. Ето зашто се народ привезао за њ с искреном љубављу; ето зашто је остало о њему тако живо и светло сећање у целом народу, везавши за његову успомену цео засебан круг песама« ... Писац говори о стању Лазарове земље и владавине, и о тешком положају у коме се находио, износећи рефлексије о узроцима пропасти хришћанских држава на Балканском полуострву.

За тим је испричана у целини прва од Вукових песама под именом »*Зидање Раванице*«. Прорицање Милошево у тој песми као да се почело обистињавати: Али-паша (»Влах-Алија«), који је покорио Бугарију, упути се с војском и на Србију. Ту је преведена песма »*Страхињић бан*«, из које је изостао одељак с дервишем и скраћен опис двобоја.

Лазар се одлучује на отпор Турцима, па тражи савезнике: зета Шишмана, Мађаре и Млечане. Једини је Вук Бранковић био за стидан мир; а он већ одавно »копа јаму« Лазару и Милошу Обилићу, чију херојску славу не може да подноси. Године 1387. Лазар намами двадесет хиљада Турака у теснац, од којих се само пет спасло. А године 1389. пође на Лазара сам Мурат са 300 хиљада.

Мурат долази на Косово и позива Лазара да му пошље »кључе и хараче«, или да изиђе на мегдан јуначки (ту је преведен *први* из Вукових комада). Лазар позива у у бој сву земљу и проклиње онога који не дође (преведена клетва из *другог* комада).

У очи поласка војске из Крушевца, седи Лазар с Милицом за вечером. Ту је у целини преведена Вукова песма »*Цар Лазар и царица Милица*« (прва половина).

За тим се прича о Милошу Обилићу. Њега је још Душан узео у двор на васпитање, а за Лазара био је војвода у Поцерју, ожењен Лазаровом кћерју Вукосавом. Био је присни друг Краљевића Марка; висок и красан јунак; непријатељи су му завидели; и виле су му завиделе, јер је био мајстор у певању; а умео је читати и књиге цароставне. —

У очи Видова дна Лазар сазове војводе на *вечеру*. Вук је већ облагао Милоша код Лазара да ће га издати. Овде је у целини преведен *трећи* од Вукових комада, у коме Лазар назива Милоша невером. Први је удар нанесен, а бура је тек почињала. *Лазар се привољева царству небеском* (преведен први део песме Вукове »Пропаст царства српскога«) и *причешћује* војску; последњи се причешћују три побратима (Милош, Иван и Милан) који при изласку из цркве сусрећу *Косовку девојку*. Овај је сусрет испричан по Вуковој песми »Косовка девојка«. Иван је *уходио* турску војску и Милош га пита о њој и о шатору Муратову (преведен *четврти* од Вукових комада).

У очи Видова дна држано је ратно веће и у Муратову стану. Знајући српску храброст, многи су предлагали да се пред војску изведу камиле, те да иза њих стрељају непријатеља. Међу тим, са српске стране дуну силан ветар, носећи Турцима прах у очи, те њима страх овлада. Мурат се целе ноћи Богу молио и Пророка у помоћ звао, који му и поможе: у зору паде ситна киша, и праха нестаде.

Тек што су Турци распоредили војску за бој, ал' ето ти три српска витеза. Милош, пуштен пред Мурата, извуче свој »потајни нож«, ухвати Мурата за ногу и сјури му нож у трбух, па обори неколико збуњених Турака у шатору, искочи напоље и уседе с друговима на коње. За њима појури цела војска; у јуначкој борби падоше Иван и Милан, а Милош је три пут искакао из гомиле Турака, али га најпосле, рањена, савладаше и жива одведоше султану.

Нестанком Милоша и његових другова овлада бојазан у српскоме стану. Предлагали су Лазару да положи оружје, но он одушевљеним речима подстицаше војску на борбу; у војсци се захори: на оружје! и сто хиљада српске војске постави се у бојни поредак. То беху историски и епски хероји, цвет српскога народа, с Југ-Богданом и његовим синовима на челу. Лазар је био у центру војске. Бајазит, који је заменио оца, даде знак за напад. Срби

дочекаше Турке тако живо, да се ови ускомешаше; турско лево крило беше разбивено и многи нагоше бегати; но Бајазит уведе резерву у борбу, те се она продужавала пет часова без извесности на чијој је страни победа. Уморној српској војсци беше потребна потпора, но она се не појави. Њу, 20 хиљада, склони Вук Бранковић баш у тренутку кад се одлучивала победа. Лазар се борио у првим редовима; но коњ му паде рањен, а војска се ускомеша не видећи га пред собом. Лазар се опет појави, но његово старање, да поврати ред у војсци, беше узалуд; непријатељ се користи тим случајем и навали с највећим напором. Лазаров коњ паде у јаму и Турци ухватише Лазара и одведоше султану.

Под шатором султановим угледа Лазар „неверног" Милоша. У Мурата беше још толико снаге да изрече смртну осуду Лазару и Милошу.

Име „проклети", које народ даде неверном Вуку, не могаде се ни до данашњега дана ничим збрисати, па ни господством његових потомака—деспота српских. А Турци му беху захвални: подигоше му у Крушевцу капелу, у којој су брижљиво палили свеће. Но Срби, ослободивши се под Кара-Ђорђем, покупише његов мрски прах и лопатама развејаше по ветру.

За овим је преведена Вукова песма „*Мусић Стеван*", као и „*Смрт мајке Луговића*".

Милица је с нестрпљењем очекивала с Косова судбоносне вести. Њој долећу најпре *два врана гаврана,* а за тим долази рањени *слуга Милутин*, који јој казују несрећне гласе (преведена друга половина Вукове песме „Цар Лазар и царица Милица"). После тога преведена је Вукова песма „*Косовка девојка*", а најпосле и песма „*Обретеније главе Лазарове*".

Бесонов вели: „Срећан је био, који није преживео Косовски бој; а који га је преживео, гледао је једно зло за другим" ... Народне су песме и у ропству одушевљавале српски народ и одржавале му живу успомену на некадашњу славу и величину, док најпосле није пренуо и разломио робовске ланце. —

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО

NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

XIV.

Јестира и лекар

Јестира рече малој Бисерки да сиђе доле на обалу и да се игра с облу́цима и морским бићем, док се она поразговори са оним травaром. И дете одлете као птица, изу своје беле ножице и скакуташе по влажној морској обали. Овде онде наиђе на какву бару, коју је оставила морска осека, и радознало се огледаше у њој као у каквом огледалу. Из огледала излажаше јој у сусрет лик једне мале девојчице са црним, сјајним коврчама око главе и враголастим осмехом у очима, те Бисерка, немајући другарице, позва је да је узме за руку и да трче кошију. Али девојче из огледала, као да је хтело рећи: „Овде је много боље; дођи к мени у бару". И Бисерка, ступајући дубље, угледа своју белу ножицу на дну; док из веће дубине долажаше нека врста несавршеног осмеха који лебди тамо амо по узбурканој води.

Међутим њена мајка беше пришла лекару. „Хтела бих говорити с Вама", рече му: „реч две које се тичу много нас обоје".

„Аха! је ли то Госпођа Јестира која има нешто да каже староме Роџеру Чилингворту?" одговори он дижући главу. „Драге воље. Али, Госпођо, ја чујем да вас свуда хвале! Ето баш јуче један старешина, мудар и побожан човек, говорио је о Вашим стварима, Госпођо Јестира, и шапну ми да је у Савету било речи о Вама. Претресало се, да ли би било мудро или не, за опште добро, скинути то скерлетно слово са Ваших груди. Што се мене тиче, Јестира, молио сам благородног старешину да то одмах учини".

„Овај знак не може бити скинут по вољи старешина", мирно одговори Јестира. „Кад бих ја била заслужна да га се ослободим, он би сам собом отпао, или би био претворен у ма шта друго са другојачијим значењем".

„Онда га носите и даље, кад Вам лепо стоји!" додаде лекар: „Мора се оставити потпуна слобода женској ћуди и укусу, кад је реч о украсима њезина одела. Слово је красно извезено и храбро сија на Вашим грудима!"

За време овог разговора Јестира је нетренимице гледала старца, и беше зачуђена променом на њему, која се извршила за прошлих седам година. Он не беше много постарио: јер ма да се виђаху трагови година, он их је добро носио и изгледаше да је сачувао младићску снагу и живост. Али пређашњи изглед разумног и ученог човека, мирног и разборитог, чега се она најјаче сећала на њему, беше потпуно ишчезао и беше уступио место жудном, испитивачком, поготову ватреном, па ипак брижном погледу. Изгледаше као да је желео да тај израз прикрије осмејком, али овај је био лажан и лебдијаше преко његова лица тако ружно да је гледалац још лакше могао угледати сву његову ругобу. С часа на час његово би око засијало црвеном светлошћу, као да је старчева душа била на ватри с које се развија црни дим у дубину груди, док је какав случајни дах страсти не распири у тренутни пламен. Он га је гушио што је могао брже и старао се да изгледа као да се ништа није догодило.

Једном речју, стари Роџер Чилингворт био је најјаснија сведоџба да човек може постати ђаво ако само за извесно време предузме ђаволју улогу. Овај несрећни човек тако се променио, за ових седам других година сталне анализе једнога срца пуног јада и мука, да је већ налазио у томе и своје задовољство, те је досипао уља ватреним мукама које је испитивао и којима се радовао.

Скерлетно слово палило је Јестирине груди. Али је било и друге опасности, а одговорност за њу падала је делимице и на Јестиру.

„Шта угледасте на моме лицу" питаше лекар: „те га посматрате тако озбиљно?"

„Нешто због чега бих тако плакала, кад бих имала суза довољно грких за то", одговори она. „Али махнимо се тога! Ја бих хтела да говорим о оном јадном човеку".

„А шта је с њиме!“ узвикну Роџер Чилингворт журно, као да му се свиђао предмет разговора, и као да се обрадовао прилици да о томе говори са личношћу којој се једино могао поверити.

„У истини, Госпођо Јестира, и сâм сам се у мислима бавио о оном господину. Говори слободно и ја ћу ти одговорити“.

„Кад смо последњи пут говорили на само“, рече Јестира: „пре седам година, Ви сте добили од мене обећање да нећу ничим издати пређашње односе између мене и Вас. Како је живот и глас онога човека био у Вашим рукама, не остајаше ми ништа друго већ да будем нéмâ по вашој жељи. Али ипак црна слутња обузимаше ме због моје обавезе, јер, одбацујући сваку дужност спрам других људи, остајаше дужност наспрам њега, и нешто ми је шапутало да ћу је напустити чим се обавежем да радим по Вашем савету. Од тога доба нико није ближи ономе човеку него Ви. Ви га у стопу пратите. Ви сте поред њега и кад спава и кад је будан. Ви испитујете његове мисли. Ви чепркате и претурате по његову срцу! Његов је живот у Вашим канџама и због Вас он умире свакодневно и још Вас не познаје. Кад сам то допустила, ја сам се огрешила о човека према коме ми је било остављено да будем истинита!“

„Шта мислите да радите сада?» упита Роџер Чилингворт. „Ако пружим прст на тога човека, он ће бити свучен са говорнице у тамницу, а одатле можда и на губилиште!“

„И то би било боље!“ рече Јестира Прина.

„Како сам зло учинио томе човеку?“ питаше поново Роџер Чилингворт. „Кажем ти, Јестира Прино, и најбогатија награда, коју владаоци дају лекарима, не би искупила ону бригу коју сам ја посветио ономе јадном свештенику. Без моје помоћи он би скончао у мукама за прве две године после учињене своје и твоје кривице. Јер, Јестира, његову духу не достаје снаге да подноси терет твог скерлетног слова. Ох, ја бих могао открити чудну тајну! Али доста о томе. Што знање може, ја сам учинио за њега. Што он данас још пузи и дише на земљи, моја је заслуга!“

„Боље би било да је одмах умр̑о!“ рече Јестира.

„Јесте, жено, ти кажеш истину!“ повика стари Роџер Чилингворт, а паклена ватра заблиста у његовим очима. „Боље би било да је намах умр̑о! Никада није самртник трпео толико колико је трпео овај човек. И све, све то пред очима свога најгорег непријатеља! Он је био свестан мене. Он је осећао на себи утицај једнак проклетству. Он је знао неким духовним чулом — јер никад Творац не сатвори осетљивије биће од њега — да нека душманска рука управља концима његова срца, и да га посматра некакво око које тражи само зло и налази га. Али он није знао да је то моја рука и моје око! По празноверици, која је заједничка његову реду, он је држао да је предан ђаволу да га мучи страшним сновима и очајним мислима, жаоком кајања и жеђу опроштаја, као предосећањем онога што га чека после гроба. Али то је била моја стална сенка, непосредна близина човека којега је најтеже увредио, и који се одржава у животу једино отровом најцрње освете! Да, доиста, он се није преварио: ђаво је становао поред њега! Један обичан самртник, са некада човечанским срцем, постао је ђаво само за то да би њега мучио!“

Говорећи ово, несрећни лекар подиже руке са ужасним погледом, као да је угледао какву страшну сенку, коју не могаше распознати, како заузима његово место у неком огледалу. То је био један од оних тренутака — који се догоде једном за неколико година — када се човеков морални изглед верно покаже духовним очима његовим. Вероватно, никада пре тога није он гледао на себе овако као сад.

„Зар га ниси довољно мучио?“ рече Јестира видећи старчев поглед: „Зар ти није платио цео дуг?“

„Не, никако! Он је само дуг увећао!“ одговори лекар и његов изглед постаде миран и мрачан. „Сећаш ли се, Јестира, какав сам био пре девет година? И онда сам већ био у годинама, и то беше позна јесен живота. Али цео мој живот беше проведен у збиљи, учењу, размишљању, миру, да бих како увећао своје знање и да бих послужио људскоме добру, и ако је овај други циљ био случајан и споредан. Ничији живот није био мирнији и невинији од мога; мало их је који су учинили толико добра. Сећаш ли се? Зар нисам био, и ако си ме ти држала за хладног, ипак брижан за друге, тражећи мало за себе — благ, искрен, праведан, волећи стално и ако не са топлином? Зар нисам био све то?“

„Све то, и још више“ рече Јестира.

„А шта сам сада?“ упита он, гледајући јој у очи а цело зло његове душе исписа се на његову лицу: „Већ сам ти казао шта сам — ђаво! Ко ме је таквог начинио?“

„Ја, ја!“ узвикну Јестира дрхтећи. „Ја исто толико колико и он! Зашто се ниси мени осветио?“

„Оставио сам те скерлетном слову“ одговори он: „Ако ме оно није осветило, ја не могу ништа више!“

Он са осмехом стави свој прст на скерлетно слово.

„Оно те је осветило“ одговори Јестира Прина.

„И мислио сâм тако“ рече лекар. „А сада шта хоћеш од мене за оног човека?“

„Морам му открити тајну“ одговори Јестира одлучно „Он је мора видети у правој светлости. Шта ће од тога бити, не знам. Али најзад морам платити дуг поверења који тако одавно дугујем њему чијој сам пропасти и несрећи ја узрок. У толико, у колико се тиче губитка или држања његова доброга гласа и земаљског положаја, а може бити и живота, он је у твојој власти. И ако ми је скерлетно слово открило истину и ако је та истина слична усијаноме гвожђу које улази у душу — ипак, ако не буде за њега корисно да живи и тренутка даље тим животом аветињске празнине, никад нећу ступити да тражим милости од тебе. Ради с њиме што ти је драго! Ту нема ничега доброг ни за њега, ни за мене, ни за тебе. Ту нема ничега доброг за малу Бисерку. Нигде стазе да нас изведе из ове паклене забуне!“

„Жено, ја те доиста могу жалити“ рече Роџер Чилингворт, не могући се уздржати а да јој се не диви, јер је било нечега доиста величанственог у очајању које је изражавала: „У теби је много доброга. Да си раније нашла бољу љубав од моје, ово се зло, може бити, не би догодило. Ја те жалим ради добра које је пропало у твојој природи.“

„И ја тебе» одговори Јестира Прина: „јер је мржња преобразила мудрог и праведног човека у правога Сотону! Хоћеш ли је изагнати из себе и бити човек још једном? Опрости, и остави да му плати даљи дуг она Сила у чијој је то власти! Казала сам већ да ту нема добра ни за њега, ни за тебе, ни за мене, који заједно лутамо у овоме мрачноме заплету зла, посрћући на сваком кораку преко грехова којима смо посули своју стазу. Па ипак, може бити добра за тебе, за тебе једино, јер ти си био дубоко увређен и до воље ти стоји да опростиш. Хоћеш ли на-

пустити ту једину моћ? Хоћеш ли одбацити то неоцењиво благо?«

»Доста, Јестира, доста!« одговори старац са мрачном збиљом. »Није ми дато да опростим. Ја немам те власти о којој ти говориш. Моја стара вера, давно заборављена, враћа ми се, и објашњује све оно што чинимо и све оно што патимо. Кад си ти први пут склизнула, посејала си семе зла; а после тога све је остâло морало бити. Ви, који сте ме увредили, грешни сте само по некој врсти симболичне варке; а ја нисам ђаво и ако сам узео ђаволу улогу. То је наша судба. Нека црно цвеће и даље цвета! Сад иди својим путем и ради како знаш с оним човеком.«

Он махну руком и поново оде сабирати траве.

XV.

Јестира и Бисерка

Тако се Роџер Чилингворт — ружна, стара појава са лицем које се јавља у успомени људи дуже него што би хтели — опрости са Јестиром Прином и оде даље сагињући се до земље. Овде онде узбере по коју траву или ископа који корен и ставља их у корпу о руци. Његова сêда брада поготову допираше до земље кад год би се сагнуо. Јестира погледа за њим, за часак гледајући с чудном радозналошћу, да ли неће нежна трава ранога пролећа увехнути под његовом руком и да ли спржено и опаљено весело зеленило не показује таласасту путању његових корака. Она се чудила, какве су то траве које тако ревносно скупља тај старац. Зар му неће земља, напајајући се злом из његових очију, изаћи у сусрет са отровним до сада непознатим биљкама које ће избити под његовим прстима? Или ће се задовољити, што ће свака благодетна травка под његовим додиром бити претворена у ма шта штетно и злобно? Да ли сунце, које сија тако весело на све, осветљава и њега? Зар не постоји неки круг кобне сенке који се креће са његовом ругобом куда год се крене? И куда ће он сада? Хоће ли на једанпут пропасти у земљу, остављајући пусто и спаљено место, на коме ће се после извесног времена видети смртоносна саса, и друго отровно биље што га ово земљиште даје, како цвета у изобиљу? Или ће раширити крила слепога миша и одлетети, изгледајући све то ружнији што се више к небу пење?

„Био то грех или не,« рече Јестира горко за њим: »ја мрзим овог човека!«

Она је прекоравала саму себе због тог осећања, али га није могла победити или бар умањити. У тој жељи, она се сећала давно прошлих дана у оној далекој земљи, када је он обично излазио пред вече из осаме своје учионице и седао поред ватре на њихову огњишту, сав у светлости њезина осмеха. Њему је било потребно да се греје на томе осмеху, да би, како говораше, одагнао са свога научарскога срца хладноћу усамљених часова. Некада је у те дане гледала као у срећу, али сада, кроз тамну средину њезина доцнијега живота, они се убрајаху међу најружније успомене. Она се чудила, како се то могло догодити! Она се чудила, како је могла икада пристати да пође за њега! Она је себи највише уписивала у грех што је трпела и одговарала на стисак његових руку и што је подносила да се осмех њезиних усана и очију стопи и измеша са његовим. И изгледаше јој као увреда од Роџера Чилингворта, већа него све оно што је њему било учињено, што ју је он, у времену кад није знала за боље, уверавао да се може сматрати за најсрећнију поред њега.

»Да, ја га мрзим!« понови Јестира са више грчине него мало пре. »Он ме је издао! Он је учинио више зла мени него ја њему!«

Тешко човеку који задобије руку жене а није уз њу добио и најјачу страст њезина срца! Његова ће судба бити као и судба Роџера Чилингворта. Јер се може догодити да буди какав додир, јачи него њихов, пробуди сву њезину осетљивост, па ће му пребацивати и за само тихо задовољство, ту мраморну слику среће, што јој га је представљао као живу стварност. Али је требало да Јестира давно заборави ту неправду. Шта је значило то сада? Зар јој седам дугих година, под мукама скерлетнога слова, нанесоше тако много јада а не изазваше ни најмањега кајања?

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Уз наше слике

А. И. Череп-Спиридович, *српски почасни консул и председник Словенског Добротворног Друштва у Москви.* — Месеца маја ове године бирало је Словенско Добротворно Друштво у Москви новог председника. Дотадашњи застој у друштву упутио је чланове да своје поверење поклоне вредном, заузимљивом и у Словенству познатом Г. А. И. Череп-Спиридовичу.

Г. Спиридович рођен је 8. септембра 1867. г. Завршив маринску академију примио је бродарску управу на реци Оки, коју је тако уредио да и данас служи за углед. Користећи се његовим знањем и његовим организаторским духом, пошаље га руска влада у Уралске рудокопе, где је оправдао високо поверење и оправдао нáде. — Год. 1899. понуди му српска влада генерално консулство у Москви, што је Г. Спиридович одушевљено примио, те и данас врши ту часну дужност на потпуно задовољство српске владе и на корист руско-српског зближавања и братства. — Г. Спиридович познат је као веома одушевљени представник свесловенске духовне заједнице, као одушевљени борац Словенства са Пангерманизмом, као проповедник независности и политичког уједињења појединих словенских народа. Таквом раднику и борцу свака част и слава!

У ковачници *(сликао В. Тиценталер).* Наступило је дубоко вече а вредни ковачи још не остављају свој посао. Мехови распирују жар чија светлост обасјава најближу околину огњишта. Гвожђе је већ усијано; вредне руке већ чекају; још мало па ће учестати ударци чекића, који ће се кроз тиху ноћ разнети као песма задовољства и праве среће. —

Јоаким Вујић *(вајао П. Убавкић).* — За најкраће време изаћи ће, у издању Српске Књижевне Задруге, Вујићева *»Путешествија»*. Том приликом биће и нарочитог говора о животу и раду Вујићеву. Ми доносимо само његов лик што га је верно и потпуно уметнички извајао Г. Петар Убавкић, академски вајар.

Ова лепа биста данас краси просторије Кр. Срп. Народног Позоришта у Београду.

Полазак Андреове експедиције и † **Соломон Аугуст Андре.** — По најновијим извештајима из Америке, изгледа да је храбри Андре са својим одушевљеним сапутницима пропао у својој експедицији, пошто му је ветар однео ваздушни брод чак на северне Америчке обале. У нарочитом чланку, који доносимо

у овом броју, наћи ће читаоци неколике податке из његова живота и веран опис његова поласка у непознате арктичке пределе.

Скочића мост на Ђетињи (фотогр. снимио *В. Тешић*).— И лепота изабраног предела и уметнички поглед на њ, препоручују овај снимак вредног аматера Г. В. Тешића. Нека је и овај снимак прилог албуму лепе српске земље.

Старица *(фотостудија В. Стевановића)*. Фотографски радови нашег одличног аматера Г. В. Стевановића нису непознати нашим читаоцима. У седмом овогодишњем броју донели смо његове фотостудије *Старост* и *Ашиковање*, а сада доносимо *Старицу*, која је тако уметнички израђена да би се могла сматрати као портретски рад каквог од најодличнијих сликара. —

У Топчидерском парку *(фотостудија В. Стевановића)*. — И овај одличан аматерски снимак сведочи колико се може фотографијом помоћи правој уметности а, поред тога, у чему је лепота и како је ваља у природи тражити и пронаћи.

На рударском терену, У руднику Св. Ане и Улазак у рудник Св. Ане *(фотографски снимци Ф. Шистека)*. — Рудник Св. Ане у власништву је Г. Ђорђа Вајферта, српског индустријалца. Рудник је на доњем Дунаву, у близини Кучајне. Ова три момента, фотографски снимљена, показују улаз у рудник рударска мерења на терену и под земљом, у самом руднику. —

ХРОНИКА

Телеграфон. — На последњој Париској Изложби беше тушта и тма привлачних предмета у сваком одељку њезину; један од најзначајних «clous»-а у електрицском одељку беше *телеграфон*, проналазак данског инжињера Валдемара Паулзена. На самој изложби приказиваше овај апарат једна љубазна Данкиња. Неугледна спољашност овог апарата не изазиваше у посматрача представу о великој важности његовој. При свем томе, телеграфон је један од најсјајнијих проналазака последњих година, јер спаја у себи особине телефона и фонографа. Сам проналазач дао му је име «телеграфон», ну Берлинско акционарско друштво Микс и Генест, које има да примени овај проналазак, назвало га је «телефонографом».

На самој изложби ова справа није могла изазвати велики утисак с тога, што је била намештена на незгодну месту; како ће се чути телефонски разговор у жагору од толиких хиљада посетилаца најразличитијих народности, у хуци и буци толиких машина! Много су повољније испали огледи у Кјевенхавну, код тамошњег телефонског друштва, у кога је до скора Паулзен био чиновник. Нарочито су лепо испали огледи у Француској Академији Наука, пред којом је физичар Маскар приказивао телефонограф. Нема сумње да ће требати још времена, докле се ово ново оруђе науке и праксе толико усаврши, да ради у сваком погледу без приговора.

Телеграфон треба да замени досадашњи фонограф који понавља, као што је познато, звуке речи, изговорене у непосредној близини. Телефонограф је срећно удружење фонографа са телефоном. Помоћу ове справе биће могућно да се сачува говор из даљине од неколико километара. Како? Телефонским преносом. Овај говор или песма моћи ће се, према потреби и жељи, или одмах поновити или после неколико дана, месеца, или чак и после годину дана. Телеграфон ће бити оруђе да се из даљине диктује писмо, говор, тако да ће се моћи диктат или одмах или кад се зажели ухватити на писаћој машини; помоћу слагача моћи ће се говор одмах и сложити, ради штампања за новине. Трговац може да прима поруџбине телефонским путем, помоћу свога телефона, из кога ће се вадити у одређено време све приспеле поруџбине. Шта више, нека телефонска вест може се овом справом саопштити на десет, стотину па и хиљаду страна, тако да ће помоћу телеграфона да се реши проблем «телефонских новина».

Телеграфон је, у принципу, фонограф спојен са телефоном. Свакоме је познат Едисонов фонограф, код којега се звучни таласи, изазвани речима или тоновима, урезују механичким путем у воштани ваљак. Кад се ручица обрне у супротном правцу, воштани ваљак верно одаје све што су му звучни таласи поверили. Да би се поново употребио воштани ваљак, ваља га састругати и површина ће му бити глатка. Код Паулзенова телеграфона бележе се звучне вибрације—речи, песме—не механичким путем—шиљком—већ магнетичким; с тога се он може назвати магнетним фонографом, на коме су звучни таласи забележени невидљивим магнетним знацима. Проналазак данског инжињера представља, у неку руку, «Колумбово јаде», јер је одавно позната особина челика да се намагнетише. Ну, ко је могао помислити, да ће тако незнатан магнетизам, који се тоновима индуцира, бити довољан да челик намагнетише, и да се могу на челику задржати и најситније нијансе у јачини звучних таласа! На телеграфону има челична жица обавијена спирално око једног ваљка; овај челични ваљак има задаћу бележника, као воштани ваљак у Едисонову фонографу. У апарат се говори или пева на левку обичног телефона. Докле се говори, обрће се ваљак са челичном спиралом. Варијације струје, што их производе речи, шаљу се, као обично, у телефенску линију. Ну, место да се спроведу у телефон пријамник, оне доспевају до једног малог електромагнета, пред чијим се половима обрће ваљак са челичном жицом. Шта бива овде? Услед вибрација речи, изговорених у телефон, овај електромагнет мења непрестано свој магнетизам, а полови електромагнета намагнетишу суседне делове на челичној жици. Према томе, овај електромагнет игра улогу бележника на телеграфону. Његовим утицајем челична жица начичкана је силестом ситних магнетића. Занимљиво је да се ови магнетићи не избришу временом нити понављањем. Да би се магнетске забелешке претвориле опет у речи, тонове, треба цео поступак да се обрне: ваљак са челичном жицом обрће се, магнетске тачке производе у намотаној жици електромагнета електричне струје које се у телефону, на познат начин, претварају у звучне таласе.

Ну, како ће се очистити челични ваљак телеграфонов, ради поновне употребе? Веома лако. Пропусти се слаба галванска струја кроз мали електромагнет, а у исто време обрће се пред њим ваљак са челичном жицом. Електрична струја уништава постепено полове привремених ситних магнетића у жици челичној, они ишчезну и ваљак је сад готов да опет послужи за примање нових знакова.

За кратке разговоре и поруке служи телеграфон са челичном жицом, за дуже разговоре справа је мало преиначена, јер има челични трак око ваљка, широк 3 м. м., који се са једног котура одмотава а на други намотава, слично траку од хартије на Морзеову телеграфу.

Паулзенов проналазак је само почетак многих других проналазака и примена; то је основица многим будућим практичним

радовима и научним дедукцијама. Он отвара нове изгледе у будућност, јер ће доћи, по свој прилици, време кад људи неће куповати новине на улици, него ће бити претплатници завода за извештаје које ће добивати преко свог домаћег телеграфона.

П. М. И.

Хрватска критика о делу Знаменити Срби XIX века. — У 30. броју овогодишњега Загребачког *Vienca* штампан је реферат о делу *Знаменити Срби XIX века*, које издаје вредна Српска Штампарија у Загребу. Било из рђавих намера било из незнања, критичар је покушао да подцени вредност овом великом и знаменитом подузећу. Рђаве намере одбићемо а погрешке исправити.

О изради дела критичар вели: «*Техничка је израдба свакако лијепа и српска књижевност није таквога дјела имала — док се није ето Загреб дао на посао*». Прочитали смо и — разумели. Па ипак, поред све провидне критичареве намере и алузије, ми се искрено радујемо што је Српска Штампарија у Загребу била у стању да приреди издање као што је *Знаменити Срби у XIX веку*, којем је, такође из те штампарије, претходио први свезак уметничког издања *Hrvatski Salon* (1898). са клишеима из атељеа Србина Маргетића. Што је Српска Штампарија у Загребу тако угледна, заслуга је њезиних управника; а браћи Хрватима доиста служи на част што јој се обраћају за своја најлепша издања. Па за што то замерати Србима или боље рећи Српској Штампарији, кад је она власник дела *Знаменити Срби*. —

Критичар не види довољно узрока, што ће у овом делу Илија Бирчанин и Алекса Ненадовић, кад их већ у почетку 1804. г. нестаје. Да их је нестало пре 1800. године и ми би се сложили са критичаревим питањем. Овако је то питање са свим излишно!

Критичар се такође чуди: откуд у овом делу и Филип Вишњић? А само његово чуђење у исти мах је и најбољи одговор, јер вели: «Из биографије се мало може разабрати, чим се особито истакнуо овај пјевач, *који је опјевао бојеве Срба за слободу.*» Кад би критичар још знао *како* их је опевао, доиста би се постидео свог питања.

Критичар се нарочито чуди, што је међу знаменитим Србима нашао и Хрвата — Николу Томазеа. Колико је оправдан овај прекор, увериће се сви писмени људи из предговора и Томазеових *Искрица* што их 1818. г. читаоцима пружи Српска Књижевна Задруга. Зар није Србин онај човек који овако пева: «*У теби Бог је, о мој српски роде!*» Зар није Србин кад вели за *Илирске песме* (што их је превео на италијански) да су *српске*, да им је то *право име*. Зар није Србин кад каже: *Нама Србима народне су пјесме једина школа, из које се можемо учити чистоти језику:* или кад пише: *Пјесме Српске могу се упоредити са најљепшим, кога му драго народа. То је (осим осталијех крајева) језик Босне, Херцеговине и иланинске Далмације*». Зар није Србин кад за заједнички словенски језик препоручује *српски језик* . . . Могли би још пуно оваквих примера навести, али се бојимо да све то не буде мало критичару који је, како по свему изгледа, све ово знао, али *неће* да зна.

Главно је да критичарове замерке не понизиште вредности великом делу *Знаменити Срби у XIX веку*, а то је довољно да докаже прави и истински значај родољубног подузећа Српске Штампарије у Загребу. **С.**

* О шестом Конгресу Српских Земљорадничких Задруга, који је био одржат у Чачку од 7. до 9. септембра о. г., читане су ове расправе и предавања: *О млекарској индустрији и млекарским задругама*, од М. Драшковића, адвоката и сврш. ђака млекарске школе; *О газдинству с утринама и о општинским привредним одборима*, од Савка Кучпарића, окружног економа; *О потреби задружнога образовања у нас*, од Мих. Аврамовића, управника Земаљског Савеза Земљорад. Задруга; *Школа и земљорадничка задруга*, од Милана Ст. Недељковића, учитеља; *О ширењу пољопривредних знања у народу преко земљорадничких задруга*, од Милутина Станковића, учитеља; *Како да се излечимо од похађања механе?* од Лазара Јанковића, учитеља; *Задружно обезбеђење од елементарних непогода*, од Војислава Катунца, учитеља; *Земљорадничка Задруга и пољска привреда*, од Живојина Златића, земљорадника; *Сеоско земљорадничко сиромаштво*, од Данила Милојевића, земљорадника; *Зеленаши у народу*, од Благоја Недића, пређ. учитеља; *Утицај земљорадничких задруга на живот задругара*, од Милана Путаковића, свештеника; *О пропадању народне ношње*, од Благоја Недића, пређ. учитеља; *Наше народно одело и његова важност*, од Радомира Вујовића, учитеља. —

* За ову годину спремила је Хрватска Матица својим члановима ове књиге: Ђурашина *Птице* (II део), Тургењева *Изабране приповијести* (IV књига), Марулића *Јудиту*, Вјенцеслава Новака приповетку *Два свијета*, Великановића спев *Отмицу*, Јосипа Драженовића *Повјест једнога вјенчања* (из приморског малограднског живота), Владимира Трешњец-Бороте *Бродолом* (причу из Загребачког живота), Вјекослава Клајића *Крчки кнезови Франкопани* (1118.—1671.) и Кузме Новића *Витровир* (слика из босанскога живота у 3 чина). — Хрватска Матица имала је прошле године 11.110 чланова

«Журналъ министерства народнаго просвѣщенія» донео је у овој години ове чланке и реферате који се тичу нас Срба: Реферат Н. В. Јастребова о књизи А. Л. Липовског *Хорваты* (март); реферат С. М. Кулбакина о Јагићевој радњи «*Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache*» (април); чланак Н. П. Петровскога *Къ вопросу о драмѣ А. Луцича «Robinja»* (јуни); реферат П. А. Лаврова о радњи † Св. Вуловића: *Опис словенских рукописа софијске библиотеке.*

* Српска Матица у Новом Саду примила је у своје *Књиге за народ* приповетке Симе Матавуља *С мора и с иланине*. А за *Летопис* примила је расправу Илариjона Руварца *Ђураџ Вуковић деспот српски и Ђорђе Кастриота Скендер вој арбанашки године 1444.*

* У Загребачком позоришту представљаће се у овогодишњој сезони ови нови драмски оригинали: *Образ пред свијетом*, М. Димитријевића; *Први иут у лову*, М. Јурића; *Пушкин*, В. Кошћевића; *Књижевничке неприлике*, В. Кошћевића; *Витровир*, А. Кузмановића; *Биљежниковица*, Ш. Ловашена; *Клин се клином избија*. Ј. Ловретића; *Муж и жена*, Ф. Ж. Милера; *Завада*, Ф. Судареновића; *Бура*, Срђана Туцића и *Трилогија*, М. Војновића.

* У Пуеблу, у Америци, почео је излазити нов српски лист *Србин*. Уређује га Митар М. Шабан. Власник му је српско добротворно друштво *Балкан*, које има у Пуеблу и свој Српски Дом. —

* За XXI књигу *Годишњице Николе Чупића* примљени су ови књижевни радови: *С Леденице на Радику*, путничке белешке М. Ј. Гајића; *Борач и Делиград*, од ђенерала Јов. Мишковића; *Лека Канум* (Закон Леке Дукађинца, господара северне Албаније, из XV века), од Рад. Космајца. —

* Матица Српска у Новом Саду решила је да о овогодишњем Св. Николи свечано прослави педесетогодишњицу од смрти Владике Његоша. Свечани говор држаће Г. проф. Александар Сандић. —

* За почасне чланове Матице Српске предложени су Матичину Књижевном Одбору и изабрани Едвард Маргалић и Др. Јован Цвијић; а за чланове Књижевног Одбора: Др. Теодор Мандић, Димитрије Руварац и Др. Средоје Ђорђевић. —

* Радничко Друштво у Београду састаје се сваке недеље у својој Радничкој Касини, где се држе јавна и бесплатна предавања. Поред првог предавања *О алкохолизму*, до сада су била још три: једно *О синдикалном радничком покрету у Данској* (од друштвеног секретара, Г. К. Јовановића), друго *О народном образовању у Француској* од Др. Јована Скерлића, а треће *О хипнотизму* (од Др. Бранислава Петронијевића). —

* Српски учитељски збор у Земуну основао је хумано и културно *Друштво Светога Саве*. Правила овога удружења већ

су потврђена, а 9. о. м. изабрана је и управа. За председника изабран је Др. Коста Рајичић; за потпредседника Илија Максимовић; за благајника Петар Јеловац, а за секретара Марија Ковачевићева. —

* *Побратимство*, друштво православних Срба у Фочи, приредило је 8. септембра о. г. беседу у спомен педесетогодишњице од смрти Владике Његоша. О животу и раду Његошеву говорио је медицинар Тодо Јеремић.

* Г. Милош Поповић, лекар, читао је 2. септембра у Радничкој Касини своје предавање *О алкохолизму*. Предавање је у првом реду, било намењено члановима Радничког Друштва, али је поред њих било доста и нечланова. После предавања повела се живља дискусија о алкохолизму. — Како јављају Београдски дневни листови, већ се приступило и оснивању удружења против алкохолизма.

* У уметничком заводу Ангерера и Гешла (Беч) већ је репродукована диплома за чланове Друштва Српског Народног Позоришта у Новом Саду. Диплому је израдио Урош Предић, акад. сликар. Она је алегорична а представља задатак и циљ позоришта. —

* Место доскорашњег листа *Ново Време*, што је излазио у Земуну, покренут је *Исток*, орган за политику, просветне и материјалне интересе. Излази двапут недељно. Власник и издавалац је Даринка удова Симе Пајића, а одговорни уредник Др. Владимир Николић, адвокат.

* У нашој Великој Школи расписан је стечај за ове катедре: *Словенска Филологија, Међународно Јавно Право, Механичка Технологија, Архитектура, Римско Право* и *Историја Општа* (стари век).

* У овогодишњем *Братству*, гласнику друштва Св. Саве, штампа се, поред осталог одабраног садржаја, и расправа проф. Боже Прокића *Војвода Ивац*. У овој расправи изнесен је најстарији историјски спомен о слави у Маћедонији. Опис славе у војводе Ивца написан је 1018. године. —

* Из *Просветног Гласника* одштампава се рад проф. Јанка Лукића *Салустијев коментар о «Bellum Catilinae»*. —

* Дело Др. Куниберта *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића*, у преводу Др. Миленка Веснића, већ је наштампано и за који дан моћи ће се добити. Књизи је цена: у тврдом повезу 9, а у меком 7.50 динара. Поруџбине извршује трговина Јевте М. Павловића и Компаније у Београду. —

Ернст од Вилденбруха: **Племенита крв.** Прича за омладину. Превели са 30. немачког издања *Н. и И. Миловановић*. У Мостару, 1901. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића. М. 8°. стр. 63. Цена 30 п. д.

Слава Крсног имена у Мостару. Попис српско-православних породица у Мостару, њихово Крсно име, са кратким предговором о значају Крсног имена и тропарима светитеља. У Мостару 1901. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића 16°, стр. 92. Цијена 40 потура.

Душан П. Јосимовић, **Порез на радње,** *с обзиром на последње измене у закону о непосредном порезу*. Дневно пореско питање. — Београд, Милош Велики-Штампарија Бојовића и Мићића, 1901. — 8°, стр. 55. Цена 1 динар.

Дријада. *Књига прва* (Песме). Написао *К. Р. Јовановић*, Ниш, Прва Нишка Штампарија Ж. Радовановића, 1901. 8°, стр. 100. Цена 0.70 динара.

Јован Дучић: **Пјесме.** Прва књига. Издање уредништва *Зоре*. У Мостару, издавачка књижарница и штампарско-умјетнички завод Пахера и Кисића, 1901. — 8°, стр 163. Цијена 2 К или 2 Д. и 40 п.

Финансије и установе обновљене Србије до 1842. I. *С једним погледом на ранији историски развој финансиског уређења у Србији*. Друго издање. По оригиналним документима написао *Мита Петровић*. Председник Пореске Управе Министарства Финансија. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8°, стр. 1100. Цена?

Разорен живот. Драма у пет чинова из Београдског живота. Написао *Стојан Ст. Стојић*, Београд, електрична штампарија Савића и Компаније, 1901. 8°, стр. 74. Цена 1 динар.

Поуке за сеоску омладину и привреднике. I. Написао *Чедомиљ М. Тодоровић*, учитељ. Београд, Штампарија Стојановића и Тимилића, Дубровачка улица бр. 13, 1901. — 8°, стр. 91. Цена 0.60 пара дин.

Школски музеј у Београду. IV Извештај за 1900 и 1901 год. Саставио *Д. Ј. Путниковић*, учитељ, управник Школског Музеја. Београд, 1901, Штампарија Д. Миросављевића, Теразије бр. 19. — 8°, стр. 8.

Фатме кадуна. Приповетка из српске прошлости. Написала *Мила*. У Новоме Саду, штампарија Ђорђа Ивковића, 1901. — 8°, стр. 95. Цена 1 динар или 1 круна.

Наука хришћанска за ученике-це III разреда основне школе. По најновијем програму од 10. септ. 1899. год. Пбр. 4963. Са 19 слика. Написао *Петар С. Протић*, школски надзорник. Београд, штампарија Стојановића и Тимилића, Дубровачка ул. бр. 12. — 1901. М. 8°, стр. 57. Цена 0.40 п. д.

Наука хришћанска за ученике-це IV разреда основне школе. По најновијем програму, од 10. септ. 1899. г. Пбр. 4963. Са 6 слика Написао *Петар С. Протић*, школски надзорник. Београд, Штампано у Државној Штампарнји Краљевине Србије, 1901. — М. 8°, стр. 46. Цена 30 п. дин.

Жена и њен позив. Према једном својем предавању написао проф. *Др. Макс Рунге*. Превео *Гер. П. Ивезић*, медицинар. Београд, Милош Велики — штампарија Бојовића и Мићића, 1901, 16°, стр. 63. Цена?

Управа добара. За ниже пољопривредне, сеоске продужне и грађанске школе. По страним изворима израдио *Александар Мијоковић*, управитељ ратарске школе у Краљеву. Београд, електрична штампарија Павловића и Стојановића, Дубровачка бр. 9. 8°, стр. 83. Цена 1.50 динар.

Претплатницима

Овим бројем завршује се и трећа четврт овогодишње *Нове Искре*. Многи претплатници не послаше нам још ни до сада дужну претплату, ма да смо их до сада већ неколико пута молили и опомињали.

Досадашње искуство нагони нас да прећемо преко свих обзира те да у јавном рачуну изнесемо све оне „*претилатнике*“ који у несавесности својој усвојиште ону омиљену изреку: *Севăи је књигу украсти, јер је и тада од корйсти!*

За севап тражићемо цèвăп, а за корист — оштету!

Оволико за сада, а ко нам не пошаље што пре дужну претплату — чуће и више.

Власништво Нове Искре

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*. Краљевско-Српска Државна Штампарија.

Број 10. Београд, октобра 1901. године Година III.

Нова Искра

Календар

— догађај —

написао

Јанко М. Веселиновић

После вечере засели смо у гостинској соби па пијемо и разговарамо. Осећа човек неко задовољство овако седећи и припијајући, у овој сувоти и топлоти, кад зна како је гадно напољу где ветар, киша, блато и помрчина човеку живот однемиле. О чему ти се то није разговарало. Најпре је Игњат Совренов гудио и певао; онда се повео разговор о гусларима и певачима, па после прећосмо на друге ствари.

Сви смо причали понешто, само газда Максим из Оглађеновца ћути и само одбија димове, из свога дугог чибука, као Турчин. Ја му баш рекох:

— Што ти штогод не причаш, газда-Максиме?

Он се насмеја и слеже раменима.

— Не знам о чему бих? рече.

— Па зар ниси ништа доживео у животу?

— Ако хоћеш да ти причам о своме календару; друго не знам шта бих!

— Е, па то! — повикасмо нас неколицина.

— То могу, ако ће вам вајдити.

„Е видиш, то је било давно, биће скоро педесет година, а тако памтим као да је јуче било. Онда ми је могло бити до осамнаест година. Био сам момчина као тресак, сила! Налетети на човека, ударити на чету, ако хоћеш, било ми је свеједно. А одрастао у добру: нисам знао шта је глад и невоља, никад се нисам бригом забринуо, као и сваки из богате и задружне куће — па сам, што оно кажу, био побеснио. Јединац у оца — а отац ми старешина задруге — нисам имао мајке да ме тишка, а други што говоре, ја на једно уво примим, на друго пустим. Истина, кад начиним какав покор, и отац ме зовне па ме саветује и грди; али то ништа. Ја пред њим оборим главу, накиселим лице; а чим се окренем и докопам врата — ја онај који сам и био!...

Ништа ми се није могло учинити. Нисам био покварена срца — то би се доцније видело — али сам био обесан, па од обести нисам знао шта чиним. Знам, једанпут сам узјахао једнога ждрепца из ергеле. Бесно кљусе, никад узду осетило није, па стаде рипати и скакати у пропац. Ја му се натурио на грбачу, докопао се за његову дугу и замршну гриву, левом руком, а десном држим прут и шибам све по трбуху. За час сам га у пену обукао, па не зна шта ради него дршће од страха.

Д-р МИХАЈИЛО МАРКОВИЋ
САНИТЕТСКИ ПУКОВНИК

У селу сам био први момак, и ако их је било и старијих од мене Нити је ко могао нити смео преда ме. Нико ме није смео преко погледати, јер му се онда знало; а како сам био налетан и насртљив, од мене су се уклањали и јачи, јер ја нисам гледао ни куд ни чим ударам. Ниједна битка није могла бити без мене: ја сам је или почињао или дочињао, а где год сам се ја тукао, морало је бити крвавих глава.

Једанпут ме отац стаде клети. Распаметио се човек, па већ не зна шта ће ми!

— Да Бог да, сине, дочекао да га имаш, па да те стане белити као ти мене!

А шта ће веселник! Додија му плаћати разбијене главе и мољакати чак и горе од себе!

У селу се већ знало. Чим се деси какав пачарис, онда се само погледају:

— Ту је био свакојако и онај Илијин.

— Па ко би други!

Моја слава оде на далеко. Прозваше ме убојицом. Знала ме је сва капетанија. И ко ме је знао он се добро чувао да ми се ма у чему успротиви, јер ја се толико осилих да већ више нисам знао ни зашто се бијем. Рекнем да је јабука зелена, а није него румена. Ко ми рекне да је румена — шамар му не гине. Ако ми врати, онда ваља понети крваву главу....

Свикоше људи из мога и околних села, па се више нико са мном и не свађа. Како ја рекнем онако је. Па ми криво. У дугу дану идем као луд; нико неће прекорно ни да ме погледа. А у мени крв ври, кипи, тражи кавге и тучe. Обиђем по два три села, обилазим људе по њивама, разваљујем прошће и правим струге на оградама. Ништа, све то гледа и прави се и слепо и глуво.

Да свиснем од муке!

Ни код куће ми више нико ништа не говори. Пустили ми узде, па и не воде рачуна о мени. Стричеви су ми оца врло пазили, па су се, њему за љубав, правили мањи од макова зрна. Ако сам на њиви и радим — добро; ако нисам — ником ништа. Или, радимо; у сред посла ја бацим мотику па одем; они сви ћуте.

Сарани ме лепо жива то што већ више нико са мном и не говори, што се нико не срди кад ја пркосим, што ми је и отац већ огуглао па вели:

— Удариће и он гдегод на каког брата који ће га опаметити!

А ја цркох од муке што више никог нема да ме ружно погледа!

* * *

Рад у највећем јеку, а ја базам по селима и друмовима. Цео свет ради а ја врљам или се излежавам у каком хладу. Све ми постало досадно. Ништа ми се није милило на свету. Идем друмом а ноге ми пече врела прашина. Зној ме свега облио па сам љут као гуја. Погледам испред себе, а то стоји једна жена са пуним судовима воде крај пута: чека да прођем да ми не би пут прешла. Кад сам био поред ње, ја је погледах.

— Помаже Бог! — рекох.

— Бог ти помогао!

Погледам: жена млада; није Бог зна како ни лепа, а вала није ни ружна. Паде ми у очи како је придела чиодом недра и на чиоди талир. Не знам шта ми би, тек ја прићох и тргох онај талир, те га ишчупах заједно с чиодом.

Жена диже запевку. Ја се кретох најлак и не осврћући се. Она јауче а ја ни бриге. Онај талир спустим у џеп од вермена а чиоду бацим.

Ишао сам најлак баш као да нисам никакво зло учинио. Нико ме не викну; ни жену више чуо нисам. Окренем се да видим шта би с њом, али од ње ни трага ни гласа. Никог живог сем што ми у сусрет иђаше један чичица. Кад би наспрам мене, застаде и назва ми Бога.

Ја му не одговорих: мрзило ме.

— Је ли, дијете, а одакле си ти?

— Што то питаш?

— Не познајем те.

— Па кад ме не познајеш, што те се тиче? — рекох му осорљиво.

— Видим где луњаш као псето без госе на овоме радном дану, па хтедох да знам чији си.

Мени заструја по жилама. Али ми чичица брзо приђе, докопа мој широки рукав, па га уврну и ухвати ми десну руку левом, и ја тек тада видех у његовој десној руци малу секирицу.

— Деде, роде, реци ми: ко беше она жена тамо што стојаше с тобом?

— Не знам.

— Не знаш?

Па издиже оном секирицом те ме млатну по десној плећки. Ја осетих како ми сва десна страна утрну.

— Па шта си разговарао с њом? — пита чича а смеши се, Бог га убио.

— Ништа.

— Ништа?

Па опет, али сад лупи по левој, и ја осетих како ми лева рука клону као одсечена.

— Па је ли, роде, а јеси ли што узео од ње?

— Бога ми, нисам ништа!

— А, ниси!...

Па кад узе сла́гати ушицу за ушицом низ кичму, ама као да ништани! Пустио ми руку, али која ми вајда и од ногу и од руку кад не могу ни мрднути ни побећи. А он само слаже ударац на ударац.

— Стој, чича, ако Бога знаш!

— Да станем, роде, да станем; само ми кажи: јеси ли што узео од ње?

— Јесам, чича.

— А шта, роде?

— Један талир.

— А где је тај талир?

— Ево га!

Једва дигох руку до џепа, извадих талир и пружих му га.

— Ево, на!

— Хвала! — рече чича. Ево и теби за талир!

Па издиже још једаред оном секирицом, те ме удари међу плећке.

Ја бљунух крв.

— Сад је добро! — рече он. Дао сам ти за дарак уздарје. Због Бога! Не заборави: оно ми је снаха. Не дирај је други пут!«

* * *

Одлежао сам три месеца. Једва сам жив остао. Од тога дана нисам више на жива створа налетео. Некако ми се и крв утиша и ја се смирих. Истина по неки пут сунем, али ми тада изиђе на очи чичица са његовом страшном секирицом која ми остави календар у леђима, те увек знам кад је ме́на и уштап.

СИЛА СПУТАВА ГЕНИЈА

Босанска краљица Катарина

Када је априла 1421 год. умро Баоша III, син Јелене, кћери Кнеза Лазара, последњи мушки потомак породице Баошића, остало је од њега само женскога порода, јер је син, који му се крајем јуна или почетком јула 1415 год. родио,[1] умро пре њега. Државу Баошину наследио је Деспот Стеван Лазаревић и заподенуо је дугу борбу са Млетачком Републиком око тога наследства, а кћери Баошине, које су иза њега остале, и од којих је најстарија носила име своје бабе Јелене, доведене су у двор великог војводе босанског Сандаља Хранића,[2] за кога се Јелена, баба њихова, преудала још крајем 1411 год.[3]. Ту у двору Сандаљеву живеле су под туторством његовим кћери Баошине; ту у двору боравио је често и синовац Сандаљев Стеван Вукчић Косача, који ће доцније наследити државу и господство Сандаљево. Не зна се и не може се рећи, да ли је међусобна симпатија или хладан рачун њихових старијих довео унуку Јеленину и синовца Сандаљева пред олтар: они су се венчали крајем 1424 год.[4] По својој прилици као најстарије дете из тога брака, *родила се у лето 1425 год. Катарина*, потоња краљица босанска.

Катарина је одрасла у двору својих родитеља. Како је она провела своју младост, не зна се; али, и ако се у доба њене младости у двору њезиних родитеља врло често помињу свирачи и жонглери, и ако су јој родитељи још док је врло млада била већ куповали и нибављали са стране ствари за њену потребу, и ако ју њена прабаба без сумње волела, те и у свом тестаменту 1442 год.[5] наредила, да се даду **„Господинце Катаисе оботци мали и лятца златa“**, — ипак је тешко замислити, да је она своју младост весело провела. Раздор у кући између родитеља[6] и оно нестално, несигурно доба, оно несносно доба, када је држава њезина оца непрестано лебдела између живота и смрти, оно тешко време, када је све пропадало и рушило се, — све је то и мало и ретко давало повода за радост и весеље. Женска деца властеоских породица морала су онда више но игда бити спремна да ступе у брак не по својој наклоности и по свом избору, него по потреби државних и династичких интереса.

Године 1444 изабрала су босанска властела за краља босанског Стевана Остојића, незаконитог сина краља Стевана Остоје.[7] Нови је краљ био патарен и живео је са једном патаренком, али кад је дошао на престо увидео је брзо, да се, притиснут с једне стране од Турака с друге од Папске Курије и Угарске, неће моћи одржати на престолу и држати у шкрипцу необуздану властелу босанску, ако не нађе себи гдегод сигурна ослонца. С тога се он, убрзо после свог доласка на престо, одрече патаренства и отпусти своју жену патаренку. Папа Јевђеније IV у јуну 1445 год. разреши његов брак са патаренком.[8] Бирајући себи другу жену и нову краљицу, краљ Стеван Остојић хтео је да се ороди са најзнатнијим династом босанским, те испроси Катарину, кћер Стевана Вукчића Косаче. Сватови су били маја 1446 год.[1])

Како је Катарина живела као краљица, и да ли је била сретна и задовољна, то наравно није познато; али се зна да удадба њена није много зближила њена мужа, краља Стевана Остојића и великог војводу Сандаља Хранића. Године 1461 умро је изненада и на пречац краљ Стеван Остојић, и Катарина је остала удовица са двоје нејаке деце: сином Жигмундом, коме је било 5 и ћерком Катарином, којој је била тек година дана.[2]) Катарина се са оцем није слагала, те се после смрти свога мужа није ни враћала њему, него је са својом децом остала у Босни.[3]) Али њене несреће још нису биле завршене. Када су, две године после тога, Турци освојили Босну, заробљена су том приликом и деца Катаринина Жигмунд и Катарина и одведена у турско ропство.[4]) Катарина се после пада Босне склонила у Дубровник, па одатле у Рим, одакле је годинама радила да ослободи своју децу из турског ропства, особито кад је дознала, да јој деца још нису потурчена. Она се обраћала због тога на разне стране и тражила помоћи код свакога за кога је мислила, да јој може помоћи, и 1470 год. била се решила да сама иде Турцима да тражи своју децу.[5]) Али најтоплија њена жеља, да види своју децу, није јој се испунила.

Катарина је у Риму живела од годишње апанаже, коју је добијала од папе Павла II и од његова наследника папе Сикста IV. Становала је близу цркве св. Марка. Уз њу су биле три девојке, без сумње властеоске кћери, чији су очеви изгинули при паду Босне: Пава Мирковић, Јелена Семковић и Марија Мишљеновић. Осим тога био је уз њу и Радич Клешић, управник куће (domus sue magister) и Ђурађ Чубранић.[6])

У октобру год. 1478 Катарина је била на самрти и 20 октобра, пет дана пред своју смрт, начинила је свој тетаменат.[7]) У тестаменту је поставила за наследника Босанске Краљевине свога сина Жигмунда, или кћер Катарину, ако су остали Хришћани. Ако се они не врате у своју отаџбину или ако су се потурчили, онда да наследи Босну папа и Папска Курија. У тестаменту је оставила дарове целој својој околини, а сину брата свога Владислава краљевски мач, ако се Жигмунд не нађе. Наредила је, да је сахране у цркви „beate Marie de Araceli“ и да се на погреб потроши две стотине дуката.

„Сирота Катарина! — пише И. Руварац —[8]). И како да не назовемо несретном, бедном и сиротом краљицу Катарину од рода Косачина, кад помислимо само, шта је она све доживела и преживела. И да јој мужа, краља Томаша, као што се прича и каже, убише 10. јула 1461 рођени му брат и рођени му син од прве жене патаренке; и да јој Турци узимајући и примајући год. 1463 босанске градове заробише сина и кћер; и да се отац њезин умирући год. 1466 није ње ни сетио!“

Катарина је умрла у Риму 25 октобра 1478 год.

Београд, 13 октобра 1901. **Ст. Станојевић.**

---

[1]) M. Jorga, Notes et extraits pour servir à l' histoire des croisades II (1899) 147; G. Gelcich, La Zedda e la dinastia dei Balsidi (1899) 331.

[2]) Гласник 13 (1861) 234.

[3]) N. Jorga, l. c. 132.

[4]) L. c. 223.

[5]) F. Miklosich, Monumenta Serbica (1858) 415.

[6]) N. Jorga, l. c. 276; Годишњица 10 (1888) 148.

[7]) V. Klaić, Poviest Bosne (1882) 284.

[8]) A. Theiner, Vetera monumenta Slavorum Meridionalium I (1863) 388—9.

[1]) N. Jorga, l. c. 418.

[2]) И. Руварац, Двије босан. краљице (1893) 9. Руварац је у овој расправи доказао, да запис под сликом Катариниом није аутентичан.

[3]) Отац њен Херцег Стеван у тестаменту свом 1466. год. и не помиње Катарину. И. Руварац l. c. 9—10.

[4]) A. Theiner l. c. 509; И. Руварац, l. c. 9.

[5]) L. c.

[6]) A. Theiner, l. c. 509—510.

[7]) L. c.

[8]) И. Руварац, l. c. 10.

С. ТОДОРОВИЋ ГРОБ БОСАНСКЕ КРАЉИЦЕ КАТАРИНЕ

Пропаст српског царства на Косову

Послије битке

Мјесец кара звијезду Даницу:
Ђе си била, звијездо Данице?
Ђе си била, ђе си дангубила,
дангубила три бијела дана?
Даница се њему одговара:
Ја сам била, ја сам дангубила
виш Косова, поља широкога,
гледајући чуда невиђена,
ђе цар Лазар причешћива војску
без канона и без исповједи...
За три дана триста калуђера
и дванајест великих владика
све јунаке на бој опремише,
заклињући их крстом и законом,
да брат брата у боју не изда.
Сва се силна причестила војска,
најпослије три војводе бојне:
једно јесте Милош Обилићу,

а друго је Косанчић Иване,
а треће је Топлица Милане. —
Кад ишета Милош Обилићу
из свилене Самодреже цркве,
дочека га Косовка дјевојка,
понуди га и љебом и вином.
Њојзи вели војвода Милошу:
«Хвала, секо, Бог ти срећу дао,
у добру се кућу удомила;
Бог ти дао добре дјеверове
и заове добре и јетрве!»
Па је пита Милош Обилићу:
„А имаш ли, секо, кога свога?»
««Имала сам брата и бабајка,
оба сам их на војску спремила.»»
«Шта би дала, да ти који дође?»
««За баба бих оба ока дала,
а за брата руке до лаката,
ал' ми, јадној, нико доћи не ће;
оба су ми лани погинула
на Плочнику, у царевој војсци.»»
Ту дјевојци сузе ударише;
брише сузе руком и рукавом,
а тјеши је војвода Милошу:
«Не плач', душо, не гријеши душе,
већ се моли Богу великоме,
да ти Боже поклони остатак.»
Још је пита Обилић Милошу:
«Чија бјеше, моја секо драга,
чија ћерка, чија л' мила сека?»
Дјевојка му кроз плач одговара:
««Ја сам ћерка бана Витомира,
од богате куће Жарковића,
а сестра сам челника Драгоша.»»
Кад то зачу Милош Обилићу,
с врата скида свилену мараму,
с врата скиде, дјевојци је даде:
«На, дјевојко, свилену мараму,
по чему ћеш мене спомињати,
по марами, по имену моме.
Ја ти идем погинути, душо,
на разбоју честитога Кнеза.
Моли Бога, моја душо драга,
да се здраво са Косова вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за Милана свога,
за Милана, Богом побратима,
који ме је Богом побратио,
вишњим Богом и светим Јованом
— ја ћу теби кум вјенчани бити.»
Истом Милош у ријечи био,
а ишета Косанчић Иване,
па кад чуо, шта Обилић каза,
насмеја се и мило му било;
с руке скиде гривну позлаћену,
с руке скиде, дјевојци је даде:
«На, дјевојко, гривну позлаћену,
по чему ћеш мене спомињати,
по тој гривни, по имену моме.
Ја ти идем погинути, душо,
на разбоју честитога Кнеза.
Моли Бога, моја душо драга,
да се здраво са Косова вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за Милана свога,
за Милана, Богом побратима,
— ја ћу теби ручни дјевер бити.»
Још јој вели Косанчић Иване:
«Оj, снашице, румена ружице,
л'јепа ли си и висока ли си!
Ил' си расла на бор гледајући,
ил' на јаблан, дрво племенито,
ил' на мога побра смишљајући?»
Дјевојка му смјерно одговара:
„Мој дјевере, мој златни прстене!
Нит сам расла на бор гледајући,
ни на твога побра смишљајући,
већ сам била једина у мајке,
па ме добро његовала мајка:
ранила ме медом и шећером,
у јутру ме мл'јеком умивала,
а у вече вином и ракијом,
у по ноћи слатком медовином,
— да јој будем б'јела и румена;
будила ме тананом шибљиком,
— да јој будем танка и висока.»
А то слуша Топлица Милане,
па јунаку врло мило било;
па он скида златан прстен с руке,
с руке скиде, дјевојци га даде:
«На, дјевојко, прстен сува злата,
по чему ћеш мене спомињати,
по прстену, по имену моме.
Ја ти идем погинути, душо,
на разбоју честитога Кнеза.
Моли Бога, моја душо драга,
да се здраво са Косова вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за вјерну љубовцу.»
— И одоше три војводе бојне.
Дан данише, пак и заноћише,
а пред зору рано поранише,
и одоше у Муратов табор.
Три су паше били и убили,
кад стадоше бити четвртога,
ал' погибе Топлица Милане
и погибе Косанчић Иване
и рани се Милош Обилићу,
и поломи све своје оружје,
и изгуби Ждрала, коња свога;
и Турци га жива уватише,
уватише, па га погубише.
Кад је било по преоду сунца,
подигла се Коса Жарковића,
на плећима носи љеба б'јела,
у рукама два кондира златна:
један кондир вина руменога,
други кондир лађане водице.
Тако шеће по разбоју млада
по разбоју честитога Кнеза,
и преврће по крви јунаке;
ког јунака у животу нађе,
умива га хлађаном водицом,
причешћује вином црвенијем
и залаже љебом бијелијем.
Намјера је намјерила била
на јунака Орловића Павла,
на кнежева млада барјактара,
и њега је нашла у животу,
десна му је рука одсечена
и лијева нога до кољена,
вита су му ребра изломљена,
виде му се цигерице б'јеле;
измиче га из те много крвце,
умива га хлађаном водицом,
причешћује вином црвенијем
и залаже љебом бијелијем;
кад јунаку срце заиграло,
проговара Орловићу Павле:
«Сестро драга, Косовко дјевојко!
Која ти је голема невоља,
те преврћеш по крви јунаке?
Кога тражиш по разбоју млада?
Или брата или братучеда?
Ал' по гр'јеху стара родитеља?»
Проговара Косовка дјевојка:
«Драги брато, делијо незнана!
Ја од рода никога не тражим:
Нити брата нити братучеда
ни по гр'јеху стара родитеља;
мож' ли знати, делијо незнана,
кад кнез Лаза причешћива војску
код прекрасне Самодреже цркве,
за три дана триста калуђера?
Сва се српска причестила војска,
најпослије три војводе бојне:
једно јесте Милошу војвода,
а друго је Косанчић Иване,
а треће је Топлица Милане;
њих ја данас по разбоју тражим.
Ал' бесједи Орловићу Павле:
«Сестро драга, Косовко дјевојко!
Видиш, душо, она копља бојна
понајвиша а и понајгушћа,
онде ј' пала крвца од јунака
та доброме коњу до стремена,
а јунаку до свилена паса,
онде су ти сва три погинула,
већ ти иди двору бијеломе,
не крвави скута ни рукава.»
Кад то зачу Коса Жарковића,
проли сузе низ бијело лице,
и закука из грла бијела:
«Јао, јадна, худе ти сам среће!
Да се, јадна, за зелен бор хватим,
и он би се зелен осушио!
Браћо, драга, српске војеводе,
како бисте, како преминусте,
а како ли робље остависте!»
Па узима Павлове ножеве,
удари се посред срца жива,
мртва кужна поред Павла паде. —
Кад у јутру јутро освануло.
полећела два врана гаврана,
од Косова, поља широкога,
крвавијех кљуна до очију,
и крвавих ногу до кољена.
Прелећеше по поља Косова,
Копаоник гору прејездише,
и Јастребац, велику планину,
и Топлицу воду пребродише,
Крушевачку жупу прејездише,
и падоше на бијелу кулу —
баш на кулу славнога Лазара,
један гракће, други проговара:
«Да л' је кула славног кнез-Лазара?
Ил' у кули нигђе никог нема?»
То из куле нитко не чујаше,
већ то чула царица Милица,
па излази пред бијелу кулу,
она пита два врана гаврана:
«Оj Бога вам, два врана гаврана!
Од куда сте јутрос полећели?
Нијесте ли од поља Косова?
Виђесте ли двије силне војске?
Јесу ли се војске удариле?
Чија ли је војска задобила?»
Ал' говоре два врана гаврана:
«Оj Бога нам, царице Милице!
Ми смо јутрос од Косова равна,
виђели смо двије силне војске;
војске су се јуче удариле,
обадва су цара погинула;
од Турака нешто и остало
а од Срба и што је остало
све рањено и искрвављено.»
Истом они тако бесједаху,
к њима језди Владета војвода.
на Крилоњи, на коњу доброме;
Владета је коња ознојио,
и у б'јелу пјену обукао.
За војводом ниђе никог нема,
и њега су ране освојиле:
једва држи узду од коњица.
Пита њега царица Милица:
«Оj Бога ти, краљева војводо,
што си тако коња ознојио?
Не идеш ли са Косова равног,
не виђе ли честитога Кнеза,
господара и мога и твога?»
Ал' бесједи Владета војвода:

ИВАН РЕНДИЋ ГРОБНИ СПОМЕНИК У ТРСТУ

«Ој Бога ми, царице Милице!
Та ја идем са поља Косова,
ал' не виђех честитога Кнеза,
већ ја виђех кнежева зеленка,
њерају га по Косову Турци,
а кнез мислим да је погинуо.»
Кад то зачу царица Милица,
проли сузе низ бијело лице,
пак још пита Владету војводу:
«Још ми кажи, кнежева војводо!
кад си био на Косову равну,
не виђе ли девет Југовића
и десетог старог Југ-Богдана?»
Ал' бесједи Владета војвода:
«Та ја прођох кроз Косово равно
и ја виђех девет Југовића
и десетог старог Југ-Богдана:
они бјеху у пола Косова,
крваве им руке до рамена
и зелени мачи до балчака;
али су им малаксале руке
сијекући по Косову Турке.
И ја виђех Бановић Страхињу,
на бојно се копље наслонио,
бојно му се копље преломило,
пак на њега Турци навалише,
до сад мислим да је погинуо.
Кад је било у боју првоме,
мртва виђех Ждрала Милошева,
ал' не виђех Милош Обилића,
може бити, да је погинуо;
и не виђех Вука Бранковића,
не виђех га, не вид'ло га сунце!»
То изрече Владета војвода,
па ободе коња остругама,
и одјезди друмом широкијем.

Госпа стала, за њим гледајући,
гледајући и сузе ронећи.
Мало вр'јеме, за дуго не било,
ал' ето ти челника Голуба,
носи десну у лијевој руку,
вас му Кулаш у крв огрезао.
Вели њему царица Милица:
«Што је, болан, слуго Голубане,
зар издаде цара на Косову?»
Ал' говори слуга Голубане:
«Скин' ме госпо, са коња Кулаша,
умиј мене студеном водицом,
и залиј ме црвенијем вином;
тешке су ме ране освојиле».
Скиде њега госпођа Милица:
«Шта би, слуго, у пољу Косову?
Ђе погибе славни кнеже Лазо?
Ђе погибе стари Југ Богдане?
Ђе погибе девет Југовића?
Ђе погибе Милош војевода?
Ђе погибе Вуче Бранковићу?
Ђе погибе Бановић Страхиња?»
Тада слуга поче казивати:
«Сви осташе, госпо, у Косову.
Ђе погибе славни кнез Лазаре,
ту су многа копља изломљена,
излом њена и турска и српска,
али више српска него турска,
бранећ', госпо, свога господара,
господара, славног кнез-Лазара.
А Југ ти је, госпо, погинуо
у почетку, у боју првоме.
Погибе ти осам Југовића,
ђе брат брата издати не шћеде,
докле гође један тецијаше:
још остаде Бошко Југовићу,
крсташ му се по Косову вија,
још разгони Турке на буљуке,
као соко тице голубове;
ђе огрезну крвца до колена,
ту погибе Бановић-Страхиња;
Милош ти је, госпо, погинуо
код Ситнице, код воде студене,
ђено многи Турци изгинули;
Милош згуби турског цар-Мурата
и Турака дванаест хиљада;
Бог да прости, ко га је родио!
Он остави спомен роду српском,
да се прича и приповиједа,
док је људи и док је Косова;
а што питаш за проклетог Вука,
проклет био и ко га родио!
Проклето му племе и колено!
Он издаде цара на Косову
и одведе дванаест хиљада,
госпо моја, љутог оклопника.»
Кад то зачу госпођа Милица,
љуто цвили, до Бога се чује,
јадикује, кано кукавица,
а превриће, кано ластавица;
с њом кукају двије миле шћери:
Вукосава и лијепа Мара,
код дворова славнога Лазара...
— А на двору старог Југ-Богдана
везак везла лијепа Босиљка,
вјерна љуба Бошка Југовића,
спрам прозора на високој кули;
десним око б'јеле дворе чува,
десном ногом мушко чедо љуља,
а рукама итар везак везе.
Нешто јој се даде погледати
у широко поље под Крушевцем,
ал' се прамен запоћеде таме,
а из таме ниче коњаниче:
по добру се коњу положио,
на гриву му главу наслонио,
и склопио око врата руке.
Добар коњиц сав се ознојио,
у голу се воду начинио;
познаје га млада Бошковица,
познаје га, познат не могаше.
Мало вр'јеме за дуго не било,
паде коњиц двору на капију,
па га стаде вриска на вратима,
и о врата бије копитама.
Позна Боса Бошковог Алата,
цикну, млада, кано љута гуја,
ђерђеву је ноге обломила,
колијевку ногом отурила,
итро слети низ танану кулу
босонога на мермер-авлију,
гола, нага, у кошуљи танкој,
па отвори на двору капију.
Како Алат уђе на капију,
паде, соко, на прва колена.
Зове Боса Бошка по имену,
ал' се Бошко љуби не одзива,
нит с' одзива, нит подиже главе;
коса му се с гривом смијешала,
крваве му руке до рамена,
и крваве ноге до чизама,
вита су му ребра изломљена,
све до сабље сабља доватала,
— по ранама усирена крвца.
Кад то виђе танана Босиљка,
она паде на камен студени,
она паде, па се обезнани.
Истрчаше из двора дворкиње,
истрчало осам јетрвица,
истрчала Југовића мајка.
Све кукају из бијела грла,
само мајка тврда срца била,
те од срца сузе не пустила,
већ се моли Богу великоме,
да јој Бог да очи соколове
и бијела крила лабудова,
да одлети на Косово равно
и да види осам милих сина
и деветог стар-Југа Богдана.
Што молила Бога, домолила:
Бог јој дао очи соколове
и бијела крила лабудова.
Она лети на Косово равно,
ал' не нађе сина ни једнога
и не нађе старца Југ Богдана,
само нађе девет бојних копља
на копљима девет соколова,
око копља девет добрих коња,
а поред њих девет љутих лава.
Тад завришта девет добрих коња,
и залаја девет љутих лава,
а закликта девет соколова;
и ту мајка тврда срца била,
да од срца сузе не пустила,
већ узима девет добрих коња
и узима девет љутих лава,
и узима девет соколова,
пак се врати двору бијеломе.
Далеко је снахе угледале,
мало ближе пред њу ишетале.
Закукало девет удовица,
заплакало девет сиротица,
завриштало девет добрих коња,
залајало девет љутих лава,
закликтало девет соколова;
и ту мајка тврда срца била,
да од срца сузе не пустила.
Кад је било ноћи у по ноћи,
ал' завришта Дамјанов зеленко;
пита мајка Дамјанове љубе:
«Снахо моја, љубо Дамјанова!
«Што нам вришти Дамјанов зеленко?
«Ал' је гладан шенице бјелице,
«Али жедан воде са Звечана?»
Проговара љуба Дамјанова:
«Свекрвице, мајко Дамјанова!
«Нит' је гладан шенице бјелице,
«нити жедан воде са Звечана,
«већ је њега Дамјан научио
«до по ноћи ситну зоб зобати,
«од по ноћи на друм путовати;
«пак он жали свога господара,
«Што га није на себи донио».
И ту мајка тврда срца била,
да од срца сузе не пустила.
Кад у јутру данак освануо,
али лете два врана гаврана,
крвава им крила до рамена,
на кљунове б'јела пјена тргла;
они носе руку од јунака.
и на руци бурма позлаћена,
бацају је у крионе мајци;
узе руку Југовића мајка,
окретала, превртала њоме,
па дозивље љубу Дамјанову:
«Снахо моја, љубо Дамјанова!
«Би л' познала, чија ј' ово рука?»
Проговара љуба Дамјанова:
«Свекрвице, мајко Дамјанова!
«Ово ј' рука нашега Дамјана,
«јера бурму ја познајем, мајко,
«бурма са мном на вјенчању била».
Узе мајка руку Дамјанову,
окретала, превртала њоме,
пак је руци тихо бесједила:
«Моја руко, зелена јабуко!
«Гдје си расла, гдје л' си устргнута!
«А расла си на криоцу моме,
«устргнута на Косову равном!»
То изусти Југовића мајка,
то изусти, лаку душу пусти,
— препуче јој срце у њедрима,
препуче јој срце под ранама:
девет рана од девет сабаља,
девет рана за девет синова,
и једна би таква доста била,
да иштети срце материно!
.... Тешко мајци, чедо проклињући,
а још теже, за њим кукајући.
Боље га је било не родити,
нег ранити и одранити га,
одранити, па га сахранити,
па јединку на гроб одлазити,
— кано мајка Реље Крилатића.
.... Санак снила стара у Пазару,
ђе је Пазар тама попанула,
сјајан мјесец пао на земљицу,
на Ружицу цркву у Пазару;
све звијезде крају прибјегнуле;
и Даница крвава ижљегла;
а кука јој сиња кукавица
сред Пазара, на Ружици цркви.
Иза сна се баба препанула,
па узима штаку и повлаку
и отиће протопоп-Недељку,
па му оде санак казивати.
Стаде стари санак толковати:
«Зло си снила, остарјела мајко,
зло си снила, а горе ће бити!
Што је Пазар тама попанула,
пуст ће Пазар теби останути;
што је мјесец пао на земљицу,
то ће теби Реља погинути;
што су зв'језде крају прибјегнуле,
то ће остат многе удовице;
што ј' Даница крвава ижљегла,
то ћеш, стара, остат кукавица;
што ти кука тица на Ружици,
то ће цркву оборити Турци,
а и мене, старца погубити.»
Истом стари у ријечи био,

ал ето ти Реље Крилатића,
— на њему је рана седамнајест,
а на Змају двадест и четири. —
Вели Реља својој старој мајци:
«Скин' ме, мајко, са коња витеза,
умиј мене лађаном водицом
и залиј ме вином црвенијем.»
Итро га је мајка послушала.
Па га пита остарјела мајка:
«Шта би, сине, на пољу Косову?»
««Зло би, мајко, на пољу Косову:
Кад је било јутру на уранку,
у прву смо битку ударили;
дочека нас сто хиљада војске:
б'јели коњи, а бјешњи јунаци,
бијеле им око главе чалме;
на један се јуриш ударисмо, —
од њих нико не остаде, мајко,
од нас нико не погибе, мајко.
Кад је било око пола дана,
и на другу војску ударисмо,
дочека нас сто хиљада војске:
црни коњи и црни јунаци
и црне им око главе чалме;
на један се јуриш ударисмо, —
од њих нико не остаде, мајко,
од нас нико не погибе, мајко. —
Кад је било у попасно доба.
удри на нас трећа силна војска:
црна струка, а дугачка копља,
огореле ногa до колъена;
на један се јуриш ударисмо,
а на други бити започесмо,
од њих нико, не погибе, мајко,
од нас нико, не остаде, мајко,
сам остаде Реља од Пазара
и он ти је рана допануо.»»
То говори Реља Крилатићу,
то говори, а с душом се бори,
то изусти, лаку душу пусти.

Л.

У ноћи

— Рефлексије —

(свршетак)

Искрени и добри посматрачи ухвате често себе у каквој заблуди: замишљају да им се у срцу појавила љубав, да воле — али гле! од једном им се отворе очи, те виде да је то била пука себичност у вези са сујетом.

Себичност, сујета и ова сен, која се крсти именом љубави — на први поглед три тако различна појма, у ствари, пак, мати са две своје нераздвојне кћери!

Љубав игра данас велику улогу, велику у свакоме правцу, велику у свима последицама, велику због заблуде од које полази или на коју се неминовно враћа.

Љубав, тај дивни, непојамни цвет виших сфера, та маслинова гранчица над човечанством, приступачна је само вишим духовима, људима већега срца, одагната одавно из ове загушљиве, мрачне средине, у којој се слабост у дивном складу грчевито ухватила за сујету, лебдећи заједно с њоме изнад опалих, тужних гробова свих лепших и узвишених подупирача друштвених; изнад свих болова, изнад свих клетава, над свима јауцима, не гледајући, не слушајући, не разумевајући ништа.

*

Век највећих напредака, век у коме је човечји дух осетио своју огромну растегљивост, век полета и клицања — био је у исто доба и век највећег дрхтања, највећег клецања и највеће слабости. Најбољи је напредак учињен у слабости која је одбацила љубав; најбољи је успех постигнут у сујети која рађа заслепљеност. Сујета је прогутала љубав, као што је и заслепљеност убила врлину и сва чеда њена.

Век напретка развијао се, на жалост, врло, врло једнострано!

*

Са храма чисте љубави ори се глас свих звона; сва су врата широм отворена; изнутра се осећа диван миомир. Ну, покушајмо да духовним очима продремо у њ, и видећемо небројене олтаре, претрпане златом и украсима, небројене символе на свакоме кораку и небројене свеће у свакоме углу, крај свих олтара — па ипак влада тајанствени полумрак и тајанствена тишина. Видећемо све, што се у једноме храму може само замислити, али једну ствар, најважнију, нећемо видети: нигде врлине!.... Празнина зјапи. Ну звона се оре и даље, а јек се њихов поступно губи и изумире, док већина свећа пребијена пада на под. Нигде уха, нигде ока!...

*

Шта мислите: какво би лице начинило целокупно друштво, када би му се неким чудом отвориле очи, те да спази каква је та подлога по којој се креће и да осети какво је у суштини својој све ово цвеће којим се данас кити? Ах, то би било дивно запрепашћење! То би био ударац који би све данашње лажне Олимпе морао из основе потрести и оборити с њих све оне богове, у које већ нико не верује, али ипак пред њима жмури и метаниште.

*

Ја разликујем добре људе од великодушних.

Доброта је најлепши дар којим је природа обдарила људе, шиљући их на овај свет; она је невидљива, а везује слабо и трошно тело садашњости са вечношћу; она с осмехом на уснама лечи ране које је друштво само себи задало; она је јак лек против друштвеног делиријума. Доброта је најсилнија иронија коју је пеко узвишено божанство наперило против друштва, да би што јаче истакло разлику између правога, чистога човека и ове садашње друштвене животиње.

Великодушност је, пак, само копија, неприродна, намерна, провидна копија доброте коју људи свесно и ради извесног циља показују да би тако прикрили недостатке доброте. Великодушност се истиче док се доброта крије; великодушност налази свој ослонац у људској беди, доброта у срећи; доброта је вечита и стална, великодушност се јавља само у извесним тренуцима и ради постигнућа извесне намере, после чега се губи; великодушност не зависи о доброти, нити мора с њом стајати у вези, шта више има великодушних људи који ни најмање нису добри. Великодушност истиче свој субјекат, служећи му; пред добротом се, пак, субјекат губи и ишчезава ради своје околине, ради других. Великодушност је дивна, сјајна, китњаста, охола; њу славе, опевају, пут јој посипају цвећем; њена се хвала разноси по свем свету — у томе јој и лежи циљ! — она је створена ради себе и субјекта свог, објекат долази тек на друго место; доброта је, на против, невидљива, скривена, тајна; она пада, да би друге подигла; она умире, да би друге оживела; њена се реч нигде не чује, али се у толико јаче опажа њен рад. Њена је рука топла, њена је суза искрена, њен је осмех — осмех невинашца.

И изрази су за сваки случај други: добар човек даје, великодушан се жртвује!

*

Човек је добар, што је тако створен, што друкчијим не може бити; великодушан је, пак, из страха, из слабости, из сујете или из свега овога уједно.

*

Великодушног човека пење друштво у трку на више, дивећи се величини његовој; доброг човека, на против, гура друштво на ниже, чудећи се глупости његовој, којом се иначе и само радо користи. Великодушан човек корача поузданом ногом у напред ка срећи својој; а добар, као и искрен. слушајући одвећ много своје препуно срце, бива у брзо исцеђен, па за тим потискиван, оборен, прегажен и заборављен.

Друштвена је атмосфера врло непогодна за право, природно цвеће — хоћемо ли ипак цвећа, морамо га градити вештачки.

*

Друштво се налази у толикој прљавштини да му све оно, што се приближује делању правога човека, изгледа велико и узвишено. Кад се појави човек у правоме смислу те речи, човечанство му и нехотице придаје као посмртну песму оне разне блиставе епитете који би имали врло малу вредност, када би се из друштвеног хаоса истицало више таквих уочљивих јединака здравих и снажних, који би били у стању да у равници изврше оно што се с непоколебљивом надом очекује од горе, с висинâ. Доказ: постанак богова и полубогова с човечјим особинама, постанак светаца, постанак хероја и надземних сила с разним именима, које под тим именима и битним особинама својим крију само слику и израз здравога човека, створа који се умео у неколико извити из загрљаја друштвеног полипа, али који је ипак само човек, дакле нераздвојна честица друштвена, која се од осталих честица само тиме одликује, што у међусобном трењу није ослабила, већ, на против, ојачала све своје моћи.

Узвишеност је погрешан назив за правилни ток људског делања на правоме путу међу људима, дакле у низини; а величина није ништа друго до здравље ненарушено и стално, здравље ума и срца — здравље карактера.

*

Молим вас, приклонимо главе ниже — још ниже; утишајмо дах и заглушимо силно куцање срдаца својих, јер се ево приближисмо друштвеном — нашем — „Свјатаја Свјатих“, приближисмо се и осетисмо жарки пламен са жртвеника пред највећим божанством свега човечанства! Пламен је тај силан, огроман, неодољив, као и божанство пред којим се подиже: бесмртан, вечит. Његова се моћ простире на све који му на дохват дођу, запаљујући их и повлачећи их без околишења за собом, без милости, без наде у повратак.

То највеће божанство, тај најсилнији покретач свега друштва, коме сви у неисказаном бунилу окрећу своје светле очи, коме сви грозничаво пружају у сретање своје уздрхтале руке, коме сви трче не обзирући се на препоне и не слушајући опомене палих жртава — највеће светило на путу којим сви гредемо, била је и остаће свагда: *слава!*

Слава, највећа реакција коју су појединци покушали да иставе пред друштво у циљу да се отргну из његова челичног загрљаја; највиша тачка којој је управљен сваки скок; лек за све претрпљене недаће, за све болове, за сва падања, за све јауке и сузе; то је обећани или очекивани осмех који треба да растера тмину над читавим морем јада; то је дим после угашеног пожара, једно *ништа*, од кога се све очекује — подлога без подлоге!

*

Ни једна друштвена појава нема толико различних и противречних имена, као што је то случај са славом. Она се према приликама крсти згодним именом, крију̂ћи своје властито; изгледа ми, као да се човечанство стиди тога најсилнијег покретача свог, те с тога и измишља толике псеудониме за њега, узносећи обилазним путем славољубље на ступањ врлине.

За част! за хуманост! за слободу! за љубав! кличе друштво јурећи бесно напред, ломећи копља, пребијајући мачеве, крваве глáве, покривено ранама, а гоњено силним славољубљем својих делића. Ну усред тога вихора, усред страсних, загушених усклика — од једном се извије у зрак прави и једини истинити крик, право име свих оних псеудонима: за славу!

Слава није више само награда, она је циљ.

*

Замислите диван бокор племенитих ружа најлепших боја и мириса, али усађен у рђаву земљу, незгодну за развиће његово. А поред тога нека му и светлост није најпогоднија, већ нека долази само сломљена кроз разне призме изнад њега. Гледајте те цветове колико год хоћете, обасипајте их највећом љубављу и пажњом, заборавите чак и себе покрај њих — па ипак нећете ништа успети, док не уклоните, ако се то у опште још може, узроке њихове клонулости. Они ће морати пропасти и нестати са свога попришта, а у гроб са собом понеће само лепе жеље своје околине и вајкања наша. Рекао сам *руже;* ну, могао сам са свим безбрижно рећи. да замислите здраве и чисте људе у данашњем друштвеном склопу, окружене оваквом загушљивом атмосфером! Као у првом случају, тако би исто и овде у брзо морао наступити неизбежни слóм: нестало би мириса, одмах за тим и свежине и најзад бисмо пред собом имали само пропале животе и дуг низ тужних гробова. И изнад њих би кличући узлетала фурија друштвена високо и све више. засењујући очи у задовољне и умирене масе ....

*

Човечанство се налази у храму великих слутња. Ево једне:

Ја сам потпуно уверен да се ово данашње друштвено стање не може на боље окренути, пошто се и друштво развија по природним законима, код којих нема назадовања. Друштвени је живот већ толико до најмањих ситница уочљив и толико су већ развијене све нијансе целокупног друштвеног карактера, да се једино може ићи и гледати у напред — а шта нас тамо напред очекује, можемо од прилике већ закључити ....

Мрачна, неосветљена, бурна ноћ без звезда, која се развила из сутона, ну коју не очекује зора, приближује се данашњем човечанству по мало али стално. Силни ветрови њени гасе буктиње које је истина изнела пред нас, да бисмо кроз друштвени мрак ипак к њој нашли пут; а дрека ноћних духова одвлачи друштвену пажњу на странпутице којима се лако залута.

И друштво заиста лута и лутаће вечито. Лупи ли, пак, у бесвесном јуришу свом преко појединаца, главом о какав тврђи предмет, нека се ни на кога не тужи, нити се коме јада, јер ће његов бол онда бити исто тако не-

разумљив за појединца, као што је и бол појединаца био неразумљив и предмет смеха друштвеног.

*

Велика друштвена ноћ биће ера великих речи.

Велике речи и силни усклици лебдеће по ваздуху, док подземна ровења својом тутњавом не довршe меланхоличну симфонију коју друштво тако својски мами са жица свога уображења, уљуљкујући само себе у дубок летаргичан сан, узнемираван страшним сновима и праскањем дрва на згаришту свих врлина људских ....

Априла 1901. год.
Београд.

Павле В. Милатовић.

Помежак

Редом вас нестаје, моји снови златни,
Једног ће те дана развејани бити;
Млађана ми душа, још љубави жудна,
Сузе ће за срећним часовима лити.
Нећу да те варам, јадна моја драга,
Заборави мене и спомене свеже.
Без сунца су наши младалачки дани,
А још гори они што пред нама леже!
Ми се растајемо и разилазимо,
Некад једним путем ходисмо у миљу;
Ми се растајемо и разилазимо,
Ал' ни једно од нас неће стићи циљу.

Београд.

Влад. Станимировић.

Мој друг

— Милош П. Ђирковић —

(НАСТАВАК)

Тако једном седим усамљен. Отворио сам широм прозоре, те ми свежи зрак улази унутра. Небо беше јасно и ведро; докле год је око допирало није било облачка. Оно се својом јасноћом тако слагало са хармонијом моје душе. Из врта је лелујао јаки мирис тек расцветале липе. Свуд у около владала је велика тишина, да се чуло како и саме бубице зује по млаком ваздуху; ласте су цвркутале и високо се уздизале, као да им слађе беше попети се на толику висину. Једна муха безбрижно је зујала то дижући се у вис на зраку мајскога сунца, то улећући кроз отворени прозор мени у собу. Под стрехом беше паук разапео своје мреже. Гледао сам како муха, с неким предувереньем да јој је блиска опасност, облази све даље, али ипак веома радознало погледа на ту страну. Од једном њено зујање престаде. Погледах: она се копрцала у мрежи, заплећући се све више, а тамо велики гадни паук шчепао своју жртву. — „Колико и колико пута", помислих: „бива тако и у нашем животу. Човек види себе на окомку бездне, па ипак хоће корак у напред".

Неко куцну лагано на вратима моје собе. Пренух се и на мој одговор унутра уђе један од мојих најбољих другова, Михајило Димитријевић. Његов долазак беше ми добро дошао да се истргнем из онога полудремежа, из оних вала камо ме је све више вукло осећање слатке женске љубави.

— Шта је то с тобом? упита ме седнувши на диван. — Већ толико времена нисам те видео. Да ниси болестан?

— Ни најмање, одговорих му. — За то се немој бринути.

— Али зашто ти се очи тако светле? Лице ти је бледо, очи упале, опао си као да месецима не слазиш са постеље.

— Имао сам синоћ јаку ватру. Мора бити од назеба је.

— А јесу ли ти кували теја?

Не могах а да се не насмејем.

— Не бој се, Мишо; није ствар како ти замишљаш. Проћи ће то већ.

Добри Михајило био је и сада оне ћуди, какве сам га знао пре толико година. Према свакоме другу нежна мати и заштитник. Морао сам му неколико пута рећи да ми је добро, иначе би се и сам постарао за лекара.

Поче ми говорити о себи. Ове године завршивао је своје школовање и преда мном развијао план своје будућности. У његову мирном гласу осећала се радост што може открити своје срце пред другим лицем; у његовим очима огледало се дубоко осећање преданости послу, у који је све полагао и за који је био спреман све жртвовати. Говорио је лако, неусиљено, од срца, просто и разговетно — једна од његових сјајних особина којима је тако обилно располагао.

— А ти си добио госта, је ли? најзад упита ме. — Па како ти изгледа, могу ли да нађем узрок твојој болести? —

Ја смагнух раменима и насмејах се.

— За цело је као и све остале те врсте? Учена много, страшно озбиљна, говори на силу. На сто корака дају се одмах познати, јер су све једнаке. Ах, чија је ова млада девојка што овако достојанствено корача?

Иван Николић враћао се баш тада из своје уобичајене шетње. С њим је ишла и Јелица. Поздравивши нас достојанственим поклоном главе, она као и да не виде ону необичну пажњу и изненађеност Михајилову.

IV.

Ја сам познавао Михајила Димитријевића одавно, још од детињства. Свршили смо гимназију заједно и у исто доба ступили у Велику Школу. Отац његов, Димитрије Димитријевић, окружни лекар у моме родном месту, човек познат са своје благе ћуди и питома срца, свршио је медицински факултет у Петроградском универзитету и после кратке своје праксе у Србији дошао у наш град. Целог свога века трчао је без станка и одмора од бедних и болесних; посећивао је сваки кутић повереног му округа и био чувен као врло умешан и врло искусан

лекар. Но како је био човек лаке руке, то се — и поред свеколиког свог рада и трчања — није умео никако користити својим стањем; он је имао да живи како приличи једном човеку његова положаја и он се тиме потпуно задовољао. Тим више се бавио о васпитању свога сина, васпитавајући га по системи коју је сам за најбољу држао. Већ дететом он се налазио у очеву кабинету, слушајући његове мудре и практичне савете, а у доцније доба водио је сам потпуно старање о свима инструментима и сваком приликом, кадгод би му време допустило, ишао са оцем по округу.

С мајком пак, мирном и пажљивом Рускињом (он је био Србин само у пола, јер се Димитрије Димитријевић у Русији и оженио), читао је редовно кратку историју руске литературе на руском, Доситијеве басне и Вукове народне приповетке. Већ као гимназијски ученик, у шестом разреду, он је руски и француски говорио потпуно а немачки читао. Песнике је нарочито волео и стихове читао некако особито чудним нагласком. Ја сам с њим појимао тек сву драж поезије, почео да разумевам сву топлину и милину њене музике. Било ми је слатко и топло некако око срца седећи у његовој близини и слушајући како његов звонки глас цитује снажне стихове дајући им неки монотони, јасни звук. — „Да, да, красна је ствар то поезија. Чини ми се без ње не бих могао живети!“ И онда отпочне:

„Има дана и часова кад те ништа не весели,
Кад ти срце и не жали, и не љуби, и не жели.
Кад овлада мрачна пустош у дубини твојих груди,
Кад ти поглед бесмислено у далеке рâвни блуди —
А тежак се отме уздах, и твоје се чело смрачи,
И ти не знаш у том часу ни од куд је? ни шта значи?

„Чудна је ствар живот људски, мој драги, и благо оном ко се у његовој вечној борби не разочара.“

А одмакне ли се од мајке и сврши ли посао у очеву кабинету, трчао је одмах доле на реку испод самога града и бацао удицу, или скакао са највишег бедема градског и натпливавао се са босим и прљавим рибарима. Мајка се за њ особито бринула због његове тако живе нарави, али отац није придавао тому велике пажње. Призирао је у њему срчану младост, чије је изливе тешко зауставити. Само га је једном јако покарао, кад су га полунесвеслог донели кући, јер је при скакању с бедема ударио главом о камен, докле га је мати после овог догађаја држала недељу дана затворена.

У седмом разреду умре му отац изненада, од апоплексичног удара. Смрт очева била је од јаког утицаја на њега, али његова снажна природа издржа лако све. Мајка му, наравно, није могла оца заменити, те се он сам трудио да прошлост заборави и да не застане на путу којим је пошао. Она вазда кротка и смерна, вазда добра и нежна мати, заклопи у скоро после мужевљеве смрти своје благе очи, остављајући сина самохрана у свету и препоручујући га заштити неких даљих рођака у Русији.

За живота свога, Димитрије Димитријевић желео је да му и син пође истим путем. Али Михајило, како осећаше мало наклоности према медицини, ступивши у велику школу оде у философски факултет. И овде се Михајило умео врло брзо наћи да у скоро придобије све и постане личност на коју се морало у сваком случају рачунати. Његова симпатична жива појава, која човеку импонује својом лепотом и самоувереношћу тона, говора и покрета, изазивала је допадање непознатих: сви за њ распитиваху. Он се позна с многим младим људима, доби приступ у многу отменију кућу. Њега тражаху, у његову друштву

П. УБАВКИЋ ЈОВАН СТЕРИЈА ПОПОВИЋ

беше врло пријатно. А он сам пак знао је врло добро, где му ваља показати се пријатним, у којој пак прилици смелим. Другови га тако рећи обожаваху, женскиње беше њиме усхићено.

Старајући се да му у животу не буде ништа излишно, он се умео побринути да задовољи и фине захтеве свога духа. Дух и тело развијаху се у њега потпуно равномерно; нигде не беше укрштања или уштрба једној страни, те се и није требало бојати, да ће се ма кад доћи у неразрешљиви узао. И држећи се тога, он је знао да увек повуче тачну границу, преко које се на штету није смело прећи.

Лепоти се није слепо подавао нити је за њоме непромишљено и слепо трчао. Летети паучинастим крилима по

ваздуху и плести фантастичне слике без тврђе подлоге, било је за њ то исто што и непромишљено рушити свој опстанак. За то само његов занос и није био такав, да се у последњем часу није имао ни на шта ослонити. Женскиње говораше да је без осећања, завидљив и да је охол. Ни једно ни друго не беше у ствари. Баш је његова природа била, чини ми се, сва од осећања; жеља да помогне свакоме искључивала је и саму помисао на охолост. Такав је био кад је и последњи пут к мени дошао. Све очувано у наједраној младости, у свежој бујној снази, у чедној поноситости.

V.

Крајем маја отишли смо изван града. Навика Ивана Николића, које се није хтео ни сада ослободити, беше да лето проведе у своме винограду. Беше пао већ први почетак топломе лету, и жарки, скоро загушљиви дани ступаху један иза другог. Поља већ у велико зелена, класје наједрало и тихо се нија на слабом ветру. А сунце припекло некако особито: јâра игра пред очима. Жагор струји по целом пољу тек онда кад се радници окупе око ручка. Иначе је све некако глухо, тајанствено. Подневна жега умара све и живот заструји својим јачим током тек у вече, кад се сунце сакрије иза великог, зеленог брда испред наше куће. И онда распе се жагор по целом околу и помешан са тупим звеком ланаца око робијашких ногу расплињује се по прохлађеном ваздуху ....

Јелица, живећи за толико време са свим повучено и више у манастирској тишини, донела је собом сву драгоност и живост, што се у ње испољавало до најмањих ситница. Књиге, шетња, разговор и премишљање чинише је много спокојнијом и срећнијом и она се као у сну сећала великог града, његова шумног живота, звучне свирке и грмљавине кола. И гледајући више пута како у изливима своје радости чини просте детиње, наивне покрете, ја сам заборављао на њене дубоке тамне очи које су од свега тога јасно одударале и показивале на потајан пламен што ће негда букнути свом снагом својом и поћи незнано куд за животом и његовим сластима, не обзирући се ни на какве препреке и препоне што их друштво ставља.

Њу је заносио пробуђени и подмлађени живот целе околице, и она истински срећна, у пуном развоју своје снажне природе, одавала му се потпуно и жедно црпла сласти које се пред њом тако богато отворише. Уживала је у снажном роснатом јутру, у подневној жези, седећи у хладу гранате липе, у благом жагором испуњеном вечеру. Осећала је потребу свежег, оштрог зрака.

И она му се подавала као какво дете, седећи на мекој зеленој трави, са раширеним зеницама и отвореним устима и удисала га пуним плућима, а сва, сва као да беше предана тихом осећању задовољства, гледајући весело плаво небо и ону свечану тишину која се свуда око ње простирала, која би кадшто била прекинута зујањем вредних инсеката и удаљеним куцањем детлова.

Једном бејасмо сви на окупу. Михајило је већ, као стари познаник, редовно с нама остајао и доцкан у ноћ одлазио у град. И сам он као да се врло променио: долазио је врло често, пријатно му је зар било у друштву Јеличину, занимао ју је својом красном беседом лако, неусиљено, или се сав претварао у ухо и пазио да му се ни једна реч њена не измакне. — На пољу се већ почео хватати сутон. Стари Иван Николић седео је као обично у својој столици и дубоко се упустио са мном у разговор о једном врло важном питању наше спољне политике, које је тада занимало све (у опште, он је радо исказивао мишљење о политичким догађајима и често им придавао пажњу коју они нису заслуживали); Михајило је нешто објашњивао Јелици. У том унесоше лампу. Мека светлост сијала је кроз отворене прозоре и обележила високу уску пругу на мрачном багрену испред куће; лептирице улетаху унутра и зујаху око тек запаљене лампе. Јелица је седела у сенци светлости а на супротном зиду оцртавао се њен фини профил.

— Ну Михајило, прекиде га Иван Николић (у таквим приликама он у опште није пазио на правила општења и увек је титулу заборављао), — као што изгледа Ви сте се сав претворили у објашњење?

Михајило се окрете и насмеши.

— Не знате, ујаче, како господин Димитријевић има моћ да ствари представи у њихову правом облику. Не могу чак да се ослоним на своје суђење ни о предметима о којима давно имам пречишћено мишљење. Радо бих увек да чујем и његово мишљење, одговори Јелица место њега.

— Немојте робу сувише прецењивати, рече Михајило и благо се осмехну.

— Зар и онда кад купац потпуно верује? упита Јелица.

— Да, Михајило увек располаже лепом беседом. Биће добар професор! умеша се и старица која се дотле занимала својим плетивом и чије су игле у тишини тихо ударале једна о другу.

— Али ја бих радо чуо што од тебе, настави поново Иван Николић: — Давно не чух твоје свирке.

Јеличина свирка чинила је увек неисказано дубок утисак на мене и по страсти којом је изводила најснажније тонове, и по величини снаге што се смело упуштала у највеће финесе, и по наглим и смелим прелазима који су под њеном руком добивали необичну чар. На речи старчеве она се лагано диже и подиже капак с гласовира. Снажно полетеше прсти по диркама и захорише се дивни, чаробни звуци који као да изражаваху у томе тренутку почетак незнаној тузи, помешаној са извесним приливима непомућене радости и задовољства, наступе тихе, слатке среће над којом се вију облаци скоре и неодољиве буре. Од финих тонова, од красне мелодије, од блиске присутности даха девојачког, од њених успламтелих образа и светлих очију, груди се јаче надимале, срце живље ударало а душа лутала по неодређеној висини ....

Потпуно изненађени сећасмо сви ту не усуђујући се покренути се ни једним делом; ја сам могао само видети како њена лепа глава са дивном раскошном косом по кадшто задрхће, како јој се горњи део виткога тела с времена на време у напред нагне и дуги бели прсти још јаче прелете преко дирки. Од једном она престаде и не слушајући наше отргнуто „ах!“ и стаде украј прозора.

— Тако, тако само! прихвати Иван Николић прекидајући тишину која наста у соби. — Допусти да ти изразим своју хвалу и задовољство.

— Збиља, прихватих и ја: само одушевљење и потпуно разумевање композитора могли су дати такве звуке.

— Хвала Вам! рече она окренувши се сва зарумењена, са рашчешљаном косом на челу и високо уздигнутим грудима. Почаст припада композитору а не мени. Ја се задовољавам и тиме, ако сам могла дати живота ономе што је он хтео. Али Ви још ћутите? рече затим окрећући се Михајилу који још није могао доћи до речи но је, вероватно, настављао прекинути свршетак.

— Не замерите ми, али тешко је то у овај мах рећи, отпоче он. — Да Вас обаспем хвалом, мислићете, можда: то су обичне речи у таквим приликама. Међутим допустите да приметим, пијеса коју сте одсвирали давно ми је позната. Моја покојна мати била је ватрени обожавалац Шуберта. Сад ми је као да сам видео њено благо и мило лице, где се под утицајем заноса преображава и за складним звуцима узноси некуд далеко, а душа лебди и трепери од радосног узбуђења и заборављања у тај мах све земаљско.

— Ви немате мајке? упита Јелица.

— Немам; и отац ми је умр̀о.

— Чудновато! И ја немам никога!

— Како је леп месец! узвикну затим ступајући ближе прозору и трудећи се, очевидно, да прекине протест што се спремао од обоје старих због њених последњих речи.

— Волите ли и Ви да посматрате месец с прозора? окрете се мени.

— Да!

— Мени се то веома допада!

— Зашто не бисмо сишло до врта? упита Михајило. —

— Ноћ је тако свежа и пуна мириса.

— Са свим, имате потпуно право! узвикну тихо. — Ви ћете остати овде, је л' те, ујаче?

— Ноћна свежина шкоди ми. Идите сами!

Сиђосмо лагано у башту. Из ње је вејало благим мирисом на ружу и лиандер. У ваздуху се осећало готово хладно, оштро, свеже; цвеће је стајало мирно не крећући се; са Саве дизао се лагани вео паре; у даљини протегну се потмуло нечији глас; преко моста пројури брзо као утвара доцни воз.

Јелица лагано уздрхта.

— Хоћете ли да Вам донесем огртач? упитах је.

— Хвала Вам, не треба. То је од свежине. Како мирише цвеће! узвикну лагано.

Михајило откиде неколико стручака и пружи јој.

— Хвала Вам, и сама имам! То је младост у пуној снази свога живота, зар не? Како ми је мило! Полетела бих као да су ми крила нарасла! Ви не верујете? окрете се нама а затим отрча и спусти се до стола испод старе липе. —

VI.

Прошло је још неколико дана. Никакве видљиве промене, никакве новине; живот је текао својим старим током. Иван Николић слазио је кадшто до града или се занимао око радника у пољу; старица је трчала за Јелицом, распитивала је о свему, гледајући да јој и најмању жељу испуни, она се и сада свом снагом одавала свом новом животу. Крâј наших испита приближавао се, ваљало је мислити на одлазак.

Да, требало је већ поћи својима, а између нас још не беше дошло до објашњења. И тада сам могао видети како су велике и многе тајне у животу човечјем, тајне којима не можеш почетак наћи, нити их умеш објаснити. Осећаш се као слаба играчка у њиховим рукама. Сећао сам се првог заноса који је на мене учинила њена величанствена појава, сећао се усхићења, вала моје прве љубави и оног чисто болесног стања у коме се тада човек налази. Куда је све то отишло?... Она је и сад била пред мојим очима; наша је дружба бивала све чешћа, били смо све искренији једно према другоме, па ипак до правога објашњења између нас није дошло. Оно топло осећање, које се у почетку тако силно јавило и које сам морао сматрати као знаке прве љубави, све се више губило. На место тога ступила је веза чистог, искреног и правог пријатељства.

— Не можете замислити, рече ми једном: како ми је добро у Вашој близини. Осећам да нема тајне коју Вам не бих смела поверити. Брата нисам запамтила, али верујем да ни према њему не бих могла бити искренија.

— Хвала Вам, рекох јој. — Рачунајте и од сада; а нађе ли Вас бол, будите уверени да ћете у мени имати искреног пријатеља и саучесника.

— Потпуно Вам верујем, с тога ми и пада тешко Ваш скорашњи одлазак. У друштву Вашем и господина Димитријевића било ми је тако добро.

— Михајило остаје овде преко одмора, одвратих; надам се да наш растанак неће дуго трајати.

— Али ето где већ неколико дана не долази. Шта

Из српске војске: АРТИЉЕРИЈСКИ ПОХОД

би то могло да значи? Или му је већ досадила наша дружба и пријатељство? упита ме затим.

— Не мислим тако, рекох: јер Михајила добро знам. Он се увек поред Вас добро осећао (она лако порумене); и колико због мене долази, рекао бих да га још нешто овамо вуче....

— Ех, куда Ви сад хоћете! упаде ми она у реч.

— Што га пак тако дуго нема, ваља тумачити просто тиме, што је ових дана имао последње испите. Али вечерас му се свакако надам.

Тог вечера Михајило дође нешто доцније. Ходајући бејах му изишао у сусрет. Путања се спуштала одмах иза нашега стана преко стрмога брда, ограђена ниским скоро поткресаним багреном, и на једно сто корака излазила на широки скоро посути насип.

— Тако дуго! рекох поздрављајући га и пружајући му руку.

— Да, морало је бити, одговори ми смешећи се и са изразом безграничне радости на зажареном лицу:

ИВАН ГРОХАР СВ. АНТОНИЈЕ

— Једва једном свршено је. Пред собом видиш будућег учитеља.

— Али не и цепидлаку професора, настави шалећи се. — Могу ти дакле честитати?

— О да како! и он ми поново пружи своју облу, белу руку.

Неколико корака ићасмо ћутећи. Михајило, обузет радошћу и мислима на скору самосталност и свој рад, говорио је мање него обично.

— Досадно нам је већ без тебе, рекох прекидајући тишину. — Данас смо баш о теби говорили.

— Е да? А видиш, и ја сам хтео нарочито с тобом говорити. Насмејаћеш се можда, али ћу ти рећи. Од тебе немам бољег пријатеља.

— Говори! рекох му.

— Знаш ли: ја волим Јелицу!

Он рече то просто, брзо и без икаквог устезања. Погледах га зачуђено. И ако се његова наклоност према њој дала приметити, ипак се нисам надао тако скором решењу. Он је гледао испред себе; лице му је било још више румено.

— Збиља? упитах.

— Можеш мислити што ти је воља, али је истина.

— Али кад, како? настави зачуђено: Ти ми раније о томе ниси ништа спомињао.

— И сам не знам. Дошло је ненадно, брзо, а после: такве се ствари не дају подврћи анализи. Почетак им не можеш наћи, а крај?....

— Да не буде само обична ђачка љубав?

— Не, не! У то сам уверен. Још вечерас морам говорити с њом.

— Зашто не и сада? и руком му показах на витку прилику Јеличину, која се у врту савијала око цвећа. — До виђења на вечери!

— Али куда, зашто бежиш? Почекај! рече ми.

— До виђења! понових смешећи се и настави свој пут путањом. После неколико тренутака био сам већ на великом, широком насипу.

За вечером било је као обично. На Јеличину лицу примећавала се већа румен но иначе, а по немирном дрхтању могло се као поуздано знати, да је Михајило говорио с њом. По изразу лица могао сам мислити да ни она није била хладна према Михајилову објашњењу и да је све на своме месту.

— Јеси ли задовољан? упитах га, чим ми се указа први слободан тренутак.

— Као што видиш: потпуно!

— А Јелица?

— И она.

После неколико дана имао је Михајило озбиљна разговора с Иваном Николићем. Стари бејаху и сами врло изненађени, но немајући ништа противу њега, а чувши да је и Јелица дала свој пристанак, нису се ни најмање устезали да даду свој благослов.

— Зашто бисмо тражили бољу прилику? рече ми старац после тога: — Ви га и сами добро познајете, другови сте из детињства. С моје стране пак могу вам рећи да сам га заволео као сина, а старица га просто обожава! Па шта бисмо имали више да желимо?

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Акорди

XI.

Apassionato.

Валима бистре реке врба купа гране своје,
И шумори лишће свеже песму вечну, песму тајну...
Свуда жубор. Само гдре у даљини немо стоје
Тамо од куд месец бледи пушта прву зраку сјајну.

За брда је већ дан минô, —
Ноћ влâсима село скрива, —
Ал' долином песма звони:
Пастир драгу то дозива.

И ја чекам. Чедо, дођи!
Моје срце чежња мори;
Давно нисам око гледо
Што ми срцу пламен створи.

Ох, дођи ми, драга! Наслони главу на груди моје —
Ту где тајно, сакривено, огањ свети силно гори; —
А лахор ће нежно, благо свилне мрсит' власи твоје
Док ти срце раздрагано о љубави нашој збори.
Светлиће нам луча с неба. Ја ћу грлит стас твој вити
И кô путник уморени, кога и глад и жеђ море,
Са усана свежих страсно ја ћу сладак дах ти пити
Док с истока не засветли сјај пурпурни чисте зоре.

VII.

Doloroso.

О, лахоре благи са далеких страна.
Што ми нежно хладиш загрејано чело, —
Знадем где си био... Ох, свакога дана
Срце би ми тамо полетети хтело.

Лелујаш ми власи и шапћеш ми ти'о
Да си онде био куд ми жеље хите —
Где је бршљан свежи своје гране свио
Над крстићем малим, покрај дафне вите.

И полако крилцем ти си хумку дирн'о —
Да не будиш Ону што ту тихо спава, —
И захвална, што си туда прошô мирно,
Климнула ти главом љубичица плава.

А кад опет прођеш крај места ми мила,
Шапни моје име, и реци да страда
Онај ком је срце тешка туга свила,
Срце које пати без вере и нада.

Зајечар.
1901.

Милутин Јовановић.

Косовска епопеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ ЕПА О БОЈУ НА КОСОВУ

ОД С.

(НАСТАВАК)

Павић у своме предговору уз Мартићеву епопеју, међу покушајима који су „у његовој књижици из различитога доба сабране па за то формално хетерогене пјесме свели у један облик“, и који су „оне празнине, што међ појединим дијеловима преосташе, испунили“, — наводи на првоме месту покушај уважене госпође *Елодије Чед. Мијатовића*, а за тим и покушај аустријскога Немца *Карла Гребера*. За њих сам Павић вели, да су његов „распоређај сачуваних пјесама“ и његове „приједлоге, како би се преостале празнине згодно испуниле, употребили *самосталније*“.

Прећи ћемо најпре први од тих покушаја, који је штампан на енглеском језику:

Kossovo *an attept to bring serbian national songs, into one poem. Translated and arranged by Madame* **Elodie Lawton Mijatovich,** *etc., London 1881.**)

Госпођа Елодија у предговору своме вели: „Наш се покушај по највише ослања на Павићев нацрт, али се ипак у неколико разликује од њега“. Одступања нису незнатна, а чињена су, свакојако, у корист самога спева, као и у корист народне поезије која је Павићевим нацртом јако оштећена. Госпођа Елодија више се придржала народнога текста него Павић. Па и распоред песама у многоме је различан од распореда у Павића.

Из српске војске: СИН НИШКЕ АРТИЉЕРИЈЕ

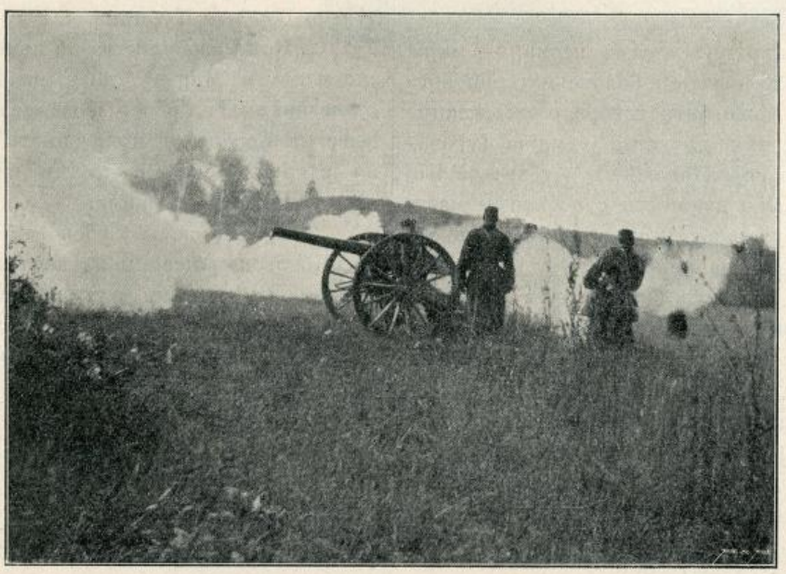

Из српске војске: ПАЉБА ТОПОВИМА

Спев је подељен у 14 песама (Павићев нацрт у 9), и има 1760 стихова, а спеван је у десетерцу. Све су песме испод 110 стихова, изузимајући једне (Страхињић бан) са 653 стиха; а најмања је од 40 стихова.

1. песма је „*Мара и Вукосава*“ — певана приморска (бр. 5), која у Павића чини други део прве песме.

2. „*Султан Мурат позива цара Лазара*“ — одговара првом делу прве песме Павићеве, али с изменама: докле Павић одмах почиње стиховима: „Цар Мурате у Косово паде“... после чега долази позив Лазару и Лазаров „собет“ у Крушевцу, дотле се овде одмах почиње с гозбом (и већем) у Крушевцу, којом приликом татарин изненадно доноси Муратов позив. Обрада је много друкчија него у Павића; ту нема ни помена о позивању Мађара и Хрвата у помоћ.

3. „*Турци на Косову*“ — епизода о Страхињићу бану. Докле Павић почиње ову песму од мајчиног писма, дотле је овде укратко описан гостопримни дочек банов у тазбини; сем тога, употребљени су аргументи којима Југ Богдан одвраћа Страхињића од Косова, као и стихови на завршетку кад Југ позива синове да исеку сестру, — чега у Павића нема.

4. „*Мусић Стеван*“, — први део народне песме истога имена: Стеванов полазак на Косово.

5. „*Царица Милица моли цара Лазара да јој остави у Крушевцу једнога од девет браће*“, — потпуно преведен први део Вукове „Цар Лазар и царица Милица“; ни трага од „угрске господе“ Павићеве, нити има оног нерасудног набрајања српске војске, које је диже до несмисленог броја.

6. „*Цар Лазар се привољева небеском царству*“, — потпун превод првог дела Вукове песме „Пропаст царства српскога“; код Павића тога нема ни у колико.

7. „*Иван се враћа из турскога табора*“, — превод четвртог из Вукових комада; предлог Павићев за допуну у почетку и на завршетку тога комада ближе примљен.

8. „*Косовка девојка*“, — онако, како је Новаковић обрадио у својој V песми.

9. „*Вечера у очи боја*“, — потпун превод трећег Вукова комада, без Павићевих дометака.

10. „*Милош Обилић убија цара Мурата*“, — по Петрановићевој песми (а не по бугарштици као у Павића), само је опис краћи: Милош убија Мурата „злаћеним ханџаром“, а за тим вади сабљу и сече везире под чадором, па излеће у поље и са својим побратимима јуриша у Турке: ту је и „бака са стене“ која учи Турке како ће савладати Милоша; завршни су сти-

*) Госпођа Елодија позната је у Енглеској са више својих књижевних радова, од којих ћемо напоменути: „*Aimee, the story of a life*“; — „*Carine Steinburgh*“; — „*History of modern Serbia*“; — „*Serbian folk-lore*“, *etc.*

хови (кад Милош савладан позива Лазара у помоћ) по бугарштици.

11. „*Косовски бој*“, — почиње с прерађеним другим дѣлом Вукове песме „Пропаст царства српскога“ („Маче војску . . .“), у главноме по Павићевој преради; но ту парадирају Вукашин с браћом и Херцег Степан (Duke Stephan), — чега ни у Павића нема; свршетак је песме (када Лазара и Милоша доводе пред Мурата и овај наређује како да их укопају) као у Петрановића.

12. „*Царица Милица добија гласе о смрти цара Лазара*“, — потпуно као у Новаковићевој IX песми, без икаквих Павићевих додавања па, разуме се, и без његова последњег стиха: како се Милици од жалости „живо срце распукнуло“!

13. „*Војвода Радич*“, — по Павићеву другом делу седме песме; Радич је овде „босански“ војвода.

14. „*Косовка девојка после боја*“, — по Новаковићу.

Госпођа Елодија није употребила песму „*Мајка Југовића на Косову*“ којом Павић завршује свој нацрт, а из разлога: „јер нам се чини да спартански карактер, који се у тој песми придаје старој жени Југа Богдана, сувише опомиње на производ књижевнички, а врло мало на народни сељачки појам о жени“. Госпођа Елодија је имала право што ту песму из збирке Јукић-Мартићеве није употребила, јер се на њу одиста и може односити поменута замерка; али находимо да је у место ње могла бити употребљена Вукова „*Смрт мајке Југовића*“, код које та замерка отпада. После свега великог јада што га мајка Југовића преживљује на Косову, она у Јукићевој песми теши своје снахе речима:

„Не лудујте! моје невјестице,
„Богу хвала на његову дару!
„Па их млада ни родила нисам,
„Да ми леже *на меку душеку*,
„*Већ да бране земљу од душмана*;
„Не плачите, моје кћерце драге!
„Ак' и јесу одлетјели ждрали,
„Остали су птићи ждраловићи;
„Хранићемо птиће ждраловиће:
„*Наше имеме погинути неће*,
„*Наши двори остат' пусти неће!*“

Тим се стиховима завршује и сама песма, — мајка Југовића јуначки преживљује ране и болове материнскога срца. Код такве мајке и може бити говора о *књижевничком спартанизму*. Међу тим, друкчија је мајка Југовићима у Вуковој песми, за коју Новаковић *) вели: „У њој видимо где се бори осећање дужности с осећањем материнског срца. По мом разумевању, песник је хтео да представи, да мати осећа да јој је на понос, што су јој синови, вршећи дужност, славно погинули, па се с тим осећањем мери друго, *јаче*, материнско осећање, и приводе се искушења, која појединостима, што у срце дирају, на послетку трагички на видик износе материнско осећање. То је мисао песме, штампане у Вуковој збирци.“ У Вуковој песми мајка Југовића не могаде да преживи јаде и болове за изгубљеном децом, него се од жалости „*расиаде*“; а по Новаковићевој редакцији песма се завршује стиховима:

Ал' ту мајка одољет' не могла,
Прешуче јој срце од жалости
За својијех девет Југовића
И десетим стар-Југом Богданом.

Сем тога, Вукова је песма и по поезији, и по лепоти стила, и по „приличности и истини“ много лепша од Јукићеве, која се може сматрати као искварени варијанат Вукове. То је врло лепо образложио Новаковић у својој студији, која је више пута помињата. —

Други спев, рађен по угледу на Павићев нацрт, јесте *Греберов*, а штампан је на немачком језику под насловом:

Die Schlacht am Amselfelde *(Kosovo 1389). Epische Dichtung mit Benützung von Bruchstücken serbischer Volkspoesie, von* **Carl Gröber.** *Wien 1885.*

Овај спев има 152 стране мале осмине. Придодато му је и објашњење страних, понајвише турских речи, које су у њему употребљене. Подељен је у 20 песама или, боље рећи, одељака који скупа имају око 2640 стихова у лаком десетерцу и који међу собом чине нераздвојну целину. Већи број одељака у Гребера долази отуда, што је он дуже Павићеве песме растављао у две или три (нпр. песма о Страхињићу бану подељена је у три одељка: IV, V и VI — Страхињић у тазбини, с дервишем и Влах-Алијом). Уза спев иде и додатак у коме су: *први део* Вукове песме „*Пропаст царства српскога*“, за тим „*Смрт мајке Југовића*“ (Вукова) и „*Лазарева глава*“ („Обретеније“ . . . обе верзије), — у тачном преводу, без измена. За њих Гребер у предговору вели, да их није могао унети у спев „ради јединства његова“; али, вели да су „толико интересне, да их није могао сасвим занемарити“, него их штампа засебно, у додатку.

И ако је Гребер узео за основу Павићев нацрт, кретао се је у спеву, као и госпођа Елодија, много слободније него Мартић. Находећи у Павића слабу везу између епизода и момената појединих карактера, старао се, као што сам вели, „um die Karaktere beständiger und einheitlicher durchführen“, као и „die poetische Wahrheit und ihre Wirkung an manchen Stellen erhöhen zu könen“. Сем тога, главнија одступања од Павићева нацрта у овоме су:

1. Гребер не почиње као Павић са стиховима „Цар Мурате у Косово паде“ . . . већ са „*Зидањем Раванице*“ (као Новаковић), само што за време тога скупа војводâ код Лазара о слави, после одлуке о зидању Раванице, долази и Муратова порука Лазару, па се ту доноси и одлука о борби с Турцима.

2. Код Гребера нема ни помена о *Угрима*, које Павић, а с њиме и Мартић, хоће силом да начине Лазаровим „савезницима“. Гребер је за цело знао да њихово довођење на Косово не може имати историскога оправдања, па је српске осећаје штедео више него хрватска браћа, не поводећи се за њима.

3. Гребер се, као госпођа Елодија, користио и великом Косовском песмом из Петрановићеве збирке, те му је причање на гдекојим местима потпуније, нарочито у опису борбе Милоша и његових побратима с Турцима.

4. У Гребера је Милош много карактернији него у Павића, јер у Павића ево како Милош говори Мурату, долазећи да га убије:

„Ја сам се *одвр'о* од војске Лазара кнеза,
„И дош'о сам *у помоћ теби* цару честитому“ . . .

док код Гребера у том моменту, на питање Муратово: доноси ли од Лазара „кључе и хараче“? Милош поносно одговара овако:

„Bringe keine Schlüssel von den Festen,
Lazar hält sie in den starken Händen —
Und von sieben Jahren keine Steuern,
Denn die Raja kann nicht doppelt zahlen“ . . .

па још Милош витешки казује Мурату зашто је дошао — да га убије.

*) У поменутој критичкој студији: „*Сриске народне иесме о боју на Косову*“.

5. Косовку девојку Гребер је (као и Капер) начинио сестром Мусића Стевана, са чега се она на више места помиње, те је епизода с њоме после причешћивања војске, као и она после боја, много интересније. И т. д.

*

На завршетку имамо да прибележимо још три најновија састава, која су се појавила док су претходни редови овога прегледа штампани.

Два од тих састава још нису објављена у целини, него само у одломцима. **Др. Никола Ђорић,** познат нашем свету са својих ранијих поетских и драмских радова, штампао је у разним часописима неке делове свог великог Косовскога епа. Он се није држао народнога десетерца; поезија му је уметничка. По објављеним деловима изгледа да се Ђорић удаљивао од народне поезије више него и један од досадањих писаца. Напротив, други састав, од кога је један део штампан у овогодишњим свескама „Нове Искре“ за март и април, а који је „по српским народним песмама“ саставио **Л.,** обећава и обликом и поезијом да ћемо добити Косовски еп који, и ако је уметничка творевина, ипак је много више народан. У њему су народним језиком и пробраним народним стиховима препевани и вољно груписани поједини моменти Косовски.

Трећи је састав *Тих. Остојића*, професора Новосадске гимназије, штампан у целини као 96. свеска књига за народ, које издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића. Састав има назив:

Косово, *народне песме о боју на Косову 1839. године, за народ и школу приредио* **Тих. Остојић,** *у Новом Саду 1901.*

Ова књижица има преко 5 штампаних табака мале осмине, и у њој је, поред Косовскога епа, још и пишчев приступ и додатак. *Приступ* је кратак и говори о значају Косова и о народним причама и песмама Косовским. *Додатак* је много већи и има ове одељке у прози: „I. *Бој на Косову у народној песми и предању*“, где се говори о Косовским причама и песмама, о стилу и стиху њихову, о развитку Косовскога епа у народу и књижевности; „*II. Косово поље*“, где се износи положај Косова, знатнија места на њему и цртице из његове историје; „*III. Бој на Косову и Косовски јунаци у историји*“, где се казује кратак историски преглед косовскога боја и главних јунака његових.

Сам еп „*Косово*“, састављен из одломака народних песама, понајвише Вукових, има 14 песама, од којих су 12 у десетерцу а 2 у дугачком стиху из приморских бугарштица, и скупа имају 1187 стихова. Песме су по две или три груписане у пет одељака, који су, као и песме у њима, самостални и без нарочите везе; свака песма чини засебну целину, па ипак се међу њима осећа веза јединства главнога момента. Одељци иду овим редом:

Први одељак има назив **„Навала“** и састоји се из две песме: I је „*Мурат оглашује рат*“; то је први из Вукових „комада“, допуњен из велике Петрановићеве песме оним стиховима, у којима се Лазар по савету Обилићеву одлучује на рат, и завршен Лазаровом клетвом из „Мусића Стевана“; у II песми — „*Турски ален*“ имамо скраћен први део Вукова „Бановића Страхиње“ (у тазбини, која је овде у *Сјеници* (!) место у Крушевцу).

Други је одељак **„Јунаци“**, који има три песме: III „*Зла слутња*“ — одломак из познате нам бугарштице, у коме Милица поздравља искупљену господу српску (а не „угарску“) и прича Милошу свој сан, који га тумачи; IV „*Јуначки образ*“ је прва половина Вукове песме „Цар Лазар и Царица Милица“; V „*Веран слуга*“ — Вуков „Мусић Стеван“, но не цео — до одласка из двора.

Трећи одељак **„Прелом“** има три песме: VI „*Небеско царство*“ — први део Вукове песме „Пропаст царства српскога“; VII „*Вера и невера*“ је трећи од Вукових комада (вечера у очи Видова дана), а VIII „*Ухода*“ је четврти од Вукових комада (Косанчићево ухођење Турака)

Четврти одељак **„Пропаст“** има три песме: IX „*Милош*“ је одломак из бугарштице, у коме Милош долази у турски табор и убија Мурата; X „*Бој*“ је опис Косовскога боја, склопљен из стихова у другом делу Вукове песме „Пропаст царства . . .“ и стихова из велике Петрановићеве песме; од војвода, који воде борбу, помињу се нарочито: Југ Богден са синовима, Мусић Стеван, Кнез Лазар и Вук Бранковић (који издаје са 12 хиљада); XI „*Осветник*“ је други део Вукова „Мусића Стевана“ с оригиналним почетком; ту су Мусић и његов слуга Ваистина замењени Страхињићем баном и Срђом Злопоглеђом(!).

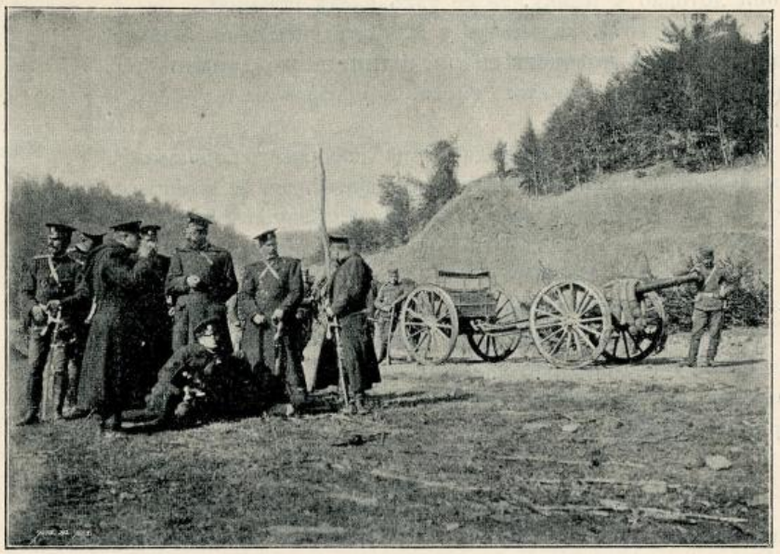

Из сриске војске: ОДМОР ПОСЛЕ ВЕЖБАЊА

Пети одељак **„Последак“** има такође три песме: XII „*Пусти глâси*“ је Вукова „Царица Милица и Владета војвода“, допуњена стиховима из Вукове 45. песме у којима рањени слуга Милутин (овде Голубан) прича Милици о боју; XIII „*Мајчина жртва*“ је Вукова „Смрт мајке Југовића“, с малим изменама; и последња, XIV „*Худа срећа*“ је Вукова „Косовка девојка“, без измена.

Као што се види, Остојићев састав долази у ону групу покушаја којима је представник Новаковићев покушај. Само је Остојић отишао један корак даље: сем песама из Вукове збирке користио се и другим познатим песмама, ради веће потпуности. Сам Остојић вели о своме саставу ово: „И овај посао је један покушај да се косовске песме саставе у целину, да се из њих уклоне противречности, али да оне ипак остану *народне* песме. Полазна тачка ми је „Косово“ г. Ст. Новаковића, али сам иначе сасвим самостално поступио. У основи су овога дела песме из Вукове збирке, допуне су из Петрановићеве и

Богишићеве, ситније ствари су дошле и из других извора»...

Остојић је свој састав припремио за народ, али је нарочито имао на уму и *школску* потребу, јер вели: „Као наставник сам давно осећао потребу оваке књиге у којој би биле *за школу* прибране и протумачене косовске песме. Српска школа није још употребила у настави народне песме онако како оне заслужују. Овом књигом сам хтео и ту потребу да попуним“. Тога ради је, поред поменутог „Додатка“, додат сваком одељку и „Тумач“, у коме су протумачене „све оне речи које се код нас не чују“. —

*

Сем састава до сада побројаних има још неких, о којима не можемо донети опширнији реферат, јер их немамо при руци. Ради целине овога прегледа поменућемо о њима толико, колико је то учинио г. Остојић у својој књижици.

У почетку XIX века је **Гаврило Ковачевић** израдио Косовски еп (1810. год.) на (мешаном) црквеном језику. „Ово врло невешто састављено дело је доживело више издања него што заслужује, па га је напослетку *Вук Врчевић* дотерао у језику, те се тако и сад штампа“.

Године 1871. изашла је у Н. Саду књижица **„Кнез Лазар и битка косовска са последицама до данашњег времена“**, од непознатог писца, а у строфама од осам стихова са сроковима.

„Прослава пете стогодишњице косовског боја дала нам је још неколико сличних покушаја. Један је изишао као 3. св. „*Народног пријатеља*“ у Н. Саду 1889. у 13 песама, други је *Миливоја Србинића* у 14 песама, а трећи је *издање Браће Поповића* у 4 песме. Сви се у главном угледају на Новаковићево дело (најбоље је Србинићево)“.

Међу саставима на туђим језицима, г. Остојић, поред састава о којима смо ми већ говорили, помиње још и: *мађарски* од Ђ. Радића (1882.) и *пољски* од Исидора Коперницког (1889.). —

*

Добротом г. Тих. Остојића добили смо поменути косовски спев, који има наслов:

Кнез Лазар и Битка Косовска *са посљедицама до данашњег времена. V. књига за народ. У Новом Саду. 1871.*

Ово је најлошији међу спевовима које смо прегледали. На њему није забележено име песниково, а издање је „својина Браће М. Поповића у Новоме Саду“. Штампан је на осмини, са 38 страна. Састоји се из једне велике песме, која има око 660 десетерачких, но ненародних стихова, подељених у строфе по осам, са лошим сликовима. Стихови су често неједнаки — по 9 или 11 слогова; невешто су и лоше склопљени, те издају једнога од оних „надри“-песника, какви се чешће наилазе шездесетих и седамдесетих година.

За основу овога спева служила су већином народна предања и поезија, а често и историја и машта песникова. Већи део бави се: доласком Муратовим на Косово, прикупљањем и одласком српске војске у бој, кнежевом вечером у очи боја, одласком Милошевим у турски стан и убиством Мурата, јуначком смрћу Милоша и његових побратима, описом боја косовског, неверством Вуковим, пропашћу српске војске и смрћу Лазаровом. У мањем, завршном делу опева се најпре четиривековно страдање Срба после косовске пропасти, а за тим ослобођење под Карађорђем и Милошем, влада кнеза Михаила и његова мученичка смрт, и најпосле влада кнеза Милана и кнеза Николе.

Примера ради показаћемо нека места из овога спева, који је спреман „за народ“. Он почиње стиховима:

Кад Бугарску Цар Мурат покори,
Тад на српску он се земљу крене,
Освојити и ову *намери*,
И поведе Турке крвожедне.
Већ су *близу код Косова* били,
Шатори им безбројни се *вили*,
Пак *удобно ту чекаше време*,
Да на Србе они се *устреме*.

За вечером на Косову, кнез Лазар „од срца уздануши“ говори војводама о неслози који царство „к пропасти спрема“, па вели:

«Зету мојем' Обилић Милошу,
За његову *бившу* верност к' мени,
Дадо ћерку *ах на срећу лошу!*
Јер он нам се сад сасвим *промени:*
Он с Турцима о невери ради,
Пропаст справља *царства нашег влади*,
То је узрок праведне ми туге,
Све жалости и *ужасне куге*». (!)

А напијајући здравицу Милошу, вели:

„Но *одврати* сине! *мисо* Твоју,
На обрану Српства *жртвуј храброст*,
Клетву рода *избегни и моју*,
То захтева *наша к' теби благост*»...

Милош у одговору Лазару вели:

«Невера ти *до колена* седи
Који о мени те лажи доноси,
Вук проклети, који лукаво *гледи*,
Славу твоју *себи да покоси*.
Он са Турци потајно *другује*
Желећ' себи царство *да оснује*»,...

Кад Милош убија Мурата, имамо овакав опис:

Милош цара сад *сечива* за ногу,
И истргне нож свој од појаса,
Употреби сад брзину многу,
И распори њега *без ужаса* (?)
Пак га *свуче доле до столице*,
И стаде му ногом *за вилице*,
Пак излети *ка' мућа* на поље,
Да се тамо са Турцима *коље*.
— — — — — — — — — —
Обкољена себ' кад Милош *смотри*,
Кроз копља он пут *пробијат'* поче,
Но *набоден* коњ *доле с' обори*,
С ког ноге му *јуначки одскоче*,...
— — — — — — — — — — —
И *густо* га *стражом* опколише,
Цару воде, *славе јаве слово*,
Ком је лекар *утробу сашио*,
И још болна жива сахранио; (?)
Док излазак војне не дознаде,
И на ком ће међан *да остаде*.

О издајству Вукову и пропасти Лазаровој вели:

Тад се Турци клети повратише,
И битка се наново започне,
У Вуку се и не преварише,
Тај са војском срамно сад избегне;
И свог таста *уморна остави*;
Кад би нужно да помоћ прибави;
Пак резерве двадесет хиљада,
Он одведе *ах* да Српство страда!
— — — — — — — — — — —
Погибоше већ *многа господа*,
Различитог стања, српског рода.
— — — — — — — — — —

Али судба црна определи,
Конац царству и свој српској слави,
Пак зато сад она не дозволи.
Избавит' се увенчаној глави;...
И ухвате кнез Лазара жива,
Ког поведу к Мурату *као крива.*

И т. д. Нисмо нарочито бирали најлошије стихове, већ смо хтели да покажемо како су обрађена важнија места у спеву; али се из наведенога види, колико је лоша поезија и стихотворство у њему.

(СВРШИЋЕ СЕ)

Моја сећања

I
Ноћу

таза уска, па кривуда,
Онде жбунић, онде трава,
А пун месец изишао,
И шумарак обасјава!

Тишина је, никог нема,
Мир свечани страном влада,
Само вода са шумором
У провалу доле пада.

На крај шуме кућа, ено,
Ту је песма и седељка,
Брже, брже, срце моје —
Онамо те драга жељка!...

II
Елегија

Брежуљак се жути, увенула трава,
Проређен шумарак, дрвље попадало,
Па и она раван сад се урољава,
И густога жбуња са ње је нестало.

Прамалеће рано ишчезе и прође,
Божанствена круна руши се и скида,
И студена јесен, *како која дође,*
По један ми спомен носи и откида.

Ено, и раст онај сами суварићи,
Нигде свеже гране и кора му спала,
Још година нека и он ће отићи —
За срећом што ми је давно у гроб пала!

III
Спокојство

Дрвље баца дуге сенке,
Насред шуме извор свежи;
Чобани се водом пршћу,
А ту бело стадо лежи.
Наврх букве голуб гуче,
И припека крилом бије,
А у зраку сунчаноме
Лептира се јато вије.
Мир и покој, рај на земљи,
Све је светло, све је чисто,
Ја загледах срце моје —
И у њему тако исто!...

IV
Сватови

Кад год ми се машта јави,
И пробуде снови моји,
Ја се прво тада сетим,
Тебе и сватова твоји'!

Прође барјак, чауш прође,
А ја поред пута стојим,
Невес'о сам па коњике
Нити гледам, нити бројим.

Ти полако отуд идеш,
На глави ти венац сија,
А танани бели вео
Ветар шири и развија.

Прође, — оде! ал' ја видех,
Што ми душа и сад гледа:
Коњ је тако мирно иш'о —
Али ти си била бледа!...

V
Стара бреза

Још'те стоји она бреза,
Код које смо некад били,
И на трави и рудини
Играли се, веселили.

Али веће нема више
Оног жбуња, оног хлада,
Ни онога зеленила
Нема тако к'о некада.

Усамљена стара бреза
Канда задње дане броји,
Од онако честих грана —
Још'те само једна стоји.

Ал' ја ипак тамо идем,
И понављам слику милу:
Оно кад се отимасмо —
И палисмо танку лилу!...

VI
?

Често сањах место, рај је у њем био,
Ружа до руже и до цвета цвет;
У том је рају Господ боравио,
Коме ја плетох од песама сплет.

Колико ли пута у пролеће сјајно
Прилазих к Њему пред злаћени трон,
Ал' једнога дана нестаде га тајно,
И нико не зна куд се деде Он!...

Ја и сад често сањам место знано,
И сад се нађем усред краја тог, —
Али како је све пусто и празно,
Где вечни, благи не борави Бог!

Рипањ. **Сокољанин.**

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО

NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

Узбуђење, које овлада њоме за тих неколико кратких тренутака док је стајала бленући у погнуту прилику Роџера Чилингворта, баци кобну светлост на душевно стање Јестирино, откривајући јој много штошта што она себи не би иначе признала.

Кад он оде, она призва дете:

„Бисерка! Мала Бисерка! Где си?“

Док се њена мајка разговарала са траваром, Бисерка, чији дух није никад мировао, нађе начина да се забавља. Прво, као што је било речено, она је несташно намигивала своме лику у бари, позивајући га да изађе, па — кад се он не усуди да то учини — тражила је пролаз за себе у његову уображену земљу и небо. Наскоро, видећи да је или она или лик проста варка, она се окрете тражећи боље забаве. Прављаше мале чунове од брезине коре, у које је товарила пужиће, и отисну их на пучину са више смелости него и један трговац у Новој Инглискоj, али већина наседаше крај саме обале. Затим хваташе белу пену, која шараше водену матицу, и бацаше је према ветру, скачући за њом као на крилима да би ухватила велике снежне праменове пре него што падну на земљу. А кад примети једно јато морских птица, које тражаше хране скакућући по обали, врашко дете узе пуну кецељу облутака, и прикрадајући се од стене до стене показа сву своју вештину гађајући те мале морске кокошке. Једна мала сива птица, коју Бисерка беше ударила, одлете даље са сломљеним крилом. Дете уздахну на то и напусти своју игру, жалећи што је повредила то мало биће дивље као морски поветарац или као и сама Бисерка.

Најзад оде брâти разне морске траве и правити себи од тога огртач или шешир и тако личаше на морску девојку. Она је била наследила мајчин дар за укус у оделу и бојама. Као последњи украс своме оделу, Бисерка набра неку меку траву и направи, што је боље могла, на својим грудима украс који је од увек познавала на мајчиним: слово А, само свеже и зелено у место црвено! Дете пови главу на груди и са чудним интересом посматраше знак, баш као да је једино с тога била послата на овај свет да пронађе његово скривено значење.

Баш у том тренутку она чу мајчин глас, и полетев к њој, исто тако лако као и оне мале морске птице, дође пред Јестиру Прину играјући, смејући се и показујући прстом украс на грудима.

„Мала моја Бисерка“, рече Јестира после кратког ћутања: „зелено слово на твојим грудима не значи ништа. Али знаш ли шта значи ово слово које је твоја мајка осуђена да носи?

„Знам, мајко“, рече дете. „То је слово А; ти си ми га показала у буквару.“

Јестира се дубоко загледа у њено лице; и ма да је видела онај чудан израз толико пута примећен у њеним црним очима, она није могла бити на чисто, да ли Бисерка придаје какво значење ономе знаку. Нешто ју је голицало да дозна истину.

„Знаш ли, дете, зашто носи твоја мајка то слово?“

„Знам!“ одговори Бисерка, гледајући право у мајчино лице. „То је због истог онога због чега свештеник држи руку на срцу!“

„А због чега то?“ питаше Јестира, са полуосмехом на дечју бесмислену примедбу; али се на мах за тим замисли и пребледе: „Чега заједничког има ово слово с другим којим срцем осим мојим?“

„Не знам, мајко, ја сам казала све што знам!“ рече Бисерка са више збиље него обично. „Питај онога старца с којим си се разговарала! — Може бити, он зна. Али одиста, мајко, шта значи то црвено слово? — и зашто га носиш на својим грудима? — и зашто свештеник држи руку на срцу?“

Она узе мајчину руку у своје обе, и загледа јој се у очи са збиљом која је била необична њезину дивљем, карактеру. Јестири дође мисао, да дете доиста тражи да јој се приближи детињском поверљивошћу, чинећи све што уме да јој покаже своју симпатију. Бисерка јој се представи у новој светлости. До тада, љубећи дете свом јачином јединога афекта, мајка је била навикла да се од ње не нада ничему више већ колико од априлског поветарца који се несташно игра, часком обећавајући најлепши дан и ледећи груди које се отворе његову миловању; а да би се оправдао за своје несташлуке, он би каткад љубио Ваше образе сумњивом нежношћу, благо се играо Вашом косом па онда отишао даље остављајући Вам у срцу задовољство једнога сна. А то је било, при том, мајчино мишљење о детету. Други какав посматрач видео би само немиле црте и придао им много црње значење. Али сада мисао се породи у Јестирину духу, да је Бисерка, својом раном зрелошћу и бистрином, можда већ дошла до доба у коме може постати пријатељица, и да јој се може поверити толико од мајчиних јада колико се да саопштити а да се сачува све поштовање дужно родитељу или детету. У хаосу Бисеркина карактера могло се видети како се испољавају оштре црте неодољиве храбрости и несавладљиве воље, — упоран понос који се може претворити у самопоштовање и горко презирање многих ствари које би на себи носиле печат лажи и притворства. Она је волела такође, само је њена љубав била до тада опора и немила, као и најбогатији дарови незрела воћа. Са свим тим одличним особинама, мишљаше Јестира, ђаво, што га је Бисерка наследила од своје мајке, мора бити доиста велики ако из овог вилинског детета ипак не изађе племенита жена.

Бисеркина наклоност да се врти око загонетке скерлетнога слова изгледала је као урођена особина њезина бића. Од првог тренутка њене свести та јој је загонетка изгледала као постављени задатак. Јестира је често мислила да је Провиђење имало намеру да је казни и по правди плати, што је дете било обдарено том видљивом наклоности; али никада до сада није помислила: да ли у вези са том намером није била и намера милости и опроштаја? Кад би се Бисерки могла поверити, зар она не би могла одагнати тугу која је следила мајчино срце и у гроб га претворила? — или јој помоћи да савлада страст некада тако силну, али која још није била ни угашена ни заспала већ само затворена у том гробу што се зове срце.

Такве су биле мисли које прођоше Јестири кроз главу, остављајући тако јасан утисак као да их је неко шаптао. А за све то време мала Бисерка држаше мајчиину руку у својима, гледаше јој право у лице и постављаше и по трећи пут она питања која пеку:

„Шта значи то слово, мајко? за што га носиш? и зашто свештеник држи руку на срцу?“

„Шта да јој кажем?“ питаше се Јестира. „Не! ако је то цена детиње љубави, ја је не могу платити.“

Онда рече гласно: —

„Луда Бисерка, каква су то питање? Има много ствари у свету за које деца не треба да питају. Шта ја знам о свештеникову срцу? А ја носим скерлетно слово због његова златног веза.“

За свих прошлих седам година Јестира Прина није била неверна знаку на својим грудима. Онај строги и озбиљни анђео хранитељ можда ће је напустити сада, видећи да се, у пркос све његове пажње над њезиним срцем, неко ново зло увукло у њега или да какво старо није било никад изагнано. Што се тиче мале Бисерке, озбиљност њезина лица на мах се изгуби.

Али дете се не заустави на томе. Два или три пута, идући ка дому, и толико пута за вечером као и за време спремања постеље, и још једном кад је изгледала да је дубоко заспала, Бисерка отвори очи са лукавством које је вирило из њих.

„Мајко“, рече она: „шта значи скерлетно слово?“

А сутра дан, као први знак да је будно, дете подиже главу из постеље и постави оно друго питање које је тако безразложно довело у везу са скерлетним словом.

„Мајко! мајко! Зашто свештеник држи руку на срцу?“

„Језик за зубе, ти врашко дете!“ одговори јој мајка тако опоро као никада пре. „Немој да ми досађујеш, или ћу те затворити у подрум!“

XVI
У шуми

Јестира Прина оста стално при одлуци да покаже Г. Димесделу прави карактер човека који се био тако присно здружио с њиме, па ма какве биле опасности од мука у садашњости или доцнијих последица. Више дана узалуд је тражила прилику да га нађе при каквој усамљеној шетњи поред мора, као што је био његов обичај, или на шумом обраслим брежуљцима околине. Не би било ничега ружнога нити опасног за свету чистоту свештеникова доброг гласа да га је она посетила код куће, где је многи покајник исповедио грехе можда исто тако црне као што је био грех означен скерлетним словом. Али то није учинила, једно што се бојала да се тајно или јавно не умеша стари Роџер Чилингворт, а друго што би јој њено срце открило подозрење онде где му никако не би било места, и после што је и њој и свештенику био потребан цео широки свет да одахну у њему док се буду разговарали једно с другим. Стога Јестира Прина није ни мислила да га сусретне на другом ком месту већ под отвореним небом.

Најзад, док се бавила код једног болесника, где су били звали Г. Димесдела да му чита молитву, она сазнаде да је дан пре тога отишао у посету Апостолу Елиоту међу његове покрштене Индијанце. Он ће се вероватно вратити сутра око подне. Стога сутра дан Јестира за времена узе собом малу Бисерку — која је била мајчина нераздвојна другарица — и оде у шуму.

Пут, којим су обе путнице прешле полуострво и ступиле на континенат, био је само обична пешачка стаза. Она се вијугала кроз тајанственост прашуме. Шума је стазу стешњавала као каква густа црна ограда са обе стране, једва допуштајући да се угледа небо над њима, те у Јестирину духу она с правом беше слика оне моралне дивљине кроз коју одавно лута. Дан је био хладан и мрачан. Над главом су им висили лагано гоњени облаци који су овде онде пропуштали сунчеве зраке да заиграју дуж стазе. Та пролазна веселост сусретала их је увек пошто су дуже ишле кроз густу шуму. Несташни зраци повлачили су се пред њима остављајући место где су се играли још тужније, јер су се надали да га нађу у светлости.

„Мајко“, рече Бисерка: „сунчеви те зраци не воле. Они беже и крију се, јер се боје тог на твојим грудима. Гле сад! Ено их где се играју мало подаље. Стој ти овде и пусти ме да идем да их ухватим. Ја сам дете. Они неће бежати од мене — јер ја још ништа не носим на грудима!“

„Нити ћеш, дете, носити икада, надам се“ рече Јестира.

„А зашто не, мајко?“ питаше Бисерка застанув баш кад је хтела да одјури. „Зар то не дође само по себи кад будем велика?“

„Хајд трчи, дете“ одговори јој мајка: „иди и ухвати сунце! Скоро ће да умакне.“

Бисерка оде напред журно и доиста ухвати сунчеве зраке, и стаде усред њих смејући се, сва обасјана њиховом светлошћу и блистајући у живости њихове брзе игре. Светлост се задржа око самог детета, као да јој је било мило што има таквог другара у игри, док њена мајка не дође близу мађијског круга.

„Сад ће да оду, мајко“ рече Бисерка вртећи главом.

„Гле!“ рече Јестира са осмехом: „сад и ја могу пружити руку и ухватити их мало.“

Кад она покуша да то уради, зраци ишчезоше; али судећи по сјају, који блисташе на Бисеркину лицу, њена је мајка могла мислити да их је она упила у себе, и да ће их опет пустити да светле дуж стазе кад буду зашли у дубљу сенку. Ниједна друга детиња особина није Бисеркиној мајци давала осећај неке нове и чудне снаге колико та неуморна живост духа; она није била подложна болести туге, коју наслеђују готово сва деца заједно са скрофулама од душевног немира својих родитеља. Можда је и то била болест, само је на себи носила одсев оне дивље енергије којом се Јестира бранила од туге пред Бисеркино рођење. Било је у томе неке сумњиве дражи која је дечјем карактеру давала оштар, металан сјај. Њој је недостајао некакав бол — бол који би је дубоко дирнуо и тако омекшао и пробудио у њој симпатију. Али за то је било још доста времена за Бисерку.

„Ходи, дете моје!“ рече Јестира гледајући на Бисерку која је још стајала обасјана сунцем. „Хајде да седнемо мало у хлад и да се одморимо.“

„Нисам уморна, мајко“ одговори девојчица: „Али ти можеш сести, ако хоћеш да ми кажеш нешто за то време.“

„А шта то, дете!“ рече Јестира. „О чему?“

„Ох, то је прича о Црноме Човеку“ одговори Бисерка погледавши пола озбиљно пола лукаво у мајчино лице. „Како он лута по свој шуми увек носећи неку књигу — неку дебелу, велику књигу са гвозденим оковом; и како тај гадни Црни Човек нуди ту књигу и гвоздено перо свакоме кога нађе у шуми; и они запишу имена

својом крви; и онда он удари свој знак на њихове груди! Јеси ли ти, мајко, икада сусрела Црнога Човека?«

»А ко ти је испричао ту причу, Бисерка?« упита је мајка видећи у томе познату празноверицу своје околине.

»Она стара жена што је била у углу до камина, прошле ноћи у кући где си ти била.« рече дете. »Али она је мислила да ја спавам док је она то причала. Она вели да су га хиљаде и хиљаде сусреле у шуми и записали своја имена и носе његов знак на себи. Она стара цандрљива госпођа Хибинсова једна је од тих. А она стара жена, мајко, каже да је скерлетно слово на теби знак Црнога Човека и да оно сија као црвен пламен кад га ти сусретнеш око поноћи овде у мрачној шуми. Је ли то истина, мајко? И идеш ли ти ноћу на састанак с њиме?«

»Је си ли се икад пробудила па видела да је твоја мајка отишла?« питаше је Јестира.

»Никада, колико се ја сећам,« рече дете· »Ако се ти бојиш да ме оставиш саму у колеби, ти ме можеш повести са собом. Ја бих радо ишла! Али, мајко, реци ми сада? Где је тај Црни Човек? И је си ли га ти икада сусрела? И је ли то његов знак?«

»Хоћеш ли ме оставити на миру, ако ти кажем?» питаше мајка.

»Хоћу, ако ми кажеш све,« рече Бисерка.

»Једном у животу нашла сам се са Црним Човеком!« рече јој мајка: «и ово скерлетно слово његов је знак!»

У том разговору они зађоше доста дубоко у шуму те су били добро заклоњени од случајних пролазника. Седоше на бусен маховине, где се пре стотину година дизао горостасни грм са кореном и стаблом у вечној сенци а са главом у вишим слојевима ваздушним. Место, где седоше, беше мала долина са благим странама и поточићем по средини који тецијаше преко опалог лишћа. Дрвеће, које бејаше на обали овде онде, беше спустило своје огромне гране до саме воде те је тако заустављаше, стварајући вирове и вртлоге; док у слободном простору протицаше брзи поточић са коритом пуним шљунка и сјајна песка. А кад се поглед баци низ поток, овде онде види се одблесак светлости на воденој површини, па се наскоро изгуби сваки траг потока кроз густи шипраг и дебела стабла, или га заклони каква огромна маховином обрасла стена. И то циновско дрвеће и гранитно стење као да хтедоше да што тајанственијим начине ток овога поточића, бојећи се да по својој брбљивости не искаже приче из срца старе шуме од куда је текао, или да не изда своја открића на мирној површини вирова. И доиста, поточић је увек даље жуборио тихим, благим, мирним али жалостивним жубором, сличним гласу детета које проводи детињство без игре, и не зна како да буде весело међу старим познаницима и догађајима тамних боја.

»Ох, поточе! Ти луди, досадни поточићу!« повика Бисерка, пошто је за час ослушнула његово причање, »Зашто си тако тужан? Буди весео, а немој непрестано уздисати и јецати!«

Али је поток у своме животу међу дрветима поцрпао свечано искуство да му је било немогућно да о томе не говори, и изгледаше да ништа друго и нема да каже!

Бисерка је личила на поток по томе, што је ток њезина живота истицао из некога исто тако тајанственога извора и текао кроз околину пуну тамних сенки. Али се разликовала од потока тиме што је несташно скакутала, играла и летела по своме путу.

»Шта говори овај тужни поточић, мајко?« питаше она.

»Кад би ти знала за тугу, он би ти говорио о њој« рече мајка: »као што говори мени о мојој. Али сад, Бисерка, чујем кораке који се приближују и шум грана које се повијају с пута. Иди и играј се, а мене остави да говорим са оним који долази«.

»Је ли то Црни Човек« питаше Бисерка.

»Хоћеш ли ићи и играти се, дете?« понови мајка. »Али не залази дубоко у шуму и пази да дођеш на мој први позив».

»Добро, мајко«, рече Бисерка. »Али ако је то Црни Човек, зар ми нећеш допустити да га причекам и видим часком његову дебелу књигу под мишком?»

«Иди, лудо дете!« рече мајка нестрпљиво. «— То није Црни Човек, сад га већ можеш видети кроз грање; оно је свештеник».

«Тако је!» рече дете: »И гле, мајко, он држи руку на срцу! То је ваљда стога што кад је записао своје име у књигу, Црни је Човек ставио свој знак на то место? Али зашто га не носи споља као ти, мајко?«

»Иди сад, дете, па ме доцније запиткуј докле ти је драго«, рече Јестира Прина. «Али само не иди далеко. Држи се жубора потокова«.

Дете оде певушећи даље низ поток, трудећи да дода који живљи тон његову жалостивом гласу. Али се мали поток не могаше утешити, већ и даље настављаше своју неразумљиву причу о некој тужној тајни која се догодила, или кроз плач прорицаше нешто што ће се тек догодити у хладу мрачне шуме. Најзад Бисерка, којој је било доста туге у властитоме кратком животу, реши да прекине познанство са овим плачевним потоком. Она поче брати љубичице, сасе и црвене коломбине које расту по пукотинама стена.

Кад се вилинско дете уклони, Јестрина Прина учини два три корака ка стази што води кроз шуму, али оста још увек у тамној сенци дрва. Она гледаше свештеника како долази стазом сасвим сам, ослањајући се на штап који беше одсекао украј пута. Он изгледаше оронуо и ослабио; неко нервозно расположење избијаше му из очију, што није никад била његова особина у шетњама кроз насеобину нити и у ком другом случају кад је знао да га посматрају. Сад је то било тужно видљиво у овој потпуној шумској самоћи која би сама по себи била тешко искушење за свачији дух. Његови су кораци били невољни, јер није налазио никаква разлога да и један корак ступи даље, нити је то желео, већ би се, напротив, радовао (кад би се још чему могао радовати) да се баци у хлад најближег дрвета и да ту остане лежећи непомичан за навек. Лишће би пало по њему, и земља би се нагомилала мало по мало, правећи мали брежуљак над његовим телом, па било у њему живота или не. Смрт је сасвим поуздан полазник, те је зато не треба ни желети ни избегавати.

У Јестириним очима није било другога спољњега знака, колике су биле живе и стварне патње пречасногa Г. Димесдела, осем (како је приметила мала Бисерка) што је држао руку на срцу.

XVII

Свештеник и пароХијанка.

И ако је свештеник ишао лагано, ипак је био поготову прошао, док Јестира Прина скупи довољно снаге да га довикне. Најзад јој то пође за руком.

»Артуре Димесделе!« повика најпре тихо, па онда јаче: — »Артуре Димесделе!«

»Ко то виче?« одговори свештеник.

Прибрав се брзо, он се исправи као човек који је био изненађен у таквом расположењу за које не би желео да има сведока. Кад баци уплашено поглед у правцу гласа, угледа прилику под дрветом, обучену у тако тамне боје да се једва распознавала у сивој полутами у којој облаци и густо лишће беху обавили овај дан, те не беше на чисто да ли је то жена или сенка.

Он ступи корак напред и угледа скерлетно слово. «Јестира! Јестира Прино!» рече: »јеси ли ти то? Јеси ли у животу?«

»Јесам,« одговори она: «У животу као што је био мој за ових седам прошлих година! А ти, Артуре Димесделе, јеси ли још жив?»

Није било никакво чудо што се тако узајамно питаху, сумњајући у стварност својих живота. Њихов састанак у тамној шуми био је чудан као први састанак двају духова после гроба, који су били тесно везани у своме ранијем животу, али сада дрхтаху од узајамног страха, као да још нису навикнути на своје ново стање нити на друштво бестелесних бића. Обоје као авети, које дрхте једна од друге, они страховаху од себе самих, јер повратак свести откриваше им историју и прошлост њихових срдаца, као што није никад случај у животу изузев у часима крајњих криза. Душа је угледала свој лик у огледалу крилатог тренутка. У страху, бојажљиво и као невољно, по некој лаганој потреби, Артур Димесдел пружи руку хладну као смрт и додирну ледену руку Јестирину. Овај стисак, ма како хладан, однесе оно што је било најстраховитије у томе сусрету. Сада најзад осетише обоје да су становници исте сфере.

Без и једне речи више — без воља и договора, већ по неком пристанку — уђоше дубље у шуму и седоше на маховину где је Јестира са Бисерком мало час седела. Кад им се глас поврати, прво упутише узајамна питања, као сваки други познаници, о облачном небу, скорој бури и здрављу. Тако приступаху полагано, корак по корак, ономе што тако дубоко чуваху у срцу. Дуго растављени судбом и околностима, тражаху ма шта незнатно и опште да отворе врата разговору, како би њихове праве мисли могле прећи преко прага.

Мало по том свештеник се загледа у Јестиру: »Јестира, јеси ли нашла мира?« упита.

Она се тужно осмехну и погледа на своје груди: »А јеси ти?» питаше Јестира.

»Не! — Само очајање!» опговори он. »Шта сам друго могао очекивати, после онога што сам, у овако тешком животу као што је мој? Кад бих био безбожник — без савести — јадник са свирепим и животињским нагонима — могао бих давно наћи мира. Не ја га никад не бих ни изгубио! Али у мојој души такво је стање да све ово што је било добро у њој, сви најизабранији Божји дарови, служе једино за душевне патње. Јестира, ја сам највећи бедник!»

»Народ те поштује», рече Јестира. »А ти доиста служиш њихову добру! Зар ти ни то не даје мира?»

«Више беде, Јестира! — више беде само!» одговори свештеник са горким осмехом: «Што се тиче добра, које изгледа да чиним, ја немам вере у њега. То мора да је обмана. Шта може пала душа, као што је моја, учинити за спасење других душа? — или овако окаљана учинити за чистоту њихову? Што се тиче народног поштовања, ја бих желео да се претвори у мржњу и презирање! Зар можеш мислити, Јестира, да ми је утеха у томе што морам стајати на говорници и сусретати толико очију управљених на моје лице као да небеска светлост сија из њега! — што морам гледати паству жедну истине, како слуша моје речи као да их говори Свети Дух! — Па онда кад бацим поглед у себе, угледам црну стварност онога што они обожавају! Смејао сам се у агонији и горчини срца противности између онога што изгледам и што сам! И Сатана се смеје том!»

«Неправедни сте према себи!» рече Јестара благо: »Ви сте се дубоко и горко кајали. Ваш је грех за Вама, у давно прошлим данима. Ваш садањи живот потпуно је светао, управо као што и народу изгледа. Зар нема стварности у кајању које је тако потврђено и посведочено добрим делима? И зашто да Вам оно не донесе мира?«

»Не, Јестира, — не!» одговори свештеник: »У њему нема истине! Оно је хладно и мртво и не може ништа учинити за мене! Доста сам се мучио! Кајања није било! Иначе ја бих давно бацио ову одећу која се руга светињи, и показао се свету онакав каквог ће ме угледати на дан суђења. Ти си срећна, Јестира, што носиш јавно скерлетно слово на грудима! Моје пече у потаји! Ти не знаш колико је утехе у томе што, после седам година мука, можемо погледати у око које зна шта смо! Кад бих имао пријатеља — или најцрњега душманина — коме бих одлазио свакодневно кад ми додијају хвале других људи, који би ме познавао као најтежега грешника, чини ми се: душа би ми се тиме одржала у животу! Само толико истине и то би ме спасло! Али све је лаж! — Све је празно! — Све је смрт!«

Јестира га погледа у лице, али оклеваше са говором. Исповедајући тако бурно своје дуго задржаване осећаје, његове речи беху јој понудиле најлепшу прилику да му каже оно због чега је дошла. Она обузда свој страх и говораше.

»Таквога пријатеља као што желиш сада« рече она: »с којим би заједно плакао над својим грехом, имаш у мени, својој саучесници!« Опет оклеваше, али напором воље продужи. »Имаш, такође, одавно жељеног непријатеља и станујеш с њим под једним кровом!«

Свештеник скочи на ноге, тражећи ваздуха, и ухвати се за срце, као да би га хтео ишчупати.

»Ха! Шта кажеш?« повика. «Непријатеља! и под својим кровом! Шта мислите тиме?«

Јестири Прини било је сада јасно колико је дубоко згрешила овоме несрећноме човеку што је допустила да лаже неколико година или за тренутак само, зависећи од милости некога који је имао само зле намере. Сама близина непријатеља, па ма како да се овај прикривао, била је довољна да узнемири магнетску сферу једног тако осетљивог бића као што је био Артур Димесдел. Некада Јестира није то тако увиђала; или, може бити, сломљена својом бедом, она је оставила да свештеник подноси своју судбу коју је она сликала као лакшу од своје. Али од оне ноћи на губилишту, сва њена симпатија спрам свештеника била је пробуђена и ојачана. Она је сада јасније читала у његову срцу. Она није више сумњала, да су близина Роџера Чилингворта тајни, отров његове злобе који заражује ваздух око њега, и допуштени утицај као лекара на свештеникову физичку и духовну слабост били употребљени у свирепој намери. Поред њих, патникова савест била је одржавана у раздраженом стању, не да би се излечила спасоносним болом, већ да се сруши и поништи његово духовно биће. Резултат тога морала је бити болест а за тим одвраћање од Добра и Истине којима је лудило, можда, земаљска слика.

До такве пропасти била је она довела човека кога је негда — зашто не бисмо то рекли? — кога је и сада тако страсно волела! Јестира осети да би губитак свештеникова гласа па и сама смрт, као што је већ била рекла Роџеру Чилингворту, били куд и камо бољи него избор што га је она учинила. И сада би радо легла на опало лишће и умрла под ногама Артура Димесдела, само да би себи уштедила бол исповедајући своју погрешку.

„Ох, Артуре!“ повика она: „опрости ми! У свему другом борила сам се да будем истинита! Истина је била она врлина које сам се могла чврсто држати кроз све крајности, изузев кад је било питање о твоме гласу — твоме добру — твоме животу. Тада сам пристала на обману. Али лаж није никад добра па ма смрт била на другој страни! Зар не увиђаш шта хоћу да кажем? Онај старац — лекар — онај кога зову Роџер Чилингворт — био је мој муж!“

Свештеник је погледа за тренутак са свом жестином страсти која је, помешана у разним облицима са вишим, чистијим, племенитијим особинама — била онај део у њему који је припадао ђаволу и помоћу чега је овај покушавао да задобије остало. Никада није Јестира осетила намрштенији ни оштрији поглед. То је била нека врста црног преображења. Али је његов карактер био тако порушен патњама да и његови ниски прохтеви нису могли трајати више од једног кратког тренутка. Он се спусти на земљу и зарони лице у своје шаке.

„Можда сам то знао!“ шапуташе: — „Знао сам то! Зар ми тајна није била казана у природној плашњи мојега срца од првог његова погледа, и доцније кад год сам га видео! Зашто нисам разумео? Ох, Јестира Прино, ти знаш мало, врло мало за сав ужас од тога! И за срам — стид, сграховиту ругобу која лежи у изношењу болесног и грешног срца очима које га прождиру! Жено, жено, ти си крива за то! Ја ти не могу опростити!“

„Ти ћеш ми опростити!“ повика Јестира бацајући се и сама на опало лишће поред њега: „Нека ме Бог казни! Ти треба да опростиш!“

У изненадној и очајној нежности она га загрли и притисну његову главу на своје груди. Она је хтела да га утеши, али узалуд. Јестира га није хтела ослободити загрљаја, бојећи се његова оштра погледа. Цео се свет мрштио на њу — за седам дугих година мрштио се на ову усамљену жену — и она је све то подносила и никад не окрену на страну своје мирне, тужне очи. Небо се само мрштило на њу и она оста у животу. Али намрштен поглед овог бледог, слабог, грешног и тугом оборенога човека није могла издржати. Пре би умрла!

„Хоћеш ли ми опростити?“ понављаше она једно за другим. „Немој се мрштити! Хоћеш ли ми опростити?“

„Праштам ти, Јестира“, одговори свештеник најзад са дубоким уздахом као из бездане туге, али без гнева. „Ја ти доиста праштам. Нека нам Бог обојима опрости! Ми нисмо, Јестира, највећи грешници на земљи. Има и већега грешника него што је пали свештеник! Освета онога старца црња је од мога греха. Он је хладнокрвно оскрвнио светињу људскога срца. Ти и ја, Јестира, никада не учинисмо то!“

„Никада, никада!“ шапуташе она. „Оно што ми учинисмо било је ипак свето. Ми смо то осећали! Зар не рекосмо то једно другоме? Јеси ли заборавио то?“

„Пст, Јестира!“ рече Артур Димесдел дижући се: „Не, нисам заборавио!“

Они поново, држећи се за руку, седоше на маховином обрасло стабло. У животу није било за њих мрачнијега часа; то је била тачка којој је увек тежила њихова путања, све мрачнија што се даље напред ишло — па опет била је у њој извесна драж која их задржаваше за још који нови и нови тренутак. Шума је била мрачна око њих. Гране су се повијале над њиховим главама; стара дрвета свечано се жаљаху једно другоме, као да причају тужну историју пâра који беше под њима, или као да слутише зло које предстоји.

А они се још бављаху туна. Како је тужна изгледала стаза која је водила натраг насеобини, где ће Јестира поново узети на се терет свога срама, а свештеник ругање своме добром имену! Тако још оклеваху. Никада златна светлост није била тако мила као ова тамна сенка шуме. Овде скерлетно слово, вијено само његовим очима, није палило груди грешне жене! Овде, пред њоме, Артур Димесдел, лажан пред Богом и људима, могао је бити за који тренутак истинит!

Он скочи нагло, јер му једна мисао прође кроз главу:

„Јестира“, повика он: „нови нас ужас чека. Роџер Чилингворт зна за Вашу намеру да ми откријете тајну. Па хоће ли он и даље чувати тајну? Каква ће бити његова нова освета?“

„Његова је природа чудна тајна“, одговори Јестира замишљено. „Не верујем да ће ласно одати тајну. Он ће извесно тражити нових начина да задовољи своју црну страст.

„А ја? — Како ћу ја живети даље, удишући исти ваздух са својим смртним непријатељем?“ узвикну Артур Димесдел, стресав се у себи и притиснув руку на своје срце, — покрет који му је постао као урођен. „Мисли за мене, Јестира! Ти си јака. Реши за мене!“

„Ти не смеш више становати са тим човеком“ рече Јестира лагано и одлучно. „Твоје срце не сме више бити изложено његовим злим очима!“

„То би било горе од смрти!“ одговори свештеник. „Али како избећи? Шта да изберем? Треба ли да останем лежећи и даље на овом увелом лишћу, где сам пао кад си ми ти казала ко је он? Треба ли да паднем и умрем с места?“

„Авај, како си сломљен!“ рече Јестира са сузама у очима. „Хоћеш ли да умреш због своје немоћи! Нема другога узрока!“

„Нека ми Господ суди“, одговори свештеник. „Ја немам снаге да се борим с тим!“

„Небо је милостиво“, додаде Јестира: „само ако имаш снаге да се користиш тиме?“

„Буди јака за мене!“ одговори он. „Реци, шта да радим.“

„Зар је свет тако мален?“ рече Јестира, упирући свој дубоки поглед на свештеника, вршећи магнетску моћ над духом тако потресеним и побеђеним да се једва могао држати. „Је ли васиона у атару онога града тамо, који је до скора био пустиња лишћем посута као и ова око нас? Куда води она шумска стаза? Натраг у колонију, велиш! Да; али и преко мора, такође! А у противном правцу све што дубље иде све је већа дивљина, док после неколико миља жуто лишће не збрише сваки траг белог човека. Тамо си слободан! Тако кратак пут извешће те из света где си био тако бедан и довести у свет где још можеш бити срећан! Зар у овој безграничној шуми нема довољно сенке да заклони твоје срце од погледа Роџера Чилингворта!“

„Да, Јестира; али само под опалим лишћем!“ одговори свештеник са болним осмехом.

„Онда је широка морска стаза!“ настави Јестира. „Она те је довела амо. Ако хоћеш, она ће те вратити натраг. У нашем завичају, било у каквом удаљеном селу или у великом Лондону — или у Немачкој, у Француској или у лепој Италији — ти ћеш бити ван његове власти и сазнања! А шта ћеш више са овим гвозденим људима и њиховим мишљењима? Они су и иначе дуго држали у ропству оно што је најбоље у теби!“

„То не може бити!“ одговори свештеник: „Ја немам снаге да одем. Бедан и грешан као што сам, нисам имао друге мисли већ да довршим свој живот у кругу где ме је Провиђење наместило. И ако је моја душа изгубљена, ја ћу ипак учинити све што могу за спас других душа! Ја не смем напустити овоје место, и ако сам неверан стражар, којему је награда само смрт и бешчашће, кад се сврши његово жалосно стражарење!“

„Ти си сломљен за седам дугих година беде“, одговори Јестира решена да га подигне својом властитом снагом. „Али ти ћеш оставити све то иза себе! Нећеш се више спотицати о то на стази кроз шуму; нити ћеш тиме отеретити лађу ако се одлучиш да прећеш преко мора. Остави рушевине овде где се несрећа догодила. Не мисли више на то! Почни живот изнова! Зар си исцрпао све силе у неуспеху овог једног покушаја? Не тако! Будућност је пуна борбе и успеха. Има још среће! Има још добра да се учини! Замени овај лажни живот са истинитим. Буди проповедник и апостол црвених људи, ако те твој дух упућује на ту страну. Или, што више одговара твојој природи, буди научен и мудар међу мудрацима и наученацима образованога света. Проповедај! Пиши! Делај! Чини ма шта, само немој лежати и умирати! Напусти име Артура Димесдела, и створи себи друго чувено име које можеш носити без страха и срама. Зашто оклеваш тако дуго у мукама које су тако урасле у твој живот, које су ти одузело сваку моћ воље и делања, које ће одузети и саму моћ кајања? Устани и иди!“

„Ох, Јестира!“ повика Артур Димесдел у чијим очима заблиста пролазна светлост распаљена њеним одушевљењем, па се брзо угаси: „ти говориш да трчи кошију онај човек којему колена клецају! Ја морам да умрем овде! Ја немам снаге ни храбрости да се усудим сам у широки, тући, непознати свет!“

То је била последња реч очајања једнога сломљенога духа. Њему је недостајало снаге да ухвати боју судбу о којој мишљаше да му је на домашају.

Он понови реч —

«Сам, Јестира?“

„Ти нећеш ићи сам!“ одговори она дубоким шапатом. Тиме је било све речено!

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Др Михајило Марковић

санитетски пуковник, начелник Војног Санитета.

Најсилнији израз грађанске дужности, нема сумње, јесте одбрана домовине и остварење њених историјских традиција истављањем прса киши непријатељских танади. Ну поред те грађанске дужности — одмах је и једна друга: пружити мелема и помоћи у борби рањеном, сачувати борцу живот који непријатељско зрно није могло да разори. И у једној и у другој дужности српски народ је увек показивао толико добре воље да се може поносити њоме. Српски народ био је увек готов да истави своја прса на бранику домовине народних традиција, и био је увек пун хришћанског расположења да гладног нахрани, жедног напоји и рањеном мелема пружи. Том добром вољом народа и државном бригом, Србија је имала своје установе намењене неговању рањеникâ — апотекарско, санитетско слагалиште и „Друштво Црвенога Крста“. Ове установе бејаху материјалом толико богато опремљене — да нам је многи туђин могао позавидети. Српски борац могао је увек ступити у борбу осигуран првом помоћи, не очекујући је са стране од туђинске милости.

Ну искушење и још једном дође да куша патриотизам српског народа. Страшни пожар у Београдској тврђави уништи сву ту богату опрему намењену српском рањенику. Губитак је врло велики — ну српски патриотизам, који није клецао ни под много већим искушењима, умеће да поправи и ову недаћу.

Губитак, што га је овај страшни пожар причинио, осећа силно цео наш народ те хита да својим прилозима што пре накнади оштету. Но нарочито се сећамо једног човека који ће овај губитак осећати као губитак јединца сина у најбољим годинама бујне младости. Тај човек јесте санитетски пуковник — Господин Д-р Мика Марковић, петнајестогодишњи начелник Војног Санитета, петнајестогодишњи најистакнутији радник у свима пословима који се тичу чувања здравља српског војника и неговања српског рањеника.

Позивајући читаоце „Нове Искре“ да се заузму око прикупљања прилога за негу српских бораца, износимо им кратку и површну биографију Д-ра Мике са вером да ће он у српском патриотизму наћи највећу моралну сатисфакцију за своје досадашње велике труде које је учинио као војно-санитетски радник.

Као најмаркантнија војно-санитетска личност Д-р Мика Марковић нам даје својим радом једну од веома интересантних и поучних слика државних службеника. Чини нам се да та слика није довољно позната а мислимо да је морална дужност познати с њоме млађи нараштај. те да се из ње поучи у оним лепим особинама којима се одликује Д-р Мика као Србин и државни службеник. Он је своје дужности вршио и у капуту и у мундиру — и у мирно и у ратно доба, и ми ћемо овде видети обоје.

Др. Мика Марковић родио се у Крагујевцу 1847. или 1848. г. У Крагујевцу је свршио основну школу и гимназију са одличним успехом, а затим је ступио у Велику Школу, у технички факултет. По свршетку прве године техничког факултета постао је питомац Министарства унутрашњих дела по струци медицинској. По свршетку медицине вратио се 1871. у Србију и у почетку 1872. буде постављен за физикуса округа Рудничког — у Г. Милановцу. Као физикус фунгирао је до 1877., када је *морао* дати оставку на државну службу, и радио је затим као приватан лекар у Г. Милановцу, а за тим у Београду.

Г. Милановац, када је Д-р Мика у њ дошао. био је паланчица која се тек почела подизати. Као најинтелигентнији грађанин овога места и са извесним техничким образовањем — он је живо радио на унапређењу вароши. За његово име везује се доста установа у Г. Милановцу, а нарочито женске школе. — У то доба грађани беху подељени у два политичка табора у највећој завади један с другим, и ту се Др. Мика јавља у улози свештеника измирења и међусобне братске љубави. Овако радећи увео је у варошки живот једну новину — игру у колу у коме су се мирили дотле завађени грађани.

Др. Мика као грађанин није био никада човек од политике; он је увек био Србин од главе до пете; Србин који је тражио само слогу и братску љубав, обузет идејама великога Српства и просвећивања народа. У оваквој грађанској улози био је врло енергичан, жртвујући све што се везује за своје лично благостање, борећи се противу свега што је носило на себи израз сплетака, себи-

чности и међусобне мржње, одликујући се увек својим каваљерством, а каваљерство је једна од битних особина Др. Мике.

Као цивилни лекар Др. Мика се јавља као веома шармантна слика, као класичка слика енергичног и хуманог лекара широких прсију и *добре руке*. Кад напоменемо да су енергичност, уметност, саучешће, каваљерство и патриотизам главне одлике Др. Мике Марковића — можемо већ знати какав је био као лекар у пракси. Онда када је злата у Србији било доста, оно га није привлачило; њему је било увек веома тешко, врло често са свим немогућно, да пружи руку за хонорар од својих пацијената. Као физикус имао је и своју апотеку — из које су, већином, пацијенти, поред бесплатног прегледа, добијали и лекове бесплатно. И не само то — већ су се многи сеоски пацијенти служили и његовом кујном и станом.

Као што је напред поменуто, 1877. морао је дати оставку на државну службу, и онда је радио као приватан лекар прво у Г. Милановцу, а за тим у Београду. И ако је сада требало живети једино од приватне праксе — његова је рука остала иста, па је ипак у Београду крај велике праксе могао бити задовољан и са материјалне стране, тражећи у своме раду више моралне сатисфакције.

Година 1879. значајна је по наш војни санитет. Те године појави се у Прокупачком, Врањском и Куршумлијском гарнизону тифус (пегави), а у Бувцима и Свирцима и тифус и дифтерија епидемичког облика са јаком заразношћу. Умирање је било врло јако изражено. Требало је радити веома енергично и са самопожртвовањем. Зараза је била врло опака; један лекар беше умро од тифуса, а један је тешко оболео (Др. Милић и Др. Копше). Ондашњи војни министар Г. Мишковић распитиваше за најпогоднијег лекара. Општи одговор саветодаваца гласио је: да се ангажује Д-р Мика. Министар војни писмом позове Д-р Мику, и понуди му да се прими војне службе као капетан I. класе са рангом од 1876. Др. Мика је одбио прву и другу понуду, ну савладан патриотским осећајима он се прими војне службе као капетан I. класе (неки његови другови већ беху помрли пре тога као мајори)... Сместа је отишао на место заразе — и после седам недеља враћа се у Ниш да рапортира Кнезу Милану да је зараза сасвим угушена. Рад Др. Мике и у овој прилици био је пун енергије и смишљености скопчане са самопожртвовањем — чиме је спасао многе и многе грађане Србијине.

Као резервни војни лекар суделовао је у првом српско-турском рату у војсци која је оперирала на Јавору. Суделујући у борбама био је увек веома хладан и исто толико енергичан; целокупно његово биће везивало се за судбину рањеника. Кад је 26. јула Дервиш-паша извршио напад на Јавор, Др. Мика је последњи отишао са бојишта (У тој борби рањен му је један коњ. Др. Мика је одличан и одушевљен јахач, а у рат је водио увек по два своја коња). Са Јавора затим буде упућен на Делиград. Из овога рата имамо врло интересан податак о раду Др. Мике. Енглески изасланик друштва „Црвенога Крста", Самарићанин, *Humphry Sandwith*, питао је: који је од српских лекара најзаслужнији да му се преда награда од 500 фуната стерлинга. Избор је пао на Др. Мику — ну он није хтео да прими ову награду, јер изјави да је он радио по својој дужности: као лекар и као Србин. Онда Г. Сендвич по комесару за приватну помоћ рањеницима, Др. Сави Петровићу, пошаље Др. Мики скупоцене инструменте са оваковим писмом:

To Michael Marcowich

From Humphry Sandwith who admires the skill, energy and humanity which has characterised the young servian doctor during the war. (Михајилу Марковићу од Омфрија Сендвича који се диви вештини, енергији и хуманости којима се одликовао овај млади српски доктор за време рата). —

У другом српско-турском рату Др. Мика, као резервни санитетски официр, беше постављен за шефа трупних лекара Шумадијске Дивизије а по том за командира корпусног санитетског одељења. У српско-бугарском рату суделовао је као шеф санитета Моравске Дивизије. У сва три рата Др. Мика био је подједнако храбар и енергичан — те је кроз његове руке прошло 7.000 рањеника, а рачуна се да је у сва три рата било 24.000 рањеника. У самим борбама Др. Мика провео је 21. дан. Он је извршио преко 100 ампутација ресекција и енуклеација; извадио је преко 600 куршума. Кад читамо „Историју Војеног Санитета" од Д-ра Владана Ђорђевића, и кадгод наиђемо на име Др. Мике, а то бива често, налазимо поред његова имена готово увек речи „*енергичан*" „*изврсно извршен посао*" и т. д. А на једном месту (књ. III. стр. 601.) пише Др. Владан „*да ће погрешити свако који би могао а не придобије за војени санитет таквог лекара као што је Др. Мика Марковић*".

Из овога што смо довде рекли — види се *да је Др. Мика и као резерви санитетски официр био најјаче истакнут.*

II

Као војни лекар, ступив у војну службу 1879. године, Др. Мика је свестрано пратио развиће војно-санитетске струке на страни. Пратећи стално развиће хирургије, као битне гране војно-лекарске, он се 1882. године заинтересовао за *јодоформ* о коме се тек почело писати и говорити — као о изврсном средству за антисептичко лечење повреда и рана у опште. Он затражи, као управник Нишке војне болнице, од министра војног да му набави 2—3 килограма јодоформа; обнови предлог 1883. и добије га тек после трећег предлога 1884. До српско-бугарског рата беше утрошио свега 100 грама. а остало, као шеф санитета Моравске Активне Дивизије, подели у четири пољске болнице своје дивизије. За рат јодоформ није ни набављен, јер још није ни био ушао у општу употребу. У Србији је онда био као изасланик Малтеског Ордена ратни хирург професор *Мозетиг* — као шеф хирургијског одељења смештеног у згради Војне Академије. Мозетиг је био највећи поборник за јодоформ. Њега јако изненади кад је приметио да му из једне дивизије долазе рањеници превијени јодофермовим завојем. Разлика у изгледу повреда превијених карболом и оних које беху превијене јодоформом беше врло велика у корист јодоформа. О овоме је са задовољством причао Господин Мозетиг у двору Њеном Величанству Краљици Наталији, која нареди маршалу двора Г. Јанковићу да дозна за име тога лекара који је унео јодоформ. Краљ Милан је Др. Мику за ово јавно похвалио пред Пиротом — и наградио га Таковским Крстом трећег степена. Ну он ову похвалу није примио само за себе, изјавив да је мора поделити са својим вредним лекарима Г. г. Св. Атанасијевићем, Л. Илићем, Јасњевским и Зајечеком. Кад је настало примирје, Др. Мика буде постављен за шефа Нишавске војске — и онда је издејствовао да јодоформов завој буде прописни завој. Тада је по налогу Њ. В. Краљице Наталије депешом позват у Београд ради саветовања: шта све треба урадити за неговање рањеника. Српско-бугарски рат био је први рат у коме је употребљен јодоформ — и тиме је Др. Мика добио прави историјски ратно-санитетски значај, да није ништа друго урадио. Данас је јодоформ sine qua non за сваки санитет у рату.

По свршеном рату 1886. постављен је за начелника Војног Санитета у Министарству Војном и прва брига била му је да створи битне услове за развиће војно-санитетске струке у нас. Војно-лекарски кор није стајао како би требало, нити је војска имала лекаре који су *њени*, који само *њој* припадају. Да би војска имала *своје* лекаре, он је увео ту новину да се шаљу *војни питомци по струци медицинској*. И у години 1886. у децембру изабрао је конкурсом и послао у Беч — десет питомаца од којих је данас већина у чину мајорском, а двојица су ваљани хирурзи. Овај начин снабдевања војске војним лекарима — нема сумње — једини је који се може сматрати као правилан; њиме се Министарство Војно и данас служи, и већи део данашњег војно-лекарског кора састављен је од војних питомаца. До доласка Д-ра Мике на управу Војног Санитета војска није имала ни једног свог питомца — лекара.

Ове године т. ј. 1886. *забранио је* Др. Мика *пелцовање с руке* у нашој војсци. Ова је мера од врло великог значаја по народно здравље. Прајски Војни Санитет, који се у опште сматра као најбољи, увео је ову новину две године доцније — 1888., и тада је начелнику Војног Санитета у Прајској Г. Др. V. Caller-у приређена величанствена бакљада од стране немачких војних лекара. Ми знамо да је за ову паметну новину код нас била повика на Др. Мику од стране цивилних лекара, но ипак је после 4—5 година и Грађански Санитет увео ову новину.

С обзиром на велики значај што га у рату имају консерве у опште, Др. Мика је у нашој војсци *увео консерве лекова у облику пастила* без којих војска не може бити. Ова новина уведена је у немачкој војсци две године доцније. У исто време претресао је дотадашњу војну фармакопеју и унео у њу велики број нових лекова. У болници је увео *нове кревете — којима се може поносити Српски Војни Санитет.* Наше санитетске установе снабдео је такозваним *асептичким хируршким инструментима,* и наша је војска једина која има такве инструменте. Покојни Albert, проф. хирургије у Бечу, изразио се једном приликом: *да српска војска има најбоље хируршке инструменте.* Веће гарнизоне снабдео је дезинфекционим апаратима оне конструкције које имају и Немци у сред Берлина. Било је лекара који су ове апарате први пут видели тек 1897. године на *војно-хируршком курсу.* Ову новину беше увео Др. Мика да би се и резервни војни лелари спремили за једнолики рад у тренуцима потребе; установа је врло корисна, само је треба даље неговати и усавршавати.

Некада без специјалиста хирурга — војска наша сада има *пет хируршких станица* — у Београду, Нишу, Зајечару, Крагујевцу и Ваљеву. Пошто је снабдео војску хирурзима, Др. Мика је *издејствовао да се просути (килови)* обвезници не ослобађавају војне службе већ да се *радикално оперирају.* И за сразмерно врло кратко време извршено је близу 3000 успешних операција над просутима. Кад се узме у обзир да је просутост доста честа појава код нашега народа, биће јасно колика је помоћ учињена овом новином оперираним лично а војсци и српској држави у опште. Неподобни просути постају данас подобни браниоци своје отаџбине и тежачки радници — о државном трошку. Ова је мера код сеоског сталежа убрзо постала врло популарна — и то је за нас пријатан факт.

И ако није био практичан за себе лично, Др. Мика Марковић је био необично практичан државни службеник. Сваки његов рад у санитету скопчан је са уштедом државног буџета било у новцу било у народном здрављу. Самим тим што је издејствовао *да се грађанске болнице снабдевају* лековима и завојним материјалом *из војних слагалишта*, буџетска партија грађанског санитета има уштеде годишње *од 100.000 динара.*

Под управом Др. Мике Марковића Војни Санитет је добио *две епохалне установе: Завод за справљање анималне лимфе* (маје) за пелцовање и *Пастеров завод* за лечење од уједа бесног пса. Поред тога што овом установом Србија добија у моралном и културном значају, њима се још чини уштеда у државном буџету за 100—150.000 динара. Кад се узме у обзир контингенат нашег сталног кадра — изненађује нас да ове установе ствара Војни Санитет а не Грађански. Познато нам је да је Др. Мика намеравао да створи још и *Завод за справљање антидифтеричног серума и серума против свињске куге* по методи Карлинскога. Овај рад Др. Мике даје се објаснити његовим практичним резонима, којима се он у раду у опште одликује, а доста много и оним великим интересовањем његовим за културни напредак своје домовине.

При крају свога управљања Војним Санитетом он је *решио питање о отварању Санитетске Школе* у којој ће се образовати помагачки војно-санитетски персонал т. ј. лекарски помоћници. Уредба је о овој школи санкционисана — и тако ће Војни Санитет бити још савршенији, те ће и у миру и у рату моћи доста успешније да врши свој задатак у корист народног здравља. Оставио је за собом још неколико војно-санитетских пројеката које ће његови наследници, без сумње, топло прихватити.

Др. Мика Марковић није се истицао многим књижевним радовима ефемерне природе — и то је можда узрок да он није довољно познат широј публици. Али његова расправа *„О узроцима великога процента умирања и боловања у нашој војсци.* Београд. 1893.“ написана је тако поучно да је сваки војни лекар треба да има у прстима. Ну писани рад Др. Мике је друкчије природе — и налази се у „Службеном Војном Листу“ и у архиви Санитетског Одељења Министарства Војног. Ту је *велики број упутстава хигијенско-профилактичке природе* у којима је исцрпљена готово сва војна хигијена. Његова упутства о сузбијању најопаснијих болести, заразних болести, остаће у војсци још за дуго потпуна и сувремена; ту су *Нова правила за оцењивање подобности обвезника, опширан Програм са наставом за болничаре, Ратна санитетска служба* (коју је намеравао да приреди и допуни) итд. итд.

Отишли би много даље но што желимо, када би и даље ређали шта је све учинио за српски војени санитет Др. Мика Марковић. Ми можемо слободно рећи да је *живот његов последњих двеју деценија — историја Војног Санитета за то време,* и да је та историја пуна полета, корисног и патриотског рада којим се Др. Мика није никада разметао.

Д-р Вл. А. Поповић.

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Др. Михајило Марковић, санитетски пуковник. Види у овом броју чланак Др. Вл. А. Поповића.

Сила спутава Генија. — Пред овим вајарским делом, поред свих његових лепота у облицима, нарочито пада у очи његова садржина, т. ј. идеја коју је вајар овако представио и уобличио. Сила и Геније! Два појма идентична са појмовима *Зло* и *Добро, Сотона* и *Бог.* Али још Геније није спутан ни уништен, још је жив; још Добро није пропало, и ако Зло царује! још има Бога, и ако се већина клања Сотони! А да ли ће Геније пропасти, да ли ће га обесна Сила смождити — не знамо, али смо уверени да ни једно добро срце не би било Сили захвадно кад би то и учинила. —

Гроб босанске краљице Катарине (С. Тодоровић). — На молбу нашу снимио је Г. Тодоровић овај споменик несрећне босанске краљице, те га сад, уз чланак Г. Др. Станоја Станојевића, износимо пред своје читаоце.

Гробни споменик у Трсту (вајао Иван Рендић). — Име Г. Рендића није непознато у српском народу. Његово уметничко вајање разнело му је име широм јужног Словенства, а зна га и туђина. Од његових радова, који се чувају у српском народу, нарочито се истиче споменик Џиву Франову Гундулићу у Дубровнику и попрсје Цара Фрање Јосифа I у Земуну. Колико је модеран у извођењу слободних замисли сведочи и овај гробни споменик у Трсту. —

Јован Стерија Поповић (вајао П. Убавкић). — О овом српском писцу писано је у *Новој Искри* (10. бр. 1899. г.) Овом приликом доносимо само његов лик што га је доиста уметнички извајао Г. П. Убавкић. Оригинал ове бисте у власништву је Кр. Народног Позоришта у Београду. —

Свети Антоније (Иван Грохар). — Овај рад угледног словеначког сликара излаган је и одлично примљен у Љубљани, а по лепоти израде заслужено оцењен као прави уметнички производ. —

Св. Антоније, рођен 251. г. у Коми код Хераклије, живео је пустињачки од 270. године, пошто је све своје имање разделио сиротињи. Умро је у својој 105. години.

Св. Антонија славе као заштитника животиња и спасиоца од пожара. Католичка га црква прославља 17. јануара. Сликају га са просјачким звонцетом, а још чешће са женскињем или ђаволом који га кушају и одвраћају од испосничког живота. — Г. Иван Грохар одступио је од те уобичајености, и насликао га са Исусом који га награђује за сталност у животу и јачину у искушењима у која га стављаху и ђаво и жене и многи сликари.

Из српске војске: **Артиљеријски поход, Син Нишке Артиљерије, Паљба топовима, Одмор после вежбања.** — Овим

сликама и опет искупљујемо своје обећање, да ћемо с времена на време доносити слике, тренутне снимке, из српског војничког живота. Све оне говоре саме собом, само нам ваља нешто поменути о слици *Син Нишке Артиљерије*. Српска војска, поред вршења својих дужности, никада се није оглушила о оно добро српско срце које јој у грудима куца. Српски војници синови су српског народа, па стога и они и њихове старешине чувају све оне лепе особине српске, које нас као народ до данас одржаше. Крсно Име, Бадњак, народне песме и игре, гусле, па донекле и ношња — у српској су војсци као и по српским домовима. Дух је народни. То се до сада показивало и показује у много случајева, а ми ћемо овде истаћи само једну особину: *доброчинство*. Нема самосталне јединице у српској војсци која макако не показује оно дивно српско доброчинство. Нишки Артиљеријски Дивизијон о једном свом вежбању нашао је једно сељаче, неодевено и гладно, које је жељно науке побегло од свог родитеља, пуког сиромашка, да по свршеној основној школи настави учење у гимназији. Родитељ га није могао издржавати, али српско доброчинство нађе му заштитника у Нишком Артиљеријском Дивизијону, који га, с очевим допуштењем, усини и пред влашћу, и однесе у Ниш. Данас је мало сељаче одличан ђак у гимназији, а кад му озбиљне поочиме упитате: шта мисле о његовој будућности? одговарају Вам: «Догод је овако добар, нек бира што хоће, — издржаћемо га!» — А њихов син, добар и захвалан, нема друге жеље, већ да с њима остане догод је жив, да се као српски официр одужи и њима и својој отаџбини.

ХРОНИКА

КЊИЖЕВНОСТ.

Уреднику *Кола*, **Г. Дан. А. Живаљевићу.**

У књизи I. свесци 9. *Кола*. листа који Ви уређујете, Ви сте, Г. Уредниче, оцењујући *Ђул-Марикину прикажњу* и почињући своју оцену са «*поштована* госпођа Јелена», својим читаоцима једну ствар нетачно представили, што ми, разуме се, није било право. Али поред тога, ја бих, верујте, за свагда ћутала, јер сам држала да Ви то нисте учинили намерно, из какве пакости, да бисте, на пример, мене вређали, него случајно. Но кад Ви то, Г. Уредниче, понављате, и то још на онакав начин, не могу а да не проговорим коју, и то путем штампе, како до сада нисам имала прилике проговорити, и ако се непрестано са својим радовима јављам пред читаоце већ од пре пуних девет година. —

Одмах ћу на ствар.

Јесам однела своју приповетку, то јест, две приповетке (једну подужу, коју Ви назваste «роман», другу кратку), али не Управи Српске Књижевне Задруге, но лично Г. Љуби Јовановићу, с молбом, да их он сам прочита, да ми каже свој суд, и, најпосле, ако су за Српску Књижевну Задругу, да их изнесе пред Управу; буде ли противно, да ми их врати, не говорећи никому ништа.

Своје сам приповетке однела децембра месеца претпрошле године, а Г. Љуба Јовановић ми је рекао да ће их прочитати и одговорити ми, шта мисли, најдаље за месец дана.

Но месец би и прође, па прођоше и два и три и четири, и ништа. Знајући врло добро у каквом је послу Г. Љ. Јовановић, ја се томе нисам чудила, али сам промениla мишљење и узела сам тражити приповетке натраг прво писмима, после усмено, отишавши кући Г. Љ. Јовановића.

Отишла сам му августа месеца прошле године пред једно своје подуже путовање; а на молбу да ми се приповетке врате, јер желим да су због мојега одласка из Београда у мојој кући, Г. Љ. Јовановић ми је одговорио: да је ону дужу прочитао и да му се «свиди» (казав ми у исто време неке своје примедбе) те стога да остане код њега, а да му кратку заменим другом из турскога живота (као што је и она дугачка), а он ће их изнети пред Управу Српске Књижевне Задруге, и то *не као моју понуду, но као свој предлог*.

Познајући Г. Љ. Јовановића и као спремна и као искрена човека, мени је, сасвим природно, било мило што вели да му се приповетка, коју је прочитао, допада, те сам се пожурила да ону кратку, по његовој жељи, заменим другом, узевши ову од уредника *Нове Искре*, кому сам је пре неки дан, на његову молбу, била дала за његов лист.

Вратила сам се после шест недеља у Београд, од одговора ништа. За овим је прошло много месеца, и опет ништа.

Од једнога својег одличног пријатеља чух, да су дужу приповетку читали осим Г. Љ. Јовановића још и Марко и Јанко, па Марку се свидела, Јанку није. И читали су је још и Петар и Павле, Петру се допала, Павлу није.

У томе, некако одмах, сретох се с Г. Љ. Јовановићем, и он ми рече, ту, да ће оних дана бити седница на којој ће се решити прима ли се поменута приповетка или не. И Г. Љ. Јовановић ми том приликом каза да се једнима допада а другиме не, не поменув ничије име, и да ће му жао бити ако не буде онако *како је он мислио*.

Дошла сам кући и одмах написала *Г. Љ. Јовановићу* писмо захтевајући *одсудно* да ми се већ једном моји радови врате.

Сад сам у неколико задовољена; то јест, добила сам своју *дужу приповетку* натраг... добила сам Г. Уредниче, као што видите, пре седнице, не дознавши *да ли би ми приповетка успела или не*.

Кад је овако, зашто Ви тврдите *да ју је Управа одбила?* Каква ли Вас голема невоља гони да причате својим читаоцима нешто што сте, може бити, *тек онако* начули, пошто реферат о томе нисте могли прочитати, јер га, како ја знам, није ни било? И каква Вас невоља гони да кажете, да подобар број чланова Редакције *Српског Књижевног Гласника* седи у Управи Српске Књижевне Задруге, која ми је приповетку одбила, кад је осим Г. Љ. Јовановића, кому се, како ми је бар сам рекао, приповетка допала, читао свега још један који је члан Редакције *Српског Књижевног Гласника* а уједно и члан Управе Српске Књижевне Задруге?

Но, рецимо, да је нешто и била одбивена, на што говорити о томе где му није места? Зар сам једанпут прочитала да је, на пример, *Летопис* одбио нечије дело, па после нисам опазила ни у једном листу да се писцу због тога нешто пребацује кад му се оцењује какво друго дело, и то просто из жеље да га пред читалачким светом подцене, понизе. Још мање сам читала, да ако код Српске Књижевне Задруге није неко успео, треба да пребије перо и да се не јави пред читаоце више никад. А не захтевају то паметни људи од писаца може бити с тога, што знају да су и у Управи Српске Књижевне Задруге и ако спремни ипак смртни људи, који се могу оцењујући поједина дела огрешити, те да одбију што би ваљало примити, а да приме што

је за одбијање. За ово последње нам је доказ она честа вика на Управу пошто је које коло изашло: зашто је штампала то и то. Некад јој замерају што је које дело слабо, некад опет што није за ширу публику; главно је, да се, ваљада, огрешила, па за то јој и замерају,

И после, Г. Уредниче, зашто викати на чланове Редакције *Српског Књижевног Гласника*, па баш да су нешто они сви и у Управи Српске Књижевне Задруге? Зар Вам не пада на памет да они у својем листу нису донели оцену на дело које су одбили, но на сасвим друго? А није правило да морају бити оба лоша и ако су од једног писца. Узмите за пример децу од једне исте мајке и једнога оца... Али на што се с Вама толико разговарати. И ово до сада говорила сам Ваших читалаца ради; јер Ви сте, не варам се, чудноват, пакостан човек, управо да кажем; а таквих нам се људи ваља клонити...

Да Вас, Г. Уредниче, случајно познајем, мислила бих е сам Вас некад увредила, па ми се сад светите, и то на начин недостојан човека у опште, образована на по се; али пошто то није, јер сам Вам и за име дознала кад сам га пре неколико месеца прочитала на корицама Вашега листа, то просто не знам шта је.

После овога, ја мислим да ћете ме оставити на миру. Но, напослетку, драги Г. Уредниче, ако Вам то «чини задовољство», Ви продужите, а ја ћу само ћутати. Шут с рогатим не може да се бије. И, после, што сам имала да кажем, ја сам казала.

С поздравом и поштовањем

Јелена Јов. Димитријевића.

Први синфонијски концерат Београдског Војног Оркестра. — Досадашњи одабрани и успели концерти овог елитног оркестра већ су ме, не кријем, у напред спремили на очекивање правог музичарског задовољства о првом синфонијском концерту (3. октобра о. г.). И ако је програм био тежак, можда најтежи од оних који су до сад извођени у једном вечеру, ипак сам са вером у успех отишао у Позориште да га саслушам. Ма да је Београдски Војни Оркестар постао права Београдска маза, то га ипак не би увек препоручивало кад се Г. Бинички, капелник оркестра, не би искрено старао да из концерта у концерат не показује сталну добру вољу и напредовање у извођењу. Шта више, он иде и даље, те нам о концертима приказује и поједине солисте који у програме уносе још више пуноће, разноврсности и занимљивости.

Поред Шубертове, на жалост недовршене, *Синфоније* (H-moll) која је изведена веома фино и са пуно израза, први синфонијски концерат дао нам је (што нарочито истичемо) Листову *Рапсодију бр.* 2. Она је, како нам се чини, била најјача тачка у програму, јер је изведена до краја прецизно, са пуно разумевања и осећања. — Исто ово вреди и за Вагнерову увертиру *Риенци — последњи трибун*, само са додатком: слушаоци га нису примили онако како овај модерни композитор заслужује. Али ја се тому не чудим. Треба времена да се Вагнерова музика разуме и заволи; њу треба често, врло често слушати; она од слушалаца тражи чак и нарочиту спрему. На крају крајева, колико је искрених и одушевљених Вагнероваца и у самој Немачкој, тој средини Вагнерова живота и рада? Какве је све перипетије отрпела његова музика докле је допрла до данашње истакнутости? Па зар да замеримо Београдским слушаоцима што га не примише и не разумедоше одмах, *први пут*. Нека се Г. Бинички не заводи овим неуспехом, нека Вагнерову музику не избацује из програма, — није далеко дан када ће српска публика, природом богато одарена за музичке импресије, разумети и наћи уживања и у тој музици.

Али Дворжакове прослављене *Словенске Игре* (Бр. 1. и 3.) биле су од силног утиска. Словенски, братски дух изражен великим оркестром, са дивном инструментацијом, био је пун чаробног ефекта. Ова ме је тачка нагонила на размишљање о српским осећајима словенске заједнице. Искрено, природно, без икакве извештачености и срачунатог ефекта, ориште се одобравања и захтеви слушалаца за поновно извођење, — Доиста је српска публика искрена.

Као последње оркестрална пијеса била је Григова *Пер Гинт*. Она нам је позната још са првог концерта Београдског Војног Оркестра у прошлој години. И овога пута изведена је одлично, а саслушана је са великом пажњом и одобравањем.

Овог вечера изашла је пред Београдску публику и Госпођица Јелена Шоповићева. Нова, одлична уметничка снага. Све тачке свога програма извела је са потпуним разумевањем, са пуно топлине и грације. Она је умела оном мртвом инструменту дати толико живота и душе да је њена музика била више говор или, боље рећи, певање пуно осећања. Њезина је техника одлична, савршена, а цело свирање сâмо осећање и жарка топлина.

Виртуозност своје технике показала је Госпођица најбоље у Сен-Сенову *Ес-дур концерту* уз пратњу оркестра. Колико лакоће у извођењу брзих фигура и какав леп и фин стакато у највећем пијанисиму има Госпођица дало се најбоље видети из комада М. Московскога «L' éttincelles», Григову *Пролећну песму* извела је са пуно осећања и разумевања, као и Листову парафразу Вердијева *Риголета* где је млада уметница изнела сву своју техничку спрему и знање.

Овим је исцрпљен програм Првог Синфонијског Концерта а Г. Бинички нека одржи своју реч: нека настави приређивање оваквих концерата. Публика их цени, јер их обилато посећује и искрено одобрава.

Прим.

* Матица Српска штампала је и преко својих повереника продаје за *једну круну* ових шест књига за народ: 1. *Мали пчелар*, од Ивана Машировића; 2. *Свети апостол Павле*, од Милутина Јакшића; 3. *Занат, занатлије и наш народ*, од Љуб. Љотића; 4. *Косово*, народне пјесме о бој на Косову, приредио Тих. Остојић; 5. *С мора и планине*, приповјетке Симе Матавуља; 6. *Календар Матице Српске за 1902. годину.* —

* У Белој Цркви штампан је превод писама † Љ. Ненадовића *О Црногорцима*. Натпис је: *Ueber die Montenegriner*. Briefe aus Cetinje aus dem Jahre 1878. von Ljubomir Nenadovics. Übersetzt von Milena Miladinovics. Ung.-Weisskirchen. Buchdruckerei Peter Kuhn. 1901. (8°, стр. 166. Цена 1 круна).

* У Дубровнику почеће ускоро излазити нов српски књижевно-уметнички гласник *Срђ*. Уређиваће га Г. Проф. Луко Зоре, а стални сарадници, између осталих, биће и Г. Г. Перо Будмани, Милан Решетар, кнез Лујо Војиновић, Антоније Фабрис, Др. Антоније Пуљези, В. В. Вукасовић. . . *Срђ* ће излазити двапут месечно. Искрено и од свег срца поздрављамо овај покрет, а Србима свима и свуда, обраћамо пажњу да се не оглуше, већ да се обилато и својски одазову претплатом. —

* П. Иванов превео је на бугарски језик расправу Епископа Др. Никодима Милаша *Римокатоличка пропаганда, њезин почетак и садашње уређење*. Превод је пре неколико дана изашао у Софији. —

* Бугарски књижевник Ст. Михаиловски штампао је у Софији, као засебно издање, свој чланак *Pro Macedonia* (8°, стр. 8. Ц. 20. ст.). —

* У 27. свеску руског журнала *Славянскіи Вѣкъ* преведена је на руски и штампана приповетка С. Матавуља *Поварета*. Превод је Зорке Бубалове.

* Из *České Revue* засебно је оштампана расправа Др. Лубора Нидерла *Makedonská otázka* (8°, стр. 33.). Главне су мисли у овој расправи: 1. И Срби и Бугари могу из историје црпсти једнака права на Маћедонију; 2. Етнографски Маћедонија је подједнако у вези с једне стране са Србијом, с друге стране са Бугарском; 3. Језик маћедонских становника ближи је бугарском него ли српском (у јужној, западној и средњој Маћедонији); 4. Аутономија Маћедоније не може скинути са дневног реда Маћедонско Питање; 5. Вероватно је да ће се ово питање решити само ратом између Србије и Бугарске, а може бити и Грчке. — Српским писцима, који се баве о Маћедонском питању, обраћамо пажњу на ову расправу из које треба прихватити добре и тачне, а исправити погрешне и нетачне мисли. —

* У издању Париске књижаре Армана Колена изашла је нова књига La Bosnie et l' Hercégovine. Дело је уредио Луи

Оливије, а сарадници беху Леон Бертран, Пол Боаје, Емил Деманж, Шарл Дйл, Серве-Куртелмон, Жозеф Годефроа, А. Лебрен, Анатол Лероа-Болие, Луи Вутер и Даниел Зола. Издање је 4⁰, има 368 страна, скоро луксузно, са многим сликама. Цена је 20 дин. у злату. —

* У издању Лајпцишке књижаре В. Енгелмана штампао је Др. Гинтер пл. Бек од Манагета, професор ботанике и директор ботаничког врта немачког универзитета у Прагу, своје опсежно дело *Die Vegetationsverhältnisse der illirischen Länder begreifend Südcroatien, die Quarnero Jnseln, Dalmatien, Bosnien und die Hercegovina, Montenegro, Nordalbanien, den Sandzak Novi Pazar und Serbien.*

* Руска Императорска Академија Наука објавила је у VI. књизи 1 свеску својих *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности* ове реферате који се тичу и нас Срба: *П. А. Лаврова* о делу проф. В. Јагића *Zur Entstehungeschichte die Kirchenslavischen Sprache; П. А. Ровинскога* о етнографско-статистичкој студија Василија К'нчова *Македонија;* и *А. А. Шахматова* о извештају проф. Др. М. Решетара *Die serbkroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (штампан у Schriften der Balkancommission. Linguistische Abtheilung. I Südslavische Dialektstudien. H. 1.). —

* 13. октобра читао је проф. Никола Андрић у јавној седници Југословенске Академије Знаности и Уметности у Загребу своју расправу о старом српском књижевнику Павлу Соларићу. Расправа ће се објавити у Академијиним издањима.

* Признати српски уметник Миша Димитријевић, члан Загребачког позоришта, написао је комедију у пет чинова *Образ иред свијетом.* 11. октобра ова је комедија са великим успехом представљана у Загребачком позоришту. «Србобран» (223. бр.) приказујући опширније овај комад вели: «Пошто је техничка обрада комада не само тачна, но и вјештачки изведена, а улоге бјеху у добрим рукама, то је овај комад, који је јуче веома топло примљен од публике, без сумње добит за овдашње позориште». Не сумњамо да ће се Управа нашег Народног Позоришта постарати да се овај комад изнесе и на Београдску позорницу.

* И. Н. Смирнов, руски књижевник, довршио је и штампао у Петрограду и други свезак свог дела *Очеркъ культурной исторіи южныхъ славянъ.* О првом свеску написао је Др. Станоје Станојевић реферат у најновијој књизи *Преглед литературе о Балканском Полуострву* (издање Географског Завода Београдске Велике Школе). —

* У 46. броју *Србина* почео је излазити превод политичке студије Г. Шарла Лоазо-а *L' Equilibre Adriatique.*

* У Петрограду штампан је и други део монографије П. Ровинскога *Черногорія, въ ея прошломъ и настоящемъ.* Руска критика одушевљено је прихватила и овај други, завршни свезак етнографског дела, са дубоким уверењем да тако потпуног и оригиналног рада о Црној Гори још није било — не у руској, но ни у светској литератури. —

* 6. о. м. одржан је у дворници Друштва Светога Саве свечани помен Илији Милосављевићу Коларцу и његовој жени Синђелији. Ове године (по свој прилици) навршило се сто година од рођења овог великог српског просветног добротвора. — Вредност Коларчева фонда била је 1. октобра о. г. 1,652.978 дин. и 90 п. д. За годину дана фонд је нарастао за 71.015 дин. и 30 п. д. Књижевни фонд износи 218.199 д. и 45 п. д. У прошлој години били су издаци свега 4.269 дин. и 25 п. д. Фонд за универзитет износио је 1. окт. о. г. 1,434.770 дин. и 45 п. д. — Од књижевних дела у прошлој години штампао је фонд о свом трошку Кунибертово дело о владавини Кнеза Милоша (у преводу Др. М. Веснића) и *Порекло Куча* од Марка Миљанова. Поред издатака за ова дела, одбор Коларчева Фонда помогао је прошле године и *Нову Искру* са 600 динара. — Великом добротвору, Илији Коларцу, слава и хвала.

* Књига Др. Куниберта *Српски Устанак и прва владавина Милоша Обреновића,* у преводу Др. М. Р. Веснића, готова је и у меком повезу већ се раздаје, а у тврдом моћи ће је претплатници добити првих дана месеца новембра у трговини Јевте М. Павловића и Компаније, Београд. — Продајна је цена: брошираној осам а тврдо повезаној десет динара.

* *Méthode électro-sonore pour combattre la grêle* натпис је расправи Г. Др. Ђ. М. Станојевића, професора у Вел. Школи, о одбрани града. Ова је расправа била читана у Париској Академији Наука.

* У IV књизи *Етнографског Зборника,* што га издаје Српска Краљевска Академија, штампаће се ови радови: *Доње Драгачево* (Ј. Ердељановића), *Дробњак* (Св. Томића) и *Средње Полимље и Петарје* (Пан. Пејатовића).

О слободној штампи у опште *са погледом на данашњи закон о штампи и њен развој у Србији и у другим државама.* Од *Гргура Миловановића,* професора Правног Факултета Велике Школе. Београд, Електрична «Нова Трговачка Штампарија» преко пута Народне Банке, 1901. В. 8⁰, стр. 254, Цена: $2^1/_2$ динара.

Из старих српских Србуља. Сепаратни отисак из «*Гласника Земаљског Музеја у Босни и Херцеговини*», (XIII. 1901. 1., 2. и 3.). — Пише *Мил. М. Вукићевић,* професор. Са 21 сликом у тексту. Сарајево, Земаљска Штампарија, 1901. — В. 8⁰, стр. 99. Цена?

Забавник Српске Књижевне Задруге. Књига осма. **Рат и мир.** Написао *Гроф Лав Н. Толстн.* Превео с рускога Милован Ђ. Глишић. Књига IV. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. 8⁰, стр. 418.

Питање о Старој Србији. Написао *Павле Орловић.* Београд, Штампарија Петра Јоцковића, Краљ Милана ул. 12., 1901. — 8⁰, стр. 37. Цена?

Чему Поп Капа не смије по ноћи ни на праг од куће? Написао *Миле Војводић.* Београд, Милош Велики — Штампарија Бојовића и Мићића, 1901. 16⁰, стр. 48. Цијена 50 п. дин.

Порекло човека. Једно предавање *Ернста Хекела.* Превео *Гер. П. Ивезић.* Са сликом пишчевом. У Београду, штампано у штампарији Стојановића и Тимилића, 1901. — 8⁰, стр. 72. Цена 1 динар.

Јанко Лукић, ирод.: **Римска историјографија за време републике** (од 510.—30. године пре Христа), Прештампано из „Просветног Гласника". Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8⁰, стр. 36. Цена?

Будманова синтакса српског језика. За наше средње школе удесио *Сима Калик,* професор. Одлуком Министра Просвете одобрена за уџбеник средњих школа. Четврто, допуњено, издање. Издање Дворске Књижаре Мите Стајића. Београд, Милош Велики — штампарија Бојовића и Мићића, 1901. — 8⁰, стр. 94. Цена 1·20 дин.

Српска Мушка Гимнасија у Скопљу: *Статистички извештај о раду гимнасије од 1894. до краја 1900.—1901. школске године.* Приредио *Рад. Агатоновић,* директор. Издање Управе Српске Мушке Гимнасије у Скопљу, 1901. год. — В. 8⁰, стр. 92.

Српска православна херцеговачко-захумска митрополија при крају 1900. год. (С додатком). Издао *Серафим Перовић,* митрополит. Уредио *Јован Муцовић,* митрополитов тајник. У Мостару, 1901. Издавачка књижарница и штампарско-уметнички завод Пахера и Кисића. 8⁰, стр. 226 + 9 таблица. Цена?

Акценти у глагола. Од *Косте Миленовића.* Прештампано из «Наставника». Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901. В. 8⁰, стр. 37. Цена 0.50 п. д.

Хришћанска Књижица: **Не лажи** (Говори истину пред сваким, а особито пред својим старијим). Бр. 8. 1991., Српска Штампарија у Загребу. 16⁰, стр. 15. Цијена 4 потуре. — Добити се може само код *Јов. Петровића,* свешт.-професора у Загребу.

Историја хришћанске цркве. За ученике и ученице средњих школа. По програму израдио *Павле Швабић,* професор богословије. Књига I. Београд, штампарија код «Просвете» С. Хоровица, 1901. — 8⁰, стр. 56. Цена 1 динар.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић.* Краљевско-Српска Државна Штампарија.

Број 11. Београд, новембра 1901. године Година III.

(321)

Нова Искра

Болес

— Максим Горки —

Неком приликом причаше ми један познаник ово: „Као студенат, у Москви, случајно сам становао заједно са једном од „оних“.... ти већ знаш.... Била је Пољкиња, звала се Тереза. Висока, снажна бринетка, црних састављених обрва, лица крупна и груба као секиром одељана. Био ми је страшан и поглед њених мрких очију са живинским сјајем, и њен крупан басовит глас, манири као извошчика, и укупно сва њена крупна мускулозна фигура као у какве продавачице с трга. Врата од моје собе била су према њеним. Никад своја врата нисам хтео отворати кад сам знао да је она код куће. Разуме се, такав је случај био редак. Понекад се сусретнемо на степеницама, или напољу, а она се осмејкује на мене, чини ми се, некако стрвно, цинички. Често сам је виђао пијану, ружна погледа, разбарушену, с неким особито непријатним осмехом....

МАКСИМ ГОРКИ

— Да сте здраво, пане студенте! — ословила би ме тада, па се глупо засмеје, те само појача моју нестрпљивост према себи. Иселио бих се, те да се избавим таких сусрета и поздрава, али моја собица беше врло пријатна, с прозора је пространа изгледа, а улица врло мирна.... па сам тога ради трпео и ову непријатност.

Једног јутра лешкарећи на кревету тражим какавгод разлог да не идем на предавања, кад — врата се отворише и та несносна Тереза с прага одбасира:

— Да сте здраво, пане студенте!

— Шта желите? — запитам. Видим, лице јој збуњено, молећиво.... лице код ње необично.

— Видите, пане, хоћу да вас молим за једну ствар... Та, учинићете ми то!

Ја лежим, ћутим и мислим: превара! Ни више ни мање оглед моје чистоте! Држи се, Јегоре!

— Морам, видите, да пишем кући, — рече она, и то врло молећиво, тихо, кротко.

Е, помислим, да те ђаво носи, изволи само! Устанем, седнем за сто, узмем хартију и рекнем јој:

— Одите овамо, седите и диктујте....

Она уђе, пажљиво седне на столицу и гледа ме као молећи за опроштај.

— Еле, кому писмо?

— Варшавском пругом, у град Свјенцјане, Болеславу Кашпуту....

— Шта да пишем.... говорите....

— Мили мој Болесе... срце моје... Мој верни драгане.... Нека те чува мати божја! Златно срце моје, што тако дуго ниси писао својој голубици Терези која за тобом чезне и тугује?...

Умало се не засмејах. „Голубица што тугује“ има дванаест вершка*) у висину, по један пуд у свакој песници, а лице тако црно као да је та голубица целог века чистила димњаке, а никако се није умила! Савладам се којекако па запитам:

— А ко је тај Болест?

— Болес, пане студенте! — као да јој беше криво на мене што сам то име тако изопачио. — Болес, мој вереник....

— Вереник?!?

— А што се пан толико чуди? Зар ја, девојка, не могу имати вереника?

Она — девојка?!... Лепо!

— О, зашто! Бива свашта.... А је ли одавно ваш вереник?...

— Шеста година....

— Охо-хо!

Него, написасмо писмо. Писмо, кажем вам, тако нежно и љубавно, да бих се радо мењао с тим Болесом, кад писачица не би била Тереза, него нека друга, помања и ситнија од ње.

— Баш вам од срца хвала, пане, за ову услугу! — рече Тереза клањајући се. — Можда бих и ја вама могла чим послужити?

— Не, не, хвала лепо!

— Можда су пану подеране кошуље или панталоне? Осећам да ми овај мастодонт у сукњи натера боју

*) 16-ти део аршина.

у лице. Доста оштро изјавим, да немам потребе у њеним услугама.

Оде....

Прођоше до две недеље.... Вече. Седим крај прозора, звиждуњем и мислим чиме да се разгалим? Досадно је, време ружно, никуд ми се не иде, па, сећам се, забављао сам се аналишући сам себе. И то је доста досадно, али ништа друго ми се није ни хтело. Отворише се врата, — хвала Богу! неко долази....

— Пане студенте, не бавите се зар никаквим хитним послом?

Тереза! Хм!...

— Не.... па?

— Хтела сам замолити пана да ми још једно писмо напише....

— Молим.... Болесу?

— Не, већ од њега....

— Шта-а?

— О, да глупе жене! Не, пане, нисам то хтела рећи, опростите. Сад је, видите, потребно не мени, него мојој другарици.... тојест, не другарици, него.... једном познанику.... Он сам не пише.... а има заручницу, ето овако као што сам ја.... Терезу по имену.... И тако ће пан може бити написати писмо тој Терези?

Погледам је, лице јој збуњено, прсти дршћу, нечега се боји, — и.... ја се досетих!

— Знате ли шта, госпођице? — рекох: Нема ту никаквог Болеса ни Терезе, све сте ви то измислили, вама ви. Од мене се нећете користити, нити ја хоћу с вама да ступам у познанство.... Разумете ли?

Она се намах некако необично уплаши, збуни се, стаде ногама лупкати у место, и уснама смешно попљескивати, у жељи да нешто каже, а ништа не говорећи. Чекам шта ће све отуда још да буде и осећам да сам се, чини ми се, мало преварио што сам посумњао да она има жељу скренути ме с пута поштена. Има ту канда нешто друго.

— Пане студенте, — започне она, па намах мâне руком, окрете се право вратима и оде. Остадох са врло рђавим осећањем у души; чух како се њена врата јако залупише, — очевидно, разрдила се ова простота од жене... Промислим се и одлучим да одем к њој, да је позовем овамо, и да јој напишем све што већ жели.

Уђем у њену собу, — видим, седи крај стола, наслонила се рукама на њ, а главу стегла рукама.

— Чујте, — рекох....

Ево и данас, кадгод причам ову ствар па дођем до овог момента, осећам се ужасно неугодно, глупо.... Јест!

— Чујте, — рекох....

Она скочи с места, приђе ми севајући очима, па положивши руке на моја плећа, стаде ми шаптати.... или, боље, хучати својим басом:

— Па шта? Па? Тако је! Нема ту никаквог Болеса, не.... Нема ни Терезе! Па шта је вама за тим? Тешко вам је водити перо по хартији, је л' те? Их, какви сте! А овамо гле како сте.... тако сте бео, бео. Нема никога, ни Болеса, ни Терезе, него само сама ја! — Па сад, па сад, шта сад?

— Допустите, — велим збуњен таким дочеком, — у чему је ту ствар?... Болеса нема?

— Нема. Па шта?

— И Терезе нема?

— Нема! Ја сам та Тереза!

Ништа не разумем! Упрштим очи у њу и старам се да разумем: ко је од нас двоје полудео? А она опет оде столу, нешто претураше, па опет приђе мени и рече увређено:

— Ако вам је баш тако тешко било да Болесу напишете писмо, а ви га узмите, ево вам га! Мени ће и други написати што желим....

Погледам, — у мојим рукама оно писмо Болесу. Пхи-и!

— Слушајте ме, Тереза! Шта ово све значи? Каква вам је невоља да вам други пишу писма, кад нисти ни ово послали?

— Куда? Коме?

— Па тамо, томе.... Болесу!

— Па њега нема!

Баш ништа не разумем! Не остаје ми ништа друго, него да сву ту ствар презрем и да одем. Али она се и сама објасни.

— Па шта? — поче она увређено. — Њега нема, и нема! — па рашири руке као не схватајући како то да га нема.

— А ја бих волела да га има.... Зар нисам и ја људско створење као и остали? Свакако ја.... ја не знам.... Али никому не смета што ја њему пишем....

— Молим, коме?

— Па Болесу!

— Али њега, ето, нема?

— Ах, Језус-Марија! Па шта је с тим ако га нема, — а? Нема га, а овамо као да га има.... Ја њему пишем, дакле излази као да га има... А Тереза сам ја, па он одговара мени, а ја опет њему....

Сад сам разумео.... Беше ми тешко, зло и некако стид нешто. Ту поред мене, на три корака, живи људско биће, живи човек који на земљи никог свог нема, нема никога ко би за њ имао милоште и љубави, ко би према њему био срдачан, и тај човек измишља себи друга и пријатеља!

— Ево, видите, ви сте ми написали ово писмо Болесу, а ја сам га дала другоме, да ми га прочита; ја слушам и замишљам да Болеса има! Па сад молим за писмо од Болеса Терези.... мени. Кад ми напишу тако писмо и прочитају, ја већ потпуно замишљам да има Болеса. А мени је од тога лакше живети....

Да, да!... До врага!... Али од тог доба ја сам тачно двапут недељно писао Болесу и одговор Болесов Терези. Тê сам одговоре писао добро.... А она, тако, слуша и мрмља, брујући својим басом. А како сам ја својим писмима од уображена Болеса изазивао у ње сузе, она ми је покрпила све рупе и подеротине на рубљу.... После тога, на три месеца доцније, затворише је не знам зашто. Досад је већ поуздано умрла!

Мој познаник одува пепео с цигаре, погледа у небо замишљено и заврши.

— Што човек више грчине окуси, то јаче жуди за сластима. Али ми то не схваћамо, овако снабдевени оделом својих ветких врлина, и један другог посматрајући кроз копрену своје високоумности и уверења о својој чистој непогрешности....

Доста, дакле, глупо и.... веома сурово. Кад је већ реч о палим људима, — који су то пали људи, какви су? Прво и прво — људи су иста кост, крв, исто месо, исти нерви, све као и у нас. О томе нам говоре вечно, из дана у дан. А ми слушамо и.... ђаво би знао, како је све то бесмислица! Или смо ми већ савршено оглунули од зву-

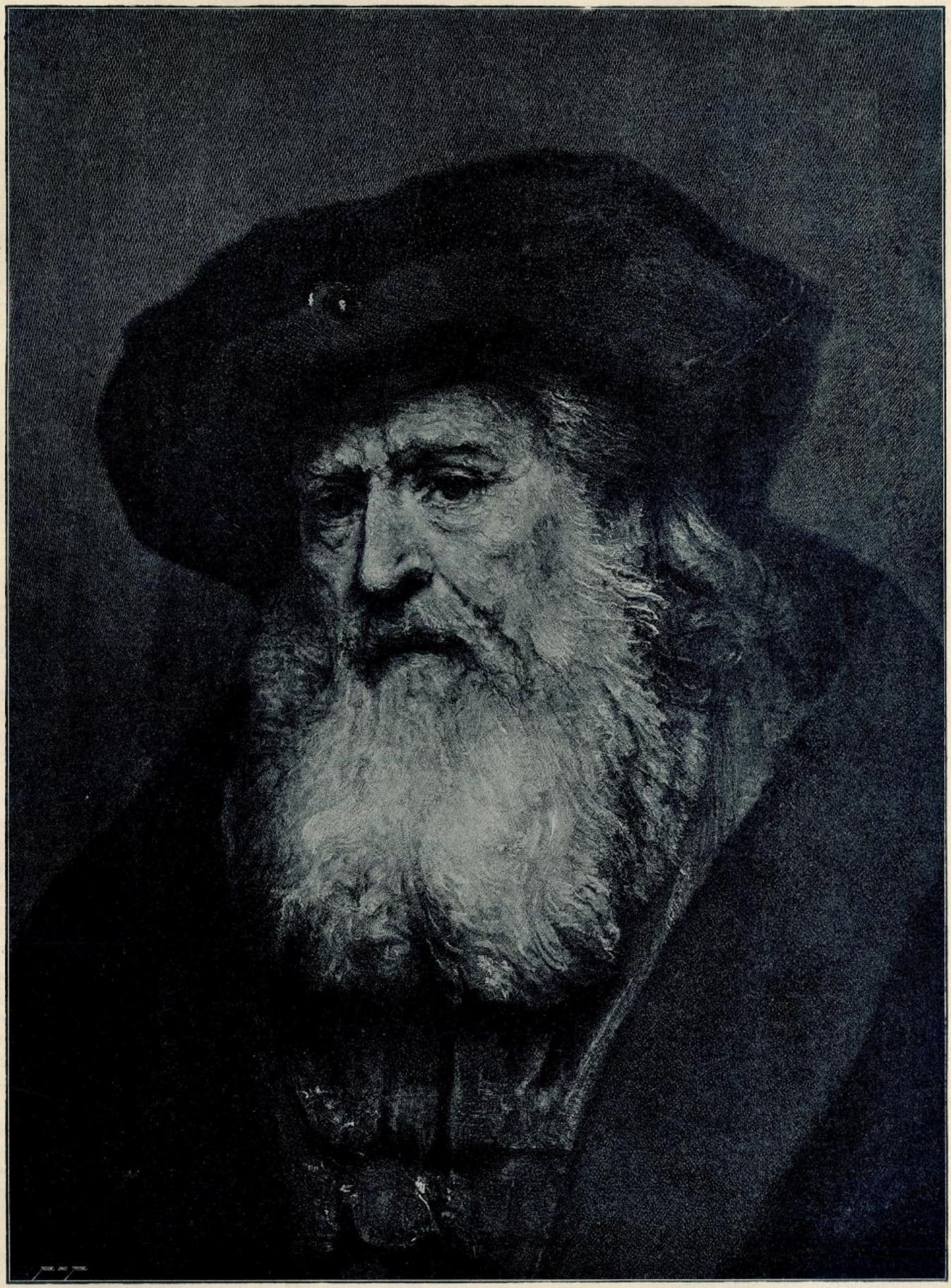

РЕМБРАНТ СТАРАЦ

чне проповеди хуманизма?... У суштини ствар стоји овако: и ми смо сами пâли људи, и, можда, шта више врло дубоко пали.... у провалу свакојег уверења о себи самом, свога високоумља и мишљења највише о себи лично, и свога уверења, да су наши нерви и наш мозак усавршенији, много усавршенији и бољи него нерви и мозак ових људи који су само мање лукави него ми, који се невештије од нас претварају да су добри и да су бољи него што су. Уосталом, доста о томе. Све је то врло старо... Чак је зазорно већ и говорити о томе.... Врло старо.... да!...

К. Цв.

Опроштај

Збогом! ја одлазим сада
У далеки незнан крај,
А ти наших снова, нада
Спомињи се и сећај!

Опомен' се оног гаја,
И ливаде шарене,
Опомен' се нашег раја
И љубави ватрене.

А и ја ћу у даљини.
Гледећ' таму пред собом,
Уздисати у туђини
За родбином и тобом.

И докле нас судба дели,
Сећаћу се увек млад,
Како смо се некад срели —
А растали тужно сад!

Рипањ. **Сокољанин.**

Петар Прерадовић

према Српству и Хрватству

Год. 1846. припремајући за штампу прву књигу својих песама — *Првенце*[1]) — Прерадовић се, у писму од 10. травња, правда Вуку С. Караџићу, што своје песме, „као Србин, кирилскими писмени не печати“, и вели, „да су тому различни узроци, које навађати на дуго би било. Али, ако Бог да, што сад није, бити ће други пут.“ [2]) Из тога писма видимо, да је и Прерадовић био, тада а и све доскора обичнога, мишљења, да Србин треба да штампа своја дела ћирилицом, а оне „различне узроке,“ што га гоне, да друкчије учини, није хтео да наводи у писму, којим се први пут обраћа „на старину и старешину нашега књижества“ — као што Вука другом приликом назива[3]) — и којим га моли, да га помогне у првом му књижевном предузећу.

Ти су различни узроци постојали и даље. Прерадовић је својом службом, као аустријски официр, и својом дружбом, коју је као официр стекао, био упућен да пише латиницом — то је и сам признао пред крај свога живота своме млађем пријатељу, г. Ивану Костренчићу, сада свеучилишном библиотекару у Загребу, као што сам из приватнога разговора с њиме дознао. Латиницом су писали и сви његови другови, официри-књижевници, и то не само Хрвати но и одушевљени православни Срби као Спиро Димитровић Котаранин и Огњеслав Утјешеновић Острожински. И тако је штампана и друга његова збирка песама — *Нове пјесме*[4]) — уједно и последња, коју је сâм песник приредио.

Прилике су, дакле, собом донеле, што су многи православни Срби живећи у Хрватској и хотећи наћи читалаца у круговима, у којим су се кретали, а и у ширим, писали и штампали дела своја латиницом. Треба имати на уму, да је ћирилица у оно доба била много мање позната но данас, не само код католика, већ и код самих православних, да се у школама није учила, и да је било и таких случајева, и то не ретких, да су православна деца читала у црквама апостол преписан латиницом.

То су по свој прилици били ти различни узроци, што су Прерадовића и многе друге Србе, нарочито официре, гонили, да своја дела латиницом издају. Осим тога Прерадовић је могао имати и један разлог више, пошто је он, као што је познато, да би био примљен у војну академију у Бечком Новом Месту, морао прећи у католичку веру. [Иван Трнски вели у свом „Бјекопису Петра племића Прерадовића“: „Овдје ми је напоменути, да су у оно доба сви питомци новомјештанске академије имали прихватити тако звани владајући вјерозакон, те тако Прерадовић постаде и остаде католиком, а никада, бар мени, не спомену тога покатоличења. Једино то знадем, да је много памтио из славенске литургије и мени само једном доста тога из главе казивао. Не могу рећи, да је то тја од дјетињства памтио, а не могу ни устврдити, да је оно, што ми је казивао, у старије дане ради особите љепоте стараславенштине на памет научио.“ В. Pjesnička djela Petra Preradovića. Izdana troškom naroda. U Zagrebu (1873.). Стр. VIII].

Ну и ако су му обе збирке песама угледале свет латиницом, Прерадовић је доста својих песама слао и у листове и књиге, који су ћирилицом штампани, ма да је већином био далеко од средишта, у којима су они излазили. „Косово поље“ је донео *Сербскій народный листъ* за 1846. стр. 81.; „Четири врела. (Као послије битке на Косову)“ *Србско-далматинскій магазинъ* за лѣто 1846. стр. 115.; „Нашу Анку“ *Сербскій лѣтописъ* за год. 1847. часть перва, година XXI, књига 76.; „Рођене сестрице,“ „Тужну дјеву,“ „Слијепца Марка“ и „Памет и срце“ Алекс. Андрића *Зимзеленъ*, Србско-народньій мѣсецословъ за год. 1847. (у Сегедину) и 1848. (у Суботици); „Молитву“ и „Роду о језику“ *Даница* за 1860. (бр. 21.) и 1861. (бр. 1.).

Прерадовић је пропевао српским језиком на наваљивање споља. Да није било Спира Димитровића, који му је

[1]) *Pervenci.* Različne pjesme od P. Preradovića. U Zadru. Tiskom Demarchi-Rougier'ovim, 1846.

[2]) B. Građu za povjest književnosti hrvatske. Na svijet izdaje Jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga I. Zagreb 1897. Стр. 125.

[3]) 1861. год. В. исту књигу стр. 180.

[4]) *Nove pjesme* P. Preradovića. U Zagrebu. Tiskom Franje Župana 1851.

тако рећи изнудио прву песму српску, Прерадовић би остао можда као и Стеван Миленковић — Стеван Милов — немачки песник. Једном већ отворено врело није се могло задржати. И Прерадовић износи одмах у песми оно, што у онај мах најдубље осећа: повратак своме народу *(Путник)*, тугу због неслоге Хрвата и Срба *(Браћа)* и своју љубав према лепој Задранци (у више дивих песама). Од тих чустава чуство због неслоге Срба и Хрвата прати га са својим сталним квалитетом до гроба.

У оно доба, нарочито у крајевима, у којим је Прерадовић боравио, ретко се који католик признавао Србином, шта више и код многих православних Срба, — и опет, нарочито официра — *национална* свест није била доста јака. Прерадовић је пак ретко кад био у друштву одлучних Срба, а и кад је био, видео је, да они и сувише истичу православље, и то му је морало бити веома неугодно, њему, који се православља, и ако силом, одрекао.[5]) Међутим је у католичким и у хрватским — тада илирским — круговима био једва дочекан. Гај је одмах прештампао у својој Danici прву му штампану песму „Зора пуца, бит ће дана“, Станко Враз је дописивао с њим и непознат и исправљао му је језик у „Првенцима“, а кад је пролазио кроз Загреб 1847. би уведен у књижевничке кругове и би „свуда јако пријатно дочекан“ као што сам вели у нацрту свога живота[6]), док је његов растанак са Милетићем и Ђорђевићем у исто доба, као што Ђорђевић вели, „доста затегнут“ био. Бискуп Штросмајер, познат са своје дарежљивости, чинио му је веома знатне услуге. Срби су пак, нарочито они у јужној Угарској, у оно доба сматрали православну веру као conditio sine qua non за народност, њихов је верски и национални живот радом за одржањем и унапређењем автономије био стопљен уједно, и онда није чудо, што су на Прерадовића гледали као на ренегата. Нећемо овде расправљати, у колико је то становиште оправдано и од какве је користи било по одржање нашега народа у оним крајевима, но ћемо само напоменути, да је оно веома погодно, да се о многим појавама без довољнога разумевања њихова суди на пречац, — па тако је било и овом приликом. Прерадовић се Српства није одрекао, он је од Срба напуштен био.

За правилно схватање Прерадовићева књижевног рада и његова односа према Српству и Хрватству од велике је важности и то, што су Прерадовићеви први учитељи у народном песништву били дубровачки песници и фра Андрија. У њихову су пак песништву истицани догађаји из народне прошлости, али нигде народно име, они су, а нарочито Качић-Миошић, били национални, али без одређенога националнога имена, баш као и Мажуранић у свом „Смаил-аги.“ Прва песма Прерадовићева — Посланица Шпири Димитровићу — сведочи, колико је старац Милован на њега утицао. Фра Андрија је обухватио у својим песмама цело Југословенство и сматрао се као члан целине, а не чланом једнога дела те заједнице. Стога управо и имају и Хрвати и Срби једнака права, да га својим називају. За Прерадовића је тако схватање било и потреба његова духовна расположења, баш због његова односа према Српству и Хрватству. Србин, који је примио католичку веру, и који је по ондашњем веровању и самих Срба, на жалост, тим престао бити Србином, где је могао наћи боље утехе за све оне несугласице у своме народу — а судбина му је доделила, да их сам собом проживљава, те да их тако много живље осећа но ико други, — до у оној заједници, где су све те разлике изглађене? Прерадовић је са широким грудима ступио на књижевно поље, он је хтео да обгрли оба дела нашега народа, али — илирски је покрет био на заходу и место једнога народа, он налази два. И одмах се показује суревњивост младих народа, који љубав неће да деле ни с ким више, па ни са најрођенијим братом, или управо с овим најмање. Срби га неки називају ренегатом, или су бар равнодушни према њему; Илири га истина одушевљено примају, али у хрватској омладини већ не налази следбеника, она сва листом полази за одлучним Хрватом, Августом Шеноом.

Тако се, мислим, може протумачити зашто он у својим песмама избегава помињање народнога имена, па и његов спиритизам, који укида и највећу досад нам познату разлику, разлику између живота и смрти, према којој ишчезавају све ове различице, што нам у животу толико вреда наносе. А да је Прерадовић морао имати заиста горких тренутака са својим становиштем, које је тако мало одзива налазило, сведочи и песма:

Хрват или Србин

(НЕКОМУ ПРИЈАТЕЉУ)

Ти се на ме срдиш, мили побратиме,
Велиш: Србин јеси, српско имаш име,
Твоји прадједови сви су Србљи били,
На Косову пољу морда крвцу лили,
А ти, њихов унук, за Србље не мариш,
Већ се у Хрватству покварену кариш!
Твој ме укор, побре, тишти одвећ јако,
И да н'јесам војник под тиском бих плакô;
Ал овако знадеш, лаке су ми мисли,
И попуштам ондје, гдје би други стисли.
Изван ако хоћеш да се порвамо,
А ти седлај ноге, пак дојаши амо,
Установи мјесто, вр'јеме и другара,
Па ћемо распачат, што нам срца пара,
А у ц'јелом св'јету нека спомен буде,
Да су до два брата били двије луде.

Фрањо Марковић, који нам је дао добру естетичну оцену Прерадовићевих дела, вели на једном месту овако: „Да је Прерадовић Хрват, то му свака пјесма и нехоте каже; многих те многих, којими он то срчано и радосно исповиједа, не треба наводити, а да је био спреман од невоље за своје Хрватство и с пријатељем се Србином побити, ну да је уједно сваки бој и свађу међу једнокрвном браћом сматрао лудошћу, каже пјесма *Хрват или Србин*.“ [Види *Pjesnička djela Petra Preradovića*. Стр. 21. Из самога тога навода види се и његова нетачност. Већ је сумњиво, кад се за једнога хрватскога песника мора доказивати да је Хрват. Међутим то, што Ф. Марковић тврди, не може се наћи у Прерадовићевим песмама. Интересантно је, да у *истој* књизи, *uобратим* Прерадовићев, Иван Трнски, у свом животопису вели: „... једном истом љубави обухваћајући Српство и Хрватство, а мрзећи сваки раздор браће по језику бијаше то гласовит првак нашега народа, кому ће се име спомињати док нам буде трага и гласа на свијету.“ Трнски је, дакле, истински поштовао свога побратима и није хтео из пристрасности да се огреши о његово уверење. А дванаест година касније, други књижевник хрватски, Миливој Шрепел, овако говори о томе: „Прерадовић био је искрен пријатељ слоге једнокрвне браће Хрвата и Срба. Чини се, да зато навалице не спомиње ни хрватскога ни српскога имена. Знао је добро Прерадовић, да ће име

[5]) Да је заиста тако било, дао нам је за то доказа Јован Ђорђевић својим чланком «Први састанак Милетићев и мој с Петром Прерадовићем.» В. «*Бранково Коло*» за 1896. II. год. Стр. 181.

[6]) В. Građu etc. стр. 194.

бити највећа запрека жељеној слози. Народи се лакше одричу слободних установа, него имена.« B. Milton i Preradović, Vienac за 1885. Стр. 44—45. А кад смо већ при тој, да дамо реч и самом Прерадовићу. У писму од 13. I. 1863. католику и Хрвату, Игњату Брлићу, овако вели: „Чујем да и код Вас тамо та несретна распра своје зубе кеси и да брат на брата режи; чујем да и међу католици некаква *сриска странка* бива. Хвала Богу сад имамо једну странку више. Ја се још једној надам, која ће се склопити на слози и братимству између Србах и Хрватах и свакога будалом прогласити, који међу њима разлике тражи; тој ћу се странци и ја приписати; та једина пред Богом је праведна, а све друге то су или глупост многих или охолост појединих.«]

Кад би се хтело самосионо тумачити, онда би какав „тврдокорни« Србин имао исто толико права, да из те песме прочита, како је Прерадовићу криво, што неко сумња у његово Српство — Твој ме укор, побре, тишти одвеh јако | И да н'јесам војник под тиском бих плакô — и да стога изазива свога пријатеља на двобој. Али, дабогме, да не би имао право, баш као ни Фрањо Марковић. Хрват и Србин су у овој Прерадовићевој песми као она два витеза, који се туку због штита, на коме сваки само једну страну види; обојица имају право, само што ниједан неће да пређе и на другу страну, па да се о том увери. И каква иронија судбине! Песник „Браће« морао је написати и песму — „Хрват или Србин!«

М. Ш.

Пораз Турака на Плочнику*)

Још ни зоре ни белога данка,
Покликнула са Јастрепца вила,
Кликне вила ка Крушевцу граду,
Те дозивље српског цар-Лазара:

«Царе Лазо, од Србије главо!
«Зло заспао у беломе двору,
«Зло заспао, добру се не надај!
«Или не знаш, или ти не хајеш,
«Што су тебе јади задесили?
«Ето иде силна војска на те,
«Мурат ти је земљу поробио,
«И Нишаву воду пребродио,
«Те ти, царе, Ниша освојио.
«Силан Мурат у Нишу засео,
«Колко ј' силан, већма с' посилио,
«Хоће к теби у Крушевац, Лазо,
«Да ти круну са главе укине,
«Па и твоје да преузме царство.
«Но чу ли ме, српски цар-Лазаре!
«У Мурата војска силовита,
«Не можеш је чекат' у Крушевцу;
«Да ти имаш крила соколова,
«Не би перје изнело ти меса;
«Браниħеш се, одбранит' се не мо'ш
«Бијежаħеш, но побеħи неħеш,
«Молиħеш се, измолит' се неħеш;
«Већ потеци на Топлицу хладну,
«Где те чека одабрана војска,
«Где те чека двадесет тисуħа
«Све по избор' љутијех момака,
«Што војводе твоје сакупише;
«Са њима су Бошњаци јунаци,
«Што их посла Бошњанине краљу,
«И њих има до десет тисуħа;
«Ал' не дође Зеħанине Балша,
«Нити посла врле Црногорце,
«Остави их да му Скадар бране
«Од Турака исред Арбаније;
«Нити дође Краљевићу Марко
«Од Прилипа града бијелога,
«Нити дође Костадине бане
«Из питома места Жегљигова, —
«Не могоше од Турака проħи;
«Ал' промаче Љутица Богдане,
«А са југа, са кршног приморја,
«Но без војске без својих момака, —
«Сам он ваља к'о читава војска.
«А кад чује турски цар Мурате,
«Где га чекаш на Топлици с војском,
«Он се неħе дуго премишљати,
«Окренуħе к теби на Тоħлицу,
«Ту ħе вам се војске сукобити.
«У Мурата сто тисуħа војске,
«Све делије, аге и бегови,
«Јаничари бесни и помамни,
«Ал' се, царе, немој препанути,
«Док је теби твојих војевода
«И јунака љутих оклопника,
«Каквих данас у Турака нема,
«Ласно ħе те савладати Турке.»

Кад то зачу славни цар Лазаре,
И разабра што му вила каже,
Он похита на Топлицу хладну
Међ' јунаке и међу војводе,
Који су се боја ужелели.

Тек што Лазо осмотрио војску,
Поискао дивит и хартију,
На колену ситну књигу пише,
Пак је шаље турском цар-Мурату,
У књизи га 'вако поздрављаше:
«Чу ли мене, силни цар-Мурате!
«Срамота је упадати мучки,
«Без одбране робље одводити,
«Него хајде к мени на Топлицу,
«Да јуначки мегдан поделимо,
«Па што коме Бог и срећа даде.»

Кад је Мурат књигу проучио,
Од Ниша је војску окренуо
И Мораву мутну пребродио,
Ударио на Прокупље бело,
Постојбину старог Југ-Богдана,
Прокупље је огњем попалио,
Па с' кренуо уз Топлицу хладну
Ка табору српског цар-Лазара.
На Плочнику крај воде Топлице
Угледао чадорове беле,
Српску војску и српске јунаке;
Те се силни Турци уставише,
Своју војску табор учинише
И топличка поља притискоше.
Товни коњи и бијесни Турци
На алаје пољем се ређају,
А паше их на хатим' облеħу
И попреко уз Топлицу гледе,
Погледују Лазарову војску.

Тек Мурату чадор разапели
На догледу Лазарове војске,
Зове Мурат Лазу на предају
И овако њему поручује:
«Ој чу ли ме, српски цар-Лазаре!
«Хајде к мени под свил'на чадора,
«Преклони се и мени поклони,
«Ја ћу теби живот опростити,
«И круну ти твоју оставити,
«Да царујеш кано и до сада;
«Ако ли ме послушати неħеш,
«Хоħеш, јунак, грдно данас проħи,
«Оставиħеш на Топлици главу,
«К'о Вукашин на мутној Марици;
«Добро мисли, да се не покајеш.»
Одговара славни цар Лазаре:
«Проħ' се шале, силни цар-Мурате!
«Куд те, царе, сила занијела!
«Нисам дош'о да ти се поклањам,
«Већ да мегдан делимо јуначки.»

Ал' су Турци мудри и лукави,
Не хтедоше одмах ударати,
Не хтедоше заметати кавгу,
Докле своју не одморе војску.

Но из турске појави се војске
Црни Арап, царев Алил-ага,
На бесноме хату од мегдана,

*) Други део четврте песме из велике народне епопеје *Косово*. — Другу песму из ове епопеје, *Сукоб између Вука и Милоша*, донела је *Нова Искра* у 11. броју прошле године. —

Разиграо хата по пољани,
Гледају га и Срби и Турци;
О бедри му сабља димискија,
Преко крила копље убојито,
А у руци тешки шестоперац,
Па га Арап покрај себе нија,
Те га баца небу под облаке
И у десну дочекује руку;
Под собом је хата ражљутио,
Удара га оштром бакрачлијом,
По три копља у пријеко скаче,
По четири небу у висине,
У напредак ни броја се не зна;
Из уста му живи огањ сипа,
Из ноздрва модар пламен суче.
Колико се Арап посилио,
У п'јаности бесно подвикује:
Је ли мајка родила јунака,
Каурина и српскога сина,
Да му данас на мегдан изађе?

Кад то чуше српске војеводе,
Полетео сваки цар-Лазару,
Да од цара благослов измоли,
Да се може с Арапом огледат';
Међ' њима је Срђа Злопоглеђа,
Злопоглеђа стари мегданџија —
Њему царе благослова даје.

Ја какав је Срђа Злопоглеђа!
Чудна ока и чудна погледа,
Мрко гледа и очима стреља;
На њему је ћурак од курјака,
А на глави калпак од самура,
На калпаку златали челенка;
Сјају му се токе кроз бркове
Кано месец од петнаест дана,
Кад обасја кроз јелове грање;
О бедри му сабља окована
И на њојзи три балчака златна,
И у њима три камена драга,
Ваља сабља три царева града!
Љутит Срђа па се придрнуо,
Дохвати се косната мркова,
Мркову се на рамена баци,
Па полете црном Арапину.

Удари се јунак на јунака.
Пусти Срђа копље убојито,
Ал' арапов коњиц од мегдана,
На земљу је на мах поклекнуо,
Над Арапом копље прелетело,
Ударило у зелену траву;
Тад је Арап коња разиграо,
Те он пусти копље убојито;
Ал' је Срђа јунак од мегдана,
Дочека га перним буздованом,
На троје му копље саломио,
Пак Арапа мрко погледује.
Препаде се царев Арапине,
Кад у Срђе црне очи згледа,
Па не чека да Срђа удара,
Већ потеже топузину тешку,
Те погоди Срђу Злопоглеђу;
Ал' се Срђа држи на мркову,
Из седла га маћи не могаше.
Ја кад виде црни Арапине,
Да ће данас изгубити главу,
Окренуо хата од мегдана,
Шћаше побећ' на срамоту Турком.
Кад то виде Срђа Злопоглеђа,
Попритеже мркову дизгине,
Самур калпак на чело намаче,
Па се пусти за Арапом црним:
«Стан' причекај, царева делијо!
«Да окушаш мога шестоперца.»
Па потеже перна буздована
Пустимице добро нештедице,
Те Арапа међ' плећа погоди;
Колико га лако ударио,
Из бојног га седла изгонио,
Паде Арап у зелену траву;
Арап паде, а Срђа допаде,
Сабљом ману, одсече му главу,
Мркову је баци у зобницу,
Па се врати натраг у ордију. —

Кад у јутру јутро освануло
И с истока огрануло сунце,
Обасјало коње и јунаке,
Блиста оклоп и светло оружје,
Стоји топот убојитих коња,
Справљају се војске с обе стране.

Силни Мурат седи под чадором,
Код њега је везир Јеврем-беже *)
И остале паше и везири,
И дванаест великих кадија;
Њима царе, силан, наређује,
Да ударе одмах на Лазара,
Да му војску мачем истријебе,
Да не штеде момка ни војводу,
Да му жива ухвате Лазара
И доведу њему под чадора.
Потекоше Турци унапријед,
Полетоше стреле са тетива,
Од њих јарко помрчало сунце,
Нит' се види неба ни облака.

Кад то виде славни цар Лазаре,
Појахао голема Лабуда
И часним се крстом прекрстио,
Па повади мача убојита:
«Напред децо, моји соколови!
«За крст часни и веру хришћанску!»
Тада Срби Бога поменуше,
Бритке они сабље повадише,
Положише своја бојна копља,
Полетеше низ поље топличко,
И у Турке јуриш учинише.

Боже мили, чуда великога!
Чудна боја, чудна ли састанка,
Кад се двије састадоше војске!
Једно српска а друго је турска,
Пред српском је славни цар-Лазаре,
А пред турском везир Јеврем-беже;
Стаде звекет оштрога оружја,
Стаде јаук рањених јунака;
Да је коме било погледати,
Како српске ту севају ђорде,

*) Јевренос бег.

А. МИЛЕР ЛОВ НА ЈЕЛЕНА

Како л' турске полијећу главе!
Потоком се крвца проливала,
Врела крвца коњска и јуначка,
А Топлица мутна и крвава,
Обојена крвљу од јунака,
Више турском него крвљу српском,
Носи, мутна, коње и јунаке,
Носи чалме, носи и калпаке.
Сече Турке Страхињићу бане;
Што би бане Турак' пропустио,
Дочекује Срђа Злопоглеђа;
Што би Срђа Турак' оставио,
Дучекује Бошко Југовићу;
Што би Бошко Турак' промашио,
Дочекује Реља Крилатица;
Што би Реља Турак' прелетео,
Дочекује Љутица Богдане;—
Богдан хоће да гласник не оде,
Ражљутио танку бедевију,
Сабљом сече, бедевијом гази,
И сатире тешком топузином.
Ја какав је Обилић Милошу,
А са своја оба побратима,
С Косанчићем, с Топлицом Миланом!
Све сагоне Турке на буљуке
И нагоне на воду Топлицу,
Те с' Топлица мутна зајазила
Од лешева коњских и јуначких:
Сам Обилић на своме ждралину
Гони јунак тисуће Турака,
Те их сече и десно и лево,
Крвава му сабља до балчака
И десница до рамена рука.

Гледа Мурат из чадора свога,
Како Срби славно јуришају,
Како бију и разгоне Турке;
Гледа, силан, а мило му није,
Жучно му је срце у грудима,
Па дозивље везир-Јеврем-бега
Исред боја, исред окршаја,
Да га везир мало разговори,
Да му пусто срце не препукне
Од зловоље и помаме силне.

«Који оно добар јунак јесте,
«Што једанпут бритком сабљом мане,
«Бритком сабљом и десницом руком
«Па двадесет одсијече глава?»
—«Оно јесте Страхињићу бане.»—
«Који оно добар јунак јесте,
«Што два и два на копље набија,
«Преко себе у Топлицу баца?»
—«Оно јесте Срђа Злопоглеђа,
«Што нам јуче Алил-агу смаче.»—
«А који је оно добар јунак
«На алату коњу великоме,
«Са крсташем у руци барјаком,
«Што сагони Турке на буљуке
«И нагони на воду Топлицу?»
—«Оно јесте Бошко Југовићу,
«Млад барјактар српског цар-Лазара.»
«А који је оно добар јунак,
«Што пролеће кроз ордију целу
«На кобили, танкој бедевији,
«Сабљом сече, те сноплье обара,
«Другом руком туче буздованом,
«Сатрће нам половину војске?»
—«Оно јесте Љутица Богдане,
«Наш клетвеник с јужнога приморја,
«Што 'но смо му земљу оставили,
«А харача тражит' не смедосмо;
«Нит' се боји цара ни везира,
«Ни на земљи каквога јунака,
«Разма једног Бога истинога.» —
«А који је оно добар јунак,
«На ждралину коњу виловиту,
«И са њиме два сива сокола,
«Што погоне тисуће Турака?»
—«Оно јесте Обилић Милошу,
«А са своја до два побратима,
«Једно му је Косанчић Иване,
«А друго је Топлица Милане,
«Онаквијех, царе, више нема
«У Турчина, нит' у каурина;
«Обилић је јунак над јунаком:
«Што је земље на све четир' стране,
«Нада њиме не има јунака,
«Сам он може с нама војевати!
«Једни кажу да је вилин сине,
«Други да га сељанка родила,
«А кобила млеком одојила,
«Те јунака зову Кобилићем.»

Препаде се силан цар Мурате,
Па говори везир-Јеврем-бегу:
«Мој везиру, ово добро није!
«Страх је мене и бојим се љуто,
«Данас ћемо главе изгубити!
«Но потеци и брзо поведи
«Све делије, што најбоље имам,
«И поведи сву одморну војску,
«Докле Срби још продрли нису
«А до мене и чадора мога;
«Удри сваког ко срамно узмиче
«И срамоти образ Мухамедов!
«Јер тако ми пророкове браде,
«Одавде им повратишта нема,
«Повратишта нити утецишта;
«Ми Лазара освојит' морамо
«И његове похватат' војводе,
«Одвести их у Једрене беле
«Повешати граду о капије,
«Те учинит' курбан Мухамеду,
«Ма сатрли половину војске.»
Тако рече силан цар Мурате,
Тако рече својему везиру,
Ма не рече Туре: ако Бог да!
Као што му ни помоћи неће.

Ту се бише летњи дан до подне,
А кад подне превалило било,
Сам се Мурат главом подигао,
И на бојно поље дојахао,
Да охрабри аге и делије.
«Алах! Алах!» сложно Турци вичу,
Ал' узмичу, жалосна им мајка!
Љуто бију српски соколови,
Потукоше многу војску турску,
Изгибоше аге и делије,
Изгибоше многе поглавице:
Двадес'т паша, дванаест везира
И дванаест великих кадија.

Мили Боже, на свем теби хвала!
Препаде се силан цар Мурате,
Побоја се изгубиће главу,
Плећа даде а бежати стаде,
Бежи, царе, низ Топлицу хладну,
На Мораву коња нагонио,
И Мораву срећно пребродио,
Пак утече, весела му мајка!
До Једрена једва с' уставио.

Многи кажу и причају људи:
Од како је гавран поцрнео,
Таквог боја нико не видео,
Таквог боја и таквог покора,
Што га тада доживеше Турци!
Ту не оста Србин у дружини,
Који турске не одсече главе,
Који по две, који по четири,
Војводама ни броја се не зна;
Од Србаља мало ко погибе,
Од Турака мало ко утече:
Од стотине тисућа Турака
Не утече ни петина једна,
Да о чуду и покору прича,
Све изгибе на Топлици хладној,
Остадоше трупи и лешине,
Да нахране вране и гавране.

На Плочнику, крај воде Топлице,
Знати ће се турска погибија,
Знати ће се турска костурница,
Док је Срба и док је Турака.
Док је света и докле је века.

* * *

Први болесник

А. Хеденстјерна

Био је doctor medicinae, угледне спољашности, с осредњом сведоџбом и великим дуговима, због којих је плаћао луд интерес. Кад је у својој тридесетчетвртој години, као свршени медицинар, ступао у борбу за опстанак, била су у свету сва боља лекарска места тако заузета, да њему једва што остаде неко злехудо место у којем беше до 150 становника, али тако сиромашних, да ни један од њих није имао залишних пара за боловање. Надао се још једно једино, према приликама у којима је био, на надничаре, којих је било доста у околини, да ће ма ком од њих било ветрењача било каква друга машина руку откинути, или да ће о црквеној слави ма ко од њих, кад се добро „накити“, сломити или своју или чију било ногу!

На дужност је дошао некако у почетку лета, те одмах даде оглас у новине и метну фирму (још како лепу фирму!) на улазак у стан. Онда се лепо завали у наслоњачу и поче очекивати болеснике. За прве недеље нико му не дође, а број посетилаца не беше се пореметио ни у току друге недеље. Али првог дана треће недеље затресоше се степенице од брзих и журних корака̂, те је млади Ескулап већ назирао свој заслужени дводинарац. Али, на жалост, то је био неки његов школски друг, који је некуд путовао да држи проповед као испит за капеланско место. Чим се поздравише, упита га капелан: да ли би му Господин Доктор могао позајмити две десетице за месец дана?

„Могу, брате, јер их ни са̂м немам!“ одговори доктор и уздахну.

Али већ сутрадан дођоше једна господска кола што их дотера неки кочијаш са сјајним дугметима, и одвезе га на миљу даљине, по неком тако ужасном путу да је господин доктор целог пута мислио: и умреће а неће дочекати да види свог првог болесника! Али се ипак кола зауставише пред неком верандом двоспратне, дивне, беле куће, око које беше дрвета̂, покошених ливада, цвећа, њива и једно мало језерце.

Један постарији, по изгледу веома пријатан господин узе га под руку и журно уведе у собу, где је на постељи лежала ретко лепа госпођица, од прилике у двадесетим годинама, али болесна.

„Помозите ми, Господине Докторе!“ тужно га замоли чим уђе у собу.

„И ја Вам за сад ништа друго не желим!“ ватрено одговори доктор.

Одмах јој опипа бȋло, прегледа њен красни, малецни језик, и распита је о свему о чему млад лекар може распитивати тако фину и младу госпођицу.

У том је већ и ручак био готов, те се млади лекар изјасни „да ће морати о ручку добро промислити о овом јединственом случају.“ Мати га упита, да ли нема какве опасности по њезино драго дете? Отац је само уздисао. Доктор је о ручку био дубоко, дубоко замишљен. Јело је било изврсно, а Бургундац још бољи. Када је доктор после ручка поново отишао болесници, погледа га она још преданије, те доктор позва у помоћ све своје знање да је што пре спасе.

И тада написа рецепт, а тек што га беше завршио, узјаха један од служитеља најбољега господарева коња и трком одјури у апотеку која је била удаљена за неких петнајест километара од куће.

СТ. ТОДОРОВИЋ ПРЕД ЦЕТИЊЕМ

Доктора просто очараше чудне очи младе болеснице. Па ипак је уз каву попио и две чашице коњака. Још се понуди да ноћ проведе поред болеснице, али му то са великом захвалношћу одбише „због осталих пацијената!“

И тако са пуним срцем (јер је у њему била цела целцата ова дивна болесница) оде у вече кући, да га о сутрашњем вечеру опет одвезу болесничиној постељи, јер ће дотле и медицина деловати како треба.

Али се доктор сутрадан пробуди са пакленим очајањем и ужасним страхом, какав обузме окорелe грешнике пред земаљским судијом. Занесен младошћу и лепотом младе болеснице, а такође и красном пилећином и старим Бургундцем, а не мање и радошћу што је једва једном стекао болесницу — био је записао (на свој ужасни страх, тога се врло добро сећа!) такву дозу противу грознице и болова да би могла и вола оборити! Ужас, просто ужас! Место броја 10 био је записао 100 а максималан је проценат 20! Лепо види тај број, те се тресе од страха...

Да ли је мозак изгубио, те није знао, да ли је то погрешка у писању или тренутно лудило? Сад му је било сасвим јасно: каква све несрећа може да буде због тога! Дабоме да је сад морао на врат на нос полетети болесници. По свему изгледа да је више неће наћи у животу! На једном позајмљеном коњу јурио је без одмора. У дворишту не беше живе душе, а исто тако ни на веранди. Дабоме, после такве несреће! Одмах улете у предсобље, а одатле у болесничину собу.

Болесница је лежала бледа и непокретна ... Али како је била у одморачи, у јутарњој одећи, са неким романом у испруженој руци — једва је личила на мртваца.

„Го-спо-ђи-це!... Го-спо-ђи-це!“ уздишући је дозивао сироти, скоро онесвесли доктор.

Она се трже из сањарија, отвори очи и промуца љубазно:

„Доктор ... мој спасилац ... већ ...“

Свест му се поврати, јер се, ето, уверио, несумњиво уверио да је она још у животу. Пошто је ужасна несрећа уклоњена, несумњиво је (упркос научних истина) да је и поред онакве медицине остала у животу. Како? зашто? — било је излишно одгонетати.

„Прашак ....“ изговори доктор као издишући.

„Хвала, највећа Вам хвала! То је био чудноват, спасоносан лек. Гледајте само, како сте срећне руке, Господине Докторе! Ево сам већ данас устала!...“

„За име Божје, где Вам је преостали прашак? Не сме се више узимати, нипошто .... осим у крајњој невољи! Дајте ми га, дајте ми га одмах!“

Она се поново збуни и сва порумене. У забуни сплетено и страшљиво подиже према њему своје очи и промуца, а усне јој поруменеше као пурпур:

„Прашак? Да ... овај ... јесте ... прашак ... Врло радо ... али ја сам их узела све.“

„*Сва три!?!* Милостиви Боже! Кад сте последњи узели? Последњи, последњи, Госпођице?“

„Ах да ... овај .., па тако пре два сата ... пре три ли пет ... Ах, опростите. Ви сте наредили да други узмем после осам сати, ако први не помогне .... Али, ја сам била тако узнемирена и нестрпљива .... Имала сам после првог прашка још болова ... два три сата ... па сам одједном оба узела. Опростите!“

„Ох!... Ах!... Боже!...“ узвикиваше доктор, па покрив лице рукама сруши се у најближу столицу.

И опет је био ручак, и опет стари Бургундац, а о кави уђе у салон љубазна, брзо опорављена госпођица. Доктор затражи кутију од прашкова, где је морао бити и рецепт. Али каква непријатност! Кутија је била исцепана!

„А оригинални рецепт?“

„Смем ли га задржати као успомену на моје спасење?“ упита га она бојажљиво.

„Не, не, то не сме бити. Али ако имате *Сиомениду* уписаћу Вам штогод.

Кад је при повратку у некој шуми на тисуће комадића исцепкао проклети рецепт, лакну му у души као да је Бог зна какав терет скинуо са себе.

* * *

Једног лепог летњег дана, пет година после овог догађаја, рече доктор својој госпођи:

„Драга моја, има једна тајна између нас, једна једина. Хоћу да ти је саопштим, ту једину тајну ...“

„Је ли још жива? Живи ли овде, у овом граду? Јеси ли је волео пре него што си мене познао?“ одговори госпођа докторка живахно како јој и доликоваше.

Али када дознаде, да је мало требало па да умре од оног прашка што јој га је за лек дао, утиша се и рече: „Зар ништа друго, мужићу? Доиста, доиста то је, чини ми се, било прилично неупутно с твоје стране. Али и ја теби морам открити једну тајну ...“

„Ја, који сам мислио да си анђео небески ... Хоћу све да знам; реци *све*, све реци! — Докле сте дотерали у љубави?“ прекорно је упита доктор.

Она спусти главу на његова прса и шапуташе:

„Било је ... онда је било такво мртвило код нас у пољу ... Па смо дознали да је један лекар ... један млад доктор добио место близу нас ... Али пошто нас није посетио ... онда ... знаш ... ја се као резболим ... Није било тешко да обманем оца и матер ... па ... ето, драги, сад све знаш!...“

„Али прашак! Могла си, душо, главом због тог прашка платити!“

„Прашак!... Бацила сам га до ђавола чим су ми га предали. Због тога само ниси могао ни кутију видети!“

А.

Две песме

1.

Много бих ти рећи хтео,
И прилика често бива.
Каз'о бих ти колко љубим
Али то се не казива.
То говоре очи моје,
То ми с лица читат умеш.
Ал' ти иста ... Ил' не можеш
Ил' ме нећеш да разумеш.

2.

Зашто срцу свом и моме
У младости ствараш ваје?
Што обараш очи драга?
Зашто гушиш осећаје?
Плакала си због полупца.
Ја узданух: Због ом мила!
После те је плач гушио
Зато што си сузе лила.

Влад. Станимировић.

Максим Горки

студија

Воја. Ст. Поповића

Ваљда сте видели кадгод у тавној ноћи звезду репатицу кад прелети преко хоризонта? Јесте ли се дивили њезину сјају и величанственој појави? Тако се и на небу руске литературе појави Максим Горки. Али његова звезда приближава се више сунцу, јер јој појава није тренутна, а сјај и топлину као да је од сунца позајмила.

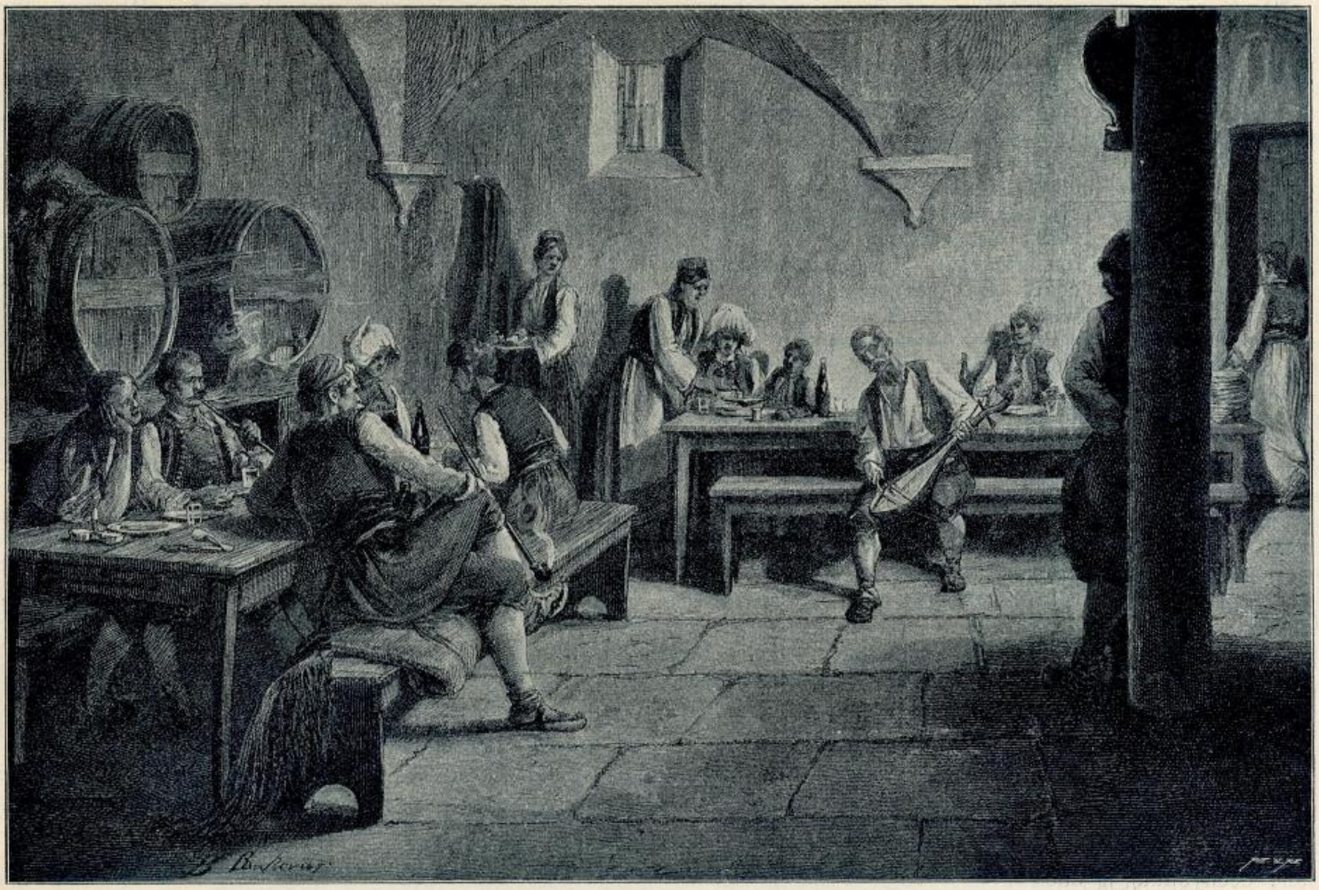

ВЛАХО БУКОВАЦ У КРЧМИ

Ја не знам примера у светској литератури да слава писца за тако кратко време може достићи крајње дистанције. Малом и незнатном фељетонисти неког провинцијалног листића требало је само да се позна с чувеним Кораљенком и ступи у коло Петроградског Књижевног Савеза, па да име његово облети сву пространу Матушку-Русију, да постане идолом одушевљене омладине, да уведе у литературу нове типове и тиме створи нов правац, нову школу — једном речју: да заузме место најдаровитијег међу млађим руским писцима.

Критике, или боље рећи панегирици, ницаху као печурке. Све су се оне дивиле Максиму и уздизале га до висине на којој се и он јемачно бојао вртоглавице. Пред сликом М. Горког, од Рјепина, светина се гура и комеша — на лицу је сваког некакав пријатан осмех, као да, гледајући њега, помиње све његове безбрижне бескућнике. Максим и његови „голаћи“ постадоше модерни, а 50.000 егземплара његових дела (у 5 књига) разиђоше се за тили часак. Некакав студент пропио се, најзад почео да лута и краде, и његов адвокат објаснио је то на суду утицајем Горког.

Готово сви критичари труде се да објасне узрок тако невероватно брзог успеха Горког и разно га тумаче. Једни (Боценовски) приписују узрок успеха самим делима Горког, која су сама створила себи славу, када се компетентна публика ближе с њима познала, т. ј. када су приповетке Горког почеле излазити у великим периодичним Петроградским журналима, захваљујући Кораљенку који први пронађе у њима бисер. — Други (Меншиков) пак тврде да слава и успех М. Горког имају да захвале једино чудноватој и интересној биографији Максимовој. Мени се чини да су и једно и друго утицали да се тако брзо створи слава којој би многи и многи позавидели. Биографија, пуна необичних доживљаја, дала је обилата материјала нервној великосветској публици да задовољи своју болесну радозналост, жудну за новином и потребом јаких утисака који би ставили у пријатну вибрацију њихове разлабављане нерве. Биографија његова привукла је већу пажњу и интересовање о писцу; она ја донекле обезбедила блаже обраћање к његовим делима. С друге стране пак, сама дела, пуна духа и свежине, народног хумора, нових типова и манира довршила су оно што је биографија започела; јер читајући их осећате како вас обузима топла струја нечег новог, оригиналног; она пријатно голица ваше нерве, те се са свим одајете новом раздраганом осећању. Горки је песник и сликар. Само као такав он је могао и најгрубљу појаву да обуче у дивно рухо; да чак онде и где је смрад и нечистоћа, замирише цвеће поезије.

Онако описати море с његовим лепотама и страхотама, и бескрајњу степу са заходним сунцем може само жива реч песникова и кичица сликарева. —

I

Алексјеј Максимович Пјешков (у литератури Максим Горки) родио се 14. марта 1869. год. у Ниж. Новгороду од оца Пермског мештанина Максима Саватијева Пјешкова, тапетара, и матере Варваре Каширин. Било му је 4 године кад му умре отац. Мати се преудаде а њега остави деди на васпитање. Овај га научи да чита псалтир и часловац, и кад је у томе показао довољно успеха, пошље га у школу. Ну тамо се не задржа више од 5 месеци, јер се разболе од великих богиња и тако напусти школу. У то време умре му и мати; радња дедина пропаде, а Максима дадоше у обућаре. Није прошло ни два месеца, а он облије руке врућим шчијем, те га и опет газда отера деди. —

Кад се поправио, деда га даде „чертежнику“ (који црта планове), али од њега Максим брзо утекне и ступи на један параброд у куваре. Главни кувар био је ту неки пенсионовани подофицир Михајило Акимов Смури. Он први разви Максиму вољу за читање књига. Горки је тада толико заволео књиге да је опет зажелео да се учи и у тој намери крене се у Казањ, мислећи да ће тамо моћи учити бесплатно. Наде га обмануше и он принуђен ступи тада у пекарску радњу, за 3 рубље месечно.

Из Казања крене се у Царицин, где је провео неко време као железнички стражар. Одатле га ускоро отерају у Ниж. Новгород да служи војску, али га при прегледу одбију, јер „дырявыхъ не берутъ“ и њему ништа друго не остаде него да продаје баварски квас. Ускоро се познаде са Б. М. Лањиним, којему се веома допаде, те га узе за свога секретара. Жеља за путовањем у њему се опет јавља и он се креће поново у Царицин: обилази Донску област, Украјину, Бесарабију, јужну обалу Крима, Кубањ и Црно Море. 1892. год. живео је у Тифлису и радио у железничким радионицама. Ту је наштампао у листу „Кавказ“ прву своју приповетку „Макар Чудра“. Затим се поново врати на Волгу и у Нижњем Новгороду сретне се случајно с В. Г. Корољенком. Каквог је утицаја имао Корољенко на Максима, види се из Максимова писма Городецкому: „Напишите о томе, напишите на сваки начин: њега, Горког, учио је да пише Корољенко, а што је Горки тако мало примио од Корољенка, у томе је крив он, Горки. Напишите: први учитељ Горког био је војник-кувар Смури, други — адвокат Лањин, трећи — Александер Методревич Каљужин, човек „изван друштва“, четврти — Корољенко“. Тек од познанства са Корољенком, приповетке Горког појављују се у великим журналима; а од 1896. штампа их само у журналу „Жизнь“, који недавна цензура сасвим забрани.

Ето кратке биографије Максимове, а сад да пређем на сама његова дела и постарам се изнети њихову драж и лепоту, којима се заносе и одушевљавају. —

II

Нико још као Горки не обрати толико пажње оној најнижој друштвеној или боље рећи недруштвеној класи (која се тако лепо карактерише речју „босјак“ (босякъ)-голаћ, бескућник) и оном пролетеријату, ономе олошу који већином завршује своју улогу у друштву алкохолизмом, а којима Максим даде тако леп назив „бивши људи“.

Ето то су његови јунаци, ти увређени од судбе, ти голи, гладни и зли полуљуди, полузверови који испуњују прљаве јазбине и њумезе градске, и чије је име Легијон.

Душу тих људи изучио је Горки и она није тако прљава и порочна као што изгледа на први поглед. И у њој сијне по нека светла и узвишена црта која у вама пре изазива жалост и сажаљење, него мржњу и одвратност према тим људима чија је судбина тако несрећна. Горки је изучио сваки њихов осећај, уочио најнежније нијансе њихове сложене и неразумљиве душе. *Он* их је само могао разумети, јер је *и он* крв крви њихове, што казује и његово измишљено име, које као да је симбол оне бескрајне класе друштвене чији је живот горак.

Знајући те јунаке, њихов начин живота, њихове поступке, од којих многи нису за похвалу, ипак за све време читања, ваша је симпатија према њима тако велика и јака да прелази готово у љубав. Ви волите оне безбрижне голаће који су слободни као тица у зраку и који су готови у свако време да окрене свој лёт куда им се прохте; ви волите оне снажне бескућнике *Арћома, Серјошку, Васку Црвеног* и др. код којих кипе здравље и сила, и за које нема ничег на свету што они не би смели нагрдити. На њихово понашање, које долази до дрскости, ви не окрећете главу на другу страну, јер вам оно пре изазива осмех. —

Они љубе природу, широку степу, у којој су неограничени господари, а куда их вуче нека неодређена сила којој се они и нехотице подају. Како тек љубе златну слободу која је за њих што и ваздух и без које им нема живота!

„Волим ти ја, пријатељу, овај скитнички живот. Оно, истина. и хладно је и гладно, али — и сувише слободно“ — вели солдат („Въ стѣпи“).

Неспокојство у души заједно са сетом за нечим непознатим — њихова је *најкарактернија* црта.

„Ја сам се родио с непокојством у срцу .... и судбина је моја да „босјак“ будем,“ вели *Гришка Орлов.*

И у снажне девојке *Маљве* налазимо те „босјачке“ црте:

„Ја бих све хтела нешто. А шта? ...Не знам. Други пут села бих у чамац — и по мору ... далееко!“

Сам Промтов („*Проходимецъ*“) вели:

„Њихова је особина да никако не могу наћи себи места на земљи и везати се за њега. У њима живи „немирни сврaб“, жеља за нечим новим“.

Скитачки живот је последња тачка, последње уточиште „босјака“, у којем налазе *јединог* лека својим неразумљивим и тајанственим инстинктима. Скитачком животу одаје се сваки „босјак“. био он „босјак“ у ужем смислу те речи, т. ј. лупеж, скитница, лопов, („*Въ степи*“, „*Зазубрина*“, „*Челкашъ*“ и др.), био један од бивших људи, кога је страст к „водки“ до тога довела, био најзад интелигентан „босјак“ као *Промтов* („*Проходимецъ*“) или учитељи („*Бывіше люди*“) који некада беху и ваљани чланови друштва а постадоше „босјаци“ због досаде у животу, због тога што им је тесно у животу.

„Живот је узак, а ја — широк“ вели *Промтов.* Или кад се *Григорије Орлов* у очајању обраћа докторима: „Болесне лечите ... а здрави умиру од тесноће живота“. За њих сам Горки вели да су: „мртви људи који су изгубили свако поштовање себе самих и лишени подобности да себе оцене.“ Тип интелигентна „босјака“ као да је најгори, јер је спреман на најподлије махинације и најпокваренije поступке, служећи се у томе својим промућурним мозгом; док се међутим *обични* „босјаци“ служе једино својом грубом силом. Но сви су они подједнако немирни, незадовољни својим животом и осећају у исто доба да су ипак подобни и за какво веће дело.

„... Но све га то није задовољавало: он је хтео нешто крупније; та се жеља у њему непрестано разгоревала, мучила га и најзад довела до туге — — —“ („*Супруги Орлови*“).

Кад поче беснети колера у Русији *Гришка Орлов* полете први у болничке бараке да неустрашан и силан помогне бедницима. Сав се предао новом послу, ни пред чиме не презаше и храброст му долазаше до дрскости.

„И удавио бих је“, вели он: „и сам бих подлегао... метнули би ми крст и на њему написали: Григорије Андрејев Орлов ... ослободио Русију од Колере.“ — — —

Кад виде да су му силе слабачке, да ништа велико не може учинити, тад пада у очајање и напушта бараке. Али он је опет уверен да може нешто необично учинити, само сада не изабра прави пут, те вели тешећи се:

„И тако ја никакво јунаштво не изврших. Ал' и сад ми се хоће да се ма у чему одликујем“.

Често ћете их чути како и философују.

Из устâ *Коновалова, Гришке Орлова* и др. потеку читави философски трактати о животу, о значају човечјем, о њима самима, да се и нехотице намеће помисао да је код „босјака“ много идејализовања.

„Живот је мој без сваког оправдања“, вели *Коновалов.* „Зашто ја живим на земљи и коме сам на њој потребан, ако погледаш? Ни кутића свога, ни жене, ни деце... Па и не желим да их имам. Живим и тужим. За чим? Не знам ... Унутрашњег пута нема у мени ... разумеш ли? Како да ти објасним? Никакве искрице нема у души ... силе, шта ли? Баш ничег нема у мени — и то ти је све. Јеси ли разумео? Ето ја живим и тражим „то“ и тужим за „тиме“, а шта је „то“ — сам не знам“ ... — — —

Или на другом месту вели:

„Код мене није све као што треба. Нисам се, значи, родио као што се сви људи рађају.“

У другом разговору он се обраћа Максиму с речима:

„Има ли каквих књига о начину живота т. ј. поуке како треба живети?“

Када *Матрјона* вели своме мужу *Гришки Орлову* да промене и нађу бољу кућу, јер им живот није можда весео што им је кућа права јама, он одговара:

„Ех! Није то, тетице. Да се и на чардак попнеш, опет ћеш бити у јами... није кућа јама ... живот је јама.“

На другом се месту опет предаје размишљању о животу, велећи: „па ја све разумем, само ми је тешко рећи да ја не могу тако да живим ... а како треба — не знам!“

— — — Видећи да узалуд ломи главу, да је немогуће разрешити ту вечиту загонетку, он стреса своју снажну, кудраву главу и одмахује руком: »Па какав може бити мој живот и какав интерес? Нема интереса. Е, па онда идем у трактир, јер је тамо весело.» И банчећи тамо до неко доба уз *Васкину* хармонику, он у вотки угушује и заборавља за неко време своје мисли, да га после још жешће и силније муче.

»Босјак« увиђа сву пустош свога бића, не зна циља свом животу и (чудновато!) не криви за то ни економске прилике у којима живи, ни друштвени и државни строј, који се не побрину и о њему, па најзад ни саме људе с њиховом пакошћу и грамжљивошћу, већ самог себе, као јединог кривца своје несреће, и ако је »мрзео све и сваког мржњом немоћног, уморног и гладног звера.« (М. Горки)

«Сви ћемо ми пропасти, јер је све у нама сувишно, у души сувишно, и сав живот сувишан,» вели *Тома Горђејев*.

А мрзели су они заиста све. Њихова мржња није лична, не ограничава се појединцима. Они мрзе све што се зове човек.

»Шта је теби тај човек? Разумеш ли ти то? Он ће те ухватити за шију и као буху под нокат. Он ће те за твоју жалост... са седам мука мучити. Црева ће ти завити себи око руке; све ће ти жиле извући по вершок*) у сâту» обраћа се *Пљашинога* своме другу *Уиовајушчем* (»*Дружки*») кад се овај разнежио успоменама о прошлом доба. —

«Разумеш ли, не жалим ја тебе... и никога«... вели *Арћом* (»*Артемъ и Каинъ*«) Каину, кад га овај моли за заштиту.

Скитајући и долазећи у додир са сељацима, и сељаке су омрзли. Колика је била њихова мржња види се из ових речи: »За опстанак човечји најпотребнији су сунце, вода, ваздух и мужик.« Но та мржња није долазила од њихова уверења, него пре од злобе и зависти према мужику који је био задовољан оним што има. Шта више, по њихову мишљењу, сељак је подла, грамжљива душа која ће за новце све учинити.

»Није ми драг... на село мирише... а ја тај мирис не волим« вели Серјожа (»*Малва*«). Он мрзи сељаке, што гледају с подозрењем на њих. Он мрзи мужика за његов смешни бирократизам.

»И лаком си! не ваља ти... У осталом, шта си?... Сељак...« вели *Челкаш* своме другу *Гаврили* (»*Челкашъ*«), дајући му сав новац, а у себи јемачно осећаше како је он, лупеж, скитница, отргнут од свега рођеног, виши и племенитији од тога сељака који се као црв пред њим извија.

Ту »босјачку« црту наиђох још на неколико места. Она још једном доказује да »босјаци« нису окореле душе, да се и у њима по некад пробуди великодушност и сажаљење. Код *Уиовајушчег* појављују се добри осећаји када спомиње како је и код њега био некада коњ, како је и он радио и како је такође видео мужика коме су коња украли, и видео његову несрећу и тугу. Све те успомене толико су га размекшале, да је навалјивао на свога друга, да не дирају сељачког коња, него нека иде својим путем.

То пробуђено поштење видимо и код »босјака« *Мишке* (»*Дѣло съ застежками*«), када враћа баби украђени сребрни украс са Св. Писма.

Најзад, сетимо се искреног и патриотског одушевљења *Коновалова* за Стењку Рјазина и др.

»Босјаку« није стало до друштва које га је прогнало као непотребног члана свог. »Па нек све иде до врага!« вели он: »Мени би било пријатно, кад би земља на једаред букнула и сагорела, или кад би се сва распрсла у парам-парчета! Ја сам отеран — ја сам дакле слободан од сваких веза.«

Што се тиче религиозног осећања, оно је код »босјака« веома пригушено. Кад је старица метнула поред себе *Мишку* и почела му стављати питања о вери, овај одговара: »Откуда ћу ја то разумети? Чујем... лепо!...

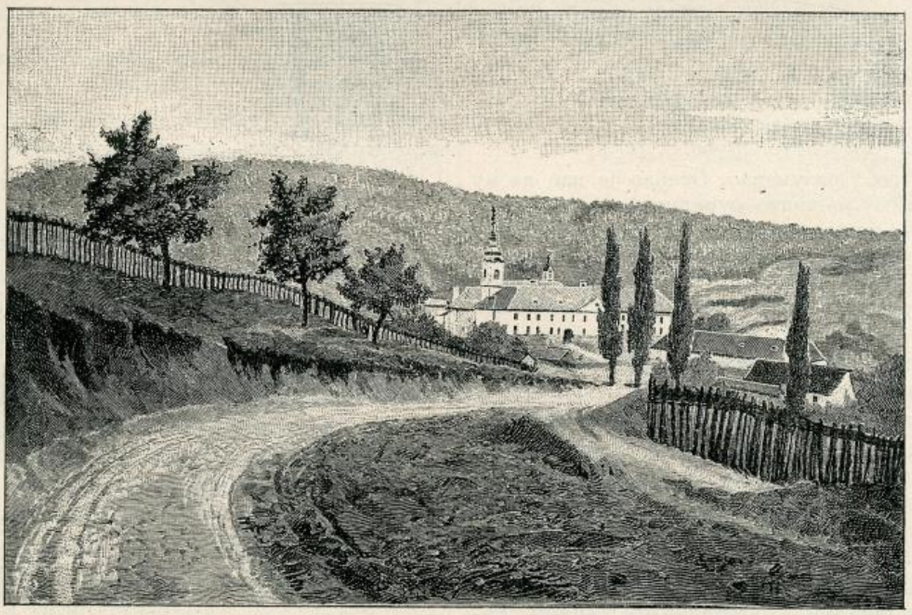

Ц. МЕДОВИЋ МАНАСТИР КУВЕЖДИН

Па и то како чујем? Зар су наше уши за речи Божје? Оне су нам неразумљиве.«

Дружба код »босјака» није трајна; кад се прекине, за њоме се много не жали и брзо се заборавља. Љубав се ограничава чисто животињским инстинктима и не представља везу двеју душа. Пример су нам растанак *Коновалова* с његовом газдарицом и растанак *Куске* с *Матрјом*.

Ето у најкраћим потезима карактеристике Масимових »босјака«, а на завршетку да проговорим неколико речи о његовој највећој приповетки »*Тома Гордѣевъ*» (Види српски превод у овогодишњем *Бранкову Колу*)

III.

Тома, размажено, богато, трговачко дете, још је у детинству показивао неке не сасвим обичне одлике. Још онда у његову карактеру избијала је жица неке самовоље, немилосрђа, напраситости. Бедна девојчица *Љуба* испитивала је често сву силину његове мале песнице. Његова неустрашност и дрскост још се онда примећаваху. Када га старац *Чумаков* затече да краде јабуке, он стоји — не бежи; а кад му овај разјарен викну: »Долијао си, разбојниче. Аха! —« он, намрштив обрве и стегнув песничице, с претњом одговара: — »Де пробај... дирни!...«

Игњат, отац му, као да је примећавао то код *Томе*, и бојао се да га јединац не обмане у надама које је на њега толико полагао; за то га је често грдио, дајући му савете и поуке.

„Грдим те“, вели он: „јер видим у теби нешто што није моје... шта је то — не знам! Али видим има га... и штетно је за тебе.“

У једном њихову подужем разговору, *Игњат* говори о људма којима, по његову мишљењу, као да и *Тома* припада.

„— Ето, понеки човек ломи се тако у животу као сова по дану... тражи, тражи своје место, бије се, бије — само перје лети од њега, и све узалуд... избије се, осакати, олиња сав, размахне се и потегне куда било, само да се одмори од свог тешког бремена... Ех, тешко таким људима, тешко, братац! —

— А због чега је он такав? пита *Тома*.

— Због чега? Е то је тешко рећи... Неко због тога што је помрачен својом охолошћу... хоће много, а слабе је силе... неко због своје глупости...“

Још једну „босјачку“ црту — деспотизам, раскалашност заједно са жељом да нешто велико, необично учини, показа *Тома*, кад га *Игњат* посла у Каму.

Мединска, према којој је *Тома* гајио толику симпатију, рече му једном приликом у свом миришљавом ружичастом будоару: „Има нешто код Вас особито... шта? не знам. Но то се осећа... и мени се чини да ће Вам бити веома тешко у животу... ја сам уверена да Ви нећете поћи обичним путем људи свога круга... О не! ја не знам, Ви ћете зажелети нешто друго... је л' те?“

Сам *Тома* није себе разумевао. Осећао је као да му нешто недостаје, или му је нешто сувишно; осећао је као неку тугу за нечим, о чему нема појма, осећао је да може једним махом своје снажне мишице да покида све мреже које му спутавају и душу и мозак, што и учини у свом очајничком говору пред уваженим скупом трговаца на освећењу барке.

„У мојој се души нешто креће, но разумети то — ја не могу,“ вели он.

„Какав је мој живот? Тако нешто... бесмислено.“

„Живим сâм... ништа не разумем... а нешто бих хтео... хтео бих да пљунем на све и да пропаднем негде! Да бежим од свега... некаква тýга!“

„Ја сам човек велики и тежак... за то се гушим, за то и живим свезан...“

Горки објашњава карактер *Томин* меланхолијом његове матере, вазда замишљене Кавкаскиње с тамним, тајанственим очима које су вечито блуделе некуда далеко. *Тома* је, без сумње, природа мистична.

Тома је по свему, што досада рекосмо, „босјак“: „босјак“ по рођењу, један од оних „замишљених људи којих је много у руском животу, и који су несрећнији него ико, јер је тежина њихових мисли увећана слепоћом њихова ума.“

IV.

Неки од обожавалаца М. Горког и његових „босјака“ иду веома далеко карактеришући последње. Сматрајући их као плод наше давно сазреле и увехнуте цивилизације, они тврде да ће нам они бити вођи који ће нас извући из учмалости, из оног мрачног и мизерног периода друштвеног дремежа који су некада ширили Рућини и други романтици, јер они, „босјаци“, страсно жуде за правим животом, без тривијалности и млитавости, теже к самопознању, к светлости, к слободи.

Други сравњују морал француског философа Гијо-а, његов morale sans sanction et sans obligation са самовољним духом *Томе Горђејева*. Све постаје од човека и једино од њега, све постаје у човеку и једино у њему.

Трећи пак налазе и код Горког утицаја општег, модерног одушевљења великим немачким философом Фридрихом Ниче-ом, велећи да његови „босјаци“ нису ништа друго него Ничеовци.

Моје је мишљење да треба захвалити Горком, што тако уметнички износи продукте нашег савременог друштва и цивилизације, типове о којима се друштво мора побринути, бар из хуманитета, јер су то бедници чији је живот несрећан, а свршетак још гори. И овде ми нехотице паде на памет један пасаж из „*Супруги Орлови*“:

„Тешка механска врата отварала су се и некако сладострасно шкрипуцала, а унутрашњост механе будила је представу о некаквом ждрелу које полако, али непрестано, гута једног по једног од бедних руских људи...“

Петроград, 1901. г.

Акварели

XXII

Нимфина смрт

Под сенку мирисних липа паде дахћући Нимфа,
Усне јој страсно дршћу а ватром око гори,
Трава се уз њу пуза, цвеће преплиће косу,
Насрћу ветарци благи, један се с другим бори,
Да стас јој загрле наг;
А она гребући земљу једва на ноге стаде,
И крочи корак, два, јецајућ клону, паде,
А за њом од суза траг.

«Сатире!» — кроз плач се зачу. Дах јој се губи, губи,
А руке крши, ломи, грчи се на врелој трави,
И мрсећ густу косу свилене кида власи,
Врели јој образи бле́де и рујна усна плави, —
Издахну гризући цвет;
А травке клонуше на њу, ко да сузице роне,
И с песмом лабуд бео у плаво језеро тоне,
А песму не чу му свет.

XXIII

Смрт

. . . . . Ко̀ мистична крила
Да над земљом лебде, — дршће ноћца тија.
Са гранчица витих шуми лишће меко,
Звезде с неба трепте и пун месец сија,
На путу кућица, поноћ из ње звони,
Пас лаје, урличе, неког с прага гони.

И насрће бесно, ал' на једном цикну
Одвуче се у крај, а шкрипнуше врата,
Заплака се дете... И мир опет свуда,
Куцање се само чује старог сата.
Шум се опет зачу, и пас за њим лаје,
Једна светла искра летећ небу сјаје.

Д. Ј. Димитријевић.

Мој друг

— Милош П. Ђирковић —

(НАСТАВАК)

VII

д растанка са Михајилом Димитријевићем прошло је много времена. Није потребно да вам о свему томе говорим шта је са мном било. Не примивши се службе наставим студије у Лајпцигу. Весело, без сутрашњих брига, у пуном заносу, у пуном доба најживљих снова, с веселим погледом у лепу будућност — тако ми је пролазило време у Лајпцигу. И без икаква циља, без одређена плана, ја сам крстарио из њихове лепе Саске Швајцарске на обале плаве Рајне или на шумовити Тиринген, завиривао у њихова села, заносио се и сâм њиховим лепим крајевима, које су они у звезде ковали, а где-што ме се срца такла и каква Гретхен или Лисхен, и ја певајући, у смеху и весељу, са веселом младежи и не осетих како за собом оставих прилично дуг размак времена од две године.... Славно то доба прошло је брзо, весело, као у сну, па ипак ја сам тек тада потпуно одахнуо, кад сам осетио свежи и благи мирис нашега југа, кад сам опет крочио нашом лепом земљом.

О Михајилу Димитријевићу не бејах чуо у последње време никаква гласа; наша преписка трајала је донекле редовно, па је — као што обично бива — и престала; заборавност као да је постала један од сталних закона и тек судбини морамо бити захвални, ако и најбоље пријатеље после дугог, дугог времена опет гдегод састави. — Једном, некако с пролећа, седео сам у канцеларији; посао сам свршио и узео новине. Послужитељ уђе и јави да ми неки непознати господин жели казати неколико речи. Рекох нека изволи, а сам, и нехотице, пођох непознатом у сусрет.

На вратима се указа човек средња раста, мала округла лика, покривена кратком густом брадом. Очи упале и некако жалосно светле; око слепоочница навукле се боре, а цело лице остарело, опало. Прилазећи ми ближе и пружајући ми руку, тихо се осмехну. Тај осмех, то благо гледање кротких очију, те тако промењене драге црте, све ми је то било добро познато.

— Мишо, је ли могуће? Ти овде?! узвикнух најзад.

— Мислио сам, нећеш ме познати. Тако си ме дуго посматрао! одговори мирно и смешећи се.

— Али шта је с тобом? Таква промена!

— Ништа. Мало сам ослабио и то је све. А ти, изгледаш ми потпуно добро? одврати истим мирним гласом.

Замолих га да седне и поново му се загледах у лице. Израз исти, али где је она свежина? очи тужне, где им је негдашње веселости? све лице било је сведок о тешком, неисказаном болу, што на срцу као сињи терет лежи и тишти свом тежином својом, а нестаје га кад и човека. И гледајући његово опало и похудело лице, мени се сави нешто хладно око срца и беше ме жао, бескрајно жао свога доброг пријатеља.

— Признај, Мишо, с тобом је морало бити штогод? упитах га.

— А да! Дугачка је то историја! одговори он. — Доцније рећи ћу ти све.

— А Јелица? отрже ми се невољно с језика.

Он лако махну руком и сенка незадовољства прелете му преко мршавог лица. Мене текну нешто.

— Шта је с њом? упитах га поново.

— Ех радозналости! После, после! и лице му се још више замрачи. — А ти како живиш? Бог зна кад смо се видели. Променио си се много.

— Богу хвала, добро! Где си са службом?

— У Н-ској гимназији; преместили су ме тамо на мој захтев. Зимус сам добио за професора.

И његово загонетно држање, и његов очевидно бедан положај, и његов премештај по жељи — све ме је то још јаче уверавало да се у његову животу десило нешто велико и крупно, нешто што је у стању да једним ударцем раскине и поруши све светлије стране оне неразрешљиве сфинге што се Живот зове, и да човека једном за свагда учини живим мртвацем.

— Вај, вај прошлости, где си? отпоче он ниским тужним гласом. Разнеле су те невоља и јад на свакој страни, као што и ветар најмањим подухом растера и уништи на оку лепе сапунске мехуре. Тако си ми и ти увела, ишчезла; а преда мном: живот, пустиња, мрак! говорио је тако болно, да ми и самом би на срцу врло тешко. А затим, после мале паузе, силно и брзо додаде:

«Jene Zeit wird nicht mehr kommen;
Himmelsquellen sind verziegt,
Und die Sehnsucht ist verglommen,
Und mein Glück im Grabe liegt.»

А ти си оставио песнике, је ли? Видиш, ја се још као какво гимназијско ђаче заносим њима и тражим да у њима надокнадим оно што живот својом суровошћу отргне.

— Хтео си да знаш шта је с њом било? отпоче од једном, по готову сурово и без икаква увода: Па зашто да не? Зашто бих крио оно што је већ свакоме познато, и ако ми је тешко, да не рекнем досадно, дотицати се те ствари. Рекли су ми да сам с ума сишао, можда ћеш и ти потврдити њихове речи....

— Али Мишо!

— .... Са свим, зашто не би било баш и тако како они кажу? Преувеличати ти ништа нећу, и ако је патнику остало само још једино задовољство да свој бол увећа, наштo. Он је мени и иначе сувише тежак. Но на страну с тим. Ваља ми једном почети, — и отресавши пепео с цигаре, загледа се кроз прозор на улицу као да је хтео одахнути и прикупити своје мисли.

— По одласку твоме у Лајпциг, отпоче он својим истим старим пријатним гласом: Иван Николић заузе се око својих пријатеља, и ја добијем место овде. Изгледало је, у почетку, да нашој срећи нема краја, да збиља није било душе које би се при првом сусрету тако спојиле као наше. Јелица је била иста, осећала се потпуно срећна у пуном развоју своје женске природе. Занимало је све што је било око ње: и бујни дарови раскошне јесени, и весела берба по виноградима, и бурна граја градска, и шумни живот по улицама. Она се свему одавала свим жаром своје младе душе. Излазила је кадшто и сувише рано (у винограду је волела дочекати рађање сунца), још неочешљана и необучена, у лаким плитким ципелицама, са пребаченим огртачем преко покућног одела, и враћајући се отуда сва влажна и изрошена, седала би украј мене и скрстивши своје нежне обле руке преко груди, задовољавала се тиме да ми се у очи загледа својим страсним, дугим погледом. „Како те волим!“ узвикнула би тада

и у том наступу своје страсти није знала шта ће да чини. У својој радости кршила је своје руке, клицала и скакутала као мало дете.

Предавала се, и сама то не знајући, свом топлином младе душе и свим жаром бурна срца. Погађала је моју најнејаснију мисао, најскривенију жељу, довољно је било само да погледа и да већ у том тренутку сазна све шта хоћу. Могла је провести читаве часове седећи украј мене, а да ни речи не проговори, не мичући се и не крећући ни једним делом, као мртва, укочена, откривајући тако сву страсност своје душе. Она је била толико срећна, да није опажала ни моје обичне послове, нити се интересовала о мојем раду. И сама не знајући за тај свој егоизам, задовољавала се да свој живот проводи весело, лако, само у срећи и уживању.

— Збиља, ти не знаш за одмор! говорила би ми затичући ме крај мога стола за рад. — Како си саможив! Милије су ти те твоје књиге но ја сама! Или ти је, можда, досадила моја претерана веселост и срећа? Реци, какву желиш да ме видиш? — и задовољена мојим пољупцем, рекла би: — Опет си неизмерно добар! и поново летела на крилима своје среће и предавала се животу по старом....

Осећао сам се тих и весео; слатко задовољство разлевало се благо у мени, као што се човек осећа после топле јутарње молитве. Ишао сам свуда расположен, осећајући моћ своје снаге и ону бујицу нечега доброг и свежег, што је здравим млазом струјило кроза сва моја чула. Гледао сам у њој свој живот, срећу свога мирног дома; она је била моја мисао, моја радост, моја оваплоћена нада.

Јесен се лагано спуштала. У ваздуху се није више осећала она нарочита свежина; поље је све више губило од свога зеленила; ниско жбуње и крупно, гранато дрвеће беше по готову оголело и по оштром хладном ветру, који је чешће дувао преко голих пољана, осећао се дах скоре зиме.

Било је почетком октобра. Сунце је последњим зрацима обасјавало прозоре нашега стана, али већ некако тужно, жалосно. У целој околини владала је потпуна тишина, што је још више увеличавало пустош краја и живот на умору. Јелица је ишла крај мене ћутећи. Стаза је савијала и водила у ниску шумицу која је ишла поред главног пута. Кроз њено оголело грање беласала се у даљини река, уздизали се мрачни зидови градске тврђаве и високе чéсте зграде са многобројним прозорима.

— Колико те волим! узвикну Јелица тихо и лако ми стиште руку. — Како се осећам срећна!

Погледах је смешећи се. Већ сам био навикао на ненадне изливе њене страсне природе. Она дубоко уздахну и загледа се некуд у даљину.

— Како се живот тихо губи! рече ми и руком показа на опало лишће. — Морамо већ мислити на селидбу.

— Хтео сам ти још давно рећи: крајем ове недеље идемо у град, одговорих на њено питање.

— Не знаш како ми је тешко оставити ово место. Волела бих вечито остати овде, живети овим простим животом и тебе волети.

— То ћеш и тамо моћи чинити! рекох јој смешећи се и милујући њену бујну сјајну косу.

— Ипак, ипак! Али ти ћеш и тамо бити мој, је ли? питаше загледајући у моје очи, и нежно и благо наслони се на моје раме.

VIII.

Тако нам је прошла прва година и проведавши јесен у унутрашњости, зима нас поново дочека у уском затвору великога града. Ја сам отпочео радити више за испит професорски мислећи да с пролећа заједно одем с њом у Женеву. Али човек каже, а Бог располаже. Они дани у којима је Јелица свежа и весела трчала из једне собе у другу и, занимајући се и најмањим ситницама по стоти пут, намештала се по своме укусу; дани у којима је она налазила највеће задовољство да покрај мога стола проведе дуги део времена, отржући ме тако од мога посла и запиткујући ме о свему као какво дете; дани у којима се она сва подавала свом нежном преданошћу и допуштала да јој расплићем бујне косе и милујем као снег бели врат, — ти дани нису дуго трајали.

По нашем доласку у град, живот нам је у почетку текао истим током. У својој соби, опкољена мирисом зимњега цвећа, седела је дуго са мном, ћаскала о свему и била она иста добра, мила Јелица. Али није прошло дуго времена, а она се тако брзо поче одавати новој бујици својих осећања. Заносила се и усхићавала великом грајом градском; волела је трчати својим пријатељицама и ове примати; одлазила је редовно на концерте и посећивала позориште, где је њена стасита појава изазивала увек дивљење.

Изгледало је као да је сва страсност њена била сад само у томе, да одмах после обеда отрчи до своје собе и да се почне спремати за излазак ма на коју страну. Грозничавом журбом отрзала би ме од посла и водила собом; допуштала би ми тада да крај ње останем, и као негда обасипала би ме изливима своје страсти. Облачећи хаљину, која се само мени допадала (хотећи зар тиме да задовољи моју сујету), питала би ме: да ли је и сада волим као и некада? А на одговор, да се то мени трчање не свиди и да тако не бих могао издржати, насмешила би се и заплевши своје нежне беле руке у моју косу, као у заносу говорила: „Како те само волим, доброто моја!“ и потом би почела причати о својим забавама, о свом трчању, о ћаскању са својим пријатељицама, и завршујући своје разговоре, пружала ми је своје лепо чело да га пољубим и са пуно страсти додавала: „Твоја сам, твоја!“

А на забавама на које сам, њој по вољи да учиним, и сам чешће одлазио, блистала је она својом снажном појавом као каква краљица и, по управљеним погледима са свију страна, инстиктивно осећала моћ своје лепоте и гипкости својих удова. Целе пак вечери једва да је и видим (ти и сам знаш да сам ја врло ретко играо), јер је увек била опкољена масом млађих људи који су се задовољавали да јој кажу по коју лепу реч и ласку и замоле за коју игру, а у ствари да кроз провидни део танке материје могу гледати њена обла рамена и дрским погледима надокнађивати себи слику покваренога и похотног уображења. Може бити да је моје суђење — суђење човека који је у стварима доброг тона полуварвар, па ипак ја бих се задовољио и тим варваризмом, но што бих многу непријатност и сувишну слободу бранио потребама свога времена.

Тешко је кадшто човеку одредити свој положај и предвидети шта још може бити из најмањих догађаја. Осећао сам да ово, што Јелица чини, свакако није добро и да ће последице бити теже но што и једна страна може замислити. Гневио сам се на себе сама, покушавао да се умирим, да на то и не мислим и да се поново одам своме

занемареноме послу, — али слутња је ипак остајала ту. Хтео сам јој рећи шта ми на души лежи; одвратити је од тога трчања и повратити њеним првим данима; али помисао да ћу јој тиме ускратити њена задовољства и изазвати сумњу у ње на моју љубомору, увек ме је од тога задржавала. Она пак, враћајући се доцкан у ноћ, сва заморена и истрошена, једва је чекала дома стићи: журно и неуредно бацала је своје одело, не опажајући мога ћутања и забринутости и једва се сећајући да ми у тој журби поднесе своје уморно чело,

Једне вечери на некој хуманој забави, куда је и сам Иван Николић пошао, беше ми пао у очи неки крупни господин који је привлачио општу пажњу свих присутних, јер беше свима пао у очи својом хладноћом и повученим држањем. У цртама лица ништа необично, мало више бледила и хладноће, само што су очи његове, дубоке и светле, јако одударале својом светлошћу, а поглед грозничаво севао испод дугих трепавица и секући показивао чудновато снажну моћ. Ако је истина да неке очи имају моћ магнетизма, то се за њих потпуно могло рећи. Нарочито је тешко било женској страни одупрети се снажним струјама њиховим које као да су у дно саме душе хтеле завирити. Био је син министра Павловића, како ми рекоше, секретар пак нашега посланства у једном врло важном месту и имао пред собом сјајну каријеру.

Мушки су се тискали по великој и јако осветљеној дворани излазећи чешће у блиску башту, испуњену мирисом расцветалог цвећа, или су одлазили у суседне собе, тискали се између дугих столова и тонули у мору нејасне вике и жагора. Женскиње је седело мирно у својим новим белим одећама и ћаскало о свакодневним ситницама. Секретар посланства био је у друштву са касационим судијом Иванићем и, као што се чинило, пажљиво га је слушао.

Јелицу сам једва могао и видети, иза украшених женских одећа, у једном мањем кругу који се скупио око старе госпође и кадшто ми је тек допирао њен свежи и јасни глас. Приђох им и сам ближе. Реч је била о њему.

— Ходи, ходи! рече ми старица и благо се насмеши. — Не могу никако на крај с њима, — и руком ми показа на неколико млађих девојака које су ту још стајале са прикривеним осмехом на уснама. — Замисли, ни једне добре речи о њему! отпоче поново старица. — Он је потпуно изгубљен у њиховим очима. Његова охолост створила му је положај неприступачности.

— Разуме се! Или нам ваљда неће тиме показати како нам се ваља понашати! рече нека плавуша.

— Изгледа да је потпуно „lebensmüde“, додаде једна млађа другарица Јеличина.

— О ја бих баш на против рекла, да му је и сад срце остало у какве Берте, па отуда и то презирање! настави трећа.

— Толико вике ни око шта; ни он сам то не заслужује, рече Јелица и насмеја се.

После неколико тренутака спазих је у његову друштву. Очи су му биле потпуно управљене на њу и као да су се са свим хтеле упити у њено лице. Она је била са свим озбиљна, готово хладна и као да га је пажљиво слушала. Одједном јој се обрве скупише, очи запалише а цело лице осу приметним руменилом. За цело му се отргла каква несношљива реч, и мене обузе неки потајан гнев, хтео сам га угушити, уништити у томе тренутку. Остатак вечери провела је у мојој непосредној близини и још нервозније стискала моју руку, кад год би јој се прилика за то указала. Уз пут је још више ћутала него обично.

— Како те је занимао тај нови кицош? упитах је кад већ бесмо код куће.

— Наш разговор није по себи имао ничега интересантног, одговори ми, доводећи косу у ред.

— Изгледа ми олимпијски миран, додадох поново.

— Уображено држање! У осталом, није без духа. нити је толико досадан као остали. Како је хладно! додаде за тим и лагано се стресе.

Из сриске војске: ОКО КАЗАНА

Узрок њене приметне љутње остао ми је и даље непознат.

Михајило ућута и лагано уздахну. Лице му је било бледо и измучено; истински бол огледао се на њему и ја у томе тренутку осетих бескрајно саучешће у болу свога бедног пријатеља.

(свршиће се)

Јесења мелодија

Јутро мразно, студно вече;
У маглама и олују
Једнолико време тече
И погребна песма струји.

Као да је издахнуо
Какав витез млад и смео,
Па му тужну хумку кити
И то цвеће смежурано,
И тај листак што је свео.

Над тим мрачним, хладним гробом
Све ми шапће име Твоје,
Успомене горке моје
И растанак кобни с Тобом.
Душа цвили, срце пишти,
Дах замире тише, тише —
Кобна речца тишти, тишти:
Сетно звони: Никад више,
Никад више!

Крагујевац **Влад. Р. Петковић.**

Васкрс природе

од † Дра Рад. Лазаревића

Раскинути су окови у које је природина била окована; окопнео је бели покров којим су била покривена и поља и гора; нестало је ледене коре која је омотавала реке и потоке; али и дуга зима не напушта још своју власт без ма и последњег покушаја за свој опстанак. После првих благих сунчаних зракова на један мах натушти се небо, покрије се сивим лаким облацима, хладни северац гони их још на хитнији лет и из њих се у ковитлац спушта по који прамен снега; али све то не траје дуго: још само мало борбе и зима се побеђена повлачи леденоме северу.

Настају дани пролећа. Први весник тих дана улетео је кроз отворен прозор у наш стан а пао је где је стигао; ми поздрављамо старога знанца из доба детињства, ми знамо тиху *буба-мару*, која нас свуде прати. Ко не познаје њу са њеним црвеним горњим крилима, са црним тачкицама по њима и црним грудним штитом са белим пегицама? Сви је знамо и сви је поздрављамо као првога весника пролећа, који је после свога зимскога одмора први долетео да нам јави долазак пролећа!

Ми смо поверовали маломе веснику пролећа и упутили смо своје кораке у поље и шуму, која је местимице избила и раскошно се окитила наједрелим пупољцима које ће данас сутра развити ветар *развигор*. У овој својој шетњи са одушевљењем пратимо развијање новога живота, васкрсавање природе из њезина дубокога сна.

Из свеже траве и покрај жуборљива потока избијају ситне главице пољскога цвећа. Нестало је висибабе и осталог првог цвећа које готово испод снега издиже своју главу топлијем зраку у сусрет, и у место њега проривају прве пољске љубичице и расипају свој дивни мирис.

И ако још по који пут из сивих облака засипи ситан снег и часом покрије поља и ливаде, опет је победа сунца толико сигурна, да и покрај тренутног заснеживања наше тице певачице не мисле враћати се у села и градове, које су скоро оставиле, већ весело приносе грађу за своја гнезда у којима ће скоро брижљива женка испуњавати тегобну дужност материнску.

И мало још па је пролеће одржало потпуну победу: озеленеле су горе и поља, процветале су воћке и из земље је избило безбројно много стабљичица које ће мало касније својим разнобојним цвећем чаробно окитити наша поља по дољама и брдима. Сад шума није више усамљена, сад више не кликће грабљиви кобац, не чује се урлик гладна вука нити суморно грактање гавранова кроз зимску маглу; све је ово замењено веселом песмом пернатих певачица које су нас оставиле кад је завладао студени север и завејао снегом, а сад их ево са топлога југа и врелих афричких пустара, дошле су у свој прави завичај. Али сем њих приспеле су и остале одбеглице и нека нам није жао труда што ћемо редом показати наше најбоље познанике.

Готово међу првима појављују се *дивље гуске* по барама и тршњацима. Ако су лепши дани крајем фебруара, оне онда у дугачком низу, високо у ваздуху, лете своме завичају, шаљући му са висине поздраве својим монотоним гакањем. Уморене од далека пута оне падају на одмор где стижу а тек кад прикупе снаге оне траже стално место и гнезде се. Скоро одмах после дивље гуске долази нам стари познаник *штрк*. Морамо се мало позабавити око ове чудноватe тице и по облику и по животу, а тим пре што је она пријатељ човеку и најрадије је у његовој близини. Штрк се гнезди на домовима и људи верују да им тиме срећу доноси и за то га штеде.

Сем високога севера, штрк живи по целој Европи. Негде га има мало а негде више. Али њега сада нестаје из неких околина где га је пре било чешће, и тако се сада ређе виђа и у нашој непосредној околини, јер га је одагнало другојаче зидање кућа а можда и други какви нама непознати узроци.

Штрк је тица селица и с јесени одлеће дубоко у унутрашњост Африке. Ум је у ове тице врло добро развијен и она брзо уочи ко јој је наклоњен а ко не; распознаје опасне личности и безопасне. Многи сматрају штрка за доброћудну животињу, али он то није. Он је у истини опаки убица, који приликом нàпада и на гнезда својих сродних и убија све што у њима нађе.

Штрк је, као што је мало пре споменуто, наклоњен човеку, али није лако објаснити од куда је та наклоност, сем ако није отуда што га човек очигледно штеди. Ово је у толико вероватније што само домаћи штрк показује ту наклоност према човеку, а међутим усамљени шумски штрк бежи од човека.

Занимљиво је посматрати како се млади штркови уче летењу. У први мах, кад осете своја крила, они се са свога гнезда спусте само до стреје дома на коме су се излегли, а међутим стари, како опазе вољу својих младих за летењем, одмах их и потпомажу у њихову подузећу показујући им примером како се лети са крова на кров; а кад можда опазе да им тај покушај успева и да се могу ослонити на своја крила, они се упусте и на лет преко села, али се у вече враћају у гнездо на ноћиште. Но временом се све више и више губи наклоност гнезду а кад већ приспе и време да и стари и млади оставе свој завичај, онда одлете у далеке земље на зимовање.

Пре него што се крену на пут, прикупе се сви штркови из једне околине на какву мочарну ливаду и свакога их дана има све више и више на окупу и скупови им трају све дуже. Већ крајем јула или почетком августа држе велику смотру при којој побију све оне који нису способни за далеки пут, па онда, пошто су неко време проклапарали својим дугачким кљуновима, дигну се у вис и журно лете своме циљу поздрављајући још дуго своју постојбину гласним клапарањем.

У почетку марта дошла је већ и *пољска шева*. Тà ко не зна тог малог весника пролећа који се из дубине душе кличући пење у вис изнад свежих орница. Њена песма толико заноси, њено је одушевљење тако велико, као да је она само и створена зато да пева плавоме небу и топломе зраку у који се диже, заносећи се и сама својом усхићеном песмом. Она је право чедо ваздуха и светлости. Кад заруди зора и први сунчани зраци избију по плавоме јутарњем небу, она се диже у вис и усхићено поздравља нови дан, а и кад сунце клоне западу она се песмом опрашта од њега.

И мислиоци и велики песници нису штедели пера свога да са усхићењем узнесу прву певачицу пролећа.

Сем шеве, готово у исто време, појављује се и *црвендаћ* да развесели нашу тек мало озеленелу шуму и поља, а такође долазе редом и многе друге певачице. Мало касније стижу и друге селице из далеких крајева своме огњишту, а међу њима дивљи голубови. Још мало доцније па се чује и умилно гукање грлице која са врха стабла у зеленом лишћу призива друга у љубави.

Тек после њих почињу да долазе и *шљуке*, и то не на један мах или за неколико дана у већим јатима, него то траје више недеља. Оне долазе или појединце или у већим гомилама. Увек преко дана траже хране по влажној шумској земљи, а кад дође вече, можемо их видети где прелећу преко шума и сеновитих ливада; и кад одмах по заласку сунца крену на лет, изгледају тајанствено са својим дугим кљуновима и широким крилима а чудно се истичу у лету према заруделом вечерњем небу.

Крајем марта, а по некад кад је лепо време и раније, појављују се прави весници пролећа: *ласте* и *славуји*.

Нико, чини ми се, не би умео тако лепо описати ласту као што је описује П. Мантегаца, и зато ћемо пустити њега да он проговори о њој.

„За песнички чар, који је њу у сва доба обасипао, има ласта само мало да захвали својим естетичним особинама.

Њу поздрављају песници љубављу и певају јој лиричним или елегичним полетом, јер нам она својим доласком доноси прву вест о пролећу и са својим последњим поздравом опомиње нас на блиску сету јесени Она нама верује, и у томе веровању зида она своја гнезда испод стреја наших домова, над кућним вратима а сваке се године у исто доба враћа њему.

Својим путовањем, појавом и нестајањем показује ласта ме́не године и човечјега живота.

Ко убије ласту чини злочин: он убија госта без одбране, који нам се поверава и везује свој стан са нашим; он гази појезију природе, он врши бруталност.

Па и сем појезије, којом је она песнике одушевила, ласта је и лепа. Она не може да се похвали сјајним бојама и златним перјем, али је у ње фино и вешто измешана црна боја са белим и сигавим. Нежно, вито тело, без прозаичне крупноће, скрива се цело испод крила као анђели Св. Анђелика који имају само два ока да се диве Божјој величини а два крила, да се к њему вину.

И ласте имају један пар крила, између којих блистају као црни дијаманти сјајне живахне очице, која владају над оба пола најудаљенијих хоризоната.

Она неуморна сјајна крила као муња просецају ваздушно море и вечито га преброђавају; она мирују само док хра̂не младе или да се после уморнога лета мало поодморе.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

У естетици кретања ласта је краљица.“

Са толико исто одушевлења и љубави поздрављамо и прву песму најмилијег певача међу тицама, нашега малога и хитрога *славуја*. Ко не зна овог дивнога певача, ко се није одушевио и усхитио његовом умилном песмом која почиње руменом зором, и ко није чуо његово заносно, раздрагано прижељкивање по тихој ноћи! За то поздрављамо и весника пролећа и краља певача са одушевљењем и усхићењем које он и заслужује.

Мало касније оживе џбунови од *препелица*, које тежа̂к сматра за прве веснике пролећа, јер оне прве следе плугу његову. Иза њих се ређају редом *ждралови*, па друге певачице и најзад *кукавица* која својим гласним *кукӯ* — *кукӯ* — даје повода многим празноверицама у нашем народу.

После ове прве навале наступила је и друга трећина васкрса природе. Мало ћудљиви али сунчани април отворио је безбројне пупољке, озеленео је још више поља и горе, просуо је оно свеже зеленило које тако лако заноси душу нашу. Ми чисто гледамо како из скромних набубрелих пупољака шумских дрвета̂ избијају цветови: из јасенових црвене ресице, а из зелених, црвено оперважених брестових пупољака пурпурно-мрки прашници. Све врбе и тополе украшене су већ поодавно безбројним ресицама.

И број је тица умножен. Сад се већ много чешће чује пријатно: гр-гр-грлице, а и кукавица чешће понавља своје гласовито „куку“. Са врхова најближих дрвета ори се гласан пој *жуње*. А са највиших врхова баштенских дрвета чују се многе најумиљатије певачице којима се придружује са стрнике црвеноглави сврачак, подражавајући гласове других тица. Са поља и ливада допире до нас препеличино пућ-пур-ућ, и јасни глас *ардавца*.

И нови живот почиње живље да се опажа. Водени косови већ изводе своје младе на лет; млади гавранови такође су већ готово спремни за летење, а у гнездима дроздова, чворака, шева, врабаца и многих других тица појављује се крајем месеца жива пилеж.

И остале животиње, сем тица, показују нов живот, јер су се многе од њих, које су се раније доселиле, умножиле својим подмлатком.

Од инсеката има буба и лептирова већ доста, и то или у савршеном облику или у облику ларва, а нарочито су многобројно заступљене гусенице, што се јако опажа на изгриженом свежем лишћу. По озеленелим ливадама чује се зврчање скакаваца и многобројни разни тонови у трави прикривених инсеката.

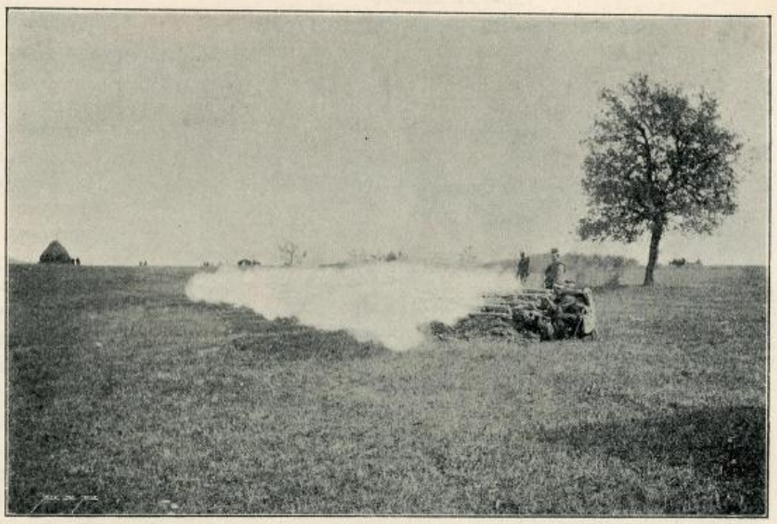

Из српске војске: ПУШЧАНА ПАЉБА

Око развијених цветова облећу марљиве пчеле и мумлати бумбари; око расцветана јоргована нихају се шарени лептирови. Из џбуна пева славуј и све кличе и узноси прве лепе дане пролећа. Све што гласа има, као да га има једино зато да узнесе прве дане лепога маја са његовим разнобојним расцветаним цвећем и дивним мирисним ружама.

Васкрс је природе довршен; цела природа трепти у новој свежој одећи. Шуме су озеленеле свежим листом, рудине зеленом травом, ливаде су ишаране небројеним шареним цветовима, њиве се зелене неописано свежим зеленилом клицалих жита. Дивљи и питоми кестенови истерали су своје лепе ките црвеног цвета, а тако су лепо и пољске руже окитиле своје џбуње многобројним скромним црвеним цветовима и допринеле балсамичном мирису пољскога цвећа, који тако радо удишемо у слободној природи. Јутром и вечером многобројни славуји поздрављају свитање и сутон дана, хиљадама веселих тичица узносе песмом, клицањем својим милину мајскога дана, и силни разнобојни инсекти госте се на својој шареној мирисној трпези.

Сури орао дигао се небу у висине, а лакокрила ласта муњевитим летом прелеће тамо амо хватајући у лету инсекте; гомила врабаца купа се задовољно у праху и на један мах шумним летом одлеће сигурноме месту, где их кобац не може лако да дохвати. У целој је природи живот, али на један мах натушти се небо мрким и модрим облацима, из којих просецају муње са потмулом грмљавом а мало час духнуо је бујни ветар и пала је плаховита дажда. За један тренут престало је весело клицање и ни-

хање по ваздуху. Али то је само за тренут, јер како се облаци разбију и сјајно сунце обаспе својим зрацима освежену природу, онда се одмах у једну химну споји гласно певање жуње, које јечи кроз хладовиту шуму, радосно клицање небеске шеве а у долини звонка вечерња песма коса и славуја — поздрав сунцу на заходу.

Природа је васкрсла!

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО

NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

XVIII

Светлост

Артур Димесдел баци на Јестирино лице поглед, у коме је било наде и радости, али и страха са неком врстом ужаса због њене смелости којом је изговорила оно што је он нејасно наслутио, али није смео изрећи.

Али Јестира Прина, која је била од природе храбра у мислима и делима и која је била тако дуго не само отуђена, већ изгнана из друштва, била је навикнута на смела размишљања која су била сасвим необична свештенику. Она је лутала без воћа и правила кроз моралну дивљину исто тако пространу, замршену и мрачну као и прашума у чијој се сенци они сада разговараху и решаваху о својој судбини. Њен разум и срце беху као код своје куће у пустим пољанама, по којима се она кретала слободно као дивљи Индијанац у својој шуми. За време прошлих година она је гледала на људске установе са ове особите тачке гледишта; она је све критиковала са исто толико обзира колико би Индијанац осећао поштовања спрам свештеничке ризе, судијске одеће, вешала, губилишта, огњишта или цркве. Њена судба и удес тежили су да је од свега ослободе. Скерлетно слово било је пасош за пределе где нису смеле ступити остале жене. Срам, очајање и самоћа беху њени учитељи — оштри и дивљи — јер су је начинили јаком, али су је научили и много чему настраном.

Свештеник пак није никад преживео искуство које би га извело ван опште усвојених правила, и ако је, један једини пут, страховито преступио једно од најсветијих међу њима. Али то је био грех страсти а не уверења, нити је у томе било намере. Од тога кобнога часа он је стражарио, са болесном марљивошћу и пажњом, не своја дела — за њих је било ласно одговорити — већ сваки дах узбуђења и сваку своју мисао. Стојећи на врху друштвеног система, као сви свештеници тога доба, њему су у толико више сметала његова правила, принципи, па и саме предрасуде. Као свештенику стајао му је неизбежно на путу његов дневни позив. Као човек, који је једном погрешио, али који је очувао своју савест у болној осетљивости с помоћу неизлечиве ране, он је ишао одлучније путем врлине него што би ишао да није никада грешио.

Тако нам изгледа да су седам дугих година срама и изгнанства послужили Јестири да је спреме за овај час. Али Артур Димесдел! Кад би такав човек још једном пао, шта би се могло навести у одбрану његову? Ништа; већ што би се могло рећи да је био сломљен дугим и особитим мучењем; да му је дух био помрчан самим кајањем које се у њега уселило; да га савест није упутила шта да уради на раскрсници: да утекне као осведочен кривац или да остане лицемер; да лежи у природи човекој радо избегавати смрт и срам као и недокучне махинације непријатеља; и да је, најзад, овоме јадноме путнику на тужној, пустој стази, слабом, болесном и бедном — једна варница људске љубави и симпатије морала изгледати као нови, прави живот, у замену за тешку судбину коју је до сад испаштао. И да кажемо жалосну и горку истину, да се никад не може за живота поправити штета коју грех души нанесе. Та се провала може чувати и бдити да непријатељ још једном не продре у град, али он може у поновљеним нападима изабрати други пут, напуштајући онај на ком је једном успео. Али још стоји порушени зид и тајни траг непријатеља који ће поново извојевати незаборављену победу.

Није потребно описивати борбу, ако је ње и било. Доста је толико да се свештеник одлучи да бежи, и то не сâм.

„Кад бих се у ових седам прошлих година могао сетити и једног тренутка мира или наде“ мишљаше он: „ја бих и даље све подносио само да заслужим небеску милост. Али сада — пошто сам неминовно осуђен — зашто да не примим утеху која се пружа кривцу пре извршења смртне казне? А ако би то била стаза која води бољем животу, као што то вели Јестира, ја ништа не губим ако је изаберем! Ја не могу даље живети без ње; она је тако јака да помогне, тако нежна да утеши! О Ти, према којем смем подићи очи своје, хоћеш ли ми сад опростити?“

„Ти ћеш ићи!“ рече Јестира мирно кад им се погледи сукобише.

Одлука једном донесена и блесак чудне радости бацише свој нестални сјај преко немира у његовим грудма, — слично утиску кад затвореник умакне из тамнице свога срца, па први пут дише дивљи, слободни ваздух каквог непознатог нехришћанског предела где нема никаквих закона. Дух му се подиже, као у лету, и више га приближи небу. Како је био скроз религиозан, то и сад његово расположење носаше знак верског одушевљења.

„Зар опет има за ме радости?“ питаше чудећи се. „Чињаше ми се да је и сама клица радости убијена у мени! Ох, Јестира, ти си мој анђео хранитељ! Чини ми се да сам легао на ово опало лишће оборен болешћу, грехом и јадом, па сам се подигао као поново рођен, да са новом снагом славим Онога који се смиловао! Ово је већ бољи живот! Зашто га раније не нађосмо?“

„Не бацајмо погледа у назад,“ рече Јестира Прина. „Прошлост је прошла! Зашто да се о њој бавимо сад? Гле! са овим знаком ја сам све то поправила као да никад није ни било!“

Говорећи то, она откопча иглу, којом је скерлетно слово било прикачено, и скинувши га са својих груди баци га међу опало лишће. Мистични знак паде на обалу потока. Још мало па би могао пасти у воду, те би мали поток имао да понесе још један нов бол уз ону неразумљиву причу о којој је жуборио. Али извезено слово остаде сијајући као какав изгубљени адиђар, који ће можда подигнути какав путник зле коби, те ће га од тада походити чудна привиђења кривице, слабости срца и необјашњене несреће.

Кад знак оде, Јестира пусти дуг, дубок уздах, у којем се са њезина духа скиде терет страха и срама. О, како јој је лакнуло! Она није познавала тежину док се није осетила слободна! Другим покретом скиде повезачу која јој скриваше косу, и она се просу по њезиним плећима, црна и богата, мрачна и светла у својим таласима, дајући њеним цртама сав чар женске нежности. Око уста и из очију блисташе светао и нежан осмејак који као да се изливао из срца женске природе. Руменило обузе њене

образе који су тако дуго били бледи. Њена природа, њена младост и све богатство њезине лепоте поврати се из дубине неповратне прошлости и низаше се као ђердан око њених девојачких нáдâ, са блаженством дотле непознатим у чаробноме кругу ових тренутака. И као да је тама земље и неба била само одлив ова два смртна срца, јер ишчезе заједно са тугом њиховом. Одједном, као да се небо изненада осмехну, сунце засија и као светлосни потоп јурну у мрачну шуму и позлати сваки опали лист и обасја зелена стабла свечаних грмова. Предмети, који дотад бацаху сенку, представљаху сада светлост. Ток потока беласкао се весело до у само срце тајанствене шуме чија је тајна сад постала тајна радости.

Таква је била симпатија природе, ове дивље, безбожне шумске природе, коју није никад покорио људски закон нити осветлила виша истина: обрадова ето ова два духа! Љубав, било новорођена или подигнута из сна смрти, мора увек засијати као сунце, испуњујући срца својом светлошћу која се излива на спољни свет. Да је шума била и даље мрачна, она би била светла у очима и Јестире и Артура Димесдела!

Јестира га погледа у приливу нове радости.

„Ти мораш познати Бисерку!“ рече она: „Нашу малу Бисерку! Знам да си је видео, али ћеш је сад гледати другим очима. Она је чудно дете! Једва је разумем! Али ти ћеш је волети силно, као и ја, и даћеш ми савета како да поступам с њоме.“

„Мислиш ли да ће се дете радовати, ако ме позна?“ питаше свештеник невољно. „Ја сам се дуго плашио деце, јер она показују неповерење и уздржљивост спрам мене. Ја сам се плашио чак и мале Бисерке!“

„Ах, то је било жалосно!“ одговори мајка. „Али она ће те волети, веома волети, као и ти њу. Она није далеко. Зваћу је .... Бисерка! Бисерка!“

„Ја видим дете“ рече свештеник. „Ено је тамо где стоји у снопу зракова, мало подаље на другој страни потока. Ти дакле мислиш да ће ме дете волети?“

Јестира се осмехиваше и поново зовну Бисерку, која је била онде где је свештеник рекао, слична каквом светлом привиђењу окупаном сунцем које сипаше на њу своје зраке кроз свод од грања. Зрак трепераше тамо амо — те је виђаху час јасно а час као у магли, сад као истинско дете а сад као детињи дух, — према томе како светлост дође и оде. Она чу мајчин глас и крете се лагано напред кроз шуму.

Бисерки није било дуго време док је њена мајка седела и разговарала са свештеником. Велика, мрачна шума, суморна за оне који у дубину њезину доношаху грехове и светски немир — постаде друга у игри усамљеноме детету, како је најбоље знала и умела. Ма да је била мрачна, она узе на се најљубазнији израз да је дочека доброшлицом. Она јој понуди јагодекоје су се румениле као капље крви на опаломе лишћу. Бисерка их је брала и веома се обрадова њихову дивљем укусу. Мали шумски становници лено се уклањаху с пута. Једна патка, са десеторо пачића иза себе, истрча претећи пред њу, али се брзо покаја са своје жестине, и јави својима да се ничега не плаше. Један голуб, сам на једној ниској грани, допусти Бисерки да дође под њу и гукну више да је поздрави него што се уплашио. А веверица, из меке дупље свога дрвета, мрмљаше било од радости било у љутини — јер веверица је љуто и ћудљиво мало створење, те је тешко знати њено расположење — и баци јој један орах на главу. То беше лањски орах и већ избушен веверичиним оштрим зубима. И једна лисица скочи, иза сна пробуђена њеним лаким корацима, и гледаше Бисерку испитивачким погледом као у сумњи: да ли је боље да умакне или да продужи свој сан на истом месту. Веле да је и вук — али овде прича постаје невероватна — пришао и оњушио Бисеркину одећу, и понудио своју дивљу главу да је помилује њезина рука. Али највероватније изгледа да су Мајка Шума и сва ова дивља створења, која она храни, познали у људском детету дивљину свога рода.

А овде је дете било љубазније него ли у травом обраслим улицама насеобине или у мајчиној градини. Цвеће изгледаше као да је то знало, те једно за другим шапташе детету у пролазу: „Закити се мноме, ти љупко дете, закити се мноме!“ Да би их задовољила, Бисерка набра и љубичице и сасе и колумбије и најсвежије зелене гранчице које стара дрвета опуштаху пред њезине очи. Њима она окити своју косу и младе груди и постаде као млада нимфа, или млада драјада, или ма шта друго што је у најприснијем пријатељству са старом шумом. Тако окићена, чу Бисерка мајчин глас и лагано се врати к њој.

Лагано — јер угледа свештеника!

XIX

Дете крај потока

„Ти ћеш је силно волети“, понављаше Јестира Прина, док је са свештеником седела и посматрала малу Бисерку. „Зар није лепа? Погледај само са колико се урођене вештине знала окитити оним простим цвећем. Да је покупила и бисер и дијаманте и све драго камење у шуми, не би јој боље пристајали! Она је дивно дете! И ја знам шта је чије на њој!“

Из српске војске: ЈУТРО У КАСАРНИ

„Знаш ли, Јестира“ рече Артур Димесдел са немирним осмехом: „да је то мало дете, што непрестано скакуће поред тебе, било узрок многих мојих немирних часова? Чинило ми се — ох, Јестира, како је то ужасна мисао и како је страшно бојати се тога! — да су моје црте на њеноме лицу, и то тако јасно изражене да их свет мора видети! Али она више личи на тебе!“

„Не, не! подједнако!“ одговори мајка са нежним осмехом. „Још мало и ти се не мораш плашити на кога дете личи. Али како је необично лепа са оним дивљим цвећем у коси! Као да је каква од вила, које смо оставили у драгој старој Инглиској, накитила Бисерку и послала је нама у сусрет.“

Са осећањем, до сада непознатим обојима, сеђаху они и посматраху Бисерку како лагано долази. Она је била веза која их је везивала. Она је била изложена свету, за ових седам прошлих година, као живи хијероглиф у коме је била откривена тајна коју су они тако дубоко крили. — Сва је била исписана у томе симболу — сасвим видно — само да је било пророка или врача који би знао да прочита то ватрено слово! Бисерка је била јединство њихових бића. Ма какво да је било прошло зло, нису могли сумњати да су нераздвојни и њихов земни живот и будућа судба, кад угледаше материјалну везу и духовну идеју, где су се сусрели и где ће заједно вечно становати. Мисли сличне овима — и још друге мисли, које можда они

не исказиваху или којих не бејаху свесни — бацише некакав страх око детета које им се примицаше.

„Пази да не примети ништа необично — ни страст ни жудњу — кад је будеш поздравио!“ шапуташе Јестира. „Наша је Бисерка каткада ћудљиво и чудно вилинско дете. Нарочито не трпи узбуђења кад не разуме откуда су и зашто. Али у детету има много осећања! Она воли мене, па ће волети и тебе!“

„Не знаш,“ рече свештеник: „како ми срце стрепи и жуди пред овим састанком! Али, доиста, као што сам ти већ рекао, деца се не могу ласно спријатељити са мном. Она не прелазе мојем крилу, нити ми шапућу на ухо, нити одговарају на моје осмехе, већ стоје на страни и чудно ме гледају. Па и саме бебе горко плачу кад их узмем на руку. Ипак Бисерка је два пут у свом животу била љубазна спрам мене! Први пут — ти знаш то добро! Последњи пут било је то кад си је довела у кућу старог, неумитнога гувернера.“

„Кад си ти онако храбро бранио и њу и мене!“ одговори мајка. „Сећам се тога, а тако исто и Бисерка. Не бој се ничега! Она може бити чудна и плашљива испочетка, али ће се убрзо навићи да те воли!“

У томе Бисерка беше приспела на обалу потока и стајаше не њој гледајући нѣмо Јестиру и свештеника, који још сеђаху заједно на маховином обраслом стаблу, очекујући Бисерку. Баш на месту, где се она заустави, поток је правио вир тако гладак и миран да се у њему савршено огледаше њена мала појава, са свом сјајном живописношћу њезине лепоте, у украсу од цвећа и венцима од лишћа, само чистија и више дух него ли стварност. Овај лик, тако сличан живој Бисерки, изгледаше као да нешто од своје нематеријалне и сеновите особине позајмљује самоме детету. Бисерка је стајала гледајући нетренимице у њих кроз мрачну свежину шумске таме, док је сама била озарена сунчевим зрацима који беху привучени неком врстом симпатије. У потоку испод ње стајаше друго неко дете, друго — али и исто — са истим таквим златним светокругом. Јестира се осећаше некако нејасно и мучно отуђена од Бисерке, као да је дете лутајући кроз шуму изашло из круга у којем су становали заједно, те сада узалуд покушава да се врати у њега.

У том осећању било је и варке и истине: дете и мајка беху отуђени, али Јестирином погрешком а не Бисеркином. Од како је мâла отишла од ње, она је примила другога у круг мајчиних осећања; и то их је све тако изменило да Бисерка, враћајући се после лутања, није могла наћи своје обично место и једва се разабрала где је.

„Чудна мисао долази ми у главу,“ примети осетљиви свештеник: „Чини ми се да је овај мали поток између два света, и да ти више никад нећеш наћи своју Бисерку. Или је она мађијско дете, коме је забрањено, као што веле бајке из нашег детињства, да пређе преко поточне матице? Молим те, реци јој нека се пожури, јер ово оклевање већ је узнемирило моје живце.“

„Ходи, драго дете!“ рече Јестира пружајући обе руке према њој. „Како идеш лагано! Кад си до сад била тако лена? Овде је један мој пријатељ који ће бити и твој такође. Ти ћеш од сада имати два пута толико љубави колико ти је мајка сама могла дати! Скочи преко потока и ходи к нама. Ти скачеш као срна!“

Бисерка, без одговора на мајчине речи, остаде на другој страни потока. Час управи своје сјајне, дивне очи на мајку, а час на свештеника; а час опет обухвати их обоје једним погледом, као да би хтела наћи и сазнати однос међу њима. Не знајући зашто, Артур Димесдел осети дечје очи на себи, његова рука — са покретом који је постао невољан — лагано дође на срце. Најзад, са ауторитативним изгледом, Бисерка пружи свој прстић и очевидно указиваше на мајчине груди... Доле, у огледалу потока, стајаше цвећем окићени и сунцем обасјани лик мале Бисерке пружајући такође свој прстић.

„Чудно дете, зашто ми не дођеш?“ узвикну Јестира.

Али Бисерка још увек показиваше кажи-прстом и чело јој се намршти — а то још више падаше у очи јер је тај израз био на детињском лицу. Како је њена мајка и даље позиваше правећи лице што љубазније, дете поче да удара ногом о земљу са још јароснијим погледом и покретом. У потоку и опет беше чудна лепота лика, са намрштеним челом, пруженим кажи-прстом и заповедничким покретом, што даваше све јачи израз малој Бисерки.

„Похитај, Бисерка, немој ме љутити!“ повика Јестира Прина. „Скочи преко потока, врашко дете, и дотрчи овамо! Иначе ето ме тамо!“

Али Бисерка, која се ни мало не уплаши од мајчине претње нити се се умекша њеним молбама, доби наступ страсти, који исказиваше љутитим покретима, а лице јој показиваше најчудније изразе гнева. Све то пропраћаше дивљим узвицима који параху ваздух и који одјекиваху на све стране кроз шуму; те се чинило да јој скривене чете духова позајмљују снагу и симпатију. А доле у потоку опет се огледаше нејасан гнев на Бисеркину лицу, крунисаном венцима од цвећа, а усред тога стајаше испружен прст који указиваше на Јестирине груди.

„Видим шта је детету“, прошапта пребледела Јестира свештенику и ако се старала да сакрије немир и узбуђење. „Деца не могу да приме ни најмању промену у изгледу ствари које су им свакодневно пред очима. Бисерка не види оно што је увек видела на мени!“

„Молим те“, одговори свештеник: „ако можеш ма како умирити ово дете, учини то одмах! Изузев само болесни гнев какве старе вештице, као Госпође Хибинсове“, додаде он, покушавши да се насмеје: „све бих друго радије поднео него ову детињу јарост. У Бисеркиној лепоти, као и у смежураној вештици, тај гнев има натприродну моћ. Умири је, ако ме волиш!“

Јестира се поново окрете Бисерки са руменилом на образима и дубоким уздахом; али пре него што је нашла рéчи, руменило уступи место самртном бледилу.

„Бисерка“, рече тужно: „погледај испред својих ногу! Ту — пред тобом! — на ову страну потока!“

Дете баци поглед и виде скерлетно слово које је тако лежало на ивици обале да се златни вез огледаше у води.

„Донеси га овамо!“ рече Јестира.

„Дођи ти и узми га!“ одговори Бисерка свештенику.

„Је ли још ко видео такво дете?“ рече Јестира свештенику. „О, ја имам много да ти причам о њој! Али, доиста, она не греши што тако мисли о кобном знаку. Још мало морам подносити његове муке, још који дан само, док не будемо оставили ову замљу и гледали на њу као на земљу снова. Шума га не може сакрити! Океанске дубине примиће га из моје руке и прогутати за навек!“

Говорећи то, она дође на обалу потока, подиже скерлетно слово и поново га прикачи на своје груди. Баш када је Јестира говорила да га утопи у морске дубине, она је примила овај смртни знак из руку Усуда и у томе као да је лежало некакво значење неизбежне судбе. Она га је била бацила у бескрајни простор, и за један час дисала ваздух слободе, а сад опет скерлетна беда сијала је на своме староме месту! Тако увек бива: зло дело узима на се облик судбине! Јестира скупи за тим праменове своје косе и сакри их испод повезаче. Као да је скерлетно слово имало чаробну моћ да под њом све увене. Лепота, топлота и богаство њезине женске природе оставише је као сунце на заходу, те изгледаше као да нека сива сенка лебди око ње.

Када се тужна промена изврши, она пружи руку Бисерки.

„Познајеш ли сада своју мајку, дете?“ питаше је прекорно али благо: „Хоћеш ли доћи преко потока и признати своју мајку сада када је на њој њезина срамота, — сада кад је тужна?“

„Да, сад хоћу!“ одговори дете скочив преко потока и грлећи Јестиру својим рукама. „Сада си доиста моја мајка! А ја сам твоја мала Бисерка!“

У наступу нежности, што је било ретко код ње, привуче Бисерка своју мајку к себи и пољуби је у чело и у оба образа. Па онда — као гоњена неком врстом потребе да сваку утеху од своје стране зачини и грким убодом — Бисерка пољуби и скерлетно слово!

„То није лепо!“ рече Јестира. „Чим си ми показала мало љубави, ти ми се ето и ругаш!“

„Откуда свештеник овде?“ упита дете.

„Чека да те поздрави“, одговори мајка. „Хајде моли га да те благослови! Он те воли, моја мала, као што воли и твоју мајку. Зар га нећеш волети? Хајде, он једва чека да те поздрави!“

„Воли ли он нас?“ питаше Бисерка, гледајући пуно разумно у мајчино лице. „Хоће ли ићи с нама? Руку за руку, сви троје заједно натраг у град?“

„Не сада, драго дете!“ одговори Јестира. „Али ће доћи и то време кад ће ићи с нама руку за руку. Ми ћемо имати своју кућу и огњиште; и ти ћеш седети на његовим коленима; он ће ти причати многе ствари и ти ћеш га волети јако. Ти ћеш га волети — зар не?“

„А хоће ли он увек држати руку на срцу?“ питаше Бисерка.

„Лудо дете, какво је то питање?“ узвикну мајка. „Хајде и моли га за благослов!“

Али, било из љубоморе која је природна код сваког размаженог детета наспрам опасног такмаца, или из какве побуде своје ћудљиве природе, Бисерка се не хтеде показати љубазна спрам свештеника. Само силом могаше је њезина мајка довести до њега, јер се беше отимала правећи чудне гримасе на лицу; а то је била њена особина од најранијег детињства, и њена физиономија могла је узимати тако различне изгледе а у сваком ново несташтво. Свештеник — тужан и збуњен, али надајући се да ће један пољубац бити залога којом ће придобити дете за себе — изађе јој на сусрет и пољуби је у чело. На то се Бисерка оте од своје мајке, отрча на поток, наже се над њим и дотле умиваше лице, док немили пољубац не беше сасвим опран бистром водом. Онда стаде у страну и гледаше мирно и Јестиру и свештеника, који се разговараху и удешаваху ствари према новом положају и намерама које је у скоро требало остварити.

Најзад, поверљиви разговор би довршен. Они оставише долину самоћи међу мрачним, старим дрветима која ће својим многобројним језицима још дуго причати о томе што се ту догодило, а ниједан смртни неће то разумети. А тужни поток додаће нову причу тајни којом је његово срце било препуњено и о којој увек жубори исто жалостивним гласом као и пре толико векова.

XX

Свештеник у заћуни

Удаљујући се од Јестире и мале Бисерке, свештеник се осврте и баци један поглед очекујући да ће видети само нејасне линије мајке и детета како ишчезавају у сенци шумској. Таква велика промена у његову животу не може се одмах примити као истинита! Али је Јестира, обучена у сиву одећу, била још ту стајала поред стабла које је бура оборила пре толико времена, а доцније године покриле маховином да би се ово двоје, са најтежим земаљским теретом на себи, могло одморити на њему и наћи један час мира и утехе. Ту је била и Бисерка скакућући по обали потока. Сада, пошто је онај трећи отишао, вратила се мајци на своје старо место. Дакле: свештеник није спавао ни сањао!

Да би дух ослободио од те нејасности и двојности утиска, која га је мучила, он се сети и јасније одреди планове које су скицирали он и Јестира за свој одлазак. Били су се сагласили да им Стари Свет са својим гомилама и градовима нуди боље уточиште и заклон него дивљине Нове Инглиске или целе Америке, са индијанским колибама или јевропским насеобинама ретко посејаним по обали морској. И кад не би било обзира на свештениково здравље, које није могло поднети суровост шумског живота, његови дарови, знање и целокупне особине прибавиће им дом једино усред цивилизације и образованости. А да би све пошло за руком, деси се да је неки брод лежало у пристаништу: један од оних сумњивих бродова, честих у то доба, који ма да нису били сасвим гусарски ипак су имали многи знак неодговорности и слободе. Ова је лађа била скоро дошла са шпанских обала и за три дана спремала се на пут за Бристол. Јестира Прина — која се као добровољна милосрдна сестра познавала са капетаном — узе на себе да спреми одлазак за два лица и једно дете у свој тајности која је била потребна.

Свештеник је питао Јестиру, са највећим интересом, за тачно време бродова поласка. Биће вероватно од данас за четири дана. „То је баш како треба!“ рече он сам себи. А зашто је пречасни Г. Димесдел сматрао то време као поручено, он је оклевао да каже. Ипак — да не бисмо ништа сакрили од читаоца — то је било с тога што је у трећи дан од тада имао да чита своју проповед о Избору; и како је то био свечан дан у животу свештеника Нове Инглиске, он није могао желети бољи дан у којем би завршио своју свештеничку каријеру. „Они ће бар рећи за мене,“ мишљаше овај ретки човек: „да нисам напустио своју јавну дужност неиспуњену или лоше извршену!“ Доиста је жалосно што ће свештеник у тој нади бити бедно преварен! Ми смо имали и многи још имају да о њему рекну много ружних ствари.

Узбуђење, које овлада Г. Димесделом после његова разговора са Јестиром, позајми му необичну физичну снагу и одведе га брзим корацима кући. Стаза кроз шуму изгледала му је дивљачнија и мучнија са њеним природним препонама, и мање гажена људским ногама него на путу изван града. Али он је скакао преко препона, провлачио се кроз честе, пружао се преко стрмена. Он се сети како је с муком прешао преко истога места само два дана пре тога и како је често застајао да одахне. У близини града учини му се да су се познати предмети изменили. Изгледало му је да их је оставио не јуче, не пре два, већ пре толико дана или чак и годйна. Међутим свака је улица и кућа била задржала своје старе особине којих се он добро сећао. Па ипак, осећај промене сам се наметао. Исто је тако било са познаницима које је сретао, и са свим људским лицима малога града. Нису била ни старија ни млађа; браде људй у годинама нису биле беље, нити су јучерашње бебе могле сада ићи по улицама; било је немогућно описати по чему су се разликовала од лица која је видео при поласку, па ипак некакав дубок осећај говорио је о његовој промени. Исти утисак очевидно се испољи кад прође испод зидова своје цркве. Црква му се учини тако чудна и тако позната, да се дух Г. Димесдела колебао између две мисли: или је ту цркву гледао пре или је гледа сад у сну.

Ова појава, у својим разноврсним облицима, није значила никакву промену на стварима споља, већ наглу и важну промену самога посматрача. Један дан извршио је у његову духу такву промену као да су године протекле. Свештеникова воља, као и воља Јестире Прине, и судба која их је везивала — извршиле су ову промену. Град је био исти који и пређе, али се у њега не врати исти свештеник из шуме. Он би могао рећи пријатељима који га поздрављаху: „Ја нисам онај кога ви замишљате! Ја сам оног оставио тамо у шуми, повучена у једну заклоњену долину, поред једног маховином обраслог стабла а близу неког тужног потока! Идите и тражите свога свештеника и видите да ли његово омршављено лице, његови танки образи, његово бледо, суморно, набрано чело нису бачени на земљу као изношено одело!“ Његови пријатељи, без сумње, рекли би му: „Ти си онај исти човек!“ али би, то говорећи, били у заблуди.

Пре него што је Г. Димесдел стигао до куће, тајни унутрашњи осећај даде му нових очигледних доказа о револуцији у области његових мисли и осећања. И доиста, у овом унутрашњем царству само потпуна промена династије и моралнога законика могла је објаснити од куда долазаше нова снага бедноме свештенику. На сваком кораку он је био готов да учини ма какво чудно, дивље, безбожно дело, са осећањем да ће оно бити несвесно и немарно, у пркос њему самом, али које долази из његове веће дубљине него што је оно што се томе противило. Тако, на пример, он сусрете једнога од својих другова. Стари честити човек поздрави га са очинском љубављу и привилегијом старешинства, на што му даваху права његова старост, чист и светао карактер и високи положај

који је заузимао у цркви. Сада, за време једног кратког разговора између Г. Димесдела и овог честитог, седог свештеника, једино најбрижљивијим надзором над самим собом могао је Г. Димесдел да се уздржи од извесних безбожних мисли, које се појавише у његову духу, а тицаху се Тајне Вечере. Он сав пребледе као пепео и дрхташе од страха да његов језик не искаже те страховите ствари. А опет, са тим ужасом у срцу, једва је могао избећи да се не насмеје мислећи како ће се свети, патријархални старац скаменити од чуда на ту његову безбожност.

За тим дође други случај такве природе. Журећи се улицом, пречасни Г. Димесдел сусретне најстарију женску из своје парохије, најпобожнију и најугледнију старицу, сироту удовицу, усамљену и са срцем пуним успомена на умрлог мужа, децу и пријатеље из дивних дана, као што је гробље пуно историја на камену урезаних. Ипак све то, што би иначе растуживало свако срце, беше скоро свечана радост њеној побожној старој души, силом верске утехе и истином Јеванђеља, којима се она хранила за више од тридесет година. А од како је била поверена Г. Димесделу, највећа земаљска утеха добре старице — која је морала бити небеска утеха, јер иначе не би имала никакве силе — била је да се нађе са својим пастором, било случајно или намерно, и да се освежи речју топле, очевидне, небеске, јеванђељске истине која је падала у њене наглуве али милином испуњене уши. Али сада, када се наже на уши ове старице, Г. Димесдел, као да је постао велики непријатељ људских душа, не могаше се сетити ни једног става из Библије, нити чега другог, већ једног кратког, снажног и, како се њему чинило, непобитног доказа противу бесмртности душе.

Да је он ушао у њезин дух, вероватно би ова старица пала мртва као од каквог јаког отрова. Шта је баш одиста казао, свештеник се није могао сетити доцније. Срећом, можда је било нереда у његову исказу, те добра жена није могла имати никакву јасну идеју о томе, или је Провиђење то протумачило на свој начин. Извесно је само то, да је видео, кад је погледао у старицу, израз божанске захвалности и усхићења, које је личило на небеску светлост, на њезину бледом и пуном бора лицу.

Још и трећи пример. Пошто је оставио старицу, сусрете најмлађу сестру. То беше девојка скоро задобијена — а задобијена беседом Г. Димесдела оне недеље после ноћи на губилишту проведене — да размени пролазне радости живота за небеску наду, која ће постајати све светлија у колико живот постаје све црњи око ње и која ће позлатити крајњу таму вечитом славом. Она је била чиста и лепа као љиљан који цвета у Рају. Свештеник је добро знао да његова слика лежи у непорочној светињи њезина срца, и она је превукла снежну завесу преко његова лика, дајући религији жар љубави, а љубави чистоту вере. Сатана је, то после подне, извесно навео ту младу девојку на стазу грко искушаваног или — зар није боље рећи? — овог изгубљеног и очајању предатог човека. Кад му се приближи, архинепријатељ шапуташе му да унесе у њене нежне груди што јаче семе зла које ће поуздано ускоро цветати и донети црни плод за времена. Он је познавао сву своју власт над овом девичанском душом, која му се поверавала, те је знао да може опустити целокупно поље невиности једним јединим злим погледом, и развити на њему са свим противно цвеће једном речју само. Стога — са најјачим напором воље — заклони лице својим женевским огртачем, јурну напред правећи се да је не познаје, и остави младу сестру да објасни себи како зна његову грубост. Она испитиваше своју савест — у којој беху само невине мајушне ствари — и прекораваше саму себе, сиротица, за тисућу уображених погрешака, а сутра дан оде вршити своје кућевне послове са надувеним очима од суза.

Пре него што је имао времена да слави своју победу над последњим кушањем, свештеник беше свестан једног новог нагона, који је био смешан али исто тако и ужасан. То беше — стид нас је рећи — нагон да стане на улици и да проповеда безбожност једној гомилици пуританске деце која се туна играху. Он се ослободи овог наступа као недостојног свога позива и сусрете једног напитог морнара са шпанског брода. Тада, пошто је храбро победио остале слабости, сироти Г. Димесдел жуђаше да се поздрави и да се наслађује несланим досеткама, каквих је доста у морнара, и незграпним, јаким, безбожним псовкама! Из ове последње кризе изађе као победник једино захваљујући своме урођеном укусу и навици да чува своје свештеничко достојанство, а никако неким бољим принципима.

«Шта је то што ме тако гони и куша?« рече свештеник у себи, застанув на улици и ударив се руком по челу. „Јесам ли полудео? Или сам сасвим предан ђаволу? Јесам ли ја направио с њим уговор у шуми и потписао га својом крвљу? И да ли ме сад не позива да испуним своје обавезе, извршујући сва зла које може замислити његово паклено уображење?«

Баш у тренутку кад је пречасни Г. Димесдел разговарао са самим собом, кажу, прошла је поред њега стара Госпођа Хибинсова, оглашена вештица. Било да је вештица читала свештеникове мисли или не, она се заустави, загледа се у његово лице, лукаво се насмеја и отпоче разговор са свештеником, и ако то није био њезин обичај.

«Тако, пречасни Господине, ви сте дакле извршили посету у шуми?« отпоче вештица. „Други пут, молим Вас известите ме само, и ја ћу се радовати да Вас пратим. Да не обећам ништа много, моја једна реч може спремити леп дочек сваком туђину господину код оног господара кога Ви тражите.«

„Верујте, Госпођо,« одговори свештеник са великом снисходљивошћу, као што је захтевало његово васпитање и високи положај госпође: — „Верујте, тако ми свог доброг гласа, да ми је савршено непознат смисао Ваших речи! Ја нисам ишао у шуму да тражим никаквог господара, нити ћу у будуће ићи тамо да тражим благонаклоности таквог лица. Моја намера била је да поздравим оног свог побожног пријатеља, Апостола Елијота, и да с њиме делим радост што је добио за хришћанство многу драгоцену безбожничку душу.«

„Ха, ха, ха!« церекала се стара вештица, климајући својом главом према свештенику: „Лепо, лепо! није потребно да се о томе на дану разговарамо! Али у поноћи, у шуми, ми ћемо се другачије разговарати!«

И оде достојанствено, али се често осврну смејући се на свештеника, као неко који би био рад да пронађе тајну везу пријатељства.

„Јесам ли ја дакле« мишљаше свештеник: „предао себе ђаволу кога је ова пожутела стара вештица изабрала за свога учитеља и господара?«

Бедни свештеник! Он је такође извршио сличну погодбу! Кушан сном среће, он је предао себе, властитим избором, као никад пре тога, ономе што је знао да је смртни грех. И заразни отров тога греха брзо се раширио по целом његову моралном систему. Он је угушио све боље побуде, и пробудио у живот цело братство злих побуда. Презреље, мржња, неизазвана злоба, жеља за злом, измеђање свега доброг и светог — пробудише се у њему да га кушају и да га ужасавају. И његов сусрет са старом Госпођом Хибинсовом само је доказивао симпатију и братство са изгубљеним душама и свётом покварених духова.

У томе стиже до свога стана на ивици гробља и журно се попе уза степенице да се одмори у својој соби за рад. Свештеник је био задовољан што је стигао у стан пре него што би се издао свету оним злим наступима, који су га гонили док је пролазио кроз улицу.

Кад уђе у собу, погледа око себе на књиге, прозоре, камин и ћилимове на зидовима, са истим осећањем необичнога који га је пратио на путу из шумске долине до града и куће. Овде је ето размишљао и писао; овде је постио и бдио до полумртвила; овде се старао да се Богу моли; а овде је подносио стотину мука. Ено Библије на старом, богатом јеврејском језику, са Мојсијем и Пророцима који му говоре гласом Божјим! Тамо је на столу дивит, а поред њега недовршена проповед, прекинута у пола реченице, кад је пре два дана мисао престала да се излива по хартији. Знађаше да је он тај исти, мршави и бледи свештеник који је трпео, радио и писао ону проповед о Из-

бору! Али му се чинило да стоји у страни, и да гледа своју прошлу личност са презривим, пуним сажаљења, али полузавидљивим љубопитством. Те личности није било више! Други је човек дошао из шуме — паметнији, са знањем скривених тајни које никад не би докучила простота оног пређашњег свештеника. Грко знање, доиста!

Док се бавио о тим мислима, на вратима чу се удар и свештеник одговори: „Напред!“ — са слутњом да ће угледати каквог ђавола. Тако је и било! У собу уђе стари Роџер Чилингворт. Свештеник стајаше блед и нем, са једном руком на јеврејској Библији а другом на грудима.

„Добро дошли дома, пречасни Господине,“ рече лекар. „Шта ради онај побожни човек, Апостол Елијот? Али чини ми се, драги Господине, да сте бледи; као да је пут кроз шуму био мучан за Вас. Хоће ли Вам требати моја помоћ да добијете снаге и моћи за проповед о Избору?“

„Не, не мислим тако,“ одговори пречасни Г. Димесдел. „Мој пут и виђење са оним светим Апостолом, и слободан ваздух, који сам дисао, добро су ми чинили. Надам се, добри лекару, да ми више неће требати Ваши напитци, ма како да су лековити и из пријатељске руке.“

За то време, Роџер Чилингворт посматрао је свештеника озбиљним и дубоким погледом, као лекар свога болесника. Али у пркос спољњег мира, болесник је био уверен да старац зна, или да бар сумња о његову састанку са Јестиром. Лекар је знао, дакле, да за свештеника није више поверљиви пријатељ већ најгори непријатељ. Изгледало би природно да ће се о том и говорити, јер је то било познато ободици. Чудно је, ипак, колико треба времена док се мисли обуку у речи, и како се два лица, која желе да избегну што, могу предмету примаћи и повући се не дирнув га. Стога се свештеник и није бојао да ће Роџер Чилингворт одређеним речима додирнути прави положај који заузимају један спрам другог. Ипак се лекар, на свој начин, пажљиво примицао тајни.

„Зар не би било боље,“ рече он: „да ноћас потражите моју слабу помоћ? Доиста, драги Господине, морамо се старати да будете снажни за проповед о Избору. Народ очекује нешто велико од Вас, слутећи да друга година може доћи а свештеника не бити више у његовој средини.“

„Да, на други свет!“ одговори свештеник са побожном преданошћу. „Молим се Богу да то буде бољи свет; јер доиста мучно се могу надати да се провучем са својим стадом до идуће године! Али што се тиче Ваших лекова, добри Господине, у садашњем стању нису ми потребни.“

„Мило ми је што то чујем.“ одговори лекар. „Може бити да моји лекови, тако дуго давани узалуд, почињу да дејствују. Како бих био срећан, и колико бих заслужио захвалност Нове Инглиске, кад бих могао учинити да Вас потпуно излечим!“

„Хвала Вам од свег срца, најоданији пријатељу!“ рече пречасни Г. Димесдел са свечаним осмехом. „Хвала Вам !Ваше дело могу Вам платити једино својим молитвама.“

„Молитве честитог човека златна су награда!“ рече Роџер Чилингворт опраштајући се. „Да, оне су златан течни новац у Новом Јерусалиму, са краљевским ликом на себи!“

Кад остаде сам, свештеник позва домаћег слугу и затражи да једе; а кад јело би донесено, поједе га са прождрљивим апетитом. Затим, бацив у ватру већ исписане листове проповеди о Избору, одмах поче другу, коју писаше са силним токoм мисли и осећаја, те је веровао да је надахнут; само се чудио како је то небо хтело дати свечану и узвишену музику својих открића тако рђавом инструменту као што је био он. Ну, како му драго, остављајући ову тајну да се реши сама по себи, или да остане за увек нерешена, он иђаше напред са истинском ревношћу и усхићењем. Ноћ већ прође као да има крила и као да га носи њима; јутро освану и завири, руменећи, кроз завесе. Најзад и сунце баци у собу златне зраке који падоше преко свештеникових уморних очију. Он још сеђаше са пером у руци.

XXI

Празник Нове Инглиске

Рано изјутра, онога дана кад је нови гувернер имао да прими дужност из руку народа, Јестира Прина и мала Бисерка дођоше на трг. Већ беше притиснут занатлијама и осталим становницима града а међу којима беше доста грубих лица, чија одећа од коже дивље свиње показиваше да су из насеђења шумских која окружаваху малу престоницу насеобине.

На тај народни празник, као и у свима другим приликама за седам прошлих година, Јестира је облачила сиву грубу одећу. Не само бојом, већ још више неком необјашњивом особином кроја одела, она је ишчезавала из очију публике; док је скерлетно слово, напротив, враћаше из те неодређена полутаме да у својој светлости изнесе њезин моралан изглед. Њено лице, одавно познато становницима градским, показиваше мраморну мирноћу као и обично. Оно је личило на маску или, боље рећи, на ледени мир цртâ умрле жене; та је сличност долазила због тога што је Јестира, у погледу на свако право на симпатију, била у ствари мртва, и што је била изашла из света у којему је још, по изгледу, живела.

Може бити, да је данас на њезину лицу био један израз пре невиђен, а који није био довољно јасан да би могао бити откривен сад; сем ако би који натприродно даровит посматрач прво прочитао срце а после тражио шта му одговара на лику и појави. Такав духовни гледалац (пошто је она издржала за седам година погледе гомиле као нешто неизбежно, као неку казну и као нешто што се морало издржати као пропис вере) могао би помислити да је сада, још последњи пут, сусрела те погледе слободно и вољно, у намери да преобрати оно што је било за дуго мучeништво — у неку врсту победе. „Погледајте још последњи пут на скерлетно слово и ону која га носи!“ хтела им је можда рећи њихова жртва и доживотна робиња. „Још мало и она ће бити изван вашег домашаја! Још који час па ће дубоки, тајанствени океан угушити и за навек сакрити знак који сте ставили да пâли њезине груди!“ Можда је било и кајања, у Јестирину духу, у тренутку кад се спремала да се ослободи од мука које су се тако тесно сјединиле са њеним бићем. Можда је била и неодољива жеља да испије до дна кȗпу испуњену пелином и чемером којим су биле загрчане све њене брачне године, како би јој вино живота, које ће одселе бити понуђено њезиним уснама, било укусно, силно и радосно у украшеном, златном пехару; иначе би остала неодољива чежња за пићем грчине којом је дотле гасила своју жеђ као најмоћнијим напитком.

Бисерка је била вилински весела. Било је немогућно помислити да та светла, сјајна појава дугује своје биће ономе облику тамно-сиве боје; или да је укус, тако нежан и тако богат, који је створио дечје одело, био исти онај који је извршио можда још тежи задатак, дајући Бисеркину оделу такву чудну особитост. Одело, које је веома личило Бисерки, изгледало је као неизбежно развиће и спољни израз њезина карактера, што се не би могло одвојити од ње исто тако као ни сјајно шаренило од лептирових крила или листа каквог сјајног цвета. Као код њих, тако и код овог детета, одело је било у сагласности са његовом природом. Тога значајнога дана, шта више, било је неке необичне живости и немира у детињој ћуди, која је личила на светлуцање дијаманата што блиста и баца варнице са разноликошћу узбуђења оних груди на којима почива. Деца имају увек симпатија према душевном немиру својих родитеља; стога Бисерка, која је била драги камен на мајчиним грудима, издаваше, игром свога духа, све оно узбуђење које нико није могао открити у мраморној мирноћи Јестирина чела.

Тај немир чинио је, те је она више летела као птица него што је ишла поред мајке. Сваки час је пуштала дивље, нејасне узвике који су ваздух парали.

Кад дођоше на трг, постаде још немирнија кад виде колебање и шȗм који оживљаваше то место што је више личило на усамљену, широку ледину пред каквом сеоском кућом него ли на средиште градског живота.

„Шта је то, мајко?“ повика Бисерка. „Зашто је народ оставио своје послове? Је ли ово празник за цео свет? Погле, ено ковача! Опрао је своје гаравo лице и обукао стајаће рухо, и изгледа да би се радо веселио, само кад би му ко хтео рећи како! А ено и мајстор-Бракита, старог тамничара! Гле како се смеје и како ми мâше. Зашто то, мајко?“

„Он те се сећа као мале бебе, дете моје“ рече Јестира.

„Он не треба да се због тога смеје и маше главом на мене — тај црни, суморни, разроки старац!“ рече Бисерка. Он може махати главом на тебе, ако хоће, јер си обучена у сиву одећу, и носиш скерлетно слово. Али гле мајко, колико је међу њима туђинаца, и Индијанаца и мрнара! Шта ће сви они овде на тргу?“

„Чекају да виде литију кад прође“ рече Јестира. „Јер ће туда проћи гувернер и старешине и свештеници и богати и честити са музиком и војницима на челу.“

„А хоће ли и свештеник бити туна?“ питаше Бисерка. „И хоће ли он пружити своју руку мени, као онда кад си ме ти водила к њему на обали потока?“

„Биће, дете, биће,“ одговори мајка: „али те данас неће поздравити, нити ти треба да га поздравиш.“

„Како је то чудан, тужан човек!“ рече дете као да разговара са самим собом. „У тамној ноћи он нас призива к себи, и држи твоју руку и моју као онда када стајасмо с њиме тамо на губилишту; а у дубини шуме, где га могу чути само стара дрвета и видети само комад неба, он разговара са тобом и седи на маховини! И још ме љубио у чело, да је то мали поток једва могао опрати! Али овде, на белом дану и пред светом, он нас не познаје, нити ми треба да га познајемо! Чудан, тужан је то човек, са руком увек на срцу!“

„Буди мирна, Бисерка! — Ти не разумеш те ствари,“ рече јој мајка. „Немој мислити на свештеника, већ гледни око себе и види како је данас весео свачији лик. Деца су изашла из школе, а одрасли из својих радионица и поља, с намером да буду весели. Јер данас нов човек почиње да влада над њима; и као што је увек обичај од како је првог народа — сви се веселе и радују, као да ће одмах златна година доћи сиротом старом свету!“

И било је тако, као што Јестира рече, кад човек погледа на необичну веселост лица сакупљеног народа. На овај свечани дан у години, Пуританци су сједињавали сву радост и јавно весеље, што су мислили да је допуштено људској слабости; тиме су у толико разгонили вечити облак, што су једног јединог дана изгледали само толико озбиљни као остала друштва у данима опште несреће.

Може бити да ми претерујемо у суморним и тамним бојама, које су давале одлику начина живота ондашњега доба. Лица, која се беху сада скупила на Бостонскоме Тргу нису по наслеђу примила пуританску суморност. Она су била рођена у Инглиској; њихови су се очеви грејали на сјају Јелисаветина доба; а то беше време кад је живот Инглиске, посматран као целина, изгледао исто тако достојанствен, великолепан и весео какав је свет икада видео. Да су откуд пошли за својим наследним укусом, досељеници у Новој Инглискоj светковали би све народне свечаности са ватрометима, гозбама, играма и парадама. Нашло би се начина да се при вршењу величанствених обреда сједини веселост са свечаношћу и тако рећи да се дâ смéшан и сјајан украс одећи коју у тим приликама облачи читав народ. Било је сенке таквог покушаја у начину прослављања почетка политичке године у колонији. Тамни одсев успомена на сјај, од чега су видели само безбојну и безличну представу у старом поносном Лондону — нећемо рећи при крунисању већ при примању дужности Лордмера — може се приметити у обичајима које су завели наши претци при годишњем бирању старешина. Оци и оснивачи републике — државници, свештеници и војници — сматрали су за дужност да тада приме спољни сјај и великолепност, што се по старој навици сматрало као пригодно одело за јавне и друштвене свечаности.

Сви дођоше да у литији пропарадирају пред очима народа и да тако даду потребну достојанственост простом облику новопочете владавине.

Тада је и народ био, ако не охрабрен а оно бар оправдан, што напушта озбиљни и вечити рад својих грубих заната, рад који је у свима осталим данима изгледао једне врсте и једног материјала, као и њихова вера. Овде, у истини, није било игара које су веселиле народ у Инглиској за Јелисаветина доба или за време Џемса — никаквих примитивних представа; није било ни певача са харфом и баладама из давнина, нити свирача са мајмуном који игра по његовој музици; ни мађионичара са опсенама, ни весељака да народ насмеје својим шалама, старим можда од више стотина година, али увек моћним, јер потичу из најдубљег извора веселости. Сви ти представници разних грана весеља били би прогнани, не само суровом дисциплином закона, већ општим осећањем које даје снагу законима. Па ипак, широка честита лица у народа смешила су се — можда суморно али слободно. Било је и игара које су досељеници гледали и играли давно на вашарима и сеоским саборима у Инглискоj. И за љубав оне храбрости и мушке одважности, која је била у њима, мислило се да их треба пресадити и на ново земљиште. Рвање по начину Корнвалском и Девонширском видело се овде онде на тргу: у једном углу беше пријатељска битка са штаповима, а (што је највише привлачило све) на узвишици од дасака, која је већ раније помињана, два мајстора почињаху битку са мачем и штитом. Али, на незадовољство публике, ова последња представа би прекинута од стране градског полицајца, који није могао допустити да се изиграва достојанство закона таквом злоупотребом освештаних места.

У опште може се рећи, да су ти потомци очева, који су се умели веселити, умели боље прослављати празнике него доцнији њихови потомци, све до наших дана. Њихова непосредна деца, генерација која је дошла одмах после првих досељеника, носила је најцрњу сенку Пуританизма, и тако је била њоме помрчила народно лице, да све доцније године нису биле довољне да га расветле. Ми треба да поново научимо заборављену вештину, како да будемо весели.

Слика људског живота на тргу, ма да је његова општа боја била сива, мрка или црна инглиских досељеника, била је опет оживљена неком разноликошћу тих боја. Неколико Индијанаца — у својој дивљачкој раскоши вешто извезеног одела од кожа дивље свиње, са појасевима, црвеним и жутим, са перјем а наоружани стрелом, луком и копљем са каменим врхом — стајаху одвојено, са понашањем непоколебљиве важности, чак вишом од оне коју је издавао пуритански карактер. Али ма како да су били дивљи ови обојени варвари, ипак нису били најдивљачнији призор на тргу. Ова одлика припадала је, по правди, неким мрнарима — једном делу послуге са шпанске лађе — који беху дошли на обалу да виде весеље о дану Избора. То беху сурови десперадоси (пустолови) са лицем од сунца опаљеним и огромним брадама; њихове широке, кратке чакшире беху око појаса завршене тканицама које често беху закопчане грубим златним пафтама, а које држаху увек заденут нож а каткад и јатаган. Испод њихових широких шешира, од палмина лишћа, сијаху се очи које издаваху животињску свирепост и кад су били весели или добре људи. Они су се грешили без страха и скрупула о правила понашања, која су била обавезна за све остале, пушећи дуван под носом самога полицајца, и ако би сваки дим стао шилинг ма ког грађанина; гутали су по својој вољи вино или ракију из џепних чутура, које слободно пружаху забезекнутој гомили око себе. То јасно показује несавршенство морала тога доба, ма како да је био строг, јер је била дата нека слобода мрнарима не само због дела на обали већ још више ради очајних предузећа на њихову властитом елементу. Мрнар тога доба био би једнак гусару нашега времена. Мало ко би могао сумњати, на пример, да је баш ова послуга, и ако никакав необичан примерак своје морске браће, била крива за пљачкање шпанске трговине тако да би због тих дéла сви метнули на коцку своје вратове у каквом суду нашега доба.

Али у оно доба море се дизало, колебало и пенило по својој вољи или покорно једино бурним ветровима, а људи једва да су били покушали да управљају њиме по својим законима. Разбојник на таласима могао је напустити свој занат и постати, ако му се свиђа, на обали човек пун поштења и побожности, нити је био икада сматран, и у највећем јеку свога бунтовног живота, као лице с којим је зазорно трговати или дружити се. Стога старији Пуританци у својим црним кабаницама, са појасевима и шиљатим шеширима, благонаклоно се осмехиваху на шумно и сурово понашање ових смелих морепловаца, и нико се није чудио нити замерао кад тако признат и уважен грађанин као што је Роџер Чилингворт, лекар, беше виђен на тргу у интимном и пријатељском разговору са заповедником оног сумњивог брода.

Овај последњи био је највиђенија појава, у колико се тиче одела, која се могла приметити међу гомилом. На његову оделу било је сијасет трачака, а златна чипка на његову шеширу била је опточена златним ланцем а надвишена украсним пером. О бедрима висаше му мач, а на челу се виђаше бразда од мача, коју је пре хтео да покаже него ли да косом сакрије. Грађанин не би могао носити такво одело, нити истицати такво лице, и то још тако изазивачки, а да не буде оштро опоменут од старешине, а вероватно и кажњен глобом или затвором или чак и изложен јавној пору̀зи. Али што се тиче мрнара, све је то било гледано као нешто што припада његову карактеру, као риби светле крљушти.

Пошто се опростио са лекаром, капетан Бристолског брода лено је лутао по тргу, док најпосле не приђе месту где је стајала Јестира Прина. Изгледаше да је познаје и није оклевао да је поздрави. Као обично око места на коме стајаше Јестира, беше слободна простора — као нека врста мађијског круга — у који се нико не усуди или не беше наклоњен да ступи, и ако се народ тискао на малом растојању око ње. То је био насилни облик моралне самоће, у коју је скерлетно слово нагонило свога несрећног носиоца; дȇлом њеном сопственом уздржљивошћу а делом истинктивним избегавањем њених суграђана, и ако ово није било више непријатељско. Сада, ако никад пре, слободан простор био је као поручен, јер допушташе Јестири и мрнару да се разговарају а да их нико не прислушкује Глас Јестире Прине био је тако промењен за слушаоце, да ни најуваженија госпођа из града, са своје признате честитости, не би могла тако разговарати са мање опасности по свој добар глас него што учини Јестира Прина.

„Тако, Госпођо!“ рече мрнар. „Морам казати настојнику да спреми једну корпу више него што сте Ви захтевали! Не треба се плашити скорбута нити морске болести на овом путовању. Једина опасност биће што ћемо пити лекарије и гутати пилуле нашег лекара а и оног другог доктора; али то само да се види како у нас има читава апотека коју сам купио са једног шпанског брода.“

„Шта хоћете тиме да кажете?“ питаше Јестира, јаче узбуђена него што је показивала. „Да немате на броду још каквог путиика?“

„Да, зар не знате,“ узвикну капетан: „оног доктора одавде, Чилингворта. Он мисли да с Вама заједно окуша мој брод. Та Ви сте морали то знати, јер ми он каже да иде с Вама у друштву и да је у присном пријатељству са господином, о коме сте ми рекли да је у опасности од ових суморних старих пуританских старешина.“

„Они се врло добро познају, доиста,“ рече Јестира са мирним изразом, и ако је била до крајности утучена. „Они су дуго становали заједно.“

Више се ништа не догоди међу бродаром и Јестиром Прином. Али у том тренутку угледа она самог старог Роџера Чилингворта где стоји у крајњем углу трга и смеје се на њу; осмех који, преко све ширине тржнога простора, и кроз сав жагор и смех, и сву разноликост мисли, људи и интереса гомиле — беше пун тајног и страховитог значења!

(свршиће се)

О Коштани

Стевану Луковићу

C'est l'extase langoureuse,
C'est la fatigue amoureuse...
... Cette âme qui se lamente
En cette plainte dormante
C'est la nôtre, n'est-ce pas?
La mienne, dis, et la tienne,
Dont s'exhale l'humble antienne
Par ce tiède soir, tout bas?

Paul Verlaine: *Ariettes oubliées.*

Када се завеса подигла, појавио се буљук белих Врањанки. Шалваре су зашушталe, дукати зазвецкали, и запевало се *Шано, душо Шано...* Ја помислих да ћемо имати да гледамо нешто као *Ђида, Рибокоса, Потера*, ињз шарених слика из народнога живота, са много песама и игара, и са обавезном свадбом на крају. Али, у колико се радња развијала, трагични карактер се све више испољавао: последњи чин, који се опет свршава свадбом, мртвачки је тужан. За четири чина човеку остаје срце стегнуто, и није у стању да се насмеје. Да је Г. Борисав Станковић следовао примеру наших добрих старих драматичара, он би свој комад, у живописном диалекту назвао *Коштана или Жална Песма* или *Жал за Младост*.

Јер, сав драмат Г. Станковића јесте једна болна носталгија љубави, самртна песма младости која у гроб силази. Речи оних честитих, простих Врањанаца звоне као учења великих философа песимизма и налазе дубока одјека и у нашим далеко сложенијим и немирним душама. Човек са нежношћу мора у томе да запази ону велику солидарност и једнакост којом бол сједињује и једначи све људе, па ма одакле они били, ма колико они знали. Цела *Коштана* је тужна повест згажених срдаца и промашених живота. Сви се ти људи много веселе, али од њих нико није весео. Они много певају, али то су лабудске песме. У свима од њих одиграва се вечита трагедија, стара као свет: јединка, која тражи сву љубав, сву срећу, потпун, интензиван, слободан живот; целина, безлична, неумољива, која тражи да људи подреде оне што им је најдраже њеним незнаним, хладним речима. И то још целина, које није као наша остала без веровања, поткопана критиком, без богова и коју само спољна груба сила и интерес одржава, — но целина патриархална, тврда, непробојна, хладна, као камен. И у том социјалном жрвњу сви су строшени. Тома, човек домаћин, трговац, *хаџија*, који је представник тога старога деспотског, патриархалног морала, и он јечи што су му родитељи и обзири наметнули „стару, мртву, ледну, плачну“. Митко, весели Митко, само куне породицу која га закла и зароби. Стојана младост оставља раздерана срца, Коштана са клетвом полази за Асана и улази у живот. Сви, као једна душа, јецају: *Беше моје!*

Цела је прича проста. Коштана је Циганка, певачица и играчица, она оличује буран, весео живот, плаху раздраганост младости. Она је једна од оних лепота од чијега блеска очи заслепе и које као блудећи огањ воде људе у пропаст. Поред свога заната, она је остала поштена, поштена у чаршијском смислу речи: још су њене косе немршене, још јој је грло негрижено, и још јој нико није *ишо* оне црне очи од којих се памет губи. Сем лепоте, сем *царскога грла*, како вели наша народна песма, сем оних чудних, опојних песама, има она нечега вишег. Та мала Циганка има немирну, осетљиву, упечатљиву душу уметника, неодређену потребу нечега лепшег, заједницу душе са великим све. Њене се пламене очи дубоко загледају у мрку кестенову шуму, у „ону голему, пусту, тамну гору,“ она осећа како „мирише гора“. За њу није прашљива мала

циганска, са развађеним кућама на којима су прозори залепљени хартијом, са мршавим псима који крај догореле ватре глођу кости, она неће да јој се на камену живот суши и вене. Још мање је за њу студени живот домаћинске куће, да двори, да клечи, да старима ноге пере. Њој треба друго нешто: *оно,* вечито *оно*, које никада човек није видео нити ће икада видети. „Ох, уздише она, а када ноћ падне, месечина дође, сан ме хвата, око се рашири, снага разигра....“ Тада, тада она мора да изиђе да великим очима својим гледа како је „ноћ, дубока, месечина иде, греје, удара у чело, главу, пали...“

Цело Врање за њоме лудује, и староме и младоме мозак је завртела. Када она запева:

А ја имам црне очи,
Црне очи, русе косе,
Русе косе, бело лице,
Бело лице, алт'н чело,
Алт'н чело, медна уста,

када она то запева, неки бес уђе у људе. Тада се удари пити; ниске дуката, ћилибарске муштикле звече на циганским тасовима, механџији се глава разбија, тавани се куршумима решетају, пандури се на мртво име испребијају. Оде ли Полицаја да их умири, на њега ни главу да окрену; оде ли кмет, распаше се и он заседне са њима, на саблазан *иорешким главама*. Шта није председник чинио да стане на пут томе лудовању! Да их затвори? Али то су Митко, Стојан, Риста, Зафир, Секула, па и саме хаџије, све његови рођаци, седе косе, трговци људи. Једном је био протерао Коштану у Турску, и севдалије мироваше док се дуван не среди и виногради не побраше, али о *месницама* прећоше границу, начинише лом по Турској, отеше је од Арнаута, и доведоше је на коњима, грувајући из пушака као да владику прате. Али најзад, када Стојан сасвим помањита за њом и заборави кућу, када Хаџи-Тома, који је пошао да одвуче од ње сина или да га убије, када и он памет изгуби, седе са њом и доведе је својој кући, — тада се Арса председник реши на одсудан корак. Он нареди циганском кмету, те Коштану, мртву од бола, силом удадоше за Асана.

То је потка, али главни интерес комада јесте Митко, брат председников. Чудна природа био је Митко. „Луд се и родио“, вели његов брат; као младићу није му било равна до *Скоаја* и Солуна; када је царским друмом ходио, све му се живо склањало испред пута. Напио се вина, напевао песама, наљубио жена, али брат га силом ожени, цео живот му огорча, и он од механе до механе носи свој *дерт*. Осећа како студена старост долази, како тело слаби, док „душа још иска“. *Жал* је његов велики, „докле турски хат иде“, севдах његов је *кара-севдах,* песма је његова *жална* и *тешка*: „Песма је моја голема. Како мајка сина имала, чувала, ранила, дан и ноћ само њега гледала... што на сина душа заискала, све мајка давала, а син болан. Пораснаја син. Дошла снага, младост... Дошле башче, цвеће, месечина. Замирисале девојке! Син полетеја. Све што искаја, све имаја... Хатови, пушке, сабље, жене... коју девојку није погледаја, њојне косе није замрсија и уста целиваја. Ниједна му не одрече, ниједна га не превари, а он све вараја, целиваја, и болан, болан бија. Болан од како се родија....“ И он на ногама мре; „земља ме пије, ноћ ме пије, месечина ме пије.“ Песма његова то је оно, када је од Кара-куле ударио на Прешево. „Шар-планина у небо штрчи, а под њума лега пусто и мртво Косово. Друм широк, прав, царски. По њега се расипали анови, сераји, чешме, башче... Месечина греје...“ Мартинка му преко крила; коњ Дорча иде ногу пред ногу, свирачи иду за њим, свирају му и певају. „А из серај, башча куде је и куде је, младе жене и девојке око шедрван и на месечину оро играв и песме појев, грнета свири, дајре се чује и песна... не песна, глас само, и тој мек, пун глас... сладак глас, како прво девојачко шиковање... такој сладак глас, па т'ј глас иде с'с месечину сепи, трепери и како мелем на срце ми пада... Т'ј глас искам, Коштан, туј песну, тој време...“ То је песма за младошћу која се више никада неће вратити, за коју ће *жалан* у гроб са отвореним очима да легне. „Пој жал за младост и искај гу нека се врне.“

Може бити најјаче место у целоме комаду, због кога се заборављају, велики недостаци у осталоме, јесте диалог између Митка и Коштане у четвртом чину. Пандури су повели Коштану у Бању за Асана, и у тај мах долази Митко певајући:

Механџи, море механџи,
Донеси вино, ракију,
Да пијем, да се напијем
Дертови да си разбијем.

И Коштана му се баца пред ноге, вије се, преклиње га да је спасе, да је води одатле, *тамо!* Митко, коме се срце *искубало*, побеђен, сломљен, погружено јој вели: „И там земља и овде земља!...“ Тврда је земља; „неје земља мајка да зажали. Земља је земља.“ Што је суђено, суђено; што суђенице „на трећу вечер“ досудиле, пред тим се треба савити. Треба и покорити, јер се и он покорио, он који се целога века у заман отимао и борио. И овај полу-пијан Врањанац говори малој Циганки, која се удаје у Бању, речи скоро тако очајне и дубоке као што су Хамлетови савети Офелији: Иди, иди, сви су весели око тебе, „а ти ћеш плачеш. И прва ноћ плакање и друга ноћ плакање; цел век плакање...“ Црни дани долазе, руке ће јој да испуцају, лице да поцрни, очи да утрну. „То је! Ја ли га не знам што иде?! Иде, Коштан, јесен, дом, кућа, брат мој, студ, м'гла, и гробје... Тој иде!...“ Митко види шта њега чека, он јечи *беше моје,* али неће да га жале, јер се сам целога живота ожалио. Сада, нема више вина, нема механа, нема песме, сада у дом, одакле ће га само мртва изнети. И он саветује Коштану: „Дигни се! Не плачи! Сузу не пуштај. Стегни срце и трпи. Бидни човек. А човек је само за жал и муку здаден.“ Онај који је ове речи говорио свршио је свој живот самоубиством, јер, као и Коштана, као и Тома, као и Арса, он је одиста постојао.

Чудна нека, носталгична поезија загрева цело ово дело. То је она иста поезија која се налази у нашим народним песмама, нарочито босанским севдалинкама, које су и једног методичког Гетеа могле загрејати. У тој поезији има нечега меког, топлог, дубоког, болног, она изражава ону љубав која је јача од смрти и која се најзад и изједначује са смрћу. Има ту нечега што долази од наше меке, женске, осетљиве расе словенске, она уздржана и скривена емоција људи који се сви у срце повлаче. Има и нечега сензуалног, плахог, што нам је остало од Турака. Ова је поезија заразна, ако се тако може рећи, она је опојна као какав источњачки мирис, она у дубинама срце изазива већ давно умукла осећања, онако као што су под еоловим ветровима саме изводиле харфе тајанствене мелодије.

Наши стари су ту поезију боље осећали но ми; наши дедови и оцеви знали су шта је то севдах! Ми смо зато и сувише малокрвни, суви и сложени. Они су могли да вену и да умру од тих рана. Ми је још само у песмама осећамо.

Ниједно књижевно дело наше не износи боље но *Коштана* ту особиту, заносну, фаталну љубав. И мало је дела која су у стању да оставе тако трајан и дубок утисак. Нема спора да је она пуна мана; строго узев она није ни драмат, радња је једноставна, трома, врло трома, рђаво је везана, али то су техничке мане, то је ствар заната. *Коштана* је добро, истински уметничко дело, зато што је пуно живота, што се прелива њиме, неком дубоком, интимном, болном поезијом. Ја бих дао све драме Јована Суботића и Милорада Шапчанина за један онакав снажан и емотиван „комада живота“ као што је четврти чин комада Г. Станковића. *Коштана* се не мора завести у деловодни протокол регулисаних драма, али она је лепа, и те како лепа *песма,* једна од најпоетскијих песама које ми имамо.

Јован Скерлић

Уз наше слике

Максим Горки. — (Види засебан чланак у овоме броју).

Старац (сликао Рембрант). — У 3. броју овогод. *Нове Искре* донели смо још један Рембрантов рад: *Пољски племић*. И та слика и ова, коју данас доносимо, веома су карактеристичне за сама Рембранта и његово уметничко усавршавање; јер док је прва сликана 1631. г., дакле у првим годинама његова уметничког рада, дотле је друга („Старац") израђена на пет година пред смрт његову, дакле 1664. год. Докле се у првој виде не још сасвим сигурни потези, који су често пута морали бити поправљани и дотеривани (са свима особинама мал' те не минуциозне технике), дотле нам друга приказује поуздане потезе, и то не кичицом, него лопатицом изведене. Једном повучени потез остајао је непромењен; а нарочито представа браде, упоређена са кожном јаком на племићеву врату, износи нам најјасније целу ту разлику, где је на јаци тако рећи свака длака представљена, а на бради су читаве партије повучене само са неколико потеза. Код племића су контуре оштрије, докле се на старчеву лицу виде само широки потези, те нам цело лице изгледа на појединe површине подељене, од којих је свака за себе сликана, па ипак све скупа чине једну хармоничну целину. Ну још нешто! На племићево лице и тело пада прамен светлости са стране, те је и моделовање појединих делова тиме кудикамо олакшано; напротив, на старчево лице пада читав млаз светлости и то не са стране, него већим делом с преда, због чега је моделовање веома отежано; па ипак се ни у овом погледу нема овој слици шта замерити, него се она сматра као ремек-дело Рембрантово.

Пољски племић има на себи израз самопоуздања, те бисмо чисто рекли да нас мрким погледом скоро изазивачки посматра, поуздан за своју победу у свако доба. А колико благости, колико утонулости у своје мисли, колико мудрости у старчеву погледу, који набравши своје чело размишља о ономе што је мало пре прочитао, размишља и оцењује. Код племића је изражена, скоро бисмо смели рећи, охола и груба телесна снага, докле је старчево лице пуно благости, одмерености и душевног живота. — Ето у том индивидуалисању појединих представа и лежи велики значај не само холандског сликарства XVII. в., него и његова највећег представника — Рембранта.

О Рембрантову животу и раду донећемо у 12. броју нарочити чланак.

Петар Прерадовић, *песник српски и хрватски*. Петар Прерадовић се родио 7. (19.)марта 1818. у селу Грабровници, недалеко од Беловара. Отац му Јован, прост војник, затим стражмештар, напослетку официр (умро 1828.), беше из Грубишна Поља, где и сад има Прерадовића; мати Пелагија, рођена Гривичићева, из села Ђурђевца. У осмој год. почео је ићи у школу у Грубишном Пољу, затим у Ђурђевцу, потом ступи у војнички завод у Беловар, а одатле крајем 1830. у војничку академију у Бечком Новом Месту (Wiener-Neustadt), где је кроз свих осам година био већином први у разреду. Учећи хуманиора пробуди се у њему љубав к песништву и отпоче певати — немачки (1834.) Иступивши из академије (1838.) као поручник походи своју матер и сестру и поново проговори матерњим језиком српским, који у академији заборавио беше, а затим оде у Милано у угарску пуковнију бр. 33. којој је додељен био. Васпитан у немачком духу није показивао никаква интереса за национални покрет, о коме је слушао. Истом када 1840. дође Иван Кукуљевић Сакцински у Милано, поче, на његово наваљивање, читати народне песме, дубровачке песнике и Качића, преводити Гундулића (прво певање „Османа") и Ђорђића на немачки и одабирати за своје немачке песме грађу из народнога живота. (Das Uskokenmädchen, прештампано из листа „Croatia" у „Prosvjeti" за 1901.) Премештен у Задар задржи се у Млецима, где се упозна са одушевљеним Србином Спиром Димитровићем Котараниновом и са његовим кругом, где се певале и читале српске народне песме, Качићев „Разговор угодни" и претресале народне ствари. Растајући се после четрнаест дана са Спиром у Млецима, мораде му обећати, да ће му одговорити песмом на српском језику на песму, што ће му је Спиро у Задар послати, — и тако постаде Прерадовићева прва песма српска „Посланица Шпири Димитровићу." У Задру се управо тада покретао лист „Зора Далматинска" и за 1. бр. тога листа Прерадовић написа песму „Зора пуца биће дана", и то му би прва штампана песма српска. Прерадовић је почео певати српски 1843. год. — исте кад и Бранко Радичевић — а на годину дана пре Бранка издаде прву збирку својих песама, *Pervence*, у којој је под одељком „цвијеће" сабрао све своје дотадање љубавне, под одељком „биље" родољубиве, а у „пресадима" из немачке литературе (Гете, Биргер, Ленау и др.) преведене песме. У Задру се упознао са Павицом де Понте, с којом се вери, али се тек 1848. у септембру ожени њоме, пошто је међутим био премештен поново у Италију, где је и у борбама учествовао, а било се прогласило тада и да је погинуо, те му Б. Шулек написа и некролог у 141. бр. Narodnih novina од 1848. Исте је године постао капетаном, идуће премештен у Загреб, а 1851. је био ађутанат бана Јелачића. Те је године издао *Nove pjesme* и приказао их бискупу Штросмајеру. Постепено напредујући дотерао је до ђенерала, а помињан је био и као кандидат за бана хрватскога. За то је време био веома често премештан, а у нашим крајевима био је са службом дуже времена у Глини и у Темишвару. У Бечу је био више година и у више маха. 1855. умре му Павица оставивши за собом два детета, Душана и Милицу. Прерадовић се после десет година поново ожени Емом Регнеровом, која му је и дотле у кући децу васпитавала. Зиме 1871—1872. разболи се и умре 6.(18.) августа 1872. у Фарафелду, код Феславе, недалеко од Беча. 1879. би пренесен леш Прерадовићев из Беча у Загреб. Надгробни споменик је израдио Иван Рендић: камени лес, на коме су урезане речи: „У твом пољу дај му гроба, | Твојим цв'јећем гроб му кити," кити Домовина домаћим цвећем. 1895. подигао му је Стјепан Милетић споменик у Загребу, који је такође израдио Иван Рендић.

Од год. 1851. Прерадовић није издао више ниједне збирке својих песама, а до године 1856. је готово сасвим и занемео, бар се не јавља у јавности осим једним одломком из драме *Краљевић Марко* (Neven 1852). Могућно је, да је у то време довршио ту драму, као и либрето за оперу *Владимир и Косара*, а почињао је, као што се из писама његових види, и друге радове, који су се затекли у оставини и штампани у целокупном издању 1873.

1856. јавља се Прерадовић у Nevenu одом *Смрт*, која, упоређена са његовим ранијим песмама, показује сасвим нова обележја, те тако чини прелом у његову песничку животу. Том песмом отпочиње стога друга периода његова певања: песник је под утицајем спиритизма,*) рефлексије се јаче истичу, нарочиту пажњу обраћа на облик, архитектонику и логичку партицију, уноси у своје песме доста неологизама, и, као што обично бива, где се такове прилике стеку, јаче се чуство често замењује јачим изразом (реторика). Родољубље је, и поред спиритизма, и у овој периоди веома силно; он тежи, да их доведе у склад. У спиритизамској песми *Љубав* (1863.) износи, како ће се права светковина љубави прославити, кад све људе буде братска слога спајала — Благо небо, на земљи си веће! —, а у родољубивој *Славјанству* (1865.) вели, да је Словенству, љубимцу неба, намењено да тај задатак изврши и да ће се цео свет стећи с њим „у једно љубави царство."

Пред смрт је сам песник скупио своје песме и спремио их за штампу. Разделио их је овако: I. Пјесме различне; II. Пјесме родољупке; III. Пјесме пригоднице; IV. Први људи (мали религиозни епос); V. Пјесме љубовке; VI. Пјесме туђинке; а написао је сам и тумач уз неколико својих песама. Међу песмама туђинкама находимо поред превода са немачкога и са чешкога из прве периоде још и превода са пољскога (Resurrecturis, Прерадовић није поменуо песника, Сигмунта Красињскога), с енглескога (Бајрон), са талијанскога (Данте, Манцони) и са немачкога (непознат песник).

Одбор, који се одмах после смрти песникове састао и трошком народа издао Прерадовићева „Пјесничка дјела", унео је још из неуређене оставине и обе већ поменуте драме, одломке недовршених епских песама (Пустињак, Лопудска сиротица, Нејунаковић) и неколико, већином довршених, лирских песама. Неке је одломке саопштио Иван Трнски напред, у свом „вјекопису." У овом је издању штампана и опширна естетична оцена Прерадовићевих дела од Фрање Марковића.

*) Г. 1865. штампао је свој превод и данас још веома популарнога дела A. Kardec-a о спиритизму.

Г. 1890. издала је Матица Хрватска «Изабране пјесме Петра Прерадовића,» са уводом о животу и раду песникову од Миливоја Шрепла.

Прво издање ћирилицом угледало је свет истом крајем ове године у Београду, издањем књижарнице В. Валожића.

М. Ш.

Лов на јелена (сликао А. Милер). Нема се куд ни камо: напред су морски вали а позади ловачки пси који дозивљу своје господаре! Ето тај моменат, пун покрета и психологије животиња, представио је овај немачки сликар и верно и уметнички.

У крчми (сликао Влахо Буковац). — Колико нам драге лепоте износи овај један поглед у унутрашњост сеоске крчме у Далмацији! Није ово крчма у коју се улази само алкохола ради. Погледајте оне трезвене типове који су у њој, а нарочито погледајте онога гуслара у којег су упрти погледи посетилаца. Драго нам је, што је ова крчма *сриска*, па је стога и доносимо а нарочито што би од срца желели, да се и остале крчме угледају у ову. —

Пред Цетињем (сликао Ст. Тодоровић). Када је, прича наш народ, Господ стварао брда и планине, носио их је све у једној врећи, те их тако размештао где је хтео. Када је дошао више Црне Горе — врећа му се раздере, те се просу чудо од планина! Тако је, ето, народ замислио постанак Црне Горе; а шта га је на то нагонило, показује и ова слика коју је наш уметник верно забележио.

Манастир Кувеждин (сликао Ц. Медовић).

У низу српских манастира у Фрушкој Гори поносито стоји и ова богомоља која се такмичи са осталима, нарочито у пољоделству. Многи наши манастири у Србији могли би се у том погледу угледати на ову обитељ. Уз манастир има прњавор са 40. кућа а 234. душе. Не зна се тачно кад је овај манастир подигнут, али се зна да је био подигнут раније од 1569. год.

Из српске војске: *Пушчана паљба, Око казана, Јутро у касарни.* Ове слике саме собом најбоље говоре о оном што представљају. Стога их и не описујемо изближе. —

ХРОНИКА

КЊИЖЕВНОСТ.

Ivanov, **Kneginja Jelena,** romantična legenda u četiri čina, Zagreb, 1901.

Фабула је ове романтичне легенде прилично изупотребљена. Војвода Југовић заклео се да освети свога брата кога је дала погубити Кнегиња Јелена. Он се заклео то учинити, пре него је Јелену и видео; али, чим ју је видео, он пада на ноге пред њу, заљубљен. «Легенда» се ова свршава онако како према овоком почетку једино и може: Југовић на крају ипак убија Јелену, али с њом заједно и себе. Из оваке фабуле дале су се извести неколике јаке, трагичне сцене, и не може се рећи да Иванов није извео ни једну од њих. Ако у обради таквих сцена он није показао увек довољно вештине, он је показао у два три маха доста снаге. Али главна је махна ове «романтичне легенде» њен облик. Кад се узме да се радња збива у једном средњевековном властелинском двору; кад се узме да је Јелена, по својој општој карактеристици, једна кнегиња из бајке; кад се узме да је цела фабула колико интересантна толико и невероватна, онда излази да је «Кнегињу Јелену» ваљало написати у стиховима, и то у добрим. Међу тим, она је написана у прози и то у рђавој. Језик је Иванова скроз конвенционалан, опоминући нас, кад је најбољи, на језик Цветићевих трагедија, а, кад је најгори, на језик којим говори онај дивни «Неко» у Ивковој Слави.

Ј.

Разно.

* Г. Божидар Никашиновић штампао је у Берлину и другу своју брошуру о приликама у Босни и Херцеговини. Брошури је натпис 35 *Millionen Mark deutsches Kapital in Bosnien und die Leipziger Bank nebst der Kasseler Trebertrockungs-Geselschaft und der Elektricität-Actiengeselschaft vorm. Schuckert u. C-o in Nürnberg. Eine industrie-finanzielle Darstelung.* Обраћамо пажњу нашој политичкој штампи на ову брошуру која до данас није српским читаоцима приказана како заслужује.

* У 30. свеску Бечког полумесечника *Славянскій вѣкъ* штампао је А. Павлид (Вознесенски?) врло симпатичан реферат о књизи Г. Јосифа Холечека *Босна и Херцеговина за време окупације.* Овај одлични рад Г. Холечка већ је превео у руски језик ђакон Прашке цркве Г. А. Вознесенски, и превод се већ штампа у Москви.

* У *La Revue de Droit international et de Législation comparée* штампан је чланак *L'Historique d'une codification,* т. ј. Историјски преглед кодификације црногорскога законика В. Богишића. —

* Из 31. свеске Енглерових *Botan. Jahrbüchern* посебно је оштампана расправа Др. Луја Адамовића, проф. у Београ. Вел. Школи, *Die Šibljak-Formation,* ein wenig bekanntes Buschwerk der Balkanländer (Лајпциг, 1901.).

* Г. Иван Николић, познати преводилац српских народних песама у италијански језик, јавља да је превео и Његошев *Горски Вијенац.* Превод ће се штампати у Задру.

* Др. Војислав В. Рашић даће крајем ове године у штампу своје дело *О Дунаву.* Како се у позиву претплатницима вели: дело је рађено с погледом на целокупно источно и нарочито српско питање у прошлости и садашњости. Дело ће имати око 20 штампаних табака в. 8°. За претплатнике је цена 3 динара. Претплату прима писац и фирма Јевте М Павловића и Комп.

* Наш сарадник Димитрије Глигорић—Сокољанин штампао је своје *Песме.* Књига је од 4 штампана табака, а цена 80 п. д. Препоручујемо је својим читаоцима, којима Сокољанин није непознат.

* Г. Лазар А. Крцалић, академски сликар, довршио је и предао црквеној општини Каменичкој (Мачва) поручени иконостас. Читамо у дневним листовима изјаву захвалности црквене управе за савесну и уметничку израду.

* Цетињски проф. Л. Поповић спремио је за штампу монографију *Црногорски митрополит-господар Петар I-ви.* Са додатком књига ће изнети 14 табака в. 8°, а цена је за претплатнике 80 новчића (књижарска цена 2 круне).

* Из 3. и 4. свеска стручног часописа Zeitschrift für internationales Privat—und Strafrecht, који уређује Dr Niemayer, университетски професор у Килу, посебно је оштампана расправа проф. Ж. Перића *Über die Anderung der Nationalität im Falle der Annexion* (8°, стр. 205—228).

* У току месеца новембра о. г. приредила је *Зора*, српско академско друштво у Бечу, ова предавања за своје чланове: *Народ и интелигенција* (Хр. Јоксимовић), *Економске школе у историјском прегледу* (А. Протић), *О песмама Јована Дучића* (Св. Стефановић) и *О песмама Алексе Шантића* (Ст. Миленковић). — Вредна *Зора* наставиће и даље оваква предавања, те очекује, поред својих чланова, да ће и други интелигентни Срби, који долазе у Беч, држати оваква предавања у *Зори*.

* *Русскій Филологическій Вѣстникъ* донео је у свом 1. и 2. овогодишњем свеску две расправе које се тичу и нас Срба. Прва је Г. Ильинскога *Постанак речце* **зи** *у бугарском и српском језику*, а друга М. Халанског *О некојим географским именима у руском и југословенском еву*.

* Досадашње библиографске белешке о туђинским књижевним радовима, који се тичу нас Срба, допуњујемо и овим неколиким из француске књижевности. У 1899 и 1900. години написаше: Paul Boyer: 1. *La langue et la Littérature en Bosnie-Herzégovine.* Avec une carte de l'entension serbo-croate (шт. у *Revue générale des Sciences*, 1900, VI, 335—343); 2. S. Czapo: *La Situation dans les Balkans, Roumanie, Montenégro, Serbie, Bulgarie, Albanie, Macédoine* (Шт. у *Questions Diplomat. et Colon.* XLVII, 1899. 160—164.); 3. Charles Diehl: *Chez les Slaves de l'Adriatique.* Les souvenirs de la France en Dalmatie (Шт. у *Nouvelle Revue*, 1899. 15. avril, 591.—606.); 4. Charles Diehl: *L'histoire et les monuments en Bosnie-Herzégovine.* I L'époque romaine II. Le Moyen-Age, III. L'époque turque (Шт. у *Revue générale des Sciences.* 1900, VI, 316.—334.); 5. R. Gauthiot: *Etude sur les internations serbes* (Шт. у *Mémoires de la Soc. de Ling. de Paris.* XI. 336.—353.); 6. Anatole Leroy-Beaulieu: *Les races, les religions, la natoalité en Bosnie-Herzégovine* (Шт. у *Revue générale des Sciences.* 1900., VI, 344.—368.); 7. Albert Malet: *Le Roi Milan* (Шт. у *Revue de Paris*, 1899., I, 136.—169.); 8. Louis Olivier: *La «Revue générale des Sciences» en Bosnie-Herzégovine* (Шт. у *Revue générale des Sciences.* 1900., VI, 169. —294.); 9. Louis Olivier: *L'instruction publique en Bosnie-Herzégovine* (Шт. у *Revue générale des Sciences.* 1900., VII, 419. —462.); 10. L. Petit: *Règlements généreaux de l'eglise orthodoxe en Turquie* (Шт. у *Revue de l'Orient Chrét.* 1899, II, 227.—246.); 11. Zaborowski: *Les Slaves des races et leurs origines* (Шт. у *Bulletins et Mém. de la Soc. d'Anthrop. de Paris.* 1900., V, 69.—99.).

* У гласнику Руске Императорске Академије Наука *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности* (Кн. VI, св. 2., 1901.) штампани су реферати Г. А. Ильинскога о: *Paleographisches und Sprachliches anlässlich der neuen Publication der Blätter von Hilandar* (Dr. A. Вондрака); *Ueber einen cyrillischen Apostolus serbischer Redaction mit glagolitischen Marginalglossen* (Љ. Стојановића); и о *Bruchstück eines glagolitischen Messbuches* (Dr. B. Јагића).

* **Život,** *mjesečna smotra za književnost i umjetnost* (Загреб) престала је излазити. Др Миливој Дежман и Срђан Туцић уредили су књигу III, св. 4—6, и завршили даље уређивање. Управа *Života* јавља да лист престаје излазити, јер је Društvo za umjetnost i umjetni obrt ускратило даљу годишњу помоћ од 2000 круна, а и дужне претплате има преко 4000 круна.

* У издању Земунске штампарије Симе Пајића изашла је нова књига: **Женева.** Путописна црта из Швајцарске. 1901. Написао Др. *Владимир Николић*.

* На последњем састанку представникâ српскога народа у Приморју решено је да се место *Српскога Братства* (што га је аустријска влада забранила) оснује ново просветно-привредно друштво *Српска Зора*. Циљ је друштву унапређивање просвете и привреде српскога народа у Далмацији.

* 19. октобра прослављена је у Доњој Тузли педесетогодишњица од смрти владике Петра Петровића II. Његоша. Том приликом говорио је о животу и књижевном раду Његошеву Марко Славковић, учитељ.

* У 4. св. (август) Париског *Revue du Droit Publique et de la Science Politique* штампан је реферат проф. Ж. М. Перића о најновијем српском закону о судијама (19. јан. 1901.): *La loi serbe sur l'inamovibilité des juges.*

* У издању В. Валожића доштампавају се и за који дан ће угледати света **Песме Петра Прерадовића** први пут штампане ћирилицом у засебној књизи, са предговором, тумачем и сликом песниковом.

У овој су књизи сабране најлепше песме Прерадовићеве као *Путник, Браћа, Дјед и унук, Моја лађа, Мртва љубав, Мируј, мируј, срце моје,* које се декламују или певају по свим нашим крајевима, и многе друге, из оба периода његова певања, које карактеришу Прерадовића као племенита човека, врлог патриоту и чуствена и мисаона песника.

Издање је приређено строго критички. У њему не само да није мењано нигде ништа (осим правописа), но је шта више нарочита пажња обраћена на то, да се уклоне измене учињене у досадањим посмртним издањима његових песама; стога су све ове песме исправљене које према листовима и књигама, како су наштампане за живота песникова, које према рукопису песникову, што се находи у свеучилишној књижници у Загребу.

Ово издање не само да је прво ћирилицом, но је прво у опште намењено и најширим круговима народним, пошто је то једино досада јефтино издање Прерадовићевих песама. Али је ипак зато целокупна опрема веома укусна, пошто ово издање нема другога циља, до да се у нашем народу што јаче укорене мисли и чуства овога знаменитог Србина и великог песника, који сада, на жалост, ни у источним ни у западним крајевима нашим није цењен онолико колико заслужује.

Књига стаје 1.20 динара или круна.

* У 3—4. св. овогодишњег *Bizant. Zeitschrift* реферовао је Др. Станоје Станојевић о овим новинама: *Војна организација у византијској царевини* (Т. Ј. Успенскога), *Нацрт културне историје јужних Словена* (Ј. Н. Смирнова), и *Zur Enstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache* (В. Јагића). —

* Српско академско потпорно друштво у Загребу дало је у штампу приповетку А. Чехова *Мужици*, коју је превео Вељко Лукић, свештеник. Чист приход употребиће се за оснивање *Српске академске мензе* (заједнички обед). —

* У картографској радионици Министарства Војног израђен је хромолитографски лик Милоша Великог. Слика је велика 58/46 см., а израђена је у двадесет боја. Цена је слици 2.25. дин. — Лик је израдио Г. Живојин Величковић, цртач у Картографској Радионици. Уметничка израда репродукције најбоље препоручује овај рад. —

* 11. новембра одржана је, у Сали Добротворног Друштва, седница Српске Академске Омладине у Петрограду ради прославе педесетогодишњице од смрти Владике Његоша. Том приликом говорио је о раду и животу Његошеву Г. Јанко Спасојевић. —

* Руска императорска Академија Наука оштампала је из својих *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности* преглед чланака, рецензија и бележака за 1900. г, а под натписом *Славяновѣдѣніе въ новременныхъ изданіяхъ.* Српски део израдио је наш сарадник Г. проф. Василије Николајевић Кораблев. —

* Из *Jahresheften des Österreichischen Arhäolagischen Jnstitutes* (В. IV., 1001.) засебно је оштампан приложак археологији Г. проф. Тих.Р. Ђорђевића под натписом *Aus Südserbien.*

И ако сам у свом отвореном писму Г. Дан. А. Живаљевићу, уреднику *Кола*, нагласила да ћу ћутати, ипак ме његов одговор нагони да говорим, јер би иначе, ћутећи, пристала на увреде које ми је, може бити, сад у незнању нанео.

Нисам га обманула да му за име нисам знала. Своје му песме *никад* нисам слала, а откуд једна у његову листу, није ми познато, као што ми није било некад познато откуд моја песма *Завист* у *Звезди*, док ми није казао њен поштовани уредник, Г. Јанко Веселиновић, од кога је добио ту песму. И, после, ја се не сећам да је мој ма и најмањи рад какав отишао коме без писма. —

Да ли ми је икоја приповетка одбачена у Српској Књижевној Задруги, ни сад не знам, јер сам свој рукопис тргла *пре седнице, коју ми је Г. Љ. Јовановић поменуо на улици, где смо се срели.* Према томе, ако је било каквих реферата, били су о делу којим Српска Књижевна Задруга не располаже. Да сам свој рукопис доиста тргла *пре седнице*, потврдиће Г. Љ. Јовановић, јер је, без сваке сумње, частан човек. А може

ако хоће, и ако буде потребно, *доказати то и мојим писмом*. Ако је било друкчије, па ми он онако казао, може бити, стога. што је штедео моју женску осетљивост, то је друго. А да ли о реферату шта знам, доказаће се и тиме, ако се покаже мој потпис — признање да ми је реферат послат или бар саопштен.

Јелена Јов. Димитријевића.

Павле Поповић: **О Горском Вијенцу.** 1901, Издавачка књижарница и штампарско-умјетнички завод Пахера и Кисића у Мостару. 8⁰, стр. 281. + VIII. Цијена 2. К. или 2. Д. и 50. п.

Прилошци хронологији живота Стевана Немање и Светога Саве, од *Љ. Јовановића*. — Из *Гласа Српске Краљевске Академије*. Београд, штампано у Државној Штампирији Краљевине Србије. 1901. В. 8⁰, стр. 75—107.

Тадија П. Костић: **Чикино дете.** Приповетка. Београд, штампарија Мате Јовановића, 1901. 8⁰, стр. 138. Цена 1. дин.

Слободан Јовановић: **Српско-бугарски рат.** Расправа из дипломатске историје. Издање Краљевско Српске Дворске Књижаре Мите Стајића, у Београду 1901. Штампарија Пере А. Стојановића, 8⁰, стр. 168. Цена 2. динара.

Песме Дим. Глигорића (Сокољанина). Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1901.—8⁰, стр. 73. Цена 0.80 дин.

Почетак Самуилове владе. Прилог историји Балканских Словена у X веку, од *Божидара А. Прокића*. (Из Гласа Српске Краљевске Академији LXIV). Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901. — В. 8⁰, стр. 110—145.

Д. Ј. Димитријевић: **Оливера.** Песма у пет књига из српске прошлости. Београд, Електр. Нова Трговачка Штампарија, 1901. — В. 8⁰, стр. 108.

Општа Историја. По различним писцима израдио Л. Зрнић. I *Источни народи*. Београд штампарија код «Просвете» С. Хоровица, 1901. — 8⁰, стр. 60. Цена 1 динар.

Србобран. Народни српски календар за годину 1902., која је обична, има 365 дана. Година десета. Уредио проф. Јован Поповић. Издање и штампа Српске Штампарије у Загребу, 1901. — В. 8⁰, стр. I—XLV+132. Цијена 80 потура или 40 новчића.

Издање Задужбине Илије М. Коларца: *Д-ра Бартол. Куниберта* **Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића, 1804—1805.** Превео *Д-р М. Р. Весник*. У Београду, Штампарија Д. Димитријевића, 1901. В, 8⁰, стр. XXI + 739. Цена: у меком повезу 8, а у тврдом 10. динара. —

Zemljopis Hrvatske. Napisali *D-r Hranilović i D. Hirc*. Vlastitom nakladom pisaca. U Zagrebu, Tisak Antuna Scholza 1901. — Svezak I—VI. B. 8⁰, str. 1—192. Cijena je potpunom djelu za pretplatnike izvan Zagreba 20 kruna. —

Један или два дома. Од *Др. М. Ђ. Миловановића*. (Из «Дневника»). Београд, Доситије Обрадовић — штампарија Аце Станојевића, 1901. — 8⁰, стр. 34. Цена 0.50. дин.

Пољопривредне Зграде. Ручна књига за пољопривреднике и техничаре. По *Fr. Engel-u, L. Klassen-u* и др. израдио *Ник. Б. Несторовић*, архитекта Министарства Грађевина. I део. Са 132 слике у тексту. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије. 1901. В. 8⁰, стр. 117.

E. Laszovski: **Hrvatske povjestne gradjevine** Knj. I. Tisak Antuna Schobza u Zagrebu. Naklada piščeva. 4⁰, str. 1—184.

Милан Андрић: **Слике из мога албума.** Књига прва. У Темишвару, 1901. Јужно-угарска штампарија Томе Д. Ћирковића. 8⁰, стр. 238. Цена 2 круне.

Енциклопедија права. За школску потребу написао *Пасквал дел Ђудиче*, редовни професор права на универзитету у Павији. Са другог изворног издања превели *Др. Д. Т. Мијушковић* и *Е. Дероко*. (Ово су дело потпомогли Фонд М. Николића-Беље и Правозаступничко Удружење). *Општи део и приватно право*. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8⁰, стр. IX+146. Цена 3 динара.

Ст. Станојевић: **Нешто о Јакшићима.** Прештампано из Нове Искре. Београд, штампано у Државној Штампарију Краљевине Србије, 1901. 8⁰, стр. 9.

Ст. Станојевић: **Pipo Spano.** (Прилог српској историји почетком XV века). Прештампано из Просветног Гласника. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8⁰, стр. 15.

Претплатницима Нове Искре

Још један број, па ће Нова Искра навршити и трећу годину свог живота. У почетку ове године обећали смо да ће Нова Искра бити боља у техничкој изради него ли до тада, да ће њезина трећа година обележити несумњив напредак. Ми тврдимо да смо своју реч откупили: довољан је један поглед само, па да се о том сваки увери. Али наше наде у бољи одзив претплатнички остадоше само наде. Стални и непроменљиви немар и нехат српски донесоше нам ове године неочекивано разочарање, јер је овогодишњи дуг Нове Искре управ несносан.

Стога смо принуђени изјавити ово:

Мољења је било и сувише! Многи се претплатници тако оглушују о молбе за претплату, као да се оне не тичу њих, дужника наших, већ Бог ће знати кога. Таквима стављамо на знање, да смо сада тачно у онаквом расположењу које је створило пословицу Према свецу и тропар!

Зато најозбиљније опомињемо све дужнике Нове Искре да свој дуг измире најдаље до краја ове године. Оверене спискове дужника Нове Искре употребићемо, после тога рока, како се нама допадне, али да ћемо доиста рашчистити рачуне — нека нам сваки верује! —

Поштеном је и оволико доста.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*. Краљевско-Српска Државна Штампарија.

Број 12. Београд, децембра 1901. године Година III.

Нова Искра

Са села

— Гиј де Мопасан —

Куће су им биле једна до друге, на подножју једнога брежуљка, близу једне бањске вароши. Оба сељака у зноју лица свога обрађивали су неплодну земљу да исхране своју пилеж. Свака кућа имађаше по четворо. Пред вратима суседним цела четица гмизала је од раног јутра до мркле вечери. Најстарије двоје беше од шест година, а најмлађе опет двоје од по петнаест месеци; суседи се беху оженили и децу добијали готово у исто време.

Једва су и мајке разликовале свој пород у тој гомили, а очеви су их са свим бркали. Осам имена непрестано су се мешала у њиховој глави, и кад је требало звати једно дете, људи су рећали по три четири док не погоде право име.

Прва од ових кућа, од бање Ролпора рачунајући, беше Тивашева, у кога беше три девојчице и један дечко; друга је припадала Валену, који је имао три дечка а једну девојчицу.

Сви они живљаху мучно од полевка, кромпира и чистог ваздуха. У седам сати у јутру, па на подне, и у шест у вече домаћице довикиваху своје малишане да им успу каше онако као што гушчари хране своју живину. Деца би седала, по старешству, за дрвени сто, углачан педесетогодишњом употребом. Најмлађем једва је вирила глава иза стола. Пред њих би метале дубоке тањире пуне хлеба, наквашена у води где су кувани кромпири, пола главице купуса и три црна лука, и сав овај пилеж је тиме залагивао своју глад. Мати би најмлађег хранила сама. Мало меса у лонцу недељом беше част свима; и тај дан отац би се задржао мало више за ручком, говорећи: „Овако би се могло живети!“

Једно по подне, у августу, једна лака кола стадоше од једаред пред кућицама, и једна млада жена, која сама тераше кола, рече господину са којим се возила: — О гледај, Хенриче, ову децу. Како су лепа кад се ваљају по прашини.

Човек не одговори ништа, навикнут на те изливе који беху за њ непријатни, јер беху као неки прекор њему,

Млада жена настави:

— Баш ћу да их ижљубим. Ej, да ми је онај, онај са свим мали!

И скочивши с кола, потрча деци, узе једно од најмањих, Тивашево, и подижући га, стаде га страсно љубити по брљавим образима, по гргуравој плавој коси пуној земље, по ручицама којима оно млатараше да се отараси досадне милоште.

За тим она седе у кола и одјури у галопу. Али идуће недеље дође опет, седе међу децу, узе пу́шу на руке, накључка га колачима, даде свој другој деци бонбона, и играше с њима као девојчица а њен муж је стрпљиво чекаше у својим лаким колима.

СИМА ИГУМАНОВ

Она је навраћала често, познала се и с родитељима, па окупи долазити сваки дан, са пуним џеповима слаткиша и марјаша.

Звала се госпођа д'Убијер.

Једно јутро, кад су дошли, сиђе са њом и њен муж; и не задржавајући се око малишана, који су је сад већ лепо познавали, уђе у кућицу.

Домаћин беше у кући цепајући дрва за ручак; изненађено се исправи, понуди столице и очекиваше. Тада млада жена испрекидано, дрхтећи, поче:

— Драги моји, ја дођох до вас, да ми дате... да ми дате... да водим собом вашег малог дечка...

Тежаци се скаменише и не одговорише.

Она одахну и настави:

— Ми немамо деце; сами смо, ја и мој муж... Чуваћемо га. Пристајете ли?

Сељанка поче разумевати. Она упита:

— Хоћете да нам узмете Шарла. Боме нећете!

Тада се умеша г. д'Убијер:

— Моја се жена рђаво изразила. Ми хоћемо да га усвојимо, а он ће долазити да га видите. Ако буде добар, као што се надамо, биће наш наследник. Ако ми случајно

добијемо деце, он ће поделити с њима на једнако. Али ако он не одговори нашој бризи, даћемо му, кад буде пунолетан, двадесет хиљада динара, које ћемо одмах положити код бележника. И вас нисмо заборавили: даваћемо вам док сте год живи сто динара месечно. Јесте ли лепо разумели?

Домаћица се диже, сва љута:

— Хоћете да вам продам Шарла? Нећете; то од мајке не може нико тражити! Не, бога ми! То би било ужасно!

Домаћин не говораше ни речи, озбиљан и замишљен, али он одобраваше жени непрекидним климањем главе.

Г-ђа д'Убијер, пренеражена, стаде плакати, и обрћући се мужу јецајући, гласом детета које је навикнуто да му се све жеље испуњавају, она промуца:

— Неће, Хенриче, неће!

И тада покушаше још последњи пут:

— Али, пријатељи, помислите на будућност свог детета, на његову срећу, на...

Домаћица, ван себе, прекиде јој реч:

— Све смо ми то и промислили и промозгали... Идите, и да вас моје очи не виде више овде. Ко је то видео узети људима дете!

Тада госпођа д'Убијер полазећи сети се да су била два малишана, и она кроз сузе упита, тврдоглаво као све размажене жене које су научиле да никад не чекају:

— А овај други мали није ваш?

Тиваш одговори:

— Није, он је нашег суседа; идите к њему ако хоћете.

И он се врати у кућу по којој се разлегаше љутити глас његове жене.

Вален беше за столом; баш су јели лагано кришке хлеба, које су мазали штедљиво, врхом ножа, са мало скорупа који беше у једном тањиру посред њих.

Г-ђа д'Убијер понови свој предлог, али са више увода, беседничке обазривости, лукавства.

Тежаци вртеше главом одричући; али кад чуше да ће примати сто динара месечно, погледаше се, светујући се очима, поколебани.

Дуго су ћутали, мучени недоумицом. Најзад упита жена:

— Шта ти велиш, човече?

Он процеди с висине:

— Велим да није на одмет.

Тада госпођа д'Убијер, која дрхташе од зебње, поче им говорити о будућности малога, о његовој срећи и о новцу који им он после може дати.

Сељак упита:

— Та рента од сто динара, хоће ли се обећати пред бележником?

Господин д'Убијер одговори:

— Па наравно; још сутра.

Домаћица рече смишљајући се:

— Сто динара месечно није доста да ми дамо своје дете; оно ће кроз коју годину радити и зарађивати; треба сто двадесет динара.

Госпођа д'Убијер већ кипљаше од нестрпљења, те обећа одмах тражену суму; и како је хтела да води дете одмах собом, даде сто динара капаре, а муж јој за то време писаше неку врсту облигације. Кмет и један сусед, које одмах позваше, беху сведоци.

И млада жена, блажена, однесе малишана, који чисто урликаше, као што се носи каква давно жељена ствар из трговине.

Тивашеви је гледаху са свог прага, неми, озбиљни, кајући се — може бити — што одрекоше.

О маломе Јовану Валену није се скоро чуло гласа. Родитељи иђаху редовно сваког месеца бележнику да приме својих сто двадесет динара, а беху у завади са Тивашевима, јер их је сусетка грдила на сва уста, говорећи сваком кога би видела: како треба бити изрод па продати своје дете, како је то гадно, гнусно, нечовечно!

А по каткад дизала би свога Шарла на руке, вичући му као да он што разуме:

— Ја тебе нисам продала, нисам, мој мали. Ја не продајем своју децу. Нисам богата, али децу бар не продајем. —

Годинама и годинама је то тако трајало, сваки дан грдње и пребацивања пред вратима да их чују тамо *иреко*. Тивашевица стаде се дичити као да је најбоља у свој околини, што није продала свога Шарла. А и сељани, говорећи о њој, хваљаху је:

— Јест то био мамац, али она бравос! Показала се као права мајка.

Поминьали су је. И Шарло, који већ улажаше у осамнаесту, васпитан у тој мисли, коју му без одмора понављању, сматрао се за више нешто изнад својих вршњака, јер није био продан.

Валенови су животарили угодно, захваљујући пензији. Отуда је и долазио незасићени гнев Тивашевих, који беху остали сиромашни.

Најстаријег сина узеше им у војску. Млађи беше умро; оста сам Шарло да се мучи са старим оцем, да исхрани мајку и две млађе сестре.

Беше у двајестпрвој години, кад се једног јутра једна господска кола уставише пред њиховим кућама. Један млади господичић, са златним ланцем, сиђе из њих помажући једној постаријој госпи седе косе. Госпа му рече:

— Ту је, дете моје, друга кућа.

И овај уђе код Валена као у своју кућу.

Стара му мајка праше своје кецеље; отац, немоћан, дремаше код огњишта. Обоје дигоше главу, кад младић рече:

— Добар дан, оче; добар дан, мајко!

Ови скочише, узневерени. Домаћица упусти од узбуђења сапун и промуца:

— Јеси ли ти то, дете моје. Јеси ли ти то, дете моје?

Он је загрли и пољуби, понављајући: Добар дан, мајко. А старац, дрхтећи сав, рече му мирним гласом који га никад не беше изневерио:

— А дође, дође, Јоване? — Као да га је видео пре месец дана.

И кад се нагледаше, родитељи навалише одмах да га проведу по селу да се подиче. Одведоше га кмету, сукметици, свештенику, учитељу.

Шарло гледаше све то с прага своје уџерице.

То вече, о вечери, рече он родитељима:

— Јесте били будале да упустите такву прилику Валену.

Мати му понови упорни свој одговор:

— Ја не хтедох продати своје дете!

Отац не рече ништа.

Син понови:

— Ала је то мука бити тако жртвован!

Тада стари Тиваш љутито прослови:

— Хоћеш ли ти да нам пребациш што смо те задржали уза се?

А младић сурово:

ПАЈА ЈОВАНОВИЋ

СЕОБА СРБА ПОД ПАТРИЈАРХОМ ЧАРНОЈЕВИЋЕМ

— Јест, то вам пребацујем, јер сте били глупаци. Родитељи као ви, несрећа су за децу. Заслужујете да вас не погледам више.

Стара је ронила сузе у свој тањир. Она јекну гутајући кашику за кашиком полевке, од које половицу просипаше:

— Па се ти убијај негујући децу!

Онда ће момак, немилостиво:

— Боље да нисам него што сам ово. Кад угледах онога мало час, утроба ми се преврте. Помислих: ето шта би ти сад био!

Он се диже:

— Чујте! Осећам лепо да ћу боље учинити да се склоним, јер бих вам пребацивао од јутра до мрака, и живот бих вам загрчао. Јер то, видите, никад вам нећу заборавити!

Двоје старих ћутаху, скамењени, сузних очију.

Он поче наново:

— Не, та мисао била би ми грка. Волим ићи у свет да тражим себи срећу.

Он отвори врата. Чуше се гласови. Код Валена светковаху повратак детета.

На то Шарло лупи ногом и обрнувши се својим родитељима викну:

— Гејаци ниједни!

И нестаде га у ноћи.

П. А. Т.

Epicurea

Кад ми те, уз залаз сунца, спопадне
тешка туга,
Одагнати је мораш хитро са снагом
свом;
Препуној чаши нема пред срцем равног
друга,
У чаши тражи заборав клетом животу
том.

Када те, уз звон вечерња, обузме тужна сета,
Поцелуј лепу главу и златне њене власи;
Осмеху љупком ишти радости премалета,
Бриге нека разносе песме ти звучни гласи.

А када час неизбежни буде куцнуо теби,
Што ће сред гроба хладног да баци радост нашу,
Гледај да гласи песме вију се око тебе,
Разби, понеси собом последњу веселу чашу!

Рим **Умберта Грифини**

Мој друг

— Милош П. Ћирковић —

(свршетак)

IX.

Хаос њезина живота спремао се да лагано и нечујно пређе у велики и потпун прелом, прелом који ће једним снажним потезом уништити и последњу везу, раскрстити са свима милим и драгим успоменама, па се без обзира и слепо подати оној чудноватој струји која тежи само у напред и у својој силној жудњи нити види где ће се зауставити, нити се обазире на понор што се пред њеним очима отварао. Не разумевајући, она се потпуно несвесно, подала ономе процесу који се у њој дешавао. Није знала његова постанка нити му је могла узрока наћи.

И често се порађа у човеку такав осећај, бујан са своје силине и страстан до последњих граница. И цео прошли живот, глас породице, чедност, савест падају пред њим и у праху се ваљају. Један тренутак довољан је да уништи све оно што су године дугим редом нанизале; у ужасној борби глава се изгуби и страст има право да кликће.

Но она без тога није могла: удварачке речи кадре су да и у срцу најневиније девојке запале пламен немира, а то ли не у жене која тек што се расцветала. Јелица се безбрижно почела одавати са још већом снагом и заносом томе новом животу, пливајући по свима искушењима и не мислећи ни на какво зло. Задовољавала се да их пред собом види одане, са речима ласке на уснама, да чује њихово одвратно умиљавање. Али она није могла да прозре њихове жудне погледе што су се заустављали на њеним облим раменима; није умела да одреди циља њихових речи које су је богињом чиниле.

У дубини душе своје она се одупирала, и бунила против тога непознатог осећаја што је претио да је баци у вртлог непојамне страсти, што је чврсто колебао њена уверења, њен дотадашњи живот. Али тешко је женској страни очувати срце у границама свога оклопа, кад је гоњач ту, а који је као каква сен непрестано прати; кад се провала пред њом укаже; кад душа више не разуме никакве друштвене појмове. Она је и нехотице заустављала своју пажњу на секретару Павловићу; није могла остати равнодушна према његовој појави. Она није могла а да не задршће, нити да сакрије руменило својих образа и сјај својих очију, кад би им се руке при сусрету додирнуле.

Нешто грдно, неочекивано, као што непознати страх прострује кроз цело тело чувши прастару, страшну бајку, порађало се у мени; сумња ми је раздирала и чупала моје срце и отровом испуњавала дане моје младости, мога живота. Јер сумња је као и хидра: одсеци јој једну главу, појавиће се десет нових.... И какве су речи тек падале! Морао сам бити кукавица, без части, или и сам не знам како ћу рећи! У мени се кувало, а ја не макох ни једним покретом свога тела, као да су ми руке биле узете, као да је и тело стајало под утицајем оног ужасног душевног процеса што се у мени порађао. Стајао сам ту као осуђеник коме се смртна пресуда изриче, и био дужан чути неког глупог младића, бедног хвалисавца без искре ра-

зума, како као у највећем заносу уздахну: „Каква срећа имати такву жену!“ Осећао сам лепо како ми слепоочнице ударају и крв наилази у главу. И баш тада прошла би она мимо, као сен каква, и неким чудним, страшним гласом једва чујно прошаптала: „Зар те није стид? Шта ће свет рећи?“

Кући би тада долазила обично љутита и у хистеричком нападу бацала са себе комад по комад свога одела, гужвала траке и цвеће на шеширу и у љутини није могла до речи доћи. А такав жестоки излив унутрашње узбуђености постајао је редовна ствар за њу после сваког излаза. Требало је победити или бити побеђен. Али од куда правила за то: сваку женску ваља засебно, одвојито освојити. Пасти пред њом, преклињати је и молити да се врати старом животу, она би то можда с презривим осмехом одбила. Употребити оштро своју власт, власт супруга, није ми дозвољавао мој понос; измислити пак нешто треће ја нисам умео и тада је дошло оно vae victis!...

И сада се сећам наших последњих излаза, кад се сунце уморно лагано спуштало иза великог зеленог брда. Ишли смо и даље једно поред другога, неми и без једне речи, са сасвим другим мислима и осећањима. Није се усуђивала ни речи да прозбори, кад бих је узео за њене беле руке и обасуо обиљем своје свагдашње милоште; остајала је равнодушна према мојим пољупцима; примала их је, јер их није могла одбити. Кадшто би је тек нестрпљење извело из равнодушности и она би тада у својој раздражености узвикнула: „Како ти се једном не досади!“

Ни речи утехе, ни речи слатке милоште. Равнодушност, потпуна равнодушност коју она чак није ни хтела да прикрије. И само хладноћа, од које се срце ледило, испуњавала је наше односе а у кућу нам се увлачила очајна и пакосна празнина. А у друштву пак показивала се и даље њезина особина да се према свакоме уме наћи: и топла реч и стисак руку и пријатан осмех; само је мужу још оно остајало, што му је његово право могло дати.

Али је зато њена душа просула сада све обиље своје раскоши на оног опасног такмаца са хладним магнетичним очима; она се њему подавала са опијеном жудњом; отварала се пред њим као што се и круница шареног цвета отвара пред слатком сисаљком малога зглавкара; она је у њему гледала сва своја надања: свој преображени живот, свог Бога, али ах! међу људима нема богова. А он је знао све то врло добро и својом ласком, својом дворбом све је више привлачно у свој примамљиви грех; његова се хладноћа на мах изгубила, чим би Јелицу сагледао; бледи му образи осули би се тада једва приметним руменилом, а очи као да су се превлачиле чудном фосфорном светлошћу и као да су хтеле продрети до у саму дубину, у последње боре њезина срца....

Његово обожавање, и ако потајно; његов немир, и ако се он пажљиво трудио да га прикрије; његова оданост до компромитовања — све је то било свакоме и сувише уочљиво. Није требало дуго времена па да се пронесу и такви гласови, како ја муж заузет студијом руске литературе, али да се жена поред тога уме и сама помоћи. Додавали су чак да је секретарово одсуство већ давно истекло и да се он не мисли више тамо враћати, већ се задовољио службом у министарству.

— Јелице, рекох јој једне вечери: је ли истина да је секретар Павловић оставио своје место у посланству?

— Од куда бих ја то могла знати? одговори са свим хладно и не окрећући своје охоле главе. — Ако се ти тога плашиш, онда управо да ти кажем, ја те сажаљевам.

— Али сви смо људи, а грешити је такође људски....

Она ме погледа раздражено и са гневом у очима.

— Хвала! рече она нешто дрхтавим гласом. — У осталом, ако се ти будеш на сваку ситницу ослањао и веровао....

— Али то је као дан јасно. Помисли само, шта ће свет рећи....

— Тако дакле, мој драги! Свет и његове скрупуле имају пред твојим очима више вредности но све остало?

Говорила је раздражено, лако вибрирајући, а од љутине крила носна лако су се ширила. Али се и у мени кувало. Давно прикупљена срџба, помешана са дугом неисказаном патњом и јадом хтела је своје одушке; ја се нисам могао савладати. Осећао сам потребе учинити крај тој трагикомедије која ме је толико бола стала, не гледајући на то што могу бити исмејан, што ћу можда пренаглити. Нешто злобно, демонски порађало се у мени, и ја сам осећао снаге да тај лепи снежни врат са његовим ситним локнама осетим под својим прстима....

— Веле: учинио је само због тога, да би могао остати у твојој близини! рекох и осетих како ми је глас рапав, потмуо.

Она смагну раменима и ништа не одговори.

— Дошао је у сукоб са породицом због напуштене будућности.... Али он је ипак задовољан, јер ће бити у твојој близини, јер ће му један поглед твојих очију све то накнадити.

— То је и сувише! Нисам се надала да ћете себи такву слободу присвојити, што ћете ме вређати! повика раздражено и са успламтелим образима и гневом у очима. И у своме нападу, не знајући шта ће управо отпочети, нити могући наћи речи оправдања, диже се љутито са свога седишта, залупи врата за собом и изгуби се у дугом тамном ходнику.

X.

То је било и последњи пут. Моја слава, моја част, моја радост, мој живот — све је то лежало преда мном, смрвљено и уништено. Ја сам стајао на развалинама своје среће и гледао у смрвљено комаће својих снова као што човек са болом посматра лепо и фино, али ипак разбијено комаће скупоцене вазе. Језа ме је подилазила од помисли на оно што ће после тога доћи; страх од тајне неизвесности, од оног грдног и нечувеног пео се у мени и дрхтао у мојим жилама, рио по моме мозгу и као каква електрична струја куцао и опоминьао ме на пустош, бездну, провалу, на живот усамљен и без ње.... Био сам на граници где разум престаје; гушило ме је у тесном, свакидашњем оквиру; бежао сам и лутао и страдао, ах страдао као што само онај може страдати, чија је цела душа, цео разум, цело његово Ја у жене која га више не љуби....

Да, она ме није волела. Било ми је јасно и ја нисам тражио доказа; ја сам то осећао у себи, видео у њој; казао ми је њен поглед; говорили су ми њени покрети. Ја сам читао тајну њену на дну њене душе; огледао се у њој као што се зрак сунчев огледа у бистром огледалу тихе водене површине.

Мало писамце, које сам сутра дан после нашег говора нашао у њеној шатули, утврдило ме је у томе. Било је кратко, намирисано и са садржином коју сме само страсни љубавник рећи. У њему није било ни речи о мени; нису се бојали издајства: ја за њих као да нисам живео.

«Допустите да идућег посела код госпође Н. будем само за тренутак на само с Вама.« — И у своме болесном и напрегнутом уображењу, ја успех да видим, како ватра од страсти пробија кроз њене удове, кроз њено цело биће, а уста дршћу и разум се мрачи, док се цела снага са грозничавом ужурбаношћу предаје њему: опасном премцу, човеку чије очи сијају одсјајем фосфорне светлости, а лице бледи и крви нестаје у њему....

И ја осетих у највећој дубини свога бића чудноватa осећања; прво тамна, са нејасним контурама, а после све јача, разговетнија, пластичнија; нови, непознати инстинкт што је жедан освете, злочиначки, дивљи. И загледајући у дно своје мрачне прошлости, као у хучно, дивље море, ја видех само грозно, грдно, нечувено, а све у мени певало је химну освети, одјекивало дитирамбима злочинства жени браколомкињи, жени неверници, жени страсти....

Доцнији дани и недеље били су за мене дани неизвесности, дани нових мука и дражења. Моје усне биле су затворене за њу, а она није осећала потребе да својих отвори. Али њене очи нису могле а да ме при сусрету не погледају злобно, злурадо, са жељом да тог предмета нестане једном за свагда испред њих.

У несрећној борби првих дана ја бејах нашао за најбоље да ствар предам у руке коме од адвоката; нисам могао мирно да о тој ствари мислим и крв ми је увек наилазила на очи. Чудо како варваризам не може да се склони под унутрашњим болом. — Нисам се обзирао на сва она брбљања што су после тога настала; милије ми је и то било, но остати са женом која је моју љубав повредила а моју нежност презрела. Једино лице, које сам у целом том тумултусу био искрено и од срца жалио, био је стари Иван Николић. Чувши о мојој тврдој одлуци, старац ме је болно и тужно погледао; усне су му задрхтале; и ако је његов благи глас покушао да ме од тога одврати, ипак ја сам осећао да ми је он у дубини своје душе одобравао и само могао жалити моју рано изгубљену срећу и брзо дозрели живот.

Било је једног зимњег дана. Дубоко увијен у свој зимњи капут, са шеширом на очима, ја сам у позно вече лутао по пустим алејама градскога парка. Снег ми је шкрипао под ногама и некако чудно одсјајкивао на сјајној светлости електричне сијалице. Осетих да ми нечија рука паде на раме; окретох се: преда мном адвокат, мој стари пријатељ који је у познатом процесу био сву снагу уложио. Рече ми да је ствар свршена у моју корист. Ветар лагано духну и грудвица снега паде ми на образе; његова хладноћа беше се помешала са сузом што се низ образ лагано спуштала.

И тада притисак руке и пријатно: „Добру ноћ!« И ја сам стајао ту, на забаченој алеји, на хладној досадној зими, сам, са свим сам.«

Непознати говорник беше на крају са својим догађајем. И кад се последњи звук његова једноликог, звучнога гласа изгуби, у соби је владала још тишина. Нико не нађе за потребно да дода што од своје стране. Само што предговорница, која беше и дала тему и због које се непознати прихватио и отпочео своју приповетку, додаде после кратке паузе:

— Па ипак, Ви нам нисте могли доказати оно што сте хтели. Ви нисте могли да љубав негирате. А ко Вам може опет рећи да није љубав, хоћу рећи прва љубав Јеличина, била само предзнак ономе осећању иза кога се има права љубав појавити, као што и бура има свој предзнак. Не рекосте ли и сами да су Вас очи Јеличине опомињале на чудан и страшан трагизам. И ја претпостављам да се љубав, у свој својој величини и са снагом што је кадра да све поруши, појавила у ње не у појави Михајловој, већ у појави другога љубљеног човека. И она је, ма да се борила противу себе саме, ма да је тражила излаза ма на коју страну, морала подлећи, јер је у ње љубав била силна и јака, јер је љубила као што је у стању само жена да љуби.

— Може бити! Али у мислима и укусима такође нема једнакости, додаде непознати и устаде од стола.

Мало за тим гостй се почеше разилазити. Ја се опростих од свога пријатеља и ступих на снежну, мрачну улицу.

1899.

Пиј!...

Слади вино сладовином,
Шећером медовином,
Пиј!...
Пиј вино малвасију.
То је вино старо,
Наточидер Маро!...

Пуни роде натегачу,
Напуни ми ђуровачу
Пиј!...
Пиј вино, да пијемо
Ово вино старо, —
Наточидер Маро!...

Крчмари.

Милорад М. Петровић

Косовска епопеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ ЕПА О БОЈУ НА КОСОВУ

од С.

(свршетак)

V

Сада смо прешли све, нама познате, књижевничке покушаје уређења Косовске епопеје. Наше излагање обраде сваког појединог од њих имало је значај упознавања, *прегледа*, а не оцене или критике, — такав задатак и постависмо досадањим редовима. Што смо се код неких места мало дуже задржали, упуштајући се и у оцену (као

ВЛАДИКА ПЕТАР II. ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ

нпр. код Павићева нацрта), то је изазвала сама природа њихова.

Може се рећи да је свима тим покушајима послужила као основа *народна* поезија. Изузимајући још недовршени еп др. Н. Ђорића, који је и по облику и по поезији *уметнички* спев, као и спевове Качића, Новића и непознатога Л., који су народне песме и предања о косовским догађајима и личностима препевали слободно, на свој начин, не удаљујући се много од народнога певања, — сви су остали књижевници наши и страни у својим саставима употребили саме народне песме, понајвише Вукове, уносећи у састав поједине од њих или у целини, или у деловима, и чинећи допуне и измене било по предањима, било по историји, било по својој песничкој машти. У том погледу покушаји Новаковића (д' Аврила) и Остојића најверније су сачували све особине народне поезије, без икакве знатне измене или допуне; док у Каперову спеву понајвећма преовлађује машта песникова.

На реду је да покажемо и своје мишљење о саставу Косовске епопеје.

Одмах ћемо рећи да не делимо мишљење оних књижевника, који находе да би се *народни* косовски еп могао

добити на тај начин: што би се нашао неко, добар верзификатор и добро познат с народном поезијом, који би данашње Косовске песме, њихове фрагменте и предања о боју на Косову, *ирцјевао* у једну целину. Такав би спев могао бити добар Косовски еп, али сумњамо да би он, ма како лепо препеван, могао имати толико успеха да постане *народним*. Народ већ од стотине година има своје Косовске песме: има песму о зидању Раванице, о царици Милици и браћи Југовића, о Лазарову приволевању царству небеском, о вечери у очи Видова дана, о Косовки девојци и т. д.; и, сваки онај, који догађаје и личности у њима буде покушао да опева на свој начин, по своме нахођењу, биће ненародан — његов спев може бити дело уметничко, али не народно. Ма колико певач био верзиран у народној поезији и народном стиху, не може ничим заменити ону песму, којом је народ опевао какав догађај; — разуме се, ово се односи на збирку Вукових песама, које су дугим кружењем по народу добиле општи национални карактер, те су добро познате са лепоте својих стихова и поетских облика. То је узрок зашто спевови Качића и Новића, па и непознатога Л., не могу бити примљени као народни, и ако имају рухо и многе особине народне поезије; а то је узрок и што велика Косовска песма из Петрановићеве збирке, коју је у новије доба певао добро верзиран народни певач Илија Дивјановић из Херцеговине, није у народу нашла довољно одзива. Препевање би се могло допустити још код песама новијега доба које још нису добиле општи народни тип, и то у циљу да се догађаји у њима опевани, који нису обухваћени Вуковим песмама а имају ослонца у народном предању, употребе за допуну и везу између Вукових песама Косовских.

С тога гледишта находимо да је Новаковић (односно д' Аврил) нашао најбољи пут, којим треба ићи у склапању народне Косовске епопеје, и, да је Остојић на томе путу учинио један корак ближе к потпуности њеној. Њихови су састави задржали све особине народне поезије, те се с правом могу назвати народним. О Павићеву нацрту можда би могло бити говора као о уметничком саставу; али, колико је тај састав ненародан, јасно се види по ономе што смо о њему изнели, као и по ономе што смо цитирали из његова «особито вјештог» певача Мартића који је Павићев нацрт препевао, — баш да и изузмемо оне познате испаде Павић-Мартићеве којима се вређају српски осећаји. Покушај госпође Елодије која је, као што смо видели, у Павићеву нацрту учинила знатне измене, много се приближује начину Новаковићеве обраде, те би имао више права да се назове «народним» епом, него ли покушај Мартићев, који се верно придржавао Павићева нацрта.

Сем тога находимо да спор око питања: јесу ли Косовске песме негда чиниле једну велику целину, која се доцније распала у данашње песме и фрагменте? или су оне постале овако подвојене као што их данас имамо, — остаје за саму ствар уређивања целине индиферентан. Спор око тога може бити само историјскога значаја. Овде је главно питање: има ли у народној поезији и предањима о Косовском боју довољно елемената за састав целине? и, да ли се из тих елемената може с успехом склопити епопеја, која би се с правом могла звати народном?

Одговор је на то питање повољан. Угледни страни и наши књижевници деле то мишљење. Томе је доказ и велики број покушаја које смо упознали.

Али како?

Наше је мишљење да ниједан од досадашњих покушаја није потпуно постигао жељени циљ, па ни Новаковићев, нити Остојићев. Њихови састави, које смо обележили као најбоље међу досадањим покушајима, имају својих мана које ћемо овде нарочито поменути.

Мане Новаковићева састава састоје се у томе: 1. што је, држећи се само Вукових песама, непотпун, те у њему нису обухваћени сви важнији Косовски догађаји који живе у народном предању, а без којих се потпуна целина Косовске епопеје не да замислити (нпр. свађа између Вука и Милоша због жена; шуровање Вуково с Турцима; Милошево убијање Мурата и др.); 2. што су са те непотпуности остали необјашњени поједини догађаји и карактери (нпр. зашто Лазар у очи боја каља невером најбољег витеза српског?); 3. што су поједине песме, са већих празнина између њих, остале без довољне везе и јединства; и 4. што су се, у старању да се што мање измена учини у народној поезији, одржали гдекоји анахронизми, који су јако приметни и које је требало свакојако избећи (нпр. онај у главноме догађају, где Вукашин с браћом и Херцег Степан суделују и гину у боју Косовском).

Остојић је неке од тих мана избегао: уклонио је анахронизме и противречности, а сем тога није, као Новаковић, застао само на Вуковим песмама, него се послужио и Петрановићем и Богишићем, те је неке празнине у епу попунио. Али је Остојић у томе остао на половини пута. Кад се је већ користио једном бугарштицом, могао је узети и ону другу у којој се опева свађа између Вука и Милоша — дакле догађај који је јако одржат у народном предању; а сем тога могао је у изводу употребити и Петрановићеву песму „Бранковић зове Турке на Косово"; — на тај би начин Вукова мржња према Милошу и Вуково шуровање с Турцима објаснило како онај, иначе нејасан и чудноват, догађај за Вечером у очи Видова дана, тако и издајство Вуково, које је у употребљеним песмама Вукове збирке онако драстично оцртано. У место Миличина сна из бугарштице, било би боље употребити њен сан из Петрановићеве збирке (у изводу и без излишних понављања), који је опеван у засебној песми и који нам у лепим поетским фигурама износи слику главнога догађаја; јер, то предсказивање Косовског догађаја унапред, у вези с употребљеном Вуковом песмом у којој св. Илија доноси Лазару књигу од Богородице да бира царство небеско или земаљско, много одређеније истиче Косовски догађај као догађај судбине, намењене озго — у што народ јако верује. Опис боја, у коме поред Лазара суделују само две војводе, Југ Богдан и Мусић Стеван, кратак је и могао би се допунити стиховима из Петрановићеве збирке, у којој се бој описује у двема песмама (у познатој великој песми и у песми „Вила и соко"). Напослетку, није нам јасно зашто је Остојић изоставио песме „Зидање Раванице" и њен пандан „Обретеније главе кнеза Лазара", кад је г. Новаковић изнео довољно разлога да и њих треба унети у састав Косовскога епа?

Кад се још узме у рачун и то, да је Остојић изостављао и нека места из употребљених народних песама, изгледа нам да се нарочито старао да му еп буде што краћи. Ако је он при изради свога састава одиста ово имао на уму, мислимо да је у томе погрешио, јер нема довољно разлога зашто би се бежало од веће опширности и потпуности. Данас се Косовски еп не мора подешавати за народне певаче, гусларе. да би га они могли у једном маху испевати. Избегавањем опширности губе се многа лепа места из народне поезије, као нпр. ефектни и зна-

чајни говори Милице и Милоша у «Зидању Раванице» и живописан опис боја између Страхињића бана и Влах-Алије. Подсећамо само на велику Илијаду, у којој се често врло опширно причају споредни, епизодни догађаји и појединачке борбе грчких и тројанских јунака. —

Ево како мислимо да би требало уредити Косовску епопеју.

За *основу* ваља, свакојако, узети Новаковићев (или Остојићев) покушај, па га *допунити*. При допуни којом би се ишло на то да у епу буде што потпуније заступљено народно предање о бoју на Косову и о Косовским јунацима, ваљало би се старати да се, што је могућно више, остане на оном путу и начину обраде који су обележени Новаковићевим покушајем.

Као материјал за допуну могу послужити: на првоме месту неупотребљене Вукове песме „Мусић Стеван“, и „Бановић Страхиња“, а за тим Косовске песме из Петрановићеве збирке, као и песме из других збирака које смо у почетку овога прегледа поменули, а којима се Новаковић није користио; затим, побележеним народним предањима, о којима је било говора у II одељку овог прегледа; а тек у последњем реду историјским фактима, ако би они, у оскудици песама и предања, били потребни ради веће потпуности и јасности саме ствари.

При употреби песама из поменутих збирака не мислим да би их ваљало уносити онакве какве су, у целини и без измена, јер оне ни по лепоти поетског састава, ни по стилу, ни по начину причања и описа, не могу стати у један ред с песмама из Вукове збирке које су употребљене у Новаковићеву саставу. Неке би се од њих зар и могле употребити као нове и засебне песме, кад би се у њима учиниле измене појединих места и стихова (нпр. песме из Петрановићеве збирке: „Сан царице Милице“ и „Бранковић зове Турке на Косово“); али би се, свакојако, могли употребити поједини делови тих песама, а нарочито неки делови из познате велике Петрановићеве песме која има доста лепих места, и то, или као засебне песме с подешеним почетком и свршетком, или као допуне Вуковим «комадима“, или у везивању више њих у нову песму. Тако би се нпр. из те Петрановићеве песме могли употребити делови: о Лазаровом одлучивању на бој (као у Остојића); о позивању војевода и прикупљању војске у Крушевцу; о Милошеву одласку у турски табор и убијању Мурата под чадором (у место причања о томе у бугарштици коју је Остојић употребио); о јунаштву Страхињића бана на Косову и његову повратку у Крушевац; о доласку царице Милице на Косовско разбојиште .... Но ма како се уређивач користио тим песмама и њиховим деловима, биће без сумње потребно да се поједина места у њима препевају и поједини стихови (невешто склопљени и ненародни) или са свим избаце или замене лепшим и сличним стиховима из песама Вукове збирке, како би те допуне хармонисале с осталим песмама у саставу.

Сем тога, ваљало би уклонити све несугласице и анахронизме у догађајима и личностима, као и супротности које се находе у погледима разних народних певача на поједине догађаје и личности, користећи се при том народним предањима или историјом. Па и у поправци стихова у самим Вуковим песмама кретати се тога ради мало слободније него што је то Новаковић чинио.

Пошто су поједине Косовске песме разних збирака прикупљене у разним крајевима српским, језик је у њима различан — заступљена су сва три дијалекта. И ако је највећи број народних песама спеван јужним дијалектом, ипак је наше мишљење да би за Косовску епопеју требало употребити источни дијалекат, и то из два разлога: прво, што је тај дијалекат данас књижевни језик српски којим пише и говори већина народа српског; и друго, што је то дијалекат и самога Косова на коме су се и дешавали главни догађаји епопеје. Но у том случају не би се морало ићи у крајност: где год би се превођењем у источни дијалекат губило у лепоти познатих и омиљених стихова, могло би превођење изостати. То је у поезији допуштено.

Према досадањим напоменама наш би нацрт за косовску епопеју имао 20 песама, подељених у четири већа дела овако:

Први део имао би 6 песама о ранијим догађајима, *пре боја косовског*:

I. *Зидање Раванице* — прва од двеју Вукових песама истога имена, као у Новаковића, с том разликом, што би се у говору Милошеву могла јаче нагласити потреба за спрему ради борбе с Турцима која је неизбежна; и што би се на крају песме могло додати неколико стихова који би казивали да је зидање Раванице и довршено — према другој Вуковој песми.

II. *Сукоб између Вука и Милоша.* Сем Качићева спева у коме је овај догађај опеван, и приморске песме (Миклошић 5) коју је Павић употребио у своме нацрту, ни у Вуковој, ни у осталим збиркама, немамо о томе догађају ниједне народне песме у десетерцу, и ако тај догађај одвећ изразно живи у народним предањима.*) Пошто он у многоме расветљује понашање и рад Вука Бранковића у доцнијим догађајима, мислимо да потпун Косовски еп не може проћи без описа овог догађаја, у коме су исказане и карактерне црте две најзнатније личности Косовске. С тога мислимо да би требало предање о њему или поменуту приморску песму, препевати народним десетерачким стихом и унети у епопеју као нову песму.

III. *Сан царице Милице.* Ова је песма повећа и доста лепа у Петрановићевој збирци (II, 25), те би могла чинити такође нову песму у саставу. Но из ње би ваљало уклонити она многа понављања у причању о Миличиним сновима; а сем тога чини нам се да би, према реду догађаја, други сан у тој песми требало узети као први, и обрнуто. А свакојако би ваљало неке неудесније и лошије стихове у тој песми препевати, или и сасвим изоставити. У завршном делу те песме, где се говори о већу војвода и главара, у коме Лазар прича о Миличиним сновима, могло би бити говора и о турским освајањима по Бугарској, као и о потребном припремању за дочек Турака ако би окренули на Лазарове земље.

IV. *Пораз Турака на Топлици.* О овоме историјском догађају, који се десио код Плочника на две године пре косовскога боја, а у коме је турска војска, с Муратом на челу, претрпила грдан пораз, нема ни помена у народним песмама. Мислимо да би песма о томе догађају много допринела не само целини епопеје, него би могла послужити и да се у много лепшој светлости изнесу Лазар и Косовски јунаци, који су у Косовској борби онако трагично свршили. Таква би песма показала да су Косовски јунаци били и победници, дакле, да њихово велико јунаштво није само продукт песничке уобразиље. Вешт народни верзификатор могао би о томе догађају склопити лепу песму; она би

*) Види Мавра Орбинија, Троношац и Народна предања — стр. 39., 41. и 46. овога прегледа.

у епопеји била једина која не би имала ослонца у народној поезији и народним предањима, него у историји.

V. *Бранковић зове Турке на Косово.* Мурат, поражен на Топлици, две године смишља и прикупља велику војску из свију делова царевине да се освети Лазару; но да би га преварио, „пусти глас да хоће на Цариград“ (Троношац, стр. 41. овог прегледа). У исто доба и Бранковић, жудан круне, шаље Мурату поруку да похита с војском на Косово, где ће му издати Лазара и српску војску. Песма о томе под горњим насловом находи се у Петрановића (III, 23), и могла би се у изводу употребити у саставу као нова песма, пошто би се очистила лошијих, ненародних стихова. Ова би песма објашњавала Вуково издајничко понашање у самоме бою.

VI. *Страхињић бан.* Што ова косовска епизода, као једна од најлепших народних песама Вукове збирке, није употребљена у Новаковићеву саставу, биће без сумње разлог у великој опширности причања о споредњијим догађајима, која не хармонише с много краћим описима споредности у осталим Косовским песмама, јер сама она броји, без мало, толико стихова (821), колико цео Новаковићев састав (945). Са тог је разлога, ваљада, и Остојић употребио само први део њен (Страхињић у тазбини), и то у изводу. Али у епопеји, увећаној по нашем нацрту, а после скраћења неких споредњијих места и стихова (отприлике као што је то учинио Остојић у употребљеном делу), та би песма била драгоцени украс њен. С погледом на величину осталих песама у епопеји, она би се могла и поделити на два дела, од којих би први део обухватио причање о Страхињићу у тазбини, а други о његовој јуначкој авантури на Косову.

Други део обухватио би *припреме* за Косовску борбу и имао би ове четири песме:

VII. *Долазак Турака на Косово* и *Муратов позив Лазару.* Овде би се први део II песме Новаковићеве (т. ј. први од Вукових „комада“) могао дочунити оним стиховима из велике Петрановићеве песме, у којима се говори о доласку Муратову на Косово, као и једним делом оних стихова, у којима се прича о Лазаровој бризи после Муратова позива и о његову саветовању с Милошем шта да се чини — као што је и Остојић нешто од овога употребио.

VIII. *Косанчић уходи Турке.* Четврти од Вукових „комада“ говори о овом догађају, и он је у Новаковићеву саставу употребљен као VI песма. И ова би се песма могла допунити стиховима из велике Петрановићеве песме (кад Милош опрема Косанчића на Косово, и, кад Косанчић по повратку прича Лазару о сили турској). Могло би бити питања о овој песми: које би место у епопеји требало да заузме? да ли овде, пре Лазарове одлуке за бој (пошто су у њој побуде за одлуку), или оно место које јој је дато у Новаковићеву саставу? Има разлога и за једно и за друго.

IX. *Лазаров убојни иоклич* и *прикупљање српске војске.* Први је од ових момената представљен у Вуковој збирци само познатом клетвом Лазаровом, која у Новаковићеву саставу чини други део II песме. За допуну првог, као и за други моменат, имамо довољно стихова у Петрановићевој песми. Само би у пошиљању Лазарова позива војводама и главарима српским требало неке личности изменити; нпр. цетињскога владику и дијете-Лауша (првог због анахронизма, а другог такође као некосовског јунака), па и Мусу Арбанасу с Арнаутима*) (којих такође није било на Косову). Питање о суделовању Црногораца (Зећана) у бою Косовском могло би се сматрати као нерешено; и, ма да се у троношком летопису изреком тврди да „Кнез Балша не хтеде доћи“, ипак мислимо да нема довољно разлога са којих би се они из народне епопеје искључили. У доцнијим предањима, које је г. Новаковић објавио, нема о томе ни помена; а у народној поезији казује се само да је Васојевић Стева одоцнио за бој, али да је на Косову ипак славно погинуо. Међу тим, у песмама Петрановићеве збирке изреком се, на више места, помињу Црногорци као суделовачи у бою Косовском.[1]) Као други одељак ове песме може се употребити: *Опремање Васојевића Стеве на Косово,* — и то први део народне песме истога имена, прерађен по Вуковој песми „Мусић Стеван“ у којој је обрађена иста тема. У обема се песмама казује да је дотични јунак доцкан стигао на Косово; па како је Мусић, сестрић Лазаров, био поглавар на Лабу, дакле над једним делом Косовске области, нема вероватности да је он могао за борбу одоцнити; с тога је за тај моменат подесније узети Васојевића него Мусића — као што смо и учинили у XV песми.

X. *Полазак војске на Косово.* Ова би песма имала три одељка: као први одељак могла би без измена послужити лепа песмица „*Полазак Југовића на Косово*“ (из Данице за 1868. г.), у којој мајка испраћа децу у бој речима „изгините — само задобите!“ и која би у исто доба чинила леп пандан песми „Смрт мајке Југовића“ (XVIII); други одељак те песме био би први део Вукове „*Цар Лазар и Царица Милица*“ који је Новаковић употребио као III песму; и најпосле, као трећи одељак могао би се употребити онај део из велике Петрановићеве песме, у коме се описује *полазак српске војске на Косово.*

Трећи део имао би да обухвати све *догађаје на Косову,* и био би састављен из ових пет песама:

XI. *Лазар се приволева царству небеском* и *причешћује војску.* Први моменат имамо обрађен у првом делу Вукове песме „Пропаст царства српскога“, који је Новаковић употребио као IV песму у саставу. А за други моменат имамо епизоду с Косовком девојком, лепо обрађену у V песми Новаковићева састава.

XII. *Вечера у очи Видова дана.* Овај је догађај опеван у трећем од Вукових „комада“, а Новаковић га је употребио као VII песму, с малим додатком на завршетку. Новаковићевој се песми не би имало шта више додавати.

XIII. *Милош убија цара Мурата.* За ову песму, за коју је Остојић употребио одговарајући део из бугарштице, могу се из велике Петрановићеве песме употребити стихови у којима је тај догађај опеван, разуме се, с потребним изменама појединих места. За допуну њену могу послужити и пробранији стихови о томе из песме у „Босанској Вили“, о којој је било говора у I делу овога прегледа. Овом песмом има да се крунише слава и јунаштво највећег јунака Косовскога епа, који је у исто доба и највећи народни јунак. Ту је Милош необичан, натприродан; њега у сред покоља и нагоркиња вила подстиче

*) «На Косову Лазару нису помагали Арбанаси и њихова господа јужно од сједињеног Дрима», — вели Љ. Ковачевић у својој расправи «Страхињић бан» (Отаџбина XXI).

[1]) *Љ. Ковачевић* у својој расправи *Страхињић бан* (Отаџбина XXI) вели: «Предање о учествовању Зећана у косовском боју мора се сматрати као истинито, докле се аутентичним изворима противно не докаже».

ЂОРЂЕ КРСТИЋ

ПАД СТАЛАЋА

на издржљивост, те чини чуда од јунаштва. Стихове, који говоре о „бабетини из стијене“ где учи Турке како ће савладати Милоша, ваљало би задржати, јер им је основа у народном предању,[2]) а доприносе слави бесмртног Обилића.

XIV. *Косовски бој.* Новаковић је за ову песму употребио други део Вукове „Пропаст царства српскога“, без измена. Но у њој је опис овог најглавнијег догађаја у епопеји врло кратак, па би је с тога ваљало допунити, као и уклонити већ поменьати анахронизам у личностима војсковођа, — што је у неколико и Остојић учинио. За допуну могу послужити пробранија места из описа боја у великој Петрановићевој песми, као и опис из песме „Вила и соко“, о којој је било говора у I делу овог прегледа. У саставу ове песме можда би се могао корисно употребити и пети од Вукових „комада“. Као други одељак ове песме био би *састанак Лазара и Милоша* под Муратовим чадором, њихово погубљење и смрт Муратова; материјала за то има у Петрановићевој песми и оној из Босанске Виле. За овај одељак, који доприноси потпуности епопеје, има оправдања у народном предању.[3])

XV. *Повратак Страхињића бана у Крушевац* и *долазак Васојевића Стеве на Косово.* Песма би се састојала из два засебна одељка, која међу собом не би имала нарочите везе. За први одељак има материјала у другом делу песме „Вила и соко“, који би се могао допунити стиховима из одговарајућег дела у великој Петрановићевој песми. Други би одељак био преправљени други део песме „Васојевић Стева“, од које је први део употребљен у IX песми овога нацрта. Сусрет Стевин с Орловићем, који је употребљен у Косовки девојци (XVI), може се избећи тиме, што би се уместо Орловића могао узети какав други Косовски јунак, нпр. Мусић Стеван.

Четврти део био би састављен из пет песама у којима су опевани догађаји *после боја Косовског*, овим редом:

XVI. *Косовка девојка,* — као у X песми Новаковићева састава, без измена.

XVII. *Гласи о боју на Косову,* — као у IX песми Новаковићева састава, без измена.

XVIII. *Смрт мајке Југовића,* — као у XI песми Новаковићева састава, без измена.

XIX. *Царица Милиця на Косову.* Овај је мотив доста опширно обрађен у великој Петрановићевој песми, као завршни део њен, са два-три лепа места која би се могла употребити с прерадом осталих места. Као завршни део ове песме био би: сахрањивање Лазарова тела у Грачаници.

XX. *Обретеније главе кнеза Лазара*, као у XII песми Новаковићева састава. У крајњим стиховима могао би се уклонити анахронизам у ређању манастира, којих у доба преноса Лазарова тела у Раваницу није могло бити.

Овакав састав Косовске епопеје претпоставља, нема сумње, састављача који је толико добро познат с народном епском поезијом, да може с успехом поједина места и одељке препевати и лошије стихове лако замењивати бољим, народним стиховима.

Држећи се главне карактеристике народних песама, потребно је да свака од показаних песама, или и појединих одељци њени (кад је састављена из два и три одељка, у којима су опевани разни моменти који не стоје у непосредној вези, као што је случај код IX, X, XIV и XV песме) има своју заокругљену целину, с нарочитим почетком и завршетком; па ипак, свака песма, или одељак, треба да има значаја за целину, објашњавајући или потпомажући поједине моменте или карактере који имају значаја за главни догађај. На тај би начин све песме са својим одељцима биле, и поред своје самосталности, везане за главни догађај, те би међу собом чиниле једну *хармонијску целину.*

У место 12 песама Новаковићева састава имали бисмо овде 20, од којих би само једна била потпуно нова (IV), и једна у целини препевана (II), а остале би све биле песме познате из разних збирака народне поезије, или бар састављене из њихових делова. И, ако би те две песме (II и IV) биле обрађене тако да могуући у ред осталих народних песама, хармонишући с њима и не издвајајући се из општега типа, онда би се тако добивена Косовска епопеја могла с правом назвати *народном*, јер би у њој биле заступљене све особине народне поезије и сва народна предања о боју Косовском. Такав би састав био добро примљен и у народу српском, јер би народ у њему нашао и све оне елементе који су му већ познати и омиљени.

На тај бисмо начин добили велику, потпуну и народну Косовску епопеју, која би могла имати око четири хиљаде стихова.

Можда ће се оваком распореду песама у нашем нацрту учинити неке замерке. Најјача и најоправданија могла би бити замерка код другога дела у коме, од доласка Муратова на Косово па до самога боја, мора да протече повећи број дана. Мурат изненада долази на Косово и Лазар се тек после Муратова позива спрема за борбу, позива и прикупља војводе и војску, и полази на Косово, — а за све то потребно је доста времена. Намеће се питање: шта ли је Мурат за то време радио? Зар је могао мирно чекати на Косову толико време докле се Лазар опремао? Ова питања заслужују пажње.

Али, такав распоред у времену диктују и народне песме и народна предања. То се види из првог и другог од Вукових „комада“, из распореда у великој Петрановићевој песми, из Троношког летописа, као и из оних предања народних која је штампао Новаковић. Чекање Муратово на Косову ублажује се у Троношцу одговором Лазаровим Мурату (на позив да му се поклони и донесе хараче, или да изиђе с војском на Косово), у коме Лазар вели: „Све то није у мојој власти, но кнежеви и властела поставише мене у овој земљи српској; и што хоћеш да ти се поклоним, немогућно је ради клетве коју дадох људима мојим... но *стрпи се и причекај док сакупим људе своје;* и ако они реку да ти се поклоним, бићу први који ћу ти се поклонити; буду ли противни, дужан сам повести их против тебе, јер им се тако заветовах“...

Имајући на уму оваке разлоге, може и VIII песма (о Косанчићеву ухођењу Турака) задржати своје место по нашем распореду, ма да је Новаковић мење после причешћивања војске на Косову; јер се у њој, у Косанчићеву извештају о турској сили, находе разлози са којих се Лазар одлучује на рат с Турцима.

Сем тога могло би бити још и питање: да ли би било подесније да IV песма нашег распореда дође одмах по-

[2]) Види Троношац и «Народна предања», стр. 43. и 50. овог прегледа.

[3]) Троношац и «Народна предања», стр. 43. и 52. овог прегледа.

сле I, као и XVI песма после XVII (као у Новаковића)? Мислимо да би у томе требало оставити слободније кретање самом састављачу, јер има разлога и за једно и за друго.

Autumni flores

Nun ist es Herbst, die Blätter fallen.
, ... , ...
Und mir ferging die Jugend traurig,
Des Frühlings Wonne blieb fersäumt;
Der Herbst durchweht mich trennungschaurig,
Mein Herz dem Tod entgegenträumt.

Zenau.

V.

Тужним криком гавран тромо небу леће,
Ветар мрзни дахом ситне капље гони;
А стазом се уском спровод тихо креће,
Кроз долину сетно смртна песма звони.

Са врхова тавних пада магла густа
И покрива село, колебице црне, —
А из мрачне шуме — што сад зија пуста
Сова каткад крикне па у таму прне.

Мртвило и пустош!... Шта ја чекам више?
Зар у души мојој није пустош давно?!...
Зар смрт неће доћи да све косом збрише, —
Да и мене скрије тихо гробље травно....

VI

Са досадом слушам како киша сипи
Уз тужни звук ветра, што с даљних крајева
Носи студ и пустош у питоми кутак
Где зрак јужног сунца жупна поља згрева.

У вртићу моме, где су руже цвале,
Сада стоје само стабљичице голе
Што их ветар шиба; и цвилећи тихо
Од јесени хладне оне милост моле.

Покрхане леже лозе ладолежа,
Мирисави здравац погажен и свео; —
Гомила од лишћа пожутелог стоји
Где је био негда љупки крин и бео.

Само бршљан вити још се зелени —
Сред пустоши ове милог цветног краја —
Као венац што га тајна рука сплела
Над још свежим гробом умрлога Маја.

Октобра, 1901.
Зајечар.

Милутин Јовановић

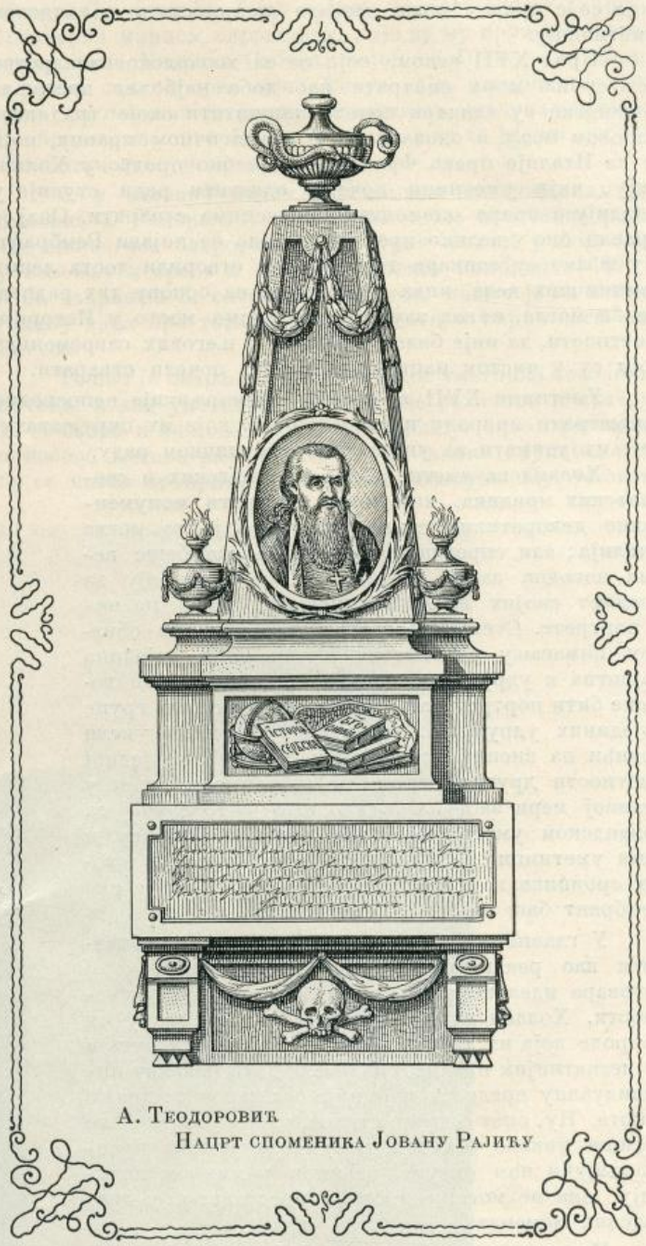

А. Теодоровић
Нацрт споменика Јовану Рајићу

Рембрант

холандски сликар

Рембрант припада времену XVII века, које је у историји његове отаџбине, Холандије, обележено оснивањем колонија и стварањем поморске силе холандске. После ратова за ослобођење, Холандија се почела у брзо развијати, те је у XVII веку постала управо центар светске трговине. Далек Исток, прекоморски Запад, класични Југ и предузимљиви Север стицаху се тада у холандским пристаништима да продају што имају, и купе што им треба. Богаство, не само државе, не само појединих градова, него и појединаца, поче невероватном брзином расти; а стицај културних као и религиозних прилика беше повољан за развитак свих грана духовног живота не само урођеницима, него и странцима као што су: Декарт, Локе и Спиноза. Хуго Гроцијус на философској основици ствара Поморско Право, а својим философским делом О праву у рату и миру ствара основе Међународног Права.

На жалост појезија, као и архитектура и скултура, не могаху достићи ону висину коју достиже сликарство,

које се с правом може назвати националном холандском уметношћу.

Пред XVII веком, који се за холандско сликарство без сумње мора сматрати као доба најбољег цветања, холандски су сликари почели напуштати своје традиције на овом пољу и одавати се т. з. класичном правцу, који је из Италије преко Француске већ био продро у Холандију, чији уметници почеше одлазити ради студије у Италију и према онамошњим обрасцима стварати. Овај је правац био у велико превладао, када се појави Рембрант. Ну и ако су сликари тога правца створили доста лепих уметничких дела, ипак Холандија, на основу тих радова, не би могла никад заузети оно видно место у Историји Уметности, да није било Рембранта и његових савременика који су у чистом националном духу почели стварати.

Уметници XVII в. почеше најмарљивије непосредно посматрати природу и њене појаве које их окружаваху, те њих узимати за углед свом уметничком раду.

Холандска уметност, због климатских и географских прилика, није могла стварати монументалне декоративне слике, као што је то могла Италија; али спретна соба холанђанска беше веома погодна за т. з. пандане, који узимају за предмет својих представа пејзаже, жанр, па чак и портрете. Стечено богаство даде прилике обилном помагању уметности, јер не само поједина друштва и удружења, него и сваки појединац хоћаше бити портретован, што су, а нарочито групе појединих удружења, холандски уметници умели подићи на висину историјских слика. Ни у једној уметности других народа не налазимо портрет у толикој мери заступљен, као што је то случај са холандском уметношћу овог доба, у коме су и сами уметници по небројено пута своје и својих сродника портрете радили, за шта нам је сам Рембрант баш најбољи пример.

У главноме можемо холандску уметност означити као реалистично-индивидуалистичну, којој одговара идеалистично-стилистични правац у уметности. Холандски се уметници не удаљаваху од природе која их је окружавала, и често су пута и најнезнатнијим предметима умели дати некакву индивидуалну вредност која није без нарочите дражи лепоте. Ну, опет с друге стране, таква уметност не могаше никако постати монументалном; а представљајући нам фигуре, већином у мирном положају, она не могаше достићи представљање драматских момената.

Непосредно посматрање природе, која је окружавала холандске уметнике, повело је њихову уметност правцем представљања ваздушних и светлосних проблема, у којима се јављаху и контуре и боје предмета који су имали бити представљени. Због близине мора и због силних канала, који пресецају не само поједине пределе него и саме градове холандске, у њиховој је атмосфери обилна водена пара која чини да сунчана светлост нема онакву интензивност као што је то случај у континенталним или јужним пределима. И ако се контуре у таквом осветљењу сасвим не губе, ипак су много мање оштре, због чега нам предмети изгледају више мање као нагомилана аморфна маса, а не као предмети са јасно одређеним геометријским облицима оштрих ивица. Па и сама боја, у којој у опште и можемо опажати поједине предмете, добија некакву извесну мекоћу и неодређеност, а због засићеног ваздуха воденом паром пре́лази између појединих локалних тонова нису никада оштри, него је све то мање више уједначено, као да је неким провидним велом застрто.

Ове и оваке атмосферске и светлосне појаве могу се и у нашим пределима посматрати, за шта је наша лепа јесен најпогоднија. Лепих јесењих дана, који се некад по својој интензивној светлости могу мерити и са најсветлијим летњим данима, можемо посматрати и најудаљеније брегове на хоризонту, како се у оштрим контурама уздижу и од свога позађа тако одвајају да бисмо им и мање врхове једне од других могли разликовати. Са нашег лепог Калемегдана Авала нам тада изгледа као оштра пирамида која се небу уздиже, а далека села у Банату тако јасно распознају, и ако су других дана за нас и неопажљива. Кровове кућа у Земуну и на Топчидерском Брду могли бисмо скоро бројити, тако су њихови локални тонови различитих боја оштро једни од других одељени; а контуре су тако јако истакнуте, да због светлости и сенке, које тада опажамо, можемо сваки предмет пластично (у свима трима димензијама) посматрати.

Али настане ли позна јесен, настану ли облачни влажни јесењи дани, онда место плаве Авалине пирамиде видимо само једну без одређеног облика плаво-сиву гомилу која као да је прилепљена за своје позађе. Банатска села не показују нам се, као да и не постоје; а наш суседни Земун завио се у неку тамно-сиву маглу, кроз коју тек овде онде можемо опажати само веће предмете и разликовати једне од других. — Наши ловци и рибари, који су у околини Макиша па и у самом Макишу ловили,

РЕМВРАНТ, ХОЛАНДСКИ СЛИКАР

моћи ће се ових природних појава још боље сећати, само ако су их кадгод посматрали; јер мочарна земљишта и предели, као што је и наш равни Банат, препуни су најразличнијих светлосних појава које су све саме по себи заслужне уметничке кичице.

Ето такве појаве, као што су ове које мало пре описасмо, дале су повода уметничком стварању холандских уметника, који су полутаму (Helldunkel) и облике предмета у њој до идеалности уздигли. Разуме се, да су и уметници других земаља радили у овом правцу, али нигде са толико успеха као у Холандији. Стога је и њена уметност par excellence окарактерисана свима особинама сликарске уметности у противности нпр. према грчкој класичкој уметности, која је опет par excellence пластичка. Па ипак обе ове и овакве уметности с правом заслужују назив класичне уметности, разуме се, свака у своме правцу.

Ако је прва половина XIX века одавала веће признање грчкој уметности и њен начин представљања пригрлила, то је друга половина тог века свој идеал гледала

у холандској уметности, а нарочито у њезину највећем представнику: *Рембранту*.

Rembrandt Harmensz van Rijn родио се 15. јула 1606. г. у Лајдену. Око 1620.г. пређе у универзитет, где сврши своје студије, али у исто доба учаше се и сликарству код тадашњих уметника. По свршетку универзитета оде у Амстердам, одакле се после полугодишњег бављења врати у Лајден.

У Лајдену, пошто је сам проценио шта је и колико је у школи научио, виде да му још врло много недостаје, те се стога повуче и одаде најмарљивијем проучавању природе и њених појава. Сам, без учитеља и упућивања, пође у велику школу природе, те почевши од оног што му најближе беше, иђаше све даље и даље у своме усавршавању.

Између године 1630. и 1631. пресели се у Амстердам, где постаде најомиљенији портретист тадашње публике. Ну његов дар и нагон ка извршењу великог задатка ускоро га нагнаше да се одрекне овог конвенционалног портретовања, то пође својим самосталним правцем. Настанивши се у јеврејском крају Амстердама, нарочито се одао студовању јеврејских типова и њихова карактеристична одела које је после у својим сликама из Старог и Новог Завета употребљавао, мислећи и будући тврдо уверен, да ће, узимајући их за углед, бити најверније представљени стари јаврејски патријарси.

Године 1634. ожени се он Саскијом Уленборг-овом, са којом је засновао миран породични живот, пун среће и уживања. Стечено богаство и женин мираз давали су му прилике да живи животом богатога племића, због чега могаше задовољити и своју наклоност на прикупљању различитих уметничких дела из разних времена. Источњачка одела, накити и оружје красили су његове збирке којима су и многи музеји могли позавидети. Све те прикупљене драгоцености он је употребљавао према потреби и своме нахођењу при сликању слика, нарочито из црквене историје.

Овоме срећном и задовољном животу беше крај 1642. год., када му омиљена жена Саскија умре; а од 1650. г. западе Рембрант у тешке материјалне неприлике, те му се не само цела збирка него и стечена кућа год. 1657. и 1658. на добош продадоше. Ове своје материјалне неприлике не могаше он ни до краја свога живота уредити, а сваковрсне парнице са његовим повериоцима загрчаваху му живот. Ну ипак му беше суђено да свој живот сврши у сразмерно мирном скровишту, које су му пружали његова друга жена Хенрика Стофел, којом се 1649. год. ожени, и његов син од прве жене, Титус који, отворивши трговину са сликама и разним старинама, откупљиваше од Рембранта све што би он израдио, а за то је још добивао бесплатан стан и храну.

И у оваквим скроз неповољним материјалним неприликама Рембрант је неуморно и без престанка радио час слике, чак бакрорезе. Свој бурни живот, у коме беше у изобиљу и среће и несреће, заврши Рембрант 1669. г. и би сахрањен 8. октобра те године, пошто је на непуну годину дана пре тога имао преживети и смрт свога сина Титуса.

Тешко је окарактерисати великог уметника неколиким речима, а код уметника Рембрантове величине и значаја, то се скоро и не може, јер би потребније било прегледати понаособ његове радове или бар у главним групама, како би се могао пропратити цео његов развитак. Ну, на овоме месту, на коме се ово неколико речи публикује, можда ће и оволиким излагањем читаоци бити заморени; а кад се узме у обзир још и то, да је без слика говор о уметности у опште без велике, па можда и без икакве користи, — то ћемо се и ми задржати само на главним тачкама.

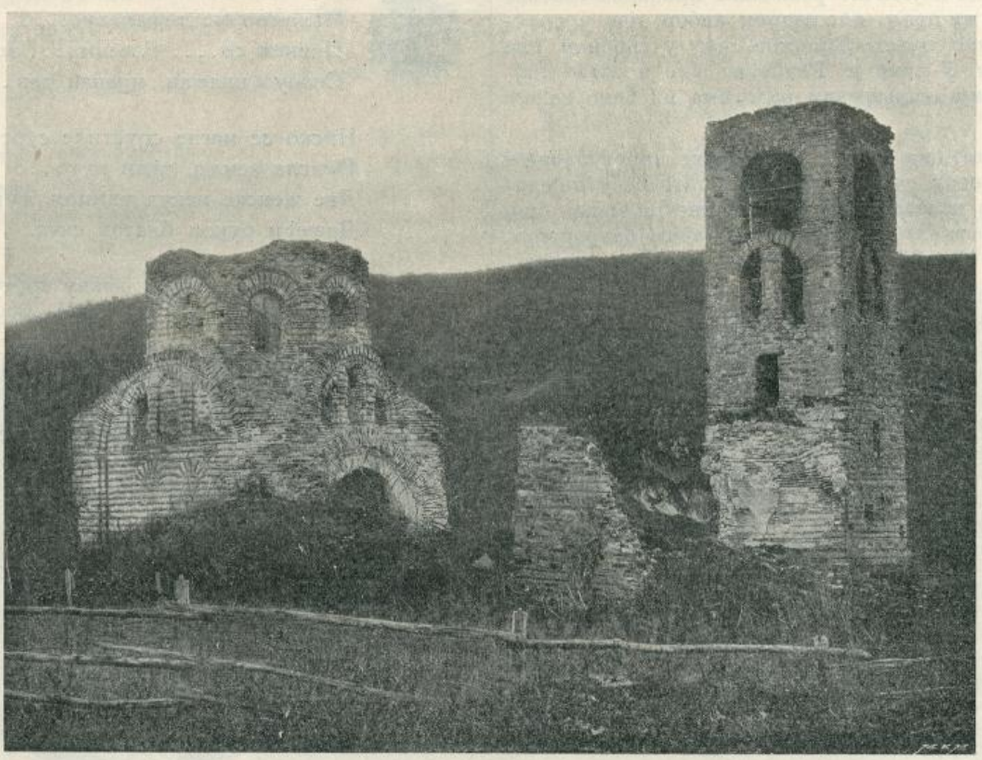

НЕМАЊИНА ЦРКВА КОД РЕКЕ БАЊСКЕ

Проучавање историје сликарства у другој половини XIX века условљено је тачним познавањем Рембрантових радова; јер је његов утицај на блиску нам прошлост, па и садашњост, без сумње веома велики. Ово угледање познијих јевропских уметника на Рембранта, или још боље, васпитавање њихово на радовима његовим, проузроковало је и боље разумевање Рембрантових слика; стога се скупљачи слика окомише на прикупљање Рембрантових радова, због чега им је и цена невероватно скочила. Куриозума ради споменућемо само толико, да је Густав Ротшилд, из Париза, пре петнајестак година платио за две Рембрантове слике огромну суму од 700.000 франака; а да се данас у опште и не може купити каква добра слика његова, пошто се све већ мање више у јавним збиркама налазе, одакле се више и не продају.

Као сваки прави и велики уметник, и Рембрант је имао и моћи и вештине да оне природне појаве, које је његово око опазило, и на платну бојом изведе. У томе баш и лежи тајна његова светског успеха, што се он није

управљао према укусу свога времена, него је радио онако, како му је његов дар налагао, чиме је опет цео холандски народ и његов дух добио видљива израза у Рембрантовим сликама, као што су и сви велики уметници осталих народа били израз националног духа и особина својих народа.

Његове боје, којима се он помаже да дâ израза својим представама, нису тако оштро једне од других одељене; код њега нема локалних тонова, него су, због светлости и сенке, ти прелази из једне боје у другу увек нежни, ради чега се све слива у једну заокругљену целину, у један једноставни тон. Нарочито је умео представљати ону полутаму која се код њега пење до појетичке висине. Контуре представљених предмета су увек заобљене; оне се често пута губе у позађу, те му стога и цртеж није свагда коректан. Из истих разлога он се у последњим годинама врло мало служио кичицом, него лопатицом којом је боју у дебелим слојевима на платно преносио.

И ако су његови радови многобројни, ипак се они поглавито своде на појетичко решавање проблема светлосних појава, час на пољу, под ведрим небом, час у полумрачној соби; час поред лојанице, час у гробном или тамничком мраку. У томе је Рембрант био и остао најјачи, и тој појезији на његовим радовима ми ћемо се још увек дивити.

Ну, ма како и ма колико биле слике приступачне и широј публили, ипак су оне, због тога што се у појединачним комадима налазе, ипак ограничене на мањи број посматралаца, него ли што је по случај са *бакрорезом*, коју је вештину Рембрант са великим успехом неговао.

Али нама не достаје времена и простора да ма и о најважнијим његовим делима проговоримо. Ко пак жели да нешто више сазна о раду Рембрантову, може доста публикација и репродукција (чак и у боји) његових дела наћи у библиотеци Народног Музеја; а осим тога и у монументалном делу Wilhelm-a Bode-a: L'oeuvre complet de Rembrandt, tome I—V, Paris, 1897—1901, које се налази и у нашој Народној Библиотеци под Бр. 30246|fol., у коме су до сада публиковане само слике Рембрантове, чији број износи на 400 комада, а које су на најсавршенији начин (хелиогравира) репродуковане. — Управи Нар. Библиотеке можемо само честитати, што је и овакво једно дело набавила; јер, у оскудици оригинала и веће галерије слика, испитиваоци и поштоваоци праве уметности биће јој захвални на оваквим делама, желећи да се и у будуће таква дела набављају.

* * *

Ипак не могу завршити ово неколико речи о Рембранту, а да не упоредим данашње наше уметничке прилике са ондашњим холандским. Па да ли се сме на то и помишљати, а камо ли учинити? Ја мислим да смемо и можемо.

Из овог кратког прегледа могло се видети, како су холандски уметници створили холандско национално сликарство. Пут, којим су они ишли, ми смо мало пре показали; а тим истим путем пошли су данас уметници свих других народа, сем наших уметника. Ја сам већ другом приликом указао на погрешке наших уметника, а на овоме месту понављам само толико, да наши уметници, овакви какви су данас, неће никад моћи створити националну српску уметност.

Међутим сав наш рад мора баш данас бити управљен овим правцем, јер и ако не будемо успели, а то се и не може, створити националну српску уметност и културу *сад одмах*, онда ћемо својим радом у том правцу бар припремити земљиште за наше последнике. Наши уметници то могу пре и лакше постићи него ма ко други од нас, али им се треба одрећи Беча, Минхена, Париза, Рима и т. д. па пригрлити своју грудву земље и оно што је на њој, те то и обрађивати.

Посао је тежак, он је огроман; али нека наши уметници и то знају, да ће са таквим радом пре постићи успех и очувати своје име потомству, него ли на оном међународном пољу, за чију смо утакмицу ми данас и сувише слаби, а да не подлегнемо туђем утицају, да не утонемо у туђе море.

Д-р Милоје М. Васић

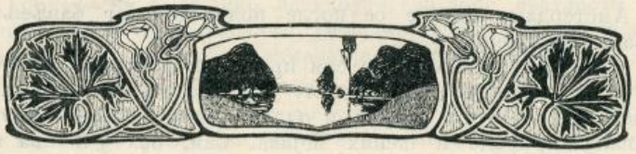

Јесење јутро

Трвда постеља а хладна соба.
Изломио ме тежак сан....
Пренем се.... Гледам.... Јесење доба....
Свануо влажан, мрачан дан....

Ниско се магле спустиле сȳре;
Окисла земља, рђав пут....
Две женске некуд улицом журе,
Држећи руком блатав скут.

Знам откуд иду, у какву греху
Душа им плива. Да, све знам;
Ноћ посвећују шали и смеху,
Да сносе дању бол и срам....

И, у заблуди, раскршћу журе,
Држећи руком блатав скут....
Нек сипа киша из магле суре,
Њих циљу води рђав пут....

Врање.

Димитрије Хаџи-Микић

Мати и син

— пјесма у прози —

Михајло Милановић

Муж јој је погинуо бранећи часни крст, бранећи домовину. Кажу, кад је био на самртном часу, да ју је заклео да пази на једињка као на зенице очију својих; да га учи свему што је добро и племенито, а за највише да живи за домовину.... И кад он умре, она остаде сама саморана, да са нејаким сином проводи своје трудне дане... А син јој био љепши и од зоре и бијела дана, та љепши је био од сунца, звијездâ, од свега! Нико не би рекао да је то дијете једне просте, једне сироте Српкиње, већ да је то право вилинско чедо. Хранила мајка своје једино чедо,

своју узданицу, али не хранила ни медом ни шећером, не одијевала свилом ни кадифом, не умивала му лице ни ђулсом ни млијеком — хранила га, одијевала и умивала уз преслицу и десницу руку, како се то обично чини и са осталом сиротом дјецом у сиротим домовима .... Оно јој било све на овом свијету, све благо њезино био јој њезин нејаки Живота. Крштено му име Красимир, али мајка од велике милоште предјела му име и зове га Живота.

„Ти си мој живот, Живота мили!“ — говорила она кад му је тепала, а он би је тада својим малим њежним ручицама почео миловати по лицу, по врату, свуда....

Мајка се топила од милина, гледајући како јој чедо из дана у дан све то више напредује и јача...

Дјетиња љепота рашчула се свуда, у далеким крајевима.

Једнога дана ступи у њезину скромну кућицу једна богато одјевена госпођа, застаде мајку да држи дијете на прсима и тихо рече:

— Јеси ли ти мајка тога дјетета?

Она је погледа ватрено у њезине упале очи и озбиљно рече:

— Јесам, госпођо! Ја сам мајка овога дјетета, а што то питаш? Да нијеси којом несрећом имала сина, па изгубила, или....

Госпођа јој не даде даље да говори и поче тихо, више жалостиво:

— Ја сам жена врло богата, богата тако да сама не знам колико имам блага; али мене Бог није одарио дјецом, те стога нијесам никада задовољна, све ми нешто, и крај толикога богатства, недостаје. Ја сам чула за љепоту твога сина, чула сам и за твоју несрећну сиротињу, стога дођох до тебе, да ти речем ово: ако хоћеш да те усрећим, поклони ми то дијете, па да будеш срећна и честита. Даћу ти свега што ти душа зажели, даћу ти пола имања свога, или не.... реци шта хоћеш да ти дам, даћу ти!

Мајка се грохотом насмија; објема рукама загрли јединче своје, пољуби га жарко, ватрено, и одважно рече:

— Свијетла госпођо! Како и сама видиш, ја сам жена сирота, врло сирота, можда нема веће сироте од мене. Ја немам никога да ми помаже, сама радим сама се прехрањујем; што год имам све је у овом дјетету, све благо моје, госпоство и срећа моја је у овом дјетету. Ти, свијетла госпођо, иштеш од мене оно, што ти ја никада... запамти госпођо... никада не могу дати. На част теби благо и госпоство твоје, ја волим ово своје благо! Иди, госпођо, закуцај на која друга врата, можда ће се наћи некакова не мајка, већ ђенемајка!... Ја, како рекох, не требам већег блага, јер нема већег блага од овога! — И поново, свом љубављу добре мајке, објема рукама приви чедо своје, једину наду своју, уз вреле груди своје....

Госпођа преблијеђе и као да се занесе у својим мислима. Дуго је стајала тако, као да ју је ко приковао, и нијемо посматрала час мајку, час дијете, дубоко уздахну и оде.

*

Прошло неколико година. Живота стао на ноге јуначке, опасао се мушком снагом, ради и пјева, пјева и ради.... Његова добра мајка пуна среће и блаженства, па ипак стријепи на сваком кораку његову....

Једнога дана сједе њих двоје, једно уз друго, и слатко се о нечем разговарају.... У томе њихову разговору

Р. ОТЕНФЕЛД БАДЊИ ДАН У ДАЛМАЦИЈИ

уније у њихову кућу богаташ Н.; погледа обоје неким жудним погледом, сједе на једну малу искривљену троногу столицу и поче:

— Тридесет је дана како путујем без престанка, тридесет конака сам конаковао, док сам дошао до жељеног мјеста. Љепота твога сина на далеко се прочула, па се чула и у моме сјајноме двору. Моја јединица шћерка непрестано о њему мисли и о њему сања.... Вели: умријеће, ако се не назове његовом љубом. И ето стога, за љубав своје јединице шћерке, дошао сам да те замолим да ми поклониш свога сина; њему ћу дати јединицу шћерку, а теби ћу, мјесто ове мале, прљаве кућице, сградити сјајне дворе у којима ћеш моћи као најсрећнија жена уживати све што твоје добро срце зажели.... Ја се надам, да ми нећеш молбу одбити, ради среће и твоје и твога доброга сина.

Мајка претрну и задрхта врло; затим покри лице рукама и вриснu колико је грло донесе....

Живота прилетје мајци, наслони јој главу на бујне груди своје и рече:

— Мајко, шта ти би? Од чега си се препала?

И кад видје да му се мајка поврати, стаде пред богаташа и овако поче говорити.

— Велики господару! Ја се заиста чудим и дивим толикој смјелости и великој жртви коју си поднио — и подносиш — за своју шћерку. Али упамти ово: Ја имам само једну мајку — осјем мајке никог другог до Бога! — њоме се дичим, заклињем и за њу живим. Видиш је ослабјелу, изнемоглу као да ће скорим умријети, па ипак она за мене живи, јер има само мене.... Ми смо заиста сиромашни и с тога ти велика хвала на великој понуди твојој. Но ја волим уза своју стару изнемоглу мајку и своју сиротињу, него уз каково богаство са проклеством. Иди, господару, нека ти је срећан сваки твој корак, поздрави своју јединицу шћерку и поклони је коме хоћеш, ја сам и овим врло задовољан.

Богаташ га погледа значајно, пошутје мало, затим му приступи, пољуби га у мушке образе, дубоко уздахну и оде без обзира.

А кад видје мајка шта и како учини Живота са оним богаташем, скочи као неком силом натјерана, рашири своје мршаве руке и радосно повика:

— Сине Живота, жив био својој мајци и нека ти је од данас и вазда алал и просто мајчино млијеко! — па му се сави око врата.

*

Прођоше неколико мјесеци. Мајка Животина остарјела, изнемогла, само што сједи и Богу се моли за здравље и дуг живот свога јединька сина. Често се моли Богу, да је Бог поживи, те да дочека Животу ожењена и смирена, па макар да одмах умре... То је говорила и њему самом, а он се само смјешкао....

Али једнога лијепога дана однекуд ступи у њихову скромну кућицу неки млад човјек сав у срми и у чистом злату, а оружан од главе до пете, застаде мајку и сина за софром, па да их не помета, сједе на ону клупу која је била тик уз врата.

— Које добро, брате? — упита Живота гледајући му час у очи час у његово свијетло оружје.

Гост као да је био сјетан, замишљен ли, тек по његову лицу и понашању могло се опазити, да је био веома узрујан.

Животина мајка попусти кашику, окрену се право према дошљаку и рече мирно:

— Синко, како ми се чини, ти као да доносиш некакав глас шта ли? Ако има што, реци нам, не крij, треба да чујемо.

Гост се искашља, одахну и поче гласно:

— Ја сам народни гласник! Народ се српски диже на оружје, народ ме шаље да ово јавим свима и свакоме....

Живота осјети да га нешто силно дотакну до срца. Жудним погледом погледа гласника и мирно развуче:

— И ти, брате, дође, да нама тај абер донесеш?

— Ја, Живота брате — настави гласник мирно: дођох да ти јавим, да се наша драга браћа Срби дижу за свети часни крст и слободу златну. Народ српски и тебе позива, његова је воља да и ти станеш у часне редове српских осветара, да рахат пођеш онамо куда пођу и сва остала браћа наша — у свети бој, за срећу и славу нашу, за спас наше премиле домовине.

Животи стадоше очи и укоченим погледом погледа своју остарјелу мајку.... И он је гледаше дуго, нетренимице, гледаше је тако жудно, тако слатко.... И за тренут ока он бијаше уз њу и држаше је чврсто загрљену.

Његова добра мајка у почетку бијаше врло потресена онијем гласом, али се напошљетку примири мало, јер видје уза себе својега премилога сина, јер осјети на своме лицу врелу сузу из његовијех жаркијех очију.

И као да се иза сна трже, гледаше га дуго и дуго и жарко љубљаше његово успламтјело лице, шапућући тихо некакву молитву....

И најпослије Живота поче тихо и благо, некако молећим гласом:

— Мајко, слатка мајко моја, родитељу мој! Чу ли ти шта овај брат наш рече, какав нам абер донесе? Моја се браћа дижу за свети часни крст, за слободу, за спасеније наше и наше домовине.... И мој се родитељ борио и пао за то, па није право, није ни пофално да ја, син његов, сједим скрштенијех руку и слушам јаде и покоре браће и сестара мојих.... Мајко, аманет свога оца ваља да испуним. Кроз час два хоћу да сам међу осталом браћом својом и стога те ево, мајко, родитељу мој, молим: — благослови!

Живота клече пред својом мајком и саже главу земљи. Мајка застријепе лахко и готово као да клону. И силом прибра сву сна гусвоју. Тих, миран, блажен поглед баци на својега сина, десном се руком дохвати до главе његове, подиже очи у оно вјечно плаво небо и тихо, мирно прошапута:

— Живота, сине, животе мој, благосиљам те: иди, срећно ти било! Иди! Српсто те зове за свети крст, за слободу и спас наше миле домовине!

Сарајево.

† Др. Светозар Милетић

(УСПОМЕНЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ О ЊЕГОВУ ЖИВОТУ И РАДУ).

— Проф. Г. Гершић —

(СВРШЕТАК)

Та је интересна црта у психологији народа или „гомиле“ била у том, што народ и после свих преварених нада и очекивања не само да није обрнуо леђа Милетићу, не само да се није повео за злурадом дреком његових противника, него је, напротив, чврсто стајао уз њега, стајао као организована и срчана политичка војска под

заставом, готов да под његовом врховном командом и даље истраје на мегдану, да се бори за свој национални опстанак и да протестује против обести и притиска шовинизмом опијених Мађара. Чим се може објаснити толика народна оданост једноме човеку, толико пожртвовање и толика готовост за даљу борбу у критичким тренуцима, кад се губе и ишчезавају сви изгледи на ма какав успех? То је веома интересно питање, на које нам може одговорити само психологија народа или психологија гомиле, а специјално још и једна студија о психичком стању угарског Српства у време, кад се Милетић појавио на политичкој позорници и кад је повео коло нове уставне национално-политичке борбе. Ја ћу покушати да се упустим у расправљање тога колико занимљивога толико и несумњиво озбиљнога и тешкога питања, али то не могу учинити у овоме тренутку, из простога узрока што услед нагомиланих службених послова немам довољно потребнога мира и доколице за такву психолошку студију.

Година 1868. беше у многоме погледу веома значајна како лично за Милетића тако и за цео српски народ у Угарској. Пошто поравнање између Беча и Мађара беше већ свршен факт, пошто се стара Аустрија претворила у нову дуалистичку Аустро-Угарску, те сад Немци и Мађари већ поделише и утврдише своју превласт над осталим народностима, а нарочито над Словенима, то је сад било за Србе и остале немађарске народности у Угарској од нарочига интереса питање, како ће Мађари искупити своја још 1849. год. у Сегедину, па и доцније, у мучним тренуцима, толико пута свечано понављана обећања о правичном решењу питања народности у Угарској. Сад су Мађари били господари ситуације, господари у унутрашњем уређењу своје краљевине Угарске; добили су своје министарство и потпуну независну унутрашњу управу, па је сад ваљало видети: хоће ли имати бар још толико каваљерства да, у оквиру своје државе и њезина устава и не крњећи ни у чем њену целокупност и доминантни положај мађарског племена, ипак путем закона пруже народностима бар најпотребнија јемства и услове за њихов национални опстанак и њихово развијање. Ма колико да се могло, као што већ напред поменух, по држању Мађара после закључене погодбе с Бечом већ од прилике назирати како ће се они понашати и при решавању питања о народностима, ипак је било још некога зрачка наде, да ће колико толико водити рачуна о својим негдашњим толико звучним фразама и обећањима, и да ће имати још толико политичке увиђавности, те да виде, да баш сам добро схваћени интерес Угарске тражи да се једном прекине та унутрашња народносна распра, која Угарску слаби и разрива. И дође најзад и тај жељно и радознало очекивани тренутак. То је било у саборској сесији од год. 1858. У октобру те године зак. предлог о „равноправности народности“ изнесен је и претресан у саборском одбору а затим и у самом сабору. Међу народносним посланицама, који су учествовали у дебати како у одбору тако и у сабору, на првом је месту стајао Милетић; његова беседа у одбору а затим још већа и значајнија у сабору биле су одиста праве научне расправе о томе питању; оне су ремек темељите студије и парламентарне речитости. Тако су исто били значајни и његови говори при претресу законског предлога о православној српској и румунској народно-црквеној автономији. Милетић је ту, верно потпомогнут осталим својим друговима, био потпуно на висини својега задатка и положаја и очитао је Мађарима усред њихова сабора оштру лекцију. Разлоге његове они нису могли побити, него су просто већином изгласали један закон, који је био горка иронија на све оно, што су некад Мађари обећавали и што се могло захтевати и очекивати у једној модерној уставној држави за иоле правично решење националнога питања. Такво решење питања о народностима беше велики удар за све немађарске народности, а специјално за Србе; оно паде као тежак камен на већ толико измучене груди српскога народа, али је оно било још нарочито судбоносно за Милетића и његов даљи рад. Наступио је у његовој политичкој каријери опет један критички тренутак, иза којега је морао доћи прелом у целоме даљем политичком раду и држању Милетићеву. Ту је Милетић прешао Рубикон, ту је пала коцка, која је после дуге јуначке борбе довела најзад до — катастрофе. Одиста, кад се свршила парламентарна кампања око закона о народностима, и то свршила онако како сам мало час казао, онда је за Милетића и за целу његову странку било јасно, да је завршена ера надања, погађања и споразумевања, а да је куцнуо час, где се мора или абдицирати или одлучно угазити у тако тешку и ризичну борбу против мађарског притиска и шовинизма. Настала је ера одсудне опозиције.

Милетић се није ни за часак ломио и предомишљао, него је одважно и мушки развио барјак опозиције, запливао, дакле, поново у тај опасни политички вртлог. То је био сад нов одсек у политичкој историји угарскога Српства и у личној историји Милетићевој, одсек пун тешких искушења, големе борбе и великих жртава, при чему је Милетић ваздa предњачио и био први на мегдану и на — нишану. Отворила се жива ватра и борба на свима линијама: борба на политичком и парламентарном пољу с мађарском владом и већином, борба на народно-црквеном пољу с јерархијом, борба на пољу велике српске мисли са разним противничким елементима и у факторима, а специјално још са Христићевим бирократско-полицијским системом у Србији и са журналистичким трабантима тога система и те владе и т. д. Ту су се сад почели један за другим низати значајни моменти и догађаји у животу и раду Милетићеву, које бих ја сад требало овде редом да додирујем и описујем. Све ово што сам до сад у овом цењеном часопису овако летимично испричао и описао из живота Милетићева може се сматрати тек само као увод у његову биографију; ја сам стигао досад да додирнем тек само прве почетне стадије његова политичког и друштвеног делања, а сад тек ваља ући у опис свих његових големих, многостраних и тако интензивних радова и трудова на свим скоро пољима народна живота. Предамном стоји још тако велики и богато наслаган материјал који ја треба да савладам, да средим и да из њега изведем бар приближно верну и прецизно израђену слику великога покојника. Мислим да ће ми поштовани читаоци овога часописа признати, да је то једна студија коју ваља или израдити добро или — никако. За добру израду ја, на жалост, у овоме тренутку, као што већ напред рекох, апсолутно немам довољно времена а да тек ма како нешто набацам, то нећу и не могу. Стога молим све оне, који се за ову студију интересују, да ми не замере, што засад морам овде ове моје успомене и рефлексије о Милетићеву животу и раду да прекинем и завршим сматрајући то тек као први део задатка који сам на се примио. Задржавам право, а у исто време примам на се и обвезу, да други завршни део ових својих успомена и рефлексија публикујем, ако Бог да, што скорије, чим од својих нагомиланих дужности и послова могнем откинути нешто слободнија времена, те да до краја израдим ову скицу, коју сам отпочео с толико љубави и пијетета према сенци својега неумрлога ментора.

1868?

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО

NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

XXII

Литија

Пре него што је Јестира Прина могла своје мисли и видети шта да се ради према новом чудном стању ствари, чуше се звуци војне музике која се приближаваше једном побочном улицом. Она објављиваше да са старешинама и грађанима долази литија општин-

ској кући, где је по обичају, који је одавно био утврђен, пречасни Г. Димесдел имао да говори своју проповед о Избору.

У брзо се указа глава литије, са достојанственим и лаганим кораком, како скрену за један угао крчећи себи пута до трга. Прво дође музика. Она је била од разних инструмената, можда несавршено састављених једно са другим и на којима се свирало без особите вештине, али који су ипак постизали оно ради чега се хармонија добоша и труба обраћала гомили — а то је да даду узвишенији и јуначнији изглед призору који се догађао на тргу. Мала Бисерка испочетка пљескаше рукама, па онда у тренутку изгуби немирно узбуђење због којега је била у сталној трзавици целога јутра; она гледаше немо, и изгледаше да се уздиже као каква морска птица на дугим таласима и вихорима музике. Али је у првашње расположење поврати сунчев одсјај са штитова и светлог оружја војника који иђаху за музиком као почасна пратња литији. Та чета војника — која се још одржава из прошлих времена са старом и часном славом — није била од најамника. У њеним редовима беху џентлемени који у себи осећаху ратни позив и тражаху да успоставе неку врсту Војничког Удружења где би, као у удружењу Ритера Темплера, могли изучавати ратну науку и њезину примену, у колико им то допушта њихово мирно занимање. Уважење, које је у то доба имао војнички ред, могло се видети из поносног држања сваког појединца у овој чети. Неколицина од њих, својом службом у Холандији и на другим бојиштима јевропским, с правом су заслуживали име и понос војника. Уз то сви обучени у сјајне оклопе и са перјем које трепташе над њиховим светлим морионима, беху од утиска какав не може постићи никаква модерна војска.

Ипак су цивилни великодостојници, који иђаху одмах иза војне пратње, још више заслуживали пажњу посматрачеву. И по самој спољашности беху величанствени, те према њима холи корак војника изгледаше простачки ако не глупачки.

То беше доба у коме је дар цењен много мање него данас, али се зато много више поштовала јака грађа која је давала чврстину и достојанство карактеру. Народ је био наследио особину да поштује; а та се особина у потомцима налази у малим размерама и много слабије, ако још у опште и постоји тај осећај уважења и поштовања јавних радника. Та промена може бити и добра и рђава, а делимично и јесте то обоје. У тим старим данима инглиски дошљак на овим суровим обалама (будући оставио краља, племиће и све ступње власничког реда, док су у њему још били силни осећај и потреба за поштовањем) одавао је то поштовање седој коси, достојанственом челу старости или непорочном поштењу, крепкој мудрости или тужном искуству т. ј. даровима оне високе и ретке врсте, који откривају сталне идеје и тиме имају право на опште поштовање. Ови први државници, као Брадстрит, Ендикот, Дадли, Белингам и остали, које на власт уздиже избор народа, изгледа да нису били Бог зна како даровити, већ су се одликовали више мудром трезвеношћу него делатношћу духа. Они су имали душевне снаге и самопоуздања, те у данима искушења и опасности стајаху чврсто на бранику државних интереса као хриди против бурних таласа. Те црте оваквог карактера беху јасно представљене у четвртастом облику лика и јакој телесној грађи нових насеобинских старешина. Што се тиче држања природног ауторитета, мајка отаџбина не би била постиђена да види све воље нове демократије као чланове Горњега Дома или Тајног Краљевског Савета.

Одмах иза старешина иђаше млади и високо цењени свештеник, са чијих се усана очекивала побожна проповед приликом годишњег избора. У то доба тражило се више духовне спремности за његов положај него за политичку улогу; јер — не обзирући се на више мотиве — у поштовању народа, које се граничило са обожавањем, био је и подстицај довољно јак да се најсилније амбиције задобију у службу. Па и сама политичка власт била је у присенку моћних свештеника.

Који га гледаху сада, држаху да, од како је Г. Димесдел први пут ступио ногом на обалу Нове Инглиске, није никад показао толико енергије која се виђаше у ходу и изгледу којим одржаваше своје место у литији. Корак му није клецао као до сада, стас му не беше погурен, нити му рука почиваше на срцу. Ипак, ко би свештеника боље загледао, опазио би да његова снага није била телесна. Она је могла бити само духовна, коју су му улили анђелски посланици. Она је могла бити утицај оног силног напитка који се справља једино у ватреној пећи дуго гоњених мисли. Или је, може бити, његов осетљиви темперамент био оснажен гласном и шумном музиком која се дизала небу и која је подигла и њега својим таласима. Међутим његов поглед био је тако замишљен да је било сумњиво, да ли је Г. Димесдел и чуо музику. Његово тело било је туна и кретало се у напред са необичном снагом; али где је био његов дух? Далеко и дубоко у својим властитим пределима, занимајући се натприродном делатношћу, да у ред стави ток узвишених мисли које ће се ускоро појавити. За то ваљда и не чујаше ништа, не виђаше ништа, не знађаше ништа од онога што се догађало око њега; али духовни елеменат узе слабо тело и понесе га, не осећајући терет, и преображавајући га у дух себи идентичан. Људи јакога духа, који су постали болесни, имају моћ да у даној прилици силним напором скупе живот од неколико дана, па онда буду мртви за толико исто време.

Јестира Прина гледаше нетренимице у свештеника, осећајући неку кобну власт на себи, али од куда и како — не знађаше рећи. Бејаше свесна само тога да је тај утицај долазио из неке сфере врло удаљене и која је била савршено изван њезина домашаја. Она замишљаше да ће уочити бар једну црту по којој би га познала. Она мишљаше на мрачну шуму са малом усамљеном долином, на љубав и страх и на маховином обрасло стабло где су, с руком у руци, мешали свој страсни разговор са жалостивним жубором потока. Како су се онда присно познавали! И је ли то онај човек? Она га сада једва познаваше. Он сада прође корачајући достојанствено са литијом уважених отаца, он који је недостижан у своме светском положају, а још мање у оном високом полету несимпатичних мисли, кроз које га сада угледа! Њен дух клону под уверењем да је све морало бити варка, и да у ствари нема никакве истинске везе између ње и свештеника. И Јестира је била још толико жена да му је мучно могла то опростити, — а најмање сада када се могао чути блиски корак њезине кобне судбине, све ближе и ближе! Та он је био у стању да се потпуно извуче из њихова заједничког света, док је она пипала у мраку и пружала своје хладне руке не налазећи га.

Бисерка као да је видела и одговарала осећајима своје мајке, или као да је и сама осећала удаљеност и неприступност у којима се свештеник налазио. Док је литија пролазила, дете је било узнемирено, вијући се тамо амо, баш као птичица која би сад хтела одлетети. Кад све прође, она погледа у лице Јестире Прине. —

— „Мајко" рече: „је ли то онај исти свештеник што ме је пољубио крај потока?"

„Буди мирна, драга мала Бисерка!" шапуташе јој мајка: „Не треба увек говорити на тргу о ономе што је било у шуми."

„Ја нисам уверена да је то он! Тако чудновато изгледа!" настави дете. „Иначе ја бих отрчала к њему и молила га да ме пољуби сада, пред целим народом, баш као што је учинио тамо пред старим, мрачним дрветима. Шта би свештеник рекао, мајко? Да ли би метнуо руку на срце, издерао се на ме и заповедио ми да одлазим?"

„Шта би друго рекао, Бисерка", одговараше Јестира: „већ да није време пољупцима, и да се не треба љубити на тргу? Добро је било, лудо дете, што му ниси притрчала!"

Исто осећање према Г. Димесделу беше исказала још једна личност, чија настраност учини оно што би учинио мало ко од градских становника — то јест да отпочне разговор јавно са оном која је носила скерлетно слово. То беше Госпођа Хибинсова која, обучена врло раскошно, са штапом са златном дршком, беше дошла да види литију. Како је ова стара госпођа уживала глас (који ју је најзад и живота стао) да је она главни чаробник у свима врачаријама које су се непрестано догађале, гомила

СТ. ТОДОРОВИЋ СВЕТИ САВА МИРИ ЗАВАЂЕНУ БРАЋУ

се уклони испред ње и изгледаше да се плаши додира њезине одеће. Кад је видеше заједно са Јестиром Прином, страх који улеваше Хибинсова беше удвојен, и то беше узрок што се цела гомила далеко уклони са оног дела трга где стајаху ове две жене.

„Гле, који би од смртних могао и помислити?!“ шапуташе стара госпођа поверљиво Јестири Прини. „Зар онај свештеник, онај светац на земљи, као што народ мисли о њему, а који, морам признати, доиста тако и изгледа! Видећи га садэ у литији, ко би помислио да је ту скоро изашао из своје учионице, шапћући какав старојеврејски текст из Библије, и отишао у шуму да се шета! Ха! ха! Ми знамо шта то значи, Јестира Прино! Али доиста, тешко ми је веровати да је то био тај исти човек. Видела сам многог свештеника кад корача за музиком, а који је играо заједно са мном по истом такту Нечије музике, док је какав индијански жрец или лапландски врач био у послу са нама! Ама то је ситница за жену која познаје свет. Али овај свештеник! Можеш ли доиста посведочити, Јестира Прино, да је то био исти онај човек који се сусрео с тобом у шуми?“

„Госпођо, ја не знам о чему говорите!“ одговори Јестира, слутећи да је Госпођа Хибинсова полудела. Али ипак беше силно запрепашћена и страхом поражена због саопштењем које је потврђивало лични однос толикпх лица — и саме себе међу њима — са Лукавим. „Мени се не пристоји говорити тако о побожноме и ученоме свештенику какав је пречасни Г. Димесдел.“

„Срамота, жено, срамота!“ повика стара госпођа претећи прстом Јестири. „Зар ти мислиш да ја, крај толиког бављења у шуми, не могу познати ко је још био тамо? Тà могу, па нека не остане у њиховој коси ни један лист из дивљег украса којим се ките када играју! Познајем те, Јестира Прино, јер видим знак. Сви га можемо видети на беломе дану; а у ноћи он светли као црвени пламен. Ти га носиш јавно, па стога и не може бити речи о њему. Али онај свештеник! Чуј да ти кажем на уво! Кад Црни Човек види неког свога слугу како се устеже да призна свој дуг, као тај пречасни Г. Димесдел, он нађе начина да се знак изнесе на видело, на очи целом свету! Шта свештеник увек крије руком на срцу? А, Јестира Прино?“

„Шта је то, драга Госпођо Хибинсова?“ журно питаше Бисерка. „Је си ли и ти то видела?“

„Ништа, мила моја!“ одговори Госпођа Хибинсова, дубоко се клањајући Бисерки. „Ти ћеш сама видети то, било раније било доцније. Кажу дете, да си ти од рода Краља Ветрова! Хоћеш ли изјахати са мном једне лепе ноћи да видиш свог оца? Тада ћеш дознати зашто свештеник држи руку на срцу!“

И смејући се тако, да је могао чути цео трг, злослута стара племићка оде даље.

Међутим претходна служба била је свршена у општинској кући, и глас Г. Димесдела чујаше се како отпочиње беседу. Некакав неодољив осећај гоњаше Јестиру ближе томе месту. Како је света зграда била пуна света, да нико више није могао ући, она заузе место баш поред губилишта. Место је било доста близу да је могла чути целу проповед као какав неодређен али разноврсан жубор и шум који је потицао од веома необична глас свештеникова.

Сам глас по себи био је прави дар; јер кад слушалац не би нимало разумевао језик којим је проповедник говорио, ипак би био ношен тамо амо самим тоном и хармонијом његовом. Као у свакој другој музици, и у њему је било страсти и жара, јаких или нежних узбуђења, исказаних да их разуме свако срце па ма где да је одгајено. И ако је глас био гушен црквеним зидовима, Јестира Прина слушаше га тако пажљиво, пратила га са тако силном симпатијом, да је проповед имала за њу неко значење сасвим изван неразумљивих речи. Те речи, кад би биле јасно разабране, можда би биле само груб медијум и оковале духовно значење. Овако, она је чула лагани тон сличан брујању ветра кад се спрема да отпочине. Она се дизаше, као и он, кроз постепене висине нежности и јачине, док јој се најзад не учини да је овај глас пуном јачином не уви у облак страха и свете величине. Па ипак, ма како да је био величанствен тај глас, у њему је увек био карактер туге. Гласно или нејасно изражавање бола — као да беше шапат или крик човечанства које пати и буди саучешће у свакоме срцу. Каткад једино се могаше чути само тај дубоки пâтос, једва чујан, како јеца у сред немог ћутања. Али и онда кад би глас свештеников постао виши и заповеднички — када се смело дизао горе — а кад би достигао сву своју јачину и моћ, испуњујући цркву и крчећи себи пута кроз чврсте зидове и разлевајући се у слободном ваздуху — и онда кад би слушалац пажљиво и с намером ослушнуо, могао је открити исти узвик бола. Шта беше то? Јадање једнога људскога срца, пунога туге, можда и кривице, које исповеда своју тајну било бола, било кривице великоме срцу човечанства; које моли за његову симпатију или опроштај у сваком тренутку, у сваком акценту, и никад узалуд! Овај дубоки и стални пригушени тон био је оно што је свештенику давало његову особиту моћ.

За све то време, Јестира стајаше као кип на подножју губилишта. И кад је глас свештеников не би задржавао ту, у самом том месту било је неодољиве привлачне снаге, јер одатле почиње њезин први час живота у срамоти. Њоме владаше осећај — мало одређен да би био мисао, али који притискиваше њезин дух — да је цео њен живот, и пре и после, био у вези са овим местом.

Мала Бисерка, међутим, беше се одвојила од своје мајке и играше се слободно по тргу. Она увесељаваше мрачну гомилу својим немирним и светлуцавим сјајем, баш као што каква шарена птица осветљава цело дрво са мрачним лишћем, верући се тамо амо, час виђена а час заклоњена у полу тами устрепталог лишћа. Њени су покрети били таласасти, али каткад оштри и неправилни. Они су давали доказа о немирној живости њезина духа, која је данас била двојином неуморнија, јер је почивала и одговарала немиру своје мајке. Гдегод би Бисерка угледала ма шта што би изазвало њезину живу и луталачку радозналост, одмах би тамо потрчала. Пуританци гледаху на њу, па и ако се осмехиваху, ипак су били наклоњени да потврде да је дете ђаволјег порекла, по неописаној драži лепоте и чудноватости која је сијала кроз њено лице и блистала у њезиној живости. Она отрча и загледа са у лице неком дивљем Индијанцу, осећајући да је његова природа још више дивља него ли њезина. Па онда, са урођеном смелошћу, али ипак са неком особитом резервом која је такође била карактеристична, одлете међу мрнаре, међу ту ветром опаљену децу океанову; а они је гледаху са дивљењем и чуђењем, као да је прамен морске пене узео на се облик девојчице са душом морских свитаца што се ноћу блескају испред лађина кљуна.

Један од тих морепловаца — господар лађе, који је говорио са Јестиром Прином — беше тако задивљен Бисеркином појавом, да покуша ухватити је у намери да јој украде један пољубац. Пошто је видео да је њу исто тако немогућно ухватити као и какву птицу у ваздуху, он скиде златан лавац, којим беше обавијен његов шешир, и баци га детету. Бисерка га одмах омота око свога грла, тако вешто, да је изгледала као да је део ње саме, без чега би је било тешко замислити.

„Је ли твоја мајка она жена са скерлетним словом?“ упита мрнар. „Хоћеш ли јој однети једну поруку од моје стране?“

„Ако ми порука буде годила, хоћу!“ одговори Бисерка. —

„Онда јој реци“ настави он: „да сам поново говорио са оним црним, погнутим доктором, и он узима на се да поведе са собом свога пријатеља, онога господина кога он толико воли, тамо преко мора. Стога нека се твоја мајка побрине само о себи и теби. Хоћеш ли јој рећи то, чедо вештичино?“

„Госпођа Хибинсова вели да је мој отац Краљ Ветрова!“ повика Бисерка са врашким осмејком. „Ако ме зовеш тим ружним именом, ја ћу му се жалити на тебе, и он ће ти лађу буром гонити!“

Летећи тамо-амо преко трга, дете се врати мајци и саопшти јој поруку мрнареву. Јестрин дух, дотле јак, издржљив, најзад се сломи кад угледа црне и кобне сенке неизбежне Судбине, која се показа у тренутку кад је изгледало да је отворен пут и њој и свештенику из овог лавиринта беде.

Док се њезин дух борио са ужасним страхом, који јој задајде морепловчева порука, она је имала да издржи још једно искушење. Око ње је било много лица из околине, која су често чула о скерлетном слову, и којима је оно представљано страшно гомилом лажних и претераних прича, али која га никада нису видела својим очима. Та лица, пошто су исцрпла друге врсте забављања, скупише се сада око Јестире Прине са грубом и неотесаном радозналошћу. Ма како да су била непажљива, ипак не пређоше известан круг од неколико аршина. На том растојању стадоше, привезана силом гнушања које им улеваше мистични знак. И цела група мрнара, кад угледа гомилу која се тиска, а чујући за значење скерлетног слова — дође и умеша своја опаљена и разбојничка лица у круг гледалаца. Па и сами Индијанци, привучени радозналошћу белих људи, прокрадаху се кроз гомилу и упираху своје змијске очи на Јестирине груди, вероватно замишљајући, да она, која носи тај богато извезени знак, мора бити од високог положаја и достојанства у свом народу. Најзад се и градски становници гураху ка истом месту и мучаху Јестиру Прину, можда више него сви остали, својим хладним, добро познатим погледом на њену давнашњу срамоту. Јестира гледаше и познаде иста лица оних матрона које су је очекивале при њезину изласку из тамнице пре седам година. Све су биле ту, изузев једне, најмлађе и једине која је имала сажаљења међу њима, и којој је она доцније сашила мртвачки покров. У последњем часу, кад се она спремала да далеко одбаци ватрено слово, оно је неким чудом привукло пажњу и постало предмет узбуђења, те на тај начин силније пољаше њезине груди, него икада после првога дана кад га је метнула на себе.

Док је Јестира стајала у том мађијском кругу срама, док је лукава свирепост њене казне изгледала као да је навек прикова ту, дотле је дивни проповедник гледао доле са своје говорнице на слушаоце који му беху предали владу над својим духом. Свети свештеник у цркви! Жена са скерлетним словом на тргу! Зар има дрског уображења које би смело и помислити да је исти ватрени жиг био на њима обојима!

XXIII.

Откриће скерлетног слова

Речити глас, који је носио собом душе слушалаца као на бурним таласима, најзад се умири. Наста тренутно ћутање, дубоко и немо као после пророчанских речи. Затим се диже жагор и пријатно брујање, као да слушаоци, ослобођени од мађије која их је била довела у пределе неког другога духа, долажаху себи од страха и дотадашњег дивљења. Потом гомила поче да се гуши на вратима црквеним. Сад, кад је проповед била свршена, требало им је удисати друкчији ваздух, који је боље одговарао грубом земаљском животу у који беху повраћени, него што је ова атмосфера коју је проповедник преобразио у пламене речи и испунио заносним духом својих мисли.

На слободном ваздуху ово усхићење изливаше се у речима. Трг и улица жуборахy на све стране потпуну хвалу о свештенику. Његови слушаоци не могаху мировати докле не кажу један другоме оно што је сваки боље знао него

што је овај могао чути или казати. По општој сведоџби, никада човек није говорио тако мудро, тако узвишено и пуно светога духа као што је он говорио тога дана; нити је икад Небеска Истина очевидније говорила кроз смртна уста него кроз његова. Његин утицај могао се очима видети како слази на њега, како влада њиме и стално га уздиже изван писане проповеди која лежаше пред њим, и испуњава га мислима које су му морале бити чудне исто тако као и његовим слушаоцима. Предмет проповеди изгледаше да је био однос Божанства према људским удруженима, са нарочитим погледом на Нову Инглиску коју су они неговали усред ове пустиње. И, у колико се приближавао крају, неки као пророчански дух беше сишао на њега, нагонећи га да му служи као што су му служили стари пророци у Израиљу, само с том разликом да где год су Јудеји пророци објављивали казну и пропаст своје домовине, његова је мисија била да пророкује високу и славну судбину за ново сакупљени народ Господњи. Али кроза све то, и кроз целу проповед, пробијао је неки дубок, тужни ниски тон пâтоса, који није могао бити протумачен друкчије већ као природна туга некога који ће скоро преминути. Да, њихов свештеник, кога су они тако волели — и који је тако њих све волео, да није могао отићи на небо без дубока уздаха — слутио је своју рану смрт, слутио је да ће их оставити у сузама. Мисао, да је још за кратко време на земљи, додаде последњу моћ утицају који проповедник беше произвео; изгледало је као да је какав анђео у своме лету на небо затрептао својим сјајним крилима над народом за један тренутак — светлост и сенка у исто доба — и просуо доле на њих дажду златних истина.

Тако за пречаснога Г. Димесдела беше дошао један тренутак светлији и пунији живота него и један пре тога или икоји после. Он стајаше у том часу на највишем врху моћи на који могаху попети свештеника у првим данима Нове Инглиске духовни дарови, богато знање, сила речитости и глас непорочне светости, у доба када је свештенички позив већ сам по себи био висок положај. Такво је било место које је заузимао свештеник, кад саже своју главу напред на наслон говорнице, при крају проповеди о Избору. Међутим Јестира Прина стајаше поред гробилишта са скерлетним словом које је још увек као ватра сијало!

Тад се опет зачу шум музике и одмерени кораци војничке пратње која излажаше на црквена врата. Литија је имала да прође одатле до градске гостионице, где је требало да свечана гозба допуни церемонију.

Стога, још једном, ред поштованих и величанствених отаца пође напред кроз широку стазу народа, који се повуче назад, с пуно поштовања, на обе стране пред Гувернером и старешинама, старим и мудрим људима, светим духовницима и свима који бејаху чувени и одликовани. Кад ови бејаху на сред трга, народ их поздрави узвицима. То је био неодољив излив одушевљења, који беше распаљен у слушаоцима оном дивном струјом речитости која је још брујала у њиховим ушима. Сваки осећаше снаге у себи и удисаше је из груди свога суседа. У цркви једва беше савладана, а на отвореном пољу она се дизаше под небеса. Ту бејаше довољно људских бића, и у њима довољно високо изражених и хармоничних осећаја да произведу јачи глас него што га могу дати тонови буре или грома и ромор мора; и овај силни полет многих гласова стапаше се у један велики глас општим нагоном који прави исто тако једно велико срце од многих. Никада се са земљишта Нове Инглиске није подигао силнији узвик! Никада није на земљишту Нове Инглиске стајао човек толико поштован од стране својих смртних сугрђана као овај проповедник.

А шта је он осећао тада? Зар се око његове главе у ваздуху није вио сјајни светокруг? Пошто је био тако слављен од стране својих поштоваоца, да ли су његове ноге доиста газиле по земаљској прашини?

У пролазу литије, све оче беху окренуте тамо где се виђаше свештеник како ступа напред међу цивилним достојанственицима и војничком пратњом. Узвик се лагано изгуби као шум, у колико један по један део гомиле доби прилику да види свештеника. Како је изгледао блед и нејак у сред све своје славе! Снага или боље рећи надахнуће које га је одржавало док није изговорио свету поруку која је доносила своју снагу са неба — беше му одузета сада, пошто је њена дужност била потпуно извршена. Жар, који су приметили да се сија на његовим образима, беше се угасио као плам који се без наде губи над последњом жишком. Једва је, са тако мртвачком бојом, изгледало да је то лице живога човека; једва да је то био човек са животом у себи, јер клецаше тако нервозно у својој снази, и ако не паде.

Један од његове браће — честити Џон Вилсон — видећи стање Г. Димесдела, коракну поуздано напред да му понуди своју помоћ. Свештеник дрхтаво али одлучно одби понуђену старчеву руку Али он иђаше и даље, ако би се тако могло назвати његово кретање које је више личило на непоуздане напоре детиње које гледа мајчину руку пружену да га охрабри. И сада, ма како да су били неприметни његови последњи кораци, он беше стигао наспрам добро познатог и временом поцрнелога гробилишта, где је давно пре толиког времена Јестира Прина била јавно посрамљена. Ту и сада стајаше Јестира држећи малу Бисерку за руку! И скерлетно слово бејаше на њеним грудима! Овде се свештеник заустави, ма да је музика настављала величанствени и весели марш по коме се кретала литија. Она га позиваше напред — напред на светковање — али он се овде заустави.

Белингам га беше са страхом посматрао за време последњих тренутака. Он сад остави своје место у литији и прође да му понуди помоћ, јер, судећи по изгледу Г. Димесдела, мораће пасти. Али бејаше нечега у изразу свештеникову што задржа старешину, и ако то беше човек који се покорава ласно нејасним опоменама које долазе од једног духа другоме. Гомила гледаше за то време са страхом и чуђењем. У њеним очима ова земаљска слабост била је само нов облик небеске снаге; јер нпје сматрала за чудо ако се такав свети човек на њихове очи вину горе, постајући магловитији и светлији и губећи се најзад у небеској светлости! Он се крену ка гробилишту, и пружи своје руке.

„Јестира,“ рече: „ходи овамо! Ходи к мени, моја мала Бисерка!“

Он их гледаше аветињским погледом; али је у исто доба у њему било нечега нежног и победничког. Дете одлете к њему као птица и обави своје руке око његових колена. Јестира Прина (лагано, као гоњена неизбежном судбом и против своје воље) такође прође ближе, али се заустави пре него што дође до њега. У тај мах Роџер Чилингворт или се прогура кроз гомилу или се појави из земље, јер тако мрачан, смушен и очак беше његов поглед — покуша да одврати своју жртву од онога што беше наумила! Ма ш та да је било, тек старац јурну напред и ухвати свештеника за машину.

„Лудаче, стани! Шта сте наумили?“ шипуташе он „Одби натраг ту жену! Отерај то дете! Све ће бити добро! Немој оцрнити свој глас и умрети у сраму! Ја вас још могу спасти! Хоћете ли да осрамотите своју свету службу?“

„А лукави! Чини ми се да си доцкан стигао!“ одговори му свештеник гледајући му у очи са страхом али одлучно. „Твоја моћ није оно што је била! С Божјом помоћи, умаћи ћу ти сада!“

Па опет пружи своју руку жени са скерлетним словом.

„Јестира Прино,“ узвикну са збиљом која је у срце дирала: „У име Бога тако страшнога и тако милостивога, који ми даје своју милост да у овом тренутку могу учинити оно од чега ме је уздржао пре седам година мој тешки грех и бедна слабост, ходи ближе сада и додај своју снагу мојој снази. Твоју снагу, Јестира! па нека буде по вољи коју ми је Господ подарио! Томе се противи свом својом силом овај бедни и увређени старац! — Свом својом силом и силом пакла! Ходи Јестира, ходи! Помози ми попети се на ово гробилиште!“

Гомила се беше узбудила. Лица од положаја и достојанства, која стајаху око свештеника, беху тако изненађена и тако им беше нејасно шта значи све то што гледаху. Немоћна да приме објашњење које им се наметаше и неподобна да друго измисле, остадоше само неми и мирни посматрачи суђења које Провиђење вршаше. Видеше све-

штеника, наслоњена на Јестирина плећа и подржавана њезином руком, како се ближи губилишту и пење уза степенице; а мала рука у греху рођеног детета беше у његовој. Стари Роџер Чилингворт иђаше за њима, као неко који је у присној вези са драмом греха и туге у којој су сви имале своје улоге, те по томе имађаше права да присуствује последњој сцени.

„Да си тражио широм земље," рече он свештенику гледајући га мрачно: „не би нашао ниједно место тако скривено — ниједно тако високо или тако ниско, где би ми могао умаћи, изузев ово губилиште!"

„Нека је хваљен Онај који ме ту доводе!" одговори свештеник.

Али ипак дрхташе и обрати се Јестири са изразом сумње и страха у својим очима, који се издаваху јасно и ако му лебдијаше слаби осмејак на уснама.

„Зар ово није боље," шапуташе: „него оно о чему сањасмо у шуми?"

„Не знам! Не знам!" одговори она журно. „Боље? Погледај! Ми треба да умремо обоје, а и мала Бисерка са нама!"

„Са тобом и са Бисерком нека буде Божја воља!" рече свештеник: „А Бог је милостив! Пусти ме да извршим његову вољу коју је Он јасно показао пред мојим погледом. Јер ја сам, Јестира, на прагу смрти. Стога ме пусти да се пожурим узети на себе део својега срама!"

Ослоњен на Јестиру Прину, а држећи за руку малу Бисерку, пречасни Г. Димесдел окрену се честитим и уваженим старешинама, светим духовницима, који му бејаху браћа, народу чије срце беше тако узбуђено, али пуно тужне симпатије, слутећи да се неко дубоко животно питање — пуно греха, пуно бола и кајања — има да открије пред њиме. Сунце са висина осветљаваше свештеника пуним сјајем, одвајајући га тако рећи од свију земаљских предмета, да исповеди своју кривицу пред судом *Вечите Правде.*

„Народе Нове Инглиске!" повика високим, свечаним и величанственим гласом који се подиже над њима — али са тугом у себи, а каткад са узвиком који се пробијао кроз неизмерну дубину кајања и бола. — „Ви, који сте ме волели! — Ви, који сте ме за свеца сматрали — погледајте ме овде, светског грешника! Ја стојим на месту где је требало да станем пре седам година, овде са овом женом, чија ме рука, више него слаба снага којом сам се дотетурао довде, одржава у овом страшном тренутку да не паднем лицем на земљу! Погледајте на скерлетно слово које Јестира носи! Сви сте се грозили од тога! Где год би се кренули, оно је бацало тужни сјај страха и ужасну одвратност око ње. Али овде, посред вас, стоји неко чијег се жига греха и срамоте нисте гнушали!"

Овде изгледаше, да ће свештеник оставити неоткривен остатак тајне. Али он победи телесну слабост — а још више слабост срца — која се бораше за владу над њиме. Он одбаци сваку помоћ и корачи напред један корак испред жене и детета.

„Жиг је био на њему!" настави он са неком врстом жестине. Био је решен да каже све. „Видело га је Божје око! Анђели су увек указивали на њега! Ђаво је знао за њега и вређао га непрестано својим ватреним прстом. Али он беше жиг вешто сакрио од људи, и иђаше с вама као дух, јадикујући, јер беше тако чист у грешном свету, и тужан што беше далеко од своје небеске родбине! Сада, на самртноме часу, он стоји пред вама! Он вас позива да опет погледате на Јестирино скерлето слово! Он вам вели да је оно, са свим својим тајанственим ужасом, само сенка онога што он носи на својим грудима, и да је тај његов властити ватрени жиг само слика онога што га је пекло у дубини његова срца! Нека овде стану они који сумњају у Божји суд над грешником! Глете! Глете страхсвиту сведоџбу тога суда!"

Грчевитим покретом уклони свештеничку ризу са својих груди. Тајна беше откривена! Али би било безбожно описивати то откриће. За један тренутак, поглед ужасом запрепашћене гомиле беше упрт у то аветињско чудо. А свештеник је стајао, са пламом победе на лицу, као онај који у кризи најсилнијега бола извојује себи победу. Па онда паде доле на губилиште. Јестира га подиже мало и наслони му главу на своје груди. Стари Роџер Чиилингворт клече поред њега, са црним мрачним изразом, као да живот беше ишчезао из њега.

„Ти си ми умакао!" понављаше више пута: „Ти се ми умакао!"

„Нека ти Бог опрости!" рече свештеник. „Ти си такође тешко грешио!"

Он скрете своје очи, које су се гасиле, са старца и упре их на жену и дете.

„Моја мала Бисерка" изговори слабо, а на лицу му беше благ и мио осмејак, као осмех духа који се спрема да мирно отпочине. Сад, када терет беше скинут, изгледало је као да жели да се пошали и поигра са дететом. — „Драга мала Бисерка, хоћеш ли ме пољубити сада? Онда ниси хтела тамо у шуми! Али сада хоћеш, је ли?"

Бисерка пољуби његове усне. Мађије беху побеђене. Велики призор бола, у коме је то дивље дете учествовало, разви све њене осећаје љубави; и њене сузе, које падоше на лице њезина оца, биле су залога да ће она од сада знати за људске боле и радост; да се неће вечито борити са светом, већ бити жена у њему.

„Јестира," рече свештеник: „остај збогом!" „Зар се нећемо више видети?" шапуташе она. „Зар нећемо заједно проводити вечни живот? Извесно, извесно ми смо искупили једно друго оволиким болом! Ти гледаш далеко у вечност тим великим очима које умиру! Реци ми шта видиш тамо!"

„Мир, Јестира, мир!" рече јој он свечано и дрхтаво. „Закон који смо преступили, грех са ужасом откривен — нека ти једино занимају мисли! Ја стрепим! Бојим се. Можда се нећемо никад више, за то што зборависмо својега Бога — кад нарушисмо однос међу нашим душама — никад више састати у вечном и чистом јединству! Бог зна! А Он је милостив! Он је доказао своју милост, више свега, у мојој беди, док сам на грудима носио ове ватрене муке! Али зашто је послао онога црнога, ужаснога старца да ми муке вечно распирује! Што ме је довео овде да умрем пред народом смрћу победнога срама! Да сам био поштеђен од и једне од ових мука, ја бих био изгубљен за навек! Нека је хваљено име Његово! Нека буде воља Његова! Збогом!"

XXIV.

Закључак

После дужег времена, колико је народу било довољно да уреди своје мисли у односу на горе описани догађај, било је неколико прича о томе шта је све било на губилишту.

Већина гледалаца сведочаху да су видели на грудима јаднога свештеника *скерлетно слово* — са свим налик на оно што га је носила Јестира Прина — утиснуто у месо Што се тиче његова постанка, било је различних објашњења. Неки тврђаху да је пречасни Г. Димесдел, на сами дан кад је Јестира Прина први пут понела срамни знак, почео покајнички живот, и да је најзад завршио ужасним мучењем себе сама. Други, напротив, мишљаху да је знак постао тек много доцније, пошто га је стари Роџер Чилингворт, као моћан врач, изазвао с помоћу својих отровних напитака. Трећи опет — а ти су били у стању да познаду свештеникову особиту осетљивост и чудни утицај његова духа на тело — вероваху да је страшни знак био производ вечно раднога зуба кајања, који је прогризао из дубине срца напоље, и најзад јасно посведочио Небески Суд присуством овога слова. Читалац може бирати између ових теорија. Ми смо просули сву светлост коју смо могли добити о овоме предсказању, и сада, пошто је оно своје учинило, радо бисмо избрисали његову дубоку бразду из свога духа где ју је урезало дуго размишљања у врло немилој јасности.

Чудновато је, при том, да су извесна лица, која су присуствовала целом призору, и тврдила да нису ни за тренутак скидала својих очију са пречаснога Г. Димесдела, порицала да је било икаквог знака на његовим грудима, управо колико и на грудима новорођенчета. Нити су, по њихову казивању, његове последње речи признавале, нити бар издалека наглашавале и најмање учешће

од његове стране у греху због кога је Јестира Прина носила скерлетно слово. По овим поштовања достојним сведоцима: свештеник, свестан да ће умрети — а такође и свестан да га гомила уврштује међу светитеље — желео је да, издишући у наручју ове пале жене, покаже свету како је ништавна људска честитост. Пошто је посветио цео живот људскоме духовноме добру, он је начинио од своје смрти причу, у намери да својим поштоваоцима даде велику и потребну поуку да смо, пред очима Бескрајне Чистоте, сви подједнаки грешници. Хтео је да их поучи: да је и најсветији међу нама само утолико умакао својим ближњима, да би могао јасно увидети милосрђе које нас штити, те да потпуније одбаци варку о људској заслузи која би, са неким правом, хтела погледати на више. Не доводећи у сумњу тако велику истину, нека нам је допуштено да ову последњу причу о Г. Димисделу сматрамо као пример оне непоколебљиве верности са којом пријатељи каквог човека — а особито кад је тај човек свештеник — бране његово име и онда кад докази, јасни као сунчеви зраци на скерлетном слову, утврђују, да је са грехом умрљано и лажно створење од прашине.

Сведочанства којих смо се држали — један стари рукопис, написан по усменим казивањима лица од којих су нека познавала Јестиру Прину лично, а друга чула причу од савременика — јасно утврђују погледе које смо раније изсказали. Између многих поука, које нам пружа искуство једнога свештеника, ми једино стављамо ову у облику изреке: „Буди истинит! Буди истинит! Буди истинит! Слободно покажи свету ако не најгоре што је у теби, а оно неку црту по којој се то најгоре може закључити!“

Ништа није било значајније него промена која се извршила, одмах после смрти Г. Диминсдела, у понашању и изгледу онога старца званога Роџер Чилингворт. Сва његова снага, сва његова животна и интелектуална моћ, као да га наједном напустише, те доиста увехну, сасуши се и по готову ишчезе са овог света као ишчупана биљка која лежи спарена на сунцу. Тај несрећни човек беше узео за правило свога живота: да систематски гони и да се свети! И кад више није било ђавољег посла на земљи за њега, једино што беше остало овоме одређеноме самртнику, било је да оде тамо где ће му његов господар наћи пуне руке посла и платити му по заслузи.

Био би занимљив предмет испитивања питање: да ли мржња и љубав нису једно исто у основи својој? И једна и друга, у крајњем развитку, захтевају присну везу и познавање срца; свак чини да осећајна храна и духовни живот једнога лица зависи о другом, свака оставља страсног љубавника, или не мање страснога мрзиоца, у очајању и тузи кад му предмета нестане. Философски посматране, обе страсти изгледају у суштини исте, изузев што се једна гледа у небеској светлости а друга у тамном и кобном сјају. У свету духова, стари лекар и свештеник — узајамне жртве на земљи — можда ће несвесно наћи да се сума њихове замаљске мржње и злобе претворила у златну љубав.

Остављајући на страну свако разлагање, остаје нам да саопштимо читаоцу још једну чињеницу. Стари Роџер Чилингворт у својој болести (која је била исте године) и својом последњом вољом и тестаментом, чији су извршиоци били гувернер Белингам и пречасни Г. Вилсон, завештa велико имање, како овде тако и у Инглиској, малој Бисерки, кћери Јестире Прине.

Тако Бисерка, вилинско дете, ђаволји изданак (као што многи тврђаху све дотле) постаде најбогатија наследица свога доба у Новоме Свету. Вероватно да ова околност изазва промену у понашању публике. Да је мајка са дететом остала овде, мала би Бисерка, чим је стасала за удају, могла помешати своју дивљу крв са потомком најпобожнијега од свих пуританаца. Али убрзо по смрти лекаревој, жена са скерлетним словом ишчезе, а и Бисерка с њом. За дуго година, и ако је овда онда нејасан глас о њима прокрчио себи пута преко мора (као безобличан комад дрвета које таласи избаце на обалу са почетним словима имена), ипак никаквих поузданих вести не бејаше о њима. Прича о скерлетном слову претвори се у легенду. А моћ његова била је још јака и одржаваше у страшној успомени губилиште на коме је издахнуо свештеник, као и градину крај мора где је становала Јестира Прина. Близу овог последњег места, нека деца играху се једно после подне, кад угледаше неку високу женску у сивој одећи где се приближује вратима градине. Та врата била су годинама затворена, али их она откључа. Било да зарђало гвожђе или труло дрво попустише њеној снази, било да се она увуче као сенка преко ових сметњи — тек она уђе!

На прагу застаде, окрете се на страну, јер ући сама у ту промену, и преко прага куће у којој негда струјаше живот, било је може бити тужније и жалосније него што је могла поднети. Али то беше само за тренутак, па ипак довољно дуг да се могло приметити скерлетно слово на њеним грудима.

И Јестира Прина врати се и узе на себе давно остављени срам! Али где је била мала Бисерка? Ако је била још у животу, морала је бити у пуном развоју женске младости и лепоте. Нико не знађаше, нити се икад сазнаде потпуно тачно: да ли је вилинско дете отишло прерано у девојачки гроб, или је њена дивља богата природа била умекшана и спремљена за женску благу и нежну срећу. Али за остатак Јестирина живота било је знакова који су говорили да је она предмет љубави и пажње неких становника друге земље. Писма долажаху, са племићским знацима на себи, и ако за те знаке није знала инглиска хералдика. У колиби било је ствари за угодност и луксус, које Јестира није никад употребљавала, али које је само богаство могло купити, а Љубав измислити. Било је ситница, малих украса, драгоцених знакова вечите успомене, који су морали бити израђени нежним прстима по упутству срца које љуби. Једном видеше Јестиру како везе одело за новорођенче са таквом раскоши и уображеньем, што би направили праву узбуну да се какво дете, тако обучено, појавило пред нашим трезвеним градом.

Укратко, у граду се веровало да је Бисерка не само била у животу, већ и удата и срећна и да се сећала своје мајке, и да би се јако радовала кад би њена мајка била с њоме на њезину огњишту.

Али је за Јестиру Прину било више стварног живота у Новој Инглиској него у тој непознатој земљи где је Бисерка свила себи огњиште. Овде је био њен грех; овде њена туга; овде је она имала да се каје. Она се вратила и поново узела на се — својом слободном вољом, јер и најоштрији старешина тога гвозденог доба не би јој то заповедио — знак чију смо црну историју напред испричали. Никада више није тај знак остављао њезине груди. Али у низу Јестиринних година, које беху испуњене радом, мислима и самопожртвованьем, скерлетно слово престаде бити жиг који привлачи презреље и гнев људи, већ оличаваше нешто што изазива сажаљење и страх, као и поштовање. И како Јестира Прина не знађаше за себичност, нити живљаше ради своје забаве и личне користи, народ јој повераваше све своје туге и невоље, тражећи њезина савета као од лица које је прошло кроз многи јад. Нарочито жене у вечитим парницама, кад би њихова страст била рањена, презрена, згажена, недостојноме поклоњена, или кад је лутала и била грешна, или са тешким теретом срца које нико не цени, не тражи, — долажаху градини Јестире Прине, питајући зашто су тако бедне и шта је тому лек!

Јестира их тешаше и световаше како је најбоље знала. Она их увераваше: да чврсто верује да ће у бољем доба, кад свет буде дозрео за то, кад то Небо буде хтело, Нова Истина бити откривена свету, која ће поставити односе жене и човека на поузданој основи узајамне среће. Раније у животу, Јестира је узалуд уображавала да и она може бити та изабрана пророчица, али је одавно увидела немогућност да икаква мисија божанске и тајанствене истине буде поверена жени грехом окаљаној, притиснутој срамом или која носи терет доживотне туге. Анђео и апостол новога открића мора доиста бити жена, али смерна, чиста, лепа и мудра; и она ће проповедати не кроз суморну тугу, већ кроз небеску радост; она ће показати како нас света љубав може усрећити најистинитијим примером таквог живота успехом крунисанога.

Тако говораше Јестира Прина, обарајући свој поглед на скерлетно слово. А после много, много година, нов

један гроб беше ископан близу другог старог и упалог у гробљу (поред кога је доцније сазидана Краљевска Капела). али са међупростором као да прах ова два спавача нема никаква права да се помеша. Ипак један надгробни камен служаше за обоје. Свуда наоколо беху споменици са урезаним гробовима; а на овој простој плочи — као што пажљив посматрач још може приметити и застати збуњен његовим значењем — виђаше се нешто изрезано на лик каквог хералдичног знака. Та плоча имађаше и девизу, а њезине речи могле би послужити као мото и кратак опис наше овим завршене легенде. Плоча је мрачна и осветљена само једном вечно запаљеним кандилом тужнијим од сенке.

На црном пољу те плоче сија само слово *А*.

Рудолф Вирхов

Рођен 1. октобра 1821. године у Шифелбајну, ступио је као осамнаестогодишњи свршени матурант у војно-лекарски институт у Берлину, где је после 4. године добио докторску титулу и као млађи лекар ступио у завод Charité. У том је заводу именован 1843. год. за професора. Већ у првим годинама свог научарског рада обратио је пажњу на се због својих одличних студија и расправа; 1847. г. засновао је, као приватни доценат у универзитету, веома цењени *Archiv für pathologiche Anatomie, Physiologie und Klinische Medicin.* — 1848. г. свестрано је проучио и реферовао о тифусу који се због глади појави

РУДОЛФ ВИРХОВ

у Горњој Шлеској. Одмах за тим покушаше да га, ради народног здравља, кандидују за посланика, али се то не сврши како се желело, јер Вирхов тада још не имађаше 30 година, без којих се не улази у скупштину. Ну то га не задржа од политичког рада на зборовима, те се и данас прича о бурним скуповима које је Вирхов одушевљавао својим говорима. Због тога му је 1849. г. одузела влада место у Charité, где је, после протеста Лекарског Удружења, поново враћен. Али пошто га баш тада Вирцбуршки универзитет позиваше за професора Патолошке Анатомије, он се реши, прими позив и оде у Вирцбург.

Тако је Вирцбург постао колевка његове научарске славе и зборница многобројних медицинара, јер хитаху Вирхову да чују најодлучнију и најпоузданију реч научарску. Дотадашњу теорију о ћелији напао је Вирхов одважно и ступио у полемику са Рокитанским, из које је изашао као победилац. Већ пре завршетка својих истраживања, 1856. г., отишао је Вирхов у Берлин, одакле су га непрестано позивали. На две године по доласку у Берлин, дакле 1858. године, објавио је Вирхов у целом свету прослављено дело своје *Die Cellularpathologie in ihrer Begründung auf physiologische und pathologische Gewebelehre*". И ако су у овом делу, у низу година, сад понека места исправљена или допуњена, ипак је оно основа модерне медицине и најбољи упутник за лекаре. —

Поред редовних предавања у универзитету, примио је Вирхов у своје руке и управу Патолошког Института, те га је уредио по свом нахођењу тако да је још ваздa углед сличним заводима. По повратку у Берлин био је изабран за општинара, те Берлин има највише њему да захваљује за поправљење здравствених односа у немачкој престоници. Његов рад није остао само на уништавању зла, већ је нарочиту пажњу обраћао да се зло и не појави. Подизање болница вршено је по његовим прописима, а те прописе примише и сви већи светски градови. Нарочито се бавио и о проучавању канализације, и што данас Берлин у својој канализацији има поузданог чувара од разних зараза, највећа је заслуга Рудолфа Вирхова. У читавом низу година, не само за Немачку већ за цео свет, узимао је Вирхов иницијативу или је био саветник у питањима о људском здрављу.

12. октобра о. г. прослављен је у Берлину његов осамдесет-први рођен дан на званичан, ванредно сјајан и звучан начин. Чак се овом приликом чула реч „апотеоза Вирхова." Доиста, сјајнији и свечанији јубилеј не да се замислити.

Вирхов је, крај све своје дубоке старости, остао млад и несравњено раден. Он ради увек и одмара се само врло мало, за време школских ферија. Сарадник једног француског листа посетио га је летос у Швајцарској и вели, како стари ученьак врло лако сноси својих осамдесет година, како је пун духа и добре воље. Прави младић. То не беху само обични конвенционални изрази, кад му приликом јубилеја рече један говорник:

— Ми ћемо једва чекати да дође и ваша деведесета година и наћи ћемо вас међу нама истог као што сте и данас: пуног живота и здравља.

У Берлину је све, што има какав било учени назив и обележје, сматрало за част да дође и поздрави јубилара. Све академије, сва велика учена друштва беху послали своје представнике. Васцела Јевропа беше присутна. Француска беше послала сенатора Корнила, одлична бактериолога; Енглеска — лорда Листера, славна хирурга и т. д.

Први говор пред попрсјем Вирховљевим, у новом Патолошком Музеју, држао је доктор Штут, министар јавне наставе.

— Ја желим, рекао је он, довршујући свој говор: да дух, из којега је произашло незаборављено *дело* Вирховљево, и даље задахњује, оживотворава нашу медицинску школу.

У току неколико часова, говори су се низали један за другим. У вече беше великолепан банкет у дворници „Изгубљених Корака" у парламентској згради. Ту се могле чути пуне садржаја захвалнице Вирхова и безбројне здравице. Доктор Корнил, заступник француске, беседио је у име својих колега из Француске и нарочито је истицао улогу Вирхова у стварању Целуларне Патологије. Лорд Листер беше донео адресу Краљевског Друштва у Лондону. Великом патологу би приказана једна плакета, која представљаше услуге које је он учинио медицини, са посветом на латинском језику од ученог патолога талијанског, Бачелија. Више је од двеста лица присуствовало овом банкету који нико присутан неће моћи заборавити.

Професор Велдегарс, трајни секретар научне академије, предао је Вирхову, од стране немачких лекара, дар

од 50.000 марака, да би се тим потпомогла једна научна установа у почаст Вирхова. Најзад је министар Штут објавио, да је цар подарио јубилару велику златну медаљу за научне труде и прочитао је царево својеручно писмо.

Ничега мало није било при светковању ове осамдесетопрвогодишњице. У свем свету радо признају да је седи лекар заслужио та ретка одликовања. Поред Пастера можда ниједан човек није имао већег утицаја на напредак модерне медицине. Несравњен лекар, клиничар, физиолог — он је основао Целуларну Патологију; схватање правилно и плодно. Болест организма је само болест ћелије која сачињава и одржава тело. Ћелија је оно што је нападнуто — она је оно што треба чувати. У врло важним списима, Вирхов је развијао студију живе ћелије, њених модификација и трансформација. Он је науци подигао пажње вредан споменик. Захвалност му дугује цело човечанство.

Dr. Ч.

Уз наше слике

Сима Игуманов, српски добротвор. — Сима Андрејевић Игуманов подигао је у Призрену православну Богословију и оставио непокретно имање у Београду, кога је приход намењен на издржавање Богословије и школовање младића из Старе Србије. У Турској он је урадио оно, што је Текелија урадио у Аустрији према својој могућности, месним потребама и приликама. Он је народни добротвор. Својим трудом и знојем он је зарадио капитал и жртвовао га своме роду и племену. Стога је вредно, ма у најкраћим цртама, да знамо његов живот.

Сима је рођен на три Јерарха (30. јануара) 1804. г. Као сироче одрасте код свога брата, игумана у манастиру Св. Марка, са чега су га и звали «Игуманов Сима», по чему се доцније и назвао Игуманов.

Манастир је Св. Марка више села а изнад реке Корише, према Душановој ливади, на 3 часа од Призрена. Ту се Сима учио књизи код брата, ту је одрастао усред српских споменика и слушао историју свога народа из уста самога народа. Око 1820. год. врати се у Призрен својој кући и почне да тргује. Године 1830. ступи у ортачину с пашом, да би могао подићи фабрике на р. Бистрици више манастира Св. Аранђела, где је сахрањен Душан. Кад 1835. год. уклоне из Призрена пашу, овај захвати Симин капитал од 200.000 гроша. Око тога је вођена парница. Сима продужи радњу. Оженио се Султаном из породице Вукића, која му роди кћер Софију и сина Манојла. Живео је и у Цариграду, а из њега се пресели с трговином у Одесу 1846. год.

Године 1861. Сима је преко Србије ишао у Призрен, и по црквама скупио јадне и жалосне дрвене путире и однео у Русију. Услед тога, махом су све цркве у Старој Србији добиле како књиге тако и окруте и утвари црквене. Од своје стране опет Сима је слао књиге и отварао школе. У Сиринићској жупи подигао је дивну школу о свом трошку, а у другим местима помагао општине и својим моћним утицајем радио да се отварају школе. Како унапређење школа и свештенства поглавито зависи о митрополиту, Сима, да би за ту радњу придобио рашко-призренског митрополита Мелентија, пошље му из Русије на поклон митру, окрут, јеванђеље и диван сервис за домаћу употребу. Он је за скупе новце откупио више кућа и плацева, па је то све ујединио и подигао палату за богословију под заштитом руске царевине, у чему има огромну заслугу бивши руски Призренски конзул И. С. Јастребов. Сима је нашао и учитеље, од којих треба споменути имена: прве ректоре архимандрита Саву, и Ставрића, родом из Босне, који је свршио Кијевску духовну академију и о Симину трошку послат у Призрен.

У том задеси Симу највећа несрећа: умре му у Курску јединац син (Манојло) 1871. г. Сима падне у очајање, разболи се и после оздрављења напусти сву своју велику радњу и све своје фабрике, па се пресели у Призрен. Живећи у Призрену, он је сву своју пажњу и љубав поклонио школама и старању о подизању школа. Немилице је на то трошио новце.

Сима је био необично поштен, частан; држао је дату реч. Најмилије му је било зборити о српској прошлости, о манастирима, о српској будућности и т. д.

Пред рат 1875. год. Сима се настани у Београду. У првоме рату Арнаути нападну на Призрен и прорешетају куршумима Симину школу, али је његови пријатељи Турци одбране. Сима је школу поправио.

Тестаментом је све своје имање оставио на своју школу и на школовање, или овде или на страни, младића из Старе Србије. За тутора је поставио српског митрополита и два трговца. Године 1882. он оде из Београда у Призрен, где од капље премине друге године (1883.) у часни пост. Био је колико патриота, толико исто побожан Србин. Сарањен је у цркви Св. Марка у гробници свога оца и мајке. Ту је цркву он подигао, украсио, прибавио јој земаља и шума и био прави његзин ктитор.

Нека му је лака српска земља, коју је тако ватрено љубио.

Опширније о Сими Игуманову види чланак П. Срећковића у I књизи *Братва*, којим смо се и ми послужили.

Сеоба Срба под патријархом Чарнојевићем (Сликао Паја Јовановић). Оригинал ове слике спремљен је био, по поруџбини патријарха Георгија Бранковића, за мађарску Миленеумску Изложбу, да без речи а силно, уверљиво и историјски верно покаже свима и свакоме како је један део народа српског извршио сеобу своју из Старе Србије у Угарску; да покаже, да то није било долазак сиротиње или просјака, већ долазак народа једног, уређеног и са својим поглавицама и духовним и војничким. — Оригинал је ове слике у Саборској Дворници Карловачке Патријаршије.

Владика Петар II Петровић Његош. — Клањајући се гениј овог великога песника српског, доносимо, о педесетогодишњици његове смрти, веран лик његов, поносни што га је Српкиња родила, што је српско име увенчао даром и славом својом.

Слава му и хвала!

Пад Сталаћа (сликао Ђ. Крстић). — Ко не зна народну песму о паду Сталаћа, о војводи Пријезди и Јелици верној љуби његовој, госпођи разумној? То предање народно забележио је кичицом по платну Ђорђе Крстић, академски сликар. Репродукцију тог његова рада износимо у овом броју пред своје читаоце, уверени да ћемо угодити њихову српском поносу. —

Нацрт споменика Јовану Рајићу (А. Теодоровић). — 11. децембра о. г. навршило се сто година од смрти великог богослова и историчара архимандрита Јована Рајића. Тога дана приређена је у Сремским Карловцима скромна али пуна пијетета прослава његова имена. Пре подне био је помен у Св. Вазнесенској цркви (где је Рајић крштен), а по подне, у гимназијској дворани, била је свечана седница богословско--књижевног друштва *Слога* са одабраним програмом. — Још за митрополита Стратимировића заснован је фонд за подизање споменика Јовану Рајићу. Фонд располаже, како чујемо, сумом од близу 7000 форината, те би већ било време да се намера и у дело приведе. Слика коју доносимо у овом броју, представља нацрт споменика како га је замислио још пок. А. Теодоровић. —

Рембрант (сликао Рембрант). Ову слису доносимо у овом броју уз чланак истог имена. —

Немањина црква код реке Бањске. — Ово су остаци онога храма који Стеван Немања подиже у Топлици у почетку своје владавине. Ово његово дело беше и узрок ратовања са браћом, а у исти мах и пророковање његове славе и величине. —

Бадњи дан у Далмацији (сликао Р. Отенфелд). — Колико је јединства у обичајима Срба, свих и свуда, показује и ова слика прославе Бадњака. Доносимо је са нарочитим расположењем, уверени да ће угодити сваком брату Србину, свакој сестри Српкињи који воде озбиљна рачуна о свом народу. —

Свети Сава мири завађену браћу (сликао проф. Ст. Тодоровић). — А када је дошло и до распре између браће рођене, Стевана и Вукана, најмлађи брат њихов, Свети Сава, понесе моћи очеве и помири браћу своју за срећу њихову и добро народа српског.

Утувимо овај велики догађај: Срби смо, браћа смо, волимо се и не дајмо да дође ни до какве распре, ни до каквог неспоразума! —

Рудолф Вирхов. Види чланак о овом немачком научару који је у овом броју. —

ХРОНИКА

Порекло човека. Јавно предање *Ернста Хекела.* Превео *Гер. П. Ивезић.* Са сликом пишчевом. У Београду, штампано у штампарији Стојановића и Тимилића. 1901. — 8⁰, страна 72. Цена 1 динар. —

Хекел, највећи поборник Дарвинизма у Немачкој, расправља у овом предавању једно од оних великих општих питања која одавна занимају не само стручног зоолога већ, у опште, и сваког образованог човека. «Какво је порекло нашег племена, које су границе наше моћи над нама, којем циљу ми тежимо, — то су проблеми» вели лепо Thomas Henry Huxley: «који се непрестано и с несмањеним интересом намећу сваком човеку који изађе на свет». Отуда је лако разумети, што су се о овом питању — о пореклу човека — бавили многи мислиоци и научари. Многи су од њих стукнули пред тешкоћама и опасностима на које су наишли, када су се решили да самостално одговоре на сва питања и дођу до таквих резултата који се нису допадали светини. Још се Darwin (у свом знаменитом делу *Постанак Фела,* 1859.) узгред дотакао овог питања. Ну Huxley је био први који је 1863. год. потанко испитао ово питање, и доказао: да се човек мање разликује од виших мајмуна но ови од нижих истог реда. Darwin је доцније, 1871. године (у своме делу *Порекло човека и полно одбирање*) изнео сва своја посматрања о пореклу човека и дошао готово до истих резултата које је већ изнео Huxley (у својим делима: *Општа Морфологија,* 1866. г., и *Природна Историја Постања,* 1870.) — «да је се човек понајлак и поступно развио од нижих кичмењака и то понајпре од мајмуна».

У овом предавању Хекел нам не износи ништа ново што већ није изнесено у поменутим делима, али начин његова излагања, дијалектика и одушевљење с којим износи и брани научне истине, у пуној мери заинтересују читаоца. У том предавању Хекел критички испитује све податке које нам Палеонтологија, Упоредна Анатомија и Онтогенија дају за решавање овог питања. Осветљује модерно схватање наше о пореклу човека, као и о његову месту у природном систему. Стога и препоручујемо својим читаоцима ово занимљиво предавање у српском преводу. **Др. В. Ђ.**

Јован Дучић: Пјесме *(прва књига, Мостар 1901. стр. 163 на 12⁰).*

Инспирација, идеја, и израз, у Дучића су у сликама. Он све види у сликама, и све изражава сликама. У њима је рељеф предмету, декорација сцени, драперија гесту, у њима су симбол и алегорија идеји и осећању, којих у Дучићевој поезији нема без тог спољног сликовног израза. У том спољном, видљивом или замишљеном, што се може ма у најнеодређенијим контурама сликати — али увек може сликати, — у том свету форми и боја Дучићев је свет. Идеје ако имају нечег стварног и великог — а он их не види нити тражи дубоко — морају му будити ма у најмагловитијим сензацијама тих сликовних импресија, осећања не могу бити без тог видљивог израза и симбола. Интимне исповести, причане епизоде, драмске сцене сликане су; најапстрактније сањарије изражене су пластичним персонификацијама. Сваки појам сликован, и свака слика неисцрпна метафорама и симболима; свако осећање праћено гестом, и сваки гест довољан и најимпресивнији израз осећања. Једна тужна *Прича* сарањена је

Под густом врбом и високим хумом;

на *Старој арфи* „поноћни анђео у магленом велу»

... Жалосне гласе из мртвила буди
. . . . . , ...
Док их вр'јеме
... засипа прахом и увија мраком. . .

или,

... То је поноћ што сањива лута,
Прошла је врх стаза и самотних пута
И у грању лисном, пуном крупне росе,
Запела одијело и дугачке косе.

Где врх трња ено магла полубјела —
То јој оста комад растрганог вела.

Вера никад није без олтара и мадоне, ни *Драма* без арене, правда без «узвишеног трона», ни меланхолија без сутона и бол без ноћи; слутња, *Чежња,* нада, никад без својих пластичних персонификација. Љубав, вечно будна је

Ко сфинкс гранитни на пјешчаној равни
Што све док спава, он сам н'јемо бдије —
Вјековске ноћи над њиме су прошле
А он ни тренут задр'јемао није! . .,

успомене су, «с бл'једом зором», у сузама расутим по узглављу, или, у старом дворцу

Облаци ноћни врх којег пролећу

И дуге лозе, бршљен и зимзелен
С јабланом старим гдје се дижу гори;
У опустошеном дворишту широком
Старинска чесма где тужно ромори . . .

У најмагловитијим сањаријама, поетска етерска ћелија није без простора и линија, без видљивих сликаних облика и поређења: осамљен песник је

... ко птица са сјеверних мора
Становник магле и острва леда.
Што пјева жудно између ледних гора;
Не питајући да л' је когод гледа,

или: ... Бјежећи од јаве
Ко галеб пада на вал што жуберка
Да заспе на њем . . .

Од слике идеји и осећању, идеје и осећања изражене сликама: У томе је најбитнија црта Дучићеве поезије, и у том је извору његов таленат пашао најјачег и највернијег израза.

Збирка *Пјесама* показује најбоље како се он тим путем и развијао. — У *Јадранским сонетима* је неколико лепих приморских акварела, загрејаних овде-онде лаком наговештеном емоцијом, увијених неком тајанственом магловитом меланхолијом. То је

Море! . . . море! . . . море! . . .

у тихој вечери, у страшној ноћи, море у валима, море с недогледном пучином,

,. . куд таласи, куда зв'језде ходе
Куда јуре вјетри и гдје данак трне —
Тамо у пустош, коју мрак огрне
Док јој се оркани у дубини роде . . .

море с острвом, које је «зарасло у шуми олива», и

Ко црн галеб лежи насред морских вала,

острвом Матавуљине *Повратке*, са «сланим црним степењем на рубу обала», и маленом црквицом чији «врх звоника»

Вири из маслина, топола и ива;

једна сарањена драма у валима, једно «гробље под широком водом», једна сањива рефлексија, једна пробуђена успомена: један оживљен албум свежих сликаних импресија, у лакој дискретној емоцији, у течном раскошном сонету. *У сумраку* је један мистично симболичан пејсаж; песма врло карактеристична за Дучићеву инспирацију у слици:

Мрак засипа шуму, р'јеке, цв'јет и камен

Ено једно гробље. Ту леже сељаци,
До сусједа сусјед, другар до другара,
И док ко кандила гасну задњи зраци,
Побожно капела сред њих стоји стара.
А даље у селу задњи огњи згасли —
Ноћ, и ту се спава, . . А ко сабласт чудна,
Међ гробљем и селом још кривуда стаза
Бијела и гола, кратка, вјечно будна. . .

Колико дубоко импресивног у том загаситом, меланхолично-индиферентном колориту, у тим тако тајанственим и тако простим детаљима, у тим упрошћеним, без цртежа и светлости, крупним потезима, у том Метерлинку израженом Пивић де Шаваном. Такве су, без симболизма и израђеније формом, *Залазак сунца, Зима, Новембар,* прва песма *Јесењих елегија;* у њима је с још неколико расејаних места у *Пјесмама,* оно што српска поезија има најсавршенијег у опису и најновијег у изразу. *Венецијанске ноћи* су у маниру познатих романтичних травестија са гондолом и гитаром, пуне злата и пурпура у бојама, безбрижнога у изразу, и врло срећне херетаве музике у ритму. У *Пјесмама Лејили* је једна романтична љубавна легенда у врло израђеном егзотичном пејсажу, и са сликама које су искреније и са више осећања дате но у већини других. *Последње пјесме Лејили* су с нешто локалне боје и реалистичних појединости, с неколико доживљених момената и интимних исповести: само, све у паучини одвећ тражених слика, намештених речи, извијеног и силованог израза. Са њима већ силазимо у прве стране поезије Дучићеве. *Моја пјесма, Пјеснику над гробом, Визија, Мелодија из Алхамбре* су из тих првих по времену радова песникових и изузев општих замерака најранијим песмама Дучићевим, не показују ничег особеног. Оне су судбине и порекла *Јесењих елегија* и *Отаџбине:* скуп и рђаво плаћен дуг Војиславу, монотони манир усиљених меланхоличних сањарија, помпезног и емфатичног израза, претрпаних и замрљаних фигура, тешких фраза, и крупних и мртвих речи као природа коју траже да сликају. — Хронолошки преглед *Пјесама* показује једну напорну и заобилазну каријеру. Дучић је морао да прође општом судбином наших самоучких и напуштених себи талената. Срећом, он је умео, и одлучније но и један други, ослободити се те несамосталности. Хваљен баш у слабостима, он само својој личној критици и развићу може да буде захвалан што није остао на тој храброј странпутици; и, ако је у Дучићу нечег сродног или бар најподложнијег примамљивом угледу који још и данас гуши многе његове савременике у стиховима, његов таленат и поетска индивидуалност само више добијају рељефа што се и из те меке и природне везе умео отргнути. Од *Јесењих елегија* до *Јадранских сонета* пређен је један напредан и право погођен пут. Таленат је тај исти, тамо и овде. Он није остао без прилика да се покаже ни у *Јесењим елегијама* и *Отаџбини,* у којима има стихова који се не морају стидети најновије поезије Дучићеве. Само, док су тамо битне особине његове у другом реду, док су реторско средство и декорација усиљеној теми и спутаном маниру: еманциповане и развијене, оне су овде спонтан извор и израз његов. Колико је далеко од бескрајних варијација истих конвенционалних мотива, изражених насловом и неколиким невезаним фразама, изгубљеним у замрљаном и загушеном пејсажу мртвих детаља и нехармоничних боја: — од низа неповезаних диспаратних компарација, у којима се не очекује на којој ће се стати нити предвиђа идеја коју ће последња у једној срећнијој варници неочекивано избацити: — колико је далеко од тог збуњеног и заморног стихотворства, — до свежих акварела у *Јадранским сонетима,* до загрејаног романтичног дневника *Лејили,* до сенсуалног мрамора у *Чежњи,* до дубоког мистичног симбола *У сумраку,* до умиреног пурпура и «промуклог воденичног точка» у *Заласку сунца,* и до, чак, херетаве гасконаде *Венецијанских вечери.*

У тој еволуцији Дучић је прејурио и српско аматерско књижевништво и лутање по угледима. И од *Заласка сунца* требало би рачунати са врлинама и манама једног развијеног талента: да, и у последњим и најбољим песмама његовим не би требало још непрестано видети пре један општи и дефинитивно упућен, него ли и потпуно изражен и одређено изражен карактер. Збирка *Пјесама* је још, прво, незаустављена историја једног талента, и кад не би било других, критика има врло деликатних тешкоћа да дâ једну потпуну слику и непогрешну оцену његову. Не снебивајући се тог баналног околишења, критика ће непогрешнија бити ако одсечној глобалној формули суда претпостави што ближу — опет сугестивну али са мање грубих потеза — психолошку анализу његову. — Карактер тај, није још изражен увек доследно и на начин који овај уметнички род тражи,

Не застајући на томе колико је тај извор импресија у сликама узан и каткад индиферентан израз једног талента у поезији, ова особена поезија иште, више но и једна друга, врло деликатних уметничких захтева. Њој је мање но и једној другој довољан само природан таленат. Ако неће да остане на судбини једног стихованог описа или фотографије, било да у инспирацији иде од слике идеји или да идеју изражава сликама, она мора у обојима да нађе спонтаног, поетског израза, да нађе одговарајућих боја, не губећи никад рељеф главне идеје и хармонију целине и делова. Једна песма, ма с колико срећним импресивним сликама, биће исто тако мало песма ако тражи заморни напор да евоцира неку далеку тражену алегорију, као ако се у стиховима задовољи једним лепим и живописним мозаиком неповезаних слика и диспаратних боја. Са поетском и сликарском непечатљивости, она тражи особито развијену артистичку осетљивост нијанса у сензацијама, она тражи богат извор свежих импресија у таленту у коме ће слике обновљене и оживљене добити један особени интензивнији израз, не губећи зато — ни у најидеалнијим формама — оних битних реалних црта преко којих се само оне могу преносити и утицати као такве на нас.

У поетској «призми» Дучићевој је једна страна која је, ако не увек собом, начином на који је изражена, каткад тешко помирљива са тим захтевима. Љубави ка пластичном и живописном, очекивало би се да следује и сликање са одређеним контурама и бојама. Дучић воли неодређено. . . неодређено у једној нарочито траженој и замишљеној средини мало познатих романтичних и егзотичних детаља, у једном особеном свету, који ће најмање строго тражити одсечних линија и одређених боја, у коме ће најслободније испредати легенду живота са легендом средине: у неодређеним сензацијама наговештених осећања, магловитих идеја, растегљивих форми, неразазнаних боја. Он који *слика,* једва да је се у неколико места заборавио да дâ импресију онога што смо се ми с њиме прошли и видели. У доживљеној историји или у сањаријама, његови су стихови увек у пустињи, у земљи бамбуса и лотуса, у старом негде напуштеном дворцу, под сводовима Алхамбриним, на негдашњој венецијанској Пијацети. *Јадрански сонети* имају маслине и смокве, али немају Далмације и Јадрана, *Последње пјесме Лејили* имају «опустошено двориште широко»

Старинска чесма гдје тужно ромори. . .,

али немају Мостара. . . То једино профано географско обележје је на корицама књиге. . . Своје класичне индиферентне слике храни он митологијом и католичким ренесансом. Као Теофило Готије, «католички паганац средњег века», он заљубљено пева Мадону, он слика капелу, кивот; његово дивљење и вера не могу бити без олтара, ни његови «озарени ликови» без ореола. И тај особени, егзотични и сањиви свет омотан је неком магловитом, нераздвојном копреном загаситих боја и меланхолично симболичних детаља. Три четвртине песама Дучићевих су у ноћи. Он воли

. . . Ноћи, њине мутне зборе
И њине тишине и њине олује
И њине ријеке кад страхотно хује
И потоке њине кад сјетно роморе

Сваки цвјетак, камен, талас, лист са горе,
Звук свој има у њој; сви шапћу и струје.

Ноћи, у «суморном акорду сјете», с «мртвим цвјећем», «жалосном ивом,» «празним небом», и «плачном мадоном». Том неодређеном и симболично меланхоличном свету нашао он је гдегде необично погођеног и импресивног израза. У његовом «плачу вјетрова у дрвећу голом», у оном вриску мајке што звони још дубоко у ноћи док

. . . ледено небо ћутало је само
И капала вода са дрвећа гола. . .,

у оном сировом детаљу

. . . Ту леже сељаци,
До сусједа сусјед, другар до другара,

и сабласној стази *У сумраку*, у немој *Тајни таласа* (која је иначе слаба песма):

Ал' нит шушти грање,
Нити цвјеће мири,
Нити птиче пјева,
Нити вјетрић пири
Тек изнад обала
Струје меки гласи,
И н'јемо, побожно
Промичу таласи. . .

у бакарној боји сунца на заходу, у оном тајанственом таласу што «мрмља негдје дубоко под травом. . .» док «роса трепти. Пролјећу свјетлаци. . .«: у њима је неколико слика и потеза какви српска поезија можда није још имала. Само, тај особени и симболични свет Дучићев није без својих слабости. Поред артистичке виртуозности у изразу, ова страна у песнику није увек без нечег заморног у монотонији меланхоличних детаља и боја, који пресићено понављани постају безбојни и индифирентни. Неодређеност у идејама, сањивост у сликама, загасите и меланхоличне боје, и слабост за апстрактним, романтичним и митолошким, дају често свему мутан, магловит и загонетан карактер, а с омашкама у техници и језику, промаше ефекат и најбоље ствари.

А тих *омашака*. . . има у Дучићу. И ако је његов таленат упућен на жанр који тражи више но икоји други савршену правилност у изразу и форми, у *Пјесмама* још се може очекивати у том погледу. Употреба речи још је лабава, фраза често конвенционална и усиљена, везивање строфа и слика намештено, језик и граматика непоштеђени*). — Епитет Дучићев није баналан; он је пре магловит, каткад одвећ тражен, и мало очекиван. Тежња за свежим одведе га често тако необичној — и ако не лажној — тако далекој и ретког асоцијацији ствари и епитета, да нисмо свикнути ни припремни да их видимо у тој вези, и епитет или прође неопажен или вређа као неприродан и нетачан. Прво даје индиферентну и заморну монотонију мртвих детаља, друго ослаби — ако не промаши — главни утисак једном ексцентричном дистракцијом. Кажу да камелије не миришу, свеједно: ми смо их и сињора осетили у овим стиховима:

И торњева деведесет
Кад покрије ноћ и тама,
Ја ружични фењер палим
У гондолу сједам с вама.

Ја умирем љубећи вам
Ваше очи ноћни двије,
И свилене ваше косе
Гдје миришу камелије.

Потоци течни могу протећи неопажени, али *срп мјесечев златан* или *црвен* — кад ту боју ништа друго не тражи, не припрема, нити брани као мирисаве камелије — *срп мјесечев црвен* боде. *Крвав месец* је један од најјачих епитета у народној поезији, али он тамо никад не долази само ради промене боје или слика. С пресићеним сликама, такви епитети убијају и детаљ и целину. Непоуздана употреба речи и претерана слабост за сликама доведу до тога, да речи престану значити ма што, изгубе природу, атрофишу се. Читате песму у којој је сваки стих одвојено истакнут, пресићен фигурама, и свака реч за себе наглашена без обзира на положај и значај у целини, тако, да на крају нити сачувате детаље, нити добијате слику. То је мана махом ранијих песама Дучићевих, и с њом не треба строго рачунати у суду о данашњој способности његовој. Друга слабост карактеристичнија је и дубља, и она би у ову еуфемичну алинеу *омашака* могла ући само због своје спољне стране. Та карактеристична слабост је у *фрази*, у ономе што смо ми научили тиме да зовемо у једном необичном, намештеном изразу, с каботенским гестом и звучним речима. У ономе што се у Дучићу на првим редовима учини тако док се не позна сав, и што у њему не може остати с тим именом. Као необични свет који слика, он воли необичну везу крупних апстрактних појмова, необични обрт реченични и необични избор речи. Кад та смела оригиналност промаши, израз постаје усиљен, претенциозан и емфатичан; неприродан, и ако најчешће врло искрен у песнику. Јер тај често необични начин изражавања само је једна црта из општег карактера *Пјесама* и песника.

У тој *фрази*, поред ауторских грехова, има нечег сталног, Дучићевог. Оно што нам се чини и што ми зовемо тако, у Дучићевом изразу има нечег његовог — истинитог, нечег што је израз и начин изражавања једног особеног духа или (најчешће) једног особеног стања духа; нечег својственог и спонтаног. У његовом «величанству бола», у његовом «чару светиња и значењу суза», у «суморном акорду сјете», у његовим сликаним апстракцијама и живописној романтичној легенди, у његовој пластичној митологији и његовом меланхоличном мозаику, — издваја се нешто особено, заједничко, — издваја се један особени изражени живот и свет: свет лако романтичан, сањиво живописан и симболичан, овлаш меланхоличан, пун младићски наивног у песимизму и проживелог и увелог у страсти, пун тарасконаде у збиљи и меланхолично индиферентног у филозофији. Његова осећања су пре преведена но непосредно изражена: његова туга је реч у којој је увек нечег религиозно и мистично дубоког, али која не убија; бол и очај уљуљкају се врелим сузама, али које не раздиру, и у којима никад није без неких пластичних компарација, светих католичких реминисценција и пролазног сенсуализма; његов гнев се утоли једним фијуком ханџара, фијуком у коме је више музике и геста но крви и свирепости; његова страст је у једној трепутној, наговештеној емоцији, сакривеној и дискретној у осећајном изразу, али гасконски разметљивој у речима и гестовима, и увек врло присебним, естетичким гестовима. . . Јер он воли савршену форму више но што смо ми кадри и свикнути да разумемо да у тој присебној, врло артистичкој и врло траженој измереној лепоти може бити искреног и спонтаног покрета. Његове слике и гестови имају више од реторских и сценичних ефеката, његов симболизам није само једна поетска форма. У Дучића, у њима је један особени, својствени, вид ствари и појава у животу; један особени, својствени, можда једини — али извесно најјачи извор естетичких сензација.

Са те измерене естетике, ваљада, на Дучићевој лири и недостају друге, ближе нама, човечанскије жице. . . Ако љубавна легенда не трпи у тој идеалној естетичној атмосфери

Крај шумног мора, гдје се вали пјене,
Гдје мјесец сија и путују звјезде
И сву ноћ дугу пјевају сирене

има идеја и осећања која теже налазе класичних и католичких персонификација. Ако би се ово и учинило неким закопчаним савестима, како кажу Французи: *тражити иодне у четрнаест сати*, данашња генерација не сме пређутати ову замерку својим песницима. Ми се никад не можемо помирити с тиме, да они, који су с нама одрасли, који су међу нама, с којима ми општимо истим језиком, и с којима ми треба да делимо једно тако узвишено, тако дубоко човечанско и тако деликатно осећање — естетично осећање —, да ти људи имају тако мало заједничког са нашим нервима и мислима. Ми ово не избегавамо рећи овде тим пре, што је Дучић у *Пјесмама* показао да може бити и мислен и осећајан, и што бисмо и ми желели да проречемо, да из ове незаустављене еволуције једног савесног артисте и данас можда нашег најбољег лиричара — може изићи један велики песник.

Милан Грол.

*) Апострофи ради броја слогова и слика; синтактични галиматијас у реду речи и усиљеном везивању са *док, а, али*; бркање синонима итд.

УМЕТНОСТ.

Изнад наше моћи, драма у четири чина од *Бјенстерна Бјернсона*. — Захваљујући вредној Управи Дрезданске драмске куће дала се прилика њеним посетиоцима, да још одмах у почетку ове сезоне виде пред собом и други део чувене драме норвешког старца. Успех, који је други део имао у кругу литерарних пријатеља, нагнао је Управу да комад преда и широј публици и она га је збиљски и са одушевљењем примила.

Иста тежња која се као црвени конац провлачи кроз цео први део — решење извесног друштвеног проблема — нашла је и овде свој потпуни ослонац и на видик изашла целокупном јачином својом. Бјернсон се не занима цртањем карактера (и ако су они у њега до крајности верни), јер су такве ствари за њега ситница. Главни део и сва сила моћног мислиоца посвећени су решењу хитних савремених социолошких и философских проблема. Овога пута он се такође латио једнога тако рећи «горућег» питања које сваким даном све јаче изискује потребе свога решења: он третира Радничко Питање. Имајући на уму како је пауперизам и јад, скопчан са њим, довео данас једну читаву класу, познату иначе под именом четврте класе, на ступањ беднији но што је био онај везани роб из старог доба, јер се модерни пролетер не може надати да ће га господар бар исхранити, а слобода коју иначе има јесте само слобода да од глади као марвинче скапа, — кад се све то на ум узме, онда није ли чудо што је многи од данашњих мислилаца сав свој рад посветио изучавању и решењу Радничког Питања. Невоља која тако бије потиштену радничку масу, снижавајући је и умно и телесно до најниже тачке, створила је да његово патолошко стање злочином заврши или се у крајњој резигнацији преда у толикој мери алкохолизму, да се у њему пре животиња а не човек назрети може. Решење тога питања нашло је и у Бјернсону свога јаког проповедника, нову духовиту снагу, са погледима чудно дубоким и необично спажним, свакако све у извесном смислу.

Ненаситим жељама и пожудама обесних фабриканата, песник је на супрот ставио бедне, јадне и невољне прилике потиштеног и притешњеног радничког сталежа. У недоумици себи помоћи, спасти се испод притиска јада што га гвозденом руком дави као у агонији, радници штрајкују. Невољу и бол њихов саосећају у истој мери два човека: свештеник Брат и Илија Санг. Они би својом снагом своје душе да помогну, да превију благи мелем на рану која тако боли. У дубоком свом уверењу Санг даје сав свој новац, али где ће се капља у мору познати, где ће она бити у стању да једном за свагда помогне стотини палих радника? И точак ђавих прилика све се даље креће и приближује својој бездни. Издата је и последња пара и већ сутра зачуће се очајни глас: «Хлеба.» А помоћи ни од куда. У крајњем очајању, у стању које прелази границе обичнога и прелази у сферу надчовечанског и безграничног, изван оквира наше моћи, не видећи при том никаква друга спаса, јер живот хоће своје а за јад и бол не пита, — у том стању Илија хоће да се жртвује бездушним егоистичким обзирима ненаситих фабриканата који на своме потпуном скупу, нудећи себе богатим ђаконијама, решавају мирно и хладнокрвно о судбини једне целе класе, да ту класу још више понизе и сузбију сваку њезину превласт (!) — Свему томе долази отпор с помоћу динамита. Целокупна зграда, у којој је збор фабриканата, одлази у ваздух, а с њима и Илија који целу ствар и руководи прерушен у вратара.

У завршном епилогу који, на жалост, због своје слабије обраде у многоме изостаје иза првих, долази Бјернсон на свој резиме, саветујући као одговор на питање: «Како?» много хваљену средину попуштања и на једној и на другој страни и предлажући као решење истакнутог питања миран и дуг, генерацијама преношен рад. Баш у овом последњем случају, који због своје дубине многому може бити нејасан, уме песник своју радњу тако да представи, да се све покаже у облику новог, нејасног и неразумљивог питања; али након дужег проматрања саме ствари, његови погледи и мисли дају се јасно разумети. Па и ако можда овде питање није до крајних граница задовољено, ипак, ипак он је самом решењу својом драмом много допринео.

Разуме се, што се тиче техничке стране, недостатака у развићу и извођењу и тому слично — у Бјернсона не постоји. Енергијом, чудном по дубини мисли, и извођењем ствари до крајних нијанса у конзеквентности, он повлачи са толиком поузданошћу — и све то у неисказано логичном поретку — јасну црту између беде и богатства, штрајка и фабрикантског веселог расположења; једном речи и сувише од оног што се тиче данашњег социјалног поретка, да све то у тако живим дубоким бојама и вештином до крајних граница развије у три пенуна часа. Највећа јачина усредсређена је у последњој сцени трећега чина са својим тако рећи кнал-ефектом. Али је тако иста важна и последња сцена другога чина, у којој се поезија и нежно осећање сестринског срца развијају до савршености, дејствујући потпуном јачином. А колико пак зракова пуне светлости баца љубав обојице младих љубав према пониженој радничкој класи као и изврсно излагање Братових мисли, и Бјернсон показује се опет и овде као изврсан мајстор у психологији осећања бујне младости.

Иначе је драма мрачна, тешка — ако смемо тако рећи — утичући до последњих граница завођења, испуњена многом прекрасном дирљивом сценом, а све у оригиналном, чаробном језику Бјернсонову, чији поредак мисли и дубина тона изазивају крајно чуђење и човек одлази са чудним и тешким расположењем у души. Други део по начину извођења, по јачини израза, по снази живота, којим потпуно обилује, не да само први део достиже, но га у многоме и многоме превазилази. А све пак то само показује још у јачој светлости писца ранијих драма «Уредника» и «Банкрота» у којима он први прилази оном путу којим се доцније кретоше многи млађи писци, означујући тај правац речју «модеран». Те исте драме биле су пут и Ибзеновој социјалној драми, па чак — смела тврдња! — послужише и као углед томе великом сфинксу хладнога Севера. Од наше стране била би скромна жеља напоменути, да се наша Управа Народног Позоришта постара о што скоријем и бржем преводу, и тако се одужи нашој позоришној публици.

Дрезда. **Милош П. Ћирковић.**

* Петроградско *Руское Собраніе* саслушало је читав ниредавања о положају Словена у Старој Србији. *С. П. Вѣдомости* почеле су од 10. о. м. доносити та предавања, која у српски језик преноси *Србобран* (бр. 272.). —

* Прашки проф. А. Екерт, одличан пријатељ српског народа, почео је за Чехе издавати низ превода из српске књижевности. Прва је књига превод Нушићеве драме *Тако је морало бити (Tak to muselo byti)*. Преводилац је Dr. В. Ховорка. Почетком јануара изнеће се овај превод и на бину Швиндова позоришта у Прагу. — Други свезак Српске Књижнице биће *Швабица*, приповетка Л. К. Лазаревића. — Овој појави искрено се радујемо, желећи да што скорије јавимо читаоцима о Чешкој Књижници која би била најлепше уздарје братском чешком народу. —

* У Новом Саду почео је овог месеца излазити нов недељни лист „Трговачке новине". Власник је Српско Трговачко Удружење, а уредник Милан Поповић. —

* Чеда Мијатовић, академик и сенатор, штампао је и за продају уступио књижари И. Даничића своје најновије дело *Свети Јован Крститељ Претеча Христов*. Дело је посвећено свима онима који Светог Јована као своје крсно име славе. Књига је у тврдом повезу, са сликом Св. Јована, а стаје комад два динара. —

* Антун Фабрис, власник и уредник *Срђа*, новог Дубровачког књиж. листа. и проф. Луко Зоре, главни сарадник, објавили су *Проглас* о покретању *Срђа*. Између осталога, у програму се вели: «*Срђ* ће настојати да изнесе свету на видик плодове српске књиге поглавито приморске, која за овијех деценија жестоке политичке борбе није у опће имала ни времена а ни пригоде да изнесе своје радове на божје видјело. — Наш ће *Срђ* настојати да одговори овоме позиву и овој потреби. По њему има да се на научном и књижевном пољу поново зачује глас Дубровника, а с њим и приморскога Српства. Његове су

странице отворене свима Дубровчанима, свима Србима, па и брацкијем племенима на југу, а не тражи другу него једну мисао водиљу, којом су његови оснивачи задахнути: Мисао српскога књижевнога јединства на основи здравога развитка народнијех сила, које је наш бесмртни Вук на видик изнио и објавио». Азбука ће у *Срђу* бити двојака: латиница и ћирилица. «Без сваке вјерске страсти, *Срђ* ће настојати да све светиње српскога народа једнакијем поштовањем пази. Не заборављајући да је Српство у три вјере раздијељено, држаће се најшире вјерске сношљивости и здрава либерализма».

Лист *Срђ* излазиће два пута месечно, у свескима од два-три табака сваки. Цена је за Дубровник и Аустро-Угарску на годину 12 круна; за иностранство 12 франака у злату.

И *Нова Искра* поздравља ово подузеће браће Дубровчана, шаљући своје најлепше жеље и најискреније честитке.

* Друштво за опште осигурање *Србија* предало је Српској Краљевској Академији суму од четири хиљаде динара у сребру, да је изда као награду оном писцу који буде израдио најбоље дело *о животу и владавини цок. Краља Милана*. Рукописи ће се примати до 15. јуна 1906. г., а 10. августа те године објавиће се коме је награда досуђена.

* Руски књижевник И. Гаљковски написао је и поднео Руској Академији своје дело *Сриски народни епос*. Према реферату Г. П. А. Ровинскога дело је примљено и награђено похвалницом. —

* Љубен Грујић, чиновник у Сремској Митровици, превео је у мађарски језик *Балканску Царицу*, драму кнеза Николе I. Драма ће се ускоро представљати у Пешти. —

* Породица пуковника Н. Рајевскога, који је погинуо 1876. г. за српску независност, послала је Нишком Епископу Господину Никанору планове за храм који жели подићи у селу Адровцу, где је овај храбри Рус погинуо. Предузимачки оферти отвориће се 3. јануара 1902. године, а на пролеће почеће и зидање. —

Календар Матице Српске, *за годину 1902, која је проста, има 365 дана.* Год. I. Нови Сад. Издање Матице Српске, 1901. Српска штампарија и књижарница Браће М. Поповића у Новом Саду. — 8⁰, стр. 160.

Пољопривредни Календар *за просту 1902. годину.* Издање *Српског Пољопривредног Друштва.* Уредио *Паја Т. Тодоровић* — *Ђаковић.* Година XX. У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8⁰, стр. 128.

Шести конгрес Српских Земљорадничких Задруга: **Пропадање наше народне ношње и последице тога.** Расправа *Благоја Т. Недића*, пређ. народн. учитеља. Београд, штампано у Држ. Штампарији Краљевине Србије, 1901. — 8⁰, стр. 16.

Повећавање народног богатства *наводњавањем земљишта по примеру културних народа.* Јавно предавање. Држао у дому Српског Пољопривредног Друштва *М. С. Милошевић*, енжењер. Прештампано из Привредног Гласника. Београд, штампано у државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8⁰, страна 46. Цена 0.60 д.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из Задужбине Петра Коњевића. Св. 93.: **Мали пчелар.** Кратко упутство за пчеларе. Написао *Иван Машировић.* 8⁰, стр. 90. Цена 10 новчића. — Св. 94.: **Свети апостол Павле,** *живот му и рад.* Написао *Милутин Јакшић.* 8⁰, стр. 96. Цена 10 новчића. — Св. 95.: **Занати, занатлије и наш народ.** Написао *Љубомир Љотић.* I св, — 8⁰, стр. 135. Цена 10 новчића. — Св. 96,. **Косово.** Народне песме о бој у на Косову 1389. године. За народ и школу приредио *Тих. Остојић.* 8⁰, стр. 104. Цена 10 новч. — Св. 97.: *Симо Матавуљ:* **С мора и с планине.** Приповијетке. 8⁰, стр. 77. Цена 10 новчића. — Штампарија српске књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду.

Одношаји Пећских патријараха с Русијом у XVII веку. I део. Написао *Ст. М. Димитријевић.* Из Гласа Српске Краљевске Академије LVIII. В. 8⁰, стр. 201.—289. II део. Из Гласа Српске Краљевске Академије LX. Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901. В. 8⁰. стр. 153.—203.

Прилози расправи „Одношаји Пећских патријараха у XVIII веку“ у Гласу LXVIII. и LX. Покупио *Ст. М. Димитријевић.* Из Споменика Српске Краљевске Академије XXXVIII. 4⁰, стр. 59.—84. Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901.

Џепни француско-српски речник. Садржи све речи из обичнога говора. Саставио *Ј. Н. Стевовић.* У Београду, издање књижарнице Е. Ајхштета. Штампарија Јована Пуљо у Земуну, 1901. — 16⁰, стр. 406. Цена?

Претплатницима Нове Искре

Овим бројем завршујемо, хвала Богу, и трећу годину *Нове Искре*. Три године мучног, тешког и — незахвалног посла! Па ипак не можемо и *не смемо* престати, јер нас на даљи рад упућује *нада у бољи одзив*, а упућује и *дуг* који би престанком *Нове Искре* постао *извршан*.

За то се поново обраћамо свима и свакоме који у *Новој Искри*, једином српском илустрованом листу, гледају *сриски а не потаиснико в лист*, да нас помогну што бољим одзивом претплатничким, јер је претплата *једини* извор за *Нову Искру*.

Можемо мирне душе сачекати суд на питање: да ли је *Нова Искра* у ове три године напредовала и колико? Због тога нећемо ништа више обећавати ни за четврту годину, али ћемо, вазда расположени за напредак, гледати да ни четврта година не буде постидна од ових досадашњих.

Отварајући упис за четврту годину *Нове Искре* јављамо да је цена иста: годишње 16 динара за Србију, а ван Србије 20 франака или круна. Само *с ромашним* ђацима дајемо лист за 10 динара (Србија) или 14 франака — круна (ван Србије).

Потребни су нам повереници, којима ћемо, на њихов захтев, дати и уговорени рабат. —

Дужницима јављамо, да ћемо према *овереном списку* тражити наплату и судским путем, јер они, обмањујући власништво *Нове Искре* надом у претплату, убијају лист *материјално* и тако његов опстанак доводе у питање. Пошто још у српском народу не може илустрован лист да доноси и материјалне користи, онда *ником* не дамо ни да га материјамно *упропашћује*. За то јављамо дужницима *Нове Искре* да ћемо крајем јануара (*последњи рок за измирење дуга*) отпочети наплаћивање оним путем који ће годити ни једном таквом *непријатељу* српске илустрације. —

Сарадницима својим од срца захваљујемо за досадашњу помоћ, и молило их да нас не забораве ни у новој години. Ако је *Нова Искра* ма колико напредовала по садржају, њихова је заслуга и једино њихова.

Пријатеље *Нове Искре* молимо да лист препоруче у својим круговима, јер, понављамо, претплата је *једини извор* за одржавање *Нове Искре*. Претплату је најбоље слати упутницом или је положити, као поштим претплатник, поштанској станици. —

Власник и уредник Нове Искре Р. Ј. ОДАВИЋ

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић* капетан мишина ул. бр. 8. Краљ.-Срп. Државна Штампарија